ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

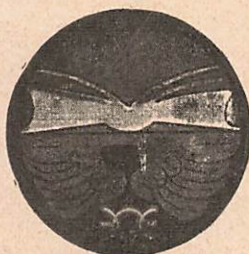
ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ ΕΠΙ ΤΗι ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩι ΕΘΝΙΚΩι ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩι ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩι

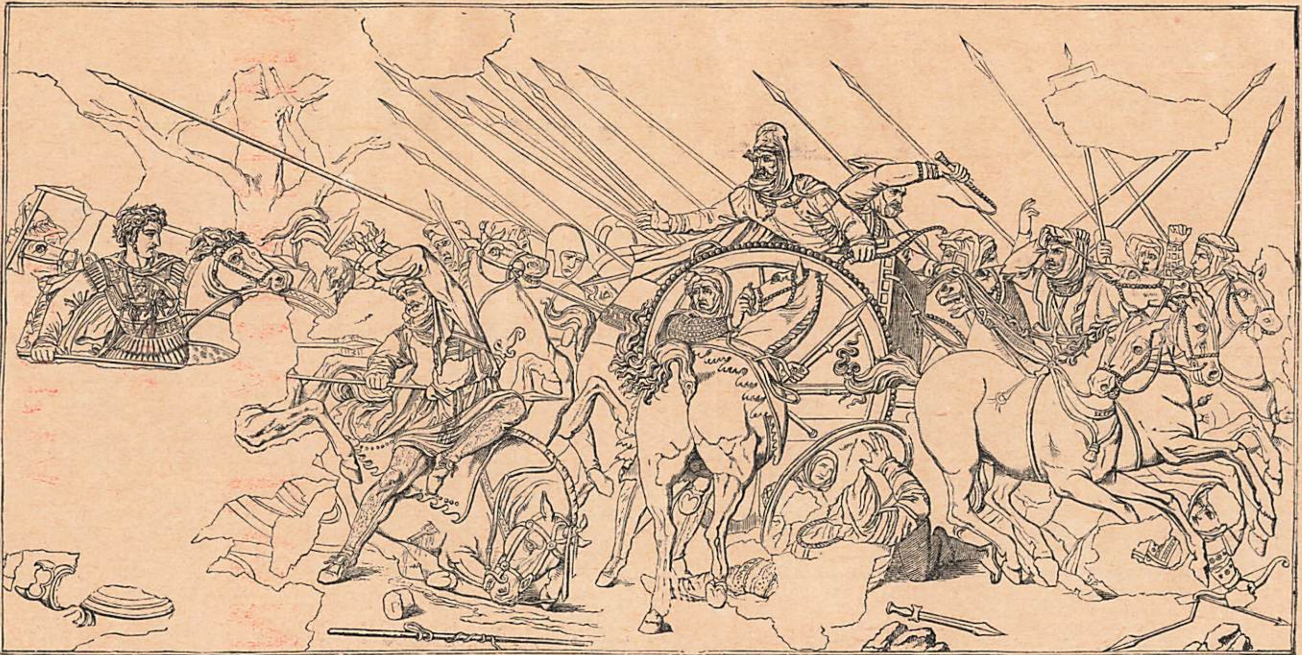
ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1925

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΟΡΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ

(Μωσαϊκὸν Πομπηΐας)

ΙΣΤΟΡΙΑ

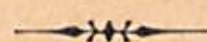
ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΠΟ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΜΕΧΡΙ

ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΓΟΡΕΥΩΝ

(Ἔργον Φ. Μίμς)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος μὴ δυνηθὲν νὰ συνταχθῇ ὑπὸ μίαν πολιτείαν μηδὲ νὰ παρατείνῃ τὸν αὐτοτελῆ βίον τῶν κατὰ μέρος πόλεων δὲν ἠφανίσθη διὰ τοῦτο ἀπὸ προσώπου τῆς ἱστορίας. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τῶν ἰδίων αὐτοῦ πολιτικῶν γόνων υἱοθέτησεν ἀλληλοδιαδόχως τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ ἔργον τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καί, μεταπλασσόμενον μὲν ἑκάστοτε κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς περιστάσεις πάσης νέας αὐτοῦ ἱστορικῆς ἐντολῆς, διασῷζον δὲ πάντοτε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα, ἐπρωταγωνίστησεν ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ δὲ τοιαύτη τριπλῆ καὶ ἀλλεπάλληλος ἀναβίωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀποτελεῖ τὸν ὅλως ἰδιάζοντα αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Συγκεφαλαιώσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας δι' ὧν συνετελέσθησαν καὶ τὰς ἱστορικὰς παρανοήσεις ὧν ἐγένοντο θύματα αἱ δύο πρῶται αὐτοῦ μεταπλάσεις, περὶ ὧν πραγματεύεται ὁ παρὼν τόμος.

Αἱ συνθῆκαι τὰς ὁποίας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος συνωμολόγησε τῷ 336 πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἐκανόνισαν, ὅπως καὶ αἱ προηγουμένως ἐπὶ Φιλίππου γενόμεναι, τὰς σχέσεις τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πρὸς τὰς ἑλληνίδας πόλεις, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνι καὶ ὑπέβαλον ἑκάστῃ τῶν πόλεων τὸ καθῆκον τοῦ νὰ συντελῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, ἅμα προσκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Πράγματι ὅμως ἡ Ἑλλὰς δὲν συνέτρεξε πολὺ εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐν Γρανικῷ δὲν παρετάχθησαν ἐκ τῶν συμμαχίδων αὐτῆς πόλεων εἰμὴ 7,000 πεζῶν καὶ 600 ἱππεῖς, ἀποτελοῦντες τὸ πέμπτον τοῦ ὅλου στρατοῦ. Ἡ αὐτὴ δὲ περίπου ἀναλογία ἐτηρήθη ἐν Ἰσσῷ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις. Ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο βεβαίως νὰ πέμψῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀσυγκρίτως πλείονας μαχητάς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν φαίνεται ζητήσας πλειοτέρους· τοὐλάχιστον οὐδεμία ἀναφέρεται πόλις ἀποποιηθεῖσα, παρὰ τὰς συνθήκας, νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως. Ὁπωσδήποτε τὴν κρίσιν τῶν πολυθρυλήτων ἐκείνων μαχῶν ἐπήνεγκον ἡ φάλαγξ, οἱ ἑταῖροι, οἱ ὑπασπισταί. οἱ σαρισσοφόροι τῆς Μακεδονίας, οὐχὶ οἱ ἕλληνες ὁπλῖται καὶ ἱππεῖς. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπρωταγωνίστησαν οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ἐπιχειρήματι τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, κατ' ἀρχὰς μάλιστα, πολλοὶ ἀντέπραξαν εἰς αὐτό.

Παραλείπω τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβαίων, ἥτις ἠδύνατο μέχρι τινὸς νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς φήμης τῆς διαδοθείσης τῷ 335, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν ἐν τῇ περὶ τὸν

Ἴστρον ἐκστρατείᾳ. Ἀλλ' ἐν Γρανικῷ εἰκοσάκις χίλιοι πεζοὶ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἦσαν Ἕλληνες. Ἡ Ἁλικαρνασσὸς δὲν ἀντέστη ἐφ' ἱκανὸν εἰμὴ διὰ τοὺς αὐτόθι καταφυγόντας ἀντιπολιτευομένους, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Ἐφιάλτης καὶ Θρασύβουλος. Πλὴν τούτων ὁ Ρόδιος Μέμνων, προχειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δαρείου ἡγεμὼν ἁπάσης τῆς ναυτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐπειράθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 333 νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν. Εἶχε δὲ ἤδη καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου καὶ εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννοήσεις πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὔβοιαν, ὅτε αἴφνης νοσήσας ἀπεβίωσεν. Ἐν Ἰσσῷ 30,000 Ἕλληνες ὁπλῖται ὑπὸ Θυμόνδαν ἀπετέλεσαν τὸ δεξιὸν κέρας τῆς πρώτης τοῦ περσικοῦ στρατοῦ παρατάξεως. Τῷ 330 Ἆγις ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμόνων, οἵτινες μόνοι τῶν Ἑλλήνων δὲν μετέσχον τῶν ἐν Κορίνθῳ γενομένων συνθηκῶν, ἐπετέθη μετὰ τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τῆς πιστῆς εἰς τὰς συνθήκας Μεγάλης πόλεως. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος, ἐπελθὼν ἐκ Μακεδονίας, κατετρόπωσεν αὐτὸν καὶ ἠνάγκασε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ζητήσωσι συγγνώμην παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Πάντα ὅμως ταῦτα δὲν παρεκώλυσαν τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ νὰ κηρύττῃ ὅτι διεξάγει τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον ἐπ' ὀνόματι οὐχὶ τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ πολιτεύεται συνῳδὰ πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο. Μετὰ τὴν πρώτην νίκην, τὴν ἐν Γρανικῷ, ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας 300 περσικὰς πανοπλίας ἵνα ἀνατεθῶσι τῇ πολιούχῳ Ἀθηνᾷ μετὰ ἐπιγράμματος λέγοντος· «Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων». Συλλαβὼν δὲ ἐν τῇ μάχῃ αἰχμαλώτους δισχιλίους Ἕλληνας καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Μακεδονίαν ὅπως ἐργάζωνται ἐκεῖ ὡς δοῦλοι ᾐτιολόγησε τὴν καταδίκην ταύτην, ἀποφηνάμενος «ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληνες ὄντες, ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο». Συγχρόνως δὲ κατέστησεν αὐτονόμους καὶ ἀφορολογήτους τὰς ἀρχαίας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνίδας πόλεις. Καὶ μετὰ τὴν ἐν Ἰσσῷ νίκην, ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Δαρεῖον, ἔγραφεν· «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς οὐδὲν προηδικημένοι. Ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπαρξάντων ὑμῶν». Περὶ δὲ τὰ ἔσχατα τῆς στρατείας, ὡσεὶ ἤθελε νὰ δώσῃ ἐμφανέστερον πάντων τῶν προτέρων δεῖγμα τοῦ πνεύματος οὗ ἐνεφορεῖτο καθ' ὅλον τὸν ὀλύμπιον τῇ ἀληθείᾳ βίον αὐτοῦ, διέταξε νὰ ἀποσταλῶσιν ἐνταῦθα οἱ ἀνδριάντες, καὶ τὰ ἀγάλματα, καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ξέρξης, ἢ εἰς Πασαργάδας, ἢ εἰς Βαβυλῶνα, ἢ εἰς Σοῦσα, ἢ ὅπου ἀλλοῦ τῆς Ἀσίας.

Ἐνῷ λοιπὸν τοσοῦτοι Ἕλληνες παρεβίαζον τὰς ἐν Κορίνθῳ συνθήκας, οἱ δὲ πιστοὶ διατελοῦντες εἰς αὐτὰς ἐλάχιστα συνετέλουν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ πολεμικοὺς θριάμβους, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυε κυρῶν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ὅτι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀμυνόμενος ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀσίαν καὶ προήλαυνε μέχρις Ἰνδοῦ, μέχρι Καυκάσου, μέχρις Αἰθιοπίας. Ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς εἶναι εὐεξήγητος. Ἡ Μακεδονία εἶχε πᾶν ὅ,τι δὲν εἶχεν ἡ Ἑλλάς, τὸν κράτιστον τῶν στρατῶν καὶ τὸν μεγαλοφυέστατον τῶν ἡγεμόνων· ἐν Ἑλλάδι δὲ ὑπῆρχον πάντα ὅσα ἔλειπον ἐκ τῆς Μακεδονίας, ἡ καλλίστη τῶν γλωσσῶν καὶ ἡ καλλίστη ἐπιστήμη καὶ τέχνη καὶ ἀποικιακὴ δεξιότης. Ἡ Μακεδονία ἠδύνατο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἀνατολήν, ἀλλ' οὐχὶ νὰ τὴν ἐκπολιτίσῃ· ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ ἐκπολιτίσῃ τὴν Ἀνατολήν, ἀλλ' οὐχὶ νὰ τὴν κατακτήσῃ. Ὁ συνδυασμὸς ἄρα αὐτῶν ἦτο τοσοῦτον φυσικὸς ὥστε μόνοι οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ μωροὶ ἠδύναντο νὰ τὸν ἀποκρούωσι. Μήπως ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, δὲν εἴδομεν τοὺς Ἀρ-

γείους ἐπιμένοντας νὰ ἀξιῶσιν ὅτι ἡ ἡγεμονία τοῦ ἀγῶνος ἀνήκει εἰς αὐτοὺς διὰ τὸν λόγον ὅτι πάλαι ποτὲ ὁ Ἀγαμέμνων ἤγαγε τοὺς Πανέλληνας ἐπὶ τὴν Τροίαν; Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον ὅτι αἱ ἄκαιροι ἀξιώσεις τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατεξηγείροντο καὶ ἤδη κατὰ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Ἀλλ' οἱ ἄριστοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ *Ἀριστοτέλης*, ὁ *Ἰσοκράτης*, ἐπρέσβευον ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύναντο μόνοι νὰ σώσωσι τὸ ἔθνος ἀπὸ τῆς κυβερνητικῆς ἢ μᾶλλον τῆς ἀκυβερνήτου παραλυσίας εἰς ἣν εἶχε περιέλθει καὶ νὰ ἀναδείξωσι τὴν Ἑλλάδα μεγαλουργοῦσαν αὖθις ἐν τῷ κόσμῳ (1). Ὅτε δὲ αἱ χρυσαῖ αὗται ἐλπίδες ἤρχισαν νὰ ἐπαληθεύωσιν, ὁ Κορίνθιος Δημάρατος ἔλεγε δακρύων, ὁπόσης ἡδονῆς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες ἀποθανόντες πρὶν ἴδωσιν ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου· ὁ δ' Αἰσχίνης ἀνέκραζεν ἐν μέσαις Ἀθήναις· «τοιγάρτοι τί τῶν ἀνελπίστων και ἀπροσδοκήτων ἐφ' ἡμῶν οὐ γέγονεν· οὐ γὰρ βίον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον βεβιώκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδοξολογίαν τοῖς ἐσομένοις μεθ' ἡμᾶς ἔφυμεν; Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεύς, ὁ τὸν Ἄθω διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοὺς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἁπάντων ἀνθρώπων, ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυομένου, νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἑτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας;». Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἐλάλησαν εὐγλωττότερον τοῦ Δημαράτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου, σοφώτερον δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Αἱ δραστηριώτεραι καὶ πρακτικώτεραι γενεαὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀποδημήσασαι ἀθρόαι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐδημιούργησαν εἰς τὰς εὐρείας αὐτῆς χώρας νέον ἑλληνικὸν κόσμον, πνευματικόν τε καὶ πολιτικόν.

Οἱ σύγχρονοι, οἱ αὐτόπται μάρτυρες τῆς πρώτης ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου μεταπλάσεως, ἱστορικοί, γεωγράφοι, φιλόλογοι, θεωροῦσιν αὐτὴν ἁπλῶς ὡς συνέχειαν τοῦ προτέρου ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀνατρέπῃ τὰ καθεστῶτα ζητεῖ νὰ καταλύσῃ καὶ τὰ παρελθόντα. Ἀφ' ἧς πρὸ πεντηκονταετίας ἡ Ἑλλὰς ἐπέτειλεν αὖθις ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος τῆς ἱστορίας, πολλοί, ἐπιχειρήσαντες νὰ πληρώσωσι τὸ δισχιλιετὲς χάσμα τὸ διαχωρίζον αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἐντελῶς παρέλιπον τὸν ἀνατολικὸν ἑλληνισμόν. Εἷς καὶ μόνος ἐπεβάλλετο νὰ ἱστορήσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν τοῦτον, ὁ Droysen, ὅστις ὅμως, περισπώμενος ὑπὸ ἑτέρων ἀσχολιῶν, δὲν προήγαγε τὸ κάλλιστα ἀρξάμενον ἔργον αὐτοῦ εἰμὴ μέχρι τοῦ 221 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Οὐδὲ ἤρκεσεν ἡ ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀφαίρεσις πλείστων λαμπροτάτων αὐτῆς σελίδων. Ἡ ἀφαίρεσις αὕτη ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι οἱ νεώτεροι ἱστορικοί, πλὴν τοῦ Droysen, δὲν ἐμελέτησαν τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔποψιν. Ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Γρότε ἀνήγαγεν εἰς σύστημα τρόπον τινὰ τὸν ἀκρωτηριασμὸν ἐκεῖνον. Ὁ πολιτικός, ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ διανοητικὸς τῆς Ἑλλάδος βίος οὐδέποτε, λέγει, διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀσίαν· τὰ βασίλεια τὰ ἱδρυθέντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον μὲν κοινὴν τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, περιέλαβον δὲ ἱκανούς τινας τὸν ἀριθμὸν Ἕλληνας, εἴτε ὡς κατοίκους εἴτε ὡς δημοσίους λειτουργούς, καὶ προσέλαβον ἐπίχρισμά τι ἑλληνικῆς παιδεύσεως· ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὸν ἀρχαῖον, πρὸς τὸν γνήσιον ἑλληνισμόν.

(1) Ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης οὕτως ἐφρόνει δὲν εἶναι ἀκριβές· ὁ δὲ Ἰσοκράτης κατείχετο ἁπλῶς ὑπὸ ἀγανακτήσεως ἱερᾶς, διότι ὁ Μέγας βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἀνεμιγνύετο ὡς ὑπέρτατος διαιτητὴς εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ἠξίου παρὰ τοῦ Φιλίππου νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων πολέμου, οὐ τὴν ἡγεμονίαν ἠξίου ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ δοξασία αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει εἰμὴ ὅτι ὁ περιφανὴς ἱστορικὸς τοσοῦτον ἐδελεάσθη ὑπὸ τῶν χαρίτων τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ φιλτάτου αὐτῷ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὥστε πᾶσαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκείνου τροπολογίαν ὑπελάμβανεν ὡς ἀποξένωσιν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἀπῆλθον τότε, ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν ἔχομεν βεβαίως εἰδήσεις ἀσφαλεῖς· ἀλλ' ὑπάρχουσι γεγονότα ἀναπληροῦντα μέχρι τινὸς τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπογραφικῶν πινάκων. Οἱ μεταναστεύσαντες ἔκτισαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑκατοντάδας πόλεων, ἐξ ὧν πολλαὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως μεγαλύτεραι τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Περικλέους· πλεῖσται ἐκτήσαντο ἐπὶ παιδείᾳ καὶ τέχνῃ καὶ βιομηχανίᾳ ἱστορικὸν ἀξίωμα μεῖζον πολλῶν πόλεων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, πᾶσαι δὲ ὠργανώθησαν κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἑλληνικόν.

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ βεβαίως τὴν μεγάλην Ἀλεξάνδρειαν τῆς Αἰγύπτου, ἧς οἱ κάτοικοι συνεποσοῦντο εἰς 800,000 ψυχῶν, ἐξ ὧν 340,000 ἦσαν Ἕλληνες· ἢ τὴν Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Δάφνῃ, ἧς πρῶτοι κάτοικοι ἐγένοντο Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Κρῆτες, Κύπριοι, βραδύτερον δὲ καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Εὐβοεῖς καὶ πάλιν Κρῆτες. Περὶ ταύτης λέγει ὁ Στράβων ὅτι οὐ πολὺ λείπεται καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει τῆς τε ἐν Αἰγύπτῳ Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει Σελευκείας, ἥτις ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἠρίθμει 600,000 κατοίκων. Ἀλλὰ πολὺ διδακτικώτερα, ὡς πρός τε τὸ πλῆθος τῶν μεταναστευσάντων εἰς τὴν Ἀνατολὴν Ἑλλήνων καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀστικὸν πνεῦμα ὅπερ οὗτοι μεθ' ἑαυτῶν συνεπήγαγον, εἶναι τὰ δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα νέα αὐτῶν κτίσματα κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας. Ὡς ἐπὶ παραδείγματι δὲ ἀναφερομέν τινα ἐκ τῶν κτισμάτων τούτων.

Ἡ ἐν τῇ Κιλικίᾳ Ταρσὸς ἦτο πόλις ἀρχαιοτάτη μὲν ἀλλ' ἥκιστα ἑλληνικὴ πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Στράβων, ὁ ἀκμάσας μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας, ἐκθειάζει τὴν αὐτόθι γενομένην σπουδὴν πρός τε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην ἐγκύκλιον πᾶσαν παίδευσιν, βεβαιῶν ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπερέβαλον κατὰ τοῦτο καὶ Ἀθήνας καὶ Ἀλεξάνδρειαν. Ἀναφέρει δὲ ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν αὐτῇ γεννηθέντας, τοὺς στωικοὺς Ἀντίπατρον καὶ Ἀρχέδημον καὶ Νέστορα καὶ δύο Ἀθηνοδώρους, ἀκαδημαϊκὸν δὲ τὸν σύγχρονον αὐτῷ νεώτερον Νέστορα, ὅστις, καθηγητὴς γενόμενος Μαρκέλλου, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καίσαρος, προέστη τῆς πόλεως διαδεξάμενος τὸν Ἀθηνόδωρον. Μνημονεύει δὲ καὶ ἄλλων φιλοσόφων αὐτῆς, τοῦ Πλουτιάδου, τοῦ Διογένους, ἔτι δὲ καὶ ποιητοῦ τραγῳδίας ἀρίστου, τοῦ Διονυσίου. Ὑπῆρχον ἆρά γε πολλαὶ ἐν Ἑλλάδι πόλεις, οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην παρακμὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς εὐτυχεστέρους προηγουμένους χρόνους, αἱ δυνάμεναι λόγῳ ἑλληνικῆς παιδείας νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν Ταρσὸν ταύτην, περὶ ἧς ἐπιφέρει ὁ γεωγράφος ὅτι ἡ Ῥώμη μάλιστα δύναται διδάσκειν τὸ πλῆθος τῶν ἐξ αὐτῆς φιλολόγων, διότι μεστὴ ἦν Ταρσίων καὶ Ἀλεξανδρέων ; Μηδεὶς δὲ εἴπῃ ὅτι πρόκειται περὶ σχολαστικῶν καὶ γραμματικῶν, ἀναμιμνῃσκόμενος ὅτι ἐν Ταρσῷ ἐγεννήθη καὶ ἐπαιδεύθη τὸ πρῶτον ὁ Παῦλος ἐκεῖνος ὅστις ἀπέβη ὁ εὐγλωττότατος, καὶ περὶ τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν ἐμπειρότατος τῶν ἀποστόλων.

Ἡ δὲ Λαοδίκεια ἡ ἐν Φρυγίᾳ, μικρὰ πρότερον οὖσα, ηὐξήθη προϊόντος τοῦ χρόνου ἰδίως διά τινων πολιτῶν, οἵτινες εὐτυχήσαντες μεγάλην ἐποίησαν αὐτήν. Ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις βλέπομεν τὸν πρόδρομον τῶν ἐπὶ πλούτῳ καὶ φιλογενείᾳ διαλαμψάντων ἐν τοῖς νεωτέροις τοῦ ἑλληνισμοῦ χρόνοις ἀνδρῶν, τὸν Ἱέρωνα, ὅστις, ἀφοῦ ζῶν ἐκόσμησε τὴν πόλιν διὰ πολλῶν ἀναθημάτων, κατέλιπεν εἰς αὐτὴν ἀποθανὼν κληρονομίαν δύο χιλιάδων ταλάντων, ἤτοι 12,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ὧν ἡ σχετικὴ ἀξία ἤθελε συμ-

ποσοῦται σήμερον εἰς 50,000,000 περίπου. Ἡ δὲ ἐν Καρίᾳ Στρατονίκεια ἐκοσμήθη μὲν κατασκευαῖς πολυτελέσιν ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἀνέδειξε δὲ τὸν ῥήτορα Μένιππον, ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων ὁ Κικέρων, συγκρίνων πρὸς τὸν Ξενοκλῆν καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον ἀκμάσαντας. Ὡσαύτως τὰ ἐν Καρίᾳ Μύλασα, κώμη ὑπάρξασα ἄλλοτε, ἦτο ἐπὶ τοῦ γεωγράφου κεκοσμημένη παγκάλως διὰ στοῶν καὶ ναῶν. Ἀξιολόγους δ' ἔσχεν ἄνδρας καθ' ἡμᾶς, ἐπιφέρει ὁ Στράβων, ῥήτοράς τε ἅμα καὶ δημαγωγοὺς τῆς πόλεως, τὸν Εὐθύδημον καὶ τὸν Ὑβρεάν. Καὶ ὁ μὲν Εὐθύδημος παραλαβὼν ἐκ προγόνων περιουσίαν καὶ δόξαν μεγάλην καὶ προσθεὶς εἰς ταῦτα τὴν δεινότητα οὐκ ἐν τῇ πατρίδι μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῆς πρώτης ἠξιοῦτο τιμῆς. Ὁ δὲ Ὑβρέας, ἐκ μικρῶν καὶ ταπεινῶν ὁρμώμενος, ἐπαιδεύθη ὅμως προσηκόντως καί, εἰς τὰ πολιτικὰ τῆς πατρίδος ἀναμιχθείς, ταχεῖαν ἔλαβε τὴν αὔξησιν καὶ ἐθαυμάσθη ἔτι μὲν ἐπὶ Εὐθυδήμου ζῶντος, ἀλλὰ τελευτήσαντος μάλιστα, κύριος γενόμενος τῆς πόλεως. Αὐτὸς ὁ Ὑβρέας εἶναι ὅστις δημηγορῶν ἐπὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ εἶπε τὸ λόγιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ ἴσως περί τινων ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν. «Εὐθύδημε, ἀνέκραξε, κακὸν εἶ τῆς πόλεως ἀναγκαῖον, οὔτε γὰρ μετὰ σοῦ δυνάμεθα ζῆν οὔτε ἄνευ σοῦ».

Ἐκ Λαμψάκου κατήγοντο ὅ τε συγγραφεὺς Χάρων καὶ ὁ ῥήτωρ Ἀναξιμένης, ἐκ ταύτης δὲ τῆς πόλεως ἀπήγαγεν ὁ Ἀγρίππας τὸν πεπτωκότα λέοντα, Λυσίππου ἔργον. Εἰς Σκῆψιν τῆς Τρῳάδος ἐγεννήθη ἐν τῇ β´ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ὁ Δημήτριος ἐκεῖνος ὅστις ἔγραψε τὸν Τρωικὸν διάκοσμον τὸν πολλάκις ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευθέντα, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκη, ἣν ὁ μέγας φιλόσοφος παρέδωκε τῷ Θεοφράστῳ, ὁ δὲ Θεόφραστος τῷ Σκηψίῳ Νηλεῖ. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Στράβωνος ἡ καταγωγὴ διδάσκει ἡμᾶς πῶς οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀνατολῆς δι' ἐπιγαμιῶν πρὸς τοὺς ἐπιδημήσαντας Ἕλληνας μετεμορφοῦντο εἰς ἄνδρας πρὸς οὓς οἱ ἐπιφανέστατοι τῆς ἀρχαιοτέρας Ἑλλάδος δὲν ἤθελον διστάσει νὰ προτείνωσι τὴν δεξιὰν ὡς γνησιωτάτους αὐτῶν ἀδελφούς. Ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν Ἀμασείᾳ τοῦ Πόντου· καὶ ἄγνωστον μὲν τίς ἦτο ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ μήτηρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἦτο θυγάτηρ μὲν τοῦ Ἕλληνος Λαγέτα, σύζυγος δὲ ἐγχωρίου ἀνδρός, τοῦ ὁποίου τὸν ἀδελφὸν μόνον Μοαφέρνην ἀναφέρει ὁ Στράβων· ὥστε τοῦ καλλίστου τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ὁ μὲν ἐκ μητρὸς πρόπαππος ἦτο Ἕλλην, ὁ δὲ πάππος ὁμολογουμένως ἰθαγενὴς ἤ, καθὼς ἔλεγον τότε, βάρβαρος. Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς ἑτέρας ἀποδείξεις τοῦ πλήθους τῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας ἀποδημησάντων Ἑλλήνων. Εἰς τὰς μοναρχίας τὰς ἱδρυθείσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ στρατὸς συνέκειτο ποὺ μὲν καθ' ὁλοκληρίαν, ποὺ δὲ κατὰ τὸ ἥμισυ τοὐλάχιστον ἐξ Ἑλλήνων, ἡ δὲ κυβέρνησις, ἡ διοίκησις καὶ τὰ δικαστήρια ἐλειτούργουν διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας εἶναι, ὑποθέτομεν, γνωστὰ τοῖς πᾶσιν, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ γραφῇ ἀκούομεν τοὺς Μακκαβαίους θρηνοῦντας διότι *ἡ βασιλεία τῶν Ἑλλήνων εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν μετέστησε τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἦν ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ παρ' αὐτοῖς*. Ἀλλ' ἵνα ῥίψωμεν ἐκ τῆς παρούσης εἰσαγωγικῆς σκοπιᾶς ἓν μόνον βλέμμα εἰς τὰ κράτη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὧν οἱ ἡγεμόνες ἦσαν ἰθαγενεῖς, μήπως ὅλοι οἱ στρατηγοὶ τοῦ Μιθριδάτου ϛ´ δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Ἀρχέλαος, Μητροφάνης, Δορύλαος, Δρομιχαίτης; μήπως τῶν ἀπογόνων τοῦ Ζιποίτου τῆς Βιθυνίας τοσοῦτον δὲν ἐλησμονήθη ἡ βάρβαρος καταγωγὴ ὥστε ἐλέγοντο ὄντες «ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων»; ἢ μήπως ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀριαράθου Ε´ τῆς Καππαδοκίας, δὲν βεβαιοῖ ὅτι «ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησι

πάλαι ἀγνοουμένη αὕτη χώρα τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν» ; Οἱ δημιουργήσαντες λοιπὸν πάντα ταῦτα τὰ θαυμάσια δὲν ἦσαν «ἱκανοί τινες τὸν ἀριθμὸν ἄποικοι» ἀλλὰ τοσοῦτοι ὥστε, διὰ τοῦ ἰδίου φυσικοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς πρὸς αὐτοὺς ἀφομοιώσεως τῶν ἰθαγενῶν, κατέστησαν ὅλως ἑλληνικὰς ἐπὶ χίλια μὲν περίπου ἔτη τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπὶ χίλια δὲ καὶ τετρακόσια ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

Ὁ πολιτικός, ὁ ἐθνικός, ὁ πνευματικὸς βίος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν μετεφυτεύθη τῷόντι ἀπαράλλακτος εἰς τὴν Ἀνατολήν· ἀλλὰ τοῦτο πρὸ πάντων διότι, ἵνα μεταφυτευθῇ καθ' ὅλα ὅμοιος, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἀμετάβλητος. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ ὅτι εἶχεν ἤδη ὑποστῆ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι δεινὰς ἀλλοιώσεις. Τὰ πολιτεύματα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶχον καταντήσει σκιαὶ τῶν πάλαι προτύπων. Ὁ περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων καὶ ἀποταμιευμάτων ἀνίερος πόλεμος ἀπεκάλυψε τὴν φοβερὰν πρὸς τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν δημοσίαν πίστιν τῆς πατρίδος ἀσέβειαν τοῦ ἔθνους. Τῆς δὲ περὶ τὴν ποίησιν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην μεγαλοφυΐας, ἥτις περιηύγασε διὰ φωτὸς ἀνεσπέρου τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, δὲν ἀνεφαίνοντο ἤδη εἰμὴ διαλείπουσαί τινες ἀναλάμψεις. Ἀλλὰ καὶ σῶος καὶ ἀνελλιπὴς ἐὰν παρέμενεν ἔτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ τροπολογηθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀφοῦ καὶ ἐν ταῖς προτέραις ἀποικίαις εἴδομεν αὐτὸν ἀλλοτριωθέντα οὐκ ὀλίγον τῆς μητροπόλεως. Τὸ δὲ στάδιον τῶν νέων ἀγώνων παρεῖχε πολὺ μείζονας ἀφορμὰς ἀλλοιώσεων. Τὸ ζήτημα λοιπὸν δὲν εἶναι ἂν ἠλλοιώθη ἢ δὲν ἠλλοιώθη ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἂν ἐν τῇ ἀπαραιτήτῳ ταύτῃ μεταπλάσει διέσωσε τὸ κυριώτατον τῆς πρώτης διαπλάσεως ἐλατήριον, τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει γεγονός τι τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν πρῶτον ἑλληνισμόν. Ὁ ὑδραυλικὸς Κράτης ὁ Χαλκιδεύς, ἐπιχειρήσας ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ ἀποξηράνῃ τὴν Κωπαΐδα, εἶχεν ἤδη προαγάγει ἱκανῶς τὸ ἔργον, ὅτε αἴφνης ἠναγκάσθη νὰ τὸ διακόψῃ, στασιασάντων τῶν Βοιωτῶν, ὅ ἐστι διότι οἱ Θηβαῖοι ἐφοβήθησαν μήπως ἐξ αὐτοῦ ὠφεληθῶσιν οἱ Ὀρχομένιοι, οἱ ἀρχαῖοι αὐτῶν ἀντίζηλοι. Ἰδοὺ λοιπὸν χώρα ἑλληνικὴ ἐκ τῶν πρωτίστων, ἥτις, διατηροῦσα ἀκραιφνῆ τὸν ἀρχαιότερον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, δὲν ἐπείθετο ὅμως ὄχι νὰ ἐκτελέσῃ ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο ἔργον τῆς κοινῆς ὠφελείας. Πρόδηλον ὅτι, ἐὰν τοιούτων ἐμφορουμένη προαιρέσεων ἀπήρχετο ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ἀδύνατον νὰ τελεσφορήσῃ. Αἱ χῶραι ἐν αἷς ἐκλήθη ἤδη νὰ πρωταγωνιστήσῃ ὁ ἑλληνισμός, εὐρύταται οὖσαι καὶ ὀλίγον γνωσταί, συνεχόμεναι δὲ μετ' ἄλλων ἔτι εὐρυτέρων καὶ ἀγνωστοτέρων, ἵνα γνωσθῶσιν ἀκριβῶς καὶ συνδεθῶσι πρὸς ἀλλήλας καὶ χρησιμοποιηθῶσι, δὲν εἶχον χρείαν ῥητόρων καὶ καλλιτεχνῶν, ἀλλ' ἀνδρῶν περὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς πρακτικὰς τέχνας ἐντριβῶν· καὶ τῷόντι τότε ὁ ἑλληνισμὸς ἀνέδειξεν ἀμέσως γεωγράφους, γεωμέτρας, μηχανικούς, ἀστρονόμους, ὧν ἡ μνήμη ἄχρι τοῦδε τιμᾶται καὶ γεραίρεται, τοὺς Στράβωνας, τοὺς Εὐκλείδας, τοὺς Ἥρωνας, τοὺς Ἱππάρχους. Τότε συνετελέσθησαν ἔργα κοινωφελῆ κολοσσιαῖα. Οἱ Λαγίδαι κατεσκεύασαν τὰς ὁδοὺς αἵτινες, φέρουσαι ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νείλου, συνέδεσαν τὸ ἐμπόριον τῆς Νοτίου Ἰνδικῆς, τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας μετὰ τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου. Οἱ Σελευκίδαι πάλιν ἐβουλεύθησαν νὰ συνάψωσι διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ἐπέτρεψαν τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισαῖον Πολύκλειτον· ἐν γένει δὲ ἐβελτίωσαν τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν ἥτις ἔφερεν ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς πρὸς τὸν Εὔξεινον. Ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς δὲν

ἠξιώθη ν' ἀνεγείρῃ δεύτερον Παρθενῶνα, κατεσκεύασεν ὅμως ἐπὶ βράχου ἀποτόμου τῆς νήσου Φάρου τὸν πολυώροφον ἐκεῖνον ἐκ λίθου λευκοῦ πύργον, ὅστις, θαυμασθεὶς διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομα τοῦ Κνιδίου Σωστράτου Δεξιφάνους καὶ διέσωσεν ἐπὶ αἰῶνας μυριάδας πλωϊζομένων. Ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς δὲν ηὐτύχησε νὰ ἀναδείξῃ δεύτερον Πλάτωνα, ἀνέδειξεν ὅμως τὸν πρόδρομον τοῦ Γαλιλαίου *Ἀρίσταρχον* (1). Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐτροπολογήθη λοιπὸν ἀλλὰ δὲν ἐμαράνθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὰ πολιτεύματα ὑπῆρξαν αὐτόθι μοναρχικὰ καὶ ὄχι δημοκρατικά· ἡ μεταβολὴ ὅμως τῶν πολιτευμάτων δὲν συνεπάγεται τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐθνικῆς ἰδιότητος. Οἱ σήμερον δημοκρατούμενοι Γάλλοι δὲν ἀρνοῦνται τοὺς μοναρχηθέντας αὐτῶν προγόνους. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ παρατείνωμεν τὴν συζήτησιν ταύτην, ἥτις, λυομένη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Γρότε, δύναται νὰ φέρῃ εἰς μέσον τὸ ζήτημα· τί ἄρα εἶναι ὁ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμός, ὁ ἔχων ἕτερον τοῦ ἀρχαίου πολίτευμα, ἕτερον θρήσκευμα καὶ ὅλως διάφορον κοινωνικὴν κατάστασιν; Ἡ ἀλήθεια, ἡ μόνη ἀλήθεια, εἶναι ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος, περιαχθὲν ὑπὸ τῶν περιστάσεων εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρῃ ἐκ τοῦ προτέρου αὐτῶν ληθάργου τὴν δυτικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἑῴαν Ἀφρικὴν καὶ νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς αὐτὰς νέαν ζωήν, παρεσκεύασεν αὐτόθι ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ αὐτοῦ δυνάμει κατάστασιν πραγμάτων ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιδράσῃ οὐδὲν ἧττον τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, εἰ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, εἰς τὴν τύχην τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐνῷ δὲ ἐπὶ τρεῖς ἤδη ἑκατονταετηρίδας ἐξετέλει τὴν μεγάλην ταύτην ἱστορικὴν ἐντολήν, παρέστησαν ἐνώπιόν του, κατὰ τὴν πρώτην πρὸ Χριστοῦ καὶ τὴν πρώτην μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, συγχρόνως σχεδόν, δύο ἀνταγωνισταί· ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος. Ἀλλ' ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς εἶχε ρίψει τοσοῦτον βαθείας ρίζας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ὥστε ἀμφότεροι ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς αὐτόν, καὶ διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου προέκυψεν ἡ δευτέρα αὐτοῦ ἱστορικὴ μετάπλασις.

Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία κατέλυσε μὲν τὰ πολιτικὰ ἱδρύματα ἐν οἷς ἐσκήνωσεν ὁ ἑλληνισμὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὑπῆρξεν ὑπουργὸς αὐτοῦ, ἔστιν ὅτε καὶ πελάτης μᾶλλον ἢ προστάτης. Ὁ Πομπήιος δὲν ἠδυνήθη νὰ δαμάσῃ τὸν ἰουδαϊσμὸν εἰμὴ συνεχίζων τὸ ἔργον τῶν Ἀντιόχων, ὅ ἐστιν ἐξακολουθῶν νὰ ἐξελληνίζῃ τὴν Παλαιστίνην. Ὁ δὲ ἀνθύπατος Γαβίνιος ἐδέησεν οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν ἑλληνίδων πόλεων. Ἄλλο ἔτι μᾶλλον χαρακτηριστικόν. Ὅτε ὁ δεύτερος βασιλεὺς τοῦ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀνανεωθέντος περσικοῦ κράτους καὶ θρησκεύματος, ὁ Σαπώρ, αἰχμαλωτεύσας τὸν κατ' αὐτοῦ στρατεύσαντα αὐτοκράτορα Οὐαλεριανόν, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἡ πόλις αὕτη ἀντέστη οὐχὶ διὰ φρουρᾶς ρωμαϊκῆς ἀλλὰ διὰ τῶν ἰδίων πολιτῶν καὶ ἰδίου στρατηγοῦ, τοῦ Δημοσθένους· καὶ ἐξεπορθήθη μὲν ἐπὶ τέλους, ἀλλὰ τότε αὐτοὶ οἱ ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες ἐπέστησαν ἕτερον ἕλληνα στρατηγόν, τὸν Κάλλιστον, ὅστις ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ πολὺν ἐπενεγκὼν αὐτοῖς φόνον καὶ τὸ πλεῖστον ἀναλαβὼν τῆς λείας ἠνάγκασε τὸν Σαπὼρ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐὰν κατίσχυε τότε τὸ περσικὸν κράτος καὶ θρήσκευμα, ἡ τύχη τοῦ χριστιανισμοῦ ἤθελεν ἀποβῆ σφόδρα ἀμφίβολος. Ἐσώθη δὲ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐχὶ ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ὑπὸ τῆς καρτερίας καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ

(1) Ἀρίσταρχον τὸν Σάμιον τὸν περὶ τὰς ἀρχάς του 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀκμάσαντα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περίφημον μαθηματικὸν καὶ ἀστρονόμον.

ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυε παράγων καὶ ἄλλους πολλοὺς ἄνδρας ὀνομαστοὺς γενομένους ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἄνδρας τοὺς ὁποίους καὶ αὐτὸς ὁ γεννήτωρ αὐτοῦ ἤθελεν ἀναγνωρίσει ὡς ἴδια γνήσια τέκνα. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν πρὸ πάντων ὁ Σαμοσατεὺς Λουκιανός, ὃν οἱ νεώτεροι δικαίως ἐπωνόμασαν Βολταῖρον τῆς ἀρχαιότητος· ὁ ἐν Συρίᾳ ὡσαύτως γεννηθεὶς Λογγῖνος, ὅστις ὑπουργὸς διατελέσας τῆς πολυθρυλήτου Ζηνοβίας ἐπίστωσε διὰ τοῦ σωκρατικοῦ αὐτοῦ θανάτου ὅτι δὲν εἶχε γράψει περὶ Ὕψους λόγου χάριν ῥητορικοῦ γυμνάσματος· ὁ ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, ὅστις ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Ἀρριανὸν τὰς πασιγνώστους *Διατριβάς*, εἶχε δὲ διατελέσει νέος ὢν δοῦλος Ρωμαίου δεσπότου, πρὸς ὅν, τερπόμενον νὰ στραγγαλίζῃ τὸν πόδα του, ἔλεγεν ἀταράχως «θέλεις τὸν θραύσει», καί, θραυσθέντος ἐπὶ τέλους τοῦ ποδός, ἠρκέσθη νὰ προσθέσῃ «σὲ τὸ εἶχα εἰπεῖ»· ὁ Προυσαεὺς Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὅστις μετεχειρίσθη τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα εἰς οἰκοδομὴν τῶν ψυχῶν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου φρονήματος.

Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀνατολικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπιτείλαντα χριστιανισμόν. Ἡ Ρώμη, ἡ δεσπόσασα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οὐδέποτε ἐμάντευσε τὸν κόσμον ὅστις ἔμελλε νὰ τὸν διαδεχθῇ· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ὅτε ὁ μελλόνυμφος αὐτοῦ Λόγος τοῦ Σωτῆρος διετέλει ἐν σπαργάνοις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ὁ θρίαμβος τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε νὰ γίνεται καταφανὴς καὶ ὅτε ἐν τούτοις ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων, γλιχομένη ἔτι τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας, ἠνάγκασε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον νὰ καθαιρέσῃ αὐτὴν τοῦ ἀξιώματος καὶ νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν ἐν τῇ ἑστίᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ Ἑλλὰς ἀπ' ἐναντίας, ἥτις συνεδύασε πάντοτε τὸν θεωρητικὸν μετὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε φιλοσοφοῦσα μετὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς ἀνθῶνας τοῦ παμφόρου αὐτῆς θερμοκηπίου, προησθάνθη ἀνέκαθεν κυοφορούμενον τὸν νέον κόσμον· καί, ὅτε ἐπεχείρησε τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τῆς Ἀνατολῆς ἀναμόρφωσιν, ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ ὑπὸ τῶν αὐτόθι προαχθέντων φιλοσοφικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῆς δογμάτων· ὥστε, μικρὸν ἀφοῦ ἐλάλησεν ὁ κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη εἶναι ἡ προωρισμένη νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ἐπικειμένην παγκόσμιον μεταβολὴν καὶ προέτεινεν αὐτῇ ἀδιστάκτως τὴν δεξιάν. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀπαραίτητος ὅσον ἄλλοτε ὁ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας συνδυασμός. Ὁ χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὰ εὐγενέστατα τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν δογμάτων ὅσα μέχρι τῆς σήμερον ἦλθον νὰ ἐκπολιτίσωσι καὶ νὰ παραμυθήσωσι τὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ δὲ ἑλληνισμὸς εἶχε τὴν γλῶσσαν δι' ἧς καὶ μόνης τὰ δόγματα ταῦτα ἠδύναντο νὰ διαδοθῶσιν εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν, εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ἥτις μόνη ἠδύνατο ν' ἁρπάσῃ τὰς ψυχὰς καὶ νὰ πείσῃ τὰ πνεύματα, εἶχε τοὺς ἀστικοὺς θεσμούς, δι' ὧν καὶ μόνων ἡ διδασκαλία ἐκείνη ἠδύνατο νὰ ὀργανωθῇ ὡς θρήσκευμα θετικόν. Ἄνευ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ χριστιανισμὸς ἤθελεν ἀσφυκτήσει ἐν τῇ πνιγηρᾷ τῆς Ἰουδαίας ἀτμοσφαίρᾳ· ἄνευ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελεν ἐπιπλεύσει ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἐν ᾧ κατεποντώθη ἅπας ὁ λοιπὸς τῆς ἀρχαιότητος κόσμος.

Ἀλλὰ δὲν συνηθρώθησαν τοσοῦτον ἐναρμονίως εἰμὴ διότι ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν οἰκειότατοι πρὸς ἀλλήλους. «Οὐκ ἀλλότριά εἰσι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγεν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι ὁ Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς, ἀλλ' οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων στωικῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων· ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο. Ὅσα

οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἐστίν». Καὶ ὡσεὶ ἐρχόμενος εἰς ἐπικουρίαν τοῦ χριστιανοῦ τούτου ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἐπίκτητος ἐποίει τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ἐκεῖνον Ὕμνον, ὅστις εἶναι ἄξιος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναυζιανζηνοῦ μᾶλλον ἢ ἐθνικοῦ φιλοσόφου. «Μέγας ὁ Θεὸς ὅτι ἡμῖν παρέσχεν ὄργανα τοιαῦτα δι' ὧν τὴν γῆν ἐργαζόμεθα. Μέγας ὁ Θεὸς ὅτι χεῖρας δέδωκεν, ὅτι κατάποσιν, ὅτι αὔξεσθαι λεληθότως. Ταῦτα ἐφ' ἑκάστου ὑμνεῖν ἔδει καὶ τὸν μέγιστον καὶ θειότατον ὕμνον ἐφυμνεῖν. Τί οὖν; ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ ἀποτετύφλωσθε, οὐκ ἔδει τινὰ εἶναι τὸν ταύτην ἐκπληροῦντα τὴν χώραν καὶ ὑπὲρ πάντων ᾄδοντα τὸν ὕμνον τὸν εἰς τὸν Θεόν; Τί γὰρ ἄλλο δύναμαι γέρων χωλὸς εἰμὴ ὑμνεῖν τὸν Θεόν; Εἰ γοῦν ἀηδὼν ἤμην, ἐποίουν ἂν τὰ τῆς ἀηδόνος· εἰ κύκνος, τὰ τοῦ κύκνου. Νῦν δὲ λογικός εἰμι, ὑμνεῖν με δεῖ τὸν Θεόν. Τοῦτό μου τὸ ἔργον ἐστί, ποιῶ αὐτό, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὴν τάξιν ταύτην, ἐφ' ὅσον ἂν δίδωται· καὶ ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ᾠδὴν ταύτην παρακαλῶ». Παρήγγελλεν ὁ Σωτήρ· «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς». Καὶ ἀντεφώνει εἰς ταῦτα ὁ Ἐπίκτητος ἐπιβάλλων τὸ καθῆκον τοῦτο, ἂν ὄχι εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοὐλάχιστον εἰς τὸν φιλόσοφον, ᾧ ἐπέτασσε «καὶ δαιρόμενον φιλεῖν αὐτοὺς δαίροντας ὡς πατέρα πάντων, ὡς ἀδελφόν».

Ἡ συναυλία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας. Ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἔλεγεν· «Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἕλλησιν ἀναγκαία φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεία τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπουμένοις. Φιλοσοφίαν δὲ οὐ τὴν στωικὴν λέγω οὐδὲ τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἐπικούρειον καὶ ἀριστοτελικήν, ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστῃ τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν φημί». Οὐδεὶς ὅμως παρέστησε τὴν ἀνάγκην ἣν εἶχεν ὁ χριστιανισμὸς τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντιλήψεως ὁλοσχερέστερον καὶ εὐγλωττότερον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· τὴν ἀνάγκην οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας, καὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ τῆς καλλιεπείας, καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐν τῇ πρὸς τοὺς νέους *Παραινέσει*, ὁ περιώνυμος τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος Ἱεράρχης, συνοψίσας τὰς ἐπαγγελίας τῆς νέας πίστεως, ἐπιφέρει ὅτι μέχρις οὗ διακωλυόμεθα ὑπὸ τῆς ἡλικίας τοῦ νὰ κατανοήσωμεν τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς λόγους ἐν ἑτέροις δέον νὰ γυμναζώμεθα πρὸς τοῦτο, οἱ δ' ἕτεροι οὗτοι λόγοι εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ λογοποιοί, οἱ ῥήτορες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. «Ὥσπερ οὖν οἱ δευσοποιοί, παρασκευάσαντες πρότερον θεραπείαις τισίν, ὅ,τι ποτ' ἂν ᾖ τὸ δεξόμενον τὴν βαφήν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσι, τὸν αὐτὸν δὴ καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλει ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἡ τοῦ καλοῦ παραμένειν δόξα, τοῖς ἔξω δὴ τούτοις προτελεσθέντες, τηνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων». Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν πρακτικὴν τῆς τοιαύτης προπαρασκευῆς ὠφέλειαν ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην συνεπάγεται, εἰ καὶ μετὰ συστολῆς τινος, τὴν ἀπόδειξιν ὅτι δὲν ἔπαυσεν ὢν χαριέστατος τοῦ καλοῦ λάτρις. «Καθάπερ, λέγει, φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετή, τὸ καρπῷ βρύειν ὡραίῳ, φέρει δέ τινα κόσμον τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμενα, οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ προηγουμένως μὲν καρπὸς ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρί γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβλῆσθαι οἷόν τινα φύλλα σκέπην τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα». Ταύτην δὲ θεὶς τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ σοφία εἶναι ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ καλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς, ὡσεὶ φοβηθεὶς αἴφνης μὴ ὑπερέβη τὰ ἐσκαμμένα, ἐπιλέγει ὅτι δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν ἐξ ἴσου τὸν νοῦν εἰς πάντα τὰ παρὰ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ῥητόρων γραφέντα. «Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρή-

σιμον καρπωσάμενοι τὸ βλαβερὸν φυλαξώμεθα». Ἀλλὰ μετ' οὐ πολύ, ἐν τῷ ἀκαθέκτῳ αὐτοῦ ἔρωτι πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, βεβαιοῖ ὅτι ἅπαντα ἀληθῶς εἰπεῖν εἶναι ἄξια τῆς τῶν χριστιανῶν μελέτης, βεβαιῶν ὅτι πᾶσα ἡ Ὁμήρου ποίησις ἀρετῆς ἐστιν ἔπαινος, συνιστῶν αὐτοῖς ὡσαύτως Σόλωνα, Θέογνιν, Πρόδικον, Εὐριπίδην, Πλάτωνα. «Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ἐπιφωνεῖ, ὧν δὴ καὶ λόγος τίς ἐστιν ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον εἰς δύναμιν ἕκαστος ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς ἔπαινον διεξῆλθον». Πρεσβεύει δὲ ὅτι οὐ μόνον οἱ λόγοι τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ καὶ πολλαὶ τῶν πράξεων εἶναι ἄξιαι μνήμης καὶ μιμήσεως, φέρων εἰς παράδειγμα τὰς ἀρετὰς τοῦ Περικλέους, τοῦ Σωκράτους, τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀρετὰς τὰς ὁποίας εὑρίσκει πολλάκις συμφώνους πρὸς τὰ ἱερώτατα τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα. Πάλιν ἐν τούτοις συναισθάνεται τὸ καθῆκον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν χρησίμων καὶ τῶν βλαβερῶν, ὁτὲ μὲν ὑποχαλῶν οὕτως ὁτὲ δὲ ἐντείνων τοὺς δεσμοὺς δι' ὧν πεπρωμένως συνηρμόσθησαν ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ ***Παραίνεσις*** αὕτη ἠδύνατο μᾶλλον νὰ ὀνομασθῇ ***Ἑρμηνεία*** τῶν τρόπων δι' ὧν ἐν διαστήματι τριῶν ἑκατονταετηρίδων διεπλάσθη ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμός. Ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ μετάπλασις εἶχε σχεδὸν συμπληρωθῆ. Ἔτι γραφομένης τῆς ***Παραινέσεως*** ἀντήχησαν καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν οἱ λόγοι τῶν Ἱεραρχῶν ἐκείνων οἵτινες συνεκίνουν τὰ πλήθη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Καισαρείας, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Πτολεμαΐδος, ἀπαραλλάκτως ὅπως πρόπαλαι οἱ δαιμόνιοι ῥήτορες τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἦγον καὶ ἔφερον τοὺς δήμους αὐτῆς. Καὶ ἴσως ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Χρυσόστομος, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους, ἐθριάμβευσαν ἐπιτελοῦντες ἔργον δυσχερέστερον τοῦ ἔργου περὶ ὃ ἠρίστευσαν ὁ Περικλῆς καὶ Δημοσθένης· διότι ἐπὶ τέλους ὁ ῥήτωρ τοῦ πολιτικοῦ κόσμου χειραγωγεῖ πάθη καὶ συμφέροντα ἀνθρώπινα, ἐπίγεια, χειραπτά, ἐνῷ οἱ ῥήτορες τοῦ ἠθικοῦ καὶ δογματικοῦ κόσμου, ἵνα πείσωσι καὶ παρασύρωσι τοὺς ἀκροατάς, δὲν ἔχουσι νὰ προτείνωσιν αὐτοῖς εἰμὴ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἀφοσίωσις ἣν ἐνέπνεον, ὥστε, ὅτε ἀπέθανεν ὁ μέγας Βασίλειος, σύμπας ὁ λαὸς τῆς Καππαδοκίας συνέρρευσεν εἰς τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι συνέκλαυσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τῶν χριστιανῶν, διότι ἅπαντας εἶχε παραμυθήσει, ἅπαντας εὐεργετήσει. Οὐκ ὀλίγοι ἔθανον ἐκ τοῦ ὠθισμοῦ τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου πλήθους· καὶ οἱ οὕτω θανόντες ἐμακαρίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων ὡς ἀξιωθέντες νὰ συναποδημήσωσι πρὸς Κύριον μετὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς καὶ ὠνομάζοντο ***θύματα ἐπιτάφια***· τοσοῦτον ἦσαν ἔτι ζωηραὶ παρὰ τοῖς νεοφύτοις αὐτοῖς χριστιανοῖς αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἀρχαίου βίου.

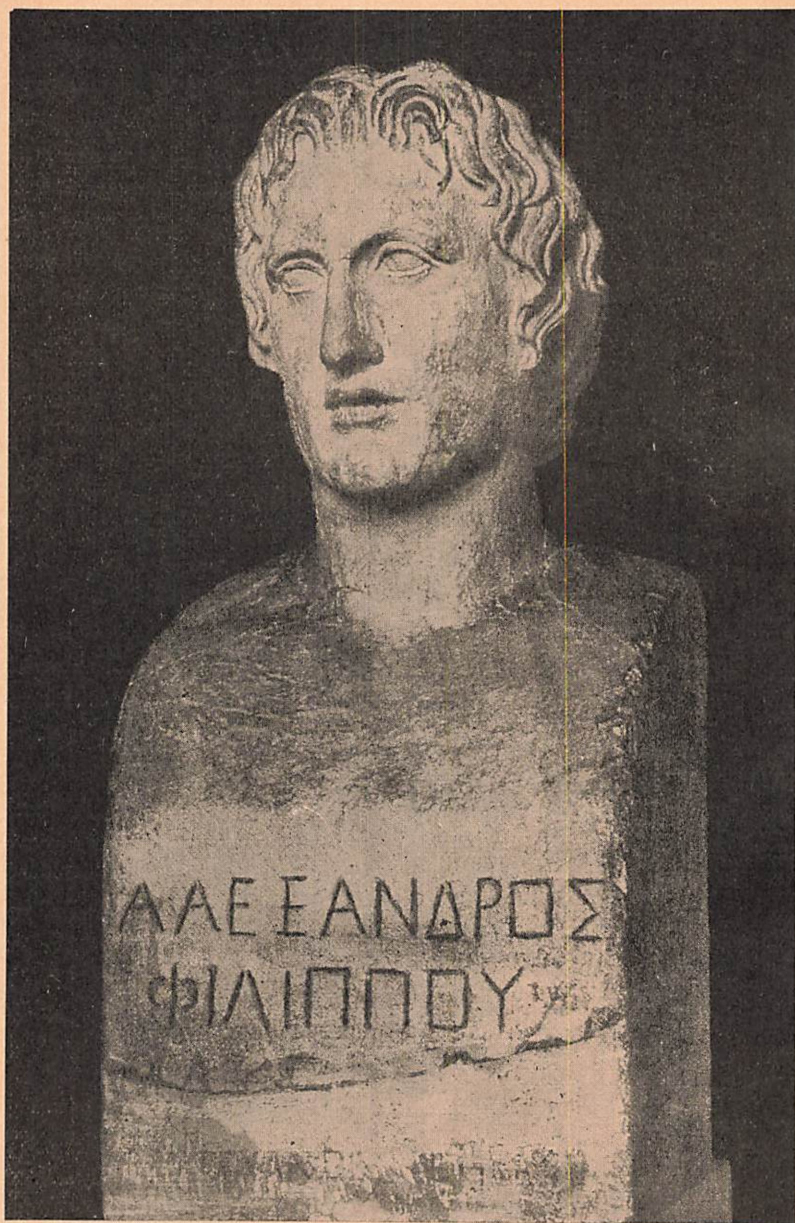
Καθ' ἃ δὲ προεῖπον ἤδη ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐξεπαίδευσε μόνον τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ ὠργάνωσε καὶ διῴκησεν αὐτὸν διὰ τῶν ἀστικῶν θεσμῶν τῶν πολυαρίθμων πόλεων, αἵτινες, δορυφορήσασαι τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς διαδόχους, εἶχον μεταβάλει τὴν ὄψιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἑκάστη τῶν πόλεων τούτων εἶχεν ***ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, βουλήν, ἄρχοντας,*** ἔστιν ὅτε καὶ ***στρατηγούς***. Πολλαὶ ἐλέγοντο «ἀδελφαὶ ἀλλήλων, ἀδελφοὶ δῆμοι», οἷον ἡ Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ, ἡ Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ, ἡ Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ καὶ ἡ Ἀπάμεια, ἡ πρῴην Πέλλα· ἄλλαι συνεδέοντο διὰ τοῦ πρακτικωτέρου δεσμοῦ τῆς ὁμοσπονδίας, ἀποτελοῦσαι τὸ ***Κοινὸν Ἰλιέων, τὸ Κοινὸν Βιθυνίας, τὸ Κοινὸν Ἀσίας***. Οὕτω δὲ ἀπαραλλάκτως ὠργανώθησαν καὶ αἱ κοινότητες τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ. Καθ' ἑκάστην τῶν πόλεων ἐκείνων συνέστη ἰδία ἐκκλησία, ***ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν***, ἰδία βουλή, ***τὸ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων***, ἴδιος

ἄρχων, ὁ *ἐπίσκοπος*· πολλαὶ δὲ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι συνήρχοντο εἰς *ἐπαρχιακὰς Συνόδους* καθ' ὁμοίωσιν τῶν προαναφερθέντων *Κοινῶν*. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν πολυανθρωπότεραι, πλουσιώτεραι, ἰσχυρότεραι· καθ' ὅσον ὅμως οἱ μὲν ἐμφύλιοι τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀγῶνες ἐπολλαπλασιάζοντο, δεινὴ δ' ἐπεκράτησεν ἀναρχία, ἡ ἀμοιβαία ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ δύναμις τῶν καθ' ἑκάστην πόλιν παραλλήλων ἐκείνων ἐκκλησιῶν κατ' ὀλίγον μετεβάλλετο. Αἱ μὲν ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἐμαραίνοντο, αἱ δὲ χριστιανικαὶ ἐκραταιοῦντο.'Ενῷ κύκλῳ οἱ νόμοι παρέλυον, ἐνῷ πολυάριθμοι αὐτοχειροτόνητοι αὐτοκράτορες διεπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, ἐνῷ οἱ βάρβαροι ἐδῄουν πόλεις καὶ χώρας, ὁ χριστιανὸς ἤξευρε τίς ἦτο ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ καὶ τίς ὁ νόμος αὐτοῦ. Αὐτὸς μόνος εἶχεν ἡγεμόνας καὶ λειτουργοὺς ἀμετακινήτους, αὐτὸς μόνος συνεδέετο διὰ κοινῶν αἰσθημάτων καὶ θεσμῶν. Τότε προῆλθεν εἰς μέσον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐνόησεν ἀμέσως δύο τινά· πρῶτον ὅτι ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἔπνεε τὰ λοίσθια, ὁ δὲ νέος ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸν διαδεχθῇ· καὶ δεύτερον ὅτι ὁ νέος οὗτος κόσμος ἤκμαζεν ἤδη ἐν τῇ 'Ανατολῇ."Οθεν καταλιπὼν τὴν Ρώμην ἵδρυσεν αὐτῷ νέαν βασιλεύουσαν, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἐν αὐτῇ τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμὸν καὶ σὺν αὐτῷ τὴν μέλλουσαν τῆς ἀνθρωπότητος τύχην ἐπὶ αἰῶνας πολλούς.

Τοιαῦτα ἐμεγαλούργησεν ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμός. Καὶ ὅμως οἱ ἱστορικοὶ οἱ ἀξιώσαντες νὰ συναρμόσωσι τὴν καθ' ἡμᾶς 'Ελλάδα μετὰ τῆς ἀρχαίας ἀπεσιώπησαν τὰ κατ' αὐτόν, ὅπως εἶχον ἀποσιωπήσει τὰ κατὰ τὸν μακεδονικὸν ἑλληνισμόν. 'Απὸ δὲ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης μέχρι τῆς κτίσεως Κωνσταντινουπόλεως, ἐν διαστήματι ἐτῶν ἑπτακοσίων περίπου, περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ ἐξονυχίζωσι τὰ μικροσκοπικὰ γεγονότα ὅσα συμβαίνοντα ἐν τῇ ἐνταῦθα 'Ελλάδι εἰς τοσαύτην περιήγαγον αὐτὴν ἀθλιότητα ὥστε περὶ μὲν τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατήντησαν νὰ ὑπολαμβάνωσιν ὡς εὐτύχημα τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες διὰ στόματος, κατὰ Πολύβιον, τὴν παροιμίαν «εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα οὐκ ἂν ἐσώθημεν», περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ὁ Συνέσιος, ἐπισκεφθεὶς τὰς 'Αθήνας, ἀνέκραξε· «καὶ κακὸς κακῶς ὁ δεῦρό με κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν 'Αθῆναι σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα, καὶ καθάπερ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται γνώρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζῴου οὕτως ἐνθένδε φιλοσοφίας ἐξῳκισμένης λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν 'Ακαδημίαν τε καὶ τὸ Λύκειον, καί, νὴ Δία, τὴν Ποικίλην Στοάν, νῦν οὐκέτ' οὖσαν ποκίλην· ὁ γὰρ 'Ανθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθετο τὴν τέχνην ὁ ἐκ Θάσου Πολύγνωτος». Τῇ ἀληθείᾳ οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ ἐνθυμίζουσι τὸν ἐν τῷ ὁμηρικῷ ᾅδῃ 'Ωρίωνα, ὅστις ἐθήρευε σκιὰς ἀντὶ ἐμβίων ὄντων.

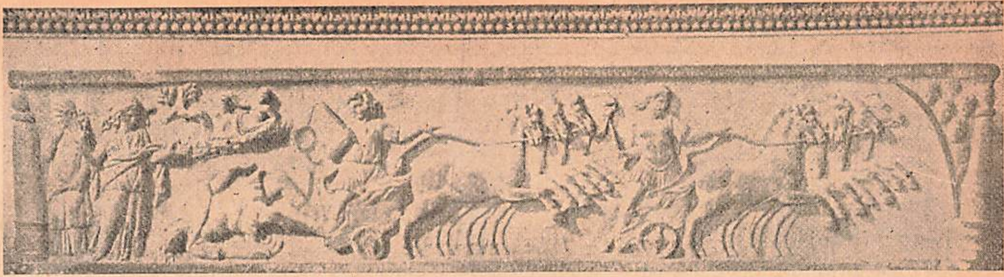
Τὸ κατ' ἐμὲ ἐζήτησα τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε καὶ ὄχι ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπῆρχε. Παρέστην μὲν τεθλιμμένος εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ βίου, ἀλλ' ἀνέκυψα ἀφηγούμενος τὰ μεγάλα ἔργα δι' ὧν ὁ ἑλληνισμὸς ἐξηκολούθησε μακρὰν τῆς πατρίδος πρωταγωνιστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.

'Εν 'Αθήναις τῇ 15 'Απριλίου 1886. Κ. Π.

'Αλέξανδρος (Μουσεῖον Λούβρου).

Ἡ προτομὴ αὕτη θεωρεῖται ὡς ἡ ἀποδίδουσα καλλίτερον πάσης ἄλλης τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ἐλαφρῶς κεκλιμένη πρὸς τἀἀριστερά. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος, παθὼν συστολὴν τῶν μυῶν τοῦ λαιμοῦ ἔκλινε πρὸς τὸ μέρος τοῦτο.

Ἁρματοδρομία (Μουσεῖον Βατικανοῦ)

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ἐπὶ Φιλίππου ἡ Μακεδονία ἔλαβεν ἔκτασιν μεγάλην, ἡ δὲ ἀρχαιοτέρα Μακεδονία ἦτο πολὺ μικροτέρα. Ἡ ἀρχαία μικρὰ αὕτη Μακεδονία δὲν ἔφθανεν, ὡς βραδύτερον, μέχρι τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς τὰς περὶ τὸν ἄνω Ἁλιάκμονα καὶ τὸν ἄνω Ἐριγῶνα χώρας, πρὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Ἐριγῶνος μετὰ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ· διότι αἱ περὶ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν χῶραι αἱ κείμεναι ἀνωτέρω τοῦ σημείου ἐκείνου ἀνῆκον, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν Παιονίαν, ἂν καὶ τὰ μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Παιονίας ὅρια οὐδέποτε ἀκριβῶς ὡρίσθησαν.

Καὶ οὗτος μὲν ἦτο ὁ πυρὴν τῆς Μακεδονίας, ἡ δὲ εὐρυτέρα χώρα, εἰς ἣν μετεδόθη βραδύτερον τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, καίτοι ὀρεινὴ οὖσα καὶ διατεμνομένη ὑπὸ πολλῶν πλαγίων κλάδων τοῦ Σκάρδου ὄρους, περιλαμβάνει τρία μεσόγεια πεδία. Ἐκ τούτων τὸ βορειότατον εἶναι τὸ πεδίον τὸ σήμερον καλούμενον Τέτοβο ἢ Καλκάνδερε, τὸ περὶ τὰς πηγὰς καὶ τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ἔπειτα ἔρχεται τὸ πεδίον τῶν Βιτωλίων, τὸ ὁποῖον συμπίπτει κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῆς ἀρχαίας Πελαγονίας καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Ἐριγὼν ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀξιὸν ποταμόν, ἔτι δὲ κατωτέρω κεῖται τὸ μεγαλύτερον καὶ κυματοειδέστερον πεδίον τῶν Γρεβενῶν καὶ τῆς Ἀνασελίτσας, τὸ περιλαμβάνον τὸν ἄνω Ἁλιάκμονα καὶ τὰ εἰς τοῦτον ἐκβάλλοντα ποτάμια. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμῆμα χωρίζεται ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας δι' ὀρεινῆς σειρᾶς μακρᾶς μὲν ὁπωσοῦν, περιεχούσης ὅμως πολλὰς καὶ εὐκόλους παρόδους, ὥστε τὸ θεσσαλικὸν πεδίον φαίνεται συνδεδεμένον οὕτως εἰπεῖν μὲ τὰ τρία προεκτεθέντα. Αἱ δὲ τέσσαρες αὗται λεκάναι, αἵτινες ἅπασαι κεῖνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς μακρᾶς καὶ καθέτου ὀρεινῆς τοῦ Σκάρδου καὶ τοῦ Πίνδου σειρᾶς, ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἅπασαι μὲν εἶναι πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων ὑψηλοτάτων περιπεφραγμέναι, ὧν ἕκαστον ἓν μόνον ἔχει ἄνοιγμα πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων δι' ἑνὸς καὶ μόνου ποταμοῦ, Ἀξιοῦ, Ἐριγῶνος, Ἁλιάκμονος, Πηνειοῦ· ἅπασαι δέ, εἰ καὶ κεί-

μεναι πολὺ ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διακρίνονται ὅμως κατὰ μέγα μέρος διὰ τὴν παχύτητα καὶ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς αὐτῶν, μάλιστα δὲ τὰ πεδία τοῦ Τέτοβο, τῶν Βιτωλίων καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐνῷ αἱ πρὸς δυσμὰς τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Σκάρδου ἠπειρωτικαὶ καὶ ἰλλυρικαὶ κοιλάδες ἔχουσιν ἔδαφος λεπτὸν καὶ τιτανῶδες. Καὶ περὶ μὲν τῆς Θεσσαλίας ὡμιλήσαμεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει, ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου· τὸ δὲ βορειότερον πεδίον τοῦ Τέτοβο κατείχετο, ὡς προείπομεν, κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Παιόνων· οἱ δὲ ἀρχαιότεροι Μακεδόνες κατῴκουν ἰδίως εἰς τὰ πεδία τῶν Βιτωλίων καὶ τοῦ Ἁλιάκμονος καὶ εἰς τὰ περὶ ταῦτα καὶ ἐντὸς αὐτῶν ὄρη.

Οἱ ἀρχαιότεροι οὗτοι Μακεδόνες διεκρίνοντο πιθανώτατα ἀνέκαθεν ἀπ' ἀλλήλων, καθόσον κατῴκουν ἐπὶ ὀρέων ἢ ἐπὶ πεδίων, ἀλλ' ὅμως ἅπασαι αὐτῶν αἱ φυλαὶ εἶχον κοινόν τινα ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἔφερον τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων ὄνομα, οὐδὲ διεστέλλοντο ἀπ' ἀλλήλων ἐνίοτε εἰμὴ διὰ τοπικῶν τινων ἐπωνυμίων· ἄλλοι ὀνομαζόμενοι Ἐλιμειῶται Μακεδόνες, ἤτοι Μακεδόνες τῆς Ἐλιμείας, ἄλλοι Λυγκησταὶ Μακεδόνες, ἤτοι Μακεδόνες τῆς Λυγκηστίδος, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἦτο μὲν διάφορος τῆς ἰλλυρικῆς, τῆς θρᾳκικῆς, πιθανῶς δὲ καὶ τῆς παιονικῆς, συγγενὴς ὅμως τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡγεμόνες καὶ δῆμος εὐχερῶς προσῳκειοῦντο ταύτην, εἰ καὶ ὑπῆρχον ἑλληνικά τινα γράμματα τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο ἀκριβῶς νὰ προφέρωσιν. Εἶχον δὲ καὶ τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἐμάχοντο μᾶλλον ὡς τακτικοὶ πολεμισταὶ ἐπὶ σκοπῷ κυριαρχίας καὶ φορολογίας, οὐχὶ ληστρικῶς ἐπὶ σκοπῷ ἁπλῆς ἁρπαγῆς, ὅπως οἱ Ἰλλυριοί, οἱ Θρᾷκες καὶ οἱ Ἠπειρῶται. Ἐν γένει δέ οἱ Μακεδόνες προσήγγιζον πολὺ πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ὑποδεέστερα φῦλα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐπειδὴ ἡ χώρα ἣν κατῴκουν τὰ διάφορα φῦλα τῶν Μακεδόνων ἦτο εὐρεῖα καὶ εὔφορος, ἐκ τούτου ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ἡ ἐπίδοσις ἣν κατὰ μικρὸν ἔλαβον καὶ ἡ ὑπεροχὴ ἣν ἐπὶ τέλους ἐκτήσαντο ἐπὶ ἅπαντας τοὺς γείτονας αὐτῶν. Δὲν συνετάχθησαν ὅμως ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον. Κατ' ἀρχὰς ἕκαστον φῦλον ἢ τμῆμα (καὶ εἶναι ἄδηλον ὁπόσα ἦσαν) εἶχε τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἡγεμόνα. Τὸ δὲ φῦλον τὸ ὁποῖον ἔφερε μὲν ἰδίως τὸ τῶν Μακεδόνων ὄνομα, ὑπερίσχυσε δὲ βραδύτερον ἁπάντων τῶν λοιπῶν, ἵδρευε τὸ πρῶτον περὶ Αἰγὰς ἢ Ἔδεσσαν, τὸν μετέωρον, τὸν ἀγέρωχον, τὸν ζωγραφικὸν χῶρον ὅπου κεῖνται σήμερον τὰ Βοδενά. Καὶ μετετέθη μὲν βραδύτερον ἡ κατοικία τῶν βασιλέων εἰς τὴν πλησιέστερον τῆς θαλάσσης κειμένην τελματώδη Πέλλαν, ἀλλ' ὅμως ἡ Ἔδεσσα ἐξηκολούθησε τιμωμένη πάντοτε ὡς χῶρος ἱερὸς ἐν ᾧ ἐκηδεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ὡς κοινὴ θρησκευτικὴ ἑστία τοῦ ὅλου ἔθνους. Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἣν βραδύτερον κατεσκεύασαν οἱ Ρωμαῖοι, καὶ ἰδίως εἰς τὸ τμῆμα αὐτῆς τὸ φέρον ἀπὸ Λυχνιδοῦ εἰς Πέλλαν καὶ Θεσσαλονίκην, διὰ τοῦ Βερμίου ὄρους, ἤτοι τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκείνης τοῦ Ὀλύμπου παρεκτάσεως δι' ἧς κατέρχεται ὁ Ἁλιάκμων εἰς τὸ παραθαλάσσιον πεδίον τῆς Βεροίας, ἀνὰ μέσον χάσματος τὸ ὁποῖον εἶναι ἀποτομώτερον καὶ δυσβατώτερον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ἐκρέει ὁ Πηνειός.

Τοῦ μεγαλείου τῶν Μακεδόνων ἱδρυταὶ ὑπῆρξαν φυγάδες τινὲς Ἕλληνες, οἵτινες, ἐπελθόντες, ὡς λέγεται, κατὰ τὴν ἑβδόμην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄρξαντες μοίρας τινὸς τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ἐπεχείρησαν τὰς κατακτήσεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, τοσοῦτον ἐξαισίως μετέπειτα ἐπολλαπλασίασαν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν διάφοροι παραδόσεις περὶ τῶν προγόνων

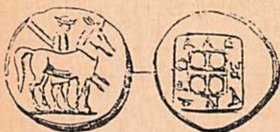
τῶν δύο τούτων βασιλέων, ἅπασαι ὅμως ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν τοῦ οἴκου αὐτῶν εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Ἡρακλείδας τοῦ Ἄργους, δηλαδὴ τοὺς Τημενίδας. Ἡ μία τῶν παραδόσεων τούτων, ἥτις, ὡς φαίνεται, ἀνεφέρθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ χίου Θεοπόμπου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰσοκράτους, ἔλεγεν ὅτι ὁ Κάρανος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀργείου δυνάστου Φείδωνος, ἀποδημήσας εἰς Μακεδονίαν, κατεστάθη εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κυριευθεῖσαν Ἔδεσσαν. Κατὰ δὲ τὴν ἄλλην παράδοσιν, τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τρεῖς ἀδελφοὶ ἀπόγονοι τοῦ Τημένου, Γαυάνης καὶ Ἀέροπος καὶ Περδίκκας, ἔφυγον ἐξ Ἄργους εἰς Ἰλλυριούς, ἐκεῖθεν δὲ ἀπῆλθον εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν· καὶ ἐπειδὴ ἦσαν πενέστατοι ἠναγκάσθησαν ἐνταῦθα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὡς ποιμένες τὸν μικρὸν βασιλέα τῆς πόλεως Λεβαίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ θαῦμα παράδοξον προανήγγειλε τὸ μέλλον τοῦ Περδίκκου μεγαλεῖον, τοσοῦτον ὀφθαλμοφανῶς ὥστε ὁ βασιλεὺς τῆς Λεβαίας ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀποπέμψῃ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς καὶ νὰ ἐξαποστείλῃ μάλιστα κατόπιν αὐτῶν ἱππεῖς ἵνα τοὺς φονεύσωσι. Τότε ὅμως ποταμὸς τῆς χώρας ταύτης, τὸν ὁποῖον διέβησαν οἱ Τημενίδαι, πλημμυρήσας αἰφνιδίως, διεκώλυσε τὴν τῶν ἱππέων διαπεραίωσιν· διὸ ἔτι ἐπὶ Ἡροδότου ἔθυον οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τῷ ποταμῷ ἐκείνῳ, ὡς σωτῆρι τοῦ οἴκου αὐτῶν. Ὁ Περδίκκας καὶ οἱ δύο αὐτοῦ ἀδελφοί, διασωθέντες οὕτω, κατεστάθησαν πλησίον τῶν λεγομένων κήπων τοῦ Μίδου, τῶν κειμένων παρὰ τὸ ὄρος Βέρμιον· καὶ ἀπὸ τοῦ κρατεροῦ τούτου ποιμένος ἐβλάστησε τὸ βασίλειον τῆς Ἐδέσσης γένος. Ἐκ τῶν δύο τούτων παραδόσεων ἡ τελευταία λογίζεται γνησιωτέρα τῆς πρώτης, ἐν γένει δὲ δὲν φαίνεται ἀπίθανος ἡ ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καταγωγὴ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου (1). Ὁμοίως εἰς ἱστορικωτέρους χρόνους ὁ Ἀθηναῖος Μιλτιάδης ἐδυνάστευσε τῶν Θρακῶν τῆς Χερσονήσου· ὁμοίως οἱ τῶν Λυγκηστῶν Μακεδόνων βασιλεῖς ἔλεγον ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν τῆς Κορίνθου Βακχιαδῶν· καὶ οἱ τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἠπείρου βασιλεῖς ἀνῆγον τὸ γένος εἰς τοὺς ἥρωας Αἰακίδας. Ἐπιστεύετο δὲ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐξ Ἄργους καταγωγὴ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, διὸ καὶ εἰς ἕνα τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, τὸν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων πολλάκις ἀναφερθέντα Ἀλέξανδρον, ἐπετράπη ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὰ Ὀλύμπια ὡς γνήσιος Ἕλλην.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Περδίκκου μέχρις Ἀμύντου, τοῦ πατρὸς τοῦ προειρημένου Ἀλεξάνδρου πέντε βασιλεῖς· Περδίκκαν, Ἀργαῖον, Φίλιππον, Ἀέροπον καὶ Ἀλκέταν, τὸν πατέρα τοῦ Ἀμύντου Α΄, περὶ ὧν ἐν γένει μόνον γνωρίζομεν ὅτι ἐπεξέτειναν κατὰ μικρὸν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ὁ Ἀμύντας ἀπέβη ἤδη κύριος ἀξιολόγου χώρας, ἥτις περιελάμβανε τὰ παράλια τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἁλιάκμονος, ἔτι δὲ καὶ ἄλλας τινὰς παρὰ τὸν αὐτὸν κόλπον χώρας, ἀφ' ὧν ἐξώσθησαν οἱ Βοττιαῖοι, ὄχι ὅμως καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ Ἁλιάκμονος παράλια, οὐδὲ τὴν Πέλλαν αὐτήν, τὴν μετέπειτα μὲν πρωτεύουσαν, ἐπὶ δὲ Ξέρξου ἔτι ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Βοττιαίους. Εἰς τὸν Ἀμύνταν ἀνῆκε καὶ ὁ ἐν Χαλκιδικῇ Ἀνθεμοῦς, καὶ μέρος, ἄδηλον πόσον, τῆς Μυγδονίας, τῆς κειμένης πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ. Ὁ Ἀμύντας ἐβασίλευσε μεταξὺ τοῦ 520 καὶ τοῦ 500 ἔτους π. Χ. καὶ περιῆλθεν, ὡς λέγεται, εἰς φιλικὰς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις

(1) Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλη παράδοσις πλέον ἀξιόπιστος, σωθεῖσα παρὰ τῷ Ἀππιανῷ, καθ' ἣν οἱ βασιλεῖς νῆς Μακεδονίας, οἱ Ἀργεάδαι, ἦσαν ἰθαγενεῖς, καταγόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἄργους τοῦ Ὀρεστικοῦ (ἴδ. Ἀππιανοῦ Συριακ. § 63 «Καὶ Ἄργος τὸ ἐν Ὀρεστείᾳ, ὅθεν οἱ Ἀργεάδαι Μακεδόνες». Ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῆς παραδόσεως ταύτης συνηγόρησαν ἰδίως ὁ Abel, ὁ Han καὶ ὁ περιβόητος Fallmerayer.

Πεισιστρατίδας σχέσεις· αἱ δὲ σχέσεις αὗται ἐξηκολούθησαν καὶ μεταξὺ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἀπαλλαγείσης ἀπὸ τῶν τυράννων πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱὸς καὶ διάδοχος Περδίκκας Β' περιῆλθεν εἰς ἔτι στενωτέραν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας. Ἤδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ὠφεληθῆ ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Περσῶν ἵνα ἐπεκτείνῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ· ὁ δὲ υἱός, διὰ τὴν ἐντελῆ τῆς ἐν Εὐρώπῃ περσικῆς κυριαρχίας κατάλυσιν, ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον τὸ μακεδονικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν δύο τούτων βασιλέων προσεκτήσατο ἅπασαν τὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος χώραν. Ἔπειτα ὁ Περδίκκας ὁ Β' ὠφελήθη πάλιν ἐκ τῶν περισπασμῶν εἰς οὓς περιῆλθον οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἕνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἵνα ἐπὶ μᾶλλον ἀσφαλίσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Εἴδομεν ὅτι ὁ Περδίκκας ἀπὸ συμμάχου τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο πολέμιος αὐτῶν καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς μεγάλης μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης ἔριδος, ὑποκινήσας εἰς ἐπανάστασιν τὴν Ποτίδαιαν. Δὲν ἔπαυσε δὲ ὑποστηρίζων τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας πόλεων κατὰ τῆς ἀττικῆς κυριαρχίας· καὶ αὐτὸς ἰδίως εἶναι ὁ δοὺς τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας, περὶ ἧς ἄλλοτε ὡμιλήσαμεν.

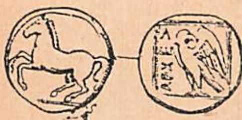
Νομίσματα τῶν πρὸ τοῦ Φιλίππου βασιλέων τῆς Μακεδονίας.

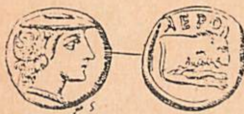
(α') Ἀλεξάνδρου Α'
(Ἱππεύς, Λέων)

(β') Περδίκκα Β'
(Ἡρακλῆς φορῶν τὴν λεοντῆν· ρόπαλον καὶ τόξον),

(γ') Ἀρχελάου
(Ἵππος. Ἀετός)

(δ') Ἀερόπου
(Καυσιοφόρος. Λέων)

Ἀλλ' οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτηδειότης καὶ ἡ δραστηριότης πολλῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἡ μοναρχία αὕτη περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ σπέρματα ἀνωμαλίας καὶ διχοστασίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεστέλλετο ἐκ διαλειμμάτων ἡ πρόοδος αὐτῆς. Ἡ τάξις τῆς διαδοχῆς δὲν ἦτο ἀκριβῶς ἐν αὐτῇ κεκανονισμένη· τούτου ἕνεκα μετὰ τὸν θάνατον πολλῶν ἐκ τῶν βασιλέων ἐκείνων ἐπήρχοντο ἔριδες καὶ ἐμφύλιοι ἀγῶνες. Ὑπῆρχον δὲ καὶ διάφοροι φυλαὶ Μακεδόνων, αἵτινες ὀνόματι μὲν ἢ καὶ πράγματι ἀπετέλουν μέρος τῆς τῶν Τημενιδῶν κυριαρχίας, ὑπετάσσοντο ὅμως οὐδὲν ἧττον εἰς ἰδίους ὑποτελεῖς ἡγεμόνας. Ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Περδίκκου βασιλεία ἀνεσείσθη ὑπὸ πολυειδῶν ταραχῶν. Πρῶτον ὁ Περδίκκας ἀφήρεσε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλκέταν, ὅστις εἶχεν, ὡς φαίνεται, πλειότερον εἰς τὴν βασιλείαν δικαίωμα· ἔπειτα ἐξέβαλε καὶ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Φίλιππον ἀπὸ τῆς ὑποτελοῦς τούτου ἡγεμονίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς Σιτάλκην, τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα τῶν Θρακῶν, ἐπιχείρησαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, νὰ ἀποδώσωσι τὴν ἀρχὴν εἰς Ἀμύνταν τὸν τοῦ Φιλίππου ἐκείνου υἱόν. Ὅτε πάλιν βραδύτερον περὶ τὸ 413 π. Χ. ἀπέθανεν ὁ Περδίκκας, ὁ μὲν νόμιμος αὐτοῦ υἱὸς ἦτο ἔτι παῖς ἑπταέτης, ὁ δὲ νόθος υἱὸς Ἀρχέλαος ἦτο ἤδη εἰς ὥριμον ἡλικίαν, καὶ πρὸς τούτοις οὐ μόνον φίλαρχος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φιλάρχων ἐκείνων ἀνθρώπων οἵτινες θεωροῦσι πάντα τρόπον θεμιτὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των. Ἔζη δ' ἔτι ὁ ἀποβληθεὶς τῆς ἀρχῆς Ἀλκέτας καὶ ἤλπιζεν ἤδη νὰ ἀνακτήσῃ εὐχερῶς ὅ,τι ἄλλοτε ἀδίκως ἀπώλεσεν· ἀλλ' ὁ Ἀρχέλαος, προσκαλέσας αὐτόν τε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι θέλει ὑποστηρίξει αὐτούς, ἐδολοφόνησεν ἀμφοτέρους, ἐνῷ διετέλουν εὐωχούμενοι παρ'

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΦΑΛΑΓΞ

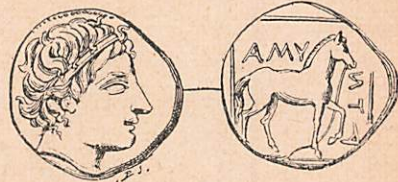
(Ἔργον Γ. Ρώλανδσον)

αὐτῷ. Ἔπειτα ἔπνιξε τὸν νόμιμον αὐτοῦ ἀδελφόν, καὶ οὕτω κατέλαβε τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ὅμως ἀνεδείχθη τοὐλάχιστον ἄξιος αὐτῆς, ἡ δὲ Μακεδονία, ὑπ' αὐτοῦ κυβερνωμένη, οὐ μόνον μετέσχεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῶν ἀγαθῶν τοῦ μεσημβρινωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ δύναμιν στρατιωτικὴν ἐκτήσατο πολὺ τῆς προτέρας μεγαλυτέραν. Ὁ βασιλεὺς οὗτος οὐ μόνον ηὔξησε τὸν στρατόν, τὰς προμηθείας τοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν φρουρίων, ἀλλὰ καὶ ὁδοὺς ἔτεμεν εὐθείας μεταξὺ τῶν διαφόρων τοῦ κράτους μερῶν, ἔργα, ὡς φαίνεται, πρωτοφανῆ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Παρεκτὸς δὲ τῶν βελτιώσεων τούτων, περὶ ὧν κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις, ὁ Ἀρχέλαος ἵδρυσε πολυτελῆ περιοδικὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν, καὶ συνῆψε σχέσεις φιλικωτάτας πρὸς τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἀθηνῶν. Κατέπεισε τὸν Εὐριπίδην καὶ ἕτερον τραγικὸν ποιητήν, τὸν Ἀγάθωνα, προσέτι δὲ καὶ Χοιρίλον τὸν ἐποποιόν, νὰ ἔλθωσιν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ὁ Εὐριπίδης ἰδίως ἠξιώθη εὐμενεστάτης καὶ πολυτελοῦς δεξιώσεως, διατρίψας αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 406 ἢ 405. Ὁ Ἀρχέλαος ἐκάλεσε καὶ τὸν Σωκράτην, μὴ δεχθέντα ὅμως τὴν πρότασιν· καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα ὁμοίως λέγεται ὅτι παρέσχε δείγματα εὐνοίας. Ἀπέθανε δὲ καθ' ὃ ἔτος καὶ ὁ Σωκράτης, ἤτοι τῷ 399 π. Χ., δολοφονηθεὶς ἐν κυνηγεσίῳ ὑπὸ δύο Θεσσαλῶν, τοῦ Κραταίου καὶ τοῦ Ἑλλανοκράτους, μεθ' ὧν συνέπραξε καὶ ὁ μακεδὼν Δεκάμνιχος. Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν νεανίσκοι, πρὸς οὓς ὁ Ἀρχέλαος ἦτο τὰ μάλιστα προσηλωμένος, οὓς ὅμως προσέβαλε δι' ὕβρεως καὶ παραβάσεως τῶν γενομένων αὐτοῖς ὑποσχέσεων· ὁ δὲ μακεδὼν Δεκάμνιχος συνέπραξε μετ' αὐτῶν διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν. Εἴπομεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης διήγαγε παρὰ τῷ Ἀρχελάῳ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη. Ὁ μέγας δραματουργός, ἐνώπιον τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς χάριτος τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς ἅπασα, ἡ τότε Ἑλλάς, ἔκλινε τὴν κεφαλήν, εἶχε φυσικόν τι ἐλάττωμα δυσάρεστον, τοῦτο, ὅτι ἡ ἀναπνοὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο καθαρά. Ὁ μὲν Δεκάμνιχος λοιπὸν ἤλεγξεν αὐτόν ποτε κακοήθως διὰ τοῦτο, ὁ δ' Ἀρχέλαος παρέδωκε τὸν αὐθάδη εἰς τὸν ποιητὴν ἵνα μαστιγώσῃ αὐτόν· καί, τοῦτο εἶναι τὸ θλιβερώτερον, ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὑμνήσας τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν δὲ ἐκδίκησιν στηλιτεύσας, ὁ Εὐριπίδης, ὁ πολίτης τῆς ἐλευθέρας καὶ εὐνόμου τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, ὁ Εὐριπίδης ἐξετέλεσε τὴν βάρβαρον ἐκείνην ἀπόφασιν. Ἓξ δὲ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ ὁ Δεκά-

Νομίσματα τῶν πρὸ τοῦ Φιλίππου βασιλέων τῆς Μακεδονίας.

(ε') **Παυσανίου**
(Ἀπόλλων· Ἵππος)

(στ') **Ἀμύντα Β'**
(Ἀπόλλων. Ἵππος σύρων τὸν χαλινόν)

(ζ') **Περδίκκα Γ'**
(Ἡρακλῆς ἐν νεανικῇ ἡλικίᾳ. Ἵππος)

(η') **Νόμισμα Ἀμφιπολιτῶν**
(Κεφαλὴ ἐστεφανωμένη Ἀπόλλωνος. Λαμπάς)

μνιχος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὸ πάθημα, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ ἐκδικηθῇ, παροξύνων τοὺς δολοφόνους τοῦ 'Αρχελάου καὶ συμπράττων μετ' αὐτῶν.

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα, τὰ κυρούμενα ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ 'Αριστοτέλους, διαφωτίζουσιν ὁπωσοῦν τό τε ἀσαφὲς πολίτευμα τῆς Μακεδονίας καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὃν οἱ συμπολῖται φιλόσοφον τοῦ θεάτρου ἀπεκάλεσαν. Τὸ πολίτευμα τῆς Μακεδονίας, περὶ οὗ πλειότερά τινα θέλομεν εἴπει μετ' οὐ πολύ, παρίσταται ἐνταῦθα ὡς μοναρχία ἀπόλυτος, καθ' ἣν οὐδεὶς νόμος, οὐδὲν δικαστήριον ἠγγυῶντο τὴν προσωπικὴν τῶν κατοίκων ἀσφάλειαν, ἥτις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς αὐτογνώμονος θελήσεως τοῦ κυριάρχου. Ὁ 'Αρχέλαος ἠθέλησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Εὐριπίδην προσβληθέντα ὑπὸ τοῦ Δεκαμνίχου καὶ παραδίδει ἀμέσως εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φίλου του τὸν ἐκτεθέντα εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ πολίτην. 'Ενῷ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ πολίτου τούτου γενομένη προσβολὴ δὲν ἦτο ἐπὶ τέλους βαρεῖα, ὁ βασιλεὺς καταδικάζει αὐτὸν εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως. Ὁποία διαφορὰ πρὸς ὅσα ἤθελον πραχθῇ εἰς ὁμοίαν περίστασιν ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τῆς Ἑλλάδος πολιτείαις καὶ ἰδίως ἐν 'Αθήναις! Οὐδεὶς τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων, οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἤθελε τολμήσει ποτὲ νὰ καταδικάσῃ πολίτην 'Αθηναῖον οἴκοθεν εἰς ποινήν τινα ἕνεκα τοιαύτης προσβολῆς, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ προσβληθέντος· δικασταὶ τακτικοὶ ἤθελον ἀποφασίσει περὶ τοῦ ἁμαρτήματος, καὶ οἱ δικασταὶ οὗτοι οὐδέποτε ἤθελον ἐπιβάλει τὴν βάρβαρον ποινὴν τῆς μαστιγώσεως, ἥτις ἦτο παντελῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους. 'Αλλ' ὢ τῆς ἀσθενείας πολλῶν ἐκ τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οὓς καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ αἰῶνες ἀποθαυμάζουσιν! Ὅ,τι ὁ δῆμος τῶν 'Αθηναίων οὐδέποτε ἔπραξε, τὸ ἔπραξεν ὁ ποιητὴς τοῦ ἐλέου καὶ τῆς συμπαθείας, ὁ ποιητὴς τῶν Φοινισσῶν, ἐν αἷς μετὰ τοσαύτης εὐγλωττίας ἐξύμνησε τὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἰσότητα.

Τὸν 'Αρχέλαον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ 'Ορέστης, ἀντὶ τοῦ ὁποίου, παιδὸς ὄντος, διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος ὁ 'Αέροπος. Μετὰ δὲ τετραετίαν περίπου ὁ 'Αέροπος δολοφονήσας τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευόμενον νεανίσκον ἐβασίλευσεν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ἐπὶ δύο ἔτι ἐνιαυτούς. Τότε, ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐκ νόσου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱός του Παυσανίας, ὅστις μετὰ ἑνὸς περίπου ἔτους κυβέρνησιν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ 'Αμύντου Β΄. Ὁ 'Αμύντας οὗτος, ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου καὶ πάππος τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου, ἦτο μὲν συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀλλὰ διετέλεσεν ἁπλῶς ὑπηρέτης τοῦ 'Αερόπου μέχρις οὗ, καταστήσας ἐκποδὼν τὸν Παυσανίαν, ἐβασίλευσεν αὐτός. 'Εβασίλευσε δὲ μετά τινων διακοπῶν εἴκοσι τέσσαρα ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 393 μέχρι τοῦ 369, ἔτη πολυτάραχα καὶ ὀλέθρια διά τε τὴν Μακεδονίαν καὶ διὰ τὸν βασιλέα αὐτόν, ὅστις ἠναγκάσθη ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐφ' ἱκανὸν τὸ κράτος. Ὁ ἰσχυρὸς πολεμικὸς ὀργανισμὸς ὃν εἶχε κατασκευάσει ὁ 'Αρχέλαος φαίνεται καταλυθεὶς ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων, αἱ δὲ συνεχεῖς ἐκθρονίσεις καὶ δολοφονίαι βασιλέων, ἔτι ἀπὸ Περδίκκου, τοῦ πατρὸς τοῦ 'Αρχελάου, ἀρξάμεναι καὶ μέχρι τοῦ 'Αμύντου ἐξακολουθήσασαι, κατέλυσαν τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν καὶ διέσπασαν τὰ διάφορα τμήματα τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, τὰ ὁποῖα φύσει ῥέποντα πρὸς τὴν διάλυσιν δὲν ἠδύναντο εἰμὴ ὑπὸ ἰσχυρᾶς χειρὸς νὰ διατηρηθῶσι συμπεπηγμένα.

Ἡ μεσόγειος Μακεδονία εἶχε γείτονας πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν καὶ βορειοδυτικὸν αὐτῆς μέρος, μάχιμα καὶ βάρβαρα θρακικὰ καὶ ἰλλυρικὰ φῦλα, τῶν ὁποίων συχναὶ ἦσαν καὶ ἐνίοτε φοβεραὶ αἱ ἐπιδρομαί. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τῆς βασιλείας

τοῦ 'Αμύντου ἔτος ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ οἱ 'Ιλλυριοί, ὠφελούμενοι πιθανώτατα ἐξ αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἀνωμάλου ἐσωτερικῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως περὶ ἧς πρὸ ὀλίγου ἐγένετο λόγος, ἴσως δὲ καὶ προσκληθέντες ὑπὸ δευτερευόντων τινῶν τῆς χώρας ἡγεμόνων, ὁ δὲ 'Αμύντας, ὅστις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν εἶχε καταλάβει τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ προκατόχου καὶ δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτήν, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπιδραμόντας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Πέλλαν καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἠναγκάσθη καθ' ὁλοκληρίαν νὰ ἀποχωρήσῃ. Ἵνα μὴ παραδώσῃ δὲ εἰς τοὺς βαρβάρους ἕρμαιον ὁλόκληρον τὴν χώραν, ἐπέτρεψε τὴν λεγομένην κάτω Μακεδονίαν, ἤτοι τὰ περὶ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον παράλια, εἰς τοὺς 'Ολυνθίους, τῶν ὁποίων τότε μάλιστα ἤκμασεν ἡ ὁμοσπονδία, περιλαβοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν Πέλλαν. Ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἐφαίνετο τοιουτοτρόπως ἐντελῶς καταλυθεῖσα· ἀλλὰ μετά τινας ἐνιαυτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται ἐπιχειροῦσι καὶ ἐπιτυγχάνουσι τὴν κατάλυσιν τῆς ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας, τῇ συμπράξει αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ 'Αμύντου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακτήσας μέρος τῆς ἀρχῆς ἐπεθύμει φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἀναλάβῃ καὶ ὅσα ἄλλοτε εἶχε παραχωρήσει ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του εἰς τοὺς 'Ολυνθίους, καὶ εἰς ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέδωκαν τῷ ὄντι μετὰ τὴν νίκην τὰς κτήσεις ταύτας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ ἀθηναῖος 'Ιφικράτης νέμει τὴν προστασίαν αὐτοῦ εἰς τὸν 'Αμύνταν, ὥστε ἂν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἐθεώρησαν βραδύτερον ὀλεθρίαν τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου, δὲν εἶχον εἰμὴ αὐτοὶ ἑαυτοὺς νὰ αἰτιῶνται, διότι αὐτοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἠνώρθωσαν καὶ ἠσφάλισαν τὸ κράτος τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως ἐκείνου.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ 'Αμύντου ἐπῆλθε πάλιν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον πολλὴ πραγμάτων ταραχὴ καὶ ἀδιάκοπος σχεδὸν ἐπέμβασις τῶν γειτόνων εἰς τὰ μακεδονικὰ πράγματα. Ὁ διαδεχθεὶς τὴν ἀρχὴν πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς 'Αλέξανδρος ἐδολοφονήθη μετὰ ἓν περίπου ἔτος, καὶ τότε προέκυψαν ἐν Μακεδονίᾳ νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ δὲ χήρα τοῦ βασιλέως 'Αμύντου Εὐρυδίκη, ἡ ἐπιτροπεύουσα τοὺς δύο νεωτέρους αὐτῆς υἱούς Περδίκκαν καὶ Φίλιππον, ἐπέτυχε διὰ τοῦ ἀθηναίου 'Ιφικράτους νὰ καταβάλῃ μὲν τὸν κύριον αὐτῶν ἀντίπαλον, τὸν Παυσανίαν, νὰ ἀσφαλίσῃ δὲ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν 'Αλωρίτην, ὡς ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον, περιελθόντων τῶν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι πραγμάτων ὑπὸ τὴν τῶν Θηβαίων ἡγεμονίαν, ἐνέβαλε κατὰ πρῶτον ὁ Πελοπίδας εἰς Μακεδονίαν, δὲν μετέβαλεν οὗτος τὰ ὑπὸ τοῦ 'Ιφικράτους κανονισθέντα, ὑπεχρέωσε μόνον τὸν Πτολεμαῖον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πρὸς τοὺς 'Αθηναίους συμμαχίαν, συντασσόμενος μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ, παρέλαβε τριάκοντα ὁμήρους ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων τῆς Μακεδονίας οἴκων, ἐν οἷς τὸν νέον Φίλιππον, τὸν υἱὸν τοῦ 'Αμύντου, ὅστις διέτριψε τότε ἐπί τινα ἔτη εἰς Θήβας ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Παμμένους. Μετ' οὐ πολὺ ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφὸς Περδίκκας, δολοφονήσας τὸν ἐπίτροπον Πτολεμαῖον, ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὀλίγον, μέχρι τοῦ 360—359, ὅτε εἴτε ἔπεσεν εἰς μάχην τινὰ πρὸς τοὺς 'Ιλλυριοὺς εἴτε κατ' ἄλλους ἐδολοφονήθη κατ' εἰσήγησιν τῆς μητρὸς Εὐρυδίκης. 'Επειδὴ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ 'Αμύντας ἦτο ἔτι παῖς, ἡ Μακεδονία περιέστη αὖθις εἰς ἔσχατον κίνδυνον. Οἱ 'Ιλλυριοί, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Βαρδύλλιος ὁδηγούμενοι, εἶχον ἐκ νέου καταλάβει μέρος αὐτῆς· οἱ 'Αθηναῖοι ἔπεμψαν στρατὸν ἵνα ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον ἔγγονόν τινα τοῦ 'Αρχελάου, τὸν 'Αργαῖον· οἱ Θρᾷκες παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν ἵνα ἀναδείξωσιν ἡγεμόνα τὸν προμνημονευθέντα Παυσανίαν· ἕτερα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐλεηλατοῦντο ὑπὸ τῶν Παιόνων· τὴν δὲ ἀναρχίαν ταύτην καὶ ταραχὴν ηὔξανεν ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Επαμεινώνδου, ἐπελθοῦσα,

ὁμοίως γενικὴ τῶν πραγμάτων ἀνωμαλία. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κρίσεως ταύτης κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Φίλιππος. Πρὶν δὲ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὸν νομίζομεν καλὸν νὰ δώσωμεν μικράν τινα εἰσαγωγικὴν ἐξήγησιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεώς μας. Τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἱστορήθησαν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, καθόσον εἶχον σχέσιν πρὸς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς ἱστορίας τοῦ Φιλίππου τὸ μέρος ἐν κεφαλαίῳ μόνον ἐξετέθη ἐκεῖ· διότι τότε κύριον ἡμῶν θέμα ἦτο ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Ὅθεν ἰδίως ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῆς ἀναρχίας, εἰς τὰ περὶ τῶν ἱερῶν πολέμων, εἰς τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Δημοσθένους· τὰ δὲ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐν παρόδῳ παρηνείραμεν. Νῦν δὲ κύριον ἡμῶν θέμα εἶναι τἀνάπαλιν ὁ Φίλιππος. Ὅθεν οὐ μόνον ἐκτενέστερον ὁπωσοῦν γράφομεν τὰ περὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα σχέσεις ἐφιστῶμεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Φίλιππον αὐτὸν καὶ τὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐν παρόδῳ μόνον ὑπομιμνήσκοντες τὰ ἐντεῦθεν τῶν Θερμοπυλῶν γεγονότα (1).

Ὁ Φίλιππος ἀνετράφη ἐκ πρώτης νεότητος ὅπως ἤθελεν ἀνατραφῇ ὁ τῶν Ἑλλήνων ἄριστος. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ἀφ' ἧς διέτριψεν εἰς Θήβας ὡς ὅμηρος, ἀλλ' ἐκ γενετῆς αὐτῆς ἐντὸς ἑλληνικῆς ἀτμοσφαίρας ἔζησε καὶ ὑπὸ ἑλληνικοῦ οὕτως εἰπεῖν γάλακτος ἐτράφη. Ἡ δοξασία ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα παντάπασι βάρβαρος καὶ ἀμέτοχος τοῦ μεσημβρινωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀριδήλως ἐσφαλμένη. Ναὶ μὲν δὲν γνωρίζομεν ἀποχρώντως τὴν προγενεστέραν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης, ἀλλ' αἱ εἰδήσεις ὅσας περὶ αὐτῆς ἔχομεν παριστῶσιν ἐκ συμφώνου τοὺς Μακεδόνας οὐ μόνον ἀνέκαθεν τῶν Ἑλλήνων συγγενεῖς ὄντας, ἀλλὰ καὶ παρακολουθήσαντας, εἰ καὶ πόρρωθεν, καὶ μετά τινων οὐσιωδῶν τροπολογιῶν, τὴν πολιτικήν, τὴν ἠθικήν, τὴν διανοητικὴν τοῦ ὅλου ἔθνους πρόοδον· διατελέσαντας δὲ καθ' ὅλα ταῦτα ἀσυγκρίτως ἀνωτέρους πολλῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν. Ἰδίως οἱ ἄμεσοι τοῦ Φιλίππου προκάτοχοι ἐζήτησαν ὅσον ἔνεστι πλειότερον νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὸν ἀττικὸν βίον. Εἴδομεν ὅτι πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος οὐ μόνον ἄλλας κοινωνικὰς βελτιώσεις ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ καὶ διετέλεσε φίλτατος τοῦ Πλάτωνος, τότε νεωτάτου ὄντος, καὶ προσέτι φίλος τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Σωκράτους. Ἀμύντας δὲ ὁ τοῦ Περδίκκου καὶ Φιλίππου πατὴρ ἀνεδείχθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν φίλος ὁμοίως τῶν ἐπισημοτάτων ἀθηναίων ἀνδρῶν, ἰδίως τοῦ Ἰφικράτους καὶ τοῦ Τιμοθέου· πιστὸς τοῦ Ἀμύντου ἰατρὸς ὑπῆρξεν ὁ Νικόμαχος, ὁ πατὴρ τοῦ περιφήμου Ἀριστοτέλους, τοῦ ἐπί τινα χρόνον ἐν Ἀθήναις παρὰ Πλάτωνι φοιτήσαντος· καὶ πλὴν τούτου διέτριψε παρ' Ἀμύντᾳ ἐπὶ μακρὸν ὁ τοῦ Πλάτωνος φίλος Εὐφραῖος ὁ ἐξ Ὠρεοῦ. Τούτου τοῦ Εὐφραίου μαθητὴς διετέλεσεν ὁ Περδίκκας, ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφός, χειραγωγηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν φίλων καὶ οἰκείων, περιελθὼν ὡς ἐκ τούτου εἰς πολλὴν σχέσιν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις

(1) Ἐν τοῖς περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ Φιλίππου Β' παρελείφθησάν τινες λεπτομέρειαι περί τινων πρὸ τοῦ Περδίκκου βασιλέων, Καράνου, Κοίνου, Τυρίμου καὶ περὶ τῶν ἀπὸ Περδίκκου μέχρι τοῦ Ἀμύντου Α' (540—498 π. Χ.) βασιλευσάντων. Τοῦτο δὲ ἐγένετο καὶ ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀπὸ Ἀμύντου Α' μέχρι Φιλίππου Β' βασιλέων καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Φιλίππου Β' παρελείφθησαν ὡσαύτως λεπτομέρειαί τινες. Περὶ τούτων καὶ περί τινων εἰς τὴν γεωγραφίαν τῆς Μακεδονίας ἀναγομένων ζητημάτων ἰδὲ τὴν ἀξιόλογον περὶ τοῦ βιβλίου τούτου κρίσιν τοῦ πολυμαθοῦς συγγραφέως τῆς παρ' ἡμῖν πληρεστάτης Γεωγραφίας, Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Μακεδονίας Μ. Δήμιτσα, ἐν τῇ ἐφημερίδι «Νεολόγῳ Κων/πόλεως» (23 Ὀκτωβρίου, 19, 20 καὶ 21 Νοεμβρίου καὶ 11 καὶ 16 Δεκεμβρίου 1885).

τότε ἀκμάζοντος Πλάτωνος καὶ ἐν γένει διατελέσας ἐπὶ τοσοῦτον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὥστε κατήντησε νὰ κινήσῃ καθ' ἑαυτοῦ τὴν δυσμένειαν τῶν Μακεδόνων, οἵτινες, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἀείποτε ἀπέδωκαν εἰς τὰ πολεμικὰ προτερήματα πλειοτέραν ἀξίαν ἢ εἰς τὴν ἐπιστήμην.

Ἐν μέσῳ τοιούτων περιστάστων ἀνετράφη ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ὁ Φίλιππος. Ἔπειτα δὲ εἰς ἡλικίαν δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἀπήχθη εἰς Θήβας ὡς ὅμηρος, διατρίψας ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν πόλιν ταύτην δύο ἢ τρία ἔτη. Πῶς καὶ πότε ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰς Θήβας, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπανῆλθεν ὁμολογουμένως ἔτι βασιλεύοντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Περδίκκου, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Περδίκκας, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐφραίου, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ὑποτελῆ κυβέρνησιν ἰδίας τινὸς χώρας τῆς Μακεδονίας, ἐν ᾗ ὁ Φίλιππος παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ, ὑπηρετῶν τοῦτον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διεξαχθέντας πολέμους, διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἣν ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ ἔκτοτε ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ διοικουμέναις ἐπαρχίαις, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν μαθημάτων τὰ ὁποῖα κατὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐν Θήβαις.

Τῷ ὄντι ἡ ἐν Θήβαις διατριβὴ τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τοῦ 15—18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐπενήργησεν οὐσιωδέστατα εἰς τὸν ὅλον μετέπειτα χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὡς ὅμηρος ὁ Φίλιππος ἔτυχεν ἐνταῦθα ἐντίμου καὶ εὐπρεποῦς ὑποδοχῆς. Κατῴκει παρὰ τῷ Παμμένει, πολίτῃ ἐγκρίτῳ· ἔλαβεν ἱκανὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ρητορικὴν παίδευσιν, διότι βραδύτερον ἀνεδειξεν ἐπιτηδειότητα περὶ τὸ λέγειν οὐ τὴν τυχοῦσαν· ἐσπούδασε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν, πρὸς ἣν ὅμως ὀλίγην μετέπειτα ἔδειξε κλίσιν. Ἀλλὰ μάλιστα ὠφελήθη ἐν Θήβαις ἀπὸ τῆς οἰκειότητος καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν δύο ἀνδρῶν οἵτινες τότε ἐκόσμουν τήν τε ἰδίαν πατρίδα καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, καὶ ἐν γένει ἡ τῶν Θηβῶν πόλις οἵα εἶχεν ἀποβῆ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐπροξένησαν τόσῳ πλείονα ἐντύπωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν μᾶλλον ἢ θεωρητικὸν τοῦ Φιλίππου χαρακτῆρα ὅσῳ ἡ πόλις ἐκείνη διέπρεψεν ἀείποτε περὶ τὸ πράττειν μᾶλλον ἢ τὸ λέγειν, οἱ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κυβερνῆται αὐτῆς διεκρίθησαν μάλιστα ὁ μὲν περὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ περὶ τὰ στρατηγικὰ βουλεύματα καὶ τὰς τακτικὰς παρατάξεις. Ἡ θέα τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, οἷος κατηρτίσθη κατά τε τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ πεζικὸν ἐπὶ Πελοπίδου καί Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ συγκινήσῃ νέον ὅστις ἦτο οὐ μόνον προωρισμένος νὰ ἄρξῃ λαοῦ μαχίμου, εἰ καὶ ἀπεστερημένου τῶν πλεονεκτημάτων ἐπιτηδείου στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πλείστην εἶχεν ἐκ φύσεως τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν δραστηριότητα. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ηὐτύχησε καὶ νὰ οἰκειωθῇ πρός τε τὸν ἐν Λεύκτροις νικητὴν καὶ πρὸς τὸν ἐκπαιδευτὴν τοῦ ἱεροῦ λόχου, θέλομεν κατανοήσει ὅτι πρωιμώτατα ὁ νοῦς αὐτοῦ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ τάς τε ἀρίστας βελτιώσεις τὰς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων γενομένας περὶ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ πάντα ὅσα συνετέλουν εἰς τὴν ἔτι πλείονα αὐτῆς βελτίωσιν.

Ὅθεν, ἅμα, μετὰ τὴν ἐκ Θηβῶν ἐπάνοδόν του, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ Περδίκκου τὴν κυβέρνησιν ἰδίας τινὸς τῆς Μακεδονίας χώρας, ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ ὀργανώσῃ μικρὰν μὲν ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς ἀρχὰς ἃς ἐν Θήβαις ἐδιδάχθη ἠσκημένην στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅτε, ἀποθανόντος αἴφνης τοῦ Περδίκκου, ἔλαβε τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, εὑρέθη ἔχων περὶ αὐτὸν παρεσκευασμένον στρατόν τινα τὰ μάλιστα συντελέσαντα εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ὡς ἐπίτροπος τοῦ νέου αὐτοῦ

ἀνεψιοῦ, 'Αμύντου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Περδίκκου· ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τῶν πραγμάτων ἦτο τοσαύτη ὥστε ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν φίλων νὰ καταλάβῃ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι τὴν βασιλείαν. Καὶ ὁ μὲν 'Αμύντας οὗτος ἔζησε δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, οὐδ' ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου, κατηγορηθεὶς τότε ἐπὶ συνωμοσίᾳ. 'Αλλ' ὁ Φίλιππος εἶχε καὶ τρεῖς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς, τὸν 'Αρχέλαον, τὸν 'Αριβαῖον καὶ τὸν Μενέλαον, υἱοὺς τοῦ 'Αμύντου ἀπὸ ἄλλης γυναικὸς ἢ ἑταίρας· ἐκ τούτων ὁ μὲν εἷς ἐφονεύθη ἅμα ὡς ἐβασίλευσεν ὁ Φίλιππος, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐσώθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ φυγῆς, ἀλλὰ βραδύτερον, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν 'Ολυνθίων κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ συλληφθέντες ἐν 'Ολύνθῳ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐθανατώθησαν ὡσαύτως.

Οὕτως ἀπηλλάγη ὁ Φίλιππος τῶν πλησιεστέρων προσκομμάτων ἅτινα παρενετίθεντο μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Καὶ ἐνταῦθα πρόσφορον νομίζομεν νὰ ἐπιφέρωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ μακεδονικοῦ πολιτεύματος, καθὸ ἐξηγοῦντα μὲν τὰς πρώτας ταύτας πράξεις τοῦ Φιλίππου, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα πρὸς κατάληψιν τῆς ὅλης μακεδονικῆς ἱστορίας. Τὸ μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τρεῖς περίπου ἤδη αἰῶνας διεξήγετο ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον, ἀλλ' ὅμως, ὡς εἴδομεν, πολλαὶ καὶ αἱματηραὶ ἔριδες συνέβαινον ἕνεκα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὑπερίσχυε δὲ συνήθως ὁ τολμηρότερος· διότι οὕτως εἶχον ἀνέκαθεν αὐτόθι τὰ πράγματα ὥστε ἐδέοντο ἀνδρὸς ρέκτου καὶ ἰσχυροῦ, μάλιστα δὲ τοιαῦται ἦσαν αἱ περιστάσεις ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Φιλίππου. 'Εκ τούτου ἤδη συνάγεται ὅτι ἡ μακεδονικὴ μοναρχία δὲν ἦτο, ὡς εἶπόν τινες, μοναρχία περιωρισμένη καθ' ἣν ἔννοιαν δίδομεν σήμερον εἰς τὸν ὅρον τοῦτον, ὅ ἐστι περιωρισμένη διὰ θεσμῶν τακτικῶς ἐνεργούντων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς συνταγματικὰς μοναρχίας. 'Η μακεδονικὴ βασιλεία ἐνθυμίζει μᾶλλον τὴν ὁμηρικὴν βασιλείαν, ἥτις, καθὼς εἴδομεν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, συνεβουλεύετο μὲν ἐνίοτε τοὺς ἀρίστους καὶ τὸν δῆμον, ἔπραττεν ὅμως πολλάκις κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ· διότι καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως ἐν τῇ ἄλλῃ 'Ελλάδι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρίστων δὲν ἦσαν ρητῶς ὡρισμένα· ὅθεν ὁσάκις συνέπιπτε νὰ ἄρξῃ βασιλεὺς ἰσχυρὸς καὶ δραστήριος (καὶ τοιοῦτος ἔπρεπε νὰ εἶναι συνήθως ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεύς), ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἐφρόντιζε νὰ ἐρωτᾷ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ ἀκολουθῇ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν. Τῷ ὄντι ἐν τῇ μακεδονικῇ ἱστορίᾳ ἀναφέρεται μὲν ἐνίοτε ἐκκλησία τοῦ δήμου, συγκαλουμένη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις αὐτῆς εἰς σπουδαίαν τινὰ πρότασιν ἢ νὰ δικάσῃ ἐπίσημόν τι πρόσωπον. ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν σπανιώτατα. Τὰ γεγονότα τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας, καθ' ὅσον γνωρίζομεν αὐτά, παριστῶσιν ἡμῖν συνήθως τοὺς βασιλεῖς πράττοντας αὐτογνωμόνως, καὶ αὐτογνωμόνως ἐπιτελοῦντας τὰ βουλεύματα αὐτῶν, οὐδὲ συμβουλευομένους τινά, εἰμὴ ὁσάκις τοῦτο ἤρεσκεν αὐτοῖς, καὶ προσέχοντας μόνον νὰ μὴ προσβάλλωσι τὰ αἰσθήματα τῶν μαχίμων λαῶν, ὧν ἐστρατήγουν μᾶλλον ἢ ἐβασίλευον. 'Εννοεῖται δὲ ὅτι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ βασιλεία ἐπὶ Φιλίππου καὶ 'Αλεξάνδρου, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς ἐγένετο τοσοῦτον μεγαλυτέρα ὅσον καταπληκτικωτέρα ἀπέβη ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Ὅθεν οὐδὲ τῶν βασιλέων τούτων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν, εὑρίσκομεν ἴχνος πολιτικῶν σωματείων ἐκπροσωπούντων εἴτε τοὺς ἀρίστους εἴτε τὸν δῆμον, καὶ τακτικῶς συνερχομένων ἵνα θέσωσι φραγμόν τινα εἰς τὴν ἀπόλυτον τῶν βασιλέων γνώμην. 'Η μόνη θέλησις εἰς ἣν ἐνίοτε οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύπτωσιν, ἦτο ἡ τοῦ στρατοῦ θέλησις. Ὄχι ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος δὲν διετέλει ὑπακούων καὶ πειθαρχῶν εἰς τοὺς ἡγεμόνας· ἄνευ τοιαύτης ὑπακοῆς καὶ πειθαρχίας ἦτο ἀδύνατον νὰ διαπράξῃ τὰ μεγαλουργήματα ὅσα διέπραξεν. 'Αλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἐξετίθετο εἰς ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας, οἱ βασιλεῖς

ἐκεῖνοι ἐνόμιζον φρόνιμον νὰ ἀκούωσιν ἐνίοτε τὰς εὐχὰς αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ὑπέκυψεν αὐτὸς ὁ ἀκατάσχετος Ἀλέξανδρος, ἔτι δὲ μᾶλλον ὑπέκυψαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ.

Ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ ἠσφάλισεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν, εἶχεν ἔτι, ὡς γνωρίζομεν, πολλοὺς καὶ ποικίλους πολεμίους, τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύνατο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας διὰ τῆς βίας νὰ καταβάλῃ. Πρὸ πάντων λοιπὸν ἐφρόντισε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν Θρακῶν δι' ἐπιτηδείων δώρων καὶ ὑποχρεώσεων, ματαιώσας οὕτω τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Παυσανίου, ὅστις διὰ τοῦτο μόνον ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐπικίνδυνος, ὅτι ὑπὸ τῶν Θρακῶν ὑπεστηρίζετο. Ἀλλ' εἶχεν ἔτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐπικειμένους ἀπὸ θαλάσσης μὲν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Ἀργαῖον, ἀπὸ ξηρᾶς δὲ τοὺς Ἰλλυριούς. Ὅθεν ἔσπευσε νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐφαρμόζων εἰς τὴν ὅλην μοναρχίαν τοὺς στρατιωτικοὺς θεσμοὺς οὓς εἶχεν ἐγκαίρως εἰσαγάγει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπαρχίαν, ἐμψυχῶν δὲ τοὺς φίλους καὶ συναγωνιστὰς διὰ προσλαλιῶν γενναίων, οἵας οἱ Μακεδόνες οὐδέποτε πρότερον ἤκουσαν ἀπὸ χειλέων βασιλικῶν. Ταῦτα δὲ διαπράξας ὅσον ἔνεστι τάχιον ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν περιλιπομένων πολεμίων, ἐπιτηδειότατα μεταχειριζόμενος τὴν βίαν καὶ τὴν πολιτικήν.

Ὁ Φίλιππος ἤξευρεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐβοήθουν τὸν Ἀργαῖον εἰμὴ διότι ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἔγραψε λοιπὸν εἰς Ἀθήνας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην τὰς φιλικὰς σχέσεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἄλλοτε πρὸ αὐτὴν ὁ πατήρ του Ἀμύντας, καὶ ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως τὴν μακεδονικὴν φρουράν, ἣν εἶχεν ἐμβάλει ἄλλοτε εἰς αὐτὴν ὁ ἀδελφός του Περδίκκας. Τοῦτο ἤρκεσε, φαίνεται, ἵνα καταστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους ψυχροτέρους πρὸς τὸν Ἀργαῖον· διότι ὁ ναύαρχος αὐτῶν Μαντίας, ὅστις εἶχε φέρει εἰς Μεθώνην διὰ θαλάσσης τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον, ἔμεινεν ἔπειτα ἀπρακτῶν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ, ἐνῷ ὁ Ἀργαῖος μετά τινων φυγάδων, μισθοφόρων καὶ ἀθηναίων ἐθελοντῶν, ἐβάδισε διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Ἔδεσσαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν ἀρχαίαν ταύτην βασιλεύουσαν. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν δεχθῶσιν, ὁ δὲ Φίλιππος προσέβαλεν αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς Μεθώνην καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος, συλλαβὼν αὐτόν τε τὸν Ἀργαῖον καὶ τοὺς πλείστους τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ τοὺς μὲν ἀθηναίους πολίτας περιποιηθεὶς ὅ, τι πλεῖστον ἀπέπεμψεν εὐγνωμονοῦντας εἰς τὰ ἴδια, μετὰ νέων φιλικῶν πρὸς τὸν δῆμον τῆς πόλεως ἐκείνης προτάσεων, τὸν δὲ Ἀργαῖον καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους πιθανώτατα ἐθανάτωσεν. Ἔπειτα δὲ κατατροπώσας τοὺς Παίονας ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν· νικήσας δὲ καὶ τοὺς πολὺ ἐπικινδυνοτέρους Ἰλλυριοὺς ὑπεχρέωσε καὶ τούτους νὰ εἰρηνεύσωσι, παραιτοῦντες πάντα ὅσα ἐν τῇ Μακεδονίᾳ κατέκτησαν. Καὶ τότε συμπληρώσας ταῦτα κατὰ τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας ἔτος, 359, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἀκόλουθον, 358, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Ἀμφίπολιν, ἥτις ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους αὐτοῦ, διότι ἐπεκράτει τῆς τοῦ Στρυμόνος διαβάσεως, ἀπέκλειεν ἀπ' ἀνατολῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐφύλαττε τὰς πύλας τὰς ἀγούσας πρὸς τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐκχωρήσει ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως, παραχωρήσας αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐφρόντισαν νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην. Δυσκόλως δὲ δυνάμεθα νὰ κατακρίνωμεν τὸν Φίλιππον, διότι βλέπων αὐτοὺς ἀδιαφοροῦντας πρὸς τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο δῶρον ἠθέλησε νὰ τὸ ἀναλάβῃ, τοσοῦτον μάλιστα ἀναγκαῖον ὂν πρὸς παγίωσιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ναὶ μὲν ἀρχίσας ἤδη τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ θέλων νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐξ Ἀθηνῶν ἀποστολὴν ἐπικου-

ρίας ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀμφιπολίτας, διότι ἔδωκαν αὐτῷ πολλὰς ἀφορμὰς εἰς πόλεμον, ὅτι ὅμως πολιορκεῖ τὴν πόλιν διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι θέλει παραδώσει αὐτὴν εἰς αὐτούς, ἅμα κυριευθῇ. Κυριεύσας δὲ αὐτὴν δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν τὴν πόλιν, ὀχυρώσας αὐτὴν καὶ πολυειδῶς ἀσφαλίσας. Τοῦτο τοῦ Φιλίππου τὸ πολίτευμα εἶναι βεβαίως ἄξιον ἐπιτιμήσεως· ἀλλὰ πόσοι τῶν κατακτητῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κοινῆς ἠθικῆς κρινόμενοι, ἤθελον διαφύγει πᾶσαν καταδίκην; Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, οἵτινες βραδύτερον δὲν εὕρισκον λόγους ἵνα ἀποχρώντως στιγματίσωσι τὴν ἀπάτην καὶ τὴν ψευδολογίαν τοῦ Φιλίππου, δὲν ἔπρεπε μᾶλλον νὰ αἰτιῶνται ἑαυτούς· πρῶτον διότι δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν, παραχωρηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς τῷ 359, καὶ δεύτερον διότι ἦσαν ἀρκετὰ ἁπλοῖ, ὥστε νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Φίλιππος θέλει θυσιάσει τὸν καιρὸν καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἵνα χαρίσῃ ἔπειτα εἰς αὐτοὺς τὴν Ἀμφίπολιν· καὶ πιστεύσαντες εἰς τοῦτο νὰ μὴ πέμψωσι καμμίαν ἐπικουρίαν; Ἐξεταζομένου δὲ τοῦ πράγματος καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου δὲν βλέπομεν κατὰ τί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον περισσότερον τοῦ Φιλίππου δίκαιον εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀπολύτως δίκαιον οὐδέτερος ἐξ αὐτῶν εἶχεν· ὅ τε Φίλιππος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κατακτηταί, θέλοντες νὰ καταλάβωσι πόλιν εἰς οὐδέτερον ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσαν καὶ ἐπιδιώκοντες τοῦτο μόνον καὶ μόνον διότι ἡ κατάληψις τῆς Ἀμφιπόλεως συνέφερεν εἰς αὐτούς. Ὑπερισχύσαντος δὲ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἐπιτηδειοτέρου ὁ ἀποτυχὼν ἠδύνατο νὰ λυπῆται, ὄχι ὅμως καὶ νὰ κατηγορῇ τὸν ἐπιτυχόντα ἐπὶ ἀδικίᾳ καὶ ἀπάτῃ.

Οὐ μόνον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον φροντίσει νὰ καταλάβωσιν ἐγκαίρως τὴν Ἀμφίπολιν, οὐ μόνον βραδύτερον οὐδεμίαν ἔπεμψαν εἰς αὐτὴν ἐπικουρίαν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔπραξαν λάθος. Οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν γνωρίζουσιν ὅτι εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχε πόλις ἑλληνίς, ἡ Ὄλυνθος, ἥτις ἄλλοτέ ποτε συνεκρότησε περὶ ἑαυτὴν μεγάλην ὁμοσπονδίαν, βραδύτερον δὲ ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ διαλύσῃ τὴν ὁμοσπονδίαν ταύτην, παρέμεινεν ὅμως πάντοτε καθ' ἑαυτὴν λόγου ἀξία καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέτυχε νὰ ἀνακτήσῃ αὖθις ἱκανὴν δύναμιν. Οἱ Ὀλύνθιοι φοβηθέντες τὸν Φίλιππον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως ἐζήτησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ὁσημέραι μᾶλλον ἐπικίνδυνον ἀποβαίνοντα βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν διὰ πραγματικῶν θυσιῶν, ὁπωσοῦν ἀναλόγων τῶν ἀξιώσεων τούτων, ὤφειλον ἀμέσως νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ὀλυνθίων. Ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἧττον γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀθηναῖοι περὶ λόγους μᾶλλον ἢ περὶ ἔργα ἠσχολοῦντο· συνέπεσε πρὸς τούτοις τότε νὰ περιπλακῶσι καὶ εἰς τὸν λεγόμενον «συμμαχικὸν πόλεμον»· ἕνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων ἀπέπεμψαν ἀπράκτους τοὺς τῶν Ὀλυνθίων πρέσβεις. Τοῦτο μαθὼν ὁ Φίλιππος ἔσπευσε νὰ περιποιηθῇ τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλειφθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐφάνησαν ὁμοίως πρόθυμοι νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν βασιλέα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Φίλιππος, ἵνα ἀσφαλέστερον ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ Ἀνθεμοῦντα χώραν, τὴν κειμένην μὲν μεταξὺ Ὀλύνθου καὶ Θέρμης τῆς μετέπειτα Θεσσαλονίκης, ἀμφισβητήσιμον δὲ διατελέσασαν μεταξὺ Ὀλυνθίων καὶ τῶν προτέρων τῆς Μακεδονίας βασιλέων· καὶ πλὴν ταύτης κατακτήσας τὸ ἀξιόλογον τῶν Ἀθηναίων κτῆμα, τὴν Ποτίδαιαν, εἰς τοὺς αὐτοὺς Ὀλυνθίους παρέδωκε. Περὶ ταῦτα εἰργάσθη ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ δύο ἔτη 358—356· δηλαδή, βλέπων τοὺς Ἀθηναίους περιπλακέντας εἰς τὸν ὀλέθριον συμμαχικὸν πόλεμον, τὸ μὲν οὐδετέρωσε

τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ παρεμβάλλωσι προσκόμματα σπουδαῖα εἰς αὐτόν, ἔτι μὴ ἀσφαλίσαντα τὴν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀρχήν, τὸ δὲ ἀναφανδὸν ἤδη ὡς πολέμιος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπολιτεύθη, τήν τε Ποτίδαιαν, ὡς προείρηται, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτῶν, ἵνα παραδώσῃ εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ τὴν Πύδναν καὶ τὰ πλεῖστα ἄλλα χωρία, ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι κατεῖχον ἔτι εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, σφετερισάμενος. Οὗτοι δὲν ἔσῳζον αὐτόθι ἤδη εἰμὴ μόνον τὴν πόλιν τῆς Μεθώνης. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Φίλιππος ὠχύρωσε τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἐγένετο κύριος τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Στρυμόνος χώρας τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἥτις ἔκειτο καταντικρὺ τῆς νήσου Θάσου καὶ ἄλλοτε ἠμφισβητήθη, ἕνεκα τῶν μεταλλείων αὐτῆς, μεταξὺ Θασίων καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Θάσιοι εἶχον αὐτόθι κτίσει ποτὲ πόλιν καλουμένην Κρηνίδες, τὴν ὁποίαν ἤδη ὁ Φίλιππος ηὔξησε μετονομάσας Φιλίππους, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον τῶν μεγάλων μεταλλουργικῶν καταστημάτων, τὰ ὁποῖα ἵδρυσεν ἐκεῖ καὶ τὰ ὁποῖα τοσαύτην ἔλαβον ἀνάπτυξιν, ὥστε παρέσχον αὐτῷ ἐτησίαν πρόσοδον χιλίων ταλάντων· κατεσκεύασε δὲ καὶ νέον χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀπεκάλεσεν.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν καὶ πρὶν εἰσέτι γίνῃ κύριος ὁλοκλήρου τῆς παραλίας ἐπορίσατο πρόσοδον ἐτησίαν μεγαλυτέραν τῆς προσόδου ἣν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως εἶχον πορισθῇ· καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰ αὐξήσῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἥτις ἀφ' ἑτέρου ἐλάμβανεν ἀδιαλείπτους ἀφορμὰς ἀσκήσεως εἰς τοὺς συνεχεῖς πρὸς τὰ γείτονα βάρβαρα ἔθνη πολέμους. Διότι οἱ Ἰλλυριοί, οἱ Παίονες καὶ οἱ Θρᾶκες εἶχον μὲν ταπεινωθῇ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν κατεξανιστάμενοι κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ καθυπέταξεν αὖθις, ὑπὸ στρατηγὸν τοῦ Παρμενίωνα, τότε κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενον.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους συνεζεύχθη ὁ Φίλιππος τὴν Ὀλυμπιάδα, θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν Νεοπτολέμου, ὅστις ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ ἡρωικοῦ τῶν Αἰακιδῶν γένους. Ὁ Φίλιππος ἐγνώρισεν αὐτὴν εἰς Σαμοθράκην, ὅπου συνέπεσε νὰ ἔλθωσιν ἀμφότεροι ἵνα μυηθῶσιν εἰς τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα αὐτόθι ἐτελοῦντο. Καὶ τὸ μὲν ὀξὺ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ζηλότυπον, καὶ τὸ ἄγριον, καὶ τὸ φιλέκδικον τῆς γυναικὸς ταύτης ἔμελλε βραδύτερον νὰ προξενήσῃ πολλὰς θλίψεις καὶ ἀνησυχίας εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 356 ἔτεκεν αὕτη υἱόν, τὸν μετέπειτα τοσοῦτον πολυθρύλητον Ἀλέξανδρον, τὸν μέγαν. Συνέβη δὲ τὸ γεγονὸς ἰδίως ἐν θέρει τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ποτιδαίας, ἔλαβεν ὁ Φίλιππος σχεδὸν συγχρόνως ἀγαθὰς τρεῖς ἀγγελίας· ὅτι ἡττήθησαν οἱ Ἰλλυριοὶ μάχῃ μεγάλῃ διὰ Παρμενίωνος ὅτι ἐνίκησεν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι ἵππῳ κέλητι, ὅτι ἐγέννησεν υἱόν, τὸν Ἀλέξανδρον.

Ταῦτα διέπραξεν ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη· κατέστησεν ἐκποδὼν τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους, κατετρόπωσεν ἢ καθυπέταξε τὰ περὶ τὴν Μακεδονίαν βάρβαρα ἔθνη, ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα κατεῖχον εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, καὶ προσκτησάμενος τὰ περὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος μεταλλεῖα ἐπορίσατο οὕτω μεγάλην ἐτησίαν πρόσοδον. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτων ἔπραξε καὶ ἕτερόν τι, τὸ πάντων ἴσως σπουδαιότερον, κατεσκεύασε τὸ ὄργανον δι' οὗ κατώρθωσε ταῦτα καὶ ἔμελλε νὰ κατορθώσῃ ἔτι μείζονα· ἤρχισε δηλαδὴ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, ὅστις, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἔμελλε μετὰ εἴκοσιν ἔτη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ θαυμάσιον ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν. Περὶ τοῦ στρατοῦ τούτου εἴπομεν ὀλίγας τινὰς λέξεις καὶ ἀνωτέρω· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ

ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα πλειότερά τινα, διότι, ἐὰν δὲν λάβωμεν ἀκριβῆ ὁπωσοῦν ἔννοιαν τῆς τεχτικωτάτης αὐτοῦ διοργανώσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Φιλίππου.

[»Πολλαὶ καὶ ποικίλαι ὑπὸ τῶν νεωτέρων τῆς ἱστορίας ἐρευνητῶν ἐξηνέχθησαν γνῶ-» μαι ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς ἐπελθούσης κατὰ » τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ τῆς στρατιω-» τικῆς παρασκευῆς καὶ καταρτίσεως συ-» στήματι μεταβολῆς καὶ περὶ τῶν ἐπενεγ-» κόντων ταύτην αἰτίων. Αἱ γνῶμαι αὗται » συγκεφαλαιοῦνται ἐν τοῖς ἑξῆς ὑπὸ τοῦ » νεωτάτου γερμανοῦ ἱστορικοῦ Poel-» mann, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀνα-» φερομένοις (Poelmann, Grundzüge » der Griech. Geschichte S. 161—162) » λόγοις: Αἱ ἐναντίον» τῶν ἑλληνικῶν πό-» λεων καὶ ἰδίως ἐναντίον τοῦ δήμου τῶν » Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν » τῷ κεφαλαίῳ τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς » καὶ παρασκευῆς γενόμεναι μομφαὶ δὲν » εἶναι τοσοῦτον ἀδικαιολόγητοι ὅσον ἀ-» σμενίζουσι νὰ παριστῶσιν αὐτὰς νῦν τινὲς » τῶν ἐρευνητῶν. Ἂν αἱ πρόοδοι τῆς πολεμικῆς τέχνης παρευδοκίμησαν τὸ ἀρχαῖον σύστημα » τοῦ ἐκ πολιτῶν συγκειμένου στρατοῦ, διατί ἀναλόγως τῶν προόδων τούτων δὲν ἔπρεπε » νὰ μεταρρυθμίσωσι καὶ τὸ σύστημα τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς; Ὁ Χόλμ (Gr. Gesch. » III 208) φρονεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχον περιέλθει εἰς ἣν θέσιν » νῦν τὰ κράτη τὰ ἔχοντα ἀποικίας καὶ φρουροῦντα τὰς ἀποικίας αὐτῶν διὰ μισθοφόρων· » ἀλλὰ μήπως αἱ Ἀθῆναι μόνον τοὺς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ὑπερποντίων αὐτῶν κτήσεων » καὶ πρὸς πλήρωσιν τῆς περιωρισμένης στρατιωτικῆς δυνάμεως κράτους τοσοῦτον μικροῦ » ἀπαραιτήτους μισθοφόρους εἶχον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν; καὶ μήπως τὰ κράτη τὰ εὐρω-» παϊκὰ ἐν τῇ νῦν ἐκφάνσει αὐτῶν δὲν ἀπέδειξαν ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς καθολικῆς στρα-» τολογίας στηριζόμενον καὶ τὴν χρῆσιν μισθοφορικοῦ στρατοῦ παντελῶς ἀποκλεῖον στρα-» τιωτικὸν σύστημα δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς μεγίστας ἀπαιτήσεις τῆς πολεμικῆς τέ-» χνης; Ὁ Χόλμ φρονεῖ ὅτι, ἐὰν αἱ Ἀθῆναι ἤθελον νὰ ἔχωσι στρατηγὸν ἄξιον, οἷος ὁ Ἰφι-» κράτης, ἔδει νὰ παράσχωσιν αὐτῷ καὶ τὸ πρὸς παρασκευὴν ἀξίων μαχητῶν ὑλικὸν καὶ διὰ » τοῦτο ὑπὸ ἔποψιν τεχνικὴν οἱ μισθοφόροι ἦσαν ἀναγκαῖοι τῇ πόλει. Ἀλλὰ τότε ἐπὶ τοῦ » αὐτοῦ λόγου στηριζόμενοι ἔπρεπε νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι καὶ νῦν τὸ κράτος οὐδὲν ὑπὸ » ἔποψιν τεχνικὴν ἄνευ μισθοφόρων δύναται νὰ κατορθώσῃ.

Ὁ Φίλιππος
Μεγέθυνσις μακεδονικοῦ νομίσματος

» Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἁπλούστατα ἡ ἑξῆς: Παρὰ τῷ ἀθηναίῳ πολίτῃ δὲν εἶχεν ἀνα-» πτυχθῆ ἰδέα κράτους τοιαύτη ὥστε νὰ θυσιάζῃ χάριν τούτου χρόνον καὶ χρῆμα καὶ αἷμα, » ἅτινα θὰ ἀπῄτει παρ' αὐτοῦ ἡ μεταμόρφωσις τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος· ἐξ ἄλλου δὲ » καὶ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα τῆς πολιτείας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνέχηται ἐπαγγελματικήν » τινα ὀργάνωσιν στρατιωτικῆς τάξεως ἀξιωματικῶν, ἥτις μόνη ἠδύνατο στρατὸν ἐκ τοῦ » λαοῦ ἀπαρτιζόμενον νὰ προαγάγῃ εἰς βαθμὸν παιδεύσεως ἀρκούντως ὑψηλόν. Οἱ Ἀθη-» ναῖοι τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ ἐγωιστικῇ αὐτῶν πολιτικῇ μυωπίᾳ καὶ ἐν τῇ ἄγαν » δημοκρατικῇ προκαταλήψει ἐναντίον παντὸς διοικητικοῦ συστήματος, στηριζομένου ἐπὶ

» τῆς ἀρχῆς τῆς διὰ βίου συστηματικῆς ἐργασίας, ἐνεπίστευον τήν τε ἀσφάλειαν καὶ τὴν » τιμὴν τῆς πόλεως εἰς ἀπάτριδας μισθοφόρους (condottieri) καὶ ξένους πλάνητας, ὧν » τὰ στίφη ἀνῆκον, κατὰ τὴν εὐφυᾶ τοῦ Λυσίου ῥῆσιν, εἰς τοὺς μείζονα παρέχοντας » μισθόν, ἡ δὲ πίστις δὲν διήρκει χρόνον μακρότερον τοῦ τοῦ πολεμικοῦ ταμείου»].

Ἀνεφέρομεν ἄλλοτε ἐκ διαλειμμάτων τὰς μεταβολὰς τὰς ἐπιγενομένας εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύστημα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πολῖται οἵτινες ἀπετέλουν μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ κράτιστον τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως μέρος, τοὺς καλουμένους ὁπλίτας, ἤρχισαν ἔκτοτε καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ νὰ ἀμελῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρωτίστου τούτου τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ὅθεν οἱ στρατοὶ κατὰ μέγα μέρος ἤδη συνεκροτήθησαν ἐκ μισθοφόρων, οἵτινες, ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν ἐμάχοντο πλέον ὑπὲρ πατρίδος ἀλλ' ἕνεκα τοῦ διδομένου εἰς αὐτοὺς μισθοῦ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπήγαγε μὲν ἀτοπήματα πολλά· ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τὴν κυριωτάτην αὐτοῦ ἠθικὴν δύναμιν καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ ἄνευ μεγάλης χρηματικῆς δαπάνης, ἥν, μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἡγεμονιῶν δὲν ἠδύναντο νὰ καταβάλλωσιν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι. Ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἡ μεταβολὴ αὕτη συνεπήγαγε τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἡ στρατιωτικὴ τέχνη ἀσκουμένη ἔκτοτε ὑπὸ ἀνδρῶν κύριον ἐχόντων τοῦτο τὸ ἔργον ἤρχισε παραδόξως νὰ τελειοποιῆται. Εἴδομεν τὰς βελτιώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἰφικράτης ἐπενόησε περί τε τὸν ἱματισμὸν καὶ τὸν ὁπλισμὸν τῶν πελταστῶν καὶ τὴν χρῆσιν ἣν ἐποίησε τοῦ νέου τούτου στρατιωτικοῦ σώματος, ἐπιτηδειότατα συνδυάσας αὐτὸ μετὰ τῶν ὁπλιτῶν καὶ εἰς ἄλλας μὲν πολλὰς περιστάσεις, ἰδίως δὲ περὶ τὴν εἰς Κόρινθον κατατρόπωσιν μιᾶς σπαρτιακῆς μόρας. Ὁ δὲ μεγαλοφυέστατος Ἐπαμεινώνδας ἔτι μᾶλλον ἀνέπτυξε τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον, οὐ μόνον προσφορώτατα μεταχειρισθεὶς πρὸς ἐπιτυχίαν κοινοῦ τινος σκοποῦ τό τε πεζικὸν καὶ τὸ ἱππικόν, τούς τε πελταστὰς καὶ τοὺς ὁπλίτας, ἀλλὰ καὶ τὴν λοξὴν ἐπινοήσας παράταξιν, δι' ἧς συμπυκνῶν εἰς ἕν τι κύριον τοῦ πεδίου τῆς μάχης σημεῖον δύναμιν διὰ τὸν ὄγκον αὐτῆς ἀκαταγώνιστον, ἔχων δὲ ἁπλῶς ἀμυνόμενον τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ διέσπα οὕτως, ὡς δι' ἐμβόλου τινός, τὴν τῶν ἀντιπάλων παράταξιν καὶ ἐπέφερε τὴν ὅλην αὐτῆς τροπήν. Ἄλλοι πάλιν νοήμονες ἀξιωματικοί, οἷος ὁ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς Ξενοφῶν καὶ ἕτερός τις, ὁ Αἰνείας, ὁ γράψας «τὰ πολιορκητικὰ» καὶ τὴν «παρασκευαστικὴν» βίβλον καὶ «τὴν στρατοπαιδευτικὴν» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐξέθηκαν εἴτε εἰς ἱστορίας εἴτε εἰς ἰδίας τεχνικὰς συγγραφὰς τά τε ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων στρατηγῶν πραχθέντα καὶ τὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πολεμικῆς πείρας πορίσματα. Ὁ Φίλιππος εἶδε, παρετήρησε καὶ ἐμελέτησε, κατὰ τὴν ἐν Θήβαις διατριβήν του, ἅπασαν τὴν πρόοδον ταύτην τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενος ἐπήγαγε πλείστας ὅσας βελτιώσεις περί τε τὸν ὁπλισμόν, καὶ τοὺς ἐξελιγμούς, καὶ τὰς μηχανάς, καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν ταγμάτων, καὶ τὴν στρατηγικὴν διεύθυνσιν, συγκροτήσας τοιουτοτρόπως στρατὸν πολὺ τῶν προηγουμένων τελειότερον, στρατὸν ὅστις, ἔτι μᾶλλον τελειωθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐδέσποσε τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας, μέχρι τῆς ὑπὸ Ρωμαίων κατακτήσεως.

Πρὸ τοῦ Φιλίππου ἡ στρατιωτικὴ τῆς Μακεδονίας δύναμις συνέκειτο, ὅπως καὶ ἡ τῶν Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἀρίστου μὲν ἱππικοῦ συγκροτουμένου ἐκ τῶν εὐπόρων γαιοκτητῶν τῆς χώρας, ἀπὸ μετριωτάτου δὲ εἰ καὶ πολυαρίθμου ὁμίλου πελταστῶν, οἵτινες, στρατολογούμενοι ἐκ ποιμένων καὶ γεωργῶν καὶ πενιχρῶς ἱματισμένοι καὶ ὡπλισμένοι ἀτελῶς, οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἕλληνας πελταστὰς καὶ ὁπλίτας δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι, ἀλλὰ καὶ ὑπ'

αὐτῶν τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν ἀκαταπαύστως κατετροποῦντο. Ὁ Φίλιππος μετέβαλεν ὁλοσχερῶς τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἂν τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων ἦτο ἄθλιον, δὲν ἔπταιον εἰς τοῦτο οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐξ ἐναντίας, ἰσχυροὶ ὄντες τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς γενναῖοι, ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσιν ἄριστοι στρατιῶται· ὅ,τι ἔλειπεν ἀπὸ αὐτοὺς ἦτο ὁπλισμός, ἱματισμός, πειθαρχία, ἄσκησις. Ὅθεν ὁ Φίλιππος ἐπεχείρησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς ἅπαντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, καὶ πρὸς τούτοις νὰ συνηθίσῃ αὐτοὺς περὶ τὴν χρῆσιν νέου τινὸς ὅπλου, τὸ ὁποῖον καθ' ἑαυτὸ μὲν ἦτο βαρύτερον καὶ ἑπομένως εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν ἀγῶνας τῶν στρατιωτῶν σχεδὸν ἀνωφελές, ἀλλ' εἶχε πλείστην ἀξίαν φερόμενον ὑπὸ συμπαγοῦς καὶ συμπεπυκνωμένου στρατιωτικοῦ σώματος. Τὸ νέον τοῦτο ὅπλον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατὰ πρῶτον ἀπαντῶμεν εἰς τὸν τοῦ Φιλίππου στρατόν, ἦτο ἡ μακεδονικὴ λόγχη, ἡ καλουμένη σάρισσα. Ἡ σάρισσα ἦτο ἐν χρήσει εἴς τε τὴν πεζικὴν αὐτοῦ φάλαγγα καὶ εἴς τινα συντάγματα ἱππικοῦ, οὖσα πάντοτε μακροτάτη ἀλλ' ἐν τῇ φάλαγγι πολὺ μακροτέρα ἢ ἐν τῷ ἱππικῷ. Τὰ ἱππικὰ συντάγματα, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο σαρισσοφόροι, ἦσαν εἶδός τι ἐλαφροῦ ἱππικοῦ, καὶ ἔφερον λόγχην μακράν, δι' ἧς διεκρίνοντο ἀπὸ τοῦ βαρέος ἱππικοῦ, ὅπερ, ὂν προσδιωρισμένον εἰς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, ἔφερε τὸ λεγόμενον ξυστόν, ἤτοι λόγχην βραχεῖαν. Ἡ τῶν ἱππέων σάρισσα εἶχε μῆκος δεκατεσσάρων περίπου ποδῶν, ὅση εἶναι ἡ λόγχη τῶν σημερινῶν Κοζάκων· ἀλλὰ τῆς σαρίσσης τῆς πεζικῆς φάλαγγος τὸ μῆκος ἔφθανε μέχρις 21 ποδῶν. Τὸ δὲ μῆκος τοῦτο εἶναι τοσοῦτον παράδοξον καὶ καθίστα τὸ ὅπλον τοσοῦτον δύσχρηστον ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτό, ἐὰν δὲν ἐμαρτυρεῖτο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἱστορικοῦ οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων ἀλλ' καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδείου νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τοιούτων ἀσφαλῶς.

Ὅ,τι λοιπὸν διέκρινε τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα ἦτο τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο τῆς σαρίσσης μῆκος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὁπόσον ἐνταῦτῷ ἐξαίρετος περιεποιεῖτο ὡς ἐκ τούτου εἰς αὐτὴν δύναμις ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καθ' ἕκαστα τὰ τῆς παρατάξεως τοῦ φαλαγγίτου καὶ τὰ τῆς χρήσεως τῆς σαρίσσης. Οἱ φαλαγγῖται παρετάσσοντο κατὰ στίχους ὀρθούς, ἔχοντας συνήθως ἑκκαίδεκα ἀνδρῶν βάθος· μεταξὺ δὲ ἑκάστου τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ τοῦ ἑπομένου ὑπελείπετο διάστημα τριῶν ποδῶν. Ὁ στίχος οὗτος ἐκαλεῖτο λόχος, καὶ τοῦ λόχου προΐστατο ὁ λοχαγός, ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ ῥώμῃ καὶ ἐμπειρίᾳ· ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος τοῦ λόχου στρατιώτης, ὡς καὶ ὁ ὕστατος ὁ καλύπτων αὐτὸν ὄπισθεν, ἦσαν ἄνδρες λογάδες, λαμβάνοντες μισθὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων. Ἡ σάρισσα ἐν τῇ ὁριζοντίῳ αὐτῆς θέσει ἐκρατεῖτο πάντοτε διὰ τῶν δύο χειρῶν, διακρινομένη καὶ κατὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς λόγχης τῶν ἄλλων ἑλλήνων ὁπλιτῶν, ἥτις ἐκρατεῖτο διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς μόνον, ἐνῷ ἡ ἑτέρα ἔφερε τὴν ἀσπίδα· ἐκρατεῖτο δὲ ἡ σάρισσα τοιουτοτρόπως ὥστε προέπιπτε πρὸ τοῦ σώματος ἑκάστου λογχοφόρου κατὰ 15 πόδας· τοῦ δ' ὀπισθίου αὐτῆς μέρους, εἰ καὶ μὴ ἔχοντος εἰμὴ 6 ποδῶν μῆκος, ἦτο ὅμως ἱκανὸν τὸ βάρος ὥστε νὰ διατηρῆται ἰσορροπία. Ἐντεῦθεν ἡ σάρισσα τοῦ δευτέρου τῶν στρατιωτῶν ζυγοῦ προέκυπτε πρὸ τοῦ μετώπου κατὰ πόδας 12, ἡ τοῦ τρίτου κατὰ πόδας 9, ἡ τοῦ τετάρτου κατὰ πόδας 6 καὶ ἡ τοῦ πέμπτου κατὰ πόδας 3. Δι' ὃ ἀφ' ἑκάστου στίχου ἢ λόχου ἀντετάσσετο εἰς τὸν ἐπερχόμενον πολέμιον πενταπλῆ λόγχη· ἐκ δὲ τῶν 5 τούτων λογχῶν αἱ τρεῖς πρῶται ἀναμφισβητήτως, καὶ αὐτὴ ἴσως ἡ τετάρτη,

Καυσία
(Μεγέθυνσις νομίσματος)

προέπιπτον μακρότερον ἢ αἱ τῶν Ἑλλήνων ὁπλιτῶν λόγχαι, ὁσάκις αὗται προετείνοντο κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου. Οἱ δὲ μετὰ τοὺς πρώτους ζυγοὺς στρατιῶται ἐχρησίμευον εἰς τὸ ὑποστηρίζωσι καὶ νὰ ὠθῶσι πρὸς τὰ πρόσω τὸ μέτωπον· ὅθεν δὲν ἔφερον τὰς σαρίσσας εἰς ὁριζόντιον θέσιν, ἀλλὰ «ἀνανενευκυίας παρὰ τοὺς ὤμους τῶν προηγουμένων», ἵνα οὕτω προφυλάττωσιν ὅσον ἔνεστι τὴν ὅλην φάλαγγα ἀπὸ τῶν ἀκοντίων καὶ τῶν βελῶν, ὅσα ἐρρίπτοντο τυχὸν ἐπ' αὐτῆς, ἀπὸ τῶν ὀπισθίων ζυγῶν τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως.

Ὁ φαλαγγίτης ἔφερε πρὸς τούτοις ξίφος βραχύ, στρογγύλην ἀσπίδα ἔχουσαν δύο περίπου ποδῶν διάμετρον, θώρακα, κνημῖδας, πῖλον δὲ λευκὸν ἔχοντα εὐρὺ τὸ κράσπεδον καὶ καλούμενον «καυσία»· ἀλλ' αἱ προμνημονευθεῖσαι μακραὶ λόγχαι ἦσαν τὸ κυριώτατον ἀμυντικὸν ἅμα καὶ ἐπιθετικὸν αὐτοῦ ὅπλον. Ὁ Φίλιππος ἐπενόησεν αὐτὰ ἵνα δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ τοῦ δόρατος καὶ τῆς βαρείας ἀσπίδος τῶν ὁπλιτῶν καὶ ἰδίως τοῦ φοβερωτάτου τῶν ὁπλιτῶν τούτων σώματος, ἤτοι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὀργανωθείσης πυκνῆς τῶν Θηβαίων τάξεως. Καὶ ἐπέτυχε τῷ ὄντι τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ πυκνὴ αὕτη τάξις, προσβαλλομένη ὑπὸ τῆς οὕτω πως ὡπλισμένης φάλαγγος, κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἠδύνατο νὰ παρεισδύσῃ ἀνὰ μέσον τῶν προτεινομένων σαρισσῶν, ἢ νὰ προσβάλῃ τὰς ἀσπίδας. Τὸ μόνον ἐλάττωμα τῆς φάλαγγος εἰς τὴν τότε κατάστασιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης ἦτο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ μέτωπον ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν αὐτῆς ἐπὶ ἀνωμάλων πεδίων· ὁ Φίλιππος προσεπάθησεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, νὰ θεραπεύσῃ μέχρι τινὸς τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες, πολὺ εὐπετέστερον τῆς φάλαγγος ὄντες ὠργανωμένοι, κατίσχυσαν βραδύτερον αὐτῆς. Ἐνόσῳ ὅμως ἡ φάλαγξ εἶχε νὰ πολεμήσῃ πρὸς ὁπλίτας, ἀπέβη ἀκαταγώνιστος, διότι καὶ οἱ ὁπλῖται κυρίως διὰ τῆς πυκνῆς αὐτῶν συντάξεως ἀπέβαινον φοβεροί, διὰ νὰ συντηρηθῇ δὲ ἡ πυκνὴ αὕτη σύνταξις ἀπῃτεῖτο τόπος ὁμαλός, ἐπὶ ὁμαλοῦ δὲ τόπου ἡ σαρισσοφόρος φάλαγξ δὲν ἦτο δυνατόν, ὡς προεξηγήσαμεν, νὰ διασπασθῇ ὑπὸ τῶν ὁπλιτῶν.

Μακεδὼν ὁπλίτης
(Ἀνάγλυφον ἐκ Πέλλης)

Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, οἱ καλούμενοι «πεζέταιροι», ἤτοι οἱ τοῦ βασιλέως πεζοὶ σωματοφύλακες, συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν Μακεδόνων· διῃρεῖτο δὲ εἰς «τάξεις», τὰς ὁποίας οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς παραβάλλουσι πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην μοῖραν τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν ἥτις καλεῖται γαλλιστὶ division καὶ στρατηγεῖται ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν σήμερον καλουμένου ἀντιστρατήγου (général de division). Ὁπόσαι τοιαῦται τάξεις ὑπῆρχον ἐν τῷ μακεδονικῷ στρατῷ, ἄδηλον. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας στρατείαν, ὁ πρῶτος στρατὸς μεθ' οὗ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης περιελάμβανεν ἓξ τοιαύτας τάξεις, τὴν Ἐλιμιῶτιν, τὴν τῶν Λυγκηστῶν, τὴν τῶν Ὀρεστῶν, τὴν τῶν Τυμφαίων καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι αἱ τάξεις αὗται ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς τῆς Μακεδονίας διαιρέσεις. Ἡ τάξις ὑποδιῃρεῖτο εἰς χιλιαρχίας, αἱ χιλιαρχίαι εἰς πεντακοσιαρχίας, αἱ πεντακοσιαρχίαι εἰς συντάγματα, καὶ τὰ συντάγματα εἰς λόχους. Δεκαὲξ λόχοι ἀπετέλουν ἓν σύνταγμα, ὥστε τὸ σύνταγμα ἀπήρτιζε τετράγωνον δεκαὲξ ἀνδρῶν, κατὰ μέτωπόν τε καὶ κατὰ βάθος, ἤτοι ἐν ὅλῳ 256 ἀνδρῶν. Δύο τοιαῦτα συντάγματα συνεκρότουν τὴν πεντακοσιαρχίαν, συγκειμένην ἀκριβῶς ἐξ ἀνδρῶν 512· καὶ δύο πάλιν πεντακοσιαρχίαι,

μίαν χιλιαρχίαν ἐξ ἀνδρῶν 1024. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ αὐτοὶ καὶ ὅτι ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς ἑκάστοτε χρείας καὶ περιστάσεις. Τὸ ἰδιάζον καὶ διαρκῶς χαρακτηριστικὸν τῆς φάλαγγος, παρεκτὸς τοῦ ὅπλου τὸ ὁποῖον ἔφερεν, ἦτο ὅτι παρετάσσετο ἐφ' ἑκκαίδεκα τὸ βάθος, βάθος πολὺ μεγαλύτερον τῆς συνήθους πυκνώσεως τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὁπλιτῶν, ἐξαιρέσει μόνης τῆς τῶν Θηβαίων πυκνώσεως ἀπὸ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἑξῆς, ἧς ὅμως κατίσχυε πάλιν ἡ φάλαγξ διὰ τοῦ ὑπερόγκου μήκους τῶν σαρισσῶν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ φάλαγξ, εἰ καὶ ἀποτελοῦσα μέρος σπουδαιότατον τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὀργανωθείσης στρατιᾶς, δὲν ἦτο τὸ μόνον αὐτῆς σῶμα. Ὁ Φίλιππος ἐνόησεν ὅτι τὸ μέγα αὐτῆς προτέρημα, ἤτοι ὁ συμπαγὴς ὄγκος, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ. Πρὸς τοῦτο ἡ φάλαγξ εἶχεν ἀνάγκην πεδίου ὁμαλοῦ, ἀλλ' αἱ τοῦ πολέμου περιπέτειαι ἠδύναντο νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς πεδία ἀνώμαλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπέβαλλε τὴν δυσκαταγώνιστον αὐτῆς πύκνωσιν. Πλὴν τούτου, διὰ νὰ εἶναι ἡ φάλαγξ ἀκαταμάχητος, ἔπρεπε νὰ προσβληθῇ κατὰ μέτωπον. Τί δὲ ἂν προσεβάλλετο ἐκ πλαγίου ἢ ὄπισθεν; Ἁπλῆ τροπὴ τῶν φαλαγγιτῶν πρὸς δεξιὰ ἢ πρὸς ἀριστερὰ ἢ πρὸς τὰ ὄπισθεν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν νέαν ταύτην χρείαν· διότι δὲν ἤθελον πλέον προΐστασθαι οἱ λοχαγοὶ καὶ οἱ δεύτεροι καὶ οἱ τρίτοι φαλαγγῖται, οἱ ἐπὶ τῇ ῥώμῃ καὶ τῇ ἐμπειρίᾳ ἁπάντων τῶν ἄλλων διακρινόμενοι· καὶ διότι ἡ χρῆσις τῆς σαρίσσης ὑπὸ τῶν πέντε πρώτων ζυγῶν ἦτο διάφορος τῆς ὑπὸ τῶν ἀκολούθων ζυγῶν χρήσεως, ἑκατέρα δ' αὐτῶν ἀπῄτει βεβαίως ἰδίαν τινὰ ἄσκησιν. Τούτου ἕνεκα, ἵνα ἠμπορέσῃ ἡ φάλαγξ παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ διατηρῇ τὰ προτερήματα αὐτῆς, εἶχε χρείαν καὶ ἄλλων τινῶν ἐπικουρικῶν σωμάτων. Τοιοῦτοι δὲ πρὸ πάντων ὠργανώθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου οἱ καλούμενοι «ὑπασπισταί», ἤτοι ἀσπιδοφόροι, κατ' ἀρχὰς μὲν εὐάριθμοι ὄντες καὶ ἰδίως πρὸς τὴν προσωπικὴν τοῦ ἡγεμόνος φύλαξιν χρησιμεύοντες, ἔπειτα ὅμως πολλαπλασιασθέντες καὶ ἀποτελέσαντες πολλὰ ἴδια τοῦ στρατοῦ σώματα. Οἱ ὑπασπισταὶ λοιπὸν οὗτοι ἦσαν εἶδός τι ἐλαφροῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, ἄνδρες τακτικῶς μὲν συντασσόμενοι καὶ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα ὡρισμένοι, ἀλλ' ἐλαφρότερον τῆς φάλαγγος ὡπλισμένοι καὶ προσφορώτερον αὐτῆς χρησιμεύοντες εἰς τὰς ποικίλως τροπολογουμένας περιστάσεις τοῦ πολέμου. Ὁ ὁπλισμὸς αὐτῶν ἦτο μᾶλλον ὅμοιος τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων πελταστῶν ἢ ὁπλιτῶν, ἂν καὶ ἀκριβῆ εἴδησιν περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἦσαν εὐκινητότεροι ὁμολογουμένως μὲν τῆς φάλαγγος, ἴσως δὲ καὶ τῶν ὁπλιτῶν, ἂν καὶ οὐχὶ ἀνεπιτήδειοι πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς χρήσεως, ἣν βραδύτερον ἐποίει αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος. Τῳόντι, συνήθως ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχιζε τὴν προσβολὴν διὰ τῶν ἐλαφρῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ ἱππικοῦ· ἔπειτα προήλαυνον οἱ ὑπασπισταί, καὶ τελευταία ἤρχετο πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν ἡ φάλαγξ. Μετεχειρίζετο δὲ ὁ βασιλεὺς τοὺς ὑπασπιστὰς καὶ πρὸς ἐκπόρθησιν ὀχυρωμάτων καὶ εἰς ταχείας νυκτοπορίας.

Παρεκτὸς τῆς φάλαγγος καὶ τῶν ὑπασπιστῶν ὁ Φίλιππος συνετήρει καὶ πλεῖστα ἐλαφρὰ ἢ ἄτακτα στρατεύματα συγκείμενα ἐν μέρει ἐκ Μακεδόνων, ἐν μέρει ἐξ ἀλλοδαπῶν, Θρακῶν, Παιόνων καὶ τῶν τοιούτων· ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν ἦσαν πελτασταί, οἱ δὲ τοξόται, οἱ δὲ ἀκοντισταί, ὡς ἄριστοι δὲ ἐλογίζοντο οἱ Ἀγριᾶνες, φυλὴ παιονικὴ ἐπιτηδεία πρὸς ἀκοντισμόν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως. Τὸ δ' ἱππικόν, τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦτο ἄριστον, τελειοποιηθὲν καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀπέβη ἤδη οὐ μόνον ὅσον καὶ τὸ πεζικὸν χρήσιμον ἀλλ' ἴσως ἔτι χρησιμώτερον. Οἱ βαρέως ὡπλισμένοι ἱππεῖς, τὸ

πλεῖστον, ἂν ὄχι καθ' ὁλοκληρίαν, Μακεδόνες ὄντες, ὠνομάζοντο «ἑταῖροι»· οἱ δὲ «σαρισσοφόροι» ὠργανώθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ ἦσαν, καθὰ προείπομεν, ἱππεῖς ἐλαφροί, χρησιμεύοντες ἰδίως εἰς προφυλακὰς καὶ ἄλλας τοιαύτας προχείρους ὑπηρεσίας. Ἡ σάρισσα, τὴν ὁποίαν ἔφερον, ἦτο πολὺ βραχυτέρα τῆς τῶν φαλαγγιτῶν σαρίσσης, ἀλλ' ὅμως πάντοτε μακροτέρα τοῦ ξυστοῦ, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τὸ βαρὺ ἱππικὸν εἰς τοὺς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνας. Τοῦ βαρέος ἱππικοῦ, ἤτοι τῶν ἑταίρων, λέγεται ὅτι ὑπῆρχον 16 ἶλαι, τῶν δὲ σαρισσοφόρων 8· καὶ προστίθεται ὅτι ἑκάστη ἴλη συνέκειτο ἐξ 180 μέχρι 250 ἀνδρῶν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι οἱ ἀριθμοὶ ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις· ὠνομάζοντο δὲ αἱ ἶλαι, ἂν ὄχι ὅλαι, τοὐλάχιστον αἱ πλεῖσται, ὅπως καὶ αἱ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἀπὸ τῶν διαφόρων πόλεων ἢ ἐπαρχιῶν τῆς χώρας, τῆς Βοττιαίας, τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Ἀπολλωνίας, τοῦ Ἀνθεμοῦντος καὶ τῶν τοιούτων. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἓν ἱππικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ μιᾶς ἴλης ἢ καὶ πλειοτέρων, τὸ πάντων ἄριστον, καλούμενον «ἄγημα», ἤτοι ὁ ὁδηγὸς τοῦ ἱππικοῦ, διότι τῷ ὄντι δι' αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ βασιλέως, ἐγίνετο συνήθως ἔναρξις τοῦ ἀγῶνος· ὁμοίως καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν «ὑπασπιστῶν» ὑπῆρχεν ἄγημα ἢ ἄριστόν τι τάγμα συνηθέστερον τῶν ἄλλων προπορευόμενον εἰς τὰς μάχας. Ἐκ τοῦ Ἀρριανοῦ ὅμως συνάγεται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὡρισμένον τι μέρος τοῦ ἱππικοῦ καλούμενον αὐτὸ καὶ μόνον ἄγημα, ἀλλ' ὅτι ἐκ περιτροπῆς πᾶσαι αἱ ἶλαι ἠξιοῦντο τῆς τιμῆς ταύτης. Καὶ τὸ αὐτὸ πιθανῶς συνέβαινεν εἰς τοὺς ὑπασπιστάς. Τὸ ἀνώτατον ἐπιτελεῖον ἀπετέλουν οἱ σωματοφύλακες, οἵτινες ἦσαν εὐάριθμος ὅμιλος ἀνδρῶν δεδοκιμασμένων καὶ πιστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεύς, προσωπικῶς γνωρίζων ἅπαντας, εἶχεν ἀείποτε παρ' ἑαυτῷ καὶ μετεχειρίζετο ὡς ὑπασπιστάς (κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν) ἢ ὡς ἀρχηγοὺς εἰδικῶν τινων ὑπηρεσιῶν. Τελευταῖον ὑπῆρχε καὶ τὸ σῶμα τῶν βασιλικῶν παίδων, ἤτοι παίδων ἐγκρίτων οἰκογενειῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Φίλιππος ἤρχισε νὰ στρατολογῇ, ἵνα ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων συνηθίσῃ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ πειθαρχίαν. Τοὐλάχιστον ἰδοὺ τί εὑρίσκομεν περὶ αὐτῶν εἰς τὸν Ἀρριανόν, περὶ οὗ πλειότερα κατωτέρω· «ἐκ Φιλίππου ἦν ἤδη καθεστηκός, τῶν ἐν τέλει Μακεδόνων τοὺς παῖδας, ὅσοι εἰς ἡλικίαν ἐμειρακίσαντο, καταλέγεσθαι ἐς θεραπείαν τοῦ βασιλέως τά τε περὶ τὴν ἄλλην δίαιταν τοῦ σώματος διακονεῖσθαι βασιλεῖ, καὶ κοιμώμενον φυλάσσειν τούτοις ἐπετέτραπτο· καὶ ὁπότε ἐξελαύνοι βασιλεύς, τοὺς ἵππους παρὰ τῶν ἱπποκόμων δεχόμενοι ἐκεῖνοι προσῆγον καὶ ἀνέβαλλον οὗτοι βασιλέα τὸν περσικὸν τρόπον, καὶ τῆς ἐπὶ θήρᾳ φιλοτιμίας βασιλεῖ κοινωνοὶ ἦσαν». Οἱ παῖδες οὗτοι εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ παρακάθηνται μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν τράπεζαν, ἔτι δὲ τοῦ νὰ μὴ δύνανται ποτὲ νὰ μαστιγωθῶσιν εἰμὴ δι' εἰδικῆς αὐτοῦ διαταγῆς. Καὶ ὁπόσοι μὲν ἦσαν τὸν ἀριθμόν, ἄδηλον, βέβαιον δὲ εἶναι μόνον ὅτι ἀπ' αὐτῶν ἐλαμβάνοντο οἱ πιστότατοι τοῦ βασιλέως σωματοφύλακες καὶ ὅτι ἀπ' αὐτῶν ἐξῆλθον ὅλοι οἱ πολυθρύλητοι ἐκεῖνοι στρατηγοί, οἵτινες, ἀφοῦ συνέπραξαν μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβησαν ἔπειτα ἱδρυταὶ ἰδίων βασιλείων καὶ ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἐξηκολούθησαν τὸ μέγα ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ἐν Ἀφρικῇ.

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν διωργάνωσεν ὁ Φίλιππος. Ταύτην συνεκρότουν 1) ἡ φάλαγξ, ἤτοι τὸ βαρὺ πεζικόν, τὸ ἠσκημένον περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης, ἤτοι τῆς μακρᾶς λόγχης, ἥτις ἐκρατεῖτο διὰ τῶν δύο χειρῶν· 2) οἱ ὑπασπισταί, ἤτοι τὸ ἐλαφρότερον ὡπλισμένον σῶμα τῶν πεζῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς· 3) οἱ ἑταῖροι, ἤτοι τὸ βαρὺ ἱππικὸν τὸ ἀνέκαθεν ὑπάρχον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ συγκείμενον ἐκ τῶν εὐπορωτέρων Μακεδόνων· 4) τὸ ἐλαφρὸν ἱππικόν, οἱ καλούμενοι σαρισσοφόροι. Ἀλλὰ

μετὰ τούτων συνέπραττον, ὡς προείπομεν, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἀξιολογώτατα ἐπικουρικὰ σώματα. Οἱ Θεσσαλοί, τοὺς ὁποίους βραδύτερον ὁ Φίλιππος ἐν μέρει καθυπέταξεν, ἐν μέρει προσῳκειώθη, παρέσχον αὐτῷ ἓν σῶμα βαρέος ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδὲν ἦτο ὑποδεέστερον τοῦ ἐπιχωρίου μακεδονικοῦ ἱππικοῦ. Πρὸς τούτοις ὁ Φίλιππος καὶ ἐκ πρώτης μὲν ἀφητηρίας, ἔτι δὲ μᾶλλον ὅτε ἀνεμίχθη πλειότερον εἰς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα, προσέλαβε καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ὀλίγους ἐθελοντάς, οἵτινες ἐτάσσοντο καὶ ἐμάχοντο ὅπως οἱ Ἕλληνες ὁπλῖται, φέροντες δηλαδὴ τὴν μεγάλην ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ, ἤτοι τὴν διὰ μιᾶς χειρὸς φερομένην λόγχην· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν μαχίμων φυλῶν τὰς ὁποίας πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Μακεδονίας καθυπέταξεν, ἤτοι τῶν Θρακῶν, τῶν Παιόνων, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ ἄλλων τοιούτων, ἐστρατολόγησεν οὗτος πολλὰ καὶ ποικίλα σώματα πελταστῶν, τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν, τὰ ὁποῖα καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἦσαν δεξιώτατα, μάλιστα δὲ χρήσιμα ἀπέβησαν συμπράττοντα μετὰ τῶν βαρυτέρων ταγμάτων καὶ ἰλῶν τῆς τακτικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φίλιππος συνεπλήρωσε τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοῦ θεσμοὺς διὰ τῆς συγκροτήσεως ἐπιτηδειοτάτου μηχανικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον μεγάλην προμήθειαν μηχανῶν καὶ ἐξακοντισμάτων, ἦτο ἐπίσης χρήσιμον εἰς πολιορκίας τε καὶ εἰς μάχας, καὶ ὑπερέβαλλε πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον ὑπῆρχε πρότερον ἐν τοῖς στρατοῖς. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην, τὴν ποικίλην, τὴν συστηματικῶς μεμερισμένην ἐνεργὸν ταύτην στρατιωτικὴν δύναμιν, προσθετέον τοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους. τὰ καταστήματα εἰς τὰ ὁποῖα συνεκεντροῦντο καὶ ἐπρογυμνάζοντο οἱ νεοσύλλεκτοι, τὰς τῶν ὅπλων ἀποθήκας, τὰ καταστήματα τὰ προνοοῦντα περὶ τῆς προμηθείας ἵππων εἰς τὸ ἱππικόν, τοὺς ὑπασπιστὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἵνα λάβωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ θαυμαστοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐσχεδίασε καὶ ἐξετέλεσεν ὁ Φίλιππος. Ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του ἡ Πέλλα ἦτο πόλις ἄσημος, ὅτε δὲ ἀπέθανεν, ἡ πόλις αὕτη ἦτο οὐ μόνον φρούριον ὀχυρὸν καὶ ταμεῖον ἀσφαλὲς τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ ἀλλὰ καὶ ἡ κυριωτάτη ἑστία τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιωτικῆς δυνάμεως· διότι ἐνταῦθα καὶ μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μοναρχίας ὑπῆρχε τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον, καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν, καὶ τὸ ἱπποτρόφιον, καὶ οἱ παιδευταὶ τῶν πολεμικῶν, καὶ πᾶν ὅ,τι συνετέλει εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διοίκησιν τοῦ στρατοῦ.

Οὐδέποτε οὐδαμοῦ πρὸ τοῦ Φιλίππου ὑπῆρξε στρατιωτικὴ δύναμις τοσοῦτον καλῶς καὶ ἐπιτηδείως κατηρτισμένη· ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ὁπόσον οἱ Ἕλληνες ὁπλῖται ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ περσικοῦ πεζικοῦ· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἀπέβη ἔτι ἰσχυροτέρα τοῦ ὁπλιτικοῦ τῶν ἐνταυθα Ἑλλήνων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συνεπληροῦτο καὶ δι' ἄλλων ποικίλων πεζικῶν σωμάτων, καὶ δι' ἱππικοῦ κρείττονος τοῦ προτέρου ἑλληνικοῦ, καὶ διὰ μηχανικοῦ σώματος ἀσυγκρίτῳ λόγῳ τελειοτέρου τοῦ προηγουμένου μηχανικοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅπως εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ ἄριστος οὗτος μακεδονικὸς στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀρχαιότερος ἑλληνικός, τελειότερον καὶ πληρέστερον καταρτισθείς. Αἱ ἀρχαὶ ἦσαν αἱ αὐταί, ἁπλῶς δὲ μόνον ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· ὁ τακτικὸς βηματισμὸς καὶ ἡ πυκνὴ παράταξις τῆς φάλαγγος ὑπῆρχεν ἤδη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁπλίταις· ὅ,τι παρέσχεν ἀκαταμάχητον εἰς τὴν φάλαγγα ὑπεροχὴν ἦτο τὸ νέον ὅπλον τὸ δοθὲν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἡ σάρισσα. Τὰ ἄλλα πεζικὰ σώματα, οἱ ὑπασπισταί, οἱ πελτασταί, οἱ ὁπλῖται ἦσαν αὐτὰ ταῦτα τὰ ἑλληνικὰ ἀπαράλλακτα. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τινων ἐλαφρῶν σωμάτων τῶν ἐκ βαρβάρων στρατολογουμένων, οἷοι ἦσαν οἱ Ἀγριᾶνες λ. χ., διότι τοιαῦτα βάρβαρα ἐπικουρικὰ σώματα μετεχειρίσθησαν πολ-

Η ΚΕΦΑΛΗ ΤΟΥ ΕΡΜΟΥ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ

(Μουσεῖον Ὀλυμπίας)

λάκις καὶ οἱ Ἕλληνες πρότερον εἰς τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Τὸ δὲ βαρὺ ἱππικὸν πάλιν ἦτο ὁμοιότατον τοῦ θεσσαλικοῦ. Ἡ γενομένη ὡς πρὸς τὸ ἱππικὸν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τελείωσις συνίστατο εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν ἐλαφρῶν ἐκείνων ἱππικῶν ἰλῶν, αἵτινες ἀπὸ τοῦ ὅπλου ἐκαλοῦντο σαρισσοφόροι. Τελευταῖον καὶ τοῦ μηχανικοῦ αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πολιορκητικῆς ἐλήφθησαν, τελειωθεῖσαι ὅμως καὶ αὗται παραδόξως, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ τῶν μηχανῶν χρῆσις, ἡ πρότερον περιωρισμένη εἰς τὴν ἅλωσιν τῶν πόλεων, ἤδη παρεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας. Ὁ μακεδονικὸς λοιπὸν στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ὁ ἑλληνικός, τελειωθεὶς μὲν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ὑλικὸν οὕτως εἰπεῖν μέρος τοῦ στρατοῦ, περὶ δὲ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος παρίστησι διαφορὰς σπουδαιοτέρας, ἀντιπαραβαλλόμενος πρὸς τοὺς προτέρους ἑλληνικούς. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὁ στρατιώτης ἦτο πρὸ πάντων πολίτης, γυμναζόμενος μὲν ἐκ παίδων περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ προσερχόμενος εἰς τὰς τάξεις ἅμα ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀλλὰ καὶ εἰς ποικίλας ἄλλας ἐργασίας ἐν τῷ μεταξὺ ἀσχολούμενος, κύριον δὲ καὶ διαρκέστερον ἔργον ἔχων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κοινοβουλευτικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Ὁ Μακεδὼν ἦτο πρὸ πάντων στρατιώτης καταταssόμενος εἰς τὸν στρατὸν διαρκῶς καὶ κύριον τοῦ βίου ἔργον ἔχων τὴν ἄσκησιν, τὴν πειθαρχίαν, τὸν ἀδιάλειπτον σχεδὸν πόλεμον· προσεκαλεῖτο μὲν νὰ δώσῃ ψῆφον ἐπί τινων πολιτικῶν ἢ δικαστικῶν ὑποθέσεων ἀλλὰ τοῦτο συνέβαινε σπανιώτατα· ἔπραττε δὲ καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν εἶναι πρόδηλος καὶ ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἡ ἰδιότης τοῦ πολίτου δὲν ἦτο ἁπανταχοῦ τοσοῦτον ἐπικρατεστέρα τῆς τοῦ στρατιώτου ἰδιότητος ὅσον πρὸ μικροῦ ἐξετέθη· τὸ τοιοῦτο συνέβαινεν ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δημοκρατικὰς πολιτείας, ὄχι ὅμως εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικάς. Ἐν Σπάρτῃ ἰδίως ὁ πολίτης, ἐκ παίδων στρατολογούμενος καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου κύριον καὶ μόνον ἔργον ἔχων τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν καὶ πειθαρχίαν, καλούμενος δὲ ἐκ διαλειμμάτων μόνον νὰ ψηφοφορήσῃ ὡς πολίτης, καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης, εἶχε πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν μακεδόνα στρατιώτην, παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει ἡ θέλησις τοῦ ὑπερτάτου στρατηγοῦ, ἤτοι τοῦ βασιλέως, ἐνῷ ἐν Σπάρτῃ ἐπεκράτει ἡ θέλησις εὐαρίθμου ὀλιγαρχίας. Συνέβη δὲ καὶ ἐν Σπάρτῃ νὰ κατισχύσῃ ἐκ διαλειμμάτων ὁ βασιλεύς, ἐπὶ Ἀγησιλάου λ. χ. Δὲν λέγομέν τι περὶ ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν, οἷον τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἀνέκαθεν ὑπηρέτουν ὡς μισθοφόροι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ περσικῷ στρατῷ, ἢ περὶ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἀνέκαθεν διῆγον βίον ληστρικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, διότι ὁ μακεδονικὸς ὀργανισμός, πρὸς τοιούτους Ἕλληνας ἀντιπαραβαλλόμενος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ καὶ ἠθικῶς ἀνώτερος αὐτῶν. Ἂν ἐστερεῖτο τῶν ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν δι' ὧν διεκρίνοντο αἱ πλεῖσται ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἂν ἀπέβη ὄργανον εὐάγωγον τῆς μοναρχίας, εἶχεν ὅμως ἰσχυρὸν τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνότητος, τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας, τὸ ὁποῖον κατὰ δυστυχίαν δὲν ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντων συνάγεται ὅτι ἡ Μακεδονία, ὅπως εἶχεν ἀνέκαθεν καὶ μάλιστα ὅπως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διεπλάσθη, εἰς πολλὰ μὲν ἐταυτίζετο πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, εἰς πολλὰ δὲ οὐσιωδῶς διέφερεν αὐτοῦ· ἐταυτίζετο κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀνέκαθεν κατῳκεῖτο ὑπὸ φύλων συγγενῶν τοῦ ἑλληνικοῦ· ὅτι ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ βασιλέων ἑλληνικῆς καταγωγῆς· ὅτι ἐλάλει γλῶσσαν συγγενεστάτην τῆς ἑλληνικῆς καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους γλῶσσα,

τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἀπέβησαν ἐν αὐτῇ καθαρῶς ἑλληνικαί. Διέφερε δὲ πάλιν κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν πολιτικὸς αὐτῆς βίος δὲν ἀνεπτύχθη διὰ τῆς κυριάρχου αὐτονομίας

Ἀριστοτέλης
(Μαρμάρινον ἄγαλμα διατηρούμενον ἐν τῇ ἐπαύλει Σπάντα, ἐν Ῥώμῃ).

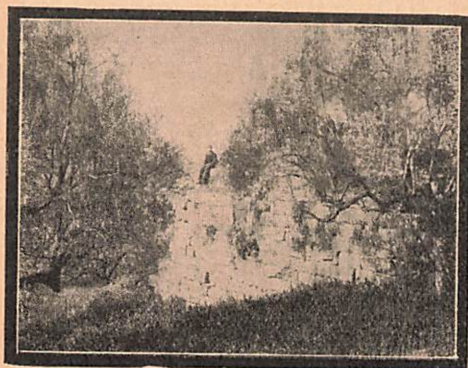
τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν συμπυκνώσεως τοῦ ὅλου ἔθνους, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις αὕτη δὲν ἦτο κοινοβουλευτικὴ ἀλλὰ μοναρχική· ὁ δὲ διανοητικὸς τῆς Μακεδονίας βίος οὐδέποτε ἀνέδειξε τὴν παραγωγικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀμίμητον εὐφυΐαν καὶ χάριν τῶν προτέρων χρόνων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως ὅτι ὁ ἐγκυκλοπαιδικώτερος ἀνὴρ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης, ἦτο Μακεδών· ὅτι ἐν γένει ὁ τῆς Μακεδονίας βίος δὲν ἀναφαίνεται κατώτερος τοῦ ἄλλου ἑλληνικοῦ εἰμὴ πρὸς

τὰς Ἀθήνας παραβαλλόμενος καὶ ἄλλας τινὰς εὐαρίθμους πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ πρὸς ἑτέρας πολλὰς καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Σπάρτην· ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Μακεδόνες ἀφ' ἧς ἤρχισαν νὰ πρωταγωνιστῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὐδέποτε ὑπέλαβον ἑαυτοὺς ὡς ἔθνος ἴδιον ἀλλὰ πάντοτε ὡς συνέχειάν τινα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅθεν, καθόλου θεωρουμένη ἡ μακεδονικὴ περίοδος, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ εἰμὴ ὡς ἑτέρα τις τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, τὴν ὁποίαν, πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῆς προηγουμένης, ὠνομάσαμεν μακεδονικὸν ἑλληνισμόν.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διαπραχθεὶς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς δὲν συνεπληρώθη διὰ μιᾶς· ἰδίως δὲ περὶ τοὺς χρόνους εἰς οὓς εὑρισκόμεθα, ἤτοι κατὰ τὸ τέταρτον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος, ὁ ὀργανισμὸς οὗτος δὲν εἶχε λάβει εἰσέτι ὅλην τὴν προεκτεθεῖσαν ἀνάπτυξιν καὶ τελείωσιν. Ἀλλ' ὅμως ἔκτοτε ἐτέθησαν αἱ βάσεις τοῦ ἔργου· καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ἔκτοτε ἤρχισαν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα νὰ ἀναφαίνωνται τεκμήρια ἀλάνθαστα γενικῆς ἐκλύσεως καὶ παρακμῆς δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰ καὶ εἰσέτι μὴ γενόμενος κύριος ὅλων τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ἤρχισεν ὅμως ἀπὸ αὐτῶν τῶν πρώτων ἐνιαυτῶν τῆς βασιλείας του νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἰδέαν τῆς μετὰ 18 μόλις ἔτη κατορθωθείσης ἡγεμονίας. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐν ἔτει 356 π. Χ.

Ἡ Σπάρτη, ἀποβαλοῦσα διὰ τῶν ἀδιακόπων αὐτῆς πολέμων τοὺς πλείστους καὶ ἀρίστους τῶν ἰδίων πολιτῶν, στερηθεῖσα τὴν πλουσίαν τῆς Μεσσηνίας χώραν καὶ τὰς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν δυσπροσίτους ὀρεινὰς παρόδους, ἐπὶ πᾶσι δὲ βλέπουσα ἑαυτὴν ἀποκεκλεισμένην τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ὀχυρᾶς Μεσσήνης, οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πράξῃ εἴτε πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἡγεμονίας εἴτε πρὸς ἀπόκρουσιν ἐξωτερικοῦ πολεμίου. Αἱ Θῆβαι, αἱ ἐπενεγκοῦσαι τὰς τελευταίας καὶ κυριωτέρας κατὰ τῆς Σπάρτης πληγάς, ἀπέβαλον, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοὺς πλείστους τῶν συμμάχων καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν δευτερεύουσαν αὐτῶν τάξιν. Ὄχι ὅτι αἱ Θῆβαι ἀπώλεσαν, ὅπως ἡ Σπάρτη, τὸ μέγιστον τῶν πολιτῶν πλῆθος· ἡ ὑλικὴ τῶν Θηβῶν δύναμις ἦτο εἰσέτι ἀκεραία ἢ σχεδὸν ἀκεραία, ἀλλ' ἡ ὑλικὴ δύναμις μόνη δὲν ἀρκεῖ πρὸς τὸ μεγαλουργῆσαι. Ἐπὶ τούτῳ αἱ πόλεις, ὅπως καὶ οἱ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι, ἔχουσι πρὸς τούτοις χρείαν καὶ ἠθικοῦ τινος ἐλατηρίου, τὸ δὲ ἠθικὸν ἐλατήριον τὸ ἀναδεῖξαν τὰς Θήβας μεγάλας εἶχεν ἐκλείψει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἡ ἀδικία καὶ ἡ τυραννία τῆς Σπάρτης ἐνεφύσησαν εἰς τοὺς Θηβαίους τὸ πνεῦμα δι' οὗ ἐνίκησαν ἐν Λεύκτροις, δι' οὗ ἔφεραν εἰς μέσον τοὺς Πελοπίδας καὶ τοὺς Ἐπαμεινώνδας, δι' οὗ ἐκυριάρχησαν τῆς Ἑλλάδος. Ἅμα δὲ οὐ μόνον ἀπέθανον οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀλλὰ διὰ τῆς κατατροπώσεως τῆς Σπάρτης συνεξέλιπε καὶ ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ ἡ παραγαγοῦσα αὐτοὺς εἰς μέσον, ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη πόλις κατέπεσεν ὡς σῶμα στερηθὲν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Αἱ δ' Ἀθῆναι ἐν ἔτει μὲν 358 περιεπλέκοντο εἰς τὸν λεγόμενον συμμαχικὸν πόλεμον, ἐν ἔτει δὲ 355 ἠναγκάζοντο ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀποστατησάντων ἰσχυρῶν αὐτῶν συμμάχων. Ναὶ μὲν δὲν κατελύθη τότε ὁλόκληρον αὐτῶν τὸ κράτος, διετήρησαν ἔτι οὐκ ὀλίγας συμμαχίδας πόλεις, ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν συμμάχων τούτων ἡγεμονία αὐτῶν ἦτο ἤδη χαλαρωτάτη διὰ τὸν φόβον νέων ἀποστασιῶν, ὅθεν οὔτε χρήματα, οὔτε ἄνδρας, οὔτε πλοῖα ἐτόλμων πλέον νὰ πορισθῶσιν ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἠναγκάζοντο ἔκτοτε νὰ περιορίζωνται μᾶλλον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, αἱ δὲ δυνάμεις αὗται εἶχον πρὸ καιροῦ μαρανθῆ. Βεβαίως αἱ Ἀθῆναι δὲν εἶχον πάθει τὴν φοβερὰν τῶν πολιτῶν ἐλάττωσιν ἣν ὑπέστη ἡ Σπάρτη· ὁ ἀρι-

θμὸς τῶν πολιτῶν αὐτῶν δὲν ἦτο ἴσως ὀλιγώτερος ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς, καὶ ἴσως οὐδ' ἡ ἐσωτερικὴ τῆς πόλεως εὐπορία ἦτο μικροτέρα ἢ ἄλλοτε· ἀλλὰ τοῦτο διότι οἱ κατάλογοι τῶν πολιτῶν συνεπληροῦντο, ὡς φαίνεται, διὰ μετοίκων καὶ ἄλλων ξένων, οἵτινες πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ 'Αθηναῖοι, οὔτε τὴν εὐφυΐαν, οὔτε τὴν ἀνατροφήν, οὔτε τὰς παραδόσεις τῶν 'Αθηναίων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ἔχοντες. 'Οποία ἀλλόκοτος τῷ ὄντι διαφορὰ χαρακτῆρος, ἡ ἐπελθοῦσα βαθμηδὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ἑξήκοντα ἔτη! 'Ενθυμηθῆτε τί ἔλεγεν ὁ Θουκυδίδης, διὰ τῶν πρέσβεων τῶν Κορινθίων, περὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ περὶ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν δραστηριότητος, τῆς ἀπτοήτου τόλμης, τοῦ ριψοκινδύνου πνεύματος, τῆς ἀκαθέκτου πρὸς πάντα ἀγῶνα ὁρμῆς· καὶ τί μετ' ὀλίγον ὁ Δησμοσθένης ἐρρητόρευε περὶ τῶν αὐτῶν συμπολιτῶν, περὶ τῆς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφορίας αὐτῶν, τῆς παραμελήσεως τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος, καὶ τῆς ὄντως γεροντικῆς ὀκνηρίας, ραθυμίας, νωθρότητος. Οὐδὲ ἔχει χρείαν ὁ Φίλιππος τῶν ὁμολογιῶν αὐτῶν τοῦ μεγάλου ρήτορος ἵνα μάθῃ τί συνέβαινεν ἐν 'Αθήναις. Ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐνιαυτῶν τὰ πράγματα αὐτὰ τὸν ἐδίδαξαν ὅτι οὐδένα εἶχε σπουδαῖον κίνδυνον νὰ τρέξῃ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης. Παραχωρεῖ εἰς αὐτὴν τὴν 'Αμφίπολιν, καὶ οἱ 'Αθηναῖοι οὐδὲ φροντίζουσι κἂν νὰ καταλάβωσι τὸ ἐπίκαιρον τοῦτο χωρίον. 'Επιχειρεῖ ἔπειτα τὴν ἅλωσιν τῆς 'Αμφιπόλεως, καὶ οἱ 'Αθηναῖοι οὐδεμίαν πέμπουσι πρὸς τοὺς 'Αμφιπολίτας ἐπικουρίαν, ἀλλά, ὡς μωρὰ παιδία, δέχονται τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ βασιλέως ὅτι διὰ λογαριασμὸν αὐτῶν· πολιορκεῖ, κυριεύει, ἐκυρίευσε τὴν 'Αμφίπολιν. 'Αποστατοῦσι μετ' ὀλίγον τέσσαρες σύμμαχοι τῶν 'Αθηναίων, καὶ οἱ 'Αθηναῖοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσι μετὰ βραχὺν καὶ ἄδοξον ἀγῶνα. Ζητοῦσι τελευταῖον οἱ 'Ολύνθιοι τὴν συνδρομὴν τῶν 'Αθηναίων, καὶ οἱ 'Αθηναῖοι, κωφεύσαντες, ἀναγκάζουσι τοὺς 'Ολυνθίους νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ ὡς ἀμοιβὴν τὴν Ποτίδαιαν, τὸ κάλλιστον ἐκεῖνο, μετὰ τὴν 'Αμφίπολιν, ἐν Μακεδονίᾳ κτῆμα τῶν 'Αθηναίων, τὸ ἐν πάσῃ ἀνέσει ἐκπολιορκηθὲν τότε ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

'Ερείπια τῆς Σπάρτης

Οὔτε ἀπὸ τῆς Σπάρτης λοιπόν, οὔτε ἀπὸ τῶν Θηβῶν, οὔτε ἀπὸ τῶν 'Αθηνῶν. εἶχε νὰ φοβηθῇ τι ὁ Φίλιππος· δὲν εἶχε δὲ νὰ φοβηθῇ τι, ὄχι ἕνεκα προσκαίρου τινὸς πλημμελοῦς πολιτικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἕνεκα ὁλοσχεροῦς καὶ ἀνεπανορθώτου ἀδυναμίας πρὸς τὸ πράττειν. 'Η μὲν Σπάρτη καὶ αἱ 'Αθῆναι ἀπέβαλον, ὡς εἴδομεν, ἁπάσας τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, αἱ δὲ Θῆβαι ἔσῳζον μὲν ἔτι τὴν ὑλικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐστερήθησαν τοῦ μόνου ἠθικοῦ ἐλατηρίου, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὰς ψυχὴν ἐπί τινα χρόνον. Καὶ ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ γενικὴ ἔκλυσις καὶ ἀτονία τῆς ἐνταῦθα 'Ελλάδος, ὁ Φίλιππος, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν, εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, εἶχε προσαποκτήσει τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους, εἶχε πορισθῆ τὴν ὑπέρογκον ἐτησίαν πρόσοδον τῶν χιλίων ταλάντων, καί, τὸ πάντων σπουδαιότερον, εἶχεν ἀρχίσει νὰ κατασκευάζῃ στρατιωτικὴν δύναμιν ἀκαταγώνιστον. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἔκτοτε, ἀντι-

παραβάλλων τὰ καθ' ἑαυτὸν πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, συνέλαβε πιθανώτατα τὴν ἰδέαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἡγεμονίας. Ἀλλά, καὶ ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ δισταγμόν τινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ὁ τότε ἐκραγεὶς ἱερὸς ἢ φωκικὸς πόλεμος δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ καταλίπῃ αὐτῷ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχε χρείαν ἡγεμόνος καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος ὁ δυνάμενος νὰ καταλάβῃ καὶ διεξαγάγῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

Οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἱεροῦ λεγομένου τούτου πολέμου. Οἱ Θηβαῖοι ἐκδικούμενοι τοὺς ἀποστάντας τῆς συμμαχίας αὐτῶν Φωκεῖς προεκάλεσαν ἀπόφασιν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου δι' ἧς ἀφῃρεῖτο ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων ἡ χώρα αὐτῶν καὶ καθωσιοῦτο εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν. Οἱ δὲ Φωκεῖς, ἵνα ἀντισταθῶσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιβάλωσι χεῖρα εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ μαντείου χρήματα, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐβίασαν τὴν Πυθίαν, ἐβεβήλωσαν τὸν ναόν, διήρπασαν τὰ χρήματα καὶ τἀναθήματα, συνεκρότησαν διὰ τῶν πόρων τούτων στρατὸν τὸ πλεῖστον ἐκ κακούργων συγκείμενον, ἐδωροδόκησαν τοὺς φίλους καὶ τοὺς συμμάχους, κατεσπατάλησαν εἰς ἔρωτας καὶ εἰς ἄλλας ἀσωτίας τὰ ἀποταμιεύματα καὶ ἀφιερώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καί, τὸ πάντων ἴσως δεινότερον, κατέστησαν συμμετόχους τῶν ὀργίων τούτων τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πλείστους ἄλλους Πελοποννησίους. Ὁ πρῶτος ἑλληνισμός, ὡς ἂν ὑπὸ μανίας τινὸς καταληφθεὶς ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ θανάτου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιρρίψῃ ἐντὸς νεκρωσίμου πυρᾶς ἅπαντα τὰ μνημεῖα τῆς εὐλαβείας, τῆς δόξης, τῆς εὐπορίας αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συναποθάνῃ. Ἦτο δυνατὸν ὁ Φίλιππος νὰ μὴ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀφροσύνης ταύτης, ἢ μᾶλλον ἦτο συμφέρον, ἦτο δίκαιον, ἦτο πρέπον ν' ἀφήσῃ ν' ἀναλωθῇ ἀδόξως ἐντὸς τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων σπαραγμῶν ἡ χώρα ἀφ' ἧς κατήγοντο οἱ προπάτορες αὐτοῦ, ἡ χώρα τῆς ὁποίας ἐλάλει τὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἐθαύμασε καὶ προσῳκειώθη τὸν πολιτισμόν, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνέργεια ἠδύνατο, κατὰ τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ, ν' ἀποβῇ ἔτι εὐκλεὴς καὶ γόνιμος; Ἡ ἐπέμβασις λοιπὸν τοῦ Φιλίππου ἦτο οὐ μόνον ἀπαραίτητος ἀλλὰ καὶ σωτήριος· ἀνακαλοῦντες δ' ἐνταῦθα τινὰς τῶν περιπετειῶν αὐτῆς θέλομεν καταδείξει καὶ αὖθις ὁπόσον ἄδικοι ἦσαν αἱ κατηγορίαι τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν περὶ τὸν Δημοσθένην περὶ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς δολιότητος τοῦ Φιλίππου. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ Φίλιππος προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διὰ τῶν εὐθυτέρων πάντοτε καὶ χρηστοτέρων τρόπων· ἀλλ' ἐπιμένομεν ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐν γένει δὲν ἦτο χειρότερον τοῦ πολιτεύματος τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ὅτι δὲν ἦτο πλειότερον ἀξιοκατάκριτον τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον συνήθως κατὰ δυστυχίαν μεταχειρίζονται οἱ ἰσχυροὶ τοῦ κόσμου τούτου δυνάσται, εἴτε πόλεις εἶναι εἴτε μονάρχαι, καὶ ὅτι, ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου, παραίτιος τούτου πρὸ πάντων δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος· παραίτιοι ἦσαν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες καὶ οὐδὲν ἧττον τῶν ἄλλων οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Φίλιππος ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξώσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχε κυριεύσει, μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐν ἔτει 354—353, τὸ τελευταῖον αὐτῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν κτῆμα, τὴν Μεθώνην, ὅτε οἱ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλευάδαι, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἐνῷ οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου διάδοχοι, ὁ Λυκόφρων καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἐζήτησαν ἀφ' ἑτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκέων. Ἐντεῦθεν συνεκρούσθησαν οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Φωκεῖς ἐπανειλημμένως εἰς τὰ θεσσαλικὰ πεδία, μέχρις οὗ τῷ 352 κατετροπώθησαν οἱ Φωκεῖς, ὁ δὲ Φίλιππος ἐκυ-

ρίευσε τὰς Φεράς, καθήρεσε τὴν δυναστείαν τῶν διαδόχων τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἀπεφήνατο τὴν πόλιν ἐκείνην ἐλευθέραν καὶ ἐπολιόρκησε τὸν λιμένα αὐτῆς, τὰς Παγασάς. Οἱ 'Αθηναῖοι εἶχον συμφέρον νὰ προλάβωσι τὴν ἅλωσιν τοῦ χωρίου τούτου, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ ἦτο κύριος τοῦ παγασιτικοῦ κόλπου, ὅ ἐστι κύριος τῶν θαλασσίων τῆς Θεσσαλίας πυλῶν· εἶχον δὲ καὶ καιρὸν καὶ τρόπον νὰ ἐνεργήσωσι, διότι αἱ Παγασαὶ ἀντέστησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν 'Αθηναίων, οἱ δὲ 'Αθηναῖοι ἦσαν ἔτι τότε κατὰ θάλασσαν ἰσχυρότεροι τοῦ Φιλίππου. 'Αλλὰ διὰ νὰ ὁπλίσωσι τριήρεις ἐδέοντο χρημάτων καὶ ἀνδρῶν, δὲν εἶχον δὲ ὄρεξιν οὔτε ἄνδρας νὰ καταβάλωσιν οὔτε χρήματα, ὅθεν συνέβη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅ,τι εἶχε συμβῆ πρὸ μικροῦ ὡς πρὸς τὴν Μεθώνην· ἐψηφίσθη δηλαδὴ ἐπικουρία, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης νωθρότητος, ὥστε ἔφθασεν ὅτε ἤδη ὁ Φίλιππος εἶχεν εἰσέλθει εἰς Παγασάς. Διὰ δὲ τῶν Παγασῶν ἀπέβη κύριος ἁπάσης τῆς Θεσσαλίας, καὶ οὐ μόνον κύριος ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωτὴς ἀνεδείχθη ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Φεραίων δυναστῶν, τὸ δὲ σπουδαιότερον,διὰ τῆς τῶν Φωκέων κατατροπώσεως παρέστη καὶ ὡς τιμωρὸς τῶν βεβήλων ἐκείνων τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ὑβριστῶν· ὅθεν ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἀμέσως ἐκ τῆς τοιαύτης ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἐπιδόσεως ἵνα ἐμβάλῃ εἰς τὴν Φωκίδα καὶ καθαιρέσῃ μὲν τὸν ἀνόσιον ἐκεῖνον ἀγῶνα, ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀκεφάλου Ἑλλάδος. 'Αλλά, διὰ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Φωκίδα, ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν· οἱ δὲ 'Αθηναῖοι κατώρθωσαν τελευταῖον νὰ πράξωσί τι γενναῖον, καί, ἐξυπνήσαντες ἀπὸ τοῦ ληθάργου, κατέλαβον ἐγκαίρως τὰς Θερμοπύλας, τὰς ὁποίας τούτου ἕνεκεν ὁ Φίλιππος δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προσβάλῃ. Ἂν ὅμως ἀπέτυχε κατὰ τοῦτο, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐν ἔτει 352 τὸ κράτος αὐτοῦ εἶχεν ἤδη λάβει πολλὴν αὔξησιν· οὐ μόνον δὲ ἦρχεν ὅλων τῆς Μακεδονίας τῶν παραλίων, καὶ τῆς Θεσσαλίας ὁλοκλήρου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπέτυχεν, ὅτι οἱ 'Αθηναῖοι, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι ἔσωσαν τότε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἐγκαίρου τῶν Θερμοπυλῶν καταλήψεως, κατηγοροῦντο ἐν τούτοις ὑπὸ πλείστων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὡς προστάται τῶν ἱεροσύλων Φωκέων καὶ ὡς πολέμιοι τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ.

Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. 'Αλλ' ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὁ ἀνόσιος φωκικὸς πόλεμος ἐξηκολούθει, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν 'Αθηναίων, ἀναλίσκων τὰς τελευταίας ὑλικὰς τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ προσβάλλων τὰς ἱερωτέρας αὐτοῦ πεποιθήσεις· ἐνῷ οἱ Σπαρτιᾶται κατέτριβον τὸν καιρὸν καὶ τοὺς περιλιπομένους αὐτῶν πόρους περὶ μικρολόγους τινὰς πρὸς Μεσσηνίους καὶ πρὸς 'Αρκάδας ἀγῶνας, ὁ Φίλιππος δὲν ἔπαυσεν ἀφ' ἑτέρου αὐξάνων καὶ τελειῶν τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἤδη ἐν τῷ πρώτῳ φιλιππικῷ, τῷ ἐκφωνηθέντι μετ' οὐ πολύ, καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἀνεκήρυττε παρρησίᾳ ὅτι ἀδύνατον εἶναι εἰς τοὺς 'Αθηναίους νὰ συγκροτήσωσι πεζικὸν στρατὸν ἱκανὸν ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Φίλιππον. Ἡ φήμη τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ τῆς ἀδαμάστου δραστηριότητος, ἡ φήμη τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν μαχητῶν ἐκείνων, μακεδόνων τε καὶ ἑλλήνων λογάδων, οὓς περὶ αὐτὸν ἤθροισεν, ἡ φήμη πρὸ πάντων τῶν λοχαγῶν τῆς φάλαγγος αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπασπιστῶν, εἶχεν ἔκτοτε ἀποβῆ πολυθρύλητος κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῶν Παγασῶν οἱ τῶν θεσσαλικῶν πόλεων μακεδονισταὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς ὁμοσπονδίας αὐτῶν καὶ οὕτως εἰπεῖν ταγόν, παραδόντες εἰς τὴνδιάθεσιν αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ἄριστον θεσσαλικὸν ἱππικὸν ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπὸ τῶν λιμένωνκαὶ ἀγορῶν τέλη, ὥστε ηὔξησαν ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον οἱ χρηματικοὶ πόροι τοῦ βασιλέως. Προσεκτήσατο δὲ διὰ τῆς κυριεύσεως τοῦ παγασιτικοῦ κόλπου καὶ δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον,δι' ἧς ἐλεηλάτει τοὺς συμμάχους καὶ τὰς κτήσεις τῶν'Αθηναίων καὶ αὐτὰ τῆς 'Αττικῆς τὰ παράλια.

Ἦτο λοιπὸν πρόδηλος ἡ ἔκβασις τῆς πάλης ταύτης τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον

ἀνίσου ἀποβαινούσης μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, κυρίως δ' εἰπεῖν μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Ἀθηναίων, διότι μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους παροτρυνόμενοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πλειότερον διὰ λόγων καὶ ἀντεγκλήσεων ἢ δι' ἔργων, ἐξηκολούθουν τὸν πρὸς τὸν βασιλέα ἀγῶνα. Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφάνη ἐγκαταλείπων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα εἰς τὴν τύχην αὐτῆς καὶ ἠσχολήθη κυρίως ἐπί τινα χρόνον περὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατὰ Θράκην καὶ τὰ μακεδονικὰ παράλια κυριαρχίας αὐτοῦ, πεποιθὼς ὅτι αὕτη ἡ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κυρίου βουλεύματος ἀναβολὴ θέλει καταστήσει τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εὐχερεστέραν μᾶλλον ἢ δυσχερεστέραν, διότι, ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἄλλο δὲν ἔπραττον εἰμὴ νὰ καθιστῶσιν ὁσημέραι ἀναγκαιοτέραν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ διέτριψεν ἐπί τινας μῆνας εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κράτος αὐτοῦ, ἐνέβαλεν εἰς Θράκην, ὅπου ἀνεμίχθη εἰς τὰς ἔριδας τῶν διαφόρων ἐπιχωρίων ἡγεμόνων, καὶ ἄλλους μὲν αὐτῶν ἐκβαλών, ἄλλους δὲ προστατεύσας ἐξέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ· ἐπλησίασε δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην πολὺ εἰς τὴν θρακικὴν χερσόνησον, καί, πολιορκήσας τὸ Ἡραῖον τεῖχος, ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν τοὺς παρακειμένους Ἀθηναίους κληρούχους καὶ ἀποίκους. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας κατὰ Νοέμβριον τοῦ 352, τὸ δὲ γεγονὸς ἐθεωρήθη τοσοῦτον ἐπικίνδυνον ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῇ ἀμέσως στόλος 40 τριήρων καὶ νὰ ὁπλισθῇ δι' Ἀθηναίων ὁπλιτῶν, ἐφ' ᾧ ἐψηφίσθη νὰ ὑποχρεωθῶσι μὲν ἅπαντες οἱ ἄνδρες, μέχρι τῆς ἡλικίας 45 ἐτῶν, νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, νὰ εἰσπραχθῇ δὲ ἄμεσος φόρος 60 ταλάντων. Ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὴν γενναίαν ταύτην ἀπόφασιν καταφθάνουσιν εἰς Ἀθήνας νεώτεραι εἰδήσεις, πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Φίλιππος νοσεῖ, ἔπειτα δὲ ὅτι καὶ ἀπέθανεν. Ἡ τελευταία αὕτη ἀγγελία ἦτο ψευδής, ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ἀσθενήσας τῷόντι βαρέως ἀνέστειλεν ἐπί τινα χρόνον τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις· εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔδει νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα, εἰ δυνατόν, διπλασιάσωσι τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ πολεμίου. Καὶ ὅμως συνέβη τὸ ἐναντίον· διότι τοσοῦτον ὀλίγην ὄρεξιν εἶχον νὰ δαπανήσωσι καὶ νὰ προκινδυνεύσωσιν ὥστε ὠφελήθησαν ἐξ ἐναντίας ἀπὸ τῆς φήμης ἐκείνης ἵνα μηδὲ τὰ ἀποφασισθέντα ἐκτελέσωσιν. Εἰς μάτην τότε ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον αὐτοῦ φιλιππικόν· εἰς μάτην κατέδειξε τὰ ὀλέθρια τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀδρανείας ἀποτελέσματα· εἰς μάτην ἐξώρκισεν αὐτοὺς νὰ ἀναδείξωσι τὴν ἀρχαίαν δραστηριότητα, προθυμίαν, ἐθελοθυσίαν· εἰς μάτην ἐδίδαξεν αὐτοὺς πῶς ἔχουσι νὰ συγκροτήσωσι στόλον ἀξιόλογον, πῶς νὰ ὁπλίσωσιν αὐτόν, πῶς νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα χρήματα. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης τῆς λαμπρᾶς ταύτης εὐγλωττίας ὑπῆρξε τῇ ἀληθείᾳ γελοῖον. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ κατέτριψαν ἐν πληρεστάτῃ ἀπραξίᾳ ὁλόκληρον τὸ ἀκόλουθον θέρος, ἔπειτα, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 351, ἐξέπεμψαν εἰς Θρᾴκην πέντε μόνον τάλαντα καὶ δέκα μόνας τριήρεις, καὶ ταύτας ἄνευ ἐπιβατῶν, ὑπὸ τὸν μισθοφορικὸν ἡγεμόνα Χαρίδημον, ὅστις, ἐννοεῖται, δὲν ἠδυνήθη διὰ τοιούτων πόρων καὶ δυνάμεων νὰ καταστρέψῃ τὴν φάλαγγα τοῦ Φιλίππου. Ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπέδιδον τὴν ἀποτυχίαν τῶν σωτηρίων ἐκείνων συμβουλῶν εἰς τὰς ἐνεργείας ἀνθρώπων οἵτινες ἀγορασθέντες ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀπέτρεπον, διὰ ποικίλων προφάσεων, τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ πρέποντος· οὐδὲ νομίζομεν ἀπίθανον ὅτι ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πολλάκις καὶ τοιούτους τινὰς τρόπους πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ, ἂν καὶ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέ-

ρονται εἰμὴ ὑπὸ δυσμενῶς διακειμένων πρὸς αὐτὸν μαρτύρων. 'Αλλ' ὁ Δημοσθένης ἠδίκει ἑαυτὸν ἐὰν εἰλικρινῶς ἐπίστευεν ὅτι ὁ Φίλιππος ἠδύνατο νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε διὰ μόνης τῆς προδοσίας 'Αθηναίων τινῶν καὶ ἄλλων ἑλλήνων πολιτῶν· ἐὰν οἱ Ἕλληνες τῶν χρόνων τούτων εἶχον εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν ὀλίγας ρανίδας τοῦ αἵματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐνιαυτῶν τοσοῦτον ἀφειδῶς ἔχυσαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Θερμοπύλαις καί ἐν Σαλαμῖνι, ὅλοι οἱ θησαυροὶ τοῦ κόσμου δὲν ἤθελον ἀρκέσει ἵνα καταπείσωσιν αὐτοὺς νὰ μὴ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος, μάλιστα ὅτε ὑπὲρ τῶν τιμίων τούτων ἀγαθῶν συνηγόρει ὁ δαιμονιώτατος τῶν ρητόρων. 'Αλλ' ἡ ἀλήθεια εἶνα ὅτι ἐλάλει εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων, καὶ ὅτι, ἂν ὑπῆρχον 'Αθηναῖοί τινες δωροδοκούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὅλοι οἱ ἄλλοι οὐδεμίαν χρείαν τῆς δωροδοκίας ταύτης εἶχον, ἵνα ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν τοσούτῳ συμφέρουσαν αὐτῷ νωθρότητα καὶ ἀπραξίαν. Τὰ γεγονότα ὅσα ἔχομεν ἤδη νὰ ἐκθέσωμεν θέλουσι καταστήσει τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Εἴδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Φίλιππος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ διὰ παντὸς τρόπου τοὺς 'Ολυνθίους. Οἱ 'Ολύνθιοι, καίτοι κατετροπώθησαν τῷ 379 ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνέλαβον, φαίνεται, ἔκτοτε ἱκανὴν δύναμιν, καὶ ἤδη προΐσταντο αὖθις ὁμοσπονδίας ἰσχυρᾶς, τὴν ὁποίαν συνεκρότουν, ἂν ὄχι ὅλαι, αἱ πλεῖσται τοὐλάχιστον τῶν κατὰ τὴν χαλκιδικὴν χερσόνησον ἑλληνίδων πόλεων. 'Εν ὅσῳ λοιπὸν ὁ Φίλιππος δὲν εἶχεν ἀποβῆ ἀρκετὰ ἰσχυρός, ἀπέφευγε νὰ περιέλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς οὐχὶ ἀναξίους λόγου παραλίους ἐκείνους γείτονας. 'Αλλ' ἀφ' οὗ ἐκυριάρχησε τῆς Θεσσαλίας ὅλης καὶ μεγάλου τῆς Θρᾴκης μέρους κατεσκεύασε δὲ ἑαυτῷ πρόσοδον μεγάλην, καὶ τὸν στρατὸν διωργάνωσε καὶ ηὔξησε, καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκτήσατο, ἐστοχάσθη εὐλόγως ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ ἄρξῃ ἁπάσης τῆς μακεδονικῆς παραλίας διὰ τῆς τῶν 'Ολυνθίων κατατροπώσεως. 'Αφ' ἑτέρου καὶ οἱ 'Ολύνθιοι, βλέποντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν αὐξάνουσαν, ἤρχισαν νὰ ἐννοῶσιν ὅτι δυσκόλως θέλουσι διαφύγει τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ καὶ ὅτι δὲν συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναβάλωσιν ἐπὶ πλέον τὴν χρῆσιν τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος, διότι πᾶσα ἀναβολὴ συντελεῖ εἰς τὴν τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἐνίσχυσιν. Καὶ ἄδηλον μὲν τίς πρῶτος ἤρχισε τὰς ἐχθροπραξίας, βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν τελευταίαν ἀσθένειαν τοῦ Φιλίππου, ἤτοι ἐν ἔτει 350, βλέπομεν ἐκραγέντα τὸν πόλεμον τοῦτον, τὸν καλούμενον ὀλυνθιακόν.

Οἱ 'Ολύνθιοι ἐζήτησαν φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν συμμαχίαν τῶν 'Αθηναίων καὶ οἱ μὲν 'Αθηναῖοι ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν πρότασιν, ὁ δὲ Δημοσθένης, διὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ λόγων, τῶν καλουμένων μὲν ὁμοίως ὀλυνθιακῶν, ἐκφωνηθέντων δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους ἓξ ἢ ἑπτὰ μῆνας τοῦ ἔτους 350, ἠγωνίσθη ἐπανειλημμένως νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀναδείξωσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλείονα ἢ ἄλλοτε δραστηριότητα, ἀναλαμβάνοντες νὰ ὑπηρετήσωσι προσωπικῶς, καταβάλλοντες τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην καὶ μεταχειριζόμενοι ἰδίως πρὸς τὸν σπουδαῖον τοῦ πολέμου σκοπὸν τὰ λεγόμενα «θεωρικὰ» χρήματα, ἤτοι τὰ χρήματα ὅσα ἐξωδεύοντο πρὸς τέλεσιν τῶν πανηγύρεων καὶ διενέμοντο εἰς τοὺς πολίτας ἵνα μετέχωσι τῶν πανηγύρεων τούτων. 'Αλλ' οἱ 'Αθηναῖοι οὐδὲν πάλιν γενναῖον ἔπραξαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πολυτίμων ἐκείνων συμμάχων. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 300 ἔπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν τινὰ πρὸς τοὺς 'Ολυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ἡ ἐπικουρία ὅμως αὕτη συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων, ὄχι ἐξ ἀθηναίων πολιτῶν, οὐδ' ἀπεστάλησαν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν συντήρησιν τῶν μισθοφόρων τούτων χρήματα. Καὶ λέγεται μὲν ὅτι ἀνεδείχθησαν νικηφόροι εἴτε πρὸς

τὸν Φίλιππον εἴτε πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Φιλίππου ἀγωνισθέντες, ἀλλ' ἐνῷ ἡ νίκη αὕτη, οἱαδήποτε ἦτο, ἔπρεπε νὰ προκαλέσῃ νέας ἀποστολὰς ἐπικουριῶν, ἵνα, εἰ δυνατόν, συμπληρωθῇ ἡ τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἧττα, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἐναντίας νομίσαντες ὅτι κατέλυσαν ἤδη τὸ τοῦ Φιλίππου κράτος ἐθεώρησαν περιττὸν νὰ ἀναλάβωσι νέους ἀγῶνας καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον ἔτος 350, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον, 349, εἴδομεν αἴφνης ἀποστατήσασαν τὴν Εὔβοιαν, τὴν ὁποίαν ἀποσπάσαντες ἀπὸ τῶν Θηβαίων τῷ 358 εἶχον κατατάξει ἔκτοτε εἰς τὸν κατάλογον τῶν συμμάχων αὐτῶν.

Ἡ ἀποστασία αὕτη τῆς Εὐβοίας λέγεται ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἂν καὶ πρὶν ὑπάρξῃ Φίλιππος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, πολλοὶ πολλάκις σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων οἴκοθεν ἀπ' αὐτῶν ἀπέστησαν. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ δεινὸν τοῦτο ἔδωκαν ἔριδές τινες αἱ ὁποῖαι ἐξερράγησαν τῷ 349 ἐν Ἐρετρίᾳ, καὶ πρὸς περιστολὴν τῶν ὁποίων οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσιν αὐτόθι τὸν Φωκίωνα μετά τινων ὁπλιτῶν· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἦτο μικρά, οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πολέμιοι πολυάριθμοι, διὸ ὁ Φωκίων ὑπέστη τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, οὐδὲ κατίσχυσεν ἐπὶ τέλους εἰμὴ διὰ τὴν ἀτρόμητον αὐτοῦ ἀνδρείαν καὶ τὴν ἔξοχον στρατιωτικὴν σύνεσιν. Ἀνακαλεῖται ὅμως ἔπειτα ὁ Φωκίων καὶ πέμπεται ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸς ἕτερος, ὀνόματι Μολοσσός, ὅστις ἀθλίως διεξαγαγὼν τὸν πόλεμον πρὸς τοῖς ἄλλοις ᾐχμαλωτεύθη, αἱ δὲ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολούθησαν ἄκριτοι ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Τὸ θλιβερώτερον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος πολέμου εἶναι ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγκατέλιπεν ἐπ' αὐτοῦ, καθὰ λέγεται, δὶς τὴν τάξιν· τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὤφειλε νὰ παρευρεθῇ εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν Διονυσίων ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ φυλῆς Πανδιονίδος, τὸ δὲ δεύτερον, διότι ἐκληρώθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 349 εἷς τῶν πεντακοσίων βουλευτῶν. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ λόγοι οὗτοι πιθανῶς ἀποχρῶντες ἵνα κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἐκήρυττε τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, καὶ εὐλόγως, ὡς τὸν ἀσφαλέστατον τρόπον τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως ἠδύνατο, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, νὰ ἀποδείξῃ ἐμπράκτως ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος εἶναι καθυπερτέρα πάσης ἄλλης. Ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο προεκτεθεισῶν περιστάσεων ὁ Δημοσθένης κατηγορήθη ἐπὶ λιποταξίᾳ, ἐνῷ ὁ Αἰσχίνης, ὁ τοσάκις κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἠγωνίσθη ὡς ὁπλίτης παρὰ τῷ Φωκίωνι τοσοῦτον λαμπρῶς ὥστε ὁ στρατηγός, βραβεύων τὴν γενναιότητα τοῦ ἀνδρός, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας, ἵνα κομίσῃ τὴν πρώτην τῆς νίκης ἀγγελίαν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐξηκολούθει πολεμῶν τούς τε Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς· τί δὲ ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἵνα ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν; Ἡ συμβουλὴ τὴν ὁποίαν ὁ Δημοσθένης πολλάκις ἔδωκεν, ὅτι ὀφείλουσι τελευταῖον νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου τὰ θεωρικὰ χρήματα, ἐγένετο μὲν κατ' ἐπιφάνειαν δεκτή, διότι περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ βουλευτοῦ Ἀπολλοδώρου, ἐψηφίσθη τοιαύτη τις διάταξις, ἀληθῶς ὅμως ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης. Ἤδη δὲ ὄχι μόνον τοιοῦτό τι δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον, ἐνῷ ἡ πρότασις τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐψηφίσθη, συγχρόνως ὁ Ἀπολλόδωρος κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ προτάσει καὶ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν ἑνὸς ταλάντου. Ἐκ τούτου πρόδηλον γίνεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον τὰ σώματα αὐτῶν νὰ ῥιψοκινδυνεύσωσι καὶ τὰς περιουσίας νὰ θυσιάσωσιν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα οὐδεμίαν εἶχον ὄρεξιν, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογωτάτας οἰκονομίας χάριν αὐτοῦ δὲν ἐπείθοντο νὰ ἐκτελέσωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι εἶχον ἀνὰ

χεῖρας τὴν στάσιν τῆς Εὐβοίας, θέλομεν ἐννοήσει ὅτι δὲν ἀντέταξαν σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὸν Φίλιππον κατὰ τὸν ὀλυνθιακὸν τοῦτον πόλεμον. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 349 ἔπεμψαν εἰς Ὄλυνθον μέρος ἢ ὅλον τοῦ ἱππικοῦ τὸ ὁποῖον εἶχον εἰς Εὔβοιαν· παρεκτὸς ὅμως ὅτι οἱ Ὀλύνθιοι, ἔχοντες ἱκανὸν ἱππικόν, ὁπλιτῶν μᾶλλον ἐδέοντο, τοιοῦτοι δὲ δὲν ἀναφέρονται τότε ἐκπεμφθέντες, δὲν βλέπομεν οὐδὲ πῶς αἱ εὐάριθμοι ἐκεῖναι ἶλαι ἠδύναντο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ πολυαριθμότερον καὶ κάλλιον ὡπλισμένον μακεδονικὸν καὶ θεσσαλικὸν ἱππικόν. Λέγεται μὲν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαπέστειλαν ἔτι ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς ἐπικουρίας· τὴν μὲν ἐκ 2,000 πελταστῶν καὶ τριάκοντα πλοίων, τὴν δὲ ἐκ δεκαοκτὼ τριήρων, 4,000 πελταστῶν καὶ 150 ἱππέων, τὴν δὲ τελευταίαν ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ τριήρων, 2,000 ὁπλιτῶν καὶ 300 ἱππέων, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου Φιλοχόρου, ὅστις δὲν λογίζεται πολὺ ἀξιόπιστος. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐβεβαίου ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν γένει ἐξέπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Ὀλυνθίων 4,000 πολίτας, 10,000 μισθοφόρους καὶ 50 τριήρεις. Ὅλα ταῦτα ὅμως, ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι, δὲν ἠμπόδισαν τὸν Φίλιππον νὰ κυριεύσῃ ἀλλεπαλλήλως τὰς 32 χαλκιδικὰς πόλεις, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν Ὄλυνθον αὐτὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 348. Καὶ ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου, ἐνῷ ἐξεβίαζε τὴν διάβασιν ποταμοῦ τινος ἵνα ἐπέλθῃ κατὰ τῆς θρακκῆς πόλεως Μεθώνης, ἐπληγώθη εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ ὀλυνθίου τοξότου Ἀστέρος, ἀποβαλὼν ἔκτοτε τὴν χρῆσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτου, καίτοι μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρήσαντος νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν τοῦ περιφήμου ἕλληνος ἰατροῦ αὐτοῦ Κριτοβούλου.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὀλυνθιακοῦ πολέμου ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤρχισαν νὰ κραυγάζωσιν ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ προδοσιῶν ἐγένετο κύριος τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ὅτι ἔπειτα ἐπολιτεύθη ὡς βάρβαρος, ὅτι ἐξηνδραπόδισε τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ὅτι κατέστρεψε τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀντεγκλήσεις φέροντες εἰς μέσον, δι' ὧν οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἡττώμενοι συνήθως ἐλπίζουσι νὰ καλύψωσι τὰ ἴδια ἁμαρτήματα. Δὲν ἀμφιβάλλομεν παντάπασιν ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε πολλὰς συνεννοήσεις ἐντὸς τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ἀλλὰ τοῦτο πράττουσι πάντες οἱ στρατηγοὶ εἰς πάντα πόλεμον, νικῶντές τε καὶ νικώμενοι· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι μόναι αἱ συνεννοήσεις, ἤ, ἂν θέλετε, αἱ προδοσίαι, δὲν ἀρκοῦσιν εἰς ἐπιτυχίαν τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδίως ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς, ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἠγωνίσθησαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ὑποκύψωσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ὑπέρογκον τοῦ Φιλίππου δύναμιν. Ἂν εἶχον ἐλπίδα τινὰ σωτηρίας, ἡ ἐλπὶς αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἐξ Ἀθηνῶν βοήθειαν· ἀλλ' εἴδομεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν ἀληθεῖς αἱ προαναφερθεῖσαι ἐπικουρίαι, δὲν ἔπραξαν ὅσα ὤφειλον νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ὥστε κύριοι αἴτιοι τῆς καταστροφῆς τῶν Χαλκιδέων ὑπῆρξαν αὐτοὶ καὶ ὄχι οἱ προδόται, τοὺς ὁποίους ᾐτιῶντο. Προδόται δύνανται νὰ ὑπάρχωσι πανταχοῦ, ἀλλὰ συνήθως δὲν εὐδοκιμοῦσιν εἰμὴ μόνον ὅταν εὑρίσκωσι τοὺς συμπολίτας προθύμους νὰ τοὺς παρακολουθήσωσι διὰ τοιαύτην ἢ τοιαύτην αἰτίαν. Προδόται ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, δὲν ἴσχυσαν ὅμως νὰ ἀποτρέψωσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην. Τὰ δὲ περὶ ἐξανδραποδισμοῦ τῶν κατοίκων καὶ κατεδαφίσεως τῶν πόλεων θρυλούμενα εἶναι βεβαίως λυπηρά, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἐλησμόνει ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔπραξαν πολλὰ ὅμοια καὶ ἔτι χείρονα, ἡβηδὸν σφάξαντες Πλαταιεῖς, Αἰγινήτας, Μηλίους, Σκιωναίους καὶ ἄλλους, ἐνῷ σφαγαὶ τοὐλάχιστον τοιαῦται δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸν Φίλιππον. Γενναιότερα ὑπῆρξαν ὅσα ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐμελέτησαν τότε, ἵνα συγκροτήσωσι κοινὴν τῆς Ἑλλάδος συμμαχίαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, πέμψαντες ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις εἰς τὴν

Πελοπόννησον καὶ ἀλλαχοῦ· οὐδὲ ταῦτα ὅμως δυστυχῶς ἔμελλον νὰ τελεσφορήσωσιν.
Ὁ Φίλιππος, ἵνα πανηγυρίσῃ τὴν νέαν αὐτοῦ νίκην καὶ κατάκτησιν, ἐτέλεσεν ἐν Μακεδονίᾳ, εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἑορτὴν λαμπράν, καθ' ἣν ἀνέδειξε πολλὴν ἐλευθεριότητα καὶ ἀπένειμε βραβεῖα βαρύτιμα εἰς ποικίλα γυμναστικὰ καὶ ποιητικὰ ἀγωνίσματα καὶ θεάματα. Ὁπόσον δὲ ἄδικος εἶναι ἡ ἐγκολαφθεῖσα αὐτῷ παρά τινων ἐπωνυμία τοῦ βαρβάρου καὶ ὁπόσον ἐξ ἐναντίας εἶχεν οἰκειωθῆ ἤδη τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, μαρτυρεῖ ἐξαιρέτως τοῦτο, ὅτι ὄχι μόνον περὶ τὰς δωρεὰς οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμε μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστον περιεποιήθη τοὺς συρρεύσαντας περὶ αὐτὸν διακεκριμένους ποιητὰς καὶ τεχνίτας. Μὴ νομίσῃ δέ τις πάλιν ὅτι οἱ ἔξοχοι οὗτοι τῆς ἑλληνικῆς μούσης καὶ τέχνης θιασῶται ἐπὶ σκοπῷ κέρδους ἁπλῶς περιεστοίχισαν τὸν βασιλέα. Πολλοὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ ἵνα ἀναδειχθῶσιν εὐεργετικοὶ πρὸς τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ παθόντας· ἰδίως ὁ ὑποκριτὴς Σάτυρος, τὸν ὁποῖον εἴδομεν διατελέσαντα διδάσκαλον τοῦ Δημοσθένους, ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν ἀπελευθέρωσιν δύο παρθένων, αἵτινες θυγατέρες οὖσαι φίλου τινὸς αὐτοῦ εἶχον αἰχμαλωτευθῆ εἰς τὴν Ὄλυνθον· ὁ δὲ Φίλιππος ἀσμένως προσεδέξατο τὴν αἴτησιν, καὶ πολλὰς ἄλλας καὶ παντοδαπὰς εὐεργεσίας καὶ δωρεὰς διέσπειρε περὶ αὐτόν, καταδεικνύων οὕτω τήν τε ἐπιτηδειότητα ἣν εἶχε τοῦ νὰ προσοικειῶται τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὴν εὐφροσύνην ἣν ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ νέον ἐκεῖνο κατόρθωμα.
Εὐλόγως δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἔχαιρε, διότι εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς δόξης καὶ δυνάμεως, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ματαίως ἠγωνίζοντο νὰ ἀντιπράξωσιν εἰς αὐτόν. Οἱ πλεῖστοι τῶν πρέσβεων τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἵνα συγκροτήσωσι κοινὴν κατὰ τοῦ βασιλέως συμμαχίαν, ἐπανῆλθον περὶ τὰ τέλη τοῦ 347 εἰς τὰς Ἀθήνας ἄπρακτοι, ἀναγγέλλοντες ὅτι οὐδαμοῦ σχεδὸν εὗρον πολλὴν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προθυμίαν. Ἐνταυτῷ δέ, ἐξακολουθοῦντος τοῦ ὀλεθρίου ἱεροῦ πολέμου, οἱ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν μεσολάβησιν τοῦ Φιλίππου. Καὶ μία μὲν τῶν Φωκέων μερὶς προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ τότε ὁ στρατηγῶν τῶν Φωκέων Φάλαικος ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ταύτην· τοσοῦτον ὀλίγον πνεῦμα ἑνώσεως ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἐνταῦθα Ἕλλησιν. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Δημοσθένους αὐτοῦ, ἐνόησαν ὅτι δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς τὸν Φίλιππον. Καὶ περὶ τὰς διαπραγματεύσεις ὅμως ὅσαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐγένοντο ἔδειξαν ἀλλόκοτον τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπιτηδειότητα· διότι ὁ κύριος τῶν διαπραγματεύσεων σκοπὸς ἔπρεπε νὰ εἶναι φυσικῷ τῷ λόγῳ τὸ νὰ προληφθῇ ἡ τοῦ Φιλίππου εἴσοδος εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ὅμως ἐγένοντο τοιουτοτρόπως, ὥστε ἡ εἴσοδος τοῦ Φιλίππου ἀπέβη ἀναπόδραστος καὶ εὐκολωτάτη.

Κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 347, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσισε νὰ ἐξαποστείλῃ πρὸς τὸν Φίλιππον δέκα πρέσβεις ἵνα βεβαιωθῶσι κατὰ τίνας ὅρους εἶναι δυνατὸν νὰ συνομολογηθῇ εἰρήνη. Ἦσαν δὲ οἱ δέκα οὗτοι πρέσβεις· ὁ Φιλοκράτης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Κτησιφῶν, ὁ Φρύνων, ὁ Ἰατροκλῆς, ὁ Δέρκυλλος, ὁ Κίμων, ὁ Ναυσικλῆς καὶ ὁ ὑποκριτὴς Ἀριστόδημος· ὁ δὲ τενέδιος Ἀγλαοκρέων συνεξεπέμφθη ἑνδέκατος, ὡς πληρεξούσιος τῶν συμμάχων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρέσβεις οὗτοι ἔφθασαν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 346 εἰς Πέλλαν, ὅπου ὁ Φίλιππος ὑπεδέχθη αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς, περιεστοιχισμένος ὑπὸ πάσης τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς αὐλῆς. Οἱ δέκα πρέσβεις ἠγόρευσαν ἅπαντες ἐνταῦθα ἀλληλοδιαδόχως. Καὶ πρῶτος μὲν ἐλάλησεν, ὡς πρεσβύτερος, ὁ Κτησιφῶν, διὰ βραχέων. Ὁμοίως ὀλίγα τινὰ εἶπον καὶ

ἄλλοι ἑπτά. Τότε ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις ἐπέμεινε πολὺ εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Ἀμφίπολιν, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον ἔθιξε. Τελευταῖος δὲ ἔμελλε νὰ ὁμιλήσῃ ὁ Δημοσθένης, ὡς πάντων νεώτερος. Εἴδομεν ὅτι ὁ Δημοσθένης εὐκόλως συνεκινεῖτο καὶ συνεταράττετο· καὶ ταύτης μὲν τῆς εὐπαθείας αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ διὰ μακρῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ τοῦ θάρρους, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσεν αὐτῷ ἐπὶ τέλους ἡ τῶν πλειόνων εὔνοια καὶ ἐπιδοκιμασία. Ἀλλ' ἐνταῦθα εἶχεν ἕτερον ἐνώπιον αὐτοῦ ἀκροατήριον. Εἶχε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον τοσάκις περιύβρισε καὶ ἤδη ἔβλεπε δορυφορούμενον ὑφ' ὅλων τῶν σημείων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης· ἔβλεπε τριγύρω του τοὺς μακεδόνας ἐκείνους στρατηγούς, οἵτινες δικαίως ἀπετροπιάζοντο καὶ κατεφρόνουν αὐτόν, οὐδὲ ἐπετηδεύοντο, ὅπως ὁ Φίλιππος, νὰ καλύψωσι τὰ ἀληθῆ αὐτῶν αἰσθήματα, εὑρίσκετο ἐνὶ λόγῳ ἐν μέσῳ περιστάσεων αἵτινες ὅλαι ἦσαν ἐπιτήδειαι νὰ ταράξωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἤρχισε μὲν νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸν πρὸ καιροῦ παρασκευασθέντα λόγον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγωνίας περιῆλθεν εἰς πολλὴν ἰδεῶν σύγχυσιν. Εἰς μάτην ὁ Φίλιππος ἠθέλησεν εὐμενῶς νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀγορεύοντα. Ὁ Δημοσθένης, ἴσως τούτου ἕνεκα ἔτι μᾶλλον ταραχθείς, διέκοψεν ἐντελῶς τὸν λόγον· καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνέντευξις. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Φίλιππος, ἀνακαλέσας πάλιν τοὺς πρέσβεις παρ' ἑαυτῷ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτοὺς ὁ ἴδιος μετὰ θαυμαστῆς, ὡς βεβαιοῖ ὁ Αἰσχίνης, ἑτοιμότητος λόγου καὶ ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρημάτων. Καὶ τί μὲν εἶπεν ὁ Φίλιππος δὲν γνωρίζομεν· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦτο δύσκολον. Ἐπὶ τέλους οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠξίωσαν, ὡς φαίνεται, ἄλλο εἰμὴ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ Ἀμφίπολις· ἀλλά, ἀφ' ἧς ἐγένετο ἡ περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῆς ὑπόσχεσις, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦντες πρὸς τὸν Φίλιππον· ἕνεκα δὲ τοῦ μεσολαβήσαντος τούτου πολέμου ἅπασαι αἱ προηγούμεναι σχέσεις καὶ ὑποσχέσεις δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀνατραπεῖσαι, καὶ τὰ πράγματα ἔμελλον ἤδη νὰ ρυθμισθῶσιν ἐπὶ νέας βάσεως· τοιαύτη τις πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Φιλίππου, φυσικῶς ἀπὸ τῶν γεγονότων αὐτῶν ἀπορρέουσα. Καὶ ἐπειδὴ νέαν βάσιν ἐνόει ὅτι ἑκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατέχουσιν, οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶχον πληρεξουσιότητα νὰ συνομολογήσωσι τοιοῦτό τι, ὁ Φίλιππος, ἀπολύσας φιλικῶς αὐτούς, ἔστειλε πρὸς τὸν δῆμον ἐπιστολὴν εὐμενεστάτην, δι' ἧς ἔλεγεν ἑαυτὸν πρόθυμον οὐ μόνον νὰ εἰρηνεύσῃ ἀλλὰ καὶ σύμμαχος νὰ γίνῃ, καὶ ἄλλας χρηστὰς ἐπαγγελίας προσθείς· ἀπεφάσισε δὲ ἐνταὐτῷ νὰ πέμψῃ ἰδίους πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῷ προειρημένῳ ὅρῳ. Οὕτως ἐπανῆλθον οἱ τῶν Ἀθηναίων ἀπεσταλμένοι εἰς τὰ ἴδια κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 346, καὶ μετ' οὐ πολὺ κατέφθασαν ἐνταῦθα οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου, Ἀντίπατρος, Παρμενίων καὶ Εὐρύλοχος. Ἡ πρότασις ἣν οὗτοι ἐκόμισαν ἦτο βεβαίως θλιβερά, διότι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβάλει πολλὰ ἐν τῷ μεταξύ, καὶ ἤδη προέκειτο διὰ τῆς νέας συνθήκης νὰ ἐπικυρώσωσι τὰς ζημίας αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡττήθησαν, καὶ οὐδεμίαν εἶχον εὔλογον ἐλπίδα διὰ νέων ἀγώνων νὰ ἀνακτήσωσιν ὅσα ἀπέβαλον, ἡ ἀξίωσις τοῦ βασιλέως ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας φέρουσι συνήθως εἰς μέσον οἱ ἰσχυροί, οἱ δὲ ἀσθενεῖς παραδέχονται ἐξ ἀνάγκης· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ καλῶς ἐποίησαν ὅτι ἐδέχθησαν αὐτήν. Τότε ὅμως παρήχθη ἕτερον ζήτημα, οὐδὲν ἧττον ἴσως τοῦ ἄλλου σπουδαῖον, τὸ ζήτημα πῶς νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Διότι διὰ τοῦ ὅρου ὅτι ἑκάτεροι θέλουσι τηρήσει ὅσα κατεῖχον αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλλον μὲν πολλά, ἔσῳζον ὅμως τοὐλάχιστον τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐνῷ ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Φίλιππος ἤθελε κυριαρχήσει αὐτῆς, ἄρα καὶ τῶν Ἀθηνῶν· εἴδομεν δὲ ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἐκάλεσαν τὸν Φίλιππον νὰ

εἰσέλθῃ ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς Φωκεῖς. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἔπρεπε νὰ εὕρωσιν ἐπιτήδειόν τινα τρόπον νὰ προλάβῃ τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐθεώρουν ὡς μεγάλην συμφοράν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἰδίως ἀπέδειξαν τὴν ὀλίγην αὐτῶν διπλωματικὴν δεξιότητα.

Τῳόντι, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἔπρεπε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὴν ἀφορμὴν τῆς εἰσόδου, ἤτοι τὸν μεταξὺ Φωκέων καὶ Θηβαίων πόλεμον, καὶ νὰ καταστήσωσιν οὕτω περιττὴν τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Θηβαίων πρὸς τὸν Φίλιππον πρόσκλησιν τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς διεπραγματεύοντο πρὸς τὸν Φίλιππον περὶ εἰρήνης, ὤφειλον ἀφ' ἑτέρου, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῆς μεγάλης φωκικῆς μερίδος ἥτις διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτούς, νὰ καταπαύσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόλεμον. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ἀκατόρθωτον. Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι εἶχον ἀπαυδήσει. Ναὶ μὲν οἱ Θηβαῖοι ἤλπιζον διὰ τοῦ Φιλίππου νὰ καταστρέψωσιν ἐντελῶς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ὁ Φίλιππος εἰσερχόμενος ἅπαξ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἂν ἤθελε τιμωρήσει τοὺς Φωκεῖς, ἤθελε συγχρόνως κυριαρχήσει τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τῶν Θηβαίων αὐτῶν· ὥστε συνέφερεν εἰς τοὺς Θηβαίους οὐδὲν ἧττον εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας νὰ προλάβωσι τὸ ἄφευκτον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἔστω καὶ ἐπιτυγχάνοντες τὴν ὁλοσχερῆ τῶν Φωκέων κατατρόπωσιν. Μήπως μετὰ ὀκτὼ ἔτη, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, δὲν κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀποσπάσωσι τοὺς Θηβαίους ἀπὸ τῆς τοῦ Φιλίππου συμμαχίας; διατί νὰ μὴ ἐπιτύχωσι τοῦτο καὶ νῦν; Οἱ δὲ Φωκεῖς ἔπρεπε νὰ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον πρόθυμοι εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν μεσολάβησιν τῶν Ἀθηναίων ὅσῳ ἐκινδύνευον τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φάλαικος ἀντέπραξε μέν, ὡς εἴδομεν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοῦτο ὅμως ὄχι διότι συνενοεῖτο μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ διότι οὐδεμίαν ἠνείχετο ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν· ὅθεν δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταπεισθῇ καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου εἶχε νὰ φοβηθῇ πολὺ δεινότερα ἢ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἢ μᾶλλον ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ. Ὁπωσδήποτε οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον διὰ πάσης θυσίας νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον πόλεμον· ἀλλ' οὐδὲν πρὸς τοῦτο ἔπραξαν, ἀντὶ τούτου δὲ ἠθέλησαν εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις αὐτῶν πρὸς Φίλιππον νὰ περιλάβωσι καὶ τοὺς Φωκεῖς, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Φίλιππος εἰρηνεύσας οὕτω πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πρὸς τοὺς Φωκεῖς δὲν ἤθελεν ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Θηβαίων καὶ ὅτι τοιουτοτρόπως ἤθελε προληφθῇ ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐλπὶς ὅμως αὕτη ἦτο ὅλως ἀνυπόστατος. Ἐνόσῳ ὁ ἱερὸς πόλεμος ἐξηκολούθει καὶ ἐνόσῳ οἱ Θηβαῖοι προσεκάλουν τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ βασιλεύς, ὅστις εἶχε μέγιστον πρὸς τοῦτο συμφέρον, δὲν ἠδύνατο ν' πα-

Κεφαλὴ τοῦ ἐν τῷ Βατικανῷ ἀγάλματος τοῦ Δημοσθένους.

ραιτήση τὴν καλλίστην ταύτην περίστασιν τοῦ νὰ πράξη τὸ συμφέρον αὐτῷ. Ἂν οἱ διαμαχόμενοι, εἰρηνεύσαντες πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀφαιρέσαντες οὕτως ἐκ μέσου πᾶσαν εὔλογον ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως, κατελάμβανον πρὸς τούτοις τὰς Θερμοπύλας καὶ καθίστων οὕτως ἀδύνατον τὴν δίοδον, ὁ Φίλιππος ἤθελεν ἐξ ἀνάγκης ὑποκύψει. Ἀλλά, τούτων μὴ γινομένων, τὸ νὰ φαντάζωνται οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ὁ Φίλιππος, προσκαλούμενος ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ θεωρούμενος ὑπὸ τῶν πλείστων ἄλλων Ἑλλήνων ὡς πρόμαχος τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἤθελε συγκατανεύσει νὰ παραιτήση τὴν λαμπρὰν ταύτην εὐκαιρίαν πρὸς χάριν τῆς πόλεως ἐκείνης, εἰς ἣν τίποτε δὲν ὤφειλε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ, ἦτο ἐσχάτη μωρία. Τὸ ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἦτο πρόδηλον· οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου ἀπεφήναντο σαφῶς καὶ ὁριστικῶς ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δέχονται νὰ περιληφθῶσιν οἱ Φωκεῖς εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμόσωσιν εἰρήνην ἄνευ τῶν Φωκέων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ ταῦτα ὁ Δημοσθένης ἐφώναζεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδέχθησαν τὸν ὅρον τοῦτον εἰμὴ πεισθέντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας ὑποσχέσεις τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ Φιλοκράτους καὶ ἄλλων μακεδονιστῶν, οἵτινες τοὺς ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἠδύνατο μὲν ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Θετταλοὺς σχέσεων αὐτοῦ νὰ παραδεχθῇ τοὺς Φωκεῖς ἀναφανδὸν ὡς συμμάχους, ἀληθῶς ὅμως διέκειτο φιλικῶς μὲν πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δυσμενῶς δὲ πρὸς τοὺς Θηβαίους· καί, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων, ἔμελλε νὰ πολιτευθῇ ὅπως ἐπεθύμουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἤτοι ἔμελλε νὰ σώση μὲν τοὺς Φωκεῖς, νὰ ταπεινώση δὲ τοὺς Θηβαίους, νὰ ἀποδώση δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν Εὔβοιαν καὶ τὸν Ὠρωπόν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἁπλαῖ μεμψιμοιρίαι, οἵας φιλοῦσι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον οἱ ἀποτυχόντες ἀσθενεῖς. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν οἱ μακεδονισταὶ εἶπον ὅσα ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἂν τὰ εἶπον, οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμον κακὰ νὰ τὰ πιστεύσωσι, διότι ἦσαν παντελῶς παράλογα καὶ διότι παντελῶς δὲν ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῶν πρέσβεων τοῦ Φιλίππου. Τὸ δὲ οὐδὲν ἧττον βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὰ παύσωσι τὸν φωκικὸν πόλεμον, ἐδέχθησαν ἤδη τοὺς ὅρους τοῦ Φιλίππου, διότι δὲν εἶχον τί ἄλλο νὰ πράξωσιν. Ἐὰν δὲν ἐδέχοντο τοὺς ὅρους τούτους, δὲν ἤθελε συνομολογηθῇ εἰρήνη· ἐὰν δὲ δὲν συνωμολογεῖτο εἰρήνη, οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον δὲν ἤθελον ἐμποδίσει τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀλλ' ἐκινδύνευον νὰ πάθωσιν ἀπ' αὐτοῦ ἔτι πλείονα τῶν ὅσα πρότερον ἔπαθον.

Συνωμολογήθη λοιπὸν ἡ εἰρήνη ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 346 μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἐφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, πλὴν τῶν Φωκέων, ἐπὶ τῇ βάσει ὅτι ἑκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατεῖχον. Οἱ δὲ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς ἕνδεκα πρέσβεις ἀπῆλθον τότε πρὸς τὸν Φίλιππον ἵνα δεχθῶσι καὶ τούτου τοὺς ὅρκους πρὸς τήρησιν τῶν συντεθειμένων.

Ἡ ἐντολὴ ἐν τούτοις τῶν πρέσβεων τούτων δὲν περιωρίζετο, ὡς φαίνεται, ἁπλῶς εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς διατυπώσεως ταύτης. Οἱ πρέσβεις ὤφειλον προσέτι, πρῶτον, νὰ ἐπιταχύνωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου συνέντευξιν. Κατὰ τὴν συνθήκην ἑκάτερος ἔμελλε νὰ διατηρήση ὅσα κατέχει, δηλαδὴ ὅσα κατεῖχε καθ' ἣν στιγμὴν ὤμοσαν ἐν Ἀθήναις τὴν συνθήκην οἱ τοῦ Φιλίππου πληρεξούσιοι. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυεν αὐξάνων τὰς ἐν Θράκη κτήσεις αὐτοῦ. Ὤφειλε μὲν κατὰ τὰ συντεθειμένα νὰ ἀποδώση ὅσα προσεκτήσατο μετὰ τοὺς ὅρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ συγκατανεύση εἰς τοῦτο, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδένα τρόπον εἶχον νὰ τὸν καταναγκάσωσι, τὸ συμφέρον αὐτῶν ἦτο νὰ εὕρωσι τὸν Φίλιππον ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ ὅσον ἔνεστι τάχιον νὰ δεχθῶσι τὸν ὅρκον αὐτοῦ, ἵνα

τοὐλάχιστον προλάβωσι τὴν μετὰ τὸν ὅρκον τοῦτον ἐπέκτασιν τῶν κατακτήσεών του. Δεύτερον δέ, ἐπειδή, ὡς εἴδομεν, οἱ Φωκεῖς ἀπεκλείσθησαν τῆς εἰρήνης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον χρέος αὐτῶν νὰ μὴ ἐγκαταλείψωσι τοὺς συμμάχους ἐκείνους, οἱ πρέσβεις ὤφειλον, ἂν ὄχι νὰ καταπείσωσι τὸν Φίλιππον νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοὐλάχιστον νὰ ἐπιτύχωσι παρ' αὐτῷ ὥστε νὰ μεταχειρισθῇ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικῶς τοὺς Φωκεῖς. Δύο τινὰ λοιπὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον οὐσιώδη εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ πρέσβεις· νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον συνέντευξιν καὶ νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν Φωκέων. Ρητὰς ὁδηγίας καὶ παραγγελίας δὲν ἔλαβον ἴσως περὶ τούτου· ἀλλ' ἐκ τῶν βραδύτερον πραχθέντων καὶ ῥηθέντων εἰκάζεται ὅτι ἐθεωροῦντο ὑπόχρεοι νὰ ἐνεργήσωσι κατὰ τὰ προεκτεθέντα. Καὶ ὅμως ἔπραξαν ὡς ἂν ἦσαν ἐπιτετραμμένοι νὰ ἐπιτύχωσιν ἀντίθετον ὅλως ἀποτέλεσμα.

Ἐν πρώτοις, ἀντὶ νὰ δράμωσιν εἰς τὴν Θρᾴκην, ὅπου ἐξηκολούθει τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Φίλιππος, ἀνέβαλον ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν, καὶ ἔπειτα μετὰ πολλῆς βραδύτητος ἐπορεύθησαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Φθάσαντες δὲ εἰς Πέλλαν περιέμενον ἐκεῖ ἀπρακτοῦντες τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Φιλίππου, ὅστις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Θρᾴκης εἰμὴ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβεων. Βραδύτερον ὁ Δημοσθένης παρέστησε τὴν ἀναβολὴν ταύτην ὡς νέον δεῖγμα τῆς προδοσίας τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμπρεσβευτῶν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἂν μὴ ἦτο καθαρὰ προδοσία, κατεδείκνυεν ὅμως τοὐλάχιστον πολλὴν τὴν ὀλιγωρίαν πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως.Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τῆς ὀλιγωρίας ταύτης ἢ καὶ προδοσίας παραίτιος ὑπῆρξεν ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρέσβεις διωρίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὸ περὶ διορισμοῦ αὐτῶν ψήφισμα περιεῖχε ῥητῶς τὴν περιοριστικὴν διάταξιν «οὐδαμοῦ μόνους ἐντυγχάνειν Φιλίππῳ». Ἡ διάταξις αὕτη ὑπεδείκνυε δυσπιστίαν πρός τινα τῶν ἀποστελλομένων. Τούτου ὅμως τεθέντος, διατί ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέτρεψε τὰ συμφέροντα αὐτοῦ εἰς ἄνδρας ἀξίους πλείονος πίστεως; Ἔπειτα ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις ἀνέβαλον τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησίν των ἐπὶ ἐννέα ὅλας ἡμέρας, ἡ βουλὴ ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ἄνευ ἀναβολῆς ἀναχώρησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ καὶ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξε δυσπιστία πρὸς αὐτοὺς καὶ μετὰ ταῦτα, ἐνῷ οἱ πρέσβεις ἦσαν ἔτι εἰς Ἀθήνας, ἔλαβεν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος πραγματικὴν ἀπόδειξιν, ἂν ὄχι ἄλλου, τῆς ἀμελείας αὐτῶν. διατί νὰ μὴ προβῶσι τότε τοὐλάχιστον εἰς τὸν διορισμὸν ἄλλων πληρεξουσίων; Τὸ συμπέρασμα εἶναι, νομίζομεν, ὅτι ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔδειξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζῆλον πολὺ πλειότερον τοῦ ὀλίγου ζήλου τὸν ὁποῖον ἔδειξαν οἱ πρέσβεις αὐτῶν.

Τελευταῖον συνηντήθησαν εἰς Πέλλαν οἱ πρέσβεις καὶ ὁ Φίλιππος. ὑπῆρχον δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλων πολλῶν ἑλληνίδων πόλεων οἱ ἀντιπρόσωποι, Θηβαίων, Λακεδαιμονίων, Εὐβοέων, Φωκέων· ἅπαντες ἔχοντες τὴν συνείδησιν ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἤδη ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνισχυόμενοι τοσούτῳ μᾶλλον εἰς τὴν πεποίθησιν ταύτην ὅσῳ ἔβλεπον περὶ τὴν Πέλλαν πολυάριθμον καὶ λαμπρῶς ἐσκευασμένον στρατόν, ὅστις, πρὸ μικροῦ ἐπιστρέψας ἀπὸ τῆς νικηφόρου κατὰ τὴν Θρᾴκην πορείας, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ ἑτέραν στρατείαν. Οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις ἐδιχονόησαν ἤδη λαμπρῶς περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ μὲν Δημοσθένης ἠξίου ὅτι ὤφειλον πρὸ πάντων νὰ ἀπαιτήσωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν παραχώρησιν τῶν ὅσα προσεκτήσατο μετὰ τοὺς ὅρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ. Ὁ δὲ Αἰσχίνης ἐφρόνει ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος προέκειτο ἤδη νὰ

εἰσβάλῃ ἐντὸς τῆς ἰδίως Ἑλλάδος, τὸ πρώτιστον τῆς πόλεως συμφέρον ἦτο νὰ συνηγορήσωσι παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῆς, τῶν Φωκέων. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀμφότερα τὰ ζητήματα ἦσαν σπουδαῖα, ὅτι οἱ πρέσβεις ὤφειλον περὶ ἀμφοτέρων νὰ πράξωσι τὰ δέοντα, ὅτι ὅμως, ἂν ἐκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἕν, ὁμολογουμένως τὸ τῶν Φωκέων ἦτο σπουδαιότερον τοῦ ἄλλου. Ἡ πρότασις τοῦ Δημοσθένους ἦτο κατὰ τοῦτο ἄτοπος, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε βεβαίως πολλὴν διάθεσιν νὰ ἀποδώσῃ ὅσα προσεκτήσατο, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἱκανὴν δύναμιν ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, δὲν ἤθελεν ἀποποιηθῇ ἀποτόμως τὴν ἀπαίτησιν, ἀλλ' ἤθελεν ἐπιχειρήσει συζητήσεις, ἡ περὶ τούτου διαπραγμάτευσις ἠδύνατο νὰ παραταθῇ· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φίλιππος ἤθελεν εἰσβάλει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ρυθμίσει κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πράγματα αὐτῆς. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, οἱ πρέσβεις μετὰ μακρὰς συνεννοήσεις δὲν συνεφώνησαν, ἀλλ' ἀπεφάσισαν ὅτι ἕκαστος αὐτῶν θέλει εἴπει πρὸς τὸν Φίλιππον ὅ,τι νομίζει προσφορώτερον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Φίλιππος ὠφελήθη ἐκ τῆς διαφωνίας ταύτης τῶν πληρεξουσίων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἵνα παρατείνῃ τὴν συζήτησιν καὶ ὑποθρέψῃ ἔτι μᾶλλον τὴν διχόνοιαν αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκήρυττον, τοὐλάχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς ρήτορας τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ἀγαθὰς ὑπὲρ τῶν Φωκέων προαιρέσεις, ὅτι θέλει πολιτευθῇ εἰς τρόπον εὐχάριστον πρός τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φίλιππος ἐκίνησε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπὸ Πέλλης, εἰσῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν ἐν συνοδίᾳ ὅλων τῶν πρέσβεων τοὺς ὁποίους ὅλους ἐξ ἴσου σχεδὸν περιεποιεῖτο, καί, ὅτε ἔφθασεν εἰς Φεράς, οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ἀθηνῶν ἐδέχθησαν τελευταῖον τὸν ὅρκον αὐτοῦ καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις συνομολογηθείσης συνθήκης, τῆς ὁποίας, ὡς ἠξεύρομεν, οἱ Φωκεῖς εἶχον μείνει ἀποκεκλεισμένοι· μεθ' ὃ οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας.

Τὰ συμβάντα τότε ἐν Ἀθήναις μαρτυροῦσιν αὖθις ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἀδιακόπως ἐπαναλαμβανόμενα περὶ τῆς προδοσίας τῶν συμπρεσβευτῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν δολίων ὑποσχέσεων τοῦ Φιλίππου εἶναι τοὐλάχιστον σφόδρα ὑπερβολικά. Ἡ βουλή, τῆς ὁποίας ὁ Δημοσθένης ἦτο κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος μέλος, ἐφαίνετο εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένη· ὅθεν, ἀφοῦ ἤκουσε τὴν διαμαρτύρησιν τοῦ ρήτορος κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν συμπρεσβευτῶν καὶ τὰς συνήθεις αὐτοῦ περὶ προδοσίας καὶ ἀπάτης κατηγορίας, δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν ρητῶς τὰ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων πραχθέντα ἀλλ' οὔτε ἐπῄνεσεν αὐτούς, οὔτε τὰς νενομισμένας ἀπένειμε τιμάς, ἐψήφισε δὲ μάλιστα διὰ προβουλεύματος τὴν προπαρασκευὴν πεντήκοντα τριήρων, ἵνα δύναται ἡ πόλις, περιστάσεως δοθείσης, νὰ ποιήσῃ ἀμέσως χρῆσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς βουλῆς, ὅσον ἀόριστος, ὅσον ἀσαφὴς καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔτυχε τῆς ἀπαιτουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κυρώσεως· ἐξ ἐναντίας ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀκούσασα τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Φιλοκράτην, οὐ μόνον ἐπεκύρωσε τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην, τῆς ὁποίας, ὡς γινώσκομεν ἤδη, εἶχον ἀποκλεισθῇ οἱ Φωκεῖς, ἀλλὰ καὶ ρητῶς προσέθηκεν εἰς τὸ περὶ τούτου ψήφισμα· «ἐὰν μὴ ποιῶσι Φωκεῖς ἃ δεῖ καὶ παραδιδῶσι τοῖς Ἀμφικτύοσι τὸ ἱερόν, ὅτι βοηθήσει ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς διακωλύοντας ταῦτα γίγνεσθαι». Λαμπροτέρα ἱκανοποίησις δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δοθῇ εἰς τοὺς συμπρεσβευτὰς τοῦ Δημοσθένους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Δημοσθένης βεβαιοῖ ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἠπάτησε πάλιν τοὺς Ἀθηναίους εἰπὼν ὅτι ὁ Φίλιππος, καθ' ἃς ἔδωκεν αὐτῷ ἰδιαιτέρας διαβεβαιώσεις, ἐπέρχεται εἰς τὰς Θερμοπύλας ὡς φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ὡς προστάτης τῶν Φωκέων καὶ ὡς τῶν Θηβαίων πολέμιος, τοὺς ὁποίους ὑπελάμβανεν ὡς πρωταιτίους τῆς λεηλασίας

ΚΕΦΑΛΗ ΕΦΗΒΟΥ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ
(Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν)

τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, διότι αὐτοὶ πρῶτοι μελετήσαντες τὸ τοιοῦτον ἠνάγκασαν τοὺς Φωκεῖς νὰ πράξωσι τὸ ἀσέβημα. Ἀλλ' ἔχονται ἆρά γε ἀκριβείας αἱ κατηγορίαι αὗται τοῦ Δημοσθένους; Καὶ πῶς συμβιβάζονται αἱ ἀποδιδόμεναι πρὸς τὸν Αἰσχίνην ὑποσχέσεις περὶ τῆς ἀπολύτου εὐνοίας τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Φωκεῖς μὲ τὴν ἐν τῷ ψηφίσματι παρεισαχθεῖσαν διάταξιν, ὅτι, ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας τὸ ἱερόν, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι συντελέσει εἰς τὸ νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς τοῦτο; Καὶ δὲν φαίνεται ὡς ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης πολὺ πιθανώτερον ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπέσχετο χάριν τῶν Ἀθηναίων νὰ φανῇ ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς Φωκεῖς ἐὰν οὗτοι ὑποκύψωσιν ἐγκαίρως, ὅτι ὅμως, ἂν δὲν σπεύσωσι νὰ ἀποδώσωσι τὸ ἱερὸν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας, εἶπε σαφῶς ἑαυτὸν ὑπόχρεων νὰ βιάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο καὶ προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συμπράξωσιν, ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ παραδεχθῶσιν; Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρξε προδοσία, πάλιν ὡς ἔνοχοι αὐτῆς δὲν ἠδύναντο νὰ λογισθῶσι μόνοι οἱ συμπρεσβευταὶ τοῦ Δημοσθένους ἀλλὰ μᾶλλον οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ἡ μὲν βουλὴ δὲν ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ ἀποδοκιμάσῃ ῥητῶς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπισήμως ἐπεκύρωσεν αὐτήν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος, ἐξακολουθήσας τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν του, ἔφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς Θερμοπύλας. Ἐνταῦθα ἵστατο πρὸ καιροῦ ὁ τῶν Φωκέων στρατηγὸς Φάλαικος, ἔχων 8 ἕως 10.000 πεζοὺς καὶ 1000 ἱππεῖς. Εἶχε δὲ ἔλθει εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ καὶ ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς Ἀρχίδαμος μετὰ ἀνδρῶν χιλίων. Ἡ δύναμις αὕτη ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ διακωλύσῃ τὴν τοῦ Φιλίππου εἴσοδον, μάλιστα ἐὰν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐβοήθουν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλ' ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη ἦτο πολεμία πρὸς τοὺς ἱεροσύλους Φωκεῖς καὶ εὔνους πρὸς τὸν ἐπερχόμενον ἀνορθωτὴν τοῦ ἱεροῦ. Οἱ Θηβαῖοι ἠπείλουν ὄπισθεν τοὺς τῶν Θερμοπυλῶν προμάχους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ῥητῶς πρὸ ὀλίγου, ὡς εἴδομεν, συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Φιλίππου. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ Φίλιππος, ὁ δὲ Φάλαικος παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἀναχωρήσας αὐτὸς ὑπόσπονδος εἰς Πελοπόννησον. Καὶ τότε ὁ Φίλιππος, καταλαβὼν τὴν χώραν τῶν Φωκέων, συνεκάλεσε τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε συνέλθει ἀφ' ἧς ὁ Φιλόμηλος εἶχε καταλάβει τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερόν, ἤτοι ἐπὶ ὅλην δεκαετίαν. Τὸ συνέδριον τοῦτο πρὸ πάντων ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῶν Φωκέων τὰς δύο ψήφους τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἐν αὐτῷ καὶ ἀπέδωκεν αὐτὰς εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἐπιτρέψαν εἰς τούτους καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἡγεῖσθαι εἰς τὸ ἑξῆς τῶν Πυθίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ Ἀμφικτύονες ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος πλὴν τῶν Ἀβῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, θέλουσι μεταβληθῆ εἰς κώμας, καθαιρουμένων τῶν τειχῶν αὐτῶν, ὅτι ἑκάστη κώμη δὲν θέλει ἔχει πλείονας τῶν πεντήκοντα οἰκιῶν, μηδὲ θέλουσιν ἀπέχει ἀλλήλων αἱ κῶμαι ἔλαττον σταδίου· ὅτι ὅσοι τῶν Φωκέων μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, οἱ τοιοῦτοι θέλουσιν εἶναι ἐναγεῖς καὶ πάντοθεν ἀγώγιμοι· ὅτι οἱ λοιποὶ θέλουσι κατέχει τὴν χώραν αὐτῶν, πλὴν ὡρισμένου τινὸς τμήματος περὶ τὰ σύνορα, τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη εἰς τοὺς Θηβαίους· ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Φωκεῖς θέλουσι πληρώνει κατ' ἔτος εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν φόρον πεντήκοντα ταλάντων μέχρι τῆς ἀποτίσεως τοῦ λῃστευθέντος θησαυροῦ.

Αὕτη ἡ κατὰ τῶν Φωκέων ἀπόφασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας τοῦ Δημοσθένους κατηγορίας κατὰ τοῦ Φιλίππου, κατὰ τοῦ Αἰσχίνου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ὅσοι

ἐλογίζοντο συμπράττοντες μετὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας ῥήτωρ ἠξίου ὅτι ὁ Φίλιππος παρέβη τὰς ὑποσχέσεις του, ὅτι, ἐνῷ προηγουμένως ἔλεγεν ὅτι θέλει προσενεχθῇ ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤδη καθυπέβαλε τὴν χώραν εἰς τὰς φοβερωτάτας τῶν συμφορῶν ἀφ' ὅσας ἔπαθέ ποτε χώρα ἑλληνική, ὅτι ἐγένετο οὕτως ἔνοχος νέας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀπάτης καὶ ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ συνέπραξαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην, προδίδοντες τὰ τιμαλφέστατα τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντα. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται, ἂν δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατοι, φαίνονται τοὐλάχιστον σφόδρα ὑπερβολικαί. Πρὸ πάντων μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἅπαν τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας δὲν εἶναι γνωστὸν εἰμὴ ὅπως ἐν Ἀθήναις παρεστάθη. Εἰδήσεις προερχομένας ἀμέσως ἐκ τῶν περὶ Φίλιππον κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν. Καὶ ὄχι μόνον ὡς ἐκ τούτου ἀναγκαζόμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ μονομερείας τὰ πράγματα ἀλλά, τὸ δεινότερον, οὐδὲ ἐξ Ἀθηνῶν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ἱστορική τις ἀφήγησις. Τὰς πληροφορίας ἡμῶν ἔχομεν ἀπὸ τῶν δημηγοριῶν δύο ἀντιπάλων ῥητόρων, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου, οἵτινες οὔτε κατὰ συνέχειαν οὔτε ἀπαθῶς ἐξέθετον τὰ πράγματα, ἀλλὰ παριστῶσιν αὐτὰ ἐκ διαλειμμάτων κατὰ τὰ ἑκάστοτε ἑκατέρῳ συμφέροντα· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὴν ἀκαταμάχητον ἐντύπωσιν τῆς τοῦ Δημοσθένους εὐγλωττίας τὴν γοητείαν ἣν ἦτο φυσικὸν νὰ προξενῇ τὸ εὐγενὲς αἴσθημα τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, τῆς ὁποίας οὗτος ἐκλαμβάνεται ὁ μόνος συνήγορος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ πλείονες τῶν ξένων ἱστορικῶν δὲν πείθονται νὰ θεωρήσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς ἰδίαν τινὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν, θέλομεν ἐννοήσει τὴν ἔκπαλαι καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τοῦ νὰ θεωρῆται ὁ Φίλιππος ὡς ἀπατεὼν καὶ δόλιος ἄνθρωπος. Ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶναι δικαία, ἀκριβεστέρα δὲ ἐκτίμησις τῶν σῳζομένων πληροφοριῶν, ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ὦσι, φέρει εἰς ἕτερα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Φιλίππου συμπεράσματα.

Διατί ὁ Φίλιππος, ὑποσχεθεὶς ἅπαξ ὅτι θέλει πολιτευθῇ ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤθελεν ἔπειτα τιμωρήσει αὐτοὺς πικρῶς, ἀπατῶν τοὺς Ἀθηναίους; Φύσει ἄγριος δὲν ἦτο· καὶ ἂν ἐξώκελλεν ἐνίοτε εἰς βιαιοπραγίας ἔπραττε τοῦτο, εἴτε ἕνεκεν στιγμιαίας παραφορᾶς εἴτε πολιτικοῦ συμφέροντος ἕνεκα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξ ἐναντίας συμφέρον εἶχε μᾶλλον νὰ προσοικειωθῇ τοὺς Φωκεῖς, ὅπως καὶ πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας· ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀναγορευθῇ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ὄχι νὰ καταπιέσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐτὴν ἢ μέρος τι αὐτῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκλήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ εἶχε πρὸ πολλοῦ ὑπηκόους καὶ συστρατεύοντας τοὺς Θεσσαλούς, οἱ δὲ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοί, πολέμιοι ὄντες τῶν Φωκέων, ἤθελον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς παρούσης περιστάσεως, ἵνα καταδιώξωσιν αὐτούς· ὥστε ὁ Φίλιππος ἦτο ἠναγκασμένος μέχρι τινὸς νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν συμμάχων αὐτοῦ διάθεσιν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως πολλὰ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι προῃρεῖτο νὰ μετριάσῃ ὅσον ἐνδέχεται τὴν καταφορὰν ἐκείνην. Τοῦτο πρὸ πάντων ὑποδεικνύει ἡ διάταξις τοῦ περὶ τῆς εἰρήνης ψηφίσματος τῶν Ἀθηναίων, ἡ διαλαμβάνουσα, ὅτι, ἐὰν οἱ Φωκεῖς μὴ παραδώσωσι τὸ ἱερὸν εἰς τοὺς ἀμφικτύονας, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι καταναγκάσει αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Φιλίππου. Τῳόντι, διατί οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῷ ἐμεσολάβουν παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν Φωκέων, συγχρόνως συνεμάχουν μετὰ τοῦ Φιλίππου κατ' αὐτῶν; Ἢ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ἤξευρον τί ἔκαμνον ἤ, ἂν ἡ διαγωγή των αὕτη δύναται ὁπωσοῦν εὐλόγως νὰ ἐξηγηθῇ, ἄλλην ἐξήγησιν δὲν ἐπιδέχεται εἰμὴ ὅτι, μεσολαβοῦντες παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, συγχρόνως ὑπέσχοντο εἰς αὐτὸν ὅτι θέλουσι τοὺς καταπείσει νὰ παραδώσωσιν ἀμαχητὶ τὸ ἱερόν, καί, ἵνα ἐνισχύσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπόσχεσιν, ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συμπράξωσι μετὰ τοῦ

Φιλίππου, ἐὰν οἱ Φωκεῖς ἀποποιηθῶσι τὴν παράδοσιν τοῦ ἱεροῦ. Αὕτη καὶ ὄχι ἄλλη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἑρμηνεία τῆς διατάξεως ἐκείνης τοῦ περὶ εἰρήνης ψηφίσματος. Καὶ ἀληθῶς, ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετύγχανον τὴν ὑπὸ τῶν Φωκέων ἔγκαιρον παράδοσιν τοῦ ἱεροῦ, δηλαδὴ πρὶν ὁ Φίλιππος εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτύχωσι τοιοῦτό τι, ἂν τοὐλάχιστον, καθ' ἣν ἀνέλαβον ὑποχρέωσιν, συνέπραττον εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Φιλίππου, τὰ πράγματα ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ἑτέραν τινὰ ἔκβασιν. Ὄχι ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἤθελεν εἰσέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι ὅτι δὲν ἤθελε προπαρασκευάσει τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, ἐγκαθιδρυόμενος ὁπωσδήποτε ἐντὸς τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου· τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει τοσοῦτον ὥστε τοῦτο, τὸ ὁποῖον πρό τινων μηνῶν ἠδύνατο ἴσως νὰ κατορθωθῇ, κατέστη ἤδη ἀκατόρθωτον. Ἀλλ' ἡ τύχη τῶν Φωκέων ἤθελεν ἀποβῇ ὀλιγώτερον οἰκτρά· διότι ὁ Φίλιππος, δυνάμενος τότε νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ἡ κατάλυσις τοῦ πολέμου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ προσθέσῃ ὅτι ὤφειλε νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ οὕτω νὰ σώσῃ τοὺς Φωκεῖς ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμμάχων. Ἀντὶ τούτου ὅμως τί ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι; Δὲν ἠξεύρομεν ἂν προέτρεψαν τοὺς Φωκεῖς νὰ παραδώσωσιν ἐγκαίρως τὸ ἱερόν· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ὅτε ἔφθασεν ὁ Φίλιππος εἰς τὰς Θερμοπύλας, εὗρε τὸ χωρίον κατεχόμενον ὑπὸ ἰσχυρᾶς τῶν Φωκέων δυνάμεως καὶ δι' ἰδίων πρὸς τὸν Φάλαικον διαπραγματεύσεων καὶ ἀπειλῶν ἐπέτυχε τῶν πολεμίων τὴν ὑποχώρησιν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον κατ' οὐδὲν εἰς τοῦτο συνετέλεσαν, καίτοι δι' ἐπανειλημμένων τοῦ Φιλίππου ἐπιστολῶν ἐπὶ τούτῳ προετρέποντο, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἅμα ἔμαθον ὅτι ὁ Φίλιππος διέβη τὰς Θερμοπύλας, ἐπολιτεύθησαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς πολέμιον, ἀποφασίσαντες τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἀττικῆς φρουρίων, διατάξαντες τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μεταγωγὴν τῶν γυναικῶν, τῶν παίδων καὶ ἁπάσης τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας, ἐπὶ πᾶσι δὲ ψηφίσαντες ὅτι θέλουσι τελέσει τὰ Ἡράκλεια, τὰ ὁποῖα τότε προέκειτο νὰ πανηγυρισθῶσιν, οὐχὶ κατὰ τὸ σύνηθες ἔξω τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς. Τίνος ἕνεκα ἡ ἀγγελία τῆς διαβάσεως τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατέπληξε τοσοῦτον τοὺς Ἀθηναίους καὶ προεκάλεσε τοιαύτας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἀποφάσεις; Μήπως πρὸ ὀλίγου αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἀποφασίσει ὅτι, ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν παραδώσωσιν οἴκοθεν τὸ ἱερόν, ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις θέλει συμπράξει μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰς τὸ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο; Τί λοιπὸν συνέβη ἤδη πλειότερον τῶν προαποφασισθέντων; Οἱ Φωκεῖς δὲν παρέδωκαν τὸ ἱερόν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐπῆλθεν ἵνα καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Ναὶ μὲν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συνέπραξαν, καθ' ἣν εἶχον ἀναλάβει ὑποχρέωσιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποθέσωσιν εὐλόγως ὅτι ὁ Φίλιππος πράξας μόνος ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ὤφειλον καὶ οὗτοι νὰ συντελέσωσι παρέβη διὰ τοῦτο τὰ συντεθειμένα καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὤφειλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀμυντικὰς κατ' αὐτοῦ προπαρασκευάς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, σῴζουσα μὲν εἰσέτι τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις, μὴ δυναμένη δὲ νὰ πράξῃ τι γενναῖον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἐταλαντεύετο ἀδιακόπως μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὁ Καλλισθένης καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ ἐκείνων οἵτινες, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ὁ Φωκίων καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον εἰς αὐτὴν νὰ διατελῇ φιλικῶς πρὸς τὸν βασιλέα· διασπωμένη δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ρευμάτων ἐπολιτεύετο παλιμβούλως καὶ ἐν τούτοις κατηγόρει τὸν Φίλιππον ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ δολιότητι.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπιτυχὼν τὴν ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ὑποχώρησιν τοῦ Φαλαίκου ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἰδίως διὰ τούτου, ὅτι ἔθετο τὸν

Φάλαικον ἐν τῷ μέσῳ δύο κινδύνων, καθὸ ἐπαπειλούμενον ὄπισθεν μὲν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ἔμπροσθεν δὲ ὑπὸ τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἀξιόλογον μέρος ἀπετέλουν οἱ Θεσσαλοί, εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ μόνης τῆς συμπράξεως τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Θεσσαλῶν· καὶ ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν, ὡς προείπομεν, ἄσπονδοι τῶν Φωκέων ἐχθροί, ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τοὺς Φωκεῖς εἰς τὰ πάθη τῶν συμμάχων ἐκείνων, εἰς οὓς κυρίως ὤφειλε τὸν παρόντα θρίαμβον. Ὥστε, ἂν οἱ Φωκεῖς ἐτιμωρήθησαν, πρωταίτιος τούτου δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, πρωταίτιοι ἦσαν οἱ μηδὲν ὑπὲρ αὐτῶν δεόντως πράξαντες Ἀθηναῖοι. Καὶ πάλιν ὅμως ὁ Φίλιππος ἠγωνίσθη νὰ μετριάσῃ τὰ κατὰ τῶν Φωκέων πάθη τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπραξαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ λάθος νὰ μὴ πέμψωσιν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν Φωκέων, οὐδένα αὐτῶν ἀντιπρόσωπον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεποιήθησαν νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους αὐτόθι, οἱ τῶν Φωκέων πολέμιοι κατέστησαν κύριοι τοῦ συνεδρίου· ὅθεν κατ' ἀρχὰς προετάθη νὰ θανατωθῶσιν ἡβηδὸν ἅπαντες οἱ Φωκεῖς, ἐπεκράτησε δέ, καθ' ἃ προεξεθέσαμεν, πολὺ ἐπιεικεστέρα γνώμη, ἥτις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἐπικρατήσει, ἐὰν δὲν ὑπεστήριζεν αὐτὴν ὁ τότε παντοδύναμος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Ὅτι, περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων, συνέβησαν πολλαὶ πάλιν καταχρήσεις, καθ' ἃ βεβαιοῖ ὁ Δημοσθένης, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, ἂν καὶ πάντοτε πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ ῥήτωρ παρεξετρέπετο εἰς ὑπερβολάς· ἀλλὰ τῶν καταπιέσεων τούτων κύριος ἔνοχος δὲν δύναται βεβαίως νὰ λογισθῇ ὁ Φίλιππος. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται δὲν παρέστησαν ἐν τῷ ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποφασισθέντων ἀνέλαβον κατ' ἀνάγκην οἱ Θηβαῖοι, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ ἄλλοι περικείμενοι λαοί, οἵτινες ἅπαντες, καὶ ἀρχαίας ἔχοντες ἀφορμὰς ἐρίδων πρὸς τοὺς Φωκεῖς (σελ. 123-124 τόμου πρώτου) καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον τὰ πάνδεινα ὑπ' αὐτῶν παθόντες, ὠφελήθησαν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐκ τῆς παρούσης περιστάσεως ἵνα κορέσωσι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Φίλιππος, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι παρέβησαν πάντα τὰ συντεθειμένα καὶ περιῆλθον πρὸς αὐτὸν εἰς πολεμίας σχεδὸν σχέσεις, ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς πάλιν μετριοπαθῶς, ἂν καὶ ἠδύνατο ὁμολογουμένως νὰ καταφέρῃ εἰς αὐτοὺς πληγὰς καιρίας. Καὶ παραβλέψας λοιπὸν πάντα τὰ ἐν τῷ μεταξὺ γενόμενα ἔπεμψε νέους εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, δι' ὧν ἀνήγγειλε τὰ ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων ἀποφασισθέντα, ἰδίως τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου, καὶ παρεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰ γενόμενα, ὅπερ οὗτοι ἐθεώρησαν ἤδη συνετὸν νὰ πράξωσι, συναινέσαντος εἰς τοῦτο καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους. Ὥστε, ἀφοῦ εἰς τοσαῦτα περιέπεσον λάθη περὶ τὰς διαπραγματεύσεις. ἀφοῦ ἔπειτα ἠθέλησαν νὰ παραβῶσι τὴν εἰρήνην τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ συνωμολόγησαν, ἐπὶ τέλους ὑπέκυψαν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Φιλίππου, ἀνεγνώρισαν τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν συνέδριον, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόεδρον μιᾶς τῶν

Ὀλυμπιὰς

(Χρυσοῦν μετάλλιον Γ' π.Χ. αἰῶνος. Νομισματικὸν Μουσεῖον Βερολίνου)

ἐπιφανεστάτων τῆς Ἑλλάδος πανηγύρεων, ἤτοι τῶν Πυθίων, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόμαχον τοῦ μεγίστου τῆς Ἑλλάδος ἱεροῦ καὶ τιμωρὸν τῆς ἱεροσυλίας ἧς ἦσαν συνυπεύθυνοι· ὑπέκυψαν δὲ εἰς ταῦτα πάντα χωρὶς κἂν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς προδήλως εὐμενοῦς πρὸς αὐτοὺς διαθέσεως τοῦ Φιλίππου, ἵνα, ἂν ὄχι ἄλλο, ἀνακουφίσωσι τοὐλάχιστον τὰς συμφορὰς τῶν συμμάχων τῶν Φωκέων.

Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψει περὶ τὰ ἐφεξῆς γεγονότα, μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, καθ' ἣν ὁ Φίλιππος ἐπέτυχε, τῷ 337, τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκε, τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀναγορευθῇ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Ἡ λεπτομερὴς τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶναι ἢ ἁπλῆ ἐπανάληψις τῶν περιπετειῶν τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου παρεστήσαμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Τῷ ὄντι, ἐὰν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῶν συμβάντων τῆς ἐπελθούσης ἐννεαετίας, τὰ ὁποῖα ἐν κεφαλαίῳ ἱστορήθησαν ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ἠθέλομεν εὕρει παρὰ μὲν τοῖς Ἀθηναίοις τὸν αὐτὸν πόθον τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸ ἀξίωμα τοῦ Φιλίππου, τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἀποτυχίαν, παρὰ δὲ τῷ Φιλίππῳ τὴν αὐτὴν ἐπιμονὴν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν αὐτὴν ἐπιτηδειότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἐπιτυχίαν. Διότι ἡ τύχη τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἶχεν ἀποφασισθῇ ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Φίλιππος ἐπάτησε κατὰ πρῶτον τὸν πόδα του ἐντὸς αὐτῆς. Πάντα τὰ μετέπειτα μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου ἦσαν ἀναπόδραστα τοῦ πρώτου ἐκείνου γεγονότος ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ λεπτομερὴς αὐτῶν ἀφήγησις ἤθελε προξενήσει εἰς μὲν τοὺς ἐλπίζοντας ἔτι τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ λύπην μόνον διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτοῦ ἀτυχήματα, εἰς δὲ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν ἄφευκτον τοῦ Φιλίππου θρίαμβον κόρον μόνον διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτοῦ εὐτυχήματα. Ὅθεν σπεύσωμεν νὰ ἱστορήσωμεν μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, ἵνα μὴ ἀναβάλωμεν πλειότερον νὰ μεταβιβάσωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νέον μέγα θέατρον εἰς ὃ ἐκλήθη νὰ ἐνεργήσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης ὑπὸ ἡγεμόνα ἔτι δαιμονιώτερον τοῦ Φιλίππου. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐπανελθὼν ἀπὸ Κορίνθου τῷ 337 εἰς τὰ ἴδια, ἐπεχείρησε τοσαύτας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας παρασκευὰς ὥστε ἐντελῶς ἐξήντλησε τὸ χρηματικὸν αὐτοῦ ἀποταμίευμα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν ταὐτῷ κατεπολέμησε καὶ Πλευρίαν τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Ἔπειτα, ἐν ἔαρι τοῦ 336, προεξέπεμψεν εἰς Ἀσίαν μοῖραν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ὑπὸ στρατηγοὺς τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἄτταλον, ἵνα ἀρχίσωσιν ἀμέσως τὰς ἐχθροπραξίας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ αὐτὸς καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἐπιχειρήματος ἡγεμονίαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο βούλευμα. Ὁ Φίλιππος εἶχε κρᾶσιν ὀξυτάτην, ὢν σφόδρα ἐπιρρεπὴς εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, μάλιστα δὲ πρὸς ἔρωτας ἔκδοτος. Ὅθεν ἐκτὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εἶχε λάβει ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς ἄλλας συζύγους, ὧν ἡ τελευταία, Κλεοπάτρα, ἡ τοῦ προμνημονευθέντος στρατηγοῦ Ἀττάλου ἀνεψιά, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποπέμψῃ τὴν Ὀλυμπιάδα. ἥτις ὄχι μόνον. ὡς προείπομεν, ἦτο δύστροπος τὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ συγχρόνως κατηγορεῖτο, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν Ὀλυμπιὰς ἀπῆλθεν εἰς Ἤπειρον παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς Ἀλεξάνδρῳ, μεταξὺ δὲ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο βασιλίδων προέκυψαν ἔριδες δειναί, τὰς ὁποίας ὑπέθαλπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἕνεκα τῆς γενομένης πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ ὕβρεως. Ὁπόσον φοβερὰ ἦσαν τὰ ἀνακινηθέντα τότε εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου πάθη, ἀπεδείχθη ἐπὶ τοῦ συμ-

ποσίου τοῦ τελεσθέντος ἕνεκα τῶν γάμων αὐτοῦ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας. Ἐν τῷ πότῳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τοῦ συμποσίου τούτου ὁ Ἄτταλος ἐξέφερε πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχήν, ἵνα γεννηθῇ γνήσιος ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας διάδοχος τῆς βασιλείας. Ἐκ τούτου παροξυνθείς, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὁ Ἀλέξανδος ἀνέκραξεν· «Ἡμεῖς δέ σοι, κακὴ κεφαλή, νόθοι δοκοῦμεν;» καὶ ἔρριψεν ἐπ' αὐτὸν σκύφον, ἤτοι ποτήριον, ὁ δὲ Φίλιππος πάλιν ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ υἱοῦ ὥρμησε ξιφήρης κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον ἔπεσε κατ' εὐτυχίαν, καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις, οὐδὲ τοῦ πατρὸς φειδόμενος, «οὗτος μέντοι, ἄνδρες, ἀνεβόησεν ὑβριστικῶς, εἰς Ἀσίαν ἐξ Εὐρώπης παρασκευάζεται διαβαίνειν, ὃς ἐπὶ κλίνης ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται». Μετὰ τὴν δεινὴν ταύτην διένεξιν ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων πατὴρ καὶ υἱός· ὁ Ἀλέξανδρος, συνοδεύσας τὴν μητέρα του εἰς Ἤπειρον, ἀπῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Καὶ ἀνεκάλεσε μὲν αὐτὸν μετά τινας μῆνας ὁ Φίλιππος, συνδιαλλαγεὶς πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ προτροπῇ τοῦ κορινθίου Δημαράτου, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ νέαι πάλιν δυσαρέσκειαι παρήχθησαν εἰς μέσον μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἐνῷ πολλοὶ αὐλικοὶ ἐξωρίσθησαν ἐκ Μακεδονίας καθὸ πιστοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλοι, οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον ἐξ ἐναντίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ηὐνοοῦντο. Αἱ δὲ διενέξεις αὗται ἦσαν τοσούτῳ δεινότεραι ὅσῳ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατεία, καὶ ὁ Φίλιππος, ἑτοιμαζόμενος νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Μακεδονίας, ἐφοβεῖτο εὐλόγως μήπως ἡ Ὀλυμπιὰς πείσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ἀλέξανδρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου, ν' ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ναὶ μὲν φρουρὰ μακεδονικὴ κατεῖχε τὴν Ἀμβρακίαν, πόλιν ἑλληνίδα ἀξιόλογον περὶ τὰ ἠπειρωτικὰ σύνορα κειμένην, ὁ δὲ Φίλιππος, βοηθήσας τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἤλπιζεν εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν διὰ δεσμοῦ στενωτέρου, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ αὐτῷ σύζυγον Κλεοπάτραν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος θυγατέρα, ἥτις ἦτο λοιπὸν συγχρόνως ἀνεψιὰ τοῦ εἰρημένου Ἀλεξάνδρου.

Πρὸς τέλεσιν τῶν γάμων τούτων, οἵτινες ἑωρτάσθησαν κατ' Αὔγουστον τοῦ 336 εἰς Αἰγὰς τῆς Μακεδονίας, εἶχον γίνει ἑτοιμασίαι λαμπραί. Ὁ Φίλιππος ἤθελε κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν νὰ πανηγυρίσῃ τὰ γενέθλια τοῦ υἱοῦ τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου εἶχε γεννήσει ἐκ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας, καὶ ἤλπιζεν ὅτι περιποιούμενος οὕτως ἀμφοτέρας τὰς μερίδας, τήν τε περὶ Ἄτταλον, τήν τε περὶ Ὀλυμπιάδα, ἤθελε καταπαύσει τὰς ἔριδας δι' ὧν ἐταράσσετο ἀδιακόπως ἡ αὐλὴ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τέλους ἠδύνατο νὰ ταραχθῇ ἅπασα ἡ βασιλεία. Ὅθεν οὐδενὸς ἐφείσθη τοῦ δυναμένου νὰ καταστήσῃ τὴν πανήγυριν μεγαλοπρεπεστάτην, προνοήσας περὶ ἑστιάσεων τῶν φίλων καὶ ξένων, περὶ ἀγώνων μουσικῶν καὶ γυμναστικῶν, περὶ τραγικῶν παραστάσεων καὶ περὶ ποικίλων ἄλλων διασκεδάσεων ὅσας καὶ οἵας ἐγίγνωσκεν ὁ τότε ἑλληνικὸς πολιτισμός· διότι καὶ αὕτη, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τοῦ Φιλίππου πανηγύρεις, ἦτο ἑλληνική, ὄχι ἀλλοία τις. Ἕλληνες δὲ πρέσβεις, ἁπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκπεμφθέντες, περιεστοίχιζον τὸν βασιλέα συγχαίροντες αὐτῷ· καὶ ἀγάλματα τῶν δώδεκα θεῶν λαμπρῶς ἐξειργασμένα εἰσήχθησαν ἐν πομπῇ εἰς τὸ θέατρον, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἀμέσως ἤρχετο τὸ τοῦ Φιλίππου αὐτοῦ ἄγαλμα, ὡσεὶ τρισκαιδεκάτου θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ ἄγρια πάθη, τὰ ὁποῖα πρὸ καιροῦ περὶ αὐτὸν ἐξηγέρθησαν, καί, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθῶν πολυειδῶς παρωξύνθησαν, εὐχερῶς δὲν ἠδύναντο νὰ πραϋνθῶσι. Μεταξὺ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως ὑπῆρχεν εὐπατρίδης τις νεανίας, καταγόμενος μὲν ἐκ τῆς Ὀρεστίδος χώρας τῆς ἄνω Μακεδονίας, ὀνομαζόμενος δὲ Παυσανίας, ὅστις ὑβρισθείς ποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, τοῦ θείου τῆς νέας βασιλίδος Κλεοπάτρας, καὶ μὴ δικαιωθεὶς παρὰ

τοῦ Φιλίππου πρὸς ὃν κατέφυγεν, ἐμελέτησε δολοφονίαν κατ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο φαίνεται σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἐνίσχυσαν αὐτὸν οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ 'Αττάλου καὶ τῆς Κλεοπάτρας· αὐτὴ ἡ ἀμείλιχος 'Ολυμπιὰς ἐπιπαρώξυνε πιθανώτατα τὸν νέον, τοὐλάχιστον δὲν συνεστάλη νὰ ἐπιδείξη ἀναφανδὸν τὴν χαρὰν αὐτῆς μετὰ τὸ γεγονός. 'Αλλὰ τὸ λεγόμενον ὅτι καὶ ὁ 'Αλέξανδρος συνέπραξεν εἰς τὸ τόλμημα θεωρεῖται ἀνυπόστατον. 'Οπωσδήποτε ὁ Φίλιππος, ὅστις δὲν ἤξευρέ τι περὶ τῆς παρασκευασθείσης κατ' αὐτοῦ συνωμοσίας, ἐβάδιζε φέρων ἱμάτιον λευκόν, φαιδρὸς καὶ ἀτάραχος, πρὸς τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἤδη πλῆρες θεατῶν, ὅτε ἅμα ἐπλησίασε πρὸς τὴν πύλην, προπορευόμενος τῶν δορυφόρων, ἐθανατώθη αἴφνης ὑπὸ τοῦ Παυσανίου· ὁ δὲ δολοφόνος οὗτος ἐτράπη μὲν ἀμέσως εἰς φυγὴν ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ, καταληφθεὶς καὶ φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Λεοννάτου καὶ τοῦ Περδίκκου.

Τοιουτοτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν 46 ἢ 47 ἐτῶν ὁ Φίλιππος, βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ τρία (1). Περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐξηνέχθησαν κρίσεις τὰ μάλιστα ἀντίθετοι καὶ ἀντιφατικαί, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅσοι, μεγαλουργήσαντες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, προσέβαλον συγχρόνως, ἐξ ἀνάγκης' πολλὰ συμφέροντα καὶ περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς πάθη πολλά. 'Ο Παυσανίας βεβαιοῖ ὅτι κατεπάτησεν ἀείποτε τοὺς πρὸς θεοὺς ὅρκους, ὅτι ἠτίμασε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πίστιν καὶ ὅτι τὸ ἐν Χαιρωνείᾳ ἀτύχημα ἐπήγαγε τὴν δουλείαν συμπάσης τῆς 'Ελλάδος. Εἶναι ἆρά γε ἀνάγκη ν' ἀνακαλέσωμεν ἐνταῦθα τὴν δεινὴν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς καταφορὰν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου, τοῦ ἀθηναίου ῥήτορος, ὅστις, συγκεφαλαιῶν τὴν ἀπειρίαν τῶν ὕβρεων τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσεν ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ, ἀνακράζει που ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φιλιππικῶν ὅτι ὁ Φίλιππος ὄχι μόνον δὲν εἶναι Ἕλλην, οὐδὲ κοινὸν οὐδὲν; πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ βάρβαρος, κυρίως εἰπεῖν, δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ἀλλ' ὄλεθρός τις Μακεδών, ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἠγοράζετό ποτε πρότερον, Πολὺ πλειότερον βάρος φαίνεται ἔχουσα ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ καταδίκη τοῦ Θεοπόμπου ἕλληνος ἱστορικοῦ, τὸ γένος Χίου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος π.Χ. Τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὴν διασωθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, νομίζομεν καθῆκον ἡμῶν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶναι γνώμη προσωπικοῦ ἀντιπάλου ἀλλὰ κρίσις ἱστορικοῦ δοκίμου, ὅστις ὡμολόγει μάλιστα τὴν ἐξαίρετον τοῦ Φιλίππου μεγαλοφυΐαν. 'Ο Θεόπομπος λοιπὸν ἔλεγεν αὐτὸν ἀκρατέστατον πρὸς τὰς γυναῖκας ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐνέβαλεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον διὰ τὰ πάθη αὐτοῦ· ἔλεγεν αὐτὸν πρὸς τούτοις ἀδικώτατον καὶ κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμάχων κατασκευάς· πλείστας δὲ πόλεις ἐξηνδραποδισμένον καὶ πεπραξικοπηκότα μετὰ δόλου καὶ βίας· ἔκδοτον δὲ καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰς ἀκρατοποσίας καὶ ἀναφανδὸν μεθύοντα πολλάκις ἐνώπιον τῶν φίλων. 'Αλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι μέτρια συγκρινόμενα πρὸς τὴν ἑξῆς τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ περικοπήν, τὴν ὁποίαν, αὐταῖς λέξεσι παρατιθεμένην ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἀντιγράφομεν ἐνταῦθα, καθὸ καταδεικνύουσαν εἰς ποίας ὑπερβολὰς τὸ αἴσθημα τῆς ἀπολεσθείσης αὐτονομίας ἐξώθησέ τινας τῶν τότε 'Ελλήνων· «Εἰ γάρ τις ἦν τοῖς Ἕλλησιν ἢ τοῖς βαρβάροις, λέγει ὁ Θεόπομπος, λάσταυρος ἢ θρασὺς τὸν τρόπον, οὗτοι πάντες εἰς Μακεδονίαν ἀθροιζόμενοι πρὸς Φίλιππον, ἑταῖροι

(1) Τὰ ἔτη τῆς τοῦ Φιλίππου βασιλείας ἀπὸ 359 μέχρι 336 ἀνέρχονται εἰς 23—24· ἂν δὲ περιλάβωμεν ἐν τῇ βασιλείᾳ ταύτῃ καὶ τὰ ἔτη καθ' ἃ ὁ Φίλιππος ἦρχεν ἀπὸ τοῦ 365 ἐπὶ μέρους τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἡ ὅλη ἀρχὴ τοῦ Φιλίππου μόλις ἀνέρχεται εἰς 30 ἔτη.

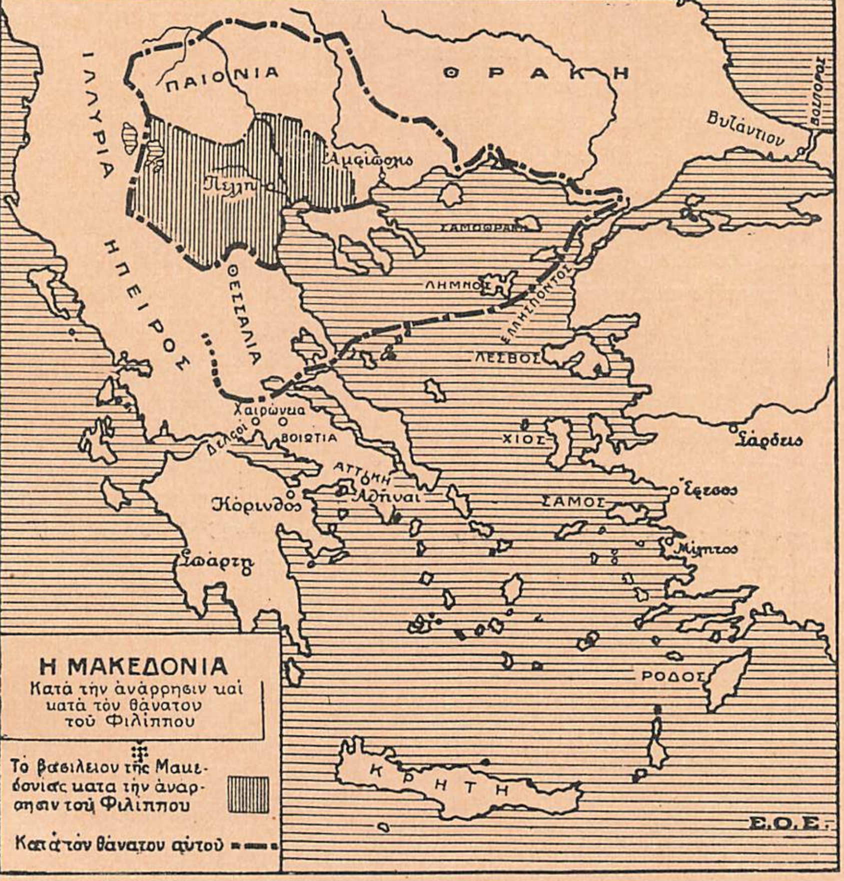
τοῦ βασιλέως προσηγορεύοντο. Καθόλου γὰρ ὁ Φίλιππος τοὺς μὲν κοσμίους τοῖς ἤθεσι καὶ τῶν ἰδίων βίων ἐπιμελουμένους ἀπεδοκίμαζε· τοὺς δὲ πολυτελεῖς καὶ ζῶντας ἐν μέθαις καὶ κύβοις ἐτίμα καὶ προῆγε. Τοιγαροῦν οὐ μόνον ταῦτ' ἔχειν αὐτοὺς παρεσκεύαζεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἀδικίας καὶ βδελυγμίας ἀθλητὰς ἐποίησε. Τί γὰρ τῶν αἰσχρῶν ἢ δεινῶν αὐτοῖς οὐ προσῆν; ἢ τί τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων οὐκ ἀπῆν;» Καὶ ἐνταῦθα ἀποδίδων ὁ ἱστορικὸς εἰς τοὺς ἑταίρους ἐκείνους τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τῶν ὁποίων προῆλθον εἰς μέσον τοσοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι ἔνδοξοι στρατηγοί, πράξεις τὰς ὁποίας αἰσχυνόμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπαναλάβωμεν, προσεπιφέρει· «ὅθεν καὶ δικαίως ἄν τις αὐτοὺς οὐχ ἑταίρους ἀλλ' ἑταίρας ὑπελάμβανεν εἶναι· οὐδὲ στρατιώτας ἀλλὰ χαμαιτύπους προσηγόρευσεν. Ἀνδροφόνοι γὰρ τὴν φύσιν ὄντες ἀνδροπόρνοι τὸν τρόπον ἦσαν. Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, ἵνα παύσωμαι μακρολογῶν, ἄλλως τε καὶ τοσούτων μοι πραγμάτων ἐπικεχυμένων ἡγοῦμαι τοιαῦτα θηρία γεγονέναι καὶ τοιούτους τὸν τρόπον τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἑταίρους Φιλίππου προσαγορευθέντας οἵους οὔτε τοὺς Κενταύρους τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας, οὔτε τοὺς Λαιστρυγόνας τοὺς τὸ Λεοντῖνον πεδίον οἰκίσαντας, οὔτ' ἄλλους οὐδ' ὁποίους».

Ἐκ τούτων τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου λεγομένων ἐὰν μέρος μόνον, ὄχι τὸ ὅλον, ἦτο ἀληθές, βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ μακεδονικὴ αὐλή, πολιτεία, κοινωνία ἦτο τὸ αἴσχιστον τερατούργημα ἀφ' ὅσα ποτὲ ἡγεμὼν διέπλασεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὅτι ὁ Φίλιππος, ὁ προϊστάμενος τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ τὸ πλεῖστον δημιουργὸς αὐτοῦ διατελέσας, ἦτο ὁ ἐξωλέστατατος τῶν ἀνθρώπων.'Αλλ' ἤδη ὁ καλὸς κἀγαθὸς Πολύβιος ἀπεδοκίμασε διαρρήδην τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀθυρογλωσσίαν τοῦ χίου ἱστορικοῦ. Ὁ Πολύβιος παρατηρεῖ πρὸ πάντων ὅτι ὁ Θεόπομπος, εἰπὼν τὸν Φίλιππον βασιλέα εὐφυέστατον πρὸς ἀρετὴν γεγονότα καὶ προσθεὶς ὅτι οὐδέποτε ἡ Εὐρώπη παρήγαγε τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν, ἔπειτα δὲ ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ τοσαῦτα αἰσχρὰ καὶ δεινά, περιέπεσεν εἰς πρόδηλον ἀντίφασιν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὁμολογουμένως ἐσυκοφάντησε τὸν βασιλέα καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Διότι, ἐὰν ὁ λόγος ἦτο περὶ Σαρδαναπάλου καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἐν τῷ βίῳ προαίρεσιν καὶ τὴν ἀσέλγειαν μαρτυρεῖ ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφή,

> Ταῦτ' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα, καὶ μετ' ἔρωτος
> τέρπν' ἔπαθον,

ἴσως ἠδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ τοσαύτην κακορρημοσύνην. Περὶ δὲ Φιλίππου καὶ τῶν ἐκείνου φίλων ὁμιλῶν ὄχι μόνον ἀπρεπέστατον εἶναι ν' ἀποδίδῃ αὐτοῖς μαλακίαν, ἀνανδρίαν, ἀναισχυντίαν ἀλλὰ τοὐναντίον πρέπει νὰ φοβῆται μᾶλλον ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐγκωμιάσῃ ἐπαξίως τὴν γενναιότητα καὶ τὴν φιλοπονίαν καὶ ἑνὶ λόγῳ τὴν ἀρετὴν ἀνδρῶν οἵτινες προφανῶς, διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς τόλμης αὐτῶν, ἐξ ἐλαχίστης βασιλείας ἐνδοξοτάτην καὶ μεγίστην τὴν Μακεδόνων ἀρχὴν κατεσκεύασαν. Χωρὶς δὲ νὰ ἐνδιατρίψωμεν, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, εἰς τὰς ἐπὶ Φιλίππου πράξεις, αἱ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν μετ' Ἀλεξάνδρου συντελεσθεῖσαι ὁμολογουμένην τὴν ἐν ἀρετῇ φήμην αὐτῶν παρέδωκαν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Διότι μεγάλην ἴσως μερίδα τῶν πεπραγμένων πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν προεστῶτα τῶν ὅλων Ἀλέξανδρον, οὐ μικρὰν ὅμως εἰς τοὺς συνεργοὺς καὶ τοὺς φίλους, οἵτινες, πολλαῖς μὲν καὶ παραδόξοις μάχαις ἐνίκησαν τοὺς ὑπεναντίους, πολλοὺς δὲ καὶ παραβόλους ὑπέμειναν πόνους καὶ κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας· πλείστης δὲ περιουσίας κυριεύσαντες καὶ

πρὸς ἁπάσας τὰς ἐπιθυμίας πλείστης εὐπορήσαντες ἀπολαύσεως, οὔτε κατὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν διὰ ταῦτα οὐδέποτε ἠλαττώθησαν οὔτε κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁρμὰς οὐδὲν

ἄδικον οὐδὲ ἀσελγὲς ἐπετήδευσαν. Ἅπαντες δὲ βασιλικοὶ οὕτως εἰπεῖν καὶ ταῖς μεγαλοψυχίαις καὶ ταῖς σωφροσύναις καὶ ταῖς τόλμαις ἀπέβησαν, Φιλίππῳ καὶ μετ' αὐτόν, Ἀλεξάνδρῳ συμβιώσαντες. Ταῦτα ὁ Πολύβιος (1).

(1) Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ Πολύβιος ὁ ταῦτα γράφων περὶ Θεοπόμπου, ὡς ἀδίκως καθαπτομένου τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' (Πολύβ. Η' 11, 12) αὐτὸς οὗτος (ἐν Η' 13) μέμφεται τὸν Θεόπομπον ὡς μεροληπτικῶς ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου γράψαντα τὴν ἱστορίαν· διότι, λέγει, ἀρξάμενος τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκεῖθεν ἔνθα περίπου κατέλιπεν αὐτὴν ὁ Ξενοφῶν, καὶ κατελθὼν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τῶν Θηβῶν ἀκμῆς καὶ τοῦ Φιλίππου Β', τοὐντεῦθεν, ἀντὶ νὰ περιλάβῃ τὴν τούτου ἱστορίαν ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος συμπεριέλαβεν ἐν τῇ τοῦ Φιλίππου Β', ταύτην καταστήσας κυρίαν τῆς συγγραφῆς ὑπόθεσιν «ὅς γε (Θεόπομπος) ἐπιλαβόμενος (λέγει ὁ Πολύβ.) γράφειν τὰς ἑλληνικὰς πράξεις ἀφ' ὧν Θουκυδίδης ἀπέλιπε καὶ συνεγγίσας τοῖς λευκτρικοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἑλληνικῶν ἔργων τὴν μὲν Ἑλλάδα μεταξὺ καὶ τὰς ταύτης ἐπιβολὰς ἀπέρριψε, μεταβαλὼν δὲ τὴν ὑπόθεσιν τὰς Φιλίππου πράξεις προὔθετο γράφειν· καίτοι γε πολλῷ σεμνότερον ἦν καὶ δικαιότερον ἐν τῇ περὶ Ἑλλάδος ὑποθέσει τὰ πεπραγμένα Φιλίππῳ συμπεριλαβεῖν ἤπερ ἐν τῇ Φιλίππου τὰ τῆς Ἑλλάδος. Οὐδὲ γὰρ προκαταληφθεὶς ὑπὸ βασιλικῆς δυναστείας καὶ τυχὼν ἐξουσίας οὐδεὶς ἂν ἐπέσχε σὺν καιρῷ ποιήσασθαι μετάβασιν ἐπὶ τὸ τῆς Ἑλλάδος ὄνομα καὶ πρόσωπον,

Ὁ δὲ Ἰσοκράτης, τοῦ ὁποίου τὴν χρηστότητα καὶ τὴν φιλοπατρίαν οὐδεὶς πώποτε ὑπώπτευσεν, οὐ μόνον εἰς συνεχῆ οἰκειότητα δι' ἀλληλογραφίας πρὸς τὸν Φίλιππον περιῆλθεν, οὐ μόνον τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀνδρὸς ἀπεθαύμασε καὶ διετράνωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα προαίρεσιν παρέστησεν ἀείποτε ὡς ἀγαθὴν καὶ πλεῖστα ὅσα πλεονεκτήματα ἐπαγγελλομένην.

Τίς δέ, ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων ἀντιφατικῶν κρίσεων, ἡ ἀλήθεια; Ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο ὀξὺς περὶ τὰς ὁρμὰς καὶ περὶ τὰς ἕξεις τοῦ βίου ἄκρατος, μαρτυρεῖται ὑπὸ γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Ἀλλ' ἕτερα πάλιν γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅτι διὰ τὴν ὀξύτητα ἐκείνην καὶ τὴν ἀκρασίαν οὔτε τὴν μεγαλοφροσύνην, οὔτε τὴν λεπτότητα, οὔτε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἀπέβαλεν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλην ἤξευρε βεβαίως νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ κάλλιστα τῶν διανοητικῶν προτερημάτων ὅσα ὁ θεὸς ἀπένειμέ ποτε εἰς ἄνθρωπον. Ὁ βασιλεὺς ὅστις τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ περιεποιήθη τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ φιλολογίαν καὶ τοσαύτην αὐτὸς ἀνέδειξε περὶ τὸν ἕλληνα λόγον ἐπιτηδειότητα εἶχε βεβαίως τὴν συνείδησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀρίστων ἔργων ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ ἀνθρώπινος παρήγαγε νοῦς. Ὁ βασιλεὺς ὅστις κατ' ἐπανάληψιν δικαιούμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, μετά τε τὴν κατάλυσιν τοῦ φωκικοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, βεβαίως δὲ δυνάμενος νὰ καταφέρῃ κατ' αὐτῆς πληγὰς καιρίας, ἐφείσθη οὐδὲν ἧττον ἀείποτε αὐτῆς. καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων ἀπέδωκεν αὐτῇ, καὶ πολυειδῶς ἄλλως τὴν ἀτυχίαν αὐτῆς ἐθεράπευσεν, ἔδωκεν ἀναμφιβόλως τρανότατον δεῖγμα τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἣν ᾐσθάνετο πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀνδρῶν ἐν οἷς συγκεφαλαιοῦται τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλά, λέγουσιν, ὁ Φίλιππος ἀνεδείχθη ψεύστης, δόλιος, ἀπατεών· τὸ καθ' ἡμᾶς διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι ἀνυπόστατοι καὶ ὅτι, ἂν ἐνίοτε παρέβη τὸν λόγον αὐτοῦ, δὲν ἥμαρτε κατὰ τοῦτο οὔτε πλειότερον οὔτε δεινότερον ἀφ' ὅσον ἡ ἱστορία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ δυστυχίαν, παρίστησιν ἡμῖν ἁμαρτάνοντας καὶ λαοὺς καὶ ἄνδρας λαβόντας ἅπαξ εἰς χεῖρας δυσκαταμάχητον δύναμιν. Ἀλλά, ἐπιφέρουσιν, ὁ Φίλιππος κατέσκαψε πολλὰς ἑλληνίδας πόλεις καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν ἐξηνδραπόδισε. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲς εἰμὴ ὡς πρὸς τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς· καὶ ἐνῷ, μὴ γνωρίζοντες ἀκριβῶς τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου τούτου, δὲν ἠξεύρομεν μέχρι τίνος αἱ πόλεις αὗται δὲν κατηνάγκασαν, διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, τὸν Φίλιππον εἰς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην τιμωρίαν, ἐλάβομεν ἀφ' ἑτέρου ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ἤδη ὅτι, δεχόμενοι τὰ πράγματα ὅπως παριστῶσιν αὐτὰ οἱ τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορες, πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἀνέδειξε, μετὰ τὴν νίκην. τὴν ἀμείλιχον ἐκείνην ἀγριότητα καὶ ἀπανθρωπίαν εἰς ἣν ἐξετραχηλίσθησαν ἄλλοτέ ποτε Πελοποννήσιοί τε καὶ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Καθόλου δὲ ἀνεξεταζόμενος ὁ τοῦ Φιλίππου βίος παρίστησιν αὐτὸν ἀναμφιβόλως ἕνα τῶν μᾶλλον μεγαλεπηβόλων καὶ μεγαλοπραγμόνων ἀνδρῶν ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὅτε ὁ Φίλιππος ἐβασίλευσε, τὸ μακεδονικὸν κράτος περιωρίζετο εἰς μικράν τινα περὶ τὴν Πέλλαν χώραν, ἥτις καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πλησιεστάτης παραλίας διεχωρίζετο ἐν μέρει ὑπὸ πολλῶν αὐτονόμων καὶ ἰσχυρῶν ἑλληνίδων πόλεων· ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἀπέθανε, τὸ

ἀπὸ δὲ ταύτης ἀρξάμενος καὶ προβὰς ἐπὶ πόσον οὐδ' ὅλως οὐδεὶς ἂν ἠλλάξατο μονάρχου πρόσχημα καὶ βίου, ἀκεραίῳ χρώμενος γνώμῃ.

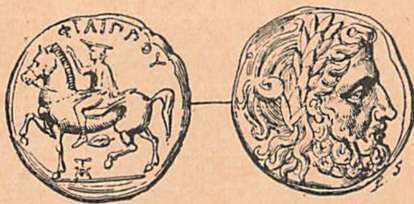
μακεδονικὸν κράτος ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ μέχρι τῆς Ἰονίου θαλάσσης. Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πᾶσαι αἱ πόλεις ἀνεγνώριζον τὴν *κυριαρχίαν* τοῦ βασιλέως, ἐξαιρέσει μόνον τῆς Σπάρτης καί τινων ὀρεινῶν λαῶν, οἷοι ἦσαν οἱ Αἰτωλοί, οἱ διασώσαντες τὴν αὐτονομίαν διά τε τὸ ἀκαταγώνιστον αὐτῶν καὶ τὴν τραχύτητα τῆς χώρας ἐν ᾗ ᾤκουν (1). Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ τύχη ἐβοήθησεν αὐτὸν πολὺ περὶ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου· διότι ὁ Φίλιππος εὗρε τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐντελῶς σχεδὸν παρακμάσασαν καὶ τούτου ἕνεκα εὐχερῶς ἐδέσποσεν αὐτῆς. Ὥστε, ἂν διέπραττε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος ἁπλῶς ἵνα κυριαρχήσῃ αὐτῆς, οὐδόλως, τῇ ἀληθείᾳ, ἠθέλομεν θαυμάσει τὸν ἄνδρα. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἐκ τῶν κοινῶν ἐκείνων δορικτητόρων οἵους ἀναφέρει πολλοὺς ἡ ἱστορία. Παραλείποντες νὰ ὑπομνήσωμεν τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεταρρύθμισιν, περὶ ἧς ἐν ἐκτάσει ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν καὶ δι' ἧς τοσοῦτον σπουδαίως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἐφιστῶντες δὲ ἰδίως τὴν προσοχὴν ἐνταῦθα εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις αὐτοῦ, παρατηροῦμεν ὅτι ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ προηγουμένου αὐτῆς πολιτικοῦ συστήματος, ἵνα καθυποβάλῃ αὐτὴν εἰς τὴν μοναρχικὴν αὐτοῦ ἡγεμονίαν, ἀλλὰ δὲν ἔπραξε τοῦτο ἵνα φορολογῇ καὶ νέμηται τὰς χώρας ταύτας· ἐπεζήτησε τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν ἐπὶ τῷ πολὺ εὐγενεστέρῳ σκοπῷ οὐ μόνον νὰ διασώσῃ αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου εἰς ὃν ἀπαραιτήτως κατεφέροντο, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ τινα ἀναβίωσιν νὰ θαυματουργήσῃ καὶ νέον ἐνεργείας στάδιον εἰς αὐτὰς νὰ διανοίξῃ. Ναὶ μὲν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων τινὲς δὲν παραδέχονται τὴν τοιαύτην ἔποψιν τῆς τοῦ Φιλίππου πολιτείας, θεωροῦντες αὐτὸν μᾶλλον ὡς καταδουλώσαντα τὴν Ἑλλάδα καὶ πολλῶν συμφορῶν αὐτῇ πρόξενον γενόμενον, ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη τοσοῦτον ἀπᾴδει πρὸς τὰ πράγματα ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικρατῇ εἰσέτι εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ὅτι ἀρχαῖοι ἐπρέσβευσαν τοιοῦτό τι δὲν ἀποροῦμεν, διότι ἄλλοι μὲν αὐτῶν δὲν ἐπέζησαν, ἵνα ἴδωσι τὸ μέγα ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατενόησαν τὰ προσεχῆ ἢ πόρρω ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τούτου· ἀλλ' ὅτι νεώτεροι ἱστορικοί, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ἐντεῦθεν προκύψαντα δυσυπολόγιστα ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ κόσμου καὶ ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατά τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἐπιμένουσιν οὐδὲν ἧττον ὁμιλοῦντες περὶ καταδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ καταλύσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, τοῦτο μάλιστα φαίνεται ἀκατανόητον. Ὁ Γρότε λ. χ., ἵνα περιορισθῶμεν εἰς ἕνα τῶν ἐπιφανεστάτων νεωτέρων ἱστορικῶν, δὲν διστάζει νὰ θεωρήσῃ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔχουσαν ὅπως τὰ μεταξὺ Ναπολέοντος Α´ καὶ τῆς παραρρηνίου ὁμοσπονδίας τῶν γερμανικῶν ἡγεμόνων. Καθὼς οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι, λέγει, καίτοι μηδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ Ναπολέοντος, ἠναγκάζοντο ὅμως νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτόν, οὕτω καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, καίτοι μηδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπὸ μόνης τῆς βίας ἠναγκάσθησαν νὰ συμπράξωσιν εἰς αὐτό. Ἀλλ' εἶπεν ἆρά γε τοῦτο σπουδάζων ὁ Βρεττανὸς ἱστοριογράφος; Βεβαίως οἱ Γερμανοὶ οὐδὲν συμφέρον εἶχον οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἱσπανίας, ἐν ᾗ ἀφειδῶς ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ἕνεκα τῶν παραλόγων

(1) Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα περὶ κυριαρχίας (souveraineté) ὅπως νοοῦμεν σήμερον, ἀλλὰ περὶ ἡγεμονίας, ἤτοι ἀρχηγίας στρατιωτικῆς, ἐν τῇ μελετωμένῃ στρατείᾳ περὶ ἡγεμονίας στρατηγικῆς ἐν συμμαχίᾳ στρατιωτικῇ.

τοῦ δορικτήτορος βουλευμάτων, οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ρωσίας, ἐν ᾗ κακῶς πολλαὶ αὐτῶν μυριάδες ἀπώλοντο ὑπὸ τὰς ἀετοφόρους αὐτοῦ σημαίας. Ἀλλ' εἶναι τῷ ὄντι ἀληθὲς ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν κατηναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν μακεδόνων βασιλέων νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοῦτο οἴκοθεν προαίρεσιν καὶ μηδὲν ἐθνικόν, πολιτικόν, κοινωνικὸν συμφέρον; Μήπως ἀπ' αὐτῶν τῶν ἡρωικῶν χρόνων ὁ κατὰ τῆς Ἀσίας ἀγὼν δὲν ὑπῆρξε τὸ αἰώνιον ὄνειρον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος; Μήπως τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ θέμα τοῦ ἀρχαιοτάτου ἡμῶν ἔπους; Μήπως ἐπὶ τούτῳ δὲν ἔστησεν ὁ Κίμων τὰ ἀείμνηστα αὐτοῦ περὶ Εὐρυμέδοντα καὶ Κύπρον τρόπαια; Μήπως τοῦτο δὲν συνεβούλευσεν ὁ Θουκυδίδης ὁ πρεσβύτερος; Μήπως τοῦτο δὲν ἐπεχείρησεν ὁ μέγας Ἀγησίλαος; Μήπως εἰς τοῦτο δὲν προέτρεπεν ἀπαύστως τὸν Φίλιππον ὁ ἀθηναῖος Ἰσοκράτης; Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἀνέκαθεν ἰδέα καθαρῶς ἑλληνική, τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἔθνους προκύψασαν, ἠσπάσθησαν ἁπλῶς καὶ ἐπετέλεσαν ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος· ἐνῷ ἡ κατάκτησις τῆς Ἱσπανίας ἢ τῆς Ρωσίας ἦσαν διανοήματα παραχθέντα ἐν μόνῳ τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ μεγάλου νεωτέρου δορικτήτορος, διανοήματα ἐντελῶς ἀλλότρια τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀληθῶς ὑπὸ μόνης τῆς βίας ἀναγκαζόμενον συνέπραττεν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτου, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδὲν εἶχε συμφέρον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας; Πρῶτον αὐτῆς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν βαρβάρων ἀπελευθέρωσις τοσούτων κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνίδων πόλεων. Ἔπειτα αἱ μυρίαι πόλεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι Καυκάσου καὶ Ἰνδοῦ καὶ Αἰθιοπίας κτισθεῖσαι ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων κατῳκίσθησαν· κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ἀστικοὺς θεσμοὺς διωργανώθησαν· τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐλάλησαν· ὑπὸ ἑλλήνων τεχνιτῶν διεκοσμήθησαν· ὑπὸ ἑλλήνων στρατηγῶν ἐφρουρήθησαν· καὶ ἀνέδειξαν ἕλληνας φιλοσόφους, ἀστρονόμους, γεωγράφους, γραμματικούς, ῥήτορας πολιτικούς τε καὶ ἐκκλησιαστικούς, τοσούτους καὶ τηλικούτους ὥστε αὐτοὶ καὶ μόνοι ἤθελον εἶναι ἱκανοὶ νὰ διαιωνίσωσι τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (1). Ἐὰν ὑπάρχῃ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν γεγονὸς δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Ἑλλάδι ἱδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου μακεδονικῆς ἡγεμονίας, τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἡ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιτελεσθεῖσα ἕνωσις τῆς ἰταλικῆς ἐθνότητος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πεδεμοντικοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουήλ. Τὸ Πεδεμόντιον περιελάμβανε φυλάς τινας, οὐκ ὀλίγας, αἵτινες ὁμολογουμένως δὲν ἦσαν ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ ἐν τούτοις ἀπετέλουν τὸ κράτιστον τοῦ πεδεμοντικοῦ στρατοῦ μέρος. Οἱ δὲ ὡς Ἰταλοὶ θεωρούμενοι ὑπήκοοι τοῦ Πεδεμοντίου λαλοῦσι διάλεκτον τοσοῦτον ἰδιόρρυθμον ὥστε εἶναι δυσληπτος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς λοιπῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἀνώτεραι τοῦ Πεδεμοντίου τάξεις πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται τὸν μεμουσωμένον ἐκεῖνον τοσκανικὸν λόγον, ὅστις διὰ ῥωμαϊκῶν μάλιστα χειλέων ἐκφερόμενος ἀποτελεῖ τὸ ἐντελέστατον τῆς ἰταλικῆς γλώσσης ἰδίωμα. Ἅπαντα τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας, ἐφ' οἷς τοσοῦτον δικαίως καυχᾶται ἡ Ἰταλία, εἶχον παραχθῆ ἐκτὸς τοῦ Πεδεμοντίου. Ἅπασαι αἱ λαμπρότεραι καὶ ἐνδοξότεραι ἱστορικαὶ τῆς Ἰταλίας

(1) Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἂν ταῦτα πάντα ἦσαν ἐν μέτρῳ τινὶ ἀποτελέσματα τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς μελετηθείσης ἤδη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου (καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ), ἂν ἦσαν ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἂν πρὸς τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἀπέβλεπον ἀρχῆθεν ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς. Ἡ δευτέρα αὐτὴ γνώμη, προκειμένου μάλιστα περὶ Φιλίππου, εἶναι σφόδρα ἀμφισβητήσιμος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ περὶ Ἀλεξάνδρου κεφαλαίου.

παραδόσεις, συνεδέοντο μετὰ χωρῶν παντελῶς ἀλλοτρίων τοῦ Πεδεμοντίου. Ἑνὶ λόγῳ, τὸ Πεδεμόντιον ἐλογίζετο ὑπὸ πλείστων Ἰταλῶν ὡς χώρα σχεδὸν μὴ ἰταλική, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ὠνομάσθησαν βάρβαροι. Οὐδὲν ἧττον, ἐπειδὴ τὸ Πεδεμόντιον περιεῖχε τὸν ἄριστα συγκεκροτημένον στρατὸν τῆς χερσονήσου καὶ ἠξιώθη νὰ λάβῃ βασιλεῖς καὶ ὑπουργοὺς ἐξόχους, ἀνέλαβε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἑνώσεως ἅπαντος τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν Ἰταλοί τινες καὶ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι, οἵτινες,ἕνεκα πολιτικῶν συμφερόντων καὶ παθῶν,ἐπέμενον καὶ ἐπιμένουσιν ὀνομάζοντες ξενικὴν κατάκτησιν τὴν τοῦ Πεδεμοντίου ἡγεμονίαν,ἀλλ' ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καὶ ἅπαντες οἱ εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς προόδου αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης ἐπεκρότησαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, ὡς ἐπιτηδειότατον νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐθνότητος ἐκείνης ἀναβίωσιν.

Νόμισμα Φιλίππου.
(Ἱππεὺς φορῶν χλαμίδα κα καυσίαν. Ζεὺς ἐστεφανωμένος)

[» Ἡ τοιαύτη διὰ Πεδεμοντίου καὶ τοῦ » Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ δημιουργηθεῖσα ἐν Ἰτα» λίᾳ κατάστασις οὐχὶ ἐν πᾶσιν εὐστόχως καὶ » ἐπιτυχῶς παραβάλλεται πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι » διὰ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου δη» μιουργηθεῖσαν. Οἱαδήποτε καὶ ἂν θεωρηθῇ » ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Πεδεμοντίου, ἡ χώρα αὕτη, καθ' ὃν χρόνον » ἐπεβάλλετο εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἰταλικῆς ἑνώσεως, ἦτο χώρα ἀκραιφνῶς Ἰταλική, » ἐν ᾗ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος καὶ ἐθνικῆς ἐλευθερίας » ἤκμαζε καὶ ἐπεκράτει καὶ ἥτις διὰ τοῦτο εἶχε καταστῆ ἄσυλον καὶ κέντρον ἐνεργείας » πάντων τῶν ὑπὲρ τῆς εἰρημένης ἰδέας ἐργαζομένων καὶ ἀγωνιζομένων Ἰταλῶν. Τὸ δὲ ἔρ» γον ὅπερ ἐπετέλεσεν αὐτὴ συνδρομῇ πάντων τῶν φιλοπατρίδων Ἰταλῶν πάσης χώρας Ἰτα» λικῆς, οὐ μόνον ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ἀλλὰ καὶ μετὰ προθυμίας ἐνθουσιώδους καὶ » ζήλου ἐνθέου, ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς τὴν τοῦ Πεδεμοντίου ἡγεμονίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπὸ τὴν » ἡγεσίαν τοῦ κράτους τούτου πολιτικὴν ἑνότητα καὶ ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν τοῦ » Ἰταλικοῦ ἔθνους. Τοὐναντίον δὲ ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία Φιλίππου Β΄ καὶ Ἀλεξάνδρου, » οὖσα ἄλλως ἀκραιφνῶς Ἑλληνική, ἠγωνίζετο ὑπὲρ πολιτικῆς δυνάμεως καὶ ἐπικρατή» σεως καὶ οἱονεί τινος ἡγεμονίας ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ἣν οὐδεμία πόλις, οὐδεὶς λαὸς Ἑλλη» νικὸς ἑκὼν ἔστεργε καὶ καθ' ἧς αἱ σπουδαιόταται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, διηνεκῶς, » πολιτικῶς τε καὶ πολεμικῶς ἀντενήργουν. Ἐπιτυχεστέρα μέχρι τινὸς θὰ ἦτο ἴσως » παραβολή τις τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου παροδικῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος » Μακεδονικῆς ἡγεμονίας πρὸς τὴν τῆς Πρωσσίας ἐπὶ τῆς Γερμανίας. Ἡ Πρωσσία διὰ » τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρετῶν τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς, κατασταθεῖσα τὸ σπου» δαιότατον τῶν Γερμανικῶν κρατῶν, ἐπραγμάτωσε διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ » πάντων τῶν φιλοπατρίδων Γερμανῶν ὡριμάσασαν κατὰ μικρὸν ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἑνό» τητος καὶ ἐπέβαλεν αὐτὴν ἐνόπλως καὶ εἰς τοὺς μὴ στέργοντας. Μέχρι τοῦ σημείου » τούτου ἡ παραβολὴ χωρεῖ ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἐντεῦθεν ἄρχεται καὶ ἡ ἀνομοιότης. Ἡ διὰ » τῶν ὅπλων ὑπὸ τῆς Πρωσσίας ἐπιβληθεῖσα τῇ Γερμανίᾳ ὑπὸ τὴν Πρωσσικὴν ἡγεμο» νίαν πολιτικὴ ἑνότης, εὑροῦσα κραταιὰν σύμμαχον τὴν διηνεκῶς ἐν τῷ Γερμανικῷ πνεύ» ματι ἐνισχυομένην ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἑνότητος, κατέστη κατὰ μικρὸν ἑνότης πολιτικὴ » μετ' ἀκραιφνῶς ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, κατανικήσασα πάντα τὰ ποικίλα φυλετικὰ θρη» σκευτικὰ καὶ δυναστικὰ στοιχεῖα διαφορᾶς καὶ διαιρέσεως· τοὐναντίον δὲ ἡ ὑπὸ

» τῶν διαφόρων Μακεδόνων ἡγεμόνων, ἀπὸ τοῦ Φιλίππου Β′ ἐπὶ μέγα ἢ σμικρὸν » μέρος τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν ὅπλων ἐπιβληθεῖσα ἡγεμονία, οὐδέποτε δυνηθεῖσα νὰ ἐπι- » βληθῇ τῶν ἀποστεργόντων αὐτὴν ἀείποτε Ἑλλήνων, οὐδαμῶς, οὐδέποτε συνεδέθη ἐσω- » τερικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ἀφωμοιώθη μετὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος, ἥτις μέχρι » τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ὡς μέγιστον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ » αὐτοτέλειαν τῶν τε κατ' ἰδίαν πόλεων καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Προυκάλει δὲ καὶ αὐτῆς » τῆς Ρώμης τὴν προστασίαν ἐναντίον τῆς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐπιζητουμένης πολιτικῆς » ἑνότητος.

»Αἱ παραβολαὶ τῶν τυχῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν πρὸς τὰς τῶν ἀνωτέ- » ρων Εὐρωπαϊκῶν δύνανται νὰ ἔχωσι σημασίαν μόνον ἔν τισι κατὰ μέρος σημείοις. Τῆς » μεγάλης ἐσωτερικῆς οὐσίας ἡ νόησις ἀπαιτεῖ ἰδίαν ἔρευναν, παρατήρησιν καὶ θεωρίαν » ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς, ἐλευθέραν ἀπὸ πάσης ἐξ ἐπιπολῆς ἀντιλήψεως καὶ παραβολῆς » τῶν ὁμοίων φαινομένων πραγμάτων»].

Διατί λοιπὸν οἱ φίλοι τῆς δόξης καὶ τῆς προόδου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν ἤθελον ἐξ ἴσου ἐπικροτήσει εἰς τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνῷ ἡ Μακεδονία εἶχεν ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἀπαραλλάκτως σχεδὸν ὅπως τὸ Πεδεμόντιον ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν; Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων εἰς τὰ καθέκαστα ἐρχόμενοι νὰ ἴδωμεν πῶς ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθησε τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀρξάμενον μέγα ἔργον.

'Ανάγλυφον ἐκ τῆς σαρκοφάγου τοῦ 'Αλεξάνδρου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ὁ 'Αλέξανδρος ἐγεννήθη, ὡς εἴδομεν. κατὰ 'Ιούλιον τοῦ 356. Κυριώτατοι μὲν αὐτοῦ παιδαγωγοὶ ὑπῆρξαν ὁ συγγενὴς τῆς 'Ολυμπιάδος Λεωνίδας καὶ ὁ 'Ακαρνὰν Λυσίμαχος, ἓν δὲ τῶν πρώτων βιβλίων τὰ ὁποῖα ἀνέγνωσεν, ἡ 'Ιλιάς, τὴν ὁποίαν διαφερόντως ἠγάπησε καθ' ὅλον τὸν βίον καὶ τῆς ὁποίας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἀείποτε ἀντίγραφον, διορθωθέν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ 'Αριστοτέλους Πάλιν δὲ ἐξ ὅλων τῶν ἡρώων τοῦ ἔπους ἐκείνου τὸν 'Αχιλλέα μάλιστα ἐθαύμασε καὶ πρὸς τοῦτον μάλιστα ἐζήτει νὰ ἀφομοιώσῃ ἑαυτόν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὑπελαμβάνετο ὡς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐκ μητρός. Τούτου δ' ἕνεκεν ηὐνόησεν ἐξαιρέτως τὸν 'Ακαρνᾶνα Λυσίμαχον, ὅστις ἑαυτὸν μὲν ὠνόμαζε Φοίνικα, τὸν δ' 'Αλέξανδρον 'Αχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φίλιππον. 'Αξιοσημείωτον δ' ὅτι καὶ ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπέρτατος πρωταγωνιστής, ὅστις μᾶλλον παντὸς ἄλλου δικαιοῦται ν' ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον, προετίμα ἐπίσης τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ὅλων τῶν λοιπῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων. Διότι εὕρισκε τὸν Ὅμηρον μέγαν ἅμα καὶ ἀληθῆ, καὶ κατεγοητεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως ἣν παριστῶσιν ἀφ' ἑνὸς τὰ λεπτά, τὰ εὐγενῆ, τὰ ὑψηλὰ πολλάκις αἰσθήματα τῶν ἡρώων τῆς 'Ιλιάδος, ἀφ' ἑτέρου τὰ μέχρι βαρβαρότητος ἀφελῆ αὐτῶν ἤθη, παρατηρῶν ὅτι ἀδιάφορον τὸ ἔνδυμα τὸ περικαλύπτον τὸν ἄνθρωπον, ἀρκεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἄνθρωπος ἀληθινός. οἷος ὑπάρχει παντοῦ καὶ πάντοτε. Ὁ Ὅμηρος, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, εἶδε καὶ ἔπραξεν· ἐνῷ ὁ Ρωμαῖος Οὐιργίλιος εἶναι λογιώτατος, μηδὲν ἰδὼν καὶ μηδὲν πράξας. 'Αλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν 'Αλέξανδρον. Ὅτι οὗτος οὐ μόνον πρὸς τὸν Ὅμηρον ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἕλληνας ποιητὰς οἰκείως εἶχεν ἐκ παίδων, δηλοῦται ἐκ τοῦ ἑξῆς διηγήματος, τὸ ὁποῖον λογίζεται πάσης πίστεως ἄξιον. Ὁ 'Αλέξανδρος ἦτο δεκαέτης ὅτε οἱ περὶ τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Δημοσθένηνπρεσβευταὶ τῶν 'Αθηναίων εἶχον ἔλθει εἰς Πέλλαν

ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην· ἐνῷ δὲ ὁ Φίλιππος, συμποσιάζων μετ' αὐτῶν συνωμίλει χαριέντως καὶ εὐθύμως, ὅπως συνήθιζε, διεσκέδαζεν ὁ παῖς, ἀπαγγέλλων ἐκ μνήμης διάφορα ποιητῶν χωρία καὶ ἰδίως παρέστησε μετὰ παιδὸς ἑτέρου σκηνήν τινα ἑλληνικοῦ δράματος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο τρισκαιδεκαέτης ὅτε ἡ παίδευσις αὐτοῦ ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν ὁποῖον ὁ Φίλιππος ἐπὶ τούτῳ ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ καὶ τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ Νικόμαχος εἶχε διατελέσει φίλος καὶ ἰατρὸς τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου, Ἀμύντου. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ὁποῖά τινα μαθήματα παρέδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οὗτος ἐπὶ τριετίαν τοὐλάχιστον διετέλεσεν ἀκροώμενος τοῦ διδασκάλου ἐκείνου μετὰ πλείστης ἐπιμελείας, καὶ ὅτι προσηλώθη πολὺ εἰς αὐτόν. Ἀναμφισβήτητον δὲ φαίνεται ἐπίσης ὅτι προσεκτήσατο ἱκανὴν περὶ τὸν λόγον ἐπιτηδειότητα καὶ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων καὶ κινδύνων τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας οὐδέποτε ἔπαυσε τερπόμενος περὶ τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ποιήσεως.

Ἀλέξανδρος μελλέφηβος

[Καπιτωλῖνον Μουσεῖον Ρώμης]

Ἀκριβῶς δὲν ἠξεύρομεν οὐδὲ πότε κατὰ πρῶτον μετέσχε τῶν δημοσίων πραγμάτων. Λέγεται ὅτι νεώτατος ὢν ἔτι ὑπεδέχθη ποτέ, ἀποδημοῦντος τοῦ πατρός, τοὺς πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ κατέπληξεν αὐτοὺς διά τε τὴν εὐπρέπειαν τοῦ τρόπου καὶ τῶν ἐρωτημάτων τὴν ἐμβρίθειαν. Στρατεύοντος δὲ τοῦ Φιλίππου ἐπὶ Βυζαντίους τῷ 340, ὁ Ἀλέξανδρος, εἰ καὶ μόλις ὢν ἑκκαιδεκαέτης, ἀπελείφθη κύριος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγῖδος. Τότε κατέβαλεν ἐπανάστασιν τῆς γείτονος θρᾳκικῆς φυλῆς τῶν Μεδάρων καὶ κυριεύσας μίαν αὐτῶν πόλιν ἀνῳκοδόμησεν αὐτὴν καὶ προσηγόρευσεν Ἀλεξανδρούπολιν· ὥστε τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐπωνύμων ἐκείνων αὐτοῦ κτισμάτων, ὧν πλεῖστα ὅσα ἔμελλε βραδύτερον νὰ σπείρῃ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικήν. Μετὰ δύο δὲ ἔτη, τῷ 338, συνεξεστράτευε μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐστρατήγησεν ὑπ' αὐτὸν ἐν Χαιρωνείᾳ, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην, κατατροπώσας τὸν ἱερὸν τῶν Θηβαίων λόχον. Ὅθεν, ἂν καὶ πολλαί, ὡς εἴδομεν, προέκυψαν μεταξὺ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οἰκιακαὶ ἔριδες, ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ πάσης πίστεως ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὰ σπουδαιότατα τῶν πραγμάτων. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ πῶς ὅτε, δολοφονηθέντος τοῦ Φιλίππου, δυσκαταγώνιστοι κίνδυνοι περιεστοίχισαν τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ νέος βασιλεὺς οὐδόλως ἐπτοήθη. Ὁ Φίλιππος εἶχε γεννήσει πρὸ ὀλίγου υἱὸν ἀπὸ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας· ταύτης τῆς Κλεοπάτρας ὁ θεῖος, ἢ κατ'

ἄλλους ἀδελφός, Ἄτταλος ἴσχυε τὰ μέγιστα ἐν τῷ κράτει, ἔχων πολυαρίθμους συγγενεῖς καὶ φίλους, ἐνῷ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Νέαρχος καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι οἰκείως ἔχοντες πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἄνδρες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν. Πλὴν τούτων, ὑπῆρχε τοῦ Περδίκκου, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Φιλίππου, υἱός, ὀνόματι Ἀμύντας, ὅστις, ὢν ἤδη 24 τοὐλάχιστον ἐτῶν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν ὡς νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἐπὶ πᾶσι δέ, ὁ αἰφνίδιος τοῦ Φιλίππου θάνατος, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης καὶ τῶν λαμπροτάτων προσδοκιῶν, ἰσχυρῶς συνεκίνησε τά τε ἐν τῇ πανηγύρει παριστάμενα πλήθη, καὶ ἅπασαν τὴν μακεδονικὴν χώραν. καὶ ἅπαντα τὰ ὑπήκοα ἔθνη. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἦτο παρὼν καὶ ἀνηγορεύθη πάραυτα βασιλεὺς ὑπὸ τῶν φίλων, ἀνεδείχθη λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καθ' ὅλα ἐνάμιλλος τῶν ποικίλων ἐκείνων καὶ μεγάλων δυσχερειῶν. Ἐπεθεώρησε, περιεποιήθη καὶ προσῳκειώθη τὰ διάφορα σώματα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, λαλήσας πρὸς αὐτὸν συνετῶς ἅμα καὶ ἐντόνως καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ διατηρήσῃ ἀπαραμείωτον τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ἰδίως νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν προκηρυχθεῖσαν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, ἀπαραλλάκτως ὅπως ἐμελέτα νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ Φίλιππος. Τελέσας δὲ λαμπρότατα τὰ τῆς κηδείας τοῦ πατρὸς διέταξεν ἐνταὐτῷ αὐστηρὰς ἀνακρίσεις πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τιμωρίαν τῶν συνενόχων τοῦ Παυσανίου, Ἐκ τούτων ἡ Ὀλυμπιὰς οὐ μόνον, φυσικῷ τῷ λόγῳ, διέφυγε πᾶσαν ποινὴν ἀλλὰ καὶ πολλὴν διετήρησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Δύο ἕτεροι συνένοχοι, δύο ἀδελφοὶ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς τῆς κατὰ τὴν ἄνω Μακεδονίαν χώρας Λυγκηστίδος καταγόμενοι, Ἡρομένης καὶ Ἀρραβαῖος, Ἀερόπου υἱοί. ἐθανατώθησαν· ἀθῷος δὲν ἦτο οὐδὲ ὁ τρίτος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ἀλλ' οὗτος, ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὸν φόνον προσηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα, ἀπηλλάγη πάσης τιμωρίας καὶ προήχθη μάλιστα εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα. Διέπραξε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἄλλους πολλοὺς τότε φόνους. Ἐθανάτωσε τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα υἱὸν τοῦ Περδίκκου Ἀμύνταν συνωμοσίας ἕνεκα. Κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν ἀπὸ τῆς Κλεοπάτρας γεννηθέντα υἱὸν τοῦ Φιλίππου· ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐθανατώθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς ἀπουσίας καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Τελευταῖον ὁ Ἄτταλος, ὁ τῆς Κλεοπάτρας θεῖος ἢ ἀδελφός, καὶ εἷς ἐκ τῶν ἀρχόντων τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἐφονεύθη ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Ἑκαταίου καὶ τοῦ Φιλώτα, δυνάμει μυστικῶν διαταγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄλλοι δέ τινες, εἴτε ἔνοχοι ὄντες εἴτε ἁπλῶς ὕποπτοι, ἐσώθησαν φυγόντες εἰς Ἀσίαν παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, ὅστις φαίνεται συντελέσας εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Παυσανίου. Ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν τούτων φόνων μὴ ὑπολάβωμεν τὸν Ἀλέξανδρον αἱμοβόρον· ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει τοιαύτη ἀνέκαθεν ἀταξία περὶ τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας ὥστε εἴδομεν ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ βασιλεῖς ἠναγκάζοντο διὰ τοιούτων βιαιοπραγιῶν νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν· ὁ δ' Ἀλέξανδρος γινώσκων ἅπαντα τὰ ὑπήκοα ἔθνη ἕτοιμα πρὸς ἐπανάστασιν, καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἰδίως σφόδρα διαταραχθεῖσαν ἐνόμισεν ἔτι μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς ἐσωτερικοῦ ἀντιπάλου, πρὶν ἢ ἀποδημήσας τῆς Μακεδονίας ἐπιχειρήσῃ τὴν ἁπανταχοῦ κύρωσιν τοῦ ἀμφισβητουμένου αὐτοῦ δικαιώματος.

Τῳόντι, ἅμα ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος, πολλὴ ἐπεκράτησε, μάλιστα ἐν Ἀθήναις, ταραχή, ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἰδίως ὑποκινηθεῖσα, ὅστις παρέστησε τὸν θάνατον τοῦ

ἀνδρὸς ἐκείνου ὡς παρέχοντα τῇ πόλει ἐλπίδας νέας ἐλευθερίας, ἐξύμνησε τὸ τοῦ Παυσανίου ἔργον, ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, ἐπονομάσας αὐτὸν Μαργίτην (ἀπὸ χαρακτῆρος τινὸς ἀξίου περιφρονήσεως ἑνὸς τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων), ἄνθρωπον εὐήθη, ὅστις δὲν θέλει κινηθῇ ἐκ Μακεδονίας, διότι ἀγαπᾷ νὰ περιπατῇ καὶ νὰ φυλάττῃ τὸ δέρμα αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ προέτεινε νὰ θύσῃ ὁ δῆμος εὐαγγέλια, ὅ ἐστιν εὐχαριστήριον πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίαν, ἥτις καὶ ἐτελέσθη, ἂν καὶ ὁ Φωκίων ἐπροσπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀτοπήματος· ἐζήτησε δὲ ὁ Δημοσθένης καὶ ἐξωτερικοὺς ἐπικούρους γράψας ἐπὶ τούτῳ πρός τε τὸν Ἄτταλον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνέδειξαν αὖθις τὴν δυσμένειαν αὐτῶν κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, οἱ δὲ Ἀμβρακιῶται ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ἣν ὁ Φίλιππος εἶχε καταστήσει ἐν τῇ πόλει αὐτῶν καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐψηφίσαντο τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ φυγάδων γενομένων ἀνδρῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ Θεσσαλοὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας,παρέμενε δὲ πάντοτε ἐν Καδμείᾳ καὶ τότε μακεδονικὴ φρουρὰ καὶ ἦρχον ἐν Θήβαις οἱ μακεδονίζοντες Θηβαῖοι. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἅμα ἐπληροφορήθη ταῦτα πάντα,ἔδραμεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, δύο μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς δολοφονίας τοῦ πατρός, δοὺς οὕτω δεῖγμα τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ δραστηριότητος, καὶ δι' ἔργων καταστήσας πρόδηλον, ὁπόσον ἐπλανᾶτο ὁ Δημοσθένης περιυβρίζων καὶ περιφρονῶν αὐτόν. Οἱ Θεσσαλοὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν εὐμενῶς καὶ ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὴν πρότερον εἰς τὸν Φίλιππον (1) παραχωρηθεῖσαν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ κοινοῦ δόγματος, τὸ ὁποῖον μετ' οὐ πολὺ ἐπεκύρωσε καὶ ἡ ἐν Θερμοπύλαις συνελθοῦσα σύνοδος τῶν Ἀμφικτυόνων. Μεθ' ὃ ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ εἰς Πελοπόννησον, οὐδεμίαν, ὡς φαίνεται, οὐδαμοῦ εὑρὼν ἀντίστασιν. Ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ βεβαίως τί ἀπέγιναν αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι διαδηλώσεις καὶ ἐπιδείξεις τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ δυστυχίαν πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἐνῷ ὠνόμαζον τὸν Ἀλέξανδρον παῖδα, αὐτοὶ ὡς παῖδες ἀληθῶς ἐπολιτεύθησαν, καὶ ἅμα ἔμαθον αὐτὸν ἐπελθόντα ἔσπευσαν διὰ ψηφίσματος οὐ μόνον συγγνώμην νὰ ζητήσωσι, καὶ ὑποταγὴν πλήρη νὰ ὁμολογήσωσι, καὶ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς θείας αὐτῷ ἀπένειμαν· ὁ δὲ ἀπεδέχθη ἐπιεικῶς καὶ μεγαλοφρόνως τὴν κομίσασαν τὸ δόγμα τοῦτο πρεσβείαν εἰς Θήβας, ὅπου ἔτι διέτριβε. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ περιοδείαν συνεκάλεσεν ἐν Κορίνθῳ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, ἥτις ἀπέδωκεν αὐτῷ. ὅπως ἄλλοτε εἰς τὸν Φίλιππον, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας, ἥν, ὡς καὶ τὴν προηγουμένην, ἐψήφισαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ἀναγκάσῃ καὶ τούτους νὰ ὑποκύψωσιν, ἀλλὰ δὲν ἐνόμισε πρέπον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐκείνης πόλεως, ἐνῷ ὅλαι αἱ λοιπαὶ οἰκειοθελῶς ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

Ἡ πρᾶξις ἐκείνη τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου εἶχε πιθανώτατα ἀπαραλλάκτως ὅπως ἡ πρᾶξις δι' ἧς προηγουμένως ἀπενεμήθη ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Φίλιππον. Κατὰ

(1) Ἀνεγνώρισαν δηλαδὴ αὐτὸν ὡς ἀρχιστράτηγον τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κατὰ Περσῶν πολέμῳ, ὡς εἶχεν ἀποφασίσει ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος πολλῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν περὶ Φιλίππου. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος, παραχωρηθείσης δῆθεν τῷ Φιλίππῳ ἢ τῷ Ἀλεξάνδρῳ.

δυστυχίαν, οὔτε τῆς μιᾶς οὔτε τῆς ἄλλης περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Ἀλλ' ὅμως ἔκ τινων περικοπῶν τῶν λόγων τῶν ἐν Ἀθήναις ῥητόρων δυνάμεθα νὰ λάβωμεν γενικήν τινα περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἔννοιαν. Καὶ πρῶτον, τοῦτο ἐκαλεῖτο «συνθήκη», ἢ «πρὸς Ἀλέξανδρον συνθῆκαι», καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διελάμβανεν, ὅτι κοινὴ συνομολογεῖται ἐν Ἑλλάδι εἰρήνη καὶ ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ συνθήκη ὥριζεν ὅτι, ἅ τις ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλύσῃ τὰς ἐπικρατούσας πολιτείας, θέλει λογισθῇ πολέμιος ὑπὸ πάντων τῶν τῆς εἰρήνης μετασχόντων. Ἰδίως ἐκανονίζετο ὅτι οὐδεὶς νέος θέλει ἐνιδρυθῇ δεσπότης καὶ οὐδεὶς καθαιρεθεὶς δεσπότης θέλει αὖθις ἀνορθωθῇ. Ἑκάστη πόλις ὑπεχρεοῦτο νὰ μὴ ἐπιχειρῇ ἀθέμιτόν τινα βιαιοπραγίαν, οἷον πολιτικοὺς θανάτους, δημεύσεις, ἀναδασμοὺς γαιῶν, ἀποκοπὰς χρεῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἑκάστῃ πόλει ἐπετρέπετο ὁ ἐλεύθερος κατὰ θάλασσαν πλοῦς, εἰς πάντας δὲ ἀπηγορεύετο νὰ ἐπάγωσι κώλυμά τι κατὰ τοῦτο ἢ νὰ ἀπάγωσι πλοῖα ἄλλων πόλεων, ἢ νὰ πέμπωσιν εἰς τοὺς λιμένας αὐτῶν πολεμικὰ πλοῖα, ἢ νὰ κατασκευάζωσιν εἰς τοὺς λιμένας τούτους τοιαῦτα πλοῖα, ἢ καὶ νὰ ναυτολογῶσιν ἐν αὐτοῖς· πᾶσαι αἱ κοινωνήσασαι τῆς συνθήκης πόλεις ὤμοσαν ὅτι θέλουσι τηρήσει αὐτὴν ἀκριβῶς καὶ ὅτι θέλουσιν ἀναγράψει αὐτὴν ἐπὶ στήλης· τελευταῖον ἐπετράπη ἡ εἰς τὴν συμμαχίαν παραδοχὴ πάσης νέας πόλεως ἥτις ἤθελε ζητήσει τοῦτο ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφασισθέντων ἀνετέθη εἰς διαρκῆ στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελοῦσαν, ὅστις ἀνεκηρύχθη ἐνταὐτῷ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον· ἑκάστη δὲ τῶν συμμαχίδων πόλεων ὤφειλε νὰ συντελῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἅμα προσκληθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Ἀλέξανδρος εἰς νεανικὴν ἡλικίαν
(Κεφαλὴ εὑρεθεῖσα ἐν Σμύρνῃ)

Τοιαῦται ὑπῆρξαν, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, αἱ περιώνυμοι ἐκεῖναι συνθῆ...ι, τὰς ὁποίας πολλάκις βραδύτερον ἐπεκαλέσατο ὁ Ἀλέξανδρος, ὀνομάζων αὐτὰς τὰ» ...ινῇ δόξαν ταῖ τος Ἕλλησι, τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων» Καὶ ἀνάγκη νὰ ὁμολογή...μεν ὅτι ὅ τε τύπος τῶν συνθηκῶν τούτων καὶ αἱ κατ' ἰδίαν διατάξεις αὐτῶν ἦσαν ...υθερώτερα τῶν γνωστῶν ἡμῖν διατάξεων τῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἡ...μονίας. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἱδρύθη δυνάμει συνθηκῶν, τὰς ὁποίας ὤμοσαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἐνῷ αἱ προηγούμεναι ἡγεμονίαι εἶχον μὲν ἱδρυθῇ δυνάμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὤμοσάν τινες τῶν πόλεων, ἔπειτα ὅμως ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἡγεμόνος πόλεως, διὰ τῆς βίας, εἰς τὰς ἐπιλοίπους. Πλὴν τούτου, ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἀπήτησεν ἀπὸ τὰς συμμαχίδας πόλεις τακτικὸν ἐτήσιον φόρον, ὅπως ἔπραξαν ἄλλοτε οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία κατηγορήθη μὲν ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων, κατηγορήθη ὅτι μετέβαλε τὰ πολιτεύματα πόλεών τινων, ὅτι ἐξώρισε πολίτας, ὅτι ἐνίδρυσε δεσπότας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐξετράπησαν πολλάκις εἰς ὁμοίας βιαιοπραγίας. Καὶ

ἔπειτα, πόθεν ἠξεύρομεν τὰς παραβάσεις τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας; Τὰς ἠξεύρομεν ἀπὸ τοὺς μικρὸν μετέπειτα ἐκφωνηθέντας ὑπὸ ἀθηναίων ρητόρων λόγους ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.Παρεκτὸς ὅμως ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι περιέχουσι πιθανώτατα ὑπερβολὰς πολλάς. αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξεφωνοῦντο ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μαρτυρεῖ ἀποχρώντως ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονίαἐ σέβετο τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων.

Ὁπωσδήποτε, οὕτω ρυθμισθέντων τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πραγμάτων, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 335 εἰς Μακεδονίαν ἵνα συμπληρώσῃ τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν περσικὴν ἐκστρατείαν παρασκευάς. Πρὶν ὅμως διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἔκρινε φρόνιμον νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Παιόνων καὶ τῶν Θρακῶν, οἵτινες, οἰκοῦντες πρὸς δυσμάς, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικοβόρειον τῆς Πέλλης, εἶχον μὲν ὑποταχθῆ εἰς τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν ἤθελον ὑποκύψει προθύμως εἰς τὸν νέον αὐτοῦ διάδοχον, ἐὰν δὲν ἐλάμβανον πεῖραν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Νομίσματα τῶν Κελτῶν, απομιμήσεως τῶν τοῦ Φιλίππου

Ὅθεν ἐν ἔαρι τοῦ 335 ἐστράτευσεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ πάντων πρὸς βορρᾶν, ἐξεβίασε τὴν δίοδον τοῦ Αἵμου, κατετρόπωσε τὴν μεγάλην θρακικὴν φυλὴν τῶν Τριβαλλῶν ἔφθασεν ἔπειτα μετὰ τριήμερον πορείαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἴστρου, ἠδυνήθη νὰ περάσῃ τὸν μέγιστον τοῦτον ποταμόν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πέραν αὐτοῦ κατοικοῦντας Γέτας καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ. διότι ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο οὐχὶ νὰ παρατείνῃ τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατακτήσεις ἀλλὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Θρᾴκης ἀρχήν. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνέπνευσαν τὰ κατορθώματα αὐτοῦ ὥστε οὐ μόνον οἱ Τριβαλλοὶ ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνεξάρτητοι Θρᾷκες ἐκ τῶν πέριξ οἰκούντων ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, προσφέροντες δῶρα καὶ αἰτοῦν-τες εἰρήνην, ἣν ἐπέτρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὁρμήσας ἀμέσως πρὸς τὴν χώραν τῶν Ἀγρι-άνων καὶ τῶν ἄλλων Παιόνων, ἥτις ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ τοῦ ἄνω Ἀξι[ού]. Καὶ τοὺς μὲν Ἀγριᾶνας εὗρε φιλίως πρὸς αὐτὸν ἔχοντας, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπληροφορ[ήθη] ὅτι ἀπεστάτησεν ὁ Ἰλλυριὸς Κλεῖτος. Ὅθεν ἐστράτευσεν ἐν τῷ ἅμα κατ' αὐτοῦ, δια[τρί]βοντος περὶ τὴν πόλιν Πήλλιον, ὀχυρωτάτην οὖσαν καὶ κειμένην πρὸς μεσημβρίαν τῆς Λυχνίτιδος ἢ Λυχνιδίας λίμνης, τῆς σημερινῆς Ὄχριδος, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Σκάρδου ἢ Πίνδου. πλησίον τῆς θέσεως ὅπου τὸ ὄρος τοῦτο διασπᾶται ὑπὸ ρήγματος ὀνομαζομένου σήμερον κλεισούρα τοῦ Τσελγὼν ἢ Δεβόλ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Κλείτου καὶ ὁ τῆς ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν Ταυλαντίων βασιλεὺς Γλαυκίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη κατ' ἀρχὰς νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ πράξας τοῦτο μετὰ πλείστης ὅσης ἐπιτηδειότητος ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως διὰ νυκτὸς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, κατέλαβεν αἰφνιδίως αὐτοὺς κοιμωμένους ἐν τῷ στρατοπέδῳ, κατετρόπωσε κατὰ κράτος καὶ ἠνάγκασε τὸν Κλεῖτον νὰ ἐκχωρήσῃ μὲν ἀπὸ τοῦ Πηλλίου, νὰ καταφύγῃ δὲ πρὸς δυσμὰς

εἰς τὴν τοῦ Γλαυκίου χώραν. Ἀλλὰ μόλις εἶχε κατορθώσει ταῦτα κατ' Αὔγουστον τοῦ 335 καὶ ἔλαβεν ἐξ Ἑλλάδος τὴν ἀγγελίαν ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἀποστάντες ἐπολιόρκουν τὴν ἐν Καδμείᾳ μακεδονικὴν φρουράν.

Τὰ ἔθνη εὐκολώτερον ἀποβάλλουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἢ τὰς ἕξεις καὶ τὰς ἀξιώσεις. Αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, καίτοι πρὸ πολλοῦ περιῆλθον εἰς πολλὴν ἀτονίαν καὶ ἔκλυσιν, ἔσῳζον ὅμως ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὴν ἀρχαίαν ἕξιν καὶ ἀξίωσιν τῆς ἐντελοῦς αὐτονομίας. Ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἐνιαυτῶν ἠναγκάσθησαν δὶς κατ' ἐπανάληψιν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς μερίς τις δυσμενῶς πρὸς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην διακειμένη, ἀπαραλλάκτως καθὼς ἄλλοτε ὑπῆρχον πόλεις ἢ πολιτικαὶ μερίδες δυσμενῶς ἔχουσαι πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἡ δὲ ἀντιμακεδονικὴ αὕτη μερὶς ἀφορμὴν μόνον ἐζήτει ἵνα ἀποπτύσῃ τὸν νέον χαλινόν καὶ τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκεν ἡ τοσοῦτον πόρρω τῆς Ἑλλάδος περὶ τὰς παρὰ τὸν Ἴστρον χώρας γενομένη ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνήγγελλε βεβαίως τακτικῶς εἰς Πέλλαν τὰ παρ' αὐτοῦ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ τὰ ἔγγραφα αὐτοῦ ἀναγινωσκόμενα ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἐπιτρόπων τῆς ἀρχῆς δὲν ἐδημοσιεύοντο· ἡ ἀπουσία του ἐν τούτοις παρετείνετο· καὶ ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ῥέπουσιν, ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, εἰς τὸ νὰ πιστεύωσι μᾶλλον τὰ ἀπαίσια ἢ τὰ αἴσια, ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ 335 διεδόθη αἴφνης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὄχι μόνον ἡττήθη ἀλλὰ καὶ ἀπέθανεν. Ἡ φήμη αὕτη παρήγαγε πολλὴν πνευμάτων ταραχήν, καὶ πρὸ πάντων παρὰ τοῖς Θηβαίοις, οἵτινες, κατεχόμενοι ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς καὶ ὑπὸ μακεδονιστῶν κυβερνώμενοι, ἔπασχον ἢ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς πάσχοντας πλειότερον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὴν δὲ τοιαύτην αὐτῶν διάθεσιν ὑπεξέκαυσαν καὶ οἱ περὶ τὸν Δημοσθένην Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὀνειρευόμενοι τὴν καταστροφὴν τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἔπαυσαν συνεννοούμενοι ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ εἶχον άβει μάλιστα ἐσχάτως ἱκανὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήματα. Οἱ ἀντίπαλοι οιπὸν τῶν μακεδονιστῶν Θηβαῖοι, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ μιᾶς τῶν Ἀθηναίων μερίδος, γκροτήσαντες ἐκκλησίαν, ἐξέδωκαν ψήφισμα δι' οὗ ἀνεκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποστασίαν, καὶ χειροτονήσαντες νέους Βοιωτάρχας ἐπέψαν εἰς αὐτοὺς τὴν ταχίστην τῆς ἐν Καδμείᾳ φρουρᾶς ἐκπολιόρκησιν. Συγχρόνως δὲ ζήτησαν διὰ πρέσβεων τὴν σύμπραξιν ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς τῶν Ἀθηῶν πόλεως. Μικρὰν ὅμως ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ἔλαβον συνδρομήν. Ἐν Ἀθήναις οἱ μὲν ήτορες Δημοσθένης, Λυκοῦργος, Ὑπερείδης, οἱ στρατιωτικοὶ Χαρίδημος, Ἐφιάλτης οἱ περὶ αὐτοὺς ἠγωνίσθησαν νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας νὰ κοινωνήσωσιν ἐπισήμως τοῦ ἐπιχειρήματος τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ἡ πόλις, ἀκούσασα μᾶλλον τὰς συμβουλὰς τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, ἔκρινε φρονιμώτερον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς ἐχθροπραξίας πρὸς τοὺς Μακεδόνας πρὶν ἢ λάβῃ θετικωτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γεγονότος τούτου. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες περιωρίσθησαν μόνον εἰς ὑποσχέσεις, παρεκτὸς τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἐξέπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν τινὰ ἀλλὰ δὲν προέβησαν ἐπέκεινα τοῦ Ἰσθμοῦ. Οἱ Θηβαῖοι λοιπὸν ἐγκατελείφθησαν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ οὕτω μεμονωμένοι διετέλουν πολιορκοῦντες τὴν ἐν Καδμείᾳ φρουρὰν καὶ ἐλπίζοντες ὅτι θέλουσιν ἐπιτύχει τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ὅτε αἴφνης ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ὡς κεραυνὸς ἡ ἀγγελία ὅτι κατέφθασεν εἰς Ὀγχηστὸν τῆς Βοιωτίας ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ. Τότε κατὰ πρῶτον ἔμαθον ὅτι ζῇ ὁ βασιλεύς· καὶ τὸ πρᾶγμα πάλιν ἐφάνη τοσοῦτον ἀπίστευτον ὥστ

κατ' ἀρχὰς διεδόθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ἐπελθὼν 'Αλέξανδρος, ὄχι ὁ τοῦ Φιλίππου ἀλλ' ὁ τοῦ 'Αερόπου υἱός.

Κατὰ δυστυχίαν τῶν Θηβαίων, ὁ ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ ἤδη εὑρισκόμενος καὶ ἐπελαύνων ἐπ' αὐτοὺς πολέμιος ἦτο οὐδεὶς ἄλλος ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βασιλεὺς 'Αλέξανδρος, ὅστις πρὸ τριῶν μὲν μηνῶν εἶχε κατατροπώσει τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς Γέτας περὶ Ἴστρον ποταμόν, πρὸ δεκαπέντε δὲ μόλις ἡμερῶν εἶχε συντρίψει περὶ Λυχνιδίαν λίμνην τὸ στρατόπεδον τοῦ Κλείτου καὶ τοῦ Γλαυκίου· ἡ δὲ θαυμαστὴ ταχύτης μεθ' ἧς, ὡς καταρράκτης ἀκατάσχετος, ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, μαρτυρεῖ τήν τε ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν ἀμίμητον δραστηριότητα τοῦ ἄγοντος αὐτὸν στρατηγοῦ. Τῷόντι ὅσοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν δὲν ἔχουσι πρόχειρον τὴν εἰκόνα τῶν χωρῶν περὶ ἃς εὑρίσκετο ὁ 'Αλέξανδρος ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς τῶν Θηβαίων ἀποστασίας ἃς ἀναζητήσωσιν αὐτὰς εἰς τὸν τυχόντα χάρτην τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς 'Ηπείρου, ἵνα λάβωσιν ἔννοιάν τινα τῆς ἀπαραδειγματίστου ἐκείνης πορείας· ἃς ἀνεύρωσιν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς ἀριστεράν, ἤτοι πρὸς δυσμὰς τῶν Βιτωλίων, τὴν λίμνην τῆς Ὄχριδος, καὶ ὀλίγον μεσημβρινώτερον αὐτῆς τὴν κλεισούραν τοῦ Τσελγὼν ἢ τοῦ ποταμοῦ Δεβόλ, ἐκεῖ ὅπου ὁ 'Αλέξανδρος κατέστρεψε τὸν Κλεῖτον καὶ τὸν Γλαυκίαν, γενόμενος κύριος τοῦ Πηλλίου, καὶ ἐκεῖ ἔμαθε τὰ ἐν Θήβαις γενόμενα. 'Εν τῷ ἅμα δὲ ἐξώρμησεν ἐκεῖθεν πρὸς μεσημβρίαν καὶ πορευθεὶς ἐν μέρει παρὰ τὸν ἄνω Ἁλιάκμονα ὥδευσε διὰ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἤτοι διὰ τῶν χωρῶν αἵτινες ἐκαλοῦντο μὲν 'Εορδαία καὶ 'Ελυμιῶτις, ἔκειντο δὲ πρὸς ἀριστερὰν αὐτοῦ, ἐνῷ πρὸς δεξιὰν εἶχε τὰς ἄκρας τῆς Πίνδου καὶ τὸν ἄνω ροῦν τοῦ ποταμοῦ 'Αφου, ὅπου κατῴκουν αἱ ἠπειρωτικαὶ φυλαὶ τῶν Τυμφαίων καὶ τῶν Παραυαίων. Τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἡμέρᾳ ὁ 'Αλέξανδρος ὑπερβὰς τὰς ταπεινοτέρας κορυφὰς τῶν Καμβουνίων ὀρέων, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὸν Ὄλυμπον ἀπὸ τῆς Πίνδου, κα[ὶ] τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἔφθασεν εἰς τὴν θεσσαλικὴν πόλιν Πελλήνη[ν]. Μετ' ἄλλας δὲ ἓξ ἡμέρας ἐπεφάνη εἰς 'Ογχηστὸν τῆς Βοιωτίας καὶ ἦτο ἤδη ἐντὸς τ[ῶν] Θερμοπυλῶν, πρὶν ἢ κανεὶς τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων μάθῃ ὅτι ἐπέρχεται ἢ ὅτι καὶ ἁπλῶς ζῇ. Δύο δὲ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ἀφίξεως ἡμέρας ἤγαγε τὸν στρατὸν περὶ Θήβας καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευράν. Οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο ἔτι νὰ σωθῶσιν. Ὁ 'Αλέξανδρος δὲν ἐπεθύμει τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, δὲν ἐπεθύμει ματαίαν αἵματος χύσιν· δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ φανῇ ὅτι διὰ τῆς βίας ἄρχει τῆς Ἑλλάδος, οὔτε νὰ ἀναλώσῃ μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς ἀγῶνας ἐμφυλίους, προαιρούμενος ὅσον ἐνδέχεται ἀκεραίαν νὰ φέρῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν 'Ασίαν· ὅθεν προεκήρυξε γενικὴν τῶν Θηβαίων ἀμνηστίαν καὶ ὑπέσχετο τὴν τήρησιν τῶν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐν Κορίνθῳ συνομολογηθέντων, μὴ ἀπαιτήσας ἄλλο εἰμὴ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν δύο ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Προθύτου. 'Αλλ' ὑπερίσχυσεν, ὡς μὴ ὤφελεν, ἡ μερὶς τῶν ἀντιμακεδονιστῶν, καὶ οἱ Θηβαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐνέδωκαν εἰς τὰς ἐπιεικεῖς τοῦ 'Αλε-

Χρυσᾶ νομίσματα 'Αλεξάνδρου

(Παλλὰς καὶ Νίκη)

('Αθηνᾶ μετὰ κράνους κεκοσμημένη διὰ γυπαετοῦ, Νίκη πτερωτὴ κρατοῦσα στέμμα καὶ κοντὸν τροπαίου)

('Αθηνᾶ μετὰ κράνους κεκοσμημένο[υ] δι' ὄφεως καὶ Νίκη)

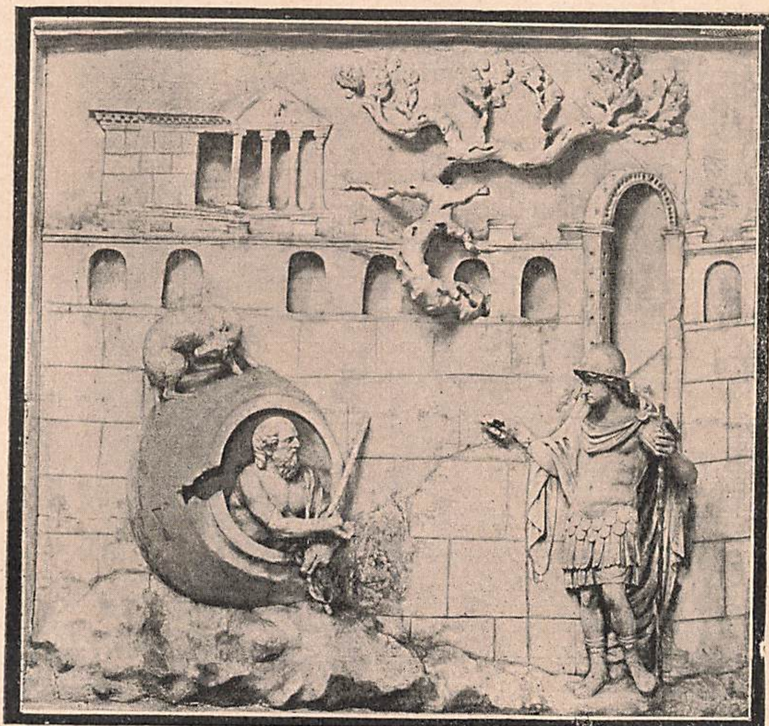
ξάνδρου προτάσεις ἀλλὰ καὶ ἐξύβρισαν αὐτόν, ἀνακηρύξαντες ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν στρατηγῶν Ἀντιπάτρου καὶ Φιλώτα καὶ προσκαλοῦσι «τὸν βουλόμενον μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ Θηβαίων ἐλευθεροῦν τοὺς Ἕλληνας καὶ καταλύειν τὸν τῆς Ἑλλάδος τύραννον» νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς ἵνα μετ' αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ συμπράξῃ. Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ συμβιβασμὸς ἀπέβη ἀδύνατος, ὁ δὲ παροργισθεὶς Ἀλέξανδρος προσήγαγε τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ παρεσκεύασε τὰ πάντα πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς πόλεως. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φοβερός, διότι οἱ ἀπηλπισμένοι Θηβαῖοι ἐπολέμησαν γενναίως· ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν τέχνην τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἀκατάσχετον τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ τόλμην, ἐνῷ μάλιστα προσεβάλλοντο καὶ ὄπισθεν ὑπὸ τῆς ἐν Καδμείᾳ φρουρᾶς; Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν ἐπῆλθεν ἀνηλεὴς τῶν ἡττηθέντων σφαγή· οἱ μὲν Μακεδόνες, ὧν ἔπεσον περὶ τοὺς 500, εἶχον ἐξαγριωθῆ, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων σύμμαχοι αὐτῶν Φωκεῖς, Ὀρχομένιοι, Θεσπιεῖς, Πλαταιεῖς ὠφελήθησαν ἐκ τῆς περιστάσεως ἵνα ἐκδικηθῶσι δι' ὅσα ἄλλοτέ ποτε παρὰ τῶν Θηβαίων εἶχον ὑποστῆ δεινά. Ὅθεν κατεκόπησαν Θηβαῖοι, ὡς λέγεται, ὑπὲρ τοὺς 6.000· οἱ δὲ περισωθέντες, πλείονες τῶν τρισμυρίων, ἐγένοντο αἰχμάλωτοι. Τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ὁριστικῆς τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν τύχης ἐπέτρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τοὺς Ὀρχομενίους, τοὺς Πλαταιεῖς, τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὅσοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἅλωσιν. Οἱ δὲ ἐψηφίσαντο ὅτι ἡ πόλις θέλει κατασκαφῆ, ἐξαιρέσει τῆς Καδμείας, ἐν ᾗ θέλει ἑδρεύει πάντοτε μακεδονικὴ φρουρά· ὅτι ἡ χώρα θέλει διανεμηθῆ μεταξὺ τῶν συμμάχων, ὅτι ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι Θηβαῖοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες, θέλουσιν ἐκποιηθῆ ὡς δοῦλοι, πλὴν μόνων τῶν ἱερέων, ἱερειῶν καὶ ἐκείνων ὅσοι διετέλεσαν φίλοι τῶν Μακεδόνων καὶ ἰδίως τοῦ Φιλίππου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅτι τέλος οἱ φυγάδες Θηβαῖοι θέλουσι καταδιωχθῆ καὶ συλληφθῆ ὁπουδήποτε εὑρίσκονται ἵνα φονευθῶσι καὶ ὅτι ἀπαγορεύεται εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν πόλιν νὰ δώσῃ ἄσυλον εἰς αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπικυρώσας τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐξετέλεσεν αὐτὴν κατὰ γράμμα· ἡ μόνη τροπολογία ἣν ἐπέφερεν ἦτο ὅτι διεφύλαξε τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Πινδάρου καὶ ἐφείσθη τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ.

Αὐτὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ βιαιοπραγία κατεκρίθη πικρῶς καὶ δικαίως ὑπὸ πλείστων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Παραβαλλομένη πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθησαν οἱ Σπαρτιᾶται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μετὰ τὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πρᾶξις ἀναδείκνυσιν αὐτὸν ἀγριώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἥκιστα φιλανθρώπου ἐκείνου ἑλληνικοῦ φύλου. Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσι περιστάσεις τινὲς αἱ ὁποῖαι δὲν δικαιολογοῦσι μέν, ἄπαγε, τὴν ἀνηλεῆ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκδίκησιν, μετριάζουσι δὲ τοὐλάχιστον μέχρι τινὸς τὴν εὐθύνην αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πολέμιοι ἡττηθέντες, καθ' ὧν ὁ νικητὴς οὐδένα εἶχεν ἰδιάζοντα ἐκδικήσεως λόγον· ἐνῷ οἱ Θηβαῖοι διετέλεσαν ἄλλοτε σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων· καὶ τοιοῦτοι ὄντες ἀπέστησαν ἤδη ἅπαξ ἐπὶ τοῦ Φιλίππου καὶ ἐσυγχωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἀπέστησαν τὸ δεύτερον· καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος προέτεινε, πρὸ τοῦ ἀγῶνος, εἰς αὐτοὺς ἀμνηστίαν, ἀλλ' αὐτοὶ ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν καὶ ἐξύβρισαν τὸν βασιλέα· ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ἐξεμάνη κατ' αὐτῶν καὶ ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς ἀγανακτήσεως ἐπεχείρησε τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μελετῶν νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν εἶχε μέγιστον συμφέρον νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐν Ἑλλάδι νέαν στάσιν, συντελεστικωτάτην δὲ εἰς τοῦτο ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τὴν κατάπληξιν ἣν ἐπροξένησεν ἡ φοβερὰ αὐτὴ τιμωρία. Καὶ ἔπειτα τίς ἐπὶ τέλους ἐξέδοτο τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο δόγμα; Οἱ γείτονες, οἱ συγγενεῖς τῶν Θηβαίων, Ὀρχομένιοι, Πλαταιεῖς καὶ ἄλλοι στερεοελλαδῖται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀλέ-

ανδρος ἔσπευσε νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ δόγμα αὐτῶν καὶ ὅτι ἐπιτρέψας τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς εἰρημένους Ἕλληνας ἤξευρεν ἐκ προοιμίου ὁποῖόν τι ἤθελεν ἀποβῆ, διότι ἤξευρε τὸ ἀδιάλλακτον αὐτῶν κατὰ τῶν Θηβαίων πάθος. Οὐδὲν ἧττον, ἡ ἄμεσος τοῦ γεγονότος εὐθύνη ἐπίκειται εἰς τοὺς γείτονας τῶν Θηβαίων· ἂν ἦσαν ἐπιεικέστεροι, ἴσως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελεν ἐπιτείνει τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν. Τὴν περὶ τούτου εἰκασίαν συνάγομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετενόησε διὰ τὰ γενόμενα καὶ πολλάκις ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν Θηβαίων συμφοράν· «ἦν δὲ Θηβαίων οὐδεὶς τῶν περιγενομένων, ὃς ἐντυχών τι καὶ δεηθεὶς ὕστερον οὐ διεπράξατο παρ' αὐτοῦ». Οὐδὲ βραδέως ἐπῆλθεν ἡ μεταμέλεια, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὸ γεγονὸς μετέβαλεν ὁ βασιλεὺς τρόπον, ὥστε πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες, εἰς οὓς ἐπετράπη ἡ περὶ τῶν Θηβαίων ἀπόφασις, ἐὰν ἁπλῶς μικράν τινα ἐπετύγχανον ἀναβολήν, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ πρώτη τοῦ βασιλέως ὀργή, ἤθελον προλάβει τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ὅτι δὲ ἀμέσως ἔπειτα ὁ Ἀλέξανδρος μετέβαλε γνώμην, δῆλον ἐκ τῆς ἐπιλοίπου αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτείας. Παράδοξον δὲν εἶναι ὅτι ἐσυγχώρησε τοὺς Ἀρκάδας, τοὺς Ἠλείους, τοὺς Αἰτωλούς, οἵτινες ὅλοι, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἀπέδειξαν διάθεσιν ἀποστασίας, ἐπὶ τέλους οὐδὲν ἔπραξαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν Θηβαίων. Ἀλλ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἂν ὡς πόλις δὲν ἐκοινώνησεν ἐπισήμως τοῦ ἔργου, πολυειδῶς ὅμως ὑπεκίνησε τοὺς ἀποστάτας καὶ ἔπεμψεν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν ἀνδρῶν, ὅπλων καὶ χρημάτων· οὐδὲ κατὰ πρῶτον ἐπολιτεύετο ἀπίστως οὕτω καὶ ἀσυνέτως. Αὐτὴ ὑπῆρξε πρωτουργὸς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ ἐσυγχωρήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· αὐτὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, συνενοήθη μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ ἦτο καθ' ὅλα ἕτοιμος νὰ στασιάσῃ· πάλιν δὲ συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὥστε τρίτον ἤδη πταίσασα ἠδύνατο εὐλόγως νὰ τιμωρηθῇ. Καὶ ὄχι μόνον εὐλόγως ἀλλὰ καὶ εὐκόλως, διότι, ἐνῷ ἤξευρε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπελθόντα εἰς Βοιωτίαν, ἐνῷ ἤξευρεν αὐτὸν πολιορκήσαντα τὰς Θήβας, ἐνῷ ἤξευρεν ἀρξαμένην τὴν ἔφοδον καὶ ἔπρεπε νὰ ἠξεύρῃ ἐκ προοιμίου τὴν ἔκβασιν αὐτῆς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἐφόδου, ἀντὶ νὰ προπαρασκευασθῇ εἰς ἄμυναν, ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ πανηγυρίζῃ τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια. Μόνον δὲ ὅτε εἶδε προσερχομένους τοὺς φυγάδας Θηβαίους ἐπεχείρησε προχείρους τινὰς προπαρασκευάς. Ἐκ τούτου πρόδηλον ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπήρχετο ἀμέσως μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στρατοῦ, ἡ πόλις ἤθελε παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως, «ἐπιεικὲς ἔργον, κατὰ Πλούταρχον, ὠμοτάτῳ καὶ σκυθρωποτάτῳ παραβαλεῖν βουλόμενος», περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, Δημοσθένους, Λυκούργου, Ὑπερείδου, Πολυεύκτου, Χάρητος, Χαριδήμου, Ἐφιάλτου, Διοτίμου καὶ Μοιροκλέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποφεύγοντες καὶ ταύτης τῆς ἀπαιτήσεως τὴν ἐκτέλεσιν, ἐξητήσαντο δι' ἐπανειλημμένων πρεσβειῶν τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως ὑπὲρ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν, ἐνέδωκεν ἐπὶ τέλους ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰς τοῦτο, ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τοῦ Χαριδήμου καὶ τοῦ Ἐφιάλτου, οἵτινες ἀπεδήμησαν τότε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐπιεικὴς οὕτως ἀνεδείχθη, ἀλλὰ καὶ φιλοφρονέστατος. Εἷς τῶν πρέσβεων τοὺς ὁποίους ἡ πόλις ἐξέπεμψεν ἵνα πραΰνωσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ Φωκίων· πρὸς τοῦτον δὲ ὁμιλῶν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τῆς μελετωμένης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας εἶπεν ὅτι τοσούτῳ μᾶλλον ἐπιθυμεῖ φιλικῶς νὰ διάκειται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὅσῳ, ἐκλιπόντος τυχὸν αὐτοῦ, δὲν βλέπει τίς ἄλλος παρ' αὐτοὺς δύναται νὰ ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω συμβιβασθέντων τῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πραγμάτων, ἡ πόλις αὕτη ἐπανήλ-

θεν εἰς ἣν πρότερον εἶχε τάξιν, ἐν τῇ κοινῇ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίᾳ ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ὁ δὲ βασιλεύς, μηδόλως κατελθὼν εἰς Ἀττικήν, ἐπορεύθη ἤδη πρὸς τὸν Ἰσθμόν, ὅπου ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῶν διαφόρων πόλεων, ἤκουσε τὰς ἐπανειλημμένας αὐτῶν περὶ ὑποταγῆς διαβεβαιώσεις καὶ προεδρεύσας πιθανώτατα τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων συνόδου ὥρισε τὴν δύναμιν ἣν ἑκάστη πόλις ὤφειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ, διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Τότε συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ πολύκροτος

Ἀλέξανδρος καὶ Διογένης
(Ἀνάγλυφον ἐν τῇ ἐπαύλει Ἀλμπάνη, ἐν Ρώμῃ)

αὐτοῦ συνέντευξις πρὸς Διογένην τὸν Σινωπέα. Ἐνῷ τοσοῦτοι πολιτικοὶ καὶ λόγιοι ἄνδρες προσελθόντες ἐχαιρέτιζον τὸν βασιλέα, μόνος ὁ κυνικὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὁ διατρίβων τότε ἐν Κορίνθῳ, ἐντελῶς ἠδιαφόρησε πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς καὶ οὐδ' ἠθέλησε νὰ ἴδῃ αὐτόν· ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Διογένην, ὅστις ἔτυχε κατακείμενος ἐν ἡλίῳ· καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθισε βλέπων ἐπερχομένους τοσούτους ἀνθρώπους καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ὅτε δὲ ἐκεῖνος ἀσπασάμενος τὸν ἄνδρα ἠρώτησεν ἂν τυγχάνει δεόμενός τινος, «μικρόν, ἀπεκρίθη ὁ Διογένης, ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετάστηθι». Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐγέλασαν ἀκούσαντες τὴν ἀπόκρισιν ταύτην ἀλλ' ὁ αὐτοτελὴς καὶ αὐτάρκης τοῦ φιλοσόφου χαρακτὴρ ἐπροξένησε τοιαύτην εἰς τὸν βασιλέα ἐντύπωσιν ὥστε ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν «ἀλλὰ μὴν ἐγώ, εἶπεν, εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην». Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον καὶ λαβὼν παρὰ τῆς προφήτιδος χρησμὸν αἴσιον περὶ τῆς στρατείας ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἴδῃ.

Εἰς Πέλλαν ἐπανῆλθε τὸ φθινόπωρον τοῦ 335 καὶ ἠσχολήθη ἤδη δι' ὅλου τοῦ

ἑπομένου χειμῶνος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν προπαρασκευῶν, τελέσας ἐν τῷ μεταξύ, ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, θυσίας μεγαλοπρεπεῖς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ σκηνικοὺς ἀγῶνας εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν. Τοὺς ἀγῶνας τούτους πρῶτος ἐσύστησεν ὁ βασιλεὺς Ἀρχέλαος, ἀλλ' ἡ παροῦσα πανήγυρις, ἥτις διήρκεσεν ἡμέρας ἐννέα, διότι μία ἀνεδείχθη ἐπώνυμος ἡμέρα ἑκάστη τῶν Μουσῶν, ὑπῆρξε λαμπροτέρα ὅλων τῶν προηγουμένων. Ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχθη εἰς σκηνὴν ἑκατοντάκλινον τοὺς στρατηγούς, τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν πόλεων, πολυτελῶς ἐνταῦθα αὐτοὺς ἑστιάσας, ἐνῷ πέριξ ἅπας ὁ στρατός, εἰς πολυαρίθμους καθήμενος τραπέζας, μετεῖχε συγχρόνως τῆς εὐωχίας ἐκείνης καὶ εὐθυμίας. Κατὰ δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἔαρος τοῦ 334 συνήθροισεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπεθεώρησε, μεταξὺ Πέλλης καὶ Ἀμφιπόλεως, τὸν στρατὸν τὸν ὡρισμένον ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας, ἐνῷ ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ὡσαύτως ἕτοιμος νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα. Τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἑνιαίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ στρατείαν διά τε τὰς περιπετείας αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἴδομεν ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη ὁ Φίλιππος καὶ ἐκύρωσαν ἐπανειλημμέναι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σύνοδοι. Νεώτεραι πολέμου ἀφορμαὶ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Περσίας δὲν ἐδόθησαν, τοὐλάχιστον δὲν ἐδόθησαν τοιαῦται σπουδαῖαι, ἀλλ' ἀρχαῖαι ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ ἰσχυραί. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος οἱ Πέρσαι ἐπιτεθέντες πρῶτοι κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων ἐπέβαλον εἰς αὐτὰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν πόλεων ἐκείνων, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι οὐ μόνον αὐτὰς κατετρόπωσαν πολυειδῶς καταδυναστεύσαντες ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν, δὶς ἐπ' αὐτὴν στρατεύσαντες καὶ μυρίας ὅσας ἐπενεγκόντες συμφορὰς καὶ ζημίας. Ἀποκρουσθέντες τελευταῖον καὶ πολλάκις ἡττηθέντες ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ ἠναγκάσθησαν οὐ μόνον ἐκ τῆς πρώτης νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑλληνίδων πόλεων τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν. Ἀλλὰ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἑλληνικῶν ἀγώνων, ἀνέκτησαν αὖθις τὴν κυριαρχίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδων πόλεων. Ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος τὴν ἀπὸ τῆς ξενικῆς δυναστείας ἀπαλλαγὴν τῶν ὁμογενῶν τούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετὰ ταῦτα, ἐκ νέων ἐμφυλίων ἀγώνων ὠφελούμενοι, οἱ Πέρσαι ἐπέβαλον τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα διὰ προσταγμάτων ὑβριστικῶν, ἐπ' Ἀνταλκίδου τε καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Οἱ Πέρσαι λοιπὸν ἀπρόκλητοι ἐπετέθησαν πολλάκις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, περιύβρισαν τὰ ἱερὰ αὐτοῦ, ἐπυρπόλησαν πλείστας πόλεις, ἐλεηλάτησαν πλείστας χώρας, καὶ νῦν ἔτι, ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων τῆς Ἑλλάδος διενέξεων, διετέλουν δεσπόζοντες ἀξιολόγου τοῦ ἔθνους μοίρας, ἤτοι ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδων πόλεων. Τούτου ἕνεκα τὸ αἴσθημα τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως ἐπεκράτει ἀείποτε ἐν Ἑλλάδι, εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὅσοι μετεωρίζοντο ὑπεράνω τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, ὁσάκις δὲ ἀπηρτίζετο νέα τις τοῦ ἔθνους ἕνωσις, ἐν τῷ ἅμα ἀπεφασίζετο νέα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία. Τοῦτο ἔπραξε τὸ ἔθνος, ἅμα ἡνώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἔπραξε τὸ δεύτερον, ἅμα ἡνώθη ὑπὸ τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον νὰ πράξῃ καὶ ἤδη ἅμα ἡνώθη αὖθις ὑπὸ τὴν τῶν Μακεδόνων ἡγεμονίαν (1). Δὲν θέλομεν παρασιωπήσει ὅτι οἱ ἱστορικοὶ ὑπολαμβάνοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὅλως ἀλλοτρίαν

(1) Καὶ ἡ ἐνταῦθα ἀναφερομένη ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων πρέπει νὰ νοηθῇ μόνον ὑπὸ ἔννοιαν ἡγεμονίας στρατιωτικῆς ἐν τῷ κατὰ Περσῶν πολέμῳ προσωπικῶς εἰς τὸν Φίλιππον καὶ εἶτα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀναγνωρισθείσης, οὐχὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καθόλου οὐδ' ὑπὸ ἔννοιαν πολιτικήν.

τοῦ ἑλληνισμοῦ παρατηροῦσι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα δὲν φαίνεται ἐπικρατήσας πολὺς ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας καὶ ὅτι ἡ στρατεία αὕτη ἦτο μᾶλλον ἔργον τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ τοῦτο, μέχρι τινὸς ἀληθές, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ νέα ἀπόδειξις τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐκλύσεως, ἥτις ἐπεκράτησεν ἤδη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, καὶ τῆς ἀναμφισβητήτου ἀληθείας ὅτι ἡ κυρία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἑστία μετετέθη ἔκτοτε ἀπ' Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης καὶ Θηβῶν εἰς Πέλλαν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν εἶχε συμβῆ ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ πάλιν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς τετάρτης; Ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἐν γένει οἱ Πελοποννήσιοι οὐδεμίαν ἔδειξαν προθυμίαν, μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ μάχην, πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου, τοῦ διεξαχθέντος τότε κυρίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἕπεται ἆρά γε ἐκ τούτου ὅτι τὸ ἐπιχείρημα δὲν ἦτο ἐθνικόν; ἄπαγε! Ἕπεται μόνον ὅτι κυρία ἑστία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦσαν τότε αἱ Ἀθῆναι καὶ ὄχι ἡ Σπάρτη. Πάλιν ἐπὶ Ἀγησιλάου αἱ Ἀθῆναι οὐ μόνον δὲν μετέσχον τοῦ κατὰ Περσῶν ἀγῶνος ἀλλὰ καὶ ἀντέπραξαν διότι τότε κυρία ἑστία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο ἡ Σπάρτη καὶ ὄχι αἱ Ἀθῆναι. Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισεν ὁ Φίλιππος καὶ προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐθνικόν, ἑλληνικόν, καὶ αἱ ἀφορμαὶ αὐτοῦ ἦσαν δίκαιαι· ἴδωμεν ἤδη ὁποῖαί τινες ἦσαν αἱ περιστάσεις καθ' ἃς ἔμελλε νὰ διενεργηθῇ.

Ὁ Ἀλέξανδρος
(Μεγέθυνσις νομίσματος)

Ὁ Ἀλέξανδρος, στρατεύων ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν εἶχε νὰ φοβηθῇ σπουδαίαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπανάστασιν, οἵα συνέβη ἐπὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας καὶ ἐπὶ Ἀγησιλάου. Αἱ Θῆβαι εἶχον καταστραφῆ, αἱ Ἀθῆναι ἐπανειλημμένως ἐταπεινώθησαν, ἡ δὲ Σπάρτη μόλις ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τοὺς γείτονας αὐτῆς Μεσσηνίους καὶ Ἀρκάδας· ὥστε στρατὸς εὐάριθμος, καταλειφθεὶς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤρκει ἵνα συνέχῃ τὴν ἀντιμακεδονικὴν μερίδα καὶ ἵνα περιστείλῃ, ἐν ἀνάγκῃ, πᾶν ἐπαναστατικὸν αὐτῆς κίνημα. Ἀλλὰ τὸ περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἴδομεν προηγουμένως εἰς τὴν ἐσχάτην περιελθὸν παραλυσίαν, εἶχεν ἤδη ἀνακύψει ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀναρχίας καὶ ἐφαίνετο δυνάμενον ν' ἀνθέξῃ ὁπωσοῦν. Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις τὰς ὁποίας περὶ τοῦ κράτους τούτου ἐδώκαμεν ἀνατρέχουσιν εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην χρόνους, ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου. (Ἰδὲ Γ' κεφ. Ε' βιβλίου Α' τόμ.) Αἱ πλεῖσται τῶν δυτικῶν σατραπειῶν εἶχον τότε ἀποστατήσει κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἡ δὲ Αἴγυπτος διετέλει πρὸ καιροῦ ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς. Ἀλλ' ἔκτοτε τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν· ὁ Ἀρταξέρξης Β', ὁ ἐπικληθεὶς Μνήμων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀφοῦ κατέβαλεν εἰς Κούναξα τὸν ἀδελφὸν Κῦρον, ἀπέθανε περὶ τὸ 359 καὶ διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὦχος,

μετονομασθεὶς καὶ αὐτὸς Ἀρταξέρξης. Μετ' οὐ πολὺ δέ, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ Φίλιππος ἐνέβαλε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνηγορεύθη μέλος τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ὁ Ὦχος κατώρθωσε νὰ καθυποβάλῃ αὖθις εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ τὴν Κύπρον, τὴν Φοινίκην καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον. νὰ ἑνώσῃ οὕτω τὸ κράτος εἰς ἕν, καὶ νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ δύναμιν οἵαν δὲν εἶχε πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ξέρξου. Δύο ἄνδρες συνετέλεσαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἀναβίωσιν ἐκείνην, ὁ ῥόδιος Μέντωρ καὶ ὁ πέρσης Βαγώας. Καὶ ὁ μὲν Βαγώας συνώδευσε τὸν Ὦχον, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων, εἰς τὰς μεσογειοτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὁ δὲ Μέντωρ προεχειρίσθη σατράπης τῆς παραλίας. Μὴ ἀπορήσωμεν δὲ ὅτι ἕλλην ἀνὴρ ἴσχυσε τοσοῦτον παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ· τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως δι' ἧς κατετροπώθησαν οἱ ἀποστάται καὶ μάλιστα ἡ Αἴγυπτος συνέκειτο ἐξ ἑλλήνων μισθοφόρων. Ἄξιον μάλιστα σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἐγχώριος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Νεκτανεβὼ δι' ἑλλήνων ὁμοίως μισθοφόρων ἠδυνήθη νὰ παρατείνῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ, ὥστε ἡ τύχη τῆς Ἀσίας πρὸ καιροῦ ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὑπερίσχυσε δὲ ἡ περὶ τὸν Ὦχον ἑλληνικὴ μερὶς ἰδίως διὰ τὴν ἐξαίρετον ἐπιτηδειότητα τοῦ Βαγώου καὶ τοῦ Μέντορος. Ὁ Μέντωρ μετέπειτα παρέσχε τῷ βασιλεῖ ἑτέραν μεγάλην ὑπηρεσίαν, διότι καθυπέταξεν αὐτῷ ἁπάσας τὰς χώρας καὶ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅσαι, ὑπὸ ἰδίους διατελοῦσαι δυνάστας, οὔτε φόρον ἐπλήρωνον οὔτε εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ βασιλέως ὑπήκουον, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτω τὴν περσικὴν κυριαρχίαν καθ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ παράλια τῆς Ἀσίας. Ναὶ μὲν περὶ τὸ 338 ὁ παντοδύναμος Βαγώας ἐδηλητηρίασε τὸν Ὦχον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν νεώτατον τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὀνόματι Ἀρσῆν, φονεύσας ὅλους τοὺς λοιπούς· μετὰ δὲ δύο ἔτη ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἀρσῆν καὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ τέκνα, ὥστε οὐδεὶς ἤδη ὑπελείπετο ἄμεσος ἀπόγονος τῶν βασιλέων, προεχειρίσθη δὲ βασιλεύς, ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου ἐκείνου ἀνδρός, φίλος τις αὐτοῦ ὀνόματι Δαρεῖος Κοδομανός, ἀπόγονος ὢν ἑνὸς τῶν ἀδελφῶν Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος. Ἐντεῦθεν τὸ κράτος ἐφαίνετο παραδοθὲν πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπαλλάξει αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Ὦχος. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὁ Κοδομανὸς δὲν ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπος ἀπεστερημένος παντὸς προτερήματος. Εἴς πρόσφατόν τινα κατὰ τῶν Καδουσίων πόλεμον ἐκτήσατο ὄνομα μέγα, μονομαχήσας πρὸς ἕνα τῶν πολεμίων διαβεβοημένον ἐπ' ἀλκῇ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἀποκτείνας αὐτόν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του προέλαβε νέας τοῦ Βαγώου ἐπιβουλὰς καταστήσας αὐτὸν ἐκποδών. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη καθ' ὅλον τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡνωμένον καὶ ἠδύνατο ν' ἀντιπαρατάξῃ ἁπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις κατὰ παντὸς πολεμίου. Βασιλεύσας ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 336, ὅτε ὁ Φίλιππος παρεσκευάζετο πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὁ δὲ Παρμενίων καὶ ὁ Ἄτταλος, περαιωθέντες εἰς Ἀσίαν, εἶχον ἀρχίσει τὰς πρώτας ἐχθροπραξίας, ὁ Δαρεῖος διέταξε τὰ πρὸς ἄμυναν ἀναγκαῖα καὶ συγχρόνως ἐπεχείρησε νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατὰ τῆς μακεδονικῆς

Δαρεῖος ὁ Κοδομανός
(ἐκ μωσαϊκοῦ τῆς Πομπηίας)

κυριαρχίας. Δὲν γνωρίζομεν μέχρι τίνος συνετέλεσεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Φιλίππου· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκαυχήθη ἐπὶ τούτῳ καὶ ὅτι κατ' ἀρχὰς νομίσας πάντα κίνδυνον παρελθόντα τὸν μὲν Ἀλέξανδρον περιεφρόνησε, διέκοψε δὲ τὰς παρασκευὰς καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνεννοήσεις. Ἀλλ' ἅμα ἔμαθε τὰ κατορθώματα τοῦ νέου βασιλέως ἐν Θράκῃ, ἐν Ἰλλυρίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐπείσθη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο τοὐλάχιστον ἀνάξιος τοῦ πατρὸς διάδοχος, ἐπανέλαβε δραστηρίως ὁπωσοῦν τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους ἀπαιτούμενα. Ὁ φοινικικὸς στόλος διετάχθη νὰ ἑτοιμασθῇ· οἱ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ σατράπαι συνεκρότησαν δύναμιν ἀξιόλογον συγκειμένην ἐν μέρει ἐξ ἑλλήνων μισθοφόρων, ὁ δὲ Μέμνων, ὅστις φαίνεται διαδεξάμενος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀδελφοῦ αὑτοῦ Μέντορος, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως χρήματα ἱκανὰ πρὸς συγκρότησιν ἑτέρου κατὰ τὴν παραλίαν στρατοῦ πεντακισχιλίων ἑλλήνων μισθοφόρων.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν στρατείαν αὑτοῦ, τὸ περσικὸν κράτος πολὺ ἀπεῖχε τῆς ἀναρχίας καὶ παραλυσίας εἰς ἣν ἄλλοτε, ὡς εἴδομεν, εἶχε περιπέσει. Βεβαίως οἱ Πέρσαι ἦσαν πάντοτε Πέρσαι· δὲν εἶχον τὴν ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀργανισμοῦ, μάλιστα μετὰ τὰς ἐπενεχθείσας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου βελτιώσεις· δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ ὠφεληθῶσιν ἀποχρώντως ἐκ τῆς στρατηγικῆς καὶ πολεμικῆς εὐφυΐας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν Ἑλλήνων· ἔπραξαν δὲ ἁμαρτήματα ἀσύγγνωστα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπιφέρωσι μεγάλας συμφοράς. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν ἦτο ἄξιος τοσαύτης περιφρονήσεως ὅσην συνησθάνοντο πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρίων, περιφρονήσεως ἣν τοσοῦτον ζωγραφικῶς ἐξέφρασεν ὁ ἀρκὰς Ἀντίοχος, ὅστις εἷς ὢν τῶν μετὰ Πελοπίδου ἀπελθόντων εἰς Σοῦσα πρέσβεων εἶπε μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας «ὅτι βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὀψοποιοὺς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωροὺς παμπληθεῖς ἔχοι, ἄνδρας δὲ οἳ μάχοιντ' ἂν Ἕλλησι πάνυ ζητῶν οὐκ ἔφη δύνασθαι ἰδεῖν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἀλαζονείαν οἵ γε δοκεῖν ἔφη εἶναι, ἐπεὶ καὶ τὴν ὑμνουμένην ἂν χρυσῆν πλάτανον οὐχ ἱκανὴν ἔφη τέττιγι σκιὰν παρέχειν». Οὐδὲ ἀκριβὴς εἶναι ἡ σύγκρισις ἥν τινες ἐπεχείρησαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὰς κατακτήσεις τῶν μὲν Ἱσπανῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ κατὰ τὴν ΙϚ´ ἑκατονταετηρίδα, τῶν δὲ Ἄγγλων καὶ Γάλλων ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ Σινικῇ κατὰ τὴν προηγουμένην ἑκατονταετηρίδα καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Βεβαίως ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς τοῦ Εὐρωπαίου ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε μεγάλη, ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο ὁμολογουμένως πολὺ δυσχερέστερον τοῦ ἔργου τῶν νέων εὐρωπαίων κατακτητῶν. Δὲν λέγομέν τι ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τῆς θαυμαστῆς πολιτικῆς συνέσεως ἣν ἔδειξεν ὁ ἀνὴρ καὶ τῆς ὁποίας ἀνυπολόγιστα ἀποτελέσματα μαρτυροῦσι τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τοὺς νεωτέρους κυριάρχας τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸ πολεμικὸν μέρος παρατηροῦμεν ὅτι ὄχι μόνον οἱ Πέρσαι ἦσαν ἄνδρες γενναῖοι καὶ φιλότιμοι, ὄχι μόνον εἶχον χρηματικοὺς πόρους ἀνεξαντλήτους, ὄχι μόνον πρὸ πολλοῦ ἦσαν ἐξῳκειωμένοι πρὸς τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα αὐτὰ τῆς πολεμικῆς τέχνης, ὅ ἐστι τὰ εἴδη τῶν ἐπιθετικῶν καὶ τῶν ἀμυντικῶν ὅπλων, ἦσαν σχεδὸν ἀπαράλλακτα παρά τε τοῖς Πέρσαις καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἐνῷ οἱ μὲν ἐπιχώριοι τῆς Ἀμερικῆς οὐδὲ τοῦ πυροβολικοῦ ἔννοιαν εἶχον οὐδὲ τοῦ ἱππικοῦ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ δύο ταῦτα κύρια τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς συστατικά· οἱ δὲ τῆς Ἀσίας ἐπιχώριοι δὲν ἦσαν μὲν ὅλως ἀλλότριοι πρὸς τὰ ὄργανα τῆς νεωτέρας τῶν Εὐρωπαίων πολεμικῆς τέχνης ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν ὀργάνων τούτων ἀτέλεια ὥστε ἀναγκαίως ἡ ὑπεροχὴ τῶν Εὐρωπαίων ἀπέβη ἀκα-

τάσχετος. Οὐδεμία ἄρα ἰσότης ὅρων καὶ περιστάσεων ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν νεωτέρων κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων· ἐνῷ μεταξὺ τῶν Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, ἂν ὄχι ἐντελὴς ἰσότης, μεγίστη ὅμως ἦτο ἡ κατὰ τοῦτο ὁμοιότης, ἐξ οὗ τὸ κατόρθωμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δὲν δύναται εἰμὴ νὰ λογισθῇ ὡς ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνώτερον. Μὴ λησμονήσωμεν δ' ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ Πέρσαι εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν φυλὴν ἥτις ἐπῆλθεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς 'Ασίας· ὅτι ὁ στόλος αὐτῶν, ὁ φοινικικὸς στόλος, ἦτο ὄχι μόνον ἐνάμιλλος ἀλλ' ἴσως καὶ κρείττων ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ὅτι εἶχον πολλοὺς τρόπους ἵνα ὑποκινήσωσιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κράτει τοῦ 'Αλεξάνδρου ἀντιπερισπασμούς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ ἔχωσι τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαιοτέρων ἀντιπερισπασμῶν, ἠδύναντο ὅμως πάντοτε νὰ ἐνοχλήσωσι τὸν 'Αλέξανδρον. Ὁποίας δὲ καὶ ὁπόσας δυσκολίας εἶχε νὰ συναντήσῃ τὸ ἑλληνικὸν ἐπιχείρημα, δηλοῦται ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἣν ὑπέστη ἡ μοῖρα τοῦ στρατοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ 336 προαποσταλεῖσα εἰς 'Ασίαν. ὑπὸ ἡγεμόνας ἐμπειροτάτους· διότι ὁ Παρμενίων ἐκυρίευσε μὲν τὸ Γρύνιον, ἐπολιόρκησε δὲ τὴν Πιτάνην, ἀλλὰ τότε, ἐπιφανεὶς ὁ Μέμνων καὶ καταπληξάμενος τοὺς Μακεδόνας, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἕτερος τῶν Μακεδόνων στρατηγός, ὁ Κάλλας, προσβληθεὶς ἐν Τρῳάδι, ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Ροίτιον. Ἄλλο δὲ οὐδὲν φαίνονται πράξαντες οἱ Μακεδόνες οὗτοι ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐτῶν, ἤτοι μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ 'Αλεξάνδρου.

'Εν ἀρχῇ τοῦ 334 ὁ 'Αλέξανδρος εἶχεν, ὡς προείπομεν, συμπληρώσει τὰς προπαρασκευὰς καὶ συγκεντρώσει τὸν στρατὸν τὸν ὡρισμένον νὰ περάσῃ εἰς τὴν 'Ασίαν. 'Επίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ κατέλιπεν ἕνα τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἱκανωτέρων τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικῶν, τὸν 'Αντίπατρον, δοὺς αὐτῷ στρατιωτικὴν δύναμιν 12.000 πεζῶν καὶ 1500 ἱππέων ἀποχρῶσαν, ὡς ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν, ἵνα συνέχῃ πᾶσαν ἐσωτερικὴν ἀντίπραξιν καὶ ἵνα ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν τοῦ περσικοῦ στόλου. Αὐτὸς δὲ ἤγαγε τὸν στρατὸν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ Πέλλης εἰς 'Αμφίπολιν, ὅπου διέβη τὸν Στρυμόνα· ἔπειτα ἐπορεύθη ἐπὶ τὰς πόλεις Ἄβδηρα καὶ Μαρώνειαν, ἐξηκολούθησεν ἐκεῖθεν τὴν πορείαν διὰ τῆς Θρᾴκης, ἐπέρασε τοὺς ποταμοὺς Ἕβρον καὶ Μέλανα καὶ τελευταῖον διὰ τῆς Θρᾳκικῆς χερσονήσου ἔφθασεν εἰς Σηστόν. 'Ενταῦθα εὗρε τὸν στόλον αὐτοῦ, ὅστις συνεποσώθη εἰς 160 τριήρεις ἐκτὸς πολλῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἀφοῦ προσέλαβε τὰς ἀξιολόγους μοίρας τὰς ὁποίας ἔπεμψαν διάφοροι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἰδίως αἱ 'Αθῆναι. 'Απὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Σηστοῦ εἰς τὴν ἐν 'Ασίᾳ Ἄβυδον ἡ διάβασις τοῦ στρατοῦ ἐγένετο ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος ἢ δυσκολίας. Τὴν διάβασιν ταύτην ἐπεστάτησεν ὁ Παρμενίων, διότι ὁ 'Αλέξανδρος χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν Σηστῷ ἀπῆλθεν εἰς 'Ελεοῦντα, κατὰ τὴν μεσημβρινωτάτην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχε τέμενος καθιερωμένον εἰς τὸν Πρωτεσίλαον ἐκεῖνον ὅστις, κατὰ τὸν μῦθον, πρῶτος Ἑλλήνων, ἐπὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ἐκπηδήσας εἰς τὴν τῆς Τροίας παραλίαν ἐφονεύθη ὑπὸ δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ 'Αλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία δὲν ἔπαυε συνδυάζουσα τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ μὲ ὅλας τὰς προηγουμένας σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν 'Ασίαν. ἐτέλεσεν ἐκεῖ θυσίαν εἰς τὸν ἥρωα καὶ καθικέτευσεν αὐτὸν ἵνα τὸ παρὸν ἔργον ἀποβῇ εὐτυχέστερον τῶν προτέρων. 'Εξ 'Ελεοῦντος δὲ διέβη ὁ βασιλεύς, ἐπὶ τῆς στρατηγίδος νεώς, ἣν αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ ἐκυβέρνα εἰς τὸν λεγόμενον 'Αχαιῶν λιμένα, οὐ μακρὰν τοῦ 'Ιλίου. Κατὰ τὸν διάπλουν τοῦτον φθάσας εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἑλλησπόντου ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ εἰς τὰς Νηρηίδας ταῦρον καὶ ἐτέλεσε σπονδὰς ἐκ χρυσῆς φιάλης, μεθ' ὃ φέρων τὴν πανοπλίαν ἐξέβη πρῶτος, ὥς ποτε ὁ Πρωτεσίλαος, εἰς τὴν γῆν τὴν 'Ασίαν, ἀλλ' οὐδένα εὗρεν,

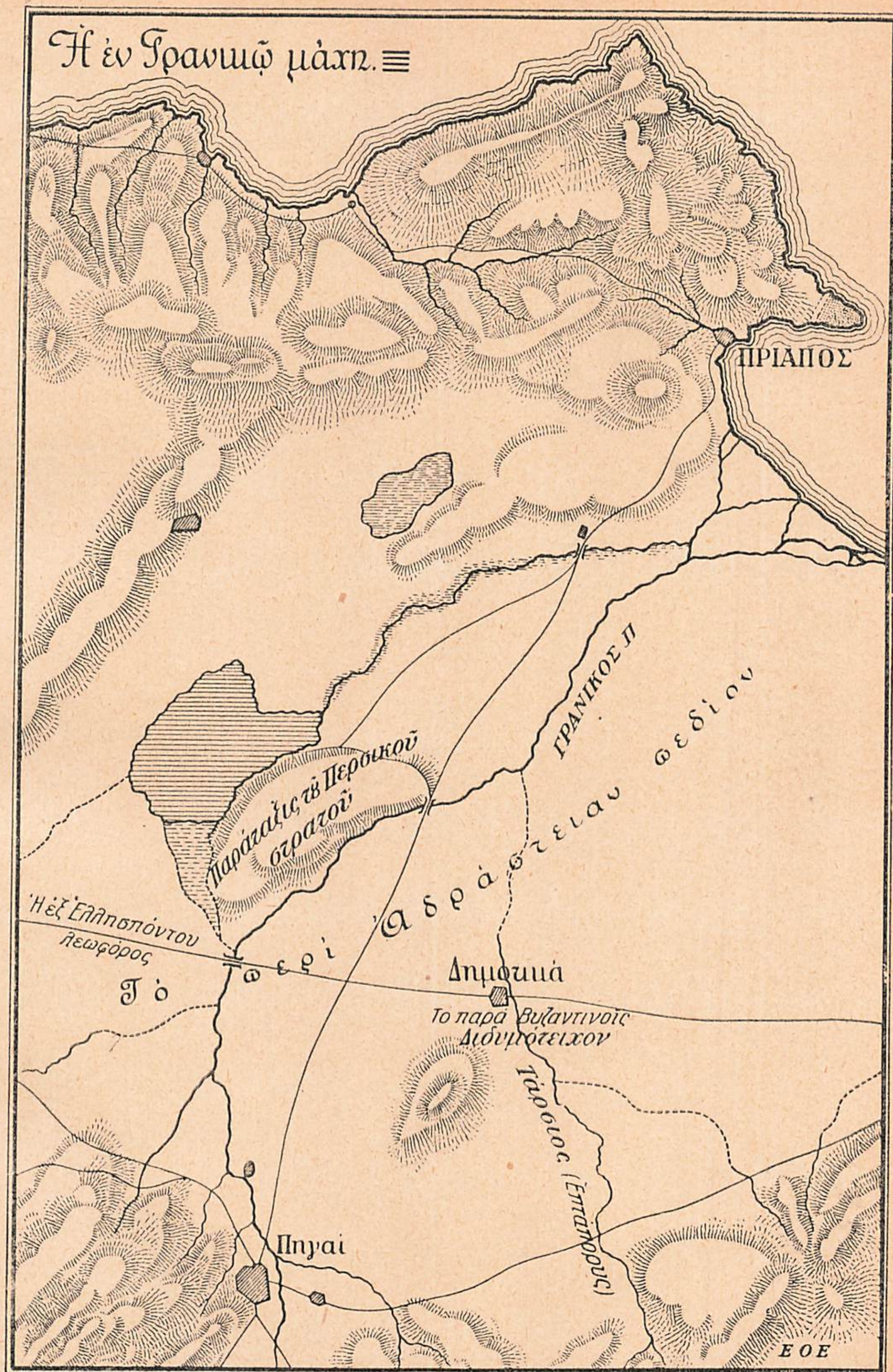
ὡς ἐκεῖνος, πολέμιον ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἐκεῖθεν ἀνελθὼν εἰς τὸ Ἴλιον ἔθυσε τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, λαβὼν ἀντ' αὐτῆς τινὰ τῶν ὅπλων τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι ἀνῆκόν ποτε εἰς τοὺς ἥρωας τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ἔκτοτε δὲ οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ βασιλέως ἔφερον συνήθως πρὸ αὐτοῦ εἰς τὰς μάχας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων παναρχαίων μνημείων τὰ ὁποῖα οἱ τοῦ Ἰλίου κάτοικοι ἐπέδειξαν τότε αὐτῷ ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πριάμου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διός, παρὰ τὸν ὁποῖον ὁ δυστυχὴς οὗτος γέρων ἐθανατώθη διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπτολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ Νεοπτολέμου, καὶ τούτου ἕνεκα ὑποκείμενον πάντοτε εἰς τὴν ἀνεξιλέωτον τοῦ Πριάμου ὀργήν, ἐτέλεσε καὶ ἐν τῷ βωμῷ τούτῳ θυσίαν ἱλαστήριον πρὸς ἐξευμένισιν τοῦ ἐκεῖ θανόντος βασιλέως. Προσελθὼν ἔπειτα εἰς τὸν τάφον καὶ τὴν στήλην τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ πατρὸς τοῦ Νεοπτολέμου, οὐ μόνον στέφανον ἐπ' αὐτῶν ἀπέθεσεν ἀλλὰ καὶ ἀλειψάμενος λίπα περιέδραμε περὶ τὸν τάφον γυμνός, κατὰ τὸ ἔθος, ἀνακράξας, ὡς λέγεται, ὅτι μακαρίζει τὸν ἥρωα ἐκεῖνον, ὅστις καὶ ζῶν φίλου πιστοῦ καὶ τελευτήσας μεγάλου κήρυκος τῶν κατορθωμάτων ἔτυχε. Τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἵδρυσεν εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τῆς διαβάσεως αὐτοῦ, ἐκεῖ ὅπου ὁ στρατὸς κατέλιπε τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκεῖ ὅπου ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀσίαν, βωμοὺς εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡρακλέους.

Ὁ στρατὸς οὗτος ἐξετασθεὶς μετὰ τὴν εἰς Ἀσίαν διαπεραίωσίν του εὑρέθη συγκείμενος ἐκ 30.000 πεζῶν καὶ 4.500 ἱππέων. Ἡ φάλαγξ καὶ οἱ ὑπασπισταὶ συνεποσοῦντο εἰς 12.000 ἀνδρῶν μακεδόνων, τὸ συμμαχικὸν πεζικὸν εἰς 7.000 ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τὸ μισθοφορικὸν εἰς 5.000· τούτων ἁπάντων ἦρχεν ὁ Παρμενίων. Καὶ πλὴν τούτων συνεξεστράτευσαν βάρβαροι πεζοὶ ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι 6.000, ἐξ ὧν Ὀδρύσαι, Τριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοὶ 5.000, Ἀγριᾶνες δὲ τοξόται 1000. Ἔπειτα ἤρχετο τὸ βαρὺ μακεδονικὸν ἱππικόν, οὗ ἦρχε Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος, ἄνδρες 1500, τὸ βαρὺ θεσσαλικόν, οὗ ἦρχε Κάλλας ὁ Ἁρπάλου, ἄνδρες 1500· τὸ συμμαχικὸν ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, οὗ ἦρχεν ὁ Μυτιληναῖος Ἐριγύιος, ἄνδρες 600, καὶ τὸ θρακικὸν καὶ παιονικὸν ἐλαφρόν, ὑπὸ Κάσσανδρον, ἄνδρες 900. Αὕτη τοὐλάχιστον εἶναι ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος ἐξαρίθμησις τῆς πρώτης τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατιᾶς, διότι ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι ἀριθμοί, οἵτινες ὅμως οὐδ' αὐτοὶ ὑπερβαίνουσι τὰς 43.000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ τὰς 5.500 ἀνδρῶν ἱππέων. Ὁ βασιλεὺς συναπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ, παρεκτὸς τῶν στρατευμάτων τούτων, καὶ ποικίλας μηχανάς, ἐπιτηδείας πρὸς μάχας τε καὶ πολιορκίας· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ στρατὸς ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως δυσανάλογος πρὸς τὸ ἔργον. Ἦτο δὲ καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁπωσοῦν πενιχρόν, διότι, ἐξαντληθὲν ἀπὸ τῶν προηγουμένων ἀδιακόπων πολέμων, δωρεῶν καὶ παρασκευῶν, δὲν περιεῖχε κατά τινας εἰμὴ 70 τάλαντα, κατ' ἄλλους δὲ τόσα μόνον χρήματα ὅσα ἤρκουν πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας. Οὐδ' ἠδυνήθη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς εἰμὴ διὰ δανείου 800 ταλάντων, τὰ ὁποῖα προστιθέμενα εἰς τὰ 500 τάλαντα ἅτινα εἶχε δανεισθῇ προηγουμένως ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φίλιππος ἀνεβίβασαν τὸ δημόσιον τῆς Μακεδονίας χρέος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἰς 8 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν ἴσων πρὸς 50 καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμύρια σημερινῶν· ὥστε ἡ στρατιωτικὴ δύναμις καὶ οἱ χρηματικοὶ πόροι δι' ὧν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας φαίνονται εὐτελεῖς, μάλιστα ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν στρατιὰν ἣν πρὸ 150 ἐτῶν ἐπήγαγεν εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Ξέρξης. Ἀλλ' ἡ μὲν πενία ἦτο τὸ ἰσχυρότατον ἴσως τῆς νίκης ἐλατήριον, ὅπως αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δι' ἄλλων λέξεων πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξήγησε· διότι λέγεται ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν

ἔμελλε νὰ ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, διένειμεν εἰς τοὺς ἑταίρους ἅπαντα τὰ βασιλικὰ κτήματα καὶ ἁπάσας τὰς βασιλικὰς προσόδους. Ἐρωτήσαντος δὲ τότε ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτοῦ στρατηγῶν, τοῦ Περδίκκου, «σεαυτῷ δέ, ὦ βασιλεῦ, τί καταλείπεις;» ἀπεκρίθη ἐκεῖνος «τὰς ἐλπίδας»! Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ στρατοῦ δὲν ἦτο εὐαριθμότερον τῶν στρατῶν ἐκείνων δι' ὧν τοσάκις οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες κατετρόπωσαν τοὺς βαρβάρους· ἀντιπαραβαλλόμενον δὲ πρὸς τὸν ἀκαταμέτρητον τοῦ μεγάλου βασιλέως ὄχλον ἀποδεικνύει μόνον τὴν ἀλλόκοτον διαφορὰν ἥτις καὶ κατὰ τοῦτο ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιανῶν δοξασιῶν. Οἱ Ἀσιανοὶ ἀνέκαθεν ἠξίωσαν ὅτι ἡ κυριωτάτη τοῦ στρατοῦ δύναμις συνίσταται εἰς τὸ πολὺ αὐτοῦ πλῆθος, οἱ δ' Εὐρωπαῖοι ἐξ ἐναντίας ἐπρέσβευσαν ἀείποτε ὅτι τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ προτέρημα εἶναι ὁ καλὸς ὀργανισμὸς καὶ ὁπλισμός. Τῳόντι τὰ μεγάλα πολεμικὰ πλήθη ἔχουσι πρῶτον τοῦτο τὸ ἐλάττωμα, ὅτι, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκροτῶνται καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἀνδρῶν λογάδων, καὶ ἐξ ἀνάγκης περιλαμβάνουσι πολλὰ ἀπόλεμα στοιχεῖα, τὸ ἀσθενὲς τοῦτο τῆς στρατιᾶς μέρος οὐδετερώνει πολλάκις ἅπασαν τὴν ἐνέργειαν τῶν κραταιοτέρων μερῶν. Εἰς τὴν περὶ Κούναξα μάχην λ. χ. οἱ μὲν μύριοι μετὰ Κύρου στρατεύσαντες Ἕλληνες ἐνίκησαν ἀντιπάλους ἀναριθμήτους, τὰ δὲ δεκαπλάσια αὐτῶν ἀσιανὰ τάγματα κατετροπώθησαν. Ἔπειτα ἡ διατροφὴ καὶ ἡ ἄλλη συντήρησις εἶναι τόσῳ δυσχερεστέρα ὅσῳ ὁ στρατὸς εἶναι πολυαριθμότερος· καὶ συνήθως ἡ περὶ τοῦτο δυσκολία ἀποβαίνει τοσαύτη ὥστε συνεπάγεται τὴν διάλυσιν ἢ τὴν ὀπισθοχώρησιν αὐτοῦ. Ἂν ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι διατριβήν, ἴσως δὲν ἐματαιοῦτο τὸ ἔργον αὐτοῦ· τὸ ἔργον τοῦτο ἀπέτυχε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διότι ὁ στρατὸς δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ὑποχωρήσῃ δι' ἔλλειψιν τροφῶν. Τελευταῖον, ὅσον ἐντελῶς καὶ ἂν εἶναι ὠργανωμένος ὁ στρατός, ὅταν τὸ πλῆθος αὐτοῦ ὑπερβαίνῃ εὐλόγους τινὰς ὅρους, δὲν ὑπάρχωσι δὲ τηλεγράφοι καὶ

Ἀλέξανδρος
(Ἐξ ἀγάλματος εὑρεθέντος ἐν Μαγνησίᾳ, ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει)

Ἡ ἐν Γρανικῷ μάχη.
ΠΡΙΑΠΟΣ
ΓΡΑΝΙΚΟΣ Π
Παράταξις τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ
Ἡ ἐξ Ἑλλησπόντου λεωφόρος
Τὸ περὶ Ἀδράστειαν πεδίον
Δημοτικά
Το παρά Βυζαντινοίς Διδυμότειχον
Τάρσιος (Ἐπτάπορος)
Πηγαί
ΕΟΕ

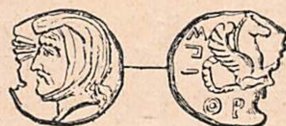
σιδηρόδρομοι, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ἀποβαίνει δυσοικονόμητος. Οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε στρατὸς βέλτιον κατηρτισμένος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤλασεν ἐπὶ τὴν Ρωσίαν ὁ Ναπολέων καὶ ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι μία τῶν κυρίων αἰτιῶν τῶν πρώτων ἀτυχημάτων τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης ὑπῆρξε τὸ δυσκυβέρνητον τῶν ἀπείρων αὐτῆς ταγμάτων. Σώματα εὔρωστα καὶ καλῶς ἐξησκημένα· ὁπλισμὸς ἐπιτήδειος· πειθαρχία αὐστηρά· εὐρυθμία περὶ τὰς κινήσεις· δίαιτα ἀγαθὴ καὶ ὑγιεινή· ἔντεχνος συνδυασμὸς τῶν διαφόρων τῆς πολεμικῆς τέχνης στοιχείων· τοιαῦτα εἶναι τὰ προτερήματα δι' ὧν κατορθοῦται ἐπὶ τέλους ἡ νίκη, ἔστω ὁ στρατὸς ἀσυγκρίτως τοῦ ἀντιπάλου εὐαριθμότερος. Ὁ δὲ μακεδονικὸς στρατὸς ἦτο καθ' ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ὁμολογουμένως πολὺ τοῦ περσικοῦ καθυπέρτερος. Ὁ τελευταῖος οὗτος οὐδεμίαν εἶχε λάβει βελτίωσιν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῆς. ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρίων, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀγησιλάου στρατείας, ὅτε ἀνεδείχθη ἀδιαλείπτως τοσοῦτον τοῦ ἑλληνικοῦ κατώτερος. Πῶς λοιπὸν ἤδη ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὸν μακεδονικόν, τοῦ ὁποίου κατήντησαν ὑποδεέστεροι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι τῶν ἑλλήνων ὁπλιτῶν; Μὴ λησμονήσωμεν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἤγετο ὑπὸ ἀνδρῶν οἵτινες, ὡς ὁ Παρμενίων, ὁ Φιλώτας, ὁ Κάλλας, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Ἡφαιστίων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ Κρατερός, ὁ Περδίκκας, ὁ Λυσίμαχος καὶ μυρίοι ἄλλοι ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὅλην δὲν ἔπαυσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσκούμενοι περὶ τοὺς βαρυτάτους καὶ λαμπροτάτους τῶν ἀγώνων, κτησάμενοι οὕτως ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα πρὸς τὰς ὁποίας ἥκιστα ἠδύνατο νὰ ἀνταγωνισθῇ μόνη ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία τῶν μήδων καὶ περσῶν μεγιστάνων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα πάντα προσθέσωμεν τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν ἣν εὐλόγως εἶχεν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς περὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιχειρημάτων ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα, πεποίθησιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ δύναμις ἀπέβαινεν ἀκαταγώνιστος, δὲν θέλομεν κατακρίνει βεβαίως ἐπὶ παραλόγῳ τόλμῃ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πλεονέκτημα ὑπῆρξεν ἡ στρατηγικὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ μεγαλοφυΐα. Πολλοὶ ἀπεποιήθησαν αὐτῷ τὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς προτερήματα· καὶ οὗτοι ὅμως ὡμολόγησαν ὅτι ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος. Ἡ τόλμη αὐτοῦ καὶ ἀνδρεία ἦν τοσαύτη ὥστε εὑρέθησαν ἄνθρωποι στηλιτεύσαντες αὐτὴν ὡς μανίαν τινὰ καὶ παραφροσύνην· ἡ δὲ ἀδάμαστος δραστηριότης καὶ ἡ πρὸς πάντα πόνον καὶ πρὸς πᾶσαν ταλαιπωρίαν καρτερία ἐφαίνοντο ὑπερβαίνουσαι τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Τοιαῦται ἀρεταί, ὁσάκις συμπίπτει νὰ ἔχῃ αὐτὰς βασιλεύς, καθὸ ἰσχυρῶς ἐπενεργοῦσαι εἰς τὰ ὑπ' αὐτὸν τεταγμένα πλήθη, πολλάκις καθ' ἑαυτὰς ἀρκοῦσιν ἵνα προκαλέσωσι τὰ λαμπρότατα τῶν μεγαλουργημάτων. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο μόνον στρατιώτης τέλειος, ἦτο καὶ στρατηγὸς τελειότατος. Οἱ στρατηγικοὶ αὐτοῦ συνδυασμοί, ἡ ἐξαίρετος ἐπιτηδειότης μεθ' ἧς ἀείποτε μετεχειρίσθη δυνάμεις ποικιλωτάτας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοπουμένου, τὰ εὐρύτατα πολεμικὰ βουλεύματα, ἡ ἀδιάλειπτος πρόνοια, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα δι' οὗ κατίσχυε τῶν ἀδιακόπως ἀνανεουμένων δυσχερειῶν καὶ ἡ ταχύτης τῶν κινημάτων αὐτοῦ ἐν πάσῃ χώρᾳ καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει ἀνέδειξαν αὐτὸν τὸν μέγιστον οὐ μόνον τῶν ἀρχαίων ἡγεμόνων, ἀλλὰ δυνάμεθα θαρρούντως εἰπεῖν τὸν μέγιστον τῶν ἡγεμόνων ὅσους ἀναφέρει ἄχρι τοῦδε ἡ ἱστορία· τοὐλάχιστον τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ τὴν ἀχανῆ ἔκτασιν, τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν καὶ τὰ ποικίλα καὶ μακραίωνα ἀποτελέσματα ὑπερβαίνει ὁμολογουμένως πᾶσαν ἄλλην ὑπ' ἀνδρὸς ἑνὸς ὁπουδήποτε καὶ ὁποτεδήποτε διαπραχθεῖσαν ἐπιχείρησιν. Ὁ Ἀλέξανδρος καθ' ἓν μόνον ὑπῆρξεν ἀτυχής· ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖνο ὑπ' οὐδενὸς συγχρόνου ἱστορήθη ἀριστοτεχνήματος. Πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν

ἐπεχείρησαν νὰ ἀφηγηθῶσι τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα· Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ μετέπειτα ἱδρυτὴς τῆς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἑλληνικῆς βασιλείας, ὁ 'Αριστόβουλος, ὁ Διόδοτος, ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης ὁ διατελέσας ἀρχιγραμματεὺς αὐτοῦ, ὁ Νέαρχος, ὁ Μεγασθένης, ἕτερος Καρδιανὸς ὁ 'Ιερώνυμος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Μαρσύας, ὁ Καλλισθένης, ὁ 'Ονησίκριτος. Παρεκτὸς ὅμως ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τούτων ἦσαν ἡμερολόγια (ἐφημερίδες) μᾶλλον ἢ ἱστορίαι καὶ ὅτι τινὰ ἦσαν ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαβόητα διὰ τὴν ψευδολογίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι οὐδὲ διεσώθησαν ἐξ αὐτῶν εἰμὴ ὀλίγα τινά,οἱ δὲ συγγραφεῖς δι' ὧν σήμερον γνωρίζομεν τὰ κατὰ τὸν 'Αλέξανδρον εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος, ὁ 'Αρριανός.Οἱ δύο πρῶτοι,οἱ ἐρανισθέντες ὅσα περὶ 'Αλεξάνδρου ἔγραψαν ἀπὸ Διοδότου καὶ Εὐμένους, ἤκμασαν, ὁ μὲν Διόδωρος περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ Πλούταρχος περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστόν. Τὸ δὲ κυριώτατον νῦν σῳζόμενον ἱστορικὸν περὶ τῆς προκειμένης ἐκστρατείας μνημεῖον εἶναι τὸ «Περὶ 'Αναβάσεως 'Αλεξάνδρου» ὑπὸ 'Αρριανοῦ συνταχθέν. 'Ο Φλάβιος 'Αρριανός, ἐκ Νικομηδείας, ἀκμάσας ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ἐξιστόρησε τὰ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ταύτην εἰς βιβλία ἑπτά, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσα οἱ περὶ τὸν 'Αλέξανδρον ἀπεμνημόνευσαν, ἰδίως δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ 'Αριστόβουλος ὁ 'Αριστοβούλου. 'Η δὲ ἱστορία αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς πολλὰ βραχεῖα καὶ ἀτελής, ἐπαινεῖται δικαίως διὰ τὸν ἀφελῆ τοῦ λόγου χαρακτῆρα, τὴν εἰς πολλὰ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων ἔκθεσιν, τὴν ἀσφαλῆ περὶ αὐτῶν κρίσιν. 'Αλλὰ τὰ προτερήματα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἔτι τὸν μέγαν ἱστορικόν· ἀπαιτεῖται πρὸς τούτοις ἰδιάζουσά τις περὶ τὴν παράστασιν τῶν χαρακτήρων τέχνην, ἰδιάζουσά τις περὶ τὴν ἐξεικόνισιν τῶν πραγμάτων φαντασία, ἰδιάζουσά τις ἐν γένει περὶ τὴν ἀφήγησιν λαμπρότης καὶ δύναμις λόγου· καθ' ὅλα δὲ ταῦτα ἡ τοῦ 'Αρριανοῦ συγγραφὴ πόρρω ἀπέχει τῶν ἱστορικῶν ἀριστοτεχνημάτων ἅτινα παρήγαγον ἕτεραι μεγάλαι ἱστορικαὶ περίοδοι, ὑπολαμβανόμενα ἐνίοτε ὡς ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος θαυμαστότερα καὶ αὐτῶν τῶν διαιωνισθέντων ὑπ αὐτῶν γεγονότων, οἷον λ. χ. τὸ περὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔργον τοῦ Θουκυδίδου. Τοιαύτην ἀξίαν δὲν ἔχει βεβαίως ἡ ἱστορία τοῦ 'Αρριανοῦ. Εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐγράφησαν μέν τινα περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς πλείστου λόγου ἄξια ἔργα, μάλιστα δὲ τὸ ἐν ἔτει 1833 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Δρόϋσεν ἐκδοθέν.'Αλλὰ τὰ νεώτερα ταῦτα ἔργα, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ πολυμάθεια αὐτῶν, οὐδέποτε δύνανται ν' ἀναπληρώσωσι τοὺς ἐλλείποντας ἀποχρῶντας πρωτοτύπους ὁδηγούς. Ὥστε ὡς προφήτης ἐλάλησεν ὁ 'Αλέξανδρος, ὅτε, ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ 'Αχιλλέως, ηὔχετο μᾶλλον ἢ ἤλπιζε νὰ τύχῃ ἀνταξίου τῶν κατορθωμάτων κήρυκος. 'Αλλ' ἂν ἡ ἱστορικὴ μοῦσα οὐδὲν ἀφιέρωσεν αὐτῷ τῶν ἑαυτῆς ἀριστουργημάτων ἡ κοινὴ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περιέβαλε τὴν μνήμην αὐτοῦ δι' ἐπουρανίου τινὸς αἴγλης. Δὲν θέλομεν ἐνθυμίσει ἐνταῦθα ὅτι οἱ κατακτηθέντες λαοὶ ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς θεόν, διότι τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνήθης τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἕξις. Οὐδὲ θέλομεν ἀποδώσει πλείονα ἀξίαν εἰς τὴν γνώμην τοῦ συγχρόνου ἐπίσης τεχνίτου Δεινοκράτους, ὅστις δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ εἰκονίσῃ προσηκόντως τὸν 'Αλέξανδρον εἰμὴ προτείνων νὰ μετασκευάσῃ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἄθω εἰς ἄγαλμα αὐτοῦ, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνον μυρίανδρον πόλιν, ἐκ δὲ τῆς δεξιᾶς σπένδον εἰς τὴν θάλασσαν ρεῦμα ποτομοῦ ἀέναον! 'Αλλὰ μήπως καὶ τῶν μεταγενεστέρων οἱ πλεῖστοι δὲν περιῆλθον εἰς ἀληθῆ τινα ἔκστασιν ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου ἐκείνου; Μήπως αἱ παραδόσεις ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ εὐρωπαϊκῶν, δὲν μετέβαλον τὸν ἄνθρωπον εἰς ἡμίθεόν τινα ἥρωα; Μήπως εἷς τῶν βασιλέων τοῦ λόγου τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὁ περιώνυμος γάλλος Σατωβριάνδος, δὲν ἀνέκραξέ που ὅτι, ἐὰν ἄνθρω-

πός ποτε ὡμοίασε θεόν, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ὁ 'Αλέξανδρος; Μήπως ὁ ἔγκριτος γερμανὸς φιλόσοφος Ἕγελ δὲν παρέστησεν αὐτὸν ὡς τὸν ἰδεώδη τύπον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς; Ὥστε οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι καὶ ἔθνη ὅλα καὶ κατ' ἰδίαν ἄνδρες περιφανεῖς παρέστησαν τὸν 'Αλέξανδρον ὡς μετέχοντα ὑπερανθρώπου τινὸς φύσεως. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἡγεμὼν ὁ μετὰ τρισμυρίων ἢ τὸ πολὺ τετρακισμυρίων ἀνδρῶν ἐπιχειρήσας τὴν κατάκτησιν τῆς 'Ασίας· καὶ ἐξηγεῖται λοιπὸν ἤδη πῶς ὑπ' αὐτοῦ καθοδηγούμενος ὁ μακεδονικὸς στρατός, εἰ καὶ εὐάριθμος, ἐπείθετο, ὅτι τὰ πάντα ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ, τὰ πάντα νὰ διαπράξῃ, τολμήσας τῷ ὄντι καὶ διαπράξας ὅσα οὐδείς ποτε ἕτερος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

'Εξηγήσωμεν πρὸ πάντων τὸ στρατηγικὸν τοῦ 'Αλεξάνδρου σχέδιον. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πολλὴν καὶ εὔλογον πεποίθησιν εἰς τὸν πεζικὸν αὐτοῦ στρατόν, ἀλλ' ἐνόει ὅτι κατὰ θάλασσαν ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου καὶ ὅτι οὗτος θαλασσοκρατῶν ἠδύνατο νὰ κόψῃ μὲν τὴν μετὰ τῆς Μακεδονίας συγκοινωνίαν, νὰ ὑποκινήσῃ δὲ στάσιν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὅθεν ὁ 'Αλέξανδρος πρῶτον καὶ κύριον αὐτοῦ σκοπὸν ἔθετο νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Πέρσας ἅπασαν τὴν δυτικὴν αὐτῶν παραλίαν ἀπὸ Ἑλλησπόντου μέχρις Αἰγύπτου, ἵνα οὕτως ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτοὺς πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἔχωσι ναυτικὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ δύναμιν. Καὶ εἰς τοῦτο ἠσχολήθη κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ. Εὐστοχώτερον στρατηγικὸν βούλευμα οὐδέποτε ἐσχεδιάσθη· καὶ ἐξετελέσθη δὲ λαμπρότατα.

Νόμισμα τοῦ σατράπου Σπιθριδάτου μὲ ἐπιγραφὴν ἑλληνικήν.

(Κεφαλὴ τοῦ Σπιθριδάτου. Πήγασος καὶ ἐπιγραφὴ ΣΠΙΘΡ,)

Ὁ 'Αλέξανδρος διεπεραιώθη κατὰ μῆνα Μάρτιον ἢ 'Απρίλιον τοῦ 334 εἰς 'Ασίαν, οὐδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν· τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ καίριον τῶν Περσῶν ἁμάρτημα. 'Εὰν ἐγκαίρως προσῆγον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον τὸν στόλον αὐτῶν, ἐπειδὴ ὁ στόλος οὗτος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ ἑλληνικοῦ, οἱ πολέμιοι ἠδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀποτρέψωσι τὸν ἐπικρεμασθέντα ἐπ' αὐτοὺς κίνδυνον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔπραξαν καὶ ἄλλα οὐδὲν ἧττον ἀσύγγνωστα σφάλματα. Ὅτε ὁ 'Αλέξανδρος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν 'Ασίαν, ὑπῆρχεν ἤδη ἠθροισμένη ἀξιόλογος περσικὴ δύναμις, περὶ Ζέλειαν τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντου Φρυγίας, ὑπὸ στρατηγὸν 'Αρσίτην τὸν τῆς Φρυγίας σατράπην, ἔχοντα περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς ἐπιφανεῖς Πέρσας, Σπιθριδάτην, τὸν Λυδίας καὶ 'Ιωνίας σατράπην, Φαρνάκην, τὸν τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφόν, καὶ 'Ατιζύην, καὶ Μιθριδάτην, καὶ Ῥεομίθρην, καὶ Νιφάτην, καὶ Πετήνην καὶ ἄλλους. Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ τούτου συνέκειτο ἐξ ἱππέων, τὸ γένος Μήδων, Βακτριανῶν, Ὑρκανῶν, Καππαδοκῶν, Παφλαγόνων, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τὸ περσικὸν ἦτο πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνώτερον, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐξ ἑλλήνων μισθοφόρων, ἦτο πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ εὐαριθμότερον, τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ἀριθμοὺς τοῦ 'Αρριανοῦ, καθ' οὓς τὸ μὲν ἱππικὸν συνεποσοῦτο εἰς 20.000, τὸ δὲ πεζικὸν εἰς ἑτέρας: 20.000· διότι ἄλλοι, ἀπίθανα λέγοντες, ἀναβιβάζουσι τοὺς πολεμίους εἰς 110.000, ὁ δὲ ῥωμαῖος 'Ιουστῖνος καὶ εἰς 600.000. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου συνετάσσετο καὶ ὁ ῥόδιος Μέμνων, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ ἀποτρέψῃ τοὺς Πέρσας ἡγεμόνας ἀπὸ παντὸς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, συμβουλεύσας εἰς αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσι μᾶλλον ἐν 'Ασίᾳ εἰς ἁπλῆν ἄμυναν, καταστρέφοντες ὅσον ἐνδέχεται τὴν χώραν καὶ παρεμβάλλοντες οὕτω προσκόμματα εἰς τὴν τοῦ πολεμίου πρόοδον· νὰ μεταφέρωσι δὲ συγχρόνως τὸν πόλεμον εἰς τὴν Εὐρώπην, διαβιβάζοντες διὰ τοῦ στόλου εἰς αὐτὴν ἰσχυρὰν πεζικὴν δύναμιν, καὶ προσβάλλοντες μὲν τὸν 'Αλέξανδρον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, προκαλοῦντες δὲ καὶ ὑποστηρίζοντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. 'Εὰν οἱ Πέρσαι

ἤκουον τὴν συμβουλὴν ταύτην, ἴσως ἤθελον ἀναγκάσει τὸν 'Αλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια αὐτῶν ἐματαίωσαν τὸ σοφὸν ἐκεῖνο βούλευμα. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ ἐνταὐτῷ πεποιθότες εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνδρείαν ἀπέβαλον τὴν περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν ὡς ὑβριστικὴν καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποψιθυρίζωσιν ὅτι ὁ Μέμνων ἐπιθυμεῖ νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον ἵνα ἰσχύσῃ ἔτι μᾶλλον παρὰ τῷ Δαρείῳ. Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Περσῶν γνώμην καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ ὅλαι αὐτῶν αἱ πρόσοδοι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς χώρας ἐν ᾗ διεξήγετο ἤδη ὁ πόλεμος, ἐὰν ἡ χώρα αὕτη ἠρημοῦτο, ἤθελον στερηθῇ πλουσιωτάτων πόρων. Ὅθεν ἀπορρίψαντες τὴν πρότασιν τοῦ Μέμνονος ἀπεφάσισαν νὰ περιμείνωσι τὸν 'Αλέξανδρον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ.

Τὸ ποτάμιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναφέρεται μὲν ἤδη ἐν τῇ 'Ιλιάδι ἀλλ' ἐκ τῆς προκειμένης μάλιστα περιστάσεως ἀπέβη ἀείμνηστον, πηγάζει ἀπὸ μιᾶς τῶν κορυφῶν τῆς Ἴδης πλησίον τῆς Σκήψεως, ῥέον δ' ἐκεῖθεν πρὸς βορρᾶν ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα. Καὶ βαθὺ μὲν δὲν εἶναι· περὶ τὸν χῶρον μάλιστα ὅπου ἐστρατοπέδευον οἱ Πέρσαι φαίνεται πολλαχοῦ διαβατόν. 'Αλλ' ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ὄχθη, εἰς ἣν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ἔμελλον νὰ διαβιβασθῶσιν οἱ Ἕλληνες, εἶναι ὑψηλὴ καὶ ἀπόκρημνος· ὥστε ἡ διαπεραίωσις δὲν ἦτο εὔκολος. Οἱ ἀπὸ Ζελείας προελαύνοντες Πέρσαι κατέλαβον ταύτην τὴν δεξιάν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Γρανικοῦ πλευρὰν περὶ 'Αδράστειαν, πόλιν ἑλληνίδα, κειμένην μεταξὺ Πριάπου καὶ Παρίου, ἑλληνίδων καὶ τούτων πόλεων. Ὁ δὲ 'Αλέξανδρος ἀναχωρήσας ἀπὸ 'Αρίσβης, ὅπου ἐξήτασε τὸ τελευταῖον τὸν στρατόν, τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἦλθεν εἰς Περκώτην, τὴν δὲ δευτέραν εἰς τὸν ποταμὸν Προσάκτιον, τὴν δὲ τρίτην εἰς Ἕρμωτον καὶ τὴν τετάρτην προεχώρησεν ἐπὶ τὸν Γρανικὸν ποταμόν, ἔχων τὸν στρατὸν συντεταγμένον ἐπιμελῶς, δηλαδὴ τάξας μὲν διπλῆν τὴν φάλαγγα τῶν ὁπλιτῶν, ἄγων δὲ τοὺς ἱππεῖς κατὰ τὰ δύο κέρατα, ἀποπέμψας δὲ τὰ σκευοφόρα εἰς τὰ ὀπίσθια. Καὶ ἅμα πλησιάσας τὸν ποταμὸν συνέταξεν ἀμέσως τὴν στρατιὰν πᾶσαν ὡς ἐπὶ μάχην· διότι συνεβούλευσε μὲν ὁ Παρμενίων νὰ ἀναβληθῇ εἰς τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ἀγὼν ἀλλ' ὁ βασιλεύς, γινώσκων, ὅπως καὶ ὁ Μέμνων, ὅτι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἁπάσας τὰς πιθανότητας τοῦ ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, ἀπεφάσισε νὰ μὴ δώσῃ εἰς τοὺς Πέρσας καιρὸν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι τυχὸν διὰ νυκτός.

Κατὰ τὴν ὑπὸ 'Αλεξάνδρου παραγγελθεῖσαν διακόσμησιν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὅλης δυνάμεως ἵσταντο αἱ ἓξ τῆς φάλαγγος τάξεις, τῶν ὁποίων (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰν ἀριθμουμένων) ἐστρατήγουν ὁ Περδίκκας, ὁ Κοῖνος, ὁ 'Αμύντας, ὁ Φίλιππος, ὁ Μελέαγρος καὶ ὁ Κρατερός. 'Αμέσως πρὸς δεξιὰν τῆς φάλαγγος ἵσταντο οἱ ὑπασπισταί, ὧν ἡγεῖτο Νικάνωρ ὁ Παρμενίωνος. Ἔπειτα ἤρχοντο οἱ σαρισσοφόροι, οἱ Παίονες καὶ ἡ ἐξ 'Απολλωνίας ἴλη τῶν ἑταίρων, τῆς ὁποίας ἰλάρχης ἦτο ὁ Σωκράτης, ὅλων δὲ τούτων ἐστρατήγει 'Αμύντας ὁ 'Αρραβαίου· ἐπὶ πᾶσι, ἐτάσσοντο τὸ λοιπὸν σῶμα τῶν ἑταίρων καὶ οἱ τοξόται καὶ οἱ ἀγριᾶνες ἀκοντισταί, ἅπαντες οὗτοι ὑπὸ Φιλώταν, ἕτερον τοῦ Παρμενίωνος υἱόν, τοῦ ὁποίου μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον δεξιὸν κέρας. Τὰ δ' ἀριστερὰ τῆς φάλαγγος ὠχυροῦντο ὁμοίως ὑπὸ τριῶν διαφόρων ἱππικῶν μοιρῶν· καὶ πρῶτον ἐτάχθησαν ἐνταῦθα οἱ Θρᾷκες, τῶν ὁποίων ἦρχεν ὁ 'Αγάθων, ἔπειτα οἱ σύμμαχοι ἱππεῖς ὑπὸ Φίλιππον τὸν Μενελάου καὶ τελευταῖον οἱ θετταλοὶ ἱππεῖς, ὧν ἡγεῖτο Κάλλας ὁ Ἁρπάλου, τοῦ ὁποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον ἀριστερὸν κέρας. Καὶ ὁ μὲν 'Αλέξανδρος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἐπέτρεψε δὲ τὴν ἀριστερὰν εἰς τὸν Παρμενίωνα. Εἰς τὴν ἀντικρὺ τοῦ Γρανικοῦ ὄχθην παρετάσσετο, παρὰ τὸν ποταμόν, τὸ περσι-

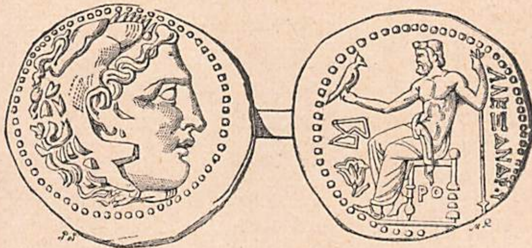
κὸν ἱππικόν, οἱ μὲν Μῆδοι καὶ οἱ Βακτριανοὶ πρὸς δεξιὰν ὑπὸ τὸν Ρεομίθρην, πρὸς ἀριστερὰν δὲ ὁ Μέμνων καὶ ὁ 'Αρσαμένης μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἱππέων, ἐν τῷ μέσῳ δὲ οἱ Παφλαγόνες καὶ οἱ Ὑρκανοὶ ὑπὸ 'Αρσίτην καὶ Σπιθριδάτην. Τὸ περσικὸν πεζικόν, τό τε δηλαδὴ ἀσιανὸν καὶ τὸ ἑλληνικόν, ἐτάχθη μικρὸν ὄπισθεν ἐν εἴδει ἐπιφυλακῆς, διότι οἱ πολέμιοι διὰ τοῦ ἱππικοῦ κυρίως ἤθελον νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ 'Αλεξάνδρου.

Οὕτω πως παρατεταγμένα παρὰ τὰς ἄκρας τοῦ ποταμοῦ ἀμφότερα τὰ στρατεύματα διετέλεσαν, ἐπί τινα χρόνον, ἐν ἀγωνιώδει σιγῇ ἀμοιβαίως παρατηρούμενα. 'Επειδὴ δὲ τὸ πάλαι πῦρ καὶ καπνὸς δὲν ἐθορύβουν οὐδ' ἐσκότιζον τὰ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων, ἕκαστος ἀφ' ἑκατέρας τῆς στρατιᾶς ἔβλεπε καθαρὰ τὰ κατὰ τὴν ἄλλην γινόμενα, ὥστε οἱ Πέρσαι καὶ αὐτὸν τὸν 'Αλέξανδρον εὐκόλως διέκρινον ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἀπό τε τῆς λαμπρότητος τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς στολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιδεικνυομένης παρὰ πάντων εὐλαβείας· ὅθεν οἱ ἐπισημότατοι τῶν περσῶν ἡγεμόνων ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσι πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτῶν, ἣν ἐνίσχυσαν διὰ τοῦ ἀρίστου ἱππικοῦ, ἵνα αὐτοὶ κατὰ τοῦ βασιλέως ἀντεπεξέλθωσιν· ὁ δέ, προτρέψας καὶ ἐνθαρρύνας τὸν στρατὸν δι' ὀλίγων τινῶν, διέταξε νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός. Καὶ τὴν μὲν πρώτην προσβολὴν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν ἴλην τῶν ἑταίρων, τῆς ὁποίας ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ σειρὰ τοῦ νὰ προπορεύεται παντὸς τοῦ ἱππικοῦ. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ τοῦ Σωκράτους προμνημονευθεῖσα ἴλη, ἥτις ἀγομένη ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλίππου ἐξώρμησε πρώτη, ἔχουσα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τοὺς σαρισσοφόρους ἱππεῖς, τοὺς παίονας πεζοὺς ἀκοντιστὰς καὶ μίαν τάξιν τοῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, πιθανώτατα ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν ληφθεῖσαν. Κατόπιν αὐτῶν εἰσεπήδησεν ἀμέσως εἰς τὸν ποταμὸν ὁ 'Αλέξανδρος, ἄγων ἅπαν τὸ δεξιὸν κέρας, σαλπίζοντας καὶ ἀλαλάζοντας· ἐν τῷ ἅμα δὲ προήλασε καὶ ὁ Παρμενίων μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ. 'Εν τούτοις οἱ πρόδρομοι, πεζοὶ καὶ ἱππεῖς, ὑπὸ Πτολεμαῖον καὶ 'Αμύνταν, πλησιάσαντες εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἀπήντησαν ἀντίστασιν ἰσχυράν· διότι οἱ μὲν τῶν Περσῶν προσέβαλλον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὄχθης ἐξ ὑπερδεξίου εἰς τὸν ποταμὸν εἰσακοντίζοντες, οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων αὐτῆς μερῶν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕδωρ καταβαίνοντες. Οἱ Μακεδόνες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προσαναβῶσι καὶ νὰ διελάσωσιν ἀνὰ μέσον τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ, ἀλλὰ ματαίως· ἐπειδὴ ἐμάχοντο αὐτοὶ κάτωθεν καὶ ἐπὶ ἐδάφους μὴ ἀσφαλοῦς πρὸς τοὺς ἄνωθεν ἐπιτιθεμένους πολεμίους. καὶ ἐπειδὴ ἄλλως τε ἦτο ἐνταῦθα ἐπιτεταγμένον τὸ κράτιστον τῆς περσικῆς ἵππου, οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι οὐδὲν κατώρθωσαν, ἀλλ' ἀποβαλόντες ἱκανούς τινας ἄνδρας καὶ ἀποκρουσθέντες ἀπέκλινον πρὸς τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα, τὸ ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου αὐτοῦ ἤδη ἐπαγόμενον. Καὶ τότε πλησιάσαντος τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ὄχθην ἐπανελήφθη ὁ ἀγὼν ἔτι πεισματωδέστερον. Πρῶτος ἐνέβαλεν ὁ 'Αλέξανδρος καὶ περὶ αὐτὸν οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων εὐγενῶς ἀνθαμιλλώμενοι, ὥστε συνέβη μάχη κρατερά. Καὶ ἦτο μὲν ἀπὸ τῶν ἵππων ἡ μάχη ἀλλ' ὡμοίαζε πεζομαχίαν μᾶλλον, διότι ἠγωνίζοντο συνεχόμενοι ἵπποι πρὸς ἵππους καὶ ἄνδρες πρὸς ἄνδρας, οἱ μὲν Μακεδόνες ἵνα ἀπώσωσιν ἀπὸ τῆς ὄχθης πρὸς τὸ πεδίον τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ Πέρσαι ἵνα διακωλύσωσι τὴν ἀπόβασιν καὶ κατακρημνίσωσι τοὺς Μακεδόνας αὖθις εἰς τὸν ποταμόν. Τελευταῖον διήλασαν οἱ περὶ τὸν 'Αλέξανδρον εἰς τὸ πεδίον, πλεονεκτήσαντες ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν γεγυμνασμένοι περὶ τὴν χρῆσιν τῆς μακρᾶς λόγχης τῆς ἀσυγκρίτως φοβερωτέρας τοῦ βραχέος περσικοῦ παλτοῦ, ἤτοι ἀκοντίου. Οἱ δὲ ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ Μακεδόνες ἀπέβησαν εὐχερέστερον, ἅμα ἡ ἀριστερὰ τῶν Περσῶν ἠναγκάσθη νὰ ὑπενδώσῃ εἰς τὸν 'Αλέξανδρον, καὶ τότε ὁ ἀγὼν μετεβιβάσθη ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εἰς τὸ παρακείμενον πεδίον. 'Ενταῦθα πάλιν ὁ 'Αλέξανδρος ἐν τοῖς πρώτοις ἐμάχετο. Συντριβέντος δὲ

τοῦ δόρατος αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν Ἄρετον, ἕνα ὄντα τῶν ἐφίππων σωματοφυλάκων, καὶ ἐζήτησε τὸ δόρυ αὐτοῦ. Ὁ δέ, δείξας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸ ὅπλον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁμοίως κατὰ τὸ ἥμισυ ἐν τῷ ἀγῶνι ἀκρωτηριασθῆ, τῷ εἶπε νὰ ἀποταθῇ πρὸς ἄλλον· καὶ ἔδωκεν ἤδη τῷ βασιλεῖ τὸ δόρυ ὁ κορίνθιος Δημάρατος, εἷς ὧν τῶν ἑταίρων. Οὕτω δὲ ἐκ νέου ὁπλισθεὶς ἐξήλασεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Μιθριδάτου, τοῦ γαμβροῦ τοῦ Δαρείου, ὅστις ἐπαγόμενος τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπ' αὐτὸν ἱππέων στῖφος διετέλει πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων προϊππεύων. Ὁ Ἀλέξανδρος κτυπᾷ τὸν Μιθριδάτην κατὰ πρόσωπον καὶ καταβαλὼν αὐτὸν τρέπεται ἐν τῷ ἅμα κατὰ ἑτέρου πέρσου ἡγεμόνος, τοῦ Ροισάκου ὅστις εἶχε καταφέρει ἐπ' αὐτοῦ πληγὴν ἀποκόψασαν μὲν μέρος τοῦ κράνους ἀλλὰ μόλις ψαύσασαν τὰς πρώτας τῆς κεφαλῆς τρίχας· καὶ τοῦτον λοιπὸν τὸν Ροισάκην διατρυπήσας ὁ Ἀλέξανδρος διὰ μέσου τοῦ θώρακος ρίπτει κατὰ γῆς. Ἀλλά, ἐνῷ ταῦτα διέπραττεν, ἄλλος πάλιν πέρσης ἡγεμών, ὁ Σπιθριδάτης, προσελθὼν ὄπισθεν πλησιέστατα εἶχεν ἤδη ὑψώσει τὸν βραχίονα καὶ τὴν σπάθην ἵνα καταβάλῃ αὐτόν, ὅτε προφθάσας ἐγκαίρως Κλεῖτος ὁ Δρωπίδου, ἀρχαῖος καὶ ἐπιφανὴς τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικός, ἐκτύπησε πάσῃ δυνάμει τὸν ἀνατεταμένον τοῦ Σπιθριδάτου βραχίονα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἔσωσεν οὕτω τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ θάνατος τοῦ Σπιθριδάτου ἐξηγρίωσεν ἔτι μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐπισήμους Πέρσας ὅσοι ἦσαν συγγενεῖς αὐτοῦ· ὅθεν ἐπέπεσον ἤδη ἅπαντες μανιωδῶς κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, λαβόντος τότε πολλὰς ἐπὶ τῆς πανοπλίας πληγὰς καὶ εἰς ἔσχατον περιελθόντος κίνδυνον. Ἀλλ' οἱ περὶ αὐτὸν δι' ἀγώνων ἀτρύτων ἔσωσαν μὲν τὸν βασιλέα; διέσπασαν δὲ τελευταῖον τὸ τῶν πολεμίων ἱππικόν· καὶ ἐπειδὴ οἵ τε ἐν τῇ ἀριστερᾷ τεταγμένοι θετταλοὶ ἱππεῖς δεινῶς τοὺς ἀντιπάλους ἐπίεσαν, τό τε ἐλαφρὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον συνήθως ἡνωμένον μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐμάχετο, ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Πέρσας οὐ μικρὰν ζημίαν, ἡ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀρξαμένη σύγχυσις τῶν πολεμίων ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενικὴ καὶ μετ' ὀλίγον μετετράπη εἰς φυγήν. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοὶ δὲν ἐπέτρεψαν ἐπὶ πολὺ τὴν καταδίωξιν τῶν φυγάδων, διότι ὑπελείπετο ἔτι σῶον τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἱστάμενον, ὡς προείπομεν, ὄπισθεν τοῦ ἱππικοῦ διετέλεσε καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα θεωροῦν ἀκίνητον τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην ἱππομαχίαν. Ὁ βασιλεὺς διέταξεν ἤδη τὴν φάλαγγα καὶ τοὺς ὑπασπιστὰς νὰ προσβάλωσι κατὰ μέτωπον τὸ πεζικὸν τοῦτο, τὸ δὲ ἱππικὸν νὰ περιζώσῃ αὐτὸ πανταχόθεν ἐκ πλαγίου τε καὶ ὄπισθεν. Τοῦ τελευταίου τούτου ἀγῶνος ἡ ἔκβασις ἦτο πρόδηλος· οὐ μόνον τὸ περσικὸν πεζικὸν ἦτο καθ' ἑαυτὸ εὐαριθμότερον τοῦ ἀντιπάλου ἀλλὰ καὶ κυκλωθὲν προσεβάλλετο εἰς μέρη μὴ καλυπτόμενα ὑπὸ τῆς πανοπλίας· καὶ ἠγωνίσθη μὲν γενναίως, καθὸ συγκείμενον τὸ πλεῖστον ἐξ ἑλλήνων μισθοφόρων, τάχιστα ὅμως κατεστράφη, ἀνηλεῶς κατακρεουργηθέν, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Ἀρριανόν, ὅστις βεβαιοῖ ὅτι ἐκ τῶν 20.000 ἐκείνων ἀνδρῶν δισχίλιοι μόνον περιεσώθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν, ἀφοῦ ἔπραξαν τὸ λάθος τοῦ νὰ διεξαγάγωσι τὸ κύριον τοῦ ἀγῶνος μέρος διὰ μόνου τοῦ ἱππικοῦ, μηδεμίαν ποιήσαντες χρῆσιν τοῦ ἀρίστου αὐτῶν πεζικοῦ ἐν τῇ κρισίμῳ στιγμῇ τῆς τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως, ἔπειτα περιέπεσον εἰς τὸ ἔτι χειρότερον λάθος τοῦ νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸ μεμονωμένον εἰς τὴν διάκρισιν πολεμίου πολυαριθμοτέρου καὶ νικηφόρου. Τοῦ ἱππικοῦ ἡ ζημία ὑπῆρξε σχετικῶς πολὺ ὀλιγωτέρα· ἱππεῖς δὲν ἔπεσον, ὡς λέγεται, εἰμὴ χίλιοι περίπου, ἀλλ' ἡγεμόνες πέρσαι ἐθερίσθησαν πολλοί, διότι αὐτοὶ μάλιστα προεκινδύνευσαν, ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Παρεκτὸς τοῦ Μιθριδάτου, τοῦ Ροισάκου καὶ τοῦ Σπιθριδάτου, ἀπέθανον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ καὶ ὁ Φαρνάκης, ὁ τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφός, καὶ ὁ Μιθροβαρζάνης, ὁ τῆς Καππαδοκίας σατράπης, καὶ ὁ

Ἀτιζύης, καὶ ὁ Νιφάτης, καὶ ὁ Πετήνης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ἄνδρες· ὁ δὲ τῆς Φρυγίας σατράπης Ἀρσίτης, ὅστις κυρίως εἶχεν ἀντιταχθῆ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μέμνονος, διεσώθη μὲν ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀλλ' ἀπέθανε μετ' οὐ πολύ, αὐτόχειρ γενόμενος ὑπὸ θλίψεως καὶ αἰσχύνης.

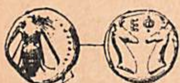
Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέβη ὅσον ἐνδέχεται λαμπρὰ καὶ ὁλοσχερής, καὶ ὅμως ὁ στρατὸς αὐτοῦ ὀλιγίστους ἀπέβαλεν, ὡς λέγεται, ἄνδρας. Εἴκοσι καὶ πέντε ἑταῖροι ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Ἀμύνταν τάξεως ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν πρώτην ἀτυχῆ προσβολὴν τὴν γενομένην πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἱππέων ἔπεσον ἐν ὅλοις ἑξήκοντα, ἐκ δὲ τῶν πεζῶν τριάκοντα· ὁ ἀριθμὸς τῶν τραυματιῶν δὲν ἀναφέρεται, ἀλλά, ἐὰν ὑποθέσωμεν αὐτοὺς δεκαπλασίους τῶν θανόντων, ἐν ὅλοις ὁ μακεδονικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 1265 περίπου ἄνδρας ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, καθ' ἣν ἐκ τῶν πολεμίων λέγονται πεσόντες περὶ τοὺς εἰκοσακισχιλίους.

Ἀργυροῦν τετράδραχμον Ἀλεξάνδρου

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἀλέξανδος ἐφρόντισε πρὸ πάντων περὶ τῶν τραυματιῶν, ἐπισκεφθεὶς αὐτούς, καὶ θεραπεύσας, καὶ παρηγορήσας, καὶ ἐπαινέσας. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἔθαψεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς πεσόντας· ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς τῶν Περσῶν ἡγεμόνας καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας ὅσοι στρατεύοντες μετὰ τῶν πολεμίων ἀπέθανον. Μεθ' ὃ ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποινῶν. Ἤκμαζε τότε ἐν Ἑλλάδι ἀνδριαντοποιὸς περίφημος, ὁ Λύσιππος, εἰς ὃν καὶ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεπε τὴν τιμὴν τοῦ νὰ εἰκονίζεται ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτον τὸν Λύσιππον ἀνέθηκε τὴν κατασκευὴν χαλκῶν ἀνδριάντων 25, τῶν κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν πεσόντων ἑταίρων, διατάξας νὰ στηθῶσιν οἱ ἀνδριάντες οὗτοι ἐν Δήλῳ τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἐσῴζοντο ἔτι ἐπὶ Ἀρριανοῦ. Εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς παῖδας τῶν θανόντων ἔδωκεν ἀτέλειαν παντὸς φόρου καὶ ἀπαλλαγὴν πάσης προσωπικῆς ὑπηρεσίας· ἑαυτὸν δὲ καὶ ἅπαντα τὸν νικηφόρον στρατὸν δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ τιμήσῃ λαμπρότερον εἰμὴ πέμπων εἰς Ἀθήνας τριακοσίας περσικὰς πανοπλίας ἵνα ἀνατεθῶσι τῇ πολιούχῳ Ἀθηνᾷ μετὰ ἐπιγράμματος τάδε διαλαμβάνοντος· «Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων». Τοὺς δὲ δισχιλίους Ἕλληνας ὅσους ἔλαβεν αἰχμαλώτους, δεσμεύσας, ἐξαπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν ἵνα ἐργάζωνται αὐτόθι ὡς δοῦλοι «ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληνες ὄντες, ἐναντίᾳ τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο». Ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυεν ἀνακηρύττων τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν·φαίνεται δὲ ὅτι καὶ οἱ Μακεδόνες οὕτω πως ἔκρινον τὸ πρᾶγμα, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲ μνείαν τινὰ ἰδίαν ἐποίησε Μακεδόνων, ἐνῷ, ἂν οὗτοι διέκρινον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἤθελον βεβαίως ἀγανακτήσει ἕνεκα τούτου, τὸ δὲ πρώτιστον τοῦ Ἀλεξάνδρου συμφέρον ἦτο νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς δυσαρέσκειαν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ τιμωρίαι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ψηφισθεῖσαι μετὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην νίκην· ἀλλ' ἡ μεγαλυτέρα ἀμοιβὴ ἣν ἔλαβεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ διὰ τοὺς ἀγῶνας οὓς περὶ Γρανικὸν ἤθλησεν ἦτο ὅτι κατέστη διὰ μιᾶς σχεδὸν κύριος ἁπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οὐδεμία ἄλλη πολεμίων δύναμις ἱκανὴ νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτὸν

ὑπῆρχεν ἤδη συγκεκροτημένη ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ· ὁ Δαρεῖος εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀσπασθῆ τὴν γνώμην τοῦ Μέμνονος, καὶ ἤλπιζεν ὅτι, τριβομένου τοῦ πολέμου, ἂν ὁ 'Αλέξανδρος δὲν ἀναγκασθῆ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ὁ ἀγὼν θέλει τοὐλάχιστον παραταθῆ ἐν τῇ μικρᾷ 'Ασίᾳ· ὅθεν οὔτε ἕτερον στρατὸν παρεσκεύασεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὔτε τὰς ἄλλας στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἔσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς παρακειμένας χώρας τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Καὶ ἐν τούτοις διὰ μιᾶς ἔφθασεν ἡ ἀγγελία τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς· ἡ ἀγγελία ὅτι πλεῖστοι αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι ἐπιφανέστατοι τῶν Περσῶν ἔπεσον ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ μάχῃ· ἡ ἀγγελία ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου κατεβλήθησαν, καὶ ὅτι ἐν γένει ὁ ἥρως οὗτος, προκινδυνεύων πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἐφαίνετο περιβεβλημένος δι' ἀκαταμαχήτου τινὸς δυνάμεως· ἂν δὲ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων, θαυμάζομεν εἰσέτι τὴν ἀκάθεκτον ἐκείνην ὁρμὴν καὶ τόλμην ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἣν αὐτὴ ἐπροξένησεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν συγχρόνων ὑπῆρξε πολὺ καταπληκτικωτέρα καὶ ὅτι ἡ αὐλὴ πρὸ πάντων τοῦ Δαρείου, ἥτις εἶχε νὰ θρηνήσῃ τὴν στέρησιν τοσούτων φίλων καὶ οἰκείων, περιῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν.

Νόμισμα τῆς 'Εφέσου, κοπὲν ἐπὶ 'Αλεξάνδρου
(Μέλισσα. Δύο κεφαλαὶ ἐλάφων).

'Ο 'Αλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῆ μετὰ παραδόξου δραστηριότητος καὶ ἐπιτηδειότητος ἀπὸ τὸν τρόμον ὃν ἐνέπνευσε τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ. 'Ο φρούραρχος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σάρδεων, Μιθρήνης, παρέδωκεν αὐτῷ ἀμέσως τὸ ὀχυρὸν τοῦτο χωρίον, ὁ δὲ κατέστησεν ἐπιμελητὴν τῆς ἄκρας τὸν Παυσανίαν μετὰ φρουρᾶς ἐξ 'Αργείων συγκειμένης καὶ ἔπειτα ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἣν κατέλαβεν ὁμοίως ἀμαχητί, διότι ἡ φρουρὰ αὐτῆς ἀπέδρα διὰ θαλάσσης ἅμα ἤκουσε προσερχόμενον τὸν βασιλέα. 'Εξ 'Εφέσου ὁ 'Αλέξανδρος ἐπέτρεψεν εἰς διαφόρους στρατηγοὺς ν' ἀπελευθερώσωσι τὰς πολλὰς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην αἰολικὰς καὶ ἰωνικὰς ἑλληνίδας πόλεις καταργοῦντες τὰς ὀλιγαρχίας αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους ὅσους ἀπέφερον εἰς τοὺς βαρβάρους, ἀνορθοῦντες δὲ ἁπανταχοῦ τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς πατρίους νόμους· αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς Μίλητον, τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῆ, ἐλπίζουσα ἰδίως εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, ὅστις συνέκειτο ἐκ 400 περίπου τριήρων φοινικικῶν καὶ κυπρίων. 'Η μεγάλη αὕτη ναυτικὴ δύναμις, ἥτις, ἂν ἐπήρχετο ὀλίγας ἑβδομάδας πρότερον, ἠδύνατο νὰ διακωλύσῃ τὴν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης διάβασιν τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἐπλησίασεν ἤδη τῳόντι εἰς Μίλητον ἀλλὰ καὶ πάλιν βραδύτερον τοῦ δέοντος. 'Ο μακεδονικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Νικάνορα, προλαβών, εἶχε πρὸ τριῶν ἡμερῶν καταστῆ κύριος τοῦ λιμένος. Καὶ ἦτο μὲν ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου, οὐδ' ἐτόλμησε νὰ ναυμαχήσῃ ἐκ τοῦ συστάδην, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον διεκώλυσε τὴν εἴσοδον αὐτοῦ· ὥστε ἡ φρουρὰ τῶν Μιλησίων περιζωσθεῖσα οὕτω πανταχόθεν, ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ὑπέκυψε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἔφοδον τοῦ βασιλέως, ὅστις ἅμα ἐγένετο κύριος καὶ ταύτης τῆς πόλεως ὥρμησε πρὸς μεσημβρίαν ἐπὶ τὴν 'Αλικαρνασσόν. Ταύτης ἡ πολιορκία ἀπέβη πολὺ δυσχερεστέρα καὶ μακροτέρα, διότι οὐ μόνον ἡ φρουρά, συγκειμένη ἐξ ἀσιανῶν καὶ ἐξ ἀθηναίων φυγάδων, ἀντέστη καρτερικῶς, οὐ μόνον τὸ φρούριον ἦτο ὀχυρώτατον καὶ δαψιλῶς ἐφωδιασμένον δι' ἀμυντικῶν ὅπλων, ἀλλὰ κατέφθασεν ἐνταῦθα καὶ ὁ ἰσχυρὸς περσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Μέμνονα αὐτόν, ἀναδεδειγμένον ἤδη παρὰ τοῦ Δαρείου τῆς τε κάτω 'Ασίας καὶ τοῦ ναυτικοῦ παντὸς ἡγεμόνα. 'Εντεῦθεν, ἐνῷ ἡ Μίλητος εἶχε πολιορκηθῆ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, κατὰ τῆς 'Αλικαρνασσοῦ ὁ 'Αλέξανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτεθῆ εἰμὴ ἀπὸ ξηρᾶς. Καὶ ἀπεκρούσθησαν μὲν πολλάκις αἱ ἔφοδοι αὐτοῦ, πολλαὶ δὲ τῶν μηχανῶν κατεπυρπολήθησαν, πολλοὶ δὲ καὶ

ἔγκριτοι Μακεδόνες ἔπεσον ἐνταῦθα· ἐπὶ τέλους ὅμως κατίσχυσε πάλιν ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς καρτερίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ εἰσήλασε νικηφόρος εἰς τὴν πόλιν. Μόναι αἱ δύο αὐτῆς ἄκραι ἀντεῖχον ἔτι, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, νομίσας μάταιον νὰ χρονοτριβῇ πλειότερον ἐκεῖ, ἐπέτρεψε τὸ ἔργον τῆς ἁλώσεως τῶν ἄκρων ἐκείνων εἰς τὸν Πτολεμαῖον, δοὺς αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ τρισχιλίους ἄνδρας, αὐτὸς δὲ προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. Καὶ ἀφοῦ ἔπεμψε τὰς μηχανὰς εἰς Τράλλεις, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει πρὸ πολλοῦ ὁ Παρμενίων· ἀφοῦ διέταξε τὸν στρατηγὸν τοῦτον νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ ἱππικοῦ, τοῦ συμμαχικοῦ πεζικοῦ καὶ τῶν ἁμαξῶν εἰς Σάρδεις καὶ ἀπὸ Σάρδεων εἰς Φρυγίαν, ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεως ἠσχολήθη κατὰ τοὺς τελευταίους χειμερινοὺς μῆνας περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Πισιδίας (1). Διαπράξας δὲ καὶ τοῦτο τὸ δυσχερὲς ἔργον ἐτράπη ἤδη πρὸς βορρᾶν καὶ ἔφθασεν εἰς Γόρδιον, παρὰ τὸν ποταμὸν Σαγγάριον, ὅπου ἔμελλε νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ Παρμενίωνος.

Ἡ Ἀφροδίτη τῶν Τράλλεων

(Κεφαλὴ εὑρεθεῖσα εἰς Τράλλεις καὶ ὁμοιάζουσα μεγάλως πρὸς τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου. Ἤδη εἰς Μπελβεντέρε τῆς Βιέννης).

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθασεν εἰς Γόρδιον κατὰ Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον τοῦ 333 καὶ παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐπί τινα χρόνον ἵνα ἀναπαύσῃ τὴν μοῖραν τοῦ στρατοῦ τὴν μετ' αὐτοῦ ἰδίως περὶ τὴν Πισιδίαν δεινῶς κοπιάσασαν. Τότε ἔκοψε τὸν λεγόμενον Γόρδιον δεσμόν, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ τοσοῦτον πολυθρύλητον γενόμενον περὶ τοῦ δεσμοῦ τούτου λόγιον· συνέβη δὲ τὸ γεγονὸς ὡς ἑξῆς. Εἰς τὴν ἄκραν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐφυλάσσετο ἅμαξα, ἥτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸν γεωργὸν Γόρδιον καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ Μίδαν, τοὺς πρώτους βασιλεῖς τῆς Φρυγίας· ὁ δεσμὸς ὅστις συνῆπτε τὸν ζυγὸν τῆς ἁμάξης ταύτης μετὰ τοῦ ῥυμοῦ ἦτο ἐκ φλοιοῦ κρανέας. καὶ τοιουτοτρόπως συμπεπλεγμένος, ὥστε οὔτε τέλος

(1) Ἡ διὰ τῆς Παμφυλίας πορεία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένετο ἐν μέρει ἕνεκα τοῦ ἀποκρήμνου καὶ ἀβάτου τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ, διὰ θαλάσσης, πεζοπορούντων ἐν αὐτῇ τῶν στρατιωτῶν ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν, ὑπὲρ τὸν ὀμφαλὸν ἀναβαινούσης πολλάκις τῆς θαλάσσης. Περὶ ταύτης λέγει ὁ Πλούταρχος (Β. Ἀλεξάνδρ. 17)· «Ἡ δὲ τῆς Παμφυλίας παραδρομὴ πολλοῖς γέγονε τῶν ἱστορικῶν ὑπόθεσις γραφικὴ πρὸς ἔκπληξιν καὶ ὄγκον, ὡς θείᾳ τινὶ τύχῃ παραχωρήσασαν Ἀλεξάνδρῳ τὴν θάλασσαν, ἄλλως ἀεὶ τραχεῖαν ἐκ πελάγους προσφερομένην, σπανίως δέ ποτε λεπτοὺς καὶ προσεχεῖς ὑπὸ τὰ κρημνώδη καὶ παρερρωγότα τοῖς ὀρεινοῖς πάγους διακαλύπτουσαν. Δηλοῖ δὲ καὶ Μένανδρος ἐν κωμῳδίᾳ παίζων πρὸς τὸ παράδοξον:

Ὡς ἀλεξανδρῶδες ἤδη τοῦτο κἂν ζητῶ τινα,
Αὐτόματος οὗτος παρέσται· κἂν διελθεῖν δηλαδὴ
Διὰ θαλάσσης δέῃ τόπον τιν', οὗτος ἔσται μοι βατός.

οὔτε ἀρχὴ αὐτοῦ ἐφαίνετο, ἡ δὲ λύσις ἐνομίζετο ἀκατόρθωτος· καὶ ἐν τούτοις χρησμὸς ἀρχαῖος ἔλεγεν ὅτι ὁ λύσας τὸν δεσμὸν τοῦτον θέλει ἄρξει τῆς 'Ασίας. Ὅτε λοιπὸν ὁ 'Αλέξανδρος ἀνέβη εἰς τὴν ἄκραν ἵνα παρατηρήσῃ τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος λείψανον, ἅπαντες οἱ περὶ αὐτόν, Φρύγες τε καὶ Μακεδόνες, περιέμενον ἀνυπομόνως νὰ ἴδωσιν ἂν ὁ περὶ Γρανικὸν νικητὴς καὶ ὁ δορικτήτωρ τῆς Ἁλικαρνασσοῦ θέλει περιποιήσει ἑαυτῷ τὴν ἐπαγγελλομένην κυριαρχίαν, κατισχύων τῶν δυσχερειῶν τοῦ δεσμοῦ. 'Αλλ' ὁ 'Αλέξανδρος περιῆλθε μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτοῦ ἔκοψε διὰ τοῦ ξίφους τὸ σύναμμα· καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς λύσις τοῦ προβλήματος, ἐξασφαλίζουσα τὸ δικαίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς 'Ασίας.

'Αλλ' ἡ τύχη παρεσκεύαζεν αὐτῷ τότε καὶ ἕτερον πολὺ θετικώτερον πλεονέκτημα. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Μιλήτου ὁ 'Αλέξανδρος εἶχε διαλύσει τὸν στόλον αὐτοῦ μὴ διατηρήσας εἰμὴ μικράν τινα μοῖραν χρήσιμον πρὸς μεταφορὰν τροφῶν καὶ στρατευμάτων. Ἔπραξε δὲ τοῦτο διότι ἔβλεπεν ὅτι κατὰ θάλασσαν δὲν δύναται νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τοὺς πολὺ ἰσχυροτέρους πολεμίους καὶ διότι ἤλπιζεν ὅτι, γινόμενος βαθμηδὸν κύριος τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς 'Ασίας, θέλει ἐξ ἀνάγκης ἐπαγάγει καὶ τὴν τοῦ ναυτικοῦ τῶν Περσῶν διάλυσιν. 'Εν ἀρχῇ ὅμως τοῦ 333 ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ψευσθείσας τὰς προσδοκίας ταύτας· τῷόντι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἁλικαρνασσοῦ ὁ Μέμνων ἐπεχείρησε διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στόλου νὰ ἄρξῃ μὲν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, νὰ μεταφέρῃ δὲ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου, καὶ εἰς πολλὰς εἶχε περιέλθει συνεννοήσεις πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὔβοιαν, ὅτε αἴφνης νοσήσας ἀπεβίωσε, καὶ ἐματαιώθη οὕτω τὸ ἐπιχείρημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ σπουδαιότατα κωλύματα εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 'Αλεξάνδρου. Ὑπῆρχον μὲν βεβαίως καὶ ἄλλοι παρὰ τοῖς πολεμίοις γενναῖοι ἄνδρες, Ἕλληνές τε καὶ Πέρσαι, ἀλλ' ἐκ μὲν τῶν Περσῶν οὐδεὶς εἶχε τὴν ναυτικὴν καὶ πολιτικὴν τοῦ Μέμνονος ἐμπειρίαν, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων δυσκόλως ἠδύνατο ἄλλος νὰ ἀξιωθῇ τῆς τοῦ Δαρείου πίστεως, ἣν ὁ Ρόδιος ἐκεῖνος εἶχεν ἀσφαλίσει διὰ μακρῶν προηγουμένων ὑπηρεσιῶν. 'Εκ τούτου ἐξηγεῖται πῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μέμνονος βλέπομεν καταπαύσαντα αἴφνης πάντα ἀπὸ θαλάσσης ἀντιπερισπασμόν· τὸ δὲ δεινότερον, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μὴ ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν σύμβουλον ἐκεῖνον εἰς ὃν ἔδιδε πᾶσαν πίστιν ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἀμυντικὸν τοῦ πολέμου σύστημα, ὅπερ τὸ καθ' ἑαυτὸν εἶχεν ἄχρι τῆς ὥρας ταύτης ἀσπασθῇ, καὶ παρεσκευάσθη νὰ ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Μακεδόνας.

Ἡ δύναμις ἣν ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε τότε εἰς τὰ πεδία τῆς Μεσοποταμίας ἦτο ἐπιτηδεία νὰ ἐνθαρρύνῃ, διὰ τὸ ἄπειρον αὐτῆς πλῆθος, πάντα ἀσιανὸν ἄνδρα. Ἂν καὶ δὲν εἶχον εἰσέτι προφθάσει ἐνταῦθα τὰ ἐκ Σογδιανῆς καὶ Βακτριανῆς καὶ 'Ινδικῆς στρατεύματα, ἡ δύναμις αὕτη συνέκειτο ἤδη κατά τινας ἐκ 400.000 πεζῶν καὶ 100.000 ἱππέων, κατ' ἄλλους δὲ συνεποσοῦτο ἐν ὅλοις εἰς 600.000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο καὶ 20—30.000 μισθοφόροι Ἕλληνες, μεταβιβασθέντες τότε ἀπὸ τοῦ στόλου εἰς τὴν στερεάν. Ὅθεν ἅπαντες οἱ περὶ τὸν Δαρεῖον ἐπίστευον καὶ ἐκήρυττον βεβαίαν τὴν νίκην, καὶ ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐνεπλήσθη ὑπὸ τῆς περὶ τούτου πεποιθήσεως. Ναὶ μὲν ὀφθαλμὸς μᾶλλον γεγυμνασμένος καὶ ἔμπειρος εὐκόλως ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὰ ἀσθενῆ τοῦ πλήθους τούτου μέρη· καὶ ὁ ἀθηναῖος φυγὰς Χαρίδημος ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως τί φρονεῖ περὶ τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι συμβουλεύει τὸν Δαρεῖον νὰ μὴ ἐλπίζῃ πολὺ ἀπὸ τὸν ἀσιανὸν τοῦτον ὄχλον, νὰ μεταχειρισθῇ δὲ μᾶλλον τοὺς

θησαυρούς αὐτοῦ πρὸς συγκρότησιν μεγαλυτέρου ἐξ ἑλλήνων μισθοφόρων στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ ἐλπίδων κούφων νίκης καὶ δόξης, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τυφλοὶ καὶ ἀγέρωχοι μεγιστᾶνες, ὑπέλαβον ἅπαντες ὡς ὕβριν ἅμα καὶ προδοσίαν τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ διέταξαν νὰ θανατωθῇ ἀμέσως ὁ δυστυχὴς Ἕλλην, ὅστις, ἀπαγόμενος ἐπὶ τὸν θάνατον,ὡς προφήτης ἀνεβόησε «μεταμελήσειν ταῦτα ταχὺ τῷ βασιλεῖ καὶ τῆς ἀδίκου τιμωρίας αὐτοῦ σύντομον ἕξειν τὴν κόλασιν, ἐπιδόντα τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας».

Ὁ Δαρεῖος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ ὅμως, ἐὰν ὤφειλέ ποτε, ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Μέμνονος, νὰ διατελέσῃ ἀμυνόμενος, ὤφειλε νὰ πράξῃ τοῦτο τότε μάλιστα, ὅτε ὁ πολέμιος αὐτοῦ ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπὶ τῆς περὶ Γρανικὸν μάχης ἡ ἄμυνα ἦτο ἴσως δυσχερής, διὰ τὸ ἀναπεπταμένον τῆς χώρας, ἐνῷ ἤδη, ἐν ἔαρι τοῦ 333 π. Χ., οἱ Πέρσαι ἠδύναντο, ὠφελούμενοι ἐξ ἀμυντικῶν χωρίων ἀσφαλεστάτων νὰ ἀποκρούσωσιν εὐχερῶς τὸν ἀντίπαλον. Ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι πρῶτον τὰς ἀπορθήτους παρόδους τοῦ ὄρους Ταύρου, δι' ὧν ἐφράσσετο ἡ εἰς Κιλικίαν εἰσβολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰς καλουμένας ***Κιλικίας πύλας*** (1). Ἔπειτα, ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελεν ἐκβιάσει τὰς παρόδους ἐκείνας καὶ καταστῇ κύριος τῆς Κιλικίας οἱ Πέρσαι εἶχον εἰσέτι τὰς στενὰς ὁδοὺς τὰς διερχομένας μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, τὰς καλουμένας κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδας πύλας, κατωτέρω δὲ Συρίας ἢ καὶ Κιλικίας πάλιν πύλας. Τελευταῖον ἠδύναντο νὰ ὀχυρώσωσι τὰς παρόδους αὐτοῦ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, ὑπό τινων καλουμένας Ἀμανίδας πύλας, δι' ὧν ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἅπασαι εὐκόλως καθίσταντο ἀδιάβατοι. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι, ὡς ἂν τυφλωθέντες ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης, ἄφησαν ἀνοικτὰς ἁπάσας ἐκείνας τὰς πύλας, ἄφησαν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ εἰσέλθῃ ἐλευθέρως εἰς τὴν Συρίαν, καὶ τότε μόνον ἀπεφάσισαν ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος, διατρίβων εἰς Γόρδιον, οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀνέπαυσεν ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίας τινὰς ἐκ Μακεδονίας προσέλαβεν ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Σελεύκου, καὶ Κοῖνον τὸν Πολεμοκράτους, καὶ Μελέαγρον τὸν

---

(1) Τὰ κατὰ τὴν εἰς Καππαδοκίαν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν διὰ ταύτης εἰς τὰς Κιλικίας πύλας προέλασιν αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστὰ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Κατά τινα παράδοσιν πηγάζουσαν ἀπὸ Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ, τοῦ συναναβάντος Ἀλεξάνδρῳ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ συγγράψαντος ὕστερον ἱστορίαν (μὴ διασωθεῖσαν) τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος «οὐδ ἥψατο κἂν τῆς Καππαδοκίας», ἀλλ' ἀπὸ Φρυγίας μετέβη εὐθὺ εἰς Παμφυλίαν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς παραλίας εἰς Κιλικίαν μὴ διελθών,ἐννοεῖται, διὰ τῶν Κιλικίων πυλῶν. Ἀλλ' ἡ παράδοσις αὕτη, ἀντιφάσκουσα πρὸς πάσας τὰς ἄλλας περὶ τῆς διὰ Καππαδοκίας καὶ τῶν Κιλικίων Πυλῶν προελάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν θεωρεῖται ἀκριβής. Ὁ περὶ Ἀλεξάνδρου ἰδίαν πραγματείαν συγγράψας γερμανὸς ἱστορικὸς Δρόϋσεν φρονεῖ ὅτι πάντως ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν διὰ Καππαδοκίας προέλασιν κατέλαβε τὴν στρατηγικῶς σπουδαιοτάτην θέσιν τῶν Μαζάκων (νῦν Καισαρείας Καππαδοκίας), πόλεως κειμένης κατὰ τὰς τοῦ Ἀργαίου ὄρους ὑπωρείας, ὑποτίθησι δὲ ὅτι ἀπὸ Μαζάκων ἡ προέλασις πρὸς τὰς Κιλικίας Πύλας ἐγένετο διὰ Τυάνων, πόλεως ὀνομαστῆς τῆς νοτίας Καππαδοκίας κειμένης ἐν μέσῳ που τῆς μεταξὺ Μαζάκων καὶ τῶν Κιλικίων Πυλῶν ὁδοῦ.

(2) Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἰσήλασεν εἰς τὴν Παφλαγονίαν, ἀλλ' ἀπὸ Γορδίου μετέβη εἰς τὴν Ἄγκυραν τῆς Φρυγίας τὴν κειμένην ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς Παφλαγονίας καὶ Φρυγίας, ἐκεῖ δὲ ἐν Ἀγκύρᾳ ἦλθον πρὸς αὐτὸν πρέσβεις Παφλαγόνων δηλοῦντες ὑποταγὴν τοῦ ἔθνους αὐτῶν τῷ βασιλεῖ καὶ παρακαλοῦντες νὰ μὴ εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐδέχθη τὴν πρότασιν καὶ προσέταξεν αὐτοῖς νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν μακεδόνα σατράπην τῆς μεγάλης Φρυγίας.

Νεοπτολέμου, πεζῶν μὲν μακεδόνων 1000, ἱππέων δὲ 300, θεσσαλῶν δὲ ἱππέων 200, καὶ ἠλείων 150, ὧν ἠγεῖτο 'Αλκίας ὁ ἠλεῖος. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν καί, καθυποτάξας τὰς χώρας ταύτας, ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διέλθη τὸν Ταῦρον. Πρὸς τοῦτο ἀπερχόμενος τὸ ὄρος ἔφθασεν εἰς χωρίον στενόν, ἀπόκρημνον καὶ τὰ μάλιστα δυσπρόσιτον, τὸ ὁποῖον, καλούμενον «Κύρου στρατόπεδον», ἔκειτο εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Ταύρου πλησίον τῶν λεγομένων «πυλῶν τοῦ Ταύρου» ἢ «Κιλικίων πυλῶν» καὶ ἀπετέλει τὴν συνήθη πάροδον δι' ἧς συνεδέετο ἡ πρὸς βορρᾶν Καππαδοκία μετὰ τῆς πρὸς μεσημβρίαν Κιλικίας. 'Ενταῦθα δέ, ἀντὶ νὰ προσκρούσῃ εἰς στρατὸν ἰσχυρὸν καὶ ἕτοιμον νὰ διακωλύσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν δίοδον αὐτοῦ, δὲν εὗρεν εἰμὴ ὀλίγους τινὰς πέρσας στρατιώτας, οἵτινες ὄντες, ὡς φαίνεται, ἐντελῶς ἀπροπαράσκευοι ἔφυγον ἀμαχητί, ὥστε ὁ 'Αλέξανδρος κατέστη οὕτω κύριος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ζημίας, τοῦ ἀπορθήτου σχεδὸν ὀρεινοῦ ἐκείνου χωρίου (1), καὶ τὴν ἐπιοῦσαν διαβιβάσας δι' αὐτοῦ ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν εἰς Ταρσόν, ἣν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας 'Αρσάμης.

Νόμισμα τῆς Ταρσοῦ.
(Θεὸς Βάαλ. Λέων. 'Επιγραφαὶ 'Αραμαϊκαί).

'Αλλά, ἐνῷ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ τύχη διετέλεσεν ἀδιακόπως προσμειδιῶσα εἰς τὸν βασιλέα τῶν 'Ελλήνων, ἐν Ταρσῷ αἴφνης ἐφάνη ἐγκαταλιποῦσα αὐτόν, διότι εἴτε ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν κόπων εἰς οὓς ἐξετέθη εἴτε διότι ἱδρῶν ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Κύδνον, ἔπαθεν ἐνταῦθα πυρετὸν ἐπικίνδυνον· τὸ δὲ δεινότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῆς θλίψεως καὶ τῆς ἀνησυχίας ὑφ' ἧς κατελήφθη ὁ στρατὸς ἕνεκα τοῦ συμβεβηκότος τούτου οἱ ἰατροὶ ἐδίσταζον νὰ ἀναλάβωσι τὴν εὐθύνην τῆς θεραπείας.

[»Θὰ ἦτο ὀρθότερον ἂν ἐγράφετο «βασιλέα Μακεδόνων» ἢ τὸ πολὺ «ἕλληνα Βασιλέα» »(χάριν ἐξάρσεως τῆς ἑλληνικότητος τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων).'Ο 'Αλέξανδρος »ἦτο βασιλεὺς Μακεδόνων,'Ελλήνων δὲ ἁπλῶς ***στρατηγὸς αὐτοκράτωρ*** ἤτοι ἀρχιστράτηγος, »ὅπως ὁ Παυσανίας ἦτο βασιλεὺς Σπάρτης καὶ «'Ελλάνων ἀρχηγὸς» ἐν τῇ κατὰ Μαρδο»νίους στρατείᾳ. «***Βασιλεὺς 'Ελλήνων***» (ἐξαιρουμένων τῶν μυθικῶν βασιλέων Δευκαλίωνος »καὶ "Ελληνος καὶ τῶν βασιλέων τῶν Μυρμιδόνων καὶ 'Ελλήνων τῆς Θεσσαλίας Πηλέως »καὶ 'Αχιλλέως) ὡς προσωνυμία τιμητικὴ ἀξιώματος ἡγεμονικοῦ εἶναί τι ἄγνωστον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. 'Αλλὰ καὶ τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου »οἱ ἡγεμόνες προσωνυμοῦντο «βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες Ρωμαίων». μόνον δὲ οἱ Λατῖνοι τοὺς βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορας τούτους ἐκάλουν Imperatores raecorum, τῷ Im»perator Romanorum χρώμενοι περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ παρ' αὐτοῖς ἁγίου »ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπερ προυκάλει τὴν διαμαρτυρίαν τῶν ἐν Κων]πόλει βασιλέων »τῶν Ρωμαίων». Οἱ βυζαντιακοὶ χρονογράφοι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς

(1) Κατὰ τὸν ρωμαῖον ἱστοριογράφον Κούρτιον (ΙΙΙ, 1-4) ὁ 'Αλέξανδρος γενόμενος ἐν ταῖς Κιλικίαις Πύλαις καὶ θαυμάζων τὴν φύσει φοβερὰν ὀχυρότητα καὶ τὸ δυσπόρθητον τῆς θέσεως οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἐθεώρει ἑαυτὸν τοσοῦτον ἐμφανῶς εὐνοηθέντα ὑπὸ τῆς τύχης ὅσον ἐν ταῖς Κιλικίας Πύλαις, ἔνθα οὐδεὶς ἀντιπαρετάχθη αὐτῷ πολέμιος στρατὸς κωλύων τὴν διάβασιν ἐνῷ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο.

»βασιλείας τοῦ Βυζαντίου (ἰδίως ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης) ποιοῦνται λόγον περὶ » «βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοῦτο ποιοῦσι μόνον ἕνεκεν οὐχὶ εὐλόγου ὁρμῆς καὶ »συνηθείας τοῦ ἀντικαθιστᾶν τὰ νέα ὀνόματα διὰ τῶν ἀρχαίων (καλοῦντες τοὺς Οὔγ-»γρους Παίονας, τοὺς Σέρβους Τριβαλλούς, τοὺς 'Αλβανοὺς 'Ιλλυριούς). Ἡ ἐπίσημος »προσωνυμία τῶν *βασιλέων* τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἁλώσεως τῆς Κων] »πόλεως ἔμεινε «βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων», καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Ὄθων ἐκλήθη »ἁπλῶς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Πρῶτος δὲ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α΄ ἐκλήθη «βασιλεὺς »τῶν Ἑλλήνων» δι' οὓς λόγους ποικίλους θέλομεν ἐκθέσει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Οὐδέποτε »λοιπὸν οὐδεὶς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐγένετο ἢ ἐκλήθη βασιλεὺς Ἑλλήνων· τὸ τοιοῦτον »ἀπῆδε πάντη πάντως πρὸς τὴν ἐθνικήν, πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν συνείδησιν τῶν ἀρχαίων »Ἑλλήνων. Ὁ 'Ισοκράτης ἐν τῇ πρὸς Φίλιππον Β΄ ἐπιστολῇ παρῄνει τούτῳ «τοὺς μὲν Ἕλλη-»νας εὐεργετεῖν, Μακεδόνων δὲ βασιλεύειν, τῶν δὲ βαρβάρων ὡς πλείστων ἄρχειν».]

Εἷς μόνος ὁ 'Ακαρνὰν Φίλιππος, πρὸ καιροῦ οἰκεῖος ὢν τοῦ 'Αλεξάνδρου, διὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην ἐξαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ τιμώμενος, ὑπέσχετο νὰ σώσῃ τὸν ἀσθενῆ δι' ἰσχυροῦ καθαρτικοῦ, καὶ ὁ 'Αλέξανδρος εἶπε νὰ ἑτοιμασθῇ τὸ φάρμακον. Πρὶν ὅμως φθάσῃ ἡ ὥρα νὰ τὸ πίῃ, λαμβάνει ἀπόρρητον ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος, δι' ἧς προετρέπετο νὰ φυλάττεται ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, διότι ἐλέγετο ὅτι οὗτος διαφθαρεὶς διὰ χρημάτων ὑπὸ τοῦ Δαρείου ἐμελέτα νὰ θανατώσῃ αὐτόν· ὁ βασιλεύς, ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν καὶ μηδενὶ δείξας τῶν φίλων, ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εἰσέρχεται ὁ Φίλιππος κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ ἰατρικόν· ὁ 'Αλέξανδρος λαμβάνει αὐτό, τὸ καταπίνει διὰ μιᾶς ἄνευ παρατηρήσεώς τινος, καὶ συγχρόνως δίδει εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος καὶ παρατηρεῖ τὴν ὄψιν τοῦ ἀναγινώσκοντος. Τὸ βλέμμα, οἱ λόγοι, τὸ σχῆμα τοῦ ἰατροῦ, τὰ πάντα ἑνὶ λόγῳ ἐμαρτύρουν τὴν ἀθῳότητα αὐτοῦ, ὅστις ἀποκρούσας μετ' ἀγανακτήσεως τὴν συκοφαντίαν ἐπανέλαβεν ἐκ νέου τὴν πλήρη πεποίθησιν ἣν εἶχεν εἰς τὰ σωτήρια τοῦ φαρμάκου ἀποτελέσματα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ φαρμάκου ὀξύτητα, ἐφάνη χειροτερεύουσα ἡ κατάστασις τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἀλλὰ τελευταῖον κατέπαυσεν ὁ πυρετός, χαρὰ δὲ καὶ ἀγαλλίασις κατέλαβεν ἅπαντα τὸν στρατὸν ἀκούσαντα ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἐκτὸς κινδύνου.

Νόμισμα Μαλλοῦ

(Κεφαλὴ σατράπου τιαροφόρου. 'Αφροδίτη. 'Επιγραφὴ ἑλληνική: ΜΑΛ (λωτῶν).

'Ολίγαι ἡμέραι ἤρκεσαν ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ρωμαλέον ἐκεῖνο σῶμα τὴν προτέραν ὑγείαν καὶ δύναμιν· καὶ τότε ὁ 'Αλέξανδρος προκατέπεμψε μὲν τὸν Παρμενίωνα μετὰ τῶν Θρακῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοῦ στρατοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὴν στενὴν πάροδον ἥτις ἄγουσα ἀπὸ Κιλικίας εἰς Συρίαν, διήρχετο μεταξὺ τοῦ ὄρους 'Αμανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, ἤτοι τοῦ 'Ισσικοῦ κόλπου, καὶ δὲν κατείχετο εἰμὴ ὑπὸ ἀσθενοῦς δυνάμεως, τραπείσης ἐν τῷ ἅμα εἰς φυγήν· αὐτὸς δὲ ἠσχολήθη πρῶτον περὶ τὴν χείρωσιν τῶν ὀρεινῶν φυλῶν τῆς Κιλικίας, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Ταρσὸν καὶ προελάσας μετὰ τῶν λογάδων πεζῶν καὶ ἱππέων ἔφθασεν εἰς Μαλλόν, πόλιν ἣν ἀπήλλαξε παντὸς φόρου, καὶ ἄλλως ἐτίμησε καθὸ λογιζομένην ἀποικίαν τῶν 'Αργείων.

'Ενταῦθα, εἰς Μαλλόν, ἔλαβε τὰς πρώτας ἀσφαλεῖς περὶ Δαρείου καὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στρατοῦ εἰδήσεις, ὅστις ἐλέγετο εἰς Σώχους διατρίβων τῆς Συρίας, κειμένους εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους 'Αμανοῦ καὶ ἀπέχοντος δύο ἡμερῶν δρόμον ἀπὸ τῆς ὀρεινῆς παρόδου, ἥτις σήμερον καλεῖται Βαϋλάν, τὸ δὲ πάλαι ἔφερε καὶ αὐτὴ τὸ τῶν

'Αμανίδων πυλῶν ὄνομα. Ἡ πάροδος αὕτη, ἡ διερχομένη ἀνὰ μέσον τῆς σειρᾶς τοῦ 'Αμανοῦ, ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς μικρᾶς 'Ασίας εἰς τὴν Συρίαν καὶ διερχομένης τὸ μὲν πρῶτον διὰ τοῦ Ταύρου (τῶν Κιλικίων πυλῶν), κατόπιν δὲ διὰ τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθεισῶν στενῶν διόδων μεταξὺ 'Αμανοῦ καὶ θαλάσσης, τῶν καλουμένων κατ' ἀρχὰς μὲν 'Αμανίδων πυλῶν, ἔπειτα δὲ Συρίων καὶ πάλιν Κιλικίων πυλῶν. Ὅθεν σπεύδων εἰς συνάντησιν τοῦ Δαρείου ὁ 'Αλέξανδρος διῆλθε πρῶτον δι' Ἰσσοῦ, ὅπου κατέλιπε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας μετὰ μικρᾶς τινος φρουρᾶς, ὕστερον διέβη διὰ Κιλικίων καὶ Συρίων πυλῶν καὶ ἐκεῖθεν βαδίσας ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα Μυρίανδρον, τὴν πρώτην τῆς Συρίας ἢ τῆς Φοινίκης πόλιν. 'Αλλ' ἐνταῦθα ἔλαβεν εἰδήσεις ἄλλας, ὅλως τῶν προηγουμένων διαφόρους καὶ ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη νὰ τροπολογήσῃ παντελῶς τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ὁ περσικὸς στρατός, ἀναχωρήσας ἐκ Σώχων, εὑρίσκετο ἤδη ἐν Κιλικίᾳ, εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων, περὶ Ἰσσόν. Πῶς ὁ Δαρεῖος, ὅστις συναγαγὼν τὸν πολυάριθμον αὐτοῦ στρατὸν εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον, μετέβαλεν αἴφνης γνώμην καὶ εἰσήλασεν εἰς τὰ στενὰ χωρία ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀφῆκε τὸν 'Αλέξανδρον πρὸ μικροῦ νὰ διέλθῃ ἀκωλύτως; Ὁ Δαρεῖος ἀριθμήσας τοὺς ἑξηκοντάκις μυρίους αὐτοῦ ἄνδρας κατήντησε νὰ νομίζῃ ἑαυτὸν ἀκαταγώνιστον· καὶ ἐν τούτοις εἶδε τὸν 'Αλέξανδρον χρονοτριβήσαντα ἕνεκα τῆς νόσου εἰς Ταρσόν, χρονοτριβήσαντα ἔπειτα ὁπωσοῦν καὶ περὶ τὴν κατατρόπωσιν τῶν ὀρεινῶν τῆς Κιλικίας φυλῶν καὶ ὑπέλαβε πάντα ταῦτα ὡς σημεῖα δισταγμοῦ καὶ δειλίας. Ὅθεν, τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως ἣν ἐνέπνεε μὲν αὐτῷ ὁ ἀχανὴς περὶ αὐτὸν ὄχλος, ἐνίσχυον δὲ οἱ ἀσύνετοι αὐλικοί, μηδὲ προσέχων ἤδη εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ περιμείνῃ τὸν ἀντίπαλον εἰς τὰ ἀναπεπταμένα χωρία εἰς τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης διέτριβεν, ἀλλὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ εὕρῃ αὐτὸν εἰς τὰς στενὰς διόδους τῆς Κιλικίας. 'Επὶ τούτῳ δὲ διέβη τὸ ὄρος τοῦ 'Αμανοῦ ἀλλ' ὄχι διὰ τῆς παρόδου δι' ἧς ἐπρόκειτο νὰ διέλθωσιν οἱ Μακεδόνες. Διὰ τοῦ ὄρους 'Αμανοῦ διήρχοντο δύο στεναὶ ὁδοί, ἡ μὲν μεσημβρινή, τὸ στενὸν τοῦ Βαϋλάν, ἡ δὲ βόρειος. 'Ενῷ λοιπὸν οἱ Μακεδόνες ἐπορεύθησαν πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διαβῶσι διὰ τῆς μεσημβρινῆς παρόδου τοῦ ὄρους καὶ προσβάλωσι τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν πεδιάδα, ὁ Δαρεῖος ὥρμησε διὰ τῆς βορείου διόδου εἰς Κιλικίαν ἵνα κατατροπώσῃ αὐτόθι τοὺς Μακεδόνας· καὶ διῆλθε τὴν δίοδον ταύτην συνεπαγόμενος οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀλλὰ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν σύζυγον, τὸν λοιπὸν γυναικωνίτην, τὰ τέκνα καὶ πολυτελῆ θεραπείαν, καὶ θησαυρὸν εἰς χρήματα καὶ ἀποσκευὴν οὐ μικρόν, ἂν καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς Δαμασκὸν τῆς Συρίας. Φθάσας δὲ εἰς Ἰσσὸν ἀπέκτεινε τοὺς αὐτόθι ἐγκαταλειφθέντας ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας, καὶ πορευθεὶς ἔπειτα διὰ τῆς αὐτῆς παραλίας ὁδοῦ δι' ἧς πρὸ μικροῦ εἶχε διέλθει ὁ 'Αλέξανδρος, ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸν ποταμὸν Πίναρον. Ὅτι ὁ Δαρεῖος οὐδὲν ἄλλο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔπραξεν ἢ νὰ συμπληρώσῃ τὴν σειρὰν τῶν ποικίλων αὐτοῦ στρατηγικῶν ἁμαρτημάτων, εἶναι πρόδηλον. 'Αφοῦ ἀφῆκεν ἀφύλακτον τὸ «Κύρου στρατόπεδον», ἀφυλάκτους τὰς «Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας», δὲν ἐπέμεινε τοὐλάχιστον εἰς τὴν πρώτην ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, ὅπου, ἂν ὄχι ἄλλο, ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ καὶ νὰ καταστήσῃ χρήσιμον τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως τὸ ἄριστον καὶ πολυάριθμον ἱππικόν, ἀλλά, μεταβαλὼν αἴφνης γνώμην, ἦλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν 'Αλέξανδρον εἰς τὰ στενὰ τῆς Κιλικίας, ὅπου ἀπέβη ἄχρηστος ἡ πλείστη αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἐπῆλθεν, ἂν ὄχι ἐντελὴς ἰσότης, βεβαίως ὅμως ὀλιγωτέρα τις δυσαναλογία μεταξὺ

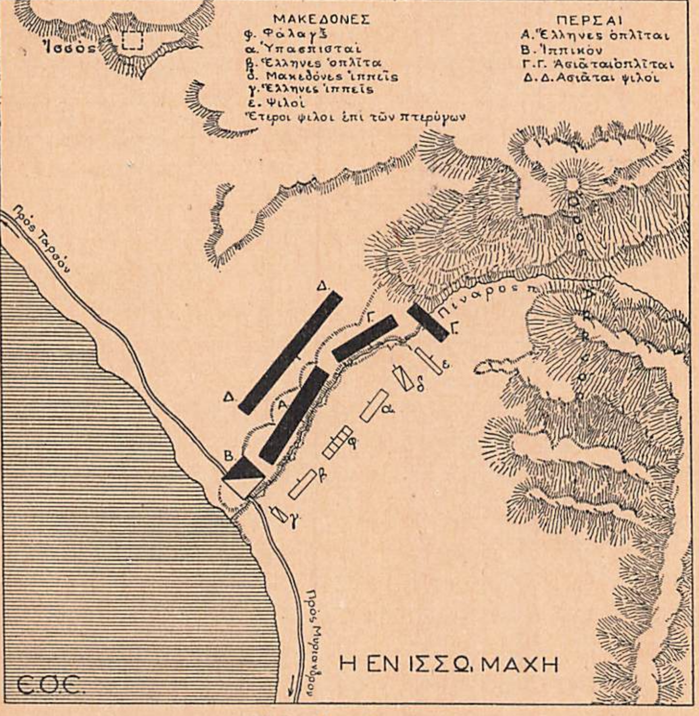
τῶν δύο στρατῶν, ὡς πρὸς τὸ ποσόν, ἐνῷ ἤδη ὡς πρὸς τὸ ποιὸν ὁ μακεδονικὸς ἦτο ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος,ὅστις ἔμαθεν εἰς Μυρίανδρον ἀπὸ τῶν ἐξ 'Ισσοῦ φυγάδων τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην εἰς Κιλικίαν ἐπιδρομὴν τοῦ Δαρείου, δὲν ἐπίστευσε κατ' ἀρχὰς ὅτι οὗτος ἔπραξε τοσοῦτον ὀγκῶδες λάθος, οὐδ' ἐπείσθη περὶ τούτου, εἰμὴ ἀφοῦ ἡ ἀγγελία ἐπεκυρώθη ὑπό τινων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν, οἵτινες, ἀναπλεύσαντες τὴν παραλίαν ἐπὶ τριακοντόρου, εἶδον αὐτοῖς ὄμμασι τὰ ἀναρίθμητα τῶν βαρβάρων πλήθη στρατοπεδεύοντα περὶ τὴν θάλασσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς συγκαλέσας τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἰλάρχας καὶ τῶν συμμάχων τοὺς ἡγεμόνας ἀνήγγειλεν αὐτοῖς τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, ἐξήγησε τὸ λάθος τοῦ Δαρείου τοῦ καθείρξαντος τὴν δύναμιν ἐκ τῆς εὐρυχωρίας εἰς στενωπόν, ἐνεθύμισεν ἰδίως εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι αὐτοὶ μὲν μάχονται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἑλλάδος συμφέροντος, ἐνῷ οἱ μετὰ τοῦ Δαρείου συστρατευόμενοι ὁμογενεῖς ἀθλίως ἐπὶ μισθῷ κινδυνεύουσιν, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην ἁπάντων τὸ τῶν μυρίων Ἑλλήνων ὑπὸ Ξενοφῶντα κατόρθωμα, καίτοι μὴ ἐχόντων παντάπασιν ἱππικόν, ἐνῷ ἤδη ὁ στρατὸς τοσούτους εἶχε παρόντας ἱππεῖς θεσσαλούς, βοιωτούς, πελοποννησίους, μακεδόνας καὶ θρᾶκας, καὶ ἐπὶ πᾶσι παρέστησε τὴν νίκην ὡς ἀναμφισβήτητον· ἐφ' ᾧ οἱ ἀκροώμενοι πάντες λαμπρῶς ἐπικροτήσαντες καὶ τὸν βασιλέα δεξιούμενοι παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ φέρῃ αὐτοὺς ἐν τῷ ἅμα ἐπὶ τοὺς πολεμίους.

Ὁ 'Αλέξανδρος ἀπεῖχε τότε ἀπὸ τῶν Περσῶν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν στάδια· καὶ ἀναχωρήσας ἀφ' ἑσπέρας ἔφθασε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν μεταξὺ 'Αμανοῦ καὶ θαλάσσης πάροδον, τὰς καλουμένας Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας, δι' ἧς εἶχε διέλθει πρὸ δύο ἡμερῶν. Γενόμενος δ' οὕτω πάλιν κύριος τοῦ ἀξιολόγου τούτου χωρίου ἀνέπαυσεν ἐνταῦθα τὸν στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτός, καὶ ἔπειτα περὶ τὰ χαράγματα προήλασε πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον. Κατ' ἀρχὰς ἡ ὁδὸς δι' ἧς ἐβάδιζεν ἦτο τοσοῦτον στενὴ ὥστε ἠναγκάζετο νὰ προάγῃ ἐπὶ κέρας, ὅ ἐστι διὰ φάλαγγος ἐχούσης τὸ βάθος πολλαπλάσιον τοῦ πλάτους· τὸ δὲ ἱππικὸν παρείπετο εἰς τὸ πεζικόν· μετ' ὀλίγον ὅμως καταστάσης τῆς ὁδοῦ εὐρυτέρας ὁπωσοῦν, ὁ 'Αλέξανδρος ἠδυνήθη, παράγων ἀπὸ τῶν ὄπισθεν εἰς τὰ πρόσω ἀλληλοδιαδόχως τὰς διαφόρους τῶν ὁπλιτῶν τάξεις, νὰ ἀναπτύξῃ τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν ποταμὸν Πίναρον, ὅστις ἔτεμνεν ἐγκαρσίως τὴν πάροδον, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μάχην. Τὴν ἄκραν δεξιὰν κατέλαβον οἱ ὑπασπισταί, μετὰ δὲ τούτους ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ πέντε τάξεις τῆς φάλαγγος ὑπὸ τὸν Κοῖνον, τὸν Περδίκκαν, τὸν Μελέαγρον, τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν 'Αμύνταν. Τῶν τριῶν τελευταίων ἀριστερῶν τάξεων προΐστατο ὁ Κρατερός, τῆς δὲ ὅλης ἀριστερᾶς ὁ Παρμενίων. Τὸ πλάτος τοῦ πεδίου μεταξὺ τοῦ ὄρους ἐκ δεξιῶν καὶ τῆς θαλάσσης ἐξ ἀριστερῶν δὲν ὑπερέβαινε τὰ 14 στάδια. Καὶ ὅμως ὁ 'Αλέξανδρος, φοβούμενος μήπως κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων βαρβάρων, ἀφ' ἑνὸς μὲν διέταξε τὸν Παρμενίωνα νὰ μὴ τύχῃ καὶ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τάξας πρὸς δεξιὰν τοὺς ἑταίρους καὶ τοὺς θεσσαλοὺς ἱππεῖς, καὶ προσέτι τοὺς ἀγριᾶνας καὶ ἄλλο ἐλαφρὸν πεζικόν, ἔπεμψεν εἰς τὸν Παρμενίωνα πρὸς ἀριστερὰν ἅπαν τὸ συμμαχικὸν ἱππικὸν καὶ προσέτι τοὺς ψιλῶς ὡπλισμένους θρᾶκας καὶ κρῆτας πεζούς.

Οὕτω διεκόσμησε τὸν στρατὸν ὁ 'Αλέξανδρος· ὁ δὲ Δαρεῖος μαθὼν αὐτὸν ἐπερχόμενον ἀπεφάσισε νὰ ἀγωνισθῇ ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος, ἤτοι παρὰ τὸν ποταμὸν Πίναρον, τοῦ ὁποίου αἱ ὄχθαι ἦσαν μὲν ἐνιαχοῦ ἀπόκρημνοι, κατέστησαν δὲ διὰ χαρακωμάτων ἔτι μᾶλλον δυσπρόσιτοι· οὐδὲν ἧττον ὁ μέγας βασιλεύς, ἵνα ἔτι ἀσφαλέστερον

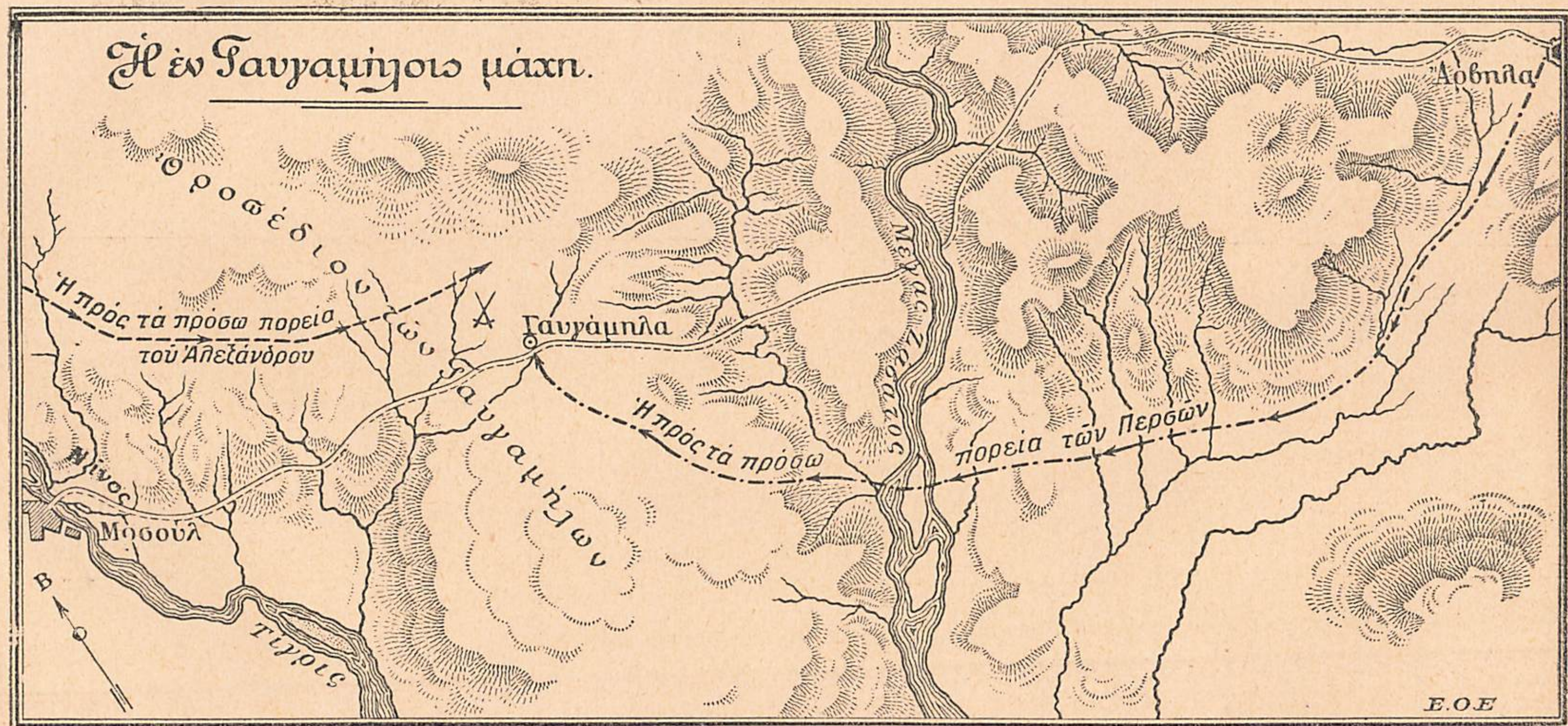
παραταχθῇ. διεβίβασε πρὸ πάντων πέραν τοῦ ποταμοῦ τρισμυρίους μεν ἱππεῖς, ψιλοὺς δὲ δισμυρίους καὶ τούτου γενομένου ἐπλήρωσε παρ' αὐτὸν τὸν Πίναρον ἅπαν τὸ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης πλάτος δι' 90.000 ὁπλιτῶν, ἐξ ὧν 30.000 Ἕλληνες κατεῖχον τὸ μέσον, ἀνὰ 30.000 δὲ ὡς ὁπλῖται ἐσκευασμένοι Ἀσιανοί, οἱ λεγόμενοι Κάρδακες, κατέλαβον ἑκατέραν τῶν πλευρῶν. Εἰς τὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑψώματα ἐτάχθησαν δισμύριοι ἄνδρες, ἵνα προσβάλωσι τὴν δεξιὰν καὶ τὰ νῶτα τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁ λοιπὸς ἀναρίθμητος ὄχλος ἔμεινε, διὰ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, ἄχρηστος, τὸ δὲ χείριστον δὲν συνεκροτήθη εἰς ἐπιφυλακήν τινα ἐπιτηδείαν νὰ βοηθήσῃ ὅπου δεῖ, ἀλλ' ἐμανδρεύθη χύδην εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν ἑλλήνων καὶ ἀσιανῶν ὁπλιτῶν. Ὁπωσδήποτε, παραταχθέντος οὕτω τοῦ στρατοῦ, ἀνεκλήθησαν οἱ διαβάντες τὸν Πίναρον τρισμύριοι ἱππεῖς καὶ δισμύριοι πεζοί· καὶ μέρος μὲν τοῦ ἱππικοῦ ἐκείνου ἀπεστάλη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ χωρίου δὲν ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ ἐνεργήσῃ διετάχθη ἔπειτα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ὅπου ἵστατο ἤδη καὶ τὸ ἄριστον μέρος τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ· ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐπεῖχεν ἐφ' ἅρματος τὸ μέσον τῆς πάσης τάξεως, ὄπισθεν τοῦ κρατίστου αὐτῆς πεζικοῦ, ἤτοι τῶν ἑλλήνων ὁπλιτῶν.

Ἡ ἐν Ἰσσῷ μάχη

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὴν ὁριστικὴν τοῦ ἀντιπάλου παράταξιν εἰμὴ μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἥτις ἐπί τινα χρόνον ἐκάλυψε τοὺς πολεμίους· καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ τροπολογήσῃ κατά τι τὰς διατάξεις αὐτοῦ, πέμψας εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τὸ θεσσαλικὸν ἱππικόν, ἀναγκάσας, κυρίως διὰ τοξοτῶν, εἰς ὑποχώρησιν τοὺς δισμυρίους ἄνδρας τοὺς ταχθέντας ὑπὸ τοῦ Δαρείου εἰς τὰ πρὸς ἀριστερὰν τῶν Περσῶν ὑψώματα, ἵνα ἀπειλήσωσιν ἐκεῖθεν τὴν δεξιὰν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐξίσωσε τὸ μέτωπον πρὸς τὸ περσικὸν μέτωπον διὰ ποικίλων μισθοφορικῶν σωμάτων.

Οὕτω πως ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοί· καὶ ἦσαν μὲν αἱ διατάξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου πολὺ τῶν τοῦ Δαρείου ἐπιτηδειότεραι, ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τέλους τριπλασία παρὰ τὸν ποταμὸν συνεπυκνώθη ὑπὸ τῶν Περσῶν δύναμις, καὶ μέρος ἀξιόλογον τῆς δυνάμεως ταύτης ἦσαν ἕλληνες ὁπλῖται τρισμύριοι, ὁ ἀγὼν ἀνηγγέλλετο ὁπωσοῦν πεισματώδης· ἀλλ' ἔμελλε. διὰ τὴν τοῦ Δαρείου ἀθλιότητα, νὰ λάβῃ παραδόξως εὐχερῆ καὶ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ''ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,

ταχεῖαν τὴν λύσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναπαύσας ἐπὶ μικρὸν τὰ στρατεύματα, ἤρχισε νὰ προχωρῇ βάδην πρὸς τὰ ἐμπρός, ὑποθέτων ὅτι οἱ ἐχθροὶ θέλουσι διαβῇ τὸν ποταμὸν ἵνα πρῶτοι προσβάλωσι. Βλέπων ὅμως αὐτοὺς ἀκινήτους μένοντας ὄπισθεν τοῦ ποταμίου ἐξηκολούθησε προχωρῶν, καί, ἅμα φθάσας ἐντὸς βέλους, παραλαβὼν τὸ ἱππικόν, τοὺς ὑπασπιστὰς καὶ τὰς ἐν τῇ δεξιᾷ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἐτάχυνε τὸ βῆμα, διεπέρασε τὸν ποταμὸν καὶ ἐπέπεσεν ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τοὺς Κάρδακας τῆς ἀριστερᾶς τῶν Περσῶν πτέρυγος. Οἱ δέ, μικρὸν μόνον ἀντιστάντες, ἔτρεψαν σχεδὸν ἀμέσως τὰ νῶτα, καί, τὸ δεινότερον, ταύτην ἰδὼν τὴν τροπὴν ὁ Δαρεῖος νομίζει ἑαυτὸν κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ ὑπὸ πανικοῦ φόβου καταληφθεὶς εὐθὺς ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἅρματος παρακολουθεῖ τοὺς πρώτους φυγάδας. Ἀκόμη μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη· ἀκόμη ἵστατο τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀκέραιον, 60 μὲν χιλιάδες ὁπλιτῶν, 100 δὲ χιλιάδες ἱππέων, πολλαὶ δὲ μυριάδες ἄλλαι πεζῶν· ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν δὲν ὑπερέβαινον τοὺς τρισμυρίους ἄνδρας καὶ οἱ διώκοντες ἦσαν ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεος τούτων. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη τρόμου ὥστε ἔτρεχεν ἀσθμαίνων· καὶ ἐπειδὴ ἀπήντησε φάραγγάς τινας καὶ δυσχωρίας, ἐκπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἅρματος, ἐξηκολούθησε τὴν φυγὴν ἔφιππος, ἀφοῦ ἔρριψε καθ' ὁδὸν ἀσπίδα, τόξον, κάνδυν (ἤτοι τὸν βασιλικὸν μανδύαν). Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκτρᾶς ταύτης δειλίας ἦτο πρόδηλον. Τὸ μέσον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν, ὅπου ἵσταντο οἱ ἕλληνες μισθοφόροι καὶ τῶν ἱππέων Περσῶν οἱ ἄριστοι, ἠγωνίσθησαν μὲν γενναίως κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κρατερὸν καὶ Παρμενίωνα τάξεων τῆς φάλαγγος καὶ κατὰ τῶν θεσσαλῶν ἱππέων, ἐνόσῳ ὑπέθετον παρόντα τὸν Δαρεῖον. Οἱ ἕλληνες μάλιστα μισθοφόροι τοσοῦτον πεισματωδῶς ἀντέστησαν ὥστε ἔπεσον ἐνταῦθα ὅ τε ταξιάρχης Πτολεμαῖος ὁ Σελεύκου καὶ 120 λογάδες φαλαγγῖται. Ἀλλ' ἅμα ὁ Ἀλέξανδρος, συμπληρώσας τὴν τροπὴν τῆς ἀριστερᾶς τῶν πολεμίων, ἐπέπεσεν ἐκ πλαγίου κατὰ τῶν ἑλλήνων μισθοφόρων, διεδόθη δὲ συγχρόνως ὅτι καὶ ὁ Δαρεῖος ἐγένετο ἄφαντος ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὑπενέδωκαν ἐξ ἀνάγκης τότε κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐτράπησαν ὁμοίως εἰς φυγήν, ἥτις ἀπέβη τοσούτῳ μᾶλλον ἄτακτος καὶ ὀλεθρία ὅσῳ ὁ Δαρεῖος οὐδεμίαν ἐφρόντισε νὰ δώσῃ διαταγὴν περὶ τοῦ πρακτέου, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως, οὐδεὶς δ' ἐτόλμα ν' ἀναπληρώσῃ τὸν βασιλέα, καὶ ἂν ἐτόλμα ὑπὸ οὐδενὸς ὑπηκούετο.

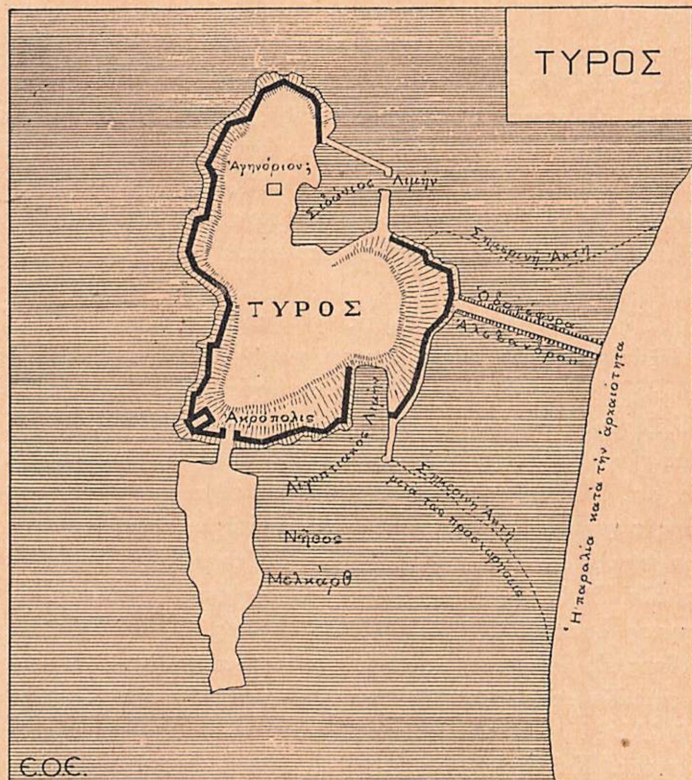
Ἡ δίωξις δὲν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολύ, διότι ἡ μάχη συνεκροτήθη κατὰ μῆνα Νοέμβριον καὶ ἤρχισε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας πολὺ μετὰ τὴν μεσημβρίαν, ὥστε τὸ ταχέως ἐπελθὸν σκότος ἠνάγκασε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ στρατόπεδον. Οὐδὲν ἧττον ἡ λεία καὶ ἡ σφαγὴ ἀπέβησαν μεγάλαι. Ἅπαν τὸ στρατόπεδον τοῦ Δαρείου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ σύζυγος, ἡ ἀδελφή, ὁ υἱὸς καὶ δύο θυγατέρες ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἅρμα αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀσπίς, καὶ τὸ τόξον, καὶ προσέτι τρισχίλια τάλαντα εἰς χρυσόν, ἐκτὸς ἀπείρων ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων, σκευῶν καὶ αἰχμαλώτων. Πεσόντες λεγονται δεκακισμύριοι Πέρσαι, ἐξ ὧν ἱππεῖς ὑπὲρ τοὺς μυρίους, καὶ ἐν τούτοις πλεῖστοι μεγιστᾶνες. Ἐν γένει δὲ ἐξ ὅλου τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ δὲν διετήρησαν τὰς τάξεις αὐτῶν εἰμὴ 4.000 ἄνδρες, οἱ μετὰ τοῦ Δαρείου τὸν Εὐφράτην διαπεράσαντες, καὶ 8.000 ἕλληνες μισθοφόροι, οἵτινες, ἐν μέρει διὰ ξηρᾶς καὶ ἐν μέρει διὰ θαλάσσης, κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσιν εἰς Αἴγυπτον. Ὅλος ὁ λοιπὸς ὅμιλος διελύθη ὡς ἱστὸς ἀράχνης. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοσοῦτον ὁλοσχεροῦς νίκης ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 300 νεκροὺς ἐκ τῶν πεζῶν καὶ 150 ἐκ τῶν ἱππέων. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ περὶ Ἰσσὸν μάχη καὶ τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀλλεπαλλήλων στρατηγικῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Δαρείου, μάλιστα διὰ τῆς ἀγεννοῦς ἐκείνης ἀνανδρίας,

ἥτις φαίνεται τοσούτῳ μᾶλλον παράδοξος ὅσῳ οἱ πέρσαι μεγιστᾶνες διέπρεπον συνήθως ἐπὶ γενναιότητι,καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαρεῖος,πρὶν βασιλεύσῃ, κατέστη περιώνυμος ἐπὶ τῇ ἀλκῇ καὶ τῇ τόλμῃ· ἀλλ' ἡ βασιλεία ἐξηχρείωσεν αὐτόν, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς ψυχὰς ἀσθενεῖς.

Ὁ δ' Ἀλέξανδρος μέγας διατελέσας ἐν τῷ ἀγῶνι ἀνεδείχθη οὐδὲν ἧττον θαυμαστὸς μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν χρηστότητα μεθ' ἧς προσηνέχθη πρὸς τὴν μητέρα, πρὸς τὴν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα τοῦ ἀντιπάλου. Ὅτε ἐπανῆλθε διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς διώξεως, εὗρε τὴν σκηνὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως παρασκευασθεῖσαν ἵνα ὑποδεχθῇ αὐτόν· ἀλλὰ πρὶν δειπνήσῃ, ἀκούσας ἐκεῖ που πλησίον θρήνους καὶ κοπετοὺς γυναικῶν καὶ μαθὼν ὅτι ἡ σύζυγος καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου ἔκλαιον νομίζουσαι αὐτὸν ἀποθανόντα, ἔσπευσε νὰ πέμψῃ τὸν Λεοννᾶτον, ἕνα τῶν ἑταίρων, ἵνα βεβαιώσῃ αὐτὰς ὅτι ὁ Δαρεῖος ζῇ, καὶ νὰ προσθέσῃ ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι νὰ διατηρήσωσιν ἅπασαν τὴν βασιλικὴν αὐτῶν θεραπείαν, καλούμεναι πάντοτε βασίλισσαι. Τοσαύτην δὲ ἔδειξε σωφροσύνην ὥστε, ὡς βεβαιοῦται ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Παρμενίωνα ἐπιστολῆς, τῆς ὁποίας περικοπὴν διέσωσεν ἡμῖν ὁ Πλούταρχος, οὐδὲ νὰ ἴδῃ ἠθέλησε τὴν Δαρείου γυναῖκα καὶ οὐδὲ νὰ ἀκούῃ ηὐχαριστεῖτο τοὺς ὁμιλοῦντας περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς. Βραδύτερον, κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη καὶ μάλιστα κατὰ τὸ τελευταῖον, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβαλε τὴν ἐξαίρετον ταύτην ἐγκράτειαν· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς περὶ Ἰσσὸν μάχης ἦτο ἔτι ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρετῆς· καὶ ἐπειδὴ ἦτο ἐνταῦτῷ ἐν ἀκμῇ τοῦ κανονικοῦ κάλλους τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτὸν ἀφειδῶς, ὅπως συνηθίζει πολλάκις ὡς πρὸς τὰ ἐκλεκτὰ αὐτῆς σκεύη, ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῆς καλλονῆς, τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς σωφροσύνης περιέβαλλεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν διὰ τοῦ χαρακτῆρος ἐκείνου τῆς θεότητος ὃν τοσοῦτον προθύμως ἐλάτρευσαν ἐν αὐτῷ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθέντα ἔθνη.

Τὴν ὑστεραίαν τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος, καίπερ αὐτὸς ὢν τετρωμένος εἰς τὸν μηρὸν διὰ ξίφους, ἐπεσκέφθη ὅμως κατὰ τὴν συνήθειάν του τοὺς τραυματίας, καί, τοὺς νεκροὺς συναγαγών, ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς σὺν τῇ δυνάμει πάσῃ ἐκτεταγμένῃ λαμπρότατα ὡς εἰς πόλεμον· καὶ ἐπήνεσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ διὰ χρημάτων ἐβράβευσεν αὐτούς. Μεθ' ὃ ἐπορεύθη διὰ τῆς κοίλης Συρίας πρὸς τὴν φοινικικὴν παραλίαν, πέμψας ἐνταῦτῷ τὸν Παρμενίωνα ἐπὶ τὴν Δαμασκόν, τῆς ὁποίας ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος ἐγένετο εὐχερῶς κύριος λαβὼν ἐνταῦθα καὶ θησαυροὺς πολλοὺς καὶ αἰχμαλώτους οὐκ ὀλίγους καὶ ἐπισήμους. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος παρελάμβανεν ἐν τούτοις ἀμαχητὶ τὰς πρώτας φοινικικὰς πόλεις, καὶ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εὑρισκόμενος. τὴν Μάραθον. ἔλαβε παρὰ τοῦ Δαρείου πρέσβεις καὶ ἐπιστολήν, δι' ἧς οὗτος ᾔτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς μητρός, τῆς συζύγου. καὶ τῶν τέκνων, προτείνων φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ παρενείρων ὅτι ὁ Φίλιππος πρῶτος ἤρξατο ἀδικίας πρὸς τοὺς Πέρσας, ὅτι ταύτην ἐξηκολούθησεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὅτι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἀμυνόμενος αὐτόν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν χαρακτηριστικήν, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ διασωθὲν ἡμῖν κείμενον αὐτῆς· «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδικημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπαρξάντων ὑμῶν. Καὶ γὰρ Περινθίοις ἐβοηθήσατε, οἳ τὸν ἐμὸν πατέρα ἠδίκουν. Καὶ εἰς Θράκην, ἧς ἡμεῖς ἄρχομεν, δύναμιν ἔπεμψεν Ὦχος. Τοῦ δὲ πατρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ τῶν ἐπιβουλευσάντων, οὓς ὑμεῖς συνετάξατε (ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἅπαντας ἐκομπάσατε) καὶ Ἀρσὴν ἀποκτείναντός σου μετὰ Βαγώου, καὶ

τὴν ἀρχὴν κατασχόντος οὐ δικαίως, οὐδὲ κατὰ τὸν Περσῶν νόμον, ἀλλ' ἀδικοῦντος Πέρσας, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας γράμματα οὐκ ἐπιτήδεια διαπέμποντος, ὅπως πρός με πολεμῶσι, καὶ χρήματα ἀποστέλλοντος πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους τινὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν μὲν ἄλλων πόλεων οὐδεμιᾶς δεχομένης, Λακεδαιμονίων τε λαβόντων καὶ τῶν παρά σου πεμφθέντων, τοὺς ἐμοὺς φίλους διαφθειράντων, καὶ τὴν εἰρήνην, ἣν τοῖς Ἕλλησι κατεσκεύασα διαλύειν ἐπιχειρούντων, ἐστράτευσα ἐπί σε, ὑπάρξαντός σου τῆς ἔχθρας. Ἐπεὶ δὲ μάχῃ νενίκηκα, πρότερον μὲν τοὺς σοὺς στρατηγοὺς καὶ σατράπας, νῦν δὲ καὶ σὲ καὶ τὴν μετά σου δύναμιν καὶ τὴν χώραν ἔχω, τῶν θεῶν μοι δόντων, ὅσοι τῶν μετά σου παραταξαμένων μὴ ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανον, ἀλλὰ παρ' ἐμὲ κατέφυγον, τούτων ἐπιμέλομαι, καὶ οὐκ ἄκοντες παρ' ἐμοί εἰσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἑκόντες ξυστρατεύονται μετ' ἐμοῦ. Ὡς οὖν ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἁπάσης κυρίου ὄντος, ἧκε πρὸς ἐμέ. Εἰ δὲ φοβῇ μὴ ἐλθὼν πάθῃς τι ἐξ ἐμοῦ ἄχαρι, πέμψε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληψομένους. Ἐλθὼν δὲ πρός με, τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας, καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις, αἴτει καὶ λάμβανε. Ὅ,τι γὰρ ἂν πείθῃς ἐμέ, ἔσται σοι. Καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅταν πέμπῃς παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμπε· μηδὲ ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν, φράζε εἴ του δέῃ. Εἰ δὲ μή, ἐγὼ βουλεύσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικοῦντος. Εἰ δὲ ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγώνισαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεῦγε· ὡς ἐγὼ ἐπί σε πορεύσομαι, οὗ ἂν ῇς».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι διὰ πολλοὺς λόγους ἀξιομνημόνευτος. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε νὰ ἀναφέρῃ, πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ κατὰ Δαρείου πολέμου, πολλὰς ἰδίας μεταξὺ Περσίας καὶ Μακεδονίας ἔριδας· καὶ ὅμως πρώτην καὶ κυρίαν ἀφορμὴν τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἀγῶνος λέγει τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατείαν· τὰς ἄλλας τοῦ πολέμου αἰτίας παρατίθησι κατόπιν, ὡς δευτέρου λόγου ἀξίας. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ἑαυτὸν ἤδη κύριον ἁπάσης τῆς Ἀσίας. Ἀκόμη δὲν εἶχε καταλάβει εἰμὴ μόνον τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέρος ἐλάχιστον τῆς Συρίας· ἀκόμη ὁ Δαρεῖος ἦτο κύριος οὐ μόνον τῆς Αἰγύπτου ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδι-

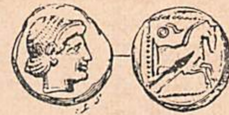
κῆς ἀχανῶν χωρῶν· ἀκόμη εἶχε τοὺς ἀκαταλογίστους θησαυροὺς τῆς Περσεπόλεως καὶ τῶν Σούσων· ἀκόμη ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς ἑκατὸν καὶ διακοσίων μυριάδων, καὶ ὅμως ὁ 'Αλέξανδρος ἀνεκήρυττεν ἤδη αὐτὸν πεπτωκότα τῆς ἀρχῆς, ἑαυτὸν δὲ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης κάτοχον· τοσαύτη ἦτο ἡ πεποίθησις ἣν εἶχεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ· διότι τῆς μὲν ἀσθενείας τῆς περσικῆς κυβερνήσεως ἀνέκαθεν γνωστῆς οὔσης ἔλαβεν ἐπανειλημμένως πεῖραν, περὶ Γρανικὸν καὶ περὶ 'Ισσόν· ἐκ δὲ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν οἱ μέν, ἰδίως οἱ Ἕλληνες, ὑπεδέχοντο αὐτὸν ὡς λυτρωτήν, οἱ δέ, προκειμένου ἁπλῶς νὰ μεταβάλωσι κυριάρχην, οὐδένα ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ ἀναλάβωσιν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς περσικῆς δυναστείας. Τούτου ἕνεκα βλέπομεν τὸν 'Αλέξανδρον εὐχερῶς καταλαβόντα τὰς πλείστας φοινικικὰς πόλεις, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλίδα καὶ μητρόπολιν τῆς τῶν Φοινίκων εὐημερίας, τὴν Σιδῶνα· αὐτὴ ἡ πασῶν τῶν πόλεων ἐκείνων ἰσχυροτέρα, πλουσιωτέρα καὶ ναυτικωτέρα, ἡ Τύρος, ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν δῶρα πολυτελῆ καὶ στέφανον χρυσοῦν καὶ διαβεβαιώσεις ὑποταγῆς, ὥστε ὁ 'Αλέξανδρος ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἀμαχητὶ καὶ τὴν Φοινίκην ἅπασαν· ἀλλ' αἴφνης προέκυψεν ἐνταῦθα ἀπροσδόκητός τις ἔρις, δι' ἣν ἐξετέθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν ἀγώνων, ὅσους ἀνέλαβέ ποτε, καθ' ὅλον τὸ δεκαετὲς κατακτητικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Οἱ Τύριοι, ὡς προείπομεν, ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ μὴ εἰσέλθωσιν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, διότι οὐδ' εἰς τοὺς προτέρους κυριάρχας, τοὺς Πέρσας, ἐπέτρεπον τοιοῦτό τι. Ὁ δὲ 'Αλέξανδρος, ἀγανακτήσας διὰ τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ διὰ τῆς βίας τὴν πόλιν καὶ ἤρχισεν οὕτω, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 332, ἡ περιβόητος ἐκείνη πολιορκία, ἥτις διήρκεσε μῆνας ἑπτά, καὶ εἶναι διὰ τὴν ἑκατέρωθεν ἀναδειχθεῖσαν καρτερίαν, τέχνην καὶ ἀνδρείαν τὸ περιφημότατον ἴσως ὅλων τῶν πολιορκητικῶν ἔργων ὅσα ἀναφέρει ἡ ἀρχαία ἱστορία. Ὅ,τι μάλιστα περιεποίησε πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν Τυρίων ἦτο ὄχι μόνον τὸ ὀχυρὸν τῆς πόλεως, ἣν καὶ φύσις καὶ τέχνη κατέστησαν δυσπόρθητον, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ λαμπρὸς αὐτῶν στόλος, ὅστις ἐπῆλθεν ἀμέσως εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. 'Αφ' ἑτέρου ὅμως ὅλων τῶν λοιπῶν φοινικικῶν πόλεων, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Κυπρίων ὁ στόλος, συνετάχθη μετὰ τοῦ 'Αλεξάνδρου, καταστάντος ἔκτοτε οὕτω κυρίου τῆς θαλάσσης οὐδὲν ἧττον ἢ τῆς Στερεᾶς. Καὶ ὅμως τοσαύτην οἱ Τύριοι ἀνέδειξαν ἐπιτηδειότητα καὶ τόλμην καὶ ἐπιμονὴν ὥστε ἴσως ἤθελον ἀξιωθῇ τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ματαιώσωσι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ νὰ παρεμβάλωσι πρόσκομμα ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἂν ὁ Δαρεῖος ἐφαίνετο ὁπωσοῦν ἄξιος τοῦ εὐτυχήματος τούτου καὶ ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν. 'Αλλ' ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος βασιλεὺς τῆς 'Ασίας, ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ εὐκαιρίας τοσοῦτον λαμπρᾶς, περιωρίζετο εἰς ἱκεσίας πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον, ὅστις περὶ τὰ τέλη τῆς πολιορκίας τῆς Τύρου, ἀντὶ νὰ ἴδῃ αὐτὸν μετὰ στρατοῦ ἐπερχόμενον, ἔλαβε δευτέραν παρ' αὐτοῦ πρεσβείαν ἐπαγγέλλουσαν μύρια μὲν τάλαντα ὡς λύτρα τῆς μητρός, τῆς γυναικός, τῶν παίδων, προσθέτουσαν δὲ ὅτι ὁ Δαρεῖος παραχωρεῖ αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χώραν μεχρι τῆς θαλάσσης τῆς ἑλληνικῆς, καὶ δίδει αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ διατελῇ τοῦ λοιποῦ φίλος καὶ σύμμαχος. Ὁ 'Αλέξανδρος καθυπέβαλε τὴν πρότασιν εἰς τὸν σύλλογον τῶν ἑταίρων. καὶ ἐνταῦθα ὁ Παρμενίων λέγεται εἰπών· « ἐγὼ μέν, εἰ 'Αλέξανδρος ἤμην, ἔλαβον ἂν ταῦτα»· ὁ δὲ 'Αλέξανδρος ἀπεκρίθη, ὡς βεβαιοῦται, «κἀγώ, νὴ Δία, εἰ Παρμενίων». Καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Δαρεῖον ὅτι τῶν μὲν χρημάτων αὐτοῦ οὐδεμίαν χρείαν οὔτε

συναινεῖ νὰ λάβῃ ἀντὶ πάσης τῆς χώρας τὸ μέρος· προσεκάλει δὲ τὸν Δαρεῖον νὰ προσέλθῃ ὑποσχόμενος πᾶσαν φιλάνθρωπον δεξίωσιν· εἰ δὲ μή, αὐτὸς ἐπ' ἐκεῖνον ἤδη πορεύεται. Καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Τύρου· μεθ' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἑτέραν πολιορκίαν, τὴν τῆς Γάζης, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐσχάτη πόλις ἣν ἀπήντα ὁ ἐπ' Αἰγύπτου ἐκ Φοινίκης ἐρχόμενος, ἔκειτο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐρήμου καὶ ἀπεῖχε τῆς θαλάσσης περὶ εἴκοσι σταδίους.

[» Ἡ Γάζα ἦτο πόλις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ***Φιλισταίων*** ἢ ***Παλαιστινῶν***, ἀφ' ὧν ἔλαβε τὸ » ὄνομα ἅπασα ἡ εὐρεῖα χώρα ἡ καλουμένη ***Παλαιστίνη***, ἧς ὁ κυριώτερος λαὸς ἐν τῇ π. Χ. » ἀρχαιότητι καὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας μ. Χ. ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μετὰ τούτους δὲ οἱ μετὰ τού- » των ἀναμιχθέντες καὶ πρὸς τούτους ἀφομοιωθέντες ἐθνικῶς » Φιλισταῖοι ἢ Παλαιστινοί, ἀφ' ὧν τοῦ ὀνόματος ἐκλή- » θη ἡ χώρα ***Παλαιστίνη***. Κατὰ τὸν ἰουδαῖον ἑλληνιστὴν » Ἰώσηπον, τὸν συγγράψαντα περὶ τὰ τέλη τοῦ πρώ- » του μ. Χ. αἰῶνος ἀρχαιολογίαν «Ἰουδαίων» (ΙΑ΄ 8) διαρ- » κούσης ἔτι τῆς πολιορκίας τῆς Τύρου, ὁ Ἀλέξανδρος ἔπεμ- » ψε πρεσβείαν εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰου- » δαίων (οἵτινες ἐπὶ Κύρου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Δαρείου » τοῦ Α΄ ἐπιτευχθείσης τῆς ἀπὸ βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας » εἰς Παλαιστίνην ἐπιστροφῆς αὐτῶν ἀπέλαυον αὐτονομίας ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀρ- » χιερέως αὐτῶν καὶ τοῦ Συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ) προσκαλῶν τοὺς Ἰου- » δαίους νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῷ, ἐφ' οἷς ὅροις καὶ εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ὁ ἀρχιερεὺς » ἔπεμψεν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, «ὡς δεδωκὼς ἤδη ὅρκον πίστεως τῷ βασιλεῖ Δαρείῳ».

Νόμισμα τῆς Γάζης

(Ἀπόλλων (;), ἵππος καὶ διὰ φοινικικῶν χαρακτήρων τὸ ὄνομα τῆς πόλεως).

» Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Τύρου ἐβάδισεν εὐθὺ διὰ τῆς φοινικικῆς καὶ » παλαιστινικῆς παραλίας πρὸς τὴν *Γάζαν* μὴ παρεκκλίνας τῆς ὁδοῦ μεσογείως πρὸς » τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἱερουσαλήμ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Γάζης παλινδρομῶν ἐκί- » νησε πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐνταῦθα ὁ ἀρχιερεὺς ἀκούσας τοῦτο ἐγένετο περίφοβος » ἕνεκα τῆς προτέρας πρὸς τὸν βασιλέα ἀρνήσεως ὑποταγῆς καὶ διέταξε τῷ λαῷ νὰ » προσφέρῃ μετ' αὐτοῦ θυσίας τῷ Θεῷ καὶ δεήσεις ἱκετηρίους πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ » ἐπικρεμαμένου κινδύνου. Μετὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τούτων ἐχρηματίσθη κατ' ὄναρ ὑπὸ τοῦ » Θεοῦ νὰ ἔχῃ θάρρος καὶ νὰ ἐξέλθῃ εἰς προϋπάντησιν τοῦ βασιλέως ὁμοῦ μετὰ τῶν » ἱερέων καὶ τοῦ λαοῦ ἐν πάσῃ νενομισμένῃ ἐπισημότητι, τῶν λοιπῶν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ » μέλλοντος νὰ προνοήσῃ. Τὰ κατὰ τὸ ὄνειρον τοῦτο ἀνακοινώσας μετὰ χαρᾶς ὁ ἀρχιε- » ρεὺς τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τῷ λαῷ ἐξῆλθε μετὰ τούτων εἰς προϋπάντησιν τοῦ βασι- » λέως, αὐτὸς μὲν φορῶν τὴν ὑακινθίνην διάχρυσον αὐτοῦ στολήν, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς » κίδαριν καὶ τὸ χρυσοῦν ἐπ' αὐτῆς ἔλασμα, τῶν ἱερέων περιβεβλημένων τὰς νενομισμένας » βυσσίνους αὐτῶν στολάς, τοῦ δὲ λαοῦ λευχειμονοῦντος. Ἐνῷ δὲ οἱ τῷ στρατῷ τοῦ » βασιλέως ἀκολουθοῦντες Φοίνικες καὶ Χαλδαῖοι (τῆς Συρίας) ἀνέμενον ἐκ τῆς ὀργῆς » τοῦ βασιλέως διαρπαγὰς οἰκιῶν καὶ αἰκισμοὺς πολιτῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ἅμα ἰδὼν τὸν » ἀρχιερέα καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸν λαὸν ἐν ταῖς εἰρημέναις στολαῖς καὶ τὴν κίδαριν » τοῦ ἀρχιερέως καὶ τὸ χρυσοῦν ἐπ' αὐτῆς ἔλασμα, ἐφ' οὗ ἦν τὸ τοῦ Θεοῦ γεγραμμένον » ὄνομα, προσελθὼν μόνος προσεκύνησε τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ πρῶτος ἠσπάσατο τὸν » ἀρχιερέα. Τότε οἱ Ἰουδαῖοι πάντες μιᾷ φωνῇ ἠσπάσαντο τὸν βασιλέα· οἱ περὶ τὸν » βασιλέα δὲ μεγιστᾶνες, ἰδίως οἱ τῆς Συρίας ἡγεμόνες οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ, ἐνόμισαν » πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε διαφθαρῇ τὸν νοῦν. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Παρμενίω- » νος πῶς αὐτὸς ὁ ὑφ' ἁπάντων προσκυνούμενος βασιλεὺς προσεκύνει τὸν τῶν Ἰουδαίων

» ἀρχιερέα, «Οὐ τοῦτον, εἶπε, προσεκύνησα, τὸν δὲ Θεόν, οὗ τῇ ἀρχιερωσύνῃ αὐτὸς » τετίμηται· τοῦτον γὰρ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους εἶδον ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι ἐν Δίῳ τῆς » Μακεδονίας τυγχάνων.Καὶ πρὸς ἐμαυτὸν διασκεπτομένῳ μοι πῶς ἂν κρατήσαιμει τῆς » Ἀσίας, παρεκελεύετο μὴ μένειν, ἀλλὰ θαρσοῦντα διαβαίνειν· αὐτὸς γὰρ ἡγήσεσθαί μοι » τῆς στρατιᾶς καὶ τὴν Περσῶν παραδώσειν ἀρχήν. Ὅθεν ἄλλον μὲν οὐδένα θεασάμενος » ἐν τοιαύτῃ στολῇ, τοῦτον δὲ νῦν ἰδὼν καὶ τῆς κατὰ τοὺς ὕπνους ἀναμνησθεὶς ὄψεώς » τε καὶ παρακελεύσεως νομίζω θείᾳ πομπῇ τὴν στρατείαν πεποιημένος Δαρεῖον νικήσειν » καὶ τὴν Περσῶν καταλύσειν δύναμιν καὶ πάνθ' ὅσα κατὰ νοῦν ἔστι μοι,προχωρήσειν». » Ταῦτα εἰπὼν πρὸς τὸν Παρμενίωνα καὶ δεξιωσάμενος τὸν ἀρχιερέα, τῶν ἱερέων παρα- » θεόντων εἰς τὴν πόλιν, παραγίνεται καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ ἱερὸν θύει μὲν τῷ *Θεῷ* κατὰ » τὴν τοῦ ἀρχιερέως ὑφήγησιν, αὐτὸν δὲ τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀξιοπρεπῶς ἐτί- » μησε. Δειχθείσης δ' αὐτῷ τῆς Δανιήλου βίβλου, ἐν ᾗ τινα τῶν Ἑλλήνων καταλύσειν » τὴν Περσῶν ἀρχὴν ἐδήλου, νομίσας αὐτὸς εἶναι ὁ σημαινόμενος, τότε μὲν πεισθεὶς » ἀπέλυσε τὸ πλῆθος· τῇ δὲ ἐπιούσῃ προσκαλεσάμενος ἐκέλευσεν αὐτοὺς αἰτεῖσθαι δω- » ρεάς, ἅς ἂν αὐτὸς θέλοιεν. Τοῦ δὲ ἀρχιερέως αἰτησαμένου χρῆσθαι τοῖς πατρῴοις » νόμοις καὶ τὸ ἕβδομον ἔτος ἀνείσφορον εἶναι, συνεχώρησε πάντα. Παρακαλεσάντων » δὲ αὐτῷ, ἵνα καὶ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι καὶ Μηδίᾳ Ἰουδαίους τοῖς ἰδίοις ἐπιτρέψει νόμοις » χρήσασθαι, ἀσμένως ὑπέσχετο ποιήσειν ἅπερ ἀξιοῦσιν. Εἰπόντος δ' αὐτοῦ πρὸς τὸ πλῆ- » θος εἴ τινες αὐτῷ βούλονται στρατεύειν τοῖς πατρῴοις ἔθεσιν ἐμμένοντες καὶ κατὰ » ταῦτα ζῶντες, ἑτοίμως ἔχειν ἐπάγεσθαι πολλοὶ τὴν σὺν αὐτῷ στρατείαν, ἠγάπησαν. » Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος ταῦτα διοικησάμενος ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐστράτευσεν ἐπὶ » τὰς ἐχομένας πόλεις».

» Ἐν πάσῃ ταύτῃ τῇ τοῦ Ἰωσήπου ἐκθέσει, ἣν δὲν δυνάμεθα κἂν νὰ ἐξελέγξωμεν » δι' ἄλλων παραδόσεων, οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπαρχούσης παραδόσεως περὶ τῆς εἰς Ἱερου- » σαλὴμ μεταβάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου (τὰ ὑπό τινων βυζαντιακῶν χρονογράφων, ὡς » τοῦ Ι. Ζωναρᾶ, ἱστορούμενα περὶ τούτων εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ Ἰωσήπου), τὸν πυ- » ρῆνα τοῦ ἱστορικοῦ μέρους τῆς ἀφηγήσεως ἀποτελεῖ πάντως τὸ ζήτημα ἂν ἀληθῶς » μετέβη ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ Γάζης παλινδρομῶν » ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα δὲν φαίνεται μὲν λίαν πιθανὸν ἀλλὰ καὶ ἀπίθανον ἐντελῶς » δὲν εἶναι, ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ πάνυ φιλομαθὲς τοῦ φιλίστορος βασιλέως. Τὸ » ἱστορικῶς ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ » βασιλέων Συρίας καὶ Αἰγύπτου, μέχρι τοῦ Ἀντιόχου Δ´ (τῆς Συρίας) τοῦ Σελευκίδου, » διετήρουν τὴν αὐτονομίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐλευθερίας αὐτῶν. Τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι » ἐγένετο καὶ ἐν ταῖς κοινότησι τοῖς Ἰουδαϊκῆς διασπορᾶς ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ Ἰνδίαις καὶ » Αἰγύπτῳ (εἰ καὶ Αἰγύπτου δὲν μνημονεύει ὁ Ἰώσηπος· αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ » ἐν Ἱερουσαλὴμ μέγα ἐθνικὸν ἰουδαϊκὸν Συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων καλεῖται ἀπὸ » τοῦ νῦν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος ***Συνέδριον (Σανέτριον)*** καὶ οἱ κατὰ τόπους καὶ » κοινότητας Ἰουδαϊκοὶ σύλλογοι (οὐχὶ ναοί!) καλοῦνται ὡσαύτως διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ » ὀνόματος ***συναγωγή (Synagogue)*** μαρτυροῦσιν ἴσως ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤδη ἐξέδωκε » διάταγμα ἐγγυώμενον τοῖς Ἰουδαίοις τὴν μέχρι νῦν αὐτονομίαν].

Ἀντέστη δέ, διότι πρὸ πάντων ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ φρούραρχον γενναῖόν τινα εὐνοῦχον ὀνόματι Βάτιν, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ αὖθις ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ σώσωσιν αὐτὸ ἐὰν ἄλλος παρὰ τὸν Δαρεῖον ἡγεμὼν προΐστατο τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ὁ Βάτις απομονωθεὶς καὶ μηδεμίαν ἔξωθεν λαβὼν ἐπικουρίαν ἐξεπορθήθη ὁμοίως μετὰ δίμηνον πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἐπορεύθη

ἤδη ἀκωλύτως ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ βούλευμα, τοῦ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως πᾶσαν πρὸς τὴν Μεσόγειον παραλίαν.

Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας στασιάσαντες, πρὸ ὀλίγου μόλις εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ ὑποκύψωσιν αὖθις, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου, οὐδ' εἶχεν ὁ Πέρσης Μαζάκης,ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης,ἀποχρώσας ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις. Ὅθεν μετὰ ἑπταήμερον πορείαν ἀπὸ Γάζης εἰσῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀμαχητὶ εἰς Πηλούσιον, τὸ πρῶτον τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο φρούριον, ὅπου ἔφθασεν ὑπὸ Ἡφαιστίωνα καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὅστις ἐθαλασσοκράτει ἤδη καθ' ἃ προείπομεν, διαλυθέντος σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς φοινικικῆς παραλίας. Ἀπὸ Πηλουσίου τὸν μὲν στόλον ἔπεμψεν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς Μέμφιν, αὐτὸς δ' ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ὅπου ὑπετάχθη εἰς αὐτὸν ὁ Μαζάκης, παραδοὺς καὶ ἅπαντα τὸν θησαυρὸν εἰς 800 τάλαντα συμποσούμενον καὶ ἄλλα πολύτιμα σκεύη. Ἐνταῦθα ἀνεπαύθη ἐπί τινα χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐτέλεσε θυσίαν λαμπρὰν εἴς τε τοὺς ἄλλους θεοὺς καὶ εἰς τὸν θεὸν τῶν Αἰγυπτίων Ἆπιν. καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ μουσικόν, καλέσας ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δοκιμωτάτους περὶ ταῦτα τεχνίτας. Ἔπειτα ἐκ Μέμφιος κατέπλευσεν, ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου, εἰς Κάνωβον, ὅθεν παρέπλευσε τὴν παραλίαν, ἵνα ἴδῃ τήν τε παρ' Ὁμήρῳ θρυλουμένην νῆσον Φάρον καὶ τὴν λίμνην τὴν Μαρίαν ἢ Μαρεῶτιν. Τότε δὲ ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν νῆσον Φάρον στερεᾶς, μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Μαρεώτιδος λίμνης, πόλιν νέαν, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας ἀντὶ τῆς προτέρας πρωτευούσης Μέμφιος. Ὁ ἐκλεχθεὶς ἐπὶ τούτῳ χῶρος ἦτο εὐάερος καὶ ὑγιεινός, ἅμα δὲ ἐπιτήδειος εἰς ναυτιλίαν καὶ ἐμπορίαν· ἕνεκα τῆς προκειμένης νήσου Φάρου κατωρθώθη νὰ κατασκευασθῶσιν εἰς τὴν ἀλίμενον ἄλλως ἐκείνην παραλίαν δύο ἄριστοι λιμένες, διὰ τὰ ἀπὸ θαλάσσης ἐπερχόμενα πλοῖα, ἐνῷ ἡ Μαρεῶτις λίμνη, ἥτις διὰ ποικίλων διωρύγων συνεδέετο μετὰ τοῦ Νείλου, εὐχερῶς ἐκόμιζεν ἀπὸ τῆς μεσογαίας τὰ πρὸς ἐξαγωγὴν ὡρισμένα ἐμπορεύματα. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μεγαλοφυὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου χείρ, ἥτις συγχρόνως καὶ ἐμάχετο καὶ ἐκυβέρνα, καὶ κατέλυε καὶ ἐδημιούργει, ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκείνης, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἀποβῇ μεγίστη, λαμπροτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη πόλις, νὰ καταστῇ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον ἰδιάζοντός τινος ἑλληνισμοῦ καὶ ἀφοῦ δὲ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκμῆς, οὐδέποτε ἔπαυσε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εὐτυχοῦσα. καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατελεῖ ἓν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπορίων τῆς Μεσογείου θαλάσσης.

Ζεὺς Ἄμμων
(Μεγέθυνσις νομίσματος τῆς Κυρήνης).

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπῆλθε διὰ τῆς ἐρήμου πρὸς τὸ κατὰ τὴν Λιβύην ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἄμμωνος, τὸ περίφημον διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μαντεῖον.

[» Αἱ μυθιστορικαὶ περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραδόσεις αἱ πρωιμώτατα συναφθεῖσαι » καὶ συνυφανθεῖσαι μετὰ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνέδεσαν αὐτὸν ἀπὸ » τῆς ἐμβρυϊκῆς ἤδη ἡλικίας μετὰ τοῦ Διὸς τοῦ Ἄμμωνος τῆς Αἰγύπτου, ἐξ οὗ μετα- » μορφωθέντος εἰς Δράκοντα συνέλαβεν ἡ Ὀλυμπιὰς τὸν Ἀλέξανδρον (Πλουτ. Β. Ἀλεξ. » 2). Ἀφοῦ δὲ ἡ εἰς τὸν Καλλισθένην (τὸν φιλόσοφον ἀνεψιὸν τοῦ Ἀριστοτέλους » ἀκολουθήσαντα τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ἰδὲ περαιτέρω) ἀποδιδομένη ψευδοκαλλισθένειος » μυθιστορία ἡ εἰς τοσαύτας μυθικὰς περὶ Ἀλεξάνδρου παραδό- » σεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ δοῦσα ἀφορμὴν εἶχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν » Αἰγύπτῳ (ἐν τοῖς μετὰ Χ. αἰῶσι), φυσικώτατον ἦτο καὶ ἡ τῆς » περὶ τῆς εἰς τὴν ὄασιν Σιβὰ καὶ τὸ ἐνταῦθα χρηστήριον τοῦ » Ἄμμωνος ἐπισκέψεως τοῦ βασιλέως παράδοσις νὰ λάβῃ χαρα- » κτῆρα μυθιστορικόν. Κατ' ἀξιόπιστον παράδοσιν τοῦ Πλου- » τάρχου (Β. Ἀλεξ. 27) ὁ Ἀλέξανδρος οὐδενὶ τῶν περὶ αὐτὸν » εἶπέ τι περὶ τῶν λεχθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ἔγραψε δὲ καὶ » εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ Ὀλυμπιάδα ὅτι, ὅταν συναντηθῶσι. μετα- » ταδώσει αὐτῇ μόνῃ τὰ ἀποκαλυφθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ θεοῦ » μυστήρια. Πάντα δὲ τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ πρὸς Ἀλέξανδρον » χρησμοῦ τοῦ Ἄμμωνος διεδόθησαν ὑπὸ τῶν ἀκολουθούν- » των τῷ Ἀλεξάνδρῳ μακεδόνων φίλων αὐτοῦ. Παρεδόθη » δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ Ἀλεξάνδρου ὡς » υἱοῦ τοῦ Διὸς προῆλθον ἁπλῶς ἐκ τοῦ ὅτι ὁ αἰγύπτιος χρησμοδότης ἱερεύς, θέλων ἐπὶ » τὸ φιλοφρονέστερον νὰ ὀνομάσῃ τὸν Ἀλέξανδρον ***παιδίον***, ἀλλὰ μὴ γινώσκων καλῶς » τὰ ἑλληνικὰ εἶπε παιδίος, καὶ ἐντεῦθεν διεδόθη ὁ περὶ παιδὸς τοῦ Διὸς λόγος (Πλουτ. » Β. Ἀλεξ. 28) «ἔνιοι δέ φασι τὸν μὲν προφήτην ἑλληνιστὶ βουλόμενον προσειπεῖν μετά » τινος φιλοφροσύνης «παιδίον», ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν φθόγγων ὑπὸ βαρβαρισμοῦ πρὸς » τὸ σίγμα ἐξενεχθῆναι καὶ εἰπεῖν «παιδίος» ἀντὶ τοῦ ***νῦ*** τῷ ***σίγμα*** χρησάμενον· ἀσμένῳ » δὲ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὸ σφάλμα τῆς φωνῆς γενέσθαι καὶ διαδοθῆναι λόγον, ὡς παῖδα » Διὸς αὐτὸν τοῦ θεοῦ προσειπόντος»). Ἐν τούτοις κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ τὴν Αἴ- » γυπτον στρατείας τὸ πρῶτον ἐπῆλθε, φαίνεται, τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἠθικὴ » ἐμπέδωσις τῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀρχῆς καὶ βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνα- » τολικῶν λαῶν ἀπῄτει ν' ἀποδοθῇ αὐτῷ θεία καταγωγὴ καὶ ἰδιότης»].

Σαρδόνυξ ἐγχάρακτος
παριστῶν τὸν Ἀλέξανδρον ὡς υἱὸν τοῦ Διός, φέροντα κέρας κριοῦ, ὡς ὁ Ἄμμων.

Εἰσαχθέντος τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰς τὸν ναόν, ὁ προφητεύων ἀνὴρ «χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ», ὡς ἀπὸ θεοῦ ἔχων τὴν πρόρρησιν ταύτην· ὁ δὲ ὑπολαβὼν «δέχομαι, εἶπεν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σός, ἀλλ' εἴ μοι δίδως τὴν ἁπάσης γῆς ἀρχήν». Τότε ὁ ἱερεὺς συμβουλευθεὶς τοὺς συλλειτουργοὺς ἀπεκρίθη ὅτι ὁ θεὸς βεβαίως ἐπιτρέπει τὴν αἴτησιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠρώτησε πάλιν ἂν ἐτιμωρήθησαν ἅπαντες οἱ φονεῖς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἢ διέφυγόν τινες· ἀλλ' ὁ προφήτης ἀνεβόησεν «εὐφήμει, διότι οὐδεὶς ἀνθρώπων ὑπάρχει ὁ δυνάμενος νὰ ἐπιβουλευθῇ τὸν γεννήσαντά σε· οἱ δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἔτυχον ἅπαντες τῆς δεούσης τιμωρίας». Ἐντεῦθεν παρήχθη ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μεθύων ἐκ τῶν εὐτυχημάτων καὶ τῶν κατορθωμάτων, ἠθέλησεν, ὡς ἄλλος Ἡρακλῆς ἢ Περσεύς, νὰ ἀναφέρῃ εἰς Δία τὴν γένεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἴσως τῳόντι παρεσκεύασεν ἐκ μακροῦ τὰ τῆς ἀποκρίσεως τοῦ χρηστηρίου. Ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσέ

ποτε εἰς τοιοῦτό τι ἢ ἀπήτησε νὰ ὑπολάβωσιν αὐτὸν ὡς παῖδα Διὸς καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἄχρι τοῦδε ἀξιοῦσι πολλοὶ τῶν κατηγόρων αὐτοῦ, φαίνεται παντάπασιν ἀπίθανον· τοὐλάχιστον καὶ ὁ Ἀρριανὸς καὶ ὁ Πλούταρχος ῥητῶς λέγουσιν ὅτι δὲν ἀνέφερε τὴν γένεσιν εἰς θεόν, εἰμὴ ἵνα καταπλήξῃ τοὺς βαρβάρους ὑπηκόους, πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας οὐδέποτε σπουδαίως περὶ τούτου ἐλάλησε, καὶ ἐνίοτε μάλιστα δὲν ἐδίστασε νὰ εἰρωνευθῇ ἀναφανδὸν τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην καταγωγήν. Διότι λέγεται π.χ. ὅτι βραδύτερον πληγωθεὶς ὑπὸ τοξεύματος καὶ περιαλγὴς γενόμενος· «τοῦτο μέν, εἶπεν, ὦ φίλοι, τὸ ῥέον αἷμα, καὶ οὐκ ἰχώρ

οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν».

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Αἴγυπτον περὶ τοὺς τέσσαρας ἢ πέντε τὸ πολὺ μῆνας. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 331, ἀφοῦ διέταξε τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ταύτης καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίας τινὰς Ἑλλήνων καὶ Θρᾳκῶν, ἀπῆλθεν ἀπὸ Μέμφιος εἰς Φοινίκην, ὅπου ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Φοινίκην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα πράγματα, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὴν μεσογαιοτέραν Ἀσίαν ἐπιστρατείαν. Μηδέποτε δὲ λησμονῶν τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ προαιρούμενος καθ' ἕκαστον οὕτως εἰπεῖν βῆμα νὰ συνοικειοῖ πρὸς αὐτὸν τοὺς νέους ὑπηκόους ἐτέλεσεν ἐν Φοινίκῃ θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ πομπὰς πολυτελεῖς, καὶ τραγῳδιῶν παραστάσεις λαμπροτάτας, ἐν αἷς ἠγωνίσθησαν περὶ τοῦ βραβείου οἱ ἄριστοι τῶν ὑποκριτῶν, μάλιστα δὲ ὁ Ἀθηνόδωρος καὶ ὁ Θεσσαλός· τὸ δὲ ἔργον τοῦ χορηγοῦ, ὅ ἐστι τοῦ καταβάλλοντος τὴν δαπάνην τῆς τοῦ δράματος παραστάσεως, ἐξεπλήρωσαν ἐνταῦθα αὐτοὶ τῶν Κυπρίων οἱ βασιλεῖς καὶ ἰδίως Νικοκρέων ὁ Σαλαμίνιος καὶ Πεισικράτης ὁ Σόλιος.

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διατρίψας ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ Φοινίκῃ ὁ Ἀλέξανδρος ἐξώρμησεν ἔπειτα ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Εἴπομεν πολλάκις ὅτι ὁ ἀρχικὸς αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀφαιρέσῃ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ ἀντιπάλου πᾶσαν τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν ἀσιανὴν παραλίαν· καὶ εἴδομεν πῶς διέπραξε τὸ μέγα τοῦτο ἔργον κατὰ τὰ τρία ἔτη. Ἤδη δὲ συμπληρώσας τὴν τοῦ βουλεύματος ἐκείνου ἐκτέλεσιν καὶ ἐντελῶς ἀσφαλίσας τὰ νῶτα ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ μεσογαιότερα ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν ὁλοσχερῆ τοῦ κράτους κατάλυσιν. Ἐπὶ τούτῳ ἀναζεύξας ἐκ Φοινίκης διεπέρασε τὸν Εὐφράτην περὶ Θάψακον ἀκωλύτως καὶ τὸν Τίγριν περὶ Νῖνον, οὐδὲν ἧττον ἀκωλύτως, ἐνῷ ὁ Δαρεῖος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παρεμποδίσῃ καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην διάβασιν, ἐξαιρέτως δὲ τὴν διὰ τοῦ Τίγρεως ποταμοῦ, περὶ ἣν ὁ Ἀλέξανδρος πλείστας ὑπέστη δυσκολίας, καίτοι μηδένα ἀπήντησε πολέμιον. Καὶ ὅμως ὁ Δαρεῖος δὲν ἦτο μακρὰν τοῦ σημείου τούτου, συνεπαγόμενος στρατιὰν πολυαριθμοτέραν καὶ αὐτῆς τῆς περὶ Ἰσσὸν παραταχθείσης· ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἦτο ἀθεράπευτος, καὶ ἐνῷ, ὡς προείπομεν, ἠδύνατο δι' ὀλίγου κόπου νὰ ἀναχαιτίσῃ περὶ Τίγριν τὸν Ἀλέξανδρον, ἀφῆκεν αὐτὸν ἀνενόχλητον νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὅπως ἀνενόχλητος διέβη τὰς πύλας τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀμανοῦ, καὶ ὅπως ἀνενόχλητος διεξήγαγε τὰς πολιορκίας τῆς Τύρου καὶ τῆς Γάζης.

Ὁ Δαρεῖος, ἀφοῦ ἐπείσθη ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ οὐδεμίαν δέχεται συνθήκην εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὅπλων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε στρατὸν ὑπέρογκον περὶ Ἄρβηλα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως εἰς τὰ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ ὄρος Ζάγρου πεδία. Ὁ συναγελασθεὶς ἐνταῦθα ὄχλος συνεποσοῦτο κατ' Ἀρριανὸν εἰς 100 μυριάδας πεζῶν καὶ 4 ἱππέων μυριάδας. Ἂν ὁ Δαρεῖος ἔπραξε καὶ αὖθις τὸ λάθος τοῦ νὰ μὴ καταλάβῃ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρεως,

ἐξελέξατο τοὐλάχιστον χῶρον ἐπιτηδειότερον τοῦ χώρου τῆς περὶ Ἰσσὸν μάχης πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐκείνης δυνάμεως. Ἐπήνεγκε δὲ καὶ ἄλλας τινὰς βελτιώσεις εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐποίησε τὰ ξίφη καὶ ξυστὰ πολὺ μεγαλύτερα τῶν προτέρων καὶ κατεσκεύασε 200 δρεπανηφόρα ἅρματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐφαίνετο φοβερά, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχε πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲν εἶδος κάμακος εἰς ὀξὺ ληγούσης καὶ ἱκανῶς πρὸ τῶν ἵππων προπιπτούσης, ἑκατέρωθεν δὲ ἀνὰ τρία ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ προκύπτοντα τρισπίθαμα παραμήκη ξύστρα· καὶ πάλιν ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἀξόνων τῶν τροχῶν προβάλλοντα δρέπανα· ὥστε τὰ ἅρματα ταῦτα ἐμβάλλοντα ἐντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων ἠδύναντο οὕτως εἰπεῖν πανταχόθεν νὰ θερίσωσιν αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Δαρεῖος εἶχε, περὶ Ἄρβηλα, 15 ὡπλισμένους ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα ἀναφέρονται εἰς πεδίον τῆς μάχης παρατασσόμενοι.

Ἅμα ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διέβη τὸν Τίγριν, ὁ Δαρεῖος, παραλιπὼν εἰς Ἄρβηλα τὰ σκεύη καὶ τὸν θησαυρόν, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν περὶ Γαυγάμηλα χώραν, ἀπέχουσαν μὲν περὶ 30 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀρβήλων, ἐπιτηδειοτάτην δέ, διὰ τὸ ὁμαλὸν καὶ ψιλὸν αὐτῆς, πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Ἐνταῦθα ἔταξεν εἰς μὲν τὴν ἀπωτάτην ἀριστερὰν τοὺς Βακτρίους, ὑπὸ Βῆσσον, τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς· παρὰ τούτους, τοὺς Δάας καὶ Ἀραχώτους, ὑπὸ Βερσαέντην τὸν σατράπην τῆς Ἀραχωσίας· ἔπειτα τοὺς ἰδίως Πέρσας ἱππεῖς τε καὶ πεζούς, τοὺς Σουσίους ὑπὸ Ὀξάτρην καὶ τοὺς Καδουσίους· εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δεξιὰν ἵσταντο τὰ ἐκ τῆς Συρίας, τῆς τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου, στρατεύματα ὑπὸ Μαζαῖον· κατόπιν τούτου οἱ Μῆδοι ὑπὸ Ἀτροπάτην· ἔπειτα οἱ Παρθυαῖοι, οἱ Σάκαι, οἱ Τάπουροι καὶ οἱ Ὑρκάνιοι, ἱππεῖς ὅλοι ὄντες, ὑπὸ Φραταφέρνην· τελευταῖον οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σακεσῖναι (¹). Ὁ δὲ Δαρεῖος αὐτὸς ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ, ἔχων περὶ αὐτὸν τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς, ἤτοι τοὺς ἐφίππους πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλουμένους συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, τοὺς πεζοὺς πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλουμένους μηλοφόρους, διότι αἱ λόγχαι αὐτῶν ἀντὶ σαυρωτῆρος ἔφερον χρυσοῦν μῆλον· τοὺς καλουμένους ἀνασπάστους Κᾶρας, ἤτοι τοὺς ἀπογόνους Καρῶν ἄλλοτε ἀπὸ τῆς πατρίδος εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους μετοικισθέντων· τοὺς Μάρδους, τοξότας ὄντας ἀρίστους, καὶ τελευταῖον τοὺς ἕλληνας μισθοφόρους, ἄδηλον πόσους ὄντας. Ταῦτα ἦσαν τὰ προτεταγμένα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ σώματα. Ὄπισθεν δὲ τούτων ἦσαν ἐπιτεταγμένοι, φύρδην μίγδην, Οὔξιοι καὶ Βαβυλώνιοι, καὶ οἱ πρὸς τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ Συτακινοὶ καὶ ἄλλοι, ὧν ἄγνωστον τὸ πλῆθος. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τοῦ μετώπου καὶ τῆς φυλακῆς ἐτάχθησαν τὰ δρεπανηφόρα ἅρματα, ὧν προεπορεύοντο μικρά τινα ἱππικὰ σώματα, κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας Σκυθῶν καὶ Βακτριανῶν μετὰ 100 ἁρμάτων, κατὰ δὲ τὸ δεξιὸν Ἀρμενίων καὶ Καππαδοκῶν μετὰ 50 ἁρμάτων, τὰ δὲ λοιπὰ 50 ἅρματα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ τοιαύτη παράταξις τοῦ Περσικοῦ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ κατὰ

(1) Οἱ ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω μνημονευόμενοι Ἀλβανοὶ εἰσὶν οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Καυκάσου, ὧν τὸ ὄνομα ὂν ταὐτὸν τῷ τῶν Σκυθῶν Ἀ λ α ν ῶ ν (λαοῦ ἀναμίκτου ἀπὸ Γερμανῶν καὶ Σλαύων, οἰκοῦντος κατὰ τὸν 4 μ.Χ. αἰῶνα περὶ τὸν Τάναϊν (Δών) καὶ Βόλγαν), οἵτινες ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Βόλγαν καὶ τὸν Καύκασον χωρῶν ἀνάστατοι γενόμενοι ὑπὸ τῶν Ο ὔ ν ν ω ν ἀπεώσθησαν μέχρι τῶν πέραν τῶν Πυρηναίων χωρῶν. Πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς εὕρεσιν συναφείας φυλετικῆς μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν ἢ Ἀλανῶν τούτων πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ 11 μ. Χ. αἰῶνος τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ μνημονευομένους Ἀ λ β α ν ο ὺ ς ἢ Ἀ ρ β α ν ί τ α ς τῆς Ἰλλυρίας ἔμεινεν ἐπιστημονικῶς ἄκαρπος.

τὴν μαρτυρίαν τοῦ 'Αριστοβούλου, ὅστις λέγει ὅτι ἀντέγραψεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου σχεδίου, τοῦ ἀνευρεθέντος μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ περσικοῦ ἐπιτελείου, ἅτινα συνελήφθησαν βραδύτερον μετὰ τῆς ἄλλης τοῦ Δαρείου ἀποσκευῆς.

῾Ο 'Αλέξανδρος προήλαυνεν ἤδη τέσσαρας ὅλας ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Τίγρεως διαβάσεως,καὶ μόλις ἀπεῖχεν ἑπτὰ μίλια ἀπὸ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔμαθεν ἀπὸ περσῶν τινων αἰχμαλώτων ὁπόσον πλησίον εὑρίσκεται τῶν πολεμίων. 'Εν τῷ ἅμα ἀνέστειλε τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ καί, τειχίσας τὸ στρατόπεδον διὰ τάφρου καὶ χάρακος, ἀνέπαυσε τὴν στρατιὰν ἡμέρας τέσσαρας. Τὸ δ' ἑσπέρας τῆς τετάρτης ἡμέρας ἐβάδισε πάλιν ἐμπρός, καταλιπὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ σκεύη, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπομάχους. Κατ' ἀρχὰς ἐπορεύθη ἀνὰ μέσον γηλόφων τινῶν, οἵτινες ἐχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον ἤλπιζε νὰ συναντήσῃ καὶ νὰ προσβάλῃ περὶ τὰ ἐξημερώματα. 'Αλλὰ δὲν προεχώρησεν, ὡς φαίνεται,ὅσον ἐπεθύμει ταχέως, ὥστε, ὅτε τὴν πρωίαν ἀνέβη εἰς τὰ ὑψώματα, καὶ ἦλθον ἤδη ἀμοιβαίως εἰς ὄψιν οἱ δύο στρατοί, ἀπεῖχον ἔτι ἀπ' ἀλλήλων τριάκοντα στάδια.῞Οθεν ἔστησε τὴν φάλαγγα καὶ συγκαλέσας τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς συνεβουλεύθη αὐτοὺς ἂν πρέπει νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὴν προσβολήν. Οἱ πλεῖστοι συνεφώνησαν πρὸς ταύτην τὴν γνώμην, ἀλλ' ὁ Παρμενίων ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἤθελεν εἶναι ἀσύνετον νὰ πράξωσι τοῦτο, μὴ εἰδότες ἀκριβῶς οὔτε τὸν πρὸ ποδῶν χῶρον, οὔτε τὰς φυσικὰς ἢ τεχνητὰς αὐτοῦ δυσχερείας, οὔτε τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν, καὶ ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ φρόνησις ἀπῄτει νὰ παρατηρηθῶσι πρὸ τῆς μάχης πάντα ταῦτα. ῾Ο δὲ 'Αλέξανδρος, ὅστις οὐδὲ περὶ Γρανικὸν οὐδὲ περὶ Τύρον ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ Παρμενίωνος, ἀπεδέχθη αὐτὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καίτοι οἱ πλείονες ἀπῄτουν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἄνευ ἀναβολῆς· ὅπερ μαρτυρεῖ ὁπόσον ηὐλαβεῖτο τὴν γνώμην τοῦ παλαιμάχου ἐκείνου στρατηγοῦ καὶ ὁπόσον ἤξευρεν ἐν ἀνάγκῃ νὰ περιστέλλῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀκάθεκτον ὁρμήν. Διέταξε λοιπὸν νὰ μείνωσιν ἐκεῖ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ συντεταγμένοι ὡς εἰς μάχην, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα νέον ὀχυρὸν στρατόπεδον, εἰς ὃ μετεβίβασε τὰ σκεύη καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν προηγουμένων ἡμερῶν· αὐτὸς δέ, ἀναλαβὼν τοὺς ψιλοὺς καὶ τῶν ἱππέων τοὺς ἑταίρους, κατεσκόπευσε τὸν χῶρον καὶ τοὺς πολεμίους, μηδόλως ὑπὸ τούτων περὶ ταῦτα κωλυθείς. ῾Ο Παρμενίων, ὁ Πολυσπέρχων καὶ ἄλλοι συνεβούλευσαν αὐτόν, ἐπανελθόντα ἀπὸ τῆς κατασκοπεύσεως, νὰ ἐπιτεθῇ διὰ νυκτός, ἀλλ' ὁ 'Αλέξανδρος ἀπέρριψε τὴν γνώμην, ἀξιώσας ὅτι αἰσχρὸν εἶναι νὰ κλέψῃ τὴν νίκην καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ καὶ δύναται φανερῶς καὶ δίχα σοφίσματος νὰ νικήσῃ τὸν Δαρεῖον. Μεθ' ὃ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀξιωματικοὺς ὀλίγους τινὰς προτρεπτικοὺς περὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος λόγους,εἰς οὓς ἐκεῖνοι ἐνθουσιωδῶς ἀπεκρίθησαν, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς ἵνα δειπνήσωσι καὶ κοιμηθῶσιν.

Τὴν ἐπιοῦσαν πρωί, ἦτο δὲ 'Οκτώβριος μὴν τοῦ 331, παρέταξεν εἰς δύο τάξεις τὸν στρατὸν συγκείμενον ἐκ 40.000 πεζῶν καὶ 7.000 ἱππέων. ῾Η πρώτη τάξις, ἤτοι τὸ μέτωπον, συνέκειτο, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, πρῶτον ἀπὸ ὀκτὼ ἰλῶν τῶν ἑταίρων, ὧν ἑκάστη μὲν εἶχε τὸν ἴδιον ἡγεμόνα, ἁπασῶν δ' ἐστρατήγει Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος. Πλησίον τούτων ἵστατο τὸ ἄγημα τῶν ὑπασπιστῶν, ἔπειτα οἱ λοιποὶ ὑπασπισταὶ ὑπὸ Νικάνορα, μετὰ δὲ τούτους ἡ φάλαγξ διῃρημένη εἰς ἓξ τάξεις ὑπὸ Κοῖνον, Περδίκκαν, Μελέαγρον, Πολυσπέρχοντα, Σιμμίαν καὶ Κρατερόν. Πρὸς ἀριστερὰν τῆς φάλαγγος παρετάχθη τὸ ἑλληνικὸν ἱππικόν, Λοκροί, Φωκεῖς, Φθιῶται, Μαλιεῖς καὶ Πελοποννήσιοι, καὶ τελευταῖον εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν οἱ Θεσσαλοὶ ὑπὸ Φίλιππον, ἱππεῖς ὄντες ἄριστοι καὶ κατ' οὐδὲν σχεδὸν κατώτεροι τῶν μακεδόνων ἱππέων. ῾Ο 'Αλέξανδρος, ὅπως ἔπραξε καὶ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐκ παρατάξεως

μάχας, αὐτὸς μὲν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς, τὴν δ' ἀριστερὰν ἐπέτρεψε τῷ Παρμενίωνι.

Ὄπισθεν τοῦ μετώπου τούτου παρετάχθη δευτέρα τάξις, ἐν εἴδει ἐπιφυλακῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν προσβολῶν ἃς ἡ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα περσικὴ δύναμις ἤθελε πιθανώτατα ἐπιχειρήσει ἐκ πλαγίου καὶ κατὰ νῶτον· ὅθεν ἔταξεν ἐνταῦθα ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς σαρισσοφόρους, τοὺς Παίονας ὑπὸ Ἀρέταν καὶ Ἀρίστωνα, τοὺς ἡμίσεις τῶν Ἀγριάνων ὑπὸ Ἄτταλον, τοὺς μακεδόνας τοξότας, ὧν ἦρχεν ὁ Βρίσων, καὶ τοὺς ἀρχαίους λεγομένους ξένους μισθοφόρους, ἤτοι στρατιώτας ἅπαντας ἀρχαίους ὑπὸ Κλέανδρον· κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν ποικίλους Θρᾷκας καὶ συμμάχους ἱππεῖς ὑπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἡγεμόνας. Ἅπαντα τὰ διάφορα ταῦτα σώματα ἦσαν ἕτοιμα νὰ ἀποκρούσωσιν, ὡς προείπομεν, πᾶσαν ἐκ πλαγίου ἢ ὄπισθεν προσβολήν. Συμπάντων δέ, καὶ αὐτοῦ δηλαδὴ τοῦ μετώπου, προτεταγμένοι ἦσαν ἕλληνες ἱππεῖς ὑπὸ Μενίδαν πρὸς δεξιάν, ὑπὸ Ἀνδρόμαχον πρὸς ἀριστεράν, καὶ προσέτι μία σαρισσοφόρων μοῖρα ὑπὸ Βάλακρον, καὶ ἀγριᾶνες ἀκοντισταί, καί τινες τοξόται. Τελευταῖον εἰς τοὺς πεζοὺς Θρᾷκας ἐπετράπη ἡ φύλαξις τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν σκευῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος, πληροφορηθεὶς ὑπὸ αὐτομόλου ἀνδρὸς ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ ἐμπεπηγμέναι που καί που μακραὶ σιδηραῖ ἀκμαὶ ἵνα παρεμποδίσωσι τὸ ἱππικὸν τῶν Μακεδόνων, ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς τὰ κωλύματα ταῦτα, καὶ ἄγων τὴν βασιλικὴν ἴλην κατὰ τὴν ἄκραν δεξιὰν ἐπορεύθη ἐγκαρσίως ὁπωσοῦν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε καὶ προεπορεύθη τῆς δεξιᾶς. Πλησιάσας εἰς τοὺς ἐχθροὺς εἶδεν ὅτι εὑρίσκεται καταντικρὺ τοῦ Δαρείου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ περσικοῦ κέντρου, ἤτοι τῶν δορυφόρων Περσῶν, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Καρῶν· ἀλλ' ἐξηκολούθησεν οὐδὲν ἧττον κλίνων πάντοτε δεξιά, ὁ δὲ Δαρεῖος πάλιν τὸ ἴδιον μέτωπον πρὸς ἀριστεράν, ἵνα διακωλύσῃ τὸ κίνημα τοῦτο· καὶ τῷ ὄντι, ἕνεκα τοῦ πλήθους αὐτοῦ διετέλει πάντοτε ὑπερφαλαγγῶν τοὺς Μακεδόνας πρὸς ἀριστεράν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς δεξιὰν πορείᾳ εἶχεν ἤδη ὑπερβῇ τὸ χωρίον τὸ ἐξομαλισθὲν ὑπὸ τοῦ Δαρείου διὰ τὴν τῶν ἁρμάτων ἔφοδον, ὁ τελευταῖος οὗτος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναχαιτίσῃ πᾶσαν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο περαιτέρω κίνησιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε χιλίους βακτρίους ἱππεῖς καὶ τοὺς Σκύθας νὰ προχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ εὐωνύμου, νὰ κυκλώσωσι τοὺς Μακεδόνας καὶ νὰ προσβάλωσι τὴν δεξιὰν αὐτῶν πλευράν. Τότε, ἀντιπέμψαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ὑπὸ Μενίδαν ἱππεῖς, ἤρξατο ὁ ἀγών.

Οἱ βάκτριοι ἱππεῖς, ἅμα εἶδον τὸν Μενίδαν προελαύνοντα, ἔπαυσαν τὸ κυκλοτερὲς αὐτῶν κίνημα, ἐξώρμησαν ἐπ' αὐτόν, καὶ κατ' ἀρχὰς τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. ἀλλ' ἐπελθόντων μετ' ὀλίγον εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ τῶν ἄλλων προτεταγμένων παιόνων καὶ ἑλλήνων ἱππέων ἀπεκρούσθησαν τότε οἱ Βάκτριοι, εἰς βοήθειαν τῶν ὁποίων προσῆλθεν ὁ σατράπης Βῆσσος ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Δαρείου, ἄγων τὸ κύριον τῶν Βακτρίων σῶμα καὶ τοὺς Σκύθας. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πεισματώδης, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔπεσον οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν οὗτοι διὰ τῆς πεπυκνωμένης αὐτῶν τάξεως νὰ ἐξωθήσωσι τοὺς ἀσταθέστερον τεταγμένους πολεμίους καὶ νὰ διανοίξωσιν ἐνταῦθα ῥῆγμα εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν. Ἔτιδέ, ἐξακολουθούσης τῆς ἱππομαχίας ταύτης, διέταξεν ὁ Δαρεῖος νὰ ὁρμήσωσι τὰ δρεπανηφόρα, καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατόπιν αὐτῶν ἡ πρώτη τοῦ ὅλου στρατοῦ τάξις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τὰ ἅρματα θέλουσιν ἀναταράξει τὴν φάλαγγα καὶ ὅτι, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς ταύτης, προσβαλλομένη αὕτη ὑπὸ τοῦ ἄλλου στρατοῦ θέλει καθ' ὁλοκληρίαν ἀνατραπῆ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἅρματα ὀλίγον ἠδύναντο νὰ εἶναι χρήσιμα. Οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐξεφοβίζοντο, ἀνε-

χαιτίζοντο ἢ ἐτραυματίζοντο ὑπὸ τῶν μακεδόνων τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν, ὧν ἔνιοι καὶ τῶν ρυτήρων ἀντιλαμβανόμενοι τούς τε ἀναβάτας κατέσπων καὶ τοὺς ἵππους ἐφόνευον. Ἐκ τῶν 100 ἁρμάτων τοῦ μετώπου τῆς τοῦ Δαρείου τάξεως, δι' ὧν συγχρόνως ἐπερχομένων ἠλπίζετο νὰ ἀνατραπῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις, πολλὰ οὕτως ἔμειναν ἀκίνητα ἢ ἄλλως ἀπέβησαν ἀνωφελῆ· ἄλλα ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, διότι οἱ ἵπποι ἐξεπλάγησαν ὑπὸ τῶν προτεταγμένων δοράτων, ἢ ἐκ τοῦ ψόφου ὃν ἐπροξένουν οἱ φαλαγγῖται τύπτοντες τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν σαρισσῶν· ἄλλα, φθάσαντα τελευταῖον μέχρι τῆς φάλαγγος, διεπέρασαν ἀνὰ μέσον τῶν διαστημάτων, τὰ ὁποῖα οἱ φαλαγγῖται ἄφηνον ἐξεπίτηδες ἀραιούμενοι, ὥστε καὶ ταῦτα ἀπέβησαν ἀζήμια· ὀλίγα δέ τινα μόνον ἐπήνεγκον πληγὰς ἢ ἄλλας βλάβας εἰς τοὺς στρατιώτας. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαλλαγεὶς ἅπαξ τῶν ἁρμάτων καὶ βλέπων κατόπιν τούτων ἐπερχομένην τὴν κυρίαν τῶν Περσῶν δύναμιν διέταξε καὶ αὐτὸς τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκίνητα παραμείναντα στρατεύματα τῆς πρώτης αὐτοῦ τάξεως νὰ ἀντεπεξέλθωσι δρόμῳ καὶ ἀλαλαγμῷ, παραγγείλας ἐνταὐτῷ τὸν Ἀρέταν νὰ ἀποκρούσῃ μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς ἐπιτεθέντας πολεμίους. Αὐτὸς δέ, παύσας τὴν λοξὴν κίνησιν, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν περσικὴν παράταξιν καὶ ἐνέβαλε μεθ' ὅλων τῶν ἑταίρων εἰς τὸ ρῆγμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχε διανοιχθῆ ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ τοῦ κυκλοτεροῦς κινήματος τῶν Βακτρίων. Οὕτω δὲ ὡς δι' ἐμβόλου τινὸς διαρρήξας τὸ μέτωπον τῶν πολεμίων ἐτράπη κατ' εὐθεῖαν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον αὐτόν. περὶ ὃν συνέβη ἤδη ἱππομαχία φοβερά, καθ' ἣν οἱ ἑταῖροι προσέβαλλον διὰ τῶν ξυστῶν τὰ τῶν Περσῶν πρόσωπα. Ἐντεῦθεν δέ, ὡς καὶ περὶ Γρανικόν, περιῆλθον οἱ πολέμιοι εἰς πολλὴν ἀταξίαν, διότι δὲν ἦσαν συνηθισμένοι εἰς τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα, ἀλλ' ἐμάχοντο μᾶλλον δι' ἀκοντισμοῦ καὶ ταχέος τῶν ἵππων ἐξελιγμοῦ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς προσβολῆς, ὅπερ ἤδη διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ ἀγῶνος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ἐπῆλθεν ἐνταὐτῷ καὶ ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, ἥτις εὐπαγῶς συντεταγμένη καὶ προτείνουσα τὰς μακρὰς αὐτῆς σαρίσσας ἐπίεσεν ὡσαύτως τοὺς ἀντιπάλους. Οὐδὲν ἧττον ἐπί τινα χρόνον ὁ ἀγὼν ἀπέβη δεινὸς καὶ ἀνένδοτος, καὶ ἤθελεν ἴσως παραταθῆ ἔτι ἡ ἀντίστασις, διότι ἐνταῦθα ἵσταντο τὰ ἄριστα τῶν τοῦ Δαρείου στρατευμάτων, ἕλληνες, Κᾶρες, πέρσαι δορυφόροι, συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλοι· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς περὶ Ἰσσόν, τὴν ἐξαίρετον τον στρατοῦ ἀνδρείαν ἡ ἐπονείδιστος δειλία τοῦ Δαρείου. Ἀφ' ἧς εἶδε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπιφανέντα εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Γαυγαμήλων, εἶχε γίνει οὗτος περίφοβος· ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ηὔξησεν, ὅτε ἐματαιώθη τῶν δρεπανηφόρων ἁρμάτων ἡ ἐνέργεια· ὅτε δὲ οἱ Μακεδόνες, μετὰ βαθεῖαν σιωπήν, ρήξαντες αἴφνης τὴν πολεμιστήριον κραυγήν, ἐπεχείρησαν κρατερὸν πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγῶνα, καὶ πρὸ πάντων ἠπείλησαν τὸ λαμπρὸν ἅρμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἵστατο, καὶ εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον, αὐτὸν τὸν ἀκαταγώνιστον Ἀλέξανδρον, ἐπ' αὐτὸν ἐπερχόμενον, ὁ ταλαίπωρος Δαρεῖος τὰ ἔχασε παντελῶς· καί, διατάξας τὸ ἅρμα αὐτοῦ νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ Πέρσαι, εἰ καὶ μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη, ἠδύναντο νὰ ὑποληφθῶσιν ὡς ἡττημένοι. Ἡ φυγὴ τοῦ βασιλέως συνεπήγαγε, φυσικῷ τῷ λόγῳ, τὴν φυγὴν τῶν ἀμέσως περὶ αὐτὸν ἱσταμένων στρατευμάτων· οὐ μόνον δὲ τὰ στρατεύματα ταῦτα ἦσαν τὰ ἄριστα πάντων τῶν λοιπῶν ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον καὶ κυριώτατον τοῦ περσικοῦ κέντρου ἡ τροπὴ αὐτῶν ἐπήνεγκε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἐκόπη εἰς δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο ὡς ἐκ τούτου νὰ περιέλθωσιν εἰμὴ εἰς πολλὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως κατετρόπωσε καὶ ὁ Ἀρέτας μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τὴν δεξιὰν μακεδονικὴν πτέ-

ρυγα Βακτρίους, οὐδὲν ἤδη διεκώλυσε τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφοδροτάτην καταδίωξιν τῶν πολεμίων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου· οὐδὲ ἐσώθη ὁ Δαρεῖος εἰμὴ χάρις εἰς τὰ ἀπαραίτητα προσκόμματα τὰ ὁποῖα ἀπήντησεν ἡ δίωξις ἕνεκα τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου τῶν φυγάδων ὄχλου, καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ κονιορτοῦ ὃν ἤγειρε τοσοῦτον πλῆθος ἀνθρώπων, ἵππων καὶ ἁρμάτων, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου κατήντησεν ἀδύνατον νὰ διακρίνωσιν οἱ Μακεδόνες πρὸς ποῖον μέρος ἐπορεύθη ὁ μέγας βασιλεύς.

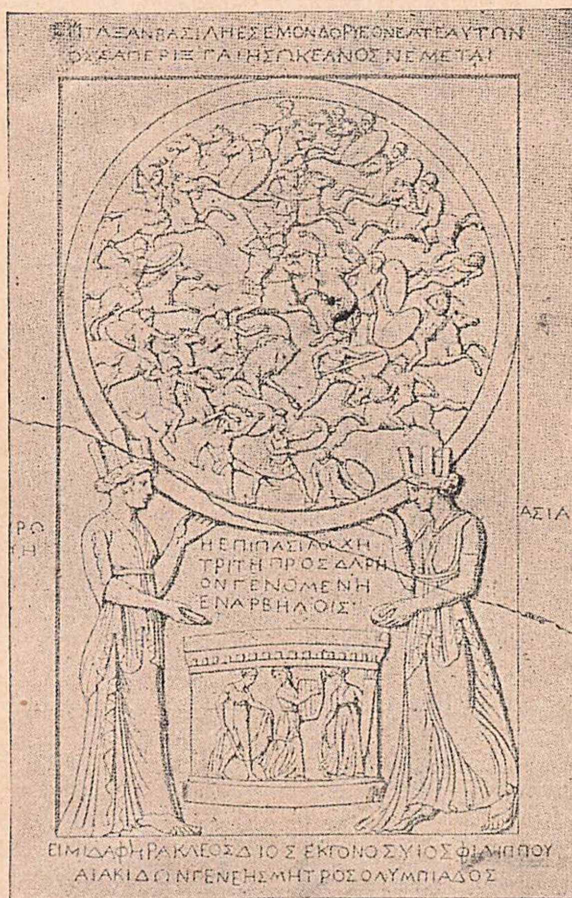
Ἐν τούτοις, ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπετύγχανε νίκην ὁλοσχερῆ κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ περὶ τὸ κέντρον, τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας, τὸ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα τεταγμένον, ὑφίστατο ἀγῶνα δεινὸν πρὸς τὸ δεξιὸν περσικὸν κέρας τὸ ὑπὸ Μαζαίου στρατηγούμενον. Καὶ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτὴν τοῦ Δαρείου ὁ Παρμενίων τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπιέσθη ὥστε ἐζήτησεν ἐπικουρίαν παρ' Ἀλεξάνδρου, ὅστις, καίτοι ἀγανακτήσας διότι ἠναγκάζετο νὰ ἀναστείλῃ τὴν δίωξιν, ἐπέστρεψεν ὅμως μετὰ τῶν ἑταίρων καὶ τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, διὰ τῆς εὐθυτέρας ὁδοῦ, ἤτοι ἐγκαρσίως τέμνων τὸ πεδίον τῆς μάχης, εἰς ἐπικουρίαν τῆς ἀριστερᾶς. Αἱ διάφοροι τῆς φάλαγγος τάξεις εἶχον ἤδη ἀλληλοδιαδόχως ἐπέλθει ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον· ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσυναρτήτου πρὸς τὰ ἀριστερὰ στροφῆς συνέβη ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων ῥῆγμα, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου διελάσασα μία ἰνδικοῦ καὶ περσικοῦ μοῖρα ἐπέπεσεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων ἐπὶ τὰ σκευοφόρα αὐτῶν, καὶ παρ' ὀλίγον οὐ μόνον πάντα ταῦτα νὰ λεηλατήσῃ ἀλλὰ καὶ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου, ἣν μεθ' ἑαυτοῦ συνεπήγετο ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ ἀπελευθερώσῃ. Τάχιστα ὅμως ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐπιφυλακῆς προσβληθεῖσα ἡ περσικὴ ἐκείνη μοῖρα ἐν μέρει κατεκόπη καὶ ἐν μέρει διὰ φυγῆς ἐσώθη. Ὁ δὲ Μαζαῖος ἐξηκολούθησε μὲν ἔτι ἐπί τινα χρόνον γενναίως κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἀντιτασσόμενος, ἀλλ' ἀφοῦ εἶδε τὴν ὁλοσχερῆ τῆς ἀριστερᾶς τροπήν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ αὐτόθι τεταγμένοι θεσσαλοὶ καὶ ἕλληνες ἱππεῖς, ἀναπτερωθέντες, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βαρύτερον κατ' αὐτοῦ ἐπετίθεντο, ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον νὰ ἀνορθώσῃ μόνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὴν τύχην τῆς μάχης καὶ ἐτράπη ὁμοίως ἐπὶ τέλους εἰς φυγήν, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Παρμενίωνος ὁ Ἀλέξανδρος. Τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πορείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐβράδυνε τοῦτο, ὅτι, ἐνῷ διήρχετο διὰ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀπήντησεν ἴλας τινὰς ἀρίστων περσῶν καὶ πάρθων ἱππέων, οἵτινες τελευταῖοι ἀπὸ τοῦ κέντρου ὑπεχώρουν. Ἐπιπεσόντος δὲ ἐπ' αὐτοὺς τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν ἑταίρων ἐγένετο ἐνταῦθα ἀγὼν πεισματώδης καὶ φονικός, καθ' ὃν ἔπεσον 60 μακεδόνες ἱππεῖς καὶ ἔτι πλείονες ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς ὁ Ἡφαιστίων, ὁ Κοῖνος, ὁ Μενίδας· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος περιέστη εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καὶ ἐνίκησε μὲν ἐπὶ τέλους ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν γενναίων ἐκείνων ἀντιπάλων κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι, καίτοι οὐκ ὀλίγους κατέλιπον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης νεκρούς. Μετὰ τοῦτο ἔφθασε τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρεν οὐ μόνον παντὸς κινδύνου ἀπαλλαγεῖσαν αὐτὴν ἀλλὰ καὶ νικηφόρον ἀναδειχθεῖσαν· ὅθεν ἐπανέλαβε τὴν δίωξιν τῶν φυγάδων, ἧς μετέσχεν ἤδη καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα μοῖρα τοῦ στρατοῦ.

Περὶ τὴν δίωξιν ταύτην πολλοὶ μὲν τῶν πολεμίων ἔπεσον, πολλοὶ δὲ ᾐχμαλωτεύθησαν. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος διεσώθη ὅπως καὶ περὶ Ἰσσόν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤλπισεν ὅτι θέλει καταφθάσει αὐτὸν εἰς Ἄρβηλα, ὅπου εἰσῆλθε τὴν ἐπιοῦσαν. Καὶ αὕτη ὅμως ἡ ἐλπὶς ἐψεύσθη, διότι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐστάθη οὐδὲ στιγμὴν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως φεύγων, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὰ ἐκεῖ καταληφθέντα πολυτελῆ λάφυρα, ἐν οἷς εὑρέθη αὖθις τὸ ἅρμα τοῦ Δαρείου, καὶ ἡ ἀσπίς, καὶ τὰ τόξα. Ἤδη δὲ ὁ Παρμενίων εἶχε κυριεύσει ἅπαν τὸ περὶ τὸ πεδίον τῆς μάχης

στρατόπεδον τῶν βαρβάρων, καὶ τὰ σκευοφόρα, καὶ τοὺς ἐλέφαντας, καὶ τὰς καμήλους. Πόσοι ἔπεσον ἢ ἠχμαλωτεύθησαν ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ ὁπωσοῦν ἀκριβῶς. Ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρει 300.000 νεκρῶν βαρβάρων καὶ πολὺ πλείονας αἰχμαλώτους· ὁ Διόδωρος λέγει πεσόντας 90.000, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Κούρτιος 40.000. Πάλιν δὲ Ἕλληνας ὁ μὲν Ἀρριανὸς ἀναφέρει πεσόντας ἑκατόν, ὁ δὲ Κούρτιος 300, ὁ δὲ Διόδωρος 500, ἐκτὸς πολλῶν τραυματιῶν. Πῶς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων διαφωνιῶν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν ; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἀναρίθμητος ἐκεῖνος ὅμιλος ἐν μέρει κατεκόπη, ἐν μέρει ἠχμαλωτεύθη καὶ ἐν μέρει διεσπάρη, οὐδεμία δὲ πλέον ἐγένετο ἀπόπειρα συγκροτήσεως νέου μεγάλου στρατοῦ, οὐδὲ μάχη ἐκ παρατάξεως ἄλλη συνεκροτήθη οὐδεμία.

Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις αὕτη μάχη καὶ ἧττα κατέφερε πληγὴν καιρίαν καὶ ἀνεπανόρθωτον εἰς τὸ περσικὸν κράτος· δι' αὐτῆς ὁ μὲν Ἀλέξανδρος κατέστη ἤδη μέγας βασιλεύς, ὁ δὲ Δαρεῖος φυγὰς ἐλεεινός, περιφρονούμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ὑπηκόων διὰ τὴν δειλίαν αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν γενναίων ἐκείνων Περσῶν οἵτινες, λαμπρῶς ἀείποτε ἀγωνισθέντες, εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀείποτε ἡττήθησαν πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ συνώμοσαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς Βῆσσον. Ἡ πεποίθησίς των αὕτη ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀληθής. Ὁ Δαρεῖος πρῶτος ἔφυγε καὶ ἐν Ἰσσῷ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις· καὶ ἔφυγε κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις, μόλις ἀρξαμένης τῆς μάχης, πολὺ πρὶν κριθῇ ὁ ἀγών· κατ' ἀμφοτέρας λοιπὸν τὰς μάχας ὑπῆρξεν ὁ κύριος παραίτιος τῆς ὅλης τροπῆς. Πλὴν τούτου ὅμως καὶ ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἀπέβη ἀείποτε ὀλεθρία.Ἐν Ἰσσῷ, ἀφοῦ κατέλιπεν ἀνοικτὰς ὅλας τὰς παρόδους εἰς ἃς ἦτο εὐκολώτερον νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Ἀλέξανδρον, ἔπειτα ἦλθε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐντὸς χώρου στενοῦ, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ τοὐλάχιστον ἐκ τῆς πολυαρίθμου αὐτοῦ στρατιᾶς. Ἐν Γαυγαμήλοις δέ, ἀφοῦ πάλιν ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ διαβῇ ἐλευθέρως τόν τε Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, ἐξελέξατο μὲν πεδίον τῆς μάχης εὐρὺ ἀλλὰ παρέταξε τὰ ἀναρίθμητα αὐτοῦ στίφη εἰς τρόπον ὥστε κατέστησε τὰ τρία τέταρτα αὐτῶν παντελῶς ἄχρηστα. Διότι ἐν Γαυγαμήλοις δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἡ κατὰ μέτωπον παραταχθεῖσα περσικὴ δύναμις· ἅπας δὲ ὁ ὄπισθεν αὐτῆς ἱστάμενος ὄχλος ὄχι μόνον δὲν ἠγωνίσθη ἀλλά, ἀτάκτως συμπεφυρμένος, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἀγωνισθῇ. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἡ ἐκ πλαγίου ἔφοδος ἣν οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀντὶ νὰ διενεργηθῇ ὅπως ἔπρεπεν ὑπό τινος τῶν σωμάτων τῆς ἐπιφυλακῆς, διεξήχθη ἐξ ἐναντίας ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μετώπῳ τεταγμένων Βακτρίων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τούτῳ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν τάξιν αὐτῶν, ἐξ οὗ συνέβη ῥῆγμα ἐν τῷ περσικῷ μετώπῳ, ἐκ τοῦ ὁποίου ὠφελήθη ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμβαλὼν ἀμέσως ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κόψας οὕτως εἰς δύο τὴν παράταξιν τῶν πολεμίων. Ὁποία δὲ ἐν γένει ἀντίθεσις οὐ μόνον μεταξὺ τῆς αἰσχρᾶς δειλίας τοῦ Δαρείου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀκατασχέτου τόλμης τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς ἐλεεινῆς μὲν τοῦ ἑνὸς ἀνικανότητος, τῆς θαυμαστῆς δὲ τοῦ ἑτέρου μεγαλοφυΐας! Οὐδέποτε ἴσως στρατηγὸς ἐνίκησε διὰ τέχνης καὶ ἐπιστήμης τοσαύτης οἵαν ἀνέδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς ταύτην τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην. Ὁ ἐπιτήδειος τῶν διαφόρων ὅπλων συνδυασμός, ἡ ἔντεχνος τῆς δυνάμεως κατὰ μέτωπον καὶ κατ' ἐπιφυλακὴν διάταξις, ἡ θαυμαστὴ πρόνοια μεθ' ἧς ἕκαστον σῶμα, ἕκαστον τάγμα, ἕκαστος λόχος ἐγίνωσκον ἐκ προοιμίου τί ὤφειλον νὰ πράξωσιν εἴτε ἀμυνόμενοι εἴτε ἐπιτιθέμενοι, ἐπολλαπλασίασαν τὰς δυνάμεις τοῦ εὐαρίθμου ἐκείνου στρατοῦ καὶ κατέστησαν τὴν νίκην ἀναπόδραστον.

Ὁπόσον δὲ ἡ νίκη ἀπέβη κρίσιμος, ἀπεδείχθη ἀμέσως διὰ τῆς ἁλώσεως τῶν δύο μεγάλων τοῦ περσικοῦ κράτους πρωτευουσῶν, τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῶν Σούσων. Ἀμφότεραι παρεδόθησαν ἀμαχητί, ἡ μὲν Βαβυλὼν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτόν, τὰ δὲ Σοῦσα εἰς τὸν Φιλόξενον. Εἰς Βαβυλῶνα εὗρεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποταμιευμένον χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον, δι' οὗ ἠδυνήθη νὰ ἀπονείμῃ δωρεὰς μεγάλας εἰς τὸν στρατόν, δοὺς εἰς ἕκαστον μὲν μακεδόνα ἱππέα δραχ. 600, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἱππέων 500, εἰς ἕκαστον μακεδόνα πεζὸν 200, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ἄλλων πεζῶν μικρὸν ὀλιγωτέραν ἀμοιβήν. Ἔτι μεγαλύτεροι ὑπῆρξαν οἱ ἐν Σούσοις εὑρεθέντες θησαυροί, διότι κατ' Ἀρριανὸν συνεποσοῦντο εἰς τάλαντα ἀργυρίου πεντακισμύρια, ἤτοι εἰς 300 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν, ποσὸν τὸ ὁποῖον ἤθελε φανῆ παντάπασιν ἀπίθανον, ἐὰν μετ' οὐ πολὺ ἐν Περσεπόλει δὲν εὑρίσκετο ἀποταμίευμα ἔτι πλουσιώτερον. Τῷ ὄντι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἀνέπαυσεν ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας τὸν στρατὸν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ διέταξεν ἐνταῦθα τὰ τῆς διοικήσεως τῶν σατραπειῶν Βαβυλῶνος, καὶ Ἀρμενίας (1), καὶ Συρίας, καὶ Φοινίκης, ἀπῆλθεν ἔπειτα εἰς Σοῦσα, παρέλαβεν ἐνταῦθα ἀξιόλογον ἐπικουρίαν 15.000 ἀνδρῶν ἱππέων τε καὶ πεζῶν, ἣν ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ Μακεδονίας ὁ Ἀντίπατρος, ἐπήνεγκε τροπολογίας τινὰς περὶ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ στρατοῦ, ἀπῆλθεν ἤδη ἐπὶ τὴν ἰδίως Περσίδα, ἐξεπόρθησε τὰς Περσίδας λεγομένας πύλας καὶ ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Περσεπόλεως, τῆς τετάρτης καὶ ἱερωτάτης τῶν πρωτευουσῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐν ᾗ εὗρεν, ὡς βεβαιοῦσι Διόδωρος καὶ Κούρτιος, 120.000 ταλάντων εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἰσοδυναμούντων πρὸς 720 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἔπειτα δὲ περὶ τὰ τέλη ἤδη ὄντος

Ἀνάγλυφον παριστῶν τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην, εὑρεθὲν ἐν Ἰταλίᾳ

(1) Ἀρμενία νοητέον ἐνταῦθα ἁπλῶς τὰ νότια πρὸς τὴν Ἀσσυρίαν καὶ Μεσοποταμίαν πρόσουρα μέρη τοῦ μεγάλου Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τῶν δυτικῶν ὁρίων τῆς Μηδίας καὶ Περσίας.

Ο ΓΑΜΟΣ

(Εἰκὼν Α. Μ

ΕΝ ΣΟΥΣΟΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ''ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,

...ω τοῦ Μονάχου.)

τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 331 πρὸς τὸ ἔτος 330, ἀνέπαυσε πάλιν ἐπὶ μῆνα ἢ καὶ πλειότερον τὸν κύριον στρατὸν ἐν Περσεπόλει, αὐτὸς δὲ μετὰ μιᾶς αὐτοῦ μοίρας διῆλθεν ἐν τάχει τὰ ἐνδότερα τῆς ἰδίως Περσίδος, καθυπέταξε τὰς διαφόρους αὐτῆς κώμας καὶ χώρας, καὶ τότε, καταλιπὼν εἰς Περσέπολιν φρουρὰν τρισχιλίων Μακεδόνων καὶ διορίσας σατράπην αὐτῆς τὸν παραδόντα αὐτῷ τὴν πόλιν ἐκείνην Τιριδάτην ἀπῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν Μηδίαν πρὸς καταδίωξιν τοῦ Δαρείου.

Ταῦτα ὑπῆρξάν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων τεσσάρων κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 334 μέχρι τοῦ Μαρτίου 330. Ὁ ἑλληνισμός, ὅστις μέχρι πρὸ δεκαετίας περιεστρέφετο κυρίως μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ταινάρου, ὑπερεκχειλίσας ἤδη τῶν στενῶν τούτων ὁρίων, περιήγαγε τὰς νικηφόρους αὐτοῦ σημαίας καθ' ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Σουσιανὴν καὶ τὴν ἰδίως Περσίδα· οἱ Λοκροί, οἱ Φωκεῖς, οἱ Φθιῶται, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, οἵτινες μέχρι πρὸ δεκαετίας ἠγωνίζοντο τὸν ἀγεννῆ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀγῶνα, ἐμάχοντο ἤδη ἐν Γαυγαμήλοις, εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς Ἀσίας, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀμυθήτων θησαυρῶν τῆς Βαβυλῶνος, τῶν Σούσων καὶ τῆς Περσεπόλεως· ὁ κορίνθιος Δημάρατος βλέπων ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου ἔλεγε δακρύων, ὁπόσον μεγάλης ἡδονῆς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες οἱ ἀποθανόντες πρὶν ἴδωσιν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἀνέκραξεν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν κατὰ Κτησιφῶντος λόγον· «τοιγάρτοι τί τῶν ἀνελπίστων καὶ ἀπροσδοκήτων ἐφ' ἡμῶν οὐ γέγονεν! οὐ γὰρ βίον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον βεβιώκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδοξολογίαν τοῖς ἐσομένος μεθ' ἡμᾶς ἔφυμεν. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεύς, ὁ τὸν Ἄθων διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοὺς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἁπάντων ἀνθρώπων ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυομένου, νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἑτέρων εἶναι διαγωνίζεται ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας;» Ὅλοι οἱ ἐπισημότεροι τῶν φιλοσόφων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θεόφραστος, ὁ Ξενοκράτης, ἐνόμιζον τὸν Ἀλέξανδρον ὡς εὐεργέτην τοῦ ἑλληνισμοῦ· αὐτὸς ὁ Δημοσθένης συνέχαιρεν αὐτῷ διὰ γραμμάτων καὶ ἐπεζήτει τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα λέγουσί τινες εἰσέτι ὅτι τὸ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐπιχείρημα ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἐπιχείρημα ἑλληνικόν· ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατέλυσαν τὸν ἑλληνισμόν, δὲν ἤνοιξαν αὐτῷ νέον ἐνεργείας καὶ δόξης στάδιον· καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἄκουσα καὶ κατηναγκασμένη παρηκολούθησε τὰς σημαίας αὐτῶν!

[» Ἡ στρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε βεβαίως χαρακτῆρα ἑλληνικόν, ἀφοῦ πᾶσαι » σχεδὸν αἱ ὀνομασταὶ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐξαιρουμένων τῆς Σπάρτης καὶ τῶν » κατεστραμμένων Θηβῶν, ἑκοῦσαι ἄκουσαι μετεῖχον ταύτης, ἀλλ' ἡ μετοχὴ αὕτη τινῶν » μὲν πόλεων αὐθόρμητος καὶ ἑκουσία, τινῶν δέ, ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν, ἀκουσία. Τὰ » λεγόμενα δὲ περὶ καταλύσεως δῆθεν τοῦ ***Ἑλληνισμοῦ*** ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάν» δρου ἀναφέρονται ἁπλῶς εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ συστήματος τῶν αὐτονόμων καὶ αὐτοτε» λῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ὅπερ καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀληθές (Ἰδὲ περαιτέρω). Οἱ Μακε» δόνες δὲν κατεπίεσαν τὸ σύστημα τοῦτο πλέον ἢ ὅσον αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη καὶ » αἱ Θῆβαι, καθόλου δ' εἰπεῖν ἡ στρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο κυρίως ἔργον καὶ ἐπι» βολὴ μακεδονικὴ μετέχουσα καί τινος καθόλου ἑλληνικοῦ ἰδεώδους οὐχὶ τοσοῦτον » διὰ τὴν εἰς αὐτὴν συμμετοχὴν πολλῶν ἢ ὀλίγων πόλεων ἑλληνικῶν, ἀλλὰ διότι ὁ » ἡγούμενος τῆς στρατείας εἶχε μόρφωσιν ἑλληνικήν, συνῇδε δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἔν τινι

» μέτρῳ πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς πόθους τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ λοιπῇ » Ἑλλάδι φιλοσόφων καὶ ρητόρων οἵτινες, ὡς ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Θεό- » πομπος, ἐν τῷ Φιλίππῳ καὶ ἐν τῷ μακεδονικῷ κράτει ἔβλεπον δυνάμεις προωρισμένας » εἰς εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς κοινὸν κατὰ τῶν βαρβάρων πόλεμον. Ταῦτα καὶ » μόνα προσεδόκα ἀπὸ τῆς ἑλληνομακεδονικῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας ὁ Ἰσοκράτης » οὐδ' ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ μείζονα ὁ ἀνὴρ ὁ κηρύξας ἐμφαντικώτατα ὅτι αἱ Ἀθῆναι » διὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν ἐξηλλήνισαν πνευματικῶς τὸν κόσμον καὶ ὅτι αἱ Ἀθῆναι » μόναι ἔδει νὰ ἡγήσωνται καὶ τῆς κατὰ βαρβάρων στρατείας. Αὐτὸς δ' ὁ Ἀλέξανδρος » ἦν ἐμπεφορημένος τῆς ἰδέας τοῦ ἐκδικητικοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου καὶ τῆς ἀντα- » ποδόσεως τῶν ὑπὸ τούτων τῇ Ἑλλάδι πεπραγμένων. Ἀλλὰ τοιούτων ἰδεῶν ἐνεφορεῖτο » ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἕλλην ἥρως καὶ κρατερὸς αἰχμητὴς πρότυπον μιμήσεως στησά- » μενος ἑαυτῷ τοὺς ὁμηρικοὺς ἥρωας, οὐχὶ ὡς ἡγεμὼν ἀναμορφωτὴς βουλευόμενος » ν' ἀναμορφώσῃ τὸν κόσμον διὰ τῆς τούτου ἐξελληνίσεως.

»Τοιαύτη σκέψις δὲν συνᾴδει πρὸς τὴν ἀκατάσχετον αὐτοῦ μέχρι Ἰνδοῦ καὶ Γάγ- » γου καὶ τίς οἶδε πόσου τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας (ἂν ἐπέτρεπε τοῦτο ὁ στρατὸς αὐτοῦ) » καὶ Ἀραβίας καὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Λιβύης στρατείας ὁρμήν»].

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἅπασα δὲν συνῳκειώθη διὰ μιᾶς καὶ ὁμοφώνως πρὸς τὴν νέαν ἐκείνην τοῦ βίου καὶ τῆς τύχης αὐτῆς μεταβολήν· δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μερὶς ἀνθρώπων διαμαρτυρομένη κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας καὶ ἀγωνιζομένη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαγάγῃ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς, ἔστω καὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν συμμαχίας. Τὰ πράγματα ἐπικυροῦσι τοῦτο ἀναμφισβητήτως. Ὁρμητήριον δὲ τῆς περὶ τούτους τοὺς χρόνους κατὰ τῶν Μακεδόνων ἀντιδράσεως ὑπῆρξεν ἡ Σπάρτη, τῆς ὁποίας ὁ πολυπράγμων βασιλεὺς Ἆγις, ἀθροίσας δύναμιν ἀξιόλογον 22.000 πεζῶν καὶ ἱππέων, συγκειμένην ἐκ Σπαρτιατῶν, Ἠλείων, Ἀχαιῶν καὶ μυρίων μισθοφόρων, ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 330, ἤτοι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος διέτριβεν εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἥτις διετέλει πιστὴ εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Ἆγις, ὅστις πρὸ καιροῦ συνενοεῖτο ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Περσῶν, ἐπεχείρησεν ἤδη τὸ κίνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Ἀντίπατρος, περισπώμενος ὑπό τινος τῶν Ὀδρυσῶν στάσεως, δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἠπατήθη ὅμως περὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ, διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ὁ Ἀντίπατρος μετὰ 40 χιλιάδων ἀνδρῶν καί, κατατροπώσας κατὰ μῆνα Αὔγουστον τοῦ 330, περὶ Μεγάλην πόλιν, τοὺς Σπαρτιάτας εἰς μάχην, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Ἆγις, ἐβίασεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην παρ' Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἄγιδος δὲν ἐξεπροσώπει βεβαίως τὴν ὅλην τῆς Ἑλλάδος διάθεσιν, δὲν ἐξεπροσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ὑφιστάμενον ἔτι αἴσθημα τῆς τοπικῆς αὐτονομίας, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε εἶχεν ἐγερθῇ πολὺ ἰσχυρότερον καὶ κατὰ τῆς ἀττικῆς καὶ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν κατὰ Θηβαίων ἡγεμονίας· δὲν ἐξεπροσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ἔτι ὑφιστάμενον φυσικώτατον αἴσθημα ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, αἴσθημα τὸ ὁποῖον βλέπομεν παντοῦ καὶ πάντοτε ἀναφυόμενον εἰς πᾶσαν μεγάλην πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταβολήν. Ἀλλὰ τὸ αἴσθημα τοῦτο πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ εἶναι κοινὸν εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας· ὅτι δὲ ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις εἶχε πολλοὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐνθέρμους τοὺς ὀπαδούς, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἡ ἀποτυχία τῆς τοῦ Ἄγιδος ἐπαναστάσεως, οὐ μόνον ἡ προθυμία μεθ' ἧς τοσαῦται Ἑλλήνων χιλιάδες ἐμάχοντο ἐν Γρανικῷ, ἐν Ἰσσῷ, ἐν Γαυγαμήλοις, οὐ μόνον αἱ προαναφερθεῖσαι ἐνθου-

σιώδεις διαδηλώσεις τοῦ Δημαράτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ πολίτευμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Τῷ ὄντι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, χειραγωγουμένη τότε ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, διετέλεσε παντάπασιν ἀμέτοχος τῆς τοῦ Ἄγιδος ἐπιχειρήσεως. Αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἐφαίνετο δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκαταμαχήτου ἐκείνης μεγαλοφυΐας, καί, ἀπέχων τοὐλάχιστον πάσης ἀντιπράξεως, ἠσχολήθη κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη, ἰδίως ἐν ἔτει 337 καὶ 336, εἰς τὸν περίφημον ἐκεῖνον πρὸς τὸν Αἰσχίνην ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου προϊὸν ὑπῆρξαν τὰ λαμπρότατα ἴσως τῶν δύο τούτων ῥητόρων ἔργα, ὁ περὶ στεφάνου λόγος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου·λόγοι ἀείμνηστοι διὰ τὴν ῥώμην αὐτῶν καὶ τὴν χάριν, λόγοι, οἵτινες παραβαλλόμενοι πρὸς τὰ σύγχρονα ἀριστουργήματα τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιστήμης, καὶ ἐνταῦτῷ πρὸς τὰ οὐδὲν ἧττον ἀείμνηστα ἔργα τὰ ὁποῖα ταυτοχρόνως ἐπετελοῦντο ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, παρέχουσιν ἡμῖν ἐν κεφαλαίῳ τὴν εἰκόνα τῆς ἀκαταμετρήτου διανοητικῆς καὶ πρακτικῆς δυνάμεως ἥτις ἐπεκράτει τότε ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει.

Αἱ ἑπόμεναι ἑπτὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖαι εἶναι ὡς πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὀλιγώτερον λόγου ἄξιαι ἢ τὰ ἄχρι τοῦδε ἱστορηθέντα τέσσαρα πρῶτα τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ ἔτη. Βασιλεὺς Περσίας ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο ἀληθῶς εἰπεῖν ἅμα μετὰ τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην· τοὐλάχιστον οὐδεμία ἔκτοτε ἐκ παρατάξεως συνεκροτήθη μάχη πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον μερικαί τινες συμπλοκαὶ καὶ ὀχυρῶν τινων χωρίων ἀντιστάσεις, Πλὴν τούτου, κύριον τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ στάδιον δύναται νὰ λογισθῇ τὸ μέρος τοῦ περσικοῦ κράτους τὸ μέχρι τοῦ 330 κατακτηθέν.Ἐνταῦθα, καὶ ἰδίως ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐρρίζωσαν, ἐβλάστησαν καὶ ἐκαρποφόρησαν τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα ἔσπειραν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, εἰς δὲ τὰς μετέπειτα κατακτηθείσας ἀνατολικωτέρας χώρας ἐγένοντο μὲν ὡσαύτως καὶ πόλεων κτίσεις καὶ ἀποικιῶν ἱδρύσεις καὶ ἄλλων συστατικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου μεταφυτεύσεις ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἐμαράνθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅσα δὲ βραδύτερον, διὰ τῆς τῶν Σελευκιδῶν καλλιεργείας, αὖθις ἐξήνθησαν οὐδὲ ταῦτα διήρκεσαν πολύ, οὐδ' ἐπενήργησαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ὅθεν ἐπιτροχάδην μόνον θέλομεν διεξέλθει τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτη πολεμικὰ ἔργα.

Εἴδομεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Μάρτιον τοῦ 330 ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Περσίδος πρὸς τὰ Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας, εἰς καταδίωξιν τοῦ προτροπάδην φεύγοντος Δαρείου. Καὶ ὁ μὲν Δαρεῖος ἐφονεύθη ἐν τῇ φυγῇ ταύτῃ,περὶ τὰ μέσα τοῦ 330,ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν μεγιστάνων, ὧν προΐστατο ὁ τῆς Βακτριανῆς σατράπης Βῆσσος, ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἔθαψε πολυτελῶς τὸν νεκρὸν τοῦ Δαρείου εἰς τοὺς βασιλείους τῶν Περσῶν τάφους, ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κύριος τῆς Μηδίας, τῆς Παρθυηνῆς (1), τῆς Δραγγιανῆς. τῆς Γε-

(1) Παρθυηνὴ ἢ Παρθυαία τὸ νῦν Χωρασὰν τῆς Περσίας, οὕτω κληθεῖσα ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Πάρθων. Δραγγιανὴ εἶναι χώρα ἐν τοῖς τοῦ νῦν περσικοῦ κράτους πρὸς τὸ Ἀφγανιστὰν μεθορίοις (ἡ νῦν Σεϊστὰν καλουμένη), λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Δραγγῶν. Γεδρωσία εἶναι μέρος τοῦ νῦν Βελουχιστάν (τὸ καλούμενον Μεκράν) λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Γεδρωσῶν. Ἀραχωσία ἐκαλεῖτο μέγα μέρος τοῦ νῦν Ἀφγανιστὰν τὸ βορειοδυτικὸν ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἀραχώτου (ὡς ἐκάλεσαν τοῦτον οἱ Ἕλληνες)· ἐν τῇ ἀρχαίᾳ περσικῇ καλεῖται οὗτος Ἀραβάϊτι ἢ Χαρβάϊτι = πολύυδρος. Ἐκ τοῦ δευτέρου τύπου παρήχθη ὁ ἑλληνικὸς τύπος Ἀράχωτος). Παροπαμισάδαι καὶ ὀρθότερον Παροπανισάδαι ἐκαλεῖτο ὁ λαὸς ὁ οἰκῶν τὰς ὑπωρείας τοῦ περὶ τὸν Ἰνδικὸν

δρωσίας, τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῶν Παροπαμισαδῶν. Εἰς τὰς χώρας ταύτας ἔκτισε τρεῖς μεγάλας ἐπωνύμους αὐτῷ πόλεις· Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀρείοις, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Χεράτ, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι σῴζουσιν ἔτι τὴν μνήμην τοῦ κτίτορος τῆς πλουσίας αὐτῶν πόλεως, Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀραχώτοις, ἥτις ἐστὶν ἡ σημερινὴ πόλις Κανδαχάρ, καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Καυκάσῳ, πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τοῦ σημερινοῦ Καβούλ. Πρῶτοι τῶν πόλεων τούτων κάτοικοι ἦσαν ἀποσπάσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πολυάριθμα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα, καταλιπόμενα ὡς φρουροὶ καὶ ἱδρυταί, ὠργανίζοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀστικῶν ἑλληνικῶν θεσμῶν, καὶ περὶ τὰ ὁποῖα ἔπειτα συνήρχοντο διὰ τὸ ἐπίκαιρον τοῦ χωρίου πλεῖστοι ἰθαγενεῖς, μετὰ τῶν ἀποίκων προϊόντος τοῦ χρόνου συγχωνευόμενοι. Καὶ οὕτως ἤρξατο τὸ μέγα ἔργον τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο βίων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ, ὅπερ ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε ἐπιδιώκων ὁ Ἀλέξανδρος καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τρόπων· διὰ τοῦ διορισμοῦ εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα Περσῶν ἅμα καὶ Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ αὐτῷ συμπραττόντων σκοπῷ, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς περσικῆς ἐθιμοταξίας ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐθιμοταξίας ταύτης μετὰ ἑλληνικῶν πανηγύρεων καὶ θεατρικῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσε τελῶν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀπωτάτας τῆς Ἀσίας χώρας· ἐπὶ πᾶσι δέ, διὰ τῆς μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῷ τῷ στρατῷ συγχωνεύσεως ἑλλήνων καὶ περσῶν μαχητῶν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς τῶν δύο στοιχείων συγχωνεύσεως συνεπήγετο, φυσικῷ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καὶ προσέβαλεν οὕτω πολλὰς ἕξεις, πολλὰς πεποιθήσεις τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀνδρῶν. Ἐντεῦθεν δέ, ἂν ἀφ' ἑνὸς ἐπεδοκιμάζετο ὑπό τινων ἀφωσιωμένων αὐτῷ στρατηγῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος, τοῦ Κρατεροῦ, τοῦ Κοίνου, κατεκρίνετο ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πικρῶς ὑπὸ στρατηγῶν ἑτέρων, καὶ μάλιστα ὑπὸ Φιλώτα τοῦ Παρμενίωνος· ἡ δὲ διχόνοια αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ὀλεθρίας περιπετείας, καὶ πρῶτον εἰς τὴν τραγικὴν τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταστροφήν, ἥτις συνέβη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 330, ἐν Δραγγιανῇ.

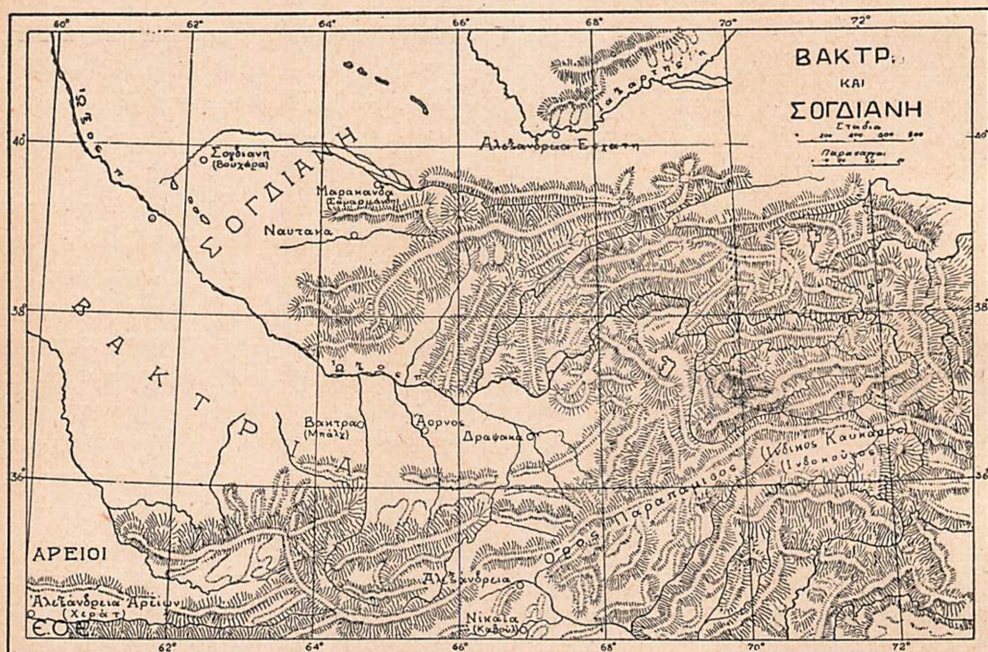
Ὁ Παρμενίων ἦτο ἤδη πρεσβύτης ἀνήρ, ἑβδομηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κακουχίας τοῦ προκειμένου πολέμου· ὅθεν κατελείφθη εἰς Ἐκβάτανα ὡς ἀρχηγὸς τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ ὁ Ἀλέξανδρος κατέθεσε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καὶ ἣν κατέστησε γενικὸν ὁρμητήριον τῶν νέων ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν στρατειῶν. Ὁ Παρμενίων, διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ στρατιωτικὴν πεῖραν καὶ τὴν πολλὴν πίστιν ἣν εἶχεν ἤδη πρὸς αὐτὸν

Καύκασον ἢ Παροπάνισον (Ἰνδουκούχ) ὀρεινοῦ μέρους τοῦ νῦν Παμὶρ καλουμένου ὀροπεδίου, (τοῦ διαχωρίζοντος τὰς ἐν Ἀσίᾳ ρωσικὰς κτήσεις ἀπὸ τῶν ἀγγλικῶν) Παροπάνισος ὑπό τινων ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ ἰνδικοῦ Γραβακασᾶς = λευκὸν ὄρος (ἄλλοι βλέπουσιν ἐν αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον περσικὸν Παροῦ = ὄρος). Ἰνδικὸς Καύκασος ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατευσάντων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἐγχωρίου ὀνόματος Χινδουκούς (Hindukouch), ἔνθα τὸ δεύτερον συνθετικὸν Kouch ἐξελήφθη ὡς σημαῖνον τὸν Καύκασον, τὸν ἀληθῆ Καύκασον τῶν μύθων. Δόντες δὲ οἱ Ἕλληνες τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὸ ὄρος μετήνεγκον εἰς αὐτὸ καὶ τοὺς μετὰ τοῦ Καυκάσου συνδεομένους μύθους. Ἐν τῷ νῦν ἐπικρατοῦντι ὀνόματι. Χινδουκούς, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι σύνθετον, τὸ πρῶτον μέρος Χινδοῦ δηλοῖ πάντως σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν Ἰνδικόν, τὸ δὲ δεύτερον Kouch οἱ μὲν Ἰνδοὶ ἑρμηνεύουσι φονεὺς ὡς ἐν τῇ διαβάσει ποτὲ τοῦ ὄρους ἀπολομένων δισχιλίων ἰνδῶν δούλων, οἱ δὲ Πέρσαι ἑρμηνεύουσιν ὄρος ἐκ τοῦ περσικοῦ κουχ = ὄρος, καὶ αὕτη ἡ ἑρμηνεία φαίνεται ἡ πιθανωτέρα· Εὐρωπαῖοι δέ τινες ἐρευνηταὶ συνάπτουσι τὴν λέξιν πρὸς τὸ Χοὺς τῆς Π. Διαθήκης, τὸ ὄνομα δηλονότι τοῦ υἱοῦ τοῦ Χάμ, ἐξ οὗ οἱ Χαμιτικοὶ λαοὶ καλοῦνται καὶ Χουσῖται.

ὁ Φίλιππος, ἦτο μετὰ τὸν 'Αλέξανδρον ὁ ὕπατος τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἡγεμών. Εἶχε δὲ τρεῖς υἱούς, καὶ τοὺς τρεῖς ἐν τῷ στρατῷ καταταχθέντας· ὁ νεώτατος πάντων, ὁ Ἕκτωρ, εἶχε πνιγῆ πρὸ ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοῦ κατὰ τύχην εἰς τὸν Νεῖλον τῆς Αἰγύπτου· ὁ δεύτερος, ὁ Νικάνωρ, ὅστις ἦρχε τῶν ὑπασπιστῶν, νοσήσας εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ· ὁ δὲ πρεσβύτερος. ὁ Φιλώτας, εἶχε τὸ μέγιστον ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἑταίρων, καί, διατελῶν εἰς καθημερινὴν πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον σχέσιν, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐλάμβανε διαταγάς. Εἰς τὸν Φιλώταν εἶχε καταμηνυθῆ ὅτι στρατιώτης τις συνώμοσε κατὰ τοῦ 'Αλεξάνδρου· καὶ ἐπειδὴ ὁ Φιλώτας, περιφρονήσας, ὡς φαίνεται, τὸ πρᾶγμα, δὲν τὸ ἀνέφερεν εἰς τὸν 'Αλέξανδρον, ἡ καταμήνυσις ἐπανελήφθη εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα, διατάξαντα τὴν σύλληψιν τοῦ στρατιώτου, ὅστις ὅμως γενόμενος αὐτόχειρ οὐδὲν πλειότερον ἀπεκάλυψεν. 'Ερωτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως μετὰ πολλῆς ἀπορίας τὸν Φιλώταν, πῶς δὲν εἶπε τίποτε εἰς αὐτὸν περὶ τῆς συνωμοσίας ταύτης, ὁ Φιλώτας ἀπεκρίθη ὅτι δὲν ἐνόμισε σπουδαίαν τὴν καταμήνυσιν· καὶ ὁ 'Αλέξανδρος ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Φιλώτας εἶχε πολλάκις καυχηθῆ ὅτι ἡ κατάκτησις τῆς 'Ασίας ὀφείλεται κυρίως εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα του·εἶχε πολλάκις ἐκμυκτηρίσει τὴν ἀξίωσιν τοῦ 'Αλεξάνδρου ὅτι ἦτο παῖς Διός·εἶχεν ἐκφράσει πολλάκις τὴν δυσαρέσκειάν του, διότι ὁ 'Αλέξανδρος ἐτίμα καὶ μετεχειρίζετο τοὺς Πέρσας μεγιστᾶνας ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς Μακεδόνας, καὶ εἶχε διὰ τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ τρόπον πολλοὺς ἐν τῷ στρατῷ ἐχθρούς. 'Εξ ὅλων λοιπὸν τούτων τῶν περιστάσεων ὠφελούμενοι ὁ Κρατερὸς καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ Φιλώτα ἀντίζηλοι παρέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν 'Αλέξανδρον ὡς πρωτουργὸν τῆς συνωμοσίας, τῆς ὁποίας ἀπεσιώπησε τὴν ὕπαρξιν. Ὁ δ' 'Αλέξανδρος, ὅστις ἦτο ὀξύτατος ἄνθρωπος, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου, ἐπειγόμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, οὔτε εἶχε καιρὸν νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβέστερον τὰ πράγματα, καὶ πρὸ πάντων ἐνόμιζεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήσῃ ἐν τῷ στρατῷ τοιαύτας διχονοίας καὶ ἀναρχίας σπέρματα, διέταξεν ὁπωσοῦν κατεσπευσμένως τὴν σύλληψιν, τὴν δίκην καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Φιλώτα· καὶ μηδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος διέταξε συγχρόνως τὸν φόνον τοῦ γηραιοῦ Περμενίωνος, ὅστις διέτριβεν, ὡς εἴπομεν, εἰς 'Εκβάτανα. 'Αντὶ δὲ τοῦ Φιλώτα οὐδένα πλέον διώρισε τῶν ἑταίρων ἀρχηγόν, ἀλλὰ διαιρέσας τὸ σῶμα τοῦτο εἰς δύο μοίρας ἐπέστησε τῆς μὲν μιᾶς ἡγεμόνα τὸν Ἡφαιστίωνα, τῆς δὲ ἄλλης τὸν Κλεῖτον.

Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ 'Αλεξάνδρου κατεκρίθη, καὶ δικαίως, ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ναὶ μὲν ὁ Φιλώτας βασανισθεὶς ὡμολόγησεν, ὡς λέγεται, τήν τε ἰδίαν καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἐνοχὴν ἀλλὰ τοιαύτη ὁμολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔγινεν, οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ κῦρος, ἄλλη δὲ ἀπόδειξις οὐδεμία, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη, ὑφίσταται κατὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς πολυχρονίους καὶ ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας αὐτῶν, πῶς νὰ μὴ καταδικάσωμεν τὸν 'Αλέξανδρον διότι δὲν ἐπεχείρησε τοὐλάχιστον ἀκριβεστέραν ἀνάκρισιν, καὶ πῶς νὰ μὴ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, βλέποντες τὸν ἡμίθεον ἐκεῖνον τῆς 'Ασίας δορικτήτορα ἐμπίπτοντα τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὰς παγίδας τῶν ἰδίων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν παθῶν; Ὁ 'Αλέξανδρος εἶχε πρὸ πάντων ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ Φιλώτα διὰ τοὺς σαρκασμοὺς αὐτοῦ καὶ τἆλλα ὅσα ἔλεγε κατ' ἰδίαν ἵνα ἐξευτελίσῃ τὰ τοῦ βασιλέως κατορθώματα. Ὁ δὲ Ναπολέων, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ἐξόριστος ὢν ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, παρετήρει ὀρθῶς ὅτι τὸ μέγιστον λάθος ὅπερ δύναται νὰ πράξῃ κυριάρχης εἶναι νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰς εἰρωνείας καὶ μεμψιμοιρίας τῶν ἀνθρώπων, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν φίλων συνήθως κακολογοῦσιν ἀλλήλους·

Ὁ στρατάρχης Λάνν, ἐξηκολούθει ὁ Ναπολέων, ἀπέθανεν ὑπὲρ ἐμοῦ μαχόμενος ἡρωικῶς, καὶ ὅμως τοσαῦτα ἔλεγε συνήθως κατ' ἐμοῦ πρὸς τοὺς οἰκείους, ὥστε, ἄν ἤθελον προσέξει εἰς αὐτά, ἔπρεπε πολλάκις νὰ τὸν καταδικάσω ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ὅ,τι ἄριστον ἔχει νὰ πράξῃ ὁ κυβερνήτης εἶναι νὰ μὴ ἠξεύρῃ τὰ λεγόμενα, διότι, ὅσην δύναμιν ψυχῆς καὶ ἂν ἔχῃ, ὑπάρχουσι λόγοι τοὺς ὁποίους δυσκόλως ἠμπορεῖ νὰ συγχωρήσῃ, καὶ ὁ ἀσφαλέστατος τρόπος τοῦ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ εἶναι νὰ τοὺς ἀγνοῇ. Ἀλλὰ μήπως καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων δὲν ἐθανάτωσε τὸν δοῦκα τοῦ Ἀγγέν, ἐπίσης ἀδίκως ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Φιλώταν καὶ τὸν Παρμενίωνα; Ἐφιλοσόφει δὲ ὡς ἀνω-

Βακτριανὴ καὶ Σογδιανή

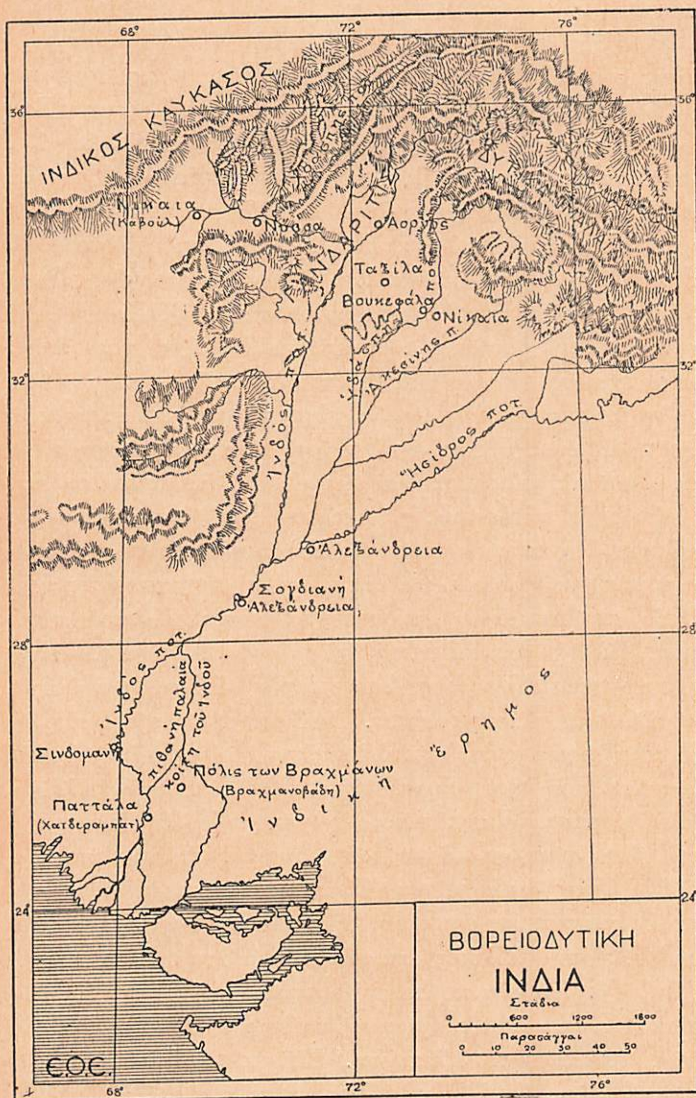
τέρω μακρὰν ὢν ἤδη τῆς τύρβης τῶν πραγμάτων καὶ εἰς ἡλικίαν πεντήκοντα ἐτῶν. Ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἥμαρτεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου δυσχερεστάτων περιστάσεων καὶ εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν σώφρονα πεῖραν τοῦ ἐξορίστου τῆς Ἁγίας Ἑλένης.

Τῷ 329 καὶ τῷ 328 ὁ Ἀλέξανδρος κατέκτησε τὴν Βακτριανὴν καὶ τὴν Σογδιανήν, αἵτινες εἶναι αἱ ὑπ' αὐτοῦ καταληφθεῖσαι ἀνατολικώταται πρὸς βορρᾶν τῆς μεσογείου Ἀσίας χῶραι. Αἱ χῶραι αὗται ἐστασίασαν πολλάκις καὶ ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ ἐπέλθῃ ἐπανειλημμένως πρὸς περιστολὴν καὶ τιμωρίαν αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ αἱ ἀνατολικώτεραι ἐκεῖναι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖαι, εἰ καὶ δὲν ἐγένοντο τότε μάχαι μεγάλαι ἐκ παρατάξεως, ἀπέβησαν ὅμως δυσχερέσταται, διὰ τὸ δυσπρόσοδον τοῦ τόπου καὶ τὴν πεισματώδη τῶν κατοίκων ἀντίστασιν· οὐδὲν ὅμως ἠδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ἀκατάσχετον δορικτήτορα. Ἐκεῖ παρὰ τὸν Ἰαξάρτην ποταμὸν ἔκτισε πόλιν νέαν, Ἀλεξάνδρειαν τὴν καλουμένην παρὰ τῷ Τανάιδι, διότι οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον τὸν Ἰαξάρτην καὶ Τάναϊν. Ἐκεῖ συνέλαβεν, ἐδίκασε καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Βῆσσον, ὅστις, ἀφοῦ ἐφόνευσε τὸν Δαρεῖον, φορέσας τὴν τιάραν καὶ τὴν περσικὴν στολήν, μετονομασθεὶς δὲ

'Αρταξέρξης, καὶ λέγων ἑαυτὸν βασιλέα τῆς 'Ασίας, ἐτόλμησε νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἐν Γαυγαμήλοις νικητήν. 'Αλλ' ἐκεῖ ὁμοίως ἀνεφάνησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ δυσχέρειαι τῆς τῶν δύο βίων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ, συγχωνεύσεως, καὶ ἐπήνεγκον αὖθις τραγικάς τινας περὶ τὸν 'Αλέξανδρον σκηνάς.

Οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸν Κλεῖτον ἐκεῖνον, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχην ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἀποκόψας τὸν τοῦ Πέρσου Σπιθριδάτου βραχίονα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ βραχίων οὗτος κατέπιπτεν ἤδη ἐπὶ τὸν βασιλέα. 'Απὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλώτα εἰς τὸν στρατηγὸν Κλεῖτον εἶχεν ἐπιτραπῇ ἡ ἡγεμονία τῆς μιᾶς τῶν ἑταίρων μοίρας, ὧν ἡ ἄλλη ἐστρατηγεῖτο ὑπὸ 'Ηφαιστίωνος. Πλὴν τούτου ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κλείτου Λανίκη εἶχεν ἀναθρέψει τὸν 'Αλέξανδρον, καὶ δύο αὐτῆς υἱοὶ εἶχον ἤδη πέσει εἰς τὰς ἐν 'Ασίᾳ μάχας· ὥστε πολυειδεῖς δεσμοὶ στοργῆς, εὐγνωμοσύνης καὶ ἐξαιρέτου ὑπολήψεως, συνέδεον τὸν 'Αλέξανδρον μετὰ τοῦ Κλείτου. 'Αλλ' ὁ Κλεῖτος ἦτο ἐκ τῶν φίλων ἐκείνων τοῦ βασιλέως οἵτινες ἀπεδοκίμαζον τὰς παραχωρήσεις ὅσας οὗτος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ κάμνῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ, ἀποδεχόμενός τινας τῶν βαρβαρικῶν ἐθίμων ἵνα εὐχερέστερον μεταπλάσῃ τοὺς 'Ασιανοὺς ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον· καὶ ἰδίως ὁ Κλεῖτος δὲν ἠνείχετο τὴν παρεισαχθεῖσαν ἐν τῇ αὐλῇ περσικὴν ἐθιμοταξίαν καὶ τὰς κολακείας καὶ ἐξευτελίσεις, εἰς ἃς πολλοὶ περὶ τὸν 'Αλέξανδρον ἐξώκελλον καὶ εἰς ἃς αὐτὸς οὗτος ἐφαίνετο ἤδη ἐνασμενιζόμενος. Τελουμένης δέ ποτε εἰς Μαράκανδα, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σογδιανῆς, τὴν σημερινὴν Σαμαρκάνδαν, θυσίας εἰς τιμὴν τῶν Διοσκούρων, καὶ τῆς εὐωχίας παραταθείσης πολὺ ἐπὶ τὸ βαρβαρικώτερον, τινὲς τῶν συνδαιτυμόνων μεθύσαντες ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ πότου περιέπεσον εἰς πολλὴν φλυαρίαν, ἠξίωσαν ὅτι τὰ κατορθώματα τοῦ 'Αλεξάνδρου εἶναι ἀνώτερα τῶν ἔργων τοῦ Πολυδεύκους καὶ Κάστορος, ἀνώτερα τῶν ἄθλων τοῦ 'Ηρακλέους καὶ ἀνώτερα τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεπραγμένων. 'Ο Κλεῖτος, ὅστις ἦτο παρών, δὲν ἠμπόρεσε νὰ σιωπήσῃ, καὶ ἤλεγξε μὲν τοὺς ἐκφαυλίζοντας τὰ τῶν πάλαι ἡρώων ἔργα, παροξυνόμενος δὲ ὁμοίως ὑπὸ τοῦ οἴνου προσέθηκεν ὅτι οὐδὲ τὰ τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰσὶ τοσοῦτον μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ὅσον ἐκεῖνοι λέγουσι, διότι δὲν διέπραξεν αὐτὰ μόνος, ἀλλὰ πολλὰ ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ ἐγένοντο. Τοῦτο ἐπείραξε, φυσικῷ τῷ λόγῳ, τὸν 'Αλέξανδρον, ὅστις ὠνείδισε τὸν Κλεῖτον ὡς διαστασιάζοντα τὸν στρατὸν διὰ τοιούτων λόγων, καὶ παντάπασιν ἐκτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος, ὡς καὶ δειλὸν ἠθέλησε τὸν Κλεῖτον νὰ ὀνομάσῃ. Τότε ὁ Κλεῖτος ἐπαναστὰς «καὶ ὅμως, εἶπεν, αὕτη ἡ δειλία ἔσωσε σὲ τὸν ἐκ θεῶν, ἐνῷ ἤδη ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ τραχήλου σου τὸ τοῦ Σπιθριδάτου ξίφος· καὶ τῷ Μακεδόνων αἵματι καὶ τοῖς τραύμασι τούτοις ἐγένου τηλικοῦτος, ὥστ' Ἄμμωνι σαυτὸν εἰσποιεῖν, ἀπειπάμενος Φίλιππον». Καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐρεθιζόμενος «τοιαῦτα λοιπόν, ἀνέκραξεν, ἔμελλον νὰ εἶναι τὰ τέλη τῶν κόπων ἡμῶν! Μακάριοι οἱ ἤδη ἀποθανόντες πρὶν ἴδωσι τοὺς Μακεδόνας διὰ μηδικῶν τιμωρουμένους ράβδων καὶ Περσῶν δεομένους ἵνα προσέλθωσι τῷ βασιλεῖ». 'Η ἔρις ἀπέβη οὕτως ἀδιάλλακτος, τοσούτῳ μᾶλλον ἀδιάλλακτος ὅσῳ ὁ Κλεῖτος ἀπὸ λόγου εἰς λόγον φερόμενος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐλέγξῃ τὸν βασιλέα καὶ διὰ τὸν ἄδικον τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ Παρμενίωνος θάνατον. Ὅθεν ἐξαγριωθεὶς ὁ 'Αλέξανδρος ὥρμησεν ἤδη ἐπὶ τὸν Κλεῖτον· καὶ οἱ μὲν παρόντες ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Περδίκκας καὶ ἄλλοι, ἠγωνίσθησαν ἐπί τινα χρόνον νὰ ἀναχαιτίσωσιν αὐτόν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιμείνωσι πολὺ κατακρατοῦντες τὸν βασιλέα κατώρθωσεν οὗτος νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς των, καὶ κτυπήσας διὰ τῆς σαρίσσης τὸν Κλεῖτον ἐξήπλωσεν αὐτὸν κατὰ γῆς. Ναὶ μέν, ἅμα διαπράξας τὸν

ὀλέθριον τοῦτον φόνον καὶ ἰδὼν νεκρὸν ἐνώπιόν του τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστήν, τὸν σωτῆρα, τὸν ἀδελφὸν τῆς τροφοῦ Λανίκης, κατελήφθη ὑπὸ μετανοίας οἰκτρᾶς καὶ ἐθρήνησε καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν τοῦ ζῆν ἀνεκήρυξε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐμαρτύρησαν ὁπόσον εὐγενὴς ἦτο ἡ φύσις ἐκείνη, εἰ καὶ ὑπὸ στιγμιαίων παραφορῶν ἐκ διαλειμμάτων τυφλουμένη. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Αἱ παραφοραὶ ἦσαν δειναί· τὰ πάθη ὀξύτατα· αἱ περιστάσεις δυσχερεῖς· αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων ἀδιάκοποι· ὥστε τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη εἰς ἀληθῆ τραγῳδίαν μετεβλήθησαν.

Βόρειος Ἰνδία

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἀλέξανδρος διατελῶν εἰς Βάκτρα ἔγημε τὴν καλὴν Ῥωξάνην, τὴν θυγατέρα τοῦ Βακτρίου Ὀξυάρτου. Αἱ ἕνεκα τῶν γάμων τούτων πανηγύρεις ἐτελέσθησαν μετ' ἀσιανῆς μεγαλοπρεπείας, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπήτησεν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν ὡς ἄλλον μέγαν βασιλέα οὐ μόνον οἱ Πέρσαι ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς νέας δυσαρεσκείας· διότι ἡ προσκύνησις παρεξηγεῖτο, καί, ἐνῷ παρ' Ἀσιανοῖς ἦτο τιμὴ ἀπονεμομένη τῷ βασιλεῖ, παρ' Ἕλλησιν ἐλογίζετο ὡς τιμὴ προσήκουσα μόνῳ τῷ θεῷ. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν λογίων ἀνδρῶν, ὁ Ἀνάξαρχος, ὁ Κλέων, ὁ ποιητὴς Ἆγις ὁ ἀργεῖος, δὲν ἐδίστασαν νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην· ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Καλλισθένης, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπεποιήθησαν ἀναφανδὸν νὰ ἀπονείμωσι τιμὴν τοιαύτην εἰς ἁπλοῦν θνητὸν ἄνθρωπον. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος δὲν ἐτόλμησε κατ' ἀρχὰς νὰ τιμωρήσῃ τὸν Καλλισθένην, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περίστασίς τις σπουδαιοτέρα ἐπήνεγκε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός. Τινὲς τῶν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον παίδων, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν πρα-

γματευόμενοι περὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, ὀργισθέντες διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ βασιλέως ἀλλοίωσιν, συνώμοσαν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ὑπόδειξις ὅτι ὁ Καλλισθένης μετεῖχεν ὁπωσδήποτε τῆς συνωμοσίας ταύτης· ἀλλ' εἷς τῶν πρωταιτίων αὐτῆς, ὁ παῖς Ἑρμόλαος, ἦτο στενὸς φίλος καὶ θαυμαστὴς τοῦ φιλοσόφου· ἀλλ' ὁ Καλλισθένης ἀντεπολιτεύετο, ὡς εἴδομεν, εἰς τοὺς νέους τρόπους τοῦ 'Αλεξάνδρου· ταῦτα ἤρκεσαν ἵνα περιπλακῇ, ἀδίκως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, εἰς τὸ κακούργημα, καί, μετὰ τὸν θάνατον τῶν παίδων στρεβλωθείς, ἐκρεμάσθη καὶ αὐτός.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐν τούτοις αὗται στάσεις, συνωμοσίαι, σφαγαὶ δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν 'Αλέξανδρον οὔτε ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς ἀναμορφώσεως τῆς 'Ασίας οὔτε ἀπὸ ἀδιαλείπτων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς 'Ανατολῆς κατακτήσεων. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι, μηδέποτε παύσας τοῦ νὰ τέρπεται διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς 'Ιλιάδος ἣν εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, ἔγραφε τότε εἰς τὸν Ἅρπαλον νά τῳ στείλῃ προσέτι καὶ τὰς βίβλους τοῦ Φιλίστου, καὶ τὰς τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Αἰσχύλου, καὶ τοὺς Τελέστου καὶ Φιλοξένου διθυράμβους (1). Ἄνθρωπος τῇ ἀληθείᾳ ὑπεράνθρωπος, ὅστις ἐν μέσῳ τηλικούτων φοβερῶν περισπασμῶν ᾐσθάνετο πάντοτε τὴν ἀνάγκην νὰ δροσίζῃ ἑαυτὸν διὰ τῶν ναμάτων τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἱστορίας. Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 327 ἀνεχώρησεν ἀπὸ Βακτριανῆς ἐπὶ τὴν τῆς 'Ινδικῆς κατάκτησιν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο κατέλαβε τὰς μέχρι τοῦ 'Ινδοῦ ποταμοῦ χώρας, κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 326 διέβη τὸν 'Ινδὸν καὶ ἔπειτα τὸν Ὑδάσπην, εἰς τὴν ἀντιπέραν τοῦ ὁποίου ὄχθην κατετρόπωσε καὶ ᾐχμαλώτευσε τὸν ἰνδὸν ἡγεμόνα Πῶρον, κτίσας ἐκεῖ καὶ τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας Βουκεφάλαν καὶ Νίκαιαν. Μετὰ ταῦτα, βαίνων πάντοτε πρὸς ἀνατολάς, ἐπέρασε τὸν 'Ακεσίνην ποταμὸν καὶ κατόπιν τούτου τὸν Ὑδραώτην, μεθ' ὃ ἐπορεύθη πρὸς τὸν Ὕφασιν, ὅστις εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ 'Ινδικοῦ πενταποτάμου ρεῦμα. 'Αλλά, ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ περάσῃ καὶ τοῦτον τὸν ποταμὸν καὶ ἔδωκεν ἤδη τὰς περὶ τούτου διαταγάς, πρώτην ἤδη φορὰν ὁ στρατὸς ἅπας, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ἀπέδειξαν τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν διὰ τοὺς ἀκαταπαύστους ἐκείνους ἀγῶνας, εἰς οὓς ἐξέθετεν αὐτοὺς ἡ ἀκατάσχετος πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴ τοῦ βασιλέως. Ὁ 'Αλέξανδρος ἠγωνίσθη μὲν νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι ὁ στρατὸς ἐπέμεινεν ἀποποιούμενος νὰ προχωρήσῃ· ἀπέβησαν δὲ καὶ τὰ ἱερὰ οὐχὶ αἴσια, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἐπιστροφήν.

Πρὶν ὅμως ὑποχωρήσῃ διέταξε τὴν στρατιὰν νὰ κατασκευάσῃ, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Ὑφάσιος ποταμοῦ ὄχθην, δώδεκα βωμούς, τὸ μὲν ὕψος ἴσους τῶν μεγίστων πύργων, τὸ δὲ εὖρος ἔτι μείζονας, εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἀπωτάτου σημείου εἰς ὃ ἔφθασε κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν. Κατασκευασθέντων δὲ τῶν βωμῶν, ἔθυσεν ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰ νόμιμα εὐχαριστήριον εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ ἱππικόν. Καὶ τότε, περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 326, ἐπεχείρησε τὴν ἀπὸ τοῦ Ὑφάσιος κάθοδον καὶ ἐπανῆλθε πρῶτον εἰς Νίκαιαν. Εἰς Νίκαιαν ἔβαλε κατὰ νοῦν νὰ γνωρίσῃ τὸ κάτω τοῦ 'Ινδοῦ ποταμοῦ μέρος. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ Νοεμβρίου κατέπλευσεν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπου, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ 'Ινδὸς εἰσδέχεται τὸν μέγαν ἀνατολικὸν βραχίονα, εἰς τὸν ὁποῖον συμβάλλουσιν ἅπαντα τὰ ρεύματα τοῦ πενταποτάμου, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐνταῦθα πόλιν ἑλληνικήν, τὴν παρὰ τὸν Ἰνδὸν 'Αλεξάνδρειαν· διότι ἔκρινε μὲν τὸν χῶρον

(1) Τοῦ περιφήμου Συρακουσίου συγγραφέως ἱστορίας τῆς Σικελίας, φίλου τοῦ τυράννου Συρακουσίου Διονυσίου τοῦ νεωτέρου.

ἐπιτηδειότατον εἴς τε τὰς μεταξὺ τῆς μεσογαίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰνδικοῦ συναλλαγὰς καὶ εἰς τὴν τῆς χώρας κατοχήν, ἤλπισε δὲ ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη, ἥτις ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ μεσημβρινώτατον σημεῖον τῆς ἰνδικῆς σατραπείας, θέλει ἀποβῆ διὰ τῆς ἐμπορίας τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ἀξιόλογος καὶ ἀκμαία. Περὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 325 ἀνέζευξεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξανδρείας καὶ φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σόγδων (1) μετωνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Σόγδοις καὶ κατέστησε δεύτερον σταθμὸν τοῦ περὶ τὸν Ἰνδὸν ἑλληνικοῦ βίου. Σατράπης δὲ ἁπάσης τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας ἀνεδείχθη ὁ Πύθων, ὅστις ἔμεινεν ἐκεῖ μετὰ 10.000 ἀνδρῶν, διότι ὁ στρατὸς δὲν ἔπαυσε λαμβάνων ἐπικουρίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀξιολόγους ἐξ Εὐρώπης, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰ διάφορα αὐτὰ ἀποσπάσματα τὰ ὁποῖα καθ' ὁδὸν κατέλειπε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου ἔφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Πάταλα, ὅπου σχίζεται ὁ Ἰνδὸς εἰς δύο βραχίονας, σχηματίζοντας τὸ δέλτα αὐτοῦ, καὶ διέταξε τὸν Ἡφαιστίωνα νὰ τειχίσῃ ἐνταῦθα ἄκραν καὶ νὰ κατασκευάσῃ ναύσταθμον καὶ νεωσοίκους, καταστήσας τὸν χῶρον ἐκεῖνον τρίτον ἀξιόλογον περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν σταθμόν. Ἐκ Πατάλων δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ ἀνακομίσῃ τὸν στρατὸν διὰ ξηρᾶς, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Νέαρχον νὰ ὁδηγήσῃ τὸν στόλον καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου διάπλουν τοῦ Ὠκεανοῦ, ἵνα καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων τοῦ βασιλέως βουλευμάτων, περὶ τῆς ἐμπορικῆς συναφείας τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Ἡ ἐκ Πατάλων ἀνάζευξις ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου 325· καὶ ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ὠρειτῶν, διατάσσεται ὁ Ἡφαιστίων νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἔθνους Ῥαμβακίαν, καὶ ἀποικίσας ἐνταῦθα τὴν ἐν Ὠρείταις Ἀλεξάνδρειαν, νὰ καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῶν Ὠρειτῶν. Προβαίνουσι δὲ ἤδη, οὐ μακρὰν τῆς παραλίας, εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰχθυοφάγων, ἔπειτα ἀναβαίνουσιν εἰς τὰ μεσογειότερα, καὶ περιπίπτουσιν εἰς ἐρήμους φοβεράς, ὅπου παθόντες τὰ πάνδεινα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποπλανῶνται τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπαντῶσι πάλιν τὴν παραλίαν, ὁδεύουσι δι' αὐτῆς ἑπτὰ ἔτι ἡμέρας, τρέπονται αὖθις πρὸς τὴν μεσογαίαν καὶ φθάνουσι, διὰ καρποφόρων καὶ ἱλαρῶν χωρῶν, εἰς Πούρα, πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῆς Γεδρωσίας. Ἐντεῦθεν προχωροῦσιν, ἐν ἀρχῇ τοῦ Δεκεμβρίου. πρὸς τὴν Καρμανίαν (2), εἰς τὰ παράλια τῆς ὁποίας ἔφθασε καὶ ὁ Νέαρχος αἰσίως, ἐκπλεύσας ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου. Καὶ ὁ μὲν στόλος διετάχθη ἤδη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν παρὰ τὸν Περσικὸν κόλπον πλοῦν μέχρι τοῦ Πασιτίγριος, καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου νὰ πλεύσῃ εἰς Σοῦσα. Ὁ δὲ Ἡφαιστίων παρηγγέλθη νὰ ὁδεύσῃ μετὰ τῆς πλείστης στρατιᾶς εἰς Περσίδα, διὰ τῆς παραλίας, οὔσης κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν μαλακωτέρας· αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη διὰ τῆς συντομωτάτης εἰς Περσέπολιν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σοῦσα, ὅπου ἔφθασε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 324.

(1) Οἱ Σ ό γ δ ο ι οὗτοι οἱ κατὰ τὸν κάτω ῥοῦν τοῦ Ἰνδοῦ οἰκοῦντες οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τοὺς Σ ο γ δ ι α ί ο υ ς ἢ Σ ο γ δ ι α ν ο ὺ ς τῆς Σογδίας καὶ Σογδιανῆς καλουμένης χώρας τῆς μέσης Ἀσίας (τῆς νῦν δηλονότι Βουχάρας), ἧς πρωτεύουσα ἦν ἡ προμνημονευθεῖσα Μ α ρ ά κ α ν δ α (ἡ ἔπειτα Σ α μ α ρ κ ά ν δ η ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Περσῶν καὶ Τούρκων κληθεῖσα καὶ νῦν καλουμένη κατὰ τὸν συνήθη ἐν τῇ τουρκικῇ τρόπον τοῦ μετασχηματίζειν τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα πόλεων ἐξ αἰτιατικῆς μετὰ τῆς εἰς π ρ ο θ έ σ ε ω ς: εἰς τὴν πόλιν=Ἰσταμπούλ, εἰς Νικομήδειαν=Ἰσνικμίδ, εἰς Νίκαιαν=Ἰσνίκ, εἰς τὴν Κῶ=Στάγκογ).

(2) Τὴν νῦν Κερμὰν καλουμένην περσικὴν χώραν.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Σοῦσα καὶ εἰς Σουσιανὴν ἐπί τινας μῆνας· καὶ πρώτην ταύτην φορὰν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του διετέλεσε τοσοῦτον χρόνον ἀπέχων παντὸς πολεμικοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἐνησχόλησαν αὐτὸν ἤδη φροντίδες οὐδὲν ἧττον δυσχερεῖς, ἡ διοίκησις τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους καὶ ἡ βαθμηδὸν ὁλοσχερεστέρα συγχώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἀσιανοῦ βίου. Κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, ἤτοι ἀφ' ἧς ἀπῆλθεν ἐξ Ὑρκανίας πρὸς ἀνατολὰς εἰς καταδίωξιν τοῦ Βήσσου, οἱ σατράπαι, τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας ἀπεράντους χώρας, εἶχον ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν· οὐ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο, ἀπὸ Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς καὶ Ἰνδικῆς, νὰ ἐπιτηρῇ αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ φῆμαι πιθανώταται ἐπανειλημμένως διεδόθησαν ὅτι ἀπέθανεν ἢ ἄλλως ἀπωλέσθη. Ἐντεῦθεν εὐκόλως ἐννοεῖται ὁποία ἀναρχία καὶ ἀκολασία ἐπεκράτησεν εἰς ὅλας τὰς τῆς μέσης καὶ δυτικωτέρας Ἀσίας χώρας. Οἱ σατράπαι, οὐδένα ἤδη φοβούμενοι τῶν πράξεων αὐτῶν ἔλεγχον, ἐτράπησαν εἰς καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις, ἐσύλησαν τὰ ἱερά, ἐλήστευσαν τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ταμεῖα, καὶ πολλοί, ὑπολαβόντες ἑαυτοὺς ὅλως αὐτοκεφάλους, συνεκρότησαν ἰδίους μισθοφορικοὺς στρατούς. Ἡ αἰφνίδιος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπάνοδος ὡς κεραυνὸς διέλυσε τὰ ὄνειρα ταῦτα, καὶ ἄλλοι μὲν ἐζήτησαν διὰ φυγῆς σωτηρίαν, οἷος ὁ διαβόητος τῆς Βαβυλῶνος σατράπης Ἅρπαλος, ὅστις, καταναλώσας εἰς ἑταίρας καὶ ἄλλας ἀσωτίας ἄπειρα χρήματα, ὑπὸ τηλικούτου κατελήφθη τρόμου ἅμα ἤκουσε τὸν Ἀλέξανδρον πλησιάζοντα εἰς Σουσιανήν, ὥστε παραλαβὼν θησαυρὸν μέγαν καί τινας μισθοφόρους κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλους παραλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν, ἐν οἷς καὶ Ἀβουλίτην τὸν σατράπην τῆς Σουσιανῆς, καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ὀξάθρην, τὸν ὁποῖον ἰδίᾳ χειρὶ ἀπέκτεινεν. Ἅπαντας δὲ τοὺς σατράπας αὐστηρῶς διέταξε νὰ διαλύσωσι τοὺς μισθοφόρους, καὶ ἐν γένει μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ δραστηριότητος καὶ ὀξύτητος ἐξήτασε τὰ παράπονα, ἀνέκρινε τοὺς κατηγορουμένους, ἐτιμώρησε τοὺς ἐνόχους. Οὐδὲ εἰς ταῦτα μόνα ἠρκέσθη ὁ Ἀλέξανδρος· ἐνόμισεν ἤδη συντελεστικώτατον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος νὰ συνάψῃ μὲν διὰ γάμων τοὺς περὶ αὐτὸν Ἕλληνας μετὰ Περσίδων, νὰ κατατάξῃ δὲ τοὺς ἐγχωρίους εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐτέλεσε τότε εἰς Σοῦσα μεγάλην τινὰ ἑλληνοασιανὴν γαμήλιον πανήγυριν. Καὶ πρῶτος αὐτός, ἀφοῦ συνεζεύχθη ἐν Βακτριανῇ, ὡς προείπομεν, τὴν Ρωξάνην, ἔλαβε δὲ νῦν δύο ἑτέρας γυναῖκας, τὴν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Στάτειραν, καὶ Παρύσατιν τὴν θυγατέρα τοῦ προτέρου βασιλέως Ὤχου. Συγχρόνως δὲ κατέπεισε, διὰ προτροπῶν καὶ δώρων, ὀγδοήκοντα τῶν ἐπιφανεστάτων φίλων καὶ ἀξιωματικῶν νὰ λάβωσι γυναῖκας ἐκ τῶν πρώτων περσικῶν οἴκων, καὶ ἐν γένει ἐβράβευσε πολυτελῶς πάντας τοὺς Μακεδόνας ὅσοι ἤθελον νὰ συζευχθῶσι Περσίδας. Οἱ γάμοι οὗτοι ἐπανηγυρίσθησαν διὰ λαμπρῶν ἑορτῶν, καθ' ἃς παραδόξως ὁπωσοῦν συνεδυάσθησαν τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἀσιανὰ ἔθιμα καὶ ἅπασα ἡ τοσοῦτον ἀντίθετος ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ δίαιτα.

Ἀραμαϊκὸν νόμισμα τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(Ἡ θεὰ Ἀτέργατις καὶ ἀραμαϊκὴ ἐπιγραφὴ «Ἀτταγάθη»—Ἀγαθὴ θεά· Λέων κατατρώγων ταῦρον καὶ ἐπιγραφὴ ἀραμαϊκὴ «Ἀλέξανδρος»)

Ἐν τούτοις ἡ δυσαρέσκεια τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν τῶν πατρίων ἐθίμων δὲν ἔπαυε παραγομένη. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κατευνάζῃ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπλήρωσε τότε ἅπαντα τὰ χρηματικὰ

χρέη τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, συμποσωθέντα κατά τινας μὲν εἰς 10.000 τάλαντα, κατὰ δὲ τὸν Ἀρριανὸν εἰς 20 χιλιάδες, ἤτοι εἰς 120.000.000 ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀπετρέπετο ἕνεκα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκείνης ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κυρίου βουλεύματος, ἐπὶ δὲ τούτῳ στρατολογήσας ἤδη ἀπὸ τῶν διαφόρων σατραπειῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων, ἤτοι τῆς Σογδιανῆς, τῆς Βακτριανῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Ἀραχωσίας καὶ ἄλλων, 30.000 νέων, καὶ ὁπλίσας αὐτοὺς καὶ ἀσκήσας ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον καὶ καλέσας «ἐπιγόνους» κατέταξεν εἰς τὸν στρατόν. Κατέλεξε δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἑταίρους πολλοὺς πέρσας ἀξιωματικούς τε καὶ στρατιώτας.

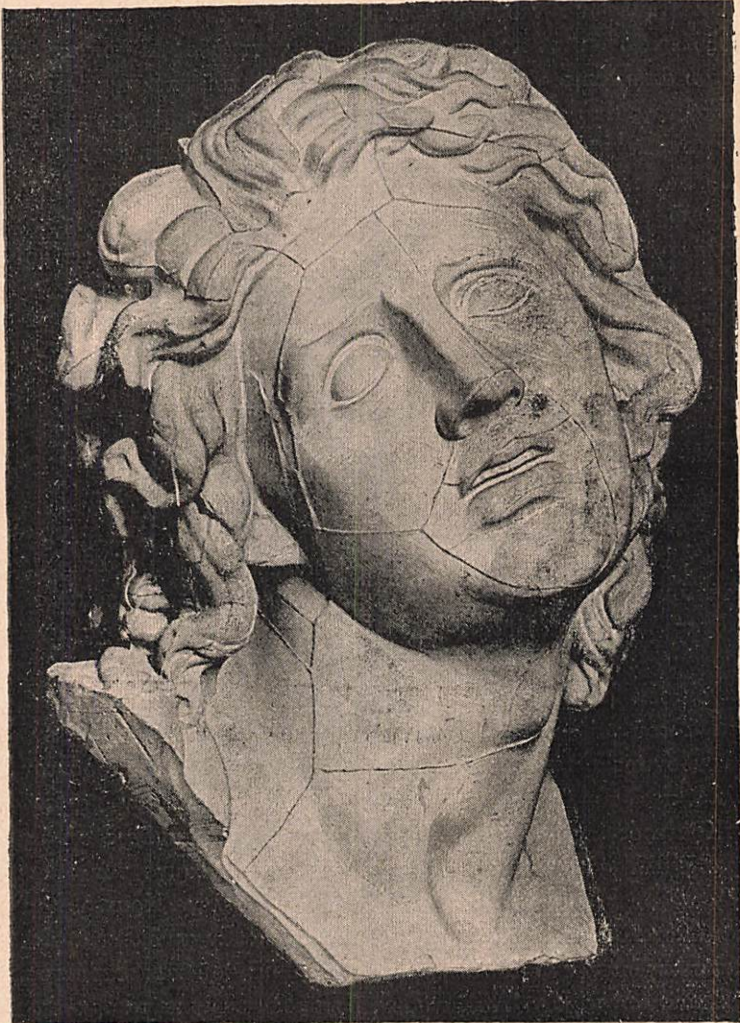
Ταῦτα πάντα ἐλύπουν τοὺς Μακεδόνας, ὡς παντάπασιν ἤδη βαρβαρίζοντος τῇ γνώμῃ Ἀλεξάνδρου καὶ καταφρονοῦντος τά τε μακεδονικὰ ἔθιμα καὶ αὐτοὺς τοὺς Μακεδόνας. Ἡ λύπη αὕτη ἐξετράπη εἰς ἀληθῆ στάσιν, ὅτε ὁ βασιλεὺς πεποιθὼς εἰς τὴν κάλλιστα ὀργανωθεῖσαν νέαν ἐκείνην δύναμιν καὶ προαιρούμενος ἐνταῦτῷ νὰ ἀναπαύσῃ τοὺς γεροντοτέρους τῶν στρατιωτῶν ἀνήγγειλεν ὅτι θέλει ἀποπέμψει αὐτοὺς εἰς τὰ ἴδια, βραβεύων τὰς πολλὰς καὶ λαμπρὰς ὑπηρεσίας των δι' ἀμοιβῶν δαψιλῶν. Γενικὴ τότε ἠγέρθη ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ κραυγή, προσκαλοῦσα αὐτὸν νὰ ἀπολύσῃ ἅπαντας, ἐπιχειρήσῃ δὲ ἐκστρατείας νέας μετὰ τοῦ πατρὸς Ἄμμωνος καὶ περσῶν νεανίσκων. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, διὰ τολμηρῶν τινων τιμωριῶν, καὶ γενναίων ἐλέγχων. καὶ ἐπιτηδείων περιποιήσεων, καθυπήγαγεν αὖθις εἰς πειθαρχίαν τὸν ἀφηνιάσαντα στρατόν, ὅστις μετανοήσας καὶ μέχρι δακρύων συγκινηθεὶς ἐζήτησεν ἐπὶ τέλους συγγνώμην. Τότε ἐτέλεσεν ὁ βασιλεύς, ἐπὶ τῇ συνδιαλλαγῇ ταύτῃ, τὴν μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ἴσως τῶν μικτῶν αὐτοῦ πανηγύρεων· ἐποίησε θυσίαν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸν πάτριον νόμον καὶ εὐωχίαν δημοτελῆ, καθημένων ἀναμὶξ περὶ αὐτὸν Μακεδόνων, Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἅπαντες δέ, αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος ἔπιον, καὶ τὰς αὐτὰς ἔπραξαν σπονδάς, καταρχομένων τῶν τε ἑλλήνων μάντεων καὶ τῶν μάγων τῆς Περσίας. Καὶ ηὔχετο ὁ βασιλεὺς τά τε ἄλλα ἀγαθὰ καὶ ὁμόνοιάν τε καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε Μακεδόσι καὶ Πέρσαις. Μεθ' ὃ ἀπεχωρίσθησαν τοῦ στρατοῦ μύριοι ἄνδρες, ὅσοι διὰ γῆρας ἤ τινα ἄλλην συμφορὰν κατέστησαν ἀπόλεμοι καί, πολυειδῶς βραβευθέντες καὶ ἀνταμειφθέντες, ἀπεπέμφθησαν εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν πιστὸν αὐτοῦ Κρατερόν, ὅν, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶπεν «ὅτι ἴσον τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ ἄγει».

Ταῦτα διαπράξας καὶ νέας μελετῶν διὰ τοῦ οὕτως ἀνοργανωθέντος στρατοῦ ἐπιχειρήσεις ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 324 εἰς Ἐκβάτανα, ὅπου ἐτέλεσε πάλιν μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνας καὶ πότους. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔπαθεν ἀτυχίαν μεγάλην. Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ὃν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιπούς, ὡς ἄλλον Πάτροκλον, ὁ νέος οὗτος Ἀχιλλεὺς ἠγάπησεν, ὁ Ἡφαιστίων, νοσήσας ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν ἀσωτιῶν τοῦ βίου, ὃν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀπό τινος διῆγον, ἀπέθανε τότε εἰς Ἐκβάτανα. Ἡ θλῖψις ἣν ὁ βασιλεὺς ᾐσθάνθη διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἀρίστου τούτου τῶν φίλων ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος καὶ τόσῳ βαρύτερον ἐπλήγωσεν αὐτὸν ὅσῳ καὶ αὐτὸς ἤδη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη σωφρονέστατος ἀναδειχθείς, εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς ἀκατάσχετον πρὸς τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ῥοπήν, ἥτις συνδυαζομένη μὲ τὴν ἄμετρον ἐκείνην περὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν διοίκησιν ἔντασιν δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσῃ ὀλεθρίως εἴς τε τὸ ἦθος, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὅσον ἀθλητικὰ καὶ ἂν ἦσαν. Οὕτω καταβεβλημένος ἀπῆλθεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος εἰς Βαβυλῶνα, ἣν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ὅλου κράτους, καὶ ὅπου ἐσκόπει νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν παρασκευάς. Καθ' ὁδὸν δὲ ἔλαβεν ἀπόδειξιν τρανοτάτην τῆς φήμης ἣν τοσαῦτα θαυμάσια κατορθώματα περιεποίησαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Διότι προσῆλθον πρὸς

αὐτὸν ἀλλεπαλλήλως πρέσβεις τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς Λιβύης, πρέσβεις τῆς Καρχηδόνος, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Βρεττίων καὶ Λευκανῶν, καὶ Τυρρηνῶν, ὡς δέ τινες ἀξιοῦσι καὶ αὐτῶν τῶν Ρωμαίων, μετρίαν ἔτι τότε κεκτημένων τὴν δύναμιν κατὰ τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔτι παραδοξότερα ὀνόματα πρέσβεων ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα· Αἰθίοπας, ἀπὸ τῆς ἐπέκεινα τῆς Αἰγύπτου ἀπωτάτης μεσημβρίας, Σκύθας ἀπὸ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου βορρᾶ, Ἴβηρας καὶ Γαλάτας ἀπὸ τῆς πέραν τῆς Μεσογείου θαλάσσης ἀπωτάτης Δύσεως· μηδὲ λησμονήσωμεν τοὺς πρέσβεις διαφόρων ἑλληνίδων πόλεων οἵτινες παρέστησαν ὡσαύτως τότε ἐν μέρει ἵνα συγχαρῶσι τῷ βασιλεῖ διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ ἔργα, ἐν μέρει ἵνα ὑποβάλλωσιν αὐτῷ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων. Καὶ προσῆλθον οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι τῆς Ἑλλάδος, ἐστεφανωμένοι αὐτοὶ καὶ χρυσοῦς προσφέροντες τῷ βασιλεῖ στεφάνους. Ὁ δὲ διέταξεν ἀμέσως νὰ ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς ὅλοι οἱ ἀνδριάντες καὶ ὅλα τὰ ἀγάλματα ἢ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ξέρξης εἰς Βαβυλῶνα ἢ εἰς Πασαργάδας ἢ εἰς Σοῦσα ἢ ὅπου ἀλλοῦ τῆς Ἀσίας.

Ἀλλά, ἐνῷ ἔβλεπεν ἑαυτὸν οὕτω μετεωρισθέντα εἰς ὕψιστον βαθμὸν δόξης καὶ δυνάμεως, σημεῖα ἀπαίσια ἱερείων καὶ ἀστέρων ἑρμηνευόμενα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων σοφῶν, τῶν καλουμένων Χαλδαίων, οἰωνίζοντο ὀλέθρια περὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως ἀπέτρεπον αὐτὸν τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Βαβυλῶνα. Εἰσῆλθεν ὅμως οὐδὲν ἧττον εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν καὶ ἐπεχείρησε δραστηρίως τὴν συμπλήρωσιν τῶν παρασκευῶν ὅσας ἀπήτουν αἱ μελετώμεναι νέαι ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ἡ τελευταία αὐτοῦ ὥρα προσήγγιζεν ἤδη. Τὰ πάθη, τὰ αἰσθήματα καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τὸν βίον ἀκρασία εἶχον λάβει παρ' αὐτῷ τὰς κολοσσιαίας διαστάσεις τῶν κατακτήσεων ὅσας διεπράξατο, οἱ δὲ Βαβυλώνιοι σοφοὶ δὲν εἶχον χρείαν νὰ συμβουλευθῶσι τὴν ἀστρονομικὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἄλλην μαντικὴν ἐπιστήμην, ἵνα κατανοήσωσιν ὅτι σῶμα ἀνθρώπινον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς καὶ παραφοράς. Τὰ μὲν αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη ἦσαν πάντοτε εὐγενῆ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔντασιν ἣν ἐλάμβανον ἀπέβαινον ὄντως μανιώδη. Τίς δύναται νὰ κατακρίνῃ τὴν πρὸς τὸν Ἡφαιστίωνα στοργήν; Πολλοὶ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἠγάπησαν βεβαίως αὐτὸν διαφερόντως, πάντων δὲ μάλιστα ὁ Κρατερός, περὶ οὗ, ὡς εἴδομεν, εἶπέ ποτε ὁ βασιλεὺς ὅτι ἴσον ἄγει αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος λεπτότατα διέκρινε τὴν διαφορὰν τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας ἑκατέρου τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, διότι ἔλεγε Κρατερὸν μὲν εἶναι φιλοβασιλέα, Ἡφαιστίωνα δὲ φιλαλέξανδρον. Ὅσῳ ὅμως καὶ ἂν τιμῶμεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα, πῶς νὰ μὴ καταπλαγῶμεν ὑπὸ τοῦ θηριώδους πένθους τοῦ καταλαβόντος τότε, διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡφαιστίωνος, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις δὲν εὕρισκε παρηγορίαν εἰμὴ ἐξερχόμενος ἐπὶ θήραν καὶ κυνηγεσίαν ἀνθρώπων, καὶ ἔθνος ὁλόκληρον, τὸ Κοσσαίων ἔθνος, ἀπέσφαττεν ἡβηδόν; Τοῦτο δὲ Ἡφαιστίωνος ἐναγισμὸν ἀπεκάλει. Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ φίλου ἐκείνου ἡ ἐκφορά, ὅπως διέταξε τὰ κατ' αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος, εἶχέ τι τερατῶδες· διότι κατεδαπάνησεν εἰς αὐτὴν ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα δραχμῶν ἑκατομμύρια καὶ ᾠκοδόμησε τετράπλευρον πυράν, ἔχουσαν καθ' ἑκάστην μὲν πλευρὰν σταδιαίαν ἔκτασιν, ὕψος δὲ πήχεων πλειόνων τῶν 130, καὶ ἐσώρευσεν ἐν αὐτῇ ἀπειράριθμα εἴδωλα καὶ ἄλλα κοσμήματα ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, καὶ ἔθυσε τῷ Ἡφαιστίωνι ὡς θεῷ, μύρια ἀναλώσας παντοδαπὰ κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ἱερεῖα. Οὐδ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἦτο μετριωτέρα τῆς φιλίας. Συνέπεσε τότε νὰ φθάσῃ πρὸ μικροῦ εἰς Βαβυλῶνα ὁ Κάσσανδρος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου ἐκείνου ὃν εἶχε καταλίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ, ὅτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐστράτευεν. Ὁ Κάσσανδρος, ὅστις δὲν εἶχε προπαρασκευασθῆ βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἀλλοίωσιν, ἦτο φυσικώτατον ν' ἀπορήσῃ βλέπων τοσούτους

νεωτερισμούς· καί ποτε ἰδὼν βαρβάρους τινὰς προσκυνοῦντας τὸν βασιλέα, καί, καθὸ τεθραμμένος ἑλληνικῶς, μηδὲν τοιοῦτον πρότερον εἰς τὴν ζωήν του ἀπαντήσας, ἐγέλασε

Ἀλέξανδρος θνῄσκων (Μουσεῖον Φλωρεντίας)

προπετέστερον ὁπωσοῦν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀντὶ νὰ παραινέσῃ αὐτόν, ἐξεμάνη ὑπὸ ὀργῆς καὶ ἁρπάσας τὸν νέον ἀπὸ τῆς κόμης ἐκτύπησεν ἰσχυρῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν τοῖχον. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνεποίησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κασσάνδρου ὥστε βραδύτερον, μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐνιαυτῶν, ἤδη τούτου βασιλεύοντος τῆς Ἑλλάδος καὶ περιπατοῦντός ποτε ἐν Δελφοῖς καὶ θεωροῦντος τοὺς ἀνδριάντας, φανείσης εἰκόνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατελήφθη αἴφνης ὁ Κάσσανδρος ὑπὸ φρίκης δεινῆς καὶ «μόλις ἀνέλαβεν αὐτὸν ἰλιγγιάσαντα πρὸς τὴν ὄψιν», λέγει ὁ Πλούταρχος.

Τοιαύτη ἀπέβη, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔκστασις, διότι ἀτιμωρητὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπερβαίνει ὅριά τινα μεγαλείου καὶ δυνάμεως. Ἐὰν δὲ εἰς

ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ὑπερβολικοὺς κόπους εἰς οὓς ἐξετέθη κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη, τὴν ἀκολασίαν τοῦ βίου εἰς ἣν πρό τινος εἶχε παραδοθῆ, τὴν ἀγωνίαν ἐν ᾗ διετέλει διαλογιζόμενος τάς τε δυσχερείας τῆς διοικήσεως τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους καὶ τὸ ἄδηλον τῆς μετὰ θάνατον αὐτοῦ τύχης τοῦ μεγάλου ἔργου ὅπερ ἐπεχείρησε, διότι οὐδένα ἔβλεπε τὸν ἐπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτόν, θέλομεν ἐννοήσει ὅτι ἦτο καθ' ὅλα προδιατεθειμένος, ἠθικῶς τε καὶ σωματικῶς, εἰς δεινήν τινα κρίσιν. Καὶ τῷ ὄντι ἅμα, κατὰ μῆνα Μάιον, ἐτέλεσεν εἰς Βαβυλῶνα τὴν μυθώδη ἐκείνην ἐκφορὰν τοῦ Ἡφαιστίωνος, καθ' ἣν πάλιν ἐξετράπη εἰς πότους δεινοὺς καὶ ποικίλην ἀκρασίαν, προσεβλήθη ὑπὸ πυρετοῦ ὀλεθρίου. Ἡ νόσος ἦτο ἴσως ἐξ ἀρχῆς ἀνίατος· ἀλλὰ βεβαίως ἀθεράπευτον αὐτὴν κατέστησεν ἡ ἀλλόκοτος αὐτοῦ δίαιτα, διότι, διαλείποντος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ πυρετοῦ, ἐτρέπετο ἐν τῷ ἅμα εἰς τὴν συνήθη τοῦ βίου ἀσωτίαν, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ πυρετοῦ ἐζήτει δι' οἴνου νὰ καταπαύσῃ τὴν ἀκατάσχετον αὐτοῦ δίψαν, ὥστε μετ' ὀλίγον οὐδεμία σωτηρίας ὑπελείφθη ἐλπίς. Ὁ στρατὸς ἐπόθησε τότε νὰ ἴδῃ αὐτὸν διὰ τελευταίαν φοράν· καὶ ἠνεῴχθησαν αἱ πύλαι τῶν βασιλείων καὶ διῆλθον ἐν παρατάξει τὰ τάγματα ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις τοσάκις ἤγαγεν αὐτὰ ἐπὶ τὴν νίκην. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄφωνος, ἀλλ' ὅμως εἶχεν ἔτι ἀκμαίαν τὴν συνείδησιν τῶν γινομένων καὶ ἐδεξιώθη τὸν παραπορευομένην στρατιάν, τήν τε κεφαλὴν ἐπαίρων, εἰ καὶ μετὰ κόπου, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἀλλὰ βεβαιοῦσιν ὅτι εἶπεν εἰσέτι πρὶν ἐκπνεύσῃ δύο λέξεις, τὰς τελευταίας λέξεις ὅσας ἐπρόφεραν τὰ χείλη αὐτοῦ. Διότι ἐρωτηθεὶς τίνι καταλείπει τὴν βασιλείαν ἀπεκρίθη, ὡς λέγεται, *τῷ κρατίστῳ*· καὶ ἐξαγαγὼν τὸν δακτύλιον ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Περδίκκαν. Ἀπέθανε δὲ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 323, ζήσας μὲν ἔτη 32 καὶ μῆνας 8, βασιλεύσας δὲ ἔτη 12 καὶ μῆνας 8.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς νεότητος, ἐπροξένησεν εἰς ὅλην τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην ἐντύπωσιν βαθυτάτην· τοσοῦτον βαθεῖαν ὥστε κατ' ἀρχὰς τὸ γεγονὸς ἐνομίσθη ἀπίθανον, ἀπίστευτον, ἀδύνατον. Ὅτε ἡ περὶ τούτου πρώτη φήμη ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας «οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι», ἀνέκραξεν ὁ ῥήτωρ Δημάδης, «ὦζε γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ». Ἡ οἰκουμένη τῷ ὄντι ἅπασα ἔμελλε νὰ σεισθῇ, ὡς ἐκ τοῦ θανάτου ἐκείνου, διότι τὸ οἰκοδόμημα ὅπερ κατεσκεύασεν ὁ ἀνὴρ ἦτο τὸ μέγιστον τῶν πολιτικῶν οἰκοδομημάτων ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία ὑπὸ ἀνδρὸς ἑνὸς γενόμενον, ἡ δὲ τύχη τοῦ ἔργου τούτου ἔμεινεν ἤδη ἄδηλος καὶ ἐπισφαλής. Ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας τὰ ἔθνη εἶχον συνηθίσει νὰ θεωρῶσιν ὡς ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ γῆς μοναρχῶν τὸν μέγαν βασιλέα. Εἴδομεν ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὁ Ξέρξης ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἑλλησπόντιός τις Ἕλλην, θεωρῶν τὰ πλήθη αὐτοῦ διαβαίνοντα τὸν πορθμόν, «ὦ Ζεῦ! ἀνέκραξε, διατί λαβὼν σχῆμα ἀνδρὸς πέρσου καὶ ὄνομα Ξέρξου ἀντὶ Διὸς ἐπεχείρησας νὰ ἀναστατώσῃς τὴν Ἑλλάδα;» (Ἰδὲ Κεφ. Β' βιβλίου Γ' τοῦ Α' τόμου). Καὶ οὐδὲ ἔπαυσε μέχρις ἐσχάτων ὁ κόσμος νὰ ὑπολαμβάνῃ τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὃν κατ' ἐξοχὴν μέγαν ἀπεκάλει, ὡς τὸ πρότυπον τῆς ἐπὶ γῆς δυνάμεως καὶ εὐδαιμονίας, διότι ἐξηκολούθει οὗτος ἄρχων τῆς Ἀσίας καὶ ρυθμίζων πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν δι' ἐπιταγμάτων τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἤδη εἶχε καταλύσει τὸν μέγαν τοῦτον βασιλέα, οὐ μόνον τῶν ἀκαταμετρήτων αὐτοῦ θησαυρῶν καὶ χωρῶν κατέστη κύριος ἀλλὰ καὶ ἁπάσης τῆς μεταξὺ Ἴστρου καὶ Μαλέας χερσονήσου ἐδέσποζε καὶ ἁπασῶν τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας νήσων. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραξεν ἐντὸς δώδεκα ἐνιαυτῶν, καὶ ταῦτα πάντα συνεπλήρωσεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα καὶ

δύο μόνον ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν ἀθηναῖος πολίτης μόλις ἤρχιζε νὰ λογίζεται ἄξιος τῆς στρατηγίας, ὁ δὲ ρωμαῖος δὲν ἐκρίνετο ἔτι ὥριμος πρὸς τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα· εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ἔτι ἀκατονόμαστος, ὁ δὲ Ναπολέων διετέλει εἰς τὸ προοίμιον τοῦ κατακτητικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Καὶ ἔπειτα ὁ κόσμος, ὅστις δὲν ἐγίνωσκε τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς προσβολὰς ἃς ἔπαθε τὸ νεαρὸν ἐκεῖνο σῶμα, ὅστις δὲν ἐνόει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅσον μέγας καὶ ἂν εἶναι, δὲν θαυματουργεῖ ἐντὸς τῶν πρώτων τῆς ἡλικίας ἐνιαυτῶν, εἰμὴ θυσιάζων καὶ προεξοφλῶν οὕτως εἰπεῖν τὴν μετέπειτα τοῦ βίου ἡλικίαν, ὅστις ἔβλεπε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ δωδεκαετίαν τοσαῦτα κατορθώσαντα καὶ ἤδη ἔχοντα εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τόν τε λαμπρὸν τῆς Ἑλλάδος πολιτισμὸν καὶ τοὺς ἀναριθμήτους θησαυροὺς καὶ λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ νεάζοντα ἔτι, ὁ κόσμος προσεδόκα πεποιθότως ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν θέλει ἀρκεσθῆ εἰς ὅσα ἤδη ἐκτήσατο, ἀλλὰ θέλει ἐπιχειρήσει καὶ διαπράξει τὴν κατάκτησιν ἁπάσης τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, Ἰταλίας, Γαλατίας, Ἰβηρίας καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἴστρου χωρῶν καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰνδοῦ· «οὔτε μεῖναι ἂν ἀτρεμοῦντα ἐπ' οὐδὲν τῶν ἤδη κεκτημένων, οὐδὲ εἰ τὴν Εὐρώπην τῇ Ἀσίᾳ προσέθηκεν, οὐδ' εἰ τὰς Βρεταννῶν νήσους τῇ Εὐρώπῃ, ἀλλ' ἔτι ἂν ἐπέκεινα ζητῶν τι τῶν ἠγνοημένων». Τρεῖς μετέπειτα αἰῶνας, ὁ περιώνυμος ρωμαῖος ἱστορικὸς Τίτος Λίβιος ἐξήταζε μετὰ πλείστης ἀκριβολογίας τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀγῶνος ὃν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιζήσας ἤθελεν ἐπιχειρήσει κατὰ Ρωμαίων, καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ «περὶ Ρωμαίων τύχης» πραγματείᾳ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν εὐτυχημάτων αὐτῶν συγκατέλεγε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθανὼν προώρως δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι τῶν ἱστορικῶν οἱ ἐπιφανέστατοι βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελε παύσει προελαύνων εἰμὴ ἕως ὅτου ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι οὐδέποτε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ὁ θάνατος ἀνθρώπου ἑνὸς συνεκίνησε τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα ὅσον ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος.

Τοῦτο ἤδη μαρτυρεῖ ὁπόσον ὡς δορικτήτωρ ὑπῆρξεν ἀνώτερος ὅλων τῶν μεγίστων δορικτητόρων ὅσους ἀναφέρει ἥ τε ἀρχαία καὶ ἡ νέα ἱστορία. Διότι πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ παραβάλωσιν αὐτὸν πρὸς Καίσαρα ἢ πρὸς Ναπολέοντα.

[» Τοιαῦται παραβολαὶ καὶ παρομοιώσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς διαφόρους μεγάλους » κατακτητάς, μόνον κατά τινα σημεῖα, καὶ ταῦτα οὐχὶ λίαν οὐσιώδη, ἐπιτυγχάνουσαι, δὲν ἔχου- » σι πολλὴν σπουδαιότητα ἐν τῇ πραγματικῇ ἱστορίᾳ. Ἡ τοῦ Καίσαρος ἱστορία ὡς πρὸς τὸ μέ- » ρος τὸ στρατηγικὸν καὶ στρατιωτικὸν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν ὑφ' ἑκατέρων (Ἀλεξάνδρου, Καί- » σαρος) γενομένων κατακτήσεων καὶ τὴν ὑπ' ἀμφοτέρων ἐπίσκεψιν νέων χωρῶν τῆς βορείας » καὶ δυτικῆς Γαλατίας (καὶ τῆς Βρεταννίας ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς μέσης » Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου) παρέχει τινὰς ἀναλογίας πρὸς τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ τοῦ » Ναπολέοντος Α΄ δὲ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ δημιουργηθέντος κράτους καὶ τὸ πολυ- » ποίκιλον τῶν ἐθνῶν, τὴν ἑνότητα τὴν ὀργανικὴν καὶ ἠθικὴν ἐν ἑκατέρῳ τῶν κρατῶν· » εἰ καὶ ἐν πολλοῖς μεγάλη εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, σπουδαία ἡ διαφορὰ » μεταξὺ τοῦ κράτους τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν ὅτι ἐν τῷ » πρώτῳ κέντρον καὶ ἄρχον στοιχεῖον ἦτο ἡ Γαλλία καὶ τὸ ὁμογενὲς γαλλικὸν ἔθνος, » ἐνῷ ἐν τῷ δευτέρῳ ἄρχον μὲν στοιχεῖον ἦτο τὸ μακεδονικὸν ἀλλὰ κέντρον οὐχὶ ἡ » Μακεδονία οὐδ' ἡ Ἑλλάς, ἀλλ' ἡ Βαβυλωνία. Ἐντεῦθεν δὲ γεωγραφικῶς μὲν καὶ τοπο- » γραφικῶς κρείττονα ἑνότητα εἶχε τὸ κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῆς Βαβυλῶνος κειμέ- » νης ἐν μέσῳ που τῆς μεταξὺ Ἰνδοῦ καὶ Μακεδονίας ἀποστάσεως, ἀλλ' ἐθνικῶς καὶ

ΘΑΝΑΤ

ΑΝΔΡΟΥ

«Εὐγνωμονῶ εἰς τοὺς θεούς, διότι ἐγεννήθην Ἕλλην».

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,

» εἶχε βάσιν πολλῷ ἀσθενεστέραν τῆς τοῦ Ναπολέοντος, τῆς Βαβυλωνίας μὴ οὔσης » μακεδονικῆς μηδ' ἑλληνικῆς.

» 'Αλλὰ παρὰ τοῖς ἀσιατικοῖς λαοῖς μόνος ὁ 'Αλέξανδρος ἐκπροσωπεῖ τελείως τὴν » ἰδέαν τῆς κοσμοκρατορίας· οὗτος μόνος θεωρούμενος ὡς μοναδικὸς καὶ τέλειος » κοσμοκράτωρ, ὡς τελεία ἐκπροσώπησις κοσμοκρατείρας ἀρχῆς. Πάντων τῶν ἄλλων τῶν » πρὸ αὐτοῦ τε καὶ τῶν μετ' αὐτὸν μεγάλων κατακτητῶν, μυθικῶν τε καὶ ἱστορικῶν (Τσεμ- » σίδ, Σεμιράμιδος, Κύρου τοῦ μεγάλου, 'Αττίλα), πολλὰ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ χαρα- » κτῆρος ἡ ἀνατολικὴ ποιητικὴ ἱστορία, ἰδίως ἡ τοῦ Φιρδουσῆ, μετεβίβασεν εἰς τὸν » 'Αλέξανδρον καὶ αὐτὸν τὸν Μογγόλον σύμβουλον τοῦ 'Αττίλα, 'Εδέκωνα, μεταποιήσασα εἰς » πρωθυπουργὸν' Αλεξάνδρου, ὅπως καί τινες δημώδεις μεσαιωνικαὶ ἑλληνικαὶ παραδόσεις » ἐποίησαν τὸ αὐτό. 'Αλλ' ἡ ἀνατολικὴ μορφὴ τοῦ 'Αλεξάνδρου μεθισταμένη εἰς ποίη- » σιν καὶ μύθους ἀφίσταται πολὺ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἱστορικοῦ. Καὶ ὅμως ὑπῆρξαν Εὐρω- » παῖοι ἐπὶ τοῦ θετικοῦ ἐδάφους τῆς ἱστορίας ζητήσαντες παραβολὰς καὶ συγκρίσεις τοῦ » 'Αλεξάνδρου πρὸς τοὺς μεγάλους κατακτητὰς τῆς 'Ανατολῆς. Οὕτως ὁ Χάμμερ δὲν ἐδί- » στασε νὰ παραβάλῃ τὸν 'Αλέξανδρον πρὸς τὸν Ταμερλάνον ἢ Τιμουρλὲγκ οὐχὶ μόνον » ὡς κατακτητὴν ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκπολιτιστὴν διαδόντα (τὸν Τάρταρον τοῦτον) εἰς τὰς » κατακτηθείσας ὑπ' αὐτοῦ χώρας τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν καὶ τὸν περσικὸν » πολιτισμόν. Δὲν ἔλιπον δὲ καὶ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι μετὰ θαυμαστῆς ἐπιπολαιότητος » παραβάλλοντες τὴν δι' ὀλίγων κατ' αὐτοὺς ***μακεδονοϊλλυρικῶν*** ἤ, ὡς εἶπον, ***ἀλβανικῶν***! » ταγμάτων ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου κατάκτησιν τῆς 'Ασίας πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ***ἀλβανο- » μακεδόνος*** Μεχμὲτ 'Αλῆ τῆς Αἰγύπτου δι' ὀλίγων ἀλβανικῶν ταγμάτων καθυπόταξιν » τῶν ἀχανῶν χωρῶν τῆς ἔνδον 'Αφρικῆς (τοῦ Σουδάν).

» 'Ακριβῶς αἱ τοιαῦται θεωρίαι ἐπὶ παραβολῶν καὶ παρομοιώσεων μονομερῶν καὶ » ἐπιπολαίων στηριζόμεναι οὐδεμίαν κέκτηνται σημασίαν ἐν τῇ σπουδαίᾳ ἱστοριογραφίᾳ, » ἥτις τὰς παραβολὰς ἐν μεγάλῃ φειδωλίᾳ καὶ ἐν ἐλαχίστοις σημείοις ὡς περισσὸν κόσμημα » ἐπιτρέπει ἀξιοῦσα ἄλλως λίαν εὐλόγως ἵνα ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρ, ἡ ἱστορικὴ μορφή, » τὰ ἔργα καὶ αἱ πράξεις τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δρώντων ἀνδρῶν κρίνωνται ἐκ τῆς ἀκριβοῦς » ἐξηγήσεως αὐτῶν τούτων τῶν πράξεων. Ἄλλως αἱ παραβολαὶ καὶ αἱ συγκρίσεις καθί- » στανται ἐπισφαλεῖς καὶ ἐπιζήμιοι μάλιστα εἰς τὴν σαφῆ ἱστορικὴν ἀντίληψιν, ὅταν » μάλιστα οἱ συγκρινόμενοι ἀνήκωσιν εἰς ὁρίζοντας καὶ κόσμους ἱστορικοὺς λίαν ἀφιστα- » μένους ἀλλήλων κατὰ τὰς ἐπικρατούσας ἐν αὐτοῖς ἰδέας καὶ κατὰ τὸν καθόλου χαρακτῆρα » καὶ τὸν τρόπον τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν. Σημειωτέον ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ » αἴγλη ἡ περιβαλοῦσα τὸν 'Αλέξανδρον ὡς μέγιστον ἡγεμόνα, ὡς κύριον τοῦ κόσμου, » δοῦσα αὐτῷ προσωνυμίας ἀναλόγους (ἰδὲ περαιτέρω) ὑπῆρξε μείζων ἐν 'Ανατολῇ ἢ ἐν » Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὴ ἡ προσωνυμία *μέγας* αἰῶνας ὅλους μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐδόθη » αὐτῷ ἐν τῇ ἑλληνορρωμαϊκῇ Δύσει. 'Αλλὰ περὶ τούτων περαιτέρω μακρότερος γενή- » σεται λόγος.] » 'Αλλ' ὁ μὲν Ναπολέων ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, ἀφοῦ προ- ηγουμένως κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων· ὥστε, ἐνῷ ἀνέκαθεν δὲν ἐκυριάρχησεν εἰμὴ μόνης τῆς Εὐρώπης, καὶ οὐδὲ ταύτης ὁλοκλήρου, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ σταδίου εἶδε καὶ αὐτῆς ἑτέρους κυριαρχήσαντας. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐ μόνον ἐλαχίστας ὡς πρὸς τὸν 'Αλέξαν- δρον προσεκτήσατο χώρας ἀλλ' ὁ θάνατος αὐτοῦ μικρὸν ἀναλόγως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, διότι ἀμέσως σχεδὸν εὑρέθησαν ἄνδρες ἐπιτήδειοι νὰ ἐξα- κολουθήσωσι καὶ νὰ συμπληρώσωσι μάλιστα τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τὸ δὲ 'Αλεξάνδρου τὸ ἔργον ἦτο τοσοῦτον μέγα, καὶ τοσοῦτον μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀπαραμίλλου μεγαλοφυΐας συνδε- δεμένον ὥστε, αὐτοῦ θανόντος, ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἐκ βάθρων τῇ ἀληθείᾳ συνεκινήθη·

τὰ μὲν μήπω κατακτηθέντα ἔθνη ὑπέλαβον ἑαυτὰ ἀπαλλαγέντα τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων, τὰ δὲ προϋποκύψαντα εἶδον αἴφνης διαρραγέντα τὸν συνάψαντα αὐτὰ δεσμόν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας παρεδόθησαν εἰς ἀπείρους μεταβολάς, ἑνώσεις, διαιρέσεις ἐπικρατειῶν, γλωσσῶν, φυλῶν, θρησκευμάτων, ἅτινα πάντα εἶχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀφορμὴν ἐν τῷ πρώτῳ καὶ μεγάλῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐπιχειρήματι.

Ὡς δορικτήτωρ λοιπόν, διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν κατακτήσεων καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἔσχον εἰς τὴν τύχην τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων, ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἀπαράμιλλος ἐν τῇ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίᾳ. Καὶ ὡς πολεμικὸς δὲ ἀνήρ, διά τε τὴν τόλμην καὶ τὸν ὀργανικὸν νοῦν καὶ τὸ στρατηγικὸν πνεῦμα, λέγεται συνάπτων ἐν ἑαυτῷ ἁπάσας τὰς ἀρετὰς ἃς ὁ Ὅμηρος ἀποδίδει εἰς τὸν θοῦρον Ἄρην καὶ εἰς τὴν πολύβουλον Ἀθηνᾶν, καὶ ἀνακηρύσσεται ὡσαύτως ἑνιαῖος, ἂν ὄχι ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ, τοὐλάχιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἔγκριτοι ἱστορικοὶ δὲν παραδέχονται ὅτι συνέλαβέ ποτε τὸ συνήθως ἀποδιδόμενον αὐτῷ μέγα βούλευμα τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ κόσμου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὅσον ἐνδέχεται μείζονος ἐξοικειώσεως τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ἀξιοῦσιν ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἔτεινεν ὄχι εἰς τὸ νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Ἀσίαν ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἐξασιανίσῃ τὴν Ἑλλάδα· ὅτι ἡ λεγομένη διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ἔργον οὐχὶ αὐτοῦ ἀλλὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει εἰμὴ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, φορολογῶν καὶ στρατολογῶν, ἕτερον δὲ μηδὲν πράττων πρὸς τὴν συγχώνευσιν καὶ ἠθοποίησιν τῶν κατακτηθέντων λαῶν. ἁπλῶς δὲ ἐξακολουθῶν τὰς παραδόσεις καὶ ἕξεις τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐπέβαλεν εἰς τὸ ἀσυνάρτητον ἐκεῖνο ἄθροισμα φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκευμάτων, ὡς κυρίαρχον ἔθνος τοὺς Μακεδόνας ἀντὶ τῶν πρότερον κυριαρχούντων Περσῶν ἢ μᾶλλον τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Πέρσας ἀπὸ κοινοῦ ἤδη κυριαρχοῦντας, καὶ πρὸς τούτοις ὅτι ἐβελτίωσεν ἐπὶ τὸ μακεδονικώτερον τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ.

Ἀλλ' ἔχονται ἆρά γε ἀληθείας ταῦτα πάντα, δι' ὧν τοσοῦτον μειοῦται ἡ ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου ἐνέργεια τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρισταμένη ὡς ἐπαγαγοῦσα ὑλικάς τινας μόνον καὶ ἐξωτερικὰς μεταβολάς, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων; Ἵνα λάβωμεν εὐκρινῆ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος ἔννοιαν, ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ ἐξηγήσωμεν τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ τοσάκις ἤδη ἀναφερθέντος καὶ πολλάκις ἀναφερθησομένου ἔτι ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὁμιλοῦντες δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι μετεδόθησαν εἰς αὐτὴν αἱ δύο ἰδιάζουσαι τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ ἀρεταί, ἤτοι αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι καὶ τὸ δημιουργικὸν περὶ τὸν καλὸν λόγον καὶ περὶ τὴν καλὴν τέχνην πνεῦμα. Ταῦτα δὲν μετεφυτεύθησαν οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ μεταφυτευθῶσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅθεν ὁ μεταδοθεὶς εἰς αὐτὴν ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο τφόντι ἀπαράλλακτος ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος, ὁ πρῶτος ἑλληνισμός, ἀλλ' ἕτερός τις αὐτοῦ τύπος· εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν μετεδόθησαν εἰμὴ ἡ γλῶσσα, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα, τὸ γενναῖον φρόνημα καὶ οἱ ἀστικοὶ θεσμοὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἂν ὅμως ὁ δεύτερος οὗτος ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Περικλέους, τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι ἐντελῶς ἀποβαλὼν τὴν ἀρχικὴν φύσιν ὅλως ἐξαυτίσθη πρὸς τὸν ἀσιανὸν βίον καὶ χαρακτῆρα. Ἡ ἑλληνικὴ μοναρχία, ἥτις ὑπῆρξε τὸ πρώτιστον καὶ κυριώτατον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄργανον, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀκριβὲς ἀντίγραφον τῆς περσικῆς μοναρχίας, τῆς ὁποίας παρεδέξα-

το τὸν ὄγκον, τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἐθιμοταξίαν, καὶ εἰς πολλά, δέν το ἀρνούμεθα, αὐτὰς τῆς κακίας· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁπόσον διέφερε τοῦ ἀκατασκεύου, τοῦ τυραννικοῦ ἅμα καὶ χαλαροῦ, τοῦ βαρβάρου ἑνὶ λόγῳ ἱδρύματος, τὸ ὁποῖον ἦλθε νὰ καταλύσῃ ἅμα καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ! Οἱ Πέρσαι δὲν εἶχον συνδεθῆ δι'ἑνὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντων ἐθνῶν· ἡ κυριαρχία αὐτῶν εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι ἐπέβαλλον ἑαυτοὺς εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, φορολογοῦντες καὶ στρατολογοῦντες ἀνεπιτηδείως, οὐδὲν πλέον δὲ φροντίζοντες περὶ τῆς ἠθικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν βελτιώσεως, οὐδ'ὁπωσδήποτε τροπολογοῦντες τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, ὥστε ἡ κυριαρχία ἐκείνη ἦτο ἁπλῶς μηχανική, ὅ ἐστιν ἄτεχνόν τι συναρμολόγημα διαφόρων φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκειῶν μὴ συνδεομένων πρὸς ἀλλήλας εἰμὴ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτὰς ὄγκου, καὶ κατ'οὐσίαν ἀλλοτρίων διατελουσῶν πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς τὸν δυνάστην. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐξ ἐναντίας μοναρχίας τὰς διαδεξαμένας τὴν περσικὴν οὐ μόνον ὁ στρατὸς ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν διωργανώθησαν μετ' ἐξαιρέτου εὐρυθμίας· παρεκτὸς δὲ τῆς ἐξωτερικῆς, τῆς διοικητικῆς ταύτης τέχνης, ἥτις, εἰ καὶ διαφέρουσα τῆς ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς, μετεῖχεν ὅμως τῆς εὐφυΐας αὐτῆς καὶ δεξιότητος, διενηργήθη καὶ πολυειδὴς διανοητικὴ καὶ μέχρι τινὸς ἠθικὴ τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτηθέντων συγχώνευσις, συγχώνευσις ἐν ᾗ βλέπομεν ἁπανταχοῦ ἐπικρατοῦντα τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ παιδεία, ἥτις ἐμαράνθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔκτοτε ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι, ἐξηκολούθει ἀκμάζουσα εἰς Πέργαμον, εἰς Ἔφεσον, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Σιδῶνα, εἰς Γάζαν, εἰς Ταρσόν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον. Ναὶ μὲν δὲν παρήχθησαν ἐνταῦθα ἀριστουργήματα ποιήσεως, τέχνης, ἱστορίας, φιλοσοφίας, ἐνάμιλλα ἐκείνων δι'ἃ τοσοῦτον ἐκλεΐσθη ὁ πρῶτος ἑλληνισμός, ἀλλ'ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἀνέδειξεν ἔργα πολλοῦ λόγου ἄξια, αἱ δὲ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ μαθηματική, ἡ ἀστρονομία, ἡ φυσική, ἡ γεωγραφία, ἔλαβον ἐπίδοσιν ἀσυγκρίτως τῆς προηγουμένης μεγαλυτέραν. Δὲν ἐξηπλώθη λοιπὸν ὁ ἑλληνισμὸς μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ πολλὰ οὐσιωδῶς ἐτελειώθη. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ εἰς τὰς προειρημένας χώρας. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς Αἰγύπτου, ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ αὐτῇ, ἡ ἑλληνικὴ ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ὡς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα. Ἡ δὲ γλῶσσα αὕτη ἐτυποῦτο καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Βακτριανῆς. Βεβαίως αἱ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ πόλεις αἱ κτισθεῖσαι καθ'ὅλας ἐκείνας τὰς χώρας δὲν εἶχον τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὕπαρξιν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἴδει ἀστικοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα, τὸν δῆμον, τὴν βουλήν, τοὺς ἄρχοντας· καὶ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐγχωρίων ἐνεργείας κατωρθώθη ἰδίως νὰ ἐπικρατήσῃ καθ'ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνική, ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τοῦ ἐμπορίου, ὡς ὄργανον ἑνὶ λόγῳ ὅλων τῶν ὑψίστων καὶ εὐγενεστάτων σχέσεων. Διεδόθη δὲ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα, καὶ σύγκρισις καὶ ταυτισμός τις τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρίων θεῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας ἐγένετο· διὰ δὲ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζωνται αἱ μερικαί, αἱ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ἰδιότητες, καὶ τὰ πνεύματα νὰ συνοικειῶνται πρὸς γενικωτέραν τινὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν· ὥστε, ὅτε μετὰ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας ἐκηρύχθη ἐν Ἀσίᾳ κατὰ πρῶτον ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, εὗρε τοὺς λαοὺς ἐκείνους προπαρεσκευασμένους μὲν εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, λαλοῦντας δὲ τὴν γλῶσσαν δι'ἧς παραδόξως διηυκολύνθη ἡ διάδοσις καὶ ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀληθειῶν ὅσας ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον, διότι ἦτο ἡ τεχνικωτάτη καὶ τε-

λειοτάτη τῶν γλωσσῶν, ἡ ἐπιτηδειοτέρα πάσης ἄλλης εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκεύματος.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα, τοιοῦτος ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ διαδοθέντος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας. Ἀλλά, λέγουσιν, ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἦτο ὁ ἀρχαῖος, ὁ γνήσιος ἑλληνισμός, ἦτο ἀσθενές τι ἐκείνου ἀπαύγασμα, κατάστασις πραγμάτων νόθος καὶ ἀλλοτρία τῆς ἰδιαζούσης ἐκείνης ἀρετῆς, γενναιοφροσύνης, χάριτος καὶ εὐφυΐας, εἰς ἣν ἰδίως ἀποδίδομεν τὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄνομα. Ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός, τὸ ὡμολογήσαμεν, ὑποδείξαντες καὶ κατὰ τί διαφέρει ἐκείνου· ὅτι ὅμως δὲν εἶναι παντάπασιν ἑλληνισμός, τὸ ἀρνούμεθα πάσῃ δυνάμει, διότι τὸ ἀρνοῦνται διαπρυσίως γεγονότα ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν τύχην ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Τί ἐστι τῳόντι γνήσιος ἑλληνισμὸς καὶ τί νόθος; Τὰ ἔθνη δύνανται κατὰ διαφόρους ἐποχὰς νὰ ἐπιτελῶσιν ἐντολὰς διαφόρους καὶ διὰ διαφόρων τρόπων νὰ ἐπιδιώκωσι διαφόρους σκοπούς, ἐπίσης γενναίους, ἐπίσης λόγου ἀξίους. Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι· ἐπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατάστασις πραγμάτων οὐσιωδῶς ἐπενεργήσασα εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπίδοσιν τῶν τε χωρῶν ἐκείνων καὶ τῆς ὅλης γνωστῆς οἰκουμένης; Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων ὑπῆρξε βραδύτερον τὸ κυριώτατον ὄργανον τῆς διαδόσεως, τῆς ἀναπτύξεως, τῆς παγιώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ; Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων παρήχθη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐνεργείας καὶ γλώσσης; Ἐνόσῳ λοιπὸν βλέπομεν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ τὴν αὐτὴν μέχρι τινὸς ἰδιότητα τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς δυνάμεως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφισβητῶμεν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς αὐτῆς ἐθνότητος, ἂν καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἐτροπολογήθη διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων. Μήπως ὁ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ρωμαϊσμὸς ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐκεῖνος ἀπαράλλακτος ὁ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ρωμαϊσμός; Τὰ ἤθη, αἱ ἕξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἠλλοιώθησαν· καὶ ὅμως οὐδείς ποτε ἐφαντάσθη νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ρωμαϊσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Μήπως τὰ κατὰ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἔχουσι σήμερον ὅπως ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ καὶ τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Η′; Τὰ ἤθη, αἱ ἕξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐτροπολογήθησαν· καὶ ὅμως οὐδείς ποτε ἠξίωσε νὰ ἀρνηθῇ τὸν στενὸν δεσμὸν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος τὸν ὑπάρχοντα μεταξὺ τῶν δύο τούτων περιόδων τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους. Πῶς λοιπὸν ἤθελον ἔχει δίκαιον οἱ ἀξιοῦντες ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς δὲν εἶναι ἑλληνισμὸς διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι διαφέρει τοῦ ἀρχαιοτέρου ἑλληνισμοῦ ὡς πρός τινα τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ συστατικῶν;

Ἀλλ' ἔστω, λέγουσιν, ὅτι διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνισμός τις ὁστισδήποτε, ἡ διάδοσις ὅμως τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου δὲν ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὑπῆρξεν ἔργον τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἄλλο δὲν ἔπραξεν εἰμὴ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ἐκείνας καὶ τὸ πολὺ νὰ παραδεχθῇ τὰ ἤθη τὰ περσικά, οὐχὶ δὲ νὰ μεταφυτεύσῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν βίον τὸν ἑλληνικόν. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρξε κυρίως ἔργον τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀδιαλείπτως ἐργασθέντων ἐπὶ τούτῳ ἐν διαστήματι τριῶν ἑκατονταετηρίδων. Ἀλλὰ τίς παρήγαγεν εἰς μέσον τοὺς διαδόχους; τίς παρεσκεύασε τὸ πεδίον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰργάσθησαν; τίς ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἔθετο τὰς πρώτας καὶ κυριωτάτας τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔργου ἀφορμάς; Βεβαίως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο ἐντὸς δέκα ἐνιαυτῶν νὰ κατακτήσῃ ἅμα καὶ νὰ ἐξελληνίσῃ ἁπάσας τὰς μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἰνδοῦ, ἁπάσας τὰς μεταξὺ Κασπίας καὶ Αἰθιοπίας

χώρας. Ἀλλ' οἱ ἀξιοῦντες ὅτι περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ταύτας καὶ ὅτι οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα προπαρασκευάσῃ τὸν ἐξελληνισμὸν αὐτῶν τυφλώττουσιν ἐνώπιον γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Ἴσως τὸ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς» λεγόμενον, ὅτι ἔκτισε περὶ τὰς 70 πόλεις εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἶναι ὑπερβολή· ἀλλ' ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτισεν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, καὶ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμόν, πόλεις ἑλληνίδας οὐκ ὀλίγας, ὧν τινας ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἀνωτέρω, καὶ ὅτι πλείστας ἄλλας ἀνεκαίνισε κατά τε τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Αἱ δὲ ἑλληνίδες αὗται πόλεις, τὰς ὁποίας ἐπ' ἄπειρον ἐπολλαπλασίασαν ἔπειτα οἱ διάδοχοι, συνετέλεσαν ὁμολογουμένως πολὺ εἰς τὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσιν.

[» Ἂν διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξάνδρου μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἔργων τῶν διαδόχων » αὐτοῦ προήχθη ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις εἶναι ζήτημα μὴ χρῇζον μηδαμῶς συζη- » τήσεως καὶ λύσεως. Καὶ ὀρθῶς εἶπεν ὁ Παπαρρηγόπουλος ὅτι ἄνευ τοῦ Ἀλεξάνδρου » δὲν ἤθελον παραχθῇ εἰς τὸ μέσον οἱ διάδοχοι, εἰ καὶ ἄνευ τῆς ἀρετῆς τῶν ἀνδρῶν » τούτων, οἵτινες ἦσαν στρατηγοὶ καὶ συνεργάται αὐτοῦ πρὸ τοῦ εἶναι διάδοχοι, καὶ ὁ » Ἀλέξανδρος δυσκόλως θὰ κατώρθου ὅ,τι κατώρθωσε (πρβλ. Πολυβ. Η΄12,8 10 · «χωρὶς » δὲ τῶν ἐπὶ Φιλίππου πράξεων αἱ μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον ἐπιτελεσθεῖσαι μετὰ Ἀλέ- » ξανδρον *πᾶσαν* ὁμολογουμένην τὴν ἐπ' ἀρετῇ φήμην παραδεδώκασι περὶ αὐτῶν· *μεγά-* » *λην γὰρ ἴσως μερίδα θετέον* τῷ προεστῶτι τῶν ὅλων Ἀλεξάνδρῳ, καίπερ ὄντι νέῳ » παντελῶς, *οὐκ ἐλάττω μέν τοι γε τοῖς συνεργοῖς καὶ φίλοις*, οἳ πολλαῖς μὲν καὶ » παραδόξοις μάχαις ἐνίκησαν τοὺς ἐναντίους, πολλοὺς δὲ καὶ παραβόλους ὑπέμειναν » πόνους καὶ κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας, πλείστας δὲ περιουσίας κυριεύσαντες καὶ πρὸς » ἁπάσας τὰς ἐπιθυμίας πλείστοις εὐπορήσαντες καὶ ἀπολαύσαντες οὔτε κατὰ τὴν σωμα- » τικὴν δύναμιν οὐδέποτε διὰ ταῦτα ἠλαττώθησαν, οὔτε κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁρμὰς οὐδὲν » ἄδικον οὐδὲ ἀσελγὲς ἐπετήδευσαν, ἅπαντες δ' ὡς ἔπος εἰπεῖν *βασιλικοὶ* καὶ ταῖς » μεγαλοψυχίαις καὶ ταῖς σωφροσύναις καὶ ταῖς τόλμαις ἀπέβησαν Φιλίππῳ καὶ μετ' » αὐτὸν Ἀλεξάνδρῳ συμβιώσαντες»)· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ἔργα διέπραξαν » οὗτοι πρὸ τοῦ εἶναι διάδοχοι καὶ στρατηγοὶ καὶ συμπολεμισταὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ » μεγάλῳ ἔργῳ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας, ὧν «μεγάλην ἴσως μερίδα θετέον τῷ » προεστῶτι Ἀλεξάνδρῳ». Ἀλλὰ τὸ ἐπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα ζήτημα δὲν εἶναι ἂν ὁ » Ἀλέξανδρος, μόνος αὐτός, ἔχει τὴν δόξαν τῶν πεπραγμένων ἢ καὶ οἱ συνεργοὶ αὐτοῦ » μεγάλοι μακεδόνες στρατηγοί, ἀλλ' ἂν ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐγένετο πλέον διὰ » τοῦ Ἀλεξάνδρου ἢ διὰ τῶν διαδόχων. Ἁπλουστάτη δὲ λογικὴ πείθει πάντας ὅτι, ἀφοῦ » τὸ ἀρξάμενον ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον προήχθη ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ ὁ μὲν » καὶ οἱ δὲ συνετέλεσαν ἐξ ἴσου εἰς τὸ ἔργον, τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τεθέντος πάντως » ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἐνταῦθα ζήτημα εἶναι ἄλλο· ἂν ὁ Ἀλέξανδρος » ἐν γνώσει καὶ συνειδήσει εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Ἀσίᾳ, » ἤτοι ὑπὲρ τῆς ἐξελληνίσεως τῆς Ἀσίας, καὶ ἂν ἡ μεγάλη ἰδέα ἡ κινοῦσα καὶ ἐλαύνουσα » αὐτὸν εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην στρατείαν, ἂν ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ ἀστὴρ ὁ καθοδηγῶν » αὐτὸν μέχρι Γάγγου ἦν ἡ ἰδέα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας, ἣν βλέπομεν ὡς γεγονὸς » ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν ἔργων αὐτοῦ. Τοιοῦτό τι παραδέχεται ὁ Παπαρρηγόπουλος, » ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον οὐδαμῶς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἱστορίας. Οὐδεὶς τῶν συγχρόνων τοῦ » Ἀλεξάνδρου ἢ τῶν μετ' αὐτόν, πολλοὺς μάλιστα αἰῶνας μετ' αὐτόν, γραψάντων περὶ » αὐτοῦ τοιοῦτό τι ὑπαινίσσεται περὶ Ἀλεξάνδρου. Οὐδ' αὐτὸς ὁ μεγαλοϊδεάτης Ἰσο- » κράτης, ὁ τοσοῦτο θερμῶς καὶ ἐνθουσιωδῶς παροτρύνας τὸν Φίλιππον εἰς τὴν μεγάλην

» στρατείαν, τοιοῦτό τι ἐφαντάζετο γενησόμενον ὑπὸ Φιλίππου οὐδ' ὡς σκοπὸν τῆς » στρατείας τὴν διὰ τὸν ὅπλων τῶν μακεδονικῶν ἐξελλήνισιν τῆς μεγάλης 'Ασίας ἐκή- » ρυττεν. Ἡ ἄρχουσα ἰδέα περὶ τῆς στρατείας ταύτης, παρά τε τῷ 'Ισοκράτει καὶ παρὰ τῷ » 'Αλεξάνδρῳ (ἐν τοῖς εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένοις λόγοις) καὶ παρὰ τοῖς βραδύτερον » μνημονεύουσιν αὐτοῦ μεγάλοις συγγραφεῦσιν, ἦν ἡ ἐναντίον τῆς 'Ασίας ἐκδίκησις δι' ἣν » ἐπεχείρησεν αὕτη ἐπιδρομὴν ἐπὶ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ καθυπό- » ταξις τῆς βαρβάρου 'Ασίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔπειτα ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐπορία ἡ » ἐντεῦθεν προερχομένη καὶ κατὰ 'Ισοκράτην ἡ ἀποίκισις τῆς μικρᾶς 'Ασίας διὰ τῶν » ἑλλήνων μισθοφόρων καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ παντὸς φόβου κινδύνου ἐκ μέρους τῶν » ἐπιπολαζόντων ἐν Ἑλλάδι ἐπικινδύνων τούτων στοιχείων, ἰδιαιτέρως δὲ ὁ ἐν τῷ πνεύ- » ματι τοῦ 'Αλεξάνδρου ἡρωισμὸς ὁ ἀντάξιος τῶν νομιζομένων προγόνων αὐτοῦ » Ἡρακλέους καὶ 'Αχιλλέως, ἔτι δὲ καὶ ὁ πόθος ἀνακαλύψεως χωρῶν καὶ λαῶν ἀγνώστων » ὑπὸ γοητευτικῶν μυστηρίων ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν Ἑλλήνων περιβαλλομένων, οἷαι αἱ » περὶ τὸν 'Ινδόν, Γάγγην καὶ Ἰνδουκοῦχον χῶραι. 'Αλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἀποτελοῦσι » βεβαίως ἰδέαν θετικὴν πολιτικὴν ἀπαραίτητον εἰς μεγάλα πολεμικὰ ἔργα μέλλοντα » νὰ δημιουργήσωσι νέον καθεστὼς ἱστορικόν. Ὡς πρὸς τοῦτο οὐδὲν θετικὸν καὶ ὡρισμένον » μαντεύομεν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ 'Αλεξάνδρου οὔτε φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε τοσοῦτον ὥριμον » ἐν αὐτῇ, ἔμελλον δὲ τὰ πάντα νὰ ὡριμάσωσιν ἀπὸ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων. » Ὁ 'Αλέξανδρος ἐλαυνόμενος ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου ὑπὸ τῆς ἀρνητικῆς ἐπιβολῆς τοῦ » καταλῦσαι τὸ περσικὸν κράτος οὐδὲν ὡρισμένον θετικὸν πολιτικὸν φαίνεται σχεδιά- » ζων περὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ καταλυθησομένου περσικοῦ κράτους ἱδρυθησομένου. » Τί ἤθελε πράξει ἆρα ἂν προυχώρει μέχρι τοῦ Γάγγου καὶ τῶν πέραν τούτου χωρῶν; » Ἡ φαντασία τῶν ἀσιατικῶν λαῶν ἔλυσεν ἁπλούστατα τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν ταῖς περὶ » 'Αλεξάνδρου παραδόσεσιν αὐτῶν, ἀποδοῦσα τῷ 'Αλεξάνδρῳ τὸν σκοπὸν δημιουργίας » κράτους, περιλαμβάνοντος ἅπαντα τὸν κόσμον ἵνα κυβερνήσῃ αὐτὸ ὡς βασιλεὺς » συμπάντων τῶν ἀνθρώπων. 'Αλλ' ἡ θετικὴ καὶ μάλιστα ἡ κριτικὴ ἱστορικὴ ἔρευνα » δὲν στέργει τοιαύτας λύσεις. 'Αληθὲς φαίνεται ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος ἀπὸ κατακτήσεων εἰς » κατακτήσεις μεταβαίνων καὶ διὰ τοιούτων ἔργων (μετὰ ἰδεώδους τινὸς πάντως πνευματι- » κῶς ὑψηλοῦ ἐλατηρίου, καίπερ μὴ ἀποβλέποντος εἰς θετικὸν πρακτικὸν τέρμα) ἀπεμα- » κρύνετο τοῦ θετικοῦ ἐδάφους τοῦ πολιτικῶς διανοεῖσθαι καὶ βουλεύεσθαι. Ἡ ἀνάγκη » αὐτὴ τῶν πραγμάτων, ἡ ἄρνησις τοῦ στρατοῦ πρὸς περαιτέρω τοῦ Πενταποτάμου » πορείαν ἤγαγον αὐτὸν εἰς πρακτικωτέρας σκέψεις καὶ ἐνεργείας καὶ εἰς θετικώτερα » πολιτικὰ βουλεύματα. 'Αλλὰ καὶ τὰ τοιαῦτα βουλεύματα, ἡ διατήρησις δηλονότι » κράτους ἀπὸ 'Αδρίου μέχρι 'Ινδοῦ καὶ 'Ιαξάρτου ἐκτεινομένου μετὰ μελετωμένων νέων » κατακτήσεων ἐν 'Ασίᾳ (τῆς 'Αραβίας) καί, ὡς παραδίδεται, καὶ ἐν 'Αφρικῇ (ἁπάσης » τῆς βορείου 'Αφρικῆς, ἰδίως τῆς Καρχηδόνος) καὶ ἐν Εὐρώπῃ (ἐν 'Ιταλίᾳ, εἰ καὶ τὰ » περὶ τοιούτων βουλευμάτων παραδιδόμενα δὲν εἶναι λίαν αὐθεντικά) μετὰ κέντρου » διοικήσεως, τῆς μεγάλης ἀσιατικῆς πόλεως Βαβυλῶνος καὶ μετὰ ἰσονομίας καὶ ἰσηγο- » ρίας Ἑλλήνων καὶ 'Ασιατῶν, δὲν ἦσαν ἰδέαι καὶ βουλεύματα δυνάμενα νὰ ἔχωσι θέσιν » ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐθνικῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ ὡς βουλεύματα ἀποβλέποντα εἰς » τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Οὐδὲν τοιοῦτον φαίνεται ἐν τοῖς λόγοις καὶ » ταῖς πράξεσι τοῦ 'Αλεξάνδρου. Καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθεῖσαι » ἐν τῇ ἄνω 'Ασίᾳ πόλεις εἶχον κυρίως χαρακτῆρα στρατιωτικῶν σταθμῶν ἐναντίον » βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ('Ιδ. Πολυβ. Α' 27, 3· «περιοικεῖται δὲ ἡ Μηδία πόλεσιν » ἑλληνίσι κατὰ τὴν ὑφήγησιν τὴν 'Αλεξάνδρου φυλακῆς ἕνεκα τῶν συγκυρούντων αὐτῇ

» βαρβάρων»). Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καταβαλλόμεναι ἐνέργειαι πρὸς συγχώνευσιν » τοῦ ἀσιατικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ βίου οὐδεμίαν φαίνονται ἔχουσαι ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ » σχέσιν πρὸς τὸν ἀποδιδόμενον αὐτῷ σκοπὸν τοῦ ἐξελληνίσαι τὴν Ἀσίαν, ὡς φρονεῖ » ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ὁ Ἀλέξανδρος φαίνεται νοήσας ὅτι ἡ ἐπὶ στρατιωτικῆς ἀριστο- » κρατίας ἐρειδομένη μακεδονικὴ μοναρχία αὐτοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ συγκρατήσῃ τὸ » βάρος καὶ τὴν συνοχὴν τῆς ἐν τῷ γίνεσθαι ἔτι διατελούσης κοσμοκρατορίας αὐτοῦ καὶ » ὅτι τό τε κράτος καὶ ἡ βασιλικὴ αὐτοῦ ἐξουσία μόνον διὰ τῆς ἰδέας τῆς μοναρχίας κατὰ » τὸ περσικὸν σύστημα ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῇ καὶ τὴν ἰδέαν ταύτην ἐπειράθη νὰ προα- » γάγῃ πέρα ἔτι τοῦ μέτρου καὶ βαθμοῦ τῶν βασιλέων Αἰγύπτου καὶ Ἀσίας, ἀφοῦ ἠξίου » νὰ νομίζηται καὶ νὰ λατρεύηται ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ὡς θεός. Ἐν τῷ συμμίκτῳ τούτῳ » εἴδει ἑλληνικῆς καὶ ἀσιατικῆς περὶ πολιτείας καὶ κράτους ἰδέας οὐδὲν ἠδύνατο νὰ » στερεωθῇ θετικὸν καὶ μόνιμον, ἂν μὴ τὸ κράτος ἐλάμβανε χαρακτῆρα πολιτικὸν ἀκραι- » φνῶς ἀσιατικόν. Πόσον ἡ τοιαύτη μοναρχικὴ ἰδέα οὐχὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι μόνον ἦτο » ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ἀσθενὴς ἄνευ ἐκπάγλου μεγαλοφυΐας καὶ μεγαλουργίας προϊστα- » μένης αὐτῆς, ἐμαρτυρήθη εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τοῖς βαρβα- » ρώτατα διεξαχθεῖσι μεταξὺ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ πολέμοις, ἐν οἷς τὸ εἰδεχθέστατον » φονικὸν θέαμα ἦτο αὐτὸς ὁ φόνος τῶν υἱῶν καὶ νομίμων διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, » παίδων ἔτι ὄντων, καὶ δὴ φόνος ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ὑπὸ μακεδόνων στρα- » τηγῶν τελεσθείς, ἔτι δὲ ἡ διὰ φόνου ἐξολόθρευσις σύμπαντος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου » χωρὶς ἐντεῦθεν, ὡς θὰ προσεδόκα τις, νὰ ἐξεγερθῇ ἐθνικὴ ἀγανάκτησις ἐν τῷ λαῷ » ἐναντίον τοιούτων βδελυρῶν πράξεων.

» Καὶ ὅμως, θαυμαστὸν εἰπεῖν, ἡ διὰ τοιούτων ἀνοσιουργημάτων ἐπελθοῦσα νέα κατά- » στασις ἦτο φύσει προωρισμένη (ἄνευ συνειδήσεως τῶν αὐτουργῶν) εἰς τὸ νὰ ἐπενέγκῃ » τινὰ τάξιν εἰς τὸ χάος τοῦ πολιτικοῦ κληροδοτήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ νὰ διαμορφώσῃ » αὐτὸ ἐπὶ βάσεων μονιμότητός τινος ἐξυπηρετούσης (ὑπεράνω τῆς συνειδήσεως καὶ δια- » νοίας τῶν αὐτουργῶν) τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄνευ τῆς δι' αἱματηροτάτων » τοιούτων ἀγώνων καὶ ἀγριωτάτων μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀγώνων καὶ » τῆς ἀγρίας καταστροφῆς τοῦ οἴκου τοῦ βασιλικοῦ καὶ τῆς ἐντεῦθεν προελθούσης γενέ- » σεως πολλῶν ἰδιαιτέρων κρατῶν ἐντὸς ὡρισμένων γεωγραφικῶν, μέχρι τινὸς δὲ καὶ » ἐθνογραφικῶν ὁρίων, τῶν προκυψάντων ἐκ τῆς ὁριστικῆς κατακερματίσεως τοῦ ἀπὸ » Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἀλεξάνδρου κυβερνωμένου κράτους, πάνυ δύσκολος θὰ ἦτο οἱοσδήποτε » ἐξελληνισμὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν μέθοδον μάλιστα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγκαινισθεῖ- » σαν τῆς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Μηδοπερσῶν συγχωνεύσεως. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπελθούσης κατα- » κερματίσεως τοῦ κράτους ἀπεχωρίσθησαν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου πᾶσαι » αἱ πέραν τοῦ Τίγρητος δυσπρόσιτοι εἰς ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολι- » τισμοῦ χῶραι, ὑπελείφθησαν δὲ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον αἱ χῶραι αἵτι- » νες καὶ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἤδη ἤρξαντο ὑποκείμεναι εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ » ἑλληνισμοῦ, πρὸ πάντων μὲν ἡ βραδύτερον μικρὰ Ἀσία κληθεῖσα μεγάλη χερσόνησος, » κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία. Αὗται δὲ ἀκριβῶς εἰσιν αἱ χῶραι, » ἐν αἷς ὁ ἑλληνικὸς πνευματικὸς βίος τοσαῦτα ἐπετέλεσε μεγάλα καὶ θαυμαστὰ διὰ τῆς » ἀγαθῆς συμπτώσεως τῶν μακεδονικῶν κατακτήσεων. Οἱ αὐτουργοὶ τῶν κατακτήσεων » τούτων δὲν ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁρμώμενοι ἀπὸ ἰδεῶν » ὑψηλῶν περὶ τῆς τούτου ἐπιδράσεως ἐπὶ τὸν νεωστὶ δημιουργηθέντα πολιτικὸν κόσμον » τῆς Ἀνατολῆς. Τοὐναντίον δὲ αὐτὸς ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ περιόδῳ τῆς κοσμοϊστορικῆς » αὐτοῦ ἐξελίξεως καὶ ἐπεκτάσεως διατελῶν ἐκάλλυνε τὴν ἠθικὴν ὄψιν καὶ τὸν χαρακτῆρα

» τῶν ἐξ αἱματηρῶν ἀγώνων προελθόντων κρατῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τινῶν τῶν κρατῶν » τούτων οἱ ἡγεμόνες, ὡς οἱ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου καὶ οἱ Ἀτταλίδαι τῆς Περγάμου, » συνέδραμον εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ » καὶ τῶν ἡγεμόνων τούτων τὸ ἔργον ἦτο ἀποτέλεσμα τοῦ οἴκοθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τῆς » ἰδίας αὐτοῦ πνευματικῆς ἐκπολιτιστικῆς δυνάμεως ἐπεκτεινομένου ἑλληνικοῦ βίου, ὅπως » ὁ ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἐνεργούμενος ἀποικισμὸς ἦτο κυρίως » ἀποτέλεσμα τοῦ μετὰ τῆς πνευματικῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βίου συνδεομένου ἀποι- » κιακοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦ πνεύματος ἐκείνου, ὅπερ καὶ πρὸ ἡμισείας χιλιετηρίδος » ἐν τῇ νεανικῇ περιόδῳ καὶ ὁρμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου εἶχεν ἐπεκτείνει τὰς ἑλληνικὰς » ἀποικίας, τὴν ἑλληνικὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην μέχρι τῶν σκυθικῶν πεδίων καὶ » τῶν ὀχθῶν τῆς Κασπίας πρὸς ἀνατολὰς καὶ μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ πρὸς » δυσμάς, νῦν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀχανεῖς ἐκείνας παραλιακὰς ἀποικίας ἤρξαντο αἱ » μεγάλαι μεσογειακαὶ ἀποικήσεις, ὧν τὴν ἵδρυσιν ὁ Ἰσοκράτης ἤδη εἶχε συστήσει τῷ » Φιλίππῳ Β΄. Ἀλλ' ἂν ὁ ἀποικισμὸς οὗτος ὡς πρὸς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἦτο ἀποτέ- » λεσμα τῆς ἐν τῇ πατρίδι ἐπελθούσης πλησμονῆς τοῦ βίου ὑπὸ πάσας τὰς τούτου ἐπό- » ψεις, ὡς πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τὰς κυβερνήσεις τῶν νέων πολιτικῶν μονάδων τῶν » νέων κρατῶν τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ἦτο ἔργον ἀνάγκης ἀπαραιτήτου καὶ στοιχεῖον ἀπαραί- » τητον πρὸ πάντων οἰκονομικῆς καὶ ἐμπορικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς καθόλου ἀναπτύξεως καὶ » εὐημερίας τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ὡς πρὸς τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι οὐ » μόνον οἱ ἑλληνομακεδονικῆς καταγωγῆς δυνάσται τῶν νέων κρατῶν ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ » ἰθαγενεῖς ἡγεμόνες, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας, Περγάμου, Πόντου καὶ Καππαδοκίας » καὶ Ἀρμενίας ἔτι, εἰργάζοντο ὑπὲρ τῆς δι' ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐκπολιτίσεως τοῦ κρά- » τους αὐτῶν αὐτοὶ προσκαλοῦντες ἀποίκους ἕλληνας ἐκ παντοίων χωρῶν ἑλληνικῶν » καὶ πλεῖστα παρέχοντες προνόμια ταῖς ἐν τοῖς κράτεσιν αὐτῶν ἱδρυομέναις ἑλληνικαῖς » πόλεσι, μάλιστα δὲ καὶ αὐτονομίαν οὐ μόνον ἀστικὴν ἀλλὰ καὶ πολιτικήν. Τὴν τοιαύ- » την τῶν πραγμάτων κατάστασιν διαφωτίζει κατὰ τρόπον ἀξιομνημόνευτον, εἰ καὶ ὀλί- » γον παράδοξον, καὶ συνθήκη τις συνομολογηθεῖσα μεταξὺ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμμα- » χησάντων ἡγεμόνων Πόντου καὶ Ἀρμενίας, Μιθριδάτου ϛ΄ καὶ Τιγράνους Β΄. Κατὰ » τὴν συνθήκην ταύτην τῶν κατακτηθησομένων (ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ) ὑπὸ τῶν συμμάχων ἡγε- » μόνων χωρῶν τὸ μὲν ἔδαφος ἔδει ν' ἀνήκῃ τῷ Μιθριδάτῃ, οἱ δὲ ἄνθρωποι τῷ Τιγρά- » νει οὐχὶ χάριν ἐξανδραποδισμοῦ ἀλλὰ χάριν τοῦ δι' Ἑλλήνων ἀποικισμοῦ καὶ ἐκπολιτι- » σμοῦ τοῦ ἐλαχίστας πόλεις ἑλληνικὰς περιέχοντος κράτους τοῦ Τιγράνους. Οὕτω δὲ ἐκ » μόνης τῆς Καππαδοκίας καὶ Κιλικίας, ἐν αἷς χώραις μέγα ὑπῆρχε πλῆθος ἑλληνικῶν » ἀποικιῶν, ὁ Τιγράνης ἐν μιᾷ μόνῃ στρατείᾳ ἀπήγαγε τριακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων, » δι' ὧν ἵδρυσε πόλεις ἑλληνικὰς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ, ἐν αἷς καὶ τὴν ὁμωνύμως αὐτῷ » κληθεῖσαν Τιγρανούπολιν (ἢ Τιγρανόκερτα ἀρμενιστί).

» Ὁρμὴ λοιπὸν ἀποικιστικὴ ἐν ἑλληνικαῖς χώραις, ἀνάγκη πληθυσμῶν ἐκπολιτιστι- » κῶν ἐν ἀσιατικαῖς χώραις ἦγον εἰς στενὴν συνάφειαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ***τὴν λοιπὴν*** » ***Ἀνατολήν.*** Καὶ τοῦτο μὲν ὡς πρὸς τὸ ἀποικιακὸν εἴτε εἰς τὸν ὑλικὸν πληθυσμὸν ἀπο- » βλέπον μέρος τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπεκτάσεως. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀκραιφνῶς πνευματικῷ » μέρει τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ὁμοία ἕλξις ἀμοιβαία εἵλκυε πρὸς ἀλλήλας Ἑλλάδα καὶ » Ἀνατολήν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς τούτους ὁ πνευματικὸς βίος ὁ ἑλληνικός, » μεθιστάμενος ἀπὸ τῆς πρωτοτυπίας τῆς πρώτης περιόδου εἰς τὴν τῆς πολυμαθείας » τῆς νῦν περιόδου, ἀπὸ τῆς εὐθυγνωσίας καὶ αὐτεπινοίας, καὶ τῆς ἐντεῦθεν προερχομέ- » νης φιλοσοφίας, εἰς τὴν ***πολυμερῆ ἐπιστήμην*** καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπι-

» στήμης ἐπὶ τὸν πρακτικὸν βίον, ᾐσθάνετο ὁρμέμφυτον ἀνάγκην ἐπεκτάσεως πρὸς τὰ » ἔξω, ἡ δὲ ἐγγὺς Ἀνατολή, Ἀσία τε καὶ Αἴγυπτος, ᾐσθάνοντο ἀκριβῶς τὴν ἄμεσον » ἀνάγκην τῆς τοιαύτης πνευματικῆς ἐπικοινωνίας τῶν χωρῶν αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, » οὐ μόνον ἐν τῷ θεωρητικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ. Οὐ μόνον ποιηταὶ καὶ » φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες καὶ ῥητορικῆς διδάσκαλοι σοφισταί, ἀρχιτέκτονες καὶ γλύπται » καὶ ζωγράφοι καὶ **μουσικοὶ** ἀλλὰ καὶ **μαθηματικοὶ** καὶ **φυσικοὶ** καὶ **ἀστρονόμοι** » καὶ **φιλόλογοι** ἢ **γραμματικοὶ** καὶ **μηχανικοὶ** καὶ ἰατροὶ καὶ ἄνδρες ἐπιστήμονες εἰδικοί, » τεχνικοὶ ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἐνεργείᾳ, στρατηγοὶ ἢ ἀρχηγοὶ μισθοφόρων, μυριάδες πολ- » λαὶ μισθοφόρων ἐξαπελύοντο ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου » καὶ μάλιστα τῆς Θρᾴκης, ἵνα ὑπηρετῶσιν ἐν Ἀσίᾳ πρότερον μὲν τοῖς πέρσαις σατρά- » παις, εἶτα δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἢ Ἑλληνιστικοῖς (τοῖς μὴ οὖσιν ἑλληνικῆς καταγωγῆς » ἀλλ' ἑλληνίζουσι τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος) δυνάσταις.

» Καθόλου εἰπεῖν ὁ ἑλληνισμὸς ἐπεβλήθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὴν Ἀνα- » τολὴν διὰ τῆς ἐνοικούσης ἐν αὐτῷ ὑψηλοτέρας ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς, καθαρῶς » ἀνθρωπίνης καὶ κοσμοπολιτικῆς δυνάμεως (εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο, ὅτι ἀπὸ » τῶν χρόνων τοῦ Σωκράτους ἤρξατο ἐπικρατοῦν ὁμοῦ μετὰ τοῦ πράγματος καὶ τὸ » ὄνομα τοῦτο **κόσμου πολίτης** καὶ **κόσμιος**). Ὁ τοιοῦτος ὑψηλός, ἠθικός, ἀκραιφνῶς καὶ » καθολικῶς ἀνθρώπινος, ὑπὸ τὴν ὑψίστην ἔννοιαν τοῦ ἀνθρωπίνου ἰδεώδους, κοσμοπο- » λιτικὸς ἑλληνισμὸς δὲν εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην ἡγεμονικῶν καὶ κυβερνητικῶν ἐνερ- » γειῶν ἵνα διαδοθῇ· ἦν οὕτως εἰπεῖν θρησκεία τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ καθολικωτέρου » πνευματικοῦ βίου διαδιδομένη μόνη δι' ἑαυτῆς, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ » χριστιανικῇ φάσει αὐτοῦ. Ἀλλ' ὑπὸ ἔποψιν καθαρῶς ἱστορικήν, ὡς δύναμις δηλονότι » πνευματικὴ καὶ καθαρῶς ἱστορικὴ ἀνθρωπίνη φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη, ταχύτερον, ἀσφα- » λέστερον, εὐκολώτερον καὶ εὐρύτερον ἐπεκτείνεται καὶ διαδίδεται ἢ ἡ θρησκεία. Καὶ » οὗτος ἦν ἀκριβῶς ὁ χαρακτὴρ τοῦ τότε διαδιδομένου ἐν Ἀνατολῇ ἑλληνισμοῦ.

» Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡγεμόνες τινὲς τῆς Αἰγύπτου ἐπεδαψίλευσαν πᾶσαν ἀρωγὴν ὑλι- » κὴν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ὅπως καὶ οἱ ἡγε- » μόνες τοῦ Περγαμηνοῦ κράτους· ὅτι ὁ Ἀριαράθης Ϛ΄ τῆς Καππαδοκίας «τὴν πάλαι τοῖς » Ἕλλησιν ἀγνοουμένην Καππαδοκίαν κατέστησεν ἐμβωτήριον φιλοσόφων», ὡς λέγει ὁ » Διόδωρος· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν σμικρὰ καὶ σμικρᾶς ἀξίας καὶ σπουδαιότητος ἀπέ- » ναντι τοῦ ἐκπάγλου ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ μεγαλείου τοῦ οἴκοθεν διὰ τῶν ἰδίων » αὐτοῦ δυνάμεων ἐπιβαλλομένου ἑλληνισμοῦ, οἷον βλέπομεν αὐτὸν ἰδίως ἐν τῷ κράτει » τῶν Σελευκιδῶν, ἐνῷ ἡ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καλλιέργεια εἶναι ἔργον κυρίως » πόλεων καὶ ἰδιωτῶν. Οὐδεὶς ἡγεμὼν ἕλλην ἢ ἑλληνίζων συνέλαβε τότε τὴν ἰδέαν νὰ » ἐξελληνίσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ μεθόδων κυβερνητικῶν. Τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ **ἡμι-** » **παράφρονος** καὶ ἀκολάστου Ἀντιόχου Δ΄, τοῦ προδρόμου τούτου τῶν ὀλίγων εὐτυχῶς » ἐκείνων τεράτων ἅτινα περιεβλήθησαν βραδύτερον ἐν Ῥώμῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν πορ- » φύραν, τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπέ- » βλεπον ἁπλῶς εἰς ἁρπαγὴν τῶν πολυτίμων τοῦ ναοῦ σκευῶν, εἰς φορολογικὰς ἐκβιάσεις » καὶ εἰς βιαίαν εἰσαγωγὴν ἑλληνικῶν τινων ἐθίμων, οἷον ἀγώνων, εἰς τοὺς ἀποτροπια- » ζομένους ταῦτα αὐστηροὺς θιασώτας τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ εἰς τέλεσιν θυσιῶν » τῷ Διὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ (Ἰεχωβά), οὐδεμίαν δ' εἶχον οὐδ' ἠδύναντο νὰ ἔχωσι » σχέσιν πρὸς τὸν ὑψηλὸν πνευματικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐν Ἀνατολῇ διαδιδομένου ἑλλη- » νικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο θαυμαστῶς ἀξιομνημόνευτον, ὅτι ἀκρι- » βῶς καθ' ὃν χρόνον ὁ ἰουδαϊκὸς λαὸς κρατερῶς ἐξηγείρετο ἐναντίον τῶν καταπιέσεων

» τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ (175—164 π. Χ.) καὶ ἡρωικῶς ἠμύνετο ὑπὲρ τῶν πατρίων καὶ ὁ » συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ δεινῶς προεφήτευσε τὸν ὄλεθρον τοῦ κράτους » τούτου, κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς χρόνους καὶ ὀλίγῳ προγενεστέρους καὶ μεταγενεστέρους » ἐτελεῖτο ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ μεγάλη ἐσωτερικὴ προσέγγισις πρὸς τὸν ἑλληνισμόν.

» Περὶ τὰ μέσα τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος μετεφράζετο ἐν Αἰγύπτῳ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἡ » Ἱερὰ Γραφὴ (ἡ Παλαιὰ Διαθήκη)· τότε δὲ συνεγράφοντο καὶ βίβλοι ἰουδαϊκαὶ ἐν τῇ » ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ἑλληνιστὶ ἰδίως συνετάχθη τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Μακκαβαίων » (ὡς ἀπόσπασμα τῆς ἑλληνιστὶ συντεταγμένης ἱστορικῆς πραγματείας τοῦ ἀπὸ Κυρήνης » ἑλληνιστοῦ Ἰουδαίου Ἰάσονος), τὸ διηγούμενον ἀκριβῶς μετὰ τόνου τραγικοῦ τὰ » ὅσα ἔπασχον οἱ Ἰουδαῖοι ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου Δ.΄ Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Ἀντιό- » χου Δ΄ πολέμων προελθὼν ἡγεμὼν τῆς αὐτονόμου ἰουδαϊκῆς πολιτείας Ἰωνάθαν ἔπεμ- » πε πρέσβεις καὶ ἔγραφεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς « ἀδελφοὺς Σπαρτιάτας» (Μακκαβαίων » Α΄ 12), οὐ πολλῷ δ'ὕστερον, 130 π.Χ., ὁ τοῦ περιφήμου Ἰησοῦ Σιρὰχ ἔγγονος μετέ- » φραζεν εἰς γλαφυρὰν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῶν τότε χρόνων τὴν «*Σοφίαν* τοῦ Ἰησοῦ » Σιράχ», τοιαύτης δὲ συναφείας μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἰουδαϊσμοῦ καρποὶ ὑπῆρ- » ξαν βραδύτερον ἡ φιλοσοφία τοῦ Φίλωνος καὶ αἱ πολλαὶ ἑλληνιστὶ συντεταγμέναι ἱστο- » ρικαὶ πραγματεῖαι τοῦ φαρισαίου ἑλληνιστοῦ Ἰωσήπου, οὗ τὸ ἰουδαϊκὸν ὄνομα » *Ἰωσὴφ* ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον μετεποιήθη ὑπ' αὐτοῦ τούτου εἰς ***Ἰώσηπον.*** » Τοιαύτη ἦτο ἡ ὑπεράνω τῆς πολιτικῆς διανοίας τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐν ἀντιθέσει μά- » λιστα ἐνίοτε πρὸς ταύτην ἐνεργοῦσα καθολική, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ δύναμις τοῦ » ἑλληνισμοῦ ἡ ἀποτελέσασα τὸ ἰσχυρότατον ὅπλον καὶ ἐλατήριον τῆς διαδόσεως αὐτοῦ. » Ὁ ἑλληνισμὸς λοιπὸν τῆς Ἀνατολῆς ὁ φαινόμενος ἡμῖν ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς ἀπὸ » τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ προελθὼν καὶ διὰ τῶν » ὅπλων αὐτῶν διαδοθεὶς ἦτο καρπὸς ἑαυτοῦ, ἀπέρρεεν ἐκ δυνάμεως πνευματικῆς πολλῷ » ἰσχυροτέρας καὶ διεδίδετο δι'ὅπλων ἠθικῶν πολλῷ δραστικωτέρων καὶ ἀποτελεσματι- » κωτέρων τῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως ὅπλων, διευκολύνας μᾶλλον τὸ ἔργον τῶν ὅπλων τού- » των ἢ διευκολυνάμενος ὑπὸ τούτων. Ὁ σύγχρονος τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἑλληνικὸς κόσμος » οὐδεμίαν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἀνεγνώρισε τοιοῦτον χαρακτῆρα εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἀλε- » ξάνδρου. Πολὺ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου » φίλος καὶ θερμότατος συνήγορος τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν πανελληνικῆς στρατείας ἐκήρυττεν » ἐμφαντικώτατα καὶ ἐνθουσιωδέστατα ὅτι «αἱ Ἀθῆναι» τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα ἐποί- » ησαν μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν τεκμήριον εἶναι καὶ μᾶλλον Ἕλλη- » νας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῶν Ἀθηνῶν ἢ τοὺς τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς φύσε- » ως μετασχόντας». Ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου σύγχρονος περίπου ὀνομαστὸς Σικελιώτης ἱστο- » ριογράφος Τίμαιος (352—256) ἐπῄνει τὸν Δημοσθένην καὶ τοὺς ὁμόφρονας τούτου » ῥήτορας καὶ ἔλεγεν αὐτοὺς «ἀξίους τῆς Ἑλλάδος γεγονέναι, διότι Ἀλεξάνδρου τιμαῖς » ταῖς ἰσοθέοις ἀντέλεγον» (Πολυβ. ΙΒ΄ 2, 3). Ὁ 180 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ » Ἀλεξάνδρου συγγράψας ἱστορίαν μέγας Πολύβιος καλεῖ μὲν τὸν Ἀλέξανδρον » (ΙΒ΄ 22,5) «ἄνδρα τοιοῦτον, ὃν πάντες μεγαλοφυέστερον ἢ κατ'ἄνθρωπον γεγονέναι » τῆς ψυχῆς συγχωροῦσιν», μνημονεύει ὅμως καὶ γνώμην συγχρόνων αὐτῷ περίπου ἀνδρῶν, » οἷον τοῦ Αἰτωλοῦ Χλαινέου, ὅτι ἡ Μακεδόνων δυναστεία «ἀρχὴ συνέβη γεγονέναι τοῖς » Ἕλλησι δουλείας». Πρὸς ἣν γνώμην αὖθις ἀντιτάσσει τὴν τοῦ Ἀκαρνᾶνος Λυκίσκου, ὅτι » ὁ Ἀλέξανδρος «μεγάλων κακῶν τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἔλυσε καταδουλωσάμενος τοὺς » βαρβάρους καὶ παρελόμενος αὐτῶν τὰς χορηγίας, αἷς ἐκεῖνοι χρώμενοι κατέφθειραν τὴν » Ἑλλάδα... ποτὲ μὲν Ἀθηναίους ποτὲ δὲ Θηβαίους, καὶ τέλος ὑπήκοον ἐποίησε τὴν

» Ἀσίαν τοῖς Ἕλλησιν... οἱ δὲ διαδεξάμενοι ἐκεῖνον οἷς μὲν ἀγαθῶν οἷς δὲ κακῶν » ἐγένοντο αἴτιοι πολλάκις».

» Πάντως ἡ ἐν τοῖς ῥήμασι τούτοις ἀναφερομένη ὡς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου γενο» μένη καθυπόταξις τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπαινίσσεται ἁπλῶς καθυπόταξιν πολι» τικήν, οὐχὶ πνευματικὴν διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οὕτως οἱ ἀρχαῖοι ἱστοριογράφοι καὶ » αὐτοὶ οἱ αἰῶνας ἱκανοὺς μετὰ Ἀλέξανδρον συγγράψαντες καὶ δυνάμενοι νὰ κρίνωσι » τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν ὅλῃ τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει καὶ ἀξίᾳ οὐδὲν ὑπαινίσσονται περὶ » τοῦ ὑπὸ τούτου ἢ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας θεωροῦντες σιωπηλῶς » τὸ γεγονὸς τοῦτο (τὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας) ὡς τι ὅλως φυσικὸν ἐξ ἑαυτοῦ » προελθόν. Μόνον δὲ ἡ νεωτάτη ἱστοριογραφία συνέδεσε μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν » διαδόχων αὐτοῦ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς ἐκλήθη ἡ περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστο» ρίας ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων ἀρχομένη (*ἑλληνισμὸς* ἐν τῇ γλώσσῃ » τῆς περιόδου ταύτης δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν ἣν ἔχει σήμερον, τὴν ἔννοιαν δηλονότι τῆς » ἐθνικῆς ἰδιότητος καὶ τῆς ἐθνικῆς δυνάμεως τῆς ἑλληνικῆς· σημαίνει δὲ τοὐναντίον » (ἐκ τοῦ ἑλληνίζειν=μιμεῖσθαι τὰ τῶν Ἑλλήνων) τὴν ὑπὸ ξένων λαῶν θεραπείαν καὶ » μάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μίμησιν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἐντεῦθεν δὲ καὶ » *ἑλληνισταὶ* οἱ ξένοι οἱ λαλοῦντες καὶ γράφοντες ἑλληνιστὶ καὶ μιμούμενοι τὰ τῶν Ἑλλή» νων ἤθη καὶ βίον. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ ὅρου ἔπλασαν οἱ νεώτεροι Εὐρωπαῖοι καὶ τὸν » ὅρον *ἑλληνιστικός* (hellénistique, hellenistisch).

» Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων πρὸς » τὸν *ἑλληνισμὸν* τίθεται πάντως τὸ ζήτημα· ἠδύνατο ἡ Ἀνατολὴ νὰ ἐξελληνισθῇ ἄνευ » τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ;—Εἴμεθα τοσοῦτον εἰθισμένοι καὶ ἐξω» κειωμένοι, ἀπὸ τῆς πρώτης στοιχειώδους διδασκαλίας καὶ σπουδῆς τῆς ἱστορίας μέχρι » τῆς ἀνωτάτης, μετὰ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ *ἑλληνισμὸς* τῆς Ἀνατολῆς ἦν ἔργον τοῦ Ἀλε» ξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὥστε καὶ τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ *ἑλληνισμοῦ* δὲν » διστάζομεν νὰ καλέσωμεν μακεδονικὴν ἢ μακεδονικὸν ἑλληνισμόν, ὅπως ἔπραξεν ὁ » Παπαρρηγόπουλος, ὡσεὶ ὑπῆρχε καὶ προμακεδονικὸς ἑλληνισμὸς καὶ ὑπῆρχε πράγματι » τοιοῦτος ἑλληνισμὸς καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Σκυθίᾳ ἔτι τῇ τε εὐρωπαϊκῇ καὶ τῇ ἀσια» τικῇ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, πολλῷ δὲ πλέον καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ὧν μέγα μέρος ἦτο » Ἑλλὰς καὶ μεγάλη Ἑλλάς. Ἀλλὰ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ μόνον » ἁπλῶς χρονικῶς, ἤτοι ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς » κατ' ἀναλογίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἑλληνισμοῦ δηλονότι τῶν τῆς ρωμαϊκῆς » κυριαρχίας χρόνων. Ὁ ἐνδιατρίβων ὁπωσοῦν ἐπιμελῶς περὶ τὰς ἱστορικὰς ἐρεύνας » ἐννοεῖ ὅτι ἐν πρώτοις ἡ νῦν μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τῆς ἠοῦς ἔτι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ » τῶν ὁμηριακῶν ἔτι χρόνων, μετεῖχε λίαν ἰσχυρῶς τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Τὸν ἑλληνισμὸν » τοῦτον ἐνίσχυσαν θαυμασίως αἱ γενόμεναι ἀποικίαι, αἰολικαί, ἰωνικαί, δωρικαί· τὸ » μέγα λυδικὸν κράτος, πολλῷ δὲ πλέον τὸ μέγα περσικὸν κράτος προσῆλθεν εἰς ἐνί» σχυσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας· ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ γλῶσσα » τῆς ἐμπορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἦτο ἑλληνική, Ἕλληνες δὲ καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς » μικρᾶς Ἀσίας ὑπηρέτουν ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ Βαβυλωνίᾳ πρὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας καὶ » ὡς στρατιῶται (ὡς ἦτο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλκαίου Ἀντιμενίδης), καὶ ἕλληνες ναῦται » ἀπετέλουν τὸ πλήρωμα τοῦ στόλου ὃν κατεσκεύασεν ὁ ἀσσύριος βασιλεὺς Σεναχειρὶμ » ἐπὶ τοῦ Τίγρητος καὶ ὅστις διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου κατέπλευσεν εἰς τὸν Περσικὸν » κόλπον. Καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ δέ, φαίνεται, πολὺ πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτει ὡς γλῶσσα » φιλολογικὴ ἡ ἑλληνική, ὡς μαρτυρεῖται ἔκ τινων ἑλληνιστὶ γεγραμμένων βιβλίων

» τῆς Π. Διαθήκης ἀναγομένων εἰς χρόνους μεταγενεστέρους μὲν τῆς βαβυλωνιακῆς » αἰχμαλωσίας προγενεστέρους δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου » ἑλληνισμὸς δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων, ἀλλὰ λαμβάνει ἐπίδοσιν » μεγάλην ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων. Ὁ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἱδρύσεως τῆς » Ναυκράτιδος καὶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ φιλέλληνος Ἀμάσεως τοσοῦτον ἐπικρατῶν » ἑλληνισμὸς ἐγένετο ἐπικρατέστερος ἐν τοῖς μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους χρόνοις, » ὁπότε καὶ τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς Ἄμμωνος ἐγένετο δεύτερον μαντεῖον Δελφικὸν » διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ αἰγύπτιοι θεοὶ εὗρον εὐπρόσδεκτον εἴσοδον εἰς τὸ πάνθεον » τὸ ἑλληνικόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Μεσοποτομίᾳ ὁ » ἑλληνισμὸς ἐπεκράτησεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ, εἰ καὶ ἐπὶ τῆς » περσικῆς κυριαρχίας ὑπῆρχον ἐνταῦθα ζώπυρα ἑλληνισμοῦ· ἄλλως ὅμως ἔχουσι τὰ πρά- » γματα προκειμένου περὶ τῆς νῦν μικρᾶς Ἀσίας.

» Τὸ σπουδαιότατον ὡς πρὸς τὴν νῦν μ. Ἀσίαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ εἶναι ἡ » γνῶσις τῶν κατὰ τὴν κατάστασιν τῆς χώρας τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα πρὸ τῆς στρατείας » τοῦ Ἀλεξάνδρου. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πολλαὶ ἐγένοντο ἔρευναι ἐν τοῖς ἐσχά- » τοις χρόνοις καὶ ἱκαναὶ ἐξεδόθησαν πραγματεῖαι, ἐν αἷς σπουδαιοτάτην κατέχουσι θέσιν » αἱ τοῦ Γερμανοῦ Walter Judeich «Μικρασιατικαὶ μελέται. Ἔρευναι περὶ τῆς ἑλλη- » νικῆς ἱστορίας τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος (Kleinasiatische Studien. Untersuchungen » zur griechishen Geschichte des 4. Jahrhunderts v. Chr). Τὸ γενικὸν συμπέρασμα » τῶν τοιούτων ἐρευνῶν εἶναι ὅτι ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. Χ. » αἰῶνος ἐν τῇ ὅλῃ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ δὴ ἐν τοῖς μεσογείοις ἐπιχωριάζων ἑλληνισμὸς δὲν » προῆλθεν ὡς ἐκ θαύματος διὰ τῆς ἐντεῦθεν διαβάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τῶν μέχρι » τοῦ 301 π. Χ. μεταξὺ τῶν διαδόχων διεξαχθέντων αἱματηρῶν πολέμων, ἀλλὰ πρὸ πολ- » λοῦ παρεσκευάζετο ἐπὶ τῆς περσικῆς ἤδη κυριαρχίας βραδέως καὶ ἀσφαλῶς. Ἡ ἑλληνικὴ » γλῶσσα κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον εἶχε κατασταθῆ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς περσικῆς ἀρχῆς » ἐν τῷ δυτικῷ τμήματι τῆς μικρασιατικῆς χερσονήσου καὶ ἐν ταύτῃ ἐδημοσιεύοντο τὰ » ἀπὸ Σούσων πεμπόμενα διατάγματα τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἡ γλῶσσα ἡ ἐμπορική, » ὡς ἐρρήθη, ἦτο ἡ ἑλληνική. Στίφη ἑλλήνων μισθοφόρων διέσχιζον κατὰ μῆκος καὶ » πλάτος τὴν χερσόνησον ὑπηρετοῦντες τοῖς φιλοδόξοις σατράπαις ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους » πολεμικαῖς συγκρούσεσι δυνάμενα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν πρῶτον φιλόδοξον σατρά- » πην τὸν ἐξεγειρόμενον ἐναντίον τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὡς ἔπραξε τοῦτο περὶ τὰ μέσα » τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ὁ φοβερὸς σατράπης τῆς Καππαδοκίας Δατάμης μόλις καταβλη- » θεὶς διὰ τῆς ἐπ' αὐτὸν συστάσεως πολλῶν ἄλλων σατραπῶν. Αὐτὸς ὁ σατράπης Δατά- » μης ὡς Κὰρ τὴν καταγωγὴν ἦτο μᾶλλον Ἕλλην ἢ Πέρσης. Οἱ μισθοφόροι οἱ ὑπὸ τοῦ » Κύρου ἐναντίον τοῦ Ἀρταξέρξου Β' ἀχθέντες καὶ εἶτα ἀφόβως ἐπιστρέψαντες εἰς τὰς » ἑλληνικὰς χώρας ἦσαν Ἕλληνες. Ἡ τοῦ Ἀγησιλάου εὐχερὴς καὶ ἐπιτυχὴς μέχρι Ἅλυος καὶ » Καππαδοκίας προέλασις μαρτυρεῖ πόσον εὐχερὴς ἦτο ἡ τῆς ὅλης χερσονήσου ὑπὸ οἱουδή- » ποτε ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατάληψις. Πλὴν τούτων κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἤδη παρὰ τοὺς σατρά- » πας ἐν μέρει δὲ καὶ ὑπὸ τοὺς σατράπας ὑπῆρχον ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἰσχυροὶ ἐγχώριοι ἡγεμό- » νες ἱδρύοντες κράτη ἔχοντα κέντρα ἑλληνικά. Οὕτως ὁ Μαύσωλος τῆς Καρίας (377— » 353 π.Χ.) μετέστησε τὴν ἕδραν αὑτοῦ ἀπὸ τῶν καρικῶν Μυλάσων εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν » Ἁλικαρνασσόν. Ὅμοια κράτη ὑπῆρχον καὶ ἐν Πόντῳ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ. Ἐν Ἡρακλείᾳ » τῇ Ποντικῇ περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος (πρὸ τῆς στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου) » εἶχεν ἱδρύσει κράτος ἑλληνικὸν Τιμόθεος ὁ Κλεάρχου ὡς τύραννος· καὶ τῷ 338 π. Χ. » πρὸ τῆς εἰς Ἀσίαν μεταβάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου διεδέξατο αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ

» Διονύσιος, οὗ γυνὴ ἦτο ἡ τοῦ μεγάλου βασιλέως Δαρείου τοῦ Κοδομανοῦ ἀνεψιὰ Ἄμαστρις.
»Πλὴν τούτων μεγάλην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκτήσαντο δύναμιν ἐν τῇ νῦν μ.
» Ἀσίᾳ τὰ ἱερατικὰ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κράτη, τὰ δύο κόμματα τῆς Καππαδοκίας καὶ Πόν-
» του, τὰ *Ὄλβασα* τῆς Κιλικίας, Πεσσινοῦς τῆς Φρυγίας, Τελμησὸς τῆς Λυκίας, καὶ τὰ κράτη
» ταῦτα διὰ τῶν μαντείων αὐτῶν ἐπεκοινώνουν πρὸς τὰ ἐν ταῖς δυτικαῖς παραλίαις καὶ ἐν
» τῷ Αἰγαίῳ καὶ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι περιώνυμα μαντεῖα. Καθόλου δὲ πνεῦμα ἑλλη-
» νισμοῦ ἰσχυρὸν πνέει τὴν χερσόνησον κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἀπὸ τῶν παραλίων
» πρὸς τὴν Μεσόγειον, ὅπερ τοσοῦτον εὐχερῶς κατέστησε τὴν χώραν ταύτην κατὰ τὸν ἑπό-
» μενον αἰῶνα κέντρον ἑλληνισμοῦ. Προσθετέον δὲ εἰς πάντα ταῦτα ὅτι σχεδὸν ἅπαντες οἱ
» λαοὶ τῆς μ. Ἀσίας ἦσαν τότε φρυγοπελασγικῆς καταγωγῆς συγγενεῖς τὴν γλῶσσαν πρὸς
» τοὺς Ἕλληνας.

» Ἐκ πάντων τούτων δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὁπωσοῦν ἀσφαλῶς ὅτι ἡ μ. Ἀσία τοὐλά-
» χιστον καὶ ἄνευ τῆς στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔμελλε νὰ ἐξελληνισθῇ ἀσφαλῶς. Ἄλλως
» τε ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου διάβασις διὰ τῆς μ. Ἀσίας γενομενη ταχέως διὰ στρατιωτικῆς
» πορείας οὐδὲν κατέλιπε μνημεῖον ὄπισθεν αὐτῆς, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ Εὐμέ-
» νους, οὐδὲν κτίσμα φέρον τὸ ὄνομα Ἀλεξάνδρου· συνετέλεσαν δὲ εἰς τὴν περαιτέρω ἐξελ-
» λήνισιν τῆς χώρας οὐχὶ μακεδόνες σατράπαι ἢ στρατηγοὶ ἀλλ' ἐγχώριοι ἡγεμόνες ἐρα-
» σταὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως καὶ φιλοσοφίας, ὅπως ἦτο ἰδίως ὁ Ἀριαράθης Ϛ´
» τῆς Καππαδοκίας»].

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπροοιμίασεν εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς συγχωνεύσεως καὶ διὰ γάμων μικτῶν, ὡς εἴδομεν, καὶ διὰ μικτῶν πανηγύρεων καὶ διὰ στρατοῦ μικτοῦ. «Οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευσεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς ἐχρήσατο», λέγει ὁ Πλούταρχος· «ἀλλὰ κοινῶς ἥκειν θεόθεν ἁρμοστὴς καὶ διαλλακτὴς τῶν ὅλων νομίζων, οὓς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος, εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκὼν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ, τοὺς βίους καὶ τὰ ἤθη ἔμιξε». Καὶ μικρὸν κατωτέρω, ἐμπαίζων τὸν Ξέρξην, διότι ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἑνώσει τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς γεφυρώσεως τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀντιπαραθέτων εἰς τὸ ἀνόητον ἐκεῖνο τοῦ μεγάλου βασιλέως βούλευμα τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἑνώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πραχθέντα, ὁ Πλούταρχος ἐπιφέρει· «Οὕτως ἔμφρονες βασιλεῖς Ἀσίαν Εὐρώπῃ συνάπτουσιν, οὐ ξύλοις οὐδὲ σχεδίαις, οὐδὲ ἀψύχοις καὶ ἀσυμπαθέσι δεσμοῖς, ἀλλ' ἔρωτι νομίμῳ, καὶ γάμοις σώφροσι, καὶ κοινωνίαις παίδων τὰ γένη συνάπτοντες. Πρὸς τοῦτον ἀποβλέπων τὸν κόσμον Ἀλέξανδρος οὐ τὴν ἐσθῆτα προσήκατο τὴν μηδικὴν ἀλλὰ τὴν περσικήν, εὐτελεστέραν οὖσαν. Τὰ γὰρ ἔξαλλα καὶ τραγικὰ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου παραιτησάμενος, οἷον τιάραν καὶ κάνδυν καὶ ἀναξυρίδας, ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ καὶ περσικοῦ τρόπου μεμιγμένην τινὰ στολὴν ἐφόρει, καθάπερ Ἐρατοσθένης ἱστόρηκεν. Ὡς μὲν φιλόσοφος τοῖς ἀδιαφόροις χρώμενος, ὡς δὲ ἡγεμὼν κοινὸς καὶ βασιλεὺς φιλάνθρωπος, τῇ περὶ τὴν ἐσθῆτα τιμῇ τὴν τῶν κεκρατημένων ἀνακτώμενος εὔνοιαν, ἵνα βεβαίως παραμείνωσιν ἀγαπῶντες ὡς ἄρχοντας μακεδόνας, μὴ μισοῦντες ὡς πολεμίους».

Ἕτερος δὲ ἱστορικὸς φιλόσοφος μέγας, ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας γάλλος Μοντέσκιος, ἀνακράζει ἐν τῷ περιωνύμῳ αὐτοῦ «περὶ τοῦ πνεύματος τῶν νόμων» συγγράμματι· «Ἰδοὺ λοιπὸν κατακτητὴς τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἐθρήνησαν ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὑποταχθέντα ἔθνη· ἰδοὺ σφαιριστὴς ὃν ἔκλαυσε καὶ αὐτὸς ὁ ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθεὶς βασίλειος οἶκος! Τοιοῦτό τι περὶ οὐδενὸς ἄλλου τῶν δορικτητόρων ἀνέφερεν ἡ ἱστορία». Καὶ μετ' οὐ πολὺ αἰνιττόμενος τὰς παραφορὰς τοῦ

Ἀλεξάνδρου, ἰδίως τὸν φόνον τοῦ Κλείτου, ἐπιλέγει· «Ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας αὐτοῦ πονηρὰς πράξεις κατέστησε περιωνύμους διὰ τῆς μετανοίας· ὥστε ὁ κόσμος ἐλησμόνησεν αὐτάς, ἐνθυμούμενος μόνον τὸ σέβας τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ἀρετήν· ὥστε ἐθεωρήθησαν ὡς συμφοραὶ μᾶλλον τυχαῖαι ἢ ὡς ἴδιαι αὐτοῦ πράξεις· ὥστε οἱ μεταγενέστεροι θεωροῦντες τὰ ἁμαρτήματα ἐκεῖνα, ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καλυπτόμενα ἠλέησαν μὲν αὐτὸν ἐνίοτε ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν ποτέ».

Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου ἀλήθεια. Ἀναμάρτητος βεβαίως δὲν ὑπῆρξε, μάλιστα περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ὅτε τὰ πάθη αὐτοῦ ὑπερέβαλον τὰ ὅρια τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἀνεδείχθη οὐ μόνον τῶν κατακτητῶν ὁ μέγιστος ἀλλὰ καὶ τῶν κυβερνητῶν ὁ μᾶλλον μεγαλεπήβολος καὶ ἀγαπητός. Τὸ κράτος τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡπλοῦτο ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης μέχρι τῶν Ἰμαλαΐων καὶ ἀπὸ τῶν ἀφρικανικῶν ἐρήμων μέχρι τῶν στεππῶν τῆς Ἀραλικῆς λίμνης. Ἂν δὲν ἐξελλήνισεν ἅπασαν τὴν ἀχανῆ ἐκείνην μοναρχίαν, ἔρριψεν ὅμως τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ ἔργου ὅπερ μετέπειτα συνεπλήρωσαν οἱ διάδοχοι. Ἐκ τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἡ γνωστὴ ἄχρι τοῦδε ἱστορία αὐτὸν πρῶτον ἐπωνόμασε Μέγαν.

Νόμισμα κοπὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου

(Ὁ Ἀλέξανδρος φορῶν δορὰν ἐλέφαντος. ἐπιγραφὴ «ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ», Ζεὺς ἀετοφόρος καὶ Πήγασος)

[» Ἡ προσωνυμία αὕτη τρεῖς περίπου αἰῶνας καὶ πλέον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἤρξατο διδομένη αὐτῷ, διότι ἐκ τῶν ὁπωσοῦν ἐγκρίτων συγγραφέων παρὰ Πλουτάρχῳ τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, ἀπαντᾷ αὕτη, ἐνῷ ὁ Πομπήιος ἐν τῇ συγχρόνῳ αὐτῷ ἱστορίᾳ ἐκλήθη magnus, ἤτοι δύο περίπου αἰῶνας πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καίπερ δύο αἰῶνας καὶ πλέον μετὰ τὸν τούτου θάνατον γεννηθείς. Ἡ συνήθης κλῆσις τοῦ Ἀλεξάνδρου πρότερον εἶναι Ἀλέξανδρος Φιλίππου ἢ Ἀλέξανδρος ὁ ***Μακεδών*** ἢ ἀμφότερα ὁμοῦ (ὡς ἐν Μακκαβ. Α´ 1· «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου ὁ Μακεδών»). Ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραδόσεσι καλεῖται οὗτος ***Ἰσκενδὲρ*** παρὰ τοῖς Ἄραψιν ἢ ***Σικανδὲρ*** παρὰ τοῖς Πέρσαις, **Δουλκαρνέϊν** ἤτοι «Ἀλέξανδρος ὁ δίκερως». Καὶ τὸ μὲν ὄνομα ***Ἰσκενδὲρ*** ἢ ***Σικανδὲρ*** εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Οἱ ὁπωσοῦν γινώσκοντες τὴν Ἀραβικὴν ἐννοοῦσι πῶς οὕτω μετέπεσεν ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Οἱ Ἄραβες συνηθίζουσι τῶν ὀνομάτων τῶν οὐσιαστικῶν νὰ προτάσσωσι τὸ ἄρθρον *ἀλ*. Ὅπως δὲ οἱ Εὐρωπαῖοι οἱ μὴ εἰδότες τὴν τοιαύτην χρῆσιν τοῦ ἄρθρου πολλὰ ὀνόματα ἐκ τῆς ἀραβικῆς ληφθέντα εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ εἰς τὴν συνήθη χρῆσιν συνεχώνευσαν μετὰ τοῦ ἄρθρου (ἄλ-γεβρα) (ἀλ-χημεία, ἀλ-μανάχ, ἀλ-τουβαρέν, ἀλ-κοχόλ) οὕτω καὶ οἱ Ἄραβες ἐνίοτε ἀπὸ τῶν ξενικῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχομένων ἀπὸ τῆς συλλαβῆς αλ, νομίζοντες ταύτην ἄρθρον, ἀφαιροῦσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ξενικοῦ ὀνόματος. Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ αλ ἀπὸ τῶν δύο πρώτων συλλαβῶν τοῦ Ἀλέξανδρος τὸ ὄνομα τοῦτο μετέπεσε παρὰ τοῖς Ἄραψιν εἰς ***Ἐξανδέρ***, ***Ἐκσανδὲρ*** καὶ μεταθέσει τῶν συμφώνων κ σ εἰς σκ ***Ἰσκανδέρ***, μεταπεσὸν παρὰ τοῖς Πέρσαις εἰς Σικανδέρ (οὕτω καὶ τὸ ***Ἀράξης***, θεωρηθὲν ὑπὸ τοῦ ἄραβος γεωγράφου ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ ἀλ-Ῥάξ, μετεποιήθη εἰς Ῥάξ). Ἐκ τῆς ἀραβικῆς δὲ τὸ ὄνομα (Ἀλέξανδρος) ὑπὸ τὸν τύπον ***Ἰσκανδὲρ***

» μετὰ μικρῶν παραλλαγῶν (*Ἰσκενδὲρ* παρὰ Τούρκοις, *Σικανδὲρ* παρὰ Πέρσαις, » Ἀφγανοῖς καὶ ἄλλοις ἰρανικοῖς λαοῖς) διεδόθη εἰς τὰς ἄλλας ἀσιατικὰς γλώσσας.

» Τὸ δὲ ἐπίθετον ἢ ἐπώνυμον *Δουλκαρέϊν* = μετὰ δύο κεράτων, *δίκερως*, » ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους ἑρμηνείας ἀδοκίμους, οἷαι *κύριος δύο ἠπεί-* » *ρων*, Εὐρώπης καὶ Ἀσίας (καὶ διατί οὐχὶ τριῶν, ἀφοῦ ἦρξε καὶ τῆς Αἰγύπτου;), » ἢ *κύριος δύο αἰώνων* (καὶ δύο κόσμων). Τὴν ἀληθῆ ἑρμηνείαν τοῦ ἀραβι- » κοῦ ἐπωνύμου τοῦ Ἀλεξάνδρου εὑρίσκομεν ἐν τοῖς ψευδοκαλλισθενείοις, ἐν οἷς » καλεῖται οὗτος *μηλόκερως*, ἤτοι ἔχων κέρας ἢ κέρατα *μήλου*, ἤτοι προβάτου. » Ὡς γνωστὸν ὁ *κριὸς* ἦν ἱερὸν ζῷον τοῦ ἐν Θήβαις ταῖς αἰγυπτιακαῖς ἐν » ἀρχῇ, εἶτα δ' ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ λατρευομένου καὶ σφόδρα τιμωμένου, λατρευομέ- » νου δὲ καὶ ἔν τισι τόποις ἑλληνικοῖς ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις (ἐν Λακεδαίμονι, » ἐν Θήβαις, ἐν Παλλήνῃ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν οἷς τόποις ὑπῆρχον ναοὶ καὶ βωμοὶ αὐτοῦ, » ὅπως καὶ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ) θεοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς *εὐφορίας*, εἶτα δὲ τοῦ *ἡλίου* » (ὅτε ἡνώθη ἡ λατρεία καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου Ρά (Ἀμμὰν Ρά). » Ὁ Ἀμμὰν Ρὰ εἰκονίζετο μετὰ κεφαλῆς κριοῦ, φερούσης συνεστραμμένα πρὸς τὰ » κάτω κέρατα δύο, ἢ καὶ ὡς κριὸς ἔτι. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὡς υἱὸς τοῦ » Ἄμμωνος ἢ καὶ ὡς Ἄμμων ἔτι τιμώμενος ἐν Αἰγύπτῳ εἰκονίζετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ » τῶν ἐγχωρίων μετὰ δύο κεράτων καὶ τούτου ἕνεκα προσωνυμεῖτο *δίκερως*, ἐντεῦθεν τὸ » ἀραβικὸν δουλκαρέϊν=ἔχων δύο κέρατα. Ὁπωσδήποτε τό τε ἐν τοῖς ψευδοκαλλισθενείοις » *μηλόκερως*=φέρων κέρατα προβάτου ἤτοι κριοῦ (παραδόξως ἐν οὐδενὶ ἑλληνικῷ λεξι- » κῷ εὕρηται ἡ λέξις οὐδ' ἐν αὐτῷ τῷ θησαυρῷ τοῦ Ἑρ. Στεφάνου) καὶ τὸ ἀραβικὸν » *δίκερως* προῆλθον ἐκ τῆς πρὸς τὸν *κριὸν* θεὸν Ἄμμωνα συναφείας τοῦ ὀνόματος τοῦ » Ἀλεξάνδρου. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς παραδόσεσιν ὀνόματος καὶ » ἐπωνύμου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

» Ὡς πρὸς δὲ τὸν λοιπὸν χαρακτῆρα τῶν παραδόσεων τούτων, αὗται ἀπορρέουσαι » ἀπὸ τῶν ψευδοκαλλισθενείων, ὧν πατρὶς εἶναι ἡ Αἴγυπτος, ἔχουσι χαρακτῆρα μᾶλ- » λον ἢ ἧττον μυθιστορικόν, οἷον βλέπομεν αὐτὸν ἰδίως ἐν τῇ περσικῇ ποιήσει. Ἡ μόνη » πρὸς τὸ ἀκραιφνῶς ἱστορικὸν πλησιάζουσα ἀνατολικὴ παράδοσις εἶναι ἡ ἐν τῇ Π. Δ. » ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Μακκαβαίων· ἀλλ' αὕτη ὀλίγον σχετικῶς ἀφισταμένη ἀπὸ τῶν χρό- » νων τοῦ Ἀλεξάνδρου (ἐγράφη περὶ τὰ μέσα τοῦ 3 π.Χ. αἰῶνος) πηγάζει ἀπὸ τῶν συγ- » χρόνων τῇ βασιλείᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπομνημονευμάτων. (Ἡ ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν » Μακκαβαίων (συγγραφῇ τοῦ ἑλληνιστοῦ ἰουδαίου Ἰάσονος) Α΄ 1-8 περὶ Ἀλεξάν- » δρου συντομωτάτη ἀφήγησις ἔχει ὧδε· «Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ πατάξαι Ἀλέξανδρον τὸν » Φιλίππου τὸν Μακεδόνα, ὃς ἐπάταξε τὸν Δαρεῖον βασιλέα Περσῶν καὶ Μήδων καὶ » ἐβασίλευσεν ἀντ'αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ συνεστήσατο πολέμους πολλούς, » καὶ ἐκράτησεν ὀχυρωμάτων πολλῶν, καὶ ἔσφαξε βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ διῆλθεν ἕως » ἄκρων τῆς γῆς, καὶ ἔλαβε σκῦλα πλήθους ἐθνῶν, καὶ ἡσύχασεν ἡ γῆ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ » ὑψώθη καὶ ἐπήρθη ἡ καρδία αὐτοῦ. Καὶ συνῆξε δύναμιν ἰσχυρὰν σφόδρα, καὶ ἦρξε » χωρῶν καὶ ἐθνῶν καὶ τυραννιῶν καὶ ἐγένοντο αὐτῷ εἰς φόρον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἔπεσεν » ἐπὶ τὴν κοίτην, καὶ ἔγνω ὅτι ἀποθνήσκει. Καὶ ἐκάλεσε τοὺς παῖδας αὐτοῦ τοὺς ἐνδό- » ξους. τοὺς συνεκτρόφους αὐτοῦ ἀπὸ νεότητος, καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ » ἔτι ζῶντος αὐτοῦ (ἐννοεῖ πάντως τὰς διαφόρους σατραπείας, ἃς συστησάμενος διώρισεν » ἑκάστῃ σατράπην ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἀρίστων, Πτολεμαῖον ἐν Αἰγύπτῳ, Ἀντίγονον ἐν τῇ » μεγάλῃ Φρυγίᾳ, τὸν Ἀντίπατρον κατέλιπεν ἐπίτροπον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἄλλους ἀλλα- » χοῦ διώρισε σατράπας). Καὶ ἐβασίλευσεν Ἀλέξανδρος ἔτη δώδεκα καὶ ἀπέθανε. Καὶ

» ἐπεκράτησαν οἱ παῖδες αὐτοῦ ἕκαστος ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ. Καὶ ἐπέθεντο πάντες διαδή-
» ματα μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν (οἱ λεγόμενοι Ἐπίγονοι)
» ἔτη πολλά, καὶ ἐπλήθυναν κακὰ ἐν τῇ γῇ. Καὶ ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῶν ῥίζα ἁμαρτωλὸς Ἀντίοχος
» Ἐπιφανής...» Τοιαῦτα τὰ ἐν τῇ Π. Δ. περὶ Ἀλεξάνδρου ἱστορούμενα.

» **Ἀραβικαὶ καὶ περσικαὶ περὶ Ἀλεξάνδρου παραδόσεις.** Αἱ παρὰ τοῖς Ἄραψι περὶ
» τοῦ Ἀλεξάνδρου παραδόσεις ἐν ταῖς ψευδοκαλλισθενείοις παραδόσεσιν, ὧν πηγὴ εἶναι
» ἡ Αἴγυπτος, φαίνεται ὅμως ὅτι τὴν ὁριστικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν ἔλαβον ἐν πολλῷ
» μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ τῶν Ἑλλή-
» νων ὄνομα ἀφωμοιώθη πρὸς τὸ τῶν *Ρωμαίων* καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκαλοῦντο ἐν πάσῃ τῇ Ἀνα-
» τολῇ *Ρωμαῖοι* καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐθεωρεῖτο Ρωμαῖος. Τοῦτο τοὐλά-
» χιστον μαρτυρεῖ τὸ ἐπίθετον *Ρωμαῖος* (*ρουμὶ*), μεθ' οὗ εἶναι γνωστὸς ὁ Ἀλέξανδρος ἐν
» τῇ ἀραβικῇ, τὸ αὐτὸ φέρων ἐπίθετον καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀσιατικαῖς παρδόσεσιν. Ἐντεῦθεν
» ὁ Ἀλέξανδρος τῶν ἀσιατικῶν τούτων παραδόσεων ἀφομοιωθεὶς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀσια-
» τικῶν λαῶν πρὸς αὐτοκράτορα ρωμαῖον χριστιανὸν ὑπὸ τοιαύτην μόνον μορφὴν καὶ
» ἰδιότητα ἐκπροσωπεῖ τὸ ἰδεῶδες μεγαλεῖον κοσμοκρατορικῆς ἀρχῆς ***ρωμαϊκῆς χριστιανι-***
» ***κῆς.*** Ἡ τοιαύτη ἰδιότης καὶ μορφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου διεσώθη μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ περσικῇ
» ἐπικῇ ἢ ἡρωικῇ ποιήσει τῆς νεοπερσικῆς μωαμεθανικῆς γραμματείας, ἀρυσαμένης τό τε
» ὄνομα καὶ τὴν ποιητικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ γραμματείας
» τοῦ περσικοῦ κράτους τῶν ***Σασσανιδῶν*** (226 μ. Χ. — 651 μ. Χ.) Ἀλλ' ἡ μὲν περσικὴ
» ποίησις ἢ παράδοσις τῶν Σασσανιδῶν συνῆψε τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῶν
» πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τοῦ Βυζαντίου πολιτικῶν σχέσεων τοῦ κράτους τῶν ***Σασσανι-***
» ***δῶν***, τὸ δὲ νεώτερον μωαμεθανικὸν περσικὸν ἔπος διήνθισε τὴν ποιητικὴν ἱστορίαν τοῦ
» ἥρωος βασιλέως καὶ μετά τινων παραδόσεων μωαμεθανικῶν, οὕτω δὲ παρήχθη ἡ πλή-
» ρης ἀσιατικὴ ποιητικὴ εἰκὼν καὶ ἱστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἵαν εἰκονίζει ἡμῖν αὐτὸς ὁ
» Ὅμηρος τῆς νεοπερσικῆς μωαμεθανικῆς ποιήσεως καὶ δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῆς νεω-
» περσικῆς φιλολογίας καὶ φιλολογικῆς γλώσσης, ὁ περίφημος ***Φιρδουσὴ*** (Ἄβουλ Κασὶμ
» Μανσοὺρ ***Φιρδουσή***), ὁ τὴν ἱστορίαν ὅλην τῶν Περσῶν τὴν γνωστὴν εἰς τοὺς χρόνους τῶν
» Σασσανιδῶν μεταποιήσας εἰς ἔπος διὰ τῆς περιφήμου ἐμμέτρου ποιητικῆς αὐτοῦ «ἱστο-
» ρίας ἢ βιβλίου τῶν βασιλέων» (Σαχναμὲ=βίβλος τῶν βασιλέων). Τὸ ἐν μέρει ἱστορικόν,
» ἐν μέρει μυθικὸν περιεχόμενον τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ἱστορίας ἠρύσατο ὁ Φερδούση ἐκ
» τοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς τοῦ τελευταίου σασσανίδου πέρσου βασιλέως Ἰστεγέρδου
» (632—651) ἐν τῇ περσικῇ γλώσσῃ τῶν Σασσανιδῶν συνταχθέντος «βιβλίου τῶν βασι-
» λέων» (***Χοδαϊναμέ***) τοῦ διαδοθέντος ὕστερον εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ μεταφρασθέν-
» τος καὶ εἰς τὴν ἀραβικήν. Τὴν ἐν πεζῇ περσικῇ γλώσσῃ τῶν χρόνων τῶν Σασσανιδῶν
» γραφεῖσαν ταύτην ἱστορίαν ἐπεχείρησεν ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος ἀκμάσας
» πέρσης μωαμεθανὸς ποιητὴς Δακκί (Ἀβοῦ Μανσοὺρ Δακκί) νὰ μεταβάλῃ εἰς ἔπος ἔμμε-
» τρον, ἀλλ' ἐλάχιστον μέρος τῆς ἐποποιίας ταύτης ἐπιτελέσας ἐτελεύτησε. Ὁ Φερδούση δ'
» ἦν ὁ μετὰ τοῦτον λαμπρῶς ἐπιλαβόμενος τοῦ ἔργου καὶ περατώσας αὐτό.

» **Ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῷ ἔπει τοῦ Φερδούση (Σαχναμέ).** Ἡ μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου
» ἱστορία τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Περσίας εἶναι ὅλως μυθικὴ περιστρεφομένη περὶ
» ὀνόματα μυθικά, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι μετενηνεγμένα μετὰ στολῆς ποιητικῆς μυθικῆς
» ἐκ τῆς μεταγενεστέρας ἱστορίας τῶν σασσανιδῶν βασιλέων. Ἡ ἀρχαία ἱστορία Ἑλλάδος
» καὶ Εὐρώπης εἶναι παντάπασιν ἄγνωστος τῷ ποιητῇ (ὁ ὅλος μὴ ἀσιατικὸς κόσμος
» περιλαμβάνεται ἐν τῷ ἔθνει *Ρούμ — Ρωμαῖος* (τοῦ Βυζαντίου Ἕλλην) ὅπως καὶ ἡ
» ἀρχαία ἱστορία τῆς Περσίας ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἰρανίων τινῶν ἡγεμόνων μυθικῶν. Ἐκ

» ὠκεανοῦ τῆς λήθης τῆς ἀρχαίας πραγματικῆς ἱστορίας, ἑλληνικῆς τε καὶ περσικῆς,
» ἐπέπλευσαν, ἠλλοιωμένα τὴν ἱστορικὴν μορφήν (μεταπεποιημένα τὰ μὲν ἑλληνικὰ ἐπὶ τὸ
» βυζαντιακὸν ἑλληνικόν, τὰ δὲ περσικὰ ἐπὶ τὸ περσικὸν τῶν ***Σασσανιδῶν***) μόνον τὰ
» ὀνόματα Φιλίππου (Φιλεΐκου) τοῦ πατρὸς' Αλεξάνδρου ('Ισκανδὲρ ἢ Σικανδέρ) καὶ 'Αρι-
» στοτέλους ('Αριστάταλις), τούτου ὑπὸ μορφὴν πρωθυπουργοῦ τοῦ 'Αλεξάνδρου, ρωμαίου
» (ἕλληνος καὶ χριστιανοῦ), τοῦ 'Εδέκωνος (Βίδεκουν), τοῦ περιφήμου Σκύθου ἢ Οὔν-
» νου συμβούλου τοῦ 'Αττίλα, ὑπὸ ἰδιότητα καὶ μορφὴν πρωθυπουργοῦ τοῦ 'Αλεξάνδρου
» (ὡς ἐκ τῆς συγχύσεως 'Αλεξάνδρου πρὸς τὸν ἄγνωστον τῷ πέρσῃ ποιητῇ 'Αττίλαν),
» ἐκ δὲ τῆς περσικῆς τὸ Γουτάσπου (Ὑστάσπους, πατρὸς τοῦ Δαρείου Α', ὅστις ὅμως
» εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Δαρεῖον τὸν νικηθέντα ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου) καὶ ***'Αρτασίρου***
» ***τινός*** (οὐχὶ 'Αρταξέρξου). Φίλιππος καὶ 'Αλέξανδρος εἰσὶν ἐν τῷ Σαχναμὲ Καίσαρες
» (Καϊσάρ), ἤτοι ***αὐτοκράτορες*** ρωμαῖοι ἔχοντες τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐν 'Αμορίῳ τῆς
» Φρυγίας, πόλει περιφήμῳ γενομένῃ ἐν τοῖς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων τοῦ
» Βυζαντίου καὶ τῶν μωαμεθανῶν 'Αράβων ἐν μικρᾷ 'Ασίᾳ διεξαγομένοις πολέμοις τοῖς
» ἀρξαμένοις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος, καὶ ἰδίως τοῖς τοῦ 9. μ. Χ. αἰῶνος
» (***Κωνσταντινουπόλεως***) (***Κωνσταντινιέ***) ἅπαξ μόνον παροδικὴν ποιεῖται μνείαν ὁ πέρσης
» ποιητής), ὅ δὲ τοῦ 'Αλεξάνδρου πρωθυπουργὸς 'Αριστοτέλης εἶναι χριστιανὸς φιλό-
» σοφος καὶ θεολόγος. Ἡ δὲ ἐν τῷ ***Σαχναμὲ*** ἐκτιθεμένη ἱστορία τοῦ 'Αλεξάνδρου ἔχει
» ὡς ἑξῆς. Φίλιππος (Φιλέικος) ὁ αὐτοκράτωρ (Καϊσάρ) τῶν Ρωμαίων (Ρούμ), περιελ-
» θὼν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν σύγχρονον αὐτῷ βασιλέα τοῦ 'Ιράν (τῶν χωρῶν τῆς 'Αρια-
» νῆς ἢ τοῦ μεγάλου 'Ιρανικοῦ ὀροπεδίου, ὡς ὀνομάζουσι τὸ περσικὸν κράτος οἱ Πέρσαι)
» *Δαράβ* (τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας ἄγνωστον τοῦτο ὄνομα φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐν
» τῇ γλώσσῃ τῶν 'Αχαιμενιδῶν τύπου Δαριαβοὺς=Δαρεῖος) ἡττήθη κατὰ κράτος καὶ ἵνα
» ἀποφύγῃ τὰς ἐκ τῆς ἥττης συμφορὰς πέμψας πρεσβείαν τῷ Δαρὰβ προέτεινεν αὐτῷ εἰρήνην
» ἐπὶ τῷ ὅρῳ διηνεκοῦς πρὸς αὐτὸν ὑποτελείας καὶ τῆς εἰς γάμον πρὸς αὐτὸν ἐκδόσεως τῆς
» θυγατρὸς αὐτοῦ ***Ναχίδ*** (ὀνόματος τοῦ ἀστέρος ***'Αφροδίτης***). Δεξαμένου τοῦ *Δαρὰβ* τοὺς
» ὅρους ἡ Ναχὶδ ἐπέμφθη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πέρσου βασιλέως. 'Αλλ' οὗτος μετ' ὀλίγον
» ἀπέπεμψεν αὐτὴν εἰς τὸν Φίλιππον ἔγκυον ἤδη οὖσαν διὰ μηδαμινοὺς λόγους δυσαρε-
» σκείας. Ὁ υἱός, ὃν ἐγέννησεν ἡ Ναχὶδ ἐν 'Αμορίῳ, τῇ καθέδρᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους,
» ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς μητρὸς ***Σικανδὲρ*** κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ***χόρτου*** θεραπεύσαντος αὐτὴν ἐκ
» τῆς δυσωδίας τοῦ στόματος, δι' ἣν ἀπεπέμφθη εἰς τὸν πατέρα της. Ὁ Φίλιππος μὴ
» ἔχων ἄλλον υἱὸν καὶ κληρονόμον υἱοθέτησε τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς ἔγγονον Σικανδέρ,
» υἱὸν γνήσιον τοῦ βασιλέως Δαράβ, πρεσβύτερον ἀδελφὸν τοῦ διαδεξαμένου τὸν Δαρὰβ
» Δαρείου καὶ μείζονα τοῦ Δαρείου ἔχοντα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καιανιδῶν
» (τοῦ οἴκου τοῦ βασιλικοῦ τοῦ ἔχοντος καταγωγὴν ἀρχαιοτάτην.) 'Ανδρωθέντος ἤδη
« τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ διαδεξαμένου εἰς τὸν θρόνον τοῦ ***Καϊσάρ*** (τῶν Καισάρων) τὸν
» θετὸν πατέρα αὐτοῦ Φίλιππον, ὁ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπίσης διαδεξάμενος τὸν πατέρα αὐτοῦ
» Δαρεῖος ἔπεμψε πρεσβείαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος, ἵνα ζητήσῃ τὸν
» ἀπὸ τῆς ἀνόδου τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸν θρόνον καθυστερούμενον τῇ περσικῇ αὐλῇ
» φόρον. 'Αλλ' ὁ 'Αλέξανδρος τοσοῦτον ὠργίσθη ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τοιούτων πρέσβεων
» ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ ὥστε ἐκήρυξεν εὐθὺς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ
» Δαρείου. Ὁ 'Αλέξανδρος, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἤρξατο τῆς στρατείας, ὁρμώμενος ἀπὸ
» τοῦ **'Αμορίου** ('Αμούρια) ἄγων ἀναρίθμητον στρατὸν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ
» συνοδευόμενον ὑπὸ πλήθους πατριαρχῶν (***καθολικῶν***, 'δζαθελίκ) καὶ ἐπισκόπων (σεκουπᾶ)
» καὶ ἱερέων, τοῦ 'Αριστοτέλους μείναντος ἐν 'Αμορίῳ ὡς ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς. Ἡ ἀφή-

» γησις τῶν κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην δὲν ἀφίσταται παρὰ τῷ πέρσῃ ποιητῇ παρὰ
» πολὺ τῆς γνωστῆς ἡμῖν πραγματικῆς ἱστορίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ταχέως κατέλαβε τὴν
» Συρίαν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ συνεκρούσθησαν τὰ ἀπειροπληθῆ ὡσεὶ ἄμμος θαλάσσης στρα-
» τεύματα τῶν δύο ἡγεμόνων· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ἡττηθεὶς ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Περσίαν
» καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις κατέλαβε νῦν τὴν Βαβυλῶνα καὶ ἐντεῦθεν
» προυχώρησεν εἰς τὴν Περσίαν. Κατὰ τὴν πορείαν ταύτην ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ
» Δαρείου, ὅστις μαθὼν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αἰχμαλωσίαν τῆς γυναικὸς καὶ τῆς
» θυγατρὸς αὐτοῦ παρεκάλει αὐτὸν θερμῶς νὰ σεβασθῇ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ νὰ
» πέμψῃ αὐτὰς πρὸς αὐτὸν κεκαλυμμένας τὸ πρόσωπον. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐμήνυσε τῷ
» Δαρείῳ ὅτι ὁ τολμήσων νὰ θίξῃ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ θανάτῳ τελευ-
» τήσει. Τότε ὁ Δαρεῖος ηὔξατο τῷ θεῷ νὰ σώσῃ τὸ περσικὸν κράτος, ἀλλ' ἐὰν ἐν ταῖς
» βουλαῖς αὐτοῦ ἦν ἀποφασισμένη ἡ καταστροφὴ τῆς δυναστείας τῶν ***Καιανιδῶν*** (τοῦ
» μυθικοῦ οἴκου τῶν Δζὲμ ἢ Δζεμσίτ). ἐξ οὗ ἐθεωροῦντο κατὰ τὰς περσικὰς παραδόσεις
»καταγόμενοι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας), τότε μόνον κληρονόμον τῆς δυναστείας νὰ κατα-
» στήσῃ τὸν Ἀλέξανδρον. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος προσήγγιζεν εἰς τὸ μέρος
» ἔνθα ἦν ὁ ***Δαρεῖος*** (εἰς τὴν Περσέπολιν, Ἰστιχάρ), ἦλθον μεγιστᾶνες τοῦ Δαρείου πρὸς
» τὸν ρωμαῖον *Καϊσάρ*, ἵνα ἀγγείλωσιν αὐτῷ ὅτι ἀπέστησαν αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ Δαρείου καὶ
» ἐτραυμάτισαν αὐτὸν θανασίμως, νομίζοντες ὅτι οὕτως ἤθελον εὕρει χάριν καὶ τιμὰς
« καὶ ἀξιώματα παρὰ τῷ νικητῇ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος μαθὼν τὰ γεγονότα ἔδραμεν
» εὐθὺς πρὸς τὸν Δαρεῖον, ὃν εὗρεν ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου. Μετὰ δακρύων θαλε-
» ρῶν ἠσπάσθη τὸν θνήσκοντα βασιλέα παραμυθούμενος αὐτὸν καὶ ὑπισχνούμενος ὅτι
» μέλλει νὰ μεταπέμψηται ἰατροὺς ἀπὸ τῆς ***Ἰνδικῆς*** καὶ ἀπὸ τοῦ ***Ροὺμ*** δυναμένους
» νὰ θεραπεύσωσι τὰς πληγὰς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ἀπήντησεν ὅτι ἡ τελευταία αὐτοῦ
» στιγμὴ ἐπλησίαζε καὶ κατέλιπε διαθήκην τῷ Ἀλεξάνδρῳ νὰ νυμφευθῇ τὴν ὡραίαν καὶ
» ἀγαθὴν αὐτοῦ θυγατέρα **Ρουσενὰκ** (ὑποκοριστικὸν τοῦ Ρουσὰν ἢ Ρουσενᾶ=λαμπρά,
» φωτεινή), κατὰ τοὺς Ἕλληνας Ρωξάνη. Οὕτως ἐκπνεύσαντος τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξαν-
» δρος ἐνυμφεύθη μετὰ τῆς ***Ρωξάνης*** καὶ ὡς ἀδελφὸς καὶ γαμβρὸς τοῦ Δαρείου
» ἐγένετο νόμιμος κληρονόμος τοῦ θρόνου τῶν ***Καιανιδῶν***. Μετὰ ταῦτα
» ὁ Ἀλέξανδρος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἰνδικὴν καὶ ἐπὶ πάσας τὰς ὑπαρχούσας
» χώρας τοῦ κόσμου καὶ προῆλθε μέχρι τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης, ὅπου εὑρέθη
» αἴφνης ἐν μέσῳ νέφους καὶ σκότους, ἐν ᾧ οὐδεὶς ἐτόλμα ν' ἀκολουθήσῃ αὐτῷ. Μόνος
» νῦν προχωρῶν ὁ Ἀλέξανδρος εἶδεν αἴφνης τὸ σκότος διασχιζόμενον ὑπὸ νεφέλης
» φωτὸς καὶ φωνὴν ἤκουσε λέγουσαν «***Εἷς μόνος ὑπάρχει Θεὸς καὶ Μωάμεθ ὁ προφήτης***
» ***αὐτοῦ***». Ταῦτα ἤκουσεν ὁ Ἀλέξανδρος οὐχὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἢ περσικῇ γλώσσῃ ἀλλ' ἐν
» τῇ ἀραβικῇ τοῦ κορανίου («λὰ-ἰλὰ ἰλ-ἀλλάχ, Μουχάμετουν ρεσοὺλ οὐλλάχ»). Τότε ὁ
» Ἀλέξανδρος ἐνόησεν ὅτι εὑρίσκετο ἐν τοῖς πέρασι τοῦ κόσμου καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν
» Ἰνδικήν. Κατὰ τὴν ἐντεῦθεν εἰς Βαβυλῶνα ἐπάνοδον διῆλθε διὰ τῆς Ἀραβίας ἐπισκε-
» ψάμενος τὸν ἐν Μέκκᾳ ναὸν τοῦ Θεοῦ (Μπεῒτ οὐλλάχ) τὸν κτισθέντα κατὰ τὴν ἀρα-
» βικὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ προσηγόρευσε τὸν ἐνταῦθα εὑρισκόμενον τότε
» ***Ἰσμαὴλ*** υἱὸν τοῦ Ἀβραὰμ ἐξ Ἄγαρ καὶ ἀδελφὸν τοῦ Ἰσαάκ, γενάρχην τῶν Ἰσμαηλι-
» τῶν Ἀράβων. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Βαβυλῶνα ἐσκέφθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν νὰ στερεώσῃ
» τὸν θρόνον αὐτοῦ διὰ τοῦ φόνου πάντων ***τῶν Καιανιδῶν***. Ἀλλ' εὐτυχῶς πρὸ τῆς ἐκτε-
» λέσεως τοῦ βουλεύματος ὑπέβαλεν αὐτὸ δι' ἐπιστολῆς τῷ ***Ἀριστοτέλει***, ὅστις οὐ μόνον
» ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἐντονώτατα τοῦ τοιούτου βουλεύματος ἀλλὰ καὶ προέτρεψεν αὐτὸν
» νὰ περιποιῆται τοὺς πέρσας εὐγενεῖς, ὅπερ καὶ ἔπραξεν. Ἀλλ' μικρὸν μετὰ τὴν εἰς

» Βαβυλῶνα ἐπάνοδον ὁ Ἀλέξανδρος νοήσας πλησιάζον τὸ τέλος αὐτοῦ, ἀφοῦ πολλὰ » τέρατα καὶ σημεῖα προήγγελλον αὐτό, ἔγραψεν ἐπιστολὴν ἐν εἴδει διαθήκης πρὸς τὴν » ἐν Ἀμορίῳ διαμένουσαν μητέρα αὐτοῦ (τὸ ὄνομα αὐτῆς δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ πέρσου » ποιητοῦ), δι' ἧς ἀγγέλλει ὅτι ἀποθνήσκων κατέλειπε τὴν Ρωξάνην(Ρουσενὰκ)ἔγκυον καὶ πα- » ρήγγελλεν ἵνα τὸ ἐκ ταύτης γεννηθησόμενον,ἂν εἶναι ἄρρεν,διαδεχθῇ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, » ἵνα ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ τῶν *Ρωμαίων* κράτους. Περὶ δὲ Περσίας προ- » κειμένου συμμορφούμενος πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν συμβουλῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συνεκάλεσε » περὶ τὴν κλίνην τοῦ θανάτου τοὺς εὐγενεῖς τῶν Περσῶν καὶ διένειμεν αὐτοῖς τὰς » περσικὰς χώρας. Οὕτω δὲ παρήχθησαν πολλοὶ δυνάσται, ἐν οἷς ἰσχυροὶ ἐγένοντο οἱ » *Ἀσκανίδαι* (Ἀσκανιάν), ἤτοι οἱ Ἀρσακίδαι, ἀφ' ὧν ὕστερον ἀφήρεσε τὴν ἀρχὴν ὁ μέγας » καὶ συνετὸς *Ἀρτασίρης* (Artachir=ἰσχυρὸς λέων). Πλημμελῶς οἵ τε ἕλληνες καὶ ρωμαῖοι » ἱστοριογράφοι τῶν τότε χρόνων συνέχεον τὸ ὄνομα τοῦτο τὸ περσικόν,ὅπερ ἄλλως εἶναι » γνωστὸν ἀπὸ τοῦ Κτησίου ὡς *Ἀρτασίρης*,πρὸς τὸ ἕτερον *Ἀρταξέρξης* τὸ γνωστὸν ἀπὸ τῆς » ἀρχαιοτέρας ἱστορίας τῶν Περσῶν καὶ ἀπὸ τῶν δοκίμων ἑλλήνων συγγραφέων καὶ σημαῖ- » νον γενναῖος βασιλεύς). Ἀρτασίρης ὁ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς κληθεὶς Σασα- » νίδης (Σασανιάν) ἐγένετο ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Σασσανιδῶν. Ὁ τοῦ » Ἀλεξάνδρου θάνατος, ἐξακολουθεῖ ὁ Φερδούση λέγων, παρήγαγε θάμβος καὶ » ἔκπληξιν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἰδίως ἐν τῷ κράτει *Ρούμ*. Ἡ Ρωξάνη περιπαθέστατα ἐθρή- » νησε τὸν νεκρόν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ κοσμοκράτορος. Ἐν Ἀλεξανδείᾳ, ἔνθα » ἐκομίσθη ὁ νεκρός, συνήχθησαν περὶ τοῦτον πανταχόθεν τοῦ *ρωμαϊκοῦ* κράτους πάν- » τες οἱ μεγάλοι σοφοί, ἡγουμένου τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πολλὰ εἶπον ἀποφθέγματα » φιλοσοφικὰ περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου βλέποντες τὸν μέγαν κύριον τοῦ ὅλου κόσμου, » τὸν κτησάμενον τοσαύτην δύναμιν καὶ ἰσχὺν καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν καὶ μεγαλεῖον,κείμε- » νον ἄπνουν καὶ μεταβαλλόμενον εἰς σποδὸν καὶ κόνιν, ἀπευθύνοντες ἕκαστος ἐν τοιούτῳ » πνεύματι ἐρωτήσεις καὶ ἀπορίας πρὸς τὸν νεκρόν.

» Ἐνταῦθα λήγει ἡ ποιητικὴ ἱστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῇ «Βίβλῳ τῶν βασιλέων», » οὐδενὸς πλέον γινομένου λόγου οὔτε περὶ τοῦ υἱοῦ οὔτε περὶ τῆς Ρωξάνης ἀλλὰ μόνον » περὶ αὐτοκρατόρων (*Καϊσάρ*) τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους χωρὶς νὰ λεχθῇ τι περὶ τῆς συγ- » γενείας ἢ περὶ οἱασδήποτε δυναστικῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον.

» Ἡ μυθιστορικὴ αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ *Ρουμ*, Ἀλεξάνδρου τοῦ ρωμαίου » (Σικανδὲρ ρουμί), ἱστορία, τοῦ πρώτου καὶ τελείου κοσμοκράτορος (*Τζιχὰν—Γκίρ*), τοῦ » δικέρωτος (Δουλκαρνεΐν), ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μέγα πλῆθος ᾀσμάτων, ἀποφθεγμάτων, » μύθων καὶ παροιμιῶν φερομένων ἔτι νῦν ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι » τῆς τε μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου καὶ Λιβύης. Ἐντεῦθεν δὲ αἱ μυ- » θώδεις ἱστορίαι μετεδόθησαν καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ οἴκου τοῦ » Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῶν υἱῶν καὶ ἐγγόνων αὐτοῦ, ὅστις οἶκος ἐνεκαίνισεν ἐν Ρώμῃ » τὴν λατρείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου,εἰσήγαγε δὲ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάν- » δρου (ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ Σεβήρῳ),αἱ δὲ μετὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀλεξάνδρου συνδεθεῖσαι » ἔτι πρότερον εἰσαχθεῖσαι εἰς Ρώμην μυθικαὶ παραδόσεις περὶ τῆς θαυμαστῷ τῷ τρόπῳ » κυήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἀπὸ θεοῦ Ἄμμωνος ὡς πατρὸς καταγωγῆς αὐτοῦ » εὗρον ἠχὼ καὶ ἐν τῷ μεγίστῳ τῶν συγγραφέων τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος » τῷ τῆς Χαιρωνείας φιλοσόφῳ Πλουτάρχῳ,τῷ μεγίστῳ καὶ θερμοτάτῳ ἐγκωμιαστῇ τοῦ » Ἀλεξάνδρου· παρ' αὐτῷ δὲ τὸ πρῶτον εὑρίσκομεν καὶ τὸ ἐπώνυμον Μέγας»].

Ὁ περίπλοκος μαίανδρος τῶν τοιχογραφιῶν

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.'

ΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΠΟΛΕΜΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ

Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἀπεβίωσεν εἰς Βαβυλῶνα, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 323 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὁ συγκινήσας μετ' ὀλίγον χώρας ἀπωτάτω κειμένας, κατέπληξε τὴν ἀχανῆ πόλιν ἐντὸς τῆς ὁποίας συνέβη. Ταραχὴ δεινὴ ἐπεκράτησε δι'ὅλης τῆς νυκτός, ἥτις παρηκολούθησε τὴν ἑσπέραν καθ' ἣν ὁ νέος δορικτήτωρ κατέλυσε τὸ ζῆν. Στρατὸς καὶ λαός, θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, ἐνέβαλον εἰς τὰ βασίλεια, ἵνα ἴδωσι τὸν νεκρόν, ἵνα βεβαιωθῶσι περὶ τοῦ γεγονότος· καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν θλῖψιν διεδέχθη ὁ περὶ τοῦ μέλλοντος φόβος, ἢ μᾶλλον περὶ τοῦ παρόντος, διότι οὐδεὶς ἤξευρε τί δύναται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ ἐπισυμβῇ, ἀφ' ἧς ἐξέλιπεν ἡ στιβαρὰ χεὶρ ἥτις συνεῖχε τὸ κολοσσιαῖον καὶ πολυποίκιλον ἐκεῖνο κατασκεύασμα· οἱ κατακτηταὶ ὑπώπτευον τοὺς ἐγχωρίους, οἱ ἐγχώριοι τοὺς κατακτητάς, οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς ἀρχηγούς· ὅθεν πάντες διενυκτέρευσαν ἔνοπλοι καὶ ἔντρομοι, περιμένοντες στάσιν τινά, αἱματοχυσίαν καὶ λεηλασίαν.

Ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ ταχεῖαν καὶ ἀποπληκτικὴν πτῶσιν. Τὴν ἐπιοῦσαν πρωίαν συνῆλθον, ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, «οἱ ἑπτὰ σωματοφύλακες», τοὺς ὁποίους ὅμως μὴ ἐκλάβωμεν ὡς ἁπλοῦς σωματοφύλακας, κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης ἔννοιαν, διότι ἀληθῶς εἰπεῖν ἦσαν οἱ ἀνώτατοι τοῦ στρατοῦ ἄρχοντες, καὶ τούτου ἕνεκα ἐξομοιοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς νῦν καλουμένους στρατάρχας. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ ἑπτὰ σωματοφύλακες νὰ καλέσωσι τοὺς

«πρώτους τῶν φίλων», ἤτοι τοὺς ἀμέσως μετὰ τοὺς σωματοφύλακας ἐρχομένους ἀνωτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, εἰς γενικὴν συνέλευσιν, ἵνα ὁρίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν διάδοχον τῆς βασιλείας καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Καὶ συνῆλθον λοιπὸν οὗτοι ἔνοπλοι εἰς τὰ βασίλεια, παρείποντο δὲ ἅπαντα τὰ μακεδονικὰ τάγματα, ἐπὶ τοσοῦτον συμπιεζόμενα, ὥστε πολλοὶ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διασχίσωσι τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο στῖφος καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως.

Ἡ συνεδρίασις ὑπῆρξε πανηγυρικὴ καὶ ἤρξατο διὰ νέων θρήνων περὶ τοῦ μεγάλου νεκροῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ὅπλα, ἡ πορφύρα, τὸ διάδημα ἔκειντο ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ θρόνου, θρόνου ἐρήμου καὶ χηρεύοντος. Μετὰ δὲ τὴν ἔνδειξιν τῶν πενθίμων τούτων τῆς συνελεύσεως αἰσθημάτων ἀνέστη ὁ Περδίκκας, ὁ τῶν σωματοφυλάκων πρῶτος, καί, ἀποθέσας ἐπὶ τοῦ θρόνου, μεταξὺ τῶν ἄλλων κειμηλίων, τὸν δακτύλιον ὃν παρέδωκεν αὐτῷ ἀποθνήσκων ὁ βασιλεύς, παρεκάλεσε τὴν συνέλευσιν νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς σφραγῖδος ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν· ὑπέμνησε τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιέστη τὸ κράτος ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ μένῃ ἄνευ κεφαλῆς· προσέθηκε δὲ ὅτι ἔδει νὰ τηρηθῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις τῆς διαδοχῆς καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ βασίλισσα Ῥωξάνη ἦτο ἔγκυος, ἂν τῶν θεῶν εὐδοκούντων ἤθελε γεννήσει υἱόν, εἰς τοῦτον προσῆκε τὸ διάδημα· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἦτο ἀπαραίτητον νὰ διορισθῇ Ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἤ, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, Ἀντιβασιλεύς, καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ προσεκάλει ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς συνελεύσεως. Τότε ἀντέστη ὁ ναύαρχος Νέαρχος καὶ εἶπεν ὅτι ἐννοεῖται μὲν οἴκοθεν ὅτι ἡ βασιλεία πρέπει νὰ παραμένῃ ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ, ὅτι ὅμως οὔτε εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ διαδήματος οὔτε εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων ἁρμόζει νὰ ἀναγορευθῇ ὑπέρτατος ἄρχων παῖς μήπω γεννηθείς, ἐνῷ μάλιστα εἶναι ἄδηλον ἂν ἡ βασίλισσα γεννήσῃ υἱόν· καὶ ἔπειτα μεσοβασιλεία πολύμηνος δύναται νὰ ἐκθέσῃ τὸ κράτος εἰς μεγίστας συμφοράς. Ὅθεν, ἐπέφερε, τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ ἀπόφασιν ἑτέραν, καὶ προέτεινε λοιπὸν νὰ μὴ περιμείνωσι τὸν προσδοκώμενον υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ νὰ ἀναγορεύσωσι βασιλέα τὸν ὑπάρχοντα υἱὸν αὐτοῦ Ἡρακλῆ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ ἡ τοῦ Μέμνονος χήρα Βαρσίνη.

Ταύτην τοῦ ναυάρχου τὴν πρότασιν ἤκουσεν ἡ συνέλευσις δυσμενῶς, ὀνομάσασα τὸν παῖδα νόθον δοριαλώτου γυναικός· συγκατέκρινον δὲ τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες, κραυγάζοντες δεινῶς καὶ τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων. Τελευταῖον κατίσχυσε τοῦ θορύβου ἡ φωνὴ τοῦ ἡγεμόνος τῆς φάλαγγος Μελεάγρου, ὅστις εἶπεν ὅτι ἐπίσης ἄτοπον εἶναι ν' ἀποδοθῇ ἡ βασιλεία εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς δοριαλώτου Βαρσίνης εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς βαρβάρου Ρωξάνης· ὅτι δύνανται ν' ἀποφύγωσι τὸ ἀτόπημα τοῦτο καὶ οὐδὲν ἧττον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ βασιλείῳ οἴκῳ· ὅτι Ἀρριδαῖος ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς εἶχε τὰ πλεῖστα καὶ ἰσχυρότατα δικαιώματα εἰς τὴν ἀρχήν· καὶ ὅτι τοῦτον ἀναγορεύοντες πράττουσιν ὅ,τι ἐπράχθη ὡς πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὅστις προετιμήθη τοῦ υἱοῦ τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ λαβὼν τὸν λόγον Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ἀντέκρουσεν ἐντόνως τὸν Μελέαγρον. Ὁ Ἀρριδαῖος, εἶπε, δὲν εἶναι μόνον νόθος, καθὸ υἱὸς θεσσαλίδος ἑταίρας, ἀλλὰ καὶ ἀμβλὺς τὴν φύσιν, διὸ παντάπασι περιεφρονεῖτο ὑπό τε τοῦ Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, προσέθηκεν, ὅτι πρὸ πάντων ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαταχθῇ τι μόνιμον καὶ σωτήριον περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους. Ὁστισδήποτε τῶν προταθέντων ἀναγορευθῇ βασιλεύς, εἰς τις θέλει σφετερισθῇ ἅπασαν τὴν ἀρχήν, εἴτε ὡς κηδεμὼν εἴτε

ὡς εὐνοούμενος αὐτοῦ· ὅθεν προτείνω, οἱ ἄνδρες οἵτινες ἀπετέλουν τὸ σύνηθες τοῦ 'Αλεξάνδρου συμβούλιον, νὰ ἐξακολουθήσωσι περιστοιχίζοντες τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἀποφασίζοντες περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους κατὰ πλειονοψηφίαν, ὑπακουόμενοι ὑπό τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἡγεμόνων, ὑπό τε τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχῶν.

Ἡ γνώμη αὕτη ἐφάνη εἰς πολλοὺς ἐπαγωγός, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτή, διότι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὁ στρατός, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν βασίλειον οἶκον καὶ εἰς τὴν βασιλείαν, δὲν ἤθελεν ἀσπασθῆ αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡρακλῆς δὲν ἦτο εἰς Βαβυλῶνα καὶ δὲν ἦτο γνήσιος, ὁ δ' 'Αρριδαῖος ὡσαύτως νόθος ὢν ἦτο πρὸς τούτοις ἀσθενὴς τὸν νοῦν, ἡ συνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφυλάξῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν παῖδα τῆς Ῥωξάνης.

Τότε μετέβη εἰς τὸ δεύτερον ζήτημα, εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ ἀντιβασιλέως. 'Επὶ τοῦ προκειμένου πρῶτος ἐλάλησεν ὁ σωματοφύλαξ 'Αριστόνους ὁ Πελλαῖος, εἰπὼν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀποθνήσκων εἰς τὸν Περδίκκαν παρέδωκε τὸν δακτύλιον, καίτοι περιεστοιχισμένος ὢν ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων Μακεδόνων, προδήλως ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὸν Περδίκκαν ἠθέλησε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν. Κοινὴ δ' ἠκούσθη ἤδη ἐπιδοκιμασία καὶ κραυγή· «προελθέτω ὁ Περδίκκας ἵνα ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου!» 'Αλλ' αὐτὸς δὲν προῆλθεν· ἐπόθει μὲν καὶ προσεδόκα τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ἀλλ' ἤθελε νὰ φανῇ ὅτι διστάζει νὰ ἀναλάβῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην τιμὴν καὶ τὴν βαρεῖαν εὐθύνην, ἤθελε νὰ φανῇ ὅτι καταναγκάζεται νὰ δεχθῇ αὐτὴν ἄκων. Τότε λαβὼν αὖθις τὸν λόγον ὁ Μελέαγρος εἶπεν ὅτι δικαίως ὁ Περδίκκας διστάζει νὰ δεχθῇ τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀξίωμα, προσφερόμενον αὐτῷ ὑπὸ συνελεύσεως ἥτις δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ἁρμοδία· μόνος ὁ στρατὸς δικαιοῦται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ χηρεύοντος θρόνου καὶ περὶ τοῦ κράτους τὸ ὁποῖον κατέκτησε. Βουλευόμεθα, προσέθηκε, τίς θέλει εἶναι ὁ 'Επίτροπος τοῦ βασιλέως, ἐνῷ δὲν ἠξεύρομεν τίνα θέλει βασιλέα ὁ στρατός· τὸ κατ' ἐμὲ διαμαρτύρομαι κατὰ τῶν τοιούτων ἀποφάσεων, αἵτινες ἀντιβαίνουσι καθ' ὅλα εἰς τὰ νόμιμα καὶ ἔθιμα τῶν Μακεδόνων. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνέστη λαμπρῶς ἐπικροτούμενος ὑπὸ τῶν παρισταμένων Μακεδόνων καὶ ἐξῆλθεν ἐν συνοδίᾳ αὐτῶν τῆς συνελεύσεως.

'Εν τῷ μεταξὺ πολλὴ ἐπεκράτει ταραχὴ ἔξωθεν τῶν ἀνακτόρων, παρὰ τῇ συμπεπυκνωμένῃ αὐτόθι φάλαγγι, ἧς ἐλάχιστον μόνον μέρος εἶχε δυνηθῆ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως· ἡ φάλαγξ ἠγανάκτει διότι οἱ μεγιστᾶνες ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ στρατοῦ. Εἰπόντος δέ τινος ὅτι ὑπάρχει ἐν Βαβυλῶνι 'Αρριδαῖος ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς καὶ κληρονόμος, ἀνεβόησαν πάντες ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς καὶ ὅτι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἀναγορευθεὶς εἶναι θανάτου ἔνοχος. Ταύτην δὲ τὴν στιγμὴν ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων ὁ Μελέαγρος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πολεμιστῶν καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κινήματος ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς τὰ βασίλεια, συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς φαλαγγίτας, οἵτινες ἀναζητήσαντες καὶ ἀνευρόντες τὸν 'Αρριδαῖον ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα ὑπὸ τὸ ἀγαπητὸν τοῦ Φιλίππου ὄνομα, διώρισαν τοὺς σωματοφύλακας αὐτοῦ, καὶ οὕτως, ἔχοντες αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ, ἐνέβαλον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως. 'Ενταῦθα οἱ μεγιστᾶνες δὲν εἶχον μείνει ἄπρακτοι ἀφ' ἧς ἤκουσαν τὴν διαμαρτύρησιν καὶ εἶδον τὴν ἔξοδον τοῦ Μελεάγρου. Ὁ Περδίκκας εἶχε σπεύσει ν' ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου· διετάχθησαν πάραυτα τὰ πάντα ἵνα προσοικειωθῶσι τοὺς ἱππεῖς· καὶ προεχειρίσθησαν ὁ μὲν Πύθων σωματοφύλαξ, ὁ δὲ Περδίκκας καὶ ὁ Λεοννᾶτος κηδεμόνες τοῦ μέλλοντος παιδὸς τῆς Ρωξάνης, ὁ δ' 'Αντίπατρος καὶ ὁ Κρατερὸς κύριοι τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην πραγμάτων. Τούτων δὲ γενομένων ὤμοσαν πάντες πίστιν

εἰς τὸν ἀπὸ τῆς Ρωξάνης υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ μόλις ὁρκισθέντων αὐτῶν ἐπεφάνησαν εἰς τὸν πρόδομον τῆς αἰθούσης οἱ φαλαγγῖται, ὁ δὲ Μελέαγρος εἰσήλασεν εἰς αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀρριδαίου καὶ ἱκανῶν ὁπλιτῶν ἀνακράζων «ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς εἰς ὃν προσήκει ὁ τῆς πίστεως ὅρκος!» Χιλιάδες παρισταμένων σαρισσῶν ὑπεστήριζον τὸν λόγον αὐτοῦ· ὅθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων καταπλαγέντες συνετάχθησαν μετὰ τοῦ νέου βασιλέως, καὶ δεινὸς μὲν ἐπῆλθε θόρυβος, ἐπὶ τέλους δέ ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Ἀρριδαῖον. Αὐτὸς μὲν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ταράχου ἐγένετο ἄφαντος, ἀπελθὼν εἰς τοὺς ἰδίους θαλάμους, ἀλλ'ἤδη ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐπέθηκαν ἐπ'αὐτὸν τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Μελέαγρος, λαβὼν τὸν θώρακα καὶ τὰ ὅπλα ἐστάθη ὄπισθεντοῦ νέου βασιλέως ὡς σωματοφύλαξ, καὶ οἱ φαλαγγῖται, τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων ἐχαιρέτιζον μὲν ἀγαλλόμενοι τὸν βασιλέα Φίλιππον, ἠπείλουν δὲ θάνατον εἰς τοὺς σφετερισθέντας τὴν βασιλείαν προδότας! Τινὲς ὅμως τῶν μεγιστάνων διαφυγόντες ὑπεχώρησαν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ἔκειτο ὁ τοῦ βασιλέως νεκρός. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ Περδίκκαν ἑξακόσιοι περίπου ἔγκριτοι ἄνδρες, εἰς οὓς προσῆλθε καὶ ὁ Λαγίδης Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ ὁμίλου τῶν βασιλικῶν παίδων. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου τούτου κατεδίωξαν αὐτοὺς οἱ φαλαγγῖται μετὰ τοῦ Μελεάγρου καὶ τοῦ Ἀρριδαίου. «Περὶ ἐμέ, ἀνέκραξε τότε ὁ Περδίκκας, περὶ ἐμὲ πάντες οἱ βουλόμενοι νὰ προφυλάξωσι τὸν τοῦ βασιλέως νεκρόν». Καὶ ἄγριος ἤδη ἐξερράγη ἀγών, ἱκανοὶ

Χάλκινα νομίσματα τοῦ Φιλίππου Ἀρριδαίου
Κεφαλὴ Ἀρριδαίου. Ἱππεὺς καὶ ἐπιγραφὴ «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ»

δὲ τραυματίαι καὶ νεκροὶ ἔπεσον ἑκατέρωθεν μέχρις οὗ τινὲς τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων προελθόντες εἰς μέσον ἐξώρκισαν τοὺς ἀνθισταμένους νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ὑπερέχουσαν δύναμιν τῆς φάλαγγος, προκρίνοντες ἀντὶ τῆς βεβαίας καταστροφῆς ἔντιμον συνδιαλλαγήν· πρῶτος δὲ ὁ Περδίκκας κατέθεσε τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ μὲν Μελέαγρος ἀπήτησε νὰ παραμείνωσι περὶ τὸν νεκρὸν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, οἱ δὲ φοβούμενοι προδοσίαν ἐξῆλθον κρυφίως τῶν τε ἀνακτόρων καὶ τῆς πόλεως καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν ὑπαίθρῳ· μόνος ὁ Περδίκκας μετά τινων ἐκ τῶν βασιλείων παίδων ἐξηκολούθησε κατ' ἀρχὰς διατρίβων ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ ἔτι τοὺς φαλαγγίτας. Τῳόντι ὁ πεζὸς οὗτος στρατὸς ἠδυνήθη ἐν στιγμῇ παραφορᾶς νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τοὺς εὐπατρίδας. ἀλλ' ἅμα παρελθούσης τῆς πρώτης αὐτοῦ μέθης δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ σεβασθῇ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, τοὺς ὁποίους εἶχε συνηθίσει νὰ τιμᾷ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εἶχε συνηθίσει νὰ βλέπῃ διακρινομένους ὑπ'αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς οὗ ἐθρήνει τὸν θάνατον. Ὁ Μελέαγρος ᾐσθάνετο τοῦτο κάλλιον παντὸς ἄλλου· καὶ ἐπεχείρησε μὲν νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ φονεύσῃ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ἀντιπάλων, τὸν Περδίκκαν, ἀλλ'ἀπέτυχε, διότι οἱ ἐπὶ τούτῳ σταλέντες στρατιῶται, ἅμα εὑρέθησαν ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς καίτοι μὴ ἔχοντες περὶ αὐτὸν εἰμὴ ἑκκαίδεκα τῶν βασιλείων παίδων, ηὐλαβήθησαν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν λόγων, καὶ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι καὶ δυσηρεστημένοι. Ἐδοκίμασε πρὸς τούτοις ὁ Μελέαγρος νὰ συγκροτήσῃ ἄνευ τῶν εὐπατριδῶν τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως· ἀλλ' πολλὴ ἐπεκράτει οὐδὲν ἧττον ἔν τε τοῖς βασιλείοις, καὶ ἐν τῷ στρατῷ ἀθυμία καὶ δυσπιστία. Μετ'οὐ πολὺ δὲ τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν ἔτι μᾶλλον· οἱ ἔξω τῆς πόλεως στρατοπεδεύοντες ἱππεῖς, οἱ προσεπικαλούμενοι ἑταῖροι, εἰς οὓς προσῆλθεν ἤδη καὶ ὁ Περδίκκας, ἤρχισαν νὰ παρεμποδίζωσι τὴν

εἰς Βαβυλῶνα εἰσαγωγὴν νέων τροφῶν· ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἐν αὐτῇ ἡ ταραχή, οἱ δὲ φαλαγγῖται ἀπήτουν ταχεῖάν τινα λύσιν τῆς πρὸς τοὺς ἱππεῖς διενέξεως, εἴτε δι' πολέμου εἴτε διὰ συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεστάλησαν λοιπὸν τρεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον πρέσβεις, προσκαλοῦντες τοὺς ἑταίρους νὰ παύσωσι τὰς ἐχθροπραξίας, ἀλλ' ἤκουσαν εἰς ἀπάντησιν ὅτι οἱ ἱππεῖς δὲν θέλουσιν ἀποθέσει τὰ ὅπλα εἰμὴ ὅταν ὁ βασιλεὺς παραδώσῃ τοὺς αἰτίους ἁπάσης ταύτης τῆς ἀνωμαλίας. Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀπαίτησις δὲν ἐγένετο δεκτή, ἐξηκολούθησαν ὅμως αἱ διαπραγματεύσεις, ἰδίως διὰ τοῦ ἐπιτηδείου γραμματέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, Εὐμένους τοῦ Καρδιανοῦ· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ Περδίκκας τὸν συμβιβασμόν, πεποιθὼς ὅτι, ἅμα πλησιάσῃ τὸν βασιλέα, θέλει ἀνατρέψει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Μελεάγρου. Ὅθεν, ἐν ἀρχῇ Ἰουλίου, συνωμολογήθη μεταξὺ φάλαγγος καὶ ἑταίρων σύμβασις, καθ'ἣν ὁ μὲν Ἀρριδαῖος, μετονομασθεὶς Φίλιππος, παρέμεινε βασιλεύς, ἀλλ'ὅμως ἔμελλε νὰ μετάσχῃ τῆς βασιλείας καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Ρωξάνης παῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν Εὐρώπῃ μὲν στρατηγὸς ἐκυρώθη ὁ Ἀντίπατρος, προστάτης δὲ τῆς βασιλείας ὁ Κρατερός· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ μὲν Περδίκκας ἀνηγορεύθη χιλίαρχος, ὁ δὲ Μελέαγρος ὕπαρχος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα πάλιν μὴ συγχύσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ παλαιὰ ὀνόματα μὲ τὰ νέα καὶ ὑπολάβῃ τὴν χιλιαρχίαν ἐκείνην τοῦ Περδίκκου ὡς μικράν τινα χιλίων ἀνδρῶν ἀρχήν. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶχε παραλάβει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς περσικῆς αὐλῆς, ὅπου ὁ χιλίαρχος δὲν προΐστατο μόνον τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου τῶν ἱππέων ὁμίλου οἵτινες ἐκαλοῦντο «συγγενεῖς τοῦ βασιλέως», ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν εἵπετο ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα ἐκπροσωπῶν αὐτόν, ὅπως ὁ μέγας βεζίρης τὸν σουλτάνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ αὐλῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀρριανὸς ὁμιλῶν περὶ τῆς χιλιαρχίας ἐκείνης τοῦ Περδίκκου λέγει· «Περδίκκαν δὲ χιλιαρχεῖν χιλιαρχίας ἧς ἦρχεν Ἡφαιστίων· τὸ δὲ ἦν ἐπιτροπὴ τῆς πάσης βασιλείας». Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὸν Περδίκκαν διὰ τῆς γενομένης συμβάσεως· τελεσθέντων δὲ τῶν ὅρκων ἑκατέρωθεν, προήλασαν οἱ μὲν φαλαγγῖται ἀπὸ τῆς πόλεως ὑπὸ Μελέαγρον, οἱ δ' ἑταῖροι ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ὑπὸ Περδίκκαν, καὶ ἑνωθέντες ἅπαντες περὶ τὰ τείχη τῆς Βαβυλῶνος εἰσῆλθον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡνωμένοι καὶ ἀγαλλόμενοι.

Ἀλλ'ἡ κοινὴ αὕτη ἀγαλλίασις δὲν διήρκεσε πολύ. Ὁ ἀρχικός, ὁ ἀγέρωχος Περδίκκας δὲν ηὐχαριστεῖτο εἰς τὴν τοιαύτην συνδιαλλαγήν. Ἡ στασιάσασα φάλαγξ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ· ὁ αὐθάδης Μελέαγρος, ὁ τολμήσας ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ καταστῇ ἐκποδών. Ὅθεν, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχήν, διέταξεν ἐπίσημον τοῦ στρατοῦ ἁγνείαν, ἤτοι καθαρισμόν, ἕνεκα τῆς προγεγενημένης ἀνωμαλίας καὶ ἀδελφοκτονίας. Ἡ ἁγνεία ἐτελεῖτο κατὰ τὰ πάτρια τῶν Μακεδόνων, ὡς ἑξῆς. Ἐδιχοτομεῖτο κύων καὶ τὰ δύο αὐτοῦ τμήματα κατετίθεντο ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ εἴς τινα ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ αὐτῶν διήρχετο σύμπας ὁ στρατός, πρῶτον τὰ ὅπλα τῶν προτέρων βασιλέων, ἔπειτα ὁ βασιλεὺς περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν παίδων, κατόπιν οἱ ἱππεῖς καὶ τελευταῖον οἱ πεζοί· καὶ μετὰ τὴν ἁγνείαν συνεπληροῦτο ἡ τελετὴ διὰ προσποιητῆς μεταξὺ τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἱππέων μάχης. Οὕτω λοιπὸν ἐγένοντο τὰ πράγματα καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ἀλλ' ὅτε ἀντιπαρετάχθησαν τὰ δύο σώματα, ἔνθεν μὲν οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ ἐλέφαντες ὑπὸ τὸν βασιλέα καὶ τὸν Περδίκκαν, ἔνθεν δὲ οἱ πεζοὶ ὑπὸ τὸν Μελέαγρον, ἵνα συγκροτηθῇ ἡ προσποιητὴ μάχη, καὶ ἤρξατο ἤδη τὸ τῶν ἱππέων κίνημα, διεδόθη αἴφνης μεταξὺ τῶν φαλαγγιτῶν ἡ φήμη ὅτι μελετᾶται προδοσία· καὶ πολλοὶ μὲν ἐφρόνουν ὅτι δέον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πόλιν, διότι ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ ἀντιπαρατασσόμενοι εἰς τοὺς ἱππεῖς ἤθελον κατατροπωθῆ, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐδίσταζον νὰ ἀνατρέψωσιν οὕτω τὴν μόλις ἀνορθωθεῖσαν συμφιλίωσιν. Ἐντούτοις ἐπλησίασε τὸ ἱππικὸν καὶ τότε προκαλπάσας ὁ

βασιλεὺς μετὰ τοῦ Περδίκκου καὶ μιᾶς ἴλης «ἵνα συμπληρωθῇ ἡ ἁγνεία, ἀνέκραξεν, ἀνάγκη νὰ παραδοθῶσιν οἱ πρωτουργοὶ τῆς στάσεως καὶ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας αὐτῶν». Ἠπείλησε δὲ ὅτι, ἐὰν παρακούσωσιν εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, θέλει ἐξωθήσει τοὺς ἐλέφαντας ἐπὶ τὴν φάλαγγα. Ἡ φάλαγξ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος ἀκούσασα τὸν ἀπροσδόκητον τοῦτον λόγον, ἐνῷ ὁ βασιλεύς, πλησιάσας, ἐκάλεσεν ἀπὸ τὰς τάξεις αὐτῶν ὀνομαστὶ ὅλους ὅσοι, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἐπιούσης τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, συνταχθέντες μετὰ τοῦ Μελεάγρου, εἶχον ἐξέλθει τῶν βασιλείων. Τριακόσιοι περίπου οὕτω συνελήφθησαν Μακεδόνες, καὶ ἐν τῷ ἅμα ριφθέντες εἰς τοὺς ἐλέφαντας κατεσπαράχθησαν ὑπ' αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ συνεπληρώθη ἡ θυσία αὕτη διὰ μεγαλυτέρου θύματος. Ἐν ὅσῳ διήρκει ἡ φοβερὰ ἐκείνη σκηνή, ὁ Μελέαγρος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐν τῇ φάλαγγι τάξιν· ἅμα ὅμως ἐπανῆλθον τὰ στρατεύματα εἰς τὰ ἴδια, θεωρῶν ὅτι προδήλως κινδυνεύει, κατέφυγεν εἰς ἕνα τῶν ναῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Περδίκκας εἶπον ὅτι, διὰ ταύτης τῆς φυγῆς, αὐτὸς ἑαυτὸν ὡμολόγησεν ἔνοχον θανάτου καὶ διέταξαν νὰ φονευθῇ ἐν τῷ ναῷ.

Διὰ τοῦ τολμηροῦ τούτου ἅμα καὶ συνετοῦ ἔργου ἐπροοιμίασεν ὁ Περδίκκας εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ νέος χιλίαρχος ἐνόει ὅτι καίτοι σωφρονίσας τὴν φάλαγγα, καίτοι ἀπαλλαγεὶς τοῦ Μελεάγρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ ἀσφαλῆ τὴν ἀρχήν, ἐνόσῳ ἔβλεπε περὶ αὐτὸν καὶ τὸν βασιλέα τοσούτους εὐκλεεῖς συστρατήγους, ὧν πολλοί, ἂν ὄχι ἅπαντες, εἶχον ἴσα πρὸς αὐτὸν δικαιώματα εἰς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ναὶ μὲν ὁ Περδίκκας ἦτο ἀνὴρ εὐσταθὴς καὶ ῥέκτης, καὶ εἶχε προσφέρει ἐπὶ μακρὸν λαμπρὰς ὑπηρεσίας εἴς τε τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλ' οὔτε λόγῳ τῶν ἀρετῶν οὔτε λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν ἦτο ἀνώτερος πάντων τῶν σωματοφυλάκων καὶ τῶν ἄλλων ἐγκρίτων συναθλητῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως. Ναὶ μὲν εἷλκε τὸ γένος ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ὀρεστίδος οἴκου ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς οὐδὲν ἧττον ἐπιφανεῖς προπάτορας, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Λεοννᾶτος. Ἦτο τφόντι ὁ πρεσβύτερος τῶν σωματοφυλάκων, διὸ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀποθνήσκων, εἰς αὐτὸν παρέδωκε τὸν δακτύλιον. ἀλλὰ τὸ τυχαῖον τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος περιστατικὸν δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἔχον μέγα κῦρος εἰς τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις. Τὸ δὲ ἱστόρημα, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐρωτηθεὶς τίνι καταλείπει τὴν βασιλείαν ἀπεκρίθη «τῷ κρατίστῳ», ἐπενοήθη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ χιλιάρχου ἵνα ἐνισχύσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Περδίκκας ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ ἀφήσῃ ἡνωμένους περὶ τὸν βασιλέα ἅπαντας τοὺς μεγιστᾶνας ἐκείνους, οἵτινες ἅπαξ συμφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταβάλωσιν αὐτόν. Ἵνα δὲ διασκορπίσῃ αὐτούς, ἐπιτήδειον ἐνόμισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν τῶν σατραπειῶν διανομήν, ἣν ἐπεθύμουν βεβαίως καὶ οἱ φιλοδοξότατοι τῶν στρατηγῶν ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ ν' ἀποβῶσιν εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας καὶ ἀπομεμακρυσμένας διοικήσεις πολὺ πλέον ἀνεξάρτητοι καὶ ἰσχυροὶ παρ' ὅ,τι ἦσαν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κυβερνήσεως. Ἀμέσως λοιπὸν τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἁγνείας προσεκάλεσεν ὁ Περδίκκας τοὺς στρατηγοὺς εἰς συνέλευσιν καὶ διεκοίνωσεν εἰς αὐτούς, ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ὅτι ἕνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων τοῦ κράτους καὶ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν ἃς πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων προσήνεγκον τῇ βασιλείᾳ, εὔλογον ἐνομίσθη νὰ διαταχθῶσιν αἱ ἀκόλουθοι οὐσιώδεις μεταβολαὶ περί τε τὴν διοίκησιν τῶν σατραπειῶν καὶ περὶ τὰ ἀνώτατα τοῦ στρατοῦ ἀξιώματα.

Ὁ μὲν Περδίκκας ἔμελλε νὰ παραμείνῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ, διατηρῶν τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ὅλων τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ὅσα δὲν ἀνῆκον εἰς τὰς κατ' ἰδίαν σατραπείας·

ἔμελλε πρὸς τούτοις, ὡς Ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, νὰ φέρῃ τὴν βασιλικὴν σφραγῖδα, ἅπασαι δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ βασιλείου, αἵτε στρατιωτικαὶ καὶ αἱ πολιτικαί, δι᾽αὐτοῦ ἔμελλον νὰ λαμβάνωσι τὰς βασιλικὰς διαταγάς. Τὸ ἀξίωμα τῆς χιλιαρχίας ἀπεδόθη εἰς τὸν Σέλευκον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιόχου, πρότερον ὄντα ἡγεμόνα τῶν παίδων. Ὁ Σέλευκος οὗτος, ὃν θέλομεν ἰδεῖ βραδύτερον ἱδρυτὴν γενόμενον τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἤδη ὢν μόλις τριακονταέτης, εἶχε διαπρέψει ἐν τῇ ἰνδικῇ ἐκστρατείᾳ καὶ μάλιστα εἰς τὴν περὶ τὸν Ὑδάσπην ποταμὸν μάχην, ἄγων τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο τοῦ στρατοῦ σῶμα· ἔπειτα κατὰ τὴν μεγάλην πανήγυριν, τὴν εἰς Σοῦσα τελεσθεῖσαν, ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Σπιταμένους τοῦ βακτρίου ἡγεμόνος παῖδα· νῦν δέ, διὰ τὴν τόλμην αὐτοῦ, καὶ τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ἐξαισίαν ῥώμην, ἅμα δὲ τὸ προσηνὲς καὶ τὸ συνετόν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ ἰδίως ἐπιτήδειος πρὸς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε δὲν ἤθελε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἕνα τῶν πρεσβυτέρων στρατηγῶν, τῶν τούτου ἕνεκα ἐπικινδυνοτάτων ὄντων ἀντιπάλων. Ἡγεμὼν δὲν τῶν παίδων προεχειρίσθη, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου, Κάσσανδρος ὁ Ἀντιπάτρου, ὅστις ὀλίγον πρὸ τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς εἶχεν ἔλθει εἰς Βαβυλῶνα κομίζων ἐντολὰς τοῦ πατρός. Ὁ Κάσσανδρος μικρὸν νεώτερος ὢν τοῦ Σελεύκου καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης μὴ διατελέσας ἔτι ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ προήχθη αἴφνης εἰς ἓν τῶν ἐντιμοτάτων ἀξιωμάτων τοῦ στρατοῦ, τὸ μὲν διότι ὁ Περδίκκας ἤλπιζεν οὕτω νὰ προσοικειωθῇ τὸν γέροντα Ἀντίπατρον, τὸ δὲ διότι ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ κρατήσῃ παρ᾽ ἑαυτῷ ὡς ὅμηρον τὸν υἱόν του. Τὰς ἄλλας ἐν τῷ γενικῷ ἐπιτελείῳ γενομένας τότε μεταβολὰς δὲν γνωρίζομεν. Τὰ δὲ κατὰ τὰς σατραπείας διετάχθησαν ὡς ἀκολούθως.

Σέλευκος (Μεγέθυνσις νομίσματος)

Ἡ Αἴγυπτος ἦτο μία τῶν μᾶλλον λόγου ἀξίων σατραπειῶν τοῦ ὅλου κράτους, διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς, τὴν ταχέως προαχθεῖσαν εὐημερίαν καὶ τὴν πρωτεύουσαν Ἀλεξάνδρειαν, ἥτις, πρὸ ὀλίγων μόλις ἐνιαυτῶν ἱδρυθεῖσα ἤδη θαυμασίως ἤκμαζε. Ταύτης τῆς σατραπείας ἡγεμὼν κατέστη ὁ σωματοφύλαξ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο πρὸ καιροῦ μέγα ἐν τῷ κράτει, ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ἦτο ὄχι τοῦ Λάγου ἀλλὰ τοῦ βασιλέως Φιλίππου υἱός, καὶ τῷόντι εἶχε πολλὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός, ἰδίως τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ ἐκτιμᾷ τὰς περιστάσεις καὶ νὰ ὠφελῆται ἐξ αὐτῶν ὅσον δεῖ, ἤγουν οὔτε πλειότερα οὔτε ὀλιγώτερα ἐπιζητῶν πλεονεκτήματα ἀφ᾽ ὅσα εὐλόγως δύνανται αὗται ἑκάστοτε νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετριότης αὕτη δὲν ἀναδεικνύει μὲν Ἀλεξάνδρους δορικτή-

τορας, ἀναδεικνύει ὅμως θεμελιωτὰς διαρκεστέρων ἱδρυμάτων· ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ τὸν Πτολεμαῖον ἀρχηγέτην γενόμενον μακρᾶς καὶ πολυκρότου ἐν τῇ ἱστορίᾳ βασιλικῆς δυναστείας.

Τῆς ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίας, ἤτοι τῆς χώρας ἥτις ἁπλουμένη μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τῆς παραλίας, περιελάμβανε καὶ τὰς φοινικικὰς πόλεις, σατράπης προεχειρίσθη Λαομέδων ὁ Λαρίχου, Μυτιληναῖος. Ὁ διορισμὸς οὗτος ἀνδρὸς ἕλληνος εἰς μίαν τῶν καλλίστων τοῦ κράτους σατραπειῶν μαρτυρεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τῷ Ἀλεξάνδρου εἰσαχθεῖσαν ἐντελῆ μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἰσότητα· διότι, ἵνα διορισθῇ εἰς τὴν σατραπείαν ταύτην, ὁ Λαομέδων ἦτο βεβαίως εἷς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς. Καὶ ἔπειτα εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος ἦτο εἷς τῶν πιστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλων τῶν ἐξορισθέντων τούτου ἕνεκα ἐκ τῆς Μακεδονίας, τῷ 337, καὶ ἐν οἷς, παρεκτὸς αὐτοῦ, συγκατελέγοντο ὁ Νέαρχος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λαομέδοντος Ἐριγύιος. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Λαομέδων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ τῷ 332, δι' ἣν εἶχε γνῶσιν τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν διοίκησιν τῶν αἰχμαλώτων.

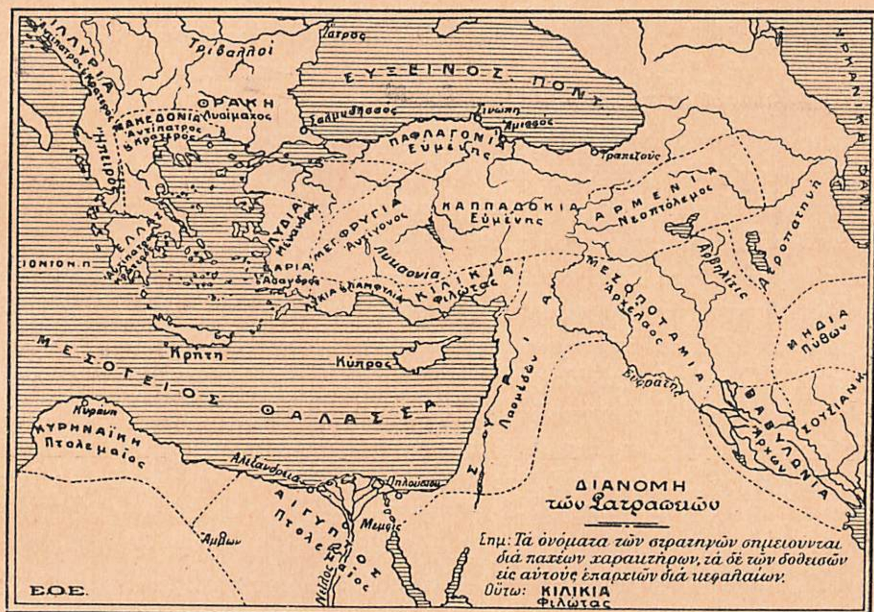
Ἡ σατραπεία Κιλικίας δὲν διεκρίνετο οὔτε δι' τὴν ἔκτασιν αὐτῆς οὔτε διὰ τὴν εὐπορίαν· ἀλλὰ στρατιωτικῶς ἦτο λόγου ἀξία, καθὸ συνάπτουσα τὴν δυτικὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς. Ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν ταξίαρχον Φιλώταν. Πρὸς δυσμὰς συνώρευε τῇ Κιλικίᾳ ἡ Παμφυλία, τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε, σὺν τῇ Λυκίᾳ, ὁ περιώνυμος τοῦ στόλου ἡγεμὼν Νέαρχος. Καὶ ἤδη δὲ φαίνονται αἱ χῶραι αὗται εἰς αὐτὸν ἐπιτραπεῖσαι, ἀλλ' οὗτος προτιμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἀρχηγίαν τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν θάλασσαν ναυτικῆς τῶν Μακεδόνων δυνάμεως ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν σατραπείαν αὐτοῦ εἰς Ἀντίγονον τὸν Φιλίππου.

Ὁ Ἀντίγονος οὗτος, ἕλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Ἐλιμείας οἴκου καὶ μεγαλεπήβολος ὤν. προεχειρίσθη ἔτι ἀπὸ τοῦ 333 σατράπης τῆς μεγάλης καλουμένης ἢ ἰδίως Φρυγίας, χώρας ἔκτοτε δυσκυβερνήτου ἕνεκα τῶν ληστρικῶν ὀρεινῶν φύλων καὶ τῶν σχεδὸν ἀνεξαρτήτων συμμάχων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο. Διότι πρὸς μεσημβρίαν μὲν ᾤκουν οἱ Πισίδαι καὶ οἱ Ἴσαυροι, οἵτινες πολλάκις ἐτάραττον τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς μακεδόνας στρατηγοὺς ἠγωνίζοντο. Πρὸς δὲ τὸ βορειοανατολικόν, εἰς τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκίαν, ἥτις βραδύτερον ἁπλῶς Πόντος ἐκλήθη, ἐδυνάστευεν ὁ γηραιὸς Ἀριαράθης, ἔχων, ὡς ἐφημίζετο, πεζοὺς μὲν τρισμυρίους, ἱππεῖς δὲ ἀρίστους μυρίους καὶ πεντακισχιλίους. Πρὸς βορρᾶν δὲ οἱ Παφλαγόνες, εἶχον μὲν ὑποταχθῇ τῷ 333 εἰς τὸν βασιλέα καὶ ὑποβληθῇ τότε ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐφορείαν τοῦ σατράπου τῆς Φρυγίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι διατηρήσει τὴν ἰδίαν δυναστείαν καὶ ὅτι τὰ μακεδονικὰ στρατεύματα δὲν θέλουσιν εἰσέλθει εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἕνεκα λοιπὸν τοιούτων γειτόνων ὁ Ἀντίγονος εἶχεν ἀνέκαθεν πολλὰ ἀνὰ χεῖρας πράγματα· ἤδη δὲ ὁ Περδίκκας ἐφρόντισε νὰ προσθέσῃ νέας δυσκολίας εἰς τὸν φιλόδοξον ἐκεῖνον σατράπην· διότι ἥ τε Καππαδοκία καὶ ἡ Παφλαγονία κατετάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ κυριευθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, ὁ Ἀντίγονος προσεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν κατάκτησιν αὐτῶν.

Τῳόντι ἡ Παφλαγονία, ἡ μεγάλη Καππαδοκία (ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ καὶ μεγάλη καλουμένη) καὶ ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία, μέχρι Τραπεζοῦντος πρὸς ἀνατολάς, ἐπετράπησαν ὑπὸ τοῦ Περδίκκου εἰς τὸν Καρδιανὸν Εὐμένη, ὅστις, Ἕλλην ὢν τὸ γένος, εἶχε διατελέσει ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ στρατηγὸς κατὰ τὴν Ἰνδικὴν ἀπεστάλη, καὶ τὴν Περδίκκου παρέλαβεν ἱππαρχίαν, ὅτε ὁ Περδίκκας, ἀποθανόντος τοῦ Ἡφαι-

στίωνος, εἰς τὴν ἐκείνου προῆλθε τάξιν. Ὥστε ὁ Ἕλλην οὗτος ἦτο εἷς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς, διακρινόμενος οὐ μόνον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συνέσει ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἐπιμελητὴς τοῦ κράτους ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ τοῦτον ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἀναθεὶς αὐτῷ σατραπείαν ἣν κατὰ μέγα μέρος ἔδει νὰ κατακτήσῃ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ δυνάστου Ἀριαράθου, παραγγείλας δὲ καὶ τὸν Ἀντίγονον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ ἀπησχόλησεν ἀμφοτέρους εἰς δυσχερῆ πράγματα.

Σατράπης τῆς μὲν Καρίας ἀνεδείχθη Ἄσανδρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Παρμενίωνος· τῆς

Διανομὴ τῶν Σατραπειῶν.

δὲ Λυδίας ὁ Μένανδρος· τῆς δὲ μικρᾶς Φρυγίας τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ ὁ περιώνυμος σωματοφύλαξ Λεοννᾶτος, διότι ἡ μικρὰ Φρυγία ἦτο μία τῶν σπουδαιοτάτων σατραπειῶν τοῦ κράτους, λόγῳ τοὐλάχιστον στρατιωτικῷ. Τὴν μικρὰν Φρυγίαν ὤφειλε νὰ διέλθῃ πᾶς ὁ θέλων ἀσφαλῶς καὶ προχείρως νὰ μεταβῇ εἴτε ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην εἴτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν· ὥστε ὁ δεσπόζων τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας ἐδέσποζε τῆς κυριωτάτης πύλης ἥτις διῄρει εἰς δύο τὸ ὅλον κράτος. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Περδίκκας ἔδωκε τὴν σατραπείαν ταύτην εἰς φίλον πιστόν, τὸν Λεοννᾶτον, ὅστις πλεῖστον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ κατισχύσῃ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ Ἐπιμελητής· ὁ δὲ Λεοννᾶτος πάλιν εὐχαρίστως ἐδέχθη αὐτὴν ὡς δυναμένην μέχρι τινὸς ν' ἀντισταθμίσῃ τὸ μέγα ἐν τῷ κράτει ἀξίωμα τοῦ Περδίκκου.

Ἐν Εὐρώπῃ ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς χώρας ἣν πρότερον διῴκει ὁ Ἀντίπατρος, ἡ Θρᾴκη καὶ ἰδίως ἡ Θρᾳκικὴ χερσόνησος, ἐπιτραπεῖσα εἰς τὸν σωματοφύλακα Λυσίμαχον, στρατηγὸν ὄντα ἄριστον καὶ φίλον ὡσαύτως πιστὸν τοῦ Ἐπιμελητοῦ. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ Χερσόνησος εἶχεν ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὴν ἀξίαν τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας· διότι δι' ὃν λόγον ὁ ταύτης ἄρχων ἦτο κύριος τῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς Εὐρώπην διαβάσεως, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ τῆς Χερσονήσου ἄρχων προχείρως διέβαινεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς δὲ τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἤτοι εἰς τὰς χώρας

τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Τριβαλλῶν, τῶν Ἀγριάνων, εἰς τὴν ἰδίως Μακεδονίαν, εἰς τὸ ὑποκείμενον τοῖς Μακεδόσι μέρος τῆς Ἠπείρου, καὶ εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα, δὲν ἔμενεν ὡς πρότερον ἀπαραμείωτον τὸ τοῦ Ἀντιπάτρου κράτος, πρὸς ὃν δὲν διέκειτο καλῶς ὁ Περδίκκας· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἀνηγορεύθη στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ἡ δὲ αὐτόθι προστασία τῆς βασιλείας ἀνετέθη εἰς τὸν Κρατερόν, ἤγουν ὁ πρῶτος διωρίσθη στρατιωτικὸς διοικητής, ὁ δὲ δεύτερος πολιτικὸς διοικητὴς τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὰς δυτικωτέρας ἀσιανὰς σατραπείας καὶ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην διαταχθέντα. Εἰς δὲ τὴν ἀνατολικωτέραν Ἀσίαν δὲν ἐγένοντο πολλαὶ περὶ τὴν διοίκησιν μεταβολαί. Τὰς μὲν ἐπέκεινα τοῦ Ἰνδοῦ χώρας διετήρησαν, ὡς πρότερον, οἱ βασιλεῖς Πῶρος καὶ Ταξίλης, σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἤδη ὄντες ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, ἡ δ' ἐντὸς τοῦ Ἰνδοῦ σατραπεία ἣν ἐκυβέρνησε, μέχρι τοῦ ἔτους 324, ὁ πατὴρ τοῦ σατράπου τῆς μεγάλης Φρυγίας Ἀντιγόνου, Φίλιππος, τὸν ὁποῖον ἀποθανόντα ἐπετρόπευσεν ὁ τῶν αὐτόθι στρατευμάτων ἡγεμών, νῦν ἀνετέθη εἰς Πύθωνα τὸν Ἀγήνορος, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε καταλίπει, τῷ 325, σατράπην τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας. Τὴν χώραν τῶν Παροπαμισαδῶν διεφύλαξεν Ὀξυάρτης ὁ τῆς Ρωξάνης πατήρ. Ὡσαύτως παρέμειναν ἡνωμέναι ὑπὸ Σιβύρτιον ἡ Ἀραχωσία καὶ ἡ Γεδρωσία· καὶ ἡ Ἀρία δὲ καὶ ἡ Δραγγιανὴ διετήρησαν τὸν προηγούμενον αὐτῶν σατράπην, τὸν Σόλιον Στασάνορα. Ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου χωρῶν ἡ Βακτριανὴ ἔμεινεν ὑπὸ Ἀμύνταν, ἡ Σογδιανὴ ὑπὸ Φίλιππον, ἡ Παρθυαία ὑπὸ Στάγνορα, ἡ Ὑρκανία καὶ ἡ Ταπουρία ὑπὸ Φραταφέρνην.

Εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῶν χωρῶν τούτων κειμένας ἐπαρχίας ἐγένοντο, ὡς φαίνεται, μεταβολαί τινες. Τὴν τῆς μεγάλης Μηδίας σατραπείαν διετήρησε μὲν ὁ Ἀτροπάτης, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα ἔγημεν εἰς Σοῦσα ὁ Περδίκκας, ἀλλὰ τῆς μικρᾶς Μηδίας σατράπης προεχειρίσθη ὁ σωματοφύλαξ Πύθων ὁ Κρατεᾶ, διαταχθεὶς νὰ ἑδρεύῃ εἰς Ἐκβάτανα. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνὴρ νεωτεροποιός, φρονήματος πλήρης καὶ στρατηγὸς ἐπιτήδειος, κατήντησε μετ' οὐ πολὺ νὰ περιορίσῃ τὸν Ἀτροπάτην εἰς μόνον τὸ βορειότερον τῆς Μηδίας μέρος, τὸ ὑπὸ τῆς ὡραίας τοῦ Ἀράξου κοιλάδος διασχιζόμενον, ὅπου ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ ἰθαγενὴς οὗτος δυνάστης ἀπέβη ἀνεξάρτητος, μεταβιβάσας καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην τὴν ἀπ' αὐτοῦ μετονομασθεῖσαν Ἀτροπατηνήν (1). Ἡ ἀρμενικὴ σατραπεία ἡ κειμένη ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Μηδίας καὶ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας προέκειτο νὰ καταλάβῃ ὁ Εὐμένης, παρεδόθη εἰς τὸν ἀρχιυπασπιστὴν Νεοπτόλεμον, τὸν ἕλκοντα μὲν τὸ γένος ἀπὸ τῶν Αἰακιδῶν, διαπρέψαντα δὲ εἰς τὴν τῆς Γάζης πολιορκίαν. Τὴν δὲ μεσημβρινῶς πρὸς ἐκείνην συνορεύουσαν Μεσοποταμίαν, ἤτοι τὴν ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίαν, ἔλαβεν ὁ Ἀρχέλαος, καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ὁ Ἄρχων. Εἰς τίνα ἐπετράπη ἡ Σουσιανή, ἄγνωστον· ἄδηλον ὡσαύτως ἂν ἡ Παραιτακηνὴ (2) ἐξηκολούθησεν ἀποτελοῦσα ἰδίαν σατραπείαν, ἢ ἡνώθη εἴτε μετὰ τῆς Μηδίας εἴτε μετὰ τῆς Περσίδος. Τὴν δὲ Περσίδα διετήρησεν ὁ προηγούμενος σατράπης, ὁ σωματοφύλαξ Πευκέστας, καθὼς καὶ τὴν συνορεύουσαν αὐτῇ Καρμανίαν ὁ αὐτὸς Τληπόλεμος ὃν προέταξεν αὐτῆς ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 325.

(1) Ἀτροπατηνὴ (νῦν Ἀτσὲρ—πεϊτσάν) ἑρμηνεύεται συνήθως χώρα πυρολατρῶν, πυρολάτρης δὲ σημαίνει τὸ ἀτροπάτης (ater=πῦρ. Ἑλλην. αἴθω αἰθήρ, αἴθυια καὶ pata=λατρεύω).

(2) Παραιτακηναὶ καλούμεναι χῶραι ἦσαν τρεῖς α') ἡ μεταξὺ Περσίας καὶ Μηδίας χώρα· β') ἡ χώρα ἡ κειμένη μεταξὺ Ὦξου καὶ Ἰαξάρτου καὶ γ') ἡ χώρα ἡ κειμένη μεταξὺ Δραγγιανῆς καὶ Ἀραχωσίας, νῦν μεταξὺ τοῦ περσικοῦ Σεϊστὰν καὶ τοῦ Ἀφγανικοῦ Κανδαχάρ. Ἐνταῦθα πρόκειται προδήλως περὶ τῆς πρώτης.

Τοιουτοτρόπως διέταξεν ὁ Περδίκκας τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἐφαίνετο, ἐκ πρώτης ὄψεως, προωρισμένον νὰ διατηρηθῇ ἀκέραιον. Μετ' ὀλίγον ἡ Ρωξάνη ἔτεκεν υἱόν, ὃν ὁ στρατὸς ἐχαιρέτισεν ἀγαλλόμενος ὡς βασιλέα Ἀλέξανδρον. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ τοῦ τεθνεῶτος βασιλέως ἐκφορά, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθον οἱ νέοι σατράπαι εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν. Ἐν γένει ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ κόσμος ἀνεγνώρισε τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα τὰ ὁποῖα ἐνυπῆρχον ἔν τε τῇ αὐλῇ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦσαν ἰσχυρότερα τῆς ρώμης καὶ τῆς συνέσεως τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐφαντάσθη ὅτι ἠμπορεῖ νὰ συντηρήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατασκευασθέντα κολοσσόν. Ἡ Ρωξάνη φθονοῦσα τὴν Στάτειραν, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγημεν εἰς Σοῦσα, προσήγαγε δι' ἀπάτης εἰς Βαβυλῶνα ἔτι πρὸ τοῦ τοκετοῦ αὐτῆς ἐκείνην τε καὶ τὴν ἀδελφὴν ἐκείνης Δρύπετιν, τὴν νέαν τοῦ Ἡφαιστίωνος χήραν, καὶ ἀπέκτεινεν ἀμφοτέρας, καὶ τοὺς νεκροὺς αὐτῶν εἰς φρέαρ κατέβαλε καὶ συνέχωσεν, εἰδότος ταῦτα τοῦ Περδίκκου καὶ συμπράττοντος. Οὕτως ἐξέλιπον οἱ δύο τελευταῖοι γόνοι τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ οὕτως ἐπροοιμιάσθη ἡ σειρὰ τῶν δολοφονιῶν, δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ ἐξοντωθῇ ἅπασα ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου γενεά. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστασίασαν συγχρόνως σχεδὸν τὰ δύο ἀπώτατα τοῦ κράτους ἄκρα, τό τε βορειοανατολικὸν καὶ τὸ νοτιοδυτικώτατον, καὶ οὕτως ἐπροοιμιάσθη ἡ σειρὰ τῶν στάσεων δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ διαλυθῇ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κράτος. Ἡ ἐπικήδειος αὐτοῦ τελετὴ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία περίστασις καθ' ἣν ὁ μακεδονικὸς στρατὸς διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ ἡνωμένος· οἱ δὲ ἀπελθόντες εἰς τὰς ἐπαρχίας σατράπαι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ συναντηθῶσιν εἰμὴ ὡς πολέμιοι κατ' ἀλλήλων ἀντιπαρατεταγμένοι.

Τρόντι ἅμα ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τῶν βορειοανατολικωτέρων σατραπειῶν συνεννοηθεῖσαι ἀπέστησαν· οἱ δὲ συγκροτοῦντες αὐτὰς ἄνδρες, τὸ μὲν γένος Ἕλληνες οἱ πλεῖστοι ὄντες, συμποσούμενοι δὲ ἀφοῦ ἡνώθησαν ὅλοι εἰς 20.000 πεζῶν καὶ 3.000 ἱππέων, ἐκίνησαν ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὑπὸ τὸν αἰνιᾶνα Φίλωνα. Καὶ τούτους μὲν τοὺς στασιαστὰς κατετρόπωσε καὶ κατέσφαξε καθ' ὁδὸν συναπαντήσας ὁ ἐπ' αὐτοὺς ἀμέσως ἀποσταλεὶς σατράπης τῆς Μηδίας Μύθων ὁ Κρατεᾶ. Ἀλλὰ συγχρόνως σχεδὸν μέγα ἐξερρήγνυτο ἐν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας κίνημα.

Τὸ κίνημα τοῦτο παρεσκευάσθη ἐν Ἀθήναις. Ἀναγγελθέντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέθανεν, ὁ μὲν Δημάδης ἀνέκραξε τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο· «οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὦζε γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ». Ἀλλὰ πλεῖστοι ἄλλοι ρήτορες ἀναπηδήσαντες εἰς τὸ βῆμα ἐβόων ὅτι ὁ βασιλεὺς βεβαίως ἀπέθανε· καὶ ὅτι εἴπερ ποτ' ἄλλοτε πάρεστιν ἤδη καιρὸς ν' ἀποβάλωσι τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ γηραιὸς Φωκίων ἠγωνίζετο κατὰ τὸ σύνηθες νὰ κατευνάσῃ τὸ πλῆθος καὶ προέτρεπεν αὐτὸ νὰ ἀναβάλῃ τοὐλάχιστον πᾶσαν ἀπόφασιν πρὶν ἢ ἔλθωσιν ἀσφαλέστεραι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως εἰδήσεις, ἐπιλέγων ὀρθῶς «οὐκοῦν, εἰ σήμερον τέθνηκε, καὶ αὔριον ἔσται καὶ εἰς τρίτην τεθνηκώς· ὥστε ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ βουλεύσασθαι, μᾶλλον δὲ μετ' ἀσφαλείας». Ὁ Φωκίων εἶχε συνευδοκοῦντας τοὺς εὐπορωτέρους τῶν πολιτῶν, ἀλλ' οἱ πένητες, οἱ δημαγωγοί, τὰ λαμπρὰ ὀνόματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας, τῆς ἀρχαίας δόξης ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσωσι τῆς τῶν ὀλίγων συνέσεως. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο τότε ἐν Ἀθήναις. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὸν σατράπην τῆς Βαβυλῶνος Ἅρπαλον, ὅστις, φοβούμενος τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν ὀργὴν

τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρέλαβε θησαυρὸν οὐ μικρὸν καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἅρπαλος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ζητῶν ἄσυλον καὶ προσφέρων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ σχέσεις, ἵνα διοργανωθῇ γενικὸν κατὰ τοῦ βασιλέως κίνημα. Πολλοὶ τῶν ῥητόρων τότε συνεβούλευον νὰ δεχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τόν τε Ἅρπαλον καὶ τὰς προτάσεις αὐτοῦ· ἄλλοι μέν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὑπερείδης, διότι ἐπίστευον ἐπιτηδείαν τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρου ἐπαναστάσεως, ἄλλοι δὲ ἁπλῶς διότι ἔλαβον χρήματα παρὰ Ἁρπάλου. Ἀλλ' ὁ Φωκίων, καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ μετ' αὐτοῦ συμπράξας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅπως ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἄγιδος, δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ ἐκθέσωσι τὴν πόλιν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀντέστησαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ἁρπάλου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀντίπατρος ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ τε πρόσφυγος καὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο ἀντεῖπεν ὁ Δημοσθένης, προέτρεπε δὲ νὰ φυλακισθῇ ὁ Ἅρπαλος, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μέχρις οὗ ἀποφασίσῃ περὶ πάντων αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου παρεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην· καὶ τὰ μὲν χρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δηλαδὴ τὰ εὑρεθέντα ἐπὶ τῆς παραδόσεως 350 περίπου τάλαντα, ἐνῷ ὁ Ἅρπαλος εἶχεν ὁμολογήσει κατ' ἀρχὰς 700, ὁ δὲ σατράπης κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ πλεύσας διὰ τοῦ Ταινάρου εἰς Κρήτην ἐδολοφονήθη ἐκεῖ. Ἐν τούτοις διετάχθη ἐν Ἀθήναις ἀνάκρισις περὶ τῶν ἐκλιπόντων χρημάτων, τὰ ὁποῖα προδήλως διενεμήθησαν εἰς διαφόρους δωροδοκίας· μεταξὺ δὲ τῶν κατηγορουμένων περιελήφθη καὶ ὁ Δημοσθένης αὐτός, καὶ τὸ παραδοξότερον, ἐν τοῖς κατηγόροις τοῦ ἀνδρὸς ἐπρώτευεν ὁ Ὑπερείδης, ὁ πάλαι ποτὲ χρηστὸς τοῦ μεγάλου ῥήτορος συναγωνιστής. Ἀλλ' ὁ Ὑπερείδης δὲν ἠδύνατο ἤδη νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν Δημοσθένην ὅτι ἀντετάχθη εἰς τὴν πρότασιν τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν σχέσεων τοῦ Ἁρπάλου ἵνα καταπολεμήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ θεωρεῖται μὲν σήμερον ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐσυκοφαντήθη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀλλ' ὅμως τότε κατεδικάσθη εἰς 50 ταλάντων ζημίαν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε νά τα πληρώσῃ ἐφυλακίσθη· καὶ δραπετεύσας ἔφυγεν εἰς Τροιζῆνα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβὴ ἣν ἔλαβεν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60 καὶ ἐπέκεινα, τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ὑπὲρ πατρίδος μόχθων καὶ ἀγώνων. Οὐδ' εἶναι ἄπορον ὅτι ἐδάκρυσε καὶ παντελῶς ἠθύμησεν ἀναχωρῶν ἐξ Ἀθηνῶν· διότι τότε λέγεται ὅτι ἀνέκραξε, πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνατείνας τὰς χεῖρας· «Ὦ δέσποινα πολιάς, τί δὴ τρισὶ τοῖς χαλεπωτάτοις χαίρεις θηρίοις, γλαυκὶ καὶ δράκοντι καὶ δήμῳ;». Ἔκτοτε δὲ βεβαιοῦσιν ὅτι τοὺς περὶ αὐτὸν νέους ἀπέτρεπε τῶν δημοσίων πραγμάτων, λέγων, «ὡς, εἰ δυοῖν προκειμένων ὁδῶν ἀπ' ἀρχῆς, τῆς μὲν ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τῆς δ' ἄντικρυς εἰς τὸν ὄλεθρον, ἐτύγχανε προειδὼς τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν κακά, φόβους καὶ φθόνους καὶ διαβολὰς καὶ ἀγῶνας, ἐπὶ ταύτην ἂν ὁρμῆσαι τὴν εὐθὺ τοῦ θανάτου τείνουσαν».

Οὕτω συνέβη νὰ λείπῃ ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Δημοσθένης ὅτε ἐπῆλθεν ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος. Προΐσταντο δὲ ἤδη τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ στρατηγὸς Λεωσθένης. Πρὸς τούτους λοιπὸν διετέλει ἀνταγωνιζόμενος ὁ Φωκίων· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου προσέβαλεν, ὡς φαίνεται, τὰς στρατηγικὰς τοῦ Λεωσθένους ἀξιώσεις, ὁ δὲ Λεωσθένης ἠρώτησεν αὐτὸν καταγελῶν «τί πεποίηκεν ἀγαθὸν τὴν πόλιν, ἔτη τοσαῦτα στρατηγῶν;» «Οὐ μικρόν, ἀπήντησεν ὁ Φωκίων, τὸ τοὺς πολίτας ἐν τοῖς ἰδίοις μνήμασι θάπτεσθαι». Ἐξακολουθοῦντος δὲ τοῦ Λεωσθένους νὰ θρασύνεται καὶ νὰ κομπάζῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου· «οἱ λόγοι σου, τῷ εἶπεν ὁ γέρων, οἱ λόγοι σου, ὦ μειράκιον, ἐοίκασι κυπαρίττοις· μεγάλοι γὰρ ὄντες καὶ ὑψηλοὶ καρποὺς οὐ φέρουσι».—Τότε

ἀναστὰς ὁ Ὑπερείδης, ἠρώτησε· «Πότ' οὖν, ὦ Φωκίων, συμβουλεύεις πολεμεῖν Ἀθηναίοις;—Ὅταν, ἀπεκρίθη οὗτος, τοὺς μὲν νέους ἴδω τὴν τάξιν βουλομένους φυλάττειν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ρήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ κλέπτην τὰ δημόσια».

Ἀλλ' εἰς μάτην ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἀνὴρ ἐπεκόσμει διὰ τοσαύτης χάριτος καὶ ἑτοιμότητος λόγου τὴν παροιμιώδη αὐτοῦ χρηστότητα καὶ σύνεσιν· ὁ πόλεμος ἀπεφασίσθη διὰ ψηφίσματος, τοῦ ὁποίου διέσωσεν ἡμῖν τὸ κείμενον αὐτολεξεὶ σχεδὸν ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον θέλει εἶναι ἤδη ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγός. Τὸ ψήφισμα διελάμβανε «τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας φροντίσαι τὸν δῆμον καὶ τὰς μὲν φρουρουμένας πόλεις ἐλευθερῶσαι, ναῦς δὲ παρασκευάσαι τετρήρεις μὲν τεσσαράκοντα, τριήρεις δὲ διακοσίας· στρατεύσασθαι δὲ πάντας Ἀθηναίους τοὺς μέχρις ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ τρεῖς μὲν φυλὰς τὴν Ἀττικὴν παραφυλάττειν, τὰς δ' ἑπτὰ πρὸς τὰς ὑπερορίους στρατείας ἑτοίμους εἶναι. Ἐκπέμψαι δὲ καὶ πρέσβεις τοὺς ἐπελευσομένους τὰς ἑλληνίδας πόλεις, διδάξαντας ὅτι καὶ πρῶτον μὲν ὁ δῆμος τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν κοινὴν εἶναι πατρίδα κρίνων τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ἐπὶ δουλείᾳ στρατευσαμένους βαρβάρους ἠμύνατο κατὰ θάλατταν καὶ νῦν οἴεται ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας καὶ σώμασι καὶ χρήμασι καὶ ναυσὶ προκινδυνεύειν». Στρατηγὸς δὲ προεχειρίσθη ὁ Λεωσθένης, διαταχθείς, παρεκτὸς τῶν προειρημένων δυνάμεων νὰ στρατολογήσῃ καὶ 8.000 μισθοφόρους, διὰ 50 ταλάντων, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν αὐτῷ ἐκ τῶν τοῦ Ἁρπάλου χρημάτων. Καὶ συνετάχθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἱκανοὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἰδίως οἱ Αἰτωλοί, οἵτινες ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου διετέλεσαν ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν. Ἀλλ' οἱ Βοιωτοὶ ἀπέσχον τοῦ ἀγῶνος, φοβούμενοι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Θηβαίων καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς κατακληρουχηθείσης τούτων χώρας· ὡσαύτως οἱ Σπαρτιᾶται, διότι ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἄγιδος ὁ Ἀντίπατρος εἶχε παραλάβει ὁμήρους 50 τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Σπάρτης πολιτῶν· τελευταῖον οἱ Ἀχαιοί, οἱ Ἀρκάδες, οἱ Κορίνθιοι. Οὕτως ἤρχισεν ὁ πόλεμος ὁ ὀνομαζόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ «Λαμιακὸς πόλεμος», διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, περὶ τὴν Λαμίαν κυρίως διεξήχθη.

Καίτοι δὲν ἔμειναν ἀμέτοχοι τῆς συμμαχίας τοσοῦτοι Ἕλληνες ὁ Λεωσθένης κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας διὰ στρατοῦ πολὺ ἰσχυροτέρου τῶν 13.000 πεζῶν καὶ 600 ἱππέων οὓς μόνους ἠδυνήθη νὰ ἐπαγάγῃ ἐπ' αὐτὸν ὁ Ἀντίπατρος, διότι ἡ Μακεδονία ἐσπάνιζε τότε στρατευμάτων, ὁ δὲ Κρατερὸς δὲν εἶχεν ἔτι ἐπανέλθει ἐξ Ἀσίας. Ὅθεν, συγκροτηθείσης, κατὰ τὰ τέλη τοῦ θέρους, μάχης περὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἡττᾶται ὁ γηραιὸς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστράτηγος, καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαναστάντων ἐθνῶν ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ ἐντὸς τῆς ὀχυρᾶς Λαμίας. Ἐνταῦθα ἐπολιόρκησεν αὐτὸν ὁ Λεωσθένης, ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν πληγωθεὶς καιρίως εἰς τὴν κεφαλὴν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐτελεύτησε. Πρὸ τούτου ἔτι, οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἀναχωρήσει ἐκ τοῦ στρατοπέδου, διά τινας ἐθνικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις. Ἤδη ἀπῆλθον οἴκαδε καὶ ἄλλοι, ὥστε ὁ στρατὸς ἠλαττώθη πολύ. Ἡ δεινοτέρα ὅμως ζημία ἣν ἔπαθεν ἦτο ὁ τοῦ Λεωσθένους θάνατος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο μὲν νέος, διότι εἴδομεν τὸν Φωκίωνα ὀνομάζοντα αὐτὸν μειράκιον, ἀλλ' εἶχεν ἤδη, ὡς φαίνεται, οὐ μικρὰν τοῦ πολέμου πεῖραν, μέγα ἰδίως κτησάμενος παρὰ τοῖς μισθοφόροις ὄνομα· ἐτιμᾶτο δὲ καὶ παρὰ τῶν Μακεδόνων, καθὸ διατελέσας ἄλλοτε ἑταῖρος Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως, καὶ μάλιστα διέπρεπε κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον, εὐλόγως θεωρηθεὶς ὡς ψυχὴ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος. Ὅθεν αὐτοῦ θανόντος ἐνεκρώθησαν οἱ σύμμαχοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ μόνος στρατηγὸς ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὸν ἐπαξίως, ὁ Φωκίων, δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ὁ Φωκίων

ἐνόμισε πάντοτε ἐπισφαλῆ τὴν ἔκβασιν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν του ἐξέφρασέ ποτε τὴν πεποίθησιν ταύτην δι' εἰκόνος χαριεστάτης· διότι ἔτι πρὸ τῆς νίκης, ἐρωτηθεὶς πῶς φαίνονται αὐτῷ αἱ ὑπὸ τοῦ Λεωσθένους παρασκευασθεῖσαι δυνάμεις, «Καλῶς, ἔφη, πρὸς τὸ στάδιον (ὅ ἐστι πρὸς τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος)· τὸν δὲ δόλιχον τοῦ πολέμου (ὅ ἐστι τὴν παράτασιν αὐτοῦ) φοβοῦμαι, μήτε χρήματα τῆς πόλεως ἕτερα, μήτε ναῦς, μήτε ὁπλίτας ἐχούσης». Προεχειρίσθη λοιπὸν στρατηγὸς ὁ 'Αντίφιλος, ὅστις λέγεται μὲν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου «ἀνὴρ συνέσει στρατηγικῇ καὶ ἀνδρείᾳ διαφέρων» ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἦτο ἐνάμιλλος τῶν νέων κινδύνων οἵτινες ἐπῆλθον ἤδη ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

῾Ο 'Αντίπατρος εἶχε ζητήσει ἐξ ἀρχῆς ἁπανταχόθεν ἐπικουρίας. ῾Ο Κρατερὸς ἦτο εἰσέτι μακράν, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς 'Ασίας. ῾Ο πλησιέστερος τοῦ 'Αντιπάτρου γείτων, ὁ σατράπης τῆς Θράκης Λυσίμαχος, ἀπησχολεῖτο καὶ αὐτὸς ὑπὸ δεινῆς τινος τοῦ 'Οδρυσῶν βασιλέως Σεύθου στάσεως. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ ὁ τῆς ἐφ' ῾Ελλησπόντῳ Φρυγίας ἡγεμὼν Λεοννᾶτος, ὅστις, παρεσκευασμένος ὢν νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Εὐμένους κατὰ τοῦ 'Αριαράθου τῆς Καππαδοκίας, ἔδραμεν ἤδη εἰς βοήθειαν τοῦ 'Αντιπάτρου συνεπαγόμενος 20.000 πεζῶν καὶ 2.000 ἱππέων, καὶ ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν περὶ Φεβρουάριον τοῦ 322. ῾Ο 'Αντίφιλος ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ ἀμέσως τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ νέου τούτου πολεμίου, καθ' οὗ ἐπεξῆλθε τοσούτῳ μᾶλλον θαρρούντως ὅσῳ, μετὰ τὴν πρώτην νίκην τοῦ Λεωσθένους, εἶχον ἐγκαταλίπει τοὺς Μακεδόνας οἱ Θεσσαλοὶ προσελθόντες εἰς τὴν τῶν ἐνταῦθα ῾Ελλήνων συμμαχίαν. Καὶ τῷόντι, συγκροτηθείσης ἱππομαχίας κρατερᾶς, ὑπενέδωκαν μὲν οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς Θεσσαλούς, ἔπεσε δὲ ὁ Λεοννᾶτος. 'Αλλὰ καὶ αὕτη ἡ νίκη μικρὸν ὠφέλησε τοὺς συμμάχους.

Τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων εἶχε μείνει ἀκέραιον. ῾Ο 'Αντίπατρος ἐξελθὼν ἤδη τῆς Λαμίας ἡνώθη μετ' αὐτοῦ καὶ καταλαβὼν ὀχυρά τινα ὑψώματα, ὅπου ὁ 'Αντίφιλος δὲν ἐτόλμα νά τον προσβάλῃ, περιέμενεν ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν ἐπερχόμενον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ Κρατερόν. 'Εν τῷ μεταξὺ δὲ ἡττῶντο οἱ 'Αθηναῖοι ἐπανειλημμένως κατὰ θάλασσαν. Οἱ Μακεδόνες εἶχον συγκροτήσει στόλον ἰσχυρὸν 240 πλοίων ὑπὸ Κλεῖτον, οἱ δ' 'Αθηναῖοι ἐψήφισαν μέν, ὡς εἴδομεν, πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπὶ πολὺν ὅμως χρόνον οὐδὲν λόγου ἄξιον ἐξετέλεσαν, ἐπὶ τέλους δὲ μόλις παρεσκεύασαν 170 πλοῖα, ἐν ἀρχῇ τοῦ 322 ἔτους, ὑπὸ 'Ηετίωνα. ῾Η πόλις προσεδόκα τέρατα καὶ σημεῖα ἀπὸ αὐτόν· καὶ ἀληθῶς μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ δημαγωγὸς Στρατοκλῆς, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ στόλου, τοῦ ἀντιπαραταχθέντος περὶ 'Αμοργόν, πρὸς τοὺς Μακεδόνας, εἰσελαύνει ἐστεφανωμένος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀναγγέλλει ὅτι νενικήκασι καὶ γράφει ψήφισμα διατάσσον νὰ θύσωσιν εὐαγγέλια καὶ νὰ ποιήσωσι κρεοδαισίαν κατὰ φυλήν. 'Αλλ' ἔτι πανηγυριζούσης τῆς πόλεως καταφθάνουσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ λείψανα τοῦ οἰκτρῶς καταστροπωθέντος στόλου τῶν 'Αθηναίων. Τότε ὁ δῆμος ὀργισθεὶς κατεξανέστη κατὰ τοῦ Στρατοκλέους, ὁ δὲ ἀναιδὴς οὗτος ἄνθρωπος, θρασέως ὑποστὰς τὸν θόρυβον, «Εἶτα, εἶπε, τί πεπόνθατε δεινὸν εἰ δύο ἡμέρας ἡδέως γεγόνατε;» Καὶ τοιούτους ἀνεχομένη προστάτας ἡ πόλις ἤλπιζε νὰ κατισχύσῃ ποτὲ τῶν Μακεδόνων. ῾Ο μακεδονικὸς στόλος παρέπλευσε τότε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ τῆς Αἰτωλίας παράλια, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τοὺς αὐτόθι συμμάχους τῶν 'Αθηναίων· καὶ ἐνταῦθα ἡττῶνται αὖθις αἱ τῶν 'Αθηναίων νῆες, περὶ 'Εχινάδας, μία δὲ μοῖρα Μακεδόνων ὑπὸ Μικίωνα, καταδιώξασα τὰ λείψανα τῶν ἀντιπάλων, ἀποβιβάζει εἰς ῾Ραμνοῦντα ἱκανήν τινα δύναμιν καὶ λεηλατεῖ δεινῶς ἅπασαν τὴν λεγομένην Παραλίαν. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβον ἤδη τὰς 'Αθήνας, ὁ δὲ Φωκίων ἔσπευσε νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς πολίτας κατὰ τῶν πολεμίων. 'Αλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἤξευρον πλέον τί ἐστι πειθαρχία, καὶ ἠξίουν ὅλοι ...ηγῶσιν. ῾Ο εἷς ἐφώναζε νὰ καταλάβωσι τοῦτον τὸν λόφον, ἄλλος νὰ περιπέμ-

ψωσιν ἐκεῖ τοὺς ἱππεῖς, ἄλλος ἐδῶ νὰ στρατοπεδεύσωσιν, ὥστε ἔφεραν εἰς ἀπελπισίαν τὸν δυστυχῆ Φωκίωνα, ἀνακράξαντα· «Ὦ Ἡράκλεις, ὡς πολλοὺς ὁρῶ στρατηγούς, ὀλίγους δὲ στρατιώτας!», Τελευταῖον, παρατάξαντος αὐτοῦ τοὺς ὁπλίτας, εἷς ἐξ αὐτῶν, γαυριῶν ἐπ' ἀνδρείᾳ, προῆλθεν αὐτογνωμόνως πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων· μόλις ὅμως εἶδεν ἄνδρα πολέμιον ἐξορμήσαντα ἐπ' αὐτόν, φοβηθεὶς ἐτράπη πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω· ὁ δὲ Φωκίων ταῦτα θεωρῶν «Ὦ μειράκιον, εἶπεν, οὐκ αἰδῇ δύο τάξεις ἀπολελοιπώς, ἣν ἐτάχθης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ πάλιν ἐφ' ἣν σεαυτὸν ἔταξας;».Κατ' εὐτυχίαν, χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ συνετοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ἐτράπησαν οἱ ἀποβιβασθέντες, ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ αὐτὸς ὁ Μικίων, ἡ δ' Ἀττικὴ ἀπηλλάγη τῶν πολεμίων.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους τοῦ 322, ὁ Κρατερὸς μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς, ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντιπάτρου συνεποσώθη εἰς 40.000 πεζῶν, 5.000 ἱππέων καὶ 3.000 τοξοτῶν καὶ σφενδονητῶν· συγκροτηθείσης δὲ περὶ Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας μάχης κρισίμου ἡττῶνται οἱ περὶ τὸν Ἀντίφιλον, διαλύονται οἱ σύμμαχοι, αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις ἁλίσκονται, αἱ πλεῖσται ἄλλαι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐπιτυγχάνουσι κατ' αἴτησίν των συνθήκας εἰρηνικάς, μόνοι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐγκαρτεροῦσιν ἐνθιστάμενοι, διότι ἤξευρον ὅτι οἱ Μακεδόνες οὐδένα δέχονται πρὸς αὐτοὺς συμβιβασμόν. Οἱ Αἰτωλοὶ ὅμως μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀναχώρησιν δὲν φαίνονται πλέον ἐπανελθόντες εἰς αὐτό, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μὴ τολμήσαντες μόνοι νὰ ὑπερασπίσωσι τὰς Θερμοπύλας, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἀκωλύτως εἰσήλασεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Καδμείαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἠθύμησε παντελῶς. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις, ἀνακληθεὶς πρό τινος ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν πρώτων τοῦ πολέμου τούτου κατορθωμάτων, εἶχε συμπράξει εἰς αὐτὸν μετὰ τοῦ ἀρχαίου ζήλου, ὁ Ὑπερείδης, ὁ Εὐκράτης, Ἀριστόνικος ὁ Μαραθώνιος, Ἱμεραῖος ὁ Φαληρεύς, ἅπαντες ἐν γένει οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, ἔσπευσαν νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πόλεως· ὑπερίσχυσαν δὲ οἱ τούτων ἀντίπαλοι καὶ ἀπεστάλησαν ἀμέσως πρὸς τὸν ἐν Θήβαις Ἀντίπατρον πρέσβεις ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημάδης καὶ ὁ Φωκίων.

Ἡ πρώτη αἴτησις ἣν ὁ Φωκίων ὑπέβαλεν εἰς τὸν νικηφόρον Μακεδόνα ἦτο νὰ μὴ καταβῇ ὁ στρατὸς εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἤδη διέμενεν, ἐν Βοιωτίᾳ, νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη. Ὁ Κρατερὸς παρετήρησεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἄδικον, ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος λαβόμενος αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς «δοτέον, εἶπε, Φωκίωνι, ταύτην τὴν χάριν». Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἀπήτησε νὰ παραδοθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ.Κομισθείσης εἰς Ἀθήνας τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης ὁ δῆμος ἐνόμισεν ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῇ καὶ ἐξαπέστειλε νέους εἰς Θήβας πρέσβεις ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ὅσον ἐνδέχεται μειλικτερέρους ὅρους· ὁ δ' Ἀντίπατρος ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην εἰρήνης καὶ συμμαχίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι παραδώσει αὐτῷ τὸν Δημοσθένην, τὸν Ὑπερείδην καὶ τοὺς ἄλλους κυρίους τῶν Μακεδόνων ἀνταγωνιστάς· ὅτι τὸ πολίτευμα θέλει μεταβληθῇ ἀπὸ καθαρῶς δημοκρατικοῦ εἰς τιμοκρατικόν· ὅτι μακεδονικὴ φρουρὰ θέλει καταλάβει τὴν Μουνιχίαν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ὅτι ἡ πόλις θέλει καταβάλει τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ πρὸς τούτοις χρηματικὴν ποινὴν διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀποστασίαν· ὅτι τέλος ἀφαιροῦνται ἀπ' αὐτῆς αἱ νῆσοι Λῆμνος, Ἴμβρος, Σκῦρος καὶ προσέτι ὁ Ὠρωπός, ἐπιφυλάττεται δὲ εἰς τὴν ἐν Βαβυλῶνι βασιλείαν ν' ἀποφασίσῃ ἂν οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἐξακολουθεῖ κατέχοντες τὴν Σάμον. Ὁ Φωκίων, εἷς ὢν τῶν πρέσβεων, παρε-

κάλεσε νὰ μὴ τεθῆ τοὐλάχιστον φρουρὰ εἰς Μουνιχίαν. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος τὸν ἠρώτησε τότε ἂν ἐγγυᾶται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θέλουσι διαταράξει πάλιν τὴν εἰρήνην. Σιωπήσαντος δὲ ἐκείνου καὶ διστάζοντος ν' ἀποκριθῆ, ὁ παρὰ τῷ Ἀντιπάτρῳ διατελῶν ἀθηναῖος Καλλιμέδων ὁ Κάραβος «ἐὰν δ' οὗτος, ὦ Ἀντίπατρε, ἀνέκραξε, φλυαρῆ, σὺ πιστεύσεις καὶ οὐ πράξεις ἃ ἔγνωκας;». Ὅθεν ὁ στρατηγὸς διέταξε νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὰ ἀποφασισθέντα. τοῦτο μόνον τὸ φιλάνθρωπον καὶ ὄντως προφητικὸν προσθείς, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν χρηστὸν γέροντα· « Ὦ Φωκίων, ἡμεῖς πάντα σοι χαρίζεσθαι βουλόμεθα, πλὴν τῶν καὶ σὲ ἀπολούντων καὶ ἡμᾶς».

Κατὰ Σεπτέμβριον λοιπὸν τοῦ 322 ἔτους μακεδονικὴ φρουρὰ ὑπὸ Μένυλλον κατέλαβε τὴν Μουνιχίαν, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐτροπολογήθη τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀντιπάτρου. Πολῖται ἤδη ἐλογίσθησαν μόνοι οἱ κεκτημένοι πλείω δραχμῶν δισχιλίων· εὑρέθησαν δὲ τοιοῦτοι 9.000. Οἱ ὀλιγώτερα τοῦ ποσοῦ ἐκείνου ἢ μηδὲν ἔχοντες ἐστερήθησαν παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος, καὶ οἱ βουλόμενοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον χώραν εἰς κατοίκησιν ἐν τῇ Θρᾴκῃ· εὑρέθησαν δὲ τοιοῦτοι 22.000. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Περδίκκας, ὡς ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, ἀπεφάσισεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως ὅτι ἡ Σάμος θέλει ἀποδοθῆ εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῆς κατοίκους. Ἀλλ' ἔμενεν ἔτι νὰ ἐκτελεσθῆ εἷς τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς συνθήκης, ἡ τῶν ἀντιμακεδονιστῶν ῥητόρων παράδοσις. Ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ φύγει, κατεδικάσθησαν ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Δημάδου εἰς θάνατον ἐρήμην· ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς. Ὁ Ἀντίπατρος εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Πελοπόννησον, μετερρύθμισεν ἁπανταχοῦ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ὅπως τὸ ἐν Ἀθήναις, ἠξιώθη ἁπανταχοῦ χρυσῶν στεφάνων καὶ ἄλλων τιμῶν ὡς ἀνορθωτὴς τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς τάξεως, ἔπειτα δ' ἐξαπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τῶν φυγάδων μοῖραν στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Θούριον τὸ γένος Ἀρχίαν, διατελέσαντα ἄλλοτε τραγῳδίας ὑποκριτήν, ἔκτοτε δὲ στιγματισθέντα διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Φυγαδοθήρου. Ὁ Ὑπερείδης(1) ὁ Ἱμεραῖος, ὁ Ἀριστόνικος, ὁ Εὐκράτης συνελήφθησαν ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἀπαχθέντες εἰς Κλεωνὰς τῆς Ἀργολίδος, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίπατρος, ἐκεῖ διὰ βασάνων ἐθανατώθησαν. Ὁ δὲ Δημοσθένης εἶχε καταφύγει εἰς τὸ ἐν Καλαυρίᾳ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι οἱ διῶκται αὐτοῦ θέλουσι σεβασθῆ τὸ ἄσυλον τοῦτο. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν ὁ Ἀρχίας μετὰ τῶν δορυφόρων καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ μεγάλου ῥήτορος καθημένου παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐζήτησε διὰ πολλῶν ἐπιεικῶν λόγων καὶ ὑποσχέσεων ν' ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Ἐκεῖνος ὅμως μὴ πειθόμενος καὶ ἀναβλέψας πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀντιπάτρου «ὦ Ἀρχία, εἶπεν, οὔτε ὑποκρινόμενός με ἔπεισας πώποτε, οὔτε νῦν πείσεις ἐπαγγελλόμενος». Τότε ἀρξαμένου τοῦ Ἀρχίου ἀπειλεῖν μετ' ὀργῆς «νῦν, εἶπε, λέγεις τὰ ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ τρίποδος, ἄρτι δὲ ὑπεκρίνου. Μικρὸν οὖν ἐπίσχες, ὅπως ἐπιστείλω τι τοῖς οἴκοι». Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ ναοῦ, κατέπιε δηλητήριον ὅπερ πρὸ καιροῦ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ προσδοκῶν ἀείποτε τοιοῦτόν τινα κίνδυνον καὶ ἐκάθισεν. Οἱ παρὰ τὰς θύρας δορυφόροι. ἰδόντες αὐτὸν καλύψαντα καὶ κλίναντα τὴν κεφαλήν, ἐνέπαιζον τὸν ἄνδρα

(1) Περὶ τοῦ Ὑπερείδου ὅμως ἰδ. Ψευδοπλούταρχον ἐν Β. Δέκα ῥητόρ· «Ἕρμιππος δέ φησιν αὐτὸν (τὸν Ὑπερείδην) γλωττοτομηθῆναι εἰς Μακεδονίαν ἐλθόντα καὶ ῥιφῆναι ἄταφον, Ἀλκίμονον δέ, ἀνεψιὸν ὄντα αὐτῷ ἢ ὥς τινες Γλαυκίππου τινὸς τὸν υἱὸν διὰ Φιλοπείθους τινὸς ἰατροῦ λαβόντος ἐξουσίαν τοῦ σώματος καῦσαι αὐτὸν καὶ τὰ ὀστᾶ κομίσαι εἰς Ἀθήνας τοῖς προσήκουσι παρὰ τὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Μακεδόνων δόγματα, οὐ μόνον γὰρ κελεῦσαι αὐτοὺς φυγεῖν, ἀλλὰ μηδ' ἐν τῇ οἰκείᾳ ταφῆναι».

μαλακὸν καὶ ἄνανδρον· ὁ δ' Ἀρχίας προσελθὼν προσεκάλει αὐτὸν νὰ ἐγερθῇ, ἐπαγγελλόμενος αὖθις διαλλαγὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. Τότε ὁ Δημοσθένης, ὅστις συνῃσθάνετο ἤδη τὴν ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου, ἀποκαλύψας τὴν κεφαλὴν καὶ διαβλέψας πρὸς τὸν Ἀρχίαν «τώρα, εἶπε, δύνασαι νὰ ὑποκριθῇς τὸν τῆς τραγῳδίας Κρέοντα καὶ νὰ ρίψῃς ἄταφον τὸ σῶμα τοῦτο». Προῆλθε δὲ τρέμων, καὶ ἅμα παρήλλαξε τὸν βωμόν, ἔπεσε καὶ στενάξας ἀφῆκε τὴν ψυχήν (1).

Τοιουτοτρόπως ἐτελεύτησεν ὁ Δημοσθένης, ρήτωρ ἀπαράμιλλος, πολιτικὸς ἀνὴρ ἀτυχής. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν οἱ ἀληθεῖς ἐπιτάφιοι τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν λόγοι. Ἡ πόλις αὕτη, ἡ παραγαγοῦσα τοὺς καλλίστους τῆς τέχνης καὶ τῆς διανοίας καρπούς, ἦτο δίκαιον νὰ τύχῃ τοιούτου ἐπικηδείου μέλους, οὐδ' ἀνεδείχθη ἴσως ὁ Δημοσθένης τοσοῦτον μέγας περὶ τὴν ρητορικὴν τέχνην εἰμὴ διότι τοσοῦτον ἀπέβη ἀτυχὴς κατὰ τὸ πολιτικὸν στάδιον. Ὁ λόγος δύναται νὰ ἐπικαλλύνῃ καὶ ἥττας καὶ νίκας. Ἀλλ' ἡ ὑπὲρ τῶν συμφορῶν συνηγορία θέλει εἶναι ἀείποτε ἐργωδεστέρα ὅλων τῶν ἐγκωμίων ὅσα ἠμποροῦν νὰ προκαλέσωσιν οἱ λαμπρότατοι τῶν θριάμβων.

Ὁ Ἀντίπατρος ἀπέβη ἤδη παντοδύναμος ἐν τῇ Εὐρώπῃ, τοσούτῳ μᾶλλον παντοδύναμος ὅσῳ ἐφρόντισεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προσοικειωθῇ τὸν καλὸν κἀγαθὸν Κρατερόν, στρατηγὸν ἐπιφανῆ, τὸν ὁποῖον ἐξαιρέτως μὲν ἐτίμα ὁ Ἀλέξανδρος, οὐδὲν ἧττον δὲ ἠγάπα καὶ ηὐλαβεῖτο ὁ δῆμος καὶ ὁ στρατός. Ὁ Ἀντίπατρος ἔνειμεν αὐτῷ τιμὰς μεγάλας καὶ δῶρα πολυτελῆ, καὶ ἔδωκε σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Φίλαν, πολυθρύλητον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὰ εὐγενῆ φρονήματα. Μόνοι ἔτι ἀνθίσταντο ἐν Ἑλλάδι οἱ Αἰτωλοί. Ὅθεν τούτους ἐπεχείρησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 322 νὰ δαμάσωσιν οἱ δύο στρατηγοί, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Αἰτωλίαν μετὰ 30.000 πεζῶν καὶ 2.500 ἱππέων. Καί, ἀφοῦ ὑπέστησαν αὐτόθι ἀγῶνας δεινούς, εἶχον ἤδη φέρει τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς ἐντελῆ ἀπόγνωσιν, ὅτε αἴφνης κατέφθασεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατόπεδον, ὡς φυγάς, ὁ τῆς μεγάλης Φρυγίας σατράπης Ἀντίγονος κομίζων ἀγγελίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ἀντίπατρος ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀνέβαλε λοιπὸν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν ἐντελῆ τῶν Αἰτωλῶν ὑποταγήν, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς εἰρήνην ἐπιεικῆ.

Εἴδομεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος εἶχε διαταχθῇ ὑπὸ τοῦ Περδίκκου νὰ συνδράμῃ τὸν Εὐμένη περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ σατραπείας. Ὁ Ἀντίγονος, μὴ νομίζων συμφέρουσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ. Ὁ δὲ Ἐπιμελητής, θέλων πρὸ πάντων νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πιστὸν Εὐμένη, ἀνέλαβεν αὐτὸς μεθ' ὅλου τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τῆς βασιλείας νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Ἀριαράθην, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 322, καταστροπώσας τοῦτον διὰ νίκης λαμπρᾶς καὶ φονεύσας παρέδωκε τὴν Καππαδοκίαν εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ. Τότε ἐκάλεσε τὸν Ἀντίγονον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του ἵνα ἀπολογηθῇ· καὶ ἐνταῦθα ἐξεπολιόρκησε δύο ἐν τῇ Πισιδικῇ πόλεις, τὴν τῶν Λαρανδέων καὶ τὴν τῶν Ἰσαυρέων, ἵνα διευκολύνῃ τὴν εἰς Φρυγίαν εἴσοδον, ἐὰν ὁ Ἀντίγονος παρακούσας αὖθις

(1) Ἰδὲ Πλουταρχ. Β. Δημοσθ. 30· «τὸ δὲ φάρμακον Ἀρίστων μὲν ἐκ τοῦ καλάμου λαβεῖν φησιν αὐτὸν ὡς εἴρηται. Πάππος δέ τις, οὗ τὴν ἱστορίαν Ἕρμιππος ἀνείληφε, φησὶ πεσόντος αὐτοῦ παρὰ τὸν βωμὸν ἐν μὲν τῷ βιβλίῳ γεγραμμένην ἐπιστολῆς ἀρχὴν εὑρεθῆναι, «Δημοσθένης Ἀντιπάτρῳ» καὶ μηδὲν ἄλλο. Θαυμαζομένης δὲ τῆς περὶ τὸν θάνατον ὀξύτητος διηγεῖσθαι τοὺς παρὰ ταῖς θύραις Θρᾷκας ὡς ἔκ τινος ρακίου λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα προσθεῖτο τῷ στόματι καὶ καταπίοι τὸ φάρμακον· αὐτοὶ δ' ἄρα χρυσὸν ᾠήθησαν εἶναι τὸ καταπινόμενον, ἡ δ' ὑπηρετοῦσα παιδίσκη, πυνθανομένων τῶν περὶ Ἀρχίαν, φαίη πολὺν εἶναι χρόνον, ἐξ οὗ φορείη τὸν ἀπόδεσμον ἐκεῖνον ὁ Δημοσθένης ὡς φυλακτήριον».

τολμήση ν' ἀντισταθῆ. 'Αλλ' ὁ 'Αντίγονος οὔτε νὰ παραδοθῆ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ 'Επιμελητοῦ ἐνόμισε συνετὸν οὔτε δυνατὸν ν' ἀνταγωνισθῆ μόνος πρὸς ἐκεῖνον· καί, τούτου ἕνεκα, παραλαβὼν τὸν υἱὸν Δημήτριον καὶ τοὺς φίλους, ἔφυγε διὰ τῆς 'Εφέσου εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς τὸν 'Αντίπατρον, τὸν ὁποῖον ἤλπιζεν εὐλόγως νὰ καταστήση συμμέτοχον τοῦ ἀγῶνος.

Κατ' ἀρχὰς ὁ 'Αντίπατρος προαιρούμενος νὰ συνάψη ὅσον ἐνδέχεται στενώτερον πρὸς τὸν Περδίκκαν δεσμὸν ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἑτέραν τῶν θυγατέρων, τὴν Νίκαιαν. 'Αλλ' ἡ βασίλισσα 'Ολυμπιάς, ἡ τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου μήτηρ, ἥτις ἐμίσει τὸν 'Αντίπατρον ὅπως, ἐν τῇ ἀγριότητι τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἤξευρε νὰ μισῇ, προέτεινεν εἰς τὸν 'Επιμελητὴν νὰ λάβη σύζυγον τὴν ἰδίαν αὐτῆς θυγατέρα Κλεοπάτραν, τὴν χήραν τοῦ βασιλέως τῆς 'Ηπείρου 'Αλεξάνδρου, καὶ ἔπεμψεν αὐτὴν ἐπὶ τούτῳ εἰς 'Ασίαν. 'Ο τελευταῖος οὗτος γάμος συνέφερε τὰ μέγιστα εἰς τὸν Περδίκκαν, διότι προσήγγιζεν αὐτὸν ὅσον ἔνεστιν εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα τοῦ ὁποίου ὠρέγετο· ὁ 'Επιμελητὴς ὅμως μὴ θεωρῶν φρόνιμον ἔτι νὰ καταστήση πολέμιον τὸν 'Αντίπατρον ἔγημε μὲν τὴν Νίκαιαν, ἔμελλε δὲ ἅμα γενόμενος κύριος ἀσφαλὴς τῶν ἐν 'Ασίᾳ πραγμάτων, ν' ἀποπέμψη ἐκείνην καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν Κλεοπάτραν νὰ ἐπέλθη ἐπὶ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἐγκαίρως ὁ 'Αντίπατρος ἔσπευσε νὰ διαλύση τὸν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πόλεμον καὶ καταλιπὼν ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγὸν τὸν Πολυσπέρχοντα, ἐστράτευσεν, ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ Κρατεροῦ ἐπὶ τὴν 'Ασίαν. 'Ο 'Αντίγονος, ὡς φαίνεται, ἐστρατήγει τοῦ στόλου αὐτῶν.

Νόμισμα τοῦ 'Αριαράθου

(Βάαλ ἀετοφόρος. Γρίφων κατατρώγων ἔλαφον καὶ ἀραμαϊκὴ ἐπιγραφή: 'Αριαράτ.)

Τὰ κατὰ τὸν 'Επιμελητὴν ἀπέβησαν ἐντεῦθεν τοσούτῳ μᾶλλον δεινὰ ὅσῳ καὶ ἄλλαι εἶχον παραχθῆ, ἐν τῷ μεταξύ, περὶ αὐτὸν δυσκολίαι. 'Ο βασιλεὺς Φίλιππος εἶχε γεννήσει ἀπὸ ἰλλυρίδος γυναικὸς θυγατέρα ὀνόματι Κυνάνην, ἣν εἶχε συζεύξει μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ 'Αμύντου, τοῦ ἐπὶ 'Αλεξάνδρου θανατωθέντος. 'Η Κυνάνη ἔχουσα ἀπὸ τοῦ γάμου τούτου θυγατέρα τὴν Εὐρυδίκην, οὖσα δὲ καὶ φιλόδοξος καὶ τολμηρὰ ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ δώση τὴν θυγατέρα της σύζυγον εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα 'Αρριδαῖον Φίλιππον καὶ ἀπῆλθεν ἐπὶ τούτῳ εἰς 'Ασίαν. 'Ο δὲ Περδίκκας ἐπέτυχε μὲν νὰ δολοφονήση καθ'ὁδὸν τὴν Κυνάνην, ὑπείκων δὲ εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἦτο ἔτι ἀφωσιωμένος εἰς πάντας τοὺς γόνους τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἠναγκάσθη οὐ μόνον νὰ φεισθῆ τῆς Εὐρυδίκης ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποσχεθῆ τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ 'Αρριδαίου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νέα τοῦ Περδίκκου δυσκολία, διότι ἡ Εὐρυδίκη ἦτο οὐδὲν ἧττον τῆς μητρὸς φίλαρχος,καὶ ὡς σύζυγος τοῦ βασιλέως ἠδύνατο νὰ παρεμβάλη σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων βουλευμάτων τοῦ 'Επιμελητοῦ. Συγχρόνως δὲ ἀπέστη καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης Πτολεμαῖος φίλος ὢν τοῦ 'Αντιγόνου, καὶ συνεμάχησε μετὰ τὸν περὶ αὐτόν, ἤτοι τοῦ 'Αντιπάτρου καὶ τοῦ Κρατεροῦ. Ἦτο δὲ ὁ Πτολεμαῖος ἀντίπαλος σφόδρα ἐπικίνδυνος, οὐ μόνον διὰ τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ προτερήματα ἀλλὰ καὶ διότι ἦρχε χώρας πλουσιωτάτης, εἰς ἣν προσέθηκε, τῷ '322, καὶ τὴν γείτονα ἑλληνικὴν ἀποικίαν, τὴν Κυρηναϊκήν.

Οὕτως ἀπὸ μεσημβρίας καὶ ἀπὸ δυσμῶν ἀπειλούμενος ὁ Περδίκκας ἀπεφάσισεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 321, αὐτὸς μὲν νὰ στρατεύση ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τὰ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν 'Ασίαν νὰ ἐπιτρέψη εἰς τὸν πιστὸν Εὐμένη· καὶ ἐπὶ τούτῳ παρεκτὸς τῆς

ἐξ ἀρχῆς δοθείσης αὐτῷ σατραπείας τῆς Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας, ἀνέθηκεν ἤδη εἰς αὐτὸν τήν τε μικρὰν καὶ τὴν μεγάλην Φρυγίαν χηρευούσας ἀμφοτέρας, τὴν μὲν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοννάτου, τὴν δὲ ἕνεκα τῆς τοῦ 'Αντιγόνου φυγῆς, κατέστησεν ἐν γένει τὸν ἄνδρα αὐτοκράτορα στρατηγὸν ὅλων τῶν ἐντὸς τοῦ Ταύρου χωρῶν καὶ σατραπειῶν, κατέλιπεν αὐτῷ ἀξιόλογον δύναμιν καὶ παρήγγειλεν ἰδίως νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἑλλήσποντον ἵνα διακωλύσῃ πᾶσαν τῶν πολεμίων διάβασιν. 'Αλλά, ὅσῳ μεγάλη καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτραπεῖσα εἰς τὸν Εὐμένη δύναμις, αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ ἦσαν ἔτι μεγαλύτεραι. Μὴ λησμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἦτο Ἕλλην καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἔδει νὰ πολεμήσῃ πρὸς 'Αντίπατρον καὶ Κρατερόν, ἄνδρας τοὺς ὁποίους ἅπας ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ηὐλαβεῖτο καὶ ἠγάπα. Ὅθεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας αὐτὸς τοῦ Περδίκκου ὁ ἀδελφὸς 'Αλκέτας εἶπεν εἰλικρινῶς εἰς τὸν Εὐμένη ὅτι οἱ ὑπ'αὐτὸν τεταγμένοι Μακεδόνες ἀποποιοῦνται ν'ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς περιφανεῖς ἐκείνους φίλους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ 'Αλεξάνδρου. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Οἱ πλεῖστοι σατράπαι δὲν ἦσαν πιστοί, ὁ δὲ 'Αρμενίας Νεοπτόλεμος ἀναφανδὸν συνησπίσθη μετ'ὀλίγον πρὸς τοὺς πολεμίους. Πᾶς ἄλλος ἴσως ἤθελε καταβληθῇ ὑπὸ τηλικούτων περιστοιχιζόμενος κινδύνων· ἀλλὰ τώρα ἀνεφάνη διατί ὁ μέγας 'Αλέξανδρος τοιαύτην εἶχεν εἰς τὸν Εὐμένη ὑπόληψιν οὐ μόνον ὡς ἀρχιγραμματέα ἀλλὰ καὶ ὡς στρατηγόν.

Ὁ Εὐμένης, βλέπων ὅτι δι'ἀσιανῶν μόνον στρατευμάτων ὤφειλε ν'ἀντιταχθῇ εἰς τὰ κράτιστα μακεδονικὰ τάγματα τὰ ὁποῖα ἐπήγοντο ἐπὶ τὴν 'Ασίαν ὁ 'Αντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ περιμείνῃ αὐτὰ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας, προτιμήσας νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν πιστὴν Καππαδοκίαν, νὰ ἀφήσῃ τοὺς πολεμίους νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν μικρὰν 'Ασίαν καὶ ἔπειτα ἐκ πλαγίου νὰ ἀπειλήσῃ αὐτούς. Εἶχον δὲ ἤδη οὗτοι περάσει τὸν Ἑλλήσποντον καὶ πλησιάσει εἰς τὴν μεγάλην Φρυγίαν, ὅτε ὁ Εὐμένης, βεβαιωθεὶς περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Νεοπτολέμου, προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν Καππαδοκίαν μεθ'ὅλου τοῦ στρατοῦ. Παρακούσαντα δὲ προσέβαλεν αὐτὸν ἄνευ ἀναβολῆς καί, διὰ τῶν ἀρίστων καππαδοκῶν ἱππέων, ἐντελῶς κατετρόπωσεν, ἀναγκάσας καὶ αὐτὸ τὸ μακεδονικὸν πεζικὸν νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὁμόσῃ πίστιν εἰς τὸν Περδίκκαν.

'Ολίγον πρὸ τῆς μάχης ταύτης, ὁ 'Αντίπατρος καὶ ὁ Κρατερὸς εἶχον διαβιβάσει εἰς τὸν Εὐμένη λαμπροτάτας προτάσεις, ἐὰν ἤθελε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν 'Επιμελητήν· ἀλλ' ὁ καλὸς κἀγαθὸς Καρδιανός, καίτοι ἀρχαῖος καὶ στενὸς ὢν φίλος τοῦ Κρατεροῦ, ἀπέκρουσε τὴν προδοσίαν. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν μὲ τὴν τοιαύτην ἐκείνου ἀπάντησιν ἔφθασεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατόπεδον ὁ Νεοπτόλεμος, φεύγων ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐν ᾧ εἶχεν ἡττηθῆ. Ὁ Νεοπτόλεμος ἐβεβαίου ὅτι, ἂν ἐπιπέσωσιν ἀμέσως κατὰ τοῦ Εὐμένους, θέλουσιν εὕρει αὐτὸν πανηγυρίζοντα μὲν ἔτι τὴν νίκην, ἀπαράσκευον δὲ πρὸς νέους ἀγῶνας καὶ θέλουσιν ὑπερισχύσει τόσῳ πιθανώτερον ὅσῳ οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ Μακεδόνες, οἱ τὸν Κρατερὸν ἀγαπῶντες καὶ εὐλαβούμενοι, εἶναι ἀδύνατον, ἅμα ἀκούσωσι τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἴδωσι τὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας αὐτοῦ, νὰ μὴ αὐτομολήσωσι παραυτίκα. Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ἀναλογιζόμενοι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι δὲν συνέφερε νὰ προχωρήσωσιν ἔχοντες εἰς τὰ νῶτα τὸν Εὐμένη. Καὶ ἀπεφασίσθη λοιπὸν ὁ μὲν 'Αντίπατρος, παραλαβὼν μικρὸν τῆς δυνάμεως μέρος, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς Κιλικίαν πορείαν, ὁ δὲ Κρατερός, συνεπαγόμενος 20.000 πεζῶν καὶ 2.000 ἱππέων, ἁπάντων Μακεδόνων, νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου κατὰ τοῦ Εὐμένους.

'Αλλ' ὁ Εὐμένης δὲν ἦτο ἀπαράσκευος· ἤξευρεν ὅτι θέλει προσβληθῆ καὶ ἤξευρεν

ὅτι τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Κρατεροῦ ἤρκει ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Ὅθεν διέδωκε τὴν φήμην ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι πολέμιοι εἶναι ὁ πρὸ μικροῦ ἡττηθεὶς Νεοπτόλεμος καὶ ὁ Πίγρης, οἵτινες, συλλέξαντες καππαδόκας καὶ παφλαγόνας ἱππεῖς, θέλουσι νὰ δοκιμάσωσι καὶ αὖθις τὴν τύχην αὐτῶν. Προῆλθε δὲ δι' ὁδῶν πλαγίων, διὸ τῶν ὁποίων οἱ περὶ αὐτὸν οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι περὶ τῶν πολεμίων εἴδησιν, ὥστε εἶχον ἤδη πλησιάσει οἱ δύο στρατοὶ καὶ ὑπὸ σειρᾶς τινος λόφων μόνον ἐχωρίζοντο, οὐδεὶς δὲ τῶν περὶ τὸν Εὐμένη, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι καὶ πιστότατοι ἀξιωματικοί, ἐγίνωσκον πρὸς τίνα πρόκειται νὰ ἀνταγωνισθῶσιν.

Τὴν πρωίαν τῆς μάχης ὁ Κρατερός, γινώσκων τὸν Εὐμένη ὄπισθεν τῶν λόφων ἱστάμενον, συνήγαγεν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος, προήγγειλεν εὐχερῆ τὴν νίκην, διότι οἱ περὶ τὸν προδότην ἐκεῖνον Μακεδόνες δὲν θέλουσι βεβαίως ἐπιμείνει πολεμοῦντες, πρὸς ἀδελφοὺς καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν ἡγεμόνα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐὰν νικήσωσι, νὰ διαρπάσωσιν ἁπάσας τῶν πολεμίων τὰς ἀποσκευάς. Ταῦτα δὲ εἰπὼν διεκόσμησε τὴν δύναμιν, τάξας ἐν τῷ μέσῳ τὴν φάλαγγα καὶ τὸ ἄλλο πεζικόν, εἰς δὲ τὰ ἄκρα τὸ ἱππικὸν τὸ ὁποῖον ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι αὕτη θέλει ἀρκέσει ἵνα διαλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους· καὶ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, τὸ δ' ἀριστερὸν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Νεοπτόλεμον. Παρέταξε δὲ καὶ ὁ Εὐμένης τὸν ἴδιον στρατόν. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τεθὲν πεζικὸν αὐτοῦ συνεποσοῦτο μὲν εἰς 20.000, ἀλλὰ συγκείμενον τὸ πλεῖστον ἐκ βαρβάρων δὲν ἦτο ἐνάμιλλον τῆς ἀντιπάλου φάλαγγος. Ὅθεν ἰδίως ἤλπισεν ὁ Εὐμένης εἰς τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ καὶ ἄριστον ἱππικὸν τὸ ἐκ 5.000 μὲν ἀνδρῶν συνιστάμενον, διανεμηθὲν δὲ εἰς τὰς δύο πτέρυγας. Ἐκ τούτων εἰς τὴν ἀριστεράν, ἀντικρὺ τοῦ Κρατεροῦ, ἔταξε δύο ἀσιανὰς ἱππαρχίας ὑπὸ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ Φαρνάβαζον καὶ τὸν τενέδιον Φοίνικα διακελευσάμενος, ὀφθέντων τῶν πολεμίων, νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τάχος καὶ νὰ συμπλακῶσι μὴ ὑπενδίδοντες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, μὴ προσέχοντες εἰς καμμίαν τῶν ἐχθρῶν φωνὴν καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι οὐδεμίαν αὐτῶν περὶ συμβιβασμοῦ πρότασιν. Αὐτὸς δὲ τοὺς ἐρρωμενεστάτους ἱππεῖς τριακοσίους ὡς ἄγημα συντάξας καὶ παρελάσας ἐπὶ τὸ δεξιὸν ἔμελλε ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς περὶ Νεοπτόλεμον.

Καὶ ἤδη ἡ ἱππικὴ τοῦ Εὐμένους παράταξις, ὑπερβαλοῦσα τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεδίου τῆς μάχης λόφον, ὤφθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐπερχομένη μετὰ λαμπροῦ παιᾶνος καὶ ἀλαλαγμοῦ ἐπὶ τὴν ἔφοδον. Ὁ Κρατερὸς ἐξεπλάγη ἰδὼν τὰ συμβαίνοντα· καὶ λοιδορήσας πολλὰ τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν ἀξιώσαντα ὅτι οἱ Μακεδόνες θέλουσιν αὐτομολήσει, ἔπειτα παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναδειχθῶσιν ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ ἀντεξήλασε. Βαρεῖα ἐγένετο ἡ πρώτη σύρραξις· καί, τῶν δοράτων ταχέως συντριβέντων, ὁ ἀγὼν ἐτράπη εἰς φοβερὰν ξιφομαχίαν· οὐδὲ κατήσχυνεν ὁ Κρατερὸς τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου εὔνοιαν, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν κατέβαλε, πολλάκις δὲ ἔτρεψε τοὺς ἀντιτεταγμένους· τελευταῖον ὅμως πληγωθεὶς ὑπὸ Θρᾳκὸς ἐκ πλαγίου προσελάσαντος κατέπεσε τοῦ ἵππου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι, πεσόντα αὐτόν, παρήλασαν ἀγνοοῦντες· εἷς δὲ τῶν Εὐμένους στρατηγῶν, ὁ Γοργίας, ἀναγνωρίσας τὸν ἄνδρα καὶ καταβὰς περιέστησε φρουρὰν περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, κακῶς ἤδη διακειμένου καὶ πνέοντος τὰ λοίσθια. Τότε οἱ Μακεδόνες, ἀπεστερημένοι τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος, ἐνέδωκαν εἰς τοὺς νικηφόρους Ἀσιανούς, καί, πλείστην ὑποστάντες ζημίαν, ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα.

Ταυτοχρόνως εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν ἑτέραν πτέρυγα. Καὶ κατὰ μὲν τὰς δύο πρώτας ἐφόδους δὲν εἶδον ὁ εἷς τὸν ἄλλον, ὁ Εὐμένης τὸν Νεοπτόλεμον· κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀναγνωρισθέντες, ὥρμησαν μετὰ πλείστης ἀγριότητος κατ' ἀλλήλων, σπάσα-

μενοι τὰ ξίφη καὶ βοῶντες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἵπποι αὐτῶν συνεκρούσθησαν ἀντικρυσθέντες, ὡς τριήρεις, οἱ δύο στρατηγοί, ἀφέντες τὰς ἡνίας ἐπελάβοντο ἀλλήλων διὰ τῶν χειρῶν, τά τε κράνη περισπῶντες καὶ περιρρηγνύοντες ἐκ τῶν ἐπωμίδων τοὺς θώρακας. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σπαραγμοῦ τούτου ὑπεξέφυγον οἱ ἵπποι καὶ οἱ δύο ἀνταγωνισταὶ εὑρέθησαν κατὰ γῆς, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν παλαίοντες ὡς μαινόμενοι καὶ καταφέροντες ἀμοιβαίας πληγὰς πολλὰς καὶ ποικίλας, μεχρις οὗ ὁ Νεοπτόλεμος, τρωθεὶς παρὰ τὸν τράχηλον, ἔπεσεν ἀναισθητῶν. Τοσοῦτον ὅμως ἦτο τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ὥστε, ἐνῷ ὁ Εὐμένης, ἀφαιρῶν τὰ ὅπλα τοῦ Νεοπτολέμου, ὕβριζεν αὐτόν, ἠδυνήθη οὗτος ἔτι νὰ κεντήσῃ τὸν ἀντίπαλον, διὰ τοῦ ξίφους, περὶ τὸν βουβῶνα, ἀλλ' ἡ χεὶρ τοῦ θνήσκοντος εἶναι ἀσθενής· καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἐκπνέων εἶδε μετὰ μίσους καὶ ὀργῆς ἀνεκλαλήτου ὄρθιον πάντοτε ἱστάμενον καὶ νικηφόρον τὸν ἄσπονδον αὐτοῦ ἐχθρόν. Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον οἱ πολέμιοι ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα· ὁ δὲ Εὐμένης, καίτοι χαλεπῶς εἶχεν ἐκ τῶν τραυμάτων, «μηροὺς καὶ βραχίονας διακεκομμένος», ἵππευσεν οὐδὲν ἧττον καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὸ ἕτερον κέρας, ὅπου ὑπέθετεν ἐξακολουθοῦντα τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' εὗρε καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπάλους ὑπενδόντας καὶ ἔμαθεν ὅτι ἔπεσεν ὁ Κρατερός. Ἀμέσως ἔδραμε πρὸς αὐτόν, προέφθασε τὸν ἄνδρα ἔτι ἀναπνέοντα καὶ σφας ἔχοντα τὰς γενναίας φρένας, κατέβη τοῦ ἵππου, ἠσπάσθη αὐτόν· οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ ἐπληρώθησαν δακρύων καὶ κατηράσθη τὸν Νεοπτόλεμον καὶ ἐλεεινολόγησε τὴν κακὴν μοῖραν τὴν ἀναγκάσασαν αὐτὸν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς φίλον ἀρχαῖον καὶ πιστόν. Οὕτως ἀπέθανεν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ ὁ Κρατερός, ὁ μεγαλοφρονέστατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγάπησεν ὁ μέγας βασιλεύς.

Νόμισμα τῶν Αἰτωλῶν

('Ηρακλῆς ἀγένειος. Αἰτωλὸς φορῶν καυσίαν, καθήμενος ἐπὶ ἀσπίδος καὶ κρατῶν λόγχην καὶ ξίφος.)

Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ ἱππικοῦ, μετὰ τὸν θάνατον ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν, ἡ φάλαγξ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Εὐμένη· καὶ παρεβίασε μὲν μετ' ὀλίγον τοὺς ὅρους, ἀπελθοῦσα αὖθις πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, οὐδὲν ἧττον ὁ Εὐμένης ἔμεινε κύριος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ δὲ νίκη αὐτοῦ αὕτη ἀπέβη οὐ μόνον διὸ τοῦτο ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀξιομνημόνευτος. Διότι ἐμαρτύρησε τὸ τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ Ἀσιανοὶ ἐπιτηδείως στρατηγούμενοι, καὶ ἐμαρτύρησε συνάμα ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς δὲν κατώρθωσεν ὅσα κατώρθωσε διὰ μόνων μακεδόνων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ἑλλήνων γενναίων, ἐναμίλλων ἀναδειχθέντων τῶν περιφανεστάτων πρωταγωνιστῶν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας. Οὐδ' ἠρκέσθη ὁ Εὐμένης εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀντιταχθέντων αὐτῷ πολεμίων· ὑπεκίνησε συγχρόνως εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Αἰτωλούς, οἵτινες ὡς σύμμαχοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Περδίκκου ἐγένοντο μετ' ὀλίγον κύριοι ἁπάσης σχεδὸν τῆς Θεσσαλίας. Ὥστε καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ εἶχον ἄριστα τὰ κατὰ τὸν Ἐπιμελητήν· ἀλλ' ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ εἴτε κακὴ τύχη εἴτε ἀδεξιότης νὰ καταστρέψῃ ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα παρέσχεν αὐτῷ ἡ θαυμαστὴ τοῦ Εὐμένους σύνεσις.

Ὁ Περδίκκας, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Εὐμένη τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Πισιδικῆς, ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τοῦ κράτους, ἵνα κατα-

βάλῃ τὸν ἕτερον τῶν ἀντιπάλων, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Πτολεμαῖον. Συνεπήγετο δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς δύο βασιλεῖς, Φίλιππον 'Αρριδαῖον καὶ 'Αλέξανδρον, καὶ τὴν νέαν Εὐρυδίκην. Ἅμα ἔφθασεν εἰς Δαμασκόν, ἠθέλησε, κατὰ τὰ ἔθη τῶν Μακεδόνων, νὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καταδίκην τοῦ Πτολεμαίου, ὡς παραβάτου τῆς εἰς τοὺς βασιλεῖς ὀφειλομένης εὐπειθείας· ἀλλ' ὁ στρατός, ὅστις ἠγάπα τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον συναγωνιστὴν τοῦ 'Αλεξάνδρου καί, ὡς εἴδομεν εἰς τὰ περὶ τῆς Εὐρυδίκης, ἤρχισε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν 'Επιμελητήν, ἠθῴωσε τὸν κατηγορούμενον. Ὁ Περδίκκας, ἐπιμένων οὐδὲν ἧττον, ἐπεχείρησε νὰ δαμάσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν δι 'αὐστηρῶν τινων τιμωριῶν καὶ ἔπειτα προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. 'Αλλά, περὶ τὸ Πηλούσιον ἔτι αὐτοῦ εὑρισκομένου, πολλοὶ τῶν λοχαγῶν καὶ ἄλλων ἡγεμόνων αὐτομολοῦσι πρὸς Πτολεμαῖον. Ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς ἠθέλησε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὴν τοῦ Νείλου διάβασιν· ἀπεκρούσθη ὅμως ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπέστη ζημίας οὐ μικράς. 'Επῆλθε καὶ τροφῶν στέρησις, δι' ἣν ηὔξησεν ἡ κοινὴ δυσαρέσκεια. Τότε πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων, προσελθόντες εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ 'Επιμελητοῦ, κατηγόρησαν αὐτὸν ἀναφανδὸν ὡς πρωταίτιον τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἄλλοι τολμηρότεροι, προϊσταμένων τοῦ χιλιάρχου Σελεύκου καὶ τοῦ τῶν ὑπασπιστῶν ἢ ἀργυρασπίδων στρατηγοῦ 'Αντιγένους, προσπεσόντες ἀθρόοι, κατέσφαξαν τὸν Περδίκκαν.

Διπλοῦς στατὴρ κοπεὶς ἐν Ταρσῷ ὑπὸ Σελεύκου καὶ Πτολεμαίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Αλεξάνδρου.
('Αλέξανδρος φορῶν ἐλεφαντῆν. Νίκη στεφανηφόρος καὶ κεφαλὴ Βουκεφάλα κερασφόρος).

Οὕτω κατέλυσε τὸν βίον ὁ ἀνήρ, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ συντηρήσῃ τὴν ἑνότητα τοῦ ἀχανοῦς κράτους τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος, μαθὼν τὰ γενόμενα, προσῆλθε τῇ ὑστεραίᾳ εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐχαιρέτισεν εὐλαβῶς τοὺς βασιλεῖς, προσῳκειώθη διὰ δώρων πολυτίμων τοὺς μεγιστᾶνας, ἀπελογήθη ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὑρέθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀρχαίους συναγωνιστάς, καὶ τοσοῦτον εὐδοκίμησεν ὥστε πάντες ἠθέλησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς βασιλείας. 'Αλλ' αὐτός, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐνόησεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἡ ἑνότης τοῦ κράτους, προετίμα τῆς ματαίας ἐκείνης τιμῆς νὰ μείνῃ σατράπης ἑνὸς τῶν καλλίστων αὐτοῦ τμημάτων, τοῦ ὁποίου ἴσως ἔκτοτε προέβλεπεν ὅτι θέλει ἀποβῇ διαδοχικὸς δυνάστης. Ὅθεν, ἀποποιηθεὶς τὸ ἀξίωμα ἐνήργησε νὰ δοθῇ τοῦτο εἰς δύο τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ φίλων, τοὺς στρατηγοὺς Πύθωνα καὶ 'Αρριδαῖον. Πρὸς τούτοις ὁ στρατὸς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Εὐμένη καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Περδίκκου στρατηγούς, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα, καὶ ἔπειτα ἐστάλησαν πρός τε τὸν 'Αντίπατρον καὶ τὸν 'Αντίγονον διαταγαὶ νὰ σπεύσωσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Τριπαράδεισον τῆς ἄνω Συρίας, πρὸς τοὺς βασιλεῖς. 'Απελθόντος δὲ ἤδη πρὸς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοὺς δύο νέους 'Επιμελητὰς ὁ Πτολεμαῖος ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον.

Ἔτι δὲ ὄντος καθ' ὁδὸν τοῦ στρατοῦ ἡ Εὐρυδίκη ἀπαιτεῖ, ὡς σύζυγος ἤδη τοῦ βασιλέως 'Αρριδαίου Φιλίππου, νὰ κοινωνήσῃ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Οἱ δύο 'Επιμεληταὶ ἀποκρούουσι τὴν ἀξίωσιν· ἀλλά, ὅτε ἔφθασαν εἰς Τριπαράδεισον, ἡ Εὐρυδίκη, ἥτις ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι. Τότε ἀναγορεύεται 'Επιμελητὴς ὁ 'Αντίπατρος· οὐδὲ τοῦτο ὅμως συνέφερεν εἰς τὴν Εὐρυδίκην, ἥτις ἤξευρε τὸν γηραιὸν ἐκεῖνον στρατηγὸν κάκιστα πρὸς ἑαυτὴν διακείμενον· ὅθεν, ἅμα προσελθόντος αὐτοῦ εἰς Τριπαράδεισον, κατορθοῖ πάλιν, ἰδίως διὰ τῆς φάλαγγος, νὰ καθαιρεθῇ οὗτος. 'Αλλὰ μετὰ τοῦ 'Αντιπάτρου συντάσσονται οἱ ἑταῖροι· νέα ἐπαπειλεῖται σύγκρουσις μεταξὺ ἱππικοῦ

καὶ πεζικοῦ· ἡ Εὐρυδίκη καταπλήσσεται ἐντεῦθεν, ἐνδίδει καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἀναγορεύεται τὸ δεύτερον ὁ Ἀντίπατρος Ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ.

Πρώτη τοῦ νέου Ἐπιμελητοῦ πρᾶξις ὑπῆρξεν ἡ ἐν Τριπαραδείσῳ γενομένη νέα τῶν σατραπειῶν διανομή, τῆς ὁποίας δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα εἰμὴ τὰς ἀξιολογωτέρας διατάξεις τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ πολλαὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν προτέρων ἡγεμόνων. Ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος διετήρησεν ἣν εἶχε σατραπείαν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν Αἴγυπτος, Λιβύη, Ἀραβία καὶ ὅσα ἤθελε κατακτήσει πρὸς δυσμάς. Τῆς Βαβυλωνίας ὅμως σατράπης προεχειρίσθη ὁ ἐπὶ Περδίκκου χιλίαρχος Σέλευκος. Ἡ Βαβυλὼν ἔπαυσε μὲν τοῦ νὰ εἶναι πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἀλλ' ὅμως παρέμεινε μία τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ πόλεων, καθ' ἑαυτήν τε καὶ καθὸ μεσάζουσα μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἐξ οὗ προϊόντος τοῦ χρόνου ὠφελήθη ὁ Σέλευκος πολύ. Ὡσαύτως ἡ παρακειμένη Σουσιανὴ ἔλαβε νέον σατράπην, τὸν Ἀντιγένη, ὅστις ἔτι ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἦγε τὸ σῶμα τῶν ὑπασπιστῶν, τοὺς ἤδη μετονομασθέντας ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἦσαν μὲν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, καθὸ ἅπαντες παλαίμαχοι ὄντες, ἦσαν δὲ καὶ οἱ μᾶλλον δυσήνιοι τῶν Μακεδόνων καὶ εἰς μόνον τὸν βασιλικὸν οἶκον πιστοί. Τούτους λοιπὸν θέλων ν' ἀπομακρύνῃ καὶ ν' ἀπασχολήσῃ ὁ Ἀντίπατρος διέταξε 3.000 ἐξ αὐτῶν ν' ἀπέλθωσι μετὰ τοῦ Ἀντιγένους εἰς Σοῦσα ἵνα ἀνακομίσωσιν εἰς τὴν παραλίαν μέρος ἀξιόλογον τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ σωρευθέντων θησαυρῶν. Ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν Ἀντίγονον ἀπεδόθησαν ἡ μεγάλη Φρυγία καὶ ἡ Λυκία μετὰ τῆς παρακειμένης Λυκαονίας καὶ Παμφυλίας. Ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Κάσσανδρος διωρίσθη χιλίαρχος, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου. Ἑαυτῷ ὁ Ἐπιμελητὴς ἐπεφύλαξε τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχε καὶ πρότερον, καὶ ὅπου μετέβη μετά τινα χρόνον συνεπαγόμενος τὸ πλεῖστον τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ἱκανοὺς πολεμιστηρίους ἐλέφαντας, τοὺς πρώτους οὓς εἶδεν ἡ Εὐρώπη. Τὸν Ἐπιμελητὴν παρηκολούθησαν ὅ τε βασιλεὺς Φίλιππος Ἀρριδαῖος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εὐρυδίκη, ὅ τε τριετὴς ἤδη βασιλεὺς Ἀλέξανδρος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ρωξάνη. Ἡ Κλεοπάτρα ἔμεινεν εἰς Σάρδεις, ὅπου διέτριβεν ἀπὸ τῆς εἰς Ἀσίαν διαπεραιώσεως αὐτῆς. Εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον ἐπετράπη νὰ καταβάλῃ τοὺς περιλιπομένους ὀπαδοὺς τοῦ Περδίκκου, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀντίπατρος κατέλιπεν αὐτῷ μέρος ἀξιόλογον τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ.

Καὶ τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς καὶ Θεσσαλούς, τοὺς συμμάχους αὐτῶν, εὐχερῶς ὑπήγαγεν ὑφ' ἑαυτὸν ὁ Πολυσπέρχων· ἀλλ' οἱ ἐν Ἀσίᾳ πολέμιοι τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἦσαν πολλοὶ καὶ ἰσχυροί, ὁ Εὐμένης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκου Ἀλκέτας, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἄτταλος, ὁ τούτου ἀδελφὸς Πολέμων καὶ ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν αὐτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἔμειναν ἡνωμένοι· οἱ συγγενεῖς τοῦ Περδίκκου, οἵτινες κατεῖχον τὰ ὄρη τῆς πρὸς μεσημβρίαν κειμένης Πισιδικῆς, δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μεγαλοφυοῦς Εὐμένους, ὅστις ἐκυριάρχει τῆς πρὸς βορρᾶν Καππαδοκίας· ἐκ δὲ τῆς διχονοίας ταύτης ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἐδέσποζε τῶν ἐν τῷ μέσῳ χωρῶν, καὶ ἰδίως τῆς μεγάλης Φρυγίας, ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως νὰ κατισχύσῃ αὐτῶν.

Αἱ μεγάλαι ἐχθροπραξίαι δὲν ἤρχισαν εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 320· καὶ πρῶτον ὁ Ἀντίγονος ἐτράπη κατὰ τοῦ Εὐμένους. Περὶ τοῦ Ἀντιγόνου λέγεται ὅτι εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξον ἰδίωμα, ὅτι, ἰσχυρότερος μὲν ὤν, ἀνεδεικνύετο συνεσταλμένος καὶ βραδὺς περὶ τὴν τοῦ πολέμου διεξαγωγήν, ὁσάκις δὲ ἦτο ἀσθενέστερος, τότε μάλιστα ἀπέβαινε πρόθυμος καὶ τολμηρὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Τοιοῦτό τι συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ Εὐμένης εἶχεν ὁμολογουμένως ὑπέροχον περὶ αὐτὸν δύναμιν· οὐδὲν ἧττον ὁ Ἀντίγονος

δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ κατ' αὐτοῦ, στρατοπεδεύοντος ἐν 'Ορκυνίοις τῆς Καππαδοκίας κατὰ Πλούταρχον, ἔν τισι πεδίοις τῆς Καππαδοκίας εὐθέτοις πρὸς ἱππομαχίαν, λέγει ὁ Διόδωρος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι συνενοεῖτο πρὸς ἕνα τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Εὐμένους, τὸν 'Απολλωνίδην, καὶ ὅτι δὲν ἐνίκησεν εἰμὴ διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, αὐτομολήσαντος ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῆς μάχης στιγμῇ. 'Ο δ' Εὐμένης, καίτοι ἀποβαλὼν 8.000 ἄνδρας, ὑπεχώρησεν ὅσον ἔνεστι τακτικῶς· ηὐτύχησε νὰ συλλάβῃ τὸν προδότην, ὃν καὶ ἐκρέμασεν, ἔπειτα δὲ φεύγων ἐπιτηδείως καὶ λαθὼν τοὺς διώκοντας ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ ἀπένειμεν ἐκεῖ εἰς τοὺς ἰδίους νεκροὺς τὰς νενομισμένας τιμάς· «ὥστε τὸν 'Αντίγονον ὕστερον ἐπελθόντα θαυμάζειν τὸ θάρσος αὐτοῦ καὶ τὴν εὐστάθειαν».

'Απέβαλεν ὅμως ἐν τούτοις τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς 'Αρμενίαν ἵνα ἐκεῖθεν πορισθῇ συμμάχους. 'Επὶ τῷ σκοπῷ λοιπὸν τοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἠγωνίσθη ἤδη μετὰ θαυμαστῆς τόλμης καὶ δεξιότητος. 'Αλλ' εἶχεν ἀντίπαλον οὐδὲν ἧττον δεξιόν, ὅστις ἔφραξεν αὐτῷ πανταχόθεν τὴν δίοδον, μέχρις οὗ ὁ Εὐμένης νοήσας ὅτι ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μετὰ μόνων 500 ἱππέων καὶ 200 ὁπλιτῶν εἰς Νῶρα, χωρίον ἀπόρθητον ἐν μεθορίῳ Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας κείμενον, εἰς ὃ ἐφρόντισε νὰ ἐμβάλῃ τοσαύτας τροφὰς καὶ προμηθείας ὥστε ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ ἐν αὐτῷ ἔτη πολλά, καραδοκῶν νέας περιστάσεις καὶ εὐκαιρίας. Καὶ ἀπέβη μὲν ἐντεῦθεν ὁ 'Αντίγονος κύριος τοῦ πλείστου τῆς μικρᾶς 'Ασίας ἀλλ' ᾐσθάνετο ὅτι διέκειτο ἐπισφαλῶς, ἐνόσῳ ἐσῴζετο ὡς πολέμιος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης πέτρας ὁ πολυμήχανος καὶ ἀδάμαστος Εὐμένης. "Οθεν ἀπεφάσισε νὰ προσοικειωθῇ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἄνδρα, καί, προσελθὼν εἰς Νῶρα, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἵνα διαπραγματευθῶσιν. 'Ο Εὐμένης ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν, ἐὰν σταλῶσι πρὸς αὐτὸν ὅμηροι· διότι ὁ 'Αντίγονος ἔχει πολλοὺς φίλους τοὺς δυναμένους νὰ ἄρξωσι τοῦ στρατοῦ, ἐὰν συμβῇ τι εἰς αὐτόν, ἐνῷ αὐτὸς ὁ Εὐμένης παθών τι οὐδένα ἔχει νὰ καταλίπῃ ἡγεμόνα τῶν ὧν προπολεμεῖ. Κελεύσαντος δὲ τοῦ 'Αντιγόνου νὰ λαλῇ αὐτῷ ὡς κρείττονι, «Οὐδένα, εἶπεν, ἐκεῖνος, ἐμαυτοῦ κρείττονα νομίζω, μέχρις ἂν ὦ τοῦ ξίφους κύριος». Τελευταῖον ἔπεμψεν ὁ 'Αντίγονος τὸν ἀνεψιόν του Πτολεμαῖον εἰς Νῶρα ὡς ὅμηρον καὶ τότε κατέβη ὁ Εὐμένης, καὶ περιβαλόντες ἀλλήλους ἠσπάσαντο φιλικῶς καὶ οἰκείως οἱ ἀρχαῖοι συναγωνισταί. Λόγων δὲ γενομένων πολλῶν, ὁ Εὐμένης μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν παντάπασιν ἀπηλπισμένον δὲν ἠρκέσθη εἰς ἁπλῆν συνδιαλλαγὴν καὶ ψιλὰς ὑποσχέσεις, ἀλλ' ἀπήτησε ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ πᾶσαι αἱ σατραπεῖαι καὶ τιμαὶ ἃς προηγουμένως ἐνέμετο· ὥστε ὅλοι οἱ παρόντες τοῦ 'Αντιγόνου φίλοι ἐθαύμασαν τὸ φρόνημα καὶ τὴν εὐτολμίαν τοῦ Καρδιανοῦ. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι ἀλλὰ διαδοθέντος ὅτι ὁ Εὐμένης εἶναι ἐν τῷ στρατοπέδῳ συνέτρεχον πολλοὶ τῶν Μακεδόνων ἵνα ἴδωσι τὸν περιώνυμον ἄνδρα, περὶ οὗ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Κρατεροῦ ἐγένετο ἐν τῷ στρατῷ λόγος οἷος περὶ οὐδενὸς ἄλλου. Τοσαύτη δ' ἐκ τούτου συνέβη συρροὴ ὥστε ὁ 'Αντίγονος φοβηθεὶς μή τι πάθῃ βίαιον ὁ ξένος αὐτοῦ, ἐφ' ἱκανὸν μὲν ἐφώναζε νὰ μὴ πλησιάζωσι καὶ διὰ λίθων ἔβαλλε τοὺς παρακούοντας, τέλος δέ, ταῖς χερσὶ τὸν Εὐμένη περιβαλὼν καὶ τὸν ὄχλον συνέχων διὰ τῶν δορυφόρων, μόλις ἠδυνήθη ν' ἀποπέμψῃ ἐκεῖνον ἀσφαλῶς.

'Απέβη λοιπὸν ματαία ἡ περὶ συνδιαλλαγῆς αὕτη ἀπόπειρα, διότι ὁ 'Αντίγονος ἤθελε μὲν νὰ προσοικειωθῇ τὸν Εὐμένη ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐλαττώσῃ ἐπὶ τούτῳ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, ὅπερ ἤθελε συμβῇ, ἐὰν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς σατραπείας ἃς ἄλλοτε εἶχεν. 'Αφ' ἑτέρου δὲ βλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπορθήσῃ τὰ Νῶρα ἀπεφάσισε νὰ

περιορισθῇ εἰς ἁπλοῦν ἀποκλεισμὸν δι' ἑνὸς τῶν σωμάτων τοῦ στρατοῦ, καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ κυρίου τῆς δυνάμεως μέρους ἐτράπη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320 ἔτους, ἐπὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ Περδίκκου ὀπαδούς, τοὺς ἐν τῇ Πισιδικῇ ὑπὸ 'Αλκέταν συγκεντρωθέντας. Τούτου τοῦ ἀγῶνος ἡ ἔκβασις ἦτο ἀναμφίβολος· διότι ὁ 'Αντίγονος, ὡς ἀστραπὴ διελθὼν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, μετὰ 40.000 πεζῶν, 7.000 ἱππέων καὶ 70 ἐλεφάντων, συνήντησε τοὺς ἀντιπάλους περὶ τὴν ὀνομαζομένην Κρητῶν πόλιν, μὴ ἔχοντας εἰμὴ 16.000 πεζῶν καὶ 900 ἱππεῖς. Ὅθεν, γενομένης μάχης, οἱ μὲν τούτων ἐφονεύθησαν, οἱ πλεῖστοι παρεδόθησαν, ὁ Ἄτταλος καὶ ὁ Πολέμων καὶ ὁ Δόκιμος ᾐχμαλωτεύθησαν· ὁ δὲ 'Αλκέτας ἐπέτυχε μὲν νὰ σωθῇ εἰς Τερμησσὸν ἀλλ' ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Πισιδῶν ἐφονεύθη. Ὁ δὲ 'Αντίγονος ἐπέστρεψε νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος εἰς Φρυγίαν, παντοδύναμος γενόμενος ἐν τῇ μικρᾷ 'Ασίᾳ, ἔχων περὶ ἑαυτὸν στρατὸν μέγαν καὶ ὀνειροπολῶν ἤδη νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὅτε αἴφνης ἔλαβεν ἐξ Εὐρώπης, ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, ἀγγελίαν, ἐπιτηδειοτάτην νὰ ὑπηρετήσῃ κατ' ἀμφότερα τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ βουλεύματα.

Ἔτος ὅλον εἶχε παρέλθει ἀφ' ἧς ὁ 'Αντίπατρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, εὑρὼν τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἡττηθέντας, τὴν δὲ Θεσσαλίαν ὑποταχθεῖσαν, τὴν δὲ ἄλλην Ἑλλάδα εἰρηνεύουσαν καὶ συνεχομένην ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα τότε ὑπῆρχον, ὅπως ἐπὶ Φιλίππου καὶ 'Αλεξάνδρου, ὅπως καὶ πολὺ ὑστερώτερον, δύο ἀνθρώπων τάξεις· οἱ μέν, ἐνθυμούμενοι τὴν ἀρχαίαν αὐτονομίαν, ἐθεώρουν τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς συμφορὰν δεινὴν καὶ ὡς ἀφανῆ τὴν τάξιν ἣν ἐπεῖχεν αὕτη ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας οἵτινες ἐξηκολούθουν διεξαγόμενοι ἐν 'Ασίᾳ· οἱ δέ, πειθόμενοι ὅτι παρῆλθον ἤδη οἱ χρόνοι τῆς αὐτοτελοῦς μεγαλοπράγμονος ἐνεργείας, ἔστεργον εἰς τὴν τῶν Μακεδόνων προστασίαν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, ἤρχισε νὰ ἀνακύπτῃ ὁπωσοῦν ἡ τῆς χώρας εὐημερία. Αὗται ἦσαν αἱ δύο ἀντίθετοι ἐπόψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐθεώρουν καὶ δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ θεωρῶσι τὰ πράγματα οἱ τότε Ἕλληνες. 'Αλλ' εἰς ἡμᾶς τοὺς κρίνοντας ἤδη τὰ πράγματα ταῦτα, χωρὶς νὰ κινώμεθα ὑπὸ τῶν μικρῶν φιλοτιμιῶν αἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπεκράτουν τότε ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πολιτείαις, καὶ πρὸς τούτοις ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ εὐκλεᾶ μὲν διὰ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, σωτήρια δὲ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ἀποτελέσματα τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν εἶναι, νομίζομεν, ἐπιτετραμμένον νὰ διστάσωμεν περὶ τοῦ τίς ἦτο ἡ ὀρθοτέρα τῶν δύο ἐκείνων ἀντιθέτων δοξασιῶν. Καθὼς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα δι' ὧν τὰ ἔθνη μεγαλουργοῦσιν, ἢ τοὐλάχιστον σῴζουσι τὴν αὐτονομίαν, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείψει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἐντελῶς καταστραφῆ· τῆς Σπάρτης οἱ πολῖται εἶχον περιορισθῆ εἰς ὀλίγας τινὰς ἑκατοντάδας, οἱ δὲ 'Αθηναῖοι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοιωθῆ ὥστε, ὅταν παραβάλῃ τις τὰ παρὰ Δημοσθένους περὶ αὐτῶν λεγόμενα πρὸς τὰ παρὰ Θουκυδίδου καὶ Ἡροδότου ἱστορούμενα, νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ δύο παντάπασι διαφόρων λαῶν. Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν ἦτο ὥριμος νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν πρώτην ξένην δύναμιν ἥτις ἤθελε προσβάλει αὐτήν, καὶ εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξεν ὅτι, ἀντὶ δυνάμεως ξένης, ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ συγγενὴς μακεδονικὴ ἡγεμονία, ἥτις παρέλαβεν αὐτὴν ἠθικὸν συνεργὸν περὶ τὸ μέγα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς 'Ανατολῆς ἔργον· διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἂν πολεμικὴ ἀκρόπολις τῆς κατακτήσεως τῆς 'Ασίας ἦτο ἡ Μακεδονία, ἠθικὴ τοῦ κατορθώματος τούτου ἀκρόπολις καὶ ὁρμητήριον τῶν δοξασιῶν δι' ὧν ἐπήνεγκε τοσοῦτον ποικίλα καὶ μεγάλα ἀποτελέσματα ὑπῆρξεν ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Βεβαίως οἱ στέργοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν δὲν εἶχον. δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν, ὑπ' ὄψιν ἅπαντα τὸν

κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, καὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην μᾶλλον διότι ἐνόουν ὅτι δὲν ἠδύναντο ἄλλο τι νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο περιορίζοντες τὸν λόγον τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ παραδεχόμενοι ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ὑπηρέτουν τὴν εὔκλειαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέφευγον ἐν γνώσει ἀγῶνας ματαίους καὶ δῃώσεις τῆς χώρας ἀτελεσφορήτους, καὶ ἔσῳζον οὕτω τὰ ὑλικὰ τοὐλάχιστον αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῷ οἱ ἐπιδιώκοντες εἰσέτι τὴν αὐτονομίαν, εἰ καὶ ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων κινούμενοι, οὐ μόνον ἀνήλισκον ἐπὶ ματαίῳ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔθνους πόρους ἀλλὰ καὶ ἀντέπραττον ἐν ἀγνοίᾳ μέν, οὐδὲν ἧττον ἀντέπραττον, εἰς τὴν μόνην δύναμιν ἥτις εἰργάζετο ἔτι ὑπὲρ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς ἐπιρρώσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

Μᾶλλον δὲ λόγου ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς μερίδος ἥτις, ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀθήναις, ἔστεργε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, ἦτο ὁ χρηστὸς Φωκίων (Κεφ. Γ΄ τοῦ Ε΄ βιβλ. τοῦ Α΄ τόμ. καὶ κεφ. Α΄ τοῦ Ζ΄ βιβλ. τοῦ παρόντος τόμ.). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῆς αὐτῆς μερίδος ὀπαδὸς ἦτο ὁ κακοήθης, ὁ ἄσωτος, ὁ ἄπιστος, εἰ καὶ εὐφυὴς ἀνήρ, καὶ ῥήτωρ δεινὸς Δημάδης, τοῦ ὁποίου τοσαύτη ἦτο ἡ ἄπληστος δωροδοκία, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἔλεγεν ὅτι «δυοῖν αὐτῷ φίλων Ἀθήνησιν ὄντων, Φωκίωνος και Δημάδου, τὸν μὲν λαβεῖν οὐ πέπεικε, τὸν δὲ διδοὺς οὐκ ἐμπέπληκε». Τίς ὅμως ποτὲ πολιτικὴ δοξασία ὑπηρετήθη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπ' ἀνδρῶν ἐναρέτων; Ὁ Δημάδης ἦτο ἐκ τῶν δυστυχῶς συνηθεστάτων ἐκείνων ἀφωσιωμένων οἵτινες δὲν ἀφοσιοῦνται εἰμὴ διὰ νὰ ἀργυρολογήσωσι καὶ παραμονεύουσι πάντοτε νὰ ἴδωσι τίς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ἵνα εἰς αὐτὸν προσηλωθῶσιν. Ὅτε λ.χ. ἐν ἀρχῇ τοῦ 321 εἶδε τὸν Ἀντίπατρον μεταβάντα εἰς Ἀσίαν καὶ τὸν Περδίκκαν τὸ πρῶτον εὐδοκιμοῦντα, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς ἐπαναστάντας, ἔσπευσε νὰ προτείνῃ κρυφίως τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τὸν Περδίκκαν, ὑβρίζων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὸν Ἀντίπατρον. Ἀλλ' ἔμελλεν ἤδη νὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του. Ἀπὸ τῆς μετὰ τὸν λαμιακὸν πόλεμον γενομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Μουνιχίας ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκτησαν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ ἱκανὴν εὐημερίαν. Τοῦτο βεβαιοῖ ῥητῶς ὁ Διόδωρος λέγων· «καὶ τὸ λοιπὸν ἀταράχως πολιτευόμενοι καὶ τὴν χώραν αὐτῶν καρπούμενοι ταχὺ ταῖς οὐσίαις προσανέδραμον» Οὐδὲν ἧττον ἐπεθύμουν φυσικῷ τῷ λόγῳ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ξενικῆς κατοχῆς καὶ παρεκάλεσαν ἤδη τὸν Φωκίωνα νὰ μεσιτεύσῃ παρ' Ἀντιπάτρῳ ἵνα ἀνακληθῇ ὁ Μένυλλος καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ὁ δέ, εἴτε διότι δὲν ἤλπιζε νὰ πείσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μακεδονίας εἴτε διότι δὲν ἐνόμιζεν ἔτι συμφέρουσαν τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς, ἀπέφυγε τὴν ἐντολήν. Τότε ἀνέλαβε προθύμως αὐτὴν ὁ Δημάδης, πεποιθὼς ὅτι ὁ Ἀντίπατρος δὲν ἤξευρε τίποτε περὶ τῶν πρὸς τὸν Περδίκκαν διαπραγματεύσεών του. Ὅθεν ἀπῆλθε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320, εἰς Μακεδονίαν μετὰ τοῦ υἱοῦ Δημέου. Κατὰ δυστυχίαν του, ὁ Ἀντίπατρος εἶχεν εὕρει μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Περδίκκου ἐπιστολὴν τοῦ Δημάδου, δι' ἧς παρεκάλει οὗτος τὸν Ἐπιμελητὴν «ἐπιφανῆναι τοῖς περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν, ἐκ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ κρεμαμένοις στήμονος», οὕτως ἀποκαλῶν τὸν γηραιὸν καὶ ἔνδοξον τῆς Μακεδονίας στρατηγόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἐνόσει ἤδη τὴν νόσον ἐξ ἧς μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ, ἀλλ' ὁ παρ' αὐτῷ διέπων τὰ πράγματα Κάσσανδρος, γινώσκων πάντα τὰ διατρέχοντα, συνέλαβεν, ἅμα ἐμφανισθέντας, τόν τε Δημάδην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἀμφοτέρους ἐφόνευσεν. Ἀπεβίωσε δὲ καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 80 περίπου, ἀφοῦ ἀνέδειξεν Ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα οὐχὶ τὸν υἱὸν Κάσσανδρον ἀλλὰ τὸν πρεσβύτην Πολυσπέρχοντα, ἕνα τῶν περιφανῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ὁ Κάσσανδρος ἔμεινε Χιλίαρχος, ὅπως ἦν πρὸ καιροῦ διωρισμένος.

Τοῦτο ἦτο τὸ γεγονὸς τοῦ ὁποίου τὴν ἀγγελίαν ἔλαβεν ὁ 'Αντίγονος ἅμα συνεπλήρωσε τὸ ἐν τῇ Πισιδικῇ κατόρθωμα· γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ νέαν πραγμάτων περιπλοκήν, καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ θυσιασθῶσιν ἅπαντες οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου, νὰ καταλυθῇ ἡ ἑνότης τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ νὰ προέλθωσιν εἰς μέσον νέοι βασίλειοι οἶκοι. Ὁ Κάσσανδρος, δυσαρεστηθεὶς διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ διώρισεν οὐχὶ αὐτὸν ἀλλὰ τὸν Πολυσπέρχοντα 'Επιμελητὴν τῶν βασιλέων, ἀπεφάσισε ν'ἀντιπράξῃ· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀμέσως συνενοήθη μὲν μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχιῶν καὶ ἰδίως ἔπεμψεν εἰς 'Αθήνας τὸν πιστὸν Νικάνορα ἵνα, πρὶν ἔτι γνωσθῇ τοῦ 'Αντιπάτρου ὁ θάνατος, παραλάβῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Μενύλλου, συνενοήθη δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐν τῇ 'Ανατολῇ σατραπῶν καὶ στρατηγῶν, ἐξαιρέτως μετὰ τοῦ 'Αντιγόνου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, τοὺς ὁποίους ἐγίνωσκε προθύμους νὰ συντελέσωσιν εἰς πᾶσαν τῆς ἐγκατασταθείσης νέας ἐξουσίας κατάλυσιν. Μετά τινα δὲ χρόνον ἀπεδήμησε καὶ αὐτὸς εἰς 'Ασίαν, ἵνα ἀναφανδὸν συμμαχήσῃ μετὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων ἐβουλεύθη ἀφ'ἑτέρου νὰ προσοικειωθῇ πρὸ πάντων τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἀποδίδων αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ καταλύων τὰς ἁπανταχοῦ ὑπὸ τοῦ 'Αντιπάτρου ἱδρυθείσας ὀλιγαρχίας· νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν 'Ολυμπιάδα (ἥτις πρὸ καιροῦ διέτριβεν εἰς Ἤπειρον, διότι ἀείποτε διετέλεσεν ἐρίζουσα πρὸς τὸν 'Αντίπατρον) περιποιούμενος αὐτὴν ὅσον ἔνεστι καὶ ἰδίως ἐπιτρέπων αὐτῇ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ νέου βασιλέως 'Αλεξάνδρου· τέλος νὰ συμμαχήσῃ μὲ τὸν Εὐμένη, ἀναγορεύων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἁπάσης 'Ασίας καὶ διατάσσων νὰ δοθῶσι μὲν αὐτῷ ἐκ τοῦ θησαυροῦ ὃν εἶχον ἤδη μετακομίσει ἀπὸ Σούσων εἰς Κιλικίαν οἱ ἀργυράσπιδες τάλαντα 500, νὰ ταχθῶσι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ὑπ'αὐτόν, ὡς πρόμαχον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Τῳόντι ὁ Εὐμένης διαφεύγει ἀπὸ Νῶρα, ἔρχεται εἰς Κιλικίαν, προσοικειοῦται διὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιτηδειότητος τοὺς ἀργυράσπιδας, συλλέγει διὰ τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα οὗτοι ἐκόμιζον πολλοὺς μισθοφόρους ἐν Λυκίᾳ, ἐν Πισιδικῇ, ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ, ἐν Κύπρῳ, ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, καὶ συγκροτεῖ οὕτω, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318, στρατὸν ἀξιόλογον. Τί δ'ἔπραττον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, καθ'ὅλον τὸ ἔτος 319, οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ καὶ ἰδίως ὁ 'Αντίγονος καὶ ὁ Κάσσανδρος; Διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὁ Πτολεμαῖος,ἀσφαλὴς ὢν ἐν τῇ ἰδίᾳ σατραπείᾳ, ὀλίγον μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τούτου, φροντίζων μόνον νὰ ὑποθάλπῃ τὰς τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἔριδας ἵνα κατατρίβωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Αἱ δύο δυτικώτεραι τῆς μικρᾶς 'Ασίας σατραπεῖαι, ἡ ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγία καὶ Λυδία, κατείχοντο ὑπὸ δύο στρατηγῶν, ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ τοῦ 'Αρριδαίου, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Κλείτου, ὧν οὐδέτερος ἤθελε νὰ γίνῃ τυφλὸν τῶν βουλευμάτων τοῦ 'Αντιγόνου ὄργανον, καὶ οἵτινες ἀμφότεροι ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὸν 'Επιμελητὴν τῆς βασιλείας Πολυσπέρχοντα. 'Εν τούτοις αἱ δύο αὗται σατραπεῖαι ἦσαν ἀναγκαιόταται εἰς τὸν 'Αντίγονον, ὅστις δι'αὐτῶν καὶ μόνων ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην· ὅθεν ταύτας ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ καταλάβῃ· καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀναγκάσας τὸν μὲν 'Αρριδαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν παρὰ τὴν Προποντίδα, ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Βιθυνίας, Κίον, τὸν δὲ Κλεῖτον νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τὸν Πολυσπέρχοντα, παρ'οὗ διωρίσθη ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου. Τότε, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους 319, ἔφθασεν ὁ Κάσσανδρος εἰς τὸ τοῦ 'Αντιγόνου στρατόπεδον καὶ ἐπέμεινε νὰ ἐνεργήσωσιν ἰδίως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Πολυσπέρχοντος, συνῄνεσε δὲ εἰς τοῦτο ὁ 'Αντίγονος, θεωρῶν συμφέρον ν'ἀπασχολήσῃ τὸν 'Επιμελητὴν ἐν Εὐρώπῃ.

'Αλλ' ὁ Πολυσπέρχων, νοήσας ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀπεφάσισεν, ὡς προείπομεν, νὰ καταλύσῃ ὅλα τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ 'Αντιπά-

τρου ἱδρυθέντα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, ἀφ' ὧν ἤλπιζε κυρίως ὁ Κάσσανδρος, νὰ προσοικειωθῇ δ' ἔτι μᾶλλον τοὺς Ἕλληνας ἀποκαθιστῶν ἐνταῦθα τὰ πράγματα ὅπως εἶχον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου. Εἶχε λοιπὸν ἐκδώσει ἐπὶ τούτῳ, ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων, τὸ ἀκόλουθον ἀξιομνημόνευτον δόγμα· «Ἐπειδὴ συμβέβηκε τοῖς προγόνοις ἡμῶν πολλὰ τοὺς Ἕλληνας εὐεργετηκέναι, βουλόμεθα διαφυλάττειν τὴν ἐκείνων προαίρεσιν καὶ πᾶσι φανερὰν ποιῆσαι τὴν ἡμετέραν εὔνοιαν, ἣν ἔχοντες διατελοῦμεν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Πρότερον μὲν οὖν, Ἀλεξάνδρου μεταλλάξαντος ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῆς βασιλείας εἰς ἡμᾶς καθηκούσης, ἡγούμενοι δεῖν ἐπαναγαγεῖν πάντας ἐπὶ τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς πολιτείας ἃς ὁ Φίλιππος ὁ ἡμέτερος πατὴρ κατέστησεν, ἐπεστείλαμεν εἰς ἁπάσας τὰς πόλεις περὶ τούτων. Ἐπεὶ δὲ συνέβη μακρὰν ἀπόντων ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων τινάς μὴ ὀρθῶς γινώσκοντας, πόλεμον ἐξενεγκεῖν πρὸς Μακεδόνας, καὶ κρατηθῆναι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν, καὶ πολλὰ καὶ δυσχερῆ ταῖς πόλεσι συμβῆναι· τούτων μὲν οὖν τοὺς στρατηγοὺς αἰτίους ὑπολάβετε γεγενῆσθαι. Ἡμεῖς δὲ τιμῶντες τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν κατασκευάζομεν ὑμῖν εἰρήνην, πολιτείας δέ, τὰς ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τἆλλα πράττειν κατὰ τὰ διαγράμματα τὰ πρότερον ὑπ' ἐκείνων γραφέντα. Καὶ τοὺς μεταστάντας ἢ φυγόντας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν ἐκ τῶν πόλεων, ἀφ' ὧν χρόνων Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀσίαν διέβη, κατάγομεν, καὶ τοὺς ὑφ' ἡμῶν κατελθόντας πάντα τὰ αὑτῶν ἔχοντας καὶ ἀστασιάστους καὶ ἀμνησικακουμένους ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσι πολιτεύεσθαι. Καὶ εἴ τι κατὰ τούτων ἐψήφιστο, ἄκυρον ἔστω πλὴν εἴ τινες ἐφ' αἵματι ἢ ἀσεβείᾳ κατὰ νόμον πεφεύγασι. Μὴ κατιέναι δὲ μηδὲ Μεγαλοπολιτῶν τοὺς μετὰ Πολυαινέτου ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντας, μηδ' Ἀμφισσεῖς, μηδὲ Φαρκαδωνίους, μηδὲ Ἡρακλεώτας (αἱ τελευταῖαι τρεῖς θεσσαλικαὶ πόλεις συνεμάχησαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐν ἔτει 323-321· ἐν γένει δὲ ἅπαντες οἱ ἐνταῦθα ἐξαιρούμενοι τῆς ἀμνηστίας ὑπήγοντο εἰς τὴν τῶν χρόνων τούτων στάσιν). Τοὺς δ' ἄλλους καταδεχέσθωσαν πρὸ τῆς τριακάδος τοῦ Ξανθικοῦ μηνός (ἤτοι, κατὰ τοὺς νεωτέρους ὑπολογισμοὺς τοῦ Δρουϋσένου, ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου 319). Εἰ δέ τινα τῶν πολιτευμάτων Φίλιππος ἢ Ἀλέξανδρος ἀπέδειξαν ἑαυτοῖς ὑπεναντία, παραγινέσθωσαν πρὸς ἡμᾶς, ἵνα διορθωσάμενοι τὰ συμφέροντα καὶ ταῖς πόλεσι καὶ ἡμῖν πράττωσιν. Ἀθηναίοις δ' εἶναι τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου· Ὠρωπὸν δὲ Ὠρωπίους ἔχειν, καθάπερ νῦν. Σάμον δὲ δίδομεν Ἀθηναίοις, ἐπειδὴ καὶ Φίλιππος ἔδωκεν ὁ πατήρ. Ποιήσασθαι δὲ δόγμα πάντας τοὺς Ἕλληνας, μηδένα μήτε στρατεύειν μήτε πράττειν ὑπεναντία ἡμῖν· εἰ δὲ μή, φεύγειν αὐτὸν καὶ γενεάν, καὶ τῶν ὄντων στέρεσθαι. Προστετάχαμεν δὲ καὶ περὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν Πολυσπέρχοντι πραγματεύεσθαι. Ὑμεῖς οὖν καθάπερ καὶ πρότερον ὑμῖν ἐγράψαμεν, ἀκούετε τούτου. Τοῖς γὰρ μὴ ποιοῦσί τι τῶν γεγραμμένων οὐκ ἐπιτρέψομεν».

Τὸ διάταγμα τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου κατηργοῦντο τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἀνεκαλοῦντο οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξορισθέντων, ἦτο βεβαίως ἐπιτήδειον νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις εἶχε συμπράξει μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περὶ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἤδη ἀνατρεπομένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· ἀλλὰ συγχρόνως τὸ δόγμα τοῦ Πολυσπέρχοντος ἔμελλε φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἐπαγάγῃ γενικὴν καὶ φοβερὰν ἀναρχίαν διὰ τῶν μεταβολῶν καὶ ἀντεκδικήσεων τὰς ὁποίας προεκάλει. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἡ Ἑλλὰς κατέστη στάδιον πάλης μεταξὺ τῶν δύο μακεδόνων στρατηγῶν, δυνάμεθα ἐκ προοιμίου νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα τῶν συμφορῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη περὶ τὰ τέλη τοῦ 319 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318. Τὰ γεγονότα ὅμως ταῦτα ὀλίγον γνωρίζομεν, διότι ἀκριβεστέρας περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἔχομεν εἰμὴ μόνον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι λαβόντες γνώ-

Η ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ
(Μουσεῖον Λούβρου)

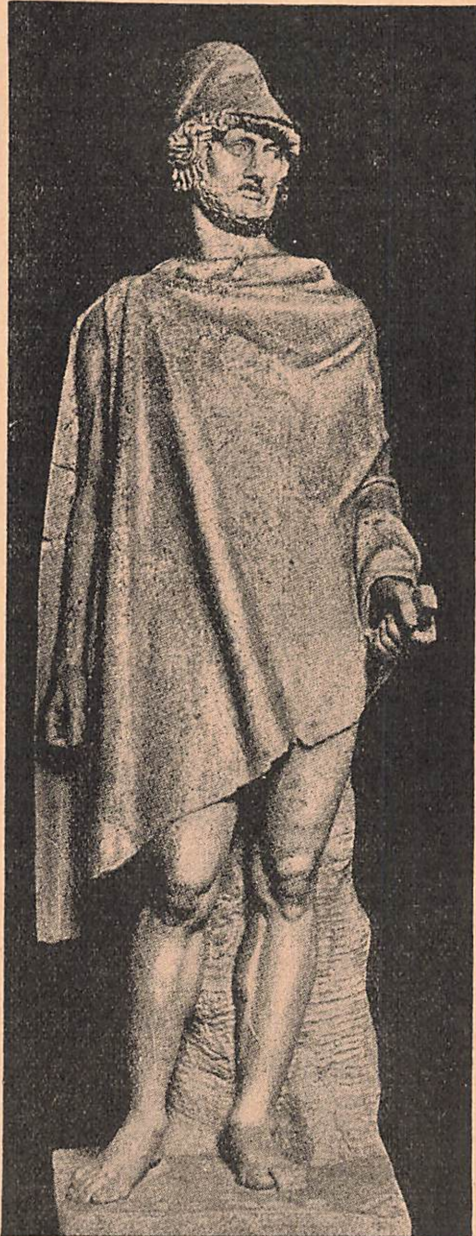
σιν τοῦ νέου βασιλικοῦ προστάγματος ἀπήτησαν ἀμέσως ἀπὸ τὸν Νικάνορα νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Μουνιχίας· ὁ δὲ οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἔπραξεν ἀλλά, γινώσκων ἐπερχόμενον τὸν Κάσσανδρον, εἰς ὃν ἦτο ἰδίως ἀφωσιωμένος, κατέλαβε μετ' οὐ πολὺ καὶ τὰ τείχη καὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς.'Εκ τούτου ἐθορυβήθησαν οἱ 'Αθηναῖοι καὶ τὸ πλῆθος ἤρχισε νὰ ἀγανακτῇ κατὰ τοῦ Φωκίωνος, ὅστις, ἐνῷ ἦτο φίλος τοῦ Νικάνορος, μήτε νὰ προλάβῃ τὸ τόλμημα ἐκεῖνο μήτε νὰ ἐπανορθώσῃ γενόμενον ἠδυνήθη. 'Αλλ' ἤλπιζον ἤδη εἰς τὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις εἰσήλασε τῷόντι εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ὀλίγον καὶ προεξέπεμψε τὸν υἱὸν 'Αλέξανδρον εἰς τὴν 'Αττικήν, μετὰ δυνάμεως, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς λιμένας. Τὸν 'Αλέξανδρον παρηκολούθουν πλεῖστοι 'Αθηναῖοι, ἐν μέρει φυγάδες ἄλλοτε γενόμενοι, ἐν μέρει πένητες ἀποδημήσαντες τῷ 322· παρεκτὸς δὲ τούτων καὶ οὐκ ὀλίγοι ξένοι, ἄτιμοι, δοῦλοι, δραπέται καὶ παντὸς εἴδους ἄλλοι τυχοδιῶκται, οἵτινες ὅλοι, ὡς ἀγαθοὶ ἀθηναῖοι πολῖται, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἤρχιζον ν' ἀποφασίζωσι περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως. Ταῦτα βλέποντες οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κυβερνήσαντες τὰ πράγματα, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωκίων, προσῆλθον πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀφ' ἧς ὁ Νικάνωρ παρέστη ὡς ἀντίπαλος τῆς βασιλείας ἔπαυσαν πᾶσαν πρὸς τοῦτον σχέσιν, ἔδωκαν ὅμως συγχρόνως αὐτῷ νὰ νοήσῃ ὅτι νῦν μάλιστα, διὰ τὴν ἐνδεχομένην ὡς ἐκ τῆς ἐπανόδου τοσούτου παμμιγοῦς ὄχλου ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀπειλουμένην ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδον τοῦ Κασσάνδρου, καλὸν ἦτο νὰ καταλάβῃ τοὺς λιμένας ἡ βασιλικὴ δύναμις. Τότε ὁ 'Αλέξανδρος κατελθὼν ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ ἦλθεν ἐπανειλημμένως εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Νικάνορος. Οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει καὶ ἰδίως οἱ αὐτοχειροτόνητοι νέοι πολῖται, μαθόντες τὰς συνεντεύξεις ταύτας, θεωροῦντες ὅτι οὐδεμία ἐγίνετο προπαρασκευὴ πρὸς ἐκκένωσιν τῶν φρουρίων, ἠξεύροντες ὅτι καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ διεπραγματεύοντο πρὸς 'Αλέξανδρον ἐφοβήθησαν μήπως οἵ τε δύο μακεδόνες στρατηγοὶ καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ συμφωνήσαντες ἐπὶ τέλους καταλύσωσι τὴν μόλις ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τοῦ ὄχλου. Ὅθεν συγκροτήσαντες ἐκκλησίαν καθῄρεσαν τῆς στρατηγίας τὸν Φωκίωνα καὶ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ 'Αγνωνίδου κατηγόρησαν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας γεγονότας ἄρχοντας ἐπὶ προδοσίᾳ. 'Εκ τῶν κατηγορουμένων τούτων τινές, καὶ ἰδίως ὁ Καλλιμέδων καὶ ὁ Χαρικλῆς, ἐζήτησαν νὰ σωθῶσι διὰ φυγῆς, ὁ δὲ Φωκίων, ὁ Ἡγήμων, ὁ Νικοκλῆς, ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι προσῆλθον εἰς τὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου στρατόπεδον, ὡς εἰς ἄσυλον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ 'Αλέξανδρος παρέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Πολυσπέρχοντα, γράψας ἐνταῦτῷ «ὅπως μηδὲν πάθωσιν οἱ περὶ Φωκίωνα τἀκείνου πεφρονηκότες καὶ νῦν ἐπαγγελλόμενοι πάντα συμπράξειν», ἐξαπέστειλαν ἀμέσως καὶ οἱ 'Αθηναῖοι πρεσβείαν πρὸς τὸν τῆς βασιλείας 'Επιμελητήν, ἐπιτετραμμένην νὰ κατηγορήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα.

Κατήγοροι καὶ κατηγορούμενοι κατέλαβον τὸν Πολυσπέρχοντα περὶ κώμην τινὰ τῆς Φωκίδος, Φάρυγας καλουμένην, καὶ ἐνταῦθα διεξήχθη ἡ δίκη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ 'Αρριδαίου Φιλίππου. Ὑπὸ χρυσοῦν οὐρανίσκον ἐκάθισαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φίλοι, πέριξ δὲ ἵσταντο Μακεδόνες πολλοὶ καὶ ξένοι. Οἱ κατήγοροι ἐπεθύμουν νὰ παραπεμφθῇ ἡ δίκη εἰς 'Αθήνας· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας 'Αγνωνίδης, ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ θορύβου ὅστις συνέβη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τὰς ἀμοιβαίας τῶν δύο μερίδων κατηγορίας, ἀνέκραξεν· «ἅπαντας ἡμᾶς εἰς μίαν ἐμβαλόντες γαλεάγραν 'Αθηναίοις ἀναπέμψατε λόγον ὑφέξοντας». Τούτους ἀκούσας τοὺς λόγους ὁ βασιλεὺς ἐγέλασεν· ἀλλ' οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες καὶ οἱ ξένοι, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ μὴ στερηθῶσι τοῦ θεάματος· παρεκάλεσαν διὰ νεύματος τοὺς πρέσβεις νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐνταῦθα τὴν κατηγορίαν. ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἡ δίκη, Δὲν ὠφελήθησαν ὅμως πολὺ ἐκ τούτου οἱ κατηγορούμενοι,

διότι ὁ Πολυσπέρχων, διαφωνῶν πρὸς τὸν υἱὸν ᾿Αλέξανδρον, ἐθεώρει συμφέρουσαν τὴν καταστροφὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ἀπέδειξε τοῦτο καθ' ὅλην τὴν συζήτησιν, διακόψας πολλάκις τὸν Φωκίωνα ἀγορεύοντα, ἐπὶ τέλους μάλιστα κτυπήσας κατὰ γῆς τὴν βακτηρίαν ἐπέβαλε σιωπήν. Ἔπειτα τοῦ Ἡγήμονος εἰπόντος ὅτι φέρει μάρτυρα τῆς πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίας αὐτοῦ τὸν Πολυσπέρχοντα ὁ ᾿Επιμελητὴς ὀργισθεὶς ἀπεκρίθη· «παῦσαί μου πρὸς τὸν βασιλέα καταψευδόμενος», ὁ δὲ βασιλεὺς ὥρμησε νὰ λογχίσῃ τὸν Ἡγήμονα, μόλις ἀναχαιτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος. Τελευταῖον ἐψηφηφόρησαν οἱ φίλοι καὶ ἀπεφήναντο ἐνόχους τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα· ὁ δ' ᾿Επιμελητὴς εἶπε πρὸς τοὺς πρέσβεις ὅτι, εἰ καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν κατηγορουμένων, ἐπιτρέπει τὴν περὶ τούτων ἀπόφασιν εἰς τὸν δῆμον· καὶ συλλαβὼν αὐτοὺς ἀπέστειλε δεσμίους εἰς ᾿Αθήνας.

Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Μαΐου μηνὸς 318, ὅτε ἅμαξαι κομίζουσαι τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἄνδρας καὶ ὑπὸ μακεδόνων στρατιωτῶν φρουρούμεναι εἰσῆλθον διὰ τῆς ἱερᾶς τῶν ᾿Αθηνῶν πύλης καὶ ἐκεῖθεν, ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρου ὄχλου, ἐπορεύθησαν, διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἔμπροσθεν τῶν Προπυλαίων, πρὸς τὸ μέγα θέατρον τοῦ Διονύσου· θέαμα λυπηρόν! Αὐτοί, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν, οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι πλούσιοι καὶ ἰσχυροί, ἅπαντες σχεδὸν εὐπατρίδαι καὶ εὐπαίδευτοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ γηραιός, ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς Φωκίων, ἐφέροντο δέσμιοι ὡς κοινοί τινες κακοῦργοι. ᾿Εκεῖ εἰς τὸ θέατρον ἐστάθη ἡ συνοδία μέχρις οὗ οἱ ἄρχοντες ἐπλήρωσαν τὴν ἐκκλησίαν, καλέσαντες καὶ δούλους καὶ ξένους, καὶ ἀτίμους καὶ ἑνὶ λόγῳ «πᾶσι καὶ πάσαις ἀναπεπταμένον τὸ βῆμα καὶ τὸ θέατρον παρασχόντες», λέγει ὁ καλὸς κἀγαθὸς Πλούταρχος. Σιγῆς δὲ γενομένης διὰ τοῦ κήρυκος ἀνεγνώσθη πρῶτον ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολή, δι' ἧς ἐπετρέπετο ἡ κρίσις εἰς τοὺς ᾿Αθηναίους, ἐλευθέρους ἤδη καὶ αὐτονόμους ὄντας· καὶ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τὸ κατηγορητήριον ἔγγραφον, διαλαμβάνον ὅτι οἱ παρόντες Φωκίων. Νικοκλῆς, Θούδιππος, Ἡγήμων, Πυθοκλῆς, καὶ οἱ φυγόδικοι Καλλιμέδων, Χαρικλῆς, Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς «παραίτιοι γεγένηνται, μετὰ τὸν λαμιακὸν πόλεμον, τῆς τε δουλείας τῇ πατρίδι καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ δήμου καὶ τῶν νόμων». ᾿Αναστάντος δὲ τοῦ Φωκίωνος, ἵνα ἀπολογηθῇ, οἱ μὲν βέλτιστοι τῶν πολιτῶν ἤκουον αὐτοῦ εὐλαβῶς, συγκεκινημένοι καὶ δακρύοντες. ἀλλ' οἱ πολλοὶ τοσοῦτον ἐθορύβουν ὥστε ἡ φωνὴ αὐτοῦ παντάπασιν ἐκαλύπτετο. Τότε εἷς ἐτόλμησε νὰ παρατηρήσῃ ὅτι, ἐπιτρέποντος τοῦ βασιλέως τηλικαύτην κρίσιν εἰς τὸν δῆμον, καλὸν ἦτο νὰ ἀπέλθωσι τῆς ἐκκλησίας οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ξένοι, ἀλλὰ τότε ἐκμανεὶς ὁ ὄχλος ἀνέκραξε· «κάτω οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ μισόδημοι!». ᾿Επειδὴ δ' ἐξηκολούθει ὁ θόρυβος καὶ ὁ γέλως, ὥστε ἡ φωνὴ τοῦ κινδυνεύοντος οὐδόλως ἠκούετο, «Πότερον, εἶπεν ὁ Φωκίων, ἀδίκως ἢ δικαίως ἀποκτεῖναι βούλεσθε ἡμᾶς;». ᾿Αποκριθέντων δέ τινων ὅτι δικαίως «Καὶ τοῦτο, προσέθηκε, πῶς γνώσεσθε μὴ ἀκούσαντες;». ᾿Αλλὰ τούτων πάντων μόλις οἱ πλησίον ὄντες ἀντελαμβάνοντο, οἱ δὲ μακρότερον ἱστάμενοι δὲν ἠδύναντο διὰ τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τῶν θορυβούντων νὰ νοήσωσι τὸν ἀγορεύοντα καὶ μόνον διέκρινον τὴν ἐναγώνιον χειρονομίαν τοῦ σεβασμίου στρατηγοῦ. Ὅθεν ὁ Φωκίων περὶ ἑαυτοῦ ἀπελπισθείς, ἀλλὰ θέλων τοὐλάχιστον νὰ σώσῃ τοὺς συγκατηγορουμένους, προσῆλθεν ἐγγυτέρω πρὸς τὸν ὄχλον καὶ ἀνεβόησεν· «Ἔστω ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἔνοχος καὶ ἄξιος θανάτου, δι' ὅσα ἔπραξα· ἀλλὰ τούτους, ᾿Αθηναῖοι, διατί θέλετε νά τους θανατώσετε, ἐνῷ κανὲν δὲν ἔπραξαν ἀδίκημα;»—«Διότι εἶναι φίλοι σου!» ἀνέκραξεν ὁ ἄθλιος ὄχλος. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Φωκίων ὑπεχώρησε καὶ ἐσιώπησε. Καὶ ἠθέλησαν μὲν ἔτι τινὲς τῶν φίλων νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀλλὰ διὰ τὴν κορυφωθεῖσαν ταραχὴν ἠναγκάσθησαν νὰ παύσωσι. Παρελθὼν δὲ ἤδη ὁ ᾿Αγνωνίδης εἰς μέσον ἀνέγνωσε

ψήφισμα διαλαμβάνον ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἐφωτίσθη, ὁ δῆμος θέλει ἀποφασίσει διὰ χειροτονίας ἂν οἱ κατηγορούμενοι εἶναι ἔνοχοι καὶ ὅτι, ἂν καταχειροτονηθῶσι, θέλουσιν ἀποθάνει. Ἄλλοι ὅμως προέτεινον νὰ προστεθῇ εἰς τὸ ψήφισμα ὅτι ὁ Φωκίων θέλει ἀποθάνει στρεβλωθείς, καὶ ἐφώναξαν μάλιστα νὰ φέρωσι τὰ βασανιστήρια.'Αλλ' ὁ 'Αγνωνίδης, βλέπων τὸν ἀρχηγὸν τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς Κλεῖτον δυσχεραίνοντα καὶ συγχρόνως νομίζων τὸ πρᾶγμα βάρβαρον καὶ μιαρόν, »ἀμμὴ τί θέλομεν κάμει τὸν Καλλιμέδοντα, εἶπεν, ὅταν τον συλλάβωμεν, ἐὰν σήμερον στρεβλώσωμεν τὸν Φωκίωνα;»— «Δὲν ἐρωτᾷς καλύτερον τί θέλομεν κάμει ἐσένα», ὑπεφώνησέ τις τῶν 'Αθηναίων. Χειροτονηθέντος λοιπὸν τοῦ ψηφίσματος ὅπως εἶχε, κατεδίκασεν ὁ ὄχλος, παμψηφεὶ σχεδόν, εἰς θάνατον τοὺς κατηγορουμένους, ὀρθῆς ἱσταμένης τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν πλείστων ἐστεφανωμένων, ὡς ἂν προέκειτο περὶ ἑορτῆς τινος καὶ πανηγύρεως. Μεθ' ὃ ἀπήχθησαν οἱ περὶ τὸν Φωκίωνα εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ἐκεῖ, τῇ 10 Μαΐου, κατέλυσαν τὸν βίον, διὰ τῆς τοῦ κωνείου πόσεως, κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, οἱ δὲ νεκροὶ αὐτῶν ἐρρίφθησαν ἄταφοι ἐκτὸς τῶν τῆς 'Αττικῆς ὁρίων.

Φωκίων (Βατικανὸν Μουσεῖον)

Ἡ τοιαύτη δίκη καὶ τελευτὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοῦ γηραιοῦ, τοῦ ἐναρέτου, τοῦ τοσαύτας τῇ πατρίδι προσενεγκόντος ὑπηρεσίας Φωκίωνος, εἶναι ἓν τῶν οἰκτροτέρων γεγονότων τῆς ἱστορίας ἡμῶν· τοσούτῳ μᾶλλον οἰκτρὸν ὅσῳ διεπράχθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς παρακμῆς καὶ ἐκλύσεως. Βεβαίως αἱ πόλεις ἀδικοῦσι κατὰ δυστυχίαν πολλάκις καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως οὖσαι, ἀλλὰ τότε τὰ στίγματα ταῦτα ἐξαφανίζονται ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῆς δόξης καὶ τῆς εὐημερίας· ἐνῷ, ὁσάκις συμβαίνουσιν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τοῦ θανάτου, προξενοῦσι τόσῳ πλείονα μελαγχολίαν ὅσῳ δικαιοῦσι τρόπον τινὰ τὴν ἐπερχομένην πτῶσιν.—Ἡ καταδίκη ἐκείνη τῶν ὀλιγαρχικῶν δὲν ἔσωσε τοὐλάχιστον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὴν ἐλευθερίαν τῶν 'Αθηναίων· ἀλλ' οὐδὲ τὸν Πολυσπέρχοντα ὠφέλησε πολύ. 'Ολίγας μετὰ ταῦτα ἡμέρας ὁ

Κάσσανδρος, ὅστις ἀγνοοῦμεν διατί ἐβράδυνε τοσοῦτον νὰ προσέλθῃ, ἔφθασε τελευταῖον εἰς Πειραιᾶ, μετὰ 35 πλοίων καὶ 4.000 ὁπλιτῶν δοθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ 'Αντιγόνου. Καὶ κατέβη μὲν ἀμέσως ὁ Πολυσπέρχων εἰς τὴν 'Αττικὴν ἐκ Φωκίδος, συνεπαγόμενος 30.000 μακεδόνων πεζῶν, 4.000 συμμάχων, 1000 ἱππεῖς καὶ 65 ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον τότε ἐπάτησαν τὸ ἔδαφος τῆς κλασσικῆς ταύτης γῆς· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκπορθήσῃ διὰ μιᾶς τὰ τείχη τοῦ λιμένος κατέλιπε τὸν υἱὸν 'Αλέξανδρον μετὰ μικρᾶς τινος δυνάμεως ἱππικοῦ ἵνα κατέχῃ τὴν χώραν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα παραλάβῃ αὐτόθι νέους συμμάχους διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῆς τῶν δημοκρατικῶν ἀνορθώσεως. 'Απέτυχεν ὅμως καὶ εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην, διότι, ἀντιστάσης εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἀποβαλὼν τοὺς πλείστους τῶν ἐλεφάντων. Καί, ἐνῷ ὑφίστατο τὴν δευτέραν ταύτην ἧτταν, ἐλάμβανε ἁπανταχόθεν εἰδήσεις ἀπαισίας. Ὁ Πολυσπέρχων εἶχεν ἐλπίσει ὅτι ὁ Εὐμένης κεκτημένος ἤδη ἱκανὴν ἐν Κιλικίᾳ δύναμιν θέλει ὁρμήσει κατὰ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ 'Ασίᾳ 'Αντιγόνου καὶ ἀποτρέψε αὐτὸν ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐφόδου· ἤδη δ' ἐμάνθανεν ὅτι ὁ Εὐμένης, διὰ λόγους σπουδαίους, τοὺς ὁποίους βραδύτερον θέλομεν ἐκθέσει, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Συρίαν· ἐμάνθανεν ὡσαύτως ὅτι ὁ Κάσσανδρος εἶχεν ἐκπέμψει εἰς Ἑλλήσποντον καὶ Προποντίδα τὸν Νικάνορα μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεῖ στόλου, ὅτι ὁ Νικάνωρ ἡνώθη μετὰ τοῦ 'Αντιγόνου ἐν Χαλκηδόνι καὶ ὅτι παντελῶς κατετρόπωσεν ἐν Βυζαντίῳ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλείτου ἀγομένην ναυτικὴν τοῦ 'Επιμελητοῦ δύναμιν· ἐμάνθανε τελευταῖον ὅτι πολλαὶ τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συνετάσσοντο ὅτι οὗτος εἶχε κυριεύσει ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Σαλαμῖνα, ὅτι αὐτοὶ οἱ 'Αθηναῖοι οἱ πρὸ μικροῦ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐνθουσιασθέντες, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς ὅροις τοῦ νὰ ἔχωσι μὲν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν, φίλοι ὄντες καὶ σύμμαχοι τοῦ Κασσάνδρου, νὰ κρατήσῃ ὅμως οὗτος κατὰ τὸ παρὸν τὴν Μουνιχίαν, τὸ δὲ πολίτευμα νὰ ἀποβῇ αὖθις ἀριστοκρατικόν, μὴ ἐχόντων τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα εἰμὴ ἐκείνων ὅσων ἡ φορολογητέα περιουσία ἤθελε συμποσοῦται εἰς 1000 δραχ. τοὐλάχιστον, καὶ ἐπιμελητὴς τῆς πόλεως νὰ ἐκλεχθῇ εἷς τῶν 'Αθηναίων πολιτῶν, ἐπιφυλαττομένης τῆς τοῦ Κασσάνδρου ἐπικυρώσεως· προεχειρίσθη δὲ τοιοῦτος ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχε καταδικασθῇ ἐρήμην εἰς θάνατον.

Ἡ 'Ολυμπιὰς ἐπὶ μεταγενεστέρου νομίσματος.

Ὑπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων κινδύνων αἴφνης ἀπειληθεὶς ὁ Πολυσπέρχων ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ καταλίπῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς Μακεδονίαν ἵνα προλάβῃ μὲν πᾶσαν τοῦ 'Αντιγόνου εἰς τὴν Εὐρώπην διάβασιν, στρατολογήσῃ δὲ νέας δυνάμεις. 'Αλλ' ἔτι καθ' ὁδὸν εὑρισκόμενος ἔλαβε καὶ ἐκ Μακεδονίας εἰδήσεις δεινάς. Ἡ φιλόδοξος Εὐρυδίκη, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανέλθει παρ' αὐτῇ ὁ 'Αρριδαῖος Φίλιππος, καταλαμβάνει τὴν ἀρχήν, συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, διορίζει αὐτόν, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, 'Επιμελητὴν τοῦ Κράτους καὶ διατάσσει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὸν στρατόν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων τρέπεται κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν Αἰτωλίαν, ἀφ' ἧς ἔπειτα διέβη εἰς Ἤπειρον· ὁ δὲ Κάσσανδρος ἔρχεται περὶ τὰ τέλη τοῦ 318 εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐνισχυθεὶς αὐτόθι διὰ νέων δυνάμεων ἐπιστρέφει ἐν ἀρχῇ τοῦ 317 εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχήν. 'Εν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Πολυσπέρχων συμμαχεῖ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς 'Ηπείρου Αἰακίδου,

παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐπανῆλθε πάλιν ἡ Ὀλυμπιὰς μετὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς Ἀλεξάνδρου, πρώτη ἐκείνου ἐξαδέλφη οὖσα· καὶ πάντες ἐπέρχονται ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀντεπεξέρχεται μὲν ἡ Εὐρυδίκη κατ' αὐτῶν ἀλλ' οἱ Μακεδόνες ἀποποιοῦνται νὰ πολεμήσωσι τὴν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ πάντες προσέρχονται πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα, ἥτις, γενομένη οὕτω κυρία τῆς Μακεδονίας, συλλαμβάνει τόν τε Ἀρριδαῖον καὶ τὴν Εὐρυδίκην καὶ θανατώνει ἀμφοτέρους διὰ βασάνων οἰκτρῶν. Κατὰ δυστυχίαν, ἡ γυνὴ αὕτη, καίτοι γηράσασα, ἔσῳζεν ἅπασαν τὴν φυσικὴν τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἀγριότητα. Ὅθεν ἐπιχειρεῖ καὶ ἄλλας φοβερὰς ἀντεκδικήσεις, φονεύει περὶ τοὺς ἑκατὸν φίλους τοῦ Κασσάνδρου, ἅπαντας ἐπιφανεῖς ὄντας τῆς χώρας ἄνδρας, καὶ κατορθοῖ, αὐτή, τῆς ὁποίας τὴν ἐπάνοδον μετὰ τοσαύτης ἀγαλλιάσεως ἐχαιρέτισαν πρὸ μικροῦ οἱ Μακεδόνες, νὰ μισηθῇ ἤδη ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὠφεληθεὶς ὁ Κάσσανδρος ἐπιστρέφει ἐξ Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, τυγχάνει αὐτόθι δεξιώσεως προθύμου καὶ πολιορκεῖ τὴν Ὀλυμπιάδα εἰς Πύδναν· μετὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀπεκλείσθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τούτου ὁ νέος βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ρωξάνη, ἡ θυγάτηρ τοῦ Φιλίππου (τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου) Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες. Καὶ ἐπῆλθε μὲν εἰς βοήθειαν τῆς Πύδνης ὁ Αἰακίδης ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ, δυσαρεστηθεὶς διότι ἐν μέσῳ χειμῶνι εἰς τηλικούτους ὑπεβάλλετο κινδύνους ἄνευ ὠφελήματός τινος, στασιάζει, καθαιρεῖ τὸν βασιλέα καὶ συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις πέμπει εἰς Ἤπειρον ἐπιμελητὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Λυκίσκον· ὥστε ἡ Πύδνα ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀντέχει μὲν ἐπί τινα χρόνον διὰ τὴν ὄντως ἡρωικὴν καρτερίαν τῆς ἀτρομήτου Ὀλυμπιάδος ἀλλὰ τελευταῖον, ἐν ἔαρι τοῦ 316, παραδίδεται εἰς τὸν Κάσσανδρον. Ὁ δὲ θανατώνει τὴν γηραιὰν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως, περιορίζει εἰς Ἀμφίπολιν τὸν νέον Ἀλέξανδρον, ἑξαετῆ ἤδη ὄντα, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ρωξάνην, ἀναγκάζει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς, λαμβάνει σύζυγον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄρχει ἔκτοτε ἀπολύτως τῆς Μακεδονίας, μὴ φέρων μὲν ἔτι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα ἀλλ' ἐξασκῶν ἅπαν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ὥστε καὶ πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Κασσάνδρειαν, τότε ἔκτισεν ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης, ἥτις μέχρι σήμερον φέρει τὸ τοῦ δυνάστου ἐκείνου ὄνομα, Κασσάνδρα καλουμένη. Ἡ ἑνότης τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ λεπτοῦ ἐξηρτᾶτο νήματος, ἀπὸ τοῦ δεσμίου ἐκείνου παιδός. Τὰ δ' ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ τὴν Ἀσίαν συμβάντα, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν τὴν ἐξιστόρησιν, ἔμελλον ἔτι μᾶλλον νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν κατακερματισμὸν τοῦ Κράτους.

Νόμισμα χάλκινον φέρον τὸ ὄνομα τοῦ Κασσάνδρου, κοπὲν πρὶν οὗτος ἀναγορευθῇ βασιλεύς.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως τὸν σωματοφύλακα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου Πύθωνα, ὅστις, κατὰ μὲν τὴν ἐπὶ Περδίκκου πρώτην τῶν χωρῶν διανομὴν προεχειρίσθη σατράπης τῆς μικρᾶς Μηδίας· μετὰ δὲ τὸν τοῦ Περδίκκου θάνατον ἀνηγορεύθη εἷς τῶν δύο Ἐπιμελητῶν τοῦ κράτους, ἠναγκάσθη ὅμως ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ παραιτηθῇ τούτου τοῦ ἀξιώματος. Τότε, διορισθέντος Ἐπιμελητοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ γενομένης νέας χωρῶν διανομῆς ἐν Τριπαραδείσῳ, ὁ Πύθων διετήρησε μὲν τὴν σατραπείαν τῆς μικρᾶς Μηδίας, ἵν' ἀποζημιωθῇ δὲ διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπιμελητοῦ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποβάλει, ἀνηγορεύθη πρὸς τούτοις γενικὸς διοικητὴς τῶν ἀνατολικωτέρων σατραπειῶν, ἤ, κατὰ Διόδωρον, στρατηγὸς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἁπασῶν. ἂν καὶ κατ' ἄλλην γνώμην βραδύτερον ἐσφετερίσθη οἴκοθεν τὴν γενικὴν ταύτην διοίκησιν.

Ὁπωσδήποτε ἐν ἔαρι τοῦ 318, ἐνῷ ὁ μὲν Ἀντίγονος ἠσχολεῖτο ἔτι περὶ τὰς δυτικωτέρας ἐπαρχίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξέπεμπε τὸν Κάσσανδρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ δ'Εὐμένης ἵστατο ἔτι ἐν Κιλικίᾳ, ὁ Πύθων ἐκεῖνος ἐβουλεύθη νὰ γίνῃ καθ' ὁλοκληρίαν κύριος τῶν ἄνω σατραπειῶν· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐμβαλὼν τὸ πρῶτον εἰς Παρθυαίαν συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε τὸν σατράπην αὐτῆς Φίλιππον, διορίσας ἀντ'αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Εὔδημον. Ἀλλὰ τότε ἑνοῦνται ὅλοι οἱ σατράπαι τῶν ἄνω χωρῶν, κατατροποῦσι τὸν Πύθωνα περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 318 καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ παρὰ τῷ Σελεύκῳ εἰς Βαβυλῶνα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Εὐμένης, καίτοι συνεκρότησεν ἀξιόλογον δύναμιν ἐν Κιλικίᾳ, δὲν ἦτο ὅμως ἔτι ἐνάμιλλος πρὸς τὸν Ἀντίγονον· ἔβλεπε τοῦτον πράττοντα ὡς ἂν ἐσκόπει νὰ περαιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐνταῦθα νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα· ᾐσθάνετο ὅτι διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ κοινωνήσῃ ἀμέσως μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ προσλάβῃ ἐκεῖθεν νέας δυνάμεις, ἔχει ἀπαραίτητον χρείαν στόλου, οὗ ὅλως ἐστερεῖτο Ὅθεν ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ εὕρῃ ἐκ παντὸς τρόπου στόλον· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐν ἔαρι τοῦ 318 ἐνέβαλεν εἰς Φοινίκην, ὑπὸ φρουρῶν τοῦ Πτολεμαίου κατεχομένην, ἐκυρίευσεν αὐτὴν εὐχερῶς, κατεσκεύασεν ἐν θέρει δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον καὶ ἤδη ἤλπιζεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν καί, ἑνωθεὶς ἐνταῦθα μετὰ τοῦ μακεδονικοῦ στόλου, νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κατὰ τῆς βασιλείας στάσιν, ὅτε αἴφνης βλέπει ἐπερχόμενον τροπαιοφόρον στόλον ἕτερον, τὸν στόλον τοῦ Ἀντιγόνου,τὸν πρὸ μικροῦ ἐν Βυζαντίῳ νικηφορήσαντα. Διότι ὁ Ἀντίγονος, καίτοι ἠδύνατο ἤδη ἀκωλύτως νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην, μαθὼν ὅμως τὰ παρὰ τοῦ Εὐμένους ἐνεργούμενα, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ καταλίπῃ ὄπισθέν του τοιοῦτον πολέμιον, καί, μεταβαλὼν ἀμέσως σχέδιον, παραδίδει τὴν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχὴν εἰς τὸν σατράπην Καρίας Ἄσανδρον, ἀναχωρεῖ μετὰ 20.000 πεζῶν καὶ 4.000 ἱππέων ἀπὸ τῶν περὶ Ἑλλήσποντον χωρῶν ἐπὶ Κιλικίαν,καὶ ἐκπέμπει συγχρόνως τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἐκεῖ παράλια. Ἅμα δ' ἐμφανισθείσης τῆς τροπαιούχου ταύτης δυνάμεως οἱ Φοίνικες ἐγκαταλείπουσι τὸν Εὐμένη καὶ παραδίδονται εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ.

Τὰ κατὰ τὸν Εὐμένη ἀπέβησαν ἐντεῦθεν δεινότατα· διότι στερηθεὶς τοῦ στόλου ἀπέβαλε πάντα τρόπον κοινωνίας μετὰ τῆς Εὐρώπης· ἰδίαν ἀξιόμαχον πρὸς τὸν Ἀντίγονον δύναμιν δὲν εἶχε· σύμμαχον δὲν ἔβλεπε κανένα πιθανόν, οὔτε ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ οὔτε ἐν Φοινίκῃ. Πᾶς ἄλλος ἤθελε περιέλθει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος εἶναι ματαία καὶ ὅτι καιρὸς εἶναι νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, συνθηκολογῶν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ συμφιλιωθῇ μετ'αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πολυμήχανος Καρδιανὸς δὲν ἀπηλπίσθη καὶ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ἔμελλε νὰ κρατήσῃ ὀρθὴν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ βασιλικὴν σημαίαν. Μὴ βλέπων τί ἔχει ἤδη νὰ πράξῃ ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ ἐτράπη ἀπὸ Φοινίκης πρὸς τὰς ἀνατολικωτέρας χώρας, ὅπου ἤξευρε τοὺς σατράπας συνασπισθέντας, ἐν ὀνόματι τῆς βασιλείας, κατὰ Πύθωνος καὶ Σελεύκου καὶ διελθὼν διὰ τῆς Κοίλης Συρίας, παρεχείμασεν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν.Ἐντεῦθεν συνεννοήθη πρὸ πάντων μετὰ τοῦ Πύθωνος καὶ τοῦ Σελεύκου, προσκαλέσας αὐτοὺς «βοηθεῖν τοῖς βασιλεῦσι»,συντασσόμενοι μετ'αὐτοῦ, στρατηγοῦ ὄντος τῆς Ἀσίας, κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου. Ἀλλ'ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶναι μὲν ἕτοιμοι νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς βασιλεῖς, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἄνδρα καταδικασθέντα εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· καὶ ἐν ταὐτῷ διεμήνυσαν εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις ἐπερχόμενος κατόπιν τοῦ Εὐμένους ἦτο ἤδη ἐν Μεσοποταμίᾳ, νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἀφ'ἑτέρου ὁ Εὐμένης, εἰσελθὼν ἐν ἀρχῇ τοῦ 317 εἰς Σουσιανήν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ τοὺς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἡγεμόνας, Πευκέστην τὸν Περσίδος (ἄλλοτε σωματοφύλακα τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελέσαντα), Τληπόλεμον Καρμανίας, Σιβύρτιον Ἀραχωσίας, Ἀνδρόβαζον σταλέντα παρὰ τοῦ σατράπου

Παροπαμισαδῶν 'Οξυάρτου, Στάσανδρον 'Αρίας καὶ Εὔδημον 'Ινδικῆς, οἵτινες προσῆλθον τῳόντι εἰς Σουσιανήν, ἄγοντες ἐν ὅλοις 11.200 πεζούς, 4.600 ἱππεῖς καὶ 125 ἐλέφαντας, εἰς οὓς μετ' ὀλίγον ὁ Πευκέστης προσέθηκεν ἔτι, ἐκ Περσίδος προσαγαγών, 10.000 τοξότας. 'Επειδὴ δὲ εἶχε καὶ ὁ Εὐμένης, προσλαβὼν καθ'ὁδὸν τὸν τῆς Μεσοποταμίας σατράπην 'Αμφίμαχον, 15.000 πεζούς, ἐν οἷς τοὺς ἀηττήτους ἀργυράσπιδας, καὶ 2.800 ἱππεῖς, ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις ἀπέβη λόγου ἀξία. Καὶ ἦλθον μὲν εἰς μέσον ἔριδές τινες περὶ ἡγεμονίας· ἰδίως ὁ Πευκέστης ἀπῄτει ν'ἀναγνωρισθῇ αὐτὸς ἀρχηγός· ἀλλ'ὁ Εὐμένης κατώρθωσε διὰ τοῦ ἐπιτηδείου αὐτοῦ τρόπου νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δυνάμει τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων αὐτὸς καὶ μόνος εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τοὺς ἐν Σούσοις περιλιπομένους ἔτι θησαυρούς.

'Εν τούτοις ὁ 'Αντίγονος, περὶ Μάιον τοῦ 317, ἀναζεύξας ἐκ Μεσοποταμίας, ἡνώθη ἐν Βαβυλῶνι μετὰ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πύθωνος, μεθ' ὧν συνετάσσετο καὶ ὁ στρατηγῶν τοῦ στόλου περιώνυμος Νέαρχος, διέβη τὸν Τίγριν, προήλασεν εἰς Σοῦσα, καί, ἐπειδὴ ὁ ἐνταῦθα φρουρῶν τοὺς θησαυροὺς Ξενόφιλος ἀπεποιήθη νὰ παραδώσῃ αὐτούς, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Σέλευκον τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ἄκρας τῆς πόλεως ἐκείνης. Αὐτὸς δὲ ὥρμησε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἀλλὰ διερχόμενος ἐν μέσῳ τοῦ θέρους τὰ πεδία τῆς Σουσιανῆς ὑπέστη πολλὰς ζημίας, καὶ ἔπειτα περὶ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Κοπράτου, προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Εὐμένους,ἔπαθεν ἧτταν δεινήν,καθ' ἣν ἀπέβαλε περὶ τοὺς 8.000 ἄνδρας, τοὺς μὲν φονευθέντας, τοὺς δὲ αὐτομολήσαντας· ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὰν μέχρι Μηδίας ὑποχώρησιν, ἥτις ἐπήνεγκεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ νέας ζημίας καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν. 'Αλλὰ χάρις εἰς τὴν καρτερίαν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ 'Αντιγόνου ἔφθασαν τελευταῖον εἰς Μηδίαν, τὴν σατραπείαν τοῦ Πύθωνος, οἱ καταπεπονημένοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, καὶ εὗρον ἐκεῖ ἀσφάλειαν καὶ ἀναψυχὴν καὶ πόρους δαψιλεῖς, τοὺς ἐν 'Εκβατάνοις σῳζομένους ἔτι μεγάλους θησαυρούς.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένη, μαθόντες τὴν ὑποχώρησιν τοῦ 'Αντιγόνου μέχρι Μηδίας, περιέστησαν εἰς πολλὴν περὶ τοῦ πρακτέου ἀμφιβολίαν. 'Ο μὲν Εὐμένης ἤθελε νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τοῦ 'Αντιγόνου, νὰ γίνωσι κύριοι τῆς μικρᾶς 'Ασίας, νὰ συνενωθῶσιν ἐκεῖθεν μετὰ τῶν βασιλέων, καὶ οὕτω παντοδύναμοι γενόμενοι νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς βασιλείας πολεμίους. 'Αλλ' οἱ σατράπαι, ἰδίως κηδόμενοι περὶ τῶν σατραπειῶν αὐτῶν ἀπέκρουσαν παντὶ σθένει τὸ τολμηρὸν ἐκεῖνο βούλευμα, ἰσχυρίσθησαν ὅτι δέον πρὸ πάντων νὰ κατατροπωθῇ ὁ 'Αντίγονος, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ καταδιωχθῇ εἰς τὰς ὀρεινὰς τῆς Μηδίας χώρας, προέτειναν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Περσίδα, τὴν τοῦ Πευκέστου σατραπείαν. 'Υπερίσχυσε λοιπὸν ἡ γνώμη αὕτη, καὶ ὁ στρατός, μεταβὰς εἰς Περσέπολιν, ἔτυχεν αὐτόθι λαμπρᾶς ὑπὸ τοῦ Πευκέστου δεξιώσεως, ὅστις ἠγωνίσθη πάλιν, δι' εὐωχιῶν καὶ δώρων, νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν· ἀλλ' ὁ Εὐμένης ἐματαίωσε καὶ ἤδη τὴν ῥᾳδιουργίαν ταύτην, μετ' οὐ πολὺ δέ, διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἠσφαλίσθη ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ κράτος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός. Τῳόντι κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317 ἔφθασεν ἀπροσδοκήτως εἰς Περσέπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ 'Αντίγονος ἀναπαύσας καὶ ἐπιρρώσας τὸν στρατὸν ἐν Μηδίᾳ ἐπέρχεται εἰς τὴν Περσίδα· τὸ δὲ δεινότερον, συνέπεσε νὰ νοσήσῃ τότε ὁ Εὐμένης ἐκ πυρετοῦ ἰσχυροῦ, ὥστε τὰ βασιλικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐν κινδύνοις εἶχον πεποίθησιν, παντάπασιν ἠθύμησαν. Κατ' εὐτυχίαν ἤρχισε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ ἠδυνήθη νὰ διατάξῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, παρακολουθῶν αὐτὸς ἐν φορείῳ, διότι ἦτο ἔτι παντελῶς ἀδύνατος.Καὶ ἐπλησίασαν οὕτως οἱ δύο στρατοί,

ἡ δ' ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν σατραπῶν, ὑπερβαλοῦσα τελευταίους τινὰς λόφους, εὗρεν αἴφνης ἀντικρὺ αὐτῆς τοὺς πολεμίους εἰς τὸ πεδίον καταβαίνοντας. 'Αλλ' ἅμα αἱ πρῶται τῶν ἀργυρασπίδων τάξεις κατεῖδον τὴν λάμψιν τῶν χρυσῶν ὅπλων τοῦ ἀντιπάλου ἀγήματος καὶ τοὺς πύργους τῶν ἐλεφάντων καὶ τὰς πορφύρας δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τὰ θηρία εἰς μάχην ἀγόμενα, ἐπιστήσασαι διὰ μιᾶς τὴν πορείαν και τὰ ὅπλα πρὸς τὴν γῆν ἐρείσασαι, ἐβόησαν ὅτι δὲν προχωροῦσι βῆμα, ἐὰν δὲν προσέλθῃ ὁ στρατηγός. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Εὐμένης διέταξε ν' ἀνακομίσωσιν αὐτὸν δρομαίως πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ προφθάσας καὶ ἀποκαλύψας τὰς ἑκατέρωθεν αὐλαίας τοῦ φορείου προέτεινε τὴν δεξιὰν χαιρετίζων τοὺς συναγωνιστάς. Οἱ δέ, ἅμα εἶδον αὐτόν, εὐθὺς ἀσπασάμενοι μακεδονιστὶ τῇ φωνῇ ἀνύψωσαν τὰς ἀσπίδας καὶ ἐπεκρότησαν διὰ τῶν σαρισσῶν καὶ ἠλάλαξαν, προκαλούμενοι ἤδη τοὺς πολεμίους, διότι ἔχουσι παρόντα τὸν ἡγεμόνα. Καὶ ὁ Εὐμένης παρευθύς, ἄνω καὶ κάτω κομιζόμενος, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μάχην, ὥστε ὁ 'Αντίγονος, ὅστις ἀκούσας ἐκεῖνον νοσοῦντα ἐπήρχετο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τοὺς λοιποὺς εὐχερῶς, ἰδὼν νῦν ἀπροσδοκήτως τὴν θαυμαστὴν ταύτην διάταξιν ἐξεπλάγη· μετ' ὀλίγον ὅμως, παρατηρήσας ἐπιμελέστερον διέκρινε τὸ φορεῖον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κέρατος εἰς τὸ ἄλλο μεταφερόμενον, καὶ τότε γελάσας μεγάλῃ τῇ φωνῇ, καθὼς συνήθιζεν, εἶπε πρὸς τοὺς φίλους·«Τοῦτο λοιπὸν τὸ φορεῖον εἶναι τὸ ὁποῖον τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἀντεπεξῆλθε καθ' ἡμῶν», καὶ διέταξεν εὐθὺς νὰ ἀπαγάγωσιν ὀπίσω τὴν δύναμιν καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ νὰ στρατοπεδεύσωσι. Μετά τινας ἡμέρας μάλιστα ἠθέλησε νὰ ἐκχωρήσῃ ὅλως ἐκ τῆς Περσίδος εἰς Γαβιηνὴν τῆς Σουσιανῆς, χώραν πλουσίαν ἐν ᾗ ἠδύνατο νὰ διαχειμάσῃ κοινωνῶν προχείρως μετὰ τοῦ ἐν Σούσοις ἔτι διατρίβοντος Σελεύκου. 'Αλλὰ τοῦ Εὐμένους νοήσαντος τὸ βούλευμα καὶ ἐπιχειρήσαντος νὰ κόψῃ τὴν δίοδον τοῦ ἀντιπάλου συνέβη ἐντεῦθεν σύγκρουσις μεγάλη καὶ πεισματώδης. Ἡ τοῦ 'Αντιγόνου δύναμις ἦτο καθυπερτέρα τῆς τοῦ Εὐμένους· οὐδὲν ἧττον ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἄκριτος, διότι ἑκάτεροι ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὸ πεδίον τῆς μάχης. Καὶ ἀπέβαλε μὲν ὁ 'Αντίγονος πολὺ πλείονας ἄνδρας ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Εὐμένη τοσοῦτον ἐξησθένησαν ὥστε οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἐκείνου ὑποχώρησιν, ἀπελθόντος ἤδη ἀνενοχλήτως αὖθις εἰς Μηδίαν, ἐνῷ ὁ Εὐμένης ἔμεινε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Γαβιηνήν.

'Ενταῦθα παρελθόντος τοῦ κινδύνου ἠλαττώθη αὖθις τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ Εὐμένους ἀξίωμα· ὁ στρατὸς παρεδόθη εἰς πολλὴν βίου ἀκολασίαν· τὰ δὲ διάφορα αὐτοῦ σώματα ἐπὶ τοσοῦτον διεσκεδάσθησαν, ὥστε τινὰ ἐξ αὐτῶν κατήντησαν ν' ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμερῶν ἕξ. Ὁ 'Αντίγονος ἐμάνθανε ταῦτα πάντα καὶ ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην τῶν ἀντιπάλων, ἐπιπίπτων ἐν μέσῳ χειμῶνι κατ' αὐτῶν ἀδοκήτως. Ἡ χώρα τῆς Μηδίας ἐν ᾗ οὗτος ἐστάθμευεν ἀπεῖχεν ἀπὸ τῆς Γαβιηνῆς ἐν ᾗ διέτριβον οἱ πολέμιοι, διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ, τῆς παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους διερχομένης, σταθμοὺς 25· ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὄρους ἐξαπλοῦται πεδίον εὐρὺ ἄδενδρον, ἄνυδρον, ἀκατοίκητον, ἀληθὴς ἐρημία. Διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀπεφάσισεν ὁ 'Αντίγονος νὰ πορευθῇ, διότι δι' αὐτῆς ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἐντὸς 8 μόνον ἡμερῶν καὶ νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς πρὶν λάβωσι καιρὸν νὰ συναθροισθῶσιν.

'Επὶ τούτῳ παρηγγέλθησαν τὰ στρατεύματα νὰ εἶναι ἕτοιμα πρὸς ἀνάζευξιν, νὰ προπαρασκευάσωσι δέκα ἡμερῶν τροφὰς διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ τοὺς ἵππους καὶ νὰ προμηθευθῶσι 10.000 ἀσκοὺς ποσίμου ὕδατος. Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ὅτι μέλλουσι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς 'Αρμενίαν, ὅτε αἴφνης περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου 317 κατῆλθον εἰς τὴν ἔρημον. Ἵνα μὴ κατανοηθῶσι δὲ ἐπερχόμενοι, διετάχθησαν νὰ μὴ καίωσι πυρὰ κατὰ τὰς νυκτερινὰς στρατοπεδείας, εἰ καὶ τοσοῦτον ψυχρὰς οὔσας διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους. Καὶ ἐπορεύθησαν

οὕτως ἐπιπόνως ἐπὶ πέντε ἡμέρας· ἀλλὰ τότε τὸ ψῦχος ἀπέβη ἀφόρητον, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάψωσι πῦρ, διότι ἄλλως ἅπαντες ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσι. Τότε ὅμως οἱ κατὰ τὰ πέριξ ὄρη οἰκοῦντες εἶδον τὸ κατάφωτον ἐκεῖνο σῶμα ἐν μέσῃ ἐρήμῳ καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὸ γεγονὸς εἰς τοὺς περὶ Πευκέστην καὶ Εὐμένη. Ἡ ἀγγελία διὰ καμήλων δρομάδων κομισθεῖσα τάχιστα κατετάραξε τοὺς σατράπας. Ἐντὸς 4 ἡμερῶν ἠδύνατο νὰ καταφθάσῃ ὁ πολέμιος, αὐτοὶ δὲ μόλις ἐντὸς 6 ἠδύναντο νὰ συνενώσωσιν ἁπάσας τὰς δυνάμεις· ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἀμηχανία, ὁ δὲ Πευκέστης προέτεινε νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρις οὗ κατορθωθῇ ἡ ἕνωσις αὕτη. Τελευταῖος ἀνέστη ὁ Εὐμένης καὶ εἶπεν ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπέστη διὰ τὸν ἄφρονα ἐπὶ τῆς παραχειμασίας διασκορπισμόν, καθ' οὗ οὗτος εἶχεν τοσοῦτον ἀντισταθῆ· ὅτι ὅμως ὑπάρχει ἔτι τρόπος θεραπείας, ἂν ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ· ὑπάρχει τρόπος νὰ ἀνακληθῇ ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀντιγόνου ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας, ὅπως ἐν τῷ μεταξὺ κατορθωθῇ ἡ τοῦ στρατοῦ συμπύκνωσις, καὶ τότε ἐπιπίπτοντες ἐπὶ τοὺς καταπεπονημένους ἕνεκα τῆς πορείας ἐκείνης πολεμίους εὐχερῶς δύνανται νὰ κατατροπώσωσιν αὐτούς. Πάντες ἐθαύμασαν τὸ παράδοξον τῆς γνώμης καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑπακούσωσιν. Ὁ δὲ πέμψας ἀμέσως πρὸς τοὺς ἀπόντας ἡγεμόνας ταχυδρόμους κομίζοντας παραγγελίαν νὰ φθάσωσιν ὅτι τάχιστα εἰς τὸ κράσπεδον τῆς ἐρήμου διέταξε τοὺς παρόντας νά τον ἀκολουθήσωσι μεθ' ὅλων τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν. Καὶ φθάσας εἰς μετέωρόν τινα χῶρον ἐστραμμένον ἐπὶ τὴν ἔρημον καὶ πανταχόθεν ὁρατὸν ἔθετο ἐνταῦθα τὰ σημεῖα στρατοπέδου μεγάλου περιλαμβάνοντος ἑβδομήκοντα σταδίων περιφέρειαν, καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάπτωσι καθ' ἑκάστην νύκτα πυρὰ πολλά, ὥστε μακρόθεν νὰ ἔχῃ τὸ κατασκεύασμα ὄψιν ἀληθινῆς στρατοπεδείας. Τούτων γενομένων, οἱ κάτοικοι ἑτέρων τινῶν παρακειμένων ὀρέων, φίλοι ὄντες τοῦ Πύθωνος τῆς Μηδίας καὶ πρῶτοι ἀπατηθέντες κατέδραμον εἰς τὸ πεδίον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἀντίγονον ὅτι στρατὸς μέγας εἶναι ἕτοιμος νά τον ὑποδεχθῇ. Ἔβλεπον δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀντίγονον στρατηγοὶ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πυρῶν, ὥστε δὲν ἐδίσταζον νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Εὐμένης ἐγκαίρως πληροφορηθεὶς τὸ βούλευμα αὐτῶν προέφθασε νὰ συγκεντρώσῃ αὐτόθι ἅπαντα τὸν στρατόν. Ὅθεν ὁ Ἀντίγονος, μὴ νομίζων φρόνιμον νὰ ἐπέλθῃ μετὰ ταγμάτων ὑπὸ τοσούτῳ δυσχεροῦς πορείας καταβεβλημένων ἐπὶ ἀντιπάλους πρὸ ἡμερῶν ἑτοίμους καὶ ἀναπαυομένους, ἔσπευσε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ὁδὸν ἧς εἶχεν ἤδη διέλθει ὑπὲρ τὸ ἥμισυ· καὶ τραπεὶς ἐν τῷ ἅμα δεξιᾷ ἐβάδισε πρὸς τὴν λεωφόρον, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχον πολλαὶ πόλεις καὶ κῶμαι, ὅπου οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ εὕρωσι πᾶσαν ἀναψυχὴν καὶ προμήθειαν. Μεταβαλὼν δὲ οὕτω πορείαν ἐθαύμαζε πῶς τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατόπεδον οὐδὲν ἔδιδε σημεῖον ζωῆς καὶ οὐδεμίαν τοὐλάχιστον καταδίωξιν ἐπεχείρησεν. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν οἰκουμένην χώραν ἐξηγήθησαν τὰ πάντα· οἱ πέριξ φίλοι ὀρεινοὶ ὡμολόγησαν ὅτι κατ' ἀρχάς, διὰ τὰ πολλὰ ταῦτα πυρά, ἐπίστευσαν εἰς τὴν ὕπαρξιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ νῦν, μηδὲν ἕτερον τεκμήριον βλέποντες τῆς παρουσίας ἀξιολόγου δυνάμεως, πείθονται μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους στρατόπεδον στρατιώτας δὲν ἔχει. Οὐδὲν ἧττον τὸ βούλευμα τοῦ Ἀντιγόνου ἐματαιώθη ἤδη· καὶ οὗτος σφόδρα ὀργισθεὶς διότι τοσοῦτον οἰκτρῶς κατεστρατηγήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου ἀπεφάσισε νὰ ἐπιζητήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου κρίσιμόν τινα μάχην.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέρρευσαν ἁπανταχόθεν περὶ τὸν Εὐμένη τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σώματα· μόνοι οἱ ἐλέφαντες ἔλειπον ἔτι, ὁ δ' Ἀντίγονος, μαθὼν ὅτι ἐκεῖ που πλησίον διατρίβουσι μεμονωμένοι πάσης βοηθείας, ἤλπισεν ὅτι δύναται, αἰφνιδίως καὶ ραγδαίως ἐπιπίπτων, νὰ ἀφαιρέσῃ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων τὸ κύριον ἐκεῖνο αὐτῶν ὅπλον. Ἐκπέμπει λοιπὸν ἐπὶ τούτῳ 2.200 ἐλαφροὺς ἱππεῖς καὶ ὅλους τοὺς ψιλοὺς πεζούς. Ἀλλὰ

τὸν ἄγρυπνον Εὐμένη οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ κίνδυνος· ὑποπτεύσας τί ἐβουλεύετο ὁ ἀντίπαλος προεξέπεμψε καὶ οὗτος 1.500 ἱππεῖς λογάδας καὶ 3.000 πεζοὺς ἐκ τῶν ψιλῶν, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐλεφάντων. Καὶ εἶχον ἤδη προφθάσει οἱ πολέμιοι, εἶχον τρέψει τοὺς ὀλίγους ἱππεῖς ὅσοι ἐφρούρουν τὰ θηρία καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἐπέτυχε τὸ πραξικόπημα, ὅτε αἴφνης ἐπιφανεῖσα ἡ τοῦ Εὐμένους ἐπικουρία ἀνέσωσε τοὺς ἐλέφαντας καὶ ἀνεκόμισεν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον.

Οὕτω διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς προνοίας τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἀπηλλάγη ὁ στρατὸς ἀπὸ καταστροφῆς βεβαίας, ἠνωρθώθησαν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων στρατηγῶν, συνηθροίσθησαν ἐπὶ ἓν πᾶσαι αἱ δυνάμεις καὶ ἀνεσώθησαν οἱ ἐλέφαντες. Πάντες ἀπεθαύμαζον τὸν μέγαν ἡγεμόνα· καί, ἐπελθούσης ἤδη τῆς κρίσεως τοῦ ἀγῶνος, πάντες ἀπήτησαν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον νὰ ἀνατεθῇ ἡ ὑπερτάτη διεύθυνσις· πάντες ἐκτὸς τῶν στρατηγῶν, οἵτινες φθονοῦντες τὴν ὑπεροχὴν ταύτην καὶ ἀγανακτοῦντες διότι ἀναγκάζονται αὖθις νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ξένον, ὥς τον ἔλεγον, συνώμοσαν νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν ἅμα ἀπαλλαγέντες τοῦ Ἀντιγόνου διὰ τῆς τελευταίας ταύτης μάχης. Προΐσταντο δὲ τῆς ἐπιβουλῆς οἱ τῶν ἀργυρασπίδων ἡγεμόνες Ἀντιγένης καὶ Τεύταμος. Ὁ Εὐμένης ἔμαθε τὰ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ δὲν ἐπτοήθη. Ἀπελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ εἶπε μόνον πικρῶς εἰς τοὺς φίλους ὅτι «ἐν πανηγύρει θηρίων ἀναστρέφεται», ἔγραψε τὴν διαθήκην του, ἔσχισε καὶ ἠφάνισε τὰ γράμματά του, ἵνα μή, τελευτήσαντος αὐτοῦ, προκύψωσι συκοφαντίαι καὶ κίνδυνοι διὰ τοὺς γράψαντας, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀγωνισθῇ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εὔελπις ἔτι ὅτι νικήσας θέλει ματαιώσει τῶν ἀγνωμόνων συστρατήγων τὰ ἐπιβουλεύματα. Καὶ ἀντιπαρετάχθησαν λοιπὸν οἱ δύο στρατοί, ὁ μὲν τοῦ Ἀντιγόνου συγκείμενος ἐξ 22.000 πεζῶν, ἱππέων δὲ 9.000 καὶ ἐπέκεινα, καὶ 65 ἐλεφάντων· ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους συμποσούμενος εἰς 36.700 πεζούς, 6.500 ἱππεῖς καὶ 114 ἐλέφαντας. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ τελευταίου ἦτο πρόδηλος· διότι εἶχε μὲν ἱππικὸν ὀλιγώτερον ἀλλὰ πεζικὸν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερον καὶ ἐλέφαντας σχεδὸν διπλασίους· τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, εἶχε τοὺς παλαιμάχους ἐκείνους ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἐλογίζοντο ἀήττητοι, καὶ τοσαύτην ἔπνεον ἀγανάκτησιν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ὥστε ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς μάχης διὰ μακεδόνος ἱππέως προεκπεμφθέντος ἐπὶ τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου ἤλεγξαν αὐτὴν πικρῶς, ἀναβοήσαντες· «ἐπὶ τοὺς πατέρας ὑμῶν, ὦ κακαὶ κεφαλαί, τολμᾶτε νὰ ἄρετε χεῖρας, τοὺς μετὰ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τὰ ὅλα κατειργασμένους;». Γενομένου δὲ τοῦ κηρύγματος τούτου, παρὰ μὲν τοῖς ἐναντίοις ἠκούσθησαν φωναὶ δυσχερεῖς ὅτι ἀναγκαζόμενοι διαμάχονται πρὸς συγγενεῖς καὶ πρεσβυτέρους, οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένη ἐνθουσιωδῶς ἀνεβόησαν νὰ φέρῃ αὐτοὺς τὴν ταχίστην ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Τὰ πάντα λοιπὸν προεμήνυον νίκην λαμπράν· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ τὰς χρηστὰς ταύτας προσδοκίας ἡ προδοσία τῶν ἄλλων στρατηγῶν, οἵτινες δὲν ἠθέλησαν νὰ περιποιήσωσι νέον εἰς τὸν μισητὸν Εὐμένη θρίαμβον. Τῳόντι εὐθὺς ἀρξαμένης τῆς μάχης ὁ Πευκέστης ἐγκαταλείπει τὴν ὁρισθεῖσαν αὐτῷ τάξιν, συμπαρασύρων καὶ μέρος ἀξιόλογον τοῦ ἱππικοῦ· τὸ λοιπὸν εὐάριθμον ἱππικὸν δὲν δύναται ν' ἀνθέξῃ· οἱ πεζοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἀργυράσπιδες ἀναδείκνυνται νικηφόροι καὶ ἐπάγονται φοβερὰν σφαγὴν τῶν ἀντιπάλων. ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος ἐν τῷ μεταξὺ ὠφεληθεὶς ἀπὸ τῆς τοῦ Πευκέστου ὑποχωρήσεως ἐπιπίπτει εἰς τὸ ὄπισθεν τῆς παρατάξεως τοῦ Εὐμένους ὁπωσοῦν μακρὰν κείμενον καὶ ὑπ' ὀλίγων φρου-

Μάχιμος ἐλέφας.

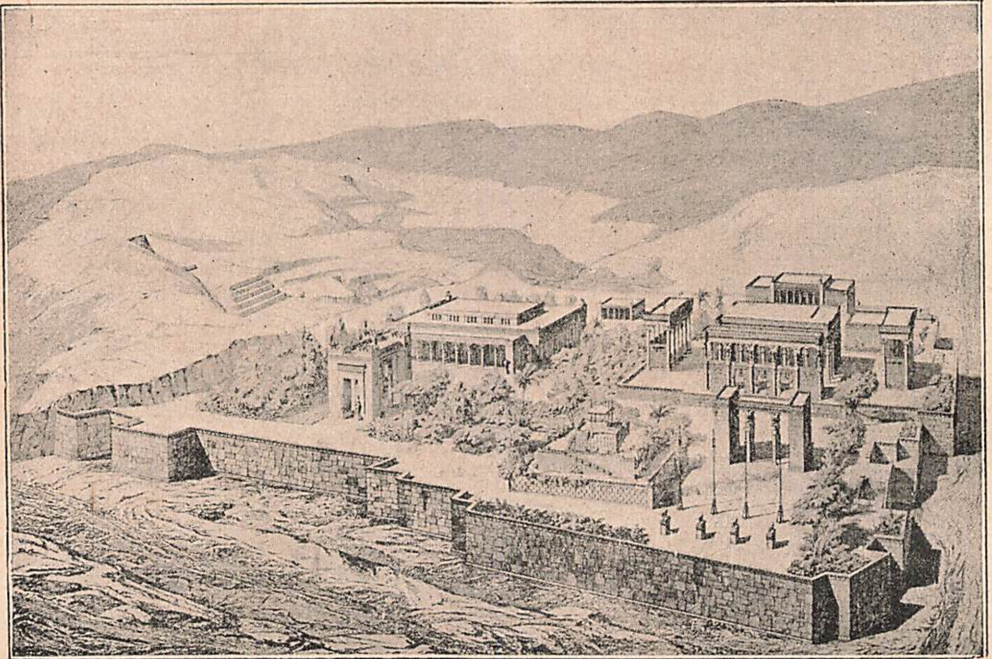
ρούμενον στρατόπεδον αὐτοῦ, καὶ κυριεύει ἅπασαν μὲν τὴν πλουσίαν ἀποσκευήν, ἁπάσας δὲ τὰς γυναῖκας καὶ ἅπαντα τὰ τέκνα τῶν ἀργυρασπίδων καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Εὐμένης εἰς μάτην καθικετεύει τὸν Πευκέστην νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ· ὁ Πευκέστης βεβαιῶν ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἀνεπανόρθωτον ὑποχωρεῖ ἀκαταπαύστως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ἀναγκάζονται, εἰ καὶ ἐν πληρεστάτῃ τάξει, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι παρὰ τὴν ὄχθην παρακειμένου τινὸς ποταμοῦ, ἀναφανδὸν κηρύττοντες ὅτι ὁ Πευκέστης ἦτο ὁ παραίτιος ταύτης τῆς συμφορᾶς.

Ἐκεῖ περὶ τοὺς ἀργυράσπιδας ἠθροίσθησαν ὁ Εὐμένης, οἱ σατράπαι, τὰ διάφορα ἄλλα τοῦ στρατοῦ ἀποσπάσματα, καὶ ἐβουλεύθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Εὐμένης ἠξίωσεν ὀρθῶς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγονος ἀπέβαλεν ἅπαν τὸ πεζικόν, ἐπαναλαμβανομένης τῆς μάχης τὴν ἐπιοῦσαν, ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ ἦτο βεβαία. Κατὰ δυστυχίαν οἱ σατράπαι ἄλλα ἐβουλεύοντο, τὸ δὲ δεινότερον, οἱ ἀργυράσπιδες ἤθελον πρὸ πάντων ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, καὶ ἐνδόντες ἤδη εἰς τὰς ἐπιβούλους εἰσηγήσεις τοῦ Τευτάμου διεπρεσβεύσαντο πρὸς Ἀντίγονον ζητοῦντες ἐπὶ παντὶ ὅρῳ ὅσα οὗτος ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῶν, ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἀμέσως ἀποδίδει τὰ πάντα ἂν μόνον παραδοθῇ αὐτῷ ὁ Εὐμένης. Καὶ οὕτω παρεδόθη ὁ Εὐμένης, ηὐτομόλησαν οἱ ἀργυράσπιδες, ηὐτομόλησεν ὁ Πευκέστης μετὰ τῶν Περσῶν αὐτοῦ, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σατραπῶν οἱ μὲν ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τοῦτο, οἱ δὲ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὰς ἰδίας σατραπείας. Καθὼς πολλάκις ὅμως συμβαίνει, πρῶτοι οἱ προδόται ἔλαβον ἀμέσως τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας αὐτῶν, ὁ Ἀντιγένης, ὁ Εὔδημος, πλεῖστοι ἄλλοι θανατωθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου· αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες, οἱ ἀτιμάσαντες τὰς λευκὰς αὐτῶν τρίχας διὰ τῆς πράξεως ἐκείνης, ἔμελλον μετ' οὐ πολύ, ἀλλ' ἐξώρας πλέον, νὰ μετανοήσωσι δι' αὐτήν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Εὐμένη ἐδίστασεν ὁ Ἀντίγονος ἐπί τινας ἡμέρας περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ γενναῖος Νέαρχος καὶ ὁ νέος τοῦ Ἀντιγόνου υἱὸς Δημήτριος, ὅστις ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ἤρχισε τὸ τοσοῦτο πολυθρύλητον μετέπειτα γενόμενον πολεμικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἐφιλοτιμήθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ σώσωσι τὸν μέγαν ἄνδρα, ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως τὸν θάνατον αὐτοῦ· τὸ δὲ χείριστον, αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ συναγωνισταὶ κατεκραύγαζον αὐτοῦ καὶ ἠπείλουν στάσιν, ἐὰν δὲν τιμωρηθῇ· ὥστε ὁ Ἀντίγονος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ διέταξε νὰ θανατωθῇ ὁ ἔνδοξος αἰχμάλωτος.

Τοιουτοτρόπως κατέλυσε τὸν πολυτάραχον καὶ πολυπράγμονα αὐτοῦ βίον ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης, εἰς ἡλικίαν τεσσαράκοντα καὶ πέντε μόλις ἐτῶν. Ὁ Ἕλλην οὗτος ὑπῆρξε βεβαίως ὁ ἐπιτηδειότατος τῶν στρατηγῶν ὅσοι ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς σχολῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἂν ἀπέτυχεν, ἀπέτυχε διότι ἠθέλησε νὰ φανῇ πιστὸς εἰς τὴν βασιλικὴν σημαίαν, εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ κράτους, ἥτις, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ δύο ἐμπαθεστάτων γυναικῶν, ὑπὸ τοῦ βλακὸς Ἀρριδαίου Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ νηπίου Ἀλεξάνδρου, δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ, ἐνῷ ὁ κύριος αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Ἀντίγονος, ἐπεδίωκε τὸν κατακερματισμόν, ἔχων πρὸς τοῦτο φυσικοὺς συμμάχους ὅλους τοὺς ἰσχυροτέρους μεγιστᾶνας· πλὴν τούτου δέ, ὁ Εὐμένης ἐπέτυχε καὶ διότι ἴσως, Ἕλλην ὤν, ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν μακεδόνων στρατηγῶν· ναὶ μὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ Μακεδόνες ἠναγκάσθησαν ν' ἀσπασθῶσι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἰσότητα, ἀλλ' ἀφοῦ ἐξέλιπεν ἡ πίεσις τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου βραχίονος προέκυψεν αὖθις εἰς μέσον ἡ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἀντιζηλία καὶ ἀντίπραξις. Ἀλλά, ἂν ὁ Εὐμένης ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχέστερος τῶν λεγομένων διαδόχων, οὐδεὶς τούτων ἀπέβη ἐκείνου ἐνδοξότερος καὶ χρηστότερος· διὸ εἶναι εἷς ἐκ τῶν τριῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὓς κατέταξεν ὁ Πλούταρχος ἐν

τῇ πινακοθήκῃ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν, ἥτις θέλει διδάσκει καὶ συγκινεῖ τοὺς ἀνθρώπους. ἐνόσῳ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωποι τιμῶντες τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν.

Ὁ δ' Ἀντίγονος, παραδόξως οὕτως εὑρεθεὶς κύριος ἅπαντος τοῦ στρατοῦ τῆς ἄνω Ἀσίας, ἀπῆλθε, κατὰ τὰ μέσα Ἰανουαρίου 316. εἰς Μηδίαν καὶ διέτριψε περὶ τὰ Ἐκβά-

Ἀναπαράστασις τῆς ἐξέδρας τῶν ἀνακτόρων τῆς Περσεπόλεως κατὰ τὸν Σιπιέ

τανα τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος, καταστήσας ἐνταῦθα ἐκποδὼν τὸν ἀρχαῖον συνεργὸν Πύθωνα, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἀντιπράττοντα ἤδη, σατράπην δὲ Μηδίας ἀνέδειξε τὸν μῆδον Ὀροντοβάτην. καὶ στρατηγὸν τὸν Ἱππόστρατον. Ἔπειτα μετέβη εἰς Περσέπολιν καὶ ἐκεῖ ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Καρμανίαν. τὴν Βακτριανὴν, τοὺς Παροπαμισάδας, τὴν Ἀραχωσίαν καὶ τὴν Ἀρίαν. Εἰς τὰς τέσσαρας πρώτας κατέλιπε τοὺς προηγουμένους σατράπας Τληπόλεμον, Στασάνορα. Ὀξυάρτην, τὸν Ρωξάνης πατέρα, καὶ Σιβύρτιον, τοὺς μὲν διότι δὲν ἦτο εὔκολον ἐπὶ τοῦ παρόντος ν'ἀποβάλῃ, ἰσχυροὺς ὄντας, τοὺς δὲ δι' ἄλλους λόγους· εἰς τὴν Ἀρίαν ἀπέστειλε τὸν Εὐαγόραν, ἄνδρα ὀνομαστὸν ἐπ'ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Τελευταῖον σατράπην Περσίδος κατέστησε τὸν Ἀσκληπιόδωρον, ἀντὶ τοῦ Πευκέστου, τοῦ ὁποίου ἄδηλον εἶναι τὸ τέλος, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἀλλά, τὸ πάντων σπουδαιότερον, παρέδωκεν εἰς τὸν Σιβύρτιον, τὸν ἡγεμόνα τῆς ἀπωτάτης Ἀραχωσίας, τοὺς ἀργυράσπιδας «πάντα τρόπον ἐκτρῖψαι καὶ καταφθεῖραι κελεύσας», ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, «ὅπως μηδεὶς αὐτῶν εἰς Μακεδονίαν ἄπεισι μηδ'ὄψεται τὴν ἑλληνικὴν θάλατταν». Ὥστε δεινὴν ἔλαβον τὴν τιμωρίαν οἱ ἄπιστοι ἐκεῖνοι στρατιῶται διὰ τὴν κατὰ τοῦ Εὐμένους προδοσίαν· «αἱ γὰρ ἀσεβεῖς χρεῖαι, παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Διόδωρος, τοῖς μὲν δυνάσταις διὰ τὴν ἐξουσίαν γίγνονται λυσιτελεῖς, τοῖς δ' ὑπακούσασιν ἰδιώταις μεγά-

λων καλῶν ὡς ἐπίπαν αἴτιαι καθίστανται». Καὶ οὕτω λοιπόν, ἐνῷ ἐν Εὐρώπῃ ἐθανατοῦντο ἀλληλοδιαδόχως οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Εὐρυδίκη, Ἀρριδαῖος, Ὀλυμπιάς, ἐν Ἀσίᾳ ἠφανίζοντο οἱ τελευταῖοι αὐτῶν λειτουργοί. Εὔδημος Ἀντιγένης, Εὐμένης, Πύθων, Πευκέστης, ἀργυράσπιδες, ὥστε, ὅπως συνήθως συμβαίνει ἐν μεγάλαις κρίσεσιν, ἡ καταστροφὴ τῶν προσώπων συμπροέβαινε μετὰ τῆς τῶν πραγμάτων καταστροφῆς.

Ἐκ Περσεπόλεως ἀπῆλθεν ὁ Ἀντίγονος εἰς Σουσιανήν, παρέλαβε τοὺς θησαυροὺς ὅσοι ὑπελείποντο ἔτι εἰς Σοῦσα, ἐν τῷ μεταξὺ κυριευθέντα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δυσπιστῶν πρὸς τοῦτον διορίσας σατράπην Σουσιανῆς Ἀσπίδαν, ἕνα τῶν ἐγχωρίων, καί, ἔχων ἤδη ἀναρίθμητον χρημάτων πλῆθος, μετέβη εἰς Βαβυλῶνα. Ἐνταῦθα ἦλθεν εἰς παντελῆ ρῆξιν πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅστις μὴ ἀνεχόμενος τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ ὅ,τι ὁ Πύθων ἐδραπέτευσε μετ' οὐ πολὺ διανοούμενος νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ Πτολεμαίῳ. Ὁ δ' Ἀντίγονος, καταστήσας σατράπην Βαβυλωνίας Πύθωνα τὸν Ἀγήνορος, τὸν ἐν Ἰνδικῇ διατελέσαντα πρότερον, ἔσπευσε νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰς δυτικὰς χώρας, ὅπου προέβλεπεν ὅτι θέλει ἀναγκασθῇ νὰ ὑποστῇ νέους ἀγῶνας, καί, περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου 316, φθάσας εἰς Μαλλόν, διεχείμασεν αὐτόθι.

Βεβαίως ὁ Ἀντίγονος ἀπέβη ἤδη ὁ ἰσχυρότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· οὐδεὶς αὐτῶν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ἐκείνου ἐνάμιλλος. Ὡς στρατηγὸς Ἀσίας ἦρχεν ὅλων τῶν εὐρυτάτων καὶ πλουσιωτάτων χωρῶν ὅσαι ἡπλοῦντο ἀπὸ Ἰνδικῆς μέχρι Μεσογείου. Τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐτυχίας ἔδωκε πρὸ μικροῦ ἔτι δείγματα λαμπρά· καίτοι δὲ ἑβδομηκοντούτης περίπου ὢν καὶ μονόφθαλμος ἔσῳζεν ἀκμαίας τὰς δυνάμεις, τόσῳ μᾶλλον ζωηρὸς καὶ εὔθυμος γινόμενος ὅσῳ δεινότεροι ἦσαν οἱ κίνδυνοι πρὸς οὓς ἀντεπεξήρχετο. Οἱ πόροι του ἦσαν ἀνεξάντλητοι, διότι ἐκτὸς τοῦ ὑπερόγκου ἀποταμιεύματος, τὸ ὁποῖον ἤθροισεν ἀπὸ Ἐκβατάνων καὶ Σούσων, τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ χωρῶν συνεποσοῦτο εἰς 11.000 ταλάντων, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων τούτων ἦτο φειδωλότατος. Πλὴν τούτων εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ στηρίζεται ἐπὶ υἱοῦ, τοῦ περιωνύμου Δημητρίου, ὑπὸ σφοδροτάτων μὲν οἰστρηλατουμένου παθῶν, ἀλλ' ἐκ νεότητος ἀναδείξαντος ἐξαίρετα πολεμικὰ προτερήματα. Ἐπὶ πᾶσιν, ὅλοι οἱ σπουδαῖοι ἀντιπρόσωποι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου εἶχον ἐκλείψει· δὲν ὑπελείποντο δὲ εἰμὴ ὁ ἑπταετὴς Ἀλέξανδρος, ὁ νόθος τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, ὅστις οὐδὲν εἶχε νόμιμον δικαίωμα εἰς τὴν διαδοχήν, καὶ δύο θυγατέρες τοῦ Φιλίππου, ἡ Κελοπάτρα, ἥτις ἀπὸ τῆς εἰς Ἀσίαν διαβάσεώς της ἔζη εἰς Σάρδεις, καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, ἣν ἔγημεν ἐσχάτως ὁ Κάσσανδρος,, ἀμφότεροι ὀλίγον ἐπιτήδειαι νὰ ὑποστηρίξωσιν οἴκοθεν τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Ὥστε ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντων ἰσχυρότερος καὶ προωρισμένος ἴσως νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἑνότητα τοῦ Κράτους.

Οὐ μόνον ὅμως ἡ ἑνότης αὕτη δὲν ἦτο πεπρωμένον ν' ἀποκατασταθῇ ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀχανὴς ἀρχὴ ἣν κατεσκεύασεν ἐν Ἀσίᾳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολύ. Οἱ στρατηγοὶ ὅσοι κατεῖχον τὰ λοιπὰ τοῦ κράτους τμήματα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν τοιαύτην ἐκείνου ὑπεροχήν· καί, ἂν ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἐτόλμα ἰδίᾳ ν' ἀνταγωνισθῇ, ἡνωμένοι ὅμως ἠδύναντο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων τούτων βουλευμάτων. Ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης Πτολεμαῖος, διὰ τὴν συνετὴν αὐτοῦ διοίκησιν καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ὀλίγην μετοχὴν εἰς τὰς ἐμφυλίους διενέξεις, παραδόξως εὐπορήσας ἦτο ἀντίπαλος τόσῳ μᾶλλον φοβερὸς ὅσῳ ἐθαλασσοκράτει, γενόμενος ἀφ' ἑνὸς κύριος τῆς Κυρήνης, προσοικειωθεὶς ἀφ' ἑτέρου τὴν ναυτικὴν τῶν Φοινίκων δύναμιν καὶ φίλος διατελῶν πολλῶν κυπρίων ἡγεμόνων. Ὁ τῆς Θράκης δυνάστης Λυσίμαχος ὁ ἐπὶ ἑπταε-

τίαν ὅλην ἀπασχοληθεὶς εἰς τοὺς κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀδρυσῶν Σεύθου ἀγῶνας, ἤδη οὐ μόνον τοῦτον κατετρόπωσεν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπεξέτεινεν ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου καὶ ἐφ' ἁπάσας τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἑλληνίδας πόλεις· ὥστε ἰσχυρῶς ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου συμμαχίαν. Τελευταῖον ὁ Κάσσανδρος, κύριος γενόμενος, ὡς εἴδομεν, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξαιρέτως προσοικειωσάμενος τὴν τῶν Ἑλλήνων εὔνοιαν διὰ τῆς ἐν θέρει τοῦ 316 διαταχθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀνορθώσεως τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως, δικαίως ἀνησύχησε διὰ τὸ ὑπέρογκον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ σύμμαχος Ἀντίγονος. Καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρκουν. Ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁ σατράπης Καρίας Ἄσανδρος, ὃν ὁ Ἀντίγονος κατέλιπεν ἐπίτροπον τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς ἀπερχόμενος τῷ 318 κατὰ τοῦ Εὐμένους, κατεσκεύασεν ἔκτοτε ἰδίαν ἀξιόλογον δύναμιν καὶ δὲν ἐφαίνετο παντάπασι διατεθειμένος νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα ἀρχηγὸν αὐτοῦ. Ὅθεν εὐλόγως ὁ Ἀντίγονος περιέμενε μέγαν τινὰ ἐπικείμενον ἀγῶνα καὶ ἤθελε νὰ εἶναι παρεσκευασμένος

Κύριον ὄργανον τῆς κατασκευασθείσης τότε κατ' αὐτοῦ συμμαχίας ὑπῆρξεν ὁ Σέλευκος, ὅστις καταφυγὼν παρὰ Πτολεμαίῳ ἔπεισε πρῶτον τοῦτον, καὶ ἔπειτα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν Κάσσανδρον καὶ τὸν Λυσίμαχον, ὥστε, ἐν ἀρχῇ τοῦ 315, ἀφοῦ ἐγένοντο μάταιαί τινες περὶ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις, συνεμάχησαν οὗτοι πάντες ἀναφανδὸν κατὰ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, συνεργὸν ἔχοντες καὶ τὸν σατράπην Καρίας Ἄσανδρον. Ὁ ἐντεῦθεν ἐκραγεὶς νέος πόλεμος διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα· στάδιον αὐτοῦ ἐγένετο ἡ Ἀσία, ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀφρική· αἱ περιπέτειαι ὑπῆρξαν ποικίλαι, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα οὐχὶ κρίσιμον. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἀντίγονος ὑπολαμβάνων, καὶ δικαίως, τὸν Πτολεμαῖον ὡς τὸν ἐπικινδυνότατον τῶν ἀντιπάλων, ἰδίως δι' ἣν εἶχε μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, ἐνήργησε τὰ δέοντα πρὸς κατασκευὴν ἀξιομάχου στόλου ἐν Ρόδῳ, ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἐν Φοινίκῃ· ἐπειδὴ δὲ ἡ Τύρος κατείχετο ὑπὸ αἰγυπτιακῆς φρουρᾶς, ἐπεχείρησε συγχρόνως τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου φρουρίου. Καὶ ἐνῷ περὶ ταῦτα διέτριβεν, ἔπεμψεν ἀφ' ἑνὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον εἰς μικρὰν Ἀσίαν ἵνα καταβάλῃ τὸν Ἄσανδρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν μιλήσιον Ἀριστόδημον εἰς Πελοπόννησον μετὰ 1000 ταλάντων ἵνα στρατολογήσας ὅσον ἔνεστι πλείστους μισθοφόρους, καὶ συμμαχήσας μετὰ Πολυσπέρχοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ κηρύξας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀντιγόνου τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀφρουρήτους, ἐλευθέρους, αὐτονόμους, καταλύσῃ τὸ ἐνταῦθα κράτος τοῦ Κασσάνδρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔμενον ἄπρακτοι οἱ ἀντίπαλοι, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος. Ὁ παρὰ τούτου σταλεὶς εἰς Κύπρον Σέλευκος γίνεται κύριος τῆς ἀξιολόγου ταύτης ναυτικῆς νήσου, ἣν ματαίως ὁ Ἀντίγονος ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ· ἀνακηρύττει δὲ καὶ ὁ Πτολεμαῖος τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους, ὥστε οὐδετεροῖ οὕτω τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀριστοδήμου, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Κάσσανδρος παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνεργείας τοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, διότι ἔπεισεν Ἀλέξανδρον τὸν Πολυσπέρχοντος νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν συμμάχων διοριζόμενος στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ἐκείνης. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖος οὐδὲν διέπραττε κατὰ Ἀσάνδρου, λαβόντος ἱκανὴν ἐπικουρίαν παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ὁ μόλις κατασκευασθεὶς στόλος τοῦ Ἀντιγόνου κατετροπώθη περὶ τὴν λυκιακὴν παραλίαν ὑπὸ τοῦ αἰγυπτίου ναυάρχου Πολυκλείτου. καὶ ὁ Ἀντίγονος ματαίως ἐπὶ ὀκτὼ ἤδη μῆνας ἐπολιόρκει τὴν Τύρον. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τοῦ 315.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Ἀντίγονος ὑπῆρξεν ὁπωσοῦν εὐτυχέστερος. Ὁ πιστὸς

Ἀριστόδημος, συμμαχήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐπέτυχε νὰ ἀνορθώσῃ ἐν Πελοποννήσῳ τὴν μερίδα αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, δολοφονηθέντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνέλαβε μὲν τὴν στρατηγίαν ἡ καλὴ καὶ γενναία σύζυγος αὐτοῦ Κρατησίπολις ἀλλὰ περιωρίσθη κυρίως ἀμυνομένη ἐν Σικυῶνι. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἂν πρὸς μεσημβρίαν ἐμειοῦτο οὕτω τὸ τοῦ Κασσάνδρου κράτος, ηὔξανε πρὸς βορρᾶν, διότι ἔπεισεν οὗτος τοὺς Ἀκαρνᾶνας νὰ ἐπέλθωσιν ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἀρχὴν κυριεύσας τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὴν Ἐπίδαμνον. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Ἀντίγονος ἠνάγκασε τελευταῖον, ἐν θέρει τοῦ 314, τὴν Τύρον νὰ παραδοθῇ, καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω τὴν ἐπὶ τῆς Συρίας κυριαρχίαν. Τότε δὲ καταλιπὼν ἐκεῖ 13.000 περίπου πεζῶν, 5.000 ἱππέων καὶ 40 ἐλέφαντας ὑπὸ τὸν υἱὸν Δημήτριον, εἰς ὅν, εἰκοσιδύο ἐτῶν μόλις ὄντα, ἔδωκε τέσσαρας ἐμπείρους συμβούλους, τὸν Νέαρχον, τὸν ὀλύνθιον Ἀνδρόνικον, τὸν Φίλιππον καὶ Πύθωνα τὸν Ἀγήνορος, ὥρμησεν αὐτὸς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διεχείμασε, τῷ 314—313, εἰς Κελαινὰς τῆς Φρυγίας.

Ἀρξαμένων δὲ τῷ 313 τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐδάμασεν ἀλληλοδιαδόχως τόν τε Ἄσανδρον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐκλείπει ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας, καὶ τὰς πόλεις ὅσαι μετ' αὐτοῦ συνεμάχησαν, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἡτοιμάζετο νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐνταῦθα ὁ μὲν Λυσίμαχος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν συμμάχων, διότι αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἑλληνίδες πόλεις, ὠφελούμεναι ἐκ τοῦ περὶ ἐλευθερίας κηρύγματος τοῦ Ἀντιγόνου, εἶχον ἀποστατήσει· ἀπεστάτησε δὲ πάλιν ὁ τῶν Ὀδρυσῶν βασιλεὺς Σεύθης· ἔστειλεν ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος. Ὅθεν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ δαμάσῃ ὁ Λυσίμαχος τούτους τοὺς πολεμίους καὶ μόλις ἀπετέλεσε τὸ ἔργον, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, περὶ τὰ μέσα τοῦ 313. Ὁ δὲ Κάσσανδρος ἠναγκάσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Ἠπειρώτας, στασιάσαντας ὑπὸ τὸν ἐπιστρέψαντα Αἰακίδην, ὅστις ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη· ἠναγκάσθη πρὸς τούτοις ὁ Κάσσανδρος ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τὰς ἐπικουρίας ὅσας ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀντίγονος ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον· τελευταῖον ὅμως ἐπέστρεψεν ἐγκαίρως εἰς Μακεδονίαν, ἵνα ἀντιπράξῃ εἰς τὴν ὑπὸ τούτου μελετηθεῖσαν διαπεραίωσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ἐπλησίαζε καὶ ὁ Λυσίμαχος, ἐπέκειτο δὲ χειμών, ὁ Ἀντίγονος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ παραιτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἀπησχολήθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κυρίως ὑπὸ δύο μεγάλων στάσεων, τὰς ὁποίας καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ Ἀντίγονος ὑπεκίνησε τὴν στάσιν τῆς Κυρήνης καὶ τὴν τῶν κυπρίων ἡγεμόνων στάσιν. Ἀλλὰ κατίσχυσεν ἀμφοτέρων καὶ ἠνώρθωσεν ἀκεραίαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ πολέμου ἔτος ἀπέβη ὁ κύριος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀσίας ἀνταγωνιστής, ἐπιτεθεὶς μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τῆς Συρίας καὶ βιάσας οὕτως αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ ὅλως τὸ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχείρημα.

Τῳόντι, ἐν ἔαρι τοῦ 312, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Σελεύκου, ὁ Πτολεμαῖος, συγκροτήσας στρατὸν 18.000 πεζῶν καὶ 4.000 ἱππέων καὶ διελθὼν τὴν ἔρημον τὴν χωρίζουσαν τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς Συρίας, κατεστρατοπέδευσε περὶ Γάζαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος ὥρμησεν ἀμέσως κατ' αὐτοῦ· οἱ ἔμπειροι ἄνδρες οὓς ὁ Ἀντίγονος εἶχε δώσει τῷ υἱῷ ὡς ὁδηγοὺς ἐπροσπάθησαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν νέον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης, διότι οἱ πολέμιοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ ἤγοντο ὑπὸ δύο ὀνομαστοτάτων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Ἀλλ' ὁ ἡρωικὸς καὶ φιλότιμος Δημήτριος δὲν ἐπείσθη νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ ἠγωνίσθη μὲν λαμπρῶς, ἡττήθη ὅμως κατὰ κράτος, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς, τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν φίλων, ἐν οἷς καὶ τὸν στρατηγὸν Πύθωνα, ἅπασαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Ἄζωτον. Ἐντεῦθεν ἐξέπεμψ

κήρυκα περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ταφῆς· ὁ δὲ Πτολεμαῖος γενναῖος καὶ εὐεργετικὸς ὡς ἀείποτε ἀναδεικνύμενος οὐ μόνον τοῦτο προθύμως ἐπέτρεψεν ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ πάντας τοὺς αἰχμαλωτευθέντας φίλους ἀπέδωκε, προσειπὼν ὅτι οὐχὶ περὶ τούτων, «περὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον ἐστὶν αὐτοῖς». Καὶ ταῦτα δεξάμενος καὶ ἀκούσας ὁ Δημήτριος ηὐχήθη τοῖς θεοῖς «μὴ πολὺν χρόνον ὀφειλέτην γενέσθαι Πτολεμαίῳ τῆς χάριτος, ἀλλὰ ταχέως ἀμείψασθαι διὰ τῶν ὁμοίων». Μεθ' ὃ ὁ μὲν Δημήτριος ἀπῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἄνω Συρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Κιλικίαν, ζητήσας παρὰ τοῦ πατρὸς νέαν στρατιάν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγένετο κύριος ἁπάσης τῆς Φοινίκης καὶ αὐτῆς τῆς Τύρου. Τότε ὁ Σέλευκος, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ὁδὸς ἦτο ἐλευθέρα καὶ ἠξεύρων ὁπόσον οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης αὐτὸν μὲν ἠγάπων, τὸν δ' Ἀντίγονον ἀπεστρέφοντο, παραλαμβάνει παρὰ Πτολεμαίου 800 πεζοὺς καὶ 200 ἱππεῖς, περᾷ τὸν Εὐφράτην, διέρχεται διὰ τῆς Μεσοποταμίας, εὑρίσκει παντοῦ πρόθυμον δεξίωσιν, εἰσέρχεται τροπαιοῦχος εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐκπορθεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Διφίλου φρουρουμένην ἄκραν αὐτῆς. Ναὶ μὲν ἐπέρχεται μετ' οὐ πολὺ κατ' αὐτοῦ ὁ τῆς Μηδίας σατράπης Νικάνωρ, ὁ τοῦ Ἀντιγόνου φίλος, μετὰ 10.000 πεζῶν καὶ 7.000 ἱππέων Μήδων, Περσῶν, καὶ ἄλλων· ὁ Σέλευκος δὲν ἔχει ν' ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν εἰμὴ 3.000 πεζοὺς καὶ 400 ἱππεῖς· ἀλλ' ἐπιπίπτει αἰφνιδίως διὰ νυκτός, εὑρίσκει τὸν ἐχθρὸν ἀφύλακτον, κατατροπώνει αὐτὸν ὁλοσχερῶς, καί, ὠφελούμενος ἐκ τοῦ μίσους τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τὰς ἄνω σατραπείας κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς τοῦ Ἀντιγόνου ἀρχῆς προσοικειοῦται διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πραότητος αὐτοῦ τὴν Μηδίαν, τὴν Περσίδα, τὴν Σουσιανήν.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν τῇ ἀνατολικωτέρᾳ Ἀσίᾳ, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 312 ἔτους, ἐπανελήφθησαν ταυτοχρόνως αἱ ἐχθροπραξίαι ἐν ταῖς συριακαῖς χώραις· Ὁ Δημήτριος, ἀναδιοργανώσας τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, κατετρόπωσε περὶ Μυοῦντα τὸν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κίλλην, ἐξώγρησεν αὐτὸν τοῦτον τὸν στρατηγὸν καὶ ἔσπευσεν, ἀνταποδίδων εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὴν χάριν, νὰ ἀποπέμψῃ πρὸς αὐτὸν τόν τε Κίλλην καὶ τοὺς φίλους μετὰ δώρων λαμπρῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ κατέβη εἰς Συρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος, ἄγων σύμπασιν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ὥστε ὁ Πτολεμαῖος ἐνόμισεν ἤδη συνετὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μέχρι τῆς χώρας ταύτης δὲν προέβη ὁ τῆς Ἀσίας στρατηγὸς ἐπαναλαμβάνων τὸ τοῦ Περδίκκου λάθος, ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε νομαδικάς τινας Ἀράβων φυλάς, τοὺς λεγομένους Ναβαταίους, οἵτινες κατῴκουν εἰς τὰς παντελῶς ἐρήμους χώρας τὰς κειμένας μεταξὺ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου, ἐξαπέστειλε τὸν υἱὸν Δημήτριον κατὰ τοῦ Σελεύκου. Ὁ τελευταῖος οὗτος καταλαβών, ὡς εἴδομεν, τὴν Σουσιανήν, τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Περσίδα ἡτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς ἀνατολικωτέρας ἔτι σατραπείας· ὅθεν ὁ Δημήτριος εὐχερῶς εἰσήλασεν εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐξεπόρθησε τὴν μίαν τῶν δύο ἄκρων αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δευτέρα ἐπέμενεν ἀνθισταμένη, ὁ Δημήτριος, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἔσπευσεν, ἄδηλον διατί, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν, ἐπιτρέψας εἰς ἕνα τῶν φίλων, τὸν Ἀρχέλαον, μετὰ 5.000 πεζῶν καὶ 1000 ἱππέων, τήν τε κατάληψιν τῆς κυριευθείσης ἄκρας καὶ τὴν τῆς ἑτέρας ἅλωσιν.

Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ μᾶλλον λόγου ἄξια γνωστὰ τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου γεγονότα, κατὰ τὸ ἔτος 312. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ ὁ μὲν Λυσίμαχος οὐδόλως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀναφέρεται, ἴσως διότι, μὴ συμπληρώσας ἔτι τὴν χείρωσιν τῶν χωρῶν καὶ πόλεων ὅσαι εἶχον ἀποστατήσει περὶ τὸν Εὔξεινον, εἰς τοῦτο ἀπησχολεῖτο τὸ ἔργον, ὁ δὲ Κάσσανδρος ἔπαθεν ἱκανήν τινα τοῦ κράτους μείωσιν. Ἀπελθόντος αὐτοῦ, ὡς εἴδομεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, ὁ Πτολεμαῖος (ὁ τοῦ

ΛΑΟΚΟΩΝ

Ἔργον τῶν Ροδίων γλυπτῶν, Ἀγησάνδρου Πολυδώρου καὶ Ἀθηνοδώρου
(Βατικανὸν Μουσεῖον)

'Αντιγόνου ἀνεψιὸς) ἐκυρίευσεν ἀκωλύτως τὴν Εὔβοιαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, πολὺ μέρος τῆς Πελοποννήσου, καὶ αὐτὴν τὴν 'Αττικήν, ἀναγκάσας τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν 'Αντίγονον περὶ συμμαχίας. Ὡσαύτως ἐν 'Ηπείρῳ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς πατρίου βασιλείας ὁ τοῦ Αἰακίδου ἀδελφὸς 'Αλκέτας, καὶ ἐνικήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Λυκίσκου, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Κασσάνδρου, ἐπειδὴ ὅμως ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ταυλαντίων Γλαυκίου (ὅστις εἶχε παρ' ἑαυτῷ καὶ τὸν νέον Πύρρον, τὸν τοσοῦτο μετέπειτα πολυθρύλητον γενόμενον υἱὸν τοῦ Αἰακίδου), ὁ Κάσσανδρος ἐνόμισε καλὸν νὰ εἰρηνεύσῃ, καταλείπων αὐτῷ τὴν Ἤπειρον, ἵνα δυνηθῇ ἀνετώτερον νὰ καταλάβῃ τοὐλάχιστον τὴν ἀποστᾶσαν ὁμοίως 'Απολλωνίαν· ἀλλ' ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν 'Απολλωνιατῶν παντελῶς ἐκεῖθεν ὑπεχώρησεν.

Εἰς τὸ τέλος λοιπὸν τοῦ τετάρτου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου τὰ πράγματα, ἐν γένει θεωρούμενα, εἶχον σχεδὸν ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου. Ὁ 'Αντίγονος ἔμενε κύριος τῆς 'Ασίας, ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου, ὁ Λυσίμαχος τῆς Θράκης, ὁ Κάσσανδρος τῆς Μακεδονίας. Κρίσιμον γεγονὸς οὐδὲν ἐπῆλθεν. Ἂν ὁ Σέλευκος ἠγωνίζετο ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ 'Αντιγόνου τὰς ἀνατολικωτέρας τῶν τῆς 'Ασίας σατραπειῶν, ὁ 'Αντίγονος ἐπέτυχε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Ἑλλάδα· ὥστε αἱ ζημίαι ἠδύναντο νὰ λογισθῶσιν ἰσόρροποι. 'Αλλ' ὁ κύριος σκοπὸς δι' ὃν ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος δὲν ἐφαίνετο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ· οὔτε ὁ στρατηγὸς τῆς 'Ασίας ἠδύνατο νὰ καταλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους, οὔτε οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι τὸν στρατηγὸν τῆς 'Ασίας. Ὅθεν ἅπαντες οἱ ἀνταγωνιζόμενοι ἐνόμισαν μάταιον νὰ ἐπιμείνωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου βουλεύματος, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον 311 ἔτος «οἱ περὶ Κάσσανδρον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Λυσίμαχον διαλύσεις ἐποιήσαντο πρὸς 'Αντίγονον καὶ συνθήκας ἔγραψαν· ἐν δὲ ταύταις ἦν Κάσσανδρον μὲν εἶναι στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης μέχρις ἂν 'Αλέξανδρος ὁ ἐκ Ρωξάνης εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ, καὶ Λυσίμαχον μὲν τῆς Θράκης κυριεύειν, Πτολεμαῖον δὲ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν συνοριζουσῶν ταύτῃ πόλεων κατά τε τὴν Λυβύην καὶ τὴν 'Αραβίαν. 'Αντίγονον δὲ ἀφηγεῖσθαι τῆς 'Ασίας πάσης· τοὺς δ' Ἕλληνας αὐτονόμους εἶναι».

'Αλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη περιεῖχε τὰ σπέρματα νέων διενέξεων καὶ ἀγώνων. Οἱ διαγωνιζόμενοι ἠναγκάσθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ παραιτήσωσι τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς ἀμοιβαίας καταλύσεως, ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀντιζηλίαι αἱ προκαλέσασαι πρὸ τετραετίας τὸν πόλεμον ὑφίσταντο ἀκέραιαι, αἱ δὲ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἐξηντλήθησαν, ἡ ρῆξις ἦτο ἀναπόδραστος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῶν συνδιαλλαγῶν ἔδιδεν εἰς αὐτὴν ποικίλας ἀφορμάς. Κατὰ τὴν εἰρήνην, ὁ ἤδη δωδεκαέτης νέος 'Αλέξανδρος ἀνεγνωρίσθη βασιλεύς· πρώτη δὲ πρᾶξις τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις, ὡς γνωρίζομεν, εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸν παῖδα ἐκεῖνον, ὑπῆρξε νὰ φονεύσῃ αὐτόν τε καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ρωξάνην, ὥστε ἐξέλιπεν οὕτω καὶ τὸ τελευταῖον λεπτὸν νῆμα, δι' οὗ συνεκρατεῖτο ἔτι ἡ ἑνότης τοῦ κράτους, ἀπροφάσιστον δὲ ἠνεῴχθη τοῦ λοιποῦ στάδιον εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν στρατηγῶν. Πλὴν τούτου, ἡ εἰρήνη οὐδὲν διελάμβανε περὶ Σελεύκου. Καὶ ὅμως ἦτο γνωστὸν ὅτι ἐνῷ ὑπεγράφετο ἡ εἰρήνη ὁ Σέλευκος ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἄρξῃ τῶν ἀνατολικωτέρων τῆς 'Ασίας σατραπειῶν καὶ ἐν μέρει εἶχεν ἤδη ἐπιτύχει εἰς τοῦτο. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἑπομένων δέκα ἐνιαυτῶν οὐδὲν σχεδὸν περὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ γνωρίζομεν· ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ἐν ἔτει 302 ἀναφαίνεται αἴφνης ἄρχων ἀπολύτως καὶ ἀναμφισβητήτως ὅλης τῆς ἀνατολικῆς 'Ασίας·

ὅθεν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὡς πιθανὸν ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπολέμησε πρὸς Ἀντίγονον καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ἐκείνην. Τελευταῖον οἱ ἀρχαῖοι τοῦ Σελεύκου σύμμαχοι κατὰ μὲν τὸ γράμμα τῆς εἰρήνης τοῦ 311 ἐγκατέλιπον αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἀντιγόνου, πράγματι ὅμως εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Πτολεμαῖος, διενήργησεν οὐσιώδη ὑπὲρ τοῦ Σελεύκου ἀντιπερισπασμόν, ὠφελούμενος ἐξ ἑτέρας τινὸς τῶν συνθηκῶν διατάξεως. Τῳόντι αἱ συνθῆκαι ἀνεκήρυττον τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐκολοβοῦτο ὅλων τῶν διαμαχομένων τὸ κράτος, διότι ὅλοι εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἑλληνίδας πόλεις· ὁ Πτολεμαῖος τὴν Κυρηναϊκὴν Πεντάπολιν, ὁ Ἀντίγονος τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρχαίας καὶ πολυαρίθμους ἀποικίας, ὁ Λυσίμαχος τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὁ Κάσσανδρος ὅλην τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο ὅτι οὐδεὶς εἶχε συμφέρον νὰ ἐκτελέσῃ τὸν ὅρον ἐκεῖνον. Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ 312 ἡ Κυρήνη εἶχεν αὖθις ἀποστατήσει, ὡς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν· ὅθεν ὁ Πτολεμαῖος, ἐκτελουμένου τοῦ ὅρου τῆς τῶν Ἑλλήνων αὐτονομίας, οὐδὲν ἤδη εἶχε νὰ ἀπολέσῃ, ὠφελεῖτο δὲ διὰ τὴν κολόβωσιν τῆς τῶν ἄλλων δυνάμεως καὶ ἰδίως τοῦ μεγάλου τοῦ Ἀντιγόνου κράτους. Ἀνεφάνη λοιπὸν αἴφνης προστάτης τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καὶ περὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο περιστρέφεται πᾶσα ἡ τῶν χρόνων τούτων ἱστορία κατὰ τὰ ἑπόμενα τρία ἔτη.

Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἑπομένου τῆς εἰρήνης ἔτους ὁ Πτολεμαῖος ἐξέδωκε τὸ περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν ἑλληνίδων πόλεων κήρυγμα αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ προσέβαλε τὰς κατὰ τὴν Κιλικίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου κατεχομένας πόλεις. Ἀποκρουσθεὶς δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου ἔπλευσε, τῷ 309, ἐπὶ Λυκίαν, ἐξεπόρθησε τὴν Φάσηλιν καὶ τὴν Ξάνθον, μετέβη εἰς Καρίαν, ἐγένετο κύριος τῆς Καύνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κῶν, ἵνα ἐκεῖθεν ὁρμώμενος ἐπιχειρήσῃ τὴν τῆς Ἁλικαρνασσοῦ ἅλωσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συνέβη τότε νὰ ἐνισχυθῇ ἀπροσδοκήτως διὰ νέας τινὸς ἱκανῆς δυνάμεως. Ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ὅστις ἦτο κύριος τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος, δυσαρεστηθεὶς κατὰ τοῦ θείου αὐτοῦ, εἶχεν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους αὐτομολήσει πρὸς Κάσσανδρον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, νὰ λάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως ὅμως ὁ γέρων Πολυσπέρχων, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, συνέπραττε μετὰ τῆς χήρας ἐκείνου Κρατησιπόλεως καὶ διέτριβεν ὡσαύτως ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὕψωσεν ἐνταῦθα πάλιν τὴν βασιλικὴν σημαίαν ἐπ' ὀνόματι Ἡρακλέους, τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ Βαρσίνης υἱοῦ, ὅν, 18 ἐτῶν ἤδη ὄντα, ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ ἐκ Περγάμου, ὅπου μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζη μετὰ τῆς μητρός. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος βλέπων ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εὐδοκιμεῖ καὶ δύναται ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφοσίωσιν κατορθώνει διὰ δωρεῶν πολλῶν νὰ προσοικειωθῇ τὸν Πολυσπέρχοντα, πείθει αὐτὸν νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἡρακλέα καὶ ἐπιτυχὼν οὕτω τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἄρρενος ἀπογόνου τῆς βασιλικῆς οἰκίας διορίζει τὸν Πολυσπέρχοντα, εἰς ἀμοιβήν, στρατηγὸν Πελοποννήσου. Ἐκ τούτου ὅμως πάλιν δυσαρεστηθεὶς ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος ἐγκαταλείπει τὸν Κάσσανδρον καὶ ἀπέρχεται μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ πρὸς τὸν Λαγίδην Πτολεμαῖον εἰς Κῶν διατρίβοντα, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτῷ νέαν τύχην. Ἐνταῦθα δὲ θανατοῦται ὑπὸ τοῦ Λαγίδου, ὅστις παραλαβὼν τὰ ἐκείνου στρατεύματα εἰς τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν ἐπιχειρεῖ, περὶ τὰ τέλη τοῦ 309, τὴν πολιορκίαν τῆς ἰσχυρᾶς Ἁλικαρνασσοῦ. Ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ Δημητρίου εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως ὁ Πτολεμαῖος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Μύνδον. Ὥστε ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντοτε ὑπερισχύων καὶ φόβος ἐπεκράτησε μήπως ἐκτελέσῃ ἤδη τὸ ἀρχαῖον βούλευμα τοῦ νὰ διεκπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην. Τούτου ἕνεκα ὁ Λυσίμαχος, ὅστις

πρῶτος ἔμελλε νὰ κινδυνεύσῃ, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἀσφαλίσῃ ὅσον οἷόν τε τὴν Θρᾳκικὴν χερσόνησον καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τούτῳ, εἰς τὸν ἰσθμὸν δι' οὗ ἡ χερσόνησος αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς ἠπείρου, πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Λυσιμάχειαν, μετατοπίσας εἰς αὐτὴν τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς Καρδίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίγονος δὲν διεπεραιώθη εἰς τὴν Εὐρώπην ἀντιπερισπώμενος πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἀναχωρήσας ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἀπῆλθε τῷ 308 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκυρίευσε τὴν Ἄνδρον, τὴν Κόρινθον, τὴν Σικυῶνα, πάντοτε ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Αἴφνης ὅμως, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλιπὼν φρουροὺς εἰς τὰς δύο ἐκείνας πελοποννησιακὰς πόλεις, συνομολογεῖ πρὸς Κάσσανδρον συνθήκην, καθ' ἣν ἑκάτερος διετήρει ὅσας κατεῖχεν ἑλληνίδας πόλεις, καὶ ἐπιστρέφει εἰς Αἴγυπτον, εἴτε διότι δὲν εὕρισκε πολὺν ζῆλον παρὰ τοῖς Ἕλλησι πρὸς τὴν τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἀνάκτησιν εἴτε μᾶλλον διότι ἴδια σπουδαῖα συμφέροντα μετεκάλεσαν αὐτὸν οἴκαδε.

Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου
(Κεφαλὴ ἀγαλματίου εὑρεθέντος εἰς Ἡράκλειον).

Εἴπομεν ὅτι ἔτι ἀπὸ τοῦ 312 ἡ Κυρήνη εἶχεν ἀποβάλει τὴν τῆς Αἰγύπτου κυριαρχίαν. Ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ὑπῆρχεν αὐτὸς ὁ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου κυβερνῶν τὴν Πεντάπολιν Ὀφέλλας, ὅστις ἔπειτα, τῷ 308, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν χώραν ταύτην ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρι Καρχηδόνος, λαβὼν πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἑξῆς περιστάσεων. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως ὅτι αἱ Συράκουσαι τῆς Σικελίας, ἀφοῦ ἔπαθον πολλὰ ἀπὸ τυράννων δεινά, ἐν ἔτει 345 εἶχον ἀνακτήσει τὸ ἀρχαῖον ἐλεύθερον πολίτευμα διὰ τοῦ κορινθίου Τιμολέοντος (Κεφ. Γ' τοῦ Ε' βιβλ. τοῦ πρώτου τόμου). Κατὰ δυστυχίαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο πολίτευμα δὲν διήρκεσε πολύ, διότι ἰδιάζον, ὡς φαίνεται, φυτὸν ἐν Σικελίᾳ ὑπῆρχεν ἡ τυραννίς· εἴκοσιν ἔτη μόλις εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς διὰ Τιμολέοντος ἐπελθούσης θεραπείας, καὶ ἤδη νέος προέκυψεν ἐν Συρακούσαις τύραννος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἄνθρωπος ἔχων λαμπρότατα στρατιωτικὰ προτερήματα, ἀλλ' ἠθικῶς ἀποτρόπαιος, αἱμοβόρος, ἄπιστος, πανοῦργος ὅσον οὐδεὶς ἴσως τῶν προηγουμένων τυράννων. Τοιοῦτος δὲ ὢν τοσοῦτον ἴσχυσεν ὥστε τῷ 314 ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν ὅλων τῶν σικελικῶν πολιτειῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, τῷ 311, ἐπέρχονται οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ τὴν Σικελίαν καὶ παρεκτὸς τῶν Συρακουσῶν γίνονται κύριοι ἁπάσης τῆς νήσου. Τότε ὁ τολμηρὸς Ἀγαθοκλῆς, καταλιπὼν εἰς Συρακούσας τὸν ἀδελφὸν Ἄντανδρον, μεταβιβάζει τὸν πόλεμον, τῷ 310, εἰς Ἀφρικήν, γίνεται κύριος ἁπάσης τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἀπειλεῖ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, καί, ἔχων χρείαν νέων δυνάμεων ἵνα καταβάλῃ τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ζητεῖ τῷ 308 τὴν ἐπικουρίαν τοῦ δυνάστου Κυρήνης Ὀφέλλα, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ἁπάσας τὰς ἐν Λιβύῃ κατακτήσεις, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν

ἠρκεῖτο εἰς τὴν Σικελίαν. Πείθεται εἰς ταῦτα ὁ Ὀφέλλας, καί, παρασκευάσας δύναμιν ἀξιόλογον πεζῶν καὶ ἱππέων, ἀπέρχεται διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τῆς Κυρηναϊκῆς πρὸς τὴν τῶν Καρχηδονίων χώραν. Ἀλλὰ πάσχει καθ' ὁδὸν τὰ πάνδεινα ἐκ τοῦ καύσωνος καὶ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ τροφῶν· φθάσας δὲ τελευταῖον μετὰ δίμηνον πορείαν πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα προσβάλλεται ὑπ' αὐτοῦ καὶ πίπτει ἐν τῷ ἐπιβούλῳ τούτῳ ἀγῶνι. ὁ δὲ παρεπόμενος αὐτῷ στρατὸς ἀναγκάζεται νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν. Ἐπὶ τέλους ἀποτυγχάνει καὶ τούτου τὸ κατὰ Καρχηδονίων ἐπιχείρημα. Διετήρησεν ὅμως ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐπὶ πολλοὺς ἔτι ἐνιαυτοὺς τὴν ἐν Σικελίᾳ ἀρχὴν καὶ μόλις τῷ 289 ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 72, αἴσχιστος μὲν ἀλλὰ τελευταῖος διατελέσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀντιπρόσωπος ἐν Σικελίᾳ, διότι ἔκτοτε οἱ Καρχηδόνιοι καὶ Ρωμαῖοι ἤρισαν κυρίως περὶ τῆς αὐτόθι ἀρχῆς, μέχρις οὗ ὑπερίσχυσαν οἱ Ρωμαῖοι.

Νόμισμα τοῦ Ἀγαθοκλέους, κοπὲν μετὰ τὰς κατὰ τῶν Καρχηδονίων νίκας.

Αὐτη δὲ τοῦ Ὀφέλλα ἡ ἐπιχείρησις καὶ καταστροφὴ εἶναι ἡ προκαλέσασα τὴν κατεσπευμένην εἰς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ἐν τῷ ἅμα ἐγένετο αὖθις κύριος τῆς Κυρηναϊκῆς. Καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότατον ὠφέλημα τὸ ὁποῖον ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης ἐπορίσθη ἀπὸ τῆς τριετοῦς αὐτοῦ τελευταίας στρατείας, εἰ καὶ ὅλως ἀντίθετον τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος ὅτι μάχεται ὑπὲρ τῆς τῶν ἑλληνίδων πόλεων αὐτονομίας. Τότε δὲ λέγεται ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Φιλίππου, ἡ Κλεοπάτρα, ἥτις, ὡς ἠξεύρομεν, ἔζη εἰς Σάρδεις, ἠθέλησε νὰ συζευχθῇ αὐτόν· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, μαθὼν τὰ ἐνεργούμενα, διέπραξε κρυφίως, ὡς βεβαιοῦται, τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς ἐκείνης τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἐπὶ δέκα λοιπὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ Κάσσανδρος ὑπέσχοντο ἀλληλοδιαδόχως νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους, ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους· καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαυσαν φρουρούμενοι, φορολογούμενοι, δεσποζόμενοι ὑπὸ τῶν μακεδόνων δυναστῶν. Ἠμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πόλεις οὐδέποτε ἔπαθον τοσαῦτα δεινὰ ὅσα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς τηλικοῦτος περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν συνέβαινε θόρυβος. Εἰς τὰς ἀρχαίας μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν διενέξεις προσετέθη, πρὸ 30 ἐτῶν, ἡ μεταξὺ μακεδονιστῶν καὶ ἀντιμακεδονιστῶν ἔρις, καὶ ἤδη ἐκορυφώθησαν αἱ συμφοραὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνταγωνιζομένων ἐλευθερωτῶν καὶ τῶν παρακολουθούντων αὐτοὺς τυχοδιωκτῶν καὶ μισθοφόρων. Αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θρᾴκην, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον ἑλληνίδες πόλεις ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον δυστυχεῖς· αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλει πᾶσαν ἀξίωσιν πολιτικῆς ἐνεργείας καὶ ἠρκοῦντο εἰς μόνον τὸν αὐτοτελῆ ἀστικὸν βίον, ὑπείκουσαι κατὰ τὰ ἄλλα ὁριστικῶς εἰς τὸν Ἀντίγονον ἢ τὸν Λυσίμαχον, μηδ' ἐννοοῦσαι ἄλλως τὴν ὑπὸ τούτων κηρυττομένην ἐλευθερίαν. Τινὲς μάλιστα, καθὼς ἡ Ρόδος, ἡ Κύζικος, τὸ Βυζάντιον, διὰ τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὸ ἐμπόριον εὐφυΐαν καὶ τὴν συνετὴν οὐδετερότητα ἣν ἐτήρουν πρὸς τοὺς πέριξ ἰσχυροὺς δυνάστας, οὐ μόνον εἴπερ ποτὲ ἤκμασαν ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἀξίαν ἐκτήσαντο ὄχι μικράν. Αἱ δ' ἄλλαι ηὐδαιμόνουν τοὐλάχιστον ὑλικῶς. Αὐταὶ αἱ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Σικελίας, ὅσαι ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἐτέλουν τυράννους,

εἶχον, ἂν ὄχι ἄλλο, τοὐλάχιστον τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἕνα ἄρχοντα καὶ ἐνίοτε, ὅπως αἱ Συράκουσαι ἐπὶ Ἀγαθοκλέους, νὰ ἀνυψῶνται δι' αὐτοῦ εἰς μεγάλην πολιτικὴν περιωπήν, ἐνῷ αἱ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πόλεις εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν, πολυαρχίαν, ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν παραλυσίαν καὶ ἀπελπισίαν.

Μόνον οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν ἔτι ἀληθῶς αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Τραχεῖς, γενναῖοι, πλεονέκται καὶ δουλείας ἀνεπίδεκτοι, διά τε τὸ ἴδιον μέγα φρόνημα καὶ τὴν φύσιν τῆς χώρας ἣν ᾤκουν, αὐτοὶ μόνοι δὲν ἔπαυσαν ἀδιακόπως ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐτελείωσαν ὁπωσοῦν τὴν ἀρχαίαν ἀφελῆ αὐτῶν συμπολιτείαν (Κεφ. Α΄ τοῦ Β΄ βιβλ. τοῦ Α΄ τόμου). ὥστε μετ' οὐ πολὺ κατέστησαν τὸ κυριώτατον ἐλατήριον τῆς τελευταίας σπουδαίας ἀποπείρας ἣν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἔκαμεν ἵνα ἀνακτήσῃ ἀληθῆ τινα πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βορρᾶν γειτόνων αὐτῶν οἱ μὲν Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαι ἦσαν πιστοὶ τῶν Αἰτωλῶν σύμμαχοι, οἱ δὲ Ἀκαρνᾶνες πιστοὶ τῶν Μακεδόνων ὀπαδοί.

Ὀλιγωτέρου λόγου ἀξία ἦτο ἡ τῶν Βοιωτῶν συμπολιτεία. Ἡ συμπολιτεία αὕτη, τῆς ὁποίας ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων τὸ ὄνομα μόνον ἐσῴζετο διὰ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν αὐτῇ ὡς ἡγεμὼν καὶ δέσποινα ἡ ἰσχυρὰ τῶν Θηβῶν πόλις, ἀνέλαβε, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 335 γενομένην καταστροφὴν τῶν Θηβῶν, πολιτικόν τι ἀξίωμα, σύμμαχος διατελοῦσα ἔκτοτε τῶν Μακεδόνων. Ἀφ' ἧς ὅμως πάλιν τῷ 316 ὁ Κάσσανδρος ἀνῳκοδόμησε τὰς Θήβας ἡ συμπολιτεία ἐτάχθη μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Συνέκειτο δὲ ἐξ ὀκτὼ πόλεων, ἀφ' ὧν ἐξηρτῶντο τὰ ἄλλα μικρότερα χωρία· καὶ καθὼς τῶν Αἰτωλῶν προΐστατο ὁ στρατηγός, οὕτω τῶν Βοιωτῶν προΐστατο ὁ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας ἄρχων. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδιάλλακτον διένεξιν τῶν ἄλλων πόλεων πρὸς τὰς Θήβας, τὰς ὁποίας ὁ ἀνορθωτὴς αὐτῶν Κάσσανδρος ἐφρόντισε νὰ κατέχῃ δι' ἰδίας φρουρᾶς, ἡ ὁμοσπονδία ἐκείνη δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ προαχθῇ μέχρις ἀληθοῦς πολιτικῆς αὐτονομίας. Ὡσαύτως αἱ παρακείμεναι χῶραι τῶν Φωκέων, τῶν βορείων Λοκρῶν, τῶν Θεσσαλῶν ἦσαν παντάπασιν ὑποχείριοι τῶν Μακεδόνων.

Ἡ ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία, ἀνέκαθεν χαλαρὰ οὖσα, ἐκρατύνθη μὲν ὁπωσοῦν ἐπὶ Ἐπαμεινώνδου ἀλλ' ἀπέβη αὖθις ἀσθενὴς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς Μεγάλη πόλις παρέμεινε πιστὴ εἰς τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Κάσσανδρον, ἀποκρούσασα τῷ 318 τὴν τοῦ Πολυσπέρχοντος ἔφοδον, ἐνῷ ἕτεραι ἀρκαδικαὶ πόλεις, ἡ Τεγέα, ἡ Στυμφαλία, ὁ Ὀρχομενός, διετέλουν πολέμιαι τοῦ Κασσάνδρου. Καὶ ἄδηλον μὲν εἶναι ἂν καὶ ποῦ ὑπῆρχον ἐνταῦθα μακεδονικαὶ φρουραί, βέβαιον δὲ ὅτι τὸ ἐν ἔτι 308 κήρυγμα τοῦ Πτολεμαίου περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲν εἰσηκούσθη.

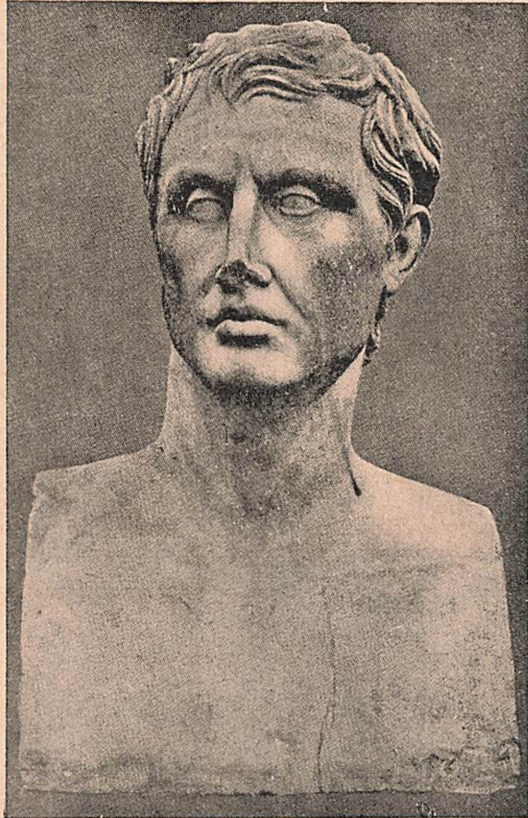
Αἱ φοβεραὶ ἀνωμαλίαι αἱ διαταράξασαι τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ 316 μέχρι τοῦ 311 ἰδίως ἀνέσεισαν τὰς παραλίους αὐτῆς χώρας, Ἄργος, Ἀχαΐαν, Ἦλιν· ἡ τελευταία αὕτη περιέπεσεν ἐπ' ἐσχάτων ἐντελῶς εἰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πολυσπέρχοντος, ὅστις ἐπ' αὐτῆς ἦλθεν εἰς τὴν χερσόνησον ὡς στρατηγὸς αὐτῆς καὶ κατέλαβε τὰς τῆς Ἀχαΐας πόλεις. Τὰ Μέγαρα μετέστησαν ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου πρὸς Κάσσανδρον, δεχθέντα, ὅπως καὶ τὸ Ἄργος, μακεδονικὴν φρουράν· ὡσαύτως ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν κατείχοντο ἥ τε Μεσσηνία καὶ ἡ Ἦλις· μόνον ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ὑφίσταντο αἰγυπτιακὰ στρατεύματα.

Μάλιστα ἀλλοκότως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Σπάρτην περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Ἴσχυον μὲν αὐτόθι ἔτι οἱ ἀρχαῖοι νόμοι καὶ τύποι τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ

ἀρχαῖον πνεῦμα εἶχε παντελῶς ἐκλείψει, θρασυτάτη δ' ἐπεκράτει κακοήθεια. ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ἠλαττώθη εἰς ὀλίγας ἑκατοντάδας, τὸ κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Λακωνικήν, ὁ κατ' ἐπιφάνειαν τηρούμενος ἔτι νόμος τοῦ Λυκούργου κατήντησε καθαρὸν ψεῦδος, ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις ἀπέβη τόσῳ μᾶλλον δεινὴ ὅσῳ καὶ ἤδη, ὡς ἄλλοτε, οὐδὲν ἴχνος ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἐπιστήμης καὶ τέχνης, αἵτινες τοσοῦτον παραμυθοῦσι τὰ πολιτικῶς παρακμάσαντα ἔθνη. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐσήμαινε τότε εἰμὴ κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς ἔκειτο τὸ Ταίναρον, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ τὸ κύριον μισθοφορικὸν ἐμπορεῖον τῶν χρόνων ἐκείνων. Αὐτὸς τοῦ Εὐρυσθενείδου βασιλέως Κλεομένους ὁ υἱὸς Ἀκρότατος, διὰ μισθοφόρων, ἀπῆλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν τύραννον τῆς Σικελίας Ἀγαθοκλέα· καὶ μισηθεὶς αὐτόθι διὰ τὸν αἱμοβόρον καὶ αἰσχρὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ κακῶς ἔχων. Ἐν γένει δέ, ἀφ' ἧς ἔπαυσαν οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, ἡ βασιλεία ἐξέπεσε πολὺ ἐν Σπάρτῃ· ἡ μόνη σπουδαία ἀρχὴ ἦτο ἡ τῶν Ἐφόρων, οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγένετο πλέον καὶ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ τῶν ἀρχαίων κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἀξιώσεων, καίτοι αἱ περιστάσεις τῆς χερσονήσου ἦσαν, ὡς εἴδομεν, πρὸς τοῦτο ἐπιτηδειόταται.

Καθὼς πάντοτε, αἱ Ἀθῆναι παριστῶσιν ἀλλοίαν ὅλως τῆς Σπάρτης ὄψιν. Ὄχι βεβαίως τὴν ἀρχαίαν ὄψιν· καὶ ἐνταῦθα ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀλλοίωσις ἐξηκολούθησε προαγομένη, ἀλλ' ὁ βίος δὲν στερεῖται τοὐλάχιστον χάριτός τινος καὶ εὐπορίας. Ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 318, αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κασσάνδρου, διὰ Δημητρίου Φανοστράτου, τοῦ Φαληρέως (Κεφ. Α' τοῦ Ζ' βιβλίου), ὅστις λόγῳ τῆς ἀνατροφῆς, τῆς διαίτης καὶ τοῦ χαρακτῆρος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πιστὴ τῆς ὅλης πόλεως εἰκών. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἐξ εὐτελῶν γονέων ἕλκων τὸ γένος, ἀνετράφη ἐν τῇ οἰκίᾳ Τιμοθέου τοῦ Κόνωνος καὶ ἰδίως ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ὑπὸ Θεοφράστου, τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοτέλους' ὥστε ἀπέβη εἷς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου καὶ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ἐφημίζετο τὸ λεῖον καὶ λεπτὸν ὕφος. Κατὰ δυστυχίαν ἦτο ἐκ τῶν λογίων ἐκείνων οἵτινες γράμματα μὲν ἠξεύρουσι πολλά, χρηστότητα δὲ ἔχουσιν ὀλίγην. Ὁ Ἱμεραῖος ὁ Φαληρεύς, ὃν εἴδομεν θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου (Κεφ. Α' τοῦ Ζ' βιβλίου), ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου. Τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τὸν Δημήτριον τοῦ νὰ ἐπιζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ πάσης κολακείας τὴν εὔνοιαν τοῦ Κασσάνδρου. Διὰ στόματος εἶχε πάντοτε τὴν ἀρετήν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν σωφροσύνην· ἀλλ' ὁ σάμιος Δοῦρις ἔλεγεν· «ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμοὺς Δημήτριος καὶ τοὺς βίους τάττων ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κατεσκεύαζε»· πάντα δὲ ὅσα ἠξεύρομεν περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς προστάτου τῆς πόλεως, ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἀντίθεσιν ταύτην μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Κατ' ἀρχάς, ἐν ὅσῳ δηλαδὴ δὲν εἶχε πόρον τινά, ἔζησε λιτῶς ὡς φιλόσοφος, τρεφόμενος ἀπὸ ἐλαιῶν καὶ τυροῦ, ἀλλ' ἅμα ἄρξας τῶν Ἀθηνῶν ἐτράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν καὶ ἀσωτίαν. Αἱ πρόσοδοι τῆς πόλεως ὁμοῦ μὲ τὰς χορηγίας ὅσαι ἐδίδοντο αὐτῇ ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου συνεποσοῦντο κατ' ἔτος εἰς 1200 τάλαντα, ὅσα δὲν εἰσεπράττοντο ἴσως οὐδ' ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀττικῆς ἡγεμονίας. Ἐκ τοῦ μεγάλου λοιπὸν τούτου ποσοῦ μικρόν τι ἀφήρει ὁ Δημήτριος διὰ τὰς κοινὰς τῆς πόλεως χρείας, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐσφετερίζετο καὶ κατησώτευε, πολυθρύλητος γενόμενος διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν κομψότητα αὐτοῦ. Ἡ δαψίλεια καὶ ἡ τρυφὴ τῆς τραπέζης τοῦ προστάτου τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ δοῦλος αὐτοῦ μάγειρος ἀπὸ μόνης τῆς πωλήσεως τῶν περιλειπομένων αὐτῆς ἐπορίσθη ἐντὸς δύο ἐνιαυτῶν τρεῖς ἐπαύλεις. Ἦτο

δὲ ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ εἰς ἔρωτας ἀθέσμους ἔκδοτος καὶ μέχρι γελοίου κατεκόσμει ἑαυτόν. Ἐν τούτοις ἔγραφε νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι οὐδεὶς ὑπήκουεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὅτι τῆς ὅλης πόλεως ὁ βίος ἦτο πιστὸν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἀπεικόνισμα. Οἱ ἄνθρωποι ἔτρεχον νὰ ἀκούσωσι τὸν Θεόφραστον καὶ τὸν μεγαρέα Στίλπωνα, ὄχι διὰ νὰ διδαχθῶσι τὰς ἀληθεῖς καὶ ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς ἀλλὰ διὰ νὰ συναντήσωσιν εἰς τὰ ἀναρίθμητα ἐκεῖνα ἀκροατήρια τὰς καλλίστας τῶν χρόνων τούτων ἑταίρας λαμπρῶς καὶ ἀναιδῶς ἱματισμένας. Εἰς τὰς ποικίλας τῆς πόλεως τέρψεις συνετέλουν προσέτι οἱ τότε ἀκμάσαντες κωμῳδιοποιοὶ Φιλήμων καὶ Μένανδρος, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ποιηταί, μουσικοί, ζωγράφοι, ἀγαλματοποιοί. Θρησκεία δὲ καὶ φιλοπατρία καὶ οἰκιακὴ ἀρετὴ καὶ πᾶσα οἱαδήποτε χρηστότης κατήντησαν πράγματα ἀνύπαρκτα· οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔζων εἰμὴ διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίζωσι, νὰ διασκεδάζωσι, νὰ ἀκολασταίνωσιν, ὁδηγὸν εἰς τοῦτο ἀπαράμιλλον ἔχοντες τὸν προστάτην τῆς πόλεως Δημήτριον, ὅστις ἐφαίνετο γεννηθεὶς διὰ νὰ ἄρχῃ τοιούτων πολιτῶν, ὅπως οἱ πολῖται ἐκεῖνοι ἐφαίνοντο πλασθέντες διὰ νὰ εἶναι ὑπήκοοι τοιούτου ἄρχοντος.

Μένανδρος

(Προτομὴ τοῦ Κηφισοδότου ἐν τῷ Μουσείῳ Βοστώνης).

Εἰς τοιαύτην ἠθικὴν ἔκλυσιν κατήντησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως κυβέρνησις συνετέλεσε πολύ, ὡς βεβαιοῦσιν, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑλικῆς εὐημερίας. Τοῦτο ὁμολογεῖ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, Δημοχάρης, ὁ τοῦ Δημοσθένους ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιός, λέγων ὅτι πολλὰ καὶ εὔθηνὰ ἐπωλοῦντο τότε κατὰ τὴν πόλιν, δαψιλῆ δὲ ὑπῆρχον πᾶσι τὰ πρὸς τὸν βίον, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ πατρίς, πᾶν ἀποβαλοῦσα ἀξίωμα, τυφλῶς ὑπετάσσετο εἰς τὸν Κάσσανδρον. Ἰδίως ηὐπόρησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων αἱ Ἀθῆναι, ὡς φαίνεται, διότι ἄπειροι ξένοι συνέρρεον εἰς αὐτὰς ἁπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης, τῆς τε παιδεύσεως ἕνεκα καὶ τῶν ἑταιρῶν καὶ τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἐμπορίου. Τὰ ἐργαστήρια μάλιστα τῶν τεχνιτῶν πολλὰς ἐδέχοντο παραγγελίας· εἰς μόνον τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα, διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου, ἀνηγέρθησαν, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, τριακόσιοι ἑξήκοντα ἀνδριάντες· εἰργάζοντο δὲ οἱ ἀθηναῖοι τεχνῖται καὶ διὰ τὰς αὐλὰς τῶν δυναστῶν καὶ διὰ τὰς νέας πόλεις τὰς ὁποίας οὗτοι ἵδρυον. Καὶ τὸ ἐμπόριον ἤκμαζεν, εἴπερ ποτέ, ἐνάμιλλον γενόμενον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ῥόδου

τοῦ Βυζαντίου, τῆς 'Αλεξανδρείας. Τελευταῖον ὑπάρχει ἐπίσημος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς 'Αττικῆς ἐν ἔτει 309 πιστοποίησις, καθ ἣν οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας συνεποσοῦντο εἰς 21.000 πολιτῶν, 10.000 ξένων καὶ 400.000 δούλων. 'Αλλ' ἂν κατὰ τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον ἡ πόλις ἤριζεν ἔτι μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς παρελθόντας χρόνους τὸ πολιτικὸν αὐτῆς ἀξίωμα, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην τοῦ Δημοχάρους παρατήρησιν, ἐξέλιπε παντάπασιν. 'Επὶ μακρὸν ἡ πόλις ὑπετάσσετο ἀπροφασίστως εἰς τὸν Κάσσανδρον· ἅμα δὲ τῷ 312 ἐπλησίασεν ὁ τοῦ 'Αντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος ἔσπευσεν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ἰσχυρὸν τῆς 'Ασίας δυνάστην. Ἔπειτα, κατὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 311, προεκηρύχθη ἡ τῶν ἑλληνίδων πόλεων αὐτονομία· καὶ ὅμως δὲν ἐξεχώρησεν ἐκ Μουνιχίας ἡ μακεδονικὴ φρουρά. Κατὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 308 μεταξὺ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου καὶ Κασσάνδρου γενόμενον συμβιβασμὸν ἔμεινε πάλιν ὁ Κάσσανδρος ἀπόλυτος τῆς πόλεως κύριος, ὅτε αἴφνης μεγάλη ἐπῆλθεν ἐνταῦθα μεταβολή.

Ὁ 'Αντίγονος, ἅμα ἔμαθεν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, ἀφοῦ κατέλαβε πόλεις τινὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀνεχώρησε καταλιπὼν τὰς λοιπὰς εἰς τὴν τοῦ Κασσάνδρου διάκρισιν, ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως, δηλαδὴ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίαν ἀντὶ τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. 'Εξαπέστειλε δ' ἐπὶ τούτῳ τὸν υἱὸν Δημήτριον, ἐκπλεύσαντα, ἐν ἔαρι τοῦ 307, πρὸ πάντων ἐπὶ τὰς 'Αθήνας μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Δημήτριος ὁ 'Αντιγόνου ἦτο βεβαίως ὁ λαμπρότατος τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου καὶ ὁ πληρέστατος ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν ποικίλων στοιχείων διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν ὁποίων νέος παρεσκευάζετο ἐν τῇ ἱστορίᾳ κόσμος, ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ βίου συγχώνευσις. Διότι εἶχεν ἅμα μὲν τὸ ἐρρωμένον τοῦ μακεδόνος στρατιώτου, ἅμα δὲ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἀττικοῦ ἕλληνος, ἅμα δὲ τὴν ἀσωτίαν καὶ τὴν ἡδυπάθειαν τοῦ ἀσιανοῦ σατράπου, ὢν ἐνταὐτῷ φιλοκίνδυνος καὶ ἄστατος ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ὁ μελετῶν τὸν βίον αὐτοῦ εὑρίσκει ἔκθαμβος ὅτι μέγαν σκοπὸν εἶχε τὸ ἀναρρίπτειν ἑκάστοτε τὸν κύβον μᾶλλον ἢ ὅτι ἀνέρριπτε τὸν κύβον πρὸς μέγαν τινὰ σκοπόν. «Ἦν δὲ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος καὶ κατὰ τὸ κάλλος ἡρωικὸν ἀποφαίνων ἀξίωμα, ὥστε καὶ τοὺς ἀφικνουμένους τῶν ξένων θεωροῦντας εὐπρέπειαν κεκοσμημένην ὑπεροχῇ βασιλικῇ θαυμάζειν καὶ παρακολουθεῖν ἐν ταῖς ἐξόδοις ἕνεκεν τῆς θέας. 'Επὶ δὲ τούτοις ὑπῆρχε καὶ τῇ ψυχῇ μετέωρος καὶ μεγαλοπρεπὴς καὶ καταφρονῶν οὐ τῶν πολλῶν μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς δυναστείαις ὄντων», λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Μίαν μόνον πόλιν δὲν κατεφρόνησε ποτέ, τὴν πόλιν τῶν 'Αθηνῶν, τῆς ὁποίας πάντοτε ἐθαύμασε καὶ ἠγάπησε τὸ ἔνδοξον παρελθόν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν λεπτότητα, τὴν τέχνην, τὴν φιλοσοφίαν· καὶ πρὸς ἕνα μόνον πόθον παρέμεινε πιστός, τὸν πόθον τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς 'Αθήνας, νὰ ἀνακηρυχθῇ ὑπὸ τῶν 'Αθηναίων σωτήρ, νὰ παρασταθῇ ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν ἀγοράν, εἰς τὰς στοὰς τῆς περιφανοῦς πόλεως καὶ νὰ ἴδῃ τὸν δῆμον ἐκεῖνον ἐγκωμιάζοντα τὸ κάλλος αὐτοῦ, ἐπικροτοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, εὐλογοῦντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, στεφανοῦντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὁ 'Αντίγονος ἦτο πολὺ θετικώτερος ἄνθρωπος: ὁ 'Αντίγονος ἤξευρεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπελευθερώσεως· ἤξευρεν ὅτι ὁ προκείμενος ἀγὼν ἐγίνετο ἵνα ἀποφασισθῇ τίς θέλει ἄρξει τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῶν 'Αθηνῶν, αὐτὸς ἢ ὁ Κάσσανδρος. Γινώσκων ὅμως τὴν ἀδυναμίαν τοῦ υἱοῦ τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα, περιεποιεῖτο τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο ὅσον ἔνεστι· καὶ ὅτε ἐν τῷ στρατιωτικῷ συμβουλίῳ τὸ ὁποῖον περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου συνεκροτήθη εἷς τῶν φίλων παρετήρησεν ὅτι, κυριεύσαντες τὰς

'Αθήνας, πρέπει νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην στρατιωτικῶς, «ἐπιβάθραν τῆς Ἑλλάδος οὖσαν», ὁ 'Αντίγονος δὲν παρεδέχθη τὴν γνώμην, «ἀλλ' ἐπιβάθραν μὲν ἔφη, καλὴν καὶ ἀσάλευτον εἶναι τὴν εὔνοιαν· τὰς δ' 'Αθήνας ὥσπερ σκοπὸν τῆς οἰκουμένης ταχὺ τῇ δόξῃ διαπυρσεύσειν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὰς πράξεις».

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ ὅστις, κατὰ μῆνα Μάιον τοῦ 307, ὥρμησεν ἐξ 'Εφέσου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς καὶ χρημάτων πολλῶν. Δημήτριος ὁ 'Αντιγόνου, ἔχων ἀργυρίου τάλαντα 5.000, καὶ στόλον νεῶν 250, ἔτι δὲ βελῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς πολιορκίαν χρησίμων τὴν ἁρμόζουσαν παρασκευήν, ἔπλευσεν ἀμέσως εἰς τὰς 'Αθήνας, αἵτινες, ὡς ἠξεύρομεν, διῳκοῦντο ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως. Ὁποία μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνθρώπων διαφορά! Τῴόντι ὁ μὲν ἐξεπροσώπει τὸν πρῶτον, τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν, ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ αὐτοῦ παρακμῇ, ὁ δὲ τὸν δεύτερον, τὸν μακεδονικὸν ἑλληνισμόν, ἐν τῷ νεαρῷ αὐτοῦ ὀργασμῷ· ὁ μὲν εἶχεν εἰσέτι παιδείαν τινὰ καὶ εὐφυΐαν καὶ χάριν καὶ κομψότητα, ὁ δέ, πλὴν τούτων, καὶ τὴν περὶ τὸ πράττειν δύναμιν καὶ τόλμην, ἥτις ὅλως ἐφαίνετο ἤδη καταλιποῦσα τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν μητρόπολιν. Καὶ ἡ τῶν δύο χαρακτήρων ἀντίθεσις ἀνεδείχθη εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπάντησιν. Ὁ Δημήτριος ὁ 'Αντιγόνου ἐπιφανεὶς αἰφνιδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐκήρυξεν «ὅτι πέμψειεν αὐτὸν ὁ πατὴρ ἀγαθῇ τύχῃ 'Αθηναίους ἐλευθερώσοντα καὶ τὴν φρουρὰν ἐκβαλοῦντα καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς καὶ τὴν πάτριον ἀποδώσοντα πολιτείαν». Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀποβιβάσας τὸν στρατὸν ἐγένετο κύριος τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, καίτοι εἶχε πολλοὺς ἐν τῇ πόλει ὀπαδούς, καίτοι ἐπηρείδετο εἰς τὴν ἐν Μουνιχίᾳ ἰσχυρὰν μακεδονικὴν φρουράν, ὑπὸ τὸν φρούραρχον Διονύσιον, ἄνδρα ἔμπειρον καὶ γενναῖον, καίτοι ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἐπικουρίας μεγάλας ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, οὐδ' ἐφαντάσθη νὰ ἀντισταθῇ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐφρόντισε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας. Καὶ ἐγκαταλιπὼν τοὺς φίλους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων, τὸ δὲ χείριστον εἰς τὴν τοῦ δήμου διάκρισιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ Δημητρίου τοῦ 'Αντιγόνου, ὅστις, γενναίως ὡς πάντοτε φερόμενος, διέταξε νὰ παραπεμφθῇ ἀσφαλῶς εἰς Θήβας· ἐκ Θηβῶν ὁ Φαληρεὺς μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κασσάνδρου, ὅτε ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς Πτολεμαῖον.

Ὁ δὲ στρατηγὸς Δημήτριος, ἄλλο τοῦτο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρός, δὲν ἀνέβη τότε εἰς τὴν πόλιν, διότι, εἶπε, ἐπιθυμεῖ μὲν αὐτὴν πολύ, δὲν θέλει ὅμως νά την ἴδῃ πρὶν ἢ παντάπασιν ἐλευθερώσῃ καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς φρουρᾶς. Ὅθεν ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν πολιορκίαν τῆς Μουνιχίας. Παρασκευάσας δὲ τὰ ἐπὶ τούτῳ ἀπαιτούμενα ἐπιτρέπει τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου εἰς τοὺς ὑποστρατήγους καὶ ἐπιπλέει αὐτὸς εἰς Μέγαρα, φρουρούμενα ὡσαύτως ὑπὸ στρατευμάτων τοῦ Κασσάνδρου. 'Ενταῦθα πάλιν πράττει ὅ,τι ὡς πρὸς τὴν Μουνιχίαν· διατάξας τὰ δέοντα πρὸς πολιορκίαν ἀπέρχεται, ἔχων εὐζώνους τινὰς σὺν αὐτῷ, ποῦ; Εἰς 'Αχαΐαν, εἰς Πάτρας, ὅπου διέτριβεν ἡ περιβόητος ἐπὶ κάλλει Κρατησίπολις, ἡ χήρα 'Αλεξάνδρου τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἥτις εἶχεν, ὡς λέγεται, προσκαλέσει αὐτόν. Ὁ Δημήτριος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀποφύγῃ τοιαύτην συνέντευξιν· φθάνει λοιπὸν πλησίον τῶν Πατρῶν, ἀφήνει τὴν συνοδίαν μακρὰν ὁπωσοῦν, ἐγείρει σκηνὴν πολυτελῆ καὶ περιμένει μόνος ἐν αὐτῇ τὴν Κρατησίπολιν. 'Αλλ' ἀντὶ τῆς ὡραίας χήρας ἐπιπίπτουσιν αἴφνης πολέμιοι καὶ διαρπάζουσι τὴν σκηνὴν καὶ τὰ χρήματα. Ὁ Δημήτριος μόλις σῴζεται, καί, ἐπιστρέψας εἰς Μέγαρα, παρηγορεῖται διὰ τὴν ἐρωτικὴν ἐκείνην ἀποτυχίαν, γενόμενος κύριος τῆς πόλεως ταύτης. 'Ανεδείχθη δὲ αὖθις μεγαλόφρων. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἤθελον νὰ τραπῶσιν εἰς διαρπαγήν, ἀλλ' αὐτός, ἀπαγορεύσας τοῦτο, ἀνεκήρυξεν ἐλεύθερα τὰ Μέγαρα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας εἶχε γίνει ἱκανὴ

λαφυραγωγία, μάλιστα δούλων πολλῶν. Διότι, ὅτε ὁ Δημήτριος ἀναχωρῶν καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν φιλόσοφον Στίλπωνα εἶπεν, ἐλευθέραν ὑμῶν, ὦ Στίλπων, ἀπολείπω τὴν πόλιν», «ὀρθῶς, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, λέγεις· οὐδένα γὰρ ἡμῶν δοῦλον ἀπολέλοιπας». Εἶχε δὲ περιποιηθῆ πολὺ τὸν Στίλπωνα' καὶ προηγουμένως εἶχεν ἐρωτήσει αὐτὸν μή τις τῶν στρατιωτῶν ἔλαβέ τι τῶν ἐκείνου. «Οὐδείς», ἀπήντησεν ὁ Στίλπων ἀγερώχως καὶ δηκτικῶς· «οὐδένα γὰρ εἶδον ἐπιστάμαν ἀποφέροντα».

Μετὰ τὰς ἐκδρομὰς ταύτας ἐπέστρεψεν ὁ Δημήτριος εἰς Μουνιχίαν καὶ δι' ἀγώνων μακρῶν καὶ ἀτρύτων ἐξεπόρθησε τελευταῖον αὐτήν, ἐζώγρησε τὸν Διονύσιον καὶ κατέσκαψε τὸ φρούριον. Τότε, δηλαδὴ κατ' Αὔγουστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 307, ἀνῆλθεν ἤδη εἰς τὸ ἄστυ, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ πλήθους παρακολουθούμενος καὶ παραπεμπόμενος. Συναγαγὼν δὲ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν ἐκήρυξεν' ἀπὸ τοῦ βήματος ὅτι ἀποδίδει αὐτῷ τὴν πάτριον πολιτείαν· ὅτι θέλει προσπαθήσει ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ τὴν προτέραν τῆς πόλεως δύναμιν· ὅτι ἰδίως πρέπει αὕτη νὰ κατασκευάσῃ ναυτικόν· ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν θέλει παρακαλέσει τὸν πατέρα νὰ πέμψῃ ἐνταῦθα ξύλων ναυπηγησίμων πλῆθος εἰς ἑκατὸν τριήρεις καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν νῆσον Ἴμβρον· ὅτι καλὸν εἶναι ἐν τούτοις ν' στείλωσι περὶ πάντων τούτων πρέσβεις πρὸς Ἀντίγονον καὶ ὅτι θέλουσι λάβει προσέτι παρ' αὐτοῦ 150.000 μεδίμνους σίτου.

Κατὰ δυστυχίαν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο πλέον ἐπιτηδεία νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀνορθώσεως ταύτης τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτονομίας. Ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν δημοσίων πόρων καὶ δυνάμεων, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ τὴν καταδίωξιν τῶν πεσόντων ὀλιγαρχικῶν καὶ περὶ τὴν ἀπονομὴν τιμῶν εἰς τὸν ἐλευθερωτὴν Δημήτριον. Κατηγορίαι ἐγένοντο κατὰ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ κατὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐν οἷς μὴ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν κωμῳδιογράφον Μένανδρον· οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν τούτων, φυγάδες ὄντες, κατεδικάσθησαν ἐρήμην εἰς θάνατον· οἱ ἀνδριάντες τοῦ Φαληρέως ἀνετράπησαν καὶ ἐχωνεύθησαν· ἀλλ' οἱ παρόντες τοὐλάχιστον κατηγορούμενοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Μένανδρος, ἠθῳώθησαν, χάρις ἴσως εἰς τὴν μεσολάβησιν τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου. Ὥστε τοῦτο μόνον ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα μὴ μεμφθῶμεν τὰς τιμὰς ὅσας ἡ πόλις ἀπένειμε πρὸς τὸν ἄνδρα, ἐὰν τὰ δείγματα ταῦτα τῆς εὐνοίας δὲν ἀπέβαινον ἀηδῆ διὰ τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν. Τῳόντι οἱ δημαγωγοὶ τῶν χρόνων τούτων ἐφιλοτιμήθησαν τίς τίνα νὰ ὑπερτερήσῃ περὶ τὴν ἀνακάλυψιν νέων κολακείας τρόπων, ἐπιτηδείων νὰ ἐπισύρωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν εὔνοιαν καὶ τὰς χάριτας τοῦ δυνάστου. Πρὸ πάντων δὲ διεκρίθη περὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἅμιλλαν ὁ γέρων Στρατοκλῆς (Κεφ. Α' τοῦ Ζ' βιβλ.). ὅστις ἔκτοτε ἀναφαίνεται ἰσχυρότατος ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο νὰ στήσωσι μὲν χρυσᾶς εἰκόνας ἐφ' ἅρματος τοῦ τε Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου, νὰ στεφανώσωσι δὲ ἀμφοτέρους διὰ στεφάνων χρυσῶν ἀξίας διακοσίων ταλάντων, καὶ βωμὸν ἱδρυσάμενοι εἰς αὐτοὺς νὰ προσαγορεύσωσιν αὐτὸν βωμὸν τῶν Σωτήρων. Πρὸς τούτοις νὰ προσθέσωσιν εἰς τὰς δέκα φυλὰς δύο νέας, ὀνομάζοντες αὐτὰς Δημητριάδα καὶ Ἀντιγονίδα, καὶ νὰ τελῶσιν αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἀγῶνα καὶ πομπὴν καὶ θυσίαν, ἐνυφαίνοντες τὰς εἰκόνας αὐτῶν εἰς τὸν τῆς Ἀθηνᾶς πέπλον· πλὴν τούτων ἀπεφασίσθη νὰ χειροτονῆται καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἱερεὺς Σωτήρων ἐπικαλούμενος, καὶ τούτου τὸ ὄνομα νὰ φέρωσι τὰ ψηφίσματα καὶ αἱ ἄλλαι ἐπίσημοι πράξεις, οὐχὶ δέ, ὡς πρότερον, τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος· ἐπὶ δὲ πᾶσιν οἱ πεμπόμενοι πρὸς Ἀντίγονον ἢ Δημήτριον πρεσβευταὶ νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῶν θεωρῶν. Ἄλλοι δὲ ἐπρότειναν νὰ καθιερωθῇ ὁ τόπος ὅπου κατὰ πρῶτον ἀπέβη εἰς τὴν ἀττικὴν χώραν ὁ Δημήτριος καὶ νὰ ἐγερθῇ αὐτόθι βωμὸς προσαγορευόμενος Δημητρίου Καται-

βάτου ἐνῷ πρότερον εἰς μόνον τὸν Δία ἀπενέμετο ἡ τοῦ Καταιβάτου προσωνυμία· πρὸς τούτοις νὰ δέχωνται τὸν Δημήτριον ὁσάκις ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, διὰ τῶν ἀπονεμομένων εἰς τὴν Δήμητρα καὶ τὸν Διόνυσον τιμῶν, εἰς δὲ τὸν ὑπερτεροῦντα τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς ὑποδοχῆς νὰ δίδεται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς ἀφιέρωσιν τοῦ ἀναθήματος ἀργύριον· τελευταῖον τὸν μὲν Μουνιχιῶνα μῆνα Δημητριῶνα μετωνόμασαν, πᾶσαν δὲ τελευταίαν μηνὸς ἡμέραν Δημητριάδα, τὰ δὲ Διονύσια Δημήτρια ἀπεκάλεσαν. Προκειμένου δὲ μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνατεθῶσιν ὑπὸ τῆς πόλεως ἀσπίδες εἰς Δελφούς, ἔγραψε Δρομοκλείδης ὁ Σφήττιος τὸ ἀκόλουθον ἀλλόκοτον ψήφισμα· «Ἀγαθῇ τύχῃ, δεδόχθω τῷ δήμῳ χειροτονῆσαι τὸν δῆμον ἕνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς Σωτῆρα καὶ καλλιερησάμενος ἐπερωτήσει (Δημήτριον) τὸν Σωτῆρα πῶς εὐσεβέστατα καὶ κάλλιστα καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν ἀποκατάστασιν ποιήσαιτο τῶν ἀναθημάτων· ὅ,τι δ' ἂν χρήσῃ, ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον». Καὶ τὸ πάντων πρακτικώτερον, ἀφοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν Δημήτριον ὡς θεόν, ἀπένειμαν εἰς αὐτόν τε καὶ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ τὴν θετικωτάτην τῶν τιμῶν ἣν ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι, πρῶτοι ἀμφοτέρους προσαγορεύσαντες βασιλεῖς!

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι· οὐδ' εἶναι ἄπορον πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηυτελίζοντο ἐνώπιον τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου νεανίου, εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ὁποίου ὤφειλον τοὐλάχιστον τὸ πρόσχημα τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ πρὸ μικροῦ εἰς τὸ τυφλὸν τοῦ Κασσάνδρου ὄργανον, εἰς τὸ ἄθλιον ἐξ ἀνδραπόδων ἀνδράποδον, εἰς τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα εἶχον ἐγείρει τριακοσίους ἑξήκοντα ἀνδριάντας! Οὐδεὶς δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ βάραθρον τῆς ταπεινώσεως εἰς ὃ καταφέρονται ἐνίοτε τὰ ἔθνη· καί, τὸ δεινότερον, ὅσῳ εὐφυέστερα καὶ λογιώτερα ἐδείχθησαν τόσῳ οἰκτροτέρα πολλάκις ἀποβαίνει ἡ ταπείνωσις αὐτῶν, ὡς ἂν ἐφηρμόζετο εἰς αὐτὰ ὁ φοβερὸς τῆς Νεμέσεως νόμος.

Ἀλλ' ἂν οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἔπραττον ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν ἀπονεμηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν ἢ ἀνακτήσωσι μέρος τοὐλάχιστον τῆς προτέρας πραγματικῆς δυνάμεως, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδ' ὁ Δημήτριος ἔπραξέ τι, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν,πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πατρός, ἤτοι πρὸς κατάλυσιν τῆς κατὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἀρχῆς τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου· ἀλλὰ διέτριψεν ἐπὶ μῆνας πολλοὺς σχολάζων εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν, καὶ εὐφραινόμενος εἰς τὰς ἐλεεινὰς ἐκείνας κολακείας, καὶ ἀσωτεύων εἰς συμπόσια πολυτελῆ μετὰ κομψῶν φιλοσόφων καὶ ὡραίων ἑταιρῶν. Ἐπεσφράγισε δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἀθηναίων λαβὼν σύζυγον τὴν καλὴν Εὐρυδίκην, τὴν χήραν τοῦ ἐν Κυρήνῃ ἄρξαντος Ὀφέλλα, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς, τὰς Ἀθήνας. Ὁ γάμος οὗτος ἐθεωρήθη ὡς γεγονὸς μέγιστον, οὐ μόνον διὰ τὴν λαμπρότητα μεθ' ἧς ἐτελέσθη, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ Εὐρυδίκη ἐλέγετο ἀπόγονος τοῦ Μιλτιάδου, ὥστε τὸ συνοικέσιον τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν παρόντων ἡρώων μετὰ τῆς κληρονόμου ἑνὸς τῶν ἐξοχωτάτων ἡρωικῶν γενῶν τῆς πόλεως ἐφαίνετο συνάπτον τὸ ἔνδοξον αὐτῆς παρελθὸν μετὰ τῆς μεγίστης τῶν τότε ἐπὶ γῆς δυνάμεων. Ἀλλ' αἴφνης περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 307 διεκόπη τὸ ὄνειρον τοῦτο τῶν τιμῶν καὶ εὐωχιῶν καὶ πανηγύρεων, διότι ὁ Δημήτριος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς νὰ ἐπιστρέψῃ ὅ,τι τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ ὁριστικὴ ρύθμισις τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀναπόδραστος. Ἡ ἐν ἔτει 311 γενομένη εἰρήνη δὲν ἐλογίσθη διαλυθεῖσα διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τὰς ὁποίας, ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἐπεχείρησαν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Δημήτριος· ἀλλ' ἕτερα γεγονότα προπαρεσκεύασαν νέαν

μεγάλην ρῆξιν. Διὰ τῆς εἰρήνης ἐκείνης εἶχεν ἔτι ἀναγνωρισθῆ ἡ ἑνότης τοῦ κράτους καὶ βασιλεὺς αὐτοῦ ὁ ἀπὸ τῆς Ρωξάνης υἱὸς τοῦ κατακτητοῦ· μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Κάσσανδρος ἐφόνευσε τόν τε νέον 'Αλέξανδρον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ· ἔπειτα ὁ Πολυσπέρχων ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἡρακλέα· κατόπιν ἐξέλιπεν ὡσαύτως ἐκ μέσου ἡ Κλεοπάτρα· ὥστε ἐν ἔτει 307 ἐξ ὅλων τῶν συγγενῶν τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου δὲν ἐσῴζετο εἰμὴ μόνον ἡ θεία αὐτοῦ Θεσσαλονίκη, ἡ τοῦ Κασσάνδρου σύζυγος. 'Εὰν λοιπὸν προέκειτο εἰσέτι νὰ διατηρηθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τὸ δικαίωμα τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὸν Κάσσανδρον. 'Αλλ' ὁ Κάσσανδρος δὲν ἐνομίζετο ἐπιτήδειος νὰ ἀποβῇ ὁλοσχερὴς τοῦ μεγάλου κράτους κληρονόμος, εἴτε διότι τὸ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης δικαίωμα δὲν ὑπελαμβάνετο ὡς σπουδαῖον, εἴτε διότι πράγματι ὁ Κάσσανδρος ἦτο ὁ ἀσθενέστερος ὅλων τῶν λοιπῶν στρατηγῶν. 'Εντεῦθεν περὶ τοὺς χρόνους τούτους οἱ δυνάσται οὗτοι ἤρχισαν νὰ ἐπισπεύδωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν λύσιν τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἦτο δὲ τὸ ζήτημα ἂν θέλει διατηρηθῆ ἡ ἑνότης τοῦ κράτους ὑπὸ ἕνα ἐξ αὐτῶν ἢ ἂν θέλει συνομολογηθῆ ὁριστική τις διανομὴ καὶ ἀναγνωρισθῆ ἕκαστος βασιλεὺς τῆς ἰδίας μερίδος. Ὁ μόνος τῶν στρατηγῶν ὅστις ἠξίου ν' ἀναλάβῃ τὴν ὁλοσχερῆ κληρονομίαν ἦτο ὁ 'Αντίγονος, διά τε τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ διότι, ἄρχων τῆς μικρᾶς 'Ασίας καὶ τῆς Συρίας, ἦτο ὁμολογουμένως ἁπάντων ἰσχυρότερος, καὶ διότι ἐπηρείδετο ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου προτερημάτων. Μήπως πρὸ μικροῦ οἱ 'Αθηναῖοι δὲν εἶχον προσαγορεύσει ἤδη ἀμφοτέρους βασιλεῖς; 'Αλλ' οὔτε ὁ Πτολεμαῖος οὔτε ὁ Σέλευκος οὔτε ὁ Λυσίμαχος ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην. 'Ιδίως δὲ ὁ Πτολεμαῖος, εἴτε ὡς δραστηριώτερος τῶν ἄλλων εἴτε ὡς μᾶλλον τῶν ἄλλων κινδυνεύων, εἶχεν ἀπό τινος χρόνου ἀρχίσει νὰ παρασκευάζεται πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ εἶχεν ἀθροίσει ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις ἱκανὰς εἰς Κύπρον. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸν 'Αντίγονον ν' ἀνακαλέσῃ ἐν τάχει τὸν Δημήτριον ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὴν 'Ανατολήν.

Ὁ Δημήτριος ἔδραμεν ἀμέσως εἰς Καρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ ἐνισχύσας, εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, ἱκανῶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔπλευσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 306, ἐπὶ Κύπρον, ἔχων πεζοὺς μὲν 15,000, ἱππεῖς δὲ 400, τριήρεις 110 καὶ τὰ ἀναγκαῖα φορτηγὰ πλοῖα. 'Αποβιβασθεὶς εἰς τὴν βορειοανατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν ἐκυρίευσε κατ' ἀρχὰς τὴν Οὐρανίαν καὶ τὴν Καρπασίαν καὶ ἔπειτα ἐτράπη πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου πόλιν, τὴν Σαλαμῖνα. 'Ενταῦθα συνήντησε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πτολεμαίου Μενέλαον καὶ κατατροπώσας αὐτὸν ὁλοσχερῶς κατέκλεισεν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἧς ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἔλαβεν ὁ νέος ἐκεῖνος στρατηγὸς ἀφορμὴν ν' ἀποδείξῃ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν περὶ τὴν ἐπινόησιν καὶ κατασκευὴν νέων καὶ φοβερῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ τοῦ «πολιορκητοῦ» ἐπώνυμον. Ἔφερεν ἐκ τῆς 'Ασίας τεχνίτας, σίδηρον, ξυλείαν καὶ πᾶν ἄλλο ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ κατεσκεύασε μηχανὰς παντὸς εἴδους ἀλλοκότου μεγέθους, λιθοβόλους, καταπέλτας (ἤτοι ὄργανα ἐπιτήδεια πρὸς ἐξακόντισιν βελῶν, λογχῶν καὶ ἄλλων τοιούτων), κριοὺς πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, χελώνας, ἤτοι στέγας ὑπὸ τὰς ὁποίας προεφυλάττοντο οἱ πολιορκηταί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ μέγιστον πάντων τῶν ἐπινοηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἦτο ἡ ὀνομαζομένη ἑλέπολις, κατασκεύασμα κολοσσιαῖον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ἐντὸς ὅσον ἔνεστι μικροτέρου χώρου τὴν διὰ τοῦτο μάλιστα καταστρεπτικωτέραν ἐνεργοῦσαν δύναμιν πολλῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων· τὸ πλάτος ἑκάστης αὐτῆς πλευρᾶς εἶχε τεσσαράκοντα καὶ πέντε πήχεις, τὸ δὲ ὕψος πήχεις ἐνενήκοντα· ἐφέρετο δὲ ἐπὶ τέσσάρων στερεῶν τροχῶν, ὧν ἕκαστος εἶχε δεκατεσσάρων ποδῶν περίμετρον. Καὶ διῃρεῖτο ἡ πελώ-

ρία αὔτη μηχανὴ εἰς στέγας ἐννέα· ἐκ τούτων εἰς μὲν τὰς κάτω στέγας εἰσήνεγκεν ὁ Δημήτριος παντοίας πετροβόλους, ὧν οἱ μέγιστοι ἐσφενδόνιζον λίθους ζυγίζοντας 150 λίτρας· εἰς δὲ τὰς μέσας ἔθηκε τοὺς μεγίστους καταπέλτας, εἰς δὲ τὰς ἀνωτάτας τοὺς μικροτέρους καταπέλτας καὶ πετροβόλους· οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν χρῆσιν πάντων τούτων ἄνδρες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους· καὶ συνηρμόσθησαν πρὸς τούτοις εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ γιγαντώδους ἐκείνου ἐπιθετικοῦ πύργου δύο τερατώδεις κριοὶ καὶ αἱ προσήκουσαι χελῶναι, ἵνα σύναμα μετ' ἐκείνου ἐνεργῶσιν. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ τείχη ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι τοιουτοτρόπως προσβαλλόμενα καὶ διασειόμενα, ὥστε ἤρχισαν νὰ πίπτωσι, καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευε νὰ κυριευθῇ, ὅτε αἴφνης ὁ Μενέλαος κατώρθωσε διὰ νυκτὸς νὰ κατακαύσῃ τὰς πλείστας τῶν μηχανῶν.

Ὁ δὲ Δημήτριος, καίτοι εἶδε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ καταστραφέντα, ἐπέμεινεν οὐδὲν ἧττον εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Οὕτω διαρκούσης πεισματωδῶς τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀμύνης ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Μενελάου ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς καὶ κατέπλευσεν εἰς Κίτιον, ἀπέχον τῆς Σαλαμῖνος σταδίους διακοσίους. Ὁ Πτολεμαῖος ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ ναῦς πολεμικὰς 140, πεντήρεις καὶ τετρήρεις ἁπάσας, ἐπὶ δὲ φορτηγῶν πεντακοσίων μυρίους πεζούς· ὥστε εὐλόγως ἤλπιζεν ὅτι ὁ Δημήτριος προσβαλλόμενος κατὰ μέτωπον ὑπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ ἀπειλούμενος ὄπισθεν ὑπὸ τοῦ ἐγκαρτεροῦντος ἔτι ἐν Σαλαμῖνι Μενελάου δυσκόλως θέλει δυνηθῇ νὰ διαφύγῃ παντελῆ καταστροφήν. Εἶχε δὲ ὁ Μενέλαος ἐν Σαλαμῖνι, ἐκτὸς τοῦ ἄλλου στρατοῦ, καὶ ἑξήκοντα ναῦς, τὰς ὁποίας ὁ Πτολεμαῖος παρήγγειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ ὅτι ταχιστα, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσῃ τὴν δύναμιν δι' ἧς θέλει ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Δημητρίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος οὔτε ἐν τῷ χώρῳ ὅπου ἵστατο περιέμενε τὸν ἀντίπαλον οὔτε τῶν ἑξήκοντα πλοίων τὴν ἔξοδον ἐπέτρεψε. Καταλιπὼν ἐπὶ τῆς πολιορκίας μέρος τῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν παρακειμένην παραλίαν ἅπαν τὸ ἱππικὸν ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς τοὺς κρατίστους τῶν πεζῶν καὶ τὰ χρησιμώτερα τῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων, κατέλιπε δέκα μόνον πεντήρεις ὑπὸ Ἀντισθένην, τὰς ὁποίας ἐνόμισεν ἱκανὰς νὰ διακωλύσωσι τὴν ἔξοδον τῶν ἑξήκοντα πολεμίων πλοίων διὰ τὸ στενὸν τοῦ λιμένος στόμιον, καὶ αὐτὸς ἐξέπλευσε μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν εἰς προϋπάντησιν τοῦ ἀντιπάλου.

Ὁ Δημήτριος ἐξήρχετο περιχαρὴς διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, καίτοι ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι μέγιστον ἀναλαμβάνει κίνδυνον. Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ αἰγυπτιακοῦ· διότι λέγουσι μὲν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος ὅτι εἶχε ναῦς 180, κατὰ τὸν Διόδωρον ὅμως εἶχε μόνον 108, καὶ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὑπολαμβάνουσιν οἱ νεώτεροι ἀκριβέστερον· πλὴν τούτου δὲ ὁ στόλος τοῦ Πτολεμαίου ἐφημίζετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς ὁ πάντων ἐπιτηδειότερος, οὐδεὶς δὲ ἔτι εἶχε τολμήσει νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο προθυμότερον ἐπεζήτει τὸν ἀγῶνα ὁ Δημήτριος. Κοσμήσας δὲ πολυτελῶς πρὸς ναυμαχίαν τὸν στόλον ἔταξε κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον, τὸ καὶ ἰσχυρότερον κέρας, τοῦ ὁποίου αὐτὸς προΐστατο, πεντήκοντα δύο ναῦς τὰς μεγαλυτέρας, ἐν αἷς ἦσαν τριάκοντα τετρήρεις τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ ναύαρχον τὸν Μήδιον, κατὰ δὲ τὴν μέσην τάξιν τὰ ἐλάχιστα τῶν σκαφῶν, ὧν ἡγοῦντο Θεμίσων ὁ σάμιος καὶ Μαρσύας ὁ ἱστορικός· εἰς δὲ τὸ δεξιὸν πάντα τὰ λοιπὰ πλοῖα ὑπὸ Ἡγήσιππον τὸν ἁλικαρνασσέα καὶ Πλειστίαν τὸν κῷον, ἀρχικυβερνήτην ὄντα τοῦ σύμπαντος στόλου. Ταῦτα ἐγένοντο ἀφ' ἑσπέρας δι' ὅλης τῆς νυκτός, τὴν δ' ἐπιοῦσαν πρωὶ ἐπεφάνη ὁ τῶν ἐναντίων στόλος ἐπιπλέων κατὰ σπουδὴν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει προλάβει τὴν ἔξοδον τοῦ Δημητρίου. Ἤδη δὲ ὁ Πτολεμαῖος, θεωρῶν ὅτι προκατελήφθη, παρεσκευάσθη ὡσαύτως πρὸς

τὴν ναυμαχίαν, καταλιπὼν ὄπισθεν τὰ φορτηγὰ καὶ διατάξας τὰ κατὰ τὸν στόλον εἰς τρόπον ὅλως ἀντίθετον τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Δημήτριος, καθὼς εἴδομεν, ἐνίσχυσεν ἐξαιρέτως τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας, ἵνα, τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ Πτολεμαίου, ἐξωθήσῃ τὸ ὑπόλοιπον πρὸς τὴν παραλίαν, ἥτις κατείχετο ὑπὸ τῶν ἱππέων αὐτοῦ τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν οὕτως εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς νίκης· ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐξ ἐναντίας ἐνίσχυσεν ἰδιαζόντως τὸ ἴδιον ἀριστερὸν κέρας, ἵνα οὕτω τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ ἀντιπάλου ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξωθήσῃ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν πρὸς τὸ πέλαγος, ὅπου ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἦτο ἐπιτηδειότερος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσελάσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχε νὰ προσλάβῃ ἐπικουρίαν πλοίων ἑξήκοντα.

Ἡ παραλία εἰς ἣν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ ναυμαχία αὕτη εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος. Ἐνταῦθα ὑψοῦτο ἡ Σαλαμίς, πόλις ὁμώνυμος ἐκείνης παρὰ τῇ ὁποίᾳ πρὸ 174 ἐτῶν οἱ στόλοι τῆς Ἑλλάδος ἐπάλαισαν πρὸς τοὺς ἀσιανοὺς στόλους καὶ ἐθριάμβευσαν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος· ἐνταῦθα ἠγείρετο τὸ Κίτιον ἐκεῖνο ὅπου, πρὸ 143 ἐτῶν, ἀπέθανεν ὁ Κίμων, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος, ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰσέτι ἐμπνεόμενος, ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου μετ' ὀλίγον κατετρόπωσε τὰς βαρβαρικὰς τριήρεις καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τοὺς πολυθρυλήτους ὅρους τῆς κιμωνείου συνθήκης. Τίς ἤθελεν εἴπει εἰς τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους ἀγωνιστὰς τῆς ἐνταῦθα μικρᾶς Ἑλλάδος ὅτι μετὰ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα μέγας βασιλεὺς δὲν θέλει πλέον ὑπάρχει, ὅτι ἑλληνικοὶ στρατοὶ θέλουσι κατέχει ἅπαν αὐτοῦ τὸ ἀχανὲς κράτος, καὶ ὅτι στρατηγοὶ ἕλληνες, ἑλληνικοὺς ἄγοντες στόλους, θέλουσιν ἐρίζει πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῶν πεδίων τούτων τῶν κιμωνείων μαχῶν περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου! Διότι περὶ τούτου προέκειτο καὶ τοῦτο κάλλιστα συναισθανόμενοι οἱ δύο ἀντίπαλοι, ὅ,τε Δημήτριος, καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν σύγκρουσιν. Συμπληρωθείσης δὲ τῆς παρασκευῆς, ἐγένοντο ἐφ' ἑκάστου πλοίου αἱ νενομισμέναι πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχαὶ διὰ τῶν κελευστῶν. ἃς ἐπανελάμβανον ἅπαντα τὰ πληρώματα μεγάλῃ τῇ φωνῇ· μεθ' ὃ πρῶτος ὁ Δημήτριος ὕψωσε τὸ πρὸς μάχην σύσσημον, ἀσπίδα κεχρυσωμένην· τοῦτο δ' ἔπραξε καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Τότε ἐσήμαναν αἱ σάλπιγγες τὸ πολεμικόν, συνηλάλαξαν ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις καὶ ὥρμησαν κατ' ἀλλήλων καταπληκτικῶς. Λαμπρότατα δὲ πάντων ἠγωνίσθη ὁ Δημήτριος ἱστάμενος ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς ἑπτήρους αὐτοῦ καὶ ἀείποτε τῶν περὶ αὐτὸν προπορευόμενος. Οἱ πολέμιοι περιεχύθησαν ἀθρόοι κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ δὲν ἔπαυσε τοὺς μὲν διὰ λογχῶν ἀκοντίζων, τοὺς δὲ ἐκ χειρὸς διὰ τοῦ δόρατος τύπτων· καὶ ἀναρίθμητα μὲν ἦσαν τὰ ἐπ' αὐτὸν φερόμενα βέλη· ἀλλ' αὐτὸς τὰ μὲν προορώμενος ἐξέκλινεν, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων ἐσῴζετο διὰ τῶν σκεπαστηρίων αὐτοῦ ὅπλων. Τρεῖς ἔπεσον περὶ αὐτὸν ὑπασπισταί, αὐτὸς δὲ ἀτρόμητος ἐξηκολούθει ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ τρέψας τελευταῖον τὴν δεξιὰν αὐτῶν ἐπετέθη ἀκατάσχετος κατὰ τοῦ κέντρου καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ ἐν τῷ ἅμα εἰς πλείστην ταραχήν. Ὁ Πτολεμαῖος ἠγωνίζετο ἐν τούτοις οὐδὲν ἧττον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς τοῦ Δημητρίου δεξιᾶς· ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἄλλας μὲν τῶν πολεμίων νηῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατέδυσεν, ἄλλας δὲ αὐτάνδρους ἐκυρίευσε καὶ ἐτρέπετο ἤδη νικηφόρος ἐπὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Δημητρίου δυνάμεις βλέπει τό τε εὐώνυμον κέρας τῶν ἰδίων συντετριμμένον καὶ τὴν μέσην τάξιν πρὸς φυγὴν ὁρμήσασαν· ὥστε ἀποβάλλει πᾶσαν νίκης ἐλπίδα, νομίζει ἀναγκαῖον νὰ σώσῃ ὅ,τι ἠδύνατο ἔτι νὰ σωθῇ, καὶ μετὰ κόπου διελαύνει εἰς Κίτιον, συνεπαγόμενος ὀκτὼ μόλις πλοῖα ἐκ τοῦ πολυαρίθμου αὐτοῦ στόλου. Ὁ δὲ Δημήτριος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς Νέωνα καὶ Βούριχον τὴν δίωξιν τῶν ἡττηθέντων καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐπιπλεόντων·

αὐτὸς δέ, κοσμήσας τὰς ἰδίας ναῦς διὰ τῶν ἀκροστολίων καὶ ἐφελκόμενος τὰς κυριευθείσας, ἐπέτρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σαλαμῖνος. Διαρκούσης τῆς μάχης, αἱ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ἑξήκοντα τοῦ Μενελάου νῆες ἠγωνίσθησαν νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Πτολεμαίου καὶ μετὰ πεισματώδη μάχην πρὸς τὰ δέκα τοῦ Δημητρίου πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔφραττον τὸ στόμιον, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐκπλεύσωσιν· ἀλλ' ἔφθασαν βραδέως· ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἤδη ὑποχωρήσει· ὁ Δημήτριος ἐπανήρχετο τροπαιοῦχος· ὅθεν ἔσπευσαν ν' ἀσφαλισθῶσι πάλιν ἐντὸς τοῦ λιμένος.

Ἡ νίκη τοῦ Δημητρίου ὑπῆρξεν ὅσον ἐνδέχεται ὁλοσχερής· δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ εἴκοσι σκάφη, ἐκυρίευσε δὲ τεσσαράκοντα αὔτανδρα, κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἑβδομήκοντα, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Πτολεμαίου πολεμικὰ πλοῖα, πλὴν τῶν ὀκτὼ τῶν εἰς Κίτιον διασωθέντων, διεφθάρησαν καὶ πλήρη θαλάσσης κατήχθησαν εἰς τὸ παρὰ τὴν Σαλαμῖνα στρατόπεδον. Πρὸς τούτοις ἐκυριεύθησαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν φορτηγὰ μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀκτακισχιλίων σχεδὸν στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁπόσον ὁλοσχερὴς ἀπέβη ἡ νίκη, ἀπεδείχθη μάλιστα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· διότι ἐν τῷ ἅμα παρεδόθη μὲν ὁ Μενέλαος καὶ ἅπας ὁ στόλος αὐτοῦ, ὑπετάχθησαν δὲ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Κύπρου πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγκαταλιπὼν τὴν νῆσον ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Δημήτριος ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων, ἀπέδωκεν ἄνευ λύτρων ἐκ τῶν αἰχμαλώτων πολλοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας, ἐν οἷς τὸν Μενέλαον, καὶ Λεοντίσκον τὸν τοῦ Πτολεμαίου υἱόν, κατέταξεν εἰς τὸν ἴδιον στρατὸν τοὺς λοιποὺς συμποσουμένους εἰς 16.000 πεζοὺς καὶ 600 ἱππεῖς· ἀπέστειλεν εἰς τοὺς πιστοὺς Ἀθηναίους ὧν τὰ πλοῖα τοσοῦτον συνέπραξαν εἰς τὸν ἀγῶνα χιλίας καὶ διακοσίας πανοπλίας, καὶ ἔσπευσε πρὸ πάντων ν' ἀναγγείλῃ τὸ κατόρθωμα εἰς τὸν πατέρα διὰ τοῦ Μιλησίου Ἀριστοδήμου, ἑνὸς τῶν ἐπισημοτάτων αὐτοῦ αὐλικῶν. Ὁ Ἀριστόδημος ἔδραμεν ἐκ Κύπρου εἰς Συρίαν, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίγονος, ἀσχολούμενος τότε περὶ τὴν κατασκευὴν νέας πόλεως παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμόν, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἑαυτοῦ Ἀντιγονίαν ὠνόμασεν. Ὁ Ἀριστόδημος φθάσας δὲν ἐπέτρεψε νὰ πλησιάσῃ τὸ κομίζον αὐτὸν πλοῖον εἰς τὴν γῆν ἀλλ' ἀγκυροβολήσας διέταξε τὸ πλήρωμα νὰ μένῃ ἀκίνητον ἐντὸς τῆς νηός, αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ ἐφόλκιον ἐξῆλθε μόνος εἰς τὴν ξηράν. Ὁ Ἀντίγονος διετέλει πρὸ ἡμερῶν ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνων παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀγγελίαν τινά· ὅτε δ' ἔμαθεν ὅτι ἀφίκετο πλοῖον ἐκ Κύπρου καὶ ὅτι ἠγκυροβόλησεν, ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ηὔξησε καὶ ἔπεμψε ἀλλεπαλλήλους ἀπεσταλμένους ἵνα μάθωσι τί τρέχει. Οἱ ἀπεσταλμένοι συναντήσαντες τὸν Ἀριστόδημον ἠρώτων αὐτὸν τίνα φέρει ἀγγελίαν καὶ ἐξώρκιζον νὰ εἴπῃ ὅ,τι καὶ ἂν συμβαίνῃ, ἵνα παύσῃ ἡ τοῦ γέροντος πατρὸς ἀμηχανία· ὁ δὲ εἰς οὐδένα ἀπεκρίνετο καὶ προέβαινε βάδην, σιωπηλὸς καὶ σοβαρός. Πολῖται καὶ στρατιῶται, μακεδόνες, ἕλληνες, ἀσιανοὶ συνηθροίσθησαν ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τὸν Ἀριστόδημον καὶ παρέπεμπον αὐτὸν πρὸς τὰ βασίλεια ἀποροῦντες καὶ φοβούμενοι τὰ δεινότερα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀντίγονος μὴ δυνάμενος πλέον νὰ κρατήσῃ

Ἀντίγονος καὶ Δημήτριος βασιλεῖς. Νομίσματα.

α'. (Ἡρακλῆς ἀγένειος- Ζεὺς ἀετοφόρος καὶ ἐπιγραφή : «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ)· β' (Ἡ Νίκη, ὀρθία ἐπὶ πρῴρας πλοίου, σαλπίζει. Ὁ Ποσειδῶν μαχόμενος διὰ τῆς τριαίνης καὶ ἐπιγραφὴ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ».

ἑαυτόν, κατῆλθε μέχρι τῶν θυτῶν εἰς προϋπάντησιν τοῦ ἐρχομένου. Τελευταῖον ἐπλησίασεν ὁ 'Αριστόδημος, καὶ τότε, ἐκτείνας τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν στρατηγόν, ἀνεβόησε μεγάλῃ τῇ φωνῇ· «Χαῖρε, βασιλεῦ 'Αντίγονε, νικῶμεν Πτολεμαῖον ναυμαχίᾳ, καὶ Κύπρον ἔχομεν, καὶ στρατιώτας αἰχμαλώτους μυρίους ἑξακισχιλίους ὀκτακοσίους». Καὶ ἐπανέλαβεν ἐν τῷ ἅμα τὸ πλῆθος εὐφραινόμενον· «Χαῖρε, βασιλεῦ 'Αντίγονε ! Χαῖρε, βασιλεῦ Δημήτριε !» Οἱ δὲ φίλοι προελθόντες ἀμέσως ἀνέδησαν εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ μέτωπον τὸ τοῦ βασιλέως διάδημα καὶ ἀνήγαγον αὐτόν, ἀδιαλείπτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ χαιρετιζόμενον, εἰς τὰ βασίλεια. 'Εκεῖ πρὸς τὸν 'Αριστόδημον στραφείς· «Καὶ σὺ νὴ Διὰ χαῖρε !» εἶπεν ὁ 'Αντίγονος, «οὕτω δ' ἡμᾶς βασανίσας δίκην ὑφέξεις· βράδιον γὰρ ἀπολήψῃ τὸ εὐαγγέλιον». Μεθ' ὃ ἔπεμψε πρὸς τὸν τροπαιοῦχον υἱὸν εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν καὶ διάδημα, προσειπὼν ἐν αὐτῇ τὸν Δημήτριον βασιλέα.

῾Ο 'Αντίγονος λοιπὸν ἐφαίνετο πλησιάσας πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσούτων ἐνιαυτῶν ἐπεδίωκεν. 'Εν Εὐρώπῃ καὶ ἐν 'Ασίᾳ, ἐν 'Αθήναις καὶ ἐν 'Αντιγονίᾳ οἱ λαοὶ ἐχαιρέτισαν ἤδη αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον ὡς βασιλεῖς. ῾Ο μᾶλλον ἐπικίνδυνος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὁ Πτολεμαῖος, κατὰ κράτος περὶ Κύπρον ἡττηθείς, οὐδὲν ἄλλο ἐφαίνετο ὅτι ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς νόμιμον κύριον· οἱ δύο ἄλλοι ἐν Εὐρώπῃ δυνάσται, ὁ Κάσσανδρος καὶ Λυσίμαχος, δὲν ἦσαν βεβαίως ἐνάμιλλοι αὐτοῦ· ὁ δὲ Σέλευκος εἶχε μὲν ἤδη συγκροτήσει πρὸς ἀνατολὰς κράτος μέγα, ἀλλὰ δυσκόλως ἐπὶ τέλους ἤθελεν ἀνθέξει εἰς τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἁπάσης τῆς Δύσεως, ὑπὸ τῆς νέας ἀγομένην βασιλείας. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ὄνειρα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐτρέφετο ὁ 'Αντίγονος, ἀναλογιζόμενος τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις· ἐλησμόνει δ' ἐν τούτοις ὅτι ἦτο γέρων ὀγδοηκοντούτης, καὶ ὅτι ἡ τύχη σπανίως ἐπιδαψιλεύει τὰς χάριτας αὐτῆς εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην· ἐλησμόνει ὅτι, ἂν ἔσῳζε τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἐμπειρίαν, εἶχε παντάπασιν ἀποβάλει τὴν ἄλλοτε ἀπαράμιλλον τόλμην, καρτερίαν, δραστηριότητα· ἐλησμόνει ὅτι, ἂν εἶχεν υἱὸν νέον, φιλόδοξον, ριψοκίνδυνον, πολυμήχανον, ὁ υἱὸς οὗτος, ἄσωτος ὢν ἐνταυτῷ καὶ ἄστατος, εἶχεν ἅπαντα τὰ ἰδιώματα ἐκεῖνα δι' ὧν ἀπόλλυνται μᾶλλον ἢ συμπληροῦνται καὶ παγιοῦνται τὰ κτηθέντα· ἐλησμόνει ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ἔμελλε ν' ἀνταγωνισθῇ οὐχὶ πρὸς βαρβάρους ἀλλὰ πρὸς στρατοὺς ἐξησκημένους καθ' ὃν τρόπον ἦσαν ἐξησκημένοι οἱ ἴδιοι αὐτοῦ στρατοὶ καὶ ἀγομένους ὑπὸ στρατηγῶν ἐξελθόντων ἀφ' ἧς καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε σχολῆς· ὥστε, ἂν δὲν ἐτυφλοῦτο ὑπὸ τῆς πρεσβυτικῆς αὐτοῦ φιλοτιμίας, ὤφειλε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ διατηρήσῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν δυναστῶν τάξιν μᾶλλον ἢ πῶς νὰ ὑπαγάγῃ ἅπαντας ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ κυριαρχίαν.

Τῳόντι ὁ Πτολεμαῖος, κύριος ὢν χώρας πλουσίας, καλῶς κυβερνωμένης καὶ ἐντελῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένης, δὲν εἶχε παντάπασιν ἀπελπισθῇ ἕνεκα τῆς περὶ Κύπρον ἥττης. Οὐδέποτε μὲν ἐφαντάσθη ὅτι δύναται νὰ κληρονομήσῃ ὁλόκληρον τὸ τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου ἀξίωμα, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς λαχούσης αὐτῷ χώρας ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑπερμαχήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου ἐπερειδόμενος ἰδίως εἰς στρατὸν πιστόν, ὅστις, ἀντὶ νὰ ταπεινωθῇ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ ἐπελθοῦσαν ἀποτυχίαν,ἀγερώχως ἀπ' ἐναντίας ἔσπευσε νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ βασιλέα. Διότι τοῦτο εἶναι τὸ ἀξιοσημείωτον. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ὁ 'Αντίγονος λαβὼν τὸ διάδημα ἐθεώρει ἑαυτὸν μόνον κληρονόμον τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καὶ οἱ ἄλλοι δυνάσται ἅπαντες βασιλεῖς ἑαυτοὺς ἀνεκήρυξαν, ὅ,τε Λυσίμαχος ἐν Θράκῃ καὶ ὁ Κάσσανδρος ἐν Μακεδονίᾳ· διόπερ ἐνιαυτὸς βασιλέων ὠνομάσθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἔτος 306. ῾Ο δὲ Σέλευκος, πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῶν βαρβάρων βασιλεὺς ὀνομαζόμενος καὶ ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον χαιρετιζόμενος,

Ο ΑΤΤΑΛΟΣ ΕΠΙΣΤΡΕΨΑΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΕΙΣ ΠΕΡΓΑΜΟΝ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ΘΥΣΙΑΣ ΤΗι ΑΘΗΝΑι
(Ἔργον Τόρβαλδσεν)

ἤρχισεν ἀπὸ τοῦδε νὰ φέρῃ τὸ διάδημα καὶ ὅταν ἕλληνας ἢ μακεδόνας ἄνδρας ὑπεδέχετο, νὰ ἀριθμῇ δὲ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀφ' ἧς, ἐξ Αἰγύπτου ἐπανερχόμενος, ἀνέκτησε τὴν Βαβυλῶνα. Ἀντὶ ἑνὸς λοιπὸν βασιλέως πέντε βλέπομεν ἤδη βασιλεῖς, ὁ δ' Ἀντίγονος ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἠναγκάσθη νὰ στηρίξῃ διὰ τῶν ὅπλων τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις.

Καὶ πρῶτον ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ ὁποίου τὴν κατατρόπωσιν ἐνόμιζεν ἀπαραίτητον, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν ἄλλων ἀνταγωνιστῶν. Ὅθεν διέταξε μεγάλας περὶ τὸν Ὀρόντην προπαρασκευὰς καὶ μετεκάλεσεν ἐκεῖ ἐκ Κύπρου τὸν Δημήτριον. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ νήσῳ ὁ νέος στρατηγὸς ἐφαίνετο λησμονήσας τὸν κόσμον ὅλον ἐν μέσῳ τῶν πανηγύρεων ὅσαι ἐτελοῦντο εἰς τιμὴν τοῦ ἀπονεμηθέντος αὐτῷ διαδήματος καί, τὸ δεινότερον, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς περιβοήτου ἑταίρας Λαμίας. Ταύτην τὴν Λάμιαν εἶχε συλλάβει αἰχμάλωτον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ νίκην, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην γυναῖκα ἐλάτρευσε, καίτοι πολὺ πρεσβυτέραν αὐτοῦ οὖσαν. Ἀλλ' ἅμα ἔλαβε τὴν προσταγὴν τοῦ πατρὸς ἔδραμεν εἰς Ἀντιγονίαν, καὶ ἐπειδὴ φθάσας, περιπαθῶς, κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ, ἠσπάζετο τὸν γέροντα, ὁ Ἀντίγονος εἶπε γελῶν πρὸς αὐτόν· «Μήπως νομίζεις, ὦ παῖ, ὅτι τὴν Λάμιαν καταφιλεῖς;» Δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ, γινομένων τῶν παρασκευῶν, νὰ διάγῃ ἐν πότοις καὶ ἀσωτίαις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἀπέφευγε νὰ ἴδῃ τὸν πατέρα. Καὶ λέγεται ὅτι προσελθόντος ποτὲ τοῦ γέροντος πρὸς τὸν υἱὸν μετὰ πολυήμερον τούτου πότον, ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος ἐβεβαίου ὅτι ρεῦμά τι ἠνώχλησεν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν πατέρα· «τὸ ἔμαθα, εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, ἀλλ' εἰπέ μοι θάσιον ἦτο τὸ ρεῦμα ἢ χῖον;» Ἄλλοτε πάλιν ἀκούσας ὁ Ἀντίγονος ὅτι ἀσθενεῖ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὑπῆγε νά τον ἐπισκεφθῇ καὶ συνήντησεν εἰς τὸν πρόδομον καλήν τινα νέαν ἀναχωροῦσαν· εἰσελθὼν δὲ καὶ καθίσας παρ' αὐτῷ ἥψατο τῆς χειρός. Ὁ Δημήτριος τῷ εἶπεν ὅτι ὁ πυρετός του τώρα ἐξέλιπε. «Τῳόντι, παιδίον, ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίγονος, καὶ ἐμὲ συνήντησε πρὸ μικροῦ εἰς τὸν πρόδομον ὁ πυρετός σου ἀπερχόμενος». Καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι ὁ Δημήτριος ὁ πρὸ μικροῦ κατατροπώσας τὸν Πτολεμαῖον εἰς μάχην ἐναγώνιον καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐκτεθεὶς εἰς τοὺς φοβερωτάτους τῶν κινδύνων!

Πτολεμαῖος, Λυσίμαχος, Κάσσανδρος, Σέλευκος βασιλεῖς. Νομίσματα:

α΄ Πτολεμαῖος φέρων τὸ διάδημα· Ἀετὸς κρατῶν κεραυνὸν καὶ ἐπιγραφὴ «ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ)·β΄ Ἡρακλῆς ἀγένειος. Λέων καὶ ἐπιγραφὴ «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ»·γ΄ Σέλευκος φέρων τὸ διάδημα καὶ κέρας ταύρου· Βουκέφαλος κερασφόρος καὶ ἐπιγραφὴ «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΕΛΕΥΚΟΥ»·δ΄. Κεφαλὴ Πτολεμαίου Σωτῆρος, Πτολεμαῖος ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἐλεφάντων καὶ ἐπιγραφὴ «ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ»)

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ παρασκευαί, καί, περὶ τὰς ἀρχὰς φθινοπώρου τοῦ

306, ἐξεκίνησεν ὁ στρατὸς ἐκεῖνος, ἀγόμενος κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου αὐτοῦ, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου. Ἡ δύναμις ἥτις προέκειτο ἤδη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου συνεκροτεῖτο ἐξ 80.000 πεζῶν, 8.000 ἱππέων, 83 πολεμιστηρίων ἐλεφάντων, 150 πολεμικῶν πλοίων καὶ 100 φορτηγῶν. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀντιγόνου ἦτο νὰ προσβάλῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης· καὶ αὐτὸς μὲν ἔφθασε σῶος διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Πηλούσιον, παρὰ τὰς ἀνατολικὰς τοῦ Νείλου ἐκβολάς, κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ὁ δὲ Δημήτριος, μετὰ τοῦ στόλου, ὑπέστη κατὰ τὸν μεταξὺ Γάζης καὶ Πηλουσίου πλοῦν τρικυμίαν δεινὴν καὶ πολυήμερον, καθ' ἣν ἀπέβαλεν οὐκ ὀλίγα σκάφη, κινδυνεύσας αὐτὸς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀφοῦ δὲ συνῆλθον πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ περὶ Πηλούσιον αἱ δύο δυνάμεις, ἐπεχείρησαν νὰ διαβῶσι τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νείλου βραχίονα καὶ συγχρόνως νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἐγκαίρως ὀχυρώσει ἀσφαλῶς τήν τε παραλίαν ἅπασαν καὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὥστε αἱ ἐπιθέσεις, εἰ καὶ ἐπιμόνως καὶ γενναίως γενόμεναι, ἀπέτυχον πανταχόθεν, ὁ δ' Ἀντίγονος, θεωρῶν τὸν χρόνον παρερχόμενον καὶ τὰς τροφὰς ἐκλιπούσας καὶ τὸν στρατὸν ἄθυμον ἐστοχάσθη φρόνιμον νὰ καταπαύσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Συρίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἰσοδυναμοῦσα πρὸς ἧτταν ὁλοσχερῆ ἤρχισε ν' ἀποδεικνύῃ τὴν ματαιότητα τῶν κυριαρχικῶν τοῦ δυνάστου τῆς Ἀσίας ὀνείρων· καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐφάνη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Ἀντίγονος ὁ τοῦ Εὐμένους στρατηγικός, τολμηρὸς καὶ ἐπίμονος ἀντίπαλος. Τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου ἦτο ὁμολογουμένως τὸ μᾶλλον δυσπρόσιτον τῆς Αἰγύπτου μέρος. Διατί λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ θελήσῃ διὰ τούτου καὶ μόνου νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν χώραν τοῦ πολεμίου; Τοσαύτας ἔχων δυνάμεις ἠδύνατο, ἀπὸ τοῦ Πηλουσίου ὁρμώμενος, νὰ προσβάλῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν Μέμφιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ἀναγκάσας δὲ οὕτω τὸν Πτολεμαῖον νὰ διαιρέσῃ μὲν τὰς δυνάμεις, νὰ δράμῃ δὲ εἰς βοήθειαν τῶν πρωτευουσῶν τοῦ κράτους πόλεων, νὰ ἐξασθενίσῃ δὲ τὴν τοῦ Δέλτα ἄμυναν, ὁ Ἀντίγονος πιθανώτατα ἤθελε κατορθώσει ἐπὶ τέλους νὰ διαπεράσῃ τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νείλου βραχίονα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀπετύγχανε πάλιν, διατί νὰ ὀπισθοδρομήσῃ διὰ μιᾶς εἰς Συρίαν ὡς ἂν κατὰ κράτος ἡττηθείς; Διατί νὰ μὴ παραμείνῃ τοὐλάχιστον παρὰ τὸ Πηλούσιον, ὅπου θαλασσοκρατῶν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀφθόνους τροφάς, νὰ προσλάβῃ νέας ἐπικουρίας, νὰ περιμείνῃ ἀσφαλῶς τὸ ἔαρ καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν τοῦ ποταμοῦ ὑδάτων, ἵνα ἐπαναλάβῃ ἐπιτυχέστερον τὸν ἀγῶνα; Ἐνὶ λόγῳ ἔπραξεν ὅ,τι χείριστον ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διὰ δὲ τῆς ἐσπευσμένης ὑποχωρήσεως αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ὅλον ἐπιχείρημα ἐματαίωσεν ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς, ἣν διὰ τοσούτων ἀγώνων ἐκτήσατο, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἀπώλεσεν.

Αἴφνης δέ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 305, βλέπομεν αὐτὸν ἐπιτιθέμενον κατὰ τῆς Ῥόδου. Τί τὸ προκαλέσαν τὸν νέον τοῦτον ἀγῶνα, ἄδηλον. Βεβαίως, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἤδη κύριος τῆς Κύπρου, ἂν ἐπετύγχανε νὰ δεσπόσῃ καὶ τῆς Ῥόδου, ἤθελε καθ' ὁλοκληρίαν θαλασσοκρατήσει καὶ ἠδύνατο οὕτω νὰ ἐπιφέρῃ μὲν πληγὴν καιρίαν εἰς τὸ ἐξαγωγικὸν τῆς Αἰγύπτου ἐμπόριον, νὰ ἐπιτεθῇ δὲ κατ' αὐτῆς δι' ἀκαταμαχήτου ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ὁ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἀγὼν σφόδρα ἐντεῦθεν περιεπλέκετο δι' ἑτέρου, παρεμπίπτοντος, δεινοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν ἀδήλου ἀγῶνος, ἦτο καὶ ἄδικον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο κατὰ πόλεως οὐδετέρας καὶ ἐμπορικῆς· τοσούτῳ μᾶλλον ἄδικον ὅσῳ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἡ πόλις αὕτη ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον δυνάστην.

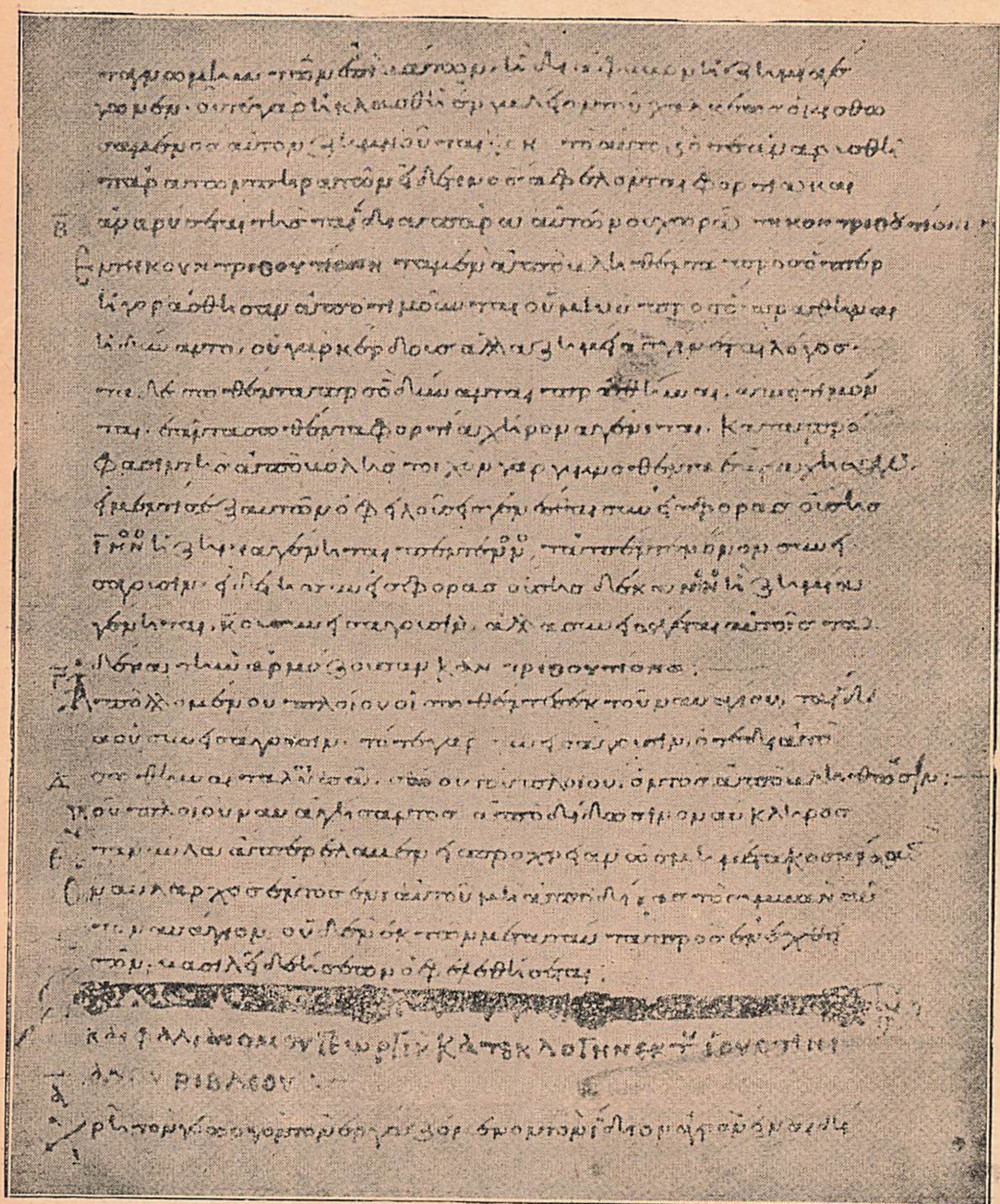
Ἡ τῶν Ῥοδίων πολιτεία εἶχεν ἀκμάσει πολὺ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου

καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν πολέμων οὓς πρὸς ἀλλήλους διεξήγαγον οἱ διάδοχοι. Πᾶσα σχεδὸν ἡ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ 'Ασίας ἐμπορία συνεκεντρώθη εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Οἱ Ρόδιοι ἦσαν ἐπιτηδειότατοι ναυτικοί, διὰ δὲ τοῦ σώφρονος καὶ φιλονόμου πνεύματος αὐτῶν, τῆς φιλοπονίας, τῶν συνετῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἀρίστων ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν νόμων ἀπέβησαν ὀνομαστοὶ καθ' ἅπαντα τὸν γνωστὸν ἐμπορικὸν κόσμον, ὃν καὶ κατὰ τοῦτο εὐηργέτουν, ὅτι ἐπιμόνως καὶ ἐπιτυχῶς κατεδίωκον τὴν μαστίζουσαν τὰς θαλάσσας ἐκείνας πειρατείαν. 'Επὶ 'Αλεξάνδρου ἡ νῆσος αὐτῶν εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς· ἐκείνου δὲ θανόντος, οἱ Ρόδιοι ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ταύτην καὶ διετέλεσαν αὐτόνομοι, ἐπερειδόμενοι ἐπὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας τῶν δυναστῶν. Τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο ἀριστοκρατία εὔρυθμος καὶ σώφρων· διὰ δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ ταράχου οὐδετερότητα τοσοῦτον ηὐδοκίμησαν ὥστε πολλοὶ ξένοι ἔμποροι καὶ κεφαλαιοῦχοι κατέφευγον εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ αὐξήσωσι τοὺς πόρους ἢ ἐν ἡσυχίᾳ ἀναλώσωσι τὴν κεκτημένην περιουσίαν. Καὶ ἐπεζήτει μὲν ἕκαστος τῶν δυναστῶν τὴν πρὸς τοὺς Ροδίους οἰκειότητα, παρέχων αὐτοῖς δῶρα καὶ ἄλλα πολυειδῆ πλεονεκτήματα, ἀλλ' αὐτοί, πρὸς πάντας φιλικῶς διακείμενοι, ἀπέφευγον ἐπιμελῶς πᾶν εἶδος συμμαχίας δυναμένης νὰ περιπλέξῃ αὐτοὺς εἰς πολέμους.'Ανάγκη ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέκλινον ὁπωσοῦν πρὸς τὸ τοῦ Πτολεμαίου μέρος, διότι μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἰδίως διεξῆγον τὰς κυριωτέρας αὐτῶν συναλλαγάς. Τὰ ἐμπορεύματα τῆς μεσημβρίας, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς μεταξὺ Σελεύκου καὶ 'Αντιγόνου ρήξεως δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ διέρχωνται διὰ τῆς 'Ασίας, κατέπλεον ἀπὸ τὴν 'Αλεξάνδρειαν εἰς Ρόδον, ἵνα μεταβιβασθῶσιν ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἄλλας δυτικὰς πόλεις· αἱ δὲ τελωνιακαὶ εἰσπράξεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐμπορίου ἀπετέλουν τὴν κυρίαν τῆς πολιτείας πρόσοδον. Τοιαύτη ἦτο ἡ νῆσος ἣν ὁ 'Αντίγονος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 305. ἀπαιτήσας νὰ παύσῃ πᾶσαν μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορίαν.

Οἱ Ρόδιοι ἠγωνίσθησαν ν' ἀποτρέψωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπικειμένην τοῦ πολέμου συμφοράν, ψηφίσαντες εἰς τὸν 'Αντίγονον καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ἀνδριάντας καὶ ἄλλας τιμὰς καὶ παρακαλέσαντες νὰ μὴ ἀναγκασθῶσι, παρὰ τὰς συνθήκας, εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς κοινὴν ζημίαν ὅλου τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου. 'Αλλ' ἡ αἴτησις αὐτῶν ἀπεκρούσθη, καὶ ὁ Δημήτριος. εἰς ὃν ὁ πατὴρ ἐπέτρεψε τὸν ἀγῶνα τοῦτον, κατέπλευσεν εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Ρόδου καὶ τῆς στερεᾶς στενόν, μετὰ δυνάμεως φοβερᾶς, συγκειμένης ἐκ πλοίων πολεμικῶν παντὸς μεγέθους 200, φορτηγῶν δὲ 170, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκομίζοντο ἄνδρες περὶ τοὺς 40.000 καὶ πάντων τῶν πρὸς πολιορκίαν χρησίμων μεγάλη παρασκευή. Παρεκτὸς δὲ τούτων συνηκολούθουν καὶ 1000 περίπου ἰδιωτικὰ πλοῖα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς λείας ἣν δαψιλῆ ἐπηγγέλλετο ἡ ἐκπόρθησις τῆς τῶν Ροδίων χώρας. Τότε οἱ Ρόδιοι, καταπλαγέντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Δημητρίου καὶ διεμήνυσαν ὅτι θέλουσι συμπολεμήσει κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. 'Αλλ' ὁ Δημήτριος, μὴ ἀρκούμενος ἤδη εἰς τοῦτο, προσαπήτησεν ἑκατὸν ὁμήρους τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ τὴν εἰς τοὺς λιμένας τῆς νήσου εἴσοδον τοῦ στόλου αὐτοῦ. Τὴν νέαν ταύτην ἀπαίτησιν ὑπέλαβον οἱ Ρόδιοι ὡς ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς πόλεως αὐτῶν, καί, θεωρήσαντες ἐπὶ τέλους προτιμότερον ν' ἀναλάβωσι πάντα κίνδυνον ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτήν, παρεσκευάσθησαν εἰς πόλεμον. 'Αριθμηθέντες εὑρέθησαν 6.000 πολῖται καὶ 1000 ξένοι ἱκανοὶ νὰ φέρωσιν ὅπλα. Ἔπεμψαν δὲ πρέσβεις πρὸς Πτολεμαῖον, Κάσσανδρον, Λυσίμαχον, αἰτοῦντες καὶ παρὰ τούτων ὅτι τάχιστα συνδρομήν.

'Εν τούτοις ὁ Δημήτριος ἀποβιβασθεὶς πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως ἤρχισε τὰ πολιορ-

κητικὰ ἔργα, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τέχνης, ἥτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπέβη ἀπαράμιλλος. Ἡ πόλις τῆς Ρόδου, κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ

Ὁ περίφημος ναυτικὸς κῶδιξ τῆς Ρόδου

(Χειρόγραφον τοῦ Ι' αἰῶνος μ. Χ.).

πολέμου, ἦτο μία τῶν ὡραιοτέρων καὶ κανονικώτερον ρυμοτομημένων ἑλληνίδων πόλεων. Εἶχε σχῆμα φοειδές, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν μίαν κορυφὴν ἀπετέλει ἡ ἀκρόπολις, τὴν δὲ ἄλλην ὁ μέγας λιμήν· ὄπισθεν τοῦ λιμένος τούτου ὑπῆρχεν, εἰσέχων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄλλος μικρότερος πολεμικὸς λιμήν, συνδεόμενος μετὰ τοῦ μεγάλου διὰ στομίου

στενοῦ. Ἅπας ὁ μέγας λιμὴν ἦτο περιεζωσμένος ὑπὸ χώματος ἢ κρηπῖδος, ἅπασα δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τείχους ἰσχυροῦ, ἔχοντος πύργους πολλούς, περιφράσσοντος δὲ καὶ τὸν μέγαν λιμένα. Πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ὑπῆρχον προάστεια, τὰ ὁποῖα ὅμως οἱ Ρόδιοι ἠναγκάσθησαν δι' ἔλλειψιν ἀποχρώσης δυνάμεως νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὸν πολέμιον. Τὰ προάστεια εἶχον ἰδίους λιμένας, ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν λιμὴν κατελήφθη ὑπὸ τῆς ναυτικῆς τοῦ Δημητρίου δυνάμεως. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ κυριεύσῃ πρὸ πάντων τὸν μέγαν λιμένα τῆς πόλεως, τὸ μὲν ἵνα διακόψῃ πᾶσαν αὐτῆς κοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ διότι τὰ τείχη ἐφαίνοντο ὀλιγώτερον ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου δυσπόρθητα. Ἐπὶ τούτῳ ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ δύο χελώνας, ἤτοι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, δύο προφυλακτικὰς τῶν ἐπιτεμένων μηχανάς, φερομένας ἀμφοτέρας ἐπὶ δύο πλοίων φορτηγῶν κατεζευγμένων· ἐκ τῶν χελωνῶν τούτων ἡ μὲν ἔμελλε νὰ προφυλάττῃ κατὰ τῆς ὁριζοντίου βολῆς τῶν καταπελτῶν, ἡ δὲ κατὰ τῆς τοξοειδοῦς τῶν πετροβόλων. Συγχρόνως ἐπεχείρησε τὴν κατασκευὴν δύο μὲν πύργων τεραστίων, ὧν ἑκάτερος ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο συνημμένων πλοίων καὶ ὑπερεῖχε κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργων· πλωτοῦ δὲ περιχαρακώματος ἔχοντος τετραπόδους τὸ μῆκος πασσάλους, ἵνα προσπλέον διακωλύῃ τοὺς πολεμίους ἀπὸ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τὰ φέροντα τὰς μηχανὰς πλοῖα. Ἐνόσῳ δὲ νὰ ἑτοιμασθῶσι ταῦτα, συνήγαγε πλείστας λέμβους, καί, καταφράξας αὐτὰς ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου, ἀνέθετο ἐντὸς ἐλαφροὺς καταπέλτας τοὺς μέχρι 1.000 βημάτων βάλλοντας, ἔτι δὲ τοὺς ἀναγκαίους περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἄνδρας καὶ κρῆτας τοξότας· καὶ προσαγαγὼν τὰς λέμβους ταύτας πρὸς τὴν κρηπῖδα τοῦ λιμένος, ἐντὸς βέλους, ἤρχισε νὰ προσβάλῃ ἐπιτυχέστατα τοὺς Ροδίους ὅσοι ἠσχολοῦντο ν' ἀνυψώσωσι τὰ περὶ τὸν λιμένα τείχη.

Δὲν ἔμενον δὲ καὶ οἱ Ρόδιοι ἄπρακτοι, ἀλλὰ δύο μὲν ἔστησαν μηχανὰς ἐπὶ τῆς κρηπῖδος, τρεῖς δὲ ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων, πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ λιμένος, ἐντὸς δὲ ἔθηκαν πλῆθος καταπελτῶν καὶ πετροβόλων παντὸς μεγέθους, ὅπως ἐμποδίζωσι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν πολεμίων, εἴτε οὗτοι ἀποβιβάζουσι πρὸς τὴν κρηπῖδα στρατιώτας εἴτε προσάγουσι τὰς μηχανάς· ἐνέβαλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐν τῷ λιμένι πλοίων μεγάλας βελῶν προμηθείας, ἵνα ἔχωσι προχείρους αὐτὰς πρὸς χρῆσιν τῶν μηχανῶν. Τοιαῦται ἐγένοντο αἱ πρῶται ἑκατέρωθεν παρασκευαί. Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἐπιχειρήσας νὰ προσαγάγῃ τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα διεκωλύθη ὑπὸ γενομένου κλύδωνος τῆς θαλάσσης μεγάλου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπανελθούσης τῆς εὐδίας, εἰσέπλευσε διὰ νυκτὸς ἀπαρατήρητος καὶ καταλαβὼν τὴν ἄκραν τῆς κρηπῖδος τοῦ μεγάλου λιμένος περιεχαράκωσεν εὐθὺς τὸν τόπον, ἐξησφάλισεν αὐτὸν διὰ πετρῶν καὶ ξύλων καὶ ἐξεβίβασεν ἐνταῦθα στρατιώτας 400 καὶ πλῆθος παντοδαπῶν βελῶν. Ἔπειτα δέ, ἡμέρας γενομένης, ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὀχυροῦ τούτου σταθμοῦ, ὅστις δὲν ἀπεῖχε τῶν τειχῶν τοῦ μέρους ἐκείνου εἰμὴ 250 βήματα, εἰσήγαγε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα μετὰ σάλπιγγος καὶ κραυγῆς· καὶ διὰ μὲν τῶν ἐλαφροτέρων καταπελτῶν ἠμπόδιζε τοὺς ἐργαζομένους τὸ παρὰ τὸν λιμένα τεῖχος, διὰ δὲ τῶν μεγάλων πετροβόλων εὐστόχως προσέβαλλε τάς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ τὸ παρὰ τὴν κρηπῖδα τεῖχος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ὡς προείρηται, καὶ ταπεινόν. Ἀμυνομένων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἐντόνως, διετέλεσαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι πολλὰ καὶ γενναῖα δρῶντες καὶ πάσχοντες, μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ὁ Δημήτριος ἐρρυμούλκησε τὰς μηχανὰς αὐτοῦ ἔξω βέλους. Καὶ ἐπεχείρησαν μὲν οἱ Ρόδιοι πληρώσαντες ἀκάτια ὕλης ξηρᾶς καὶ δαδὸς καὶ πῦρ ἐνθέμενοι νὰ προσπλεύσωσιν εἰς τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ νὰ καύσωσιν αὐτὰς ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τοῦ πλωτοῦ περιχαρακώματος καὶ τῶν βελῶν

ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι· τὰ ὀλίγα ἀκάτια εἰς ὅσα κατωρθώθη νὰ σβεσθῇ τὸ πῦρ ἐπανῆλθον σῷα, τὰ δὲ πλεῖστα κατεκάησαν καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν μετὰ κόπου κολυμβῶντα διεσώθησαν. Ὁ Δημήτριος ἐπανέλαβε τὰς ἀκολούθους ἡμέρας τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδον καθ' ὅμοιον τοῦ προεκτεθέντος τρόπον, παρεκτὸς ὅτι διέταξε καὶ ἀπὸ ξηρᾶς γενικὴν προσβολήν, ἵνα διὰ τῶν ἀντιπερισπασμῶν τούτων φέρῃ εἰς πλείονα ἀγωνίαν τοὺς Ροδίους.

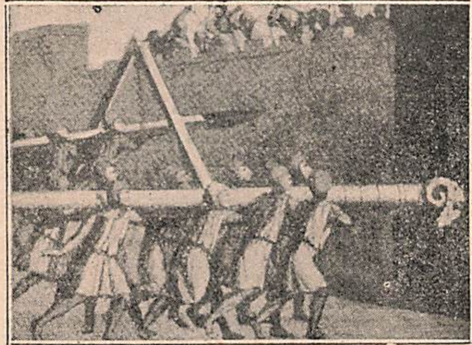
Τοιουτοτρόπως δ' ἐξακολουθήσας τὴν πολιορκίαν ἐπὶ ἡμέρας ὀκτὼ συνέτριψε μὲν τὰς μηχανὰς τὰς ἐπὶ τῆς κρηπῖδος διὰ πετροβόλων, διέσεισε δὲ τούς τε πύργους καὶ τὸ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν πύργων μέρος τοῦ τείχους, καὶ κατέλαβε μάλιστα μέρος τοῦ παρὰ τὸν λιμένα τείχους. Ἀλλὰ τότε συστραφέντες οἱ Ρόδιοι πάσῃ δυνάμει ἠνάγκασαν τοὺς ἐπιτεθέντας νὰ ὀπισθοδρομήσωσι καὶ ἐνέπρησαν τὰ σκάφη τὰ κομίσαντα τοὺς ἐπιτεθέντας στρατιώτας. Οἱ περὶ τὸν Δημήτριον ὅμως διὰ νέων σκαφῶν ἐπιπλέοντες προσέφερον κλίμακας εἰς τὰ τείχη καὶ βιαιότερον ἐνέκειντο, γενομένης συγχρόνως καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἐφόδου· ὥστε ἐφ' ἱκανὸν ἐξηκολούθησε μάχη ἐναγώνιος, καθ' ἣν οἱ μὲν ἔξωθεν ἀναβαίνοντες ἐπὶ τὰ τείχη ἐπροσπάθουν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κυριεύσωσιν αὐτῶν, οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως, ἀθρόως παραβοηθοῦντες, ἀπέκρουον τοὺς ἐφορμῶντας. Τελευταῖον κατίσχυσαν οἱ Ρόδιοι, καὶ οἱ μὲν τῶν προσαναβάντων ἔπεσον, οἱ δὲ κατατραυματισθέντες ᾐχμαλωτεύθησαν, ἐν οἷς ἦσάν τινες καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων. Οὕτω λοιπὸν ἀπέτυχεν ἡ πρώτη φοβερὰ ἔφοδος. Ὁ Δημήτριος ἀπεκόμισε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν ἴδιον λιμένα ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰς ζημίας ἃς ὑπέστησαν αὐταί τε καὶ τὰ πλοῖα αὐτοῦ, οἱ δὲ Ρόδιοι ἔθαψαν τοὺς τελευτήσαντας τῶν πολιτῶν, ἀνέθηκαν εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ὅπλα τῶν πολεμίων καὶ τὰ ἀκροστόλια καὶ ἠσχολήθησαν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πεπτωκότων τειχῶν.

Μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἐπέπλευσε πάλιν ὁ Δημήτριος εἰς τὸν μέγαν λιμένα καὶ προχωρήσας ἐντὸς βέλους ἐξέπεμψε τὰ πυρπολικὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν μικρὸν λιμένα κατὰ τῶν πλοίων τῶν Ροδίων, διέσεισε διὰ τῶν πετροβόλων τὰ τείχη καὶ διὰ τῶν καταπελτῶν κατετραυμάτιζε τοὺς μᾶλλον ἐκτεθειμένους ἐκ τῶν ὑπερμάχων τοῦ τείχους. Ἡ νέα λοιπὸν ἔφοδος ὑπῆρξεν οὐδὲν ἧττον τῆς πρώτης καταπληκτική. Οἱ Ρόδιοι ναύκληροι ἐπέτυχον νὰ σβέσωσι τὰ πυρφόρα· οἱ δὲ πρυτάνεις, θεωροῦντες κινδυνεύοντα τὸν λιμένα, παρεκάλεσαν τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν νὰ ὑπομείνωσι τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας κίνδυνον. Καί, προθύμως πολλῶν ὑπακουόντων, τρεῖς ναῦς τὰς κρατίστας ἐπλήρωσαν ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, εἰς οὓς παρήγγειλαν νὰ βυθίσωσι διὰ τῶν ἐμβόλων τὰ πλοῖα τὰ κομίζοντα τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων. Οὗτοι λοιπόν, γενναίως ὁρμήσαντες, καίπερ πολλῶν ἐπ' αὐτοὺς καταφερομένων βελῶν, πρῶτον μὲν διέσπασαν τὸ πασσαλωτὸν περιχαράκωμα, ἔπειτα δὲ δόντες πολλὰς ἐμβολὰς εἰς τὰ πλοῖα καὶ πληρώσαντες αὐτὰ θαλάσσης κατέβαλον δύο τῶν μηχανῶν. Μὴ ἀρκεσθέντες ὅμως εἰς τοῦτο ἐξηκολούθησαν θρασύτερον τοῦ προσήκοντος ἐπιτιθέμενοι καὶ κατὰ τῆς τρίτης μηχανῆς, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε ρυμουλκηθῆ πρὸς τὰ ὀπίσω. Τότε ἐχύθησαν ἐπ' αὐτοὺς πολλαὶ καὶ μεγάλαι νῆες καὶ ᾐχμαλωτεύθησαν ὅ,τε ναύαρχος τῶν Ροδίων Ἐξήκεστος καὶ ὁ τριήραρχος καί τινες ἄλλοι, τραυματισθέντες, ἐγένετο δ' ὑποχείριος μία τῶν νεῶν καὶ μόλις διέφυγον τὸν κίνδυνον αἱ ἄλλαι δύο.

Ἐντὸς μικροῦ ὁ Δημήτριος, ἀντὶ τῶν καταβληθεισῶν μηχανῶν, κατεσκεύασεν ἄλλην τριπλασίαν κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος, καὶ προσήγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν λιμένα ἀλλὰ πάλιν καταιγὶς νοτίου ἀνέμου πνεύσασα αἰφνιδίως κατέβαλεν αὐτήν τε καὶ τὰ φέροντα αὐτὴν πλοῖα· ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ Ρόδιοι ἤνοιξαν μίαν τῶν πυλῶν τοῦ τείχους καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος, τὸ ὁποῖον, ὡς προείπομεν, εἶχε καταλάβει

τὴν ἄκραν τῆς κρηπῖδος τοῦ μεγάλου λιμένος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος, διὰ τὴν τρικυμίαν, οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν, οἱ δὲ Ρόδιοι διὰ νέων δυνάμεων ἀδιαλείπτως ἐπετίθεντο, ἠναγκάσθησαν οἱ τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδώσωσιν ἑαυτοὺς ὄντες σχεδὸν 400.

Τὰ κατὰ τὸν Δημήτριον ἀπέβαινον οὕτω δεινότατα· διότι, ἐνῷ ἀπέβαλε τὸ παρὰ τὴν κρηπῖδα ὀχύρωμα, οἱ Ρόδιοι ἔλαβον ἱκανοὺς ἐπικούρους, παρὰ μὲν Κνωσίων 150 ἄνδρας, παρὰ δὲ Πτολεμαίου πλείονας τῶν 500, τὸ δὲ πάντων χείριστον, διὰ τὴν ἀρξαμένην ἤδη χειμερινὴν ὥραν τοῦ ἔτους ἠναγκάζετο νὰ παύσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ λιμένος ἐπίθεσιν, δι' ἧς καὶ μόνης ἠδύνατο ν' ἀποκλείσῃ πανταχόθεν τὴν πόλιν. 'Αλλὰ πολυμήχανος καὶ φιλότιμος ὢν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ ἔργον ἐξακολουθῶν τὴν πολιορκίαν, ἰδίως ἀπὸ ξηρᾶς, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατεσκεύασε νέαν ἑλέπολιν, ἱκανῶς μεγαλυτέραν ἐκείνης ἣν μετεχειρίσθη κατὰ τῆς Σαλαμῖνος. Τὸ πυργοειδὲς τοῦτο οἰκοδόμημα, ἔχον ὕψος ἑκατὸν περίπου πηχῶν, ἠγείρετο ἐπὶ βάσεως τετραγώνου, ἧς ἑκάστη πλευρὰ ἦτο πηχῶν σχεδὸν πεντήκοντα. 'Εκ τῶν πλευρῶν τούτων αἱ τρεῖς ἦσαν προφυλαγμέναι ἀπὸ τοῦ πυρὸς δι' ἰσχυρῶν σιδηρῶν λεπίδων· τὸ δὲ πρόσωπον εἶχε τὰς θυρίδας τὰς ἐπιτηδείας πρὸς τὰς ἰδιότητας τῶν βελῶν ὅσα ἔμελλον ἐκεῖθεν ν' ἀφίενται. Αἱ θυρίδες αὗται εἶχον καλύμματα δερμάτινα καὶ πλήρη ἐρίων, τὰ ὁποῖα, διὰ μηχανῆς ἀνασπώμενα, προεφύλαττον κατὰ τῶν πολεμίων βελῶν τοὺς περὶ τὴν ἄφεσιν τῶν βελῶν ἀσχολουμένους. Τὸ ὅλον κατασκεύασμα ἦτο ἐννεάστεγον καὶ ἑκάστη τῶν στεγῶν εἶχε δύο κλίμακας πλατείας, ὧν ἡ μὲν μία ἐχρησίμευε πρὸς τὴν ἀνάβασιν τῶν χρησίμων, ἡ δὲ πρὸς τὴν κατάβασιν, ἵνα τὸ πᾶν ὑπηρετῆται ἀθορύβως. 'Εστηρίζετο δὲ τὸ οἰκοδόμημα ἐπὶ ὀκτὼ στερεῶν καὶ μεγάλων τροχῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἁψῖδες εἶχον δύο πηχῶν πάχος καὶ ἦσαν σεσιδηρωμέναι δι' ἰσχυρῶν λεπίδων· καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ μηχανὴ ἦτο τοιουτοτρόπως διεσκευασμένη ὥστε εὐχερῶς νὰ δύναται πανταχόθεν νὰ κινῆται· τρισχίλιοι δὲ καὶ τετρακόσιοι ρωμαλεώτατοι ἄνδρες ἀπετέλουν τὴν φρουρὰν αὐτῆς, ἄλλοι μὲν ἐντὸς ἀγωνιζόμενοι, ἄλλοι δὲ εἰς τὰ ὀπίσθια παριστάμενοι ἵνα διὰ τοῦ ὠθισμοῦ μετακινῶσιν αὐτήν. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τὴν ἑλέπολιν ταύτην ὁ Δημήτριος ἀλλὰ καὶ στοὰς κεκαλυμμένας καὶ χελώνας κατεσκεύασεν, ἵνα ἀσφαλῶς κομίζωνται μὲν οἱ κριοί, ἐργάζωνται δὲ ἐν γένει οἱ ἐργάται. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ἠσχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐξομαλίσωσι τὸν διὰ τὰς μηχανὰς ἐκείνας ἀναγκαῖον τόπον, ἔχοντα πλάτος 1,200 βημάτων, διὸ ἡ κυρία προσβολὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ κατὰ ἑπτὰ πύργων καὶ κατὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν ὑψουμένου τείχους.

Κριοφόρος.

Οἱ Ρόδιοι ἐξεπλάγησαν ἰδόντες ἐγειρόμενα τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα ἔργα, ἀλλὰ δὲν ἠθύμησαν. Φοβούμενοι μήπως τὸ μέρος τοῦ τείχους κατὰ τοῦ ὁποίου ἰδίως ἡτοιμάζοντο αἱ φοβεραὶ ἐκεῖναι μηχαναὶ ἐπὶ τέλους καταπέσῃ, κατεσκεύασαν ἐντὸς αὐτοῦ ἕτερον παράλληλον τεῖχος καὶ ἐνταυτῷ ἐξέπεμψαν ἐννέα πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὴν πέριξ θάλασσαν δι' ὧν ἐκυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν πολλὰ τῶν τοῦ Δημητρίου πλοίων, κομίζοντα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως τροφάς, πολεμεφόδια ἢ ἄλλας προμηθείας. 'Επλεονέκτησαν δὲ καὶ ἄλλως οἱ Ρόδιοι· διότι ὑπορύξαντος τοῦ Δημητρίου τὸ τεῖχος διὰ τῶν μεταλλέων, δηλαδὴ

τῶν ὑπονομευτῶν,ἔμαθον τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι ἐξ αὐτομόλου τινός, ἔσπευσαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὀρύξωσιν ἀντίθετον ὑπόνομον καὶ συναντήσαντες ὑπὸ γῆν τοὺς ἐναντίους διεκώλυσαν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὰ πρόσω πορείας· συλλαβόντες μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἕνα τῶν ἐπισημοτάτων στρατηγῶν καὶ φίλων τοῦ Δημητρίου. τὸν μακεδόνα Ἀλέξανδρον. Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο οἱ ἀντίπαλοι μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῶν προπαρασκευῶν τοῦ Δημητρίου·καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυον δίδοντες ἀμοιβαίως δείγματα εὐγενείας αἰσθημάτων καὶ μεγαλοφροσύνης,δι' ἃ ὁ πόλεμος οὗτος κατέστη οὐδὲν ἧττον πολυθρύλητος ἢ διὰ τὴν τελειότητα εἰς ἣν ἔφθασεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ πολιορκητικὴ τῶν ἀρχαίων τέχνη· Τῳόντι ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταπλήξεως ἣν ἐπροξένουν εἰς τοὺς Ροδίους τὰ τῶν πολιορκητῶν μηχανήματα πρότασις ἐγένετο παρά τινων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ καθαιρέσωσι τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Δημητρίου, ἀλλ' ὁ δῆμος ἀγανακτήσας ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ οὐδεμίαν τῶν τιμῶν ὅσας· εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους ἀπένειμε μετεκίνησεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος οὐδὲν ἧττον ἀνεδείχθη μεγαλόψυχος.Ἐν τῷ βορείῳ προαστείῳ τῆς πόλεως διέτριβεν, ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δημητρίου, ὁ περίφημος καύνιος ζωγράφος Πρωτογένης, ἀσχολούμενος τότε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς περὶ τὸν Ἰάλυσον εἰκόνος, ἣν λέγεται ὅτι εἶχε διατελέσει ἑπτὰ ἔτη φιλοπονῶν. Οἱ Ρόδιοι λοιπὸν ἔπεμψαν πρὸς Δημήτριον κήρυκα παρακαλοῦντες νὰ φεισθῇ τοῦ ἔργου καὶ νὰ μὴ διαφθείρῃ αὐτό, ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἤθελεν ἐμπρήσει τὰς τοῦ πατρὸς εἰκόνας μᾶλλον ἢ τέχνης πόνον τοσοῦτον. Καὶ καλέσας τὸν τεχνίτην ἠρώτησε μὲν αὐτὸν πῶς τολμᾷ νὰ διατρίβῃ ἔξω τῆς πόλεως· ἐκείνου δ' ἀπαντήσαντος, «διότι γινώσκει τὸν Δημήτριον τὴν πόλιν πολεμοῦντα καὶ οὐχὶ τὴν τέχνην», ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς αὐτῷ τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπεσκέπτετο τὸ ἐργαστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Πρωτογένης δὲν ἔπαυσεν ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων ἀριστοτεχνῶν.

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ μεγάλαι τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐξωμαλίσθη ὁ χῶρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἐν τῷ μέσῳ ἵστατο ἡ ἑλέπολις, ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀνὰ τέσσαρες χελῶναι καὶ παρ' ἑκάστην ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχε μία κεκαλυμμένη στοά, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ γίνεται ἡ μεταξὺ τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ στρατοπέδου κοινωνία. Πλὴν δὲ τούτων κατεσκευάσθησαν καὶ δύο πελώριαι κριοφόροι, ὧν ἑκατέρα εἶχε μῆκος 120 πηχῶν, ἦτο σεσιδηρωμένη καὶ ὡπλισμένη δι' ἐμβόλου ὁμοίου τοῦ ἐμβόλου τῶν πλοίων· ἐκινεῖτο δ' εὐκόλως διὰ τῶν τροχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἵστατο καὶ ἐλάμβανε τὴν ἐναγώνιον αὐτῆς ἐνέργειαν διὰ χιλίων περίπου ἀνδρῶν.

Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ πάντα οὕτω παρεσκευάσθησαν καὶ ὡπλίσθησαν ὅλαι τῆς ἑλεπόλεως αἱ στέγαι διὰ τῶν ἁρμοδίων πετροβόλων καὶ καταπελτῶν, καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὸν λιμένα αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, καὶ περιέζωσαν τὸ τεῖχος τὰ πεζικὰ στρατεύματα, ἐδόθη ἓν παρακέλευσμα καὶ σημεῖον καὶ πάντες διὰ μιᾶς συναλαλάξαντες πανταχόθεν προσέβαλον τὴν πόλιν. Ἤδη δὲ εἶχον ἀρχίσει οἱ κριοὶ καὶ οἱ πετροβόλοι νὰ διασείωσι τὰ τείχη, ὅτε αἴφνης ἐνεφανίσθησαν Κνιδίων πρέσβεις παρακαλοῦντες τὸν Δημήτριον ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐπαγγελλόμενοι νὰ πείσωσι τοὺς Ροδίους εἰς παραδοχὴν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ. Ἐνέδωκεν ὁ βασιλεύς, οἱ δὲ πρέσβεις μετέβησαν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀγωνιζόμενοι νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ποθουμένην διαλλαγήν· ἀλλ' εἰς μάτην ἐκοπίασαν καὶ ἐπανελήφθη ἡ πολιορκία. Ὁ Δημήτριος δὲ κατώρθωσε μὲν νὰ καταβάλῃ τὸν στερεώτερον τῶν πύργων, ᾠκοδομημένον ἐκ λίθων τετραπέδων καὶ νὰ διασείσῃ τὸ παρακείμενον τεῖχος διανοίξας οὕτω ρῆγμα μέγα, ἀλλὰ τότε ἀπεκαλύφθη ὄπισθεν αὐτοῦ τὸ νεωστὶ κατασκευασθὲν δεύτερον τεῖχος, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολιορκηταὶ νὰ ἐμβάλωσι διὰ τοῦ ρήγματος ἐκείνου. Πλὴν τούτου ἔλαβον κατὰ τὰς ἡμέ-

ρας ταύτας οἱ Ρόδιοι παρὰ Πτολεμαίου καὶ Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου τροφῶν μέγα πλῆθος, τῶν ὁποίων ὁ Δημήτριος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς τὸν λιμένα εἴσοδον· δι' ὃ πολυειδῶς ἀνεθάρρησαν καὶ ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ πυρπολήσωσι τὰς μηχανὰς τῶν ἀντιπάλων. Ἐπὶ τούτῳ παρεσκεύασαν πολλὰ πυρφόρα βέλη, ἔστησαν ἐπὶ τοῦ τείχους ἅπαντας τοὺς πετροβόλους καὶ τοὺς καταπέλτας, καί, ἐκλέξαντες νύκτα ἀσέληνον σκοτεινήν, ἐσφενδόνησαν αἴφνης βροχὴν πυρφόρων, δι' ὧν ἐφώτισαν τὸ πεδίον καὶ τὰς μηχανάς. Οἱ πολιορκηταὶ ἔδραμον ἵνα σώσωσι τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλὰ παρά τε τῶν πυρφόρων, παρά τε τῶν περοβόλων καὶ τῶν καταπελτῶν δεινῶς ἐτιτρώσκοντο καὶ ἐθανατοῦντο. Ἔτυχε δὲ νὰ ἐκπέσωσιν ἀπὸ τῆς ἑλεπόλεως καί τινες τῶν λεπίδων, διὸ οἱ πυρφόροι ἤρχισαν νὰ προσβάλλωσι τὸ γυμνωθὲν τοῦ κατασκευάσματος ξύλον καὶ πρόδηλος ὑπῆρξεν ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ πυρποληθῇ ὁλόκληρον τὸ ἔργον. Ὅθεν ὁ Δημήτριος ἐλθὼν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς βοήθειαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπειράθη νὰ σβέσῃ τὴν ἐπιφερομένην φλόγα, διὰ τοῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον εἶχε παρεσκευασμένον ἐν ταῖς στέγαις· τελευταῖον δὲ ἀθροίσας διὰ τῆς σάλπιγγος τοὺς τεταγμένους ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν ἔργων ἀπήγαγε διὰ τούτων τὰς μηχανὰς ἐκτὸς βέλους καὶ ἐξησφάλισεν οὕτως αὐτάς. Μεθ' ὅ, ἡμέρας γενομένης, ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ὁπόση τις ἦτο ἡ τῶν πολεμεφοδίων τῆς πόλεως προμήθεια καὶ διέταξεν ἐπὶ τούτῳ ν' ἀριθμηθῶσι τὰ ἐκτοξευθέντα βέλη, ὧν εὑρέθησαν πυρφόρα μὲν πλείονα τῶν 500, καταπελτικὰ δὲ ὄχι ὀλιγώτερα τῶν 1.500. ποσὸν μαρτυροῦν ὅτι, ἂν τῶν πολιορκητῶν οἱ πόροι ἦσαν ἄφθονοι, οἱ τῶν πολιορκουμένων δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον δαψιλεῖς.

Ἤδη δὲ ὁ μὲν Δημήτριος ἠσχολήθη περὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν μηχανῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ περὶ τὴν ταφὴν τῶν τελευτησάντων καὶ περὶ τὴν θεραπείαν τῶν τραυματιῶν, οἱ δὲ Ρόδιαι ᾠκοδόμησαν κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως τὴν μᾶλλον κινδυνεύουσαν, τρίτον τεῖχος, ἔτι δὲ ὤρυξαν, πρὸ τοῦ πεπτωκότος τείχους, τάφρον βαθεῖαν, ἵνα καταστήσωσιν ὅσον ἔνεστι δυσχερεστέραν τὴν τοῦ βασιλέως ἔφοδον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκπέμψαντες πάλιν τὰς ἄριστα πλεούσας ναῦς εἰς τὴν πέριξ θάλασσαν ἐκυρίευσάν τινα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, πολεμικά τε καὶ ἐμπορικά. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεσκευάσθησαν αἱ τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐπανελήφθη ἡ κατὰ τοῦ τείχους προσβολή, ὄχι ὅμως, ὡς φαίνεται, κατὰ τοῦ πρότερον προσβληθέντος μέρους, ὅπου οἱ Ρόδιοι εἶχον ὑψώσει τριπλοῦν τεῖχος, ἀλλὰ μᾶλλον καθ' ἑτέρου τινὸς μέρους. Καὶ ἀφειδῶς μὲν μεταχειριζόμενος παντὸς εἴδους βέλη ὁ πολιορκητὴς ἐξεδίωξεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοὺς ὑπερμάχους αὐτῶν, διὰ δὲ τῶν κριῶν τύπτων τὸ τεῖχος κατέβαλεν αὐτὸ ἑκατέρωθεν ἑνὸς τῶν πύργων, περὶ δὲ τὸν πύργον αὐτὸν συνεχεῖς καὶ πεισματώδεις ἐγίνοντο ἀγῶνες, καθ' οὓς ἔπεσεν ὅ τε στρατηγὸς τῶν Ροδίων Ἀμεινίας καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἀλλά, ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιμονή, ἡ τέχνη καὶ ἡ δύναμις τοῦ Δημητρίου, οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἀπέβαλλον τὸ θάρρος. Ἤξευρον ὅτι οἱ δυνάσται δὲν θέλουσιν ἐγκαταλείψει αὐτούς· ἤξευρον ὅτι καὶ αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐκήδοντο περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τῳόντι, περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ρόδιοι ἔλαβον νέας παρὰ τοῦ Πτολεμαίου βοηθείας, τροφὰς ἀφθόνους καὶ στρατιώτας 1.500. Πρὸς δὲ τὸν Δημήτριον ἦλθον πρέσβεις παρὰ Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων ὑπὲρ τοὺς 50, πάντες ἀξιοῦντες νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ροδίους πόλεμον. Ὅθεν συνωμολογήθησαν ἀνοχαὶ καὶ πολλὰ παρὰ τῶν πρέσβεων ἐρρήθησαν πρός τε τὸν δῆμον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὐδεμία κατωρθώθη συμφωνία, οἱ δὲ μεσῖται ἀπῆλθον ἄπρακτοι.

Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀνοιχθέντος ῥήγματος νέαν καὶ κρίσιμον ἔφοδον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐκλέξας 1.500 ἄνδρας, τοὺς κρα-

τίστους τῶν μαχίμων καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἐπιτηδειοτάτους, ἔταξεν αὐτοὺς ὑπὸ Μαντίαν, καὶ τὸν φερώνυμον ἐκεῖνον Ἄλκιμον τὸν Ἠπειρώτην, τοῦ ὁποίου ἡ πανοπλία ἦτο διτάλαντος, ἤτοι διπλασία κατὰ τὸ βάρος τῶν ἄλλων πανοπλιῶν. Ἰδίως δὲ ὁ σιδηροῦς θώραξ τὸν ὁποῖον ἐφόρει ὁ ρωμαλέος ἀνὴρ καὶ ἄλλος ὅμοιος τὸν ὁποῖον ὁ Δημήτριος μετεχειρίζετο, ἔχων ἕκαστος βάρος μνῶν 40, ἦσαν ἔργα τοῦ κυπρίου τεχνίτου Ζωίλου καὶ τοσοῦτον ἀσφαλῶς κατεσκευασμένα ὥστε ἐξ 20 βημάτων ἀφιεμένου ἐπ' αὐτοὺς καταπελτικοῦ βέλους διέμενεν ἀρραγὴς ὁ σίδηρος. Τὸ ἐκλεκτὸν λοιπὸν ἐκεῖνο σῶμα διετάχθη ὑπὸ Ἄλκιμον καὶ Μαντίαν νὰ πλησιάσῃ διὰ νυκτὸς καὶ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ πρὸς τὸ ῥῆγμα τοῦ τείχους, νὰ φονεύσῃ τοὺς φρουροῦντας, νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν πόλιν καί, καταλαβὸν ἢ τὴν ἀκρόπολιν ἢ τὸ θέατρον, ν' ἀνθέξῃ μέχρις οὗ τὴν πρωίαν δοθῇ τὸ σύνθημα γενικῆς ἐφόδου· τότε δὲ νὰ ἐξορμήσῃ ἀπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ καταληφθέντος χώρου, ἵνα οἱ πολιορκούμενοι εὑρεθῶσιν οὕτως ἐν τῷ μέσῳ δύο πολεμίων. Ἐνταῦτῳ διετάχθησαν ὅλα τὰ λοιπὰ σώματα νὰ καταλάβωσι τὰ ἐπιτήδεια πρὸς τὴν ἔφοδον μέρη καὶ νὰ εἶναι ἕτοιμα· ὡσαύτως δὲ παρηγγέλθη καὶ ὁ στόλος νὰ παρασκευασθῇ ἵνα ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ λιμένος. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν βαθείας νυκτὸς οἱ 1.500 ὥρμησαν πρὸς τὸ ῥῆγμα, ἐφόνευσαν τοὺς φύλακας τῆς τάφρου, εὑρέθησαν ἐν ἀκαρεῖ ἐντὸς τοῦ ῥήγματος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως. Τότε ἔδραμον ἀμέσως πρὸς τὸ θέατρον, ὅπου, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς θέσεως καὶ τὸ μέγα περιτείχισμα, ἠδύναντο ἀσφαλῶς ν' ἀνθέξωσι. Φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ εἴσοδός των εἰς τὴν πόλιν δὲν ἔμεινεν ἄγνωστος, πολὺς δὲ ἐν τῷ ἅμα προέκυψε θόρυβος, καὶ κατ' ἀρχὰς κίνδυνος ὑπῆρξε μήπως πάντες οἱ φρουροῦντες τὰ τείχη καὶ τοὺς λιμένας, ἐγκαταλιπόντες τὰς τάξεις, συρρεύσωσιν ἐπὶ τὸ θέατρον ἵνα καταστρέψωσι τοὺς ἐμβαλόντας· ὁ δὲ Δημήτριος, καταλαβὼν ἐν τῷ μεταξὺ εὐχερῶς τὰ τείχη, γίνῃ κύριος τῆς πόλεως διὰ μόνης τῆς θυσίας τῶν 1.500 ἐκείνων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ Ρόδιοι, ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νοήσαντες τὸν κίνδυνον τοῦτον, ἀπέφυγον αὐτόν· διότι διέταξαν ἀμέσως νὰ μὴ καταλείπῃ οὐδεὶς τὴν ἐπὶ τοῦ λιμένος καὶ περὶ τὰ τείχη τάξιν, ἀλλὰ νὰ μείνωσι πάντες ὅπου ἵσταντο, ἕτοιμοι ν' ἀποκρούσωσι τοὺς ἔξωθεν ἂν προσβάλωσι· μόνον δὲ ἓν σῶμα ἐπιλέκτων καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας καταπλεύσαντες ἐπίκουροι, περιέζωσαν τοὺς ἐντὸς τοῦ τείχους παρεισπεσόντας. Περὶ τὰ χαράγματα ἀντήχησαν πανταχόθεν αἱ σάλπιγγες, καὶ συνηλάλαξαν οἱ στρατοί, καὶ ὥρμησαν διὰ μιᾶς ἐπὶ τὸν λιμένα, ἐπὶ τοὺς πύργους, ἐπὶ τὰ τείχη· εὐθαρσῶς δ' ἐπεχείρησαν τὰς προσβολὰς αὐτῶν καὶ οἱ τὸ θέατρον προκαταλαβόντες λογάδες ἄνδρες· ὥστε δεινὴ ἐπεκράτησεν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀγωνία, οἱ δὲ ὄχλοι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων περιεφέροντο τῇδε κἀκεῖσε θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, διότι ἐνόμιζον ἤδη τὴν πόλιν κυριευθεῖσαν. Ἀλλ' οἱ ἐπὶ τὸ θέατρον τεταγμένοι ἄνδρες γενναίως ἀπέκλεισαν τοὺς ἐν αὐτῷ πολεμίους, λαβόντες δὲ καὶ ἄλλας ἐπικουρίας οὐ μόνον τὴν ἔξοδον αὐτῶν διεκώλυσαν ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ὀχυρώματος ἤρχισαν νὰ θλίβωσιν αὐτούς. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἑκατέρωθεν, ἐν οἷς καὶ ὁ πρύτανις τῶν Ροδίων Δαμοτέλης καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν ἐμβαλόντων Ἄλκιμος καὶ Μαντίας, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν ἔξωθεν πιέζοντες ἀδιαλείπτως ἀνενεοῦντο, οἱ δ' ἐντὸς τοῦ θεάτρου οὐδεμίαν ἐλάμβανον βοήθειαν, ἐπὶ τέλους πλεῖστοι μὲν τούτων ἐφονεύθησαν, πολλοὶ δὲ ἠχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δὲ φυγόντες πρὸς τὸν βασιλέα διεσώθησαν. Ὅθεν ἀπέτυχε καὶ αὕτη ἡ ἔφοδος.

Ἔτος ὅλον περίπου διήρκει ἡ πολιορκία αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐν ἐκτάσει ἐξεθέσαμεν, ἵνα δώσωμεν πρὸς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἔννοιάν τινα τῆς προόδου τῆς γενομένης ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς περὶ τὴν μηχανικὴν τέχνην· προόδου τοσαύτης ὥστε, κατὰ τοὺς ἀκολούθους τῆς ἀρχαιότητος χρόνους καὶ μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος, οὐδὲν

φοβερώτερον καὶ δραστικώτερον ἐπενοήθη τῶν ἑλεπόλεων ἐκείνων καὶ κριῶν, δι' ὧν τὰ ἰσχυρότερα τείχη διεσείοντο καὶ κατεστρέφοντο, οὐδὲν ἧττον ἢ διὰ τοῦ σημερινοῦ πυροβολικοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐπὶ κατεζευγμένων πλοίων πύργοι καὶ τὸ πλωτὸν περιχαράκωμα τοῦ Δημητρίου ἐνθυμίζουσι μέχρι τινὸς τὰς πλωτὰς πυροβολοστοιχίας τὰς κατὰ πρῶτον ἐν ἔτει 1782 ἐπινοηθείσας ἐπὶ τῆς περιφήμου ἀμύνης ἣν ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Ἔλλιοτ διεξήγαγεν ἐκ Γιβραλτάρη κατὰ τῶν Γάλλων. Ἀλλά, ὅσον θαυμαστὸν καὶ ἂν ὑπῆρξε τὸ μηχανικὸν τοῦ Δημητρίου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀποτυχίαι τοῦ πολιορκητοῦ τούτου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεξήγητοι, ἴσως διότι ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, ὅστις εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάρτυς, δὲν ἐξέθηκεν ἀκριβῶς τὰ πράγματα. Δὲν δυνάμεθα λ. χ. νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ὁ Δημήτριος, ἔχων 200 πολεμικὰ πλοῖα, δὲν κατώρθωσεν, ἂν ὄχι νὰ κυριεύσῃ τὸν λιμένα, τοὐλάχιστον νὰ διακωλύσῃ τὴν πρὸς τὰ ἔξω κοινωνίαν αὐτοῦ, οὐ μόνον δ' ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδον στόλων ὁλοκλήρων κομιζόντων τροφὰς καὶ στρατεύματα ἀλλ' οὐδὲ τὰς εὐαρίθμους πολεμικὰς τῶν Ροδίων νῆας δὲν ἠμπόδιζε νὰ ἐξέρχωνται ἵνα προσβάλλωσι καὶ κυριεύωσι τὰ ἰδικά του πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα, καὶ ἔπειτα πάλιν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν λιμένα. Ἢ πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔφοδον παράδοξον τοῦτο, ὅτι δὲν συνεκεντρώθη πᾶσα τῆς ἐπιθέσεως ἡ βία εἰς τὸ ἀνοιχθὲν ῥῆγμα; διότι, ἂν τοῦτο ἐγίνετο καὶ ὑπεστηρίζετο τὸ κίνημα ὑπὸ τῶν εἰς τὴν πόλιν παρεισπεσόντων 1.500, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ εὐδοκιμήσῃ τὸ ἐπιχείρημα. Ὁπωσδήποτε, ἂν καὶ ἀπαράμιλλος ὑπῆρξεν ἡ καρτερία καὶ ἡ περὶ τοὺς πόρους δαψίλεια τῶν Ροδίων, ἐπειδὴ ὅμως οἱ τοῦ Πολιορκητοῦ πόροι ἦσαν πολὺ μείζονες καὶ ἐπειδὴ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι οὐδὲν φρούριον δύναται ἐπ' ἄπειρον ν' ἀνθέξῃ εἰς τοσοῦτο δεινὴν πολιορκίαν, ὁ Δημήτριος ἤθελε κατασταθῆ κύριος ἐπὶ τέλους τῆς Ρόδου, ἐὰν τὰ ποικίλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συμφέροντα ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ παραμείνῃ πλειότερον ἐνταῦθα. Ἀλλά, ἐνῷ παρεσκευάζετο εἰς νέας ἐπιθέσεις, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ροδίους πόλεμον ἐπὶ εὐλόγοις ὅσον ἐνδέχεται ὅροις, διότι τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα ἀπαιτοῦσι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Καὶ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις προσελθόντες εἶπον ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ηὐδοκίμησεν ὥστε, ἂν δὲν ἐπέλθῃ ταχίστη βοήθεια, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ θέλει ἀποβῆ αὐτόθι δυσκαταγώνιστος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ρόδιοι φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦσαν εὐδιάθετοι πρὸς εἰρήνην οὐ μόνον διότι ἔπαθον πολλὰς ζημίας ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις ὑπέσχετο νέας τροφὰς καὶ ἐπικουρίας 3.000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τούτων ἀπέστειλε προσφάτως ἐπιστολὰς συμβουλεύων νὰ εἰρηνεύσωσιν ὅσον ἐνδέχεται συμφερώτερον πρὸς Ἀντίγονον. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα τοῦ 304 συνωμολογήθησαν μεταξὺ Ροδίων καὶ Δημητρίου, τῇ μεσολαβήσει τῶν Αἰτωλῶν πρέσβεων, αἱ ἀκόλουθοι συνθῆκαι· «Αὐτόνομον καὶ ἀφρούρητον εἶναι τὴν πόλιν καὶ ἔχειν τὰς ἰδίας προσόδους· συμμαχεῖν δὲ Ροδίους Ἀντιγόνῳ, πλὴν ἐὰν ἐπὶ Πτολεμαῖον στρατεύηται· καὶ δοῦναι τῶν πολιτῶν ὁμήρους ἑκατὸν οὓς ἂν ἀπογράψηται Δημήτριος, πλὴν τῶν ἀρχὰς ἐχόντων». Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πολιορκία. Οἱ Ρόδιοι ἐτίμησαν ἐξαιρέτως ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ κρισίμῳ ἐκείνῳ ἀγῶνι διαπρέψαντας συμπολίτας· ἀπηλευθέρωσαν τοὺς δούλους τοὺς εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συντελέσαντας, ἵδρυσαν ἀνδριάντας εἰς τοὺς βασιλεῖς Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον, καὶ ἰδιάζοντα ἀπένειμαν δείγματα εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποδόντες αὐτῷ τὸ τοῦ «Σωτῆρος» ἐπώνυμον· ἠνώρθωσαν δ' ἐνταυτῷ τὰς ζημίας ὅσας ὑπέστη ἡ πόλις καὶ εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἔκτοτε ἴσχυσαν, ἀποτελέσαντες μίαν τῶν πρώτων τότε δυνάμεων, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀνθέ-

ξωσι καὶ εἰς τὸν ἰσχυρότατον τῶν δυναστῶν. Ὁ δὲ Δημήτριος μέγα μὲν ἐκτήσατο τῇ ἀληθείᾳ ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου κλέος, ἔκτοτε ἰδίως λαβὼν τὸ ἱστορικὸν τοῦ «Πολιορκητοῦ» ἐπώνυμον, καὶ νέα ἔδωκε δείγματα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς, καταλιπὼν εἰς τοὺς Ροδίους, εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τοῦ τε μεγαλείου τῶν πολιορκητικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνων ἀνδρείας, τὴν ἑλέπολιν, ἀπὸ τοῦ μετάλλου τῆς ὁποίας ὁ λίνδιος Χάρης κατεσκεύασε βραδύτερον τὸν περίφημον κολοσσὸν τῆς Ρόδου. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ὁ Δημήτριος ἀπέτυχε· καὶ ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν ν' ἀποδεχθῇ τὰς προτάσεις τὰς ὁποίας οἱ Ρόδιοι καθυπέβαλον αὐτῷ ἐν τῇ παραμονῇ τῆς πολιορκίας, δι' ὧν εἶχον εἰπεῖ ἑαυτοὺς προθύμους καὶ κατὰ Πτολεμαίου μετὰ 'Αντιγόνου νὰ συμμαχήσωσιν· ἐνῷ ἤδη ρητῶς συνωμολογήθη ὅτι οὐδέποτε θέλουσιν ἀναγκασθῇ νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ Πτολεμαῖον. Πλὴν τούτου ἀπώλεσεν ἔτος ὁλόκληρον, κατέστησεν ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν δύναται νὰ θαλασσοκρατήσῃ· καὶ ἤδη ἠναγκάζετο νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν 'Αθηνῶν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολιορκουμένων, ὥστε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρόδηλον ἐγίνετο, ὁπόσον ματαία ἦτο ἡ τοῦ 'Αντιγόνου ἀξίωσις τοῦ νὰ διαδεχθῇ ἀκεραίαν τὴν τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου κληρονομίαν.

'Εκ Ρόδου ὁ Δημήτριος ἔπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πολυσπέρχων εἶχον διαπράξει πολλὰς κατακτήσεις, ὁ δὲ πρῶτος ἐπ' ἐσχάτων ἐπολιόρκησε καὶ αὐτὰς τὰς 'Αθήνας. Ὁ Δημήτριος ἀπεβιβάσθη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 304, εἰς Βοιωτίαν καὶ ἀπειλήσας οὕτως ἐκ τοῦ ὄπισθεν τὸν Κάσσανδρον ἠνάγκασεν αὐτὸν οὐ μόνον τὴν πολιορκίαν τῶν 'Αθηνῶν νὰ διαλύσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Θεσσαλίας. Τοῦτο δὲ κατορθώσας καὶ συνομολογήσας πρὸς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν κατὰ Κασσάνδρου καὶ Πολυσπέρχοντος προσῆλθεν εἰς 'Αθήνας, ὅπου διέτριψεν ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἡ πόλις αὐτη, ἡ τοσοῦτον ταπεινωθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην ἐν αὐτῇ διατριβὴν τοῦ 'Ελευθερωτοῦ, ἐξηυτελίσθη τότε ἔτι μᾶλλον, παρασυρομένη ὑπὸ τῆς ἀγνώμονος αὐτῆς ἀσθενείας καὶ ὑπενδίδουσα εἰς τὴν παντοδύναμον ἐκείνου ἀκολασίαν. Οἱ 'Αθηναῖοι ἔδωκαν ἤδη αὐτῷ εἰς κατάλυσιν τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, ἀξιοῦντες ὅτι αὐτὴ ἡ 'Αθηνᾶ ὑπεδέχετο καὶ ἐξένιζε τὸν σωτῆρα τῆς πόλεως, ἐκεῖνος δὲ κατ' οὐδὲν σεβόμενος τὴν σεμνὴν θεάν, ἣν ἐν τούτοις πρεσβυτέραν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ ἐκάλει, ἐξώκειλεν αὐτόθι εἰς τοσαύτην ἀσωτίαν ὥστε ὁ Πλούταρχος ᾐσχύνθη ν' ἀναφέρῃ ἀκριβῶς πάντα ὅσα τότε ἐγένοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς παρθένου, Καὶ τὰ ὀλίγα δὲ ὅσα ἱστορεῖ δὲν τολμῶμεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα, ἀρκούμενοι νὰ εἴπωμεν ὅτι, λόγου γενομένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου περὶ τῆς ἐσχάτης τοῦ δυνάστου ἀσελγείας, οἱ 'Αθηναῖοι ἐψήφισαν ὅτι πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου διατασσόμενον «τοῦτο καὶ πρὸς θεοὺς ὅσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον». 'Επιφέρομεν δὲ μετὰ τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Πλουτάρχου· «τοιαῦτα ἔπραττον 'Αθηναῖοι φρουρὰς ἀπηλλάχθαι καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔχειν δοκοῦντες».

'Εν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 303 ἐνέβαλεν ὁ Δημήτριος εἰς Πελοπόννησον, κηρύττων, ὡς πάντοτε, τὴν ἐλευθερίαν τῶν πόλεων· καὶ ἐκβαλὼν τὰς αἰγυπτιακὰς καὶ μακεδονικὰς φρουρὰς ἐκ Σικυῶνος, Κορίνθου, ῎Αργους καὶ ἄλλων πόλεων ἐθεοποιήθη πανταχοῦ σχεδὸν ὅπως καὶ ἐν 'Αθήναις. Μεθ' ὃ συνεκρότησεν, ὡς ἄλλοτε ὁ Φίλιππος καὶ ὁ 'Αλέξανδρος, κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ 'Ισθμῷ συνέδριον, ὅπου, συνελθόντων πολλῶν ἀνθρώπων, ἀνηγορεύθη ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον ὅστις ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ προσεχῶς κατὰ τοῦ Κασσάνδρου. Τελευταῖον, κατ' 'Απρίλιον τοῦ 302, ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς 'Αθήνας. 'Ενταῦθα δ' ἐγένοντο πρὸς ὑποδοχὴν καὶ δεξίωσιν αὐτοῦ χείρονα ἔτι τῶν προ-

τέρων. Ὁ Δημήτριος ἀπήτησε πρὸ πάντων νὰ μυηθῇ εὐθὺς εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ νὰ λάβῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἅπαντας τῶν μυουμένων τοὺς βαθμοὺς ἀπὸ τῶν μικροτέρων μέχρι τῶν μεγίστων. Ἡ ἀξίωσις αὕτη τοῦ βασιλέως ἀντέβαινεν εἰς τοὺς ἱερωτάτους τῆς πόλεως νόμους, καθ' οὓς ἕκαστος ὤφειλε πρῶτον νὰ μυηθῇ εἰς τὰ μικρὰ μυστήρια κατὰ μῆνα Ἀνθεστηριῶνα, ἤτοι Φεβρουάριον, καὶ ἔπειτα, μόνον μετὰ παρέλευσιν ἐνιαυτοῦ, εἰσήγετο εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια κατὰ μῆνα Βοηδρομιῶνα, ἤτοι Ὀκτώβριον. Γενομένης δὲ τῆς προτάσεως, εἷς καὶ μόνος, ὁ δᾳδοῦχος Πυθόδωρος, ἐτόλμησε ν' ἀντιτείνῃ· ἀλλ' ὁ ἀναιδέστατος Στρατοκλῆς προέτεινε πρῶτον μὲν τὸν Μουνιχιῶνα μῆνα, ἤτοι τὸν Ἀπρίλιον, εἰς ὃν ἤδη εὑρίσκοντο, νὰ μετονομάσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου Ἀνθεστηριῶνα καὶ νὰ τελέσωσι τὰ μικρὰ μυστήρια, ἔπειτα δὲ ἀμέσως πάλιν τὸν αὐτὸν Μουνιχιῶνα νὰ ἀποκαλέσωσι Βοηδρομιῶνα, καί, τελέσαντες τὰ μεγάλα μυστήρια, νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς αὐτὰ τὸν Δημήτριον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ συνέβησαν τότε καὶ ἄλλα πολλὰ αἰσχρά, καὶ ᾄσματα ἐποιήθησαν δι' ὧν ὁ Δημήτριος ἐκαλεῖτο ὁ μέγιστος τῶν θεῶν· ὁ δὲ μέγιστος οὗτος τῶν θεῶν παραδόξως πως ἀνταπέδιδε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλείψωμεν, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν διέταξε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταβάλωσιν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς 250 τάλαντα ἀργυρίου, ἤτοι 9 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, κατὰ τὴν σημερινὴν τοῦ ἀργυρίου ἀξίαν, καὶ κομισθέντων ἐνώπιον αὐτοῦ τῶν χρημάτων, ὁ Δημήτριος στραφεὶς πρὸς τὴν περιβόητον Λάμιαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν ἑταίρας· «Λάβετέ τα εἶπε, διὰ τὸ ψιμύθιόν σας». Περὶ ταῦτα διέτριβεν ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀθήναις ἰδίως παντάπασι λησμονῶν τὰς νομίμους αὐτοῦ συζύγους, τήν τε Ἀθηναίαν Εὐρυδίκην, καὶ τὴν εὐγενῆ Φίλαν, τὴν Ἀντιπάτρου θυγατέρα, καὶ τὴν καλὴν Δηιδάμειαν, τὴν θυγατέρα Αἰακίδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου· πρὸ πάντων δὲ παντάπασι λησμονῶν ὅτι τοσαύτη ἀκολασία ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων βουλευμάτων ὅσα ἐμέλετα αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, βουλευμάτων τῶν ὁποίων ἤδη ἐρχόμεθα ν' ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας περιπετείας.

Ἐν θέρει τοῦ ἔτους 302 ἐστράτευσεν ὁ Δημήτριος, ὡς ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τοῦ δυνάστου τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου, ὅστις εἶχεν ἤδη προαποβάλει ἁπάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις, παρεκτὸς τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Κάσσανδρος ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ἤλπισε ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν Δημήτριον, διότι οὐδένα εἶχε τότε σύμμαχον, ὅθεν ἐξέπεμψε πρεσβευτὰς πρὸς Ἀντίγονον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐξαιτούμενος τὴν διάλυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἐκεῖνος γέρων ἀπεκρίθη ὅτι μίαν γινώσκει διάλυσιν, τὴν πλήρη τοῦ Κασσάνδρου ὑποταγήν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, δι' ἧς ὁ Ἀντίγονος παρίστατο ὡς ὁ μόνος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονόμος καὶ ἐθεώρει τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς ὡς ἁπλοῦς αὐτοῦ ὑποτελεῖς, κατέπληξεν οὐ μόνον τὸν Κάσσανδρον ἀλλὰ καὶ τοὺς τρεῖς ἄλλους δυνάστας· διότι, καταβληθέντος τοῦ Κασσάνδρου, δυσκόλως ἤθελε σωθῇ πρῶτος ὁ Λυσίμαχος καὶ ἔπειτα ὁ Πτολεμαῖος, τελευταῖον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σέλευκος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη ὁ Σέλευκος διατελέσας ὅλως ἀμέτοχος τῶν ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων οὓς διεξῆγον πρὸς δυσμὰς οἱ ἄλλοι δυνάσται, εἶχε συγκροτήσει ἐν τῇ ἄκρᾳ Ἀνατολῇ κράτος ὑπέρογκον. Ἐκ Βαβυλῶνος, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους τούτου καὶ ὅπου ὁ Σέλευκος, ἐν ἔτει 305, ἔλαβεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δυνάσται, τὸ τοῦ βασιλέως ἀξίωμα, ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐξηπλοῦτο εἰς πάντας τοὺς σατράπας τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν μέχρις Ὤξου καὶ Ἰαξάρτου, πρὸς δὲ Σανδρόκοτον, τὸν ἐπιχώριον ἡγεμόνα τῶν περὶ Ἰνδὸν χωρῶν, αἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἀποβάλει τὴν ἑλληνικὴν ἡγεμονίαν, διετέλει, ὡς φαίνεται, ὁ Σέλευκος εἰς φιλικωτάτας σχέσεις, λαβὼν παρ' αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ 500 πολεμιστηρίους ἐλέ-

φαντας. Οὐδὲν ἧττον καὶ ὁ Σέλευκος αὐτὸς δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὸν Ἀντίγονον, ἐὰν ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ καταβάλῃ ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντας τοὺς λοιποὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. Ὅθεν κοινὸς ἤδη ἐλογίσθη ὁ κίνδυνος, καί, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Κασσάνδρου, εὐχερῶς συνεκροτήθη συμμαχία τετραπλῆ μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, τῆς Θρᾴκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀπωτάτω Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τελευταῖον ὁλοσχερῶς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ἐξ οὗ δὲν ἔπαυον ἀδιακόπως περὶ τῶν ὅλων ἀγωνιῶντες. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ σύμμαχοι νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, καθὸ κυριωτάτην ἑστίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασεν ὁ Λυσίμαχος διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν ἀντικρὺ μεγάλην χερσόνησον, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὥρμησαν ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ὁ Σέλευκος, ἀπὸ μεσημβρίας δὲ ὁ Πτολεμαῖος.

Νόμισμα Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου

(Κεφαλὴ Δημητρίου κερασοφόρος. Ποσειδῶν στηριζόμενος ἐπὶ τῆς τριαίνης καὶ ἐπιγραφὴ «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ»).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δημήτριος εἶχε προελάσει εἰς Θεσσαλίαν καὶ συνήντησεν ἐνταῦθα τὸν Κάσσανδρον, ὅστις ὅμως ἐπιτηδείως ἀποφεύγων πᾶσαν κρίσιμον μάχην ἠδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτὸν μέχρις οὗ ὁ Ἀντίγονος, θεωρῶν ἑαυτὸν πανταχόθεν ἐν Ἀσίᾳ ἀπειλούμενον, ἠναγκάσθη νὰ μετακαλέσῃ παρ' ἑαυτῷ τὸν υἱόν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 302. Ἐκπλεύσαντος δὲ τοῦ Δημητρίου εἰς Ἔφεσον, ἔπεμψε καὶ ὁ Κάσσανδρος ὅσα ἠδυνήθη στρατεύματα εἰς τὸ κύριον τοῦ πολέμου στάδιον, ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν Πλείσταρχον, αὐτὸς δὲ παρέμεινεν ἐν Εὐρώπῃ. Συνηθροίσθησαν λοιπὸν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ οἱ στρατοὶ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου ἀφ' ἑνὸς καὶ οἱ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου ἀφ' ἑτέρου, διότι ὁ Πτολεμαῖος βραδέως ὁπωσοῦν ἤλαυνε διὰ τῆς Συρίας ἀποφεύγων, κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῦ χαρακτῆρα, πάντα κρίσιμον ἐπιθετικὸν ἀγῶνα· καὶ ἐν θέρει τοῦ ἔτους 301, συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης, περὶ Ἶψον τῆς Φρυγίας, μεταξὺ Ἀντιγόνου, Δημητρίου Λυσιμάχου καὶ Σελεύκου, ἀπεφασίσθη ἡ τῆς Ἀσίας τύχη.

Ὁ Ἀντίγονος παρέταξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ 70.000 πεζῶν καὶ 10.000 ἱππέων, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀντέταξαν 64.000 πεζῶν καὶ 10,500 ἱππεῖς· κατὰ τοῦτο λοιπὸν αἱ δυνάμεις ἑκατέρωθεν ἦσαν σχεδὸν ἴσαι. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχεν εἰμὴ 75 ἐλέφαντας, ὁ δὲ Σέλευκος συνεπήγετο 400 ἤ. κατ' ἄλλους, 480, ἐξ οὗ γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ κοινοτέρα σύνεσις ὑπηγόρευεν εἰς τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Ἀσίας ν' ἀποφύγῃ πάντα ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθ' ὃν ἡ ἀσύγκριτος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ περὶ τοὺς ἐλέφαντας ὑπεροχὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην· ἐνῷ, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ κατὰ μικρὸν φθείρων τὰς δυνάμεις τῶν πολεμίων ὁ Ἀντίγονος ἤθελε πιθανώτατα κατισχύσει, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ τῶν συμμάχων ἕνωσις οὐδὲ εἰλικρινὴς οὐδ' ἀσφαλὴς ἦτο, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος δὲν συνέπραττε μετὰ πολλοῦ ζήλου, οὐδ' ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσπασθῇ ὅλως διόλου ἀπὸ τῶν ἄλλων διά τινων παραχωρήσεων. Καὶ ὅμως ὁ Ἀντίγονος ἐπέμενεν εἰς τὸ ν' ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐπέμενε καίτοι διστάζων περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἢ μᾶλλον προαισθανόμενος τὴν συμφοράν, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι αὐτὸς ὁ ἄλλοτε ἀπέναντι τῶν πολεμίων τοσοῦτον εὔθυμος, καὶ περὶ τὰς ἀποφάσεις ταχύς, καὶ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων ἐνεργός, ἐκάθητο ἤδη σύννους καὶ σιωπηλός, καὶ συμβουλευόμενος μετὰ τοῦ Δημητρίου περὶ τοῦ πρακτέου, ὅπερ οὐδέποτε ἄλλοτε ἔπραξε, καὶ συνέστησεν

αὐτὸν εἰς τὸ πλῆθος ὡς διάδοχον, καὶ ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἠτήσατο νίκην παρὰ τῶν θεῶν ἢ θάνατον ἀναίσθητον πρὸ τῆς ἥττης.

Ταῦτα πάντα ἀποχρώντως ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ 'Αντίγονος δὲν εἶχε τὸ σύνηθες αὐτοῦ θάρρος ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν τῆς κρισίμου μάχης· διατί λοιπὸν ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν μάχην ταύτην; Διότι οὕτω τιμωροῦνται αἱ παράλογοι καὶ ὑπέρμετροι ἀξιώσεις· εἰς τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ κανόνες τῆς κοινῆς συνέσεως. Ἂν ὁ 'Αντίγονος ἠρκεῖτο ν' ἀποβῇ εἷς τῶν κληρονόμων τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου, ἔστω καὶ ὁ πάντων μέγιστος, εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ἢ μᾶλλον δὲν ἤθελον ἴσως περιέλθει εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀγωνίζεται περὶ τῶν ὅλων πρὸς τοὺς συγκληρονόμους.'Αλλ' ὁ 'Αντίγονος διήγαγε τὰ τελευταῖα πεντεκαίδεκα τῆς ζωῆς του ἔτη ὀνειρευόμενος τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους, ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Πῶς ἦτο ἤδη δυνατὸν νὰ παραχωρήσῃ ἀξιόλογον τῆς κυριαρχίας ταύτης μέρος εἰς τὸν Πτολεμαῖον ; ἢ πῶς ἐπιστάσης τῆς κρισίμου ὥρας, καθ' ἣν προέκειτο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μιᾶς τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκεν, ἠδύνατο ἤδη νὰ προτιμήσῃ ἀναβολὰς καὶ χρονοτριβάς, δι' ὧν ἐσῴζετο μὲν αὐτὸς πιθανώτατα, δὲν ἦτο ὅμως βέβαιον ὅτι κατεβάλλοντο καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ; Ὅθεν ἐφέρετο ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἑκὼν ἄκων, ὑπὸ ἀκαταμαχήτου τινὸς ἀνάγκης, ἣν οἱ μὲν κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσιν εἱμαρμένην, οἱ δὲ φιλοσοφικώτερον μελετῶντες τὰ τῆς ἱστορίας θεωροῦσιν εὐλόγως ὡς τιμωρίαν ἀπαραίτητον τῆς ἀμέτρου φιλαρχίας.

Καὶ ἀρξαμένης λοιπὸν τῆς μάχης ὁ μὲν Δημήτριος λαμπρῶς μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἀγωνισάμενος πρὸς τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων, τὸ ἀγόμενον ὑπὸ 'Αντιόχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, ἔτρεψεν αὐτὸ κατὰ κράτος· ἀλλά, λησμονῶν τὸ δίδαγμα τὸ τοσάκις ὑπὸ τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου δοθέν, τῆς σώφρονος διώξεως ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐξηκολούθησε τρέχων ἀκατάσχετος κατόπιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἡττηθέντων καὶ μηδόλως φροντίζων τί γίνεται ὄπισθεν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σέλευκος, ἰδὼν τότε τὴν φάλαγγα τοῦ 'Αντιγόνου γυμνὴν ἱππέων, περιέζωσεν αὐτὴν καὶ ἠπείλησε πανταχόθεν διὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως καὶ μάλιστα διὰ τῶν πολυαρίθμων ἐλεφάντων, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἄλλα μὲν ἀποσπάσματα τῆς φάλαγγος ἐκείνης ηὐτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ἄλλα δὲ ἐτράπησαν. Μόνος ὁ 'Αντίγονος μετ' ὀλίγων τινῶν δὲν ἐνέδωκε· καὶ ὅτε, περιστοιχισθεὶς πανταχόθεν, ἤκουσέ τινα τῶν περὶ αὐτὸν εἰπόντα· «ἐπὶ σὲ οὗτοι, βασιλεῦ». «Καὶ τίνα ἄλλον πλὴν ἐμοῦ σκοπὸν ἔχουσιν;» ἀπεκρίθη ἀταράχως καὶ ἀγερώχως. «'Αλλ' ὁ Δημήτριος θέλει ἔλθει εἰς βοήθειαν ἡμῶν». Καὶ ταύτην τὴν ἐλπίδα σῴζων μέχρι τέλους ἐνεκαρτέρει περισκοπῶν πανταχόθεν τὸν υἱόν· ἀλλ' εἰς μάτην προσεδόκα· οὐδεὶς ἤρχετο εἰς βοήθειαν· καὶ ἐν τούτοις ὁ κύκλος ὁ περιζωννύων αὐτὸν συνεσφίγγετο, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸν βαλλόμενα ἀκοντίσματα ἐπολλαπλασιάζοντο· καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ ὀπαδοί, ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐγκατέλειπον αὐτόν, καὶ ἔπεσε τελευταῖον ὁ ἀτρόμητος γέρων, εἷς δὲ μόνος παρέμεινε παρὰ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὁ λαρισαῖος Θώραξ.

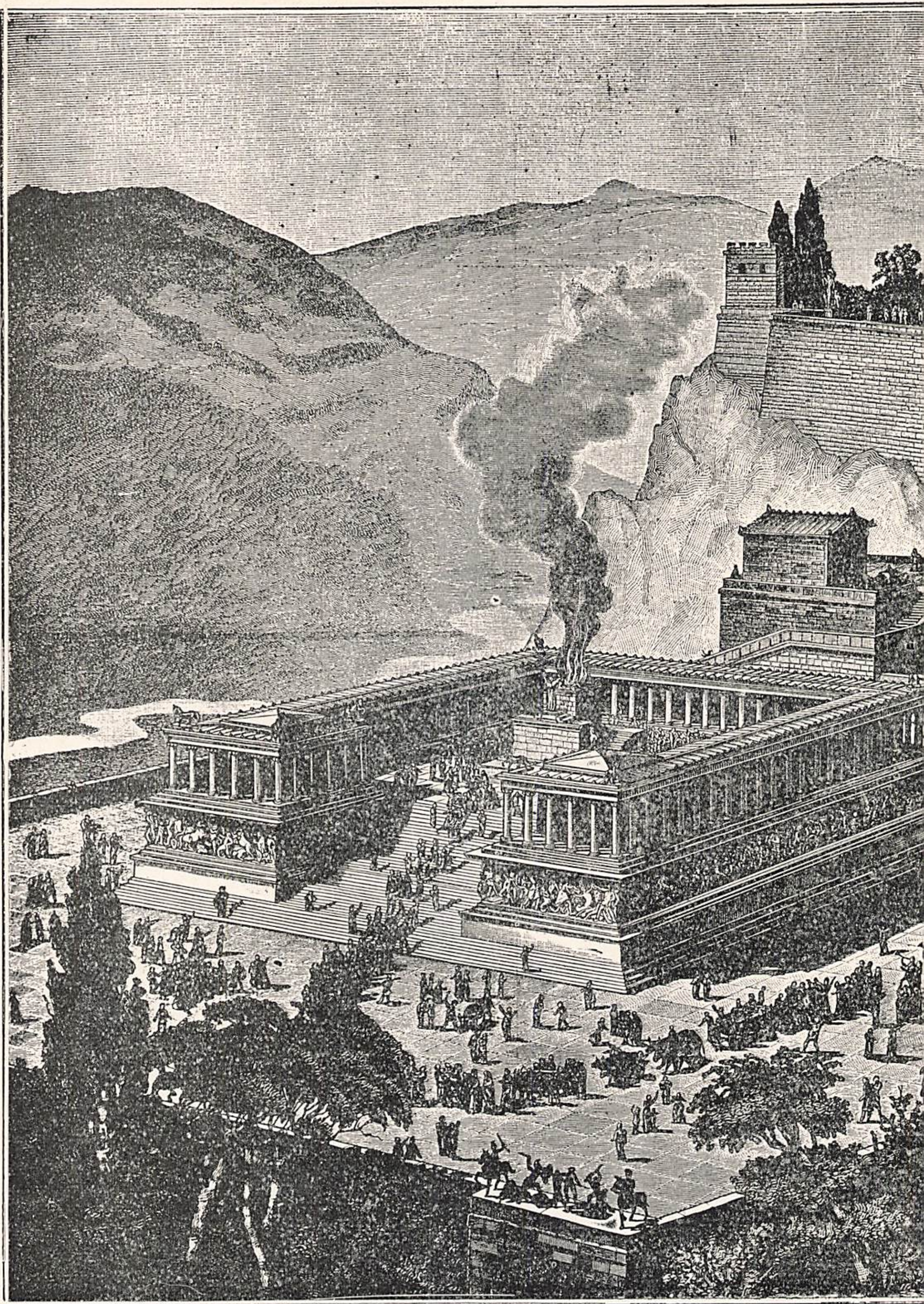
Τοιουτοτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 81 ὁ 'Αντίγονος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πεσὼν ἐνδόξως τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐπαξίως τῶν μεγάλων τοῦ βίου αὐτοῦ ἀγώνων καὶ ἀξιώσεων. Ὁ Δημήτριος ἐπανελθὼν βραδέως ἀπὸ τῆς διώξεως καὶ μηδεμίαν ἤδη ἔχων ἐλπίδα ν' ἀνορθώσῃ τὰ πράγματα ἔφυγε μετὰ πεντακισχιλίων πεζῶν καὶ τετρακισχιλίων ἱππέων εἰς Ἔφεσον, ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν μεταβάντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον ἐξακολουθήσαντα τὸ πολυτάραχον αὐτοῦ στάδιον. Οἱ δὲ νικηταὶ τὸν μὲν νεκρὸν τοῦ 'Αντιγόνου διὰ βασιλικῶν ἐκήδευσαν τιμῶν, ἐπεχείρησαν δὲ ἀμέσως τὴν διανομὴν

τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἡ διανομὴ ἐγένετο κυρίως μεταξὺ τῶν δύο πρωταγωνιστῶν τοῦ τελευταίου κατορθώματος, ἤτοι τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Λυσιμάχου, διότι ὁ μὲν Πτολεμαῖος, ὡς ἐλάχιστα συμπράξας, ἀπεκλείσθη πάσης νέας ὠφελείας, ὁ δὲ Κάσσανδρος ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπέκτασίν τινα ἐν Ἀσίᾳ· εἰς μόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον, ὅστις αὐτοπροσώπως μετέσχε τοῦ ἀγῶνος, ἀπενεμήθη ἡ Κιλικία. Καὶ ὁ μὲν Σέλευκος ἔλαβεν ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ τὰ ἀνατολικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁ δὲ Λυσίμαχος τὰ δυτικώτερα τῆς χερσονήσου ταύτης. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων παρέμειναν ἐνταῦθα χῶραί τινες οὐδέτεραι· ἡ Κιλικία, ἥτις ἐδόθη, ὡς πρὸ μικροῦ εἴρηται, εἰς τὸν Πλείσταρχον, ἡ Καππαδοκία, ἧς ἦρχεν ὁ ἐπιχώριος ἡγεμὼν Ἀριαράθης (1), ἡ Ἀρμενία, ἧς προΐστατο ἕτερος ἐπιχώριος ἡγεμών, ὁ Ὀρόντης, καὶ ὁ Πόντος, τοῦ ὁποίου ἐδυνάστευον ἐπίσης οἱ ἐπιχώριοι Μιθριδάται. Ἐκ δὲ τῶν οὐδετέρων τούτων χωρῶν ἡ μὲν Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πόντος καὶ ἡ Κιλικία ὑπήκουον μᾶλλον εἰς τὸν Λυσίμαχον.

Αὕτη ἡ περὶ Ἴψον μάχη, ἡ συγκροτηθεῖσα 22 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἶναι γεγονὸς σπουδαιότατον, διότι δι' αὐτῆς ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ἐπὶ μακρὸν ἡ τύχη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς· τφόντι ἔκτοτε δὲν ἔπαυσαν ἐνταῦθα ἄρχοντες ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἑκατονταετηρίδας. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην πράγματα ὑπέκυψαν εἰσέτι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς ποικίλας μεταβολάς. Οὔτε ὁ Λυσίμαχος οὔτε ὁ Κάσσανδρος ἐπέπρωτο ν' ἀποβῶσιν ἀρχηγέται διαρκῶν δυναστειῶν· ἐπὶ τέλους τῆς Εὐρώπης ἦρξεν ἡ τοῦ Ἀντιγόνου γενεά, ὡς θέλομεν ἤδη ἱστορήσει διὰ βραχέων.

Ὁ Δημήτριος ἀπῆλθεν ἐξ Ἐφέσου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἤλπιζε νὰ εὕρῃ προθύμους νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν καὶ ὑποστηρίξωσιν ἐν τῇ ἀτυχίᾳ τὴν ὁποίαν ὑπέστη. Ἀλλ' ἔτι περὶ τὰς Κυκλάδας εὑρισκόμενος εἶδε προσερχομένους πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων ἐντολὴν ἔχοντας νὰ παρακαλέσωσιν αὐτὸν ν' ἀπέχῃ τῆς πόλεως ταύτης, διότι ὁ δῆμος ἐψήφισε νὰ μὴ δεχθῶσιν οὐδένα τῶν βασιλέων. Τοῦτο τῶν Ἀθηναίων τὸ πολίτευμα ἐλύπησεν αὐτὸν πλειότερον ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς συμφορᾶς ἣν ἐν Ἀσίᾳ πρὸ ὀλίγου ἔπαθεν· ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου δὲν ἐπτοήθη. Ἐπειδὴ κατεῖχεν εἰσέτι πόλεις ἱκανὰς ἐν Πελοποννήσῳ, μάλιστα τὴν ἀξιόλογον Κόρινθον, καὶ πλὴν τούτων τινὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας, καὶ τὴν Κύπρον, καὶ τὴν Φοινίκην, μέγας δὲ ἦτο καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὁ Δημήτριος ἐξηκολούθει θαλασσοκρατῶν καὶ ἠδυνήθη αὖθις ν' ἀποβῇ φοβερὸς εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐξαιρέτως δὲ ἐπίεσε τὸν Λυσίμαχον δῃώσας πολλὰ τῆς Θράκης παράλια καὶ ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν συλλεγείσης λείας δυνηθεὶς ν' αὐξήσῃ τοὺς μισθοφόρους αὐτοῦ. Ὁ Λυσίμαχος οὐδένα εἶχε στόλον· τοσαῦτα δὲ πάσχων ἀπὸ Δημητρίου ἐφοβεῖτο ἀφ' ἑτέρου μήπως καὶ ὁ Σέλευκος, ὅστις ἀπέβη ἤδη ἰσχυρότερος ἢ ἄλλοτε ὁ Ἀντίγονος, ἐπιχειρήσῃ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Λυσίμαχος ἐνόμισε φρόνιμον, τῷ 300, νὰ προτείνῃ ἰδίαν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον συνθήκην συμμαχίας. Εἰς τοῦτο εὑρέθη ὁ Πτολεμαῖος πρόθυμος, διότι ἦτο μὲν ὡσαύτως

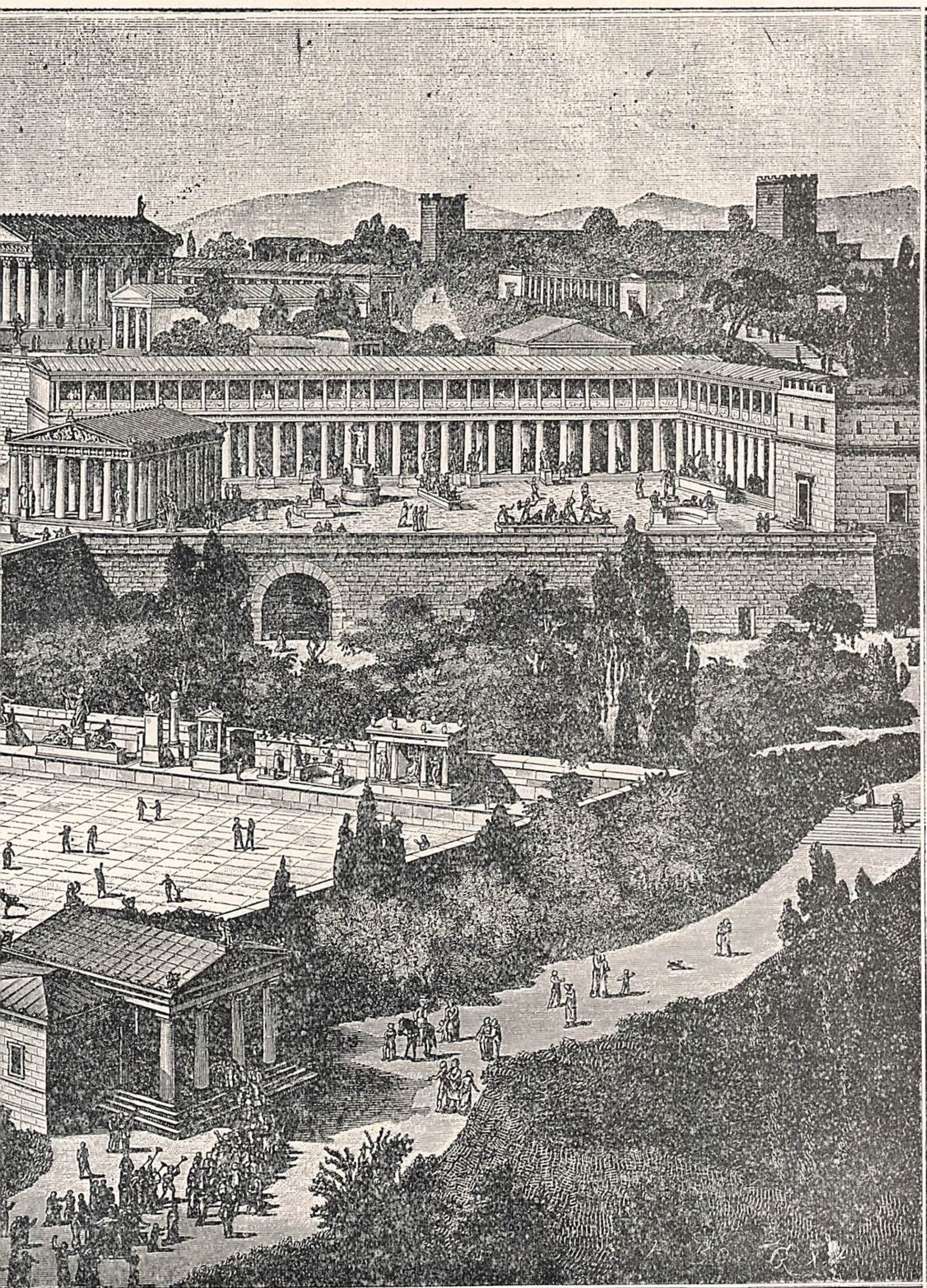
(1) Ὁ Ἀριαράθης οὗτος εἶναι ὁ Ἀριαράθης Γ' υἱὸς ἢ ἔγγονος τοῦ ὑπὸ Περδίκκου φονευθέντος Ἀριαράθου Β' ἐπελθὼν ἐξ Ἀρμενίας, ἔνθα μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀριαράθου Β' εἶχεν εὕρει καταφύγιον παρὰ τῷ ἄρχοντι τῆς χώρας Μιθροβαρζάνῃ. Τῷ 302 π. Χ ἐπωφεληθεὶς τὸν τότε ἐν μ. Ἀσίᾳ διεξαγόμενον μεταξὺ τῶν μακεδόνων στρατηγῶν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ καταλαβὼν τὴν πάτριον χώραν καὶ ἐξουσίαν, ἀφοῦ ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν μακεδόνα στρατηγὸν διοικητὴν Καππαδοκίας, ἀνεκτήσατο την πατρῷαν ἀρχήν.

ΠΕΔΙΑΣ ΤΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥΝΤΟΣ

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΩΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ

Η Α

ΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ Η ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΑΤΤΑΛΟΥ

ΑΜΟΥ

).

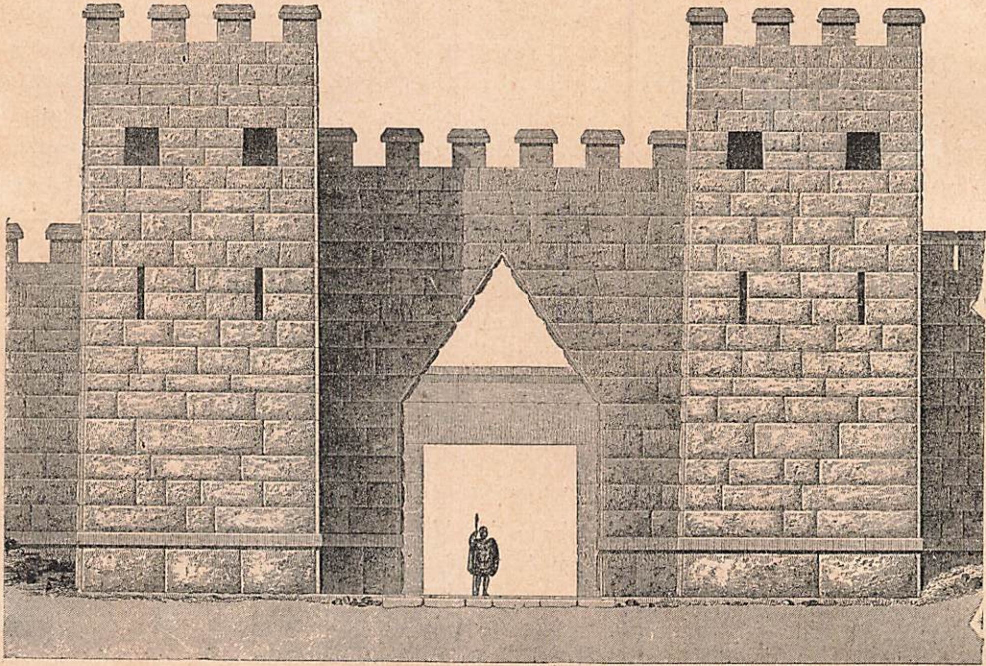
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,

δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ Σελεύκου, τοῦ μηδεμίαν θελήσαντος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὠφέλειαν καὶ ἰδίως μὴ ἐπιτρέψαντος αὐτῷ τὰ τῆς Συρίας παράλια, τὰ ὁποῖα ὁ Πτολεμαῖος ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον παράρτημα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ ἀρχῆς, διετέλει δὲ δυσανασχετῶν καὶ κατὰ τῆς Δημητρίου θαλασσοκρατίας ἧς ἕνεκα ἐκωλύετο ν' ἀνακτήσῃ τὴν οὐδὲν ἧττον ποθουμένην ὑπ' αὐτοῦ Κύπρον. Συνωμολογήθη λοιπὸν εὐκόλως ἡ συμμαχία αὕτη, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ὁποίας ὁ Λυσίμαχος συνεζεύχθη τὴν Πτολεμαίου θυγατέρα Ἀρσινόην, καίτοι εἶχε σύζυγον ἀγαπητήν, τὴν εὐγενῆ περσίδα Ἄμαστριν· ἀλλ' εἴδομεν ὅτι οἱ μακεδόνες ἐκεῖνοι δυνάσται δὲν ἐδίσταζον νὰ προσλαμβάνωσιν, ἅπαντες σχεδόν, δύο καὶ πλείονας συζύγους. Ἐν τούτοις ἡ συμμαχία αὕτη ἐνέβαλεν εἰς εὔλογον ἀνησυχίαν τὸν βασιλέα Σέλευκον, ὅστις ἀναλογιζόμενος ὅτι οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὠφέλειαν ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, τοῦ μὴ συντηροῦντος ἀξιόλογον στόλον, ἐνῷ ὁ Δημήτριος ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ πολὺ χρησιμώτερος ἕνεκα τῶν πολλῶν πλοίων τὰ ὁποῖα εἶχε καὶ τῶν πολλῶν λιμένων οὓς κατεῖχε, τούτου ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς συμμαχίας ταύτης προέτεινε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν καλὴν τοῦ Δημητρίου θυγατέρα Στρατονίκην.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δημήτριος ἥρπασεν ἀμέσως τὴν εὐκαιρίαν ταύτην καὶ ἔδραμε μετὰ τῆς θυγατρὸς εἰς Συρίαν προς Σέλευκον, ἀποβιβασθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐξώσας ἐκεῖθεν τὸν Πλείσταρχον. Ἅμα δὲ γενομένου τοῦ στενοῦ τούτου συνδέσμους μεταξὺ Σελεύκου καὶ Δημητρίου, διελύθη ἀμέσως ὁ προηγούμενος μεταξὺ Λυσιμάχου καὶ Πτολεμαίου. Ὁ Πτολεμαῖος εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Λυσιμάχου, μὴ ὑποθέτων ποτὲ ὅτι ὁ Σέλευκος δύναται τοσοῦτον, ταχέως νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τοῦ Δημητρίου. Ἅμα ὅμως τούτου γενομένου, ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ διακινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὅλων πρὸς τοσοῦτο δεινοὺς ἀντιπάλους· ὅθεν ἔσπευσε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς αὐτούς, καὶ ἡ συνδιαλλαγὴ ἐγένετο εὐχερῶς, διότι συνέφερεν εἰς τὸν Σέλευκον καθὸ ἐπαγομένη τὴν μόνωσιν τοῦ Λυσιμάχου, συνέφερε δὲ καὶ εἰς τὸν Δημήτριον, ὅστις ἄλλον στόλον δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ εἰμὴ τὸν αἰγυπτιακόν. Ἐγένετο λοιπὸν συμβιβασμός τις, καθ' ὃν ὁ μὲν Δημήτριος ἔλαβε σύζυγον Πτολεμαΐδα τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν θαλασσοπλοΐαν αὐτοῦ, ἔλαβε παρὰ Δημητρίου ὁμήρους τινάς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἠπειρώτην ἡγεμονόπαιδα Πύρρον, ὅστις πλανώμενος ἔτι μακρὰν τῆς πατρίδος διετέλει ἀπό τινος χρόνου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Δημητρίου. Τοὺς ἄλλους τῆς συνθήκης ταύτης ὅρους δὲν γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἀνεγνώρισε τότε τὸν Δημήτριον βασιλέα Κύπρου, Κιλικίας καὶ Φοινίκης, ὁ δὲ Δημήτριος ἀνεγνώρισεν αὖθις τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεων.

Ἡ ἐνταῦθα προκύψασα εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πολύ. Ὁ Δημήτριος ᾐσθάνετο ὅτι τὸ κράτος αὐτοῦ ἦτο οὕτως εἰπεῖν μετέωρον, οὐδαμοῦ ἔχον βάσεις ὁπωσοῦν ἀσφαλεῖς. Ἡ Κιλικία καὶ ἡ Φοινίκη, ἀποτελοῦσαι τὰ κράσπεδα τῆς εὐρείας τοῦ Σελεύκου ἀρχῆς, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ πολὺ κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης· καὶ τῷόντι ὁ Σέλευκος μετ' ὀλίγον ἤρχισε ν' ἀπαιτῇ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τὰ παράλια ἐκεῖνα, νῦν μὲν χρήματα προτείνων, νῦν δὲ ἀπειλάς. Τὸν δὲ Πτολεμαῖον ἐγίνωσκεν ὁ Δημήτριος ἐπιβουλευόμενον ἀείποτε τὴν Κύπρον, οὐδ' ἔβλεπε ποῦ στηριζόμενος ἠδύνατο ν' ἀποκρούσῃ τοὺς πανταχόθεν ἐποφθαλμιῶντας εἰς τὰς κυριωτάτας αὐτοῦ ἐκείνας κτήσεις. Τούτου ἕνεκα μετ' οὐ πολύ, ἤτοι τῷ 298, ἐμελέτησε νὰ καταλάβῃ αὖθις τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἵνα προσοικειωθῇ χώραν πόρρω μὲν κειμένην τῶν ἰσχυροτάτων αὐτοῦ ἀντιπάλων, τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. καὶ διὰ τοῦτο ἀσφαλεστέραν τῶν ἄλλων κτήσεων, δυναμένην δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁρμητήριον τῶν πιθανῶν αὐτοῦ κατ' ἐκείνων ἀγώνων.

Ἔλαβε δὲ πρόφασιν καλὴν τῆς πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήσεως, τὴν νέαν τοῦ Κασσάνδρου ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Διότι καὶ ὁ Κάσσανδρος, ὑπολαμβάνων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὡς ἀπαραίτητον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας παράρτημα, καὶ βλέπων τὸν Δημήτριον ἀσθενῆ καὶ μακρὰν ἀπησχολημένον, εἶχε νομίσει πρὸ μικροῦ ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ ἄρξῃ αὖθις τῆς χώρας ταύτης καὶ ἠπείλησε πρὸ πάντων τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες τότε προϊστάμενον τὸν καλὸν κἀγαθὸν Ὀλυμπιόδωρον, καὶ λαβόντες τὴν τῶν

Ἡ πύλη τῆς Μεσσήνης ὡς εἶχε τὸ πάλαι.

Αἰτωλῶν ἐπικουρίαν ἐματαίωσαν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κασσάνδρου, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐβουλεύθη ἤδη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Προσοικειωθεὶς τὸν ἰσχυρὸν δημαγωγὸν Λαχάρη κατέπεισεν αὐτὸν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀπόλυτον τῆς πόλεως ἀρχήν, ἤτοι, καθὼς ἔλεγον οἱ προπάτορες ἡμῶν, νὰ τυραννήσῃ αὐτῆς, καὶ τοῦτο ἵνα λάβῃ ὁ νέος τύραννος ἀνάγκην μισθοφόρων καὶ ἐξωτερικῶν συμμάχων καὶ περιπέσῃ οὕτως ἀπαραιτήτως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου. Ταῦτα μαθὼν ἐνεργούμενα ὁ Δημήτριος ἔδραμεν ἐκ Κύπρου μετὰ στόλου ἰσχυροῦ, ἐπῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκυρίευσε τὴν Μεσσήνην καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις καὶ ἡτοιμάζετο, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 296, νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, δεσπόζοντος ἤδη ἐνταῦθα τοῦ Λαχάρους, ἐπεχείρησαν ἰσχυρᾶς ἀμύνης προπαρασκευάς, λαβοῦσαι παρὰ μὲν τῶν βασιλέων τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Αἰγύπτου χρηματικάς τινας συνδρομάς, παρὰ δὲ τοῦ τελευταίου καὶ ὑπόσχεσιν ναυτικῆς βοηθείας. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Λαχάρης δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰς ἐπικουρίας ταύτας, ἀλλ' ἀφήρεσεν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τὰς ἀνατεθειμένας εἰς αὐτὴν χρυσᾶς ἀσπίδας, καί, τὸ ἔτι δεινότερον, τὸν χρυσὸν τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον ὁ Φειδίας ἤγειρέ ποτε ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὅσος ἦτο περιαιρετός, δηλαδὴ ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἄνευ βλάβης τοῦ κυρίου ἀγάλματος (Κεφ. Α΄ βιβλ. Δ΄ τοῦ πρώτου τόμου).

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν αἴφνης ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 297, ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἔμελλε νὰ προξενήσῃ πολλὰς μεταβολάς, διότι οἱ υἱοί του ἐφάνησαν παντάπασιν ἀνάξιοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ τοῦ πατρὸς ἔργον. Καὶ πρῶτον ὁ Δημήτριος, πολιορκήσας τὰς Ἀθήνας, ἐγένετο κύριος αὐτῶν, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑπομένου ἔτους, ὅτε ἔφυγε καὶ ὁ Λαχάρης εἰς Βοιωτίαν. Ὁ Δημήτριος προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τὴν ἀγνώμονα πόλιν, ἀλλ' ὅμως ἐνέβαλε φρουρὰς εἰς Πειραιᾶ, καὶ εἰς τὴν Μουνιχίαν, ἀσφαλίσας δὲ οὕτω τὴν ἐνταῦθα ἀρχὴν ἐπεχείρησε μετ' ὀλίγον νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Σπάρτην. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τότε ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος συμμαχήσαντες πάλιν, ἀφήρεσαν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι κατεῖχεν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος· διότι ὁ μὲν Λυσίμαχος κατέλαβε τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν παραλίους πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος τὸ πλεῖστον τῆς Κύπρου, ὁ δὲ Σέλευκος τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Φοινίκην· ἀλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ἀπέβαλε καὶ αὖθις τὸ θάρρος αὐτοῦ. Λύσας ἐν τῷ ἅμα τὴν πολιορκίαν τῆς Σπάρτης δὲν ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἀλλ' ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ βορείῳ Ἑλλάδι τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἤλπισε νὰ γίνῃ καὶ τῆς Μακεδονίας κύριος, διὰ τὰς αὐτόθι ἐπελθούσας ἀνωμαλίας. Τῷόντι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἤριζον περὶ τῆς βασιλείας δύο τοῦ Κασσάνδρου υἱοί, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Τούτων ὁ πρεσβύτερος ἐδολοφόνησε τὴν ἰδίαν μητέρα Θεσσαλονίκην, διότι ἐνόμιζεν αὐτὴν προτιμῶσαν τὸν νεώτερον καὶ ἀγωνιζομένην νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ τὴν βασιλείαν· καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπέθανεν, ἐν ἔτει 295, διὰ χειρὸς τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ἡ μόνη περιλιπομένη ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ τῆς Μακεδονίας οἴκου. Ἀλλὰ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ἐξήγειρε πάντας κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, ὅστις ἐνόμισε φρόνιμον νὰ φύγῃ πρὸς Λυσίμαχον, τοῦ ὁποίου ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Εὐρυδίκῃ, εὔελπις ὅτι βασιλεὺς οὗτος τῆς Θρᾴκης θέλει συντρέξει αὐτὸν εἰς τὸ ν' ἀνακτήσῃ τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο δὲ φοβούμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πύρρου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνακτήσει τὴν πάτριον τῆς Ἠπείρου βασιλείαν, καὶ ἀμφότεροι ἔσπευσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ὁ τῶν Ἠπειρωτῶν βασιλεὺς καταλάβει ἤδη μέρος τῆς Μακεδονίας, καὶ ὁ Δημήτριος εἶχε φθάσει εἰς τὰ μεθόρια τῆς χώρας, ὅτε ὁ μητραλοίας Ἀντίπατρος ἐπιβουλευθεὶς καὶ τοῦ πενθεροῦ τὴν ζωὴν καὶ ἀποτυχὼν ἐτιμωρήθη αὐτὸς διὰ τῆς δικαίας τοῦ θανάτου ποινῆς. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, μὴ ἔχων πλέον χρείαν ξένων ἐπικούρων, ἐζήτησε ν' ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Ἠπειρώτας συνεβιβάσθη παραχωρήσας αὐτοῖς τμῆμά τι τῆς Μακεδονίας, τοῦ δὲ Δημητρίου ἐμελέτησε ν' ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος προέλαβε τὸν μοχθηρὸν νεανίαν καί, συνεντεύξεως μεταξὺ αὐτῶν γενομένης εἰς Λάρισαν, διέταξε τὸν φόνον αὐτοῦ· μεθ' ὃ ὁ μακεδονικὸς στρατός, ὅστις οὐδεμίαν εἶχε πρὸς τὸν 'λέξανδρον ὑπόληψιν, Αεὐχερῶς μετέστη πρὸς Δημήτριον καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν βασιλέα, τῷ 294.

Μεσσήνης δυτικὰ τείχη.

Τοιουτοτρόπως ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ αἱματοφύρτου τῆς Μακεδονίας θρόνου ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ ἐξέλιπεν ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν δολοφόνων ἡ παραχθεῖσα ἀπὸ τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ 'Αντιπάτρου, ἤτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κάσσανδρος καὶ οἱ τούτου υἱοὶ 'Αντίπατρος καὶ 'Αλέξανδρος. 'Εξ ὅλου τοῦ οἴκου αὐτοῦ μόνη ἡ Φίλα, ἀδελφὴ μὲν τοῦ Κασσάνδρου, σύζυγος δὲ τοῦ Δημητρίου, ἀνεδείχθη χρηστὴ καὶ εὐγενῆ ἀληθῶς ἔχουσα αἰσθήματα. Ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀείποτε παραμελήσει αὐτήν, προτιμήσας ἄλλας συζύγους, καὶ ἑταίρας· οὐδὲν ἧττον ἡ Φίλα δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶσα αὐτὸν καὶ πιστὴ διατελοῦσα. Ὅτε δέ, πολιορκοῦντος τοῦ Δημητρίου τὴν Σπάρτην, ὁ Πτολεμαῖος ἐπετέθη κατὰ τῆς νήσου Κύπρου, αὐτὴ ὑπερησπίσθη γενναίως τὸ κτῆμα τοῦτο· καὶ ἔπεσε μὲν ἐπὶ τέλους αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου ἀλλ' ἅμα μετ' ὀλίγον ἐλευθερωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἔδραμε πρὸς τὸν ἄπιστον σύζυγον, καὶ χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, 'Αντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, λησμονήσασα ὅσας πικρίας ὑπέστη παρὰ Δημητρίου, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν αὐτοῦ, διότι οἱ Μακεδόνες δὲν ὑπετάχθησαν εἰς τὸν Δημήτριον εἰμὴ καθὸ γαμβρὸν τοῦ τοσοῦτον ἀγαπητοῦ παρ' αὐτοῖς διατελέσαντος 'Αντιπάτρου.

Κατὰ δυστυχίαν ὁ Δημήτριος δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὸ νέον αὐτοῦ κράτος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις δὲν ἦτο λόγου ἀνάξιον· ναὶ μὲν εἶχεν ἀποβάλει τὰ παράλια τῆς μικρᾶς 'Ασίας, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Κύπρον, ἦρχεν ὅμως τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι σχεδὸν ὅλου τοῦ βασιλείου ὅπερ ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου Φίλιππος, μετὰ τοσούτους καὶ τηλικούτους ἀγῶνας, μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου εἶχε κατορθώσει ν' ἀπαρτίσῃ. 'Αλλ' ὁ Δημήτριος ἔσωζε τὰ ὄνειρα τοῦ πατρός, περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν, ἦτο δυσπρόσοδος καὶ τραχὺς πρὸς τοὺς προσερχομένους, οὐ μόνον δὲν ἀνεγίνωσκε τὰς ἀναφορὰς τῶν ὑπηκόων ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τὰς ἔρριπτεν εἰς τοὺς δρόμους, ἐνταῦθα δὲ κατεπίεζε τὸν τόπον συντηρῶν αὐλὴν πολυτελεστάτην καὶ παρασκευάζων στόλον καὶ στρατὸν ὑπέρογκον ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ἀσιανὸν τοῦ πατρὸς κράτος. 'Εκ τούτων ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ κατήντησεν, ὡς ἐκ τῶν τρόπων ἐκείνων, τοσοῦτον ὀλίγον ἀσφαλὴς ὥστε, νοσήσαντος αὐτοῦ ποτε, ἐν ἔτει 289, ὁ τῆς 'Ηπείρου βασιλεὺς Πύρρος ἐμβαλὼν κατέλαβε πᾶσαν σχεδὸν τὴν χώραν ἀμαχητί. Καὶ ἐξέβαλε μὲν τὸν Πύρρον ὁ Δημήτριος, ἅμα ἀναλαβὼν ἐκ τῆς νόσου, ἀλλ' ἐξηκολούθησε καταθλίβων τοὺς ὑπηκόους καὶ συμπληρῶν τὰς παραλόγους πολεμικὰς παρασκευάς. Εἶχε δὲ ἤδη συγκροτήσει στόλον 500 πλοίων καὶ στρατὸν 112.000 ἀνδρῶν, καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ τὴν 'Ασίαν, ὅτε διὰ μιᾶς ἀπεδείχθη ἡ ματαιότης ὅλων ἐκείνων τῶν βουλευμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους ἐπανέλαβον τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν, προσέλαβον εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Πύρρον καὶ ἐπετέθησαν πανταχόθεν κατὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ. Ὁ Λυσίμαχος ἐνέβαλεν ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Πύρρος ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Πτολεμαῖος ἔπεμψε τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος· ἴσως εἶχον συνεννοήσεις καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δημητρίου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἅμα ἐπλησίασαν οἱ ἐχθροί, ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐγκατέλιπε τὸν βασιλέα ἀναγκασθέντα νὰ σώσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς. Οὕτως, ἐν ἔτει 287 μετὰ ἑπταετῆ ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείαν, ἀπέβαλεν αὖθις ὁ Δημήτριος τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπῆλθεν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εὐγενὴς Φίλα, μὴ ἀνεχομένη νὰ ἴδῃ αὐτὸν αὖθις ἰδιώτην καὶ φυγάδα, ἀπέθανε πιοῦσα φάρμακον, τὴν δὲ Μακεδονίαν διένειμαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Πύρρος καὶ ὁ Λυσίμαχος.

Ταύτην τὴν εὐκαιρίαν ἥρπασεν ὁ καλὸς κἀγαθὸς 'Αθηναῖος 'Ολυμπιόδωρος, ἵνα

ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς· καὶ προσβαλὼν αὐτὴν ἠνάγκασε ν' ἀπέλθῃ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπεφάνη ἐνώπιον τῶν Ἀθηνῶν ὁ Δημήτριος μετὰ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ὑποχωρήσῃ ἄπρακτος. Τότε ἐγκαταλιπὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν. διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν δὲν ἠδύνατο περὶ μικρὰ νὰ ἐνδιατρίβῃ, ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας μετὰ 11.000 ἀνδρῶν. Ὁ Λυσίμαχος, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς κτήσεις ἐνέβαλε, διέτριβεν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐτοῦ υἱὸς Ἀγαθοκλῆς, ὅστις διετέλει ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἄρχων στρατοῦ ἀξιολόγου, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Δημητρίου ἅμα ἀποβιβασθέντος. Ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀπέφυγε πάντα κρίσιμον πρὸς τὸν ἀπηλπισμένον ἀντίπαλον αὐτοῦ ἀγῶνα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐστέρησε τροφῶν καὶ ἀδιακόπως καταδιώκων καὶ παρενοχλῶν ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Ὁ Δημήτριος, ἀποβαλὼν οὕτως ἐντὸς μικροῦ καὶ ἐπὶ ματαίῳ ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, κατέφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὅμως περιέστη εἰς τοσαύτας συμφορὰς ὥστε ἐδέησε νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Σελεύκου. Ὁ δέ, γενναιοφρόνως φερόμενος, διέταξε τοὺς περὶ τὰ μεθόρια στρατηγοὺς νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν φιλικῶς καὶ νὰ προμηθεύσωσιν αὐτῷ τὰ ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, δικαίως ἢ ἀδίκως, παρήχθη καὶ μεταξὺ Σελεύκου καὶ Δημητρίου ἀμοιβαία διχόνοια· ὁ Σέλευκος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Δημητρίου ὁμήρους· ὁ Δημήτριος, μὴ πειθόμενος εἰς τοῦτο, ἐπεχείρησεν ἐχθροπραξίας τινὰς κατὰ Σελεύκου, κατετροπώθη ὅμως, ἐννοεῖται, εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς Ἀσίας δυνάστου, ἠθέλησεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ νὰ γίνῃ αὐτόχειρ, διεκωλύθη ὑπὸ τῶν φίλων καὶ τελευταῖον ἐπέτρεψεν ἐκείνῳ τὰ καθ' ἑαυτόν, ἐν ἔτει 286. Ὁ Σέλευκος προσηνέχθη πάλιν πρὸς αὐτὸν βασιλικῶς, ἔδωκεν αὐτῷ ὀχυράν τινα πόλιν πρὸς κατοικίαν, παρεῖχε δαψιλῶς τὰ πρὸς συντήρησιν τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἀναγκαῖα χρήματα, καὶ ἐφρούρει μὲν τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐπέτρεπεν αὐτῷ ἱκανὴν ἐλευθερίαν. Ἐνταῦθα διέτριψεν ὁ Δημήτριος τὰ τρία τελευταῖα τοῦ ποικίλου αὐτοῦ βίου ἔτη, κατατρίβων τὸν χρόνον κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ θήρας καὶ δρόμους, ἔπειτα δέ, νωθρότερος γενόμενος, περὶ πότους καὶ κύβους, μέχρις οὗ νοσήσας ἀπεβίωσε τῷ 283 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 54. Ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, δανειζόμενος εἰκόνα τινὰ τοῦ Σοφοκλέους, παραβάλλει εὐφυῶς τὰς παραδόξους τροπὰς καὶ ἀδιαλείπτους αὐξήσεις καὶ φθίσεις τῆς τοῦ Δημητρίου τύχης πρὸς τὴν ὄψιν τῆς σελήνης, ἥτις οὐδὲ δύο νύκτας συνεχεῖς δύναται νὰ διατηρήσῃ μορφὴν μίαν, ἀλλ' ἐξ ἀδήλου πρῶτον ἔρχεται νέα, καὶ κατὰ μικρὸν αὐξάνει μέχρις οὗ συμπληρωθῇ, καὶ ἔπειτα πάλιν διαρρεῖ καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἔρχεται. Ἡ δὲ παραβολὴ αὕτη δύναται νὰ παρεκταθῇ καὶ εἰς τὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ συμβάντα· διότι αὐτὸς ὁ τοσάκις ὑψωθείς. καὶ τοσάκις πεσών, καὶ πάλιν ὑψωθείς, ἀπέθανε μὲν ἐπὶ τέλους ἰδιώτης ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτήσῃ αὖθις τὴν τῆς Μακεδονίας βασιλείαν.

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου ὑπέκυψε καὶ ὁ Λυσίμαχος εἰς τὸν Σέλευκον. Ὁ Λυσίμαχος εἶχεν ἀσφαλίσει τὴν ἐν Θράκῃ ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ συνετῶν διατάξεων καὶ εὐτυχῶν πολέμων, εἶχε προσαποκτήσει, ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Δημητρίου, τὸ ἥμισυ τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχεν ἀφαιρέσει μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ Πύρρου τὸ ἕτερον τῆς χώρας ἐκείνης ἥμισυ. Ἀλλ' ἦτο ἤδη πρεσβύτης καὶ ἀσθενὴς καὶ ἔπαθε περὶ δυσμὰς βίου πολλὰς οἰκιακὰς θλίψεις. Ὁ Λυσίμαχος εἶχε τέσσαρας συζύγους. Ἡ πρώτη, ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Ὀδρυσῶν οἴκου καταγομένη, ἔτεκεν αὐτῷ δύο υἱούς, Ἀγαθοκλέα καὶ Ἀλέξανδρον. Ἐκ τῆς δευτέρας, τῆς Νικαίας, ἀδελφῆς τοῦ Κασσάνδρου, ἥτις τὸ πρῶτον εἶχε συζευχθῆ μετὰ τοῦ Περδίκκου, ἐγέννησεν ὁ Λυσίμαχος δύο θυγατέρας, Εὐρυδίκην καὶ Ἀρσινόην, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη συνεζεύχθη τὸν τοῦ Κασσάνδρου υἱὸν Ἀντίπατρον,

ἡ δευτέρα τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου. Τρίτη αὐτοῦ σύζυγος ἦτο ἡ Περσίς, Ἄμαστρις, ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως Δαρείου τοῦ Κοδομανοῦ, ἥτις εἶχε προδιατελέσει σύζυγος πρῶτον τοῦ Κρατεροῦ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τοῦ Διονυσίου τοῦ δυνάστου τῆς ἐν Πόντῳ Ἡρακλείας. Ὁ Λυσίμαχος, ὅστις οὐδὲν ἐκτήσατο ἐξ αὐτῆς τέκνον, ἠγάπα αὐτὴν περιπαθῶς, ἀλλ' ὅμως, ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, συνεζεύχθη προσέτι καὶ Ἀρσινόην τὴν Πτολεμαίου, ἐξ ἧς ἐγέννησε τρεῖς υἱούς. Ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου γάμου ἐπήγασαν τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον, ἡ Ἄμαστρις, μὴ ἀνεχομένη τὴν νέαν ταύτην σύζυγον, μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείᾳ ἡγεμονίαν αὐτῆς, ὅπου ὅμως ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν τοὺς ὁποίους ἔτεκεν ἀπὸ τοῦ Διονυσίου. Ὁ Λυσίμαχος, ὅστις ἔσῳζεν ἀείποτε τὸ πρὸς τὴν Ἄμαστριν φίλτρον, ἐτιμώρησε τοὺς μητραλοίας διὰ τοῦ θανάτου, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐστερήθη τῆς φιλτάτης τῶν συζύγων, ἐνῷ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν εἶχε πράξει κακούργημα, καίτοι ἄλλως μὴ διακρινόμενος ἐπ' ἀρετῇ ἢ εὐγενείᾳ τῆς ψυχῆς, παρεσύρθη ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης εἰς δεινὰ ἀνοσιουργήματα. Διάδοχος τῆς ἐν Θρᾴκῃ ἡγεμονίας ἦτο ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει σύζυγον ἑτέραν τοῦ Πτολεμαίου θυγατέρα, τὴν Λυσάνδραν, ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν οὖσαν τῆς Ἀρσινόης· εἶχε δὲ ἡ Λυσάνδρα ἀμφιθαλῆ ἀδελφὸν Πτολεμαῖον, τὸν ἕνεκα τῆς ὀξύτητος τοῦ χαρακτῆρος ἐπικληθέντα Κεραυνόν, ὅστις διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐξ Αἰγύπτου εἶχε τύχει εὐμενοῦς δεξιώσεως ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λυσιμάχου. Ἡ Λυσάνδρα λοιπὸν καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, καθὸ τέκνα ἀπεχθοῦς μητρυιᾶς, ἐμισοῦντο ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης καὶ ἀνταπέδιδον αὐτῇ τὰ ἴσα· ἐμίσει δ' ἐνταὐτῷ ἡ Ἀρσινόη καὶ τὸν Ἀγαθοκλέα, διότι ἡ βασιλεία προέκειτο νὰ μεταβιβασθῇ οὐχὶ εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἀλλ' εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τῆς ἑτεροθαλοῦς ἐκείνης ἀδελφῆς· καὶ πλὴν τούτου λέγεται ὅτι δηλώσασά ποτε τὸν ἔρωτα αὐτῆς πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα μετ' ἀγανακτήσεως ὑπὸ τούτου ἀπεκρούσθη. Ἅπαντα λοιπὸν τὰ σφοδρότερα πάθη, φιλαρχία, οἰκογενειακὰ μίση καὶ ἔρως ἀποτυχών, συνέδραμον εἰς τὸ νὰ ἐξαγριώσωσι τὴν Ἀρσινόην μέχρι μανίας. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἠδυνήθη αὕτη νὰ προσλάβῃ συνεργὸν τῶν ἐπιβουλευμάτων τὸν Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνόν, ὅστις ἀπετροπιάζετο μὲν τὴν Ἀρσινόην ἀλλ' ἐποφθαλμιῶν ἔκτοτε εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας καὶ κακοηθέστατος ὢν ἀσμένως ἐπελήφθη τῆς περιστάσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἄνδρα ὃν εὐλόγως ἐθεώρει ὡς τὸν κύριον εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ πρόσκομμα. Τοιοῦτον λοιπὸν προσλαβοῦσα σύμμαχον ἡ Ἀρσινόη, ἐσυκοφάντησε τὸν Ἀγαθοκλέα παρὰ τῷ πατρί, κατέπεισε τὸν ἀσθενῆ τοῦτον γέροντα ὅτι ὁ ἄριστος ἐκεῖνος τῶν υἱῶν πονηρὰ μελετᾷ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπέτυχεν ὥστε ὁ Λυσίμαχος νὰ διατάξῃ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ υἱοῦ τούτου.

Νόμισμα Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ

(Μακεδονικὴ ἀσπὶς κεκοσμημένη δι' ἀστέρων ἐντὸς διπλῶν ἡμισελήνων καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς κεφαλὴ Πανὸς κερασφόρου. Ἀθηνᾶ καὶ ἐπιγραφὴ «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ»)

Ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς καὶ ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένου Ἀγαθοκλέους ἐπροξένησε κοινὴν δυσαρέσκειαν, ἥτις ηὔξησε τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Λυσίμαχος, παραπειθόμενος ὑπὸ τῆς ἀχρείας ἐκείνης γυναικός, παρεξετράπη εἰς μυρίας ἄλλας καταδιώξεις, μάλιστα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν εἶχε διοικήσει ὁ Ἀγαθοκλῆς καὶ ὅπου πολλοὶ

ἤδη αὐτοῦ φίλοι καὶ ὀπαδοὶ ἐθανατώθησαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγαθοκλέους Λυσάνδρα καὶ ὁ ἀμφιθαλὴς τούτου ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν παρὰ Σελεύκῳ, εἰς ὃν κατέφυγον πολλοὶ ἐκ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατοῦ καὶ ἰδίως ὁ φύλαξ τῶν ἐν Περγάμῳ θησαυρῶν τοῦ Λυσιμάχου Φιλέταιρος, ὅστις παραλαβὼν 9.000 ταλάντων ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βαβυλωνίας καὶ Συρίας. Ἔτυχον δὲ πάντες παρ' αὐτῷ προθύμου δεξιώσεως, διότι ὁ Σέλευκος πρὸ καιροῦ ἐμελέτα νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὸ μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὸ ἄλλοτε ἐπιτραπὲν εἰς τὸν Λυσίμαχον, καὶ ἔβλεπε πρὸς τοῦτο ἐπιτηδειοτάτην τὴν προκειμένην εὐκαιρίαν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολύ, τῷ 283, ἀπέθανεν ὁ γέρων βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ, ὅστις, ὡς φαίνεται, περιέστελλεν ἐνόσῳ ἔζη τὰς κατακτητικὰς ὁρμὰς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας.

Ἐντεῦθεν ὁ Λυσίμαχος εἶδεν ἑαυτὸν αἴφνης δεινῶς ἀπὸ τοῦ Σελεύκου κινδυνεύοντα, καί, τὸ φοβερώτερον, εἶχε συγχρόνως σχεδὸν βεβαιωθῆ ὅτι ἀδίκως ἐθανάτωσε τὸν υἱόν. Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πολέμου παρεδίδοντο αἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης εἰς τὸν Σέλευκον, ὥστε ὁ Λυσίμαχος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν ἵνα ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον. Καὶ συναντηθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Φρυγίαν τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ, ἐν θέρει τοῦ 281. εἰς Κύρου πεδίον (1), ὁ μὲν Λυσίμαχος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καιρίως ἐπληγώθη, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ κατετροπώθη ὁλοσχερῶς. Ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως εἶχε μείνει ἀπαρατήρητος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μεχρις οὗ μετὰ πολλὰς ἡμέρας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ κηδεύσῃ αὐτὸν πρεπόντως. Οὐδὲ ἤθελεν εὑρεθῆ τὸ σῶμα ἐὰν κύων πιστὸς δὲν παρέμενε παρ' αὐτῷ διαφυλάττων τὸν νεκρὸν ἀπὸ τῶν ὀρνέων καὶ τῶν θηρίων. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετακομίσας τὸ λείψανον εἰς Λυσιμάχειαν τὴν ἐν Θρᾴκῃ ἤγειρεν αὐτόθι μνημεῖον εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, τὸν ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν 80 πεσόντα· ὁ δὲ Σέλευκος, διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον, μικρὸν μετὰ τὴν μάχην, καθυπέταξε καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ ἀντιπάλου κτήσεις.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Σέλευκος δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ πολὺ τὸν ὕπατον τοῦτον βαθμὸν τῆς εὐτυχίας, διότι εἶχε θρέψει ὄφιν εἰς τοὺς κόλπους του. Εἷς ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἔφυγον ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου πρὸς τὸν Σέλευκον ἦτο καὶ ὁ προμνημονευθεὶς Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, φοβούμενος εἴτε τὴν ὀργὴν τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις εἶχε μάθει τὴν ἀθῳότητα τοῦ Ἀγαθοκλέους εἴτε τὴν καταδίωξιν τοῦ ἰδίου πατρός, τοῦ γέροντος βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἔλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Λυσίμαχον σχέσεις. Ὁπωσδήποτε ἔτυχεν εὐμενοῦς παρὰ Σελεύκῳ δεξιώσεως καὶ παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπὶ Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν τελευταίαν στρατείαν του. Ἐνταῦθα δὲ καταρραδιουργεῖ τὸν στρατὸν τοῦ Σελεύκου, τοῦ μὴ συνεπαγαγόντος μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Εὐρώπην εἰμὴ στρατιώτας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Ἀγαθοκλέους τοὺς ὁποίους ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, ἔχων ἀρχαίας πρὸς αὐτοὺς σχέσεις, εὐχερῶς ἔπεισε περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ ξένου δυνάστου ἵνα διασώσωσι τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν. Μεθ' ὃ ὁ μοχθηρὸς οὗτος ἄνθρωπος δολοφονεῖ τὸν Σέλευκον, 280, ἀπέρχεται ἀμέσως εἰς Λυσιμάχειαν, ἀναγορεύεται αὐτόθι βασιλεὺς Θρᾴκης, ἐπελθὼν δὲ εἰς Μακεδονίαν μετὰ στρατοῦ, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς καὶ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων. Τοιουτοτρόπως ἀπέθανεν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ τῶν

---

(1) Τὸ Κύρου πεδίον ἢ Κυροπέδιον ὑπ' ἄλλων τίθεται ἐν Βιθυνίᾳ, ὑπ' ἄλλων ἐν Λυδίᾳ πλησίον τῶν Σάρδεων (Στράβ. Γ' 16 26 καὶ 629.)

Σελευκιδῶν κράτους, εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος, Ἀντίοχος ὁ Α΄ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἀλλὰ γινώσκων τὸν μὲν Πτολεμαῖον τῆς Αἰγύπτου πρόθυμον νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, τὸν δὲ νέον τῆς Θρᾴκης Μακεδονίας δυνάστην παραιτήσαντα πᾶσαν ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀξίωσιν, τοὺς δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιχωρίους ἡγεμόνας ἀποκρούοντας ἤδη πᾶσαν διὰ τῶν χωρῶν αὐτῶν διάβασιν, προετίμησε μετ' οὐ πολὺ νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης.

Ὁ νέος οὗτος βασιλεύς, ὅπως διὰ κακουργίας κατέλαβε τὴν ἀρχήν, οὕτω διὰ κακουργίας ἠθέλησε ν' ἀσφαλίσῃ αὐτήν. Τί ἀπέγιναν ἡ τοῦ Ἀγαθοκλέους χήρα καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς εἶναι ἄδηλον· ἀλλ' ἡ τοῦ Λυσιμάχου σύζυγος Ἀρσινόη, ἡ τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ ἑτεροθαλὴς ἀδελφή, εἶχε καταφύγει μετὰ τῶν υἱῶν εἰς τὴν ὀχυρὰν Κασσάνδρειαν. Ὁ Πτολεμαῖος, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ φρουρίου τούτου καὶ τῶν παίδων τοῦ Λυσιμάχου, προτείνει εἰς τὴν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὴν νὰ λάβῃ αὐτὸν σύζυγον, ὑποσχόμενος ἐνόρκως νὰ θεωρήσῃ τὸ κράτος ὡς κτῆμα τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν νὰ ἄρξῃ. Οἱ τοιοῦτοι μεταξὺ ἀδελφῶν γάμοι ἀναφαίνονται ἤδη συχνότατοι παρὰ τοῖς διαδόχοις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πείθεται λοιπὸν ἡ Ἀρσινόη· ἅμα ὅμως τελεσθέντων τῶν γάμων καὶ περιελθούσης τῆς Κασσανδρείας εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου φονεύει οὗτος τὰ τέκνα τῆς Ἀρσινόης εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς καὶ φυλακίζει αὐτὴν ταύτην εἰς τὴν Σαμοθρᾴκην, ὅθεν μετ' οὐ πολὺ διαφυγοῦσα εἰς Αἴγυπτον συνεζεύχθη ἡ Ἀρσινόη αὐτόθι τὸν ἕτερον αὐτῆς ἀδελφὸν Πτολεμαῖον τὸν Β΄, τὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου Σωτῆρος βασιλεύσαντα τῆς Αἰγύπτου. Τὸ κράτος λοιπὸν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ ἐφαίνετο πανταχόθεν ἀσφαλισθέν. Ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου ἦτο σύμμαχος αὐτοῦ· ὁ Ἀντίοχος τῆς Ἀσίας εἶχε συνομολογήσει εἰρήνην πρὸς αὐτόν· οἱ τοῦ Λυσιμάχου παῖδες εἶχον φονευθῆ· ὁ τῆς Ἠπείρου βασιλεὺς Πύρρος εἶχεν ἀπέλθει περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἰς Ἰταλίαν, ἵνα βοηθήσῃ τοὺς Ταραντίνους κατὰ τῶν Ῥωμαίων· ὁ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ υἱὸς Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, κατέχων ἱκανὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου, καὶ σύμμαχος ὢν τῶν μαχίμων Αἰτωλῶν, ἦτο βεβαίως ἀντίπαλος ἐπικίνδυνος· ἀνεχαιτίζετο ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐπεχείρησαν τότε νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας· καὶ οὐδὲν μὲν λόγου ἄξιον κατώρθωσαν ἀλλὰ περιέσπασαν ὁπωσδήποτε τὴν προσοχὴν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ· ὥστε ἐνομίζετο ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς οὐδαμόθεν φοβεῖται κίνδυνόν τινα, ὅτε αἴφνης ἀπροσδόκητος καὶ φοβερὸς ἐπεφάνη κατ' αὐτοῦ πολέμιος.

Ὁ ὅλως ἀπροσδοκήτως τφόντι ἐπελθὼν οὗτος πολέμιος ἦσαν οἱ λεγόμεναι Κελτοὶ ἢ Γαλάται (1). Οἱ Γαλάται εἶναι οἱ ἀρχαιότατοι γνωστοὶ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων τῆς Εὐρώπης χωρῶν, ἤτοι τῆς μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἐνῷ δέ, καθὸ ἀποτε-

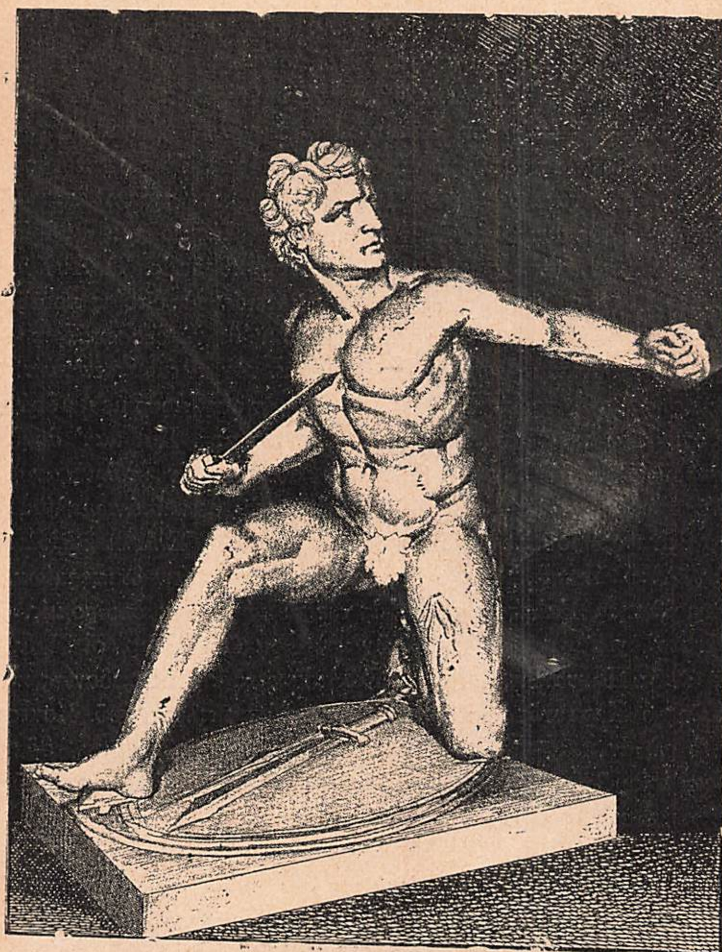
(1) Μετὰ τὰ ἐν τῷ Α΄ Τόμῳ περὶ τῆς πρώτης κοιτίδος τῶν Ἀρίων ὑφ' ἡμῶν λεχθέντα ἡ περὶ τῆς ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην μεταναστεύσεως θεωρία τῶν Κελτῶν λογίζεται στερουμένη πάσης βάσεως ἐπιστημονικῆς. Ἡ πρώτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ γνωστὴ κοιτὶς τῶν λαῶν τούτων εἶναι ἡ δυτικωτάτη Εὐρώπη, ἐξ ἧς μετενάστευσαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εἰς χώρας ἀνατολικωτέρας. Κατὰ Πλούταρχον (Β. Καμίλ. 15) οἱ Κέλται ἐκ τῶν Ῥιπαίων ὀρέων διεσκεδάσθησαν εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν οἰκουμένας χώρας. Ἀλλ' ἡ θέσις τῶν Ῥιπαίων ὀρέων εἶναι ἄγνωστος. Κατά τινας ἀπετέλουν ταῦτα μέρος τοῦ Καυκάσου, κατ' ἄλλους ἦσαν τὰ Καρπάθια, κατ' ἄλλους πάλιν ὄρη ὑποτιθέμενα ἐν τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ, κατ' ἄλλους ὄρη τῆς ἔνδον Ἀσίας (Ἀλτάια).

λοῦντες κλάδον τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς ἐξ 'Ασίας ἐπῆλθόν ποτε εἰς τὰς ἐσχατιὰς ἐκείνας τοῦ ἡμετέρου τῆς γῆς μέρους, ἔπειτα, ἀπὸ τῆς 6 π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν παλινδρομοῦντες πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν· καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπῴκησαν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνέβαλον εἰς τὴν ἄνω 'Ιταλίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας, κατὰ τὴν 4 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα. ἐπεφάνησαν καὶ εἰς τὰ βορειότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου. 'Εν ἔτει 335, ὅτε ὁ 'Αλέξανδρος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὸν Ἴστρον, ἦλθον πρὸς αὐτὸν Γαλατῶν πρέσβεις καὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην, ἣν βραδύτερον, ἐν ἔτει 323, ἀνενέωσαν διὰ δευτέρας πρεσβείας πεμφθείσης ὑπ' αὐτῶν εἰς Βαβυλῶνα. 'Επὶ τῶν διαδόχων νέα γαλατικὰ φῦλα ἐπήρχοντο ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς βορειοτάτας τῆς χερσονήσου ἡμῶν χώρας, ἰδίως δὲ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὑρισκόμεθα, διότι τότε καὶ τὰ ἐν 'Ιταλίᾳ στίφη κατατροπωθέντα τῷ 284 ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολάς.Τὰ κατὰ τὰς χώρας τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἵμου εἶχον ἤδη ἐπιτηδειότατα πρὸς τὰς ληστρικὰς ἐκείνας ἐπιδρομάς. Ὁ Λυσίμαχος,περισπώμενος περὶ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας προεξεθέσαμεν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἐν μικρᾷ 'Ασίᾳ πολέμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀρκτικὰ τοῦ κράτους σύνορα. Οἱ Γαλάται ἐγίνωσκον, ὡς φαίνεται. τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων.διὸ καὶ ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην μεγάλην ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν εἰς τὸ τοῦ Πύρρου βασίλειον, ἀλλὰ πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Θρᾴκης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μαθόντες τὴν μεγάλην τοῦ αὐτόθι ἑλληνικοῦ βασιλείου δύναμιν δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω. 'Αμέσως ὅμως ἔπειτα ἐπῆλθον αἱ γνωσταὶ δειναὶ ἀνωμαλίαι, ὁ θάνατος τοῦ Λυσιμάχου, ὁ θάνατος τοῦ Σελεύκου, οἱ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ Σπαρτιατῶν, Αἰτωλῶν καὶ 'Αντιγόνου, ἡ εἰς τὴν 'Ιταλίαν διαπεραίωσις τοῦ Πύρρου· ὥστε τότε ἀναρίθμητα Γαλατῶν στίφη εἰς νέας ἐφώρμησαν ἐπιδρομάς. οἱ μὲν ὑπὸ Κερέθριον πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Τριβαλλῶν καὶ Θρακῶν χώρας, οἱ δὲ ὑπὸ Βρέννον καὶ 'Ακιχώριον κατὰ τῆς Παννονίας,οἱ δὲ ὑπὸ Βέλγιον κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς 'Ιλλυρίας. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς φαίνεται περιφρονήσας πλέον τοῦ δέοντος τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς καὶ μὴ ἀντιπαρατάξας εἰς αὐτοὺς ἀποχρῶσαν δύναμιν, ὅθεν, συγκροτηθείσης ἐν ἀρχῇ Νοεμβρίου 280 μάχης, οἱ Μακεδόνες κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς, ἔπεσε δὲ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός.

Οἱ Γαλάται γίνονται τότε κύριοι τῆς ὑπαίθρου κατὰ τὴν Μακεδονίαν χώρας καὶ πορθοῦσιν αὐτὴν ἀνηλεῶς. Μελέαγρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἀναγορεύεται βασιλεύς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ σώσῃ τὴν χώραν· καὶ ἀποβάλλεται ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, προχειρισάντων βασιλέα τὸν 'Αντίπατρον, συγγενῆ τινα τοῦ Κασσάνδρου ἢ τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις ὅμως, ἀνεπιτήδειος ὢν πρὸς τὸν πόλεμον, καθαιρεῖται ὡσαύτως μετ' ὀλίγας ἡμέρας. 'Αναλαμβάνει δὲ τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνα ὁ εὐπατρίδης μακεδὼν Σωσθένης, ὅστις καὶ κατορθώνει τῷ ὄντι νὰ ἐξελάσῃ τοὺς βαρβάρους εἰς Παννονίαν καὶ Θρᾴκην. Οἱ εὐγνώμονες Μακεδόνες ἠθέλησαν ἤδη ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη τὸ διάδημα καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας ἀξίωμα.

'Εν τούτοις τὰ περὶ τὸν Βρέννον στίφη, μαθόντα ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Βέλγιον ὁπόσον πλουσίαν λείαν εὗρον οὗτοι ἐν Μακεδονίᾳ, ὥρμησαν, ἐν ἔαρι τοῦ 279, καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν αὐτὴν χώραν, συμποσούμενα, ὡς λέγεται, εἰς 200.000 περίπου μαχίμων ἀνδρῶν καὶ συνεπαγόμενα, κατὰ τὸ ἔθος, τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τοὺς παῖδας.'Αφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν αὖθις τοὺς ἀγροὺς καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐξηκολούθησαν

προελαύνοντα πρὸς μεσημβρίαν διὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία συνεκίνησε φυσικῷ τῷ λόγῳ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὴν κατὰ πρῶτον κινδυνεύουσαν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα αἱ πλεῖσται πολιτεῖαι ἦσαν αὐτόνομοι, διότι ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἦρχε κυρίως πολλῶν πελοποννησιακῶν πόλεων καὶ χωρῶν, ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν κατεῖχεν ὡς φαίνεται, τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰμὴ μόνην τὴν Εὔβοιαν. Ἔσπευσαν λοιπὸν νὰ συμμαχήσωσι κατὰ τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς, πᾶσαι αἱ ἐλεύθεραι τῆς μέσης Ἑλλάδος πολιτεῖαι, ἡ Αἰτωλία, ἡ Βοιωτία, ἡ Λοκρίς, ἡ Φωκίς, τὰ Μέγαρα καὶ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἀνέθεσαν τὴν ἡγεμονίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἔπεμψε δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος, ἀνδρῶν πεντακοσίων, καὶ ὁ τῆς Συρίας βασιλεὺς Ἀντίοχος πεντακοσίων ἐπίσης ἀνδρῶν. Κάλλιππος ὁ Μοιροκλέους Ἀθηναῖος, ἐστρατήγησε τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου στρατοῦ, ὅστις συγκείμενος ἐξ 27.000 ἀνδρῶν, τοῦ μὲν Σπερχειοῦ τὰς διαβάσεις δὲν ἠδυνήθη νὰ φυλάξῃ, κατέλαβε δὲ τὰς Θερμοπύλας, ἔχων παρ' ἑαυτῷ καὶ ἱκανὴν ναυτικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ὁ Βρέννος ὁ τῶν Γαλατῶν ἡγεμών, διὰ νὰ χωρίσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, πέμπει μοῖραν ἀξιόλογον εἰς Αἰτωλίαν· καὶ τῷόντι οἱ Αἰτωλοί, ἅμα ἀκούσαντες τοῦτο, ἀναχωροῦσιν εἰς 7.000 συμποσούμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου οἴκαδε. Τότε ὁ Βρέννος (1) παραλαβὼν ἑτέραν τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὰ

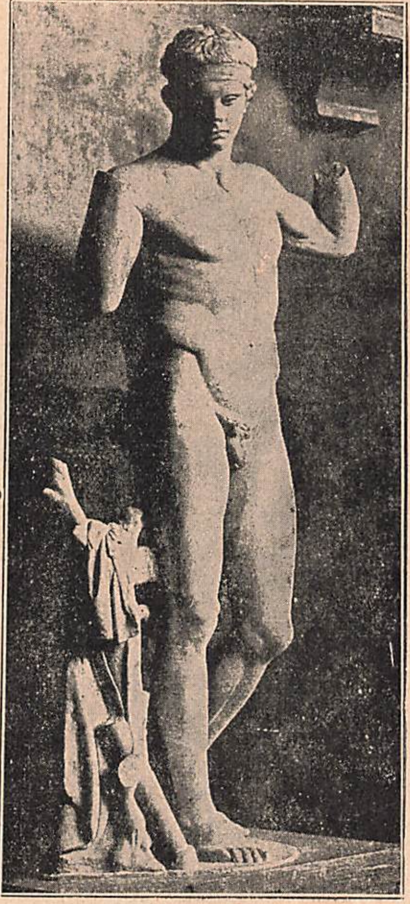

Γαλάτης μαχόμενος

(Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τὰ ὁποῖα ἔστησεν ὁ βασιλεὺς Ἄτταλος εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του κατὰ τῶν Γαλατῶν, ἤδη εὑρισκόμενον εἰς τὸ Μουσεῖον Λούβρου).

(1) Βρέννος ἐν τῇ Κελτικῇ γλώσσῃ ἐσήμαινε στρατηγὸν καὶ εἶναι ὄνομα ἢ μᾶλλον προσωνυμία πάντων τῶν γαλατῶν ἀρχηγῶν ἐν ταῖς ἐπιδρομαῖς αὐτῶν.

νῶτα τῶν Ἑλλήνων δι' αὐτῆς ἐκείνης τῆς πλαγίας ὁδοῦ, ἣν πρὸ 200 ἐτῶν ἠκολούθησαν οἱ Πέρσαι ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου ὁδηγούμενοι (Κεφ. Β' τοῦ Γ' βιβλ. τοῦ πρώτου τόμου). Καὶ συνέβη ἐνταῦθα ἤδη ὅ,τι εἶχε συμβῆ ἄλλοτε· δηλαδὴ ἡ δίοδος ἐφυλάττετο μὲν ὑπὸ τῶν Φωκέων, ἀλλ' οὗτοι, ἀπροσδοκήτως ἐξόπισθεν καταληφθέντες, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσι, καὶ μετ' ὀλίγον ἰδόντες ἑαυτοὺς πανταχόθεν κυκλωθέντας δὲν ἐσώθησαν εἰμὴ καταφυγόντες εἰς τὸν παρακείμενον στόλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέστρεψαν ἕκαστοι εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Βρέννος εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπορεύθη κατ' εὐθεῖαν πρὸς τοὺς Δελφούς, οἵτινες εἶχον μὲν λῃστευθῆ πρὸ 70 περίπου ἐτῶν ἐπὶ τοῦ φωκικοῦ πολέμου ἀλλ' ἀνέκτησαν, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ μεταξύ, ἢ τοὐλάχιστον ἐφημίζοντο ὅτι ἀνέκτησαν, θησαυροὺς ἀξίους λόγου. Ἐνταῦθα ὅμως οἱ Γαλάται, περιπεσόντες εἰς πόλεμον ὀρεινόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ· καὶ ἀφοῦ ἔπαθον ζημίας μεγάλας, εἶδον δὲ πεσόντα καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν, Βρέννον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἀνέκαμψαν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Κομοντόριον, διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Θράκην, ἀδιακόπως πολεμούμενοι ὑφ' ὅλων τῶν λαῶν τοὺς ὁποίους πρὸ μικροῦ ἐλεηλάτησαν. Ἐκεῖ εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ συνέρρευσαν καὶ ἄλλα Γαλατῶν στίφη, ἵδρυσαν οὗτοι ἴδιον βασίλειον, τὴν λεγομένην Τύλην, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον διὰ τῶν κατακτήσεων ἐξηπλώθη ὥστε κατέστησεν ὑποτελῆ φόρου καὶ αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν πόλιν τοῦ Βυζαντίου. Τὸ βασίλειον τοῦτο, τοῦ ὁποίου πρῶτος βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Κομοντόριος, διήρκεσεν 60 περίπου ἔτη, μέχρις οὗ, ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος Καυάρου, ἐπανέστησαν οἱ Θρᾷκες, καὶ καταλύσαντες τὴν ξενικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν ἀνέκτησαν τὴν πάλαι αὐτονομίαν.

Διαδούμενος.

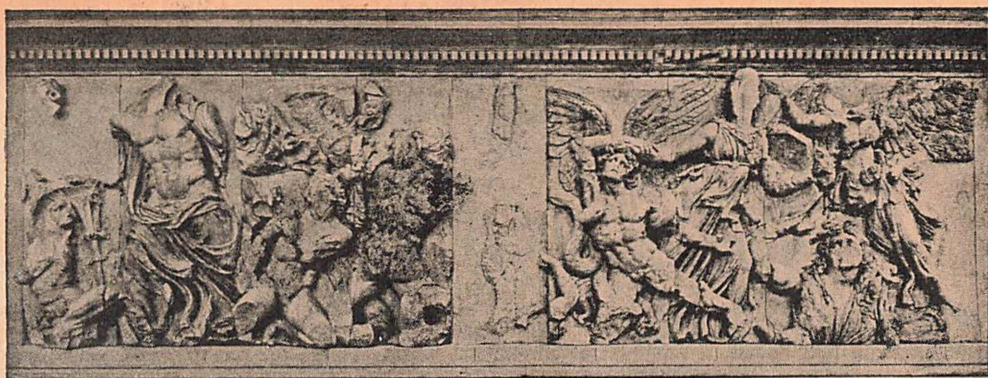
Ἀλλ' οἱ Γαλάται κατέλιπον καὶ ἕτερα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἴχνη. Ὁ γενναῖος τῆς Μακεδονίας στρατηγὸς Σωσθένης εἶχεν ἀποθάνει περὶ τὰ τέλη τοῦ 279. Τότε νέα προέκυψεν αὐτόθι ἀναρχία, ἐκ τῆς ὁποίας ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέλαβε περὶ τὰ μέσα τοῦ 278 τὴν πάτριον βασιλείαν, ἣν καὶ διέσωσεν ἔκτοτε, καταλιπὼν εἰς τοὺς ἀπογόνους. Εἰς τὴν ἐξασφάλισιν αὐτοῦ συνετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Βιθυνίας, Νικομήδης Α', περὶ οὗ πλειότερά τινα θέλομεν εἴπει μετ' οὐ πολύ, θεωρῶν ἑαυτὸν κινδυνεύοντα ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας, ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ γαλατικά τινα στίφη, περὶ τὸν Ἑλλήσποντον πρότερον λῃστρικῶς πλανώμενα. Τὰ στίφη ταῦτα, κατόπιν τῶν ὁποίων ἐπῆλθον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ Γαλάται, διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν λεηλατοῦντα διαφόρους χώρας τῆς χερσονήσου· ἔπειτα δὲ κατεστάθησαν ὁριστικῶς εἰς τὴν

μεταξὺ Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Βιθυνίας καὶ Φρυγίας χώραν, τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Γαλατίαν. Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἀπὸ δυσμῶν καὶ βορρᾶ βάρβαροι, οἱ τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπισκεφθέντες. Ἔκτοτε μετὰ 500 περίπου ἔτη ἐπανελήφθησαν τοιαῦται ἄλλων βαρβάρων ἐπιδρομαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι περισσότερον καὶ νὰ ἐπενεργήσωσι πολὺ σπουδαιότερον εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (1).

---

(1) Ἐπιγραφὴ ἀνακαλυφθεῖσα ἐν Δελφοῖς ἐν ταῖς αὐτόθι ἀρξαμέναις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀνασκαφαῖς περιέχει ὕμνον εἰς Ἀπόλλωνα εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τῆς ἀπειληθείσης βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς. Ἀναφέρει δ' ὁ ὕμνος τὴν συμμετοχὴν τῶν Ἀθηναίων εἴς τε τὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν χαριστήριον ἑορτήν. Ἡ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις σπουδαιοτάτη αὕτη ἐπιγραφή, ἐν ᾗ σημειοῦνται καὶ σημεῖα μουσικῆς, ἀνεκαλύφθη ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν νῦν φιλαρχαίων καὶ φιλελλήνων ἀπογόνων τῶν βαρβάρων Γαλατῶν, τῶν πρὸ δισχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐπιδραμόντων εἰς Δελφούς, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς ἐν τοῖς εὐαναγνώστοις μέρεσιν αὐτῆς·

[Τὸν κιθαρί]σει κλυτόν, παῖδα μεγάλου Διὸς
ἀείδετε πα]ρ' ἀκρονιφῆ τόνδε πάγον [αμβροθ' ὃ ἃ]
πᾶσι θνατοῖς προφαίνει [λόγια
τρ]ίποδα μαντεῖον ὡς ε]ἷλεν
οὖρει δράκων, ὅτε τρ]ήσας αἰόλον
ἑλικτὰν [φυὰν] συρίγμαθ' ἱεὶς
ἀθώπε[υτος] . . . δὲ Γαλατᾶν ἄρης
. . . . . . ν ἐπέρασ' ἄσεπτ[ος]
Σαλλιωγενᾶν ο (ν) θάλος φίλον
. . . . , δάμοιο . . . . .
. . . .
. . . .
. . . .
Ἑλικ]ῶνα βαθύδενδρον ἐλά[χετε Διὸς] ἐριβρόμου
θύγατρες εὐώλε[νοι] μόλετε[τε]
συνόμαιμον ἵνα Φοῖβον ᾠδαῖσι
μέλψητε χρυσοκόμαν
οἳ ἀνα . . . . . Παρνασσίδος τάσδε πέτρας
ἕδρανα μ[ε]τακλυταῖς Δελφίσιν, Κασταλίδος
εὐύδρου νάματ' ἐπινίσεται, Δελφὸν ἀνά-
[πρ]ωνα μαντεῖον ἐφέπων πάγον. [Ἴθι] κλυτὰ
μεγαλόπολις Ἀθθὶς εὐχαῖ[σι] φερόπλοιο ναί-
ουσα Τριτωνίδος δά[πεδ]ον ἄθραυστον ἁγί-
οις δὲ βωμοῖσιν Ἅ[φ]αιστος αἶθε(ι) νεῶν
μηρὰ ταύρων ὁμοῦ δέ νιν. Ἄραψ ἀτμὸς ἐς Ὄ-
λυμπον ἀνακίδν[α]ται· λιγὺ δὲ λωτὸς βρέμων
αἰόλοις μ[έ]λεσιν ᾠδᾶν κρέκει, χρύσεα
δ' ἁδύθρου[ς κί]θαρις ὕμνοισιν ἀναμέλπεται·
ὁ δὲ [θε]ω[ρ]ῶν πρόπας ἑσμὸς Ἀθθίδα λαχώ[ν . . .

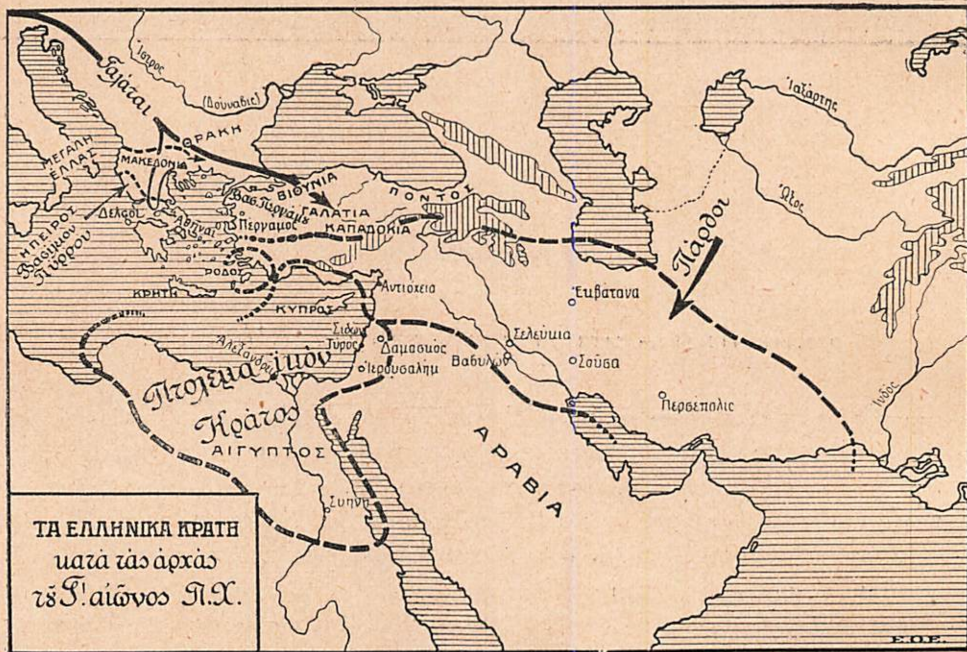
Ζωφόρος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Περγάμῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΤΗι ΤΡΙΤΗι ΚΑΙ ΕΝ ΤΗι ΔΕΥΤΕΡΑι Π. Χ. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ.

Διὰ τῆς ἀναβάσεως 'Αντιγόνου τοῦ Γονατᾶ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας συνεπληρώθη ἡ τελευταία ὁριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου. 'Από τοῦ κράτους τούτου προέκυψαν ἤδη, ἀντὶ τῶν τεσσάρων βασιλείων τὰ ὁποῖα εἴδομεν ἱδρυθέντα μετὰ τὴν ἐν Ἴψῳ μάχην, τρία μόνα βασίλεια, τὸ τῆς 'Ασίας ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας, τὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους, καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοὺς 'Αντιγονίδας· τὸ βασίλειον τῆς Θρᾴκης, τὸ ὁποῖον πρό τινος ἤκμαζε διὰ Λυσιμάχου, ἐξέλιπε νῦν παντελῶς μετὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον τὸ τοῦ Λυσιμάχου γένος ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Κασσάνδρου ἐξηφανίσθη· κατὰ συγκυρίαν δέ, οὐχὶ βεβαίως παράλογον, ἡ τελευταία αὕτη τῶν πραγμάτων ἀποκατάστασις συνέπιπτε μὲ τὸν θάνατον τῶν τριῶν τελευταίων συναγωνιστῶν τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, τὸν σχεδὸν σύγχρονον θάνατον τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ Σελεύκου. Τεσσαράκοντα πέντε παρῆλθον ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου· τεσσαράκοντα πέντε ἔτη ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους συνήθως μετ' ἀδιαφορίας διεξερχόμεθα, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς ἁπλᾶ παίγνια τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ὁμάδος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου ἀνδρός. 'Αδίκως τῇ ἀληθείᾳ. Τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα συνετέλεσαν εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα, ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα. 'Αλλ' εἶναι πλάνη τὸ νὰ νομίζωμεν ὅτι οἱ πόλεμοι οὗτοι δὲν ὑπηρέτησαν εἰμὴ ἀτομικὰς ὀρέξεις. Ὁ γιγαντώδης ἐκεῖνος ἀγὼν διεξήχθη πρὸ πάντων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἑνότης τοῦ κράτους. Τοῦτο τὸ μέγα βούλευμα ἐπεδίωξεν ὁ Περδίκκας· τοῦτο ὁ Εὐμένης· τοῦτο ὁ 'Αντίγονος. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πάλης οὐδέποτε οἱ τοῦ 'Αλεξάνδρου συναγωνισταὶ ἐλησμόνησαν ἕτερον μέγαν σκοπόν, τὸν σκοπὸν τῆς παγιώσεως καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς 'Ασίας καὶ τῆς Λιβύης. Δὲν ὑπῆρξαν λοιπὸν ὅλως ἰδιοτελεῖς καὶ ἄγονοι οἱ μακροὶ οὗτοι πόλεμοι οὐδ' οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι μαθηταὶ διδασκάλου ἀπαραμίλλου, ἢ ἀπόστολοι καὶ ἐντολεῖς ἀνάξιοι τοῦ εὐγενεστάτου τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τῶν ἔξεων καὶ θεσμῶν τοῦ

ἀσιανοῦ βίου, καὶ ἡ ἀνεύθυνος παντοδυναμία εἰς ἣν περιέστησαν οἱ δυνάσται οὗτοι, παρήγαγον παρ' ἅπασιν μὲν δίαιταν ἐν πολλοῖς ἀλλοτρίαν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων, παρά τισι δὲ καὶ κακίας οἰκτράς. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Περδίκκας, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Λυσίμαχος καὶ αὐτὸς ὁ γέρων Ἀντίγονος ἔβαψαν τὰς χεῖρας αὐτῶν εἰς πράξεις μιαιφόνους, ἀφ' ἑτέρου ὁ Εὐμένης, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ἀνέδειξαν ἀρετὰς καὶ μάλιστα γενναιοφροσύνην τῆς ὁποίας ὀλίγα ἐνάμιλλα παραδείγματα δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ. Τὸ δὲ ἰδίως σημειώσεως ἄξιον, ἐθριάμβευσαν ἐπὶ τέλους καὶ κατίσχυσαν ἐκεῖνοι μάλιστα

Τὰ ἑλληνικὰ κράτη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶος π. Χ.

ἐξ αὐτῶν ὅσοι διετέλεσαν χρηστότεροι καὶ μεγαλοφρονέστεροι· ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ μὲν δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἁμαρτήματα, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ ἀναμφισβήτητον μέγα φρόνημα ἀντημείφθη ἐπὶ τέλους διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ἀναβάσεως τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων περιπετειῶν νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ πολὺ σπουδαιότερον γεγονὸς τῆς τότε γενομένης μεγάλης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ γενικῆς τινος εἰκόνος τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐκτάσεως περὶ τὸ 280 ἔτος π. Χ., βαίνοντες δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς.

Ἡ Ἰνδικὴ ἤτοι αἱ περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν χῶραι μέχρι τῶν Παροπαμισαδῶν εἶχον ἀποσπασθῆ ἤδη τοῦ κράτους, διὰ τοῦ ἐπιχωρίου ἡγεμόνος Σανδροκόττου· ἀλλ' ὅμως διετήρησαν ἔτι ἐπὶ μακρὸν σχέσεις ὁπωσοῦν στενὰς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ Μεγασθένης ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν πρέσβυς πρὸς τὸν Σανδρόκοττον, ὁ δὲ πλαταιεὺς Δηίμαχος πρὸς τὸν ἐκείνου υἱὸν καὶ διάδοχον Ἀμιτροχάτην. Ὡσαύτως καὶ ὁ Διονύσιος ἀπεστάλη εἰς τὴν αὐλὴν τῶν αὐτῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου, τοῦ ἐπι-

καλουμένου Φιλαδέλφου. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπὸ τῶν Παραπαμισαδῶν μέχρι τοῦ Βοσπόρου, τῆς Προποντίδος, Ἑλλησπόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης χῶραι ἀπετέλουν τὸ κολοσσιαῖον τῶν Σελευκιδῶν κράτος· ἀλλά τινες ἐξ αὐτῶν δὲν ὑπήγοντο εἰμὴ ἐμμέσως εἰς τοὺς Σελευκίδας καὶ ἰδίως ἡ Ἀτροπατηνή, ἤτοι τὸ δυτικώτερον τῆς ἰδίως Μηδίας, ἡ Ἀρμενία, ἡ Καππαδοκία, ὁ Πόντος, ἡ Παφλαγονία, ἡ Βιθυνία καὶ τὸ Πέργαμον (1). Αἱ χῶραι αὗται εἶχον ἰδίους ἡγεμόνας, αἱ μὲν ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν παρόντων· οἱ δὲ ἡγεμόνες οὗτοι περιῆλθον ἔκτοτε εἰς πολεμίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσεις καὶ ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεξάρτητοι. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν βαρβάρου καταγωγῆς, ὑπέκυψαν οὐδὲν ἧττον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὑπηρέτησαν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ καθαρᾶς ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνες. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ χώρας τῆς Λυβύης ἄρχουσιν οἱ Πτολεμαῖοι· εἰς αὐτοὺς ὑπάγονται καὶ πολλαὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων. Ἡ δὲ Ρόδος ἐξακολουθεῖ ἀκμάζουσα ὡς αὐτοτελὴς ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ πολιτεία. Ἐν Εὐρώπῃ πρὸς βορρᾶν, ἀφοῦ ἐξέλιπε τὸ βασίλειον τοῦ Λυσιμάχου, ἠγέρθη ἀντ' αὐτοῦ τὸ γαλατικὸν τῆς Τύλης βασίλειον· αἱ δὲ κατὰ τὰ αὐτόθι παράλια ἑλληνίδες πόλεις μετὰ κόπου μὲν σῴζουσι τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ πλουτοῦσι καὶ ἀντέχουσι διὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐμπορίας. Ἔρχεται ἔπειτα τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας, τὸ ὁποῖον πολυειδῶς μὲν ἐξησθένησε διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, καὶ τοὺς μετέπειτα ἐμφυλίους πολέμους, καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' ἔμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀνακύψῃ ὁπωσοῦν διὰ τῆς τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ διοικήσεως. Εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο παρεκτὸς τῆς Μακεδονίας ὑπάγεται καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Εὔβοια καί τινες ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις, ἰδίως αἱ ἀχαϊκαί (2). Αἱ δὲ λοιπαὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πολιτεῖαι διατηροῦσι μὲν τὴν αὐτονομίαν ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ ἄδοξον, ἐξαιρέσει τῶν γενναίων Αἰτωλῶν οἵτινες, ῥυθμίσαντες ἤδη ὁπωσοῦν τὴν ἀρχαίαν συμπολιτείαν, ἀποβαίνουσι μετ' οὐ πολὺ τὸ κράτιστον τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἔθνος. Καὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲ τῆς Πελοποννήσου, ἀνακτήσαντες μετὰ μικρὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν, συγκροτοῦσι συμπολιτείαν, ἥτις ἐφαίδρυνεν ἐπί τινα χρόνον τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ βίου.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος πολὺ μᾶλλον λόγου ἀξία ἐγένετο ἡ εἰς τὴν Ἤπειρον ἐπελθοῦσα ἀλλοίωσις τῶν πραγμάτων. Περὶ τῶν διαφόρων φυλῶν ὅσαι κατῴκουν ἐν Ἠπείρῳ ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν (Κεφ. Α' βιβλ. Β' τοῦ πρώτου τόμου) νὰ ὁμιλήσωμεν, παρατηρήσαντες ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ θρησκείαν ἣν καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, ἀλλὰ δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τούτων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, διὰ δὲ τοῦτο, ὅπως καὶ οἱ Μακεδόνες, ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Εἴπομεν πρὸς τούτοις ἔκτοτε ὅτι ἡ ἀρχαία Ἤπειρος εἶναι μία τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ

(1) Ἀλλ' ἐν τοῖς ἔνδον τῆς μ. Ἀσίας, μεταξὺ Φρυγίας, Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας ἀπὸ χωρῶν ἀφαιρεθεισῶν καὶ ἀπὸ τῶν τριῶν τούτων ἐπικρατειῶν ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἤδη ἥμισυ τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος νέον κράτος γαλατικόν, ἱδρυθὲν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν τῶν ἀπὸ Θρᾴκης εἰς τὰ παράλια τῆς μ. Ἀσίας μεταναστάντων καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα ἐπιδραμόντων. Οἱ Γαλάται οὗτοι ἀναμιχθέντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς μ. Ἀσίας ἀπετέλεσαν τὸ ἀνάμικτον ἔθνος τῶν Γαλλογραίκων.

(2) Αἱ ἀχαϊκαὶ πόλεις ἢ μᾶλλον ἡ συμπολιτεία τῶν ἀχαϊκῶν πόλεων διετέλει ἁπλῶς φίλη καὶ σύμμαχος τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, οὖσα ἄλλως ἐν πᾶσιν αὐτόνομος καὶ αὐτοτελὴς συμπολιτεία αὐτονόμων πόλεων.

βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων· τοὐλάχιστον παρά τισι τῶν φυλῶν καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Μολοσσοῖς, τῶν ὁποίων οἱ βασιλεῖς ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ πολυθρύλητον τῶν Αἰακιδῶν γένος. Ἡ μολοσσικὴ αὕτη βασιλεία, ἥτις ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἑαυτὴν ἅπασαν τὴν Ἤπειρον, διέσωσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἡρωικῆς βασιλείας. Εἰς Πασσαρῶνα, χωρίον τῆς Μολοσσίδος, ἔθυον οἱ βασιλεῖς οὗτοι τῷ Ἀρείῳ Διὶ καὶ ὡρκίζοντο νὰ ἄρξωσι κατὰ τοὺς νόμους, οἱ δὲ Ἠπειρῶται πάλιν ὡρκίζοντο νὰ διαφυλάξωσι τὴν βασιλείαν κατὰ τοὺς νόμους. Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος ἤρχισε νὰ πολιτίζῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐρρύθμισε καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρρύβας ἢ Θαρρύτας, ὁ εἰς Ἀθήνας ἀνατραφείς, τοὺς νόμους καὶ τὴν διοίκησιν τῶν Μολοσσῶν, ἱδρύσας βουλὴν καὶ ἐτησίους ἄρχοντας. Ἀλλ' ἔμελλεν ἔτι νὰ παρέλθῃ ἑκατονταετηρὶς περίπου ὅλη πρὶν ἢ ἡ Ἤπειρος προσλάβῃ ἰσχύν τινα ἀξιόλογον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ Μακεδονία διὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τὰ δὲ ἠπειρωτικὰ φῦλα ὑπέκυψαν, ὡς πάντες οἱ Ἕλληνες, εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ γείτονος ἐκείνου κράτους οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων, Ἀντιπάτρου καὶ Κασσάνδρου. Ὅτε ἐν ἔτει 317 ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Αἰακίδης ἐτόλμησε νὰ βοηθήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολεμουμένην Ὀλυμπιάδα, ὁ Αἰακίδης ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο καθαιρεθεὶς τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ. Ὁ Αἰακίδης οὗτος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ θεσσαλοῦ Μένωνος, ἐξ ἧς ἐγέννησεν υἱὸν μὲν τὸν Πύρρον, θυγατέρα δὲ τὴν Δηιδάμειαν, ἥτις διετέλεσε μία τῶν συζύγων Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Ὅτε ὁ Αἰακίδης ἐξώσθη τῆς βασιλείας, ὁ Πύρρος ἦτο διετὴς καὶ μετὰ κόπου διεσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς πολεμίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μερίδος· εὗρε δὲ ἄσυλον παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἡγεμόνι τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίᾳ, παρὰ τῷ ὁποίῳ παρέμεινε δεκαετίαν περίπου ὅλην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀνακτήσει τὸν θρόνον καὶ μετ' ὀλίγον, ἀποθανόντος τούτου, διεδέχθη τὴν βασιλείαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλκέτας, ὅστις ὅμως, μισηθεὶς διὰ τὴν ἀγριότητα ὑπὸ τῶν ὑπηκόων, ἐθανατώθη ὑπ' αὐτῶν τῷ 307. καὶ τότε ὁ Γλαυκίας ἔσπευσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Πύρρον εἰς τὸν πάτριον θρόνον. Ἀλλὰ τῷ 302 ἀποστατοῦσιν αὖθις οἱ Ἠπειρῶται καὶ ἀναγορεύουσι βασιλέα τὸν Νεοπτόλεμον, υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἀδελφὴ ἦτο ἡ περιβόητος Ὀλυμπιάς, ἐξάδελφος δὲ ὁ τοῦ Πύρρου πατὴρ Αἰακίδης. Ὁ Πύρρος ἤδη διεσώθη παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Δημητρίῳ τῷ Πολιορκητῇ, παρ' ᾧ ἐδιδάχθη τὴν πολεμικὴν τέχνην, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἐν Ἴψῳ μάχην καὶ τὸν ὁποῖον παρηκολούθησεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἀπεστάλη, ὡς εἴδομεν, ὅμηρος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖον τὸν Σωτῆρα, καὶ τοσοῦτον διὰ

Πύρρος
(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

τῶν ἐπιτηδείων αὐτοῦ τρόπων προσῳκειώθη τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ὥστε ἐπὶ τέλους οὗτος ἐβοήθησεν αὐτόν, διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ, εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ αὖθις εἰς Ἤπειρον, ὅπου κατ' ἀρχάς, τῷ 296, συνεμερίσθη τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου, μετ' οὗ πολὺ ὅμως ἀποβαλὼν τὸν συμβασιλέα ἦρξε μόνος τῆς χώρας. Καὶ τότε ἐπεχείρησε μακροὺς πολέμους δι ὧν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῶν συνόρων τοῦ φίλου ἡγεμόνος τῶν Ταυλαντίων Γλαυκίου, πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι τῆς Αἰτωλίας, καταλαβὼν ἐπανειλημμένως καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν Κέρκυραν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν δὲν διετήρησε μέν, ὑπεχρέωσεν ὅμως ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἤπειρον τὰς τὸ πάλαι ἀνηκούσας αὐτῇ χώρας τῆς Τυμφαίας καὶ τῆς Παραυαίας.

Τὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα ἦσαν τότε ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, ἣν οἱ Μακεδόνες εἶχον ἤδη ἀποβάλει· ὁ δὲ Πύρρος ἦτο ὁμολογουμένως ὁ τολμηρότατος, ὁ εὐτυχέστατος καὶ ὁ ἀγαθώτατος τῶν συγχρόνων πρωταγωνιστῶν. Κατήγετο μὲν ἐκ βασιλέων,ἀλλ' ὑπῆρξε δημιουργὸς τῆς ἰδίας τύχης· προσεκτήσατο ἐν ταῖς μακραῖς τῆς νεότητος δοκιμασίαις τὴν τέχνην τοῦ δελεάζειν τοὺς ἀνθρώπους, οὐχὶ τὴν κακίαν τοῦ ἐπιβουλεύεσθαι αὐτούς· ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀγαπᾶται, οὐχὶ νὰ μισῆται, καὶ ἐκτήσατο φίλους πιστούς, χρηστούς, μεγαλοφυεῖς.'Εκ τούτων ἡ ἱστορία διῃώνισε μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ θεσσαλοῦ Κινέου, τοῦ ὁποίου ἡ σύνεσις, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ περὶ τὸν λόγον τέχνη,ἥτις, ὡς βεβαιοῦσιν, ἀνεμίμνησκε τὴν τοῦ Δημοσθένους δεινότητα, ἐτίμησαν τὸν βασιλέα τὸν ἐκλέξαντα καὶ διατηρήσαντα τοιοῦτον ὑπουργὸν τοὐλάχιστον ὅσον καὶ τὸν ἄνδρα αὐτὸν τὸν κτησάμενον τοσαῦτα προτερήματα.Μὴ ἀπορήσωμεν λοιπὸν ὅτι τὸ πλῆθος ἐλάτρευσε τὸν βασιλέα ἐκεῖνον. Οἱ 'Ηπειρῶται ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα προσηγόρευσαν τὸν Πύρρον 'Αετόν. Ὁ δέ, «δι' ὑμᾶς, ἔλεγεν, 'Αετός εἰμι· πῶς γὰρ οὐ μέλλω τοῖς ὑμετέροις ὅπλοις, ὥσπερ ὠκυπτέροις, ἐπαιρόμενος;». Διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἤξευρε νὰ παγιδεύῃ τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὅμιλον ὅπως καὶ τοὺς κατ' ἰδίαν ἐξόχους ἄνδρας, καὶ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο θαυμαστὴν τοῦ λόγου τέχνην, ἣν προσέλαβε παιδευθεὶς τὴν τοσοῦτον ἐξαίρετον εἰσέτι τότε ἑλληνικὴν παιδείαν. 'Εκόσμησε διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ 'Αμβρακίαν καὶ εἶχε καρδίαν εὐπρόσιτον εἰς τὴν εὐγενῆ καὶ ὑψηλὴν τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων ἔκφρασιν, διότι σῴζεται λατινικὴ μετάφρασις ἐπιγραφῆς ποιηθείσης μέν ποτε ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Τάραντι ναὸν τοῦ Διός, μαρτυρούσης δὲ τήν τε εὐαισθησίαν καὶ τὸ μέγα τῆς ψυχῆς ἐκείνης φρόνημα.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πύρρος· καὶ ἄν, παρεκτὸς τῶν ἀρετῶν τούτων, εἶχεν εὐστάθειάν τινα χαρακτῆρος καὶ πολιτείας, ἤθελε βεβαίως ἀναδείξει τὴν Ἤπειρον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤθελε προσθέσει εἰς τὸ κλέος ὅπερ διὰ τῶν Μακεδόνων πρὸ ὀλίγου τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκτήσατο, τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν 'Ανατολήν, τὸ ἕτερον οὐδὲν ἧττον ἐπίζηλον κλέος, τῆς διὰ τῶν 'Ηπειρωτῶν καὶ τοῦ μοναρχικοῦ αὐτῶν πολιτεύματος συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἑστίᾳ. 'Αλλ' ὁ Πύρρος μετὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἐν 'Ηπείρῳ ἀρχῆς ἐφάνη φιλοτιμούμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκ προαιρέσεως τὸν ἄστατον καὶ πλάνητα ἐκεῖνον βίον ὃν ἐκ κακῆς τύχης διήγαγεν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι. Μηδέποτε στέργων τὰ παρόντα ἀλλά, ὡς λέγει ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ἐλπίδας ἐξ ἐλπίδων ἀεὶ κυλίνδων, νέας ἐπεζήτει ὁσημέραι καὶ παραβόλους τύχας, ὅμοιος κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ἐφαίνετο οὕτως εἰπεῖν μεταβιβασθὲν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου ἐκείνου μαθητοῦ καὶ κηδεστοῦ. Τοῦτο δὲ τῶν παραλόγων ἐπιχειρήσεων τὸ πνεῦμα παρέσυρε τὸν Πύρρον, ἐν ἔτει 280, εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν κατὰ τῶν Ρωμαίων ἐκστρατείαν.

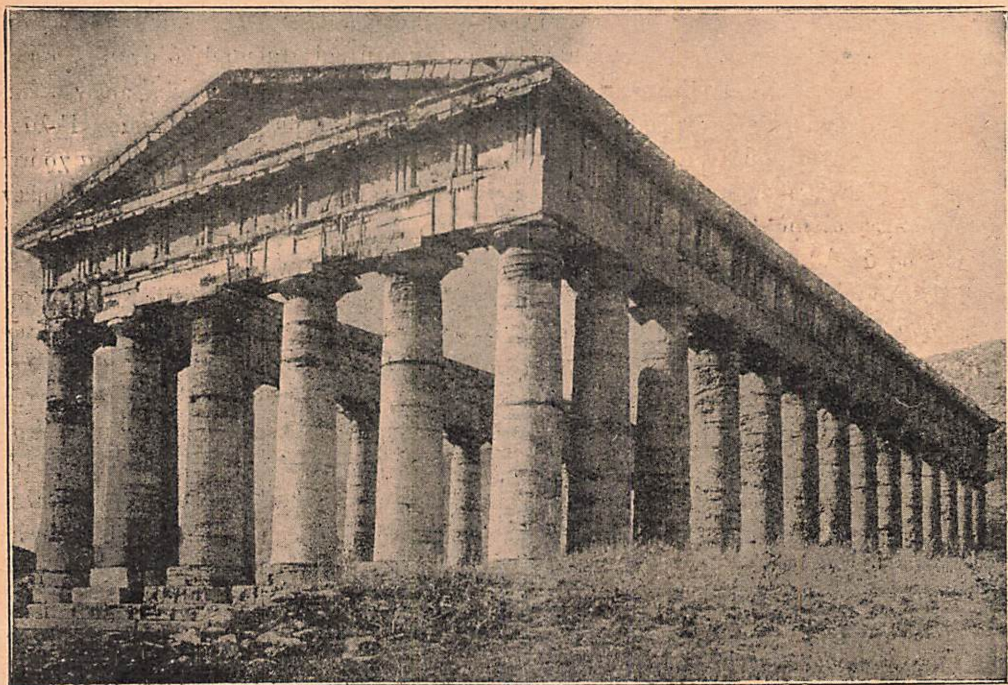
Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ πολλαὶ ὑπῆρχον καὶ ἀκμαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι (Κεφ. Ε΄ βιβλ. Β΄ τοῦ πρώτου τόμου), καὶ ἐνθυμεῖται ὡσαύτως ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται, ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν δεινῶς νὰ πιέζωνται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων φυλῶν, Λευκανῶν, Βρεττίων καὶ ἄλλων. Εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα προσετέθησαν κατὰ τὰς δύο ἀκολούθους ἑκατονταετηρίδας αἱ τῶν Συρακουσίων τῆς Σικελίας ἐπιθέσεις, ὥστε αἱ ἑλληνικαὶ αὗται ἀποικίαι, περιελθοῦσαι εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐζήτησαν ἐκ διαλειμμάτων τὴν συνδρομὴν τῶν κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὁμογενῶν. Οὕτως ἐν ἔτει 345, ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῶν Ταραντίνων, ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, ὁ τοῦ περιφήμου Ἀγησιλάου υἱός, διεπολέμησεν ἐπὶ ἑπταετίαν πρὸς τοὺς Λευκανούς, μέχρι οὗ ἔπεσεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Τότε οἱ Ταραντῖνοι ἐτράπησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἠπειρωτῶν Ἀλέξανδρον, τὸν ἀδελφὸν τῆς Ὀλυμπιάδος, ὅστις μετὰ πολλὰς ἐκστρατείας ἔπεσεν ἐπίσης ἐν τῷ πρὸς τοὺς Λευκανοὺς ἀγῶνι, μετὰ 20 δὲ περίπου ἔτη ἐπεραιώθη ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὡσαύτως κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ἐπίεσαν οἱ Λευκανοί, τρίτος ἐπίκουρος, Κλεώνυμος ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους υἱός, ὅστις ἐβίασε τφόντι τοὺς Λευκανοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν. Ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα συμμαχήσας μετὰ τῶν βαρβάρων τούτων καὶ καταπιέσας τὰς ἑλληνίδας πόλεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἔλθει νὰ προστατεύσῃ προεκάλεσε τὴν πρώτην τῶν Ρωμαίων ἐπέμβασιν εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας. Οἱ Ρωμαῖοι, ἔθνος ἀνῆκον, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, εἰς τὸν ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἤρχισαν νὰ διαμορφῶνται ἀπὸ τῆς ὀγδόης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ κειμένης πρωτευούσης αὐτῶν Ρώμης, καὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, θαυμασίως ὀργανωθέντες πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς, κυριαρχήσει ὅλων τῶν γειτόνων φυλῶν. Ἤδη δὲ ἐκλήθησαν καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἑλληνίδων πόλεων, ἵνα βοηθήσωσιν αὐτὰς κατὰ τοῦ Κλεωνύμου καὶ τῶν ἐπιχωρίων αὐτοῦ συμμάχων. Καὶ ἠνάγκασαν τφόντι αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, θεωρηθέντες ἔκτοτε ὡς προστάται τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τῶν Λευκανῶν καὶ τῶν Βρεττίων· τινὲς μάλιστα τῶν πόλεων τούτων ἐδέχθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ρωμαϊκὰς φρουράς. Ἀλλ' ὁ Τάρας, ὅστις ἦτο τότε ἡ μεγίστη καὶ λαμπροτάτη τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἂν καὶ παρεκτραπεῖσα εἰς πολλὴν ἠθῶν ἀκολασίαν, ἐπεχείρησε ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπέμβασιν ταύτην τῶν Ρωμαίων διὰ διαφόρων πλαγίων τρόπων, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον τὴν ἄμεσον μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ρῆξιν. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὅσαι ἐδέχθησαν ρωμαϊκὰς φρουρὰς ἦσαν καὶ οἱ παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος κειμένοι Θούριοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Ρώμης κοινωνία εἶχε διακοπῆ διὰ ξηρᾶς ὑπὸ τῶν Λευκανῶν, οἱ Ρωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ διατηρῶσι τὰς πρὸς τοὺς Θουρίους σχέσεις διὰ θαλάσσης, ἤτοι διὰ τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος, καὶ ἔπεμψαν ἐπὶ τούτῳ αὐτόθι ναυτικὴν δύναμιν δέκα πλοίων. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ταραντῖνοι δὲν ἠναντιώθησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ρωμαϊκοῦ τούτου στολίσκου ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῶν· ἀλλ' ἔπειτα προσέβαλον τὰ πλοῖα καὶ ἐξέβαλον αὐτὰ τοῦ κόλπου, πέμψαντες δὲ στρατὸν εἰς Θουρίους ἐγένοντο, διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς αὐτόθι δημοκρατικῆς μερίδος, κύριοι τῆς πόλεως· καὶ τοὺς μὲν ρωμαίους φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀφῆκαν, τοὺς δ' ἐπιφανεῖς πολίτας, τοὺς προηγουμένως καλέσαντας τὴν ρωμαϊκὴν φρουράν, ἀπήλασαν καὶ διένειμαν τὰ κτήματα αὐτῶν μεταξὺ τοῦ δήμου. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ρωμαῖοι ἔπεμψαν εἰς Τάραντα πρέσβεις ἀπαιτήσαντες τὴν κάθοδον τῶν ἐκβληθέντων ἀριστοκρατικῶν τῆς τῶν Θουρίων πόλεως, τὴν εἰς τούτους ἀπόδοσιν τῶν δημευθέντων κτημάτων καὶ τὴν εἰς τοὺς Ρωμαίους παράδοσιν τῶν ταραντίνων δημαγωγῶν, ὅσοι ἐγένοντο αἴτιοι τῆς διαλύσεως τῆς εἰρήνης. Τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἥτις συνεκροτήθη τότε ἐν Τάραντι

πρὸς ὑποδοχὴν τῶν πρέσβεων τούτων δίδουσι τὸ μέτρον τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν κατήντησαν οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι· διότι, ἀντὶ νὰ συζητήσωσι σπουδαίως πρὸς τοὺς πρέσβεις, ἐνέπαιζον τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους, ἀπεκάλουν αὐτοὺς βαρβάρους καὶ ἐξέβαλον τελευταῖον τοῦ θεάτρου ὅπου εἶχε συνέλθει ἡ ἐκκλησία. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν, ἀλλ' ἀπερχομένων αὐτῶν ἄθλιός τις Ταραντῖνος, ὅστις ἵστατο κατὰ τὴν πάροδον, «ἀνασυράμενος τὴν περιβολὴν καὶ σχηματίσας ἑαυτὸν ὡς αἴσχιστον ὀφθῆναι τὴν οὐδὲ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθαρσίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος τοῦ πρεσβευτοῦ κατεσκέδασε». Καὶ ἐπειδὴ ἀντὶ νὰ συλληφθῇ καὶ τιμωρηθῇ ὁ ἀναιδὴς οὗτος ὑβριστὴς ἐξ ἐναντίας ὑπὸ γέλωτος ἀντήχησεν ὅλον τὸ θέατρον καὶ φωναὶ ἠκούοντο ἐπιχαίρουσαι καὶ τὴν ὕβριν ἐπαινοῦσαι ὁ προϊστάμενος τῶν πρέσβεων ἀγανακτήσας «Γελᾶτε, ἀνέκραξεν, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν, ἄνδρες Ταραντῖνοι, γελᾶτε· πολὺν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλαύσετε». Ἐξαγριωθέντων δέ τινων πρὸς τὴν ἀπειλήν, «καὶ ἵνα γε μᾶλλον, προσέθηκεν, ἀγανακτήσητε καὶ τοῦθ' ὑμῖν λέγομεν· ὅτι πολλῷ τὴν ἐσθῆτα ταύτην αἵματι ἐκπλυνεῖτε».

Οὕτως ἀπελθόντων τῶν πρέσβεων ἔπεμψαν οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τοῦ Τάραντος, ἐν ἔτει 281, στρατὸν φοβερόν, οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἔξωθεν πάλιν βοήθειαν καὶ ἰδίως τὴν βοήθειαν τοῦ περιωνύμου ἤδη ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι βασιλέως τῶν Ἠπειρωτῶν. Ὁ Πύρρος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῶν ὁμογενῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐλέγετο καλούμενος οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ταραντίνων ἀλλ' ὑφ' ὅλων τῶν Ἰταλιωτῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων βαρβάρων, οἵτινες ἅπαντες παρίσταντο ὡς ἕτοιμοι ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ Ρωμαίων. Ὁ συνετὸς Κινέας, ὅστις δὲν ἐπίστευε πολὺ εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας, προσεπάθησε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ν' ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος. Οἱ Ρωμαῖοι, παρετήρησεν αὐτῷ, οἱ Ρωμαῖοι, ὦ Πύρρε, λέγονται πολεμισταὶ ἀγαθοὶ καὶ πολλῶν ἐθνῶν μαχίμων ἄρχουσιν. Ἀλλ' ἔστω, ὅτι τῇ θείᾳ συνάρσει θέλομεν νικήσει τοὺς ἄνδρας· τί θέλομεν πράξει μετὰ τὴν νίκην; Καὶ ὁ Πύρρος· ἐρωτᾷς, εἶπεν, ὦ Κινέα, πρᾶγμα φαινόμενον. Καταβαλόντες ἅπαξ τοὺς Ρωμαίους δὲν θέλομεν συναντήσει πλέον ἐκεῖ οὔτε βάρβαρον πόλιν οὔτε ἑλληνίδα ἀξιόμαχον, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει εὐθὺς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας τὸ μέγεθος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν εἰς πάντα ἄλλον εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ ἀγνοῇ ἢ εἰς σέ. Τότε μικρὸν σιωπήσας ὁ Κινέας, Ἰταλίαν δέ, ὦ βασιλεῦ, λαβόντες τί ποιήσωμεν; ἠρώτησε. Καὶ ὁ Πύρρος, ὅστις δὲν ἔβλεπεν ἀκόμη ποῦ θέλει καταντήσει ὁ λόγος, Ἐγγύς, εἶπεν, ἐκεῖ εἶναι ἡ Σικελία, νῆσος εὐδαίμων πολυάνθρωπος καὶ τὰ μάλιστα εὐάλωτος, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους εἶναι, καθὼς ἠξεύρεις, ὦ Κινέα, τὰ πάντα αὐτόθι στάσις καὶ ἀναρχία. Ὀρθὰ λέγεις, ἀπεκρίθη ὁ Κινέας· ἀλλὰ τοῦτο ἆρά γε θέλει εἶναι τὸ πέρας τῆς ἐκστρατείας ἡμῶν, τὸ λαβεῖν τὴν Σικελίαν; Ἐὰν δώσῃ ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Πύρρος, καὶ νικήσωμεν καὶ κατορθώσωμεν ταῦτα πάντα, θέλομεν μεταχειρισθῆ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὡς προοίμια πραγμάτων μεγάλων. Διότι πῶς νὰ μὴ γίνωμεν τότε κύριοι τῆς Λιβύης καὶ τῆς Καρχηδόνος, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἀποδρὰς κρυφίως καὶ δι' ὀλίγων πλοίων ἐκ Συρακουσῶν, μικρὸν ἔλειψε νὰ καταλάβῃ; Ὅτι δέ, ἀφοῦ καθυποτάξωμεν ταύτας τὰς χώρας, οὐδεὶς πλέον θέλει ἀντισταθῆ ἐκ τῶν πολεμίων ὅσοι νῦν αὐθαδιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, δὲν ἠμπορεῖ τις νά το ἀρνηθῇ. Βεβαίως ὄχι, ἀπήντησεν ὁ Κινέας· διότι εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἀπὸ τοιαύτης δυνάμεως ὁρμώμενοι, καὶ τὴν Μακεδονίαν θέλομεν ἀναλάβει καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄρξει ἀσφαλῶς. Ἀλλ' ὅταν καθυποτάξωμεν ὅλον τὸν κόσμον, τότε τί θὰ κάμωμεν; Τότε, εἶπεν ὁ Πύρρος ἐπιγελάσας, θέλομεν ἀναπαυθῆ, εὐφραινόμενοι, ὦ μακάριε, διὰ καθημερινῶν πότων καὶ συνομιλιῶν. Ὁ δὲ Κινέας, ἀφοῦ κατέφερεν εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα τὸν Πύρρον· ἀλλὰ τί μᾶς ἐμποδίζει, εἶπε, καὶ νῦν, ἐὰν θέλωμεν, νὰ διασκεδάζωμεν καὶ νὰ εὐφραινώ-

μεθα ἔχοντες ἤδη ἀπραγμόνως τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς ὃ δι' αἵματος καὶ πόνων μεγάλων καὶ κινδύνων μέλλομεν νὰ φθάσωσμεν, πολλὰ καὶ δράσαντες ἑτέρους κακὰ καὶ παθόντες;

῾Ο Πλούταρχος, ὅστις ἀναφέρει τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ἐν βίῳ Πύρρου, δὲν λέγει τί ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ φίλου αὐτοῦ συμπέρασμα· ἀλλ' εἶναι

Ναοὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος. Ναὸς ἐν Ἐγέστῃ

πρόδηλον τί ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ. Ἄνευ πόνων καὶ κινδύνων μεγάλων οὐδὲν μέγα κατορθοῦται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἡ φιλόσοφος ἐκείνη ῥαθυμία φέρει εἰς τὴν νωθρότητα καὶ τὴν ἀκολασίαν. Ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπρέσβευεν αὐτήν, δὲν ἤθελε ποτὲ ἐξελληνισθῇ ἡ Ἀνατολή. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι Ἀλέξανδροι δὲν γεννῶνται καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πύρρος δὲν ἦτο Ἀλέξανδρος. Ἀλλ' ἐν τῷ πολιτικῷ ὅπως καὶ ἐν τῷ κατ' ἰδίαν βίῳ ἡ τέχνη συνίσταται ὄχι νὰ ἀπρακτῇ τις φιλοσοφῶν, οὔτε πάλιν ὀνειροπολῶν νὰ πράττῃ, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητῇ τὸ ἐφικτόν, καταμετρῶν τάς τε ἰδίας δυνάμεις καὶ τὰς κύκλῳ περιστάσεις. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἐφικτὸν ἦτο οὐχὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ Πύρρος νέας καὶ διαποντίους κατακτήσεις, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἐξασφαλίζων αὐτὴν κατὰ παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κινέας, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λόγου, ὑπέδειξεν ὡς τελευταῖον σκοπὸν τῶν μελετωμένων ἀγώνων. Ὁπωσδήποτε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ὑπουργοῦ ἐκείνου δὲν ἔπεισαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 280 ἐπέπλευσεν ὁ Πύρρος εἰς Ἰταλίαν μετὰ 25.000 ἀνδρῶν καὶ 20 ἐλεφάντων. Καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ρωμαίους ἐκ παρατάξεως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐνίκησε δὲ αὐτοὺς αὖθις κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἀλλὰ τοσαύτην ἔπαθε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους φθορὰν ὥστε εἶπε, λέγουσι, τότε· «Ἂν ἔτι μίαν μάχην Ρωμαίους νικήσωμεν,

ἀπολούμεθα παντελῶς». Ἐντεῦθεν εὐχαρίστως ἐδέχθη τὴν παράκλησιν τῶν Συρακουσων τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων ἐν ἔτει 278. Εἰς Σικελίαν διέτριψε τρία ἔτη, ἐντὸς τῶν ὁποίων οἱ Ρωμαῖοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, περιέστειλαν τὰ πολέμια ἐγχώρια τῆς Ἰταλίας ἔθνη, ἐγένοντο δὲ κύριοι καὶ πολλῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Οἱ κινδυνεύοντες σύμμαχοι τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου παρεκάλεσαν ἤδη αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χερσόνησον ἵνα σώσῃ αὐτούς· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ λάβῃ εὔλογόν τινα ἀφορμὴν ἐκχωρήσεως ἐκ τῆς Σικελίας, ὅπου, μετά τινας εὐτυχεῖς ἐπιχειρήσεις, εἶχε περιέλθει εἰς ἣν ἀμηχανίαν πρότερον ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅθεν ἐπανέκαμψεν εἰς Τάραντα τῷ 275, ἔχων μὲν εἰσέτι στρατὸν 23.000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἐκ νεοσυλλέκτων συγκείμενον,διότι τὰ ἄριστα αὐτοῦ τάγματα εἶχον καταναλωθῆ εἰς τὰς μάχας τῶν προηγουμένων πέντε ἐνιαυτῶν· ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι κατετροπώθη ἤδη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἀκόλουθον ἔτος εἰς Ἤπειρον, ἀφοῦ ἐπὶ ματαίῳ ἐξήντλησε τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ὑπερόριον ἐκείνην στρατείαν· οὐδ' ἠδυνήθη πλέον ἔκτοτε, ἕνεκα τούτου, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἡγεμονίαν.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Ἰταλίας οἱ Ρωμαῖοι καθυπέταξαν ἤδη ἀκωλύτως οὐ μόνον ὅλα τὰ ἐγχώρια αὐτόθι ἔθνη ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας. Μετὰ δέκα δὲ ἔτη ἤρχισεν ὁ πρῶτος μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων πόλεμος, τοῦ ὁποίου κύριον στάδιον ὑπῆρξεν ἡ Σικελία καὶ τοῦ ὁποίου καταπαύσαντος τῷ 241 ἡ νῆσος ἐκείνη καὶ ἅπασαι αἱ ἐν αὐτῇ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὡσαύτως εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Μόνη ἡ πόλις τῶν Συρακουσῶν, μετά τινος περὶ αὐτὴν μικρᾶς χώρας, διέσωσε τότε τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἱέρωνα Β', ὅστις, μετὰ πολλὰς ταραχὰς καὶ διχονοίας, εἶχε καταλάβει ἐν αὐτῇ τὴν ἀρχὴν ἔτι ἀπὸ τοῦ 269. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Συρακουσῶν πόλις ἐκυριεύθη τελευταῖον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐπὶ τοῦ δευτέρου αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων πολέμου, ἐν ἔτει 212 (1).

Ἐντὸς τῆς τρίτης λοιπὸν ταύτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν προπατόρων ἡμῶν εἶχον ἀποβάλει τὴν αὐτονομίαν, περιληφθεῖσαι ἔκτοτε εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἐκεῖνο κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ κυριαρχήσῃ ἅπαντος τοῦ κόσμου. Μόνη ἡ ἔτι δυτικώτερον κειμένη Μασσαλία(Κεφ.Β' βιβλ.Β' τοῦ Α' τόμου) διέσωσεν ἐπί τινα χρόνον αὐτοτελῆ ὕπαρξιν καὶ ἀπέβη ἐπίσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι διά τε τὴν σύνεσιν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς εἰς τὰ πέριξ βάρβαρα ἔθνη καὶ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ πολυθρυλήτου αὐτῆς θαλασσοπόρου Πυθέου, ὅστις, ἐν ἔτεσι 330—320, διελθὼν διὰ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν καὶ ἐκεῖθεν τραπεὶς πρὸς βορρᾶν, παρέπλευσε τὰ παράλια τῆς Ἱσπανίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Βρεταννίας, τῆς Γερμανίας, προχωρήσας ἴσως καὶ ἔτι πλέον πρὸς βορρᾶν,κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς χρόνους καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον προήλαυνον πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ Μασσαλία, μεμονωμένη οὖσα εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Γαλλίας παράλια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ κέντρον μέγα ἑλληνισμοῦ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐκυριεύθη

(1) Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπῆρχον. ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ 6 ἤδη π. Χ. αἰῶνος καὶ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς καὶ νοτιοανατολικοῖς παραλίοις τῆς Ἱσπανίας, ὧν ἐπισημοτάτη ἡ περίφημος Ζάκανθα ἢ Σάγουντον, ἡ ἡρωικῶς ταφεῖσα ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου (219 π. Χ.). Πᾶσαι αὗται αἱ πόλεις περὶ τὰ τέλη τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος περιῆλθον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Καρχηδονίων καὶ εἶτα τῶν Ρωμαίων.

καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (1). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ πρὸς δυσμὰς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀποικίαι, εἰ καὶ ἀποβαλοῦσαι τὴν αὐτονομίαν, δὲν συναπέβαλον τὸν ἑλληνισμόν. Οἱ Ρωμαῖοι, οἵτινες ἐξελατίνισαν ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη ὅσων ἐκυριάρχησαν καὶ ἐπεχείρησαν τὸν ἐκλατινισμόν, πρὸς μόνον τὸν ἑλληνισμὸν ματαίως ἀντεπάλαισαν, καὶ αὐτοῦ

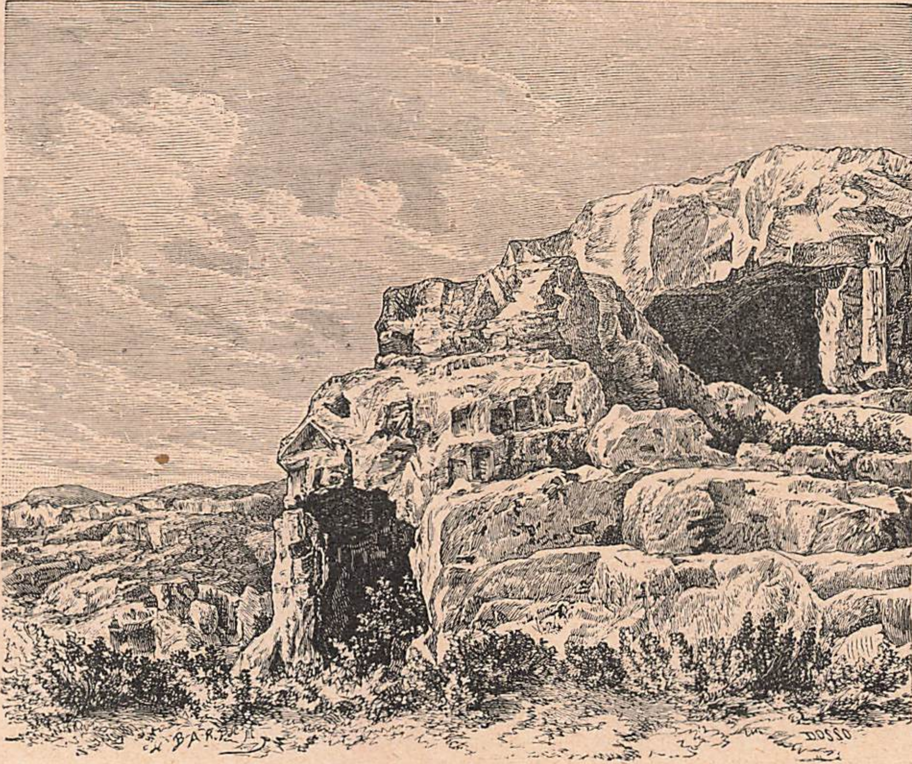

Θάνατος Ἀρχιμήδους. (Μωσαϊκὸν Πομπηίας ἀνασκαφαὶ 1925).

μόνου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν. Ἐπὶ πολλὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας, οὐ μόνον εἰς Μασσαλίαν ἀλλά, τὸ παραδοξότερον, διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας γαλατικὰς πόλεις καὶ ἰδίως εἰς Λούγδουνον, ἤκμαζον σχολαὶ ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἑλληνικῆς τέχνης, αἵτινες ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὡς ἐνάμιλλοι τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν. Κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα εἰς ἣν εὑρισκόμεθα αἱ ἐν Σικελίᾳ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἀνέδειξαν τινὰς τῶν ἐνδοξοτάτων ἀνδρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ μέγιστος τῶν μηχανικῶν καὶ μαθηματικῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ἀρχιμήδης, ἦτο Συρακούσιος, ἐθανατώθη δὲ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῷ 212, ἀφοῦ ἐπὶ τριετίαν ὅλην ὑπερήσπισεν αὐτὴν διὰ τῶν ἐπινοηθεισῶν παρ' αὐτοῦ πολυειδῶν μηχανῶν.

(1) Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Τακίτου (V. Agricolae) κατὰ τὸν πρῶτον ἔτι μ. Χ. αἰῶνα ἡ Μασσαλία ἦν κέντρον ἑλληνικοῦ βίου καὶ ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ἔνθα ἐπαιδεύθη καθὰ ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐρρήθη καὶ ὁ Ἀγρικόλας ὁ γενόμενος εἶτα πενθερὸς τοῦ Τακίτου.

Ὁ χαριέστερος τῶν βουκολικῶν ποιητῶν, ὁ Θεόκριτος, ἦτο καὶ αὐτὸς Συρακούσιος καὶ ἤκμασε περὶ τὸ 270 π. Χ. Ὁ ἱστορικὸς Τίμαιος ἦτο Ταυρομενίτης. Σικελιώτης, καὶ ἰδίως ἐξ Ἀργυρίου τῆς Σικελίας, ἦτο ὡσαύτως ὁ ἱστορικὸς ἐκεῖνος Διόδωρος, τὸν ὁποῖον τοσάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν καὶ ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ πρώτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι. Ἐν γένει δὲ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔρριψε τοσοῦ-

Ὁ τάφος τοῦ Ἀρχιμήδους

το βαθείας ρίζας ὥστε (Κεφ.Ε΄ βιβλ. Β΄ τοῦ πρώτου τόμου) οὔτε οἱ Ρωμαῖοι οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ρωμαίους ἐπελθόντες Λομβαρδοί, Ἄραβες, Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν ἐντελῶς νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτόν· καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα πολλάκις αὐτόθι ἑλληνιστὶ ἔτι συνετάσσοντο καὶ μέχρι τῆς σήμερον σῴζονται εἰς τὰς χώρας ἐκείνας οὐκ ὀλίγα ἑλληνισμοῦ ἴχνη. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἤδη εὑρισκόμεθα ὁ δυτικὸς ἐκεῖνος ἑλληνισμός, ἀποβαλὼν τὴν αὐτονομίαν, διετέλεσεν ἀμυνόμενος μᾶλλον ἢ ἐξαπλούμενος, καὶ μαραινόμενος μᾶλλον ἢ ἀκμάζων, ἡ δὲ δραστηριωτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνέργεια μετεβιβάσθη ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολάς, ὅπου οὗτος δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ πολλας ἑκατονταετηρίδας προαγόμενος καὶ παράγων καρπούς, οἵτινες πολυειδῶς ἔμελλον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν ἀνατολικὸν ἑλληνισμὸν ἐφιστῶμεν ἤδη τὴν προσοχήν, ἵνα ἐξηγήσωμεν κατὰ τίνα τρόπον ἐξηπλώθη καὶ ἀνεπτύχθη.

Τὸ δραστηριώτερον ὄργανον τῆς μεγάλης διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνα-

τολὴν ὑπῆρξαν αἱ πολυάριθμοι πόλεις τὰς ὁποίας ἵδρυσαν αὐτόθι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Αἱ πόλεις αὗται συνετέλεσαν διττῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν παγίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρῶτον, διότι συνέκειντο κυρίως, κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον, ἐξ Ἑλλήνων· μετ' οὐ πολὺ ἐγένοντο βεβαίως δεκτοὶ εἰς τὰς πόλεις ταύτας καὶ ἐκ τῶν ἐπιχωρίων κατοίκων πολλοί, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν ἰσόνομοι καὶ ἰσοδίκαιοι τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι δὲ ἁπλῶς πάροικοι ἢ μέτοικοι· ἀλλ' αἱ πόλεις παρέμενον οὐδὲν ἧττον ἑλληνικαί, διότι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἦτο πολλάκις πολυπληθέστερον, πάντοτε δὲ ἠθικῶς ἰσχυρότερον. Δεύτερον δὲ αἱ πόλεις αὗται οὐ μόνον ἐξ Ἑλλήνων συνέκειντο ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ὠργανωμέναι· ναὶ μὲν δὲν εἶχον τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὕπαρξιν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἴδει ἀστικοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα· τὸν ***δῆμον***, τὴν ***βουλήν***, τοὺς ***ἄρχοντας***, τοὺς ***στρατηγούς***· ὥστε οὐ μόνον τὸ αἷμα τὸ ἑλληνικὸν καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θεσμοὶ οἱ ἑλληνικοί, εἰ καὶ μὴ ἔχοντες ὁλοσχερῆ τὴν πάλαι ἀξίαν, ἐνεκεντρίσθησαν διὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἐκείνων κτισμάτων εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἱδρυμάτων αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα πλειότερον. Τὰ κυριώτατα καὶ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα τούτων ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Ὁ Γερμανὸς Δρόϋσεν ὅστις, παρεκτὸς τῆς ἱστορίας τοῦ κατακτητοῦ ἔγραψε καὶ δύο τόμους πλείστου λόγου ἀξίους περὶ τῶν διαδόχων, μνημονεύει μὲν ὀνομαστὶ πολὺ πλειοτέρων ἀποικιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθεισῶν, ἤτοι πεντήκοντα περίπου, ὥστε προσεγγίζει ὁπωσοῦν εἰς τὰς ἑβδομήκοντα πόλεις ἃς ἀποδίδει εἰς τὸν κατακτητὴν ὁ Πλούταρχος· ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Δρόϋσεν ἀναφερομένων ὀνομάτων ὑπάρχουσιν εὔλογοι ἀμφιβολίαι ἂν ἦσαν πόλεις ἢ ἁπλῶς στρατιωτικοὶ σταθμοί. Τούτου ἕνεκα μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὰ τῶν διαδόχων ἱδρύματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀναμφισβήτητα ἦσαν καὶ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα.

Προυσίας Α΄

Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ παράλια τῆς χερσονήσου ταύτης ἦσαν πρὸ καιροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλληνικά, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μεσογειότεραι χῶραι καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐξελληνίσθησαν. Τὸ δὲ παράδοξον, ὡς προείπομεν, εἶναι ὅτι, ἐνῷ πολλαὶ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων εἶχον ἡγεμόνας βαρβάρου καταγωγῆς, οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, περιβληθέντες τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ἔπραξαν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοὐλάχιστον ὅσα καὶ οἱ γνησιώτατοι ἕλληνες ἡγεμόνες. Καὶ πρῶτον τοῦτο συνέβη ἐν Βιθυνίᾳ. Ἡ χώρα αὕτη εἶχε μὲν κατακτηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγχώριος κληρονομικὸς αὐτῆς σατράπης ὀνόματι Βίας, ἀντέσχεν εἰς τὰ ὄρη· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ζιποίτης, ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατέλαβεν αὖθις τὴν χώραν καὶ διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπό τε τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων μακεδόνων δυνάστων. Ὁ Λυσίμαχος κατέσκαψε μὲν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἄστακον ἀλλ' ὁ Ζιποίτης ἵδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἀστάκου νέαν πρωτεύουσαν, ἣν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ Νικομήδους ὠνόμασε Νικομήδειαν καὶ ἐξ Ἑλλήνων σχεδὸν καθ'ὁλοκληρίαν κατῴκισε, πλεῖστα ὅσα ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς πλεονεκτήματα. Ἐντεῦθεν ἡ αὐλὴ καὶ ἡ κυβέρνησις τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας ἀπέβησαν ὅλως ἑλληνικαί. Καὶ δὲν διετήρησαν μὲν ἐπὶ πολὺ τὴν ὁλοσχερῆ αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι, διότι ἤδη ἐπὶ Προυσίου τοῦ Α΄, ἐγγόνου

τοῦ προμνημονευθέντος Νικομήδους τοῦ Α΄, ἤρχισαν νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν τῶν Ρωμαίων παντοδυναμίαν, ἀλλὰ δὲν ἀνετράπησαν τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα οὗτοι κατέθεντο. Ἡ Νικομήδεια παρέμεινε μία τῶν λαμπρῶν τῆς Ἀνατολῆς ἑλληνίδων πόλεων καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ βραδύτερον μέχρι τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων ἐποχῆς. Παρεκτὸς δὲ τῆς Νικμοηδείας, εὑρίσκομεν ἐνταῦθα πόλεις ἑλληνίδας τὴν Νίκαιαν, ἣν εἶχεν ἤδη ὁ Ἀντίγονος ἱδρύσει, ὀνομάσας Ἀντιγόνειαν, μετωνόμασε δὲ βραδύτερον ὁ Λυσίμαχος ἀπὸ μιᾶς τῶν συζύγων αὐτοῦ Νίκαιαν· τὴν Προυσιάδα, τὴν μέχρι σήμερον ὀνομαστὴν Προῦσαν πρὸς τῷ Ὀλύμπῳ (1)· τὴν Ἀπάμειαν· τὴν Προυσιάδα τὴν πρὸς Ὑπίῳ· τὴν Ἀντιγόνειαν πρὸς τῷ Δασκυλίῳ· ἑτέραν Ἀντιγόνειαν, ἣν ὁ γεωγράφος Στέφανος ὀνομάζει φρούριον τῆς Κυζικηνῆς· τὸ Νικομήδειον· τὸ Ζιποίτιον· τὴν Ἐπιφάνειαν. Ἐν γένει δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας τοσοῦτον πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνῳκειώθησαν ὥστε βραδύτερον ἐλησμονήθη παντάπασιν ἡ βάρβαρος αὐτῶν καταγωγὴ καὶ οἱ χρονογράφοι ἔλεγον αὐτοὺς ὄντας «ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων».

Φαρνάκης Α΄

Ἀνάλογά τινα συνέβησαν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώρας. Εἰς Πόντον καὶ εἰς Παφλαγονίαν ὑπῆρχον ὡσαύτως ἐγχώριοι δυνάσται. Καὶ οἱ μὲν τῆς Παφλαγονίας δὲν προέκυψαν εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς 3 ἑκατονταετηρίδος, οὐδὲ ὑπῆρξαν ἐπὶ πολὺ ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ διετέλεσαν ὑποτεταγμένοι νῦν μὲν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Πόντου, νῦν δὲ εἰς τοὺς τῆς Βιθυνίας. Οἱ δὲ τοῦ Πόντου ἕλκοντες τὸ γένος ἀπὸ Κύρου ἀπέβησαν ἰσχυροὶ καὶ ἔνδοξοι, ἀθρόαν μεταφυτεύσαντες τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δίαιταν εἰς τὸ κράτος αὐτῶν. Νέα ἑλληνικὰ κτίσματα δὲν φαίνονται ἐνταῦθα πολλά· καὶ ὅσα γνωρίζομεν εἶναι τὰ ἑξῆς. Ἄμαστρις, ὑπὸ Ἀμάστριος τῆς τοῦ Λυσιμάχου γυναικὸς περὶ τὸ ἔτος 300 π.Χ. ἢ βραδύτερον κτισθεῖσα, κληθεῖσα δὲ «δεξιὸς ὀφθαλμὸς τοῦ κόσμου», εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ πέραν τοῦ Πόντου Σκύθαι καὶ οἱ πρὸς μεσημβρίαν λαοὶ «ὥσπερ εἰς κοινόν τι συντρέχοντες ἐμπόριον». Προσέτι Φαρνακία πλησίον τοῦ Κερασοῦντος. Εὐπατορία πλησίον τῆς Ἀμισοῦ (2), ἑτέρα Εὐπατορία ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν Λύκου καὶ Ἴριδος, Πολεμώνιον καὶ Λαοδίκεια. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι εἰς τὰ παράλια ταῦτα ἰδίως ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ πόλεις ἡ Ἡράκλεια, ἡ Σινώπη, ἡ Ἀμισός, ἡ Τραπεζοῦς, ὁ Κερασοῦς καὶ ἄλλαι. Αἱ πόλεις αὗται διετέλεσαν ἐφ' ἱκανὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν νὰ ὑποτάσσωνται ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου καὶ νὰ ἐπενεργῶσι δραστηρίως εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς χώρας, μάλιστα δὲ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς αὐλῆς. Πρῶτος ὁ Μιθριδάτης Γ΄ κατέκτησε τὴν Ἄμαστριν, ἥτις ἦτο μὲν νέον κτίσμα, ἀλλά, ὡς εἴδομεν, δὲν ἱδρύθη ὑπὸ τῶν τοῦ Πόντου βασιλέων. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι κατέστησαν ἔκτοτε τὴν Ἄμαστριν πολλάκις καθέδραν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Περὶ τὰ ἑκατὸν δ' ἔτη βραδύτερον, ἤτοι μεταξὺ τοῦ

(1) Προυσιὰς ἐκαλεῖτο οὐχὶ ἡ Νίκαια, ἡ κληθεῖσα οὕτω πρὸς τιμὴν μιᾶς τῶν γυναικῶν τοῦ Λυσιμάχου, ἀλλ' ἡ Κίερος, ἣν κυριεύσας ὁ Προυσίας ἐκάλεσε Προυσιάδα, αὐτὸς δὲ ἔκτισε καὶ τὴν ἄλλην πόλιν Προῦσαν διάφορον τῆς Προυσιάδος.

(2) Ἡ Εὐπατορία ἦτο πρόσκτισμα τῆς Ἀμισοῦ, οὐχὶ πόλις ἰδιαιτέρα. Ἔλαβε δὲ καὶ τὸ ὄνομα καὶ αὐτὴ ὡς καὶ ἡ ἑτέρα (Εὐπατορία), ἡ ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Λύκου καὶ τῆς Ἴριδος ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου στ΄ τοῦ Εὐπάτορος.

190 καὶ 180 ἔτους π. Χ., κατέλαβεν ὁ Φαρνάκης Α΄, ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Δ΄ υἱός, τὴν Σινώπην, ἥτις ἦτο ἡ ἀκμαιοτάτη ὅλων τῶν κατὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἑλληνίδων πόλεων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ ποντικὸν κράτος δὲν ἔπαυσε προαγόμενον, πρωτεύουσαν ἔχον τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἐκείνην ἑλληνίδα πόλιν, ἥτις τότε εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἤκμασε, θαλασσοκρατοῦσα ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων κοσμηθεῖσα ὑπὸ τῶν νέων αὐτῆς δυναστῶν. Εἰς τὸν ὕπατον δὲ βαθμὸν τῆς δυνάμεως ἔφθασε τὸ βασίλειον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Φαρνάκου, Μιθριδάτου στ΄ (1) τοῦ μεγάλου, ὅστις, ἐν ἀρχῇ τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ αὐτῶν τῶν παντοδυνάμων Ρωμαίων ἀνεδείχθη φοβερὸς πολέμιος.

Εἰς Καππαδοκίαν ὁ ἑλληνισμὸς διεδόθη βραδύτερον ἢ ἀλλαχοῦ, διότι ἀρχαιότερον μὲν κτίσμα οὐδὲν ὑπῆρχεν αὐτόθι, τὰ δὲ νεώτερα δὲν ἤρχισαν ἱδρυόμενα εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ τοῦ ἐγχωρίου βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθου Ε΄ (2), περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει ὅτι μετέσχε παιδείας ἑλληνικῆς «ἐξ οὗ καὶ ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησι πάλαι ἀγνοουμένη Καππαδοκία τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν». Ἔκτοτε δὲ τέσσαρες ἀναφέρονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ ἑλληνικαὶ πόλεις· Ἀριαράθεια, Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ, «πόλις ἑλλὰς ἐν τῷ Καππαδόκων ἔθνει» κατὰ Φιλόστρατον (3)· Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ ἢ καὶ Μάζακα (4) καλουμένη, περὶ ἧς ὁ Στράβων βεβαιοῖ ὅτι «χρῶνται οἱ Μαζακηνοὶ τοῖς Χαρώνδα νόμοις, αἱρούμενοι καὶ Νομῳδόν, ὅς ἐστιν αὐτοῖς ἐξηγητὴς τῶν νόμων»· τελευταῖον Ἀρχελαΐς. Ἀλλὰ ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐν Καππαδοκίᾳ ἑλληνίδες πόλεις, διότι κατὰ τὸν αὐτὸν Στράβωνα ὁ βασιλεὺς Τιγράνης ἔκτισεν ἐκεῖ πόλιν ἣν ὠνόμασεν Τιγρανόκερτα «ἐκ δώδεκα ὑπ' αὐτοῦ ἐρημωθεισῶν ἑλληνίδων πόλεων συναγαγών» (5).

Ἡ Φρυγία διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Σελευκίδας· καθὸ κειμένη δ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας διασχίζεται ὑπὸ μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν, καὶ παρὰ τὰς ὁδοὺς ταύτας εὑρίσκομεν τὰ πλεῖστα νέα κτίσματα. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστὶ 29, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα 14 φαίνονται τὰ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα. Λαοδίκεια· Φιλομήλιον (6)· Πολύβοτος· Σύνναδα, τῆς ὁποίας σῴζονται νομίσματα φέροντα Συνναδέων ἰώνων, Συνναδέων δωριέων, Ζεὺς πάνδημος Συνναδέων· Δοκιμία· Λυσιάς· Πέλται, αἵτινες ἀνεφέρονται μὲν ἤδη ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος ἀλλ' ἐδέχθησαν πολλοὺς

---

(1) Οὕτως ἰσχυρίζετο ὁ Μιθριδάτης στ΄ ὁ Εὐπάτωρ ἢ καὶ μέγας ἐπικαλούμενος. Ὡς ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας ἀναφέρεται σατράπης τις Μιθριδάτης (ὁ Μιθριδάτης Α΄) πρὸ τῆς στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἄρχων τῆς χώρας. Υἱὸς δὲ ἢ ἔγγονος τούτου ὁμώνυμος Μιθριδάτης Β΄ διαρκοῦντος ἔτι τοῦ ἐμφιλίου πολέμου τῶν Μακεδόνων, ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀριαράθης Γ΄ κατελάμβανε τὴν Καππαδοκίαν (Ἰδ. ἀνωτέρω σημ.), ἔθετε παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἅλυος μεταξὺ Σινώπης καὶ Ἀμισοῦ τὰς βάσεις τοῦ ποντικοῦ κράτους καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται οὗτος καὶ Κτίστης

(2) Ἀριαράθου τοῦ στ΄ υἱοῦ τοῦ Ε΄

(3) Τὸ ἀρχαιότερον ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι Τύανα.

(4) Ἡ ἔπειτα Καισάρεια Καππαδοκίας.

(5) Ὁ Τιγράνης ἔκτισε τὰ Τιγρανόκερτα ἢ Τιγρανούπολιν ἐν τοῖς ὁρίοις Ἀρμενίας καὶ Μεσοποταμίας, τὴν πόλιν τὴν κληθεῖσαν ὕστερον Μαρτυρούπολιν, νῦν Μαρδίν· ἔκτισε δὲ αὐτὴν διὰ τῶν ἀπὸ Μαζάκων καὶ τῆς λοιπῆς Καππαδοκίας ἀνασπάστων γενομένων Ἑλλήνων, οὓς ὕστερον ὁ Λεύκολλος, καταλαβὼν τὰ Τιγρανόκερτα, ἔπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν.

(6) Ὁ παρὰ Πολυβίῳ (ΑΛ. 35. 2), ὅστις πρῶτος μνημονεύει τῆς πόλεως ταύτης, τύπος τοῦ ὀνόματος εἶναι Φιλόμηλον.

Μακεδόνας ἐποίκους· Εὐμένεια· Διονυσόπολις· Λαοδίκεια ἡ πρὸς Λύκῳ, μία τῶν ἀξιολογωτάτων καὶ πλουσιωτάτων πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας· Θεμισώνιον· Ἀπάμεια (1) ἢ Κιβωτός(2), περὶ ἧς ὁ Στράβων λέγει «ἐμπορεῖον μέγα τῆς ἰδίως λεγομένης Ἀσίας, δευτερεῦον μετὰ τὴν Ἔφεσον», Ἀντιόχεια ἡ πρὸς Πισιδίᾳ καὶ Σελεύκεια ἡ ἐπιλεγομένη Σιδηρᾶ.

Καὶ αὐτὴ ἡ Γαλατία, δηλαδὴ ἡ χώρα ἣν οἱ Γαλάται κατέλαβον μεταξὺ Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Βιθυνίας καὶ Φρυγίας, δὲν διέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ μὲν ὄχλος αὐτῶν διέσωσε τὴν ἰδίαν γλῶσσαν μέχρι τῆς 5 μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος (3), τὸ δὲ πολίτευμα ὠργανώθη κατὰ τὰ πάτρια τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἔθιμα, διαιρεθέντος τοῦ πλήθους εἰς δώδεκα τετραρχίας, ὧν ἑκάστης προΐστατο ἡγεμὼν καλούμενος τετράρχης. Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος οἵ τε ἡγεμόνες ἐκεῖνοι καὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν Γαλατῶν, λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλούτου, ἠσπάσθησαν τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, παδείαν καὶ γλῶσσαν· Ἐκ δὲ τῶν πόλεων τῆς χώρας ἡ μὲν Ἄγκυρα ἡ ὑπὸ τοῦ παναρχαίου βασιλέως τῆς Φρυγίας Μίδου κτισθεῖσα ἀπέβαλεν ἐπὶ τῶν Γαλατῶν τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν, μὴ ἀνακτήσασα αὐτὴν εἰμὴ ἐπὶ Ρωμαίων, ὅτε ἀπέβη λαμπροτάτη, μάλιστα ἐπὶ Αὐγούστου, ὅστις ἔκτισεν ἐν αὐτῇ ναὸν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου ἐνέγραψεν ἐν ἐπιγραφῇ μεγάλῃ τὴν ἱστορίαν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἐπιγραφῇ ἥτις ἀνευρέθη μὲν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1554, ἀλλὰ δὲν ἀντεγράφη ὁλόκληρος εἰμὴ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ἑτέρα ὅμως πόλις ἡ Πεσσινοῦς, ἥτις εἶχεν ἱερὸν τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν, μεγάλου σεβασμοῦ τυγχάνον, ἐξηκολούθησεν ἀκμάζουσα καὶ ἐπὶ τῶν Γαλατῶν, ὁ δὲ Στράβων ὀνομάζει ἔτι αὐτὴν «ἐμπορεῖον τῶν ταύτῃ μέγιστον».

Νόμισμα Λαοδικείας.

Προσωποποίησις τοῦ Δήμου καὶ ἐπιγραφὴ «ΔΗΜΟΣ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ»

Νόμισμα Συννάδων

Ζεὺς πάνδημος καὶ ἐπιγραφὴ «ΔΙΑ ΠΑΝΔΗΜΟΝ ΣΥΝΝΑΔΕΙΣ»

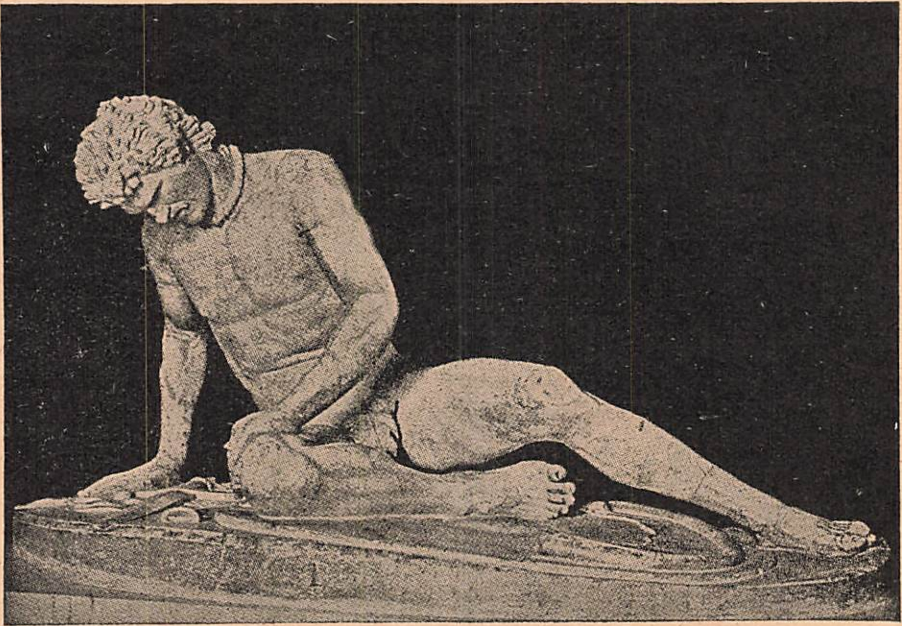
Ἀλλ' ἐρχόμεθα εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου προέκυψε κράτος καθαρῶς ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον λόγῳ παιδείας καὶ τέχνης ἀπέβη πολὺ μὲν σημαντικώτερον τῶν ἐξελληνισθεισῶν βαρβάρων τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας δυναστειῶν, ἐνάμιλλον δὲ σχεδὸν τῶν βασιλείων ἅπερ ἵδρυσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ οἱ Λαγίδαι. Ἐκαλεῖτο δὲ τὸ νέον ἐκεῖνο κράτος Περγαμηνόν, ἀπὸ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ Περγάμου· καὶ ἱδρυτὴς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς θησαυροφύλαξ τοῦ Λυσιμάχου Φιλέταιρος ἐκ τοῦ ἐν τῷ Πόντῳ Τιείου, περὶ οὗ ὁ Στράβων λέγει ὅτι εἶναι πολίχνιον οὐδὲν ἔχον μνήμης ἄξιον, πλὴν ὅτι Φιλέταιρος ἐντεῦθεν ἦν ὁ ἀρχηγέτης τοῦ τῶν ἀτταλικῶν βασιλέων γένους, Ὁ Φιλέταιρος μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀγαθοκλέους

(1) Ἐκτίσθη ἢ ἀνεκτίσθη ὑπὸ Ἀντιόχου Α' τοῦ Σωτῆρος πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀπάμης θυγατρὸς τοῦ πέρσου μεγιστᾶνος Ἀρταβάζου. Τὸ ὄνομα (Ἀπάμα) εἶναι περσικόν. Κιβωτὸς φαίνεται ὅτι εἶναι μετάφρασις ἑλληνικὴ τοῦ φρυγικοῦ ὀνόματος Κελαιναὶ σημαίνοντος κιβωτὸν ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῆς πόλεως. Τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα (κιβωτὸς) ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς περὶ κατακλυσμοῦ ἐν Φρυγίᾳ καὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μυθικοῦ φρυγὸς βασιλέως Ναννάκου μύθους, προελθόντας, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὰ μέρη ταῦτα γενομένων ἰουδαϊκῶν ἐποικήσεων.

(2) Ἀπάμεια ἡ Κιβωτὸς ἐν τῇ θέσει τῶν ἀρχαίων Κελαινῶν.

(3) Ἀλλ' οἱ Γαλάται, πρὸς οὓς καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου, ἐλάλουν καὶ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐλέγοντο Γαλλόγραικοι.

ἀπέστη πρὸς Σέλευκον Α΄ καὶ ἔπειτα ὠφεληθεὶς ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ὅσαι ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τῶν Σελευκιδῶν οὐ μόνον ἀνεξάρτητος ἀπέβη ἀλλὰ καὶ πολλὰς παραλίους πόλεις κατέλαβε. Τὰς κτήσεις ταύτας ἐπεξέτεινεν ἔτι μᾶλλον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α΄. Ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους ἐξάδελφος καὶ διάδοχος

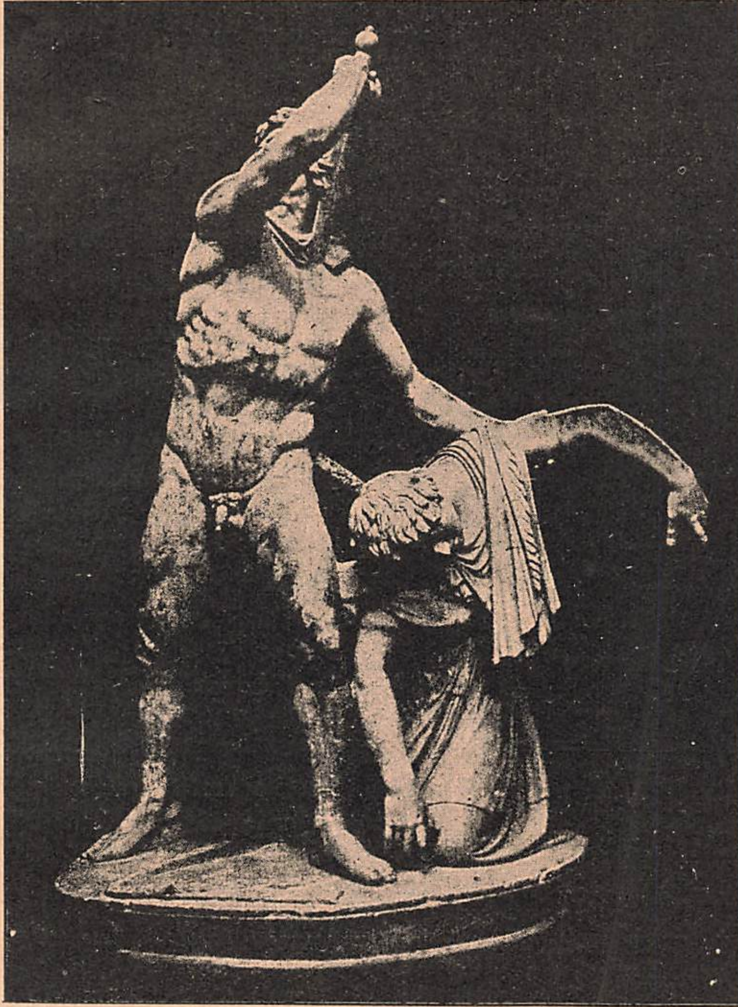
Γαλάτης πληγωμένος

ἐκ τῶν ἀγαλμάτων δι' ὧν ὁ Ἄτταλος ἠθέλησε ν' ἀπαθανατίσῃ τὴν νίκην του κατὰ τῶν Γαλατῶν. (Μουσεῖον Καπιτωλίου Ρώμης).

Ἄτταλος ἀνηγορεύθη βασιλεύς, νικήσας τοὺς Γαλάτας εἰς μάχην μεγάλην καὶ καταστήσας τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἰσχυρότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Ἄτταλος οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὐμένης Β΄, Ἄτταλος Β΄ καὶ Ἄτταλος Γ΄ ἐπροστατεύθησαν πολυειδῶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες τότε ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ ἀσιανὰ πράγματα· ἀλλὰ συγχρόνως οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι παντελῶς ἐξηυτελίσθησαν ὑπὸ τῶν ξένων τούτων δυναστῶν. Καθὼς ὅμως συνέβη ἐν γένει εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ πολιτικῶς ὑπερισχύσαντες ἐπὶ τέλους ἐνταῦθα Ρωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διακωλύσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὃν εἰσήγαγον καὶ διέδωκαν εἰς Λυδίαν οἱ τοῦ Φιλεταίρου κληρονόμοι. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι προήγαγον τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ χώρα αὐτῶν ἐλογίζετο νέα Ἑλλάς. Ὁ Εὐμένης Β΄ ἐσύστησε τὴν περίφημον τῆς Περγάμου βιβλιοθήκην, ἥτις ἐπὶ τέλους κατήντησε νὰ περιλαμβάνῃ, ὡς βεβαιοῦσι, 200.000 βιβλίων. Ὅτε ἡ ζηλοτυπία τῶν Πτολεμαίων ἀπηγόρευσε τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου, ἤτοι τῆς θάμνου (1) ἐκείνης ἐξ ἧς κατεσκευάζετο τὸ ἐν χρήσει τότε πρὸς γραφὴν ὑλικόν, οἱ Περγαμηνοὶ ἀνεπλήρωσαν τὸ ὑλικὸν τοῦτο διὰ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθείσης περγαμηνῆς διφθέρας, ἧς

(1) Οὐχὶ τοῦ θάμνου (τοῦ καλουμένου παπύρου) ἀλλὰ τοῦ φλοιοῦ τοῦ θάμνου τοῦ καλουμένου β ύ β λ ο υ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐκλήθη π ά π υ ρ ο ς, δοθέντος τοῦ ὀνόματος καὶ εἰς τὸν φλοιὸν καὶ εἰς τὴν ἐκ τούτου κατασκευαζομένην γραφικὴν ὕλην.

ἡ παρασκευὴ ἀπετέλεσεν ἔκτοτε νέον ἀξιόλογον κλάδον τῆς περγαμηνῆς βιομηχανίας (1). Διότι ἐν τῷ βασιλείῳ τούτῳ ἡ ὠφέλιμος τέχνη συμπροώδευσε μετὰ τῆς τέχνης τῆς καλῆς, ἡ δὲ πρακτικὴ ἐπιστήμη, ἡ μηχανική, ἡ ναυτική, ἡ ἐμπορία, συνημιλλῶντο πρὸς τὴν θεωρητικήν, τὰ μαθηματικά, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν. Τὰ ἀτταλικὰ ὑφάσματα καὶ ἄλλα τῆς περγαμηνῆς βιομηχανίας προϊόντα ἀπέβησαν τὸ πάλαι ὀνομαστὰ οὐδὲν ἧττον ἢ ἡ αὐτόθι ἀκμάσασα στωικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη ἐκείνη ἥτις κατεσκεύασε τὸ πολυθρύλητον ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν τῷ κατὰ Πέργαμον ἱερῷ τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ ἄλλα ἔργα δι' ὧν περγαμηνοὶ τεχνῖται ἐκλέϊσαν τὰ κατὰ Γαλατῶν κατορθώματα τῶν βασιλέων αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἐρρίζωσε καὶ ἀνεπτύχθη ὁ ἑλληνισμὸς ἐν ταῖς χώραις ταύταις διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἱδρυμάτων, ὧν ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν 12 τὰ γνωστότερα· Λυσιμάχειαν, Ἀττάλειαν, Ἑλληνόπολιν, ἑτέραν Ἀττάλειαν, ἥτις πρότερον, ἐλέγετο

Γαλάτης φονεύσας τὴν σύζυγόν του καὶ αὐτοκτονῶν διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν αἰχμαλωσίαν (Μουσεῖον Θερμῶν. Ρώμη.)

(1) Ἡ διφθέρα ὡς γραφικὴ ὕλη δὲν ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν Περγαμηνῶν, ἀλλ' ἦν ἐν χρήσει ἤδη καὶ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα, ἀφοῦ ὁ τότε ἀκμάζων φιλόσοφος Φερεκύδης ὁ ἀπὸ Σύρου ἔγραφεν ἐπὶ διφθέρας. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τῆς διφθέρας δὲν προώδευσε, διότι ἡ ἐπεξεργασία ἦν ἀτελὴς καὶ ἐπεκράτησεν ἡ τοῦ παπύρου. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι καὶ παρὰ τοῖς Πέρσαις ἦν ἐν χρήσει ἡ διφθέρα, ἧς καὶ τὸ ὄνομα μετέπεσεν ἐν τῇ περσικῇ εἰς τὴν γνωστὴν βιβλίον σημαίνουσαν λέξιν δεφτέρ. Λέγεται δὲ περὶ τοῦ Κτησίου τοῦ Κνιδίου τοῦ γράψαντος περσικὰ χρονικ

Ἀγρόειρα, Φιλαδέλφειαν, ἣν καίτοι πολλὰ παθοῦσαν ἐκ σεισμῶν «μικρὰς Ἀθήνας» ἐκάλεσαν βραδύτερον διὰ τὰς ἑορτὰς καὶ τὰ ἱερά· Ἀπολλωνίδα, Σμύρνην, πόλιν ἥτις ἦτο μὲν παναρχαία (Κεφ. Ε΄ βιβλ. Β΄ τοῦ πρώτου τόμου), ἀλλ' ἀπὸ τῆς 7 π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν Λυδῶν διετέλεσε περὶ τὰ 400 ἔτη οἰκουμένη κωμηδόν· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνήγειρεν αὐτὴν Ἀντίγονος καὶ κατόπιν τούτου Λυσίμαχος. Ὁ Στράβων λέγει τὴν Σμύρνην πόλιν καλλίστην πασῶν καὶ θαυμάζει τήν τε εὐθύτητα τῆς ρυμοτομίας αὐτῆς, καὶ τὰς λιθοστρώτους ὁδούς, καὶ τὰς μεγάλας στοάς, καὶ τὴν βιβλιοθήκην, καὶ τὸ λεγόμενον ὁμήρειον, ὅπερ ἦτο στοὰ τετράγωνος ἔχουσα ναὸν Ὁμήρου καὶ ξόανον. Πλὴν τούτων ἔχομεν ἐνταῦθα Ἀρσινόην, ἤτοι τὴν ἀρχαίαν Ἔφεσον, μετονομασθεῖσαν οὕτως ἀπὸ τῆς Λυσιμάχου γυναικός, πόλιν πλουσίαν, ἥτις δὲν ἔπαυσε καὶ ἄλλως εὐδοκιμοῦσα. διότι μία μὲν ἦτο τῶν τριῶν πόλεων (Ἔφεσος, Κολοφῶν, Κῶς), ἐν αἷς ἐλέγετο ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν πρώτων διαδόχων περιώνυμος ζωγράφος Ἀπελλῆς· ἤκμαζε δ' ἐν αὐτῇ ἔτι περὶ τὸ 100 π. Χ. ἡ σχολὴ ἐκείνη ἀφ' ἧς κατάγεται ὁ ἐν τῷ ἐθνικῷ μουσείῳ τοῦ ἐν Παρισίοις Λούβρου εὑρισκόμενος τανῦν περίφημος Βοργήσιος ἀθλητής (1)· Θυάτειρα(2), κατοικίαν Μακεδόνων, κατὰ Στράβωνα· Νάκρασσαν (3) κατά τινα ἐπιγραφὴν λέγουσαν «ἡ Μακεδόνων

Ἐρείπια τοῦ μεγάλου ναοῦ ἐν Ἡλιουπόλει (Βααλβὲκ) τῆς Συρίας.

περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4 π. Χ. αἰῶνος, ὅτι ηὐξάνετο τὰς εἰδήσεις ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τῆς διφθέρας ἐπεκράτησε τῆς τοῦ παπύρου ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον οὐχὶ ἐπενοήθη, ἀλλ' ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Περγάμῳ ἡ διφθέρα εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἀρξαμένην ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ 12 μ.Χ. αἰῶνος κατασκευὴν τοῦ νῦν χάρτου ἔμεινεν ἐν κοινῇ χρήσει ὁ περγαμηνὸς χάρτης μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν ταύτην τοῦ 15ου αἰῶνος ἡ χρῆσις τοῦ περγαμηνοῦ ἐπεκράτησε καὶ ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερον ἐν τῇ συντάξει ἐπισήμων ἐγγράφων, οἷον συνθηκῶν μεταξὺ κυβερνήσεων, διπλωμάτων εὐγενείας καὶ ἐπιστήμης (ἅτινα ἐντεῦθεν λέγονται καὶ περγαμηναὶ γερμανιστὶ Pergamente, γαλλιστὶ parchemins (κατὰ παραφθ. ἐκ τοῦ περγαμηνή, Pergamenus, Parchement). Ἀλλὰ πρὸς τῷ περγαμηνὸς ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν καὶ ἕτερον ὄνομα περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, τὸ ἐκ τοῦ λατινικοῦ=membrana=ὑμήν, δέρμα, διφθέρα προελθὸν μεμβρᾶνα ἀπαντῶν ἐν τοιαύτῃ σημασίᾳ ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ἀποστόλων (Ἰδ. Ἐπιστολ. Β' Παύλ. πρὸς Τιμόθεον. Β'. 4, 13) «ἐρχόμενος φέρε καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας».)

(1) Ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀθλητοῦ τοῦ περιφήμου ἐφεσίου γλύπτου τοῦ ἑτέρου τῶν δύο Ἐφεσίων Ἀγασιῶν υἱῶν Δοσιθέου, ὅπερ θεωρεῖται ἀριστούργημα γλυπτικῆς καὶ πρότυπον πρὸς σπουδὴν καὶ μίμησιν τῆς πλαστικῆς ἀνατομίας. Καλεῖται «Βοργήσιος ἀθλητής» ἐνταῦθα

Νακρασσιτῶν βουλὴ καὶ ὁ δῆμος», κατὰ δὲ τὰ νομίσματα Ἄκρασσον· Μυσομακεδόνας, καὶ Μακεδόνας Ὑρκανούς (4).

Αἱ λοιπαὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χῶραι διετέλουν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοὺς Λαγίδας, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας, καίτοι δὲ σῴζουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸν ἀρχαιότερον βίον ἐκαλύφθησαν ὅμως καὶ αὗται ὑπὸ οὐκ ὀλίγων ἑλληνίδων πόλεων. Εἰς Καρίαν εὑρίσκομεν Ἀντιόχειαν (5) τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε γέφυραν, ἥτις εἰκονίζεται καὶ εἰς ἓν τῶν σῳζομένων νομισμάτων αὐτῆς· Εὐανθίαν ἢ Ἄνθειαν, ὅπως ἐπωνομάσθησαν αἱ παναρχαῖαι Τράλλεις, αἵτινες καὶ ἄλλα ὀνόματα προσέλαβον κληθεῖσαι καὶ Σελεύκεια καὶ Ἀντιόχεια· Πλειστάρχειαν· Στρατονίκειαν.

Οὐδ' ἐν Λυκίᾳ καὶ Πισιδίᾳ καὶ Παμφυλίᾳ λείπουσιν ἑλληνικὰ ἱδρύματα ἢ ὀνόματα, ἂν καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα φαίνεται διατηρηθεῖσα παρὰ τῇ ἑλληνικῇ πλειότερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίαν. Ἐν Λυκίᾳ εὑρίσκομεν Ἀρσινόην, Σελεύκειαν, Πτολεμαΐδα· ἐν Παμφυλίᾳ Δῖον καὶ Μενεδήμιον· αἱ δὲ πόλεις τῆς Πισιδίας Σέλγη, Σαγαλασσός, Κιβύρα καὶ Ἄμβλαδα ἦσαν ὁμολογουμένως Λακεδαιμονίων ἀποικίαι.

Τελευταῖον εἰς Κιλικίαν, ὅπου ὑπῆρχον πολλὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ κτίσματα, συναντῶμεν καὶ νεώτερα οὐκ ὀλίγα. Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Κραγίῳ, Ἀρσινόην, Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Καλυκάδνῳ, ἥτις καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἤκμαζε καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ρωμαίων καὶ ἐπὶ χριστιανισμοῦ διετέλεσε ἐλευθέρα καὶ καλλίστη πόλις· Ἐλαιοῦσαν, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς τῷ Σάρῳ, Ἀντιόχειαν Κιλικίας καὶ Ἐπιφάνειαν. Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκτίσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων πόλεις ἑλληνικαὶ νέαι ὑπὲρ τὰς ἑξήκοντα, μὴ περιλαμβανομένων εἰς ταύτας πολλῶν ἄλλων, αἵτινες φέρουσι μὲν ἑλληνικὰ ὀνόματα ἀλλ' εἶναι ἄδηλον ἂν ἱδρύθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ προηγουμένως.

Μεταβαίνομεν εἰς τὴν Συρίαν, ἤτοι εἰς τὴν ὁμάδα τῶν χωρῶν αἵτινες πρὸς βορρᾶν μὲν ἔχουσι τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, πρὸς ἀνατολὰς τὸν Εὐφράτην, πρὸς μεσημβρίαν τὰ ἐλεύθερα τῆς ἐρήμου ἀραβικὰ στίφη καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐνταῦθα ὁ ἑλληνισμὸς δὲν εὗρε τὰς εὐκολίας τὰς ὁποίας εἶχεν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου, διὰ τὰς

διότι μετηνέχθη εἰς Παρισίους ἐκ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἐν τῷ μεγάρῳ τῶν πριγκίπων τοῦ οἴκου τῶν Βοργησίων πλουσιωτάτου μουσείου Καλλιτεχνημάτων.

(2) Κατά τινα παράδοσιν ἥκιστα πιστευτὴν (Στεφάν.Βυζ. ἐν λέξει. Θυάτειρα) τὰ Θυάτειρα ἔλαβον δῆθεν τὸ ὄνομα τοῦτο παρὰ τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, πρότερον Πελόπεια καλούμενα, πρὸς τιμὴν τῆς Θυγατείρας δῆθεν καλουμένης θυγατρὸς αὐτοῦ. Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως φαίνεται ἀρχαῖον μικρασιατικὸν φρυγικόν.

(3) Νάκρασσα ἢ Νάκρασσος καὶ Ἄκρασσος καλουμένη π. Πρβλ. τὸ ὄνομα τῆς ἐν Λυκίᾳ πόλεως Ἀκαρασσός.

(4) Ὑρκάνιον πεδίον ἢ Ὑρκανία ἐκαλεῖτο μέρος τῆς Λυδίας τὸ διαρρεόμενον ὑπὸ τοῦ Μαιάνδρου, διότι κατὰ Στράβωνα (ΙΒ' 629) οἱ Πέρσαι εἶχον πέμψει ἐποίκους αὐτόσε ἀπὸ τῆς (Ὑρκανίας νῦν Γκιλὰν) τῆς Περσίας. Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ τῶν διαδόχων φαίνεται ὅτι ἐγκατεστάθησαν ἐνταῦθα καὶ Μακεδόνες καλούμενοι Μακεδόνες Ὑρκανοί. Ὅτι οἱ Μακεδόνες οὗτοι μετεπέμφθησαν ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἐν Ὑρκανίᾳ τῆς Περσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποικισθέντων Μακεδόνων (Μακεδόνων Ὑρκανῶν) φαίνεται ἥκιστα πιθανόν. Ὅτι περσικός τις συνοικισμὸς ὑπῆρχεν ἐνταῦθα πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς Λυδίας πρὸ τῆς στρατείας ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου σφόδρα ἐπιχωριαζούσης λατρείας τῶν Μάγων.

(5) Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Κράγῳ ἦτο πόλις τῆς Τραχείας Κιλικίας, ἔνθα ὑψοῦτο τὸ ἡφαίστειον Κράγος, τὸ δὸν ἀφορμὴν ἴσως εἰς τὸν περὶ Χιμαίρας μῦθον.

προηγουμένας ἀποικίας, καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις, καὶ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ μισθοφορίας, εἶχε πρὸ καιροῦ παρασκευασθῆ ὁ ἤδη συμπληρωθεὶς θρίαμβος αὐτοῦ. Εἰς τὴν Συρίαν δὲν ἤρχισαν ἱδρυόμεναι ἑλληνικαὶ πόλεις εἰμὴ ἀπὸ 'Αλεξάνδρου· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας ταύτας συνεπύκνωσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχηγέτης αὐτῶν Σέλευκος Α΄ τὸ κυριώτατον τῆς δυνάμεως, καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ὁρμητήριον οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τὰ νέα κτίσματα ἐπολλαπλασιάσθησαν τοσοῦτον ὥστε πολλαχοῦ, ἂν ὄχι ἁπανταχοῦ, κατίσχυσαν τοῦ ἐπιχωρίου στοιχείου. 'Ιδίως εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, δηλαδὴ τὴν μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ταύρου μέχρι τῆς Κοίλης Συρίας χώραν, ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἑλληνικὰς πόλεις, ὧν τὰς πλείστας ἔκτισεν ἢ ἀνῳκοδόμησε καὶ ἐκάλλυνε καὶ διὰ νέου ἑλληνικοῦ βίου ἐζωογόνησεν ὁ Σέλευκος ὁ Α΄. 'Εκ τούτων δὲ πάλιν τέσσαρες ἦσαν αἱ ὀνομαστότεραι· 'Αντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ, Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ, Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ καὶ 'Απάμεια ἡ πρῴην Πέλλα, αἵτινες καὶ ἐλέγοντο «ἀδελφαὶ ἀλλήλων» κατὰ Στράβωνα, «ἀδελφοὶ δῆμοι» κατὰ τὰ νομίσματα. Ἡ 'Αντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ ἐκτίσθη παρὰ τὸν 'Ορόντην ποταμὸν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἅμα ὡς ἐγένετο κύριος τῆς Συρίας· καὶ κατέστη πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου, εἰ καὶ ἔκειτο εἰς τὸ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, διότι ἔτι ἀπὸ τοῦ 293 ὁ Σέλευκος εἶχε νομίσει πρέπον νὰ διαιρέσῃ τὸ κράτος εἰς δύο καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μὲν τὰς ἀνατολικωτέρας ἐπαρχίας εἰς τὸν υἱὸν 'Αντίοχον Α΄, νὰ διατηρήσῃ δὲ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἑαυτοῦ κυβέρνησιν τὰς δυτικωτέρας, ἑδρεύων εἰς 'Αντιόχειαν. Ἦτο δὲ ἡ 'Αντιόχεια αὕτη τετράπολις, δηλαδὴ συνίστατο ἐκ τεσσάρων μερῶν, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἴδιον τεῖχος, ἅπαντα δὲ πάλιν διὰ κοινοῦ τείχους συνεδέοντο. Ἡ κυρία αὐτῆς ὁδός, ἧς ἑκατέρωθεν ὑπῆρχον ἐμπορικὰ καταστήματα, εἶχε μῆκος τριάκοντα σταδίων, κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ἡ δὲ ὅλη περιοχὴ κατήντησε νὰ ἐκτείνεται εἰς δύο καὶ ἥμισυ γεωγραφικὰ μίλια. Πρῶτοι κάτοικοι λέγονται 'Αθηναῖοι, Μακεδόνες, Κρῆτες καὶ Κύπριοι, ἀλλ' οἱ 'Αθηναῖοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ἐπικρατέστεροι τῶν ἄλλων. Τοὐλάχιστον πρὸς χάριν αὐτῶν ἰδίως ἐποίησεν ὁ Σέλευκος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνδριάντα χαλκοῦν τῆς 'Αθηνᾶς μέγιστον, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ 'Αντιοχεῖς διετήρησαν χαρακτῆράς τινας τῆς εὐγενεστάτης ἐκείνης τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, τὴν περὶ τὸν λόγον εὐφυΐαν, τὸ ἀττικὸν τῆς γλώσσης ἰδίωμα, τὴν περὶ τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην φιλοκαλίαν. Καίτοι δὲ πολλάκις παθοῦσα καὶ ἐν μέρει καταστραφεῖσα ὑπὸ σεισμῶν, ἐξ ὧν εἰς ἕνα ἀπέβαλον, ὡς λέγεται, τὸ ζῆν 250.000 ψυχῶν, ἡ 'Αντιόχεια διετήρησεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ μέγεθος καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς. 'Ημποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξαιρέτως ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὐ μακρὰν δὲ τῆς 'Αντιοχείας ἔκειτο ἡ χαριεστάτη Δάφνη, τὴν ὁποίαν ὁ γερμανὸς Δρόϋσεν εὐφυῶς ἀποκαλεῖ Βερσαλλίαν τῆς Συρίας, καὶ ἥτις διὰ τὸ μέγα καὶ συνηρεφὲς αὐτῆς ἄλσος, τὸ ὑπὸ πηγαίων ὑδάτων διαρρεόμενον, τοὺς λαμπροὺς ναοὺς καὶ τὰς πολυτελεῖς πανηγύρεις, ἀπέβη ἓν τῶν θαυμαστοτάτων χωρίων τῆς 'Ανατολῆς. Ἡ Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ ἔκειτο παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ 'Ορόντου καὶ ἀπετέλει οὕτω τὸν λιμένα τῆς 'Αντιοχείας, ἐνάμιλλος αὐτῆς οὖσα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ μέγεθος. Ἡ Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ ἦτο ὀνομαστὴ διὰ τὴν πολύοινον αὐτῆς χώραν καὶ τὴν ἀξιόλογον ἐμπορίαν, ἡ δὲ 'Απάμεια, ἡ πρῴην Πέλλα, ἦτο ἰδίως στρατιωτικὴ πόλις, διότι ἐνταῦθα ἐτρέφοντο οἱ πεντακόσιοι ἐλέφαντες τοῦ Σελεύκου, ἐνταῦθα διέτριβε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς καὶ ἐνταῦθα ἦτο τὸ στρατιωτικὸν λογιστήριον καὶ τὸ ἱπποτρόφιον.

'Αλλ' ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων πόλεων ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν πλείστας ἄλλας ἐν τῇ Ἄνω Συρίᾳ· Ἡράκλειαν Πιερίας, 'Αντιόχειαν Πιερίας, Γέφυραν, Βέροιαν,

Η ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
(Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ

ἄλλην Ἡράκλειαν, Ἱερόπολιν, Εὐρωπόν (1), Νικάτωριν, Νικόπολιν, Μελεάγρου χάρακα· Σαμόσατα (2), τὴν πατρίδα τοῦ Λουκιανοῦ, Ἀντιόχειαν ἐπὶ τῷ Ταύρῳ, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἐπιφάνειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἡράκλειαν, Λευκάδα, Ὀρθωσίαν, Λάρισαν, Λυσιάδα, ἑτέραν Ἐπιφάνειαν, Σελευκόβηλον, Μέγαρα, Ἀπολλωνίαν, Χαλκίδα, Μαρώνειαν, Ὠρωπὸν καὶ τὸ Ζεῦγμα, ἀξιολογώτατον παρὰ τῷ Εὐφράτῃ χωρίον, ἐκεῖ ὅπου ὁ ποταμὸς οὗτος προκύπτει ἐκ τῶν ὀρέων. Τὸ ὄνομα παράγεται ἀπὸ τῶν γεφυρῶν τὰς ὁποίας ἵδρυσεν αὐτόθι συγχρόνως μὲ τὴν πόλιν ὁ Σέλευκος. Καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ χρόνοις, ὅτε λόγος ἐγίνετο νὰ συνδεθῇ, διὰ τῆς Συρίας, ἡ Εὐρώπη μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου προέκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀτμοπλοΐα ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ τούτῳ νὰ ὀργανωθῇ.

Ἕτερον τῆς Συρίας τμῆμα ἦτο ἡ καλουμένη Κοίλη Συρία, ἥτις διετέλεσε διαρκῶς τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ Σελευκιδῶν καὶ Λαγιδῶν. Ὅθεν εὑρίσκομεν ἐνταῦθα ἑκατέρωθεν ἱδρύματα· Λαοδίκειαν τὴν πρὸς Λιβάνῳ, Ἀπολλωνίαν, Δαμασκόν, ἣν ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος λέγει ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Πτολεμαίων ἀνοικοδομηθεῖσαν καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἴδιαι παραδόσεις μαρτυροῦσι τὸν ἐξελληνισμόν· Λευκάδα, Δῖον, Πέλλαν, Γέρασα, Ἵππον, Γάδαρα, Ἀντιόχειαν, ἑτέραν Ἀντιόχειαν, Αἶνον, Φιλαδέλφειαν, Φιλωτέραν, Ἄζωτον, Ἀπολλωνίαν, Ἀνθηδόνα, Στράτωνος Πύργον, Βερενίκην καὶ τελευταῖον Πτολεμαΐδα, τὸ ἀξιολογώτατον τῆς παραλίας ἐκείνης φρούριον κτισθέν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ δευτέρου Λαγίδου. Ἀναφέρονται μὲν ἐνταῦθα καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις ἑλληνικαί, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητα· ὅθεν παραλείποντες αὐτὰς ἐρχόμεθα εἰς τὰς περὶ Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας.

Τῆς Μεσοποταμίας ὁ ἐξελληνισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον προήχθη, ὥστε τὰ βορειότερα αὐτῆς μέρη ἔφερον τὰ ἀρχαῖα μακεδονικὰ ὀνόματα τῆς Μυγδονίας καὶ τῆς Ἀνθεμουσίας (3). Ἕνδεκα δὲ μνημονεύονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ πόλεις· Ἀπάμεια, Σελεύκεια, Ἀνθεμουσιάς, Βάτναι, Ἄλλαγμα, Ἴχναι, Δοῦρα, Ἀμφίπολις, Αἶνος, Ἔδεσσα καὶ Νίσιβις, ἡ μετονομασθεῖσα ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονικὴ καὶ οὕτω πως ἀναφερομένη παρά τε Πολυβίῳ καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικώτεραι ἦσαν αἱ κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Σουσιανὴν πόλεις. Ἐκεῖ ἔκτισεν ὁ Σέλευκος τὴν ἐπισημοτάτην βεβαίως ὅλων τῶν παρ' αὐτοῦ ἱδρυθεισῶν πόλεων, Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἥτις ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, ἣν προεμνημονεύσαμεν, κατέστη πρωτεύουσα τοῦ Ἀντιόχου Α΄. Ὠκοδομήθη δὲ ἡ πόλις παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὀκτὼ περίπου ὥρας μακρὰν τῆς ἀρχαίας Βαβυλῶνος (4), τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι μετετέθησαν

---

(1) Εὐρωπὸς ἢ Εὔρωπος ἦτο κτίσμα Μακεδόνων οὐχὶ ἐν Συρίᾳ ἀλλ' ἐν Μεσοποταμίᾳ (ὑπῆρχε δὲ ὁμώνυμον κτίσμα καὶ ἐν Μηδίᾳ) κληθὲν ὑπὸ τῶν ἱδρυσάντων αὐτὸ Ἐδεσσηνῶν' Εὐρωπός, ὁμωνύμως τῇ ἐν Μακεδονίᾳ Εὐρωπῷ.

(2) Σαμόσατα δὲν ἦσαν ἀποικία ἑλληνομακεδονική· ἡ πόλις ἦτο ἀρχαία συριακὴ καὶ τὸ ὄνομα συριακόν, ἐξηλληνίσθη δ' ἡ πόλις ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς χρόνοις καὶ εἶναι γνωστὴ ὡς πατρὶς τοῦ Λουκιανοῦ.

(3) Περὶ Μεσοποταμίας λέγει ὁ Πλίνιος (Histor. Natur. VI 21) ὅτι πᾶσαν ταύτην τὴν χώραν κωμηδὸν καὶ σποράδην οἰκουμένην πρῶτοι οἱ Μακεδόνες εἰς πόλεις συνέπηξαν διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἐδάφους. Καὶ ὁ Ἀππιανὸς Μαρκελλῖνος (XIV,3, 6,) λέγει ὅτι ὁ Σέλευκος ὁ Νικάτωρ ἐν Μεσοποταμίᾳ ἐξ ἀγροτικῶν οἰκητηρίων μικρῶν εὐδαίμονας πόλεις ἵδρυσεν.

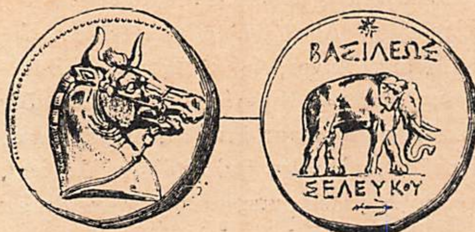
(4) Ἡ Βαβυλὼν ἐγένετο κατὰ μέγα μέρος πόλις ἑλληνικὴ οἰκουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων (Ἰωσήπ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΓ' 5. 11· «καὶ γὰρ οἱ ταύτῃ (Βαβυλῶνι) κατοικοῦντες Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες ἐπρεσβεύοντο πρὸς τὸν Δημήτριον»). Ἀλλ' ἡ Βαβυλὼν δὲν ἦτο μόνον πόλις ἑλλη-

εἰς Σελεύκειαν, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας (1). Οἱ Βαβυλώνιοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλεσαν μετ' ἄλλων ἐγχωρίων τοὺς πρώτους τῆς Σελευκείας κατοίκους, συνεχωνεύθησαν κατὰ μικρὸν μετὰ τῶν αὐτόθι μετοικισθέντων ὑπὸ τοῦ Σελεύκου Ἑλλήνων, οἵτινες ἐνετύπωσαν καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἵδρυμα τὸν ἴδιον χαρακτῆρα. Ὁ ἱδρυτὴς τῆς πόλεως ἔδωκεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς πολίτας αὐτῆς τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως. τοῦτο δὲ τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Σελευκείας, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων. Διότι, ἵνα προαχθῶσιν αἱ πόλεις, ὅπως καὶ τὰ ἔθνη, δέον νὰ ἔχωσιν ἴδιά τινα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Ὅταν τὰ στοιχεῖα ταῦτα λείπωσι, δύνανται μὲν αἱ πόλεις νὰ εὐδοκιμήσωσι μέχρι τινὸς διὰ τῆς προστασίας κυριάρχου μεγαλοφυοῦς, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτοι κυριάρχαι εἶναι σπάνιοι, ἐκλιπόντων αὐτῶν, αἱ πόλεις ὅσων ἡ τύχη ἀπὸ ἀλλοτρίας εὐνοίας ἐξήρτηται, φυσικῷ τῷ λόγῳ μαραίνονται. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ὅλαι σχεδὸν τῆς Ἀσίας αἱ πόλεις πρὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς, οὐδ' ἦσαν κυρίως εἰπεῖν πόλεις ἀλλὰ μᾶλλον ἀσύντακτοι ἀνθρώπων ὁμάδες, αἵτινες, καθὸ ἀπεστερημέναι παντὸς πολιτικοῦ συστήματος, οὐδεμίαν εἶχον αὐτοτελῆ ὕπαρξιν καὶ ἑπομένως οὐδὲν μόνιμον ἐπιδόσεως στοιχεῖον. Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἐκείνων πληθυσμῶν καὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν ἑλληνικῶν κτισμάτων βίου! Ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας τοσοῦτον ἀείποτε ἐταυτίζετο παρὰ τοῖς Ἕλλησι πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πόλεως ὥστε μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς **πολιτείαν** ὀνομάζει τὴν πόλιν, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ αὐταὶ αἱ μέγισται πόλεις οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κῶμαι ἀχανεῖς, μηδένα ἔχουσαι ἴδιον ῥυθμὸν καὶ βίον. Τούτου ἕνεκα αἱ ἀρχαιότεραι τῶν πόλεων ἐκείνων, καὶ αὐταὶ αἱ μέγισται καὶ λαμπρόταται, ἡ Νίνος, ἡ Βαβυλών, ἡ Περσέπολις, ἠφανίσθησαν ὡς ἱστὸς ἀράχνης, ἅμα ἐξέλιπον αἱ ἱδρύσασαι ἢ προστατεύσασαι αὐτὰς βασιλεῖαι, ἐνῷ τὰ ἑλληνικὰ κτίσματα οὐ μόνον δὲν συνεξέλιπον μετὰ τῶν ἱδρυσάντων αὐτὰ δυναστῶν ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθησαν ἀκμάζοντα καὶ πολλάκις ἐπέβαλλον τὸν ἴδιον χαρακτῆρα εἰς τοὺς νέους βαρβάρους κυριάρχας. Τοιαύτη μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ Σελεύκεια ἐκείνη ἡ ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἥτις δὲν ἔπαυσε προαγομένη μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἐπὶ τῆς τῶν Πάρθων κυριαρχίας. περὶ ἧς μετ' ὀλίγον. καὶ

Νόμισμα Σελεύκου Α΄

α΄(Κεφαλὴ Διός. Ἅρμα συρόμενον ὑπὸ ἐλεφάντων)

β΄ (Κεφαλὴ τοῦ Βουκεφάλου κερασφόρου. Ἐλέφας)

νομακεδονική, ἀλλὰ διετήρησε καὶ τὸν ἔκπαλαι κυριώτατον χαρακτῆρα αὐτῆς ὡς μεγάλου κέντρου τοῦ σημιτικοῦ πολιτισμοῦ, μετὰ τὴν καταστροφὴν δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ (70 μ. Χ.) κέντρου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα συνετάχθη ὁ βαβυλωνιακὸς Ταλμοὺδ (οὕτω καλούμενος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ταλμοὺδ τῆς Ἱερουσαλὴμ) καὶ κατέπεσε μὲν κατὰ μικρὸν μετὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα ἐκ τῆς προτέρας ἀκμῆς ἀλλ' οὐδέποτε ἐξηφανίσθη, καὶ νῦν δὲ ὑφίσταται παρὰ τὰ μεγάλα, ποικίλα καὶ ἱστορικὰ ἐρείπια καὶ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως ἡ νέα πόλις ἡ καλουμένη Χιλλέ.

(1) Ἡ Βαβυλὼν ὑπῆρχεν ὡς πόλις ἱκανῶς σημαντικὴ καὶ ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν ἔτι χρόνοις.

διατελοῦσα ἐνάμιλλος τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦτο δὲ ᾠκοδομημένη ἐν σχήματι ἀετοῦ ἀναπεταννύοντος τὰς πτέρυγας, πιστὴ εἰκὼν τῆς ἀετώδους ἐκείνης φυλῆς, ἥτις, ἐξορμήσασα ἀπὸ Πίνδου καὶ Ὀλύμπου, τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἑστιῶν, καὶ διαπεράσασα τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διασχίσασα τὸν Ταῦρον, ἦλθε νὰ καθίσῃ περὶ τὸν Τίγριν ποταμόν, ἁπλοῦσα τὴν μεγάλην αὐτῆς σκιὰν μέχρις Ἰνδοῦ καὶ Ἰαξάρτου. Καὶ εἶχεν ἡ Σελεύκεια αὕτη κατοίκους περὶ τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας, οὐδὲ ἤρχισε παρακμάζουσα εἰμὴ εἰς ἑτέραν ἑλληνίδα ὡσαύτως πόλιν ὑπενδίδουσα, τὴν Κτησιφῶντα, ἥτις, κτισθεῖσα εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Τίγρεως ὄχθην καταντικρὺ τῆς Σελευκείας καὶ συγχρόνως μὲ αὐτήν, ἐγένετο βραδύτερον χειμερινὴ καθέδρα τῶν πάρθων βασιλέων καὶ ἐκληρονόμησεν οὕτω τὸ ἀξίωμα τῆς γείτονος Σελευκείας.

Παρεκτὸς τῶν δύο τούτων πόλεων εὑρίσκομεν εἰς μὲν τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλας τινάς, Ἀπάμειαν, Διαδοχούπολιν, Λαοδίκειαν καὶ Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Ἡδυφῶντι ποταμῷ· εἰς δὲ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων χώρας Ἄκραν καὶ Δημητριάδα, ἥτις ἔκειτο περὶ Ἄρβηλα· καὶ ἐντὸς δὲ αὐτῆς τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας Ἀρμενίας Ἐπιφάνειαν, Νίκαιαν, Φιλαδέλφειαν. Ἡ πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσις τῆς Ἀρμενίας εἶναι ἀσαφεστάτη, διότι ἄδηλον ἂν ποτε καθ' ὁλοκληρίαν ὑπετάχθη εἰς αὐτούς, βέβαιον δὲ μόνον ὅτι ἐκ διαλειμμάτων ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν των καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς γ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς β' ἑκατονταετηρίδος ἀπετέλεσεν ὅλως αὐτοτελὲς κράτος ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς. Οὐδὲν ἧττον ἡ Ἀρμενία ὑπέκυψεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ, πολλοὶ δὲ ἕλληνες τεχνῖται λέγονται διατελέσαντες παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς χώρας ταύτης, οἷον ὁ ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ καλλιτεχνικῇ ἱκανότητι ὀνομαστὸς Καλλίμαχος· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας ἑλληνοπρεπῶς ἐξεπαιδεύοντο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε βεβαιοῦται ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀρταουάσδης, τραγῳδίας ἐποίει καὶ λόγους ἔγραφε καὶ ἱστορίας.

Αἱ δὲ ἀνατολικώτεραι χῶραι τῆς Παρθυαίας, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς πολὺ ἐνωρίτερον ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς τῶν Σελευκιδῶν κυριαρχίας. Εἴδομεν ὅτι αὐτὸς ὁ Σέλευκος Α' ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰνδικῆς, ἂν καὶ μὴ παύσας ἔχων πρὸς αὐτὴν σχέσεις. Εἰς δὲ τὰς ἐντεῦθεν τῆς Ἰνδικῆς χώρας προέκυψαν κράτη αὐτοτελῆ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀντιόχου Α'. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀντίοχος Α' ὁ τοῦ Σελεύκου υἱός, ὅστις ἕνεκα νίκης τινὸς αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Σωτήρ, πολὺ ἀπεῖχε τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός· ἀπέβαλε τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν χώρας τῆς Καππαδοκίας (1), τοῦ Πόντου, τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Περγάμου, ἠτύχησεν εἰς τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐθανάτωσε τὸν πρεσβύτερον υἱόν του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιόχου Α' ἐν ἔτει 264 π. Χ. ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἀντίοχος Β', ὃν οἱ Μιλήσιοι εὐγνωμονοῦντες διότι ἀπήλλαξεν αὐτοὺς ἀπό τινος τυράννου ἐπωνόμασαν *Θεόν*, παρεδόθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, διαρκέσασαν πεντεκαίδεκα ἔτη, εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ κακοήθειαν καὶ παραμελήσας τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους ἀπέβαλε τὸ ἥμισυ σχεδὸν αὐτοῦ. Ἕλλην ἀγνώστου καταγωγῆς, ὀνόματι Θεόδοτος ἢ Διόδοτος, ὕψωσεν ἐν Βουχαρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως καὶ ἵδρυσεν αὐτόθι τὸ βακτρικὸν βασίλειον, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἐξηπλώθη μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, καὶ ἀπέβη τοσοῦτο μέγα καὶ πολυάνθρωπον ὥστε βεβαιοῦται ὅτι περιελάμβανε πόλεις χιλίας. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοδότου Α'

(1) Ἡ Καππαδοκία εἶχε καταστῇ καθ' ὁλοκληρίαν κράτος ἐλεύθερον.

Θεόδοτος Β′ κατεβλήθη περὶ τὸ 219 ὑπὸ τοῦ ἐκ Μαγνησίας Εὐθυδήμου, ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐθύδημος διετέλεσεν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀντιόχου Γ′ συνομολογήσας ἁπλῶς πρὸς αὐτὸν συμμαχίαν καὶ κηδεστίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐθυδήμου περὶ τὸ 195 π. Χ., τὸ βακτρικὸν κράτος διῃρέθη εἰς δύο· ὁ τοῦ Εὐθυδήμου υἱὸς Δημήτριος διετήρησε μόνας τὰς περὶ τὴν Ἰνδικὴν κτήσεις τοῦ πατρός, τὴν δὲ Βακτριανὴν κατέλαβεν ὁ Μένανδρος, μεθ' ὃ ὁ τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος Εὐκρατίδας Α′, ἐξώσας τῇ συμπράξει τῶν συμμάχων αὐτοῦ Πάρθων τὸν Δημήτριον καὶ ἀπὸ τὰς Ἰνδικὰς χώρας, συνήνωσεν αὖθις εἰς ἓν ἅπαν τὸ βακτρικὸν κράτος (1). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐκρατίδας Β′, ἀποβαλὼν τὴν τῶν Πάρθων συμμαχίαν, κατετροπώθη ὑπ' αὐτῶν ἐν ἔτει 134 π. Χ. καὶ οὕτω κατελύθη τὸ βασίλειον ἐκεῖνο. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ διετέλεσεν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὑπὸ ἕλληνας ἡγεμόνας, οὐ μόνον διετήρησε τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ ὅσα κατέθεσαν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ὅ τε Ἀλέξανδρος ὁ μέγας καὶ ὁ Σέλευκος Α′, ἀλλὰ καὶ παραδόξως ὑπέθαλψε καὶ προήγαγεν αὐτά.

Εὐκρατίδας βασιλεὺς τῆς Βακτριανῆς. Νόμισμα αὐτοῦ μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφήν.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν πρώτην ἀποστασίαν τοῦ Διοδότου ἀπέστησαν εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης χώρας τὰ παρθικὰ στίφη ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Ἀρσάκην, καί, ἐκβαλόντα τὰς αὐτόθι σελευκιδικὰς ἀρχάς, παρέμειναν ἔκτοτε ἀνεξάρτητα. Οἱ Πάρθοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους τινὲς λέγουσι συγγενεῖς τοῦ μηδοπερσικοῦ κλάδου τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἄλλοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν ὡς ἓν τῶν τουρκικῶν ἐθνῶν, ἦσαν καὶ παρέμειναν νομάδες, τὸ δὲ κράτος αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὠφελούμενον ἀπὸ τὴν προαγομένην ἀσθένειαν τῶν Σελευκιδῶν καντήντησε περὶ τὰ μέσα τῆς β′ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος νὰ περιλάβῃ ἁπάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ἰνδοῦ χώρας, καὶ διετηρήθη περὶ τὰ 450 ἔτη

---

1) Πρὸ τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης (301 π.Χ.) καὶ τῆς ὁριστικῆς διαιρέσεως τῶν ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἱδρυθέντων (ἢ ἀποσπασθέντων ἀπὸ τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν) ἑλληνικῶν κρατῶν τὸ βακτριανὸν ἢ ἰνδιοβακτρικὸν ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἐν τῷ κράτει τούτῳ ἐπίσημος γλῶσσα μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ἦτο καὶ ἡ ἐντοπία βακτριανὴ συγγενὴς πρὸς τὴν σανσκριτικὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν βακτριανὴν ἢ ζενδικήν. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἐγνώσθη ἐκ τῶν νομισμάτων τῶν ἑλλήνων ἡγεμόνων τοῦ βακτριανοῦ κράτους ὡς καὶ τῶν ἡγεμόνων τῶν ἰνδοσκυθῶν τῶν καταλυσάντων τὸ κράτος τὸ ἑλληνικὸν καὶ ἱδρυσάντων δυναστείαν ἰδίαν ἰνδοσκυθικήν. Τὰ ὑπὸ τῶν ἄγγλων στρατιωτικῶν ἰδίως εὑρεθέντα βακτριανὰ καὶ ἰνδοσκυθικὰ νομίσματα ἔφερον πρὸς τῇ ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ καὶ ἑτέραν ἐν ἰδίοις γράμμασιν ἀλφαβητικοῖς γεγραμμένην, ὧν γραμμάτων ἀγνώστων εἰς τὴν ἐπιστήμην μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἑρμηνεὺς ἐγένετο ἰδίως ὁ μέγας νορβηγὸς ἀσιανολόγος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Χριστιανὸς Λάσσεν, μετὰ τοῦτον δὲ καὶ ὀνομαστοὶ Γάλλοι. Διὰ τῶν μελετῶν δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀναγνωσθεῖσαι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν βακτριανῶν καὶ τῶν ἰνδοσκυθικῶν νομισμάτων παρέδοσαν ἡμῖν τάδε τὰ ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ ἐν τῇ βακτριανῇ καὶ ἰνδοσκυθικῇ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλέων καὶ θεῶν ὀνόματα:

Ἑλλ. βασιλ. Πανταλέοντος	Βακτρ. Pantalevasa maharaïsa μεγάλου βασιλέως
» βασιλ. Νικηφόρου Ἀντιμάχου	maharaïsa Antimakasa
Β. Σωτῆρος καὶ Ἀπολλοδότου	mahar. Tradatesa Apollodotasa

δὲν ἠμπορεῖ εἰμὴ νὰ ὀνομασθῇ βάρβαρον. Ἀλλ' ὅμως αἱ ἐντὸς αὐτοῦ περιλαμβανόμεναι ἑλληνίδες πόλεις διετήρησαν ἐπὶ πολὺ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἀπόδειξις τούτου κυρία εἶναι ὅτι σῴζονται νομίσματα αὐτῶν μέχρι τοῦ 196 ἔτους μ. Χ. φέροντα τὴν τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τῶν Πάρθων βασιλεῖς, οἱ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Ἀρσακίδαι καλούμενοι, δὲν ἔμειναν παντελῶς ἀναίσθητοι εἰς τὰς χάριτας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῶν θρυλεῖται ἀκμάσας τραγῳδιῶν ὑποκριτὴς ἐπιτηδειότατος, ὁ τραλλιανὸς Ἰάσων, καὶ ἐν γένει ἐφημίζετο τὸ πάλαι ὅτι Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες, χωρῶν ὅλων ὑπαγομένων εἰς τὸ παρθικὸν κράτος, τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγῳδίας ᾖδον. Συνετέλεσαν δὲ βεβαίως εἰς τοῦτο αἱ πόλεις τὰς ὁποίας οἱ Σελευκίδαι προέφθασαν νὰ κτίσωσιν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας· διότι ἐν Περσίδι μὲν εὑρίσκομεν Λαοδίκειαν, Στάσιν, Μεθώνην· ἐν Μηδίᾳ δέ, περὶ ἧς ὁ Πολύβιος λέγει γενικῶς ὅτι περιοικεῖται πόλεσιν ἑλληνίσιν, ἀναφέρονται ὀνομαστὶ Ἐπιφάνεια, ὅπως μετωνομάσθησαν τὰ ἀρχαῖα Ἐκβάτανα, Ἀντιόχεια, Ἀχαΐς, Εὐρωπός, Λαοδίκεια, Ἀπάμεια, Ἑκατόμπολις, Χάραξ· ἐν Παρθικῇ δέ, ἐν Ὑρκανίᾳ καὶ Ἀρείᾳ μνημονεύονται Σύριξ, Καλλιόπη, Φεραί, Ἑκατόμπυλος, Εὐμένεια, Σώτειρα, Χάρις, Ἀχαΐα. Τελευταῖον ἐν τῇ Βακτριανῇ εὑρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν ἐν τῇ Μαργιανῇ (1), Ἀντιόχειαν τὴν ἐν Σκυθίᾳ (2), Θήραν, Εὐκρατιδίαν, Δημητριάδα καὶ Εὐθυδημίαν, παρεκτὸς ἄλλων οὐκ ὀλίγων, περὶ ὧν ὅμως ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι τινές.

Ἑκατὸν καὶ ἑξήκοντα περίπου πόλεις ἐκτίσθησαν λοιπὸν ὑπὸ τῶν διαδόχων εἰς τὴν Ἀσίαν· αἱ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρξαν ἀναλόγως πολὺ ὀλιγώτεραι διὰ ποικίλους λόγους. Τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν δὲν διετηρήθη, ὡς εἴδομεν, ἀκέραιον εἰμὴ ἐπ' ὀλίγον χρόνον. Ἔτι ἐπὶ Σελεύκου Α΄ ἀπεσπάσθη αὐτοῦ ἡ Ἰνδική· ἐπὶ Ἀντιόχου Α΄ ἐστερήθη τῶν πλείστων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν καὶ ἐπὶ Ἀντιόχου Β΄ ὅλων τῶν λεγομένων ἄνω σατραπειῶν, ὥστε, ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου καὶ τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τὰ μεσημβριvοδυτικὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐκ διαλειμμάτων κατείχοντο ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων

Β. Νικ. Ἀνικήτου Λυσίου	maharaïasa apadihatasa hisikasa
Β, Νικ. Ἀντιαλκίδου	» » Iagadharasa Andialudasa
Βασιλεὺς Βασιλέων Σῶτερ Μέγας	mahar Païadiraïasa Mahatasa Tradadesa
Α. Κορνηλοκοξουλο Καδφίδου	Dhama Phidasa Katujasa.
Βασιλεὺς Βασιλέων Μεγάλου Ονυνο	Maharaïasa Bhrata, Dhrramitasa
Σπολύριος Δικαίου	Spalaora patrasa Dhramiasa
ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως	Spelagidamasa

Τινὰ τῶν ὀνομάτων τούτων εἰσὶ γεγραμμένα καὶ γράμμασι Πεχλεβικοῖς (Παρθυανοῖς)

Κατὰ νεώτατα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης οἱ Πάρθοι ἦσαν λαὸς φυλῆς ἰρανικῆς, ἤτοι ἀρίας· ἀλλ' οὗτοι δὲν ἀντείχοντο τοσοῦτον ἰσχυρῶς τῆς ζωροαστρικῆς θρησκείας καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων τοῦ ἀρχαίου περσικοῦ βίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐν τῷ παρθικῷ κράτει, ὅπως καὶ ἐν τῷ τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ καθ' ὅλον τὸ ἰρανικὸν ὀροπέδιον, ὅπως καὶ ἐν αὐτῷ τῷ νῦν περσικῷ κράτει, πρὸς τοῖς ἀρίοις λαοῖς ὑπῆρχον καὶ τουρανικοὶ ἤτοι τουρκικοὶ λαοὶ ἐν μειονότητι (ἡ νῦν περσικὴ δυναστεία εἶναι τουρκικῆς καταγωγῆς καὶ μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Νασρεδδὶν Σάχ, τοῦ πάππου τοῦ νῦν Σάχου, κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ ἐν τῇ αὐλῇ κρατοῦσα γλῶσσα ἦτο τουρκική· νῦν εἶναι περσική).

(1) Ἀντιόχεια ἡ Μαργιανὴ εἶναι ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ τῶν Ρώσων καταληφθεῖσα τέως αὐτόνομος περίφημος τουρκοϊρανικὴ πόλις Μὲρβ ἢ Μεροῦ ἡ κειμένη ἐν τοῖς πρὸς Ἀφγανιστὰν ὁρίοις τῆς ἀσιατικῆς Ρωσίας καὶ νῦν ἀποτελοῦσα αὐτόνομον σοβιετικὴν δημοκρατίαν τουρκοπερσικήν.

(2) Ἀντιόχεια ἐν Σκυθίᾳ ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ Στεφ. Βυζαντίου, τῆς Μαργιανῆς θεωρουμένης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων χώρας σκυθικῆς.

τῆς Αἰγύπτου, τὸ τῶν Σελευκιδῶν κράτος κατήντησεν, ἑξήκοντα μόλις ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας. Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι, ἂν ὁ ἑλληνισμὸς προέκειτο νὰ διαδοθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν κυρίως διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς κεντρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως, τὸ ἔργον οὐδὲ ἐπὶ πολὺ ἤθελεν ἐξαπλωθῆ, οὐδὲ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διαρκέσει, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ τοῦ Σελεύκου διάδοχοι πολὺ ἀπέσχον τοῦ ν' ἀναδειχθῶσιν ἐκείνου ἐνάμιλλοι. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν Ἀσίαν διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπέτυχε διότι κυρίως διενηργήθη διὰ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν κτισμάτων, ἀφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων, ὡς ἀπὸ ἑστίας τινὸς λαμπροῦ φωτός, αἱ ἀκτῖνες τοῦ νέου βίου ἐξηπλοῦντο εἰς μακρὰν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περιφέρειαν Δὲν λέγομεν ὅτι ἡ κεντρικὴ τῶν Σελευκιδῶν κυβέρνησις δὲν συνετέλεσε διὰ τῶν γενικῶν αὐτῆς θεσμῶν καὶ πράξεων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος· καὶ εἴδομεν ὁπόσον συνέπραξαν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ βάρβαροι δυνάσται τῶν βορειοδυτικῶν τῆς Ἀσίας χωρῶν. Ἀλλὰ τὸ δραστικώτερον ὄργανον τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπελθούσης ἀλλοιώσεως τῶν πραγμάτων ὑπῆρξαν, ἐπαναλαμβάνομεν, αἱ πόλεις, ἐνῷ εἰς τὴν Αἴγυπτον πόλεις ἐκτίσθησαν ἀναλόγως ὀλίγισται, ὁ δὲ ἑλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἐπαγιώθη κυρίως διὰ τῆς κυβερνήσεως, τῆς αὐλῆς, τοῦ στρατοῦ καὶ ἐν γένει διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἐνεργείας Κατωρθώθη δὲ τοῦτο ἐνταῦθα, διότι οἱ πρῶτοι τοῦ Πτολεμαίου διάδοχοι, ὁ Πτολεμαῖος Β', ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 246, καὶ ὁ Πτολεμαῖος Γ', ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 221, ἔδειξαν πλείστην σύνεσιν καὶ ἐπιτηδειότητα περὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν· καὶ πρὸς τούτοις διότι τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος ἔμεινε μέχρι τέλους συμπαγὲς καὶ ἀδιαίρετον. Οἱ Πτολεμαῖοι κατέκτησαν καὶ ἀπέβαλον πολλάκις τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἀλλὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς παρακειμένης Κυρηναϊκῆς διετέλεσαν μέχρι τέλους ἀδιάλειπτοι κύριοι, ὥστε ἐπὶ τοῦ κεφαλαιωδεστάτου τούτου μέρους τοῦ κράτους αὐτῶν ἡ ἐνέργεια τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξε συνεχὴς καὶ σύντομος, Αὕτη δὲ ἡ διὰ διαφόρων ὀργάνων, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ, τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ἐπιτυχία εἶναι βεβαίως μία τῶν θαυμασιωτέρων περιπετειῶν τοῦ πολυειδῶς τοσοῦτο θαυμασίου ἐκείνου γεγονότος τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ συμπληρώσωμεν πρὸ πάντων τὴν περὶ τῶν πόλεων ἔκθεσιν ἡμῶν ταύτην παρατιθέντες ἐνταῦθα καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἱδρυθείσας.

Νόμισμα Πτολεμαίου Β'

('Επιγραφὴ «ΑΔΕΛΦΩΝ» καὶ κεφαλαὶ Πτολεμαίου Β' καὶ τῆς συζύγου καὶ ἀδελφῆς του 'Αρσινόης. 'Επιγραφὴ «ΘΕΩΝ» καὶ κεφαλαὶ Πτολεμαίου Α' καὶ τῆς συζύγου του Βερενίκης.

Ἡ Κυρηναϊκὴ εἶχεν, ὡς ἠξεύρομεν, πρὸ πολλοῦ ἐξελληνισθῆ (Κεφ. Ε' βιβλ. Β' τοῦ Α' τόμ.)· νέα δὲ κτίσματα εὑρίσκομεν ἐνταῦθα τρία μόνα, τὴν Βερενίκην, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαία Ἑσπερίς, τὴν Ἀρσινόην καὶ τὴν Πτολεμαΐδα ὅπως μετωνομάσθη ἡ ἀρχαία Βάρκη. Ἐντεῦθεν δὲ μέχρις Ἀλεξανδρείας οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς παραλίας πόλις ἧς τὸ ὄνομα νὰ μαρτυρῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκτίσθη. Πολλαὶ ὅμως κῶμαι κατά τε τὴν παραλίαν καὶ ἐντὸς τοῦ Δέλτα ἔφερον καθαρῶς ἑλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Χαιρέου, Ἀργέου, Φίλωνος κώμη, Προξενούπολις, Ἐλευσίς, Λυκόπολις κλπ. Πόλεις δὲ ἀληθῶς λόγου ἄξιαι δὲν ἀναφέρονται καθ' ὅλην τὴν Αἴγυπτον εἰμὴ τρεῖς (ἐννοεῖται πλὴν τῆς μεγάλης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθείσης Ἀλεξανδρείας)· Φιλαδέλφεια, Πτολεμαΐς

καὶ 'Αρσινόη. Περὶ τῆς Πτολεμαΐδος ταύτης, ἥτις ἦτο κτίσμα τοῦ Σωτῆρος, ὁ Στράβων λέγει «πόλις μεγίστη ἐν τῇ Θηβαΐδι καὶ οὐκ ἐλάττων Μέμφεως, ἔχουσα καὶ σύστημα πολιτικὸν ἐν τῷ ἑλληνικῷ τρόπῳ».

Πλειότερα ὑπῆρχον τὰ παρὰ τὴν 'Ερυθρὰν θάλασσαν κτίσματα, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν πρὸς τὴν 'Ινδικὴν διὰ τῆς θαλάσσης ἐκείνης ὁδόν, μάλιστα ἀφ' ἧς διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀποστασίαν τῶν ἐπέκεινα τοῦ Τίγρεως χωρῶν διεκόπη ἡ διὰ ξηρᾶς κοινωνία. 'Ενταῦθα, παρὰ τὴν 'Ερυθρὰν θάλασσαν, εὑρίσκομεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς βορείου αὐτῆς ἄκρας, Κλύσμα, φρούριον, Φιλωτέραν, 'Αρσινόην, Μυὸς ὅρμον, Βερενίκην. Μεταξὺ τῶν παραλίων τούτων καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου εἶχον κατασκευασθῇ ὁδοί, τῶν ὁποίων οἱ διάφοροι σταθμοὶ παρεῖχον εἰς τὴν ἐμπορίαν πλείστας ὅσας εὐκολίας. Ἔφερον δὲ οἱ σταθμοὶ οὗτοι ἴδια ἑλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Διδύμη, 'Αριστωνίς, 'Απολλωνὶς καὶ τὰ τοιαῦτα. 'Αλλ' ἐξακολουθήσωμεν καταπλέοντες τὴν ἀπὸ Βερενίκης παραλίαν, διότι θέλομεν εὕρει ἐνταῦθα ἱκανά τινα καὶ ἀξιόλογα ἑλληνικὰ ἱδρύματα· 'Αγάθωνος νῆσον, τὴν καὶ 'Οφιώδη καλουμένην, ὅπου συνελέγοντο τὰ πολλὰ τοπάζια· Πτολεμαΐδα Θηρῶν, Βερενίκην τὴν κατὰ Σαβάς, 'Αντιφίλου λιμένα, Φιλίππου νῆσον, 'Αρσινόην, 'Αντιόχου σωλῆνα. Καὶ ἄλλα δέ τινα ἑλληνικὰ ὀνόματα παρατίθησιν ἐνταῦθα ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος· οἷον Δαφνίνην, 'Ακανθίνην, Μακαρίαν. Ὁ δὲ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν 'Αρριανὸν Περίπλους περιγράφων τὸν 'Αδουλικὸν κόλπον, τὸν οὐ μακρὰν τοῦ πορθμοῦ τοῦ σήμερον καλουμένου Βαβ-ελ-Μανδέβ, λέγει περὶ τοῦ βασιλέως τῶν χωρῶν τούτων ὅτι ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ «γραμμάτων ἑλληνικῶν ἔμπειρος». Ὡσαύτως ὁ Περίπλους μνημονεύων ἐκεῖ που καὶ τῆς Διοσκορίδου νήσου λέγει περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ὅτι ἦσαν «ἐπίξενοι καὶ ἐπίμικτοι 'Αράβων τε καὶ 'Ινδῶν καὶ ἔτι Ἑλλήνων τῶν πρὸς ἐργασίαν ἐκπλεόντων». 'Επὶ πᾶσιν εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς 'Αραβίας παραλίαν ἀναφέρονται 'Αρέθουσα, Λάρισα, Χαλκίς, Βερενίκη, Σωσίππου λιμήν.

Τοσαῦται καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ ἑλληνίδες πόλεις αἱ ὑπὸ τῶν διαδόχων ἐν τῇ 'Ανατολῇ, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κτισθεῖσαι. Παρεθέσαμεν ὀνομαστὶ περὶ τὰς 200, καὶ βεβαίως ἦσαν πολὺ πλειότεραι. 'Αλλὰ σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν μέγαν τοῦτον ἀποικισμὸν δὲν συνετέλεσε μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς καὶ ἡ Μακεδονία· συνέδραμον οὐσιωδῶς καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω 'Ιταλίας, ἐν μέρει δὲ καὶ αἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς 'Ασίας καὶ 'Αφρικῆς ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ νέαι ἐκεῖναι πόλεις ἀπετέλουν ὡς ἂν πολυαρίθμους κυκλάδας καὶ σποράδας νήσους ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς πελάγους τῶν ἐγχωρίων τῆς 'Ανατολῆς ἐθνῶν· καὶ προσῳκειοῦντο αὐτὰ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς γλώσσης, ἥτις ἀκαταπαύστως διαδιδομένη εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ἐπὶ τέλους ἐπὶ μακρότατον ἐξελλήνισε τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἰδίως ἐν τῇ μικρᾷ 'Ασίᾳ καὶ ἐν τῇ Συρίᾳ. Ἡ μαγνητικὴ αὕτη δύναμις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι ἓν τῶν περιεργοτέρων φαινομένων τῆς ἱστορίας. Καθὼς τὰ χρυσᾶ ὅπλα τῶν μακεδονικῶν ἀγημάτων εἶχον ἅμα μὲν ἐσωτερικὴν ἀξίαν μεγάλην, ἅμα δὲ ἐπιθετικὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστον, οὕτω καὶ ἡ τελειοτάτη καὶ χαριεστάτη τῶν γλωσσῶν ἀπέβη τότε τὸ ἰσχυρότερον τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅπλον. Σημειωτέον ὅμως ὅτι κατίσχυσε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, διότι ὁ μὲν ἑλληνισμὸς ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ, τὰ δὲ ἔθνη ὧν κατέλαβε τὰς χώρας ἀσυγκρίτως κατώτερα. Βραδύτερον θέλομεν ἴδει τὸν ἐξατονήσαντα ἑλληνισμὸν συγχωνευθέντα πολλάκις ἀπ' ἐναντίας ἐντὸς συνοίκων ἰσχυροτέρων.

'Εν αὐτῇ τῇ 'Ασίᾳ, πρὶν ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις, αἱ «πόλεις» διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν

πέριξ «ἐθνῶν», καὶ εἰς πολλὰ δημόσια ἔγγραφα βεβαιοῦται ἐπισήμως ἡ τοιαύτη διάκρισις. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐν τῇ μεταξὺ Ρωμαίων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ', ἐγγόνου Ἀντιόχου Β', συνθήκῃ περὶ εἰρήνης, ἧς τὸ κείμενον περιεσώθη εἰς ἡμᾶς παρὰ Πολυβίῳ, φέρεται ὁ ἑξῆς ὅρος· «ἂν δέ τινες τῶν πόλεων ἢ τῶν ἐθνῶν πρὸς ἃ γέγραπται μὴ πολεμεῖν Ἀντίοχον πρότεροι ἐκφέρωσι πόλεμον, ἐξέστω πολεμεῖν Ἀντιόχῳ. Τῶν δὲ ἐθνῶν καὶ πόλεων τούτων μὴ ἐχέτω τὴν κυρίαν αὐτός, μηδ' εἰς φιλίαν προσαγέσθω». Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας συνθήκας καὶ ἐπιγραφὰς καταφαίνεται ἡ διάκρισις ἐκείνη τῶν «πόλεων», ὅ ἐστι τῶν ἑλληνικῶν ἱδρυμάτων, πρὸς τὰ «ἔθνη», ὅ ἐστι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους, ὥστε ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὁ ὅρος «ἐθνικὸς» (1) ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν «ἑλληνισμόν», ἐνῷ βραδύτερον οὐ μόνον ἐξέλιπεν ἡ ἀντίθεσις ἀλλά, διὰ παραδόξου τροπῆς τῶν πραγμάτων, συνέβη ἀπ' ἐναντίας νὰ ταυτισθῶσι τὰ δύο ἐκεῖνα ὀνόματα. Τῳόντι, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπειδὴ τὸ νέον θρήσκευμα εὐκολώτερον μὲν ἐπεκράτησεν εἰς τὰς πόλεις, δυσκολώτερον δὲ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὅ ἐστιν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία παρέμεινε πολὺ εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα, διὰ τοῦτο ἐθνικὸς καὶ εἰδωλολάτρης ἀπέβησαν ταυτοσήμαντα. Ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐπειδὴ ἡ εἰδωλολατρεία, κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας, ἐταυτίζετο πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, κατήντησαν οὕτω νὰ ταυτισθῶσιν οἱ δύο πρότερον τοσοῦτον ἀντίθετοι ὅροι «ἐθνικὸς» καὶ «ἕλλην», μέχρις οὗ, ἐκλιπόντος παντάπασι τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος περὶ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ συγχρόνως ἐξελληνισθείσης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικῆς μοναρχίας, ἔπαυσεν ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα Ἕλλην νὰ σημαίνῃ τὸν ἐθνικὸν καὶ ἐξ ἐναντίας ἀπέβη βραδύτερον ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν συνώνυμον τοῦ χριστιανοῦ.

Ἀλλά, καθὼς ἐπανειλημμένως παρετηρήσαμεν, τὰ ἑλληνικὰ ἐκεῖνα κτίσματα ὑπῆρξαν μὲν ἓν τῶν κυρίων ὀργάνων τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ μόνον. Ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις τῶν Πτολεμαίων συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ πλειότερον ἢ αἱ πόλεις, καὶ οἱ Σελευκίδαι ὅμως συνέπραξαν ἀπ' εὐθείας μέχρι τινὸς εἰς τὸν τῆς Ἀσίας ἐξελληνισμόν.

---

(1) Τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα περὶ τῶν ὅρων Ἐθνικὸς καὶ Ἕλλην οὔτε ἀκριβῶς ἔχουσιν οὔτε σαφῶς· τὸ ὄνομα ἐθνικὸς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἱστορίᾳ καὶ φιλολογίᾳ εἶναι ἁπλούστατα μετάφρασις τοῦ ἑβραϊκοῦ Κογὶμ=ἔθνη, καλοῦνται δὲ οὕτω ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ περιφρονητικῶς οἱ μὴ ὄντες Ἑβραῖοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν περιούσιον ἢ ἐκλεκτὸν λαὸν τοῦ Κυρίου, τὸν ἰουδαϊκόν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐν τῇ Ἱερᾷ Γραφῇ ἔννοιαν τῶν ὀνομάτων ἐκάλεσαν ἐθνικοὺς τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς τὴν Γραφήν, ἤτοι τοὺς μὴ ὄντας χριστιανοὺς ἢ ἰουδαίους καὶ μωαμεθανοὺς ἔτι (οὕτω δὲ καὶ ἐν τῇ λατινικῇ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ οἱ μὴ χριστιανοὶ ἢ ἰουδαῖοι καλοῦνται Gentiles. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ πάντες οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ὡς λαλοῦντες ἑλληνιστὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων Ἕλληνες ἐπεκράτησε καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἕλλην ἡ σημασία τοῦ ἐθνικός, τοῦ μὴ Ἰουδαῖος, ἐνταῦθα δ' ὕστερον παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τοῦ μὴ χριστιανὸς ἢ Ἰουδαῖος. Τοιαύτην ἔννοιαν ἔχει καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ ὄνομα Ἕλληνες (παρὰ τοῖς Λατίνοις οὔτε Ἕλλην (Hellen) οὔτε Γραικός (Graicus) ἔχουσι τοιαύτην ἔννοιαν· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ καὶ ἐν τῇ δημώδει ἔτι γλώσσῃ τῶν χριστιανῶν ἐπεκράτησε πλὴν τοῦ Gentilis=ἐθνικὸς τὸ Paganus (=ἀγρότης), διότι μετὰ τὰ ἐναντίον τῶν εἰδωλολατρῶν ἐκδοθέντα διατάγματα τῶν αὐτοκρατόρων Θεοδοσίου τοῦ Α' καὶ Γρατιανοῦ ἡ εἰδωλολατρεία ἢ ἡ ἐθνικὴ λατρεία περιωρίσθη μόνον εἰς τοὺς ἀγρότας, ἐντεῦθεν δὲ τὸ Paganus καὶ ἐν ταῖς νεολατινικαῖς γλώσσαις ὑπὸ διαφόρους τύπους ἐδόθη εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας. (Pagano ἰταλ., Payen γαλ.=εἰδωλολάτρης. Ἡ ἑτέρα γαλλικὴ λέξις paysan ἀγρότης δὲν προῆλ-

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς διοικήσεως, ἥτις ἦτο μὲν κρᾶμα ἀσιανῶν καὶ ἑλληνικῶν θεσμῶν καὶ δοξασιῶν, ἀλλ' ὅμως ἔφερεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἱματισμὸν ἑλληνικόν, διὰ τῆς ἑλληνικῆς δηλαδὴ ἐξεφέρετο γλώσσης, καὶ ὑπεχρέου οὕτω τοὺς ἐγχωρίους νὰ προσοικειῶνται τὴν γλῶσσαν ταύτην. Ἐν Συρίᾳ ὑπῆρχε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀνώτατός τις ἄρχων καλούμενος «ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων» καὶ «συγγενὴς» τοῦ βασιλέως, κοσμούμενος δὲ διὰ πορφύρας, χρυσοῦ στεφάνου, χρυσῶν ψελίων καὶ τῶν τοιούτων. Δι' αὐτοῦ συνενοεῖτο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ὑπηκόων· πρὸς αὐτὸν διηυθύνοντο αἱ βασιλικαὶ διαταγαί, κοινοποιούμεναι ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ὁ «ἐπὶ τῶν πραγμάτων» ἦτο, ἑνὶ λόγῳ, ὅπως ὁ ἄλλοτε Χιλίαρχος, βεζίρης τις τοῦ κράτους. Καὶ εἶχε μὲν παρ' ἑαυτῷ σῶμα συμβουλευτικόν, τὸ «συνέδριον», συγκείμενον ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν ὑπαλλήλων, τῶν καλουμένων «φίλων», οἵτινες συγχρόνως ἦσαν περιβεβλημένοι τὰ ὕπατα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα, ἦσαν δηλαδὴ «ἡγεμόνες τῆς δυνάμεως» καὶ «ἐπὶ τῶν ἡνιῶν»· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ἄρχοντος ἦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπικινδυνότατον, καὶ πολλάκις οἱ τοῦτο περιβεβλημένοι ἐπεχείρησαν νὰ σφετερισθῶσι τὸ διάδημα, μάλιστα ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενεστέρων Σελευκιδῶν, οἷον ὁ Ἡλιόδωρος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου Δ', καὶ ὁ Διόδοτος Τρύφων, καὶ ὁ Ἡρακλεὼν ὁ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γρυποῦ δολοφόνος.

Τὸ βασίλειον ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Α', ὅτε ἀκόμη περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἦτο διῃρημένον εἰς ἑβδομήκοντα καὶ δύο σατραπείας, ἑκάστης τῶν ὁποίων προΐστατο ἄρχων καλούμενος «στρατηγὸς πρώταρχος» συνήθως διεξάγων τήν τε στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τῶν δὲ σατραπειῶν διοικητικὴ ὑποδιαίρεσις φαίνονται αἱ «τοπαρχίαι» καὶ ὑπὸ τοὺς πρωτάρχους στρατηγοὺς ἀναφέρονται οἱ «στρατηγοὶ» ἁπλῶς, οἱ «μεριδάρχαι», οἱ «κατὰ τόπον στρατηγοί», οἱ «κατὰ τόπον ἄρχοντες», οἱ «ἐπὶ τῶν χρειῶν», οἱ ἄνδρες τοῦ βασιλέως». Ἀλλ' αἱ τοπαρχίαι αὗται δὲν περιελάμβανον εἰμὴ τὰ ἔθνη· αἱ ἑλληνίδες ἢ ἐξελληνισθεῖσαι πόλεις καὶ αἱ περιοχαὶ τῶν πόλεων τούτων διακρίνονται ἀπ' αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ τῆς κεντρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως ἡ ἐνέργεια ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περιωρισμένη, καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὰς πόρρω κειμένας ἐπαρχίας αἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐντελῶς ἀπ' αὐτῆς ἀπεσπάσθησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Συρίαν, ἥτις ἦτο ἡ κυριωτάτη τοῦ κράτους τούτου ἑστία. Διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ μὲν Παλαιστίνη ἐξηκολούθει διατελοῦσα ὑπὸ τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς, ἂν καὶ ὑποκύπτουσα οὐδὲν ἧττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡς θέλομεν λάβει κατωτέρω ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλατύτερον· οἱ δὲ Φοίνικες ἔσῳζον τὰς ἀρχαίας ἀστικὰς ἀρχάς, αἱ δὲ νέαι πόλεις, αἱ ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ῥυθμίσασαι τὰ καθ' ἑαυτὰς οὐ μόνον δὲν ὑπήγοντο εἰς τὰς γενικὰς διοικητικὰς ὑποδιαιρέσεις ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ὑπετάσσοντο ἀπροφασίστως εἰς τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ἐπικρί-

---

θεν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ paganus ἀλλ' ἐκ τοῦ γαλλικοῦ pays προελθόντος καὶ τούτου ἐκ τοῦ pagus (καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ δὲ τὸ Heide=εἰδωλολάτρης εἶναι μετάφρασις τοῦ Paganus ἐκ τοῦ Heide=ἔρημον πεδίον)·μόνον τὸ ἀρμενικὸν Hetanos προῆλθεν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνος. Ἄλλως τὸ ἐν τῷ κειμένῳ λεγόμενον περὶ τῆς πρότερον τοσοῦτον ἀντιθέτου ἐννοίας τῶν ὅρων ἐθνικὸς καὶ Ἕλλην δὲν ἔχονται ἀληθείας, ἐκτὸς ἐὰν τὸ ἐ θ ν ι κ ὸ ς ἐξέλαβεν ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ βάρβαρος, ὅπερ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι ἀκριβῶς ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἑλληνιστικοῖς ἢ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀρθέντος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τοῦ μεταξὺ Ἕλληνος καὶ μὴ Ἕλληνος ἤτοι β α ρ β ά ρ ο υ φραγμοῦ καὶ πάντων τῶν ἑλληνιζόντων ἢ ἑλληνιστὶ λαλούντων καλουμένων Ἑλλήνων τὸ βάρβαρος ἐσήμαινεν ἁπλῶς τὸν ἀπολίτιστον, οὐχὶ τὸν μὴ Ἕλληνα.

νουσαι τὰ ἐν τῇ αὐλῇ ἐνεργούμενα καὶ πολλάκις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλευθέρως πολιτευόμεναι ὥστε καὶ πόλεμος ἀναφέρεται μεταξὺ Λαρίσης καὶ Ἀπαμείας. Βαθμηδὸν δὲ ἀπέβησαν ὅλως σχεδὸν αὐτοτελεῖς, ὥστε περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Ἀντιόχου Γ', ἤτοι ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας, ὑπὸ μυρίων περισπασμῶν καὶ κινδύνων ἐπειγόμενοι, ἠναγκάσθησαν διὰ πολυειδῶν παραχωρήσεων νὰ προσοικειωθῶσι τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ἑστιῶν ἐκείνων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας. Ὅθεν πολλαὶ τῶν πόλεων τούτων ὠνομάσθησαν τότε «ἱεραὶ καὶ ἄσυλοι», ὅ ἐστιν ἀπηλλάγησαν πάσης στρατιωτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐπεμβάσεως τῶν βασιλικῶν ἀρχόντων· ἔτι δὲ «αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεραι», ὅ ἐστιν ἔχουσαι πλήρη ἀστικὴν αὐτονομίαν καὶ ἀπηλλαγμέναι παντὸς τακτικοῦ φόρου καὶ πάσης φρουρᾶς. Ἕτεραι δὲ πάλιν πόλεις ἐπεκαλοῦντο «μητροπόλεις», δηλαδὴ ἐλάμβανον ἰδιάζοντά τινα τιμητικὰ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς πρωτεῖα, ἢ «ναυαρχίδες» καθὸ ἔχουσαι ἀξιόλογα νεώρια ἢ καὶ ἰδίαν ναυτικὴν δύναμιν, λ. χ. ἡ Τύρος ἐπελέγετο ἱερὰ καὶ ἄσυλος ἢ μητρόπολις· ἡ Ἀντιόχεια μητρόπολις αὐτόνομος· ἡ Σελεύκεια ἱερὰ καὶ αὐτόνομος· ἡ Λαοδίκεια, ἡ πρὸς θάλατταν. ἱερὰ καὶ ἄσυλος, ἢ ἱερὰ καὶ αὐτόνομος. Συγχρόνως πᾶσα πόλις εἶχε τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀστικὴν χρονολογίαν, ἂν καὶ συνυπάρχουσαν μετὰ τῆς κοινῆς τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίας, ἥτις ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 312 π. Χ, καί, τὸ ἔτι σπουδαιότερον, ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν ἴδια ἀργυρᾶ νομίσματα, φέροντα μὲν τὴν προτομὴν τοῦ Σελευκίδου ἡγεμόνος, ἀλλ' ἔχοντα νομισματικὴν βάσιν ἄλλην τοῦ σελευκιδικοῦ νομίσματος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σύμφωνον πρὸς τὸ ἀττικόν, ὅπερ εἰσαχθὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου εἰς τὸ μακεδονικὸν κράτος διετηρήθη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἐνῷ τὰ ἀστικὰ νομίσματα βάσιν εἶχον, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὴν ἐπιχώριον, τὴν τύριον καὶ ἑβραϊκήν, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς βαβυλώνιον, πρὸς ἣν ὅλως συνεφώνει καὶ ἡ τοῦ πτολεμαϊκοῦ νομίσματος βάσις. Ἐπὶ πᾶσι πολλῶν πόλεων οἱ στρατηγοὶ κατήντησαν ἀνεξάρτητοι ἐκ διαλειμμάτων, καὶ ἐκλήθησαν «τύραννοι, μονάρχαι, βασιλεῖς»· οἷον Στράτων, ὁ τῆς Βεροίας τύραννος, ἐπὶ Δημητρίου Γ', ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος· Διονύσιος, Τριπόλεως τύραννος· Σίλας, τύραννος Λυσιάδος Λυσίμαχος, ἢ Λυσανίας βασιλεὺς Χαλκίδος. καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν κεντρικὴν τῶν Σελευκιδῶν κυβέρνησιν.

Ἴσχυε δὲ ἡ κυβέρνησις αὕτη διὰ τοῦ στρατοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῆς διοικήσεως, ὅστις συνέκειτο μὲν ἐκ Μακεδόνων, Ἑλλήνων καὶ ἐγχωρίων ἀλλ' ἦτο ἑλληνικῶς διωργανωμένος καὶ ἑλληνιστὶ διῳκεῖτο. Οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἕλληνες ἐλαμβάνοντο ἢ ἀπὸ τὰς ἑλληνίδας πόλεις τῆς Ἀσίας ἢ ἀπὸ τῶν χωρῶν καὶ τῶν νήσων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αὕτη δὲ ἡ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἐπιμιξία καὶ συμβίωσις ἐν τῷ στρατῷ συνετέλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τῶν χρηματικῶν πόρων τῆς τῶν Σελευκιδῶν μοναρχίας δὲν ἔχομεν τὰς ἀσφαλεῖς εἰδήσεις αἵτινες περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ὡς πρὸς τοὺς πόρους τῶν Λαγιδῶν, καθάπερ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἴδει· ἀλλὰ βέβαιον νομίζεται ὅτι οἱ Σελευκίδαι, τοὐλάχιστον ἀφ' ἧς ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν ἡ πλείστη μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Παρθυαία καὶ ἡ Βακτριανή, δὲν συνέλεγον τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῶν αἰγυπτίων βασιλέων. Ἔπραξαν μὲν πολλὰ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἐμπορίας ἀλλ' ἀπὸ τῶν πλείστων τούτων ἐπιχειρημάτων αὐτῶν, μετὰ τὴν κολόβωσιν τοῦ κράτους, ὠφελήθησαν ἄλλοι καὶ ὄχι αὐτοί. Λόγου χάριν ὁ Σέλευκος Α' ἐβουλήθη νὰ συνάψῃ διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, Ἀντίοχος ὁ Α', διέταξε τὴν ἐπιμελεστέραν ἐξέτασιν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἐπιτρέψας ἰδίως τὸ ἔργον εἰς τὸν λαρισαῖον Πολύκλειτον· καὶ ἄλλως δὲ ἐπεμελήθησαν τὴν μεγάλην ἐμπο-

ρικὴν ὁδὸν ἥτις ἔφερεν ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης ὁδοῦ ἐπλούτησαν μετ' οὐ πολὺ κυρίως οἱ τοῦ Πόντου βασιλεῖς. Εἰς τοὺς Σελευκίδας ἰδίως ἀπέβη λυσιτελὴς ἡ παρὰ τὸν Τίγριν ἱδρυθεῖσα μεγάλη Σελεύκεια, ἥτις κατέστη κέντρον ἐμπορίας σημαντικώτατον (1). Ἐκεῖ ἔφερον οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν· ἕως ἐκεῖ ἠδύναντο ν' αναπλεύσωσι τὰ πλοῖα τὸν ὀξύτατον Τίγριν· ἐκεῖθεν μετῆγον οἱ Ἀρμένιοι ἰδίως τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν τῶν Κομάνων ἀγορὰν ἢ ὑπὲρ τὸν Καύκασον, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου οἱ Ἄορσοι, οἱ τὸν Τάναϊν παροικοῦντες, «ἐνεπορεύοντο καμήλοις τὸν ἰνδικὸν φόρτον καὶ τὸν βαβυλώνιον, κατὰ τὸν Στράβωνα, παρά τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων διαδεχόμενοι· ἐχρυσοφόρουν δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν». Πρὸς τούτοις εἰς τὴν Σελεύκειαν συνήρχοντο τὰ κιρβάνια ἀπό τε τῆς ἄνω Περσίας καὶ τῆς Ἀραβίας· καὶ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὰ ἰνδικὰ ἐμπορεύματα, τὰ ὁποῖα ἀνηλίσκοντο εἰς τὰς πολυαρίθμους καὶ πολυτελεῖς πόλεις τῆς συριακῆς παραλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ τῆς Σελευκείας προήρχοντο, οὐχὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἂν καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν διὰ τίνων τρόπων προήγετο καὶ ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορία αὕτη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν.

Ἐγχάρακτος λίθος παριστῶν τὸν Πτολεμαῖον Β' καὶ τὴν Ἀρσινόην.

Ἄδηλον ὡσαύτως εἶναι καὶ πῶς πρὸς τὰ ἐγχώρια θρησκεύματα ἐπολιτεύθησαν. Οἱ μεταγενέστεροι ἐξ αὐτῶν ἐσύλησαν μὲν τοὺς ναοὺς τῆς Ἐλυμαΐδος καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀλλ' ὁ πρῶτος Σέλευκος ἐδείχθη, ὡς φαίνεται, εὐλαβέστερος πρὸς τὰ ἀσιανὰ θρησκεύματα· τοὐλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι συνεβουλεύθη τοὺς Χαλδαίους περὶ τῆς κατασκευῆς τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει Σελευκείας. Ἕνεκα τῶν πολυαρίθμων αὐτῶν κτισμάτων οἱ Σελευκίδαι ἔλαβον φυσικῷ τῷ λόγῳ ἀφορμὴν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ πάντων τὴν λατρείαν πολλῶν ἑλληνίδων θεοτήτων. Ἀποφηνάμενοι ἑαυτοὺς ἀπογόνους

(1) Τῶν ἱερατικῶν πόλεων τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου, αἵτινες ἦσαν, ὡς πᾶσαι αἱ ἱερατικαὶ πόλεις τῆς μ. Ἀσίας, ἐ μ π ό ρ ι α μέγιστα.

τοῦ 'Απόλλωνος ἵδρυσαν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν ἐν τῇ παρὰ τῇ 'Αντιοχείᾳ Δάφνῃ. Ὁ 'Αντίοχος Α΄ προσηγορεύετο *'Απόλλων Σωτήρ*, μετὰ δὲ τοῦ 'Απόλλωνος συνελατρεύετο καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἄρτεμις, καὶ ἡ 'Αφροδίτη, καὶ ὁ Ζεύς, καὶ ἡ Ἥρα, καὶ ἡ Νίκη, καὶ ἡ Τύχη. Τεχνίτης ἕλλην, ὁ Εὐτυχίδης, κατεσκεύασε τὴν Τύχην τῆς 'Αντιοχείας, τὴν προστάτιν τῆς πόλεως, πρόσωπον μὲν ἔχουσαν τὸν ποτάμιον θεὸν 'Ορόντην, στεφανουμένην δὲ ὑπὸ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ 'Αντιόχου. Συγχρόνως ἐξηκολούθει, ἐννοεῖται, ἡ λατρεία τῶν ἐπιτοπίων θεῶν· καὶ κατὰ μικρὸν ἐπήρχετο συγχώνευσίς τις τῶν δύο θρησκευμάτων. Ἡ 'Αφροδίτη λ. χ. εὐχερῶς μετεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἄσταρτιν, ἡ δ' Ἄρτεμις εἰς τὴν ἐπιχώριον 'Αναΐτιν (1), καὶ οὕτω καθεξῆς, διότι αἱ περὶ τῶν θεοτήτων ἐκείνων ἀσιαναὶ καὶ ἑλληνικαὶ ἀντιλήψεις ἦσαν συγγενεῖς. 'Αντιμετεβιβάζοντο δὲ καὶ εἰς ἑλληνικὰς χώρας αἱ ἀσιαναὶ θρησκευτικαὶ δοξασίαι. Βηρωσός (2), χαλδαῖος ἱερεὺς ἐκ τῶν ἐπισήμων, ὅστις καὶ τὸν 'Αλέξανδρον εἶχεν ἰδεῖ, καὶ χάριν τοῦ πρώτου 'Αντιόχου ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς Βαβυλωνίας ἐξαχθεῖσαν ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐπορεύθη εἰς τὴν νῆσον Κῶν καὶ ἐδίδαξεν αὐτόθι ἀστρολογίαν. Πολὺ ὅμως σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ διάδοσις, διότι οἱ 'Ιουδαῖοι ἦσαν οὐ μόνον τῆς βιομηχανίας ζηλωταὶ ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας· τὸ δὲ μονοθεϊκὸν αὐτῶν δόγμα, καθὸ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καθυπέρτερον τῆς ἑλληνικῆς πολυθεΐας, ἐπροξένει ἀναγκαίως πολλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πνεύματα καὶ παρεσκεύαζεν αὐτὰ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην, δὲν φαίνονται πολλὰ πράξαντες οἱ Σελευκίδαι, οἵτινες ἀνεδείχθησαν κατὰ τοῦτο πολὺ κατώτεροι οὐ μόνον τῶν Πτολεμαίων ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων τοῦ Περγάμου. Τὸ ἐν 'Αντιοχείᾳ Μουσεῖον, ἤτοι Μουσῶν ἱερὸν καὶ βιβλιοθήκη, λέγεται ἱδρυθὲν ἐπὶ 'Αντιόχου Ζ΄ τοῦ φιλοπάτορος, ἐκ παραγγελίας καὶ διὰ χρημάτων τοῦ ἀντιοχέως Μάρωνος. Βιβλιοθήκη δὲ ἀναφέρεται ἔτι ἐπὶ τοῦ τρίτου 'Αντιόχου, ἧς προΐστατο ὁ ποιητὴς Εὐφορίων. Ἄλλη πάλιν βιβλιοθήκη λέγεται συγκροτηθεῖσα ἐν Νινευί. 'Εν γένει ὅμως καὶ κατὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς φαίνεται διαδοθεὶς ὑπὸ τῶν πόλεων μᾶλλον ἢ διὰ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τῶν Σελευκιδῶν. Σχολαὶ καὶ φιλολογικαὶ μελέται ἀκμάζουσιν ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου. ἀλλ' ἀκμάζουσι διὰ τῶν πόλεων, οὐχὶ ὑπὸ τῆς βασιλείας ἱδρυόμεναι συντηρούμεναι, προστατευόμεναι.

Παντάπασι διάφορος ὑπῆρξεν ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνηργήθη ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν 'Αφρικήν. 'Επειδὴ τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν συνέκειτο ἐκ ποικίλων χιλιάδων, ποταμῶν, φύλων, γλωσσῶν, βίων καὶ ἀναμνήσεων, διὰ τοῦτο εὐχερῶς ἐτερματίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς διεδόθη ἐν αὐτῷ διὰ ποικίλων ὡσαύτως τρόπων, διὰ πόλεων ἀρχαίων καὶ νέων, διὰ δυναστῶν ἑλλήνων καὶ βαρβάρων μᾶλλον ἢ διὰ μοναρχικῆς κυβερνήσεως. 'Εν τῇ 'Αφρικῇ δέ, καθὼς τὸ κύριον τοῦ κράτους μέρος, ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐκ μιᾶς μεγάλης κοιλάδος, ὑπὸ ἑνὸς μεγάλου ποταμοῦ διαρρεομένης καὶ ζωογονουμένης, οὕτω καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἀπὸ μιᾶς ἔρρευσε πηγῆς, ἀπὸ τῆς κεντρικῆς

---

(1) Ἡ 'Αναΐτις δὲν ἦτο θεότης συριακὴ ἀλλὰ περσικὴ καὶ ἰρανική, ἧς ἡ λατρεία διεδόθη ἰδίως εἰς τὴν 'Αρμενίαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ μικρὰν 'Ασίαν, καὶ ἥτις καλεῖται συνήθως Ἄρτεμις Π ε ρ σ ί α.

(2) Τὸ ὄνομα τοῦ Β η ρ ω σ ο ῦ φαίνεται ὅτι εἶναι περσικὸν οὐχὶ βαβυλωνιακόν, ἐκ τοῦ περσικοῦ Φιρούζ=φωτεινός, Φώτιος· εἶναι δὲ καὶ κύριον ὄνομα τὸ Φιρούζ.

τῶν Λαγιδῶν κυβερνήσεως. Ἐν τῷ κράτει τούτῳ οὔτε πόλεις αὐτοτελεῖς πολλαὶ οὔτε δυνάσται ἀνεξάρτητοι ὑπάρχουσιν· ὁ μονάρχης εἶναι τὸ πᾶν· ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ, εὐρύθμως καὶ τεχνικῶς διωργανωμένη ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων αὐτῆς κλάδων, καλύπτει διὰ τῆς ἀμφιλαφοῦς αὐτῆς σκιᾶς ἅπασαν τὴν χώραν καὶ διευθύνει αὐτὴν καὶ χειραγωγεῖ κατὰ τὸ δοκοῦν. Σκοπὸς δὲ τῆς κυβερνήσεως ταύτης εἶναι ἡ συγχώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ μετὰ τοῦ ἐγχωρίου βίου, καὶ ὄργανα κύρια ἐπὶ τούτῳ ἡ διοίκησις, ὁ στρατός, τὰ θρησκευτικά, τὰ φιλολογικά, τὰ ἐπιστημονικά, τὰ βιομηχανικὰ καταστήματα.

Τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ὑπερεῖχον ἐν Αἰγύπτῳ ἁπάντων τῶν λοιπῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγχώριοι ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸν στρατόν, ὅπως παρὰ τοῖς Σελευκίδαις, ἀλλὰ συνέκειτο οὗτος ἐκ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισθεισῶν φυλῶν μόνον, τὰ διάφορα αὐτοῦ ἀποσπάσματα διανενεμημένα κατὰ τὴν χώραν ἐχρησίμευον ἅμα μὲν ὡς φρουραὶ πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως, ἅμα δὲ ὡς ἀποικίαι πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ νέου βίου. Ὁ ἀνώτατος τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἀποσπασμάτων ἀρχηγὸς ἐλέγετο «ἐπιστράτηγος»· καὶ ἦσαν τοιοῦτοι ἐπιστράτηγοι τρεῖς, ὧν ἕκαστος, ἔχων καὶ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου καλούμενον «ἐπιστολογράφον», προΐστατο ἁπάσης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν νομῶν οἵτινες ἀπήρτιζον τὴν ἐπιστρατηγίαν αὐτοῦ. Ἑκάστου δὲ πάλιν νομοῦ προΐστατο «στρατηγός», ὑπαγόμενος εἰς τὸν ἁρμόδιον ἐπιστράτηγον καὶ ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς «ἱππάρχους», τοὺς «ἡγεμόνας», τοὺς φρουράρχους» τοῦ νομοῦ' ἔτι δὲ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου, τὸν «γραμματέα» τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀνωτάτη διοικητικὴ τῆς Αἰγύπτου διαίρεσις καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῆς εἶχον ἐξελληνισθῆ ἔτι ἐπὶ Ἡροδότου διὰ τῶν λέξεων **νομὸς καὶ νομάρχης**, ἐν χρήσει καὶ βραδύτερον παρὰ Διοδώρῳ καὶ Στράβωνι. Αἰγυπτιαστὶ δὲ ὁ νομάρχης ἐκαλεῖτο ἐπὶ τῶν ἐγχωρίων βασιλέων *μερ-νουτ-τάτ*. Ὁ ἐπιστράτηγος ἦτο, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἄρχων τῆς ὅλης ἐπιστρατηγίας· κατὰ νομοὺς ὅμως διεκρίνετο ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἀπὸ τῶν ἄλλων δημοσίων λειτουργημάτων' καὶ τῆς μὲν διοικήσεως προΐστατο ὁ «νομάρχης», τῆς δὲ διανομῆς τῆς δικαιοσύνης ὁ «ἐπιστάτης», τῆς δὲ ποικίλης γραφικῆς καὶ κτηματολογικῆς ὑπηρεσίας ὁ «βασιλικὸς γραμματεύς». Τελευταῖον εἰς τὸν «ἀγορανόμον» ἦσαν ἐπιτετραμμέναι αἱ ἐμπορικαὶ ὑποθέσεις τῶν ἐν τῇ χώρᾳ πολυαρίθμων ξένων ὅσοι δὲν ἀνῆκον οὔτε εἰς τὸν στρατόν, οὔτε εἰς ἑλληνικήν τινα πολιτείαν, οὔτε εἰς τοὺς ἀρχαίους αἰγυπτιακοὺς βίους. Διότι οἱ μὲν ἐκ τοῦ στρατοῦ ὑπήγοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν δικαιοσύνην τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἐπιστρατήγων, οἱ δὲ ζῶντες εἰς τὰς ὀλίγας ἑλληνικὰς πόλεις ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν πόλεων τούτων, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι εἶχον ἰδίους κριτάς, τοὺς «λαοκρίτας», οἵτινες ἐδίκαζον κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπιχώριον δίκαιον. Ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἠδύναντο νὰ φέρωσι τὰς δίκας αὐτῶν καὶ ἐνώπιον τῶν βασιλικῶν δικαστηρίων, ἤτοι τοῦ ἐπιστάτου». Σῴζονται δὲ τὰ πρακτικὰ δίκης διεξαχθείσης ἐνώπιον τοιούτου ἐπιστάτου καὶ τῶν παρέδρων αὐτοῦ, τῶν «συμπαρόντων», προδήλως μὴ Αἰγυπτίων. Ἕκαστος τῶν διαδίκων εἶχε τὸν συνήγορον αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τῶν συνηγόρων ἐξεδίδετο ἠτιολογημένη ἀπόφασις. Ἰδία καὶ ἀξιοσημείωτος θεσμοθεσία ἦτο ἡ τῶν «χρηματιστῶν», ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Β΄, ὡς φαίνεται, εἰσαχθεῖσα ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς διαδίκους τῆς ἐπιζημίου εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ νομοῦ μεταβάσεως· ἦσαν δὲ οἱ χρηματισταὶ δικαστήριον κινητὸν περιφερόμενον εἰς τὸν νομὸν καὶ δικάζον ἰδίως τὰς ποινικὰς ὑποθέσεις.

Ὅλως διακεκριμένη τῆς ἄλλης διοικήσεως ἦτο ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις, τῆς ὁποίας προΐστατο καθ' ἕκαστον νομὸν ὑπάλληλος ἀνωτάτου βαθμοῦ, «ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων», ὅστις εἰσέπραττεν ὅλα τὰ διάφορα τοῦ νομοῦ εἰσοδήματα, τά τε ἀπὸ τῶν βασιλικῶν

κτημάτων καὶ τὰ ἀπὸ τῶν δημεύσεων, καὶ τὰ τέλη, καὶ τὰ τῶν ἐνοικιαστῶν μισθώματα. Ἑνὶ λόγῳ εἰς αὐτὸν προσῆκε πᾶσα ἡ διεύθυνσις τῆς «βασιλικῆς τραπέζης», ἤτοι τοῦ βασιλικοῦ ταμείου. Ὑπήγετο δὲ ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων εἰς τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνέδριον τῶν διοικητῶν.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ κέντρον τῆς ὅλης κυβερνήσεως ἦτο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἐν αὐτῇ ἥδρευε τὸ «συνέδριον», δηλαδὴ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον συνήρχετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως καὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ προηδρεύετο. Ἐκεῖθεν ἐλάμβανον οἱ ἐπιστράτηγοι, οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τὰς βασιλικὰς διαταγὰς διὰ τῶν βασιλικῶν ἐπιστολογράφων. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως οὐδαμοῦ ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος περιωρίζετο· αὐτὸς ἦτο τὸ ἀέτωμα τῆς στρατιωτικῆς καὶ μοναρχικῆς ἐκείνης πολιτείας, οὐδὲ συνήντα φραγμόν τινα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ εἰμὴ ἐν τῷ μονίμῳ στρατῷ. Διότι οἱ Μακεδόνες οὗτοι, ἐν ὅλῳ λαμβανόμενοι, εἶχον ἔτι δίκαιά τινα κατὰ τὸ πάτριον μακεδονικὸν ἔθος. Τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς κληρονομικῶς. Ὁ τῆς βασιλείας διάδοχος διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῶν γινομένου «ἐνθρονισμοῦ» ἀνεγνωρίζετο τὸ πρῶτον ὡς τοιοῦτος. Ἐκκλησίαζον δὲ καὶ ἐβουλεύοντο καὶ ἔσῳζον τὸ τῆς ἰσηγορίας δίκαιον, τὸ ἀνέκαθεν αὐτοῖς ἐπιτραπέν. Καὶ εἶναι μέν, ὅπως ὀνομάζονται, τὸ πλεῖστον Μακεδόνες, ἀλλ' ὑπάρχουσι παρ' αὐτοῖς καὶ ἴδια σώματα Ἑλλήνων, Θρᾳκῶν, Γαλατῶν, Κρητῶν καὶ τῶν τοιούτων, ἔχοντα, ἐννοεῖται, ὀλιγώτερα ἐκείνων δίκαια. Ἐπὶ τῆς πανηγύρεως τῆς τελεσθείσης ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Β' «ἐπόμπευσαν, λέγει ὁ Ἀθήναιος, αἱ δυνάμεις αἱ ἱππικαὶ καὶ πεζικαί, πᾶσαι καθωπλισμέναι θαυμασίως, πεζοὶ μὲν εἰς πέντε μυριάδας καὶ ἑπτακισχιλίους καὶ ἑξακοσίους, ἱππεῖς δὲ δισμύριοι τρισχίλιοι διακόσιοι». Αὗται ὅμως ἦσαν αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συγκεντρωμέναι δυνάμεις, ὁ δὲ ὅλος στρατὸς συνέκειτο ἐκ 200.000 πεζῶν, 40.000 ἱππέων, ἐλεφάντων πολεμιστηρίων 300, ἁρμάτων πρὸς μάχας 2.000, καὶ ὑπῆρχον ἔτι ἐν ταῖς ἀποθήκαις ὅπλα διὰ 300.000 ἀνδρῶν.

Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας ἐβαθμολογοῦντο κατά τινα μακεδονικὴν ἅμα καὶ περσικὴν τάξιν· οὐδ' ἀνεφέρετό τις αὐτῶν ἐπισήμως, εἴτε πολιτικὸς εἴτε στρατιωτικός, ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Ἡ ἀνωτάτη τάξις ἦσαν οἱ «συγγενεῖς», ἦσαν δὲ τοιοῦτοι οἱ ἐπιστράτηγοι καὶ οἱ ἐπιστολογράφοι· μετὰ τούτους εἵποντο οἱ «ἀρχισωματοφύλακες», οἱ «πρῶτοι φίλοι», οἱ «σωματοφύλακες», οἱ «φίλοι», οἱ «περὶ τὴν αὐλὴν διάδοχοι». Ἂν τοιαῦτα ἀξιώματα ἐλάμβανον καὶ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τῶν πρώτων βασιλέων, ἀμφίβολον. Ἵνα ἔχωμεν δὲ πλήρη ὁπωσοῦν ἔννοιαν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης αὐλῆς, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ προειρημένα καὶ μακρὰν σειρὰν αὐλικῶν ὑπαλλήλων, οἷον τοῦ ἀρχιοινοχόου, τοῦ ἀρχικυνηγοῦ, τοῦ ἀρχιοψοποιοῦ, τοῦ ἀρχιναυκλήρου κλπ., ἔτι δὲ καὶ ἰδιάζουσάν τινα αὐλικὴν ἐθιμοταξίαν καὶ διακεκριμένην αὐλικὴν στολήν.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἡ ἑλληνική, ἤ, ἂν θέλετε, ἑλληνομακεδονικὴ αὕτη πολιτεία, ἥ τε αὐλὴ αὐτῆς καὶ ὁ στρατός, φαίνεται ὅλως ἀπὸ τοῦ ἐπιχωρίου φύλου διακεκριμένη· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ βαθμιαία τῶν δύο στοιχείων συνοικείωσις καὶ μέχρι τινὸς συγχώνευσις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνίδων πόλεων ἦτο μὲν μικρός, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅμως οἱ Ἕλληνες, ζῶντες ὄχι εἰς ἰδίας καὶ κεχωρισμένας πολιτείας, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν Αἰγυπτίων διετέλουν εἰς συνεχῆ μετ' αὐτῶν ἐπιμιξίαν. Ναὶ μὲν ἅπασαι αἱ πράξεις τῶν μὴ αἰγυπτίων ὑπαλλήλων συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀλλ' ἐγίνοντο δεκτὰ καὶ τὰ αἰγυπτιαστὶ γεγραμμένα συμβόλαια καὶ ἄλλα ἔγγραφα, ὁσάκις παρουσιαζόμενα εἰς τὰς ἀρχὰς ἦσαν ἑλληνιστὶ προσυπογεγραμμένα. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν Ἕλληνες νὰ διδάσκωνται τὴν αἰγυπτιακήν, Αἰγύπτιοι δὲ νὰ προσθέτωσι μὲν ὀνόματα ἑλληνικὰ εἰς

τὰ ἐπιχώρια, νὰ εἰσέρχωνται δὲ εἰς τὸν μόνιμον στρατὸν καὶ νὰ προάγωνται μάλιστα μέχρι τῶν ἀνωτάτων τῆς διοικήσεως ἀξιωμάτων.

Κρηπὶς τῆς συγχωνεύσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ τῶν δύο θρησκευμάτων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ, συγχώνευσις, ἥτις παρασκευασθεῖσα διὰ τῆς πολυειδοῦς προστασίας ἣν οἱ Πτολεμαῖοι ἀπένειμαν εἰς τοὺς ναούς, εἰς τὰς τελετὰς καὶ εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Αἰγυπτίων γράμματα, συνεπληρώθη μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς ἐν μέσῃ Αἰγύπτῳ ἐνιδρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Διὸς Ἅδου. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἱστοροῦνται τὰ περὶ τούτου. Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ εἶδε κατ' ὄναρ τὸν θεόν, προστάξαντα νὰ μεταφέρῃ ἐκ Πόντου τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν αἰγύπτιοι ἱερεῖς δὲν ἤξευρον νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸ ὄνειρον, ἀλλ' ὁ ἀθηναῖος Τιμόθεος ὁ Εὐμολπίδης, ὅστις εἶχε προσκληθῆ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς ἐξηγητὴς τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων, ἐδήλωσεν ὅτι ὁ θεὸς οὗτος ἐτιμᾶτο ἐν Σινώπῃ ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τῆς Περσεφόνης. Τότε ἐπέμφθησαν πρεσβευταὶ εἰς Δελφούς, ὁ δὲ Ἀπόλλων διέταξε νὰ μεταφέρωσι μὲν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰκόνα, ν' ἀφήσωσι δὲ τὴν τῆς ἀδελφῆς. Μετὰ θαυμασίαν λοιπὸν θαλασσοπορίαν ἔφθασεν ὁ ἐν Σινώπῃ θεὸς εἰς Αἴγυπτον, ὁ δὲ Τιμόθεος, ὁ ἕλλην ἐξηγητής, καὶ Μανέθων [1] ὁ αἰγύπτιος ἀρχιερεύς, ἀνεγνώρισαν ἐκ συμφώνου ὅτι ὁ ἕλλην οὗτος θεὸς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ αἰγύπτιος Σάραπις, ἤτοι ὁ τοῦ Ἅδου Ὄσιρις. Ὅθεν εἰς Ρακῶτιν, τμῆμα τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ κυρία τοῦ ἐμπορίου ἑστία καὶ περιελάμβανε συγχρόνως τὰ πλεῖστα ἱερὰ τῆς πόλεως καταστήματα, ἱδρύθη νέος καὶ μεγαλοπρεπέστατος ναός, καλούμενος Σαραπεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔκτοτε ἐλατρεύθησαν ἀπὸ κοινοῦ ὅ τε ἕλλην θεός, ὁ Ζεὺς Ἅδης, ὁ ἤδη ταυτισθεὶς πρὸς τὸν αἰγύπτιον Σάραπιν ἢ Ὄσιριν Ἅδην, [2] καὶ ἡ τοῦ Ὀσίριδος τούτου ἀδελφὴ καὶ σύζυγος, ἡ αἰγυπτία θέαινα Ἶσις. Οἷα δὲ συνέβη ἐκ τούτου περὶ τὸν ὅλον ἀρχαῖον αἰγυπτιακὸν βίον ἀλλοίωσις! Ἐν αὐτῷ τῷ παναρχαίῳ Σαραπείῳ τῆς Μέμφεως εὑρίσκομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε δύο ἱερείας ἐπιτελούσας τὰ τῆς λατρείας τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος, ἐνῷ ἄλλοτε ἡ Αἴγυπτος ποτὲ ἱερείας δὲν εἶχεν. Ἔκτοτε πρὸς τούτοις ἀνῆκεν εἰς τὰ προσόντα ἀμφοτέρων ἐκείνων τῶν θεοτήτων ὁ Κάλαθος ὁ μεταβιβασθεὶς ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι λατρείας τῆς Δήμητρος, ἥτις ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου ἤδη ἐλέγετο ἡ αὐτὴ οὖσα πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν

---

(1) Ὁ Μ α ν έ θ ω ν (ἢ Μανέθος) ἦν οὐχὶ ἀ ρ χ ι ε ρ ε ὺ ς ἀλλ' ἱ ε ρ ο γ ρ α μ μ α τ ε ύ ς) οὗ ἔργον ἦτο ἡ ἐξήγησις τῶν ἱερῶν θ ε σ μ ῶ ν καὶ παραδόσεων καὶ ἐπιτήρησις αὐτῶν ἐν ταῖς ἱ ε ρ ο υ ρ γ ί α ι ς ὡς καὶ ἡ διαφύλαξις τῶν ἱ ε ρ ῶ ν γ ρ α φ ῶ ν ἢ τῆς ἱερᾶς βίβλου (ἐλέγετο καὶ ἱερὸς γ ρ α μ μ α τ ε ύ ς). Ὡς συνεργάτην τοῦ Μανέθωνος μετεπέμψατο ὁ Πτολεμαῖος Α' εἰς Αἴγυπτον ἐξ Ἐ λ ε υ σ ῖ ν ο ς τὸν ἐκ τῶν Εὐμολπιδῶν ἐξηγητὴν Τιμόθεον τὸν θεολόγον. Ὁ Μανέθων εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς συγγραφεὺς πολλῶν ἱστορικῶν, φυσικῶν (Φυσικῆς ἱστορίας) καὶ ἀστρονομικῶν καὶ θεολογικῶν (περὶ Ἴσιδος, Ὀσίριδος, Ἄπιδος καὶ Σεράπιδος) πραγματειῶν, ἐξ ὧν οὐδὲν ἐσώθη, πλὴν τῶν καταλόγων τῶν αἰγυπτιακῶν δυναστῶν, οἵτινες διεσώθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως Εὐσεβίου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ Ἀφρικανοῦ.

(2) Τίς ἦν ὁ ἐκ Σινώπης εἰς Αἴγυπτον ἐλθὼν καὶ ἐνταῦθα ὡς Ζεὺς Ἅδης λατρευόμενος θεὸς εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ σαφῶς. Τὸ ὄνομα Σέραπις ἐτυμολογοῦσί τινες ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν ὀνομάτων Ὄ σ ι ρ ι ς καὶ Ἄ π ι ς (Ὀσουρ—απ) συμφώνως πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἑλληναιγυπτιακῶν θεοτήτων τῆς περιόδου τοῦ ἑ λ λ η ν ι σ μ ο ῦ=Ὡραπόλλων (Ὧρος, Ἀπόλλων), καὶ Ἑ ρ μ ά ν ο υ β ι ς. Ἂν πράγματι ἡ λατρεία τοῦ Σεράπιδος ἀπὸ τῆς μ. Ἀσίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐντεῦθεν πάλιν διεδόθη εἰς πᾶσαν τὴν ἑλληνίζουσαν Ἀνατολήν, ἡ μόνη θεότης ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔχουσα τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἰδιότητα θεὸς Ἅδης, εἶναι ὁ θεὸς ἅμα καὶ ἥρως Σαρ π η δ ὼ ν, ὁ λατρευόμενος ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Θράκῃ καὶ ἐν πάσῃ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ἶσιν. Μετ' ὀλίγον ὁ Σάραπις ταυτίζεται τῷ Ἀσκληπιῷ, τῷ Ἡλίῳ, τῷ Διονύσῳ, καὶ ἀξιῶν ἐπὶ τέλους ὅτι εἶναι ὁ κοινὸς τοῦ κόσμου θεὸς ἀποκρίνεται εἰς τὸν Κύπρου βασιλέα Νικοκρέοντα ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι κεφαλὴ αὐτοῦ, σῶμα δὲ ἡ θάλασσα, πόδες ἡ γῆ, καὶ ὀφθαλμὸς ὁ ἥλιος. Πολυσήμαντος δὲ ὡσαύτως ἀναφαίνεται ἡ Ἶσις, ἧς ἡ πανήγυρις διαδίδεται μετ' ὀλίγον εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

Ἄγαλμα τῆς Ἴσιδος, ἑλληνικῆς τέχνης
(Κατὰ συμπλήρωσιν, ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Βιέννης)

Οὐδὲν ἧττον ἀξιομνημόνευτα εἶναι ὅσα ἔπραξαν οἱ Πτολεμαῖοι πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἐπιστήμης. τῆς τέχνης, τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Ὁ προηγούμενος ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ διὰ τῶν Ἀθηναίων μάλιστα ἐκπροσωπούμενος, εἶχε τελειώσει τὰς ἰδίως λεγομένας ἐλευθερίους τέχνας, ἐνδιατρίψας περὶ πᾶσαν ἐν γένει πνευματικὴν ἐνέργειαν, ἥτις οὔτε πολυμαθείας, οὔτε ὑπερβολικοῦ πλούτου, οὔτε ἄλλης ἐξωτερικῆς προτροπῆς καὶ προστασίας εἶχε χρείαν, καθὸ προαγομένη ἀπὸ τῆς ἐν ἑαυτῇ ὑπαρχούσης τέρψεως καὶ ἐπαγωγῆς. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς κόσμος τῆς μακεδονικῆς περιόδου, ὁ κατὰ τοῦτο ἰδίως ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἐκπροσωπούμενος, διακρίνεται μᾶλλον διὰ τῶν ἔργων ὅσα δύνανται νὰ προαχθῶσι διὰ τῆς ἐπιμελείας τῆς κυβερνήσεως καὶ διὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως καὶ παρακελεύσεως, εὐδοκιμήσας τούτου ἕνεκεν ἐξαιρέτως εἰς πᾶν τὸ χρήσιμον, τὸ γλαφυρόν, τὸ λαμπρόν, καὶ εὐδοκιμήσας ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη οὐδεμίαν πλειοτέραν πρόοδον διέπραξαν διὰ τῶν μετέπειτα ἀκμασάντων Ρωμαίων. Νέα πνευματικὰ ἀριστουργήματα τότε δὲν παρήχθησαν, ἀλλὰ τὰ παλαιὰ συνελέγησαν. ἐξηκριβώθησαν, ἡρμηνεύθησαν, καὶ ἐπιστημονικῶς κατετάχθησαν. Ἑστία δὲ τῆς νέας ταύτης πνευματικῆς ἐνεργείας ὑπῆρξε τὸ Μουσεῖον. Τὸ πολυθρύλητον τοῦτο κατάστημα ἵδρυσεν ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἀχανῶν καὶ μεγαλοπρεπεστάτων βασιλείων τὰ ὁποῖα ἠγείροντο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ βιβλιοθήκην, ἔτι δὲ πλεῖστα ἄλλα ἐπιστημονικὰ παραρτήματα, ὥστε τὸ ὅλον καθίδρυμα ἠδύνατο σήμερον νὰ ὀνομασθῇ Πανεπιστήμιον καὶ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν. Μέρος αὐτοῦ ἦν προσδιωρισμένον εἰς κατοικίαν καὶ συσσίτιον τῶν φιλολόγων ἀνδρῶν· ἄλλαι αἴθουσαι ἐχρησίμευον εἰς διδασκαλίας καὶ ἀκροάσεις. καὶ εἰς ἄλλας εἰργάζοντο οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν βιβλίων καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οἵτινες δύνανται νὰ παραβληθῶσι μὲ τοὺς σημερινοὺς βιβλιοδέτας· διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐσυνήθιζον νὰ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΩΝΙΟΥ
(Μουσεῖον Ὀλυμπίας)

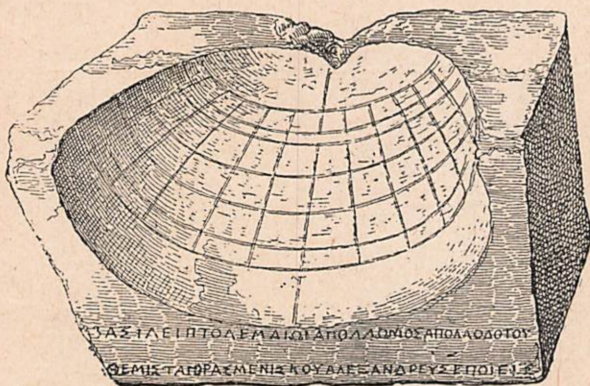
έχωσιν εἰς τὰς βιβλιοθήκας ἰδίους τινὰς ὑπαλλήλους ἔργον ἔχοντας τὴν συγκόλλησιν τῶν φύλλων καὶ τὴν διασκευὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἐν χρήσει τότε διὰ τὰ βιβλία κυλινδροειδὲς σχῆμα. Παρεκτὸς δὲ πάντων τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ μουσείῳ στοαὶ καὶ κῆποι, ὅπου ἐγίνετο ἡ διδασκαλία τῶν σοφῶν, ἥτις καὶ τότε, ὡς ἄλλοτέ ποτε ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, διεξήγετο πολλάκις ὄχι διὰ τῶν λεγομένων ἀκροάσεων ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἐλευθέρας

Τεμάχια παπύρου τοῦ Σεραπείου, περιέχοντος, σὺν τοῖς ἄλλοις, τεσσαράκοντα τέσσαρας ἀγνώστους πρὶν στίχους τοῦ Εὐριπίδου.

συνδιαλέξεως τῶν διδασκάλων μετὰ τῶν μαθητῶν, ἐπὶ τούτῳ ἄνω καὶ κάτω συμπεριπατούντων. Εἴπομεν ὅτι τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ βιβλιοθήκην. Ταύτης τὰς ἀρχὰς ἔθετο ὁ πρῶτος τῶν Πτολεμαίων, ἔχων περί τε τοῦτο καὶ περὶ πάντα ὅσα πρὸς ἐπίδοσιν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἔπραξε, συνεργὸν τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα. Κατεπλούτισε δὲ τὴν βιβλιοθήκην ὁ Φιλάδελφος συναγαγὼν ἁπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης βιβλία τὰ ὁποῖα ἀδιακόπως ἀντεγράφοντο ἐν τῷ Μουσείῳ ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων γραφέων. Ἡ πολυθρύλητος αὕτη Ἀλεξανδρινὴ βιβλιοθήκη, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσαν αὐξάνοντες οἱ τοῦ Φιλαδέλφου διάδοχοι, ἐγένετο κατὰ δυστυχίαν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, παρεκτὸς τοῦ μέρους αὐτῆς τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιληφθῇ ἐν τῷ Μουσείῳ, εἶχεν ἀποτεθῆ εἰς ἄλλα καταστήματα· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἠφανίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον, ἂν ὄχι ἐν ὅλῳ, εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Δὲν εἶχον δὲ ἀθροίσει οἱ Πτολεμαῖοι ἑλληνικὰ μόνον βιβλία ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐθνῶν τὰ συγγράμματα, ὥστε ἡ βιβλιοθήκη ἐκείνη ἦτο ταμεῖον κοινὸν τῆς φιλολογίας ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγένετο, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Φιλαδέλφου (1), ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰου-

(1) Ἡ παράδοσις ἡ περὶ τῆς ἐπὶ Πτολεμαίου Φιλαδέλφου ἢ ἐπὶ ἄλλου τινὸς Πτολεμαίου γενομένης μεταφράσεως τῆς Π. Δ. παρέστησε τὸ γεγονὸς ἐπὶ τὸ θαυμασιώτερον καὶ ὑπερφυ-

δαίων, ἤτοι τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεταφράσεως τῶν ἑβδομήκοντα. Τότε ὡσαύτως ἤκμασεν ἐν τῷ Μουσείῳ καὶ παρ' τῷ Μουσείῳ ὁ βουκολικὸς ποιητὴς Θεόκριτος, ὅστις ποτὲ μὲν ἔζη ἐν Σικελίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος, γράψας γραμματικά, ἱστορικά, ποιητικά· Ἀπολλώνιος, ὁ γράψας τὰ Ἀργοναυτικὰ καὶ ἐπιστάτης διατελέσας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης· Ἀρίσταρχος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ περιφημότατος τῶν Ἀλεξανδρινῶν κριτικῶν, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Ἡλιακὸν ὡρολόγιον κατασκευασθὲν ὑπὸ Θεμισταγόρου καὶ ἀφιερωθὲν ὑπὸ Ἀπολλωνίου, πιθανῶς τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ, εἰς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον.

Ἕτερον ἀξιομνημόνευτον κατάστημα, ἂν καὶ πάντη ἄλλου εἴδους, ἀξιομνημόνευτον ἰδίως διὰ τὴν εὐκολίαν ἣν παρεῖχεν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἦτο ὁ πρῶτος γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου φανοφόρος πύργος, ὁ κατασκευασθεὶς ἐπὶ τῆς νήσου Φάρου τῆς προκειμένης τοῦ κυρίου τῆς Ἀλεξανδρείας λιμένος (1). Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐπεκλήθη ἀπὸ τῆς νήσου ***πύργος τῆς Φάρου*** ἢ καὶ ἁπλῶς ***Φάρος***, ἐξ οὗ ἔκτοτε ἅπαντες οἱ τοιοῦτοι πύργοι εἰς πολλὰς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν ***Φάροι*** ὀνομάζονται. Κατεσκευάσθη δὲ διὰ δαπάνης ἁδρᾶς ἐντὸς ἐνιαυτῶν δώδεκα ὑπὸ τοῦ περιφήμου κνιδίου τεχνίτου Σωστράτου, τοῦ ὁποίου ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομα διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἣν ἔφερε καὶ ἥτις εἶχεν ὡς ἕπεται· «Σώστρατος κνίδιος Δεξιφάνους θεοῖς σωτῆρσιν ὑπὲρ τῶν πλωιζομένων». Ὁ πύργος οὗτος, ὅστις τοσοῦτον ἐθαυμάσθη διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ὥστε βραδύτερον συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου, ἦτο ᾠκοδομημένος ἐκ λίθου λευκοῦ ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καὶ πολυώροφος ὢν εἶχεν ὕψος 300 πήχεων, ὡς βεβαιοῦται· ὁ δὲ ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ ἀναπτόμενος φανὸς ἦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὰ λεγόμενα, ὁρατὸς εἰς ἀπόστασιν 7 1]2 γερμανικῶν μιλίων.

Ἐν γένει δὲ ἡ ναυτιλία καὶ ἡ ναυπηγία ἐτελειώθησαν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ τελειωθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς περὶ τοῦτο γενομένης τότε ἐπιδόσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου συνετήρουν, ἐκτὸς 2.000 μικροτέρων πλοίων, 1.500 μεγαλυτέρας πολεμικὰς ναῦς, ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους, ὑλικὸν διὰ διπλάσια τούτων πλοῖα, καὶ θαλαμηγὰ πρὸς ἰδίαν

ἔστερον. Κατὰ τὰς γνώμας τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν καὶ κριτικῶν πρόκειται κατ' οὐσίαν ἁπλῶς περὶ μεταφράσεως γενομένης ὑπὸ τῶν ἰουδαίων Ἑλληνιστῶν τῆς Αἰγύπτου χάριν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μόνον τὴν ἑλληνικὴν λαλούντων καὶ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Ἱ. Γραφῆς μὴ νοούντων Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς.

(1) Τὸ σχῆμα τοῦ φάρου τούτου ὡς καὶ τῶν φάρων καθόλου εἶχε τὸ τῶν ἐν μ ω α μ ε θ α ν ι κ ο ῖ ς εὐκτηρίοις (δζαμίοις) ὑψουμένων πύργων τῶν καλουμένων μ ι ν α ρ έ. Ἡ ἀραβικὴ αὕτη λέξις σημαίνει ἁπλῶς τόπον φωταγωγούμενον (οὐχὶ διὰ τὴν νῦν ἐθιζομένην ἐν ταῖς μωαμεθανικαῖς ἑορταῖς φωταγώγησιν αὐτῶν, ἀλλὰ διότι ἐλήφθη τὸ ὄνομα ἀπὸ πύργων φωταγωγουμένων καὶ χρησιμευόντων ὡς φάρων.

χρῆσιν τῶν βασιλέων (εἶδος yacht) χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα 800. Ἀλλὰ συνέβη συγχρόνως τότε ὅ,τι συμβαίνει πολλάκις ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἰδίως ἐπιδίδωνται εἰς τὰς πρακτικὰς τέχνας, τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ ἀκορέστῳ ὁρμῇ τοῦ νὰ ἐπιτύχωσιν ὅσον ἐνδέχεται χρησιμώτερα ἔργα διαπράττουσί τινα τὰ ὁποῖα καταπλήττουσι μὲν τὸν κόσμον διὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μέγεθος ἀποβαίνουσιν ἄχρηστα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἱέρων Β', ὅστις διετέλεσεν εἰς φιλικωτάτας πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Β' σχέσεις, κατεσκεύασε, διὰ τῆς ἐπιμελείας τοῦ περιωνύμου Ἀρχιμήδους, ναῦν εἰκοσήρη, δηλαδὴ ἔχουσαν εἴκοσι σειρὰς ἐρετῶν ἑκατέρωθεν, ἐνῷ αἱ συνήθως ἐν χρήσει νῆες ἦσαν πεντήρεις ἢ ἑπτήρεις. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ πελώριον πλοῖον, τὸ ὁποῖον διέπρεπεν οὐ μόνον διὰ τὴν τέχνην ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ πολυτέλειαν, κατώρθωσε νὰ πλεύσῃ ἐκ Σικελίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, πληρωθὲν σίτου καὶ σταλὲν ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ὁ τέταρτος Πτολεμαῖος ἠθέλησε νὰ ὑπερτερήσῃ τὸν κολοσσὸν ἐκεῖνον κατασκευάζων τεσσαρακοντήρη· καὶ ἐναυπηγήθη λοιπὸν οὕτω τὸ μέγιστον τῶν πλοίων ὅσα ποτὲ ὑπῆρξαν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πλοῖον κυρίως εἰπεῖν δὲν ἦτο, ἦτο τερατῶδές τι κατασκεύασμα ἐν σχήματι πλοίου. Ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι διὰ νὰ κινηθῇ ἀπητοῦντο πολλαὶ ναυτῶν καὶ ἐρετῶν χιλιάδες, καὶ ὅτι περιελάμβανεν, ἐκτὸς τοῦ ναυτικοῦ ὁμίλου, τρισχιλίους καθωπλισμένους μαχητάς.

Τὰ ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατασκευασθέντα ταῦτα ἔργα καὶ καταστήματα, προϋποθέτουσι βεβαίως ὅτι οἱ βασιλεῖς οὗτοι εἶχον θησαυροὺς μεγάλους. Τῳόντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντος ἀλεξανδρέως ἱστορικοῦ Ἀππιανοῦ, οἱ θησαυροὶ οὓς εἶχε συλλέξει ὁ δεύτερος τῶν Πτολεμαίων συνεποσοῦντο εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 740.000 ταλάντων, ἤτοι 3.700.000.000 δραχμῶν, διότι τὸ ἀλεξανδρινὸν ἀργυροῦν τάλαντον ἦτο πρὸς τὸ Σολώνειον ὡς 5 πρὸς 6. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῶν νεωτέρων τινὲς ὑπέλαβον ὅλως ἀπίθανον τοσοῦτον ἀποταμίευμα· ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ὁ Ἀππιανὸς βεβαιοῖ ὅτι παρέλαβε τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ ἐκ «τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν», καὶ ἄλλαι τινὲς περιστάσεις ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ποσὸν ἐκεῖνο, ὅσον ὑπερβολικὸν καὶ ἂν φαίνεται, δὲν ἦτο ἀπίθανον. Ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Ἰώσηπος βεβαιοῖ ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἶχε τότε, ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, 7.500.000 κατοίκων, καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ χώρα εἶχε περιέλθει εἰς δεινὴν παρακμήν. Ὁ ποιητὴς Θεόκριτος περιγράφων τὴν τοῦ Φιλαδέλφου δύναμιν, ἐν τῷ 17 εἰδυλλίῳ, ὁρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν πόλεων εἰς 33.333. Ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ἀλλόκοτος καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ποιητικῆς ἀδείας πλάσμα μᾶλλον ἢ ἀκριβοῦς τοπογραφικῆς γνώσεως συμπέρασμα· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Διόδωρον ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἐν Αἰγύπτῳ πόλεις καὶ κῶμαι ἀξιόλογοι πλείονες τῶν τρισμυρίων. Σῴζονται δὲ ἐπιγραφαὶ πομπῶν τινων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' ἅς, ἕνεκα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀνατολικῆς πολυτελείας μετὰ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἐδαπανήθησαν τοσαῦτα πολύτιμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη ὥστε τῇ ἀληθείᾳ δὲν φαίνεται ἀδύνατος ἡ θρυλουμένη ἐκείνη τῶν θησαυρῶν συσσώρευσις. Τὸ πάντων ὅμως σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἡ Αἴγυπτος, ἥτις πρὸ τῶν Πτολεμαίων περιωρίζετο εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν, κατέστη ἔκτοτε ἡ γέφυρα τῆς παγκοσμίου ἐμπορίας. Οἱ πρῶτοι Λαγίδαι κατέβαλον πλείστην ἐπιμέλειαν ἵνα δι' αὐτῆς ἐνεργῆται τὸ Ἰνδικόν, τὸ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας ἐμπόριον. Ἐπὶ τούτῳ οὐ μόνον ἵδρυσαν πολλὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πόλεις, ὡς εἴδομεν, ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσαν τὴν ἀσυντέλεστον μείνασαν διώρυγα Νεκὼ τοῦ Ψαμμιτίχου, καὶ κατεσκεύασαν τὰς ὁδοὺς αἵτινες

ἔφερον ἀπὸ Βερενίκης καὶ Μυὸς ὅρμου εἰς Κοπτόν. Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν εἰσαγομένων ἐξήγοντο αὖθις ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου· τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐποντοπόρουν μέχρις Εὐξείνου καὶ ἐπανερχόμενα ἐκεῖθεν ἐκόμιζον νέα φορτία, ὧν τὰ πλεῖστα πάλιν ἀνέπλεον τὸν Νεῖλον καί, μεταβιβασθέντα εἰς τὴν Ἐρυθράν, ἐξεπέμποντο περαιτέρω πρὸς τὰς νοτιωτέρας χώρας. Ὥστε ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέστη ἀληθὲς κέντρον τοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι, ὅσῳ πυκνότερος εἶναι ὁ πληθυσμός, ὅσῳ μεγαλυτέρα ἡ ἐμπορία, ὅσῳ ἀσφαλεστέρα ἡ κτῆσις, ὅσῳ ἀγαθωτέρα ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ Αἴγυπτος εἶχε πάντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ἐπὶ Πτολεμαίων, τόσῳ δαψιλέστεροι εἶναι οἱ πόροι τοῦ κράτους.

Κυπριακὰ νομίσματα κοπέντα ἐπὶ Πτολεμαίων.

α' (Κεφαλὴ Ἀφροδίτης· Ἀετὸς καὶ ἐπιγραφὴ «ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ»

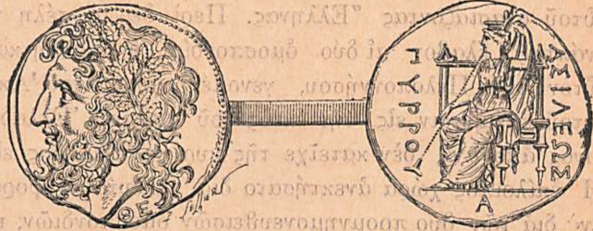
β' (Ἀφροδίτη. Ἀετὸς κρατῶν κεραυνὸν καὶ ἐπιγραφὴ «ΠΤΟΛΕ»

Δὲν ἦρχον δὲ μόνον τῆς Αἰγύπτου οἱ Πτολεμαῖοι· ἐκυριάρχουν καὶ τῆς Κύπρου, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς πρὸς δυσμὰς καὶ τῶν παραλίων τῆς Συρίας πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένας πρὸς μεσημβρίαν στρατείας, δεσπόσαντες ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πολλῶν τῆς Αἰθιοπίας χωρῶν καὶ ἐπὶ τοσοῦτο διαδόντες μέχρι τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων χωρῶν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ὥστε κατὰ τὴν 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, Σιλκώ, ὁ βασιλεὺς τῶν Νουβαδῶν καὶ ὅλων τῶν Αἰθιόπων, εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνέγραψε τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα.

Τοιαῦτα τὰ θαυμάσια ὅσα ὁ ἑλληνισμὸς διέπραξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπὸ τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ὅσα προηγουμένως οἱ μεγάλοι ἐσωτερικοὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀγῶνες εἶχον ἐπιφέρει εἰς ταύτην τὴν ἀρχαιοτάτην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἑστίαν. Ἡ Μακεδονία ἐξηντλήθη ἕνεκα τῆς ἐκστρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἕνεκα τῶν ἐπακολουθησάντων τεσσαρακονταετῶν ἐμφυλίων πολέμων, καθ' οὓς τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς ἁπάντων σχεδὸν τῶν μαχομένων ἐκ Μακεδόνων συνέκειτο· ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀποικισμῶν καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἕνεκα τῶν ὀλεθρίων γαλατικῶν ἐπιδρομῶν. Ναὶ μὲν ἡ Μακεδονία ἔτυχεν ἤδη ἡγεμόνος συνετοῦ, μετριοπαθοῦς καὶ ἐπιμόνου, τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, τοῦ ὁποίου ὁ χαρακτὴρ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὡς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ ἡρωικοῦ καὶ ἀστάτου χαρακτῆρος δι' οὗ διεκρίνετο ὁ Αἰακίδης Πύρρος. Ἀλλ' ἡ μεγίστη ἐπιτηδειότης τοῦ ἡγεμόνος ἔχει χρείαν ὑλικῶν πόρων διὰ νὰ μεγαλουργήσῃ, οἱ δὲ ὑλικοὶ πόροι τῆς Μακεδονίας εἶχον παραδόξως ἐλαττωθῆ, καὶ τὰ εὐφορώτερα αὐτῆς πεδία κατελήφθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ Γαλατῶν καὶ Ἰλλυριῶν. Αὕτη δὲ τῆς Μακεδονίας ἡ παρακμὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσῃ ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ ἔθνος τοῦτο εἶχε χρείαν ἡγεμόνος καὶ εὗρε τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἤδη ἡ ἡγεμονία αὕτη ἀπέβη ἀσθενής. Ἴσως ἠδύνατο ν' ἀναπληρωθῇ διὰ τῆς ἠπειρωτικῆς τοῦ Πύρρου ἡγεμονίας· ἀλλ' εἴδομεν ὅτι καὶ ὁ Πύρρος ἐξήντλησε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς ματαίας κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐπιχειρήσεις· καὶ ἦτο μὲν στρατηγὸς λαμπρότατος ἀλλὰ παντάπασιν ἐστερεῖτο τῶν πολεμικῶν προτερημάτων δι' ὧν κυρίως κατορθοῦνται καὶ παγιοῦνται αἱ ἡγεμονίαι. Ἐντεῦθεν ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἔμεινε πάλιν ἀκέφαλος, ὅπως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τὴν πτῶσιν τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Παρήχθησαν μὲν περὶ τοὺς

χρόνους τούτους ἐνταῦθα δύο ὁμοσπονδίαι, αἵτινες ἐφαίνοντο προωρισμέναι νὰ σώσωσι τὴν ἑλληνικὴν αὐτονομίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐστηρίζοντο ἀμφότεραι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσοπολιτείας, ἣν ματαίως ἄλλοτε ἀνεζητήσαμεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν. Ἀλλ' αἱ ὁμοσπονδίαι αὗται εἶχον, ὡς θέλομεν ἴδει, ἕτερα καίρια ὀργανικὰ ἐλαττώματα. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν Αἰτωλοὶ διέπρεπον ἐπὶ τῇ ὑλικῇ αὐτῶν ῥώμῃ, ἀλλ' ἠθικῆς δυνάμεως παντάπασιν ἐστεροῦντο· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τἀνάπαλιν, εἶχον μὲν σωφρονεστέρας περὶ τῆς ἐννόμου τάξεως ἰδέας ἀλλὰ δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ τῷ πολεμικῷ προτερήματι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ Μακεδονία εἶχε μὲν ἐξασθενήσει ἀλλ' ὄχι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποβάλῃ παντελῶς τὰς ἡγεμονικὰς ἀξιώσεις· διὸ παρήχθη ἀπὸ τοῦδε ἀδιάκοπός τις ἐμφύλιος ἀγὼν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν δύο νέων ὁμοσπονδιῶν· ἀγὼν ἀτελεσφόρητος, διότι οὐδεὶς τῶν ἀντιπάλων ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τοῦ ἄλλου, τελεσφόρος δὲ δυστυχῶς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐξήντλησε καὶ τὰς τελευταίας τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ παρεσκεύασεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ γίνῃ βορὰ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἰταλικῆς πόλεως, ἥτις, ἀφοῦ κατέβαλε τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἕλληνας, ἔμελλεν ἀλληλοδιαδόχως νὰ καταβάλῃ καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καὶ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Νομίσματα Πύρρου.

α' (Κεφαλὴ Διὸς Δωδωναίου, ἐστεφανωμένου διὰ φύλλων δρυός. Διώνη)

β' (Κεφαλὴ Ἀχιλλέως. Θέτις ἐπὶ ἱπποκάμπου κρατοῦσα τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως).

Ὁ Πύρρος ἐπανελθὼν εἰς Ἤπειρον, τῷ 274, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐκστρατείας δὲν ἐφρόντισε νὰ ῥυθμίσῃ τὰ καθ' ἑαυτόν, ἀλλ' ἐτράπη ἀμέσως εἰς διαφόρους νέας ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Μακεδονίας πρῶτον, κατὰ τῆς Σπάρτης δεύτερον, καὶ τελευταῖον κατὰ τοῦ Ἄργους. Κατὰ τὸ σύνηθες δὲ αὐτῷ εὐδοκιμεῖ κατ' ἀρχὰς ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλ' ἔπειτα ἀποκρούεται· εὐδοκιμεῖ ὡσαύτως ἐν Λακωνικῇ, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὡσαύτως ἀποκρούεται· ἐπελθὼν δὲ καὶ εἰς τὸ Ἄργος εὑρίσκει συνδραμόντας εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως ταύτης τόν τε βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρέα καὶ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον, καὶ φονεύεται, 272, ἐν τῇ μάχῃ ἥτις συνεκροτήθη ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἔλαμψεν εἰσέτι ἐπὶ μικρὸν ὁ ἀστὴρ τῶν Αἰακιδῶν, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατέστη ἐπὶ μικρὸν κύριος ἁπάσης σχεδὸν τῆς Μακεδονίας· ἔπειτα ὅμως νικηθεὶς οὐ μόνον τῆς Μακεδονίας ἐξώσθη ἀλλὰ καὶ τῆς Ἠπείρου τὸ πλεῖστον ἀπέβαλεν· ἀλλ' ἐξέβαλε πάλιν αὐτῆς τοὺς Μακεδόνας διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ, Πύρρος καὶ Πτολεμαῖος· δολοφονηθέντος δὲ τούτου καὶ προσέτι φονευθείσης τῆς θυγατρὸς τοῦ πρεσβυτέρου Πύρρου Δηιδαμείας ἐξέλιπεν ἡ ἡρωικὴ ἐκείνη γενεά, ἡ δὲ Ἤπειρος, ἀποβαλοῦσα ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν καὶ ἀπέβη ἀκατονόμαστος ὅπως ἦτο πρὸ τοῦ Πύρρου. Ἐγχώριοι τύραννοι, ἄγριοι μισθοφόροι, οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοί, ἐδῄουν καὶ κατεξουσίαζον τὴν χώραν ταύτην. Μόνοι οἱ Μολοσσοί, οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ

διετήρησαν ὁπωσοῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, συγκροτήσαντες ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας προΐσταντο στρατηγοὶ καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες. Ὁ δὲ τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ἠσφάλισε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἐν αὐτῇ ἀρχήν, ἣν τοσάκις ἀπέβαλεν, ἀλλὰ ματαίως ἠγωνίσθη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, διακωλυθεὶς περὶ τοῦτο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ὅστις, ἄρχων πολλῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει νήσων, ὑπεστήριζε διὰ πλοίων καὶ στρατῶν τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου προσβαλλομένους ἢ κατ' αὐτοῦ στασιάζοντας Ἕλληνας. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοσαύτην ἤδη ἀνάπτυξιν ἔλαβον αἱ δύο ὁμοσπονδίαι, ἡ ἀχαϊκὴ καὶ ἡ αἰτωλική, ὥστε ἡ μὲν ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Πελοποννήσου, γενομένη κυρία τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἡ δὲ ἀπέκρουσε πᾶσαν αὐτοῦ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν τῷ 240, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἀπέθανε, δὲν κατεῖχε τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰμὴ τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Ἀττικήν. Ἡ ἐπίλοιπος χώρα ἀνεκτήσατο διὰ τελευταίαν φορὰν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνεξαρτησίαν τινὰ διὰ τῶν δύο προμνημονευθεισῶν ὁμοσπονδιῶν, τῆς αἰτωλικῆς καὶ τῆς ἀχαϊκῆς.

Αἱ δύο αὗται ὁμοσπονδίαι ἐπεζήτησαν τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχον ἐπιδιώξει ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι. Ἀλλ' ἐπεζήτησαν αὐτὸν κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον. Ἄλλοτε μία ἰσχυρὰ πόλις ὑπῆγε κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὑτῆς πολλὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας· νῦν δὲ πολλαὶ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συνηνώθησαν ἐπὶ ἴσοις δικαίοις ἵνα διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ προσλάβωσι κατὰ μικρὸν ὅσον ἐνδέχεται πλειοτέρους Ἕλληνας ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο τὰ νέα ταῦτα κράτη, ἦτο βεβαίως πολὺ ὑγιεστέρα τῆς κυριαρχικῆς ἡγεμονίας τῶν ἀρχαιοτέρων· καὶ τούτου ἕνεκα, ἂν ἐφηρμόζετο νόμῳ καὶ ἔργῳ, αἱ νέαι συμπολιτεῖαι δὲν ἤθελον τρέχει τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ διαλυθῶσι διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἀπαρτιζουσῶν αὐτὰς πόλεων. Αἱ πόλεις ἄλλοτε ἐστασίαζον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τῆς Σπάρτης, κατὰ τῶν Θηβῶν, διότι ἐδεσπόζοντο ὑπ' αὐτῶν καὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν τοιαύτην στέρησιν πάσης ἰδίας πολιτικῆς ὑπάρξεως· νῦν δέ, ἰσοπολιτείας ἐπικρατούσης, οὐδεμίαν ἤθελον ἔχει τοιαύτην ἀφορμὴν στάσεως, καθὸ ἐξ ἴσου μετέχουσαι τῆς κοινῆς τῶν πραγμάτων διευθύνσεως. Ἀλλὰ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς συμπολιτείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας παρεβιάζετο δεινῶς εἴτε διὰ τοῦ πολιτεύματος εἴτε διὰ τῆς πράξεως.

Παρεκτὸς δὲ τούτου ἡ ἰσοπολιτεία μόνη δὲν ἀρκεῖ ἵνα συντηρηθῇ τὸ κράτος· προσαπαιτεῖται καὶ ἰσχυρά τις τῶν ἴσων δικαίων συγκέντρωσις καὶ κυβέρνησις, ἧς ἄνευ τὰ τοιαῦτα ῥέπουσι φύσει πρὸς τὴν διάλυσιν διὰ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν συμπολιτευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων. Ἂν ἡ συγκέντρωσις ἐκείνη ἐξοκείλῃ μέχρι τῆς δεσποτικῆς κυριαρχίας μιᾶς πόλεως, ὅπως συνέβαινεν ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, τότε ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πιεζομένων μελῶν. Ἂν ὅμως πάλιν ἡ συγκέντρωσις παντελῶς σχεδὸν λείψῃ, ὅπως κυρίως εἰπεῖν συνέβαινεν ἐπὶ τῶν δύο προκειμένων συμπολιτειῶν, ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει νὰ διαλυθῇ διὰ τῆς παραλυσίας τῶν μὴ ἀποχρώντως συνεχομένων μελῶν (1). Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν ὑπάρχουσι παραδείγματά τινα ὁμοσπονδιῶν αἵτινες διετηρήθησαν εἰ καὶ μὴ ἔχουσαι ἱκανῶς ἰσχυρὸν κέντρον τῶν ἴσων αὐτῶν δικαίων καὶ ὑποχρεώσεων, οἷον ἡ ἑλουητικὴ ὁμοσπον-

(1) Ἀλλὰ τοῦτο λέγει ὁ Θουκυδίδης (Γ' 94) περὶ δύο μόνων ἐθνῶν αἰτωλικῶν, τῶν Ὀφιονέων καὶ τῶν Εὐρυτάνων.

δία καὶ ἡ τῆς ἀρκτῴας Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι, ὅσῳ χαλαραὶ καὶ ἂν ὦσιν αἱ ὁμοσπονδίαι αὗται, εἶναι πάντοτε διωργανωμέναι σφιγκτότερον τῆς αἰτωλικῆς καὶ τῆς ἀχαϊκῆς, οὐδὲν ἧττον δὲν διατηροῦνται εἰμὴ ἢ διότι δὲν ἔχουσιν ἰσχυροτέρους γείτονας, ὅπως ἡ ἀμερικανική, ἢ διότι οἱ ἰσχυροὶ γείτονες ἠγγυήθησαν ἐκ συμφώνου τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὅπως συνέβη ὡς πρὸς τὴν ἑλουητικήν. Ἡ δὲ αἰτωλικὴ καὶ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία δὲν ἔπαυσαν πολεμούμεναι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, δὲν ἔπαυσαν πρὸς ἀλλήλας ἐρίζουσαι, συνήντησαν καὶ ἑτέρους ἐμφυλίους ἀντιπάλους, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐπελθόντων τῶν Ρωμαίων, ἀφοῦ μάλιστα ἅπαντες οἱ ἐνταῦθα ἀγωνιζόμενοι εἶχον παντελῶς ἀναλώσει τοὺς πόρους αὐτῶν, φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν συμπεπυκνωμένην καὶ θαυμασίως ἐρρυθμισμένην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς ἰταλικῆς ἐκείνης πόλεως.

Ὁ Δημήτριος φέρων τὸ διάδημα ἐπὶ νομίσματος.

Οἱ Αἰτωλοὶ (Κεφ. Α΄ βιβλ. Β΄τοῦ Α΄ τόμ.), διῃρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν χρόνων, μετέσχον δὲ καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς καὶ ἄσχετοι πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου προκύπτουσι μὲν πάλιν εἰς μέσον, ἀλλὰ παρίστανται ὑπὸ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἱστορικοῦ ὡς οἰκοῦντες κατὰ κώμας ἀτειχίστους, ὄχι εἰς πόλεις, ὡς λαλοῦντες γλῶσσαν δυσκατάληπτον, τρώγοντες κρέας ὠμόν, καὶ ἐν γένει ὡς τραχεῖς τὰ ἤθη καὶ σχεδὸν βάρβαροι. Τοῦτο δὲ ὄχι βεβαίως διότι δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ διότι, ὅπως οἱ Ἠπειρῶται, ὅπως οἱ Θεσσαλοί, ὅπως οἱ Μακεδόνες, δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὀνομαστοὶ δὲν ἐγένοντο ὁπωσοῦν οἱ Αἰτωλοὶ εἰμὴ ἑκατὸν περίπου μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἔτη, ἤτοι περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἔκτοτε βλέπομεν αὐτοὺς γενναίως ἀγωνιζομένους κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, καὶ μόνους Ἑλλήνων σῴζοντας ἀείποτε τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ἡ ἀνεξαρτησία δὲν ἔχει ἀξίαν εἰμὴ ὅταν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εὐνομῆται· τοῦτο δὲ οὐδέποτε συνέβη τοῖς Αἰτωλοῖς.

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτη φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν συμπολιτείαν τινά, καὶ περὶ τὸ 280 πρὸ Χρ. ἡ συμπολιτεία αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κανονικώτερόν τινα τύπον. Ἡ ὑπερτάτη αὐτῆς ἐξουσία ἥδρευεν εἰς τὰς κοινὰς συνόδους, τῶν ὁποίων μετεῖχον ἅπαντες οἱ αἰτωλοὶ

πολῖται· αἱ δὲ κοιναὶ ἐκεῖναι σύνοδοι συνεκροτοῦντο κατ' ἔτος πανηγυρικῶς ἐν Θέρμοις, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ἀπεφάσιζον περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ ἐτέλουν τὰς ἀρχαιρεσίας· ἐν ἀνάγκῃ δὲ συνεκροτοῦντο καὶ ἀλλαχοῦ ἔκτακτοι κοιναὶ σύνοδοι. Πλὴν δὲ τῆς κοινῆς συνόδου ὑπῆρχε παρ' Αἰτωλοῖς ἕτερόν τι συνέδριον' οἱ καλούμενοι «'Απόκλητοι», οἵτινες ἐξεπροσώπουν, ὡς φαίνεται, τοὺς εὐπατρίδας τῆς χώρας καὶ πολλάκις διεῖπον αὐτοὶ μᾶλλον τὰ πολιτικὰ πράγματα, ἢ αἱ κοιναὶ σύνοδοι. Ὁ ὕπατος ἐνιαυσιαῖος ἄρχων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, «ὁ στρατηγός», ἐκ τῶν ἀποκλήτων ἐλαμβάνετο, ὑπ' αὐτῶν ἐξελέγετο καὶ ἁπλῶς ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου· Δεύτερος ἄρχων τῆς πολιτείας ἀμέσως μετὰ τὸν στρατηγὸν ἦτο ὁ «ἵππαρχος» καὶ τρίτος ὁ «δημόσιος γραμματεύς». Ἡ οὕτω πως εὐρύθμως κατὰ τὸ φαινόμενον διωργανωμένη αὕτη συμπολιτεία ηὐξήθη περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος,ἐν μέρει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν κατατάξεως ἐπ' ἴσοις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολίτας δικαίοις, χωρῶν καὶ πολιτειῶν πρότερον ἀλλοτρίων, ἐν μέρει διὰ συμμαχιῶν, πρὸς πολιτείας διατελούσας κατὰ τὰ λοιπὰ αὐτοτελεῖς καὶ αὐτονόμους. Πρὸς δυσμὰς προσέλαβε τὴν Κεφαλληνίαν, πρὸς μεσημβρίαν τὴν Ἦλιν, τὴν Μεσσηνίαν, ἀρκαδικάς τινας πόλεις, πρὸς ἀνατολὰς τοὺς Λοκρούς, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς Βοιωτούς, πρὸς βορρᾶν θεσσαλικάς τινας πόλεις. 'Εὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι αἱ αἰτωλικαὶ φυλαὶ διέπρεπον ὁμολογουμένως ἐπὶ ἀνδρείᾳ δοῦσαι αὐτῆς δείγματα λαμπρὰ εἰς τοὺς κατὰ Μακεδόνων καὶ Γαλατῶν ἀγῶνας, ἐκ πρώτης ὄψεως θέλομεν ὑποθέσει ὅτι ἡ ὁμοσπονδία αὕτη ἦτο προωρισμένη νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ Αἰτωλοὶ οὔτε περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον οὔτε περὶ τὸ πολίτευμα εἶχον τὰ ἠθικὰ ἐκεῖνα προτερήματα ὧν ἄνευ οὐδὲν μέγα τὰ ἔθνη διαπράττουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κυρίως δὲ ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον τῶν χρόνων ἐκείνων ἔθνος. Ὁ Πολύβιος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς ἀδικίας αὐτῶν καὶ πλεονεξίας· βεβαιοῖ ὅτι ἀείποτε «δυσχερῶς ἔφερον τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς ὑπὸ τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων δαπάνας' ὡς ἂν εἰθισμένοι μὲν ζῆν ἀπὸ τῶν πέλας, δεόμενοι δὲ πολλῆς χορηγίας διὰ τὴν ἔμφυτον ἀλαζονείαν, ᾗ δουλεύοντες ἀεὶ πλεονεκτικὸν καὶ θηριώδη ζῶσι βίον, οὐδὲν οἰκεῖον, πάντα δ' ἡγούμενοι πολέμια», καὶ ἐπιφέρει ὅτι μήτε εἰρήνης μήτε πολέμου ὅρον γνωρίζουσιν, ἀλλ' εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔθη καὶ ἔθιμα πολιτεύονται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱστορικός, υἱὸς ὢν τοῦ Μεγαλοπολίτου Λυκόρτα, στρατηγοῦ διατελέσαντος τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, καὶ αὐτὸς ὡς ἵππαρχος αὐτὴν ὑπηρετήσας, καὶ ἀγαπήσας αὐτὴν καὶ θαυμάσας, ἐκακολόγησε τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξ ὑπερβολῆς πάθους κατ' αὐτῶν. 'Αλλ' ἐνταῦθα μάλιστα ἐφαρμόζεται τὸ κοινῶς λεγόμενον ὅτι ἡ κακολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ εἰς ὑπερβολάς τινας ἐκτρεπομένη, ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπόστασίν τινα καὶ ἀφορμήν, διότι οὐδείς ποτε ἐχέφρων ἄνθρωπος ἐπεχείρησε νὰ γελοιογραφήσῃ ὡς πολύσαρκον τὸν ἰσχνόν, οὐδ' ὡς πυγμαῖον τὸν πελώριον· ὥστε, καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Πολύβιος δι' ἐντονωτέρας τινὸς χροιᾶς ἐχρωμάτισε τὰ τῶν Αἰτωλῶν ἰδιώματα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἱστορικὸς σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ μέγα κτησάμενος ὄνομα παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐντελῶς ἐπενόησε τὰ ἰδιώματα ἐκεῖνα. Καὶ ἔπειτα τὰ πράγματα ἐπιμαρτυροῦσι τοὺς λόγους αὐτοῦ, διότι πολλάκις καὶ ἐν 'Ακαρνανίᾳ,καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Αἰτωλοὶ διέπραξαν τὰς δεινοτέρας λεηλασίας εἰς πόλεις καὶ χώρας συνδεομένας μετ' αὐτῶν διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς συμπολιτείας ἢ τῆς συμμαχίας, ἰδίως δὲ τοὺς κατ' ἀρχὰς συμπολιτευσαμένους μετ' αὐτῶν Μεσσηνίους εἰς τοσαύτην διὰ βιαιοπραγιῶν ἔφεραν ἀπελπισίαν ὥστε ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀποστατήσωσιν. Οὐδεμία εἰρήνη

οὐδεμία συνθήκη πρὸς τὴν συμπολιτείαν ἐκείνην ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ἀσφαλής, καὶ πολλὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὄχι μόνον ἔθος παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε τὴν τῶν πολεμίων χώραν νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἕτεροί τινες ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, οἱ Αἰτωλοὶ ἐνόμιζον συγκεχωρημένον αὐτοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικουρίαν ἀμφοτέρων τῶν πολεμούντων καὶ τὴν χώραν νὰ λεηλατῶσι τὴν ἀμφοτέρων. Πλὴν τούτων οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν μὲν Ἕλληνες βεβαίως ἀλλὰ Ἕλληνες ὄχι μόνον κατώτεροι ὅλων τῶν λοιπῶν ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἀλλὰ καὶ μηδεμίαν διάθεσιν ἔχοντες νὰ προσοικειωθῶσι τελευταῖον, ὅπως οἱ Μακεδόνες, ὅπως οἱ Ἠπειρῶται, ὅπως οἱ Θεσσαλοί, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἤδη, ἐνῷ ἠξίουν εἶναι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, ἐξηκολούθησαν ζῶντες κωμηδόν· αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα πόλις αὐτῶν, τὰ Θέρμα, παρέμεινεν ἀείποτε ἀτείχιστος· ἐπὶ πᾶσιν, ἐνῷ ἀδιακόπως πολεμοῦντες ἀφ' ἑνὸς πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς εἶχον χρείαν ἁπάσης αὐτῶν τῆς δυνάμεως, ἵνα ἀνθέξωσιν εἰς τοσούτους καὶ τοιούτους ἀντιπάλους, οὐδὲν ἧττον ἀπήρχοντο σωρηδὸν ἵνα μισθοφορήσωσιν, ἐπὶ ἁδραῖς πληρωμαῖς, παρὰ τοῖς Σελευκίδαις καὶ τοῖς Πτολεμαίοις. Ὅθεν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς περιστάσεις ἡ συμπολιτεία ἐκείνη ἀνεξεταζομένη δὲν ἦτο ἐπιτηδεία νὰ προστατήσῃ τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ ἁπλῶς ἐπὶ μακρὸν ὁπωσοῦν χρόνον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἑαυτὴν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀξιόλογον.

Νομίσματα τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας.

α΄ Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος φερούσης φαρέτραν Προσωποποίησις τῆς Αἰτωλίας, καθημένης ἐπὶ σωροῦ ἀσπίδων καὶ πρὸ αὐτῆς τρόπαιον)·

β΄(Κεφαλὴ τοῦ Αἰτωλοῦ ὁ Καλυδώνιος κάπρος)

Οἱ δ' Ἀχαιοί, (Κεφ. Γ΄ βιβλ. Β΄ τοῦ Α΄ τόμ.), μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωικῆς αὐτῶν βασιλείας ἀπετέλεσαν χαλαράν τινα συμπολιτείαν ἐκ δώδεκα πόλεων αὐτονόμων, αἵτινες ὅμως ἐτέλουν περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον ἱερὸν τοῦ Διὸς Ὁμαρίου, ὅπου διέλυον τὰς ἀμοιβαίας ἔριδας καὶ ἐρρύθμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα(1). Ἀλλ' ἡ ὁμοσπονδία αὕτη, εἰ καὶ εὐδοκιμοῦσα ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι, ὑπῆρξε μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Γ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀσθενεστάτη· μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μάλιστα διετέλεσεν ὅλως ἀμέτοχος τῶν κοινῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἔκτοτε ἀναφέρεται ἐκ διαλειμμάτων, ἀλλ' ὡς θῦμα τῆς φιλαρχίας τῶν διαφόρων τῆς Ἑλλάδος ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοτελής τις δύναμις. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην μάλιστα

(1) Εἰς ταῦτα δὲν συνᾴδουσι τὰ ὅσα φρονεῖ ὁ Πολύβιος λέγων (Β' 38, 10)· «τὸ μὲν οὖν τῆς προαιρέσεως καὶ τὸ τῆς πολιτείας ἰδίωμα τὸ νῦν εἰρημένον καὶ πρότερον ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς . . . καθ' οὓς γὰρ χρόνους ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν τόποις καὶ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τότε προσαγορευομένην ἐνεπρήσθη τὰ συνέδρια τῶν Πυθαγορείων συνέβη τὰς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους ἑλληνικὰς πόλεις ἀναπλησθῆναι φόνων καὶ στάσεως καὶ παντοδαπῆς ταραχῆς· ἐν οἷς καιροῖς ἀπὸ τῶν πλείστων μερῶν τῆς Ἑλλάδος πρεσβευόντων ἐπὶ τὰς διαλύσεις, Ἀχαιοῖς καὶ τῇ τούτων πίστει συνεχρήσαντο πρὸς τὴν τῶν παρόντων ἐξαγωγήν, οὐ μόνον δὲ κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς ἐδέξαντο τὴν αἵρεσιν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ μετά τινας χρόνους· παρακαλέσαντες γὰρ καὶ συμφρονήσαντες Κροτωνιᾶται, Συβαρῖται, Καλλονιᾶται τοὺς ἐθισμοὺς καὶ νόμους ἐκλαβόντες τοὺς τῶν Ἀχαιῶν, ἐπεβάλλοντο χρῆσθαι καὶ διοικεῖν κατὰ τούτους τὴν πολιτείαν. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Θηβαῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι μόνοις τῶν Ἑλλήνων Ἀχαιοῖς οὐ πρὸς τὴν δύναμιν ἀποβλέποντες . . ; τὸ δὲ πλεῖστον εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ὅλην καλοκαγαθίαν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων ἐπέτρεψαν τὴν κρίσιν».

ἤρχισε νὰ διαλύεται, καί τινες τῶν πόλεων ἀποσπασθεῖσαι ἀπ' αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Βραδύτερον δέ, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν λαμιακὸν πόλεμον χρόνους, ἐντελῶς κατελύθη ἡ ἀρχαία ἐκείνη ὁμοσπονδία. προέκυψε δ' ἀντ' ἐκείνης, ἀπὸ τοῦ 281 ἔτους, βαθμηδὸν ἄλλη νέα, τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα, ὀλιγώτερον ὂν χαλαρὸν τοῦ προτέρου, εἶχε κατὰ τοὺς τύπους ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ αἰτωλικόν. Πρῶται συνῆλθον ἐπὶ τούτῳ, τῷ 281, ἡ Δύμη καὶ αἱ Πάτραι διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν πιθανῶς ἀνακτήσασαι τὴν ἐλευθερίαν· μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Τριταία καὶ αἱ Φαραί, ἐκβαλοῦσαι τὰς φρουρὰς μετέλαβον τῆς νέας ὁμοσπονδίας, εἰς ἣν προσῆλθον ἀλληλοδιαδόχως τὸ Αἴγιον, ἡ Βοῦρα, ἡ Κερύνεια, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἴγειρα καὶ τὸ Λεόντιον· ὥστε ἀντὶ τῶν δώδεκα ἀρχαίων πόλεων συνεκροτήθη ἤδη ἐκ δέκα. Ἡ κοινὴ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης σύνοδος συνεκροτεῖτο δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς Αἴγιον, ἀποφασίζουσα τὰ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, τὰ περὶ παραδοχῆς νέων πόλεων εἰς τὴν συμπολιτείαν, τὰ περὶ συμμαχιῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καὶ προχειρίζουσα τοὺς κοινοὺς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἐτησίους ὄντας· εἰς ἐκτάκτους ὅμως περιστάσεις συνήρχετο καὶ ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ ἡ σύνοδος. Ταύτης μετεῖχον, ὡς φαίνεται, οἱ πολῖται ὅλοι τῶν πόλεων ὅσοι ἀπετέλουν τὴν συμπολιτείαν· ἐπειδὴ δέ, φυσικῷ τῷ λόγῳ, συνήρχοντο οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ συνήθως οἱ εὐπορώτεροι καὶ ἐγκριτώτεροι τῶν πολιτῶν, παρήχθη ἐκ τούτου ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, μόνη αὐτὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἐγνώρισε καὶ ἐφήρμοσε τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη φαίνεται ἀπίθανος, διότι ἀναφέρονται καὶ σύνοδοι καθ' ἃς συνέρρεον ὄχλοι πολλοὶ καὶ βάναυσοι (1). Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀνατεθειμένη εἰς δύο στρατηγοὺς καὶ ἕνα γραμματέα, ἀλλὰ τῷ 253 οἱ Ἀχαιοί, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἀνάγκην πλειοτέρας τινὸς κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως, ὥρισαν ὅτι ἕνα θέλουσιν ἔχει τοῦ λοιποῦ στρατηγόν, τὸν δὲ ἕτερον κατέστησαν δεύτερον τῆς πολιτείας ἄρχοντα, καλέσαντες «ἵππαρχον», ὅπως καὶ οἱ Αἰτωλοί. Σημειωτέον ὅμως ὅτι παρὰ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε συνέδριον ἀνδρῶν δέκα, καλουμένων «δημιουργῶν», οἵτινες ἐξεπροσώπουν τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πόλεις καὶ διενήργουν τὰ κοινὰ πράγματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐκείνου, παρασκευάζοντες τὰς εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον ὑποβλητέας προτάσεις, τοιουτοτρόπως ὥστε αὕτη δὲν εἶχε ν' ἀποφασίσῃ εἰμὴ διὰ τοῦ ναὶ ἢ διὰ τοῦ οὔ· τούτου δ' ἕνεκεν ἡ σύνοδος δὲν διήρκει εἰμὴ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ δημιουργοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο καὶ «συνάρχοντες» (2), καθὸ

(1) Ἀντιπροσωπικὸν σύστημα βεβαίως θεσμοθετημένον δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' οὐδ' ὁ λαὸς ὅλης τῆς συμπολιτείας ἠδύνατο νὰ μετέχῃ τῶν κοινῶν συνόδων ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς ἕδρας τῆς συμπολιτείας. Οἱ ὄχλοι, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ συγγραφεύς, εἰσὶν ὁ τῆς ἕδρας τῆς συμπολιτείας (τοῦ Αἰγίου ἐν ἀρχῇ) καὶ τῆς πέριξ μόνον χώρας. Διὰ τοῦτο δὲ μία τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος βραδύτερον ἐνεργηθεισῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ καθεστῶτος τῆς συμπολιτείας ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐναλλὰξ συγκρότησιν τῆς κοινῆς συνόδου εἰς διαφόρους πόλεις, ἵνα πολλῶν πόλεων καὶ χωρῶν οἱ κάτοικοι ἀμοιβαδὸν δύνανται νὰ μετέχωσι τῆς κοινῆς συνόδου, ἥτις, ὅπου καὶ ἂν συνήρχετο καὶ ἐξ ὅσων καὶ ἂν συνέκειτο πολιτῶν, ἐθεωρεῖτο ἐκπροσωποῦσα τὸ ἔθνος τῶν Ἀχαιῶν, πάντων δηλονότι τῶν λαῶν τῶν μετεχόντων τῆς συμπολιτείας. Πρβλ. Πολυβ. ΚΔ' 12, 12. «τῆς μὲν οὖν ὑπὲρ τῶν ὅλων διαλήψεως τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὸ ἔθνος ἐποιήσατο (Φιλοποίμην) καὶ γάρ, ὥσπερ ἐπίτηδες συνέβαινε, τότε πάλιν συνάγεσθαι τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς Μεγάλην πόλιν ἐπὶ τὴν δευτέραν σύνδον». Ἀντιπροσωπικὸν σύστημα νόμων συντεταγμένων καὶ κεκανονισμένων ἦτο ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ξένον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πολιτειῶν.

(2) Ὁ Πολύβιος ποιεῖται λόγον μόνον περὶ ἀρχόντων· ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς οἱ ἄρχοντες οὗτοι καλοῦνται σύνεδροι καὶ νομογράφοι (ἰδὲ περαιτέρω)· οὔτε δὲ περὶ προβούλων καὶ συναρχόντων ἢ συνάρχων γίνεται λόγος παρὰ Πολυβίῳ. Τὰ τοιαῦτα ὑπὸ

συμπράττοντες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ «πρόβουλοι», καθὸ προσυζητοῦντες τὰ ὑποβλητέα εἰς τὴν σύνοδον. Ἐπειδὴ δὲ συνέπραττον μετ' αὐτῶν οὐ μόνον ὁ στρατηγὸς ἀλλὰ καὶ ὁ ἵππαρχος, τὸ ὅλον συνέδριον συνεκροτεῖτο ἐκ δώδεκα ἀνδρῶν (1)· ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν προεχειρίζετο καὶ τῆς ἁρμοδιότητος αὐτοῦ δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις.

Ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἀνενεώθη οὕτω μεταξὺ τοῦ 280 καὶ 250 ἔτους, ὠφεληθεῖσα ἐκ τῶν περισπασμῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου καὶ ἐκ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Αἰτωλῶν. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλεν ἤδη νὰ περιορισθῇ, ὡς πάλαι ποτέ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίως Ἀχαΐας. Ἐν ἔτει τετάρτῳ ἀφ' ἧς κατέστη ἐν αὐτῇ εἷς καὶ μόνος στρατηγός, δηλαδὴ τῷ 250, ὑπερέβαλεν ἡ ὁμοσπονδία αὕτη κατὰ πρῶτον τὰ ἀρχαῖα ὅρια, συμπαραλαβοῦσα εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα τὴν Σικυῶνα. Ἡ Σικυὼν διετέλει ὑπὸ τυράννους, ἄρχοντας διὰ τῆς προστασίας τῶν Μακεδόνων (2). Κατὰ δὲ τὸ εἰρημένον ἔτος ὁ σικυώνιος Ἄρατος, ἐκβαλὼν τὸν τότε αὐτῆς τύραννον Νικοκλέα, κατέταξεν αὐτὴν εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ οὕτως ἡ ἀνακτηθεῖσα ἐλευθερία ἔχουσα προστάτας τοὺς Ἀχαιούς. Οὐδὲ εἰς τοῦτο μόνον περιωρίσθη ὁ Ἄρατος, ἀλλ' αἱρεθεὶς στρατηγὸς κατὰ πρῶτον μὲν τῷ 245, ἔπειτα δὲ πάλιν τῷ 243, ἐπέτυχε κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας τὸν ἰσχυρὸν Ἀκροκόρινθον καὶ νὰ συγκαταλέξῃ αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀχαιούς. Μικρὸν δὲ πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Ἀντίγονος ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὰ Μέγαρα, προστεθέντα εἰς τὴν ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐπίδαυρος καὶ αἱ Κλεωναί, ὥστε, καθὼς ηὔξανεν ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἡ τῶν Αἰτωλῶν ὁμοσπονδία, οὕτως ηὔξανεν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἡ τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ εἰκὼν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἣν δίδει ἡμῖν ὁ Πολύβιος, εἶναι παντάπασι διάφορος τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαγραφείσης εἰκόνος τῶν Αἰτωλῶν (3). «Τῆς ἰσηγορίας καὶ παρρησίας καὶ καθόλου δημοκρατίας ἀληθινῆς σύστημα καὶ προαίρεσιν εἰλικρινεστέραν οὐκ ἂν εὕροι τις τῆς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ὑπαρχούσης, λέγει ὁ ἱστορικός.

πολὺ μεταγενεστέρων τινῶν συγγραφέων ὡς πρὸς τῶν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν ἐν χρήσει ὀνόματα ἐλήφθησαν κατ' ἀναλογίαν, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς περὶ ἄλλων πολιτειῶν χρήσεως τῶν ὀνομάτων τούτων.

(1) Δώδεκα δηλονότι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τοῦ ἱππάρχου, ἀλλὰ τὰ περὶ δέκα δημιουργῶν καὶ δώδεκα ἐν ὅλῳ μελῶν τῶν συνεδρίου δὲν εἶναι ἐν πᾶσιν ἀκριβῆ.

(2) Μικρὸν πρὸ τοῦ Φιλίππου δευτέρου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπ' αὐτῶν καὶ μετ' αὐτοὺς μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἀχαϊκῆς καὶ τῆς αἰτωλικῆς συμμαχίας εἶχον παραχθῆ ἐν πλείσταις ἑλληνικαῖς πόλεσι τυραννίδες τῆς δευτέρας καλουμένης περιόδου τῆς τυραννίδος, καθ' ἣν οἱ τύραννοι καλοῦνται καὶ μόναρχοι (ἰδίως παρὰ Πολυβίῳ). Οἱ λεπτομερῶς τὰ περὶ τῆς νέας ταύτης τυραννίδος ἐρευνῶντες ἀναβιβάζουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων μονάρχων εἰς ἑκατὸν εἴκοσιν ὀκτώ. Μεταξὺ τούτων εἶναι καὶ ἡ περίφημος τύραννος Σικυῶνος Κρατησίπολις κληρονομήσασα τὴν τυραννίδα παρὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς καὶ μετὰ τὸν τούτου θάνατον συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πολυσπέρχοντος.

(3) Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς συνοχῆς τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας λέγει ὁ Πολύβιος (Β'. 37, 10-11)· «τοιαύτην καὶ τηλικαύτην ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ἔσχε προκοπὴν καὶ συντέλειαν τοῦτο τὸ μέρος (τὸ ἀχαϊκόν), ὥστε μὴ μόνον συμμαχικὴν καὶ φιλικὴν κοινωνίαν γεγονέναι πραγμάτων περὶ αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ νόμοις χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς καὶ σταθμοῖς καὶ μέτροις καὶ νομίσμασι, πρὸς δὲ τούτοις ἄρχουσι, βουλευταῖς, δικασταῖς τοῖς αὐτοῖς, καθόλου δὲ τούτῳ μόνον διαλλάττειν τοῦ τῆς μιᾶς πόλεως διάθεσιν ἔχειν σχεδὸν τὴν σύμπασαν Πελοπόννησον».

Μετὰ τῆς τοιαύτης ἐσωτερικῆς συνοχῆς καὶ ἑνότητος συνδέονται δύο ἀξιοσημείωτα γεγονότα· πρῶτον ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ προσελθοῦσαι ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος εἰς τὴν συμπολιτείαν

Αὕτη τινὰς μὲν ἐθελοντὶ αἱρετιστὰς εὗρε Πελοποννησίων, πολλοὺς δὲ πειθοῖ καὶ λόγῳ προσηγάγετο· τινὰς δὲ βιασαμένη σὺν καιρῷ, παραχρῆμα πάλιν εὐδοκιμεῖν ἐποίησεν αὐτῇ τοὺς ἀναγκασθέντας. Οὐδενὶ γὰρ οὐδὲν ὑπολειπομένη πλεονέκτημα τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἴσα δὲ πάντα ποιοῦσα τοῖς ἀεὶ προσλαμβανομένοις ταχέως καθικνεῖτο τῆς προκειμένης ἐπιβολῆς, δύο συνεργοῖς χρωμένη τοῖς ἰσχυροτάτοις, ἰσότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ. Διὸ ταύτην ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον ἡγητέον τοῦ συμφρονήσαντας Πελοποννησίους, τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς εὐδαιμονίαν καταστήσασθαι». Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν ὁ ἱστορικὸς ἀφειδέστερον ὁπωσοῦν ἐπεσώρευσε τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ χρώματα περὶ Αἰτωλῶν πραγματευόμενος, δαψιλέστερον ἤδη μετεχειρίσθη τὰ φωτεινότερα τῶν χρωμάτων ἐν ταύτῃ τῶν Ἀχαιῶν τῇ ζωγραφίᾳ. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἶχε βαθεῖαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐννόμου τάξεως· εἶναι βέβαιον ὅτι κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ, ἐπί τινα χρόνον, ἅπασαν σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον· εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνέδειξεν ἄνδρας οἵτινες ἐνθυμίζουσι μέχρι τινὸς τοὺς ἀρίστους τῆς πρώτης περιόδου τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἀλλ' εἶναι ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰμὴ ἐπὶ μικρόν· καὶ δὲν κατώρθωσαν τοῦτο οὐχὶ μόνον ἕνεκα πολλῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ φέρωσι τὴν εὐθύνην, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα ἰδίων τινῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πλημμελημάτων. Περὶ τὴν ῥύθμισιν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν ἐνίοτε μὲν ἐλησμόνησάν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσηγορίας, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέτειναν αὐτὴν ὥστε ἔπαυε τοῦ νὰ εἶναι ἰσηγορία ἀληθής. Εἴδομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον τῆς συμπολιτείας συνέδριον συνέκειτο ἐκ δέκα δημιουργῶν ἢ συναρχόντων ἢ προβούλων· κατ' ἀρχὰς τίποτε τούτου δικαιότερον, διότι καὶ ἡ συμπολιτεία συνέκειτο τότε ἐκ δέκα μόνον πόλεων. Μετ' ὀλίγον ὅμως προσέλαβε καὶ ἄλλας εἴκοσιν ἢ καὶ τριάκοντα ἢ καὶ πλείονας ἔτι πόλεις· οὐδὲν ἧττον τὸ συνέδριον τῶν δημιουργῶν παρέμεινεν ἀείποτε συγκεκροτημένον ἐκ δέκα μόνον ἀνδρῶν· ὥστε αἱ πλειότεραι τῶν πόλεων δὲν ἐξεπροσωποῦντο εἰς αὐτό.

[» Ταῦτα λεγόμενα ἐξ εἰκασιῶν ἀορίστων δὲν ἀνταποκρίνονται ἐν πᾶσι πρὸς τὴν

πόλεις, Σικυών, Κλεωναί, Ἐπίδαυρος, Ἄργος κ.τ.λ. ἐκάλουν ἑαυτὰς ἐπισήμως ἀχαϊκάς. Οὕτως ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ ἐπὶ νομισμάτων λέγεται «Ἀχαιῶν Σικυωνίων, Ἀχαιὸς ἀπ' Ἄργους, Ἀχαιὸς ἀπὸ Μεσσήνης, Ἀχαιὸς ἀπὸ Κορίνθου»· δεύτερον ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς συμπολιτείας ἦν ἑνιαία, εἰς οὐδεμίαν πόλιν μετέχουσαν ταύτης ἐπιτρεπομένου νὰ διατηρῇ πολιτικὰς σχέσεις ἰδιαιτέρας πρὸς οἱανδήποτε ξένην πολιτείαν, ἢ νὰ πέμπῃ πρεσβείαν, ἢ νὰ δέχηται παρὰ ξένης πόλεως πεμπομένην πλὴν ἐὰν τὸ τοιοῦτον ἐγίνετο ἐγκρίσει τῆς συμπολιτείας, ὡς ἐγένετο ἐν τῇ πρεσβεύσει τῶν Μεγαλοπολιτῶν πρὸς τὸν Ἀντίγονον τὸν Δόσωνα (Πολυβ. Β' 48,5,7 «παρίστησιν (Ἄρατος) τοῖς Μεγαλοπολίταις εἰς τὸ πρεσβεύειν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ παρακαλεῖν πέμπειν πρὸς τὸν Ἀντίγον ὑπὲρ βοηθείας... Οἱ δ' Ἀχαιοὶ συνεχώρησαν πρεσβεύειν τοῖς Μεγαλοπολίταις») καὶ ἐν τῷ γεγονότι τῆς ἀκουσίας τῶν Μεγαρέων ἀπὸ τῆς συμπολιτείας πρὸς Βοιωτοὺς ἀποστασίας, ἐγκρίσει τῆς συμπολιτείας καὶ πρὸς ὄφελος αὐτῆς καὶ γενομένης (Πολυβ. Κ 6. 8. 9 «Μεγαρεῖς γὰρ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐπολιτεύοντο μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τῶν κατ' Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν χρόνων, ὅτε δὲ Κλεομένης εἰς τὸν Ἰσθμὸν προσεκάθισε, διακλεισθέντες προσέθεντο τοῖς Βοιωτοῖς μετὰ τῆς τῶν Ἀ χ α ι ῶ ν γ ν ώ μ η ς»). Πᾶσαι αἱ ἄνευ ἐγκρίσεως τῆς συμπολιτείας καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Ῥώμην πρεσβεύουσαι πόλεις ἐθεωροῦντο ὡς ἀποστάτιδες καὶ ἐτιμωροῦντο) καὶ ἐντεῦθεν προῆλθον αἱ πρῶται τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὴν Ῥώμην ἔριδες. Αἱ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερόμεναι πρὸς Ῥώμην συμμαχίαι πόλεών τινων τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας, οἷον τῆς Ἐπιδαύρου (ἰδ. μικρὸν κατωτέρω), ἐγένοντο μετὰ τὸ 146 π. Χ., ὅτε ἡ ἀχαϊκὴ συμμαχία περιωρίσθη εἰς μόνας τὰς κυρίως ἀχαϊκὰς πόλεις.

» ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ ἐκ τῶν προτέρων εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἐπιφανέστα-» τοι τῶν ἀχαιῶν στρατηγῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ πρόεδροι τῶν ***ἀρχόντων***, Ἄρατος ὁ » σικυώνιος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας καὶ Δίαιος οἱ Μεγαλοπολῖται δὲν κατήγοντο ἐκ » τῆς κυρίως Ἀχαΐας. Ἐν νεωστὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἀρχαιολόγου Π. Καββαδία ἐν Ἐπι-» δαύρῳ (ἐν τῷ ἱερῷ Ἐπιδαύρου Ἀσκληπιείῳ) εὑρεθείσῃ ἐπιγραφῇ, ***νομογράφοι*** πόλεων » μὴ κυρίως ἀχαϊκῶν ἀναφέρονται τοσοῦτοι, ὅσοι καὶ τῶν τῆς κυρίως Ἀχαΐας πόλεων. » Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὧδε.

Θεὸς ἀγαθὰ τύχα.

» Νομογράφοι Ἀχαιῶν οἱ τὸν νόμον τῇ *ὑγιείᾳ* θέντες *Ἐπιδαύριος* Ἀρχίλοχος » Τιμαΐδα, *Ἑρμιονεὺς* Ἀμφαίνετος Μνάμονος, *Ἀργεῖος* Λίσιππος Δαμοκρίτου, Τιμο-» κράτης Τίμωνος, *Φιλόδαμος* Φιλάρχου, *Κλεωναῖος* Νικίας Ξενοκλέους, *Σικυώνιος* » Δεξίας Δέξιος, *Πυθοκλῆς* Πυθοδώρου. Μὴ κυρίως ἀχαϊκῶν πόλεων νομογράφοι. » *Φλειάσιος* Ἀρχίας Εὐτελείδου, *Φενεάτης* Πανταίνετος Διοφάνεος, *Πελλανεὺς* Αἴσχε-» λος Ἀρχιμήδεος, Βούριοι. Κυρίως ἀχαϊκῶν πόλεων. Δίφιλος Δαμοκράτεος, *Αἰγιεὺς* » Στασίας Ἐχεκράτεος Νιολαΐδας, *Πατρεὺς* Ἀγανορίδας Τιμανορίδα, *Δυμαῖος* Θυΐων, » Λύκινος, Σαμοφάνης Θεοξένου, Φαραιεὺς Ξένου Σατύρου, *Τριταιεὺς* Ἀριστέας Ἀρι-» στέος, *Λουσιάτας* Ἀκράγας Κλέϊος, *Μεγαλοπολῖται* Λύρανθος Ἱερωνύμου, Λυσίπ(που), » Καλλίδαμος Καλλιμά[χου.... Μὴ ἀχαϊκῶν. . . *ασχεὺς* Ἀριστόβου[λος Εὐτηρ[όχου, » γραμματ[εὺς Ἐλευσι(νίων.) Ὥστε μεταξὺ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένων (τιθεμένου » κατὰ μέρος τοῦ ἠκρωτηριασμένου ὀνόματος.... ασχεὺς) ἐν τοῖς ἑπτακαίδεκα νομογρά-» φοις οἱ ἐννέα ἀνήκουσιν εἰς τὰς μὴ κυρίως ἀχαϊκὰς πελοποννησιακὰς πόλεις καὶ οἱ » ὀκτὼ εἰς τὰς κυρίως ἀχαϊκάς. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ ἄλλης, » ἣν παραθέτομεν μετὰ ταύτην, εὑρεθεῖσαν καὶ αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Π. Καββαδία. γίνεται » γνωστὸν τὸ ὄνομα ***νομογράφοι***. ***Τὸ νομογράφος*** προκειμένου περὶ Ἀχαιῶν δὲν » ὑπάρχει ἐν τοῖς σῳζομένοις τοῦ Πολυβίου, ποιεῖται ὅμως οὗτος χρῆσιν τοῦ ὀνόματος » προκειμένου περὶ τῶν τῆς αἰτωλικῆς συμπολιτείας. (ΙΓ΄ 1, 2) Ἀλλ' ἦσαν οἱ ***νομο-» γράφοι*** τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ***ἄρχοντας***, ἢ συνέδρους, ἢ » δημιουργούς; ***Νομογράφος***, ὡς δηλοῖ τὸ ὄνομα, σημαίνει κυρίως τὸν συντάττοντα νόμον, » ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸν ***νομοθετοῦντα***. Οὕτω καλεῖ ὁ Διόδωρος (ΙΒ΄ 25) τοὺς δεκάρχους » τῆς Ρώμης, τοιαύτην δὲ σημασίαν φαίνεται ἔχον τὸ ὄνομα καὶ παρὰ Πολυβίῳ ἐν τῷ » εἰρημένῳ χωρίῳ· «διόπερ οἰκείως διακείμενοι πρὸς καινοτομίαν τῆς οἰκείας πολιτείας » εἵλοντο ***νομογράφους*** Δωρίμαχον καὶ Σκόπαν» καὶ περαιτέρω· [ΙΓ΄ Λ, 5) «Ἀλέξαν-» δρος ὁ αἰτωλός, νομοθετοῦντος Δωριμάχου καὶ Σκόπα ἀντέλεγε τοῖς γραφομένοις». » Ἐκ τῶν χωρίων τούτων γίνεται δῆλον ὅτι ***νομογράφοι*** παρ' Αἰτωλοῖς ἦσαν ὅλως ἔκτα-» κτος ἀρχὴ ἐκτάκτως δι' ἐκλογῆς καθισταμένη καὶ ὑπὸ ὀλιγίστων, δύο, ἀνδρῶν διεξα-» γομένη καὶ ἐργαζομένη πρὸς σύνταξιν νόμου καὶ δὴ νόμου συντακτικοῦ πολιτειακοῦ » («πρὸς καινοτομίαν τῆς οἰκείας πολιτείας»), ἄρα δὲν ἦσαν ***ἄρχοντες***, δημιουργοὶ κυ-» βερνητικὴν ἀρχὴν ἀποτελοῦντες ἐν Ἀχαΐᾳ. Οἱ τοιοῦτοι ἄρχοντες ἐν τῇ αἰτω-» λικῇ συμπολιτείᾳ ἐκαλοῦντο, ὡς εἴδομεν ἀπόκλητοι οἱ μετὰ τῆς «κοινῆς συνόδου » τῶν Αἰτωλῶν κυβερνῶντες τὴν τούτων συμπολιτείαν, διὰ τοῦτο καὶ ***ἄρχοντες*** τῶν Αἰτω-» λῶν ὑπὸ τοῦ Πολυβίου (ΚΑ΄ 4 (2) 7) καλοῦνται ὅπως οἱ δημιουργοὶ τῆς ἀχαϊκῆς » συμπολιτείας. Οἱ ***νομογράφοι*** τῶν Αἰτωλῶν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ***ἀποκλήτων*** ἢ ὑπὸ » τῆς κοινῆς συνόδου μεθ' ὡρισμένης ἐντολῆς νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς θεραπείας τῶν » οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, ὑφ' ὧν ἐπιέζετο ἡ συμπολιτεία (Πολύβ. ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ

» «Αἰτωλοὶ διά τε τὴν συνέχειαν τῶν πολέμων καὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν βίων ἔπαθον
» οὐ μόνον ἄλλους ἀλλὰ καὶ σφᾶς **κατάχρεοι γενηθέντες**»), ἐπιτετραμμένοι μόνον νὰ
» προτείνωσι νόμους πρὸς ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν χρεῶν ἀποβλέποντας. Ὁ δὲ Πολύβιος
» προσθέτων εἰς τὰ ἄνω εἰρημένα «διόπερ οἰκείως διακείμενοι πρὸς καινοτομίαν τῆς
» οἰκείας πολιτείας εἵλοντο νομογράφους Δωρίμαχον καὶ Σκόπαν, θεωροῦντες τούτους
» κατά τε τὰς προαιρέσεις κοινωνικοὺς ὑπάρχοντας καὶ κατὰ τὰς οὐσίας ἐνδεδεμένους καὶ
» πολλὰ τῶν βιωτικῶν συναλλαγμάτων», μαρτυρεῖ ὅτι ἡ **καινοτομία** τῆς πολιτείας, πρὸς
» ἣν οἰκείως διακείμενοι εἵλοντο τοὺς νομογράφους, δὲν ὑπονοεῖ μεταβολὴν πολιτειακῶν
» θεσμῶν προταθησομένων ὑπὸ τῶν ἐκλεχθέντων, ἀλλὰ μόνον νόμους προταθησομένους
» ὑπὸ τῶν εἰρημένων δύο εἰς συναλλαγὰς οἰκονομικὰς ἐνδεδεμένων καὶ ἐχόντων διαφέρον
» εἰς τὴν καλὴν ῥύθμισιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας, ἄλλως δέ, ὡς φαίνεται, ἰδιωτῶν
« ἀλλά, **κινητικῶν** ἤτοι θερμουργῶν ἀνδρῶν. Καινοτομίαν δὲ τῆς πολιτείας ἐννοεῖ ἁπλῶς
» ὁ Πολύβιος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μόνον τὴν ἐκλογὴν τῶν τοιούτων ἀνδρῶν πρὸς
» σύνταξιν νόμων ἀποβλεπόντων πρὸς ὡρισμένον εἰδικὸν σκοπὸν τῆς οἰκονομικῆς βελ-
» τιώσεως τῆς χώρας. Τὸ πρᾶγμα ἦν ὅλως ἔκτακτον καὶ νεωτεριστικὸν καὶ διὰ τοῦτο
» κατεκρίνετο ὑπὸ τῶν συντηρητικῶν ἐκ τῶν Αἰτωλῶν, ἐν οἷς ὁ Ἀλέξανδρος ὁ αἰτωλὸς
» «ἀντέλεγε τοῖς ὑπ' ἐκείνων γραφομένοις» ἐκ πολλῶν ἐπιδεικνύμενος ὅτι παρ' οἷς ἔφυ
» τοῦτο τὸ φυτόν (ὁ νεωτερισμὸς οὗτος) οὐδέποτε κατέληξε πρότερον ἢ μεγάλοις κακοῖς
» περιβαλεῖν τοὺς ἅπαξ αὐτῷ χρησαμένους». Τοὐναντίον δὲ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ὡς
» δηλοῦται ἐκ τῆς ἄνω παρατεθείσης ἐπιγραφῆς **οἱ νομογράφοι** ἀπετέλουν τακτικὴν σχε-
» δὸν ἀρχὴν ἐν τῇ συμπολιτείᾳ οὐχὶ ἐκλεγόμενοι ἀλλ' **ἀποκληρούμενοι** ἐκ τῶν εἰς τὰς
» κοινὰς συνόδους πεμπομένων ὑπὸ τῶν μετεχουσῶν τῆς συμπολιτείας πόλεων ἢ ἐθνῶν,
» ἀλλ' ἀπεκληροῦντο οὕτως ὥστε νὰ ἐκπροσωπῶνται ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ πᾶσαι αἱ πόλεις
» καὶ τὰ ἔθνη ('Ιδ. κατωτέρω τὴν ἐπιγραφήν). Τέλος ὁ ὅρος **σύνεδροι** ὁ μὴ ἀναφερόμενος
» παρὰ Πολυβίῳ δὲν φαίνεται ταυτόσημος πρὸς τὸ «**δημιουργός**»· φαίνεται δὲ ὅτι τὸ
» ὄνομα ἐδίδετο καὶ εἰς τοὺς εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον Ἀχαιῶν πεμπομένους ἐκ διαφόρων
» πόλεων ἀπεσταλμένους, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς τρίτης τῶν ὑπὸ τοῦ Καββαδία εὑρεθει-
» σῶν ἐπιγραφῶν ἐχούσης ὧδέ πως .... [συνέ[δρους [μηδὲ τοὺ[ς ἀποστελλομέ[νους παρὰ
» τῶν συ[νέδρων μηδὲ τοὺς ἐπὶ τὴν κοινὴν σ[τρατείαν) ἐκπεμπομένους .... ἐφ' ἃ ἑκά-
» στοις συντέτακται μήτε τοὺς ἐκπεμπομένους ἐπὶ τὰ[ς] ... μ]ηδὲ **ἀνδροληπτεῖν** μηδὲ
» κατὰ [γυ]ᾶν ἐπ' οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ· ἂν δέ τι ....., . ἄρχοντες οἱ ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων
» κωλυέτωσαν καὶ οἱ]σύ[νε[δροι ...... συνέρχεσθαι δὲ τοὺς συνέδρους ἐν μὲν τῇ
» εἰρήνῃ τ[ρίς, κατ' ἐνιαυτόν, ἐ[ν δὲ τῷ πολέμῳ ὁσάκις [ἂν δοκῇ [σ[υμφέρειν τοῖς **συνέ-**
» **δροις** καὶ **προέδροις** καὶ τῷ ὑπὸ τῶν **βασιλέων** ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμέ[νῳ,
» συ[νεδρεύειν δὲ ὁπόσας ἂν ἡμέρας οἱ πρόεδροι τοῦ συνεδρίου παραγγείλωσ[ιν, τ]ὰς δὲ
» συνόδους γίνεσθαι τοῦ συνεδρίου ἕ[ως μὲν ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυ[θῇ ο[ὖ ἂν οἱ πρόε-
» δροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ὑ[πὸ] τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρ[ατηγὸς] ..... ὅταν
» δ' ἡ εἰρήνη γέν]ηται] οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες ἄγωνται. τὰ δὲ δόξαντα τοῖς συνέδροις
» [κύρια;] εἶναι, χρηματιζόντων δὲ ὑπὲρ ἥμισυ γινόμενοι, ἂν δ' ἐλάττους συνέλθ[ωσιν]
» μὴ χρηματίζειν· περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ δοξάντων μὴ ἐξέστω ταῖς πόλεσιν εὐθύ-
» νας λαμβάνειν [παρ]ὰ τῶν ἀποστελλομένων **συνέδρων**, προέδρους δὲ εἶναι πέντε ἐκ
» τῶν συνέδρων οὓ ἂν λάχωσιν ὅταν ὁ πόλε[μος εἶδε] μή, ἀποκληρούσθωσαν δὲ νο[μο-
» γράφο[υς ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως τοῦ [α]γαγεῖν τε τοὺς συνέδρους καὶ τοὺς γραμμα-
» τεῖς ἀπὸ τοῦ κοι[νοῦ .... καὶ ὑπηρέτας καὶ προτιθέναι περὶ ὧ[ν ἂν βου]λεύεσθαι

» κ[οινῇ δόξῃ. . . . . τοῖς γραμματεῦσι καὶ αὐτοὺς ε[. . . . ἀν]τίγραφα . , ... πος
» εἰσάγειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι . . . . ὄντως τὸν ἀτακτοῦντα ζημιοῦν . . . . . συμφε-
» ρόντων τοῖς βασιλεῦσιν . . . . . . πεναντία πράττοντας τοῖς συμμά[χοις . . . . . ἢ ἄλλο τι
» χρηματίσαι τοῖς συναδέλφοις . . . . . . οἱ δὲ προτιθέτωσαν ἐς τοὺς σ[υνέδρου]ς· ὑπευ-
» θύνους [δὲ εἶναι καὶ τοὺς προέδρους.
» ὧν ἂν πράξωσιν, τὰς δὲ γραφὰς διδότω κατά . , . . ,
» τοὺς μετὰ τούτους ἀποκληρωθέντας προέδρους . . . . .
» ἀγέτωσαν ἐς τοὺς συνέδρους ἐν τῇ πρώτῃ . . . .
» ἕως ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυθῇ προεδρεύειν δέ . . . . . .
» [ἂν] δέ τις πόλις μὴ ἀποστείλῃ κ]ατὰ τὰς [συνθήκας] συνέδρους [ἐς τὰς κοινὰς] συνό-
» δους ἀποτινέτω . . . . . . [δ]ύο ἑκάστης . . . . . ἕως ἂν διαλυθῶσιν ο[ἱ σύνεδροι . . . . .
» νοσήσας καὶ ἄν τις πόλις [μὴ ἀ]ποστείλῃ τὴν δύ[ναμιν τὴ]ν τεταγμένην . . . . [πα]ραγ-
» γείλῃ [ἄποτιν] έτω ἑκάστης ἡμέρας [κατὰ] τὸν ἱππέα ἡμιμ[ναῖον, κα]τὰ δὲ τὸ[ν ὁπλί-
» την] εἴκοσι δραχμάς, κατὰ [δὲ ψιλὸ]ν δέκα δραχμὰς καὶ κα]τὰ το[ξότην πέντε δ]ραχμάς,
» ἕως ἂν [παρέλθῃ ὁ χ]ρόνος τῆς στρα[τείας.

» Ἐκ τῆς ἀτυχῶς πολλαχοῦ ἠκρωτηριασμένης ταύτης σπουδαιοτάτης διὰ τὴν ἱστο-
» ρίαν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀκριβέστερον δὲ τοῦ γενικοῦ συντάγματος τῆς συμπο-
» λιτείας ταύτης, σαφὲς μὲν τελείως καὶ ἀκριβὲς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα οὐδὲν μανθάνομεν
» διὰ τὸ ἕνεκα τῶν χασμάτων ἀσυνάρτητον ἐν πολλοῖς τῶν γραφομένων, ἐκ γενικῆς ὅμως
» ἐπόψεως διαφωτίζονταί πως οὐκ ὀλίγα ζητήματα :

» α') Ὅτι ***σύνεδροι*** δὲν ἐλέγοντο οἱ ἄρχοντες οἱ δημιουργοὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' οἱ
» πεμπόμενοι ἐκ τῶν πόλεων εἰς τὰς κοινὰς συνόδους. Τοῦτο ἐξάγεται σαφῶς ἐξ ἁπάν-
» των τῶν περὶ ***συνέδρων*** καὶ ***συνεδρίων*** πραγματευομένων πολλῶν χωρίων τῆς ἐπιγρα-
φῆς (ἰδίως τοῦ 15· «τὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι τοῦ ***συνεδρίου***».

» β') Ὅτι αἱ τῆς ***συνόδου*** ἢ ***συνεδρίου*** ἀποφάσεις εἶχον κῦρος ὁριστικόν (στ. 18 «τὰ
» δὲ δόξαντα τοῖς συνέδροις ***κύρια*** εἶναι»).

» γ'.) Ὅτι ***οἱ χρηματισμοί,*** αἱ συνεδρίαι τῆς συνόδου ἢ τοῦ συνεδρίου συνεκροτοῦντο
» τῶν μελῶν ἀνερχομένων εἰς τὸ ἥμισυ καὶ πλέον (στ. 19-20 «***χρηματιζόντων*** δὲ ὑπὲρ
» ἥμισυ γινόμενοι, ἂν δ' ἐλάττους συνέλθωσι μὴ χρηματίζειν»).

» γ'.) Αἱ πόλεις αἱ πέμπουσαι τοὺς συνέδρους δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ζητῶσι λόγον
» ἢ εὐθύνας οὔτε παρὰ τοῦ ὅλου συνεδρίου οὔτε παρὰ τῶν πεμπομένων ὑπ' αὐτοῦ συνέδρων
» (στ. 19-20)· «περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ δοξάντων μὴ ἐξέστω ταῖς πόλεσιν εὐθύνας
» λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀποστελλομένων συνέδρων».

» δ'.) Πέντε πρόεδροι ἐκληροῦντο (οἳ ἂν λάχωσι) (ἰδὲ καὶ στ. 34 ἀποκληρωθέντος
» προέδρου) ἐκ τῶν μελῶν τοῦ συνεδρίου. Ἔργον τῶν πέντε προέδρων (ἄγνωστον ἂν ἑνὸς
» κατὰ πᾶσαν ἡμέραν ἢ πάντων ὁμοῦ καθ' ἑκάστην) φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ καθορίζειν τὴν
» ἡμέραν τῆς συζητήσεως ἑκάστης προτάσεως (στ. 25)· « καὶ προτιθέναι περὶ ὧν ἂν βου-
» λεύεσθαι κοινῇ δόξῃ». Φαίνεται ὅτι οἱ ***πρόεδροι*** οὗτοι ἐτέλουν ἐν τῷ ἀχαϊκῷ συνεδρίῳ
» ὅ,τι περίπου ἐν τῇ βουλῇ τῶν πεντακοσίων ἐν Ἀθήναις οἱ τὸ πέμπτον τῆς πρυτανευ-
» ούσης φυλῆς ἀποτελοῦντες δέκα ***πρόεδροι***, ἀλλ' οὐχὶ ὡς οὗτοι ἐπὶ 7 μόνον ἡμέρας καὶ
» μετὰ ταύτας ἀντικαθιστάμενοι ὑπὸ ἄλλου πέμπτου. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ ἀχαϊκῇ
» συμπολιτείᾳ προέδρων τῶν ἅπαξ ἐκλεγέντων ἢ κληρωθέντων διήρκει ὅσον καὶ ἡ τοῦ
» συνεδρίου τοῦ ἐν εἰρήνῃ μὲν συνερχομένου τρὶς κατ' ἐνιαυτόν, ἐν πολέμῳ δὲ ὁσάκις
» ἤθελον ἐγκρίνει τοῦτο οἱ σύνεδροι καὶ οἱ πρόεδροι ὁμοῦ καὶ ὁ παρὰ τῇ συμπολιτείᾳ στρα-
» τιωτικὸς ἐπίτροπος τῶν συμμάχων βασιλέων τῆς Μακεδονίας (ἰδ. περαιτέρω) «ἐν δὲ

» τῷ πολέμῳ ὁσάκις ἂν δοκῇ συμφέρειν τοῖς *συνέδροις* καὶ προέδροις καὶ τῷ ἐπὶ τῶν » βασιλέων ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένῳ» (στ. 13-14). Τῶν συνεδριῶν δὲ τῆς » συνόδου τὸν χρόνον καὶ τὴν προθεσμίαν καθώριζον πάλιν οἱ πρόεδροι (στ. 14-15), συνε-» δρεύειν δὲ ὁπόσας ἂν ἡμέρας οἱ *πρόεδροι* τοῦ συνεδρίου παραγγείλωσι.

» ε΄) Ἐκ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ ϛ. 22 λεγομένων «προέδρους δ' εἶναι πέντε ἐκ τῶν συνέδρων » οἳ ἂν λάχωσιν ὅταν ὁ πόλεμος ἐνδημῇ», δὲν πρέπει νὰ ἐξαχθῇ ἡ εἰκασία ὅτι πρόεδροι » ἐξελέγοντο μόνον ἐν καιρῷ πολέμου, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι ἐν καιρῷ πολέμου χάριν τῆς » καλῆς τούτου διεξαγωγῆς οἱ πρόεδροι δὲν ἀντικαθίσταντο, ἀλλ' ἔμενον οἱ αὐτοὶ διαρ-» κῶς, μένοντες καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου, ἵνα ὁμοῦ μετὰ τῶν » ἀρχόντων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας βουλεύωνται » διηνεκῶς περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ πολέμου καὶ περὶ τῆς εὐτυχοῦς τούτου διεξαγωγῆς, » ὑποχρεωμένοι νὰ δίδωσι λόγον εἰς τὸ συνέδριον περὶ τῶν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα » τοῦτο ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένων (στ. 32-33 «ὑπευθύνους (δὲ εἶναι καὶ τοὺς προέδρους » ὧν ἂν πράξωσιν»).

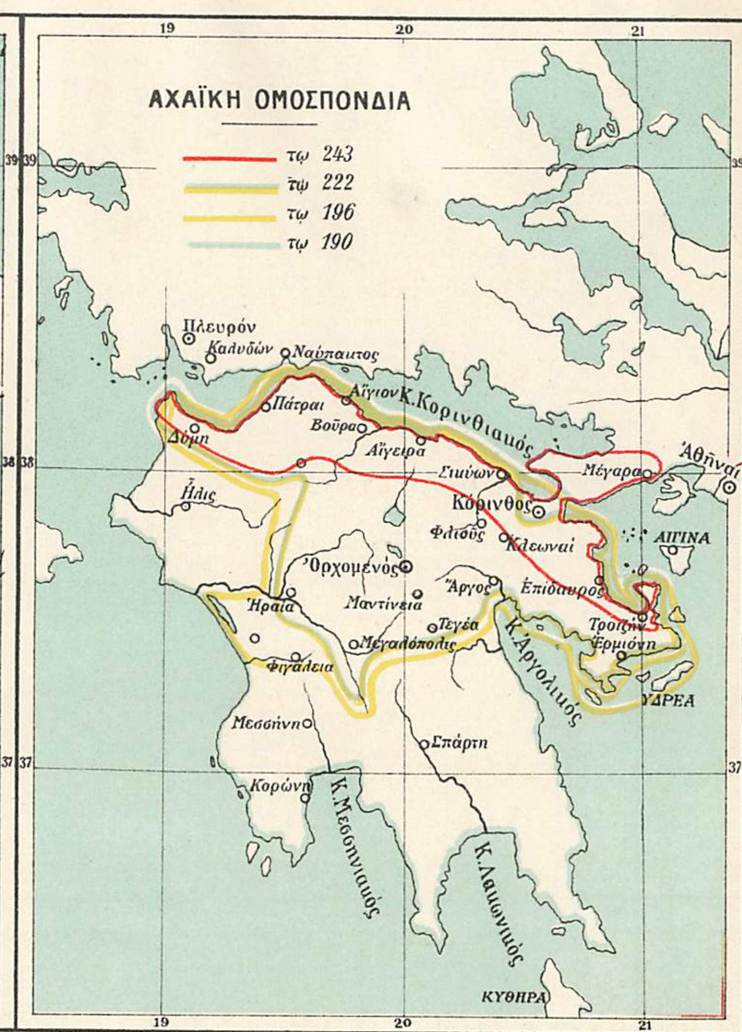
» ϛ΄ Ἡ ἀποστολὴ συνέδρων εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον ἦν ὑποχρεωτικὴ εἰς ἑκάστην » πόλιν, ἡ δὲ μὴ ἀποστέλλουσα ἐτιμωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ποινῆς (ϛ΄. 37—39· «ἂν δέ τις » πόλις μὴ ἀποστέλλῃ ... συνέδρους [εἰς τὰς κοινὰς] συνόδους ἀποτινέτω. . . .») ὅπως ἐτι-» μωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ζημίας καὶ μὴ ἀποστέλλουσα τὴν τεταγμένην αὐτῇ στρατιωτικὴν » δύναμιν (ϛ΄. 40—44 καὶ ἄν τις πόλις [μὴ ἀ] ποστείλῃ τὴν δύναμιν τὴν τεταγμένην . . . . » ἀποτινέτω ἑκάστης ἡμέρας [κατὰ] τὸν ἱππέα ἡμιμ[ναῖον, κα]τὰ δὲ τὸν[ὁπλίτην] εἴκοσι » δραχμάς. κατὰ δὲ ψιλὸ[ν]δέκα δραχμὰς καὶ κα]τὰ το[ξότην πέντε δ]χμάς, ἕως ἂν » [παρέλθῃ ὁ χ]ρόνος τῆς στρα]τείας»).

» Ζ΄. Περὶ τῆς πόλεως ἐν ᾗ συνεκροτοῦντο αἱ κοιναὶ σύνοδοι λέγει ἡ ἐπιγραφὴ » αὕτη (ϛ΄. 16—17)· «[ἕως] μὲν ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυ[θῇ ο[ὗ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ » βασιλεὺς ἢ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων (τῆς Μακεδονίας) ἀποδεδειγμένος στρατηγὸς παραγ-» γείλῃ, ὅταν δ' ἡ εἰρήνη γένηται οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες ἄγωνται».

» Η΄. Τὸ σπουδαιότατον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς συμπολι-» τείας καὶ τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς σχέσεις εἶναι ὅτι τὸ σύνταγμα τῆς ἀχαϊκῆς συμπολι-» τείας προνοεῖ καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ συμπολιτείᾳ θέσεως τοῦ βασιλέως ἢ τῶν βασιλέων » τῆς Μακεδονίας ἀφ' οὗ χρόνου ἡ συμπολιτεία πιεζομένη ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἠναγκάσθη » νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιόχου τοῦ Δώσωνος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ » 323—22 π. Χ., ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον φαίνεται ὅτι συνε-» γράφη τὸ νέον σύνταγμα τῆς συμπολιτείας, οὗ ἀντίγραφον εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς » Ἐπιδαύρου ἀνευρεθεῖσα ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου ἅτε ἀνακοινουμένη ἐν αὐτῇ κατὰ » τὸ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰωθὸς νὰ ἀνατίθενται ἐν τοῖς ὀνομαστοῖς ἱεροῖς τὰ ἀντί-» γραφα σπουδαίων συνθηκῶν. Ἡ δὲ ἐπιγραφὴ αὕτη περιέχει χαρακτῆρα συνθήκης με-» ταξὺ τῶν πόλεων τῆς συμπολιτείας πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδο-» νίας, ἐνταῦθα δὲ καὶ νέου συντάγματος μεταρρυθμισθέντος κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὡς » ἄνω εἰρημένης συμμαχίας. Κατὰ τὰς συνθήκας λοιπὸν ταύτας καὶ τὸ νέον σύνταγμα ὁ » βασιλεὺς ἢ οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας καθίσταντο ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς » συμπολιτείας αὐτοὶ ἐν *καιρῷ πολέμου* εἴτε ἀπ' εὐθείας (παρόντες εἰς Πελοπόννησον) » εἴτε διὰ τοῦ χάριν κοινῆς φυλακῆς καταλειπομένου ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς συμ-» πολιτείας στρατηγοῦ αὐτῶν προσδιορίζοντες, ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν προέδρων (ὧν ἡ » δικαιοδοσία φαίνεται ὅτι παρετείνετο διαρκοῦντος τοῦ πολέμου κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα)

ΑΙΤΩΛΙΚΗ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑ

τῷ 367
τῷ 334
τῷ 220 κατὰ τὴν ἀνάρρησιν Φιλίππου Ε
τῷ 189 μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τὴν Ρώμην

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ" ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

» καὶ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι συνέδρων τῶν διαφόρων πόλεων τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῶν συνεδριῶν τῆς κοινῆς συνόδου.

» Θ΄. Μετὰ τῆς ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας συμμαχίας ἀναγκαίως » καθισταμένης μεταρρυθμίσεως τοῦ *συντάγματος* ἤ, ὡς λέγομεν σήμερον, τοῦ *ὀργανισμοῦ* » ἢ καταστατικοῦ τῆς συμπολιτείας συμπίπτει ἡ ἵδρυσις τῆς ἀρχῆς τῶν *νομογράφων* τῶν » ἐχόντων ἔργον πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ καθορίσωσι πάντα τὰ τῆς ἐν καιρῷ πολέμου συμ- » πράξεως τῆς πολιτείας μετὰ τοῦ βασιλέως, τὰ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἢ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ » καταλειπομένου ὡς ἐπιτρόπου στρατηγοῦ αὐτοῦ. Ἡ τοιαύτη ἡ ἀρχὴ τοῦ θεσμοῦ τῶν » νομογράφων παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς φαίνεταί πως μαρτυρουμένη ἐκ τῶν παρ' Αἰτωλοῖς » ὁμοίων γεγονότων. Καὶ διαφέρουσι μὲν πάντως οἱ λόγοι τῆς παρ' Αἰτωλοῖς ἐκλο- » γῆς δύο νομογράφων, λόγοι ὅλως ἐσωτερικοῦ πολιτικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλ' ἔχομεν » ἄλλην τινὰ μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου (Κ. Λ΄ 1—2), ὅτι καὶ οἱ Αἰτωλοί, ὅτε συνεμάχησαν » μετὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ΄ τῆς Συρίας, ἐξελέξαντο ἐπιτροπείαν τριάκοντα *ἀποκλήτων*, ἵνα » διασκέπτωνται μετὰ τοῦ βασιλέως («τριάκοντα τῶν ἀποκλήτων προεχειρίσαντο τοὺς » συνεδρεύσοντας μετὰ τοῦ βασιλέως· ὁ δὲ συνῆγε τοὺς *ἀποκλήτους* καὶ διαβούλιον ἀνε- » δίδου περὶ τῶν ἐνεστώτων»). Ἐκ τούτου καθίσταται δῆλον ὅτι ἥ τε αἰτωλικὴ καὶ ἡ » ἀχαϊκὴ συμπολιτεία χάριν τῆς πρὸς τοὺς βασιλεῖς συνεννοήσεως καθίστων ἰδίαν ἀρχὴν » ἢ ἐπιτροπείαν· πιθανῶς δὲ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἵδρυσε τὴν ἀρχὴν τῶν *νομογράφων* » ἵνα προτείνωσι θεσμούς τινας ἀπαραιτήτους πρὸς διεξαγωγὴν τῶν μετὰ τοῦ βασιλέως » διαπραγματεύσεων καὶ συνεννοήσεων. Ἄλλως αὐτὸς ὁ Πολύβιος θέτει εἰς τὸ στόμα » τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ αἰτωλοῦ λέξεις καταδικαζούσας πικρῶς, καθ' εἴδομεν, τὸν θεσμὸν » τῶν νομογράφων ὡς φυτὸν ὀλέθριον.

Ι΄. Σπουδαιότατον εἶναι καὶ τὸ ἐν τῷ 9 στίχῳ λεγόμενον «μηδὲ *ἀνδροληπτεῖν*». » Ἀτυχῶς διὰ τὸ ἠκρωτηριασμένον καὶ τούτου τοῦ στίχου καὶ τῶν πρὸ τούτου δύο στίχων » καὶ διὰ τὸ τέλεον κατεστραμμένον τῶν ἓξ πρὸ αὐτοῦ στίχων εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ » ὁ νοῦς τοῦ στίχου· ἀλλ' ὅμως ἀναντίρρητος εἶναι ἡ συνάφεια τοῦ ἐνταῦθα κειμένου » ῥήματος ***ἀνδροληπτεῖν*** πρὸς τὸν ἐκ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου γνωστὸν ὅρον ***ἀνδροληψία*** καὶ » ***ἀνδρολήψιον***. ***Ἀνδροληψία*** καὶ ***ἀνδρολήψιον*** ἐκαλεῖτο ἐν Ἀθήναις τὸ δικαίωμα οὗ ἀπέ- » λαυον οἱ πολῖται τῆς πόλεως ταύτης τοῦ νὰ συλλαμβάνωσιν οἱ συγγενεῖς ἀθηναίου » πολίτου φονευθέντος ἐν ξένῃ ἕνα ἢ δύο ἢ τρεῖς κατ' ἀνώτατον ὅρον ἐκ τῶν πολιτῶν » τῆς πόλεως, ἐν ᾗ ἐτελέσθη ὁ φόνος, καὶ τιμωρήσωσι τούτους, ἂν μὴ ἡ πόλις αὕτη » ἤθελε παραδώσει τὸν φονέα (ὁμοία τις ποινικὴ ῥήτρα ὑπάρχει ἐν τῷ ἰσλαμικῷ ἱερῷ » δικαίῳ ἐπιτρέπουσα τὴν σύλληψιν 40 κατοίκων τῆς πόλεως ἐν ᾗ ἐτελέσθη οἱοσδήποτε » φόνος καθ' ἣν περίπτωσιν δὲν συλλαμβάνεται ὁ κακουργήσας, καὶ τὴν κράτησιν τούτων » μέχις οὗ προσέλθῃ ὁ κακουργήσας, μὴ προερχομένου δὲ τούτου ἐπιβάλλουσα χρηματικὴν » ποινὴν εἰς τοὺς συλληφθέντας). Καὶ νῦν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ οὐ μόνον εὑρίσκομεν ῥῆμα » νέον *ἀνδροληπτεῖν* ἄγνωστον ἐν τοῖς λεξικοῖς, ἐν οἷς εὕρηνται μόνον ***ἀνδροληψία*** καὶ » *ἀνδρολήψιον*, ἀλλά, τὸ σπουδαιότερον, μανθάνομεν ὅτι ἡ ***ἀνδροληψία*** δὲν ἦτο μόνον » τοῦ ἀττικοῦ δικαίου διάταξις ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀχαϊκοῦ, ἴσως δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τού- » τους, ὧν ἀφηγούμεθα τὴν ἱστορίαν, ἦν ***ἑλληνικὸν*** δίκαιον γενικόν. Ὁ δὲ νοῦς τοῦ ἐν » τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τῆς ἐπιγραφῆς *ἀνδροληπτεῖν* εἶναι, ὡς φαίνεται, ὁ ἑξῆς: Ἰσχύον- » τος ἐν τῇ ἀχαϊκῇ συμπολιτείᾳ, ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν ὁμοσπόνδων πόλεων σχέσεσι, τοῦ » δικαίου τῆς ***ἀνδροληψίας***, δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐνεργηθῇ τὸ δίκαιον τοῦτο ἐναντίον τῶν » εἰς τὰς κοινὰς συνόδους πεμπομένων συνέδρων (στ. 8—10· «μήτε τοὺς ἐκπεμπομένους

» ἐπὶ τὰ[ς..... συνόδους αὐτῶν· μ]ηδὲ *ἀνδροληπτεῖν* μηδὲ κατα,.... ἐπ' οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ ἂν » δέ τι [ ] ἄρχοντες οἱ ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων κωλυέτωσαν).

'Εκ τῶν εἰρημένων ἁπάντων γίνεται δῆλον ὅτι τό τε λεγόμενον ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ » Παπαρρηγοπούλου ὅτι αἱ πλειότεραι τῶν πόλεων δὲν ἐξεπροσωποῦντο ἐν τῷ συνεδρίῳ » τῶν δημιουργῶν» δὲν εἶναι ἀκριβὲς καὶ ὅτι ἱκανοὶ ὑπῆρχον συνεκτικοὶ δεσμοὶ πολιτι- » κοὶ τῆς συμπολιτείας ἐπὶ ἰσηγορίας ἐρειδόμενοι.'Αλλ'ἀτελῶς καὶ ἐκ τῶν τοῦ Καββαδίου » τριῶν ἐπιγραφῶν μανθάνομεν μέν τινα νέα περὶ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἀλλὰ δὲν » διαφωτιζόμεθα ἀρκούντως περὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ τῆς *βουλῆς* καὶ τῆς *ἐκκλησίας*. » Μανθάνομεν μόνον ὅτι οἱ λεγόμενοι σύνεδροι δὲν ἦσαν οἱ *ἄρχοντες* ἢ *δημιουργοὶ* ἀλλ' οἱ » ἀπεσταλμένοι τῶν πόλεων εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον. Φαίνεται δὲ ὅτι κοινὴ σύνοδος ἦτο » ἡ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου καλουμένη *βουλὴ* ἢ *γερουσία*, σύνοδος ἢ ἐκκλησία (τακτικὴ τῶν » 'Αχαιῶν), ὧν ἀπέναντι ἵστατο ἡ *σύγκλητος ἐκκλησία*. Καθόλου δὲ εἰπεῖν καὶ ἡ τῶν εἰρη- » μένων τριῶν ἐπιγραφῶν μελέτη καὶ ἀνάλυσις ῥίπτει μὲν νέας ἀκτῖνας φωτὸς καὶ νέα » εἰσφέρει στοιχεῖα γνώσεων ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα περὶ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀλλ' » οὔτε ἐν τῷ ὅλῳ φωτίζει τὴν ταύτης πολιτειακὴν εἰκόνα οὔτε σαφῶς καὶ ὁριστικῶς λύει » τὰς ἀνωτέρω διατυπωθείσας ἡμῖν ἀπορίας »].

Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὁπόσον ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν εἶχε τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αὕτη ἡ ἀξίωσις τῶν δέκα ἀρχαιοτέρων πόλεων, τοῦ νὰ παρέχωσιν αὐταὶ καὶ μόναι τοὺς δημιουργούς, ἦτο ἄδικος καὶ ὅτι προεκάλει εὐλόγως τὴν δυσαρέσκειαν τῶν ἄλλων. 'Αφ' ἑτέρου εἴδομεν ὅτι τῆς κοινῆς συνόδου μετεῖχον οἱ πολῖται ὅλων τῶν πόλεων· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐψήφιζον κατὰ κεφαλήν, ἀλλὰ κατὰ πόλεις, αἱ ἐλάχισται τῶν πόλεων εἶχον τὴν αὐτὴν ψῆφον ἣν καὶ αἱ μέγισται (1). Τοῦτο ἦτο ὡσαύτως ἄδικον, διότι ἄδικον ἦτο τῷόντι νὰ βαρύνῃ εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς κοινῆς συνόδου ἡ πόλις ἡ παρέχουσα εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν 50 μόνον ἄνδρας ἐξ ἴσου μὲ τὴν πόλιν τὴν παρέχουσαν 1000. Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἰσηγορία· ἐγένετο δὲ προδήλως ἵνα περιποιήσῃ ἐξαιρετικὸν πλεονέκτημα εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἀχαϊκὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν ὅλαι μικραὶ παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς μετέπειτα προσελθούσας, τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὸ Ἄργος, τὴν Μεγάλην πόλιν, τὴν Σπάρτην καὶ ἄλλας πολλάς· ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων ἰσορροπίαν, διότι ἡ διάταξις αὕτη, συνδυαζομένη μὲ τὴν περὶ τῶν δέκα δημιουργῶν, εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ καταστήσῃ κέντρον βαρύτητος τὸ ἀσθενέστερον τῆς συμπολιτείας μέρος. 'Εν γένει δὲ ὅταν παραβάλωμεν τὴν συμπολιτείαν ταύτην, ἥτις ἠξίου ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐντελοῦς τῶν πόλεων ἰσότητος, πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας ἡγεμονίας, αἵτινες ὑπῆρχον διὰ τῆς κυριαρχικῆς ἐπιρροῆς μιᾶς μόνης πόλεως, εὑρίσκομεν ὅτι αὗται μὲν εἶχον τὰ ἐλαττώματα τῆς ἰσχύος, ἡ δὲ προκειμένη τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀδυναμίας· ἀλλὰ τὰ ἔθνη σπανίως διὰ τῆς ἀδυναμίας σῴζονται καὶ μεγαλουργοῦσιν, ὅσῳ καὶ ἂν εἶναι ἔννομος καὶ δικαία ἡ ἀδυναμία ἐκείνη. 'Εὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, κατ' ἀντίθετον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς λόγον, ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασι διέπρεψε καὶ ὅτι περιῆλθεν εἰς ποικίλας ἐμφυλίας καὶ ἐξωτερικὰς διενέξεις πρὸς δυνάμεις

(1) 'Αλλ' ἀκριβῶς ὁ Φιλοποίμην ἐνήργησεν, ἵνα πολλαὶ μικραὶ πόλεις κείμεναι ἐν τῇ περιοχῇ μεγάλων καὶ ἀποστελοῦσαι μίαν μετ' αὐτῶν πολιτείαν ἀποσπώμεναι αὐτῶν ἀποτελῶσι καθ' ἑαυτὰς μέλη τῆς συμπολιτείας, ἵνα οὕτω μὴ αἱ μεγάλαι ἁπλῶς πόλεις ἐκπροσωπῶσιν ὅλον τὸν λαὸν ἀλλὰ καὶ οἱ μικροπολῖται μετέχωσι τῶν συνόδων.

κατὰ διαφόρους λόγους κρείττονας αὐτῆς, θέλομεν εὐχερῶς κατανοήσει πῶς οὐδ' αὕτη ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο ἔχουσα, τῆς πολιτικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβιώσεως ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ αὐτοῦ ἑστίᾳ.

Πιστὴ εἰκὼν τῆς ἀχαϊκῆς ταύτης συμπολιτείας, μάλιστα κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς περίοδον, ὑπῆρξεν ὁ προμνημονευθεὶς στρατηγὸς αὐτῆς Ἄρατος, ὁ σικυώνιος. Ὁ Πολύβιος, ὅστις ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν λαμπρῶς, λέγει ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὁ Ἄρατος ἦτο ἀνὴρ τέλειος πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων· δυνατὸς ὢν εἰς τὸ εἰπεῖν καὶ διανοηθῆναι καὶ ἀποκρῦψαι τὸ κριθέν. Καὶ πλὴν τούτου πρᾶος μὲν περὶ τὰς πολιτικὰς διαφοράς, ἐπιτήδειος δὲ εἰς τὸ κατασκευάζειν φίλους καὶ συμμάχους· ἔτι δὲ δεινότατος εἰς τὸ ἐπινοῆσαι πράξεις, ἀπάτας, ἐπιβουλὰς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὸ ἐκτελέσαι ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς κακοπαθείας αὐτοῦ καὶ τόλμης. Ἐναργῆ τῶν τοιούτων μαρτύρια ὑπάρχουσι πολλά, ἐκφανέστατα δὲ ὅσα ἔπραξε περὶ τὴν κατάληψιν τῆς Σικυῶνος καὶ τῆς Μαντινείας, περὶ τὴν ἔξωσιν τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τῆς Πελληνέων πόλεως καὶ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὁσάκις ἠθέλησε νὰ κατέλθῃ εἰς ἀγῶνας ἐκ παρατάξεως, ἀνεδείχθη νωθρὸς μὲν περὶ τὰς ἐπινοίας, ἄτολμος δὲ περὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, καί, τὸ παραδοξότερον, ἀνίκανος νὰ ἴδῃ κατὰ μέτωπον τὸν κίνδυνον. Διὸ καὶ τροπαίων κατ' αὐτοῦ σταθέντων ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐχείρωτος ὑπὸ τῶν πολεμίων. Οὕτως, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, αἱ τῶν ἀνθρώπων φύσεις οὐ μόνον κατὰ τὰ σώματα εἶναι ποικίλαι ἀλλ' ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰς ψυχάς· ὥστε ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ὄχι μόνον περὶ τὰς ἐνεργείας αἵτινες ἀπαιτοῦσι διάφορον ἐπιτηδειότητα πρός τινας μὲν ἔχει εὐφυῶς, πρός τινας δὲ τοὐναντίον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὁμοειδῆ τινα πολλάκις ὁ αὐτὸς συμβαίνει νὰ εἶναι καὶ συνετώτατος καὶ βραδύτατος, ὁμοίως δὲ καὶ τολμηρότατος καὶ δειλότατος. Οὐδ' εἶναι ταῦτα παράδοξα ἀλλὰ συνήθη καὶ γνώριμα εἰς τοὺς μελετῶντας τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρωπίνους χαρακτῆρας. Διότι τινὲς μέν εἰσι τολμηροὶ περὶ τὸ κυνήγιον τῶν θηρίων, οἱ δ' αὐτοὶ πρὸς πολεμίους ἄνανδροι· καὶ πάλιν περὶ τὴν τοῦ πολέμου ἐνάσκησιν, οἱ μὲν κατ' ἄνδρα καὶ κατ' ἰδίαν ἐπιτηδειότατα μάχονται, εἰς δὲ τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον φαλαγγηδὸν ἔφοδον παντάπασιν εἰσὶν ἄπρακτοι.

Ταύτην τὴν περὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις ἀντίθεσιν καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντίφασιν τοῦ Ἀράτου θαυμασίως καὶ ἀκριβῶς κατέδειξεν ὁ πρακτικώτατος μεγαλοπολίτης ἱστοριογράφος. Ἀλλὰ παρατηροῦνται περὶ τὸ πολίτευμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἄλλα τινὰ ἔτι δυσκολώτερον πρὸς ἄλληλα ἐκ πρώτης ὄψεως συμβιβαζόμενα. Ὁ Ἄρατος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ χρημάτων κρείσσων ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις δὲν ἐδίστασε τὴν περιουσίαν αὑτοῦ ὁλόκληρον νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου χρήματα, καὶ ἰδίως τακτικὴν ἐτησίαν σύνταξιν ἓξ ταλάντων. Ὁ Ἄρατος κύριον σκοπὸν τοῦ ὅλου βίου προέθετο τὴν ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας ἀπαλλαγὴν τῆς Πελοποννήσου, πράξας ἐπὶ τούτῳ ἔργα γενναῖα, μάλιστα τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἔξωσιν τῶν Μακεδόνων. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀπέδωκε βραδύτερον αὖθις εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν κυριαρχίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον τότε ἐλογίζετο ὡς ἡ κλεὶς τῆς χερσονήσου, τὸν Ἀκροκόρινθον. Ὁ Ἄρατος ἐκαυχᾶτο ἐπὶ τῇ ἰσηγορίᾳ καὶ ἰσοπολιτείᾳ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν συστήματος· καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι πιθανώτατα ὁ ὑπαγορεύσας εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς τὰς δύο ἐκείνας τοῦ πολιτεύματος διατάξεις δι' ὧν ἀνετρέπετο ἡ τῆς ἰσηγορίας καὶ ἰσοπολιτείας ἀρχή, ἤτοι τὴν διαρκῆ διατήρησιν τῶν δέκα δημιουργῶν καὶ τὴν κατὰ πόλεις ψηφοφορίαν ἐν ταῖς κοιναῖς συνόδοις.

Ὅθεν οὐ μόνον περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαντα σχεδὸν τὸν βίον διετέλεσε πρὸς ἑαυτὸν οὕτως εἰπεῖν ἀντιπολιτευόμενος. Πῶς τοῦτο; μήπως ἐκ παραλόγου τινὸς τοῦ χαρακτῆρος ἀνακολουθίας; Ὄχι, τῇ ἀληθείᾳ. Χρήματα ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου ὄχι δι' ἑαυτὸν ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ τὰς πολυειδεῖς καὶ ἀκαταμαχήτους χρείας ὅσας παρήγαγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου αἱ προηγούμεναι αὐτῆς ἀνωμαλίαι καὶ συμφοραί. Ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος, διότι δὲν ἠμπόρεσε μὲν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν μεγαλοφυᾶ τῆς Σπάρτης βασιλέα Κλεομένην, μὴ δυναμένης δ' ἅπαξ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας νὰ συντηρηθῇ οἴκοθεν ἐνόμισε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν λυσιτελεστέραν τῆς σπαρτιατικῆς. Ὑπηγόρευσεν, ὡς εἰκάζεται, τὴν διατήρησιν τοῦ προνομίου τῶν πρώτων δέκα ἀχαϊκῶν πόλεων, διότι ἤλπισεν οὕτω νὰ δώσῃ πλείονά τινα βαρύτητα εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς συμπολιτείας κέντρον καὶ ἴσως διότι ἔβλεπεν ὅτι ἡ ἐντελὴς ἰσοψηφία θέλει ἐπιφέρει ἀναγκαίως τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἄλλων μεγάλων τῆς χερσονήσου πόλεων, ἐξ ἀντιζηλίας δὲ ἐφοβεῖτο τὴν ἐπικράτησιν ταύτην. Ἐπὶ πᾶσι δέ, αὐτὴ ἡ περὶ τοὺς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας πολυθρύλητος νωθρότης καὶ ἀτολμία ἀνδρὸς δόντος πλεῖστα καὶ λαμπρὰ προσωπικῆς τόλμης καὶ δραστηριότητος δείγματα μὴ τυχὸν προήρχετο ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν ἐκ τοῦ συστάδην ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ποικίλους αὐτῶν ἀντιπάλους; Ὁπωσδήποτε ὅλαι ἐκεῖναι αἱ παρατηρούμεναι ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ ἀνδρὸς ἀντιφάσεις δὲν ἦσαν πάντοτε ἴδιαι αὐτοῦ ἀντιφάσεις ἀλλὰ πολλάκις οἰκονομία τῶν περὶ αὐτὸν περιστάσεων καὶ ὑποχωρήσεις εἰς τὴν πολυειδῆ ἀσθένειαν τῆς συμπολιτείας ἣν ὑπηρέτει καὶ ἥτις, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, τῆς ἀδυναμίας μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως εἶχε τὰ πλεονεκτήματα. Ἀνὴρ μεγαλοφυής, Θεμιστοκλῆς ἢ Ἐπαμεινώνδας, ἤθελε μᾶλλον καθυπαγάγει τὰς περιστάσεις ὑφ' ἑαυτὸν ἢ ὑποκύψει αὐτὸς εἰς τὰς περιστάσεις. Ἀλλ' ὁ Ἄρατος δὲν ἦτο ἔξοχος εἰμὴ πρὸς τὸ ἀνάστημα τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἀναμετρούμενος. Ἡ δὲ συμπολιτεία πάλιν αὕτη ἔχει μὲν τῳόντι ἰδιάζουσάν τινα ἑλληνικὴν χάριν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀλλοιώσεως ἣν εἴδομεν ὅτι ἔπαθεν ὁ ἑλληνικὸς βίος ἀναμιχθεὶς πρὸς τὸν ἀσιανὸν ἀλλὰ κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν μᾶλλον καθὸ ἀναμιμνήσκουσα τὸν ἀρχαῖον ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον βίον ἢ διότι προσέθηκε νέας τινὰς λαμπρὰς σελίδας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βίου ἐκείνου· φωτίζεται διὰ τῶν ἀκτίνων τοῦ παρελθόντος μᾶλλον ἢ εἶναι ἑστία ἰδίου πυρός· παρίσταται ὡς πλανήτης ἑτερόφωτος μᾶλλον ἢ ὡς ἰδιόφωτος ἥλιος ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅθεν καὶ οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες οὓς ἀνέδειξεν, Ἄρατος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας, εἶναι ὠχρὰ τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἀνδρῶν ἀπαυγάσματα, καὶ ὅλως ἀνάλογοι πρὸς τὴν μετριότητα τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πραγμάτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκλήθησαν νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῶν, ὁ Ἄρατος, καὶ παρὰ τὴν ἰδίαν ἴσως φύσιν τοσοῦτο πιστῶς ἐθεράπευσε τὰ συμφέροντα τῶν Ἀχαιῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο τοσοῦτο παρ' αὐτοῖς ηὐδοκίμησεν ὥστε, κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸν γράψαντα τὸν βίον αὐτοῦ, «ἐπεὶ μὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξῆν (ἀπαγορευομένης ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀλλεπαλλήλου ἐκλογῆς) παρ' ἐνιαυτὸν αἱρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτόν, ἔργῳ δὲ καὶ γνώμῃ διὰ παντὸς ἄρχειν». Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τῶν πραγμάτων τὴν ἔκθεσιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ δεκαετίαν τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 230, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὁ ὀλιγώτερον ἄξιος τῶν Ἀντιγονιδῶν, ὅστις τοὺς μὲν Ἀχαιοὺς μικρὸν ἠνώχλησε, διατελέσας δὲ ἀδιαλείπτως μαχόμενος κατὰ τῶν Αἰτωλῶν οὐδὲ πρὸς τούτους ὑπῆρξεν εὐτυχής. Οἱ Αἰτωλοὶ τότε ἀπέβαλον μὲν τὴν Βοιωτίαν ἀναγκάσαντες διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτῶν

τοὺς Βοιωτοὺς νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐξέτειναν κατ' ὀλίγον τὸ κράτος αὐτῶν εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ὑπάτην, τὴν Λαμίαν, τὴν Φάρσαλον, τὴν Κρεμαστὴν Λάρισαν καὶ ἐνταῦτῷ προσεκτήσαντο τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατεχομένας ἀρκαδικὰς πόλεις τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Μαντινείας, τῆς Τεγέας· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Μεγάλη πόλις εἰσῆλθεν εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα συναινέσαντος εἰς τοῦτο, διὰ προτροπῆς τοῦ Ἀράτου, τοῦ τυράννου αὐτῆς Λυδιάδου ἢ Λυσιάδου.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Δημητρίου τῷ 230 διεδέξατο τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Φιλίππου ὁ τοῦ Δημητρίου ἐξάδελφος Ἀντίγονος Δώσων, ὅστις ἦτο ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ δεξιότητι, ἀλλὰ πολεμῶν μετὰ τῶν Δαρδανίων μὲν πρὸς ἄρκτον, μετὰ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν μεσημβρινῶν Θεσσαλῶν πρὸς νότον, καὶ ἔχων πρὸς τούτοις νὰ καταβάλῃ στάσιν τινὰ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ παντάπασι σχεδὸν κατ' ἀρχὰς ἐγκατέλιπε τὴν Πελοπόννησον. Τότε λοιπὸν οἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ τύραννοι ἠναγκάσθησαν ἅπαντες ν' ἀποθέσωσι τὴν ἀρχήν, οἷον Ξένων ὁ τῶν Ἑρμιονέων, Κλεώνυμος ὁ τῶν Φλιασίων, Ἀριστόμαχος ὁ τῶν Ἀργείων, αἱ δὲ πόλεις αὗται κατετάχθησαν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν εἰς ἣν προσεχώρησαν καὶ οἱ Αἰγινῆται καὶ τῆς Ἀρκαδίας τὸ πλεῖστον. Τότε ὁ Ἄρατος κατέπεισε καὶ τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ μακεδόνα φρούραρχον Διογένη ἐπὶ χρήμασι ν' ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ παρ' αὐτοῦ κατεχόμενα ὀχυρά· ὥστε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηλλάγησαν ἤδη τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, μὴ καταταχθέντες μὲν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, φιλικῶς ὅμως πρὸς αὐτὴν διακείμενοι. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δεινὸς προέκυψεν ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ ἀντίπαλος τῶν Ἀχαιῶν.

Παρεστήσαμεν ἄλλοτε ἐπανειλημμένως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατήντησεν ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶχε περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν Λακωνικήν· τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος δὲν ἐσῴζοντο εἰμὴ οἱ τύποι· τὸ δὲ χείριστον, δὲν ὑπῆρχον σχεδὸν ἄνθρωποι εἰς οὓς νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ πολίτευμα τοῦτο, διότι ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Σπάρτη περιεῖχε μόλις 1000 πολίτας· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, εἰς ἣν εὑρισκόμεθα, ἅπαντες οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἦσαν πλείονες τῶν 700, καὶ ἐκ τούτων ἑκατὸν ἦσαν μόνοι οἱ γῆν κεκτημένοι, κύριοι ὄντες ἁπάσης τῆς Λακωνικῆς ὅση δὲν ἀνῆκεν εἰς τοὺς περιοίκους. Ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ ἡ ὁμαλότης τῶν περιουσιῶν, ἥτις ἀποτελοῦσα ἓν τῶν κυρίων ἐρεισμάτων τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος, πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνατρέπεται, ἤδη παντάπασιν ἐξέλιπεν. Ἀλλὰ τότε παράδοξός τις ἐγένετο ἀπόπειρα ἀναβιώσεως τοῦ προτέρου πολιτεύματος καὶ ἀξιώματος. Ἆγις ὁ Εὐδαμίδα, Εὐρυπωντίδης τὴν οἰκίαν, δυσθυμῶν διὰ τὴν νοσηρὰν ἐκείνην τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν λυκουργείων νόμων. Εἰς τοῦτο δὲ ἐθεώρησε συντελεστικώτατον τὴν ῥύθμισιν ἰσότητός τινος περιουσιῶν, οἵα οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ, προτείνας μὲν ἐπὶ τούτῳ τὴν ἄφεσιν ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς περιοίκους, λέγων δὲ ἑαυτὸν ἕτοιμον νὰ φέρῃ πρῶτος εἰς μέσον, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου, τὴν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔτει 244. Ὁ Ἆγις ἦτο εἰλικρινής, χρηστός, γενναῖος ἀλλ' ἄπειρος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὸ ἀνατρεπτικὸν αὐτοῦ βούλευμα. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλοι οἱ πλούσιοι ἤκουσαν μὲ φρίκην τὴν μελετωμένην ταύτην γύμνωσιν αὐτῶν, καὶ ἔχοντες προστάτην τὸν ἐκ τῆς ἑτέρας οἰκίας βασιλέα Λεωνίδαν τὸν Κλεωνύμου, συνεργὸν δὲ κρύφιον καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Ἄγιδος θεῖον Ἀγησίλαον ἐπέτυχον

ἐπὶ τέλους νὰ ματαιώσωσι τὸ ἐπιχείρημα καὶ νὰ θανατώσωσι τὸν Ἆγιν, ἐν ἔτει 241, μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς μάμμης, αἵτινες προθυμότατα εἶχον συνδράμει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἄγιδος, ὁ Λεωνίδας συνέζευξε τὴν χήραν τούτου Ἀγιᾶτιν, περίφημον μὲν διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρετήν, ἐπίκληρον δὲ μεγάλης περιουσίας, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κλεομένους. Ὁ νέος οὗτος ἦτο ὁ λαμπρότατος βεβαίως τῶν ἀστέρων ὅσοι κατὰ δυστυχίαν διάττοντες ἐξέλαμπον ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου. Διότι μεγαλεπήβολος ὢν καὶ ἀτρόμητος, καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἔμπειρος, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος, εἶχεν ὅλα τὰ προτερήματα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα εὐδοκιμήσῃ ἡ τοῦ Ἄγιδος προαίρεσις. Τὴν προαίρεσιν ταύτην συνεζεύχθη μετὰ τῆς Ἀγιάτιδος καὶ διετέλεσεν ἔχων ἀμφοτέρας κοινὸν ἀντικείμενον τῶν πόθων καὶ τῆς λατρείας. Ἂν ἡ Ἑλλὰς ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστηθῇ, ὁ Κλεομένης ἤθελεν ἀναστήσει αὐτήν. Ἡ φύσις ἔδωκεν αὐτῷ ὄχι μόνον πᾶν τὸ δι' οὗ μεγαλουργεῖ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ δι' οὗ ἀγαπᾶται. Ὁπόσον κατανυκτικὴ ὑπῆρξεν ἡ στοργὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν μητέρα Κρατησίκλειαν, τὴν μεγαλοφρονεστάτην τῶν γυναικῶν! Ὁπόσον ἐρασμία ἡ εὐλαβὴς πρὸς τὴν σύζυγον Ἀγιᾶτιν τρυφερότης! Ὁπόσην ἀφοσίωσιν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς φίλους! Ὁ Πολύβιος, ὅστις δὲν ἠγάπα τὸν Κλεομένην, καθὸ ἀντίπαλον τῶν Ἀχαιῶν, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀκαταμάχητον χάριν δι' ἧς ἐδέσμευε τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν δὲ ἀλλαχοῦ που λέγει αὐτὸν «χρηστότατον μὲν βασιλέα, εὐτραπελώτατον δὲ ἰδιώτην καὶ φιλανθρωπότατον». Ναὶ μὲν προστίθησιν ὅτι ἦτο καὶ «πικρότατος τύραννος», ἀλλὰ τί ἐννοεῖ διὰ τούτου; Ὅτι ἠναγκάσθη διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ. Καὶ τίς ποτε μεγάλη πραγμάτων μεταβολὴ ἄνευ βίας ἐγένετο; Ὁ Κλεομένης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἵτινες, ὡς ὁ Ἄρατος, διὰ πλαγίων πολιτεύονται τρόπων καὶ οἰκονομιῶν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων οἵτινες ξιφήρεις βαδίζουσι τὴν εὐθεῖαν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ἀληθὲς ὅτι, ἀφοῦ ηὐδοκίμησεν ἐπί τινα χρόνον ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ἀλλ' ἀπέτυχε διότι, ἵνα πλασθῇ τι, δὲν ἀρκοῦσι χεῖρες δημιουργικαί, προσαπαιτεῖται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη, ἡ δὲ ἀναγκαία ὕλη ἔλειπεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ὁ Κλεομένης, βασιλεύσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Λεωνίδου, δύο τινὰ ἐν τῷ ἅμα προέθετο, τὴν ἐσωτερικὴν ἐνίσχυσιν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν προσαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλει ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ ἡγεμονία τοῦ συστήματος· ἀμφότερα δύσκολα, διότι εἴδομεν ὁποῖον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβε πρὸ ὀλίγου ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἀπόπειρα τοῦ Αἴγιδος, ὁ δὲ παντοδύναμος τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμὼν Ἄρατος ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχωρήσῃ εὐκόλως τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ εἰς ἀντίπαλον οἷος ἦτο ὁ Κλεομένης, εἰς ἀντίπαλον δηλαδὴ ὅστις ἤθελε παντάπασιν ἀνατρέψει τὴν τοῦ Ἀράτου ἐπιρροήν. Ἐπροοιμίασε δὲ ὁ Κλεομένης εἰς τὸ ἔργον ἐμβαλὼν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ καταλαβὼν τὴν Μαντίνειαν, τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενόν, πόλεις ἀνηκούσας εἰς τοὺς Αἰτωλούς, ἀλλ' ἀπαραιτήτους τῷ βασιλεῖ τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν περαιτέρω ἐκπλήρωσιν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ. Ἦτο δέ, φαίνεται, συννενοημένος πρὸς τοὺς Αἰτωλούς, ἴσως διότι οὗτοι δὲν ἤλπιζον οὕτως ἢ ἄλλως νὰ διατηρήσωσι τὰς πόρρω κειμένας ἐκείνας κτήσεις, τοὐλάχιστον δὲν ἔπαυσαν ἐκ τούτου φιλικῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες. Ὁ δ' Ἄρατος ἐξ ἐναντίας, ἐννοῶν τί ἐσήμαινε τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ Κλεομένους ἐπιχείρημα, ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ περιστείλῃ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐνέβαλε τῷ 227 εἰς Ἀρκαδίαν. Κατ' ἀρχάς, ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης ἦτο ἀπών, ηὐδοκίμησεν ὁπωσοῦν ὁ τῶν Ἀχαιῶν στρατηγός, κυριεύσας τὰς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἀνηκούσας Καφύας. Ἀλλ' ἅμα προσῆλθεν

ὁ Κλεομένης μετὰ 5.000 ἀνδρῶν, ὁ Ἄρατος, καίτοι ἄρχων στρατοῦ συμποσουμένου εἰς ἄνδρας 21.000, ὑπεχώρησε. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένους καὶ ἐκ τῆς Ἤλιδος, εἰς ἣν εἶχεν ἐμβάλει ὡς φιλικῶς διακειμένην πρός τε τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πρὸς τοὺς Αἰτωλούς. Μετ' οὐ πολὺ κατετρόπωσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης τὸν Ἄρατον ἔτι ὁλοσχερέστερον περὶ τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ τότε ἐνόμισεν ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν μεταρρύθμισιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀποθανόντος ἤδη ἢ κατ' ἄλλους δολοφονηθέντος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆς ἑτέρας οἰκίας βασιλέως Ἀρχιδάμου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἄγιδος, ἔμεινεν ὁ Κλεομένης μόνος βασιλεύς. Ὅθεν, ἀφοῦ διὰ μακρῶν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν πορειῶν εἰς τοσαύτην περιήγαγε κόπωσιν ἅπαντας τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ὅσους ὑπώπτευεν ἐναντίους ὄντας τῆς μεταβολῆς, ὥστε αὐτοὶ πρῶτοι παρεκάλεσαν νὰ καταλειφθῶσιν ἥσυχοι ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἀπῆλθε περὶ τὰ τέλη τοῦ 224 εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ ὑπολοίπου, ἐκ μισθοφόρων τὸ πλεῖστον συγκειμένου, στρατοῦ καί, φονεύσας διά τινων προαποσταλέντων πιστῶν ἀνθρώπων τούς τε Ἐφόρους εἰς τὸ συσσίτιον δειπνοῦντας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν δραμόντας Σπαρτιάτας, συνεκάλεσε τὴν ἐπιοῦσαν ἐκκλησίαν, εἰς ἣν ἐξέθηκε τὴν ὠφέλειαν τῆς μελετωμένης μεταρρυθμίσεως καὶ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην εἰς ἣν εὑρέθη ἵνα ἀσφαλίσῃ αὐτὴν διὰ τῆς προγεγενημένης σφαγῆς. Διέταξε δὲ ἐν τῷ ἅμα τὰ κατὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, καθ' ἣν ὡρίσθη ἡ ἐξίσωσις τῶν περιουσιῶν, ἡ τῶν χρεῶν ἄφεσις, ὁ ἀναδασμὸς τῆς γῆς, ἡ ἀνόρθωσις τῆς λυκουργείου ἀγωγῆς καί, τὸ πάντων θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆς τῶν χρηστοτέρων περιοίκων. Πρὸς τούτοις μετερρυθμίσθη ἡ Γερουσία, κατηργήθη τὸ τῶν Ἐφόρων ἀξίωμα καὶ ἀπεδείχθη συμβασιλεὺς τοῦ Κλεομένους ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδας, ἑτέρας οὕτως ἐπελθούσης σπουδαίας καινοτομίας. διότι ποτὲ πρότερον δὲν συνέβη ν' ἀναγορευθῶσιν ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας δύο βασιλεῖς· ὅπερ ἤδη ἐγένετο ἵνα τηρηθῇ μὲν ὁ ἀρχαῖος τύπος τῶν δύο βασιλέων, πράγματι δὲ ἄρχῃ μόνος ὁ Κλεομένης. Τελευταῖον, εἴτε τότε εἴτε μικρὸν ἔπειτα, ἐπήνεγκεν οὐσιώδη μεταβολὴν καὶ περὶ τὸν ὁπλισμὸν τοῦ στρατοῦ· διότι προνοητικώτατος ἀναδειχθεὶς ἐγύμνασε 4.000 ἀνδρῶν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης καὶ παρεσκεύασεν αὐτοὺς τοιουτοτρόπως ν' ἀγωνισθῶσιν οὐ μόνον πρὸς Ἀχαιοὺς ἀλλὰ καὶ πρὸς Μακεδόνας. Οὕτω μεταρρυθμίσας τό τε πολίτευμα καὶ τὸν στρατὸν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἑτέρου βουλεύματος, καὶ ἀφοῦ ἐπόρθησε τὴν χώραν τῆς Μεγαλοπόλεως, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου ἔτους, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς κατὰ κράτος ἐν Δύμαις. Οἱ Ἀχαιοὶ ἤθελον πιθανῶς τότε παραδώσει τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐὰν δὲν ἀνθίστατο εἰς τοῦτο ἐκ παντὸς τρόπου ὁ Ἄρατος. Ὅθεν ὁ Κλεομένης ἐπανέλαβε τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ ἀνεδείχθη εὐτυχέστατος, καταλαβὼν τὰς Καφύας, τὴν Πελλήνην, πολλὰ ἀρκαδικὰ χωρία τῶν Ἀχαιῶν καὶ αὐτὸ τὸ Ἄργος. Τὸ διὰ τοσούτων κόπων ὑπὸ τοῦ Ἀράτου κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα κατέπιπτεν ἤδη ἀθρόον, ὡς ὑπὸ λαίλαπος φοβερᾶς ἀνατρεπόμενον. Μετ' ὀλίγον προσεχώρησαν ἑκουσίως εἰς τὴν Σπάρτην ὁ Φλιοῦς, αἱ Κλεωναί, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἑρμιόνη, ὥστε οἱ Ἀχαιοὶ περιελθόντες εἰς ἔσχατον κίνδυνον καὶ θεωροῦντες αὐτὴν τὴν Κόρινθον τὸ πλεῖστον λακωνίζουσαν ἀνηγόρευσαν τὸν Ἄρατον στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ πρὸ καιροῦ ὢν συννενοημένος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου, διότι ἀπ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἤλπιζε σωτηρίαν, ἐπισπεύδει ἤδη τὴν ἄφιξιν τοῦ πρῴην ἐκείνου ἀντιπάλου, ὑποσχόμενος εἰς αὐτὸν μισθὸν τῆς συνδρομῆς, τὴν παραχώρησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἣν κατώρθωσε νὰ κυρώσῃ καὶ ἡ ἐν Αἰγίῳ κοινὴ σύνοδος.

Ἐπέρχεται λοιπὸν ἐν ἔαρι τοῦ 223 ἔτους ὁ Ἀντίγονος εἰς τὸν ἰσθμὸν μετ' ἀνδρῶν 21.400, κατελθὼν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, διὰ τῆς Εὐβοίας, διότι οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν διάβασιν. Καὶ νικᾶται μὲν περὶ τὸ Λέχαιον ὑπὸ τοῦ Κλεομένους ἀλλ' ἐπαναστάντος τοῦ Ἄργους κατὰ τούτου, διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, φίλου ὄντος τοῦ Ἀράτου, ἠναγκάσθη ὁ Κλεομένης, ἵνα μὴ εὑρεθῇ μεταξὺ δύο ἐχθρῶν, νὰ ἀναζεύξῃ ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς Σπάρτην, ὅπως παρασκευασθῇ ὁλοσχερέστερον εἰς τὸν ἐπικείμενον κρίσιμον ἀγῶνα. Ὁ Ἀντίγονος ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον, προέβη εἰς Ἄργος, ἀνῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς Μεγάλην πόλιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξέβαλε τὴν σπαρτιατικὴν φρουράν, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Αἴγιον, ὅπου ᾑρέθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμὼν ἁπάντων τῶν συμμάχων· καὶ τότε ἐμβαλὼν αὖθις εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἐκυρίευσε τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Μαντίνειαν, ἐφόνευσεν ἢ ἐξηνδραπόδισεν ἅπαντας τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως τοὺς κατοίκους διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἀπόστασιν, καί, ἐνοικίσας ἐκ νέου καὶ μετονομάσας Ἀντιγόνειαν, ἐδωρήσατο αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀργείους, παρὰ τοῖς ὁποίοις διεχείμασε τῷ 223—222.

Κλεομένης Γ' ὁ Λεωνίδου

Δὲν ἔμεινε δὲ οὐδ' ὁ Κλεομένης ἐν τούτοις ἀργός. Ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου ἐπικαλουμένου, τοῦ τότε ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύοντος, καὶ ἐν ταὐτῷ, ἵνα αὐξήσῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὸν στρατὸν καὶ πορισθῇ χρήματα, ἀνεκήρυξεν ἐλεύθερον, ὡς περίοικον, πάντα εἵλωτα ὅστις καταβάλῃ 5 μνᾶς. Εἰσπράξας δὲ τοιουτοτρόπως τάλαντα 500 καὶ προσκαθοπλίσας δισχιλίους ἄνδρας κατέσχε τὴν Μεγάλην πόλιν καί, ἐπειδὴ οἱ Μεγαλοπολῖται δὲν ἠθέλησαν νὰ προσνείμωσιν ἑαυτοὺς ἐκείνῳ, μιμούμενοι μέχρι τινὸς τὸ πρὸ μικροῦ ἐν Μαντινείᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου πραχθέν, κατέσκαψε τὴν πόλιν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν αὐτήν, ἵνα πορισθῇ καὶ ἄλλα χρήματα, ὧν εἶχεν ἀπαραίτητον ἀνάγκην πρὸς συντήρησιν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἔπειτα δέ, ἤδη διαχειμάζοντος τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Ἄργει, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀργολικήν, ἐδῄωσε τὴν χώραν καὶ ἐπέστρεψεν ἀνενόχλητος εἰς Σπάρτην. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τοῦτο τοῦ πολέμου ἔτος ὁ Κλεομένης' εἰ καὶ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν ἐπὶ τέλους περιεσταλμένος, δὲν κατεβλήθη ἔτι, ἀλλ ἠδυνήθη μάλιστα καὶ νὰ διαπράξῃ ἐπιθετικάς τινας ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὅμως ἔτος 222, κατετροπώθη. Ὁ Ἀντίγονος, ἀθροίσας ὅλον αὐτοῦ τὸν στρατόν, συγκείμενον ἐκ 30.000 περίπου Μακεδόνων, Ἰλλυριῶν, Ἀκαρνάνων, Ἠπειρωτῶν, Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων συμμάχων καὶ μισθοφόρων, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ καταπολεμήσῃ τὸν ἀντίπαλον ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ· ὁ δὲ Κλεομένης ἠσφάλισε μὲν καὶ τὰς ἄλλας εἰς ταύτην εἰσόδους, ἰδίως ὅμως κατέλαβε μετὰ 20.000 ἀνδρῶν τὰ περὶ Σελλασίαν στενά, ὑποθέτων ὅτι δι' αὐτῶν μάλιστα θέλει ἐπιχειρήσει τὴν ἔφοδον ὁ Ἀντίγονος· ὅπερ καὶ συνέβη τῳόντι. Ὅθεν ἐνταῦθα ἐγένετο ἡ κρίσιμος μάχη. Ὁ Κλεομένης ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ αὐτὴν παρατείνων τὸν ἀγῶνα. Καὶ ἂν ἤξευρεν ὅτι πρὸ μικροῦ οἱ Ἰλλυριοὶ εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὅτι, τούτου ἕνεκα, ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐπιστρέψῃ τάχιστα εἰς τὰ ἴδια, δὲν ἤθελε δώσει βεβαίως αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ τελειώσῃ διὰ μιᾶς τὸν παρόντα πόλεμον, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπερχομένου ἐκείνου ἤθελε μείνει κύριος τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης δὲν ἤξευρε τί συνέβαινεν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ὥστε ὑποχωρῶν ὑπέθετεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἠδύνατο νὰ διατρίψῃ πολὺ ἐν τῇ Λακωνικῇ. Καὶ ἦτο μὲν δύσκολος εἰς πάντα εἰσβάλλοντα ὁ ἐν αὐτῇ πόλεμος, ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἆρά γε ὁ Ἀντίγονος εὕρει συμμάχους πολλοὺς εἵλωτας, πολλοὺς περιοίκους, καὶ Σπαρτιάτας ἴσως οὐκ ὀλίγους δυσηρεστημένους κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεομέ-

νους; Τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἤθελον ἀποβῆ ἐκ τούτου δυσχερέστατα. Καὶ ἔπειτα τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων. Εἶχεν ἆρά γε χρήματα ἱκανὰ ἵνα συντηρήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ πολύ; Τελευταῖον, ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο μὲν εὐαριθμότερος τοῦ ἀντιπάλου ἀλλ' ὁ περὶ Σελλασίαν χῶρος ἦτο ὀχυρώτατος. Ὥστε, δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα. Καὶ ἠγωνίσθη γενναίως. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδας, ἄρχων τῆς μιᾶς πτέρυγος, ἀνεδείχθη παντάπασιν ἀνεπιτήδειος. Ἔπραξαν καὶ οἱ ἐχθροὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφάλματα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς εὑρέθη νέος τις ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ φύσις αὐτὴ ὑπογράφει τὸ τῆς στρατηγίας δίπλωμα. ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οἴκοθεν ἐπηνώρθωσε τὰ ἡμαρτημένως πραχθέντα, ἐνῷ οὐδεὶς ὑπῆρξε περὶ τὸν Εὐκλείδαν ἱκανὸς νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ βασιλέως τούτου. Ὅθεν πίπτει οὗτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν σὺν αὐτῷ, οἱ δὲ λοιποὶ τρέπονται. Τότε ὁ Κλεομένης, καθ' οὗ εἰς τὴν ἑτέραν πτέρυγα ἐπετέθη αὐτὸς ὁ Ἀντίγονος, ἀντέστη μὲν ἐπί τινα ἔτι χρόνον, ἀλλὰ θεωρῶν τὸ ἐπίλοιπον τῆς στρατιᾶς διαλυθὲν καὶ δεινῶς ὑπὸ τῆς φοβερᾶς μακεδονικῆς φάλαγγος πιεζόμενος, καὶ πλείστους ὅσους ἀποβαλὼν ἄνδρας, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὡσαύτως νὰ ὑποχωρήσῃ. Οὐδὲ παρέμεινεν ἐν Σπάρτῃ, διότι δὲν ἔβλεπε τί ἠδύνατο πλέον νὰ πράξῃ ἐν Πελοποννήσῳ. Ὅθεν κατελθὼν ἀμέσως εἰς Γύθειον ἐξέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤλπιζε πάντοτε βοήθειαν, ὅπου ὅμως ὁ μετ' ὀλίγον διαδεξάμενος τὸν Πτολεμαῖον Γ' Εὐεργέτην, ἀνάξιος Πτολεμαῖος Δ' ὁ Φιλοπάτωρ, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν ὥστε ἐγένετο αὐτόχειρ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς γενναίας τοῦ Κλεομένους ἐπιχειρήσεως. Ἂν δὲν ἀντιπαρετάσσετο ἐκ τοῦ συστάδην, ἤθελε, διὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰλλυριῶν, ἀπαλλαγῆ μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἀντιγόνου· ἂν εἶχεν ἐπιτηδειότερον κατὰ τὴν ἑτέραν πτέρυγα ἡγεμόνα, ἔθελε πιθανώτατα νικήσει ἐν Σελλασίᾳ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἢ οὕτω τυχὸν ὑπερισχύσας δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἱδρύσῃ ἐν Ἑλλάδι νέαν διαρκῆ αὐτονομίας κατάστασιν, Τοιαύτη ἦτο ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτονία τῆς Σπάρτης, τοσαύτη ἡ ἀντιζηλία τῶν πόλεων, καὶ τοσοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ οἱ πρόθυμοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων ὥστε τὸ ὄνειρον τοῦ Κλεομένους, θᾶσσον ἢ βράδιον, ἤθελε πάντοτε ματαιωθῆ. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀντίγονος ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τῆς Σπάρτης κατήργησε τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἡττηθέντος ἀντιπάλου, ἠνώρθωσε τὸ τῶν ἐφόρων ἀξίωμα καὶ ἀπέλιπεν ἐπί τινα χρόνον διοικητὴν αὐτῆς, ἤ, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, ἐπιστάτην, τὸν βοιωτὸν Βραχύλλην, μεθ' ὃ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μακεδονίαν. Καὶ ἐξέβαλε μὲν ἐκεῖθεν τοὺς Ἰλλυριούς, ἀπέθανε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 221 ἔτους, καταλιπὼν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Φίλιππον τὸν τοῦ Δημητρίου υἱόν.

Μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυψεν αὖθις εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, τῶν νεωτέρων μάλιστα, κατέκριναν πικρῶς τὸν Ἄρατον ἕνεκα τῆς παλινῳδίας ἣν ἔδειξε παραδοὺς τὴν Πελοπόννησον εἰς τοὺς Μακεδόνας, οὓς μετὰ τοσούτου κόπου ἐκεῖθεν προηγουμένως ἐξέβαλεν. Ἡ γνώμη αὕτη ἤθελεν εἶναι ὀρθή, ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ἐλαχίστη ἐλπὶς τοῦ νὰ σωθῇ οἴκοθεν ἡ αὐτονομία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὸ καθ' ἡμᾶς δέ, ἐπειδὴ πεπείσμεθα ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ἦτο ἐπιτηδεία οὔτε ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία οὔτε ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, καὶ ὅτι μόνη ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία παρεῖχεν ἔτι πιθανάς τινας ἐγγυήσεις ἐπιτυχίας τοῦ εὐγενοῦς τούτου σκοποῦ, ὁμολογοῦμεν βεβαίως ὅτι ἡ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διαγωγὴ τοῦ Ἀράτου παρίστησι παράδοξόν τινα πρὸς τὴν ὅλην προτέραν αὐτοῦ πολιτείαν ἀντίφασιν, ἀλλὰ δὲν νομίζομεν αὐτὴν ἀξιοκατάκριτον ἀφορῶντες εἰς τὸ κοινὸν καὶ μόνιμον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος

συμφέρον. Τὸ κοινὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος συμφέρον ἦτο νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ξενικὴν ἐκείνην δυναστείαν, ἥτις ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας ὁρμωμένη εἶχεν ἤδη καθυποτάξει τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἕλληνας, καὶ ἤρχισε νὰ ἅπτεται τῶν παραλίων τῆς χερσονήσου ἡμῶν. Ἂν ὑπῆρχε δὲ ἔτι τρόπος νὰ σωθῶμεν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἐκείνου, ὁ τρόπος οὗτος συνίστατο εἰς τὸ νὰ συνταχθῶμεν ἅπαντες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν μοναρχικὴν καὶ στρατιωτικὴν τῆς Μακεδονίας ἡγεμονίαν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος βασιλεὺς Φίλιππος, εἰ καὶ μόλις ἑπτακαιδεκαέτης τὴν ἡλικίαν, εἶχε πολλὰ προσωπικὰ καὶ κυβερνητικὰ προτερήματα, ἰδίως δὲ ἐξαίρετον πολεμικὴν ἀνδρείαν καὶ δεξιότητα. Τὸ δυστύχημα λοιπὸν δὲν ἦτο ὅτι εἰς αὐτὸν παρεδόθη ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος· τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι, διὰ τὰς ἀδιορθώτους ἡμῶν ἐμφυλίους διενέξεις, διὰ τὰ ποικίλα πολιτικὰ σφάλματα εἰς τὰ ὁποῖα περιέπεσεν ὁ Φίλιππος, ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἕνεκα τῆς δαιμονίου ἐπιτηδειότητος μεθ' ἧς ἡ Ρώμη ἤξευρε νὰ ὠφελῆται ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων, οὐδ' αὐτὴ ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον πολιτικὴν μᾶλλον ἢ στρατιωτικὴν τῆς Ρώμης ὑπεροχήν.

Καθ' οὓς χρόνους ἐβασίλευσεν ὁ Φίλιππος οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἤδη καταλάβει τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Οἱ Ἰλλυριοί, ὠφεληθέντες ἀπὸ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου προκύψασαν ἐν Ἑλλάδι γενικὴν ἀνωμαλίαν καὶ ἐξασθένισιν τῆς ἠπειρωτικῆς βασιλείας, εἶχον συγκροτήσει κράτος μέγα, ἰδίως ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἄγρωνος, ἀλλὰ κράτος ληστρικόν. Ἐπειδὴ δὲ προσέβαλον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ κατετροπώθησαν τόσῳ μᾶλλον εὐχερῶς ὅσῳ οἱ Ρωμαῖοι εὗρον συνεργὸν ἐπιτήδειον ἕνα τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων, Δημήτριον (1) τὸν ἐπικαλούμενον Φάριον, ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῆς δαλματικῆς νήσου Φάρου (2). Ἐκ τῶν ἀφαιρεθέντων τότε ἀπὸ τοῦ ἰλλυρικοῦ κράτους τμημάτων τὰ μέν, ἤτοι ἡ Κέρκυρα (3) καί τινες ἑλληνίδες πόλεις τῆς ἰλλυρικῆς παραλίας, ἀνεγνώρισαν τὴν ρωμαϊκὴν προστασίαν, τὰ δὲ ἐδόθησαν τῷ Δημητρίῳ εἰς ἀμοιβὴν τῆς προδοσίας αὐτοῦ. Ἡ δὲ αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία καὶ ἡ ἀχαϊκή, ἀπαλλαγεῖσαι τῶν πειρατειῶν ἐκείνων, ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸ νικηφόρον ἔθνος εὐγνωμοσύνην διὰ τρόπου σαφῶς ἀποδεικνύοντος αὐτοῦ μὲν τὴν ὑπεροχήν, αὐτῶν δὲ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐπειδὴ οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἐπεχείρησαν νέας πειρατείας, οἱ Ρωμαῖοι ἐξέβαλον τῷ 219 τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐφημέρου αὐτοῦ κράτους, καταφυγόντα τότε πρὸς Φίλιππον τὸν τῆς Μακεδονίας βασιλέα.

Ἐνῷ λοιπὸν τηλικοῦτος ἀπὸ δυσμῶν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνος, δεινὸς ἐξερράγη ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀγών, ὁ καλούμενος «συμμαχικὸς» πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 220 μέχρι τοῦ 217. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀφορμὴν ἔδωκαν αἱ λῃστεῖαι, τὰς ὁποίας οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Μεσσηνίων, οἵτινες, ἀπελπισθέντες, ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν

---

(1) Οὐχὶ ὁ Ἄρατος ἀλλ' ὁ αἰτωλὸς Ἀγέλαος ὁ ἀπὸ Ναυπάκτου ἦν ὁ τότε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἕνωσιν προτρέψας ἀπέναντι τοῦ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας κινδύνου, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον Δημήτριος ὁ Φάριος.

(2) Ὁ Δημήτριος ὑπ' ἄλλων θεωρεῖται ἰλλυριός, ἔχων ὁπωσδήποτε ἑλληνικὴν μόρφωσιν.

(3) Ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται δῆθεν περὶ τῆς Κερκύρας τῆς μελαίνης καλουμένης (ἰλλυρικῆς τινος νήσου ἐν ταῖς παραλίαις τῆς Δαλματίας, νῦν Κούρζολα), ὡς ἐνόμισάν τινες, εἶναι γνώμη πάντη πλημμελής, ἀφοῦ παρὰ τῷ Πολυβίῳ Β' 9, 2, 12—56) τοσοῦτον σαφῶς ἐκτίθενται τὰ περὶ τῆς ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν προστασίαν ὑπαγωγῆς τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς νήσου.

Ἀχαιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ πάντοτε ἀτυχοῦς ἐν πολέμῳ Ἀράτου, ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Φίλιππος, καθὸ προστάτης τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀναλαβὼν τὸν ἀγῶνα κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἐδῄωσεν αὐτὴν ἀνηλεῶς· ὥστε καλλίστη ἦτο τότε ἡ περίστασις τοῦ νὰ ὑποκύψῃ τελευταῖον καὶ αὕτη ἡ αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν καὶ νὰ εὑρεθῶσιν οὕτω πᾶσαι αἱ ἐνταῦθα δυνάμεις ἡνωμέναι κατὰ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὰς ἐκ δυσμῶν πολεμίου, ὅτε, διὰ τὴν ἀστασίαν τοῦ Φιλίππου, ἐματαιώθη αἴφνης τὸ αἴσιον τοῦτο ἀποτέλεσμα. Ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος, διατρίβων ἤδη παρ' αὐτῷ, ἐμελέτα πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ρωμαίους· καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν αὐτοὺς περιπλακέντας εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον καὶ δεινῶς πιεζομένους ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς τῶν Καρχηδονίων στρατηγοῦ Ἀννίβου, τοῦ μετενεγκόντος τὸν ἀγῶνα εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν, ὁ Δημήτριος συνεβούλευσε τὸν Φίλιππον νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀννίβου ἵνα συμπληρώσῃ οὕτω τὸν ὄλεθρον τῶν Ρωμαίων.

Φίλιππος ὁ Ἀντιγόνου, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας

Καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη ἡ συμβουλὴ δὲν ἦτο κακή· διότι, ἂν ὑπῆρξέ ποτε ἐλπὶς νὰ καταβληθῇ ἡ Ρώμη, ἡ ἐλπὶς αὕτη τότε μάλιστα ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ὅτε ἡ πόλις ἐκείνη ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἀννίβου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγκαίρως ἑνούμενος ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ ἐπιτύχῃ· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἀνεπιτηδείως διεξήχθη. Ἐν πρώτοις ὁ Φίλιππος δὲν συνεπλήρωσε τὴν χείρωσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην «ὥστ' ἔχειν ἀμφοτέρους ἃ νῦν ἔχουσι (4)», περιστείλας μὲν αὐτοὺς οὐσιωδῶς, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καταλιπὼν ὑπάρχουσαν τὴν ὁμοσπονδίαν, ἥτις φυσικὸν ἦτο νὰ προξενήσῃ μετ' ὀλίγον νέα σκάνδαλα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Φίλιππος, ἀντὶ νὰ δράμῃ τάχιστα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἀννίβου, κατέτριψεν ἔτη ὅλα εἰς ματαίας πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις, δοὺς οὕτως εἰς τοὺς Ρωμαίους καιρὸν νὰ παραγάγωσι νέους ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος περισπασμούς. Τφόντι

(4) Κατὰ τὸ ἀξίωμα, ὡς λέγεται σήμερον ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ διπλωματικῇ γλώσσῃ, τοῦ «Uti possidetis». Ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη ἐν Ναυπάκτῳ (217 π. Χ.) ἐν συνεδρίῳ οὗ μετεῖχον καὶ Φίλιππος καὶ Ἄρατος καὶ Δημήτριος. Ὁ λόγος, ὃν εἶπεν ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ ὁ Ναυπάκτιος Ἀγέλαος ἔχει κατὰ Πολύβιον (Ε' 104, 1 - 11) ὧδε· «ὃς (Ἀγέλαος) ἔφη δεῖν μάλιστα μὲν μηδέποτε πολεμεῖν τοὺς Ἕλληνας ἀλλήλοις ἀλλὰ μεγάλην χάριν ἔχειν τοῖς θεοῖς εἰ λέγοντες ἓν καὶ ταὐτὸ πάντες καὶ συμπλέκοντες τὰς χεῖρας, καθάπερ οἱ τοὺς ποταμοὺς διαβαίνοντες, δύναιντο τὰς τῶν βαρβάρων ἐφόδους ἀποτριβόμενοι συσσῴζειν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τὰς πόλεις. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ τὸ παράπαν τοῦτο μὴ δυνατόν, κατά γε τὸ παρὸν ἠξίου συμφρονεῖν καὶ φυλάττεσθαι προϊδομένους τὸ βάρος τῶν στρατοπέδων καὶ τὸ μέγεθος τοῦ συνεστῶτος πρὸς ταῖς δύσεσι πολέμου (ἐννοεῖ τὸν τότε διεξαγόμενον μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων μέγαν δεύτερον καρχηδονικὸν πόλεμον)· δῆλον γὰρ εἶναι παντὶ τῷ καὶ μετρίως περὶ τὰ κοινὰ σπουδάζοντι καὶ νῦν, ὡς ἐάν τε Καρχηδόνιοι Ρωμαίων ἐάν τε Ρωμαῖοι Καρχηδονίων περιγένωνται τῷ πολέμῳ, διότι κατ' οὐδένα τρόπον εἰκός ἐστι τοὺς κρατήσαντας ἐπὶ τῆς Ἰταλιωτῶν καὶ Σικελιωτῶν μεῖναι δυναστείας, ἥξειν δὲ καὶ διατενεῖν τὰς ἐπιβολὰς καὶ δυνάμεις αὐτῶν πέρα τοῦ δέοντος. Διόπερ ἠξίου πάντας μὲν φυλάξασθαι τὸν καιρόν, μάλιστα δὲ Φίλιππον· εἶναι δὲ φυλακὴν ἐὰν ἀφέμενος τοῦ καταφθείρειν τοὺς Ἕλληνας καὶ ποιεῖν εὐχειρώτους τοῖς ἐπιβαλλομένοις, κατὰ τοὐναντίον ὡς ὑπὲρ ἰδίου σώματος βουλεύηται καὶ καθόλου πάντων τῶν τῆς Ἑλλάδος μερῶν ὡς οἰκείων καὶ προσηκόντων αὐτῷ ποιῆται πρόνοιαν· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον χρωμένου τοῖς πράγμασι τοὺς μὲν Ἕλληνας εὔνους ὑπάρξειν αὐτῷ καὶ βεβαίους συναγωνιστὰς πρὸς τὰς ἐπιβολάς, τοὺς δὲ ἔξωθεν ἧττον ἐπιβουλεύσειν αὐτοῦ τῇ δυναστείᾳ καταπεπληγμένους τὴν τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτὸν πίστιν. Εἰ δὲ πραγμάτων (κατα-

οἱ Ρωμαῖοι, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὑποκινοῦσιν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐξάπτεται ἐκ τούτου αὖθις μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου πόλεμος, καθ' ὅν, διαρκέσαντα ἀπὸ τοῦ 211 μέχρι τοῦ 204, οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Ἄτταλος Α΄ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν. Μόνοι δὲ οἱ Ρωμαῖοι, ἐννοεῖται, ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου· ὁ μὲν Φίλιππος διεκωλύθη ἐξ αὐτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν (1), αἱ δὲ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἐπὶ ματαίῳ ἠναλώθησαν. Καὶ ὅτε τελευταῖον συνωμολογήθη, ἀκόντων τῶν Ρωμαίων, εἰρήνη, οὗτοι ἀνεγνώρισαν μὲν αὐτήν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑπέγραψαν ἰδίας πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκας, ἀλλ' ἔπραξαν τοῦτο μόνον ἵνα λάβωσιν ἐν τῷ μεταξὺ καιρὸν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν Καρχηδονίων καὶ δυνηθῶσιν ἔπειτα ἀνετώτερον νὰ καταβάλωσι τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις ἔπραττον ὅ,τι ἠδύναντο ἵνα εὐκολύνωσι τὸ ἔργον τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἀνέκτησαν δι' ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ κολακεύωσιν αἰσχρῶς πάντα ἰσχυρὸν δυνάστην· οἱ Αἰτωλοὶ δὲν εἶχον κατὰ νοῦν εἰμὴ λῃστείας καὶ δῃώσεις· οἱ Σπαρτιᾶται περιέπεσον ἀλληλοδιαδόχως εἰς χεῖρας ποικίλων κακούργων· ἡ δ' ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὑφίστατο μὲν πάντοτε, ἀλλ' ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε δυστυχῶς περιπίπτων εἰς ἀλλεπάλληλα πολιτικὰ ἁμαρτήματα. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ἐν ᾧ καιρῷ εἶχεν ἤδη ἀποβάλει τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν, παρήγαγε τὸν ἐπιτηδειότερον τῶν στρατηγῶν αὐτῆς. Ὁ Ἄρατος ἀπέθανε τῷ 213, καὶ τότε παρῆλθεν εἰς μέσον ὁ νέος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον εἴδομεν διαπρέψαντα κατὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οὐ μόνον στρατηγικὰ προτερήματα εἶχεν ἔξοχα ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν ἀξίαν τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 208, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνηγορεύθη στρατηγὸς τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ Φιλοποίμην ὀκτάκις μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βελτιώσας τὸν

κτήσεων δηλονότι) ἐφίεται (Φίλιππος), πρὸς τὰς δύσεις βλέπειν αὐτὸν ἠξίου καὶ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ συνεστῶσι πολέμοις προσέχειν τὸν νοῦν, ἵνα γενόμενος ἔφεδρος ἔμφρων πειραθῇ σὺν καιρῷ τῆς τῶν ὅλων ἀντιποιήσεσθαι δυναστείας· εἶναι δὲ τὸν παρόντα καιρὸν οὐκ ἀλλότριον τῆς ἐλπίδος ταύτης· τὰς δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαφορὰς καὶ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἀναπαύσεις αὐτῶν ὑπερτίθεσθαι παρεκάλει . . . ὡς ἐὰν ἅπαξ τὰ προφαινόμενα νῦν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας (Ἰταλίας) νέφη παραδέξηται τοῖς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τόποις ἐπιστῆναι, καὶ λίαν ἀγωνιᾶν ἔφη μὴ τὰς ἀνοχὰς καὶ τοὺς πολέμους καὶ καθόλου τὰς παιδιάς, ἃς νῦν παίζομεν πρὸς ἀλλήλους, ἐκκοπῆναι συμβῇ πάντων ἡμῶν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κἂν εὔξασθαι τοῖς θεοῖς ὑπάρχειν, ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν ταύτην καὶ πολεμεῖν ὅταν βουλώμεθα καὶ διαλύεσθαι πρὸς ἀλλήλους καὶ καθόλου κυρίους εἶναι τῶν ἐν αὐτοῖς ἀμφισβητουμένων».

Ὡς ἐννοεῖ τις εὐκόλως ἀναγινώσκων ταῦτα, ὁ Ἀγέλαος ἐδείκνυεν εἰς τὸν Φίλιππον Γ΄ (ἢ Ε΄) ὅ,τι ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν Φίλιππον Β΄, ὡς μόνην ὀρθὴν τοῖς μακεδόσι δυνάσταις προσήκουσαν πολιτικὴν τὸ μὴ ἐπιβουλεύειν μηδαμῶς τῇ ἐλευθερίᾳ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀλλὰ συντελεῖν μᾶλλον εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνευσιν αὐτῶν καὶ ἐν συμμαχίᾳ μετ' αὐτῶν ὅλως ἐλευθέρων προσέχειν τὸν νοῦν πρὸς ἐξωτερικοὺς πολεμίους. Καὶ ἦν αὕτη ἡ μόνη πρὸς τὸ προαιώνιον καθεστὼς τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτικοῦ καὶ πολιτειακοῦ συστήματος προσαρμοζομένη πολιτική, ἄλλως πᾶσα δι' ἐπιβολῆς τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς ἑνότης τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ σύμπραξις ἐναντίον τῶν ξένων πολεμίων, ὡς ἀξιοῖ ὁ συγγραφεύς, ἦτο καταδεδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν καὶ τῆς ἀποτυχίας ταύτης τὴν εὐθύνην ἔφερεν ὁ Φίλιππος καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Ἄρατος, ὡς ὁμολογεῖ περαιτέρω τοῦτο αὐτὸς ὁ Πολύβιος.

(1) Ὁ Φίλιππος ἐκωλύθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ ρωμαϊκοῦ τοῦ πεμφθέντος εἰς τὸν Ἀδρίαν.

στρατόν, πρὸ πάντων δὲ ὑποχρεώσας τοὺς πλουσιωτέρους τῶν 'Αχαιῶν νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτοπροσώπως, καὶ ἀσκήσας αὐτοὺς λαμπρῶς ἐνίσχυσε τὴν συμπολιτείαν· ἀλλ' ἐνίσχυσεν αὐτὴν ὡς πρὸς τοὺς γείτονας Πελοποννησίους, ὡς πρὸς δὲ τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπενήργησεν οὐδ' ἠδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ. Περὶ τοῦ Φιλοποίμενος λέγομεν ὅ,τι εἴπομεν περὶ τοῦ Κλεομένους· αἱ περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἦσαν τοιαῦται ὥστε ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ ματαιώσωσιν ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγῶνας καὶ ἅπασαν τὴν ἀξίαν. Ὁ Φιλοποίμην ἐπωνομάσθη ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι οὐδένα εἶχε τῶν διανοημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν συνεργόν. Ἵνα λάβωμεν δ' ἔννοιάν τινα τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν περιέπεσε τότε ἡ Πελοπόννησος, ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Σπάρτης. 'Εν Σπάρτῃ κατέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένους τὴν ἀρχὴν ἄνθρωπός τις κοινός, ὁ Λυκοῦργος (1), ὅστις δὲν διετήρησεν αὐτὴν εἰμὴ διὰ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν. 'Αποθανόντος δ' αὐτοῦ προῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνὴρ ἕτερος ἀγνώστου καταγωγῆς, ὁ Μαχανίδας, πράξας τὰ πάνδεινα εἰς τοὺς ἰδίους ὑπηκόους, ἐμπνεύσας τρόμον μέγαν δι' ἀδιακόπων κακουργιῶν εἰς τὰς πόλεις τῆς ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας καὶ ὑποστηριχθεὶς κατὰ τούτων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Φιλοποίμην ἐνίκησεν αὐτὸν περὶ Μαντίνειαν ἐν τῇ πρώτῃ μάχῃ τὴν ὁποίαν ὡς στρατηγὸς συνεκρότησε, καὶ ἐφόνευσεν ἐνταῦθα τὸν τύραννον ἰδίᾳ χειρὶ τῷ 207. 'Αλλ' ἐπιτεθεὶς ἤδη κατὰ τῆς Σπάρτης ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τρίτου τυράννου, πολὺ δεινοτέρου τῶν προηγουμένων, τοῦ Νάβιδος, ὅστις, ἀπωθήσας τοὺς ἐχθρούς, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ἐφόνευσεν ἀμέσως ἢ ἐξώρισεν ἅπαντας τοὺς πλουσίους Σπαρτιάτας, ἀφοῦ διὰ δεινῶν βασάνων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὴν περιουσίαν, συνωμολόγησε συνθήκην ἐπίσημον μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κρήτης, ὠχύρωσε τὴν Σπάρτην, κατέστησεν αὐτὴν ὁρμητήριον ὅλων τῶν κακούργων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄρξας ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη διετέλεσε λεηλατῶν τὰς γείτονας πολιτείας. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν περιῆλθεν ἡ πατρὶς τοῦ Βρασίδου, τοῦ Λυσάνδρου καὶ τοῦ 'Αγησιλάου! Ὁ δὲ Φίλιππος, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ σώσῃ ἔτι τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος αὐτονομίαν ἀπὸ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὴν ρωμαϊκῆς δυναστείας, ἀντὶ ν' ἀσχοληθῇ νὰ ἑνώσῃ ἐπὶ τούτῳ δι' ἐπιτηδείων συμμαχιῶν ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις, ἐνταῦθά τε καὶ ἐν 'Ανατολῇ, ἀπ' ἐναντίας, ὡς ἂν φιλοτιμούμενος ν' αὐξάνῃ τὰς ὑφισταμένας διαιρέσεις, ὑπέλαβε τότε ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περγάμου, πρὸς τοὺς Ροδίους, καὶ πρὸς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς 'Ασίας, νὰ δῃώσῃ τὴν χώραν τῶν 'Αθηναίων, νὰ ἔλθῃ εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Αἰτωλούς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀνεδείχθη, κατὰ ξηράν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, στρατηγὸς ἐπιτήδειος, εἶναι ὅμως ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ρόδιοι, οἱ 'Αθηναῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου, ζητήσαντες διὰ πρεσβειῶν τὴν συνδρομὴν τῆς ρωμαϊκῆς βουλῆς, ἔδωκαν εἰς ταύτην ἀφορμὴν νὰ κηρύξῃ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον ἐν ἔτει 200, ἀφορμὴν τοσούτῳ μᾶλλον καλὴν ὅσῳ πρὸ δύο περίπου ἐτῶν εἶχον τελειώσει τὸν δεύτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, ἐντελῶς ταπεινώσαντες τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους.

(1) 'Ιδὲ Πολυβ. Δ' 35, 14— 15· «Λυκοῦργον δὲ βασιλέα κατέστησαν, οὗ τῶν προγόνων οὐδεὶς ἐτετεύχει τῆς προσηγορίας· ὃς δοὺς ἑκάστῳ τῶν ἐφόρων τάλαντον Ἡρακλέους ἀπόγονος καὶ βασιλεὺς ἐγεγόνει τῆς Σπάρτης. Οὕτως εὔωνα πανταχῇ τὰ καλὰ γέγονε. Τοιγαροῦν οἱ παῖδες παίδων, ἀλλ' αὐτοὶ πρῶτοι τῆς ἀνοίας ἀπέτισαν τοὺς μισθοὺς ἢ καταστήσαντες».

Ἡ σφαγὴ τῶν Νιοβιδῶν. (Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Βατικανοῦ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

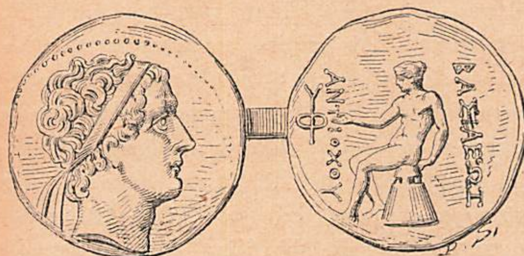
Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΤΗι ΔΕΥΤΕΡΑι ΚΑΙ ΕΝ ΤΗι ΠΡΩΤΗι Π. Χ. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ.

Ὁ Πολύβιος, ἐπιχειρῶν νὰ ἐξηγήσῃ διατί οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν ἁπάσης τῆς οἰκουμένης καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀποδίδει τὸν θρίαμβον τοῦτον κυρίως εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα ν' ἀντιπαραθέσωμεν τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα πρὸς τὸ ρωμαϊκόν· ἡ τοιαύτη πραγματεία ἤθελε παρατρέψει τὸν λόγον ἡμῶν εἰς θεωρίας καὶ συζητήσεις ἀλλοτρίας τῆς παρούσης προαιρέσεως. Τοῦτο δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐτάχθη ἡ Ἑλλάς, διὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἦτο ἀνεπιτηδεία πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους· καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐτάχθη αὐτὴ ἡ Ρώμη ἀπὸ Αὐγούστου ἠδυνήθη νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἑκατονταετηρίδας τὸ κολοσσιαῖον αὐτῆς κράτος. Δὲν θέλομεν ὡσαύτως τολμήσει νὰ ἀμφισβητήσωμεν ὅσα περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ρωμαίων ὀργανισμοῦ λέγει ὁ Πολύβιος καὶ νὰ ἀντείπωμεν εἰς τὴν περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου κρίσιν ἀνδρὸς οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδείου νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν· ὥστε παραδεχόμεθα ὅτι ὁ στρατιωτικὸς τῶν Ρωμαίων ὀργανισμὸς ἦτο τελειότερος τοῦ μακεδονικοῦ. Καὶ ἐννοεῖται ὅτι ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ μακεδονικοῦ περιλαμβάνομεν ἐν αὐτῷ τὸν ἰδίως ἑλληνικόν, οὐ μόνον ὡς ὁμολογουμένως ὑποδεέστερον ἐκείνου ἀλλὰ καὶ διότι ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἤδη ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας. Καίτοι ὅμως ὁμολογοῦμεν τὴν πλειοτέραν ἐκείνην περὶ τὰ πολεμικὰ ἐπιτηδειότητα τῶν Ρωμαίων, δὲν νομίζομεν ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη τοῦ ὁριστικοῦ αὐτῶν θριάμβου αἰτία. Ἡ φάλαγξ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ κράτους ἡμέρας, ἐνέπνεεν εἰσέτι τρόμον εἰς τοὺς Ρωμαίους. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου αὐτοῦ, βεβαιοῦντος ὅτι ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Περσέως ὁ ρωμαῖος ὕπατος Λεύκιος, ἀνὴρ πολλοὺς ἰδὼν καὶ διαπράξας

ἀγῶνας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκρύψῃ ἀπὸ τῶν φίλων ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε εἶδε «φοβερώτερον καὶ δεινότερον φάλαγγος τῆς μακεδονικῆς». Καὶ τὰ πράγματα συμμαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην, διότι ὁ μακεδονικὸς στρατός, καίτοι ἐπὶ τέλους ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, πολλάκις ὅμως ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς αὐτούς. Ἄλλα λοιπὸν ὑπῆρξαν τὰ κύρια τῆς κατατροπώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ αἴτια· πόρρω μὲν ὅτι, ὡς πολλάκις προεξηγήσαμεν, τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα περιεῖχον ἀνέκαθεν ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα ταχείας ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἀναλώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἐνῷ ἡ Ρώμη τοσοῦτον συνετῶς ὠργάνωσε τὸ πολίτευμα αὐτῆς ὥστε ἐπὶ μακρότατον δὲν ἔπαυσε προάγουσα καὶ συντηροῦσα τὴν ἀκμὴν αὐτῆς· προσεχῆ δὲ αἴτια τὰ προεκτεθέντα τοῦ Φιλίππου ἁμαρτήματα, ὅστις δὲν ἐφρόντισεν ἐγκαίρως νὰ συμπήξῃ εἰς ἓν τὰ διάφορα τοῦ ἑλληνισμοῦ στοιχεῖα, αἱ ἀδιόρθωτοι τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀντιζηλίαι αἱ ἀείποτε διακωλύσασαι τὴν ἕνωσιν ταύτην καὶ ἡ θαυμαστὴ πολιτικὴ ἐπιτηδειότης τῶν Ρωμαίων. Ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμος αὐτῶν διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα περίπου, ἀπὸ τοῦ 200—197· κατὰ τὰ δύο πρῶτα οὐδὲν σχεδὸν κατώρθωσαν καὶ ἐπείσθησαν ὅτι δυσκόλως θέλουσι κατορθώσει τι ἐνόσῳ αἱ ἐνταῦθα ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συμπράττουσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, καὶ νὰ προσοικειωθῶσιν αὐτάς, προτείνοντες τὸ τῆς ἐλευθερίας δέλεαρ, εἰς τὸ ὁποῖον ἤξευρον ὅτι αἱ πολιτεῖαι ἐκεῖναι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψαν ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ πολέμου τὸν ὕπατον Τίτον Κοΐντιον Φλαμινῖνον, ἄνδρα γινώσκοντα κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς τρόπους καὶ συνδυάζοντα τὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος. Ὁ Φλαμινῖνος κατώρθωσε τῳόντι ν' ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐξαιρέσει τῶν Ἀκαρνάνων, ὅλα τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ ἔθνη καὶ ἠνάγκασεν οὕτω τὸν βασιλέα νὰ προτείνῃ λόγους περὶ εἰρήνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ρωμαϊκὴ βουλὴ δὲν ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας κατ' εἰσήγησιν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς, ἀπαιτοῦντος ἐπαχθεστέρους ὅρους, ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκβασις ἦτο ἤδη ἀναμφίβολος, διότι οἱ Ρωμαῖοι εἶχον συμμάχους τοὺς Ροδίους, τὸν Ἄτταλον, τὴν αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, τὴν ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν καὶ αὐτὸν τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Νάβιν, ὁ δὲ Φίλιππος εἶχε μὲν συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ´ ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος, διαπαιδαγωγηθεὶς ὡσαύτως ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐγκατέλιπε τὸν σύμμαχον αὐτοῦ, ὅστις ἄλλους ἐπικούρους ἤδη δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνους τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Οὐδὲν ἧττον ὁ Φίλιππος δὲν ἐπτοήθη καὶ ἠγωνίσθη μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ τόλμης. Ἀλλὰ συγκροτηθέντος ἀγῶνος κρισίμου, τῷ 197, περὶ Κυνὸς κεφαλὰς τῆς Θεσσαλίας ἡττήθη τελευταῖον· ὑπεχώρησεν ὅμως ἐπιτηδείως καὶ διεξήγαγε τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις τοσοῦτο συνετῶς ὥστε δὲν ὑπέκυψεν εἰς ὅρους βαρυτέρους τῶν πρὸ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου ἀπαιτηθέντων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἐκεῖναι ἦσαν ἤδη δεινόταται, διότι ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον, νὰ παραδώσῃ ὅμηρον ἕνα τῶν υἱῶν καὶ νὰ καταβάλῃ χίλια τάλαντα, ὧν τὰ ἡμίση παραυτίκα, τὰ δὲ ἡμίση κατὰ φόρους εἰς ἔτη δέκα. Ἐτιμωρήθησαν δὲ καὶ οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ Ἀκαρνᾶνες διὰ τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον πίστιν· διότι καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ Λευκίου Κοϊντίου, ἀδελφοῦ τοῦ Τίτου Κοϊντίου Φλαμινίνου, ἐβιάσθησαν μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς νίκην νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν (1).

(1) Ἀναγνωρίζειν τὴν κυριαρχίαν Ρωμαίων, κατὰ τὸν νῦν εἰθισμένον τρόπον τοῦ λέγειν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον. Ἐν τοῖς χρόνοις ὧν ἀφηγούμεθα τὴν ἱστορίαν ἐξεφέ-

Ταύτης τῆς πρὸς Φίλιππον συνθήκης τῶν Ρωμαίων ὁ ἐπαχθέστερος ὅρος δὲν ἦτο οὔτε ἡ χρηματικὴ ζημία οὔτε ἡ τοῦ στόλου παράδοσις ἀλλ' ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν εἰμὴ ὅτι διασπᾶται μὲν ἡ ἑνότης τοῦ ἑλληνικοῦ, τὰ δὲ μεμονωμένα αὐτοῦ κλάσματα ἐκτίθενται τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ρωμαίων (1). Οἱ Ρωμαῖοι ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅ,τι ἄλλοτε ἐγένετο διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθηκῶν· ὥστε καὶ ἀπὸ δυσμῶν ὡς καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἅπαντες τῆς Ἑλλάδος οἱ πολέμιοι τὴν διαίρεσιν αὐτῆς ἐπεζήτουν νὰ νομιμοποιήσωσι παρεκτὸς μόνον ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ὠφελήθησαν ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης πολὺ ἐπιτηδειότερον ἢ οἱ Πέρσαι, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' οὐ πολύ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῶσι καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἑλληνικὰ πράγματα. Εἴπομεν ἄλλοτε ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν δύο πρώτων διαδόχων τοῦ Σελεύκου, τοῦ ἱδρύσαντος τὸ συριακὸν κράτος. Μετὰ τὸν Ἀντίοχον Α΄ καὶ τὸν Ἀντίοχον Β΄ ἐβασίλευσαν ἀλλεπαλλήλως δύο Σέλευκοι οὐδὲν ἧττον τῶν προκατόχων ἀνίκανοι, μέχρις οὗ μετὰ τὸν Σέλευκον Γ΄ (υἱὸν τοῦ Σελεύκου Β΄ καὶ ἔγγονον τοῦ Ἀντιόχου Β΄) ἡ βασιλεία περιῆλθεν, ἐν ἔτει 224, εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀντίοχον Γ΄, ὅστις ὁμολογουμένως εἶχε πολλὴν ἀξίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς, πρὶν φθάσῃ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ ἑνότητά τινα καὶ ἰσχύν, περιεπλάκη εἰς τὰς παγίδας τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἀντίοχος Γ΄ κατέβαλε κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη τοὺς στασιάσαντας σατράπας τῆς Μηδίας, τῆς Περσίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ τῷ 217 ἐνικήθη περὶ Ραφίαν, πόλιν Παλαιστίνης, ὑπὸ Πτολεμαίου Δ΄ τοῦ Φιλοπάτορος, παρ' οὗ ἐζήτησε νὰ ἀναλάβῃ τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατακτηθείσας χώρας τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τῶν τριῶν αὐτοῦ προκατόχων· ὠνομάσθη «Φιλοπάτωρ», διότι ἤλπισεν οὕτω ν' ἀποτρέψῃ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, διετέλεσε δὲ διὰ παντὸς ὑποχείριος ἀνθρώπων μοχθηρῶν, παρεσύρθη ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ κακουργήματος εἰς κακούργημα, ἀπὸ ἀσελγείας εἰς ἀσέλγειαν καὶ ἐθανάτωσε πλείστους τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν. Ἀλλὰ τινὲς ἐκ τῶν συμβούλων ἐκείνων δὲν ἐστεροῦντο πανουργίας καὶ ἐπιτηδειότητος, οἷον ὁ Σωσίβιος· τὸ κράτος ἦτο πλούσιον, αἱ τότε περιστάσεις

Νόμισμα Ἀντιόχου Γ΄
(Κεφαλὴ Ἀντιόχου Ἀπόλλων καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τῶν Δελφῶν)

ρετο ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον «ἀρχὴν καὶ δυναστείαν Ρωμαίων φυλάττειν» ,λατινιστὶ δὲ «majestatem populi Romani colere». Ἡ τοιαύτη δὲ πρᾶξις εἶχε χαρακτῆρα πολιτικὸν ἠθικὸν μὴ συνοδευόμενον ὑπὸ ὑποτελείας φόρου, ἂν μὴ ἰδιαιτέρα συνθήκη ἕνεκεν ὡρισμένων γεγονότων δὲν ἐπέβαλλε τὸ τοιοῦτον.

(1) Πολυβ. ΙΗ΄ 34, 1—2 «Οὐκ ἐβούλετο (ὁ Τίτος) Φίλιππον ἐκβαλὼν ἐκ τῆς ἀρχῆς Αἰτωλοὺς καταλιπεῖν δεσπότας τῶν Ἑλλήνων». Οἱ Αἰτωλοὶ ὡς καὶ ἄλλοι τινὲς Ἕλληνες ἀπῄτουν τὴν παντελῆ κατάλυσιν τῆς τοῦ Φιλίππου ἀρχῆς καὶ τοῦ κράτους τοῦ μακεδονικοῦ. Ἀλλ' ὁ ρωμαῖος στρατηγὸς ἀντετάχθη εὐλόγως λέγων ὅτι τοῦ μακεδονικοῦ κράτους ἡ ὕπαρξις ἦτο απαραίτητος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν ἀπὸ Θρᾴκης βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν ὁμοφρόνων τούτοις Ἑλλήνων μαρτυρεῖ ἐκ περισσοῦ πόσον ἀπατῶνται οἱ νομίζοντες, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς, ὅτι ἦτο δυνατὸν ἡ Ἑλλὰς ν' ἀποτελέσῃ μίαν πολιτείαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου.

τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν παρεῖχον εὐχερῶς συμμάχους καὶ μισθοφόρους, ὥστε οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ὁ Πτολεμαῖος Δ΄ ἐνίκησε τὸν Ἀντίοχον Γ΄. Ἡ ἧττα αὕτη δὲν ἐκώλυσε τὸν τελευταῖον νὰ εὐδοκιμήσῃ ἔπειτα εἰς ἐπανειλημμένας κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπεκλήθη ἀπὸ τούτων μέγας. Ἐπανελθὼν δ' ἐκεῖθεν συνεμάχησε μετὰ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἥτις διετέλει τότε σφόδρα τεταραγμένη διὰ τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Πτολεμαίου Ε΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πτολεμαίου Δ΄. Τότε λοιπόν, ἐνῷ ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσε τὰς ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατεχομένας ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεις ὁ Ἀντίοχος ἀνεκτήσατο τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην. Καὶ ὅλοι μὲν οὗτοι οἱ μεταξὺ τῶν ἑλλήνων βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς πόλεμοι ἦσαν ἄκαιροι καὶ ὀλέθριοι, διότι οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἐξ ἐναντίας ὤφειλον νὰ ἑνωθῶσι πρὸς ἀλλήλους ἵνα δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξ ἴσου ἅπαντες ἐκινδύνευον· ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν ἔτι θλιβερώτερα. Δύο τοὐλάχιστον τῶν βασιλέων τούτων ἦσαν ἡνωμένοι πρὸς ἀλλήλους. ὡς εἴδομεν, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀντίοχος, ὅτε οἱ Ρωμαῖοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ πρώτου. Ἡ κοινοτέρα λοιπὸν σύνεσις ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Ἀντίοχον καθῆκον τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ συμμάχου αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῶν πρέσβεων τῆς Ρώμης, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐπολιτεύθη ὡς ἐχθρὸς σχεδὸν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, μέχρις οὗ, καταβληθέντος τούτου, οἱ πανοῦργοι αὐτοῦ νικηταὶ ἀποβαλόντες τὸ προσωπεῖον ἀπήτησαν καὶ ἀπὸ Ἀντιόχου τήν τε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου ἀπόδοσιν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὅσας εἶχε κατακτήσει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ τῆς Συρίας βασιλεύς. Ὥστε οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ ἔλαβον πᾶσαν ἄνεσιν ἵνα κατατροπώσωσι τὸν Φίλιππον καὶ ἀνεδείχθησαν πρόμαχοι τῆς ὑποτιθεμένης ἀνεξαρτησίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, συγχρόνως παρίσταντο προστάται καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ δὲ Ἀντίοχος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμονοῦτο, μόνους δὲ συμμάχους παρέλαβεν ἀπροσδοκήτως ὁπωσοῦν τοὺς Αἰτωλούς, οἵτινες περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς φίλους αὐτῶν Ρωμαίους, διότι, ἐλπίσαντες νὰ λάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, εἶδον τὴν προσδοκίαν αὐτῶν ταύτην ματαιωθεῖσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκης, καθ' ἣν ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία ὅλων τῶν ἑλληνίδων πόλεων (1).

α΄) Πτολεμαῖος ὁ Δ΄
β΄) Πτολεμαῖος ὁ Ε΄

Μετὰ μόνων λοιπὸν τῶν Αἰτωλῶν ἀνέλαβεν ὁ Ἀντίοχος, ἐν χειμῶνι τοῦ ἔτους 192, τὸν κατὰ τῆς Ρώμης πόλεμον· καί, διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐγένετο ἀμέσως κύριος τῆς Εὐβοίας. Ἀλλὰ πάλιν περιέπεσεν εἰς νέα σφάλματα. Ἀφοῦ ἔπραξε τὸ λάθος τοῦ νὰ μὴ συμμαχήσῃ ἐγκαίρως μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἤδη, προτείνας ἀξιώσεις εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα αὐτῆς νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν Ρωμαίων. Πλὴν τούτου, ἀντὶ νὰ καταλάβῃ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ρωμαίων τὰ ἐπικαιρότερα χωρία, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ γάμους ἀκαίρους ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ρωμαϊκὸς στρατός, ὑπὸ τὸν ὕπατον Γλαβρίωνα, καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Φιλίππου κατέκτησε πᾶσαν

(1) Τῶν ὀνομαζομένων δηλονότι ἐν τῇ συνθήκῃ, τῶν κατεχομένων τέως ὑπὸ φρουρῶν μακεδονικῶν.

τὴν Θεσσαλίαν τῷ 191. Τότε μόλις ἐξυπνήσας ὁ ἐν Χαλκίδι Ἀντίοχος μετέβη εἰς τὴν στερεάν· ἀλλὰ μὴ λαβὼν ἀποχρῶσαν ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν συνδρομὴν καὶ κατατροπωθεὶς περὶ Θερμοπύλας ὑπὸ τοῦ Γλαβρίωνος ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως δὲν ἐνόουν νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸν οὐδ' ἐκεῖ ἀνενόχλητον. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 190 ἕτερος αὐτῶν ὕπατος, ὁ Σκιπίων, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ἑξάμηνον ἀνακωχὴν καὶ λαβὼν τὰ πιστὰ παρὰ Φιλίππου διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ ρωμαϊκὸς στόλος δὶς ναυμαχήσας πρὸς τὸν συριακὸν κατέβαλεν αὐτόν. Ὁ Ἀντίοχος μάτην ἤδη προέτεινε λόγους περὶ εἰρήνης· οἱ Ρωμαῖοι ἤθελον τὴν ἐντελῆ αὐτοῦ ταπείνωσιν καὶ ἐπέτυχον ὅ,τι ἤθελον νικήσαντες αὐτόν, τῷ 190, εἰς μάχην κρίσιμον συγκροτηθεῖσαν περὶ τὴν λυδικὴν πόλιν Μαγνησίαν τὴν πρὸς Σιπύλῳ. Διὰ τῆς νίκης ταύτης κατέστησαν κύριοι καὶ διαιτηταὶ τῆς Ἀσίας. Ἔτι ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου πολλάκις οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν εἶπον καὶ ἐκήρυξαν·«ἦν βασιλεὺς Ἀντίοχος ὁ μέγας»· ὅπερ ἐστί, πρὶν ἔτι τον νικήσωσιν, ἀπεφάσισαν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀπαραλλάκτως καθὼς ὁ Ναπολέων Α´ ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας περὶ πολεμίων βασιλέων καὶ ἐθνῶν. Μετὰ δὲ τὸ ἐν Σιπύλῳ κατόρθωμα ἅπασα ἡ Ἀνατολὴ ἐπροσκύνησε τοὺς νικητὰς ταπεινῶς. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατηγῶν οἵτινες μετ' Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κατετρόπωσάν ποτε τὸν Δαρεῖον, οἱ Ἀντίοχοι, οἱ Πτολεμαῖοι, οἱ Ἄτταλοι, ἔπαθον ἤδη παρὰ Ρωμαίων ὅ,τι πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε πάθει ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς παρ' Ἀλεξάνδρου καὶ Ἑλλήνων· διότι ὁ ἑλληνισμὸς διέδωκε μὲν τὴν γλῶσσαν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν τέχνην αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀλλὰ συναπεκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας τὸ πατροπαράδοτον καὶ ἐπάρατον τῆς διχονοίας καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πνεῦμα, ἐν οἷς ἠνάλωσε τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπέβη ἤδη ἀνίσχυρος ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἀκμάζουσαν τῶν Ρωμαίων τόλμην, ἀλκήν, ἐπιτηδειότητα, ἧς πρώτιστος ὅρος εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἑνότης. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Εὐμένης Β´ ἦλθεν αὐτοπροσώπως εἰς

Εὐμένης Β´

Ἄγαλμα παριστάνον τὴν Βιθυνίαν ὑπόδουλον εἰς τοὺς Ρωμαίους

Ρώμην ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου· καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτειῶν καὶ πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπορεύθησαν πρὸς αὐτοὺς πρεσβεῖαι ἀπεκδεχόμεναι εὐπειθῶς διαταγάς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ε′ ἐπολιτεύθησαν, ἔτι πρὸ τῆς ἥττης τοῦ Ἀντιόχου, ὡς ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης· ὁ δὲ Ἀντίοχος αὐτός, μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἧτταν, ἐνῷ ἐκυριάρχει ἔτι ἀπὸ Συρίας μέχρις Ἰνδοῦ, ἔπεμψεν ὡσαύτως εἰς τὴν κοσμοκράτορα πόλιν πρεσβείαν ἐπίσημον ἵνα ἀξιωθῇ παρὰ τῆς εὐμενείας τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοὺς ὁποίους αὕτη ἤθελεν εὐδοκήσει νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ. Καὶ οἱ ὅροι ὑπῆρξαν βαρεῖς. Ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ ἁπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ πληρώσῃ μὲν ἐντὸς 12 ἐτῶν τάλαντα 12.000, νὰ παραδώσῃ δὲ ἅπαντα τὰ πολεμικὰ πλοῖα, τοὺς ἐλέφαντας καί τινας Ἕλληνας πρόσφυγας. Τὰς δὲ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τὸν Ἀντίοχον χώρας διένειμαν οἱ Ρωμαῖοι εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν δωρησάμενοι τὸ μὲν πλεῖστον εἰς τὸν Εὐμένη, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τοὺς Ροδίους, διότι δὲν ἤθελον ἔτι νὰ μεταβάλωσι τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς ἐπαρχίαν ἰδίαν, πρὶν γίνωσιν ἐντελῶς κύριοι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ οὔτε τοὺς Αἰτωλούς, τοὺς συμμάχους τοῦ Ἀντιόχου, ἐλησμόνησαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 189 ἐπέβαλον αὐτοῖς εἰρήνην δι' ἧς ὁ πένης ἐκεῖνος λαὸς ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ 500 τάλαντα (1), ἐχωρίσθησαν τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας ἅπαντα τὰ μὴ αἰτωλικὰ χωρία καὶ ὁ οὕτως ἐξασθενήσας δῆμος, ὁ τῶν Αἰτωλῶν, ὑπεχρεώθη νὰ τηρῇ ἀδόλως «τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων».

Τίτος Κοΐντιος Φλαμινῖνος

Πρόδηλον δὲ ἦτο ὅτι τὴν αὐτὴν τύχην ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ λάβῃ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς. Ναὶ μὲν διὰ τῆς εἰρήνης ἥτις συνωμολογήθη τῷ 197 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας ἀνεγνωρίσθη ἡ αὐτονομία ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν· καὶ ἐγένετο ἡ ἀναγνώρισις αὕτη πανηγυρικῶς, διότι ὁ Φλαμινῖνος, ἐλθὼν ἐν ἔτει 196 ἐκ Μακεδονίας

(1) Τῶν πεντακοσίων «εὐβοϊκῶν» ταλάντων τὰ μὲν διακόσια ἔδει νὰ πληρωθῶσιν εὐθύς, τὰ δὲ τριακόσια ἐν ἔτεσιν ἕξ, ἀνὰ πεντήκοντα καθ' ἕκαστον ἔτος· ὑπεχρεοῦντο δὲ προσέτι οἱ Αἰτωλοὶ νὰ παραδώσωσι τοῖς Ρωμαίοις πάντας τοὺς ρωμαίους αἰχμαλώτους καὶ αὐτομόλους τοὺς ὄντας παρ' αὐτοῖς, ἄνευ λύτρων. Οὗτοι ἦσαν οἱ ὅροι οἱ προκαταρκτικοὶ οἱ ἐπιβληθέντες ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἐν Αἰτωλίᾳ. Ἀλλ' ἔδει ἡ περὶ εἰρήνης συνθήκη νὰ ἐπικυρωθῇ καὶ ὑπὸ τῆς τῶν Αἰτωλῶν συνόδου καὶ ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου. Τότε δὲ ὁμοῦ μετὰ τῶν πρέσβεων τῶν Αἰτωλῶν ἔπεμψαν εἰς Ρώμην πρέσβεις καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ρόδιοι, ἵνα συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν καὶ αἰτήσωνται τὴν μετρίασιν τῶν τῆς εἰρήνης ὅρων. Ἀλλὰ μάτην οἱ Ἀθηναῖοι ρήτορες μετὰ περισσοῦ ρητορικοῦ πάθους ἐλάλησαν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ. Αὕτη οὐ μόνον δὲν ἐμετρίασε τοὺς ὅρους, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸν ὅρον τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, τὸν ὅρον δηλονότι τὸν λέγοντα «ὁ δῆμος ὁ τῶν Αἰτωλῶν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων διαφυλαττέτω ἀδόλως». Καὶ οὕτως ἐκυρώθη ἡ συνθήκη καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων.

εἰς Κόρινθον, ὅπου ἐτελοῦντο τότε τὰ Ἴσθμια, ἀνήγγειλεν ἐνταῦθα διὰ κήρυκος ὅτι «ἡ σύγκλητος τῶν Ρωμαίων καὶ Τίτος Κοΐντιος, στρατηγὸς ὕπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφιᾶσιν ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Φωκέας, Λοκρούς, Εὐβοεῖς, Ἀχαιοὺς τοὺς φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλούς, Περραιβούς». Ὁ δὲ πρὸς τὸν Τίτον ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλήθους ἕνεκα τοῦ κηρύγματος τούτου ὑπῆρξε τοσοῦτος ὥστε, καθὼς λέγει ὁ Πολύβιος, «παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον». Ἐννοεῖται δὲ ὅτι παρέμειναν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι πρὸς τούτοις οἱ Αἰτωλοί, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, μὴ περιληφθέντες εἰς τὸ κήρυγμα τοῦτο, διότι καὶ προηγουμένως ἢ δὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν ἢ εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπ' αὐτῆς. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐλευθερία ἐκείνη καὶ ἡ αὐτονομία ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐπιτραπεῖσα εἰς τοὺς Ἕλληνας κατέστη δῆλον ἐκ τῶν ἀμέσως ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου πραχθέντων (1), διότι κατέλιπε ρωμαϊκὰς φρουρὰς εἰς τὰς κατακτηθείσας πόλεις, ἀφῆκε τὴν Σπάρτην ὑπὸ τὸν αἰσχρὸν τύραννον Νάβιν (2), καὶ καθίσας ἐν Ἐλατείᾳ δικαστήριον ἐρρύθμισεν αὐτοδικαίως ἐν ὄψει τῆς Ἑλλάδος ὅλης τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα, προγυμνάζων οὕτω τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τελευταῖον δὲ συγκροτήσας ἐν Κορίνθῳ μεγάλην ἐθνικὴν σύνοδον καὶ λαλήσας ἑλληνιστὶ πρὸς τὰ συρρεύσαντα ἐκεῖ πλήθη προέτρεψεν εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰς εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Ρώμην τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες συγκινηθέντες διὰ τὴν τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν πρόνοιαν τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου ὑποκριτοῦ ἔχυσαν δάκρυα ἀγαλλιάσεως· τὸ δὲ θαυμαστότερον, ἔκλαυσε καὶ ὁ Φλαμινῖνος αὐτός (3)! Τοιαύτη αὐτονομία ἦτο ἀδύνατον βεβαίως νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολύ. Τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν ἔθνη μικρά, τὰ ὁποῖα οὕτως ἢ ἀναλόγως πως προστατευόμενα καὶ παιδαγωγούμενα ὑπὸ ἰσχυροτέρων σῴζουσιν οὐδὲν ἧττον τὴν αὐτοτελῆ ὕπαρξιν· ἀλλὰ τοῦτο διότι σήμερον παρὰ τοῖς ἰσχυροτέροις ἐκείνοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι ἐπίσης ἰσχυροί, οἵτινες δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ὁλοσχερῆ ἐξαφάνισιν τῶν ἀσθενεστέρων ἐθνοτήτων, ἐνῷ τὸ πάλαι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, εἷς μόνος ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἰσχυρὸς δυνάστης, ἀπὸ τῆς ὀρέξεως τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη ὅλων τῶν λαῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τοιούτων ἀνεξελέγκτων καὶ ἀπεριορίστων δυναστῶν ἡ ὄρεξις εἶναι ἄπληστος καὶ ἀκόρεστος. Δὲν λέγομεν τοῦτο ἵνα παραπονεθῶμεν κατὰ τῆς Ρώμης· τὰ ἔθνη ὅσα εἶναι ἄξια ἐλευθερίας ἐπὶ τέλους σῴζουσιν αὐτήν. Εἴπομεν δὲ ὅσα εἴπομεν ἁπλῶς ἵνα ἐξηγήσωμεν τὰ τότε μετ' ὀλίγον συμβάντα.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαμινίνου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ οἱ Ρωμαῖοι, ἐπὶ τοῦ ἀντιοχικοῦ καὶ τοῦ αἰτωλικοῦ πολέμου, ἀφῆκαν ἐπί τινα χρόνον ἥσυχον τὴν ἄλλην ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἐφάνη ἀναλαβοῦσα

(1) Ἡ τοιαύτη περὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτικῆς τοῦ Τίτου γνώμη ἀμφισβητεῖται ἰσχυρῶς ὑπὸ ἄλλων ἱστοριογράφων, οἵτινες παριστῶσι τὸν Φλαμινῖνον ὡς φιλέλληνα εἰλικρινῆ καὶ εἰλικρινῶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐργαζόμενον καὶ τὰ προσήκοντα καὶ τὰ συμφέροντα παραινοῦντα (Ἰδὲ Γουσταύου Ἕρσμπεργ Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας· μετάφρ. Π. Καρολίδου τόμ. Α'. σελ 127 καὶ ἑξ.).

(2) Κατὰ τοῦ Νάβιδος ἐστράτευσεν ὁ Φλαμινῖνος καὶ ἱκανῶς περιώρισε τὸ κράτος αὐτοῦ· μόνον δὲν κατέλυσεν αὐτὸ ὁλοσχερῶς ἕνεκα στρατιωτικῶν μᾶλλον ἢ πολιτικῶν λόγων.

(3) Ταῦτα ἐκτιθέμενα συντόμως κατὰ τὸν γερμανὸν ἱστοριογράφον Σλόσσερ εἰσὶν ἀνακριβῆ. Ὁ Φλαμινῖνος ἔμεινε μέχρι τέλους φιλέλλην ὁπωσδήποτε εἰλικρινὴς ἀντιδράσας ἰσχυρῶς κατὰ τῆς ἐν Ρώμῃ ἀνθελληνικῆς κατακτητικῆς πολιτικῆς, ἐργασάμενος ἰδίως ὑπὲρ τῆς ἐκκενώσεως τῶν ὑπὸ ρωμαϊκῶν στρατευμάτων κατεχομένων ἐν Ἑλλάδι φρουρίων.

νέαν ζωήν. Ὁ τύραννος τῆς Σπάρτης Νάβις, ἐπιχειρήσας τῷ 191 ν' ἀνακτήσῃ τὰς παραλίους λακωνικὰς πόλεις, ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος· ζητήσας δ' ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐφονεύθη ὑπὸ τούτων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ γίνωσι κύριοι τῆς Σπάρτης· Ἀλλὰ τότε οἱ Σπαρτιᾶται ἐπαναστάντες ἐξέβαλον τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ κατετάχθησαν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ρωμαῖοι παρέδωκαν εἰς τὴν συμπολιτείαν ταύτην καὶ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Ἠλείους, καθὸ συμμάχους διατελέσαντας τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Ὥστε περὶ τὸ 190 ἔτος ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία περιέλαβεν ἅπασαν ἄνευ ἐξαιρέσεώς τινος τὴν Πελοπόννησον· καὶ συνέβη τότε ὅ,τι οὐδεπώποτε ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος ἐποχῶν εἶχε πρότερον συμβῆ, ἡ τῆς χερσονήσου ταύτης ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν ἕνωσις. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολύ, διότι ἡ ἐνίσχυσις οἱουδήποτε μέρους τῆς Ἑλλάδος δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Μετ' ὀλίγον, ἀποστάντων τῶν Μεσσηνίων ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, οἱ Ρωμαῖοι, ἀντὶ τῆς αἰτηθείσης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν συνδρομῆς, ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἤθελον ἰδεῖ δυσαρέστως ὄχι μόνον τοὺς Μεσσηνίους ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους, χωριζομένους ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Μικρὸν ἔπειτα οἱ Σπαρτιᾶται περιῆλθον εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς Ἀχαιούς· ἀμφοτέρων δὲ ἀποταθέντων πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ Βουλὴ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπάντησιν ἀμφίβολον καὶ ἐπιτηδείαν μόνον εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν. Τότε οἱ Ἀχαιοί, θεωροῦντες ὅτι δι' οἰκείας μόνον παρασκευῆς ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἔπεμψαν ἐν ἔτει 183 κατὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν Φιλοποίμενα, ὅστις ἀπέκρουσε μὲν τοὺς ἀποστάντας, ἀλλ' ᾐχμαλωτίσθη καὶ ἐφονεύθη. Καὶ ὁ μὲν ἀντ' αὐτοῦ αἱρεθεὶς στρατηγὸς Λυκόρτας, ὁ πατὴρ τοῦ Πολυβίου, ὁ τελευταῖος ἔγκριτος ἡγεμὼν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, νικήσας τοὺς Μεσσηνίους ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου, καὶ νὰ συνταχθῶσιν αὖθις μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ὑπέκυψαν μετ' ὀλίγον εἰς νέα δυστυχήματα ἕνεκα τοῦ νέου πολέμου, τὸν ὁποῖον οἱ Ρωμαῖοι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀναγκασθεὶς νὰ παράσχῃ ἀξιόλογον εἰς τοὺς Ρωμαίους συνδρομήν, ἠδημόνει διὰ τὴν ὑποτελῆ θέσιν εἰς ἣν πρὸς αὐτοὺς περιῆλθε· καὶ ἀγωνιζόμενος ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς ἐρρύθμισε συνετῶς τά τε οἰκονομικὰ πράγματα καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν, ἐγύμνασε καλῶς τὸν στρατὸν καὶ ἐζήτησε νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὰς γείτονας χώρας τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀντέπραττον παντὶ σθένει ὑποστηρίζοντες τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἀποδεχόμενοι προθύμως ὅλα τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονα καὶ ἀείποτε αὐτὸν καταδικάζοντες ὁσάκις παρίσταντο ὡς διαιτηταί· ὥστε ὁ πόλεμος ἦτο ἄφευκτος, οὐδ' ἀνεβλήθη εἰμὴ διότι ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀποχρώντως παρεσκευασμένος. Καὶ ἐντούτοις ἀποθνήσκει ὁ Φίλιππος τῷ 179, τὴν δὲ βασιλείαν παραλαμβάνει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περσεύς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐκληρονόμησε μὲν τὸ κατὰ Ρωμαίων μῖσος τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας Γένθιος καὶ οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἴστρου οἰκοῦντες Βαστάρναι, ἔθνος γαλατικὸν μετὰ Γερμανῶν ἀνάμικτον, προέτειναν αὐτῷ συνδρομὴν ἐπ' ὀλίγοις χρήμασιν· ὁ δέ, διὰ τὴν φιλαργυρίαν, ἀπεποιήθη τὴν συνδρομὴν ταύτην. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας παρασκευὰς διέκοψεν, ἀπατηθεὶς ἐκ τῶν φιλικῶν διαβεβαιώσεων τοῦ πρέσβεως (1) τῶν Ρωμαίων Κοΐντου Μαρκίου Φιλίππου·

(1) Αἱ τοῦ Κοΐντου Μαρκίου Φιλίππου πρὸς τὸν Περσέα διαπραγματεύσεις συνήφθησαν οὐχὶ πρὸ τοῦ πολέμου ἀλλὰ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ὁπότε ὁ Κόιντος Μάρκιος Φίλιππος ἔδειξε τὴν ἀνειλικρίνειαν καὶ δολιότητα αὐτοῦ.

καὶ τοῦτο ἐνῷ ἤξευρεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Εὐμένης Β', ἔτι ἀπὸ τοῦ 173, καθυπέβαλεν εἰς Ρώμην ὁρμαθὸν ὅλον κατηγοριῶν κατ' αὐτοῦ. Ὅθεν, ὅτε ἐν ἔτει 171 ἤρχισεν ὁ πρὸς Περσέα πόλεμος τῶν Ρωμαίων, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἕνα μόνον εἶχε κατὰ πρῶτον σύμμαχον, τὸν ἡγεμόνα τῶν Ὀδρυσῶν Κότυν. Καὶ ἤλπιζε μὲν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἀλλ' αὕτη διῃρημένη, ἀσθενὴς καὶ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ῥαδιουργουμένη οὐδεμίαν παρέσχεν αὐτῷ βοήθειαν, ἐνῷ οἱ Ρωμαῖοι ἐξ ἐναντίας εἶχον συμμάχους τοὺς Ροδίους καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Περγάμου. Οὐδὲν ἧττον κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν (1). Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦσαν ἀκαταγώνιστοι καὶ ὅτι, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἑνώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, ἤθελον διασώσει τὴν ἀνεξαρτησίαν. Κατὰ δυστυχίαν οἱ μὲν Ἕλληνες δὲν ἤξευρον νὰ ἑνωθῶσιν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἤξευρον νὰ ἐπανορθῶσι τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. Καὶ ἐν ἔτει 168 ἐπιτρέπουσι τὸν πόλεμον τοῦτον εἰς τὸν Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον, ἄνδρα διαπρεπῆ ἐπὶ συνέσει καὶ τόλμῃ. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος, ἐπαυξήσας τὸν στρατὸν καὶ ἀνορθώσας τὴν πειθαρχίαν, ἅμα ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἠνάγκασε τοὺς Μακεδόνας νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι Πύδνης, περὶ δὲ τὴν πόλιν ταύτην ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Περσέα, ὅστις ἔφυγε μὲν μετὰ τῶν θησαυρῶν εἰς Σαμοθράκην ἀλλὰ προδοθεὶς ὑπό τινος Κρητὸς ἀπήχθη εἰς Ρώμην, παρηκολούθησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἀπέθανε μετὰ τετραετῆ αἰχμαλωσίαν, οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἐκείνης, εἰς Ἄλβαν Λόγγαν. Οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν ἤδη κύριοι τῆς Μακεδονίας· μὴ θέλοντες ὅμως νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν διὰ μιᾶς εἰς ἐπαρχίαν παρεσκεύασαν τὰ πάντα πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῇ ἐλευθέρου μὲν κατ' ἐπιφάνειαν ἀληθῶς δὲ ὀλεθρίου πολιτεύματος. Διῄρεσαν τὴν χώραν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας, ἀπαγορεύσαντες τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπιγαμίαν καὶ ἔγκτησιν, ὅπερ ἐστὶν ἀπογορεύσαντες εἰς τοὺς πολίτας ἑκάστης τῶν πολιτειῶν τούτων τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν εἰς τὰς ἄλλας πολιτείας καὶ νὰ συνομολογῶσι γάμους μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων τούτων πολιτειῶν· τοῦτο δὲ ἵνα παρακωλύσωσι τὸν μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον καὶ τὴν κατὰ τῆς Ρώμης ἐπανάστασιν. Πλὴν τούτου ἠλάττωσαν μὲν τοὺς πληρωτέους εἰς τὴν Ρώμην φόρους ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῶν πρότερον εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τελουμένων ἀλλὰ δὲν ἐβελτίωσαν διὰ τοῦτο πολὺ τὴν τύχην τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη, ἐκτὸς τῶν φόρων ἐκείνων, νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὴν συντήρησιν τεσσάρων κυβερνήσεων ἀντὶ μιᾶς· ἐνῷ οἱ πόροι αὐτοῦ ἠλαττώθησαν οὐ μόνον διὰ τὴν καταστροφὴν πάσης ἐμπορίας ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ρωμαῖοι ἐσφετερίσθησαν τὴν ἐπικαρπίαν τῶν ἀργυρίων, τῶν χρυσωρυχείων καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν πολὺ συμφερώτερον ταύτης τῆς ὑποτιθεμένης αὐτονομίας ἤθελεν εἶναι εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἐὰν ἡ χώρα αὐτῶν μετεβάλλετο ἁπλῶς εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Τὸ δὲ πάντων ἴσως δεινότερον, οἱ Ρωμαῖοι ἠνάγκασαν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν διατελέσαντάς ποτε Μακεδόνας, δηλαδὴ ὅλους τοὺς πλουσίους, τοὺς ἐγκρίτους πολίτας νὰ μεταναστεύσωσιν, ἐπὶ ποινῇ θανάτου,

Νομίσματα Γενθίου.

α') Κεφαλὴ Γενθίου φοροῦντος καυσίαν. Ναῦς καὶ ἐπιγραφὴ ἑλληνική.

β') (Μακεδονικὴ ἀσπίς. Κρόνος μετὰ παραγναθίδων καὶ ἐπιγραφὴ ἑλλην.)

(2) Ὁ Κόϊντος Μάρκιος Φίλιππος εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν νότιον Μακεδονίαν διὰ τοῦ Ὀλύμπου πρὶν ἢ ἔλθῃ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος.

εἰς τὴν Ἰταλίαν· καὶ τοῦτο διότι ἡ παρουσία αὐτῶν δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ εἰσαχθὲν ἤδη εἰς τὴν Μακεδονίαν δημοκρατικὸν πολίτευμα! Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μεταχειρίσθησαν καὶ τοὺς Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς Γένθιος, συμμαχήσας ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ Περσέως, συγκατετροπώθη μετ' αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τῶν ἐσχάτως ἐπίσης μετὰ τοῦ Περσέως, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ταχθέντων Ἠπειρωτῶν ἐπεχείρησεν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος συστηματικὴν λεηλασίαν, καταστρέψας μὲν 70 αὐτῶν πόλεις, ἐξανδραποδισάμενος δὲ 150.000 ἀνθρώπων. Ὡσαύτως ἐτιμωρήθη καὶ ὁ Εὐμένης, διότι, ἀκμάζοντος τοῦ πολέμου, ἐνόησεν ὁπόσον ὀλεθρίως εἶχε πολιτευθῆ καὶ ἐπεχείρησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Περσέως (1). Οἱ Ρωμαῖοι ἐνίσχυσαν ἤδη τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν πρὸς βλάβην τοῦ Εὐμένους (2), καθὼς πρότερον εἶχον προάξει αὐτὸν τοῦτον τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου πρὸς βλάβην τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Περσέως. Τελευταῖον οἱ Ρόδιοι, οἱ θελήσαντες ὁμοίως νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πτῶσιν τῆς Μακεδονίας (3), ἐστερήθησαν τὴν Λυκίαν καὶ τὴν Καρίαν, καὶ πολυειδῶς ἐξουδενίσθησαν. Ἵνα δώσωμεν δ' ἔννοιάν τινα τῆς ταπεινώσεως μεθ' ἧς ἅπαντα ἐν γένει τὰ ἑλληνικὰ κράτη ἐπολιτεύοντο τότε πρὸς τοὺς Ρωμαίους, παραθέτομεν αὐτολεξεὶ τὸ ἀκόλουθον τοῦ Πολυβίου χωρίον, περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας ἐπέτυχε τότε τὴν τῶν ρωμαίων εὔνοιαν. «Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἦλθε, λέγει ὁ Μεγαλοπολίτης ἱστορικός, καὶ Προυσίας ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ρώμην, συγχαρησόμενος τῇ συγκλήτῳ καὶ τοῖς στρατηγοῖς ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν. Ὁ δὲ Προυσίας οὗτος οὐδαμῶς γέγονεν ἄξιος τοῦ τῆς βασιλείας προσχήματος· τεκμήραιτο δ' ἄν τις ἐκ τούτων. Ὅς γε πρῶτον μέν, πρεσβευτῶν παραγεγονότων ρωμαϊκῶν πρὸς αὐτόν, ἐξυρημένος τὴν κεφαλήν, καὶ πίλεον ἔχων, καὶ τήβενναν, καὶ καλικίους ἀπήντα τούτοις, καὶ καθόλου τοιαύτῃ διασκευῇ κεχρημένος οἵαν ἔχουσιν οἱ προσφάτως ἠλευθερωμένοι παρὰ Ρωμαίοις, οὓς καλοῦσι «λιβέρτους». Καὶ δεξιωσάμενος τοὺς πρεσβευτάς, «ὁρᾶτε, ἔφη, τὸν ὑμέτερον λίβερτον ἐμέ, πάντα βουλόμενον χαρίζεσθαι καὶ μιμεῖσθαι τὰ παρ' ὑμῖν» Ἧς ἀγεννεστέραν φωνὴν οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν. Τότε δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον γενόμενος τὴν εἰς τὴν σύγκλητον, στὰς κατὰ τὸ θύρετρον ἀντίος τοῦ συνεδρίου, καὶ καθεὶς τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας, προσεκύνησε τὸν οὐδὸν καὶ τοὺς καθημένους, ἐπιφθεγξάμενος «χαίρετε, θεοὶ σωτῆρες»· ὑπερβολὴν οὐ καταλιπὼν ἀνανδρίας, ἅμα δὲ καὶ γυναικισμοῦ καὶ κολακείας, οὐδενὶ τῶν ἐπιγενομένων. Ἀκόλουθα δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὴν κοινολογίαν εἰσελθὼν ἐπετελέσατο, περὶ ὧν καὶ τὸ γράφειν ἀπρεπὲς ἂν ἦν. Φανεὶς δὲ τελέως εὐκαταφρόνητος ἀπόκρισιν ἔλαβε δι' αὐτὸ τοῦτο φιλάνθρωπον».

Ὁ Περσεὺς ἐπὶ νομίσματος

Ὁ βασιλεὺς Περσεὺς καὶ τὰ τέκνα του πρὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου εἶναι ἑστημένον τρόπαιον (Μετάλλιον τῆς οἰκογ. Αἰμιλίου).

(1) Ταῦτα δὲν εἶναι ἀκριβῆ. Ἡ κατὰ τοῦ Εὐμένους δυσμένεια τῆς Ρώμης προῆλθε, φαίνεται, ἀπὸ διαβολῶν τινων καὶ ῥαδιουργιῶν, οὐχὶ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἀπιστίας.

(2) Ὁ Εὐμένης οὐδὲν ἀπώλεσεν ἐν Ἀσίᾳ· ἀφῃρέθη μόνον τὴν Αἶνον καὶ τὴν Μαρώνειαν ἐν Εὐρώπῃ.

(3) Καὶ τοῦτο εἶναι ἀνακριβές. Οἱ Ρόδιοι ἁπλῶς ἐμεσίτευσαν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, κατὰ δολίαν εἰσήγησιν τοῦ Κοΐντου Μαρκίου Φιλίππου.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἡ ταπείνωσις δὲν ἦτο ἔτι τοσοῦτον αἰσχρά· καὶ ἐνταῦθα ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν κοινῶν ἐκείνων συμφορῶν καὶ ἐπέτυχον οὕτω παρὰ τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου τὴν εἰς αὐτοὺς παραχώρησιν τῆς Δήλου καὶ τῆς Λήμνου. Ἔπειτα ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἕτερα δεινά, ἡ ἐρήμωσις τῆς χώρας ἕνεκα πολλῶν αἰτιῶν, μάλιστα δ' ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, ἡ ἀδιόρθωτος τῶν πόλεων, ἡ ἀντιζηλία καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαι ὀλέθριαι διαιρέσεις, ἡ κακοήθεια πλείστων πολιτῶν προθύμων νὰ αἰσχροκερδήσωσιν ἐκ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος· οἱ δὲ Ρωμαῖοι δὲν ἔπαυον ἐπιτηδείως ὠφελούμενοι ἀφ' ὅλων τούτων τῶν δεινῶν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Βοιωτίαν, ἐπὶ τῇ ἁπλῇ καταμηνύσει ἀνθρώπων μοχθηρῶν, συνελήφθησαν πολλοὶ τῶν χρηστοτέρων πολιτῶν ὡς διατελέσαντες δῆθεν ὀπαδοὶ τοῦ Περσέως καὶ ἀπήχθησαν εἰς Ἰταλίαν. Τὰ αὐτὰ ἐγένοντο καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἂν καὶ εὐσχημότερον ὁπωσοῦν. Ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος, ἀρχηγὸς τῆς σωφρονεστέρας μερίδος ἦτο ὁ καλὸς κἀγαθὸς Λυκόρτας ὁ τοῦ Πολυβίου πατήρ. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ ὠνίου Καλλικράτους, ἐσυκοφάντησαν παρὰ τοῖς πρέσβεσι τῶν Ρωμαίων τοὺς ἐγκριτωτέρους τῶν πολιτῶν, τὸν ἀριθμὸν 1.000, ὡς συνεννοηθέντας πρὸς τὸν Περσέα. Ἡ κατηγορία ὑπεβλήθη εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον· καὶ ἐνταῦθα οἱ πρέσβεις ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ μεταβῶσιν οἱ χίλιοι ἐκεῖνοι εἰς Ρώμην διὰ ν' ἀπολογηθῶσιν ἐκεῖ (1). Οἱ ἐπίσημοι οὗτοι πολῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πολύβιος, ἐκρατήθησαν εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ 17 ὅλα ἔτη, ὡς ὅμηροι, καὶ μόλις τῷ 151, μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν, ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας, ὄντας περὶ τοὺς 300, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα (2). Ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν παρώξυνε τὸ κατὰ τῆς Ρώμης μῖσος καθ' ὑπερβολήν,

Προυσίας Β'

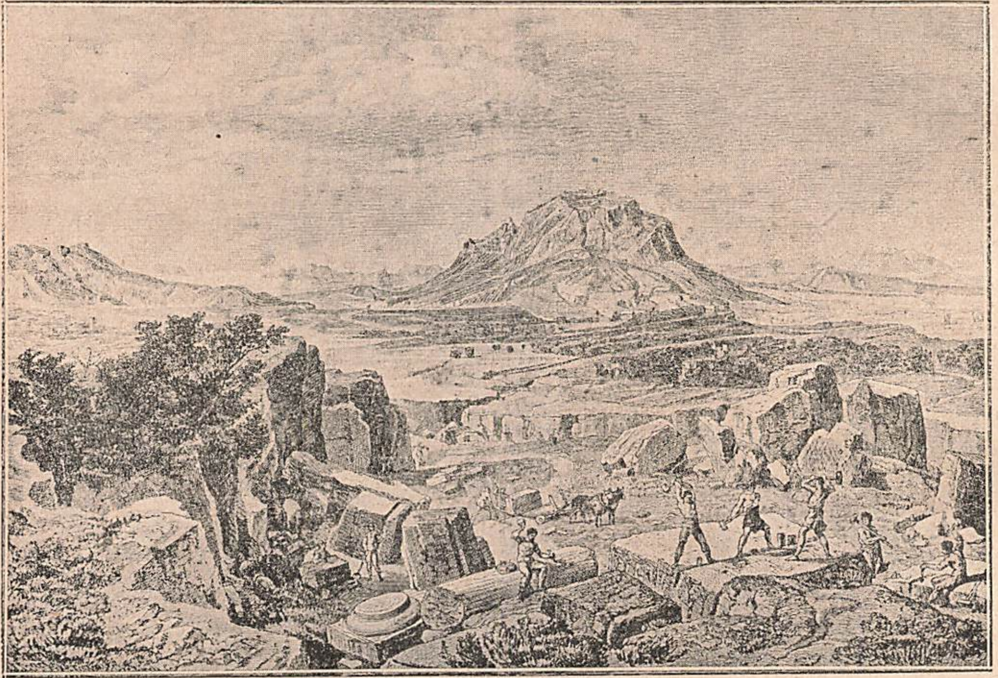
(1) Τοῦτο ἐγένετο διότι εἷς τῶν διαβληθέντων εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐπιφανῶν Ἀχαιῶν, Ξένων ὁ Πατρεύς, ἀπολογούμενος ἐν τῇ ἀχαϊκῇ συνόδῳ ἐνώπιον τῶν ρωμαίων πρέσβεων, ἐξαίρων τὸ ψευδὲς τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν, ἐκήρυξεν, ἐμφαντικῶς, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ δικασθῇ καὶ ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ ἐν Ρώμῃ, ἵνα ἀποδείξῃ τὸ ψευδὲς τῆς κατηγορίας. Τῆς τοιαύτης διακηρύξεως τοῦ Ξένωνος ἐπελάβοντο οἱ πρέσβεις ὡς προφάσεως εὐσχήμου ἵνα ἀξιώσωσι τὴν εἰς Ρώμην χάριν τῆς γενησομένης δίκης μετάβασιν τῶν κατηγορουμένων, ἵνα δικασθῶσιν ἐνταῦθα. Ἀλλ' οἱ χίλιοι οἱ πεμφθέντες εἰς Ἰταλίαν κατ' ἐκλογὴν τῶν ρωμαίων πρακτόρων, ἀντὶ νὰ δικασθῶσιν ἐν Ρώμῃ, διεσπάρησαν εἰς τὰς λατινικὰς πόλεις ὡς ἐξόριστοι ἄνευ δίκης καὶ καταδίκης.

(2) Ἡ ἐπάνοδος εἰς τοὺς τριακοσίους ἐπετράπη διὰ τῶν διηνεκῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πολυβίου, ὅστις ἀπολαύων μεγίστης τιμῆς καὶ εὐνοίας παρὰ τῇ φιλελευθέρῳ πολιτικῇ μερίδι τῆς ρωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Σκιπίωσιν ἐνήργησε πολλάκις νὰ προταθῇ τὸ ζήτημα ἐν τῇ ρωμαϊκῇ συγκλήτῳ, ἀλλὰ πάντοτε ἀπετύγχανεν ἕνεκα τῆς ἀντιπράξεως τῆς ὑπὸ τὸν Πόρκιον Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον ἀντιθέτου συντηρητικῆς πολιτικῆς μερίδος. Τέλος δέ, ὅτε ὁ Πολύβιος, κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συναίνεσιν τοῦ Π. Κάτωνος, ἀγορεύων οὗτος ἐν τῇ συγκλήτῳ ὑπεστήριξε τὴν τοῦ Πολυβίου αἴτησιν μετὰ χαρακτηριστικῆς μὲν ἀγροικίας, ἀλλὰ καὶ ἐπικαίρως καὶ ἀποτελεσματικῶς, εἰπὼν κατὰ Πολύβιον ΑΕ', 6. 1—4(«ὥσπερ οὐκ ἔχοντες ὃ πράττομεν καθήμεθα τὴν ἡμέραν ὅλην περὶ γεροντίων Γραικῶν ζητοῦντες πότερον ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἢ τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ νεκροφόρων ἐκκομισθῶσιν».

Κατὰ Παυσαν. ΛΖ', 1 «ἐν τῇ στοᾷ τῇ παρὰ τῇ Δεσποίνῃ (ἐν Λυκοσούρᾳ τῆς Ἀρκαδίας). . . . . ἐπὶ τῷ τετάρτῳ (τύπῳ) Πολύβιος ὁ Λυκόρτα (ἐστίν)· καί οἱ ἐπίγραμμά ἐστιν, ἐξ ἀρχῆς τε μὴ ἂν σφαλῆναι τὴν Ἑλλάδα, εἰ Πολυβίῳ τὰ πάντα ἐπείθετο, καὶ ἁμαρτούσῃ δι' ἐκεῖνον βοήθειαν αὐτῇ γενέσθαι μόνον».

ἀλλ' ἀκαίρως· διότι τί ἠδύνατο ἡ ἀσθενὴς Ἑλλάς, διῃρημένη μάλιστα εἰς ρωμαΐζοντας καὶ μὴ ρωμαΐζοντας, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι μετὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συμβάντα θάνατον τοῦ Λυκόρτα δὲν ηὐτύχησαν πλέον νὰ λάβωσιν ἀρχηγὸν διακρινόμενον ἐπὶ χρηστότητι τοὐλάχιστον, ἂν ὄχι ἐπὶ ἱκανότητι; Ὁ ἐν ἔτει 150 προχειρισθεὶς στρατηγὸς Δίαιος, εἷς τῶν 300, δωροδοκεῖται 3 τάλαντα. ὑπὸ τοῦ προηγουμένου στρατηγοῦ, τοῦ σπαρτιάτου Μεναλκίδου, ἵνα σώσῃ αὐτὸν κατηγορηθέντα ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας τὴν Σπάρτην. Καὶ ἤδη ὁ Δίαιος, κινδυνεύων ὡσαύτως νὰ κατηγορηθῇ διά τε τὴν δωροδοκίαν ταύτην καὶ ἄλλας καταχρήσεις. ζητεῖ νὰ περισπάσῃ τὴν κοινὴν προσοχὴν καὶ προκαλεῖ νέας διενέξεις πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις ἀείποτε ἐπόθει ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις ὑποβάλλεται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν βουλήν, ἥτις ἀποφαίνεται ὅτι θέλει πέμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους ν' ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τόπου περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ δὲ Ἀχαιοί, προτρεπόμενοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἑπομένου ἔτους Δαμοκρίτου, ἑνὸς ὄντος ὡσαύτως τῶν 300, δὲν περιμένουσι τὴν ἀπόφασιν τῶν Ρωμαίων. ἀναβαλόντων ἐπίτηδες, ὡς φαίνεται, τὴν ἀποστολὴν τῆς πρεσβείας· ἀλλ' ἐπιτίθενται κατὰ τῆς Σπάρτης τόσῳ μᾶλλον θαρραλέως ὅσῳ πρὸ μικροῦ νέα παρήχθησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐν Μακεδονίᾳ πράγματα. Τῷόντι τῷ 150 ἀνὴρ τολμητίας, ὀνόματι Ἀνδρίσκος, καλῶν δὲ ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως, διὸ καὶ ψευδοφίλιππος ἀποκαλεῖται, ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ δυσαρεσκείας, ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν βασιλέα, τῇ συνδρομῇ θρᾳκῶν τινων ἡγεμόνων, κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν ἅπασαν, ἠπείλησε τὴν Θεσσαλίαν, καί, κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἐνίκησε τὸν ρωμαῖον στρατηγὸν Ἰουβέντιον. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀνδρίσκος ἡττᾶται καὶ αἰχμαλωτεύεται ἐν ἔτει 148 ὑπὸ ἑτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Μετέλλου, ὅστις διὰ τὴν ταχεῖαν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τούτου ἔλαβεν, ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ «μακεδονικοῦ»· αἱ δὲ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐχθροπραξίαι τῶν Ἀχαιῶν κατέπαυσαν διὰ τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πραγμάτων, ἐπὶ τῆς στρατηγίας τοῦ Διαίου, διαδόχου ἀναδειχθέντος τοῦ Δαμοκρίτου. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐν ἀρχῇ τοῦ 147, ἦλθε τελευταῖον ἡ πρὸ πολλοῦ ἀναγγελλομένη πρεσβεία, ἡ περὶ τὸν Αὐρήλιον Ὀρέστην, ὅστις, παρασταθεὶς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον, εἶπεν ὅτι ἡ βουλὴ τῶν Ρωμαίων νομίζει δίκαιον οὐ μόνον ἡ Σπάρτη ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Ἡράκλεια ἡ πρὸς Οἴτῃ καὶ οἱ ἐν Ἀρκαδίᾳ Ὀρχομένιοι νὰ χωρισθῶσι τοῦ ἀχαϊκοῦ συνεδρίου. Ἡ ἀξίωσις αὕτη ἠρέθισε τὰ πνεύματα καὶ οἱ πρέσβεις περιυβρίσθησαν. Ἡ δὲ ρωμαϊκὴ βουλή, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον καρχηδονικὸν πόλεμον, ἔτι δὲ καὶ τὸν οὐδὲν ἧττον δυσχερῆ ἰβηρικόν. ἔκρινεν εὔλογον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ μετριοφρονήσῃ· καὶ ἔπεμψε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 147, νέαν πρεσβείαν ἐπιτετραμμένην νὰ συμβιβάσῃ τὴν μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀχαιῶν διαφοράν, μηδένα λόγον ποιοῦσα τῆς εἰς τὸν Ὀρέστην γενομένης ὕβρεως. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ πρεσβεία ἀπῆλθεν ἄπρακτος. Ὁ δὲ τότε προχειρισθεὶς στρατηγὸς Κριτόλαος, καὶ οὗτος εἷς ὢν τῶν 300, παρεσκευάσθη ἐντὸς τοῦ χειμῶνος εἰς πόλεμον, κατέπεισε τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἐπισήμως κατὰ τῆς Σπάρτης, συνεμάχησε μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων καὶ ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 146 τὴν πολιορκίαν τῆς Ἡρακλείας τῆς πρὸς Οἴτῃ, ἥτις, ἅμα μετὰ τὴν διακήρυξιν τοῦ Ὀρέστου, ἀπέστη τῆς συμπολιτείας. Ὁ κατατροπώσας τὸν Ἀνδρίσκον Μέτελλος, ἀνὴρ ὢν εὐγενὴς καὶ ἐπιεικής, εἶχε προσπαθήσει, δι' ἐπανειλημμένων παραινέσεων, ν' ἀποτρέψῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν τούτων, αἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῆς Ρώμης εἰμὴ ὡς κατ' αὐτῆς γινόμεναι· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ τότε ἐπῆλθεν ἐκ Μακεδονίας κατὰ τοῦ πολιορκοῦντος τὴν Ἡράκλειαν Κριτολάου.

Ὁ δέ, καίτοι ἦρχε στρατοῦ ἀξιολόγου, ὑποχωρεῖ ἀμέσως, ἀλλ' ἡττᾶται ὁλοσχερῶς περὶ Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος, εἰς μάχην μετὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ἄφαντος, εἴτε καταποντισθεὶς εἴτε πιὼν κώνειον. Καὶ τὴν μὲν στρατηγίαν τῶν 'Αχαιῶν ἀναλαμβάνει κατὰ τὸν νόμον ὁ τοῦ προηγουμένου ἔτους στρατηγὸς Δίαιος, ὁ δὲ Μέτελλος διατρίψας ἐπί τινα καιρὸν εἰς Θήβας ἔρχεται

Καταστροφὴ τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μομμίου (κατὰ παλαιὰν χαλκογραφίαν)

ἤδη εἰς τὸν 'Ισθμὸν καὶ προτείνει πάλιν εἰρήνην ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ περισταλῇ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἰς τὰς κυρίως ἀχαϊκὰς πόλεις. 'Αλλ' ὁ Δίαιος ἐπιμένει, ἐπιχειρεῖ νέας στρατολογίας καὶ διενεργεῖ κατὰ τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν νέαν σύνοδον τὴν ἐπικύρωσιν μὲν ἑαυτοῦ ὡς στρατηγοῦ, τὴν ἀπόρριψιν δὲ τῶν ἐπιεικῶν προτάσεων τοῦ Μετέλλου. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνει ἐξ 'Ιταλίας εἰς τὸν ἰσθμὸν μετὰ στρατοῦ ἄλλου ὁ ὕπατος Λεύκιος Μόμμιος, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ βουλὴ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀχαϊκοῦ τούτου πολέμου. Ὁ Μόμμιος ἦτο παντάπασι διάφορος τοῦ Μετέλλου, ἀνὴρ τραχὺς καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἀλλότριος (1)· ἀποπέμψας δὲ ἀμέσως ἐκεῖνον εἰς Μακεδονίαν, ἥτις τότε μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, κατατροπώνει περὶ τὸν ἰσθμὸν

(1) Ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Μόμμιος σκληρὸν καὶ βράβαρον ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Πελοποννήσῳ, ἔπραξε τοῦτο ζητῶν ρητῇ ἐντολῇ τῆς συγκλήτου κατὰ τὸ ἀκριβῶς προδιαγεγραμμένον ὑπὸ τῆς συγκλήτου σχέδιον. Ἄλλως ὁ ἀνήρ, καίπερ ὢν ἀπαίδευτος, δὲν ἦτο τοσοῦτον σκαιὸς καὶ μισόκαλος, ὅσο παρίσταται συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ. 'Ηγωνίσθη μάλιστα μετ' ὀλίγον, συνεργίᾳ καὶ συνδρομῇ τοῦ μεγάλου Πολυβίου ἵνα ἐπανορθώσῃ μέρος τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀκουσίως πραχθέντων καὶ ἐργασθῇ φιλανθρωπότερον ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ('Ιδ. τὰ περὶ τούτου διὰ μακρῶν ἐκτεθειμένα ἐν τῇ ὑφ' ἡμῶν ἐξελληνισθείσῃ τοῦ Hertzberg. 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Τόμ. Α' σ. 360—370)

τὸν Δίαιον (1), κυριεύει ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον, φονεύει ἅπαντας τοὺς πολίτας αὐτῆς, ἐξανδραποδίζεται τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἁρπάζει τὰ πολυτιμότερα ἀριστοτεχνήματα, ὄχι διότι ἀπέδιδεν ἀξίαν τινὰ εἰς αὐτὰ ἀλλὰ διὰ νὰ κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, κατὰ τὸ τότε παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἐπικρατῆσαν ἔθος· καὶ τελευταῖον καταπυρπολεῖ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν, ἥτις ἔκτοτε ἔμεινε περὶ τὰ 100 περίπου ἔτη ἔρημος. Ἔπειτα δὲ περιελθὼν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον καταβάλλει τὰ τείχη τῶν πόλεων ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀφοπλίζει τοὺς κατοίκους, διαλύει τὰ συνέδρια τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Βοιωτῶν, καταλύει τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, εἰσάγων ἁπανταχοῦ τὴν τιμοκρατίαν, ἀπαγορεύει τὴν ἔγκτησιν, καταδικάζει τοὺς μὲν Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Εὐβοεῖς νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν 100 τάλαντα, τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς εἰς τὴν Σπάρτην 200, καὶ ἐπιβάλλει εἰς ὅλας τὰς μεταλαβούσας τοῦ ἀγῶνος πόλεις φόρον ἐτησίως πληρωτέον εἰς τὴν Ρώμην. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς δὲν φαίνεται μεταβληθεῖσα ἔκτοτε εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν· τοῦτο δὲν ἐγένετο εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Οἱ πλεῖστοι μάλιστα τῶν προεκτεθέντων ἐπαχθῶν φόρων ἀνεκλήθησαν μετ' ὀλίγον διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Πολυβίου· αἱ δὲ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξηκολούθησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπολαμβάνουσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρώμης αὐτονομίαν τινά, ἥτις ὅμως, καθὼς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ προσεχεῖ βιβλίῳ, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ εὔσχημός τις δουλεία.

Εἰς τοῦτο ἀπέληξεν ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Φλαμινῖνος τοσοῦτον πανηγυρικῶς, πρὸ ἐνιαυτῶν πεντήκοντα, εἶχεν ἀνακηρύξει ἐν Κορίνθῳ. Οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἐχώρισαν τότε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἵνα εὐχερέστερον καταβάλωσιν αὐτόν, ἔπειτα διὰ νέων πρεσβειῶν καὶ νέων ἐλευθερίας ἐπαγγελιῶν ἐχώρισαν τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἰδίως παρέλυσαν τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἵνα εὐχερέστερον ὑπαγάγωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ τοῦτο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸ μέρος. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι πολλάκις εἴπομεν· ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν αὖθις ὅτι ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ἔκλυσις, εἰς ἣν εἶχε περιέλθει τότε ἡ Ἑλλάς, ὑπεβοήθησε πολὺ τὴν ἐπιτηδείαν ἐκείνην πολιτικήν. Ὁ Πολύβιος, αὐτόπτης τῶν πραγμάτων ἱστορικός, ἔγραψεν εἰκόνα θλιβερὰν τῆς ὀλιγανθρωπίας καὶ ἐρημίας τῆς τότε Ἑλλάδος, κύριον τοῦ κακοῦ τούτου αἴτιον θεωρῶν τὴν ἀλαζονείαν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ραθυμίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοιαύτη δέ, ἐπιφέρει, ἐπεκράτησε κατὰ τὰς πόλεις, ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ἁλώσεως Κορίνθου, ἀκρισία, ταραχή, δυσθυμία, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων παρεφρόνησαν, πολλοὶ ἐγένοντο αὐτόχειρες, ἅπαντες δὲ κατήντησαν νὰ ὑπολαμβάνωσιν ὡς εὐεργέτημα τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες διὰ στόματος τὴν παροιμίαν «εἰμὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν» (2). Τὰ τοιαῦτα δὲ

(1) Ἡ μάχη ἐγένετο ἐν τῇ θέσει τῇ καλουμένῃ Λευκοπέτρᾳ ἐν τῷ Ἰσθμῷ. Ὁ Δίαιος μετὰ τὴν ἧτταν ἀπέδρα εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα Μεγαλόπολιν ἐφόνευσεν ἐν πρώτοις τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἶτα δὲ παραδοὺς εἰς φλόγας τὴν οἰκίαν ἐθανάτωσεν ἑαυτὸν λαβὼν φάρμακον.

(2) Καὶ ὅμως τὸ ἀνὰ τὸ στόμα τῶν συνετωτέρων Ἑλλήνων περιφερόμενον λόγιον ἦν τότε «Οὐκ ἂν ἐσώθημεν, εἰμὴ ταχέως ἀπωλόμεθα». Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐκ τῆς ἑλληνοκοπίας καὶ ὀχλοκοπίας καὶ πραγματοκοπίας τῶν περὶ τὸν Κριτόλαον καὶ Δίαιον δημαγωγῶν δημιουργηθεῖσα κατάστασις. Ὁ Πολύβιος ἀπαριθμῶν πάσας τὰς συμφοράς, αἵτινες ἀπὸ τῆς εἰς Εὐρώπην διαβάσεως τοῦ Ξέρξου μέχρι τῆς ἁλώσεως Κορίνθου ἐνέσκηψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν τελευταίαν θεωρεῖ δεινοτάτην, οὐχὶ διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἀλλὰ διὰ τὴν ἐλεεινότητα τῶν παθῶν τῶν ἐπαγαγόντων ταύτην ἑλλήνων δημαγωγῶν, θεωρεῖ δὲ ὑπὸ

δὲν συνέβαινον μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὰ κοινὰ τῶν Βοιωτῶν πράγματα, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, περιέστησαν εἰς τοσαύτην καχεξίαν ὥστε ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε σχεδὸν ἔτη τὸ δίκαιον δὲν διεξήχθη παρ' αὐτοῖς οὔτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων οὔτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων· καὶ τὰ μὲν δημόσια χρήματα κατεδαπανῶντο εἰς μισθοδοσίας τοῦ πλήθους, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ περιουσίαι δὲν κατελείποντο πλέον οὔτε εἰς τοὺς συγγενεῖς οὔτε εἰς τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους, ἀλλὰ κατησωτεύοντο εἰς εὐωχίας καὶ μέθας, «ὥστε πολλοὺς εἶναι Βοιωτῶν οἷς ὑπῆρχε δεῖπνα τοῦ μηνὸς πλείω τῶν εἰς τὸν μῆνα διατεταγμένων ἡμερῶν». Οἱ Αἰτωλοὶ πάλιν ἐξηκολούθουν διάγοντες τὸν βίον ἀπὸ ληστείας· καὶ ἐνόσῳ μὲν ἠδύναντο νὰ λεηλατῶσι τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἐκ τούτων ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, θεωροῦντες πᾶσαν γῆν πολεμίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, γενομένης τῆς τῶν Ρωμαίων ἐπεμβάσεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ πορθῶσι τὴν Ἑλλάδα, κατήντησαν εἰς ἑαυτούς, δηλαδὴ εἰς δεινοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ φοβερὰς κατ' ἀλλήλων σφαγάς, ὥστε ἀπεθηριώθησαν τὰς ψυχὰς καὶ μηδὲ ὑπετάσσοντο πλέον εἰς τοὺς προεστῶτας αὐτῶν καὶ ἄρχοντας· δι' ὅπερ ἦν ἀκρισίας καὶ παρανομίας καὶ φόνου πλήρη τὰ κατὰ τὴν Αἰτωλίαν». Παραπλήσια δὲ τούτοις συνέβαινον καὶ κατὰ τὴν Ἤπειρον. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι τοιαύτη ἐλευθερία δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ πολὺ καὶ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον ἀνάγκην ὑπερβολικῆς τέχνης ἵνα καταλύσωσιν αὐτήν.

Ὁ δ' ἱστορικὸς Πολύβιος, παρὰ τοῦ ὁποίου διδασκόμεθα ταῦτα πάντα, εἶναι ἴσως ὅ,τι κάλλιστον παρήγαγεν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τῆς αὐτονομίας περίοδον. Ὁ Πολύβιος ἐγεννήθη ἐν Μεγάλῃ πόλει τῷ 205 καὶ ἀπέθανε τῷ 123. Ἀσκηθεὶς ἐκ νεότητος εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ πράγματα ὑπὸ τὸν πατέρα αὐτοῦ Λυκόρταν καὶ ὑπὸ τὸν Φιλοποίμενα, διατελέσας πρὸς τοῖς ἄλλοις ἵππαρχος τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀπῆλθεν ἔπειτα, τῷ 168, εἰς Ἰταλίαν ὡς εἷς τῶν χιλίων ἐκείνων πολιτῶν οἵτινες κατηγορήθησαν ἐπὶ συνεννοήσει μετὰ τοῦ Περσέως. Ἐκεῖ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ σπουδάσῃ τὴν τῶν Ρωμαίων ἱστορίαν καὶ πολιτείαν· καί, ἐπειδὴ ἡ ἱστορία αὕτη συνεδέετο ἤδη μετὰ τῆς τύχης ὁλοκλήρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐγνώρισεν ἀκριβέστερον ἴσως παντὸς ἄλλου τὴν ὅλην σύγχρονον τῆς περιόδου ἐκείνης ἱστορίαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν θεωρητικὴν ἁπλῶς μελέτην, ἀλλά, φύσει καὶ ἕξει πρακτικὸς ὢν ἀνὴρ καὶ σχετισθεὶς ἐν Ρώμῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις μετὰ τοῦ περιωνύμου Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου, τοῦ ἐκπορθητοῦ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς ἐν Ἰβηρίᾳ Νουμαντίας, παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν στρατειῶν καὶ δὲν ἔπαυσεν οὕτως ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν διδασκόμενος τὰ κατὰ τὴν κοσμοκράτορα πόλιν. Οὕτω δὲ πολυτρόπως παρασκευασθεὶς ἔγραψε καθολικὴν ἱστορίαν εἰς βιβλία 40, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταλύσεως Κορίνθου καὶ Καρχηδόνος. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων δὲν σῴζονται κατὰ δυστυχίαν ἀκέραια εἰμὴ τὰ πρῶτα 5, τῶν δὲ λοιπῶν ὀλίγα μόνον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ τὸ τοῦ Πολυβίου ἔργον, καίτοι τοσοῦτον ἠκρωτηριάσθη, θεωρεῖται μέχρι τῆς σήμερον ὡς ἓν τῶν καλλίστων προϊόντων τῆς ἱστορικῆς τέχνης. Δὲν ἔχει βεβαίως τὴν χάριν τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἔχει τὸ δραματικὸν τοῦ Θουκυδίδου πάθος· δὲν ἔχει τὴν ἀττικὴν περὶ τὸ λεκτικὸν καθαρό-

---

τὴν ἔποψιν ταύτην τὴν τῆς Καρχηδόνος πανωλεθρίαν προτιμοτέραν τῆς ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐνδοξότερον ἐπελθοῦσαν («οὐ γὰρ μόνον ἀφ' ὧν ἔπαθον ἐλεῆσαι τις ἂν τοὺς Ἕλληνας, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἔ π ρ α ξ α ν· δοκοῦντος γοῦν μεγίστου πάθους γεγονέναι τοῦ περὶ τοὺς Καρχηδονίους οὐκ ἔλαττον ἄν τις ἡγήσαιτο, κατὰ δέ τι μεῖζογ τὸ περὶ τὴν Ἑλλάδα τότε συμβὰν (Πολυβ. ΛΗ' 3, 3—5).

τητα τοῦ Ξενοφῶντος, ἔχει ὅμως προτέρημά τι δι' ὃ ἀνεδείχθη πολὺ τῶν προκατόχων ἐκείνων ἀνώτερος καὶ προσήγγισε μᾶλλον εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, τοῦτο, ὅτι, πρὸς τῇ ἀκριβεῖ καὶ εὐκρινεῖ τῶν πραγμάτων ἐκθέσει, καταδεικνύει ἑκάστοτε καὶ τὰ αἴτιααὐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα· διὸ δικαίως ὠνόμασε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ «ἀποδεικτικὴν καὶ πραγματικήν», καὶ κατέστησεν αὐτὴν διδακτικωτάτην εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας παντὸς ἔθνους καὶ παντὸς αἰῶνος. Ἰδίως δὲ παρὰ τοῦ Πολυβίου διδασκόμεθα τὰ κατὰ τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ὁπωσοῦν ἀξία λόγου ἀπόπειρα, ἣν τὸ ἐνταῦθα ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπεχείρησεν ἵνα διατηρήσῃ αὐτοτελῆ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὀφείλει χάριτας πολλὰς εἰς τὸν Πολύβιον· διότι,-διατί νὰ μὴ τὸ ὁμολογήσωμεν;-δι' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρετῶν καὶ κατορθωμάτων ἐκτήσατο ὄνομα μέγα ἔν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, μάλιστα δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ὅτε ἐγένετο καὶ δὲν παύει γινομένη ἀντικείμενον ἀκαταπαύστου μελέτης. Ὥστε τῇ ἀληθείᾳ εὐλόγως μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὑπῆρξε προϊὸν τῆς ἱστορικῆς τοῦ Πολυβίου μούσης μᾶλλον ἢ ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὕτη μοῦσα ὑπῆρξε προϊὸν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας.

Λεγόμενον ἀνάγλυφον τοῦ Πολυβίου ἐκ Κλείτορος

[» Ἐν τῇ ἐκτὸς τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Ἑλλάδι » οὐδεμία ἐπῆλθε σπουδαία μεταβολὴ πραγμάτων πλὴν » ταύτης μόνον, ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος, ἵνα μὴ ἀπαύ» στως ἀσχολῆται περὶ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος καὶ » δέχηται πρεσβείας καὶ πέμπῃ ἐπιτρόπους, τὴν Ἑλ» λάδα ἔθηκεν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μακεδονίας ἀνθυπάτου, ἐπιτετραμ» μένου νῦν νὰ διευθετῇ τὰ ἐν Ἑλλάδι κατὰ καιροὺς ἀναφυόμενα ζητήματα καὶ τὰς » μεταξὺ τῶν πόλεων διαφοράς. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐκτὸς Πελοποννήσου Ἑλλάδι τὸ πρὸ τοῦ » 146 καθεστὼς ἔμεινεν ἄθικτον· ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ τὰ ὅρια τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας » περιωρίσθησαν εἰς τὴν κυρίως Ἀχαΐαν, ἐντεῦθεν δὲ ἥ τε πολιτικὴ ἰσχὺς καὶ ἡ ἠθικὴ δύ» ναμις τῆς συμπολιτείας κατέπεσον, ἀλλ' αἱ ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἀχαΐας πόλεις τῆς Πελο» ποννήσου, ὅσαι δὲν ἔπαθον οἷα ἡ Κόρινθος ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ 146 π. Χ, καὶ » αὐταὶ ἔτι αἱ πρὸ πολλοῦ προσχωρήσασαι εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν πόλεις, Ἄργος, » Σικυών, Κλεωναί, Ἐπίδαυρος, διετήρησαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν αὐτοτέλειαν ὡς *αὐτο» πόλεις*. Τρανὸν τούτου τεκμήριον παρέχουσιν ἡμῖν τὰ κατὰ τὴν μικρὰν πόλιν *Ἐπίδαυ» ρον*. Ἐν μιᾷ τῶν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἐπιφανοῦς ἀρχαιολόγου Π. Καββαδίου πρὸ ὀλίγων » ἐτῶν ἐν ταῖς ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου ἀνασκαφικαῖς αὐτοῦ ἐργασίαις εὑρεθεισῶν » ἐπιγραφῶν, ἀνεγνώσθη ψήφισμα διαλαμβάνον περὶ συνθήκης φιλίας καὶ συμμαχίας » συνομολογηθείσης μεταξὺ τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῶν Ρωμαίων,

« Ἐπεὶ Ἀρχέλοχος Ἀριστοφάντου ἀνὴρ καλὸς κἀγαθὸς ὑπάρχων τάν τε ἀναστροφὰν » καὶ πολιτείαν πεποίηται καλῶς καὶ ἐνδόξως καὶ κατασταθεὶς πρεσβευτὴς εἰς Ρώμην » ὑπὲρ φιλίας καὶ συμμαχίας, τὴν πᾶσαν σπουδὰν καὶ ἐπιμέλειαν ἐποιήσατο πότι καρτε» ρήσας καὶ ἐγένετο φιλία καὶ συμμαχία Ρωμαίοις... ται. πολι...
» τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ τοῦ δόγματος τοῦ γενομένου καὶ παραδοθέντος...

» εἰς τὸ ταμιεῖον καὶ τὰς συμμαχίας ἀνατεθείσας
» ἐν πίνακι χαλκέῳ ἐν τῷ Καπετωλίῳ, τούτων δὲ ἀντίγραφα
» ἀποδέδωκεν εἰς τὸ δαμόσιον, ἔδοξε τοῖς συνέδροις καὶ τῷ δάμῳ
» ἐπαινέ[σαι] 'Αρχέλαον 'Αριστοφάντου ἐπὶ τᾷ καλοκαγαθίᾳ καὶ τοῖς συντετελεσμένοις
» ὑπ' αὐτοῦ γράμμασι καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν [ε]ικόνι χαλκέᾳ, στᾶσαι δὲ αὐτοῦ τὴν
» εἰκόνα ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τοῦ ἱεροῦ τοῦ 'Ασκληπιοῦ, ὁ δὲ ταμίας ὁ κατεσταμέ-
» νος, ὁ τὸ τέταρτον καὶ τριακοστὸν ἔτος δότω τὸ ἀνάλωμα τᾶς εἰ
» κόνος καὶ βάσιος κ[αὶ[ἐκ[δό [τω[ὁ [ἐπιμελητής], ἔμεν δὲ καὶ αὐτῷ καὶ ἐκγόνοις ἀτέ-
» λειαν καὶ ἀ[νε]ις [φορ]ίαν, καλεῖν δὲ αὐτοὺς εἰς προεδρίαν ἐ[ν τοῖς ἀγῶσιν οὓς] ἄγει
» ἁ πόλις, γραψάτω δὲ τὸ ψήφισμα ἐπὶ τὰν βάσιν [ὁ γραμματε]ύς.
» 'Εκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν λοιπὸν ὅτι ἀνὴρ ἐπιδαύριος 'Αρχέλοχος 'Αρι-
» στοφάντου ἐπέμφθη εἰς Ρώμην (κατὰ τὸ περαιτέρω καθορισθησόμενον ἔτος), ἵνα
» συνάψη φιλίαν καὶ συμμαχίαν μεταξὺ 'Επιδαύρου καὶ Ρώμης,κατώρθωσε δὲ νὰ ἐκτελέση,
» μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἐργασάμενος πρὸς τοῦτο, τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ
» ἐντολήν. 'Η σύγκλητος συναινέσασα εἰς τὴν πρότασιν καὶ παράκλησιν τοῦ ἐπισήμου
» ἀπεσταλμένου τῆς 'Επιδαύρου ἐξέδωκε δόγμα συγκλητικὸν ἐπιτρέπον τὴν συνομολό-
» γησιν τῆς περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας συνθήκης καὶ τὸ δόγμα τοῦτο κατετέθη εἰς τὸ
» *ταμιεῖο-* (aerarium), τὸ ταμεῖον δηλονότι τὸ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς συγκλήτου
» ὑπαγόμενον τὸ κείμενον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Κρόν[ου], ἐν ᾧ ταμιείῳ πλὴν τοῦ δημοσίου θη-
» σαυροῦ ἐτίθεντο καὶ ἐπίσημα ἔγγραφα), εἶτα δὲ ἀνεγράφη ἡ συνομολογηθεῖσα συνθήκη
» ἐπὶ χαλκοῦ πίνακος καὶ ἀνετέθη ἐν τῷ Καπετωλίῳ, *ἀντίγραφα* δὲ τοῦ ἐν τῷ χαλκῷ
» πίνακι ἐπισήμου κειμένου ἐδόθησαν εἰς τὸν διαπραγματευσάμενον τὴν συνθήκην πρε-
» σβευτὴν 'Αρχέλοχον, ὅστις καὶ ἐκόμισεν αὐτὸ εἰς τὴν 'Επίδαυρον. Οἱ 'Επιδαύριοι ἀγαλ-
» λόμενοι ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ἤμειψαν τὸν 'Αρχέλοχον περιφανῶς στήσαντες εἰκόνα αὐτοῦ
» (ἀνδριάντα) χαλκοῦν ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τοῦ ἱεροῦ τοῦ 'Ασκληπιοῦ καὶ ἐπὶ τῆς
» λιθίνης βάσεως (τῆς εὑρεθείσης ὑπὸ τοῦ Π. Καββαδίου) τοῦ χαλκοῦ ἀνδριάντος χαρά-
» ξαντες τὸ ἄνω ψήφισμα, δι' οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐδίδετο τοῖς ἐκγόνοις αὐτοῦ ἀτέλεια
» καὶ ἀνεισφορία καὶ προεδρία ἐν τοῖς ἀγῶσιν.

» Καὶ νῦν τίθεται τὸ ζήτημα· ἆρά γε ταῦτα πάντα ἐγένοντο μετὰ τὸ 146 π. Χ. ἢ
» πρότερόν ποτε; Πολλοί εἰσιν οἱ λόγοι οἱ καθιστῶντες ἀναμφίβολον τὴν μετὰ τὸ 146
» π. Χ. συνομολόγησιν τῆς συμμαχίας, διότι πρὸ τοῦ ἔτους τούτου ἡ 'Επίδαυρος ὑπαγο-
» μένη εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν δὲν ἠδύνατο νὰ διαπραγματευθῇ ἀπ' εὐθείας πρὸς
» τὴν Ρώμην περὶ συμμαχίας ἢ περὶ οἱασδήποτε ἄλλης ὑποθέσεως. Αὐτὸ δὲ τὸ μνημο-
» νευόμενον ἔτος τῆς συνομολογήσεως «τὸ τέταρτον καὶ τριακοστὸν» εἶναι τὸ 4ον καὶ 30ὸν
» ἀπὸ τοῦ 146, ἤτοι τὸ 112 π. Χ. Λαμβάνεται δὲ ἐνταῦθα τὸ 146 ὡς ἀρχὴ χρονολογίας
» πρὸς κολακείαν τῶν Ρωμαίων ἵνα *ἐξαρθῶσιν* ἠθικῶς τὰ κατὰ τὸ εἰρημένον ἔτος ὑπὸ
» τῶν Ρωμαίων ἐν Πελοποννήσῳ χάριν τῆς 'Ελλάδος δῆθεν διαπραχθέντα, εἶναι δὲ γνω-
» στὸν ὅτι ὁ Μόμμιος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 146 ἐπιεικῶς φερόμενος πρὸς τοὺς
» Πελοποννησίους ἐπεσκέψατο τὰς διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν 'Επίδαυρον καὶ τὸ
» ἐν αὐτῇ ἱερὸν τοῦ 'Ασκληπιοῦ, ἀναθεὶς καὶ ἄγαλμα Νίκης τῷ 'Ασκληπιῷ (εἰ καὶ τὸ
» ἄγαλμα τοῦτο εὗρε κείμενον ἔκπαλαι ἐν τῷ ἱερῷ καὶ ἐσφετερίσατο αὐτό) καὶ ἀναγρά-
» ψας ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ βάθρου

Λεύκιος Μόμμιος στρατηγὸς
ὕπατος Ρωμαίων
'Απόλλωνι, 'Ασκληπιῷ, 'Υγιείᾳ

» Ὅτι ἡ Ἐπίδαυρος μετὰ τὸ 146 συνωμολόγησε συνθήκην φιλία
» πρὸς τοὺς Ρωμαίους μαρτυρεῖται ἐκ τούτου, ὅτι μέχρι τοῦ ἔτους
» ριοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ ἐπολέμησ
» τῶν Ρωμαίων ἐν τῇ μάχῃ τῆς Λευκοπέτρας, ὅπου ἔπεσον 152
» ματα ὡς καὶ τὰ τῶν πολιτῶν τῶν ἄλλων πόλεων τῆς συμπο
» γραφῇ ἀρχομένη ὧδε·

» Οἵ δε ἀπέθανον ἐν τᾷ παρατάξει ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ Δυμ
» διοι, Ἐπιδαύριοι»].

Ἐνῷ δὲ ὁ ἑλληνισμὸς κατέτριβεν, ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγα
νας αὐτοῦ δυνάμεις εἰς ἀσκόπους ἐμφυλίους πολέμους

ουσαλὴμ «Συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων», τὸ ὁποῖον ἀπεφάσιζε
αίων ὑποθέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς ἤρχιζε νὰ ἐπε-
τὰς νεωτέρας τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεάς, ὥστε περὶ τοὺς χρόνους
ὀλίγον παρ' αὐτοῖς μερίς τις νεωτερίζουσα καὶ προσφιλῶς ἔχουσα

» Ὅτι ἡ Ἐπίδαυρος μετὰ τὸ 146 συνωμολόγησε συνθήκην φιλίας καὶ συμμαχίας » πρὸς τοὺς Ρωμαίους μαρτυρεῖται ἐκ τούτου, ὅτι μέχρι τοῦ ἔτους ἐκείνου οἱ Ἐπιδαύ- » ριοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ ἐπολέμησαν ἐκθύμως ἐναντίον » τῶν Ρωμαίων ἐν τῇ μάχῃ τῆς Λευκοπέτρας, ὅπου ἔπεσον 152 Ἐπιδαύριοι, ὧν τὰ ὀνό- » ματα ὡς καὶ τὰ τῶν πολιτῶν τῶν ἄλλων πόλεων τῆς συμπολιτείας εὕρηνται ἐν ἐπι- » γραφῇ ἀρχομένῃ ὧδε·

» Οἵ δε ἀπέθανον ἐν τᾷ παρατάξει ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ Δυμῶνες, Ἰσμηνᾶται, Λευκά- » διοι, Ἐπιδαύριοι»].

Ἐνῷ δὲ ὁ ἑλληνισμὸς κατέτριβεν, ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὰς ἐξησθενημένας αὐτοῦ δυνάμεις εἰς ἀσκόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ ἐπὶ τέλους ὑποκύψας εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν περιέπιπτεν εἰς παντελῆ σχεδὸν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν νέκρωσιν, ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐξηκολούθει ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς διαδόσεως καὶ ἐνισχύσεως αὐτοῦ. Οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ δὲν ἦσαν βεβαίως οὐδὲ ἐκεῖ χρηστότεροι τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν πολιτικὴ δὲν ἦτο ἐπιτηδειοτέρα καὶ εὐτυχεστέρα. Ὁμολογοῦμεν ἐξ ἐναντίας ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τοῦ Περγάμου, τῆς Βιθυνίας, οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον, εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς ἐξαχρειώσεως. Ἀλλ' ὁ περὶ αὐτοὺς ἑλληνισμὸς ἔσῳζεν ἰκμάδα τινὰ ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ ἐπέμενεν ἀναμορφῶν τὰς ἰθαγενεῖς φυλάς. Ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τούτοις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἄνευ πολλῆς ἐπιχωρίου ἀντιδράσεως, ἥτις μηδέποτε παύσασα ἀπέβη ἰδίως ἀξιοσημείωτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἤτοι περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ὅτι πρὸ καιροῦ τὰ ἰνδικὰ καὶ τὰ παρθικὰ φῦλα εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας καὶ ὑπὸ ἴδια θρησκεύματα καὶ ἰδιώματα; ἢ ὅτι βραδύτερον διελύθησαν οἱ δεσμοὶ τῆς κυριαρχίας καὶ ὑποτελείας δι' ὧν συνήπτοντο μετὰ τοῦ σελευκιδικοῦ κράτους χῶραι πλησιέστεραι ὑπὸ ἰδίους διατελέσασαι δυνάστας, οἷον ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Καππαδοκία; Ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ συνέβαινεν ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ διαρκῶν ἐπιχωρίων στάσεων, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου αἰγυπτιακοῦ θρησκεύματος καὶ διὰ τῆς παραδόξου ἐν τῇ αὐλῇ τε καὶ ἐν τῷ στρατῷ ἐπικρατήσεως τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν περιεποιήθησαν πολὺ οἱ Πτολεμαῖοι εἴτε διὰ τὸ βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν αὐτῶν πνεῦμα εἴτε ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐπιτύχωσι δι' αὐτῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀξιώσεων ἃς δὲν ἔπαυσαν ἔχοντες ἐπὶ τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης. Ἡ μᾶλλον ὅμως ἀξιομνημόνευτος πάλη ἣν ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπέστη περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ἡ κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ τότε γενομένη. Διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ μέγιστον ἀποτέλεσμα τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐν τούτοις ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον καὶ ὅτι ἑπομένως ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἰουδαίας εἶναι ὁ ἐπαγαγὼν πρὸ πάντων τὸ ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο. Τούτου ἕνεκα θέλομεν ἐπὶ μικρὸν ἐπιστήσει ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πάλην τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου πρὸς τὸ ἐπιχώριον.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ἕνεκα τῶν περὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης ἐρίδων τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων, διετέλεσαν ἡνωμένοι ὁτὲ μὲν μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ὁτὲ δὲ μετὰ τῆς Συρίας· καθ' ὅλην μὲν σχεδὸν τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας μετὰ τῆς Συρίας. Ἀλλά, ἐπὶ πληρωμῇ φόρου εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους, διεφύλαττον τὸ πάτριον πολίτευμα. Παρὰ τῷ προϊσταμένῳ τοῦ λαοῦ ἀρχιε-

ρεῖ, ὑφίστατο ἐν Ἱερουσαλὴμ «Συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων», τὸ ὁποῖον ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς ἤρχιζε νὰ ἐπενεργῇ λεληθότως εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεάς, ὥστε περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρήχθη κατ' ὀλίγον παρ' αὐτοῖς μερίς τις νεωτερίζουσα καὶ προσφιλῶς ἔχουσα

Σίμων Μακκαβαῖος, ἀρχιερεὺς (Κατὰ εἰκόνα Μ. Δοβαστόν).

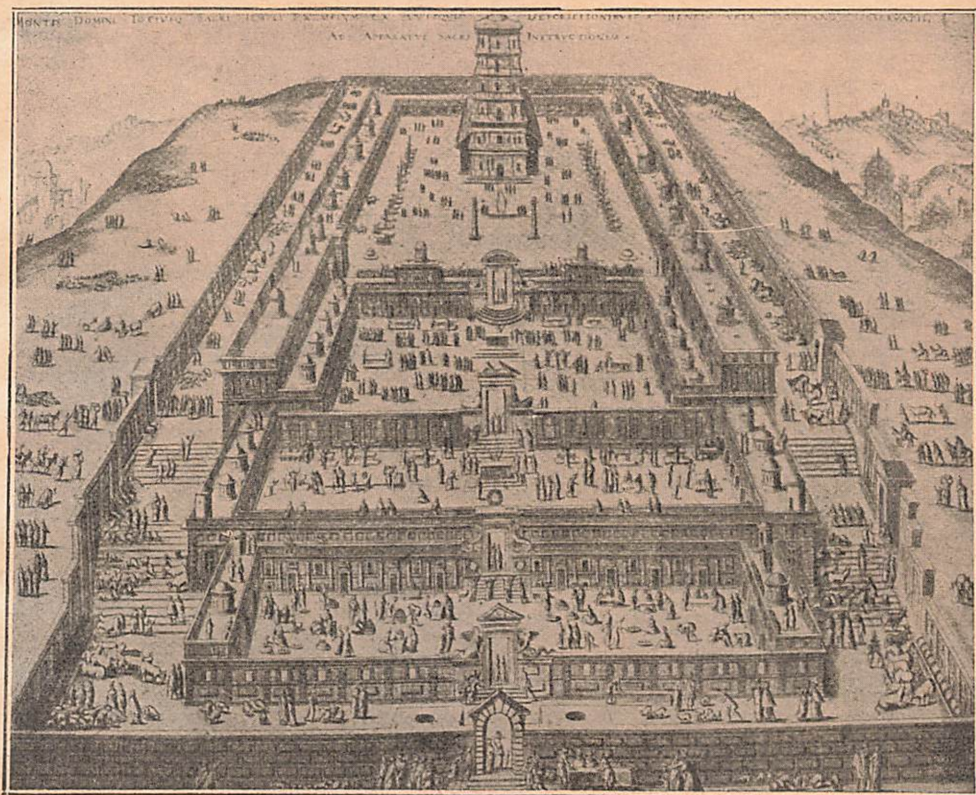
πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἤθη, ἀντιπολιτευομένη δὲ εἰς τοὺς θερμοτέρους ζηλωτὰς τοῦ πατρίου θρησκεύματος καὶ πολιτεύματος. Ἐπὶ τέλους ἡ νεωτερίζουσα ἐκείνη μερὶς κατώρθωσε νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής (ἀδελφὸς μὲν ὢν καὶ διάδοχος Σελεύκου Δ΄ τοῦ Φιλοπάτορος, υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντιόχου Γ΄ τοῦ μεγάλου, βασιλεύσας δὲ ἀπὸ τοῦ 175 μέχρι τοῦ 164) ἠξίωσε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν διορισμὸν τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθεώρησεν ἐκείνους ἐξ αὐτῶν ὅσοι ἐπέμενον εἰς τὰ πάτρια ἤθη καὶ νόμιμα ὡς στασιαστάς· Συγχρόνως δέ, ἐπειδὴ εἶχε χρείαν χρημάτων διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐπιβληθέντα εἰς τὸν Ἀντίοχον Γ΄ φόρον, ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 170 τὴν Ἱερουσαλήμ, κατέλαβε τὸν ναόν, ἔκαυσε τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς θεούς. Περίεργος εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Μακκαβαίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων αὐτῶν ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησαν νὰ ἐκτελέσωσιν οἱ ἑλληνίζοντες ἐγχώριοι, τῇ τῶν Σελευκιδῶν συμπράξει. «Μεταλλάξαντος δὲ τὸν βίον Σελεύκου καὶ παραλαβόντος τὴν βασιλείαν Ἀντιόχου τοῦ προσαγορευθέντος Ἐπιφανοῦς, ὑπενόθευσεν Ἰάσων ὁ ἀδελφὸς Ὀνίου τὴν ἀρχιερωσύνην, ἐπαγγειλάμενος τῷ βασιλεῖ δι'

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΟΜΜΙΟΥ

(Εἰκὼν Μ. Στράδονιτς)

ἐντεύξεως ἀργυρίου τάλαντα ἑξήκοντα πρὸς τοῖς τριακοσίοις, καὶ προσόδου τινὸς ἄλλης τάλαντα ὀγδοήκοντα. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπισχνεῖτο καὶ ἕτερα διαγράφειν πεντήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατόν, ἐὰν συγχωρηθῇ διὰ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ γυμνάσιον καὶ ἐφηβίαν αὐτῷ συστήσασθαι, καὶ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀντιοχεῖς ἀναγράψαι. Ἐπινεύσαντος δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀρχῆς κρατήσας *εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε.*

Ὁ μέγας ναὸς τῆς Ἱερουσαλήμ, κατὰ παλαιὰν εἰκόνα

Καὶ τὰ κείμενα τοῖς Ἰουδαίοις φιλάνθρωπα βασιλικά... παρώσατο· καὶ τὰς μὲν νομίμους καταλύων πολιτείας παρανόμους ἐθισμοὺς ἐκαίνιζεν. Ἀσμένως γὰρ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν γυμνάσιον καθίδρυσε καὶ τοὺς κρατίστους τῶν ἐφήβων ὑποτάσσων ὑπὸ πέτασον ἤγαγεν. Ἦν δ' οὕτως *ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ*, καὶ πρόσβασις ἀλλοφυλισμοῦ, διὰ τὴν τοῦ ἀσεβοῦς καὶ οὐκ ἀρχιερέως Ἰάσονος ἀναγνείαν, ὥστε μηκέτι περὶ τὰς τοῦ θυσιαστηρίου λειτουργίας προθύμους εἶναι τοὺς ἱερεῖς, ἀλλὰ τῶν μὲν ναῶν καταφρονοῦντες καὶ τῶν θυσιῶν ἀμελοῦντες ἔσπευδον μετέχειν τῆς ἐν παλαίστρᾳ παρανόμου χορηγίας, μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόκλησιν». Καὶ κατωτέρω· «Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον ἀναγκάζειν τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρίων νόμων καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι. Μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζείν, καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς ξενίου».

Τὸ καταπιεστικὸν τοῦτο πολίτευμα ἤγειρε τελευταῖον δεινὴν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις

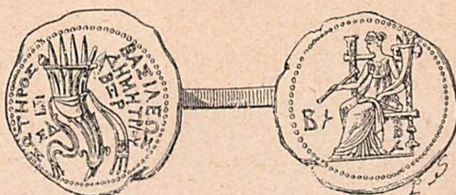
ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ Ματταθίας τῷ 167, ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Ἀσαμοναίων ἢ Μακκαβαίων, ἐξηκολούθησαν δὲ οἱ πέντε αὐτοῦ υἱοί, ὧν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος. Μετὰ τριῶν ἐτῶν πάλην οἱ Ἰουδαῖοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ Ἀντίοχον Ε΄ τὸν Εὐπάτορα. Καὶ αἱ μὲν συνομολογηθεῖσαι πρὸς αὐτοὺς συνθῆκαι διελάμβανον ὅτι ἐπιτρέπεται αὐτοῖς «τοῦ πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις αὐτῶν ὡς τὸ πρότερον»· ἀληθῶς ὅμως ἐπεκράτει πάλιν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ ἑλληνίζουσα μερὶς καὶ διέτριβε μάλιστα αὐτόθι ἐνίοτε στρατηγὸς τοῦ βασιλέως, ὥστε ἡ μερὶς τῶν Μακκαβαίων ἦτο σφόδρα δυσηρεστημένη καὶ ἀφορμὴν ἐζήτει εἰς ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, πέμψασα ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις καὶ εἰς Ῥώμην «στῆσαι αὐτοῖς φιλίαν καὶ συμμαχίαν, καὶ τοῦ ἆραι τὸν ζυγὸν ἀπ' αὐτῶν ὅτι εἶδον ***τὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων*** καταδουλουμένους τὸν Ἰσραὴλ δουλείαν». Πῶς νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὰ μὲν ἔθνη τὰ ἀσιανὰ *βασιλείαν* ***Ἑλλήνων*** ὀνομάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν Σελευκιδῶν, καὶ ***μετάθεσιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ*** καλοῦσι τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἀπὸ Ἀντιοχείας ἐπιβαλλομένου βίου, καὶ ***μεταβαίνειν εἰς τὰ ἑλληνικὰ*** τὸ αὐτὸ ἀλλαχοῦ ὀνομάζουσι· καὶ ***εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε, καὶ ἦν ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ***, λέγουσι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, διαρρήδην ἐμφαίνοντα τὴν συνείδησιν ἣν εἶχον οἱ ἐγχώριοι ἐκεῖνοι ὅτι πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν παλαίουσι, τῶν δὲ νεωτέρων τινὲς ἀξιοῦσιν οὐδὲν ἧττον ὅτι τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ διάδοχοι οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οὐδὲ ὁ βίος αὐτῶν πρέπον νὰ καλῆται ἑλληνισμός(1).

Ἐπαναλαμβάνεται ἔπειτα ὁ ἀγὼν ἐπὶ Δημητρίου Α΄ καὶ Ἀλεξάνδρου Α΄. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀναδείκνυται νικηφόρος Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, τῷ δὲ 160 ἡττᾶται καὶ πίπτει, ἡ δὲ Ἰουδαία καταδαμάζεται ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ κατασκευῆς πολλῶν φρουρίων, διὰ παραλαβῆς ὁμήρων καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν εὐνοϊκὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους περίστασις, ἐμφύλιος περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγὼν μεταξὺ Δημητρίου Α΄ καὶ Ἀλεξάνδρου Α΄, οἵτινες ἀμφότεροι, ἵνα προσλάβωσι σύμμαχον τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἰούδα Ἰωνάθαν, ἤρχισαν ἀντιφιλοτιμούμενοι τίς πλείονας νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ παραχωρήσεις, μέχρις οὗ, πεσόντος τοῦ Δημητρίου, ὁ Ἀλέξανδρος κατήντησε νὰ ἀναγράψῃ τὸν Ἰωνάθαν μεταξὺ τῶν πρώτων φίλων καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν τῷ 150 «στρατηγὸν καὶ μεριδάρχην τῆς Ἰουδαίας». Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν οἱ Μακκαβαῖοι, ἀλλ' ὠφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἐξακολουθούσας στάσεις τῆς συριακῆς βασιλείας κατέστησαν, ἐπί τε τοῦ Ἰωνάθαν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Σίμωνος, κύριοι καὶ αὐτῆς τῆς Φοινίκης, καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι τῶν χωρῶν τούτων ἡγεμόνες. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὅσῳ μᾶλλον οἱ Μακκαβαῖοι ἐνισχύοντο τοσούτῳ μᾶλλον ἐξελληνίζοντο, διότι, ἵνα ἐπιτυχῶς καταπολεμήσωσι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἠναγκάζοντο νὰ δανείζωνται τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ διοργανισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, τὸ νομισματικὸν

(1) Ἀλλ' ἐνταῦθα τὰ περὶ ἑλληνικῶν καὶ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καταγγελλόμενα ἀφορῶσιν οὐχὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν παίδευσιν, γλῶσσαν, φιλοσοφίαν, τὴν ἑλληνικήν, ἃς ἀσπασίως ἐδέξαντο καὶ αἷς μετὰ στοργῆς καὶ ἀγάπης προσέκειντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἐπιτηδεύματα τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων Ἐθνικῶν (Κογίμ) ἴδε ἀνωτέρω ἤτοι γυμνάσια καὶ ἀγῶνας καὶ θέατρα, ἅτινα ἀπετέλουν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις οὐχ τὰ κάλλιστα ἐπιτηδεύματα τοῦ τότε ἑλληνικοῦ. Ἄλλως ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἐπὶ τοιούτων ἰουδαϊκῶν ἐκφράσεων (ἑλληνικόν, εἰς τὰ ἑλληνικὸν μετάθεσις, ἑλληνισμόν) στηριζομένη ἀπόδειξις τῆς ἑλληνικότητος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶναι τοσοῦτο παράδοξος ὅσον καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχομένη νεωτέρων τινῶν ἀξίωσις ὅτι τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ διάδοχοι οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν ἑλληνισμόν.

σύστημα, ὥστε ἤδη ἐπὶ Σίμωνος ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος εἶχεν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ἀναπλασθῆ· αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ ἐπικράτησις δὲν ἔπαυσε προαγομένη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, ὅστις ἦρξεν ἀπὸ τοῦ 107 μέχρι τοῦ 105, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὑρκανοῦ Ἀριστοβούλου, ὅστις ἀνέλαβεν ἤδη καὶ τὸ βασιλικὸν τῆς Ἰουδαίας ἀξίωμα, ἀλλ' ἀπέθανε κατὰ τὸ ἀκόλουθον 106 ἔτος, μάλιστα δὲ ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀριστοβούλου, Ἀλεξάνδρου Ἰανναίου, ὅστις, βασιλεύσας μέχρι τοῦ ἔτους 78, πλειότερον μὲν ἁπάντων τῶν προκατόχων ἐξέτεινε τὸ ἰουδαϊκὸν κράτος ἀλλ' οὐδὲν ἔσωζε πλέον τοῦ ἀρχαίου καὶ γνησίου Ἰουδαίου. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος ἐστηρίχθη ἐπὶ μισθοφόρων, οὐχὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἠλλοτριώθη πρὸς τὰ πάτρια ἤθη καὶ νόμιμα ὥστε προεκάλεσε κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν τῶν πιστῶν Φαρισαίων, ἣν δὲν ἐδάμασεν εἰμὴ διὰ τῆς τῶν ξένων συνδρομῆς. Οἱ ἡγεμόνες λοιπὸν οὗτοι τῆς Ἰουδαίας, ὠφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἀδιαλείπτους ἔριδας τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ μεγάλου Σελεύκου διαδόχων καὶ ἀπὸ τὴν συνδρομὴν ἣν ἐλάμβανον ἀπὸ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες ἐκ συστήματος ὑπεστήριζον αὐτοὺς κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, ἀπέβαλον μὲν ἐπὶ τέλους καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν ἀλλὰ συναπέβαλον ταυτοχρόνως καὶ τὸν ἰουδαϊσμόν. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδης ἔκτισεν εἰς Ἱερουσαλὴμ παλαίστρας, θέατρον καὶ ἀμφιθέατρον· κατὰ πᾶσαν τετραετηρίδα ἐτέλει μεγάλους ἀγῶνας καὶ ἐνὶ λόγῳ περιεβλήθη ἐντελῶς ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ναὶ μέν, ἐν ἔτει 64, ἡττηθέντος τοῦ Ἀντιόχου ΙΑ΄ ὑπὸ τοῦ ρωμαίου στρατηγοῦ Πομπηίου, ἡ Συρία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν. ὁ δὲ Ἀντίοχος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Κομαγηνήν, καὶ τῷ 57, δολοφονηθέντος τοῦ ἐσχάτου τῶν Σελευκιδῶν Σελεύκου τοῦ Κυβιοσάκτου, ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπόλειμμα τῆς πάλαι ποτὲ ἀχανοῦς ἡγεμονίας τῶν Σελευκων καὶ Ἀντιόχων· ἀλλ' ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀντὶ νὰ περιστείλη τὸν τῆς χώρας ταύτης ἐξελληνισμόν, ἐξ ἐναντίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ παγίωσιν.

Νόμισμα Δημητρίου Α΄ βασιλέως τῆς Συρίας

(Τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας καὶ ἐπιγραφὴ «ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΩΤΗΡΟΣ» Τύχη κρατοῦσα τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας).

Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ ρίψωμεν ἓν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἄλλων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χωρῶν ὅσαι, εἴτε ἀνέκαθεν ἑλληνικαὶ οὖσαι εἴτε διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐξελληνισθεῖσαι, ὑπέκυψαν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν κοσμοκράτορα τῆς Ρώμης δυναστείαν. Ἡ μικρὰ Ἀσία κατεκερματίσθη, μετὰ τὴν πρὸς Ἀντίοχον Γ΄ εἰρήνην τῶν Ρωμαίων, εἰς πολλὰς πολιτείας, αἵτινες διὰ τὴν συνεχῆ αὐτῶν ἀντιζηλίαν καὶ διχόνοιαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ πολὺ τὴν αὐτοτελῆ ἐθνικὴν ὕπαρξιν. Αἱ μᾶλλον λόγου ἄξιαι τῶν πολιτειῶν τούτων ἦσαν τὸ Πέργαμον, ἡ Βιθυνία, ἡ Ρόδος καὶ ὁ Πόντος.

Ἡ πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν ἔθνος αἰσχρὰ θωπεία τῶν βασιλέων τοῦ Περγάμου καὶ ἡ πανουργία μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεύθησαν τὴν προστασίαν τοῦ κυριάρχου ἐκείνου λαοῦ, ἵνα αὐξήσωσι τὸ κράτος αὐτῶν πρὸς βλάβην τῶν γειτόνων, κατέστη σχεδὸν παροιμιώδης. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι ἐπέμειναν μᾶλλον ὅλων τῶν λοιπῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας προστατεύοντες καὶ προάγοντες τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην καὶ τὴν βιο-

μηχανίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ πρωιμώτερον καὶ εὐχερέστερον ὅλων τῶν λοιπῶν κατέστησαν λεία τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἄτταλος Γ', ὁ ἐν ἔτει 138 διαδεχθεὶς τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἄτταλον Β', ὄχι μόνον τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα τῶν προκατόχων δὲν εἶχεν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μανιώδους ἀγριότητος παρεφέρετο. Φονεύσας δὲ τοὺς πλείστους συγγενεῖς κατέλιπε διὰ διαθήκης τὸ κράτος εἰς τοὺς Ρωμαίους τῷ 133 ἔτει. Καί τις μὲν τῶν ἐγχωρίων, Ἀριστόνικος ὀνομαζόμενος, «δοκῶν τοῦ γένους εἶναι τοῦ τῶν βασιλέων», λέγει ὁ Στράβων, ἐπεχείρησεν, ὠφελούμενος ἀπὸ τὴν ἀνασείουσαν τότε τὴν Ρώμην ἐμφυλίαν τῶν Γράκχων στάσιν, νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας, ἀλλὰ τῷ 130 κατετροπώθη, τὸ δὲ Πέργαμον ἐκηρύχθη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἡ δ' ἐπαρχία αὕτη ἔλαβεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας, ὡς ἂν οἱ Ρωμαῖοι ἤθελον ἔκτοτε νὰ διακηρύξωσιν ὅτι μέλλει ἐπὶ τέλους νὰ περιλάβῃ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὅπερ καὶ ἐγένετο τφόντι βαθμηδόν.

Νικομήδης ὁ Β'.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Βιθυνίας κατέστησαν, ὡς εἴδομεν, πρὸ καιροῦ διὰ τοῦ ταπεινοῦ αὐτῶν πρὸς τοὺς Ρωμαίους πολιτεύματος, ἀνάξιοι τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος. Κόλαξ τῶν ξένων ἐκείνων ὑπῆρξεν οὐ μόνον ὁ Προυσίας Α' ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Προυσίας Β' καὶ ὁ ἔγγονος Νικομήδης Β'. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Νικομήδης Γ' κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνη συμπράττων μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου Ϛ' τοῦ ἀναλαβόντος μακρὸν καὶ γενναῖον κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀγῶνα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλιπὼν αὐτὸν ἐπολιτεύθη ὅπως οἱ προκάτοχοι καὶ ἐκληροδότησεν ἐπὶ τέλους τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τοὺς Ρωμαίους τῷ 75.

Νικομήδης Γ'.

Οἱ Ρόδιοι, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοσοῦτον ἴσχυσαν διὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν καὶ τῆς συνέσεως, ἐξέπεσον τῆς ἀκμῆς ἐκείνης περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίσθησαν μὲν αὐτοὺς ὡς συμμάχους εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ' πολέμους, ἔπειτα ὅμως ἐζήτησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταθλίψωσι καὶ νὰ ἐξασθενίσωσι τοὺς Ροδίους· ἐπὶ τούτῳ δὲ συνέδραμον τὴν Δῆλον, ἀνεκήρυξαν αὐτὴν λιμένα ἀτελῆ καὶ ἐπέτυχον μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ μὲν Δῆλος κατέστη τὸ κυριώτερον ἐμπορεῖον τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Ρόδιοι τοσοῦτον ἐζημιώθησαν ὥστε τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ αὐτῶν εἰσοδήματα ἠλαττώθησαν ἐντὸς μικροῦ εἰς τὸ ἕκτον τῆς προτέρας ποσότητος, Ἐν τούτοις ἡ Ρόδος ἐξηκολούθησεν, ὅπως καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ἀπολαμβάνουσα ἀνίσχυρόν τινα αὐτονομίαν, καὶ δὲν κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ αὐτοκράτορος, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἀλλὰ ὀνομαστότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κράτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὑρισκόμεθα ἀνεδείχθη ὁ Πόντος, διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Ϛ' Ὁ Μιθριδάτης Ϛ' διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ τῷ 124 π. Χ, ἀνήλικος ἔτι· διακριθεὶς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῇ σωματικῇ καὶ ψυχικῇ ρώμῃ καὶ ἐπιτηδειότητι ἐμελέτησε πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπιτυχὼν καὶ περιστάσεις πρὸς τοῦτο δεξιάς. Τφόντι οἱ μὲν Ρωμαῖοι ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἦσαν τότε ἀδιαλείπτως περιπεπλεγμένοι εἰς ἐπικινδύνους πολέμους ἢ εἰς ἐμφυλίους στάσεις· τὸ δὲ συριακὸν κράτος εἶχε περιέλθει, διὰ τὰς περὶ ἀρχῆς

ἔριδας τῶν ἡγεμόνων, εἰς πολλὴν ἀτονίαν· τὸ Πέργαμον γενόμενον ἤδη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία καὶ αἱ ὅλως ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐξηρτημέναι ἡγεμονίαι τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Καππαδοκίας ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν ἀκορέστων στρατηγῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων τῆς κυριάρχου πόλεως. Ἡ Ἀρμενία, περὶ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατατροπώσεως τοῦ Ἀντιόχου Γ', κατέστη ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ συριακοῦ βασιλείου καὶ ἤδη προέκυψαν ἐν αὐτῇ δύο κράτη, τὸ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κείμενον τῆς μεγάλης καὶ ἰδίως καλουμένης Ἀρμενίας· τὰ δύο ταῦτα κράτη οὐδεμίαν προέτεινον ἀξίωσιν ὡς πρὸς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἶχον ἐν τούτοις κοινὸν πρὸς τὸν Μιθριδάτην συμφέρον νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πρόοδον τῶν Ρωμαίων. Τελευταῖον αὐτὸ τοῦτο τὸ συμφέρον εἶχον καὶ οἱ Πάρθοι, οἵτινες, ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἀρσακίδας, εἶχον κυριαρχήσει πρὸ μικροῦ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Ὅθεν ὁ Μιθριδάτης εὐλόγως ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συγκρότησιν νέας ἀσιανῆς αὐτοκρατορίας, διότι ἤξευρε νὰ ὠφεληθῇ ἀφ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ἐφευρέσεων καὶ θεσμῶν καὶ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος νὰ δώσῃ νέαν ψυχὴν εἰς τὴν βάρβαρον ἰσχὺν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Δὲν ἐπετέθη δὲ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἐζήτησε τὸ πρῶτον νὰ καθυποτάξῃ ἅπαντα τὰ περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον κατοικοῦντα βάρβαρα ἔθνη καὶ ἁπάσας τὰς αὐτόθι ἱδρυθείσας ἑλληνικὰς ἀποικίας, ἵνα ἀπὸ τῆς κράσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων συγκροτήσῃ δύναμιν μεγάλην. Οἱ παρὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου κατοικοῦντες Ἕλληνες, ἐπειδὴ ἔπασχον ἀνέκαθεν ἀπὸ τῶν ληστρικῶν ἐθνῶν τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τοῦ Καυκάσου, ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐξελληνισθέντος ποντικοῦ κράτους, ὥστε ὁ Μιθριδάτης, τῷ 111 π. Χ. προσέθηκεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ κληρονομηθεῖσαν, ἐντὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας, χώραν, καὶ ἕτερον βασίλειον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο μὲν ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων συνόρων τοῦ Πόντου, περὶ ἅπαντα τὸν Εὔξεινον μέχρι τῆς Θρᾴκης, ὠνομάσθη δὲ Βοσπόριον κράτος, ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, παρ' ᾧ ἔκειντο αἱ δύο κύριαι αὐτοῦ πόλεις, τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ Φαναγόρεια, ἀμφότεραι ἀποικίαι ἑλληνικαί (Κεφ. Ε' βιβλ. Β' τοῦ πρώτου τόμου). Τοῦτο δὲ διαπράξας ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ τότε ἤρχισε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ρώμης πόλεμος μακρὸς καὶ ἐναγώνιος, τοῦ ὁποίου μετέσχε καὶ ἡ Ἑλλάς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ, καὶ ὅστις, μετὰ διαφόρους διακοπάς, ἐπαναστάσεις καὶ περιπετείας, ἐτελείωσεν ἐν ἔτει 66 διὰ τῆς εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μεταβολῆς τοῦ Πόντου καὶ τῆς εἰς τὸ Βοσπόριον κράτος περιστολῆς τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ βασιλέων.

Κρατὴρ ἐξ Εὐπατορίας, ἑλληνικῆς πόλεως τοῦ Βοσπόρου, τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιθριδάτου

Κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 67 κατέστη καὶ ἡ Κρήτη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν τῷ ἀκολούθῳ βιβλίῳ, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Τῷ δὲ 58 μία τῶν Κυπρίων μερίς, δυσαρεστηθεῖσα κατὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς νήσου ταύτης ἡγε-

μόνος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων, προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων καὶ τὴν τῆς Κύπρου εἰς αὐτὸν ὑποδούλωσιν. Τελευταῖον καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἥτις, καίτοι ἐξηκολούθει ὑπὸ ἰδίους διατελοῦσα βασιλεῖς, πρὸ καιροῦ ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὰς θελήσεις τῆς Ρώμης καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτῆς, τῷ 30 π. Χ., ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑστάτου τῶν Πτολεμαίων Πτολεμαίου ΙΒ´ τοῦ Διονύσου καί, κατόπιν τούτου, τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κλεοπάτρας.

Τοιουτοτρόπως ἔπεσον ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικὰ κράτη. Ἀλλ' ἂν ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν οὕτω κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν ὁ ἐθνικὸς αὐτοῦ βίος δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῆς ξενικῆς ἐκείνης δυναστείας. Ἂν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης ἡττήθη πολλάκις ὑπὸ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων, ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας δὲν ἔπαυσεν ἀναδεικνύμενος νικηφόρος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων ἐξελληνισθείσας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ρωμαϊσμὸς οὐδέποτε κατώρθωσεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ὁ ἑλληνισμός· οὐδέποτε εἰσέδυσε μέχρι τῶν σπλάγχνων τῶν λαῶν τούτων ἵνα μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη, τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ μόνη ἡ κυβέρνησις ὑπῆρξε λατινική, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κυβέρνησις ἐξελληνίσθη ἐπὶ τέλους, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἠγέρθη κατὰ μικρὸν κράτος ἕτερον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες, νόμοι, ἄρχοντες, βασιλεῖς, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ὑπήκοοι, τὴν ἑλληνικὴν ἐλάλησαν γλῶσσαν.

Αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ ἀναβίωσις συνέβη πρὸ πάντων διότι ὁ μετ' ὀλίγον προκύψας εἰς μέσον χριστιανισμὸς ἐταύτισε τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ὅπερ πάλιν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ μέγα γεγονὸς τοῦ ὁποίου ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ παρηκολουθήσαμεν τὰς περιπετείας, ἤτοι εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν θεσμοθετημάτων τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτησεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ ἐμπορίου, ὅλων ἐν γένει τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων κοινωνικῶν σχέσεων· ὥστε παρεσκευάσθη τοιουτοτρόπως τὸ ὄργανον δι' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, ἔγραψαν καὶ ἐλάλησαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐνομοθέτησαν δὲ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τὸ ὄργανον ἑνὶ λόγῳ δι' οὗ ἀπεκαλύφθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐκανονίσθη τὸ θεόσδοτον τοῦ χριστιανισμοῦ θρήσκευμα. Πλὴν τούτου διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς εἴδομεν, καὶ τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα, καὶ συνεδυάσθη μετὰ τοῦ ἐπιχωρίου, ἐντεῦθεν δὲ συνέβη σύγκρισίς τις καὶ ταυτισμὸς τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρίων θεῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ἶσις λ. χ. ἐξωμοιώθη ὁτὲ μὲν πρὸς τὴν Δήμητρα, ὁτὲ δὲ πρὸς τὴν Ἄρτεμιν ἢ τὴν Ἀφροδίτην, ἢ τὴν Ἀθηνᾶν, ἢ τὴν Ἐνυώ, ἢ τὴν Ἥραν· ὁ Σάραπις πάλιν παρεβλήθη πρὸς τὸν Δία, πρὸς τὸν Ἀσκληπιόν, πρὸς τὸν Ἥλιον, πρὸς τὸν Διόνυσον, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους. Ἐξ οὗ μέγα τι ἐπῆλθεν εἰς τὰ πνεύματα καὶ εἰς τὰς συνειδήσεις ἀποτέλεσμα, τοῦτο, ὅτι αἱ ποικίλαι τῶν θεοτήτων ἐκείνων ἰδιότητες συνεκεντρώθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ὀλίγας τινὰς περὶ θεότητος ἀντιλήψεις. Οὕτω περὶ μὲν τῆς Ἴσιδος ἐρρήθη ὅτι εἶναι ἡ μήτηρ τῶν πραγμάτων, ἡ δέσποινα τῶν στοιχείων, ἡ πρώτη τῶν χρόνων θυγάτηρ, ἡ ὑπερτάτη τῶν θεῶν, ἡ βασιλὶς τοῦ Ἅδου, ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων, τὸ μονόμορφον ἀρχέτυπον τῶν θεῶν, θεότης μία μὲν καὶ μόνη ἀλλ' ὑπὸ διάφορα σχήματα

καὶ ὀνόματα καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους ἁπανταχοῦ γῆς λατρευομένη. Περὶ δὲ τοῦ Σαράπιδος, ὃν εἴδομεν ἐπίσης πρὸς ποικίλους ἑλληνικοὺς θεοὺς ταυτισθέντα, ἐπρεσβεύθη ὅτι κεφαλὴ μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ οὐρανός, σὰρξ δὲ ἡ θάλασσα, πόδες δὲ ἡ γῆ, ὀφθαλμὸς δὲ ὁ ἥλιος· ὥστε διὰ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζωνται αἱ μερικαὶ καὶ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ἰδιότητες καὶ νὰ συνοικειῶνται πρὸς γενικωτέραν τινὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν.

Καὶ λέγοντες ὅτι ταῦτα τὰ θαυμάσια παρήγαγεν ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ὑπονοοῦμεν ὅτι καὶ παρήγαγε τὸν χριστιανισμόν. Ἡ μὲν ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἀλήθεια εἶναι ἔργον ὑπεράνθρωπον, ὁ δὲ διαδοθεὶς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνισμός, διὰ τῆς θρησκευτικῆς συγχωνεύσεως καὶ συνθέσεως ἣν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπήγαγεν, ὑπεβοήθησεν ἁπλῶς τὸ ἔργον τῆς θείας Προνοίας, παρασκευάσας τὰ πλήθη εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν κατάληψιν τοῦ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυχθέντος ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ προηγήθη ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις. Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι ἐξεπλήρωσαν προδήλως ἐντολὴν ἄνωθεν αὐτοῖς τεταγμένην, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἄλλως ἅπασαι τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δράματος αἱ περιπέτειαι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει προσχεδιάσας μᾶλλον ἢ ἐπιτελέσας τὸ βούλευμα αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐπέρχεται δεινοτάτη πραγμάτων, προσώπων, χωρῶν, συμφερόντων, περιστάσεων ἀναστάτωσις καὶ σύγκρουσις. Οὐδὲν ἧττον καὶ ἀνὰ μέσον ἁπάσης τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀνωμαλίας τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν παύει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διεξαγόμενον. Ἡ Εὐρώπη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου· ἡ Μακεδονία διατελεῖ εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντα κράτη. Αὐτὰ ταῦτα τὰ κράτη ἀντιπαρατάσσονται κατ' ἀλλήλων· οἱ Πτολεμαῖοι πολεμοῦσι τοὺς Σελευκίδας, οἱ δὲ Σελευκίδαι τοὺς δυνάστας τῆς μικρᾶς Ἀσίας· τινὲς τῶν δυναστῶν τούτων οὐδὲ ἑλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι ἀλλὰ βαρβάρου καὶ ἰθαγενοῦς. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου φαίνεται καταλυθέν. Ἀλλ' ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ ναυαγίῳ ἐξακολουθεῖ ἐπιπλέουσα, ἐπιμένει θριαμβεύουσα καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις δυνάσταις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἰδέα τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως. Πῶς ἄρα νὰ μὴ ἴδῃ τις τὸν δάκτυλον τῆς Προνοίας ἐν ταῖς περιπετείαις ταύταις, καὶ μάλιστα ὅταν ἀποβλέψῃ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν;

Φαντασθῶμεν τῳόντι, ἄνευ τῆς ἐγκαίρου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, οἵας ἤθελε συναντήσει δυσχερείας ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσις! Τὸ Εὐαγγέλιον ἤθελε κηρυχθῆ εἰς τὴν ἑβραϊκήν· οὐ μόνον δὲ ἡ ἑβραϊκὴ ἦτο ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, ἀλλ' εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θρᾴκην, τὴν Ἑλλάδα, ποικίλαι ἐπεκράτουν ἐπιχώριαι διάλεκτοι, εἰς ἃς ἔδει νὰ μεταφρασθῇ τοσαυτάκις ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Καὶ οὐδε τοῦτο ἤρκει. Τὸ Εὐαγγέλιον ἔχρῃζεν οὐ μόνον κηρύγματος ἀλλὰ καὶ ἑρμηνείας· ἔχρῃζε γλώσσης ἐπιτηδείας νὰ ἐξηγήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκεύματος, γλώσσης τελειοτάτης, τεχνικωτάτης, φιλολογικωτάτης, ἧς ἄνευ δὲν ἐννοεῖ τις πῶς ἤθελε κατορθωθῆ ἡ τοσοῦτον θαυμασία αὐτοῦ ἐπικράτησις· ὥστε ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις δὲν παρεσκεύασε μόνον εἰς τὸ νέον θρήσκευμα τὴν ἀπαραίτητον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἑνότητα γλώσσης ἀλλὰ παρέσχεν αὐτῷ καὶ τὸ τελειότατον τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως εἴπῃ τις ὅτι ὁ βραδύτερον ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ρωμαϊσμὸς ἤθελεν ἀναπληρώσει κατὰ τοῦτο τὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔργον. Ἀλλά, καθὼς παρετηρήσαμεν ἤδη, ὁ ρωμαϊσμὸς οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ

εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατισχύσασαν ἤδη αὐτῶν ἀκαταγώνιστον τοῦ ἑλληνισμοῦ δύναμιν καὶ ἄνευ τούτου ἤθελεν ἐπικρατήσει τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῶν ἐθνοτήτων τῆς Ἀνατολῆς, μὴ λησμονήσωμεν πρῶτον ὁπόσον βραδέως ἐπεξέτεινεν ἡ Ρώμη τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς κυριαρχίαν μέχρι τῆς Ἀσίας. Ἂν ἐχρειάσθησαν 3 ἑκατονταετηρίδες ἵνα παραχθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς ἐγκεντρίσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων γενομένης, ὁ ἐπὶ τῆς κηρύξεως σχεδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καταλαβὼν τὴν Ἀσίαν λατινισμὸς δὲν ἤθελε βεβαίως ἀπαιτήσει ὀλιγώτερον πρὸς τὸν ἐνοφθαλμισμὸν αὐτοῦ χρόνον. Τίς δὲ ἤθελεν ἀποβῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ τύχη; Καὶ ἔπειτα ὁπόσον οἰκτρὰ δὲν ἤθελε καταντήσει διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἡ τοιαύτη τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοσις! Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν διεσώθη, τοὐλάχιστον δὲν διέσωσε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχίας. Ἀλλά, ἂν ὑπηρέτησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, πολλαπλασίονα ἀπήλαυσε παρ' αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς διακονίας ἐκείνης, τὴν ἀνταμοιβήν· διότι δι' αὐτοῦ ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι καὶ δι' αὐτοῦ ἰδίως ἀνεκαινίσθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Μέγα λοιπὸν καὶ ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς θαυματουργηθὲν μᾶλλον ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων διαπραχθὲν γεγονός ἐστιν ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσις· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίαν· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος τύχην, διότι ἅπασα ἡμῶν ἡ μετέπειτα κοινωνική, ἠθική, διανοητικὴ κατάστασις, τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐστὶν ἀπόρροια. Τούτου δ' ἕνεκα ἐξεθέσαμεν ὁπωσοῦν λεπτομερῶς ἐνταῦθα τὰς ποικίλας αὐτοῦ περιπετείας.

Ἐλπίς (ἐγχάρακτος λίθος)

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ - ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΠΟ

ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

ΜΕΧΡΙ

ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

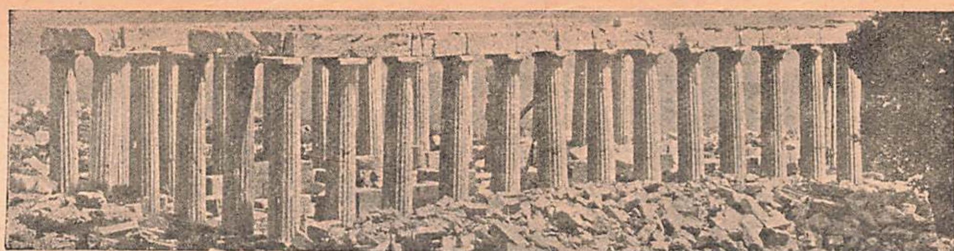

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ"

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1925

Ὁ ἐν Φιγαλείᾳ τῆς Ἀρκαδίας ναὸς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ πρόκειται νὰ διεξέλθωμεν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ξενικὴν κυριαρχίαν εἰς ἣν ὑπέκυψε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Συνήθως τὰ ἔθνη τῶν ὁποίων παύσῃ ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, ὑπολαμβάνονται ὡς μὴ ἔχοντα ἱστορίαν. Ὄχι διότι ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι τὸ μόνον τῆς ἱστορίας ἀντικείμενον, ἀλλὰ διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκλιπόντος τοῦ πολιτικοῦ βίου, μαραίνεται καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ διανοητικός. Τοιοῦτό τι δὲν συνέβη ποτὲ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἰδίως δὲν συνέβη ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταπλάσωσιν ἡμᾶς κατὰ τὸ ἑαυτῶν ὁμοίωμα καὶ οὐδ' αὐτοὺς τοὺς πολιτικοὺς ἡμῶν θεσμοὺς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξηφάνισαν. Καθὼς ὁ ποταμὸς τῆς Θεσσαλίας Τιταρήσιος, περὶ οὗ ὁ ποιητὴς ἐν τῷ Β τῆς Ἰλιάδος λέγει·

ὅς ῥ' ἐς Πηνειὸν προΐει καλλίρροον ὕδωρ,
οὐδ' ὅ γε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
ἀλλά τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἠύτ' ἔλαιον,

οὕτως ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν ἴσχυσε ν' ἀναμιχθῇ μετὰ τοῦ ἀργυροδίνου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν παρέμεινεν ἀναλλοίωτον. Ἐννοοῦμεν μόνον ὅτι δὲν ἐξελατινίσθη. Ἄλλας ὅμως ἀλλοιώσεις ἔπαθε πολλάς. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται ἤρχισαν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ βίου. Μετ' ὀλίγον ὅμως προσέλαβε νέαν ζωὴν διὰ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἅμα ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς

ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἔθνος προσεκτήσατο διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ θείαν ὄντως οἰκονομίαν, νέας πάλιν ἠθικὰς δυνάμεις τοσοῦτον ἰσχυρὰς ὥστε μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας αὐτὴ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀνατολῆς.

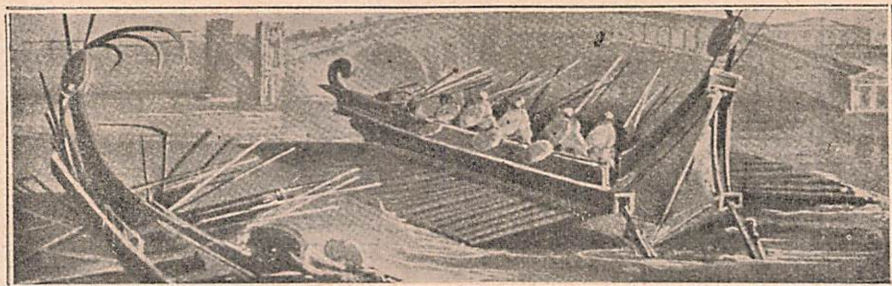
Εἴδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ πῶς καὶ πότε τὰ διάφορα τοῦ ἑλληνισμοῦ τμήματα ἀπέβαλον τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἀλλ' ἡ Ρώμη δὲν ἐνήσκει πάντοτε ὁμοιομόρφως τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Συνήθως αἱ κατακτηθεῖσαι χῶραι ἐδιοικοῦντο ὡς ἐπαρχίαι. Δηλαδὴ εἰς ἑκάστην αὐτῶν ἐπέμπετο κατ' ἔτος ἀνώτατος ἐπίτροπος τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι «στρατηγὸν» ἢ «ἀνθύπατον». Ὁ ἀνθύπατος εἶχε παρ' ἑαυτῷ, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἕνα ἢ πλειοτέρους βοηθοὺς καλουμένους «παρέδρους» ἢ «πρεσβευτάς»· καὶ πλὴν τούτων «ταμίαν», πρὸς καταλογισμὸν καὶ εἴσπραξιν τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας, αἵτινες συνίσταντο εἰς τὸν προσωπικὸν φόρον καὶ εἰς τὸν ἔγγειον, τὸν εἰσπραττόμενον ἢ εἰς χρήματα ἢ εἰς αὐτούσια προϊόντα. Τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων κατείχοντο πρὸς τούτοις διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως. Εἰς δὲ τὸν ἐπαρχιακὸν τοῦτον τῆς διοικήσεως τύπον καθυπεβλήθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αἱ πλεῖσται τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἰδίως ἡ Μακεδονία, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Αἴγυπτος· ὄχι ὅμως καὶ ἡ κυρίως Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρόδος. Καὶ πῶς μὲν εἶχεν ἡ Ρόδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐξετέθη ἤδη· ἐνταῦθα δὲ θέλομεν κατ' ἀρχὰς ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Εἴπομεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἁλώσεως τῆς Κορίνθου, ἐν ἔτει 145 πρὸ Χριστοῦ· διότι τοῦτο συνήθως λέγουσιν οἱ ἱστορικοί. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐκτίμησις δὲν εἶναι εἰμὴ μέχρι τινὸς ἀκριβής. Ἐν πρώτοις ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου ἐρρυθμίσθησαν αἱ σχέσεις τῆς Ρώμης ὄχι πρὸς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ πρὸς μόνην τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῆς Βοιωτούς. Ἡρακλεώτας, Εὐβοεῖς, διότι αὐτοὶ καὶ μόνοι ἐπολέμησαν τότε πρὸς τοὺς Ρωμαίους· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας ἐκανονίσθησαν πρότερον, οὐδ' ἐτροποποιήθησαν κατὰ τὸ 145 ἔτος, ὅτε τινὲς μὲν οὐδόλως μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, τινὲς δέ, ὡς ἡ Σπάρτη, ἦσαν καὶ σύμμαχοι τῆς Ρώμης. Πρῶτοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων οἱ Ἀκαρνᾶνες, τῷ 197, καὶ ἔπειτα, τῷ 189, οἱ Αἰτωλοί· ἀλλ' ἑκάτεροι παρέμειναν αὐτόνομοι, δι' ὃ οὐδὲ δύνανται ἀκριβῶς εἰπεῖν νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποκύψαντες εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ρητὴ συνθήκη περὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτειῶν δὲν σῴζεται, καθ' ὅσον γνωρίζομεν· ἀλλὰ ἓξ ἔτη πρὸ τῆς Κορίνθου ἁλώσεως βλέπομεν τὴν ρωμαϊκὴν βουλὴν κρίνουσαν τὴν πρὸς τοὺς Ὠρωπίους διαγωγὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιβάλλουσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ζημίαν 500 ταλάντων, τὴν ὁποίαν ἔπειτα ἐμετρίασεν εἰς 100· ὅ ἐστιν ἀσκοῦσαν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας δικαιώματα, ἂν ὄχι κυριάρχου, τοὐλάχιστον παντοδυνάμου διαιτητοῦ. Ὡσαύτως κατὰ τὰ ἔτη 188 καὶ 166, ἡ βουλὴ διὰ συγκλητικῶν ἐπὶ τύπου πεμφθέντων ὥρισε «Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀχαιοῖς τὰ δίκαια», ἐξ οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνάγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἀπελάμβανον ἔκτοτε πλήρη ἀνεξαρτησίαν (1).

---

(1) Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἔργον ἐτέλει ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος ἀφ' οὗ χρόνου συνήφθησαν πολιτικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ρώμης καὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐτέλει δὲ καὶ αἴτησιν καὶ ἀξίωσιν αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν, ὡς λέγει ὁ Θεόδωρος Μῶμμσεν, οἱ διὰ πρεσβειῶν συχνῶν πολλαχῶς ἐνοχλοῦντες τὴν Ρώμην, οὐχὶ δὲ οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἐνοχλοῦντες τοὺς

Δεύτερον, ἡ κοινῶς ἄλλοτε καὶ παρά τινων μέχρι τῆς σήμερον πρεσβευομένη δοξασία ὅτι τῷ 145 ἡ Ἑλλὰς κατέστη ἐπαρχία ρωμαϊκὴ εἶναι ἀνυπόστατος, ὡς ἀπεδείχθη ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων τὰ κυριώτατα μόνον ἐνταῦθα παραθέτομεν ἐπιχειρήματα. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος, διηγούμενος τὴν συνδρομῇ τοῦ ἐπιφανοῦς ρωμαίου Λουκούλλου διάσωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Χαιρωνείας ἀπὸ συκο-

Ρωμαϊκαὶ νῆες (Τοιχογραφία τῆς Πομπηίας)

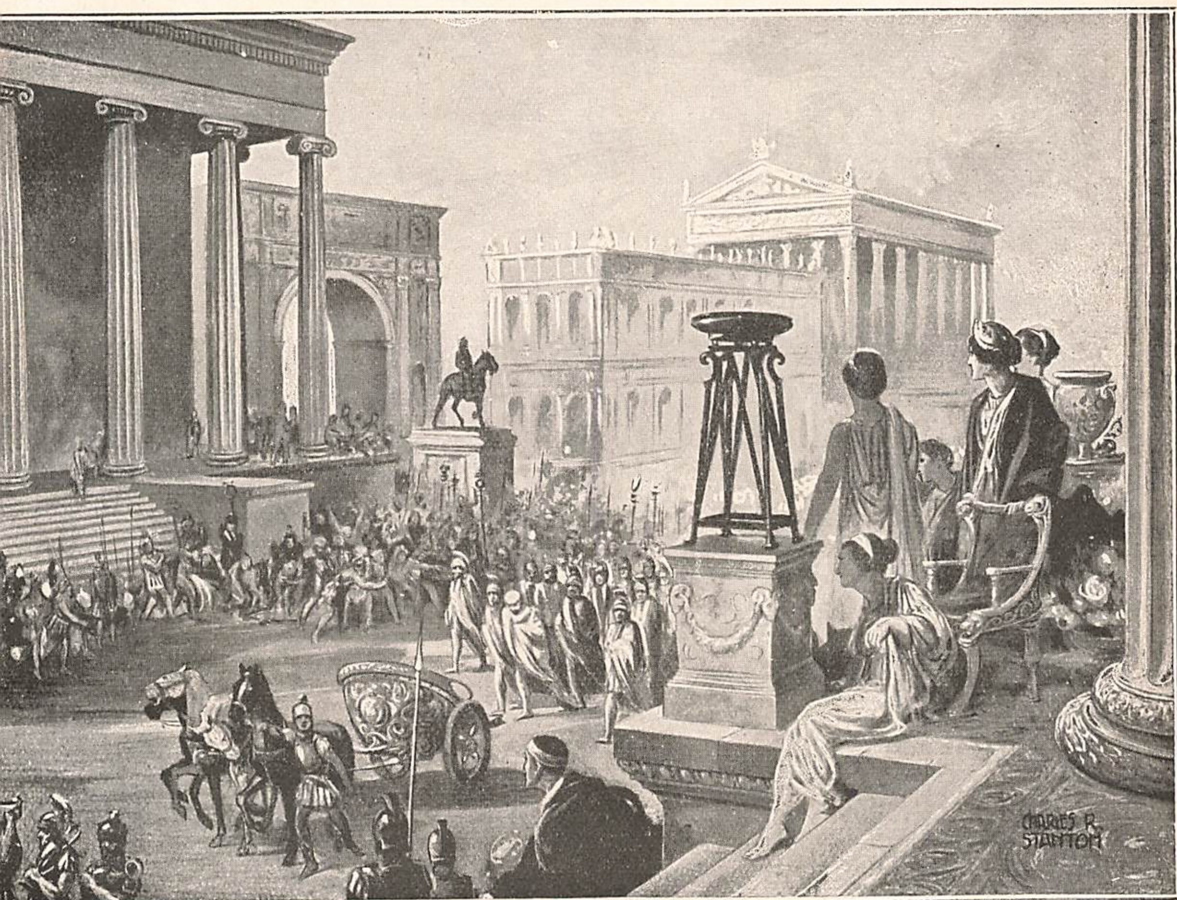
φαντίας τινὸς τῶν γειτόνων Ὀρχομενίων, ἐπιφέρει ὅτι ἡ περὶ τούτου κρίσις «ἦν ἐπὶ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας· οὔπω γὰρ εἰς τὴν Ἑλλάδα Ρωμαῖοι στρατηγοὺς διεπέμποντο». Καὶ ἐπειδὴ ὁ Λούκουλλος ἤκμασε περὶ τὸ 60 πρὸ Χριστοῦ ἔτος, ἕπεται ἐκ τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ὁ πρῶτος τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ὅρος, ἤτοι ἡ κατ' ἔτος τακτικὴ ἀποστολὴ στρατηγοῦ ἢ ἀνθυπάτου, δὲν ἐξεπληρώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλ' οὐδὲ φόρον τακτικὸν ἐπλήρωσεν αὕτη ἐφ' ἱκανὸν χρόνον. Ὄχι μόνον αἱ ἔκτακτοι φορολογίαι, αἱ ἐπιβληθεῖσαι τῷ 145 εἴς τινας ἑλληνικὰς πόλεις, μετ' ὀλίγον ἀνεκλήθησαν ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τῶν διαφόρων πολιτειῶν αἱ σύνοδοι ἤρχισαν πάλιν νὰ συγκροτῶνται, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο φόρου ἀτελὴς ὥστε πᾶσα ὑπὸ Ρωμαίου παραβίασις τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐλογίζετο ὡς κατάχρησις καὶ ὡς τοιαύτη ἐστηλιτεύετο. Ὁ μέγας ρωμαῖος Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἀφ' ἧς κατεκτήθη ἡ Ἑλλάς, κατηγορεῖ, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν περὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πραγματειῶν αὐτοῦ, τὸν ἀντίπαλον Πομπήιον ὅτι εἰσέπραξε χρήματα ἀπὸ τῶν μὴ ὑποτελῶν φόρου Ἀχαιῶν. Καὶ ὁ σύγχρονος ἐκείνου περιώνυμος ρήτωρ Κικέρων, εἰς τὸν κατὰ Πίσωνος λόγον, ἐλέγχει αὐτὸν ὅτι, διορισθεὶς ἀνθύπατος Μακεδονίας, ὑπερέβη καταχρηστικῶς τὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ἐπέβαλε χεῖρα εἰς ἔθνη ἐλεύθερα, τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὰς Ἀθήνας, πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ὡσαύτως ὁ κωνσταντινουπολίτης Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς, ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ, λέγει ὅτι ὁ Μόμμιος τιμωρήσας τοὺς Κορινθίους ὡς πρωταιτίους τοῦ ἀχαϊκοῦ πολέμου ἀφῆκε πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους. Ὁ Ζωναρᾶς ἔγραψε μὲν κατὰ τὴν 12

Ἕλληνας δι' ἀπεσταλμένων. Οἱ ἄρχοντες δὲ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ταύτης, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτοτελείας τῆς συμπολιτείας ταύτης ἀκολουθοῦντες νόμῳ γραπτῷ, ὑπὸ τῆς συμπολιτείας ἐψηφισμένῳ. ὁσάκις ἐλάμβανον γραπτὴν οἱανδήποτε πρόσκλησιν ἢ πρότασιν τῆς συγκλήτου συνεκάλουν τὴν νῦν σύνοδον τῆς συμπολιτείας, ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ τῆς δοθησομένης ἀπαντήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὰ γεγονότα (146 π. Χ.) πᾶσαι αἱ μεταξὺ τῶν πόλεων διαφοραὶ ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν διαιτησίαν τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἀνθυπάτου.

μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἀλλὰ λογίζεται ἀξιόπιστος, καθὸ ἀντλήσας ἀπὸ πηγῶν ἀρχαιοτέρων, μὴ σῳζομένων. Πρὸς τούτοις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡ μὲν πολιτικὴ δικαιοσύνη ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὰς ἐγχωρίους ἀρχάς, ἡ δὲ ποινικὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου. Ἀλλ' ὁ χρόνος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς μαρτυρίαν ἀναμφισβήτητον, ὅτι εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ αὐτὴ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη ἦτο, ὡς πάλαι ποτέ, εἰς χεῖρας τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Διότι ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ἐν τῷ αὐτῷ προοιμίῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, μανθάνομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκούλλου, ὁ χαιρωνεὺς Δάμων κατέστη ἔνοχος φόνου ρωμαίου ἡγεμόνος καὶ ὄχι ὀλίγων περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν, εὑρισκομένων τότε προσωρινῶς ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν χρείαν τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ τῶν Χαιρωνέων βουλὴ ἐπιληφθεῖσα ἀμέσως τῆς δίκης ἐπέβαλε τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀππιανὸς ἱστορῶν, εἰς τὴν περὶ Μιθριδάτου πραγματείαν, τὴν ἐν ἔτει 185 πρὸ Χριστοῦ περίφημον συνδιάλεξιν τοῦ ρωμαίου στρατηγοῦ Σύλλα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ Πόντου, παρίστησιν. ἐν κεφαλαίῳ 58, τὸν πρῶτον λέγοντα μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς πρὸς τὸν δεύτερον· «σφετερισάμενος δ' ἁπάντων (τῶν ἐν Ἀσίᾳ) τὰ χρήματα, ἐς τὴν Εὐρώπην ἐπέρας μεγάλοις στρατοῖς· ἡμῶν ἀπειπόντων ἅπασι τῆς Ἀσίας βασιλεῦσι τῆς Εὐρώπης μηδὲ ἐπιβαίνειν. Διαπλεύσας δὲ Μακεδονίαν τε ἡμετέραν οὖσαν ἐπέτρεχες καὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν ἀφῃροῦ». Ἐνταῦθα ὁ Σύλλας αὐτὸς ὑποδεικνύει ἄλλως ἔχουσαν, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὴν Μακεδονίαν ὡς πρὸς τοὺς Ρωμαίους, καὶ ἄλλως τὴν Ἑλλάδα, ὀνομάζων τὴν μὲν οὖσαν ἐπαρχίαν ἡμετέραν, τὴν δὲ μὴ οὖσαν τοιαύτην ἐλευθέραν. Καὶ ἐξακολουθεῖ διευκρινῶν ἔτι μᾶλλον τὴν διαφορὰν τῆς σχέσεως ταύτης. «Οὐ πρίν τε ἦρξω μενανοεῖν, ἢ Μακεδονίαν μέν με ἀνασώσασθαι, τὴν δὲ Ἑλλάδα τῆς σῆς ἐκλῦσαι βίας»· λέγει δηλαδὴ ὅτι τὴν μὲν Μακεδονίαν ἀνέκτησεν, ἀποκαταστήσας καὶ πάλιν κτῆμα τῆς Ρώμης, τὴν δὲ Ἑλλάδα ἁπλῶς ἀπήλλαξε τῆς δυναστείας τοῦ Μιθριδάτου.

Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν δὲν ἦτο τότε ἔτι ἐπαρχία ρωμαϊκή, (1) ἀλλ' ἀπετέλει ὁμάδα πολιτειῶν αὐτονόμων καὶ ἐλευθέρων, ἤτοι ἀπηλλαγμένων τακτικοῦ φόρου, αἵτινες ὅμως, καλούμεναι σύμμαχοι, διετέλουν, δυνάμει ρητῶν πολλάκις συνθηκῶν, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ προστασίαν τῆς ρωμαϊκῆς βουλῆς. Αὕτη, εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς γείτονος Μακεδονίας, ἐρρύθμιζε τὰς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν τούτων συμβαινούσας διαφορὰς καὶ ἐπροστάτευε τὴν χώραν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, προπα-

(1) Παρ' ὅλα τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ὅστις καὶ ἐν δυσὶν ἰδιαιτέραις ἀξιολόγοις πραγματείαις «Ρωμαίων πολιτεία πρὸς τὴν Ἑλλάδα» 1858 καὶ «Κορίνθου ἅλωσις» 1859 ὑπεστήριξε διὰ πολλῶν τὴν ἀνωτέρω γνώμην, καὶ μεθ' ὅλα τὰ καὶ παρ' ἄλλων ὑπὲρ τῆς τοιαύτης γνώμης γραφέντα, ἅτινα, μετὰ τῶν ὡσαύτως κατὰ τῆς γνώμης ταύτης γραφέντων, ἀποτελοῦσιν ἰδίαν ὅλην φιλολογίαν καὶ ἱστορίαν, τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη διὰ τοῦ Mommsen ἰδίως καὶ διὰ τοῦ G. Hertzberg, ὅστις ἐν ἀρχῇ ἐφρόνει ὅμοια τῇ τοῦ Παπαρρηγοπούλου γνώμῃ, ὁριστικῶς κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου ἐκτιθεμένης θεωρίας, ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὸ 146 εἶχε καταστῆ ἐπαρχία, οὐχὶ μὲν ἰδία ἐπαρχία αὐτοτελής, ὡς βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ παράρτημα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, ἧς ὁ διοικητὴς εἶχεν ὑπερτάτην ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος, αὐτὸς κρίνων τὰς μεταξὺ τῶν πόλεων ἔριδας καὶ πέμπων διοικητὴν ταμίαν εἰς Ἑλλάδα (ἰδ. λεπτομερέστατα περὶ τούτων παρὰ Hertzberg. Die Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Romer τόμ. Α' σ. 281—295 μεταφρ. ἡμετέρας τόμ. Α' σ. 373—384). Πολλαὶ πόλεις, οἷον Ἀθῆναι, Σπάρτη, διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἐποπτείαν πάντοτε τοῦ διοικητοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἄμεσος σχέσις πολιτικὴ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ρώμης, ἑλληνικοῦ κοινοῦ καὶ συγκλήτου οἵα διενηργεῖτο μέχρι νῦν διηνεκῶς ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου.

ΟΙ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ ΑΧΑΙΟΙ ΜΕΤΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΡΩΜΗΝ

("Εργον Κ. Στάντιου)

ΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ"

ρασκευάζουσα οὕτως αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ὁλοσχερῆ ὑποδούλωσιν. Τὸν βαθμιαῖον τοῦτον τρόπον τῆς κατακτήσεως μετεχειρίζετο πολλάκις ἡ δορικτήτωρ ἐκείνη πόλις, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Μοντέσκιος. Κατατροπώσασα, λέγει, λαόν τινα κατ' ἀρχὰς περιωρίζετο εἰς τὸ νά τον ἐξασθενίσῃ καὶ ἐπιβάλῃ αὐτῷ συνθήκας αἵτινες ὑπέσκαπτον ἀνεπαισθήτως τὰς περιλιπομένας αὐτοῦ δυνάμεις. Ἐὰν τυχὸν ἔπειτα οὗτος ἐξηγείρετο, ἐταπείνωνεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον· ὥστε ὁ λαὸς οὗτος ἀπέβαινεν ὑπήκοος χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ πότε τοῦτο συνέβη. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου ἱστορικοῦ εἶναι ὀρθοτάτη μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ἡ Ρώμη, καθὼς εἴδομεν, ἤσκησεν ὡς πρὸς αὐτὴν κυριαρχικὰ δικαιώματα ἔτι πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου, καίτοι τῆς Ἑλλάδος θεωρουμένης τότε ὁμολογουμένως ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου· οὕτω δ' ἐξηκολούθησε πολιτευομένη ἡ ρωμαϊκὴ βουλὴ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἑλλὰς ἐξηκολούθει νὰ λέγεται πάντοτε ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος. Ἡ μόνη μεταξὺ τῶν δύο περιόδων διαφορὰ εἶναι ὅτι, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς βίος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταπαύει ἐν Ἑλλάδι καὶ τοῦτο δικαιολογεῖ μέχρι τινὸς τὴν κοινὴν ἀξίωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ναὶ μὲν ἐπαρχία δὲν ἔγινεν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου ρωμαίου αὐτοκράτορος Αὐγούστου. περὶ τὸ 30 πρὸ Χριστοῦ ἔτος. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἁλώσεως διατελεῖ οὖσα ἁπλοῦν δορυφόρημα, ἤτοι κωφὸν τοῦ ἱστορικοῦ δράματος πρόσωπον· καὶ δίδει μὲν εἰσέτι ἐκ διαλειμμάτων σημεῖά τινα ζωῆς, ἀλλὰ ζωῆς ἀκαριαίας, ἥτις εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ ἐκνενευρισμένου τούτου σώματος.

Κατ' ἀρχὰς ἐν διαστήματι ἑξήκοντα περίπου ἐτῶν μετὰ τὸ 145 πρὸ Χριστοῦ οὐδὲν ἀξιόλογον πολιτικὸν γεγονὸς ἀναφέρεται ἐν Ἑλλάδι. Ἐν γένει ἡ χώρα φαίνεται ἀνακύψασα ὁπωσοῦν ὑλικῶς ἰδίως διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων στάσεων καὶ πολέμων. Τὴν δὲ καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἀνεπλήρωσε μέχρι τινὸς ἡ τότε τῆς νήσου Δήλου ἀκμή, ἥτις ἐνθυμίζει τὰς περιστάσεις δι' ἃς τοσοῦτον ηὐδοκίμησεν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἡ νῆσος Σῦρος. Διότι, καθὼς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τελευταίας ἡμῶν ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἐρήμωσιν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν παραλίων τῆς μεσογείου καὶ πολλῶν νήσων, ἐβιάσθη τὸ ἐμπόριον νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς βράχους τῆς Σύρου καὶ ν' ἀνεγείρῃ ἐκεῖ τὴν νῦν ἀκμάζουσαν Ἑρμούπολιν, οὕτω μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, οἱ ἔμποροι μετεχώρησαν εἰς τὴν γείτονα τῆς Σύρου, νῦν δὲ ἔρημον Δῆλον. Ἡ Δῆλος (Κεφ. Ε΄ βιβλ. Β΄ τοῦ πρώτου τόμ.) ἦτο καὶ πρὸ τούτου ἔνδοξος διὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὸ Λητῷον καὶ τὰς πανηγύρεις, αἵτινες, εἰ καὶ μὴ εἶχον τὸ πρόπαλαι ἀξίωμα, ἐξηκολούθουν ὅμως τελούμεναι ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῶν περιοικίδων κυκλάδων νήσων· ἀλλά, κατὰ τὸν Στράβωνα, «ἔτι μᾶλλον ηὔξησεν αὐτὴν ἡ καταστραφεῖσα ὑπὸ Ρωμαίων Κόρινθος. Ἐκεῖσε γὰρ μετεχώρησαν οἱ ἔμποροι, καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ προκαλουμένης αὐτούς, καὶ τῆς εὐκαιρίας τοῦ λιμένος· ἐν καλῷ γὰρ κεῖται τοῖς ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν πλέουσιν· ἥ τε πανήγυρις ἐμπορικόν τι πρᾶγμά ἐστι, καὶ συνήθεις ἦσαν αὐτῇ Ρωμαῖοι τῶν ἄλλων μάλιστα, καὶ ὅτε συνειστήκει ἡ Κόρινθος. Ἀθηναῖοί τε λαβόντες τὴν νῆσον καὶ τῶν ἱερῶν ἅμα καὶ τῶν ἐμπόρων ἐπεμελοῦντο ἱκανῶς». Ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα συνεσώρευσεν εἰς αὐτὴν πολὺν πλοῦτον εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπερβολικῶς ἀναπτυχθὲν ἐμπόριον τῶν δούλων, τὸ μὲν διότι ἡ πραγματεία κατέστη περιζήτητος παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, οἵτινες ἐπλούτησαν παραλαβόντες τοὺς θησαυροὺς τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου, τὸ δὲ διότι οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας, περὶ ὧν πλειότερα

κατωτέρω, εὑρίσκοντες ἐπικερδεστάτην τὴν τῶν ἀνδραπόδων ἐξαγωγήν, εἰς ταύτην κυρίως ἐνησχολοῦντο. Κέντρον δὲ πάσης ταύτης τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἦτο ἡ Δῆλος, ἐμπορεῖον «μέγα καὶ πολυχρήματον», ὥστε καὶ παροιμία ἐκ τούτου ἐγένετο «ἔμπορε, κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπραται».

Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ αὕτη τῆς Δήλου δὲν διήρκεσε πολύ, κατεστράφη δὲ ἕνεκα τῶν ἐπισυμβάντων μιθριδατικῶν πολέμων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσωμεν ὁποῖός τις ἦτο ὁ τοῦ Πόντου βασιλεὺς Μιθριδάτης ς΄, καὶ ὁπόσα διέπραξε μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπεχείρησε τὸν μακρὸν καὶ ἐναγώνιον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, εἰς ὃν προϊόντος τοῦ χρόνου περιεπλάκη καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Αἱ περιπέτειαι τοῦ πολέμου τούτου ἤρχισαν ἐν ἔτει 107, ὅτε ὁ μεγαλεπήβολος ἐκεῖνος βασιλεύς, ἀποφασίσας νὰ καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐκυρίευσε μέρος τῆς Παφλαγονίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι, δόντες ἄλλοτε εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, βραδύτερον, ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Μιθριδάτου τοῦ ς΄, εἶχον πάλιν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ ποντικοῦ κράτους (1)· ἔπειτα δὲ οὗτος περὶ τὸ 94, ἀφοῦ ἐφόνευσε τρεῖς ἀλληλοδιαδόχους βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας, τὸν Ζ΄, τὸν Η΄ καὶ τὸν Θ΄ Ἀριαράθην, καταλαμβάνει καὶ ταύτην τὴν χώραν. Τότε, ἐπεμβάντων τῶν Ῥωμαίων, ὁ Μιθριδάτης, ἐνδοὺς ἐπὶ μικρὸν παραχωρεῖ τὴν Καππαδοκίαν (2), ἀλλ' αὖθις μετ' ὀλίγον, ἰδὼν αὐτοὺς ἀπασχοληθέντας εἰς τὸν δεινὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν καλούμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ ῥωμαϊκῇ «συμμαχικὸν πόλεμον», καὶ παραλαβὼν συμπράκτορα Τιγράνην Β΄ τὸν βασιλέα μὲν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ θυγατρὶ δὲ γαμβρὸν αὐτοῦ, κυριεύει περὶ τὸ 89, οὐ μόνον τὴν Καππαδοκίαν ἀλλὰ καὶ τὴν Φρυγίαν, καὶ τὴν Βιθυνίαν, καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν μικρὰν Ἀσίαν, κατατροπώνει τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ῥωμαίους στρατηγούς, καὶ τότε ἀποφασίζει νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πάλην εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα προσβάλῃ τὴν Ῥώμην ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ ἑστίᾳ μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο ὡς γέφυρα τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ὅθεν πρὸ πάντων κατέλαβε τὰς νήσους, πλὴν τῆς Ῥόδου, τὴν ὁποίαν εἰς μάτην ἐπολιόρκησεν· ἐνήργησε τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ σφαγὴν ὅλων τῶν ῥωμαίων (3) πολιτῶν ὅσοι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἔπειτα ἐξέπεμψε διαφόρους στρατοὺς εἰς Θρᾴκην, εἰς Μακεδονίαν, εἰς Θεσσαλίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀττικήν.

Νόμισμα Μιθριδάτου

(Κεφαλὴ Μιθριδάτου, ἔλαφος βόσκουσα ἐν μέσῳ στεφάνου ἐξ ἀνθέων καὶ ἐπιγραφὴ «ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΙΔΑΤΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ»)

(1) Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς πολλάκις ἀπαντᾷ ὁ τύπος Μιθραδάτης, ἀλλὰ προκριτώτερος πάντοτε ὁ τύπος Μιθριδάτης, ἅτε μᾶλλον συνᾴδων πρὸς τὸν περσικὸν τύπον Mihridat.

(2) Δὲν πρόκειται οὐδαμῶς περὶ παραχωρήσεως Καππαδοκίας. Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου ἐξολόθρευσιν τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου τῆς Καππαδοκίας, ὡς ἐκτίθεται αὕτη ἀνωτέρω, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τὸν ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου, ὡς βασιλέα τοῖς Καππαδόκαις ἐπιβληθέντα τούτῳ υἱὸν Ἀριαράθην, ἐπέτρεψαν τοῖς Καππαδόκαις ἐν πρώτοις μὲν νὰ ἔχωσιν ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον ἀβασίλευτον πολιτείαν, εἶτα δὲ μὴ στερξάντων τοῦτο τῶν Καππαδοκῶν νὰ ἐκλέξωσι βασιλέα ἕνα τῶν παρ' αὐτοῖς μεγιστάνων. Οὕτω δὲ ἐξελέγη ὁ Ἀριοβαρζάνης, ὃν ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν ἀρχῇ ὁ Μιθριδάτης.

(3) Τῶν Ῥωμαίων δηλονότι καὶ Ἰταλῶν, ὑπῆρχον δὲ ἐν τοῖς φυγοῦσι καὶ ἐγχώριοι πολίτου ῥωμαίου δικαιώματα κεκτημένοι.

Δὲν νομίζομεν, ὥς τινες ἠξίωσαν, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ τὸν πολὺν ὑπὲρ ἐλευθερίας ζῆλον τῆς πόλεως ταύτης καὶ τὴν συνδρομὴν τὴν ὁποίαν ἤλπισε νὰ λάβῃ παρ' αὐτῆς εἰς τὸν προκείμενον μέγαν ἀγῶνα. Ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ μὲν ἐνόμιζον ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς Ρωμαίους, οἱ δὲ ἐφρόνουν ὅτι, καὶ ἂν ὑπερισχύσῃ ὁ Μιθριδάτης, θέλουσιν ἁπλῶς μεταβάλει δεσπότην, καὶ ἄλλοι, ἀρκούμενοι ὁπωσδήποτε εἰς τὰ ἀγαθὰ ὅσα παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ ὑφισταμένη εἰρήνη, δὲν ἤθελον ἐν γένει τὴν μετακίνησιν τῶν καθεστώτων. Ὀλίγοι δὲ μόνον ἐκ τῶν ἐπισήμων πολιτῶν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἀναρρίψωσι τὸν κύβον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀρχαίου τῆς πατρίδος ἀξιώματος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ παρασύρωσι, καθὼς καὶ παρέσυραν τφόντι, τὸν δῆμον, ὅστις, μὴ ἔχων τί νὰ ἀπολέσῃ, εὐκόλως ἐπεχείρει πάντα νεωτερισμόν. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἐκεῖνος πρὸ καιροῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ἀπόλεμος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς πολυειδεῖς θυσίας ὅσας ἀπαιτεῖ πᾶς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγών. Πλὴν τούτου ἐν τῇ Ἀττικῇ συνέβησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἑξήκοντα ἔτη γεγονότα τινὰ ἐπενεγκόντα εἰς αὐτὴν καὶ συμφορὰς ὄχι μικράς. Τὰ δυστυχήματα ταῦτα ἦσαν δύο δουλικαὶ στάσεις, ὧν ἡ μὲν ἐγένετο μεταξὺ τοῦ 134 καὶ 131 ἔτους, ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ 104 καὶ 101, ἀμφότεραι δὲ ὑπῆρξαν σύγχρονοι τῶν δύο μεγάλων δουλικῶν στάσεων αἵτινες τότε συνετάραξαν τὴν Σικελίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἐν Ἀττικῇ γενομένων τούτων κινημάτων δὲν ἀπέβη σπουδαῖον· οἱ ἀποστήσαντες δὲν ὑπερέβαινον πολὺ τοὺς χιλίους, τὸ δὲ κακὸν ἐξετάθη μὲν καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ἀλλὰ διὰ ταχείας καὶ αὐστηρᾶς κολάσεως περιεστάλη ἁπανταχοῦ. Τὸ δεύτερον ὅμως λέγεται πολὺ δεινότερον, διότι τότε πολλαὶ μυριάδες τῶν οἰκετῶν ὅσοι δεδεμένοι εἰργάζοντο τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου, φονεύσαντες τοὺς ἐπὶ τῶν μετάλλων φύλακας, κατέλαβον τὴν ἐπὶ Σουνίῳ ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐξεπόρθησαν τὴν Ἀττικήν. Ὥστε ἡ χώρα ἔπαθε πολλὴν ἐκ τούτου ζημίαν, ὁ δὲ Μιθριδάτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἀξιόλογον συνδρομὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οὕτως ἐχόντων ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς. Ἐπεζήτησε δὲ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς, πιθανώτατα διότι οὐδαμοῦ ἀλλοῦ τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο νὰ εὕρῃ φρούριον ἀσφαλέστερον καὶ ὁρμητήριον προσφυέστερον ἢ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, πόλεις, αἵτινες ἔσῳζον τὰ δυσπόρθητα αὐτῶν τείχη, ἐνῷ τὰ τείχη τῶν ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων εἶχον καταλυθῆ πρὸ 60 ἐτῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας θαλάσσης, τῆς ὁποίας ἐκράτει ἤδη ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου. Ἄλλως τε ἅπασαι αἱ περιπέτειαι τῆς τε συμμαχίας ταύτης καὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὅσαι προηγήθησαν αὐτῆς μαρτυροῦσι τὴν θλιβερωτάτην ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν εἶχε ἤδη πάθει ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Τὰς περὶ τούτου λεπτομερείας μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Σύλλα, παρὰ τοῦ Ἀππιανοῦ, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ποσειδωνίου, τὸν ὁποῖον μὴ σῳζόμενον παρατίθησιν ὁ ἐν τῇ 3 ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. ἀκμάσας Ἀθήναιος ὁ ἐκ Ναυκράτιδος τῆς Αἰγύπτου, ὅστις, συγγράψας πόνημα ἐπιγραφόμενον «Δειπνοσοφισταί» καὶ συγκείμενον ἐκ βιβλίων 15, περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἐκ συγγραφέων μετὰ ταῦτα ἀπολεσθέντων, πλείστας ὅσας πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας. Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἀθήναιος καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἀσχημίζουσι παρὰ τὸ ἀληθὲς τὸν πρωταγωνιστὴν τοῦ ἀνὰ χεῖρας δράματος, ἤτοι τὸν σοφιστὴν Ἀθηνίωνα· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδ' ὁ Πλούταρχος εἶναι πολὺ περὶ τὴν κατάκρισιν αὐτοῦ μετριώτερος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι, ἂν ἡ εἰκὼν ἣν πρόκειται ἤδη νὰ ἀντιγράψωμεν ἐνταῦθα μετέχῃ κατά τι τῆς γελοιογραφίας, ἡ γελοιογραφία εἶναι ἐξ ἐκείνων αἵτινες σφόδρα ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ πρωτότυπον,

Ὑπῆρχε τότε ἐνταῦθα παρέγγραφός τις, δηλαδὴ νόθος, πολίτης, Ἀθηνίων ἢ Ἀριστίων ὀνομαζόμενος, υἱὸς πατρὸς ὁμωνύμου καὶ Αἰγυπτίας θεραπαίνης. Ἄδηλον μάλιστα ἂν εἶχε τοῦτο κἂν τὸ προτέρημα, ὅτι ἦτο τῷόντι υἱὸς τοῦ δεσπότου αὐτῆς. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ Ἀθηνίων οὗτος, κληρονομήσας ἀποθανόντα τὸν πατέρα ἢ δεσπότην αὐτοῦ, καὶ γήμας παιδισκάριον, ὅπερ ἐστὶ δουλίδα, εὔμορφον, περιεβάλετο τὸ πρόχειρον ἱμάτιον τοῦ σοφιστοῦ καὶ θηρεύσας μειράκια σχολαστικά, νῦν μὲν ἐν Μεσσήνῃ, νῦν δὲ ἐν Λαρίσῃ τῇ θεσσαλικῇ, εἰσέπραξε τοιουτοτρόπως χρήματά τινα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καθ' οὓς χρόνους ὁ μέγας Μιθριδάτης ἔσειεν ἀπὸ τοῦ Πόντου πᾶσαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἀθηνίωνα, τὸν παρέγγραφον πολίτην, τὸν σμικρὸν καὶ ταπεινὸν σοφιστήν, ἐνόμισαν συνετὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι ἤθελον τὴν μετὰ τοῦ Μιθριδάτου συμμαχίαν, ν' ἀναθέσωσι τὰ πολυτιμότατα αὐτῶν συμφέροντα παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐκείνῳ, ἐὰν εἶναι πράγματι ἀληθές, ὡς λέγεται παρά τινων, ὅτι ἐχειροτονήθη πρεσβευτὴς ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ δὲν ἀνεχώρησεν, ὡς βεβαιοῦσιν ἄλλοι, πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Ἀφιχθεὶς δὲ εἰς Καππαδοκίαν καὶ κολακεύσας τὸν βασιλέα ἐγένετο εἷς τῶν φίλων, καὶ δι' ἐπιστολῶν μετεώριζε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Λάκωνας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς ὅτι οὐ μόνον τῶν χρεῶν αὐτῶν θέλουσιν ἀπολυθῆ, ζῶντες τοῦ λοιποῦ ἐν ὁμονοίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοκρατίαν θέλουσιν ἀνακτήσει καὶ δωρεῶν μεγάλων τύχει ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. Οἱ δὲ ἐνταῦθα Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι διεκόμπουν ταῦτα πιστεύοντες ὅτι κατελύθη ἤδη ἡ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία.

Ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Μιθριδάτης ἐκπέμπει εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατὸν καὶ στόλον μέγαν, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον, φέροντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πρεσβευτὴν Ἀθηνίωνα. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἀρχελάου ἦτο νὰ κυριεύσῃ τὰς νήσους, νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ· ἐντεῦθεν ἔπειτα, ὡς ἀπὸ ὁρμητηρίου ἀσφαλοῦς, νὰ προσλάβῃ μὲν ἑκόντα ἄκοντα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθνη, νὰ ἀνέλθῃ δὲ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἑνωθεὶς ἐκεῖ μετὰ τοῦ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιπεμφθέντος ἐξ Ἀσίας ἑτέρου στρατηγοῦ Μητροφάνους καὶ τοῦ διὰ τῆς Θράκης κατερχομένου υἱοῦ τοῦ Μιθιδράτου Ἀρκαθίου νὰ καταβάλῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ [1]. Ἔχων λοιπὸν πρὸ πάντων συμφέρον νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ προεξέπεμψεν ἐνταῦθα τὸν Ἀθηνίωνα μετὰ φιλικῆς δισχιλίων ἀνδρῶν καὶ πολλῶν καὶ πομπωδῶν ὑποσχέσεων. Τὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα ἔφερον τὸν Ἀθηνίωνα ἐβιάσθησαν ὑπὸ χειμῶνος νὰ καταφύγωσιν εἰς Καρυστίαν. «Ἀλλ' εἴσεισιν ἤδη, καὶ σχεδὸν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ ἐξεκέχυντο. Συνέτρεχον δὲ καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι θεαταί, τὸ παράδοξον τῆς τύχης θαυμάζοντες, εἰ ὁ παρέγγραφος Ἀθηνίων εἰς Ἀθήνας ἐπ' ἀργυρόποδος κατακομίζεται φορείου, καὶ πορφυρῶν στρωμάτων, ὁ μηδέποτε ἐπὶ τοῦ τρίβωνος ἑορακὼς πορφύραν πρότερον, οὐδενὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς. Συνέτρεχον οὖν πρὸς τὴν θέαν ταύτην ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, τὰ κάλλιστα προσδοκῶντες παρὰ Μιθριδάτου· ὁπότε Ἀθηνίων ὁ πένης καὶ τὰς ἐρανικὰς ποιησάμενος ἀκροάσεις διὰ τὸν βασιλέα σιληπορδῶν διὰ τῆς πόλεως καὶ χώρας πομπεύει». Τοιαύτης δὲ καὶ τηλικαύτης τυχὼν ὑποδοχῆς κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν ἀνθρώπου πλουσιωτάτου τότε ἀπὸ τῶν ἐκ Δήλου προσόδων, κεκοσμημένην διὰ στρωμνῶν πολυτελῶν, καὶ ζωγραφιῶν, καὶ ἀνδριάντων καὶ ἐκθέσεως ἀργυρωμάτων, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξῆλθε μετ' ὀλίγον

(1) Ἀ ρ κ α θ ί α ς καλεῖται οὕτω μόνον παρὰ τῷ Ἀππιανῷ (Μιθριδατικὰ 35 παράγρ.)· πάντες οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς καλοῦσιν αὐτὸν Ἀριαράθην τὸν ἐν Καππαδοκίᾳ πρὸ μικροῦ βασιλεύοντα. Τοῦ Ἀριαράθου τούτου εὑρέθη πρό τινος ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ ἀθηναϊκοῦ Σταδίου ἐπιγραφὴ ἀναθηματική.

ἐκσύρων χλαμύδα λαμπράν, φέρων δακτυλίδιον χρυσοῦν ἐγγεγλυμμένην ἔχον τὴν Μιθριδάτου εἰκόνα, καὶ προπομπευόντων καὶ ἐφεπομένων θεραπόντων πολλῶν, εἰσῆλθεν ἐν τῷ τεμένει τῶν περὶ Διόνυσον τεχνιτῶν, ὅπου ἐπετελοῦντο θυσίαι ἐπὶ τῇ εὐτυχεῖ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ σπονδαὶ μετὰ προαναφωνήσεως κήρυκος. Καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πολλοὶ μὲν ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν ἀνέμενον εὐλαβῶς τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, πλήρης δὲ ἦτο καὶ ὁ Κεραμεικὸς ἀστῶν καὶ ξένων, καὶ αὐτόκλητος συρροὴ τῶν ὄχλων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ προσῆλθε βραδέως, δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν ὀχλοκόπων, ὧν ἕκαστος ἔσπευδε προσάψασθαι κἂν τῆς ἐσθῆτος αὐτοῦ.

Ἐν τῷ Κεραμεικῷ ὑπῆρχε τότε στοὰ κατασκευασθεῖσα πρὸ ἑκατὸν περίπου ἐνιαυτῶν, εἰς τιμὴν τοῦ πολλὰ εὐεργετήσαντος πάλαι ποτὲ τὴν πόλιν Ἀττάλου, βασιλέως Περγάμου, καὶ πρὸ τῆς στοᾶς ὑψοῦτο βῆμα ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἠγόρευον πρὸς τὰ πλήθη οἱ ρωμαῖοι στρατηγοί, ὁσάκις ἐπισκεφθέντες τοὺς Ἀθηναίους εἶχον νὰ ἀνακοινώσωσί τι εἰς τοὺς πολίτας. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ βῆμα ἀνελθὼν ὁ Ἀθηνίων καὶ περιβλέψας κυκληδὸν τὸ πλῆθος, ἔπειτα δὲ ἀναβλέψας, «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶπε, τὰ πράγματά με βιάζεται καὶ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον ἀπαγγέλλειν ἃ οἶδα· τὸ δὲ μέγεθος τῶν μελλόντων λέγεσθαι διὰ τὸ παράδοξον τῆς περιστάσεως ἐμποδίζει με». Ἐπειδὴ δὲ ἐπεβόησεν ἀθρόον τὸ πλῆθος θαρρεῖν καὶ λέγειν· «Λέγω τοίνυν, εἶπε, τὰ μηδέποτε ἐλπισθέντα, μηδὲ ἐν ὀνείρῳ φαντασθέντα»· καὶ ἐνταῦθα ἐξιστόρησε τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Μιθριδάτου· τὰς ἥττας τῶν ρωμαίων στρατηγῶν καὶ τὴν γενομένην σφαγὴν τῶν ρωμαίων πολιτῶν, ἀνήγγειλε τὴν ἐπερχομένην μεγάλην τοῦ Μιθριδάτου στρατείαν καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι συνεμάχησαν πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῆς Ρώμης καταστροφὴν ὄχι μόνον τὰ ἰταλικὰ ἔθνη ἀλλὰ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι. Σημειωτέον ὅτι Καρχηδόνιοι πρὸ καιροῦ εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νὰ ἀντείπῃ εἰς τὸν ρήτορα; Μικρὸν δ' ἐπὶ τούτοις σιωπήσας καὶ ἀφήσας πολλοὺς νὰ συλλαλήσωσι περὶ τῶν παραδόξων ἐκείνων εἰδήσεων, ἔπειτα τρίψας τὸ μέτωπον· «Τί οὖν, ἐξηκολούθησε, συμβουλεύω, Μὴ ἀνέχεσθαι τῆς ἀναρχίας, ἣν ἡ τῶν Ρωμαίων σύγκλητος ἐπισχεθῆναι πεποίηκεν, ἕως αὐτὴ δοκιμάσει περὶ τοῦ πῶς ὑμᾶς πολιτεύεσθαι δεῖ. Καὶ μὴ περιίδωμεν τὰ ἱερὰ κεκλεισμένα, αὐχμῶντα δὲ τὰ γυμνάσια, τὸ θέατρον ἀνεκκλησίαστον, ἄφωνα δὲ τὰ δικαστήρια, καὶ τὴν θεῶν χρησμοῖς καθιερωμένην Πνύκα ἀφῃρημένην τοῦ δήμου· μὴ περιίδωμεν δέ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἱερὰν τοῦ Ἰάκχου φωνὴν κατασεσιγασμένην· καὶ τὸ σεμνὸν ἀνάκτορον τοῖν θεοῖν κεκλεισμένον· καὶ τῶν φιλοσόφων τὰς διατριβὰς ἀφώνους». Ἀφοῦ δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτας ὑπερβολὰς καὶ ἀριδήλους ψευδολογίας εἶπε, συλλαλήσαντες οἱ ὄχλοι καὶ συνδραμόντες εἰς τὸ θέατρον ἐξελέξαντο αὐτὸν στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὅπλων· καὶ προσελθὼν ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος εἰς τὴν ὀρχήστραν ηὐχαρίστησε τοὺς Ἀθηναίους μὲ ὕφος ἀγέρωχον καὶ εἶπε· «Νῦν ὑμεῖς ἑαυτῶν στρατηγεῖτε, προέστηκα δ' ἐγώ· καὶ ἂν συνεπισχύσητε, τοσοῦτον δυνήσομαι, ὅσον κοινῇ πάντες ὑμεῖς». Ταῦτα δὲ εἰπὼν προεκάλεσε τὴν τῶν ἀρχόντων ἐκλογήν, ὑποβαλὼν ὅσα ἤθελεν ὀνόματα.

Δακτυλιόλιθος παριστάνων τὸν Μιθριδάτην

(Μουσεῖον Πετρουπόλεως)

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τύραννον ἑαυτὸν ἀνέδειξεν ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος καὶ φιλελεύθερος ἀνήρ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο τοὺς δισχιλίους δορυφόρους, τοὺς ὁποίους ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀρχέλαος. Κατέστησεν εὐθὺς ἐκποδὼν τοὺς ἐπισήμους τῶν

πολιτῶν ὅσοι, κατανοῦντες τὸν ὄλεθρον εἰς ὃν ἔσυρε τὴν πατρίδα, ἀπεδοκίμαζον τὰ γινόμενα· ἔπειτα δὲ ἐπέστησε φύλακας ἐπὶ τὰς πύλας, ἀνὰ τριάκοντα ἐφ' ἑκάστης, οἵτινες παρημπόδιζον τήν τε εἴσοδον καὶ τὴν ἔξοδον. Καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν 'Αθηναίων ἔφευγον οὐδὲν ἧττον καταβιβάσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῶν τειχῶν, ἐπαπέστειλε κατ' αὐτῶν ἱππεῖς, οἵτινες ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ κατήγαγον δεδεμένους, ἀναγκάσας πρὸς τούτοις τοὺς 'Αθηναίους πάντας νὰ οἰκουρῶσι δύοντος τοῦ ἡλίου. 'Αλλ' οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσε, διότι καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ὅσοι ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιγῇ ἀπεφάσισαν νὰ περιμείνωσι τὸ τέλος τῆς σκηνῆς ταύτης, πολλοὺς κατηγόρησεν ἐπὶ προδοσίᾳ, ὡς συνεννοουμένους μετὰ τῶν φυγάδων καὶ νεωτερίζοντας, συλλαμβάνων δὲ ἤτοι ἀκρίτως ἀπώλλυε, προσβασανίσας καὶ στρεβλώσας, ἤτοι πρὸς Μιθριδάτην ἐξέπεμπε, δημεύων καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τοσαῦτα χρήματα συναθροίσας ὥστε βεβαιοῦσιν ὅτι φρέατα ὅλα δι' αὐτῶν ἐπλήρωσε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν μέρει προνοῶν τὴν μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσαν πολιορκίαν, καὶ κρύπτων τὰ τρόφιμα, ἐν μέρει φυγαδεύσας διὰ τῆς ἀφροσύνης αὐτοῦ τοὺς ἐμπόρους, προεκάλεσε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔνδειαν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ διεμέτρει χοίνικα κριθῶν, τὴν τροφὴν δηλαδὴ μιᾶς ἡμέρας, ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, εἰς τοὺς ἀθλίους 'Αθηναίους, ἀλεκτορίδων τροφὴν καὶ οὐκ ἀνθρώπων αὐτοῖς διδούς, ὡς λέγει ὁ ἀστεῖος 'Αθήναιος.

Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν τοιαύτην τῶν 'Αθηνῶν διοίκησιν ἀλλ' ἠθέλησε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ καὶ εἰς τὴν Δῆλον τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης. Ἡ Δῆλος, ἥτις, καθὼς εἴδομεν, ἦτο πλουσιωτάτη καὶ ὑπήγετο εἰς τὰς 'Αθήνας, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα αὐτῶν καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πρὸ μικροῦ κατελθὼν εἰς τὸ Αἰγαῖον 'Αρχέλαος, ὡς προοίμιον τῶν εὐεργετημάτων ὅσα ἐπηγγέλλετο, εἶχε συλήσει τὰ ἱερὰ τῆς νήσου χρήματα καὶ εἶχε παραδώσει αὐτὰ εἰς τὸν 'Αθηνίωνα, ὅτε ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἐνταῦθα. Ὁ 'Αθηνίων λοιπὸν ἐνόμισεν ἤδη πρέπον νὰ συμπληρώσῃ τὴν λεηλασίαν τῆς Δήλου καὶ ἔπεμψεν ἐπὶ τούτῳ εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμεως ἕνα τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον 'Απελλικῶντα. Ὁ 'Απελλικῶν οὗτος ἦτο τὸ μὲν γένος Τήιος, πολίτης δὲ 'Αθηναῖος γενόμενος ἔζησε βίον ποικιλώτατον καὶ ἀψίκορον· διότι ἦτο ὄχι μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ φιλόβιβλος καὶ φιλαρχαῖος. Αὐτὸς ἠγόρασε τὴν 'Αριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας πολλάς, ὢν πολυχρήματος· πρὸς δὲ τούτοις συνεκρότησε καὶ πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων αὐτογράφων ψηφισμάτων τῆς τε πόλεως τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων, τὰ μὲν ἀγοράζων, τὰ δὲ καὶ ὑπεξαιρῶν· ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἀπέβη πολυτιμοτάτη. Ὁ 'Απελλικῶν ἐφρόντισεν ἰδίως νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συγγραφῶν τοῦ 'Αριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου, αἵτινες πρὸ αὐτοῦ δὲν ἦσαν γνωσταὶ εἰς τοὺς πολλούς, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης περιπατητικῶν ὀλίγον ἐγινώσκοντο, διότι ἡ κληρονομία Νηλέως τοῦ σκηψίου, εἰς ὃν ὁ Θεόφραστος κατέλιπε τὰ βιβλία του, εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀφιλοτίμων καὶ ἀμαθῶν. Ταύτην δὲ τοῦ 'Απελλικῶντος τὴν βιβλιοθήκην παρέλαβε βραδύτερον ὁ Σύλλας ἐξ 'Αθηνῶν καὶ μετέφερεν εἰς Ρώμην, ὅπου Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἐφρόντισε περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς, ὁ δ' 'Ανδρόνικος ὁ ρόδιος ἐπεχείρησε τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα οὕτως ἔκτοτε παρεδόθησαν εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν. 'Εκ τούτων δηλοῦται ὅτι ὡς φιλόλογος ὁ 'Απελλικῶν ἀπέβη ἄνθρωπος χρήσιμος, ἀλλ' ἐπειδή, ὡς εἴπομεν, ἐπλούτισε τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ δι' ὑπεξαιρέσεως δημοσίων ἐγγράφων ἐκ τῶν ἀρχείων τῶν πόλεων, φωραθεὶς ἐν 'Αθήναις εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ φύγῃ ἐντεῦθεν ἄλλοτε. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἐπανῆλθε πάλιν θεραπεύσας πολλοὺς καὶ ἤδη ἐγένετο εἷς τῶν θερμοτάτων ὀπαδῶν τοῦ

'Αθηνίωνος, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τὴν Δῆλον, ἵνα ἐπαναστατήσῃ τὴν νῆσον καὶ πρὸ πάντων ἵνα ἀργυρολογήσῃ τοὺς πολίτας αὐτῆς. 'Αλλ' ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ στάδιον ἀτυχέστερος ἢ εἰς τὸ φιλολογικόν· καθότι πανηγυρικῶς μᾶλλον ἢ στρατηγικῶς ἀναστρεφόμενος, καὶ προφυλακὴν ἀμελεστέραν διορίσας, μάλιστα δὲ ἀφήσας ἀπροφύλακτα τὰ ἐξόπισθεν τῆς νήσου, ἐκοιμᾶτο. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ κατὰ τύχην τότε περὶ τὴν Δῆλον εὑρεθεὶς ρωμαῖος στρατηγὸς 'Ορόβιος φυλάττει νύκτα ἀσέληνον, ἐκβιβάζει τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν κοιμωμένων καὶ μεθυόντων 'Αθηναίων ἄλλους κατέκοψε καὶ ἄλλους ἐζώγρησεν· ὁ δὲ καλὸς στρατηγὸς 'Απελλικῶν ἔλαθε φυγών. 'Εννοεῖται ὅτι ἡ Δῆλος ἔπαθεν ἐν τούτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ποικίλων τούτων καὶ ἀντιπάλων ἐλευθερωτῶν. Βραδύτερον δὲ ὑπέστη καὶ ἄλλας συμφοράς. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθριδάτου Μητροφάνης, ὃν προανεφέραμεν ἐκπεμφθέντα εἰς Θεσσαλίαν, ἀποτυχὼν ἐκεῖ, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον, ἐπέσεσε κατὰ τῆς Δήλου, ἐφόνευσε ξένους καὶ Δηλίους, ἐλήστευσε τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα τῆς πόλεως καὶ κατέβαλεν αὐτὴν εἰς ἔδαφος, ἐξανδραποδισάμενος τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἐνῷ ἀνήγετο εἰς τὸ πέλαγος ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου, παραμονεύσαντες οἱ τῶν ἐμπόρων περισωθέντες καὶ καταναυμαχήσαντες, κατέλυσαν αὐτόν. 'Αλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ Δῆλος κατεστράφη τότε διὰ παντός.

'Επανερχόμεθα δὲ εἰς τὰ τῶν 'Αθηναίων πράγματα. Ὁ 'Αρχέλαος, γενόμενος ἐν τῷ μεταξὺ κύριος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, κατέλαβε τοῦτόν τε καὶ τὰς 'Αθήνας καὶ ὥρμησεν ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ 'Αθηνίωνος ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἔμελλον νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν καὶ τὰ τῶν Λακώνων καὶ τῶν 'Αχαιῶν συμμαχικὰ στρατεύματα. Ἡ Βοιωτία πᾶσα παρεδέχθη τὰς περὶ ἐλευθερίας ὑποσχέσεις τοῦ 'Αρχελάου, πλὴν Θεσπιέων, τοὺς ὁποίους παρακαθήμενος ἐπολιόρκει. Καὶ ὁ μὲν Σύλλας, ψηφισθεὶς ὑπὸ Ρωμαίων στρατηγὸς τοῦ κατὰ Μιθριδάτου πολέμου, δὲν εἶχεν ἔτι ἀφιχθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. 'Αλλ' ὁ στρατηγὸς τῆς Μακεδονίας Σέντιος, μαθὼν τὰ γενόμενα, ἐκπέμπει ἐνταῦθα, μετὰ δυνάμεως ἐκ προχείρου συγκροτηθείσης, τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ βρέττιον Σούρραν, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ τόλμῃ καὶ φρονήσει, ὅστις, κατελθὼν εἰς Θεσσαλίαν, πρῶτον μὲν κατεναυμάχησε περὶ Μαγνησίαν τὸν Μητροφάνην, ἐβίασεν αὐτὸν εἰς φυγήν, καὶ ἐκυρίευσε τὴν Σκίαθον, ἐν ᾗ ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος τοῦ Μιθριδάτου εἶχεν ἀποθέσει τὴν λείαν αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ἐτράπη ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, καί, ἐπελθόντων αὐτῷ ἑτέρων χιλίων πεζῶν καὶ ἱππέων ἐκ Μακεδονίας, συνῆψε πρὸς τὰς πολὺ μεγαλυτέρας τοῦ 'Αρχελάου καὶ τοῦ 'Αθηνίωνος δυνάμεις, περὶ Χαιρώνειαν, μάχην τριήμερον, ἥτις ἀπέβη ἀμφίρροπος (1). Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνουσιν εἰς τὸ τοῦ 'Αρχελάου στρατόπεδον τὰ ἀχαϊκὰ καὶ τὰ λακωνικὰ τάγματα, ὥστε ὁ ρωμαῖος στρατηγός, πειθόμενος ἤδη ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐφορμᾷ ἀμέσως κατὰ τοῦ Πειραιῶς, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ὁ 'Αρχέλαος, φοβούμενος μὴ ἀποκοπῇ τῆς θαλάσσης, θέλει βιασθῆ νὰ ἐκχω-

(1) 'Ενταῦθα γίνεται μικρά τις σύγχυσις πραγμάτων. Μετὰ τὴν περὶ Χαιρώνειαν τριήμερον μάχην ὁ Βρέτιος ἢ Βρήτιος Σούρρας, εὐθὺς ὡς ἐνισχύθη ὁ στρατὸς τοῦ 'Αρχελάου διὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἀφικομένων ἐπικούρων Λακεδαιμονίων καὶ 'Αχαιῶν ὑπεχώρησεν εἰς τὰς Θερμοπύλας. Ὅτι ὁ Βρέτιος ὑποχωρῶν πρὸ τοῦ 'Αρχελάου ἐν Χαιρωνείᾳ ὥρμησεν εἰς Πειραιᾶ, ὡς ἐκτίθεται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, καὶ ἐκεῖθεν ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Ποντικοῦ στόλου ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦ 'Αππιανοῦ (Μιθριδ. 29) καὶ θεωρεῖται ἀκατανόητον ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ('Ιδὲ Hertzberg μετάφρ. ἡμετ. Τόμ. Α' σελ. 457—59).

ρήση ἑκουσίως ἐκ τῆς Βοιωτίας· ὅπερ συνέβη τῳόντι, σπεύσαντος τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ συσταλέντος οὕτω πάλιν περὶ τὴν θάλασσαν.

Ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 87 διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἰταλίας ὁ Σύλλας μετὰ δυνάμεως πεζικῆς καὶ ἱππικῆς ἀποχρώσης, καὶ συλλέξας χρήματα καὶ συμμάχους καὶ τροφὰς ἔκ τε Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, τοὺς μὲν Πελοποννησίους ἀμέσως ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου διὰ μόνης αὐτοῦ τῆς παρουσίας, αὐτὸς δὲ ἀπαλλαγεὶς ἐκείνων ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ταύτης αἱ πόλεις μετεχώρησαν ἀθρόαι πρὸς αὐτὸν πλὴν ὀλίγων· ἰδίως δὲ τὸ μέγα τῶν Θηβῶν ἄστυ, τὸ ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἀσπασθῇ τὴν τύχην τοῦ Μιθριδάτου, ἀμαχητὶ ἤδη μετετέθη ἀπὸ Ἀρχελάου εἰς Σύλλαν, ὅστις οὕτως ἀσφαλισθεὶς ὄπισθεν κατῆλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε καταφύγει ὁ Ἀθηνίων, εἰς δὲ τὸν Πειραιᾶ κατεκλείσθη ὁ' Ἀρχέλαος· ὅθεν ὁ Σύλλας διῄρεσεν εἰς δύο τὸν στρατὸν καὶ διὰ μιᾶς μὲν μοίρας ἐπολιόρκησε τὸ ἄστυ, αὐτὸς δέ, παραλαβὼν τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως, ὥρμησε κατὰ τοῦ Πειραιῶς.

Σύλλας (Μουσεῖον Βατικανοῦ)

Ἡ ἄνω πόλις δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κυριευθῇ, διότι τὰ μακρὰ τείχη ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ἠρειπωμένα, ὥστε ἡ πόλις ἐκείνη ἠδύνατο νὰ περιζωσθῇ πανταχόθεν.καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε πολλὴν τροφῶν προμήθειαν,νὰ καταναγκασθῇ διὰ λιμοῦ εἰς παράδοσιν.Ὁ δὲ Πειραιεὺς ἦτο ἀληθῶς δυσκαταγώνιστος· τὰ τείχη αὐτοῦ εἶχον ὕψος τεσσαράκοντα περίπου πήχεων καὶ ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ λίθου μεγάλου τετραγώνου· ὁ ἐν αὐτῷ στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος τοῦ ρωμαϊκοῦ, ὁ στρατηγὸς Ἀρχέλαος,ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἔμπειρος· καί, τὸ πάντων σπουδαιότερον, ἐπειδὴ ἐθαλασσοκράτει, εἶχε τροφὰς μὲν ἀφθόνους, πρόχειρον δὲ πᾶσαν ἐπικουρίαν· ἐνῷ ὁ Σύλλας δὲν εἶχε παντάπασι στόλον ἵνα ἀποκλείσῃ τὸν ἀντίπαλον καὶ οὔτε ἐπικουρίαν τινὰ ἤλπιζε διὰ τὰς τότε μεγάλας τῆς Ἰταλίας ἐμφυλίους διενέξεις. Ὅθεν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως ταύτης εἰμὴ ἐξ ἐφόδου, καὶ ἐνόει ἐν τούτοις ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἀπαραίτητος νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ὅσον μόνον ἔνεστι τάχιον, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας ἠδύνατο καὶ εἰς τὸν Μιθριδάτην νὰ δώσῃ καιρὸν νὰ πέμψῃ νέας δυνάμεις, καὶ τὰς ἑλληνικὰς φυλὰς νὰ ἐνθαρρύνῃ εἰς νέαν ἐπανάστασιν. Ταῦτα πάντα ἐξηγοῦσι διατί ὁ ρωμαῖος στρατηγὸς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἰδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ διατί εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπεχείρησεν ἔφοδον, ἄνευ ἄλλης προπαρασκευῆς, ἤτοι χωρὶς νὰ ἀνοίξῃ ρῆγμα εἰς τὸ τεῖχος ἀλλ' ἁπλῶς ἐπάγων εἰς αὐτὸ κλίμακας. Ἀπεκρούσθη ὅμως καὶ ἐπείσθη ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τακτικῆς πολιορκίας. Ἀναχωρήσας λοιπὸν εἰς Ἐλευσῖνα καὶ εἰς Μέγαρα ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα καὶ πρὸς τούτοις ἐπεχείρησε νὰ ἀνυψώσῃ πρὸς τὸ τεῖχος χῶμα ἰσομέγεθες ἵνα ἀπ' αὐτοῦ διὰ κριῶν καὶ πυρφόρων τοξευμάτων καταβάλῃ τὰ ἀκράδαντα ἐκεῖνα ὀχυρώματα. Μύρια ἡμιόνων ζεύγη εἰργάζοντο καθ' ἡμέραν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χώματος τούτου· ξύλα καὶ λίθους ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὰ μακρὰ τείχη, παντελῶς τότε κατεδαφισθέντα· ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον ἔλαβε χρείαν καὶ ἄλλης

ξυλείας διά τε τὸ χῶμα καὶ τὰς ἀναγκαίας μηχανάς, ἔκοψε τήν τε δενδροφορωτάτην Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Λύκειον. Ὁ δὲ σίδηρος καὶ οἱ καταπέλται καὶ πᾶσα ἄλλη τοιαύτη παρασκευὴ ἐκομίζοντο αὐτῷ ἐκ Θηβῶν.

Ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ ταῦτα πάντα ὁ Σύλλας εἶχε καὶ χρημάτων πολλῶν ἀνάγκην· διὸ ἐπέβαλεν ἤδη χεῖρα εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἄσυλα, καὶ ἔπεμψεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Λούκουλλον, ὅστις, παραλαβὼν ἐξ Ἐπιδαύρου καὶ ἐξ Ὀλυμπίας τὰ κάλλιστα καὶ πολυτελέστατα τῶν ἀναθημάτων, ἔκοψεν ἀπ' αὐτῶν νόμισμα, τὸ ὁποῖον προσηγορεύθη ἀπ' ἐκείνου Λουκούλλειον. Ἔγραφε δὲ καὶ πρὸς τοὺς Ἀμφικτύονας εἰς Δελφοὺς ὅτι εἶναι καλὸν νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ τοῦ θεοῦ χρήματα, παρατηρῶν ὅτι ἢ θέλει φυλάξει αὐτὰ ἀσφαλέστερον ἢ καὶ δαπανήσας ἀποδώσει οὐκ ἐλάττω. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν πεμφθεὶς Κάφις ὁ φωκεύς, διστάζων νὰ πράξῃ τὴν ἱεροσυλίαν, ἔγραψεν ὅτι ἠκούσθη φθεγγομένη ἡ ἐν τοῖς ἀνακτόροις κιθάρα, ὁ Σύλλας ἀπήντησεν ὅτι ἀπορεῖ πῶς δὲν καταλαμβάνει ὅτι τὸ ᾆσμα ἦτο σημεῖον χαρᾶς, ὄχι ὀργῆς, καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ παραλάβῃ τὰ χρήματα θαρρούντως, ὡς ἡδομένου τοῦ θεοῦ καὶ διδόντος. Ἐλήφθησαν λοιπὸν οὕτως ὄχι μόνον τὰ χρήματα ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναθήματα τὰ ἐν Δελφοῖς, ἐξ ὧν καὶ ὁ ἀργυροῦς πίθος, τὸν ὁποῖον, διὰ τὸ βάρος καὶ τὸ μέγεθος μὴ δυναμένων τῶν ὑποζυγίων νὰ ἀναλάβωσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ κατακόψωσιν οἱ Ἀμφικτύονες.

Τούτων ἐν τούτοις γινομένων καὶ τοῦ χώματος ὁσημέραι προαγομένου, δὲν ἔπαυσαν αἱ περὶ τὸν Πειραιᾶ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Ἀρχέλαος ἠγωνίζετο νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἔργον δι' αἰφνιδίων ἐπιθέσεων· ἀλλ' ἐπροδίδετο ὑπὸ δύο θεραπόντων, οἵτινες ἐμήνυον ἑκάστοτε εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα τὰ μελετώμενα ἐν Πειραιεῖ, ἐγγράφοντες αὐτὰ ἐπὶ πεσσῶν ἐκ μολύβδου πεποιημένων καὶ ἀπὸ σφενδόνης ἀφιεμένων (1)· ὥστε ὁ ρωμαῖος στρατηγὸς πληροφορούμενος ἀκριβῶς τὰ παρασκευαζόμενα ἦτο πάντοτε ἕτοιμος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Ἀρχέλαος, λαβὼν μεγάλην παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Δρομιχαίτης, ἐξήγαγεν ἅπασαν τὴν δύναμιν εἰς μάχην καὶ συνεκροτήθη ἐντεῦθεν συμπλοκὴ φοβερά, καθ' ἣν τὸ μὲν πρῶτον οἱ Μιθριδάτειοι ηὐδοκίμουν, ἔπειτα δὲ ἐπιστρέψαντες οἱ Ρωμαῖοι ἐφόνευσαν περὶ τοὺς δισχιλίους ἐχθρούς, τοὺς δὲ λοιποὺς συνήλασαν εἰς τὰ τείχη. Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ὁ γενναῖος Ἀρχέλαος παρέμεινεν ἔσχατος εἰς τὸν ἀγῶνα· διὸ ἐπανερχόμενος εὗρεν ἤδη κεκλεισμένας τὰς πύλας τῶν τειχῶν καὶ μόλις διὰ σχοινίων ἀνεβιβάσθη.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε χειμών, ὁ χειμὼν τοῦ ἔτους 87 πρὸς τὸ 86. Ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ὁ Σύλλας οὐδεμίαν ἤλπιζεν ἐπικουρίαν· ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἐκηρύχθη ἐν Ρώμῃ πολέμιος τῆς πατρίδος, διότι εἶχον ὑπερισχύσει αὐτόθι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ Μάριος καὶ Κίννας. Ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Ρόδιοι ἦσαν μὲν εὐδιάθετοι νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ διαπλεύσωσι τὸ Αἰγαῖον, θαλασσοκρατοῦντος τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Σύλλας ἔπεμψε τότε τὸν Λούκουλλον εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς Συρίαν, ἵνα παραλάβῃ τὰς ναῦς τῶν αὐτόθι βασιλέων καὶ πόλεων, καί, ἑνωθεὶς μετὰ τῶν Ροδίων, κατορθώσῃ νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καὶ τούτου ὅμως τοῦ ἐπιχειρήματος ἡ ἔκβασις ἦτο ἄδηλος καὶ ὁπωσδήποτε οὐχὶ πρόχειρος. Ὅθεν τὰ κατὰ τὸν ρωμαῖον στρατηγὸν ἀπέβησαν ὁπωσοῦν δεινά, καὶ ἤθελον καταντήσει δεινότατα, ἐὰν οἱ Στερεοελλαδῖται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι οὐδ' ἀπεπειρά-

(1) Ὑπὸ δούλων πραττόντων οὕτως ἐπὶ ἐλπίδι ἐλευθερίας διὰ τοῦ Σύλλα.

θησαν οἱ Ἕλληνες, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ καρτερία, ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Σύλλα ἔμελλον νὰ κατισχύσωσιν ὅλων ἐκείνων τῶν δυσχερειῶν αἵτινες ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνοντο ἀκαταγώνιστοι. Πρῶτον ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ τρόφιμα, τὰ ὁποῖα καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἦσαν ἐνταῦθα ὀλίγα, παντάπασιν ἐξέλιπον μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεως. Ὁ Ἀρχέλαος ἐδοκίμασε καὶ ἅπαξ καὶ δὶς νὰ πέμψῃ σῖτον ἐκ Πειραιῶς, ἀλλ' ὁ Σύλλας μαθὼν τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐκσφενδονιζομένων πεσσῶν καὶ ἐνεδρεύσας ἐκυρίευσε τόν τε σῖτον καὶ τοὺς φέροντας. Ὁ μέδιμνος τοῦ σίτου, ὅπερ ἐστὶ δέκα ἡμερῶν τροφὴ πέντε ἀνθρώπων, ἐτιμᾶτο ἐν τῇ πόλει δραχμῶν χιλίων τῶν τότε χρόνων, δηλαδὴ περὶ τὰς ἓξ καὶ ἐπέκεινα χιλιάδας σημερινῶν δραχμῶν. Μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ τρέφωνται διὰ χόρτων, ὑποδημάτων, σκευῶν, τελευταῖον δὲ ἥπτοντο καὶ τῶν ἀποθνησκόντων. Μόνος ὁ Ἀθηνίων διῆγεν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἐν ἀνέσει, ἐξυβρίζων ἀπὸ τῶν τειχῶν ἑκάστοτε τόν τε Σύλλαν καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μετέλλαν, καὶ ἀσεβῶν πρὸς τὰ ἱερώτατα τῶν πραγμάτων, διότι ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος μετὰ φρίκης διηγεῖται ὅτι περιεῖδε τὸν ἱερὸν τῆς θεοῦ λύχνον ἀπεσβηκότα διὰ σπάνιν ἐλαίου, εἰς δὲ τὴν ἱεροφάντιδα ζητήσασαν ἡμίεκτον πυρῶν, ἤτοι μικρὸν ποσὸν σίτου, ἔπεμψεν ἡμίεκτον πεπέρεως. Τὸ δὲ οὐδὲν ἧττον ἄξιον ἀγανακτήσεως εἶναι ὅτι τοὺς βουλευτάς, ἱκετεύοντας νὰ οἰκτίρῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ διαλύσῃ τὸν ὀλέθριον τοῦτον πρὸς Σύλλαν πόλεμον, κατετόξευσεν εἰς ἀπάντησιν καὶ διεσκέδασε. Καί, ὅταν ἐπὶ τέλους συγκατένευσε νὰ πέμψῃ περὶ εἰρήνης δύο ἢ τρεῖς τῶν συμποτῶν, οἱ ἄνθρωπ οι οὗτοι, ἀντὶ νὰ ζητήσωσι νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν νικητήν, ἤρχισαν ἀκαιρολογοῦντες περὶ Θησέως, καὶ Εὐμόλπου, καὶ τῶν Μηδικῶν, μεχρισοῦ ὁ Σύλλας ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν «ἄπιτε, εἶπε πρὸς αὐτούς, ὦ μακάριοι, τοὺς λόγους τούτους ἀναλαβόντες· ἐγὼ γὰρ οὐ φιλομαθήσων εἰς Ἀθήνας ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπέμφθην ἀλλὰ τοὺς ἀνθισταμένους καταστρεψόμενος».

Καὶ ἡ καταστροφὴ ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον. Ὁ Σύλλας ἀναλογιζόμενος ὅτι δὲν θέλει ἤδη συναντήσει εἰμὴ ἀσθενῆ ἀντίστασιν ἀπὸ λιμωττόντων ἀνθρώπων ἐπήγαγε διὰ νυκτὸς τὰς κλίμακας εἰς τὸ τεῖχος περὶ τὸ λεγόμενον ἑπτάχαλκον, καὶ εὐχερῶς κατέλαβε τὸ μέρος τοῦτο. Ἔπειτα δὲ κατασκάψας καὶ συνομαλύνας τὸ μεταξὺ τῆς πειραϊκῆς πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς διάστημα τοῦ τείχους εἰσήλασεν αὐτὸς ἐντεῦθεν περὶ μέσας νύκτας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, σαλπίζοντος καὶ ἀλαλάζοντος καὶ εἰς ἁρπαγὴν καὶ φόνον ἀφειμένου. Ὁ φόνος ἀπέβη πολὺς καὶ ἀνηλεής, μέχρις οὗ ὁ Σύλλας, ἐνδίδων εἰς τὰς δεήσεις τῶν Ἀθηναίων Μειδίου καὶ Καλλιφῶντος, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς εἶχον καταφύγει εἰς αὐτόν, καὶ εἰς προτροπὰς τῶν μετ' αὐτοῦ συστρατευόντων συγκλητικῶν, ἀνεχαίτισε τὴν μεγάλην ταύτην φθοράν, χαριζόμενος, ὡς εἶπε, πολλοὺς μὲν ὀλίγοις, ζῶντας δὲ τεθνηκόσι, διὰ τῶν ὀλίγων καὶ τεθνηκότων ἐννοῶν τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους καὶ ἐνδόξους Ἀθηναίους. Ὁ δὲ Ἀθηνίων πρῶτον μὲν κατέφυγε μετὰ ὀλίγων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐμπρήσας τὸ Ὠδεῖον, ἵνα μὴ ὁ Σύλλας ἔχῃ πρόχειρον ξυλείαν πρὸς ἐνόχλησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολύ, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς δίψης, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ· καὶ ἐν τῷ ἅμα αὐτὸς καὶ πάντες οἱ αὐτῷ δορυφορήσαντες, ἢ ἀρχήν τινα ἄρξαντες ἢ ὁτιδήποτε ἄλλο πράξαντες παρὰ τὰ ὑπὸ Ῥωμαίων ὡρισμένα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ θανάτου ἐτιμωρήθησαν. Οἱ δοῦλοι εἶχον πωληθῆ ἅμα μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν· οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες ἐλεύθεροι ἐκ τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου ἐκείνου, τὴν μὲν ἐλευθερίαν διεφύλαξαν, τὴν δὲ ψῆφον καὶ χειροτονίαν ἀφῃρέθησαν, ἀποδοθεῖσαν εἰς μόνους τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσα ἡ κυβέρνησις τῆς πόλεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων ὅσοι προλαβόντες εἶχον προσφύγει εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἅμα ἀρξαμένου τοῦ πολέμου. Κατὰ τὰ λοιπὰ οὔτε αἱ Ἀθῆναι οὔτε αἱ ἄλλαι τῆς Ἑλ-

λάδος πόλεις καθυπεβλήθησαν ἔτι εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τρόπον, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐπιτήρησις αὐτῶν ἀπέβη ἔκτοτε αὐστηροτέρα. Ἐπὶ πᾶσι κατελήφθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει χρυσίου μὲν λίτραι τεσσαράκοντα, ἑξακόσιαι δὲ ἀργύρου. Τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν δὲν εἶναι ἀνάλογον τῶν μεγάλων θησαυρῶν τοὺς ὁποίους λέγεται συλλέξας ὁ Ἀθηνίων· ἀλλ' οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι, ὡς φαίνεται, ἐν μέρει διηρπάγησαν ἐπὶ τῆς λεηλασίας τῆς πόλεως καὶ ἐν μέρει, καταχωσθέντες, διέφυγον τὴν ἁρπαγὴν τῶν νικητῶν.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Σύλλας ἐπέστησεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀρχέλαος εἶχεν ἀποκρούσει προλαβόντως πολλὰς ὀξυτάτας αὐτοῦ ἐφόδους. Ἀλλ' ἤδη αἱ ἀπὸ τοῦ χώματος μηχαναὶ ἐκριοκόπουν ἀκαταπαύστως τὰ τείχη, καὶ ἄλλοι πάλιν ἄνδρες ὑπὸ χελώνας διώρυσσον αὐτά. Καὶ τὰ μὲν κρημνιζόμενα οὕτω μέρη τάχιστα ἀνῳκοδομοῦντο, ἀλλὰ τὰ νεωστὶ κατασκευαζόμενα, ὡς ὑγρότερα καὶ ἀσθενέστερα, εὐκολώτερον κατεστρέφοντο, ὥστε ἐπὶ τέλους γενομένης νέας καὶ ἰσχυροτάτης ἐφόδου ἐβιάσθη ὁ Ἀρχέλαος νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν μανιώδη ὁρμὴν τῶν Ρωμαίων, καὶ καταλιπὼν τὰ τείχη κατέφυγεν εἴς τι χωρίον τοῦ Πειραιῶς ὀχυρώτατον ἅμα καὶ θαλάσσῃ περίκλυστον, τὸ ὁποῖον ὁ Σύλλας, ναῦς οὐκ ἔχων, δὲν ἠδύνατο παντάπασι νὰ προσβάλῃ. Ἐγένετο ὅμως κύριος τοῦ ἄλλου Πειραιῶς, τοῦ ὁποίου κατέκαυσε τὰ πλεῖστα μέρη, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Φίλωνος ὁπλοθήκην, θαυμαζόμενον ἔργον, καὶ τοὺς νεωσοίκους καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἀοίδιμα τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς τῶν Ἀθηναίων μεγαλουργήματα. Εἶχε δὲ ἐγκαίρως κατισχύσει ἐνταῦθα τοῦ Ἀρχελάου, διότι ἐν τῷ μεταξὺ κατέβη ἀπὸ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ σὺν Ἀρκαθίῳ τῷ Μιθριδάτου υἱῷ ἀποσταλεὶς στρατός, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαθίου (1) διετέλει τεταγμένος ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ταξίλλην, καὶ συνέκειτο ἐκ δέκα μὲν μυριάδων πεζῶν, μυρίων δὲ ἱππέων, καὶ τεθρίππων ἐνενήκοντα δρεπανηφόρων. Ὁ στρατὸς οὗτος ἐπολιόρκει ἤδη τὴν πιστὴν εἰς τοὺς Ρωμαίους μείνασαν Ἐλάτειαν. Ὁ Σύλλας λοιπὸν ἔδραμεν ἀμέσως εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐκεῖ, ἐπελθόντος μετ' οὐ πολὺ καὶ τοῦ Ἀρχελάου μετὰ συμπάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συγκροτεῖται περὶ Χαιρώνειαν μάχη μεγάλη καθ' ἣν ὁ Σύλλας ἐνίκησε τοὺς πολυαρίθμους αὐτοῦ ἀντιπάλους νίκην περιφανεστάτην. Τὰ λείψανα αὐτῶν κατέφυγον εἰς Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας, ὅπου δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ναυτικὴν μὴ ἔχοντος δύναμιν, αὐτὸς δὲ ἐπανηγύρισε τὴν νίκην ἐν Θήβαις τελέσας θυσίας περὶ τὴν Οἰδιπόδειον κρήνην καὶ ἀγῶνας μουσικοὺς καὶ ἄλλους. Οἱ δὲ κρίνοντες ἦσαν Ἕλληνες ἐκ τῶν ἄλλων προσκεκλημένοι πόλεων, διότι πρὸς τοὺς Θηβαίους, τοὺς κατ' ἀρχὰς ταχθέντας μετὰ Μιθριδάτου, εἶχεν ἀδιαλλάκτως ὁ Σύλλας· καὶ τούτου ἕνεκα, ἀποτεμόμενος τῆς χώρας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν, ἀφιέρωσεν εἰς τοὺς ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναούς, ἵνα ἐκ τῶν προσόδων ἀποδοθῶσιν εἰς τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα καταστήματα τὰ χρήματα ὅσα προηγουμένως παρ' αὐτῶν ἔλαβεν. Ὡσαύτως ἐτιμώρησε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοὺς Ὀρχομενίους, καὶ ἐκ τῶν πολυτίμων πραγμάτων ὅσα παρ' αὐτῶν ἥρπασεν, ἐξαιρέσας ἕν, τὴν λαμπρὰν τοῦ Διονύσου εἰκόνα, ἣν εἶχε πάλαι ποτὲ κατασκευάσει τῇ πόλει ἐκείνῃ ὁ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσας ἀγαλματοποιὸς Μύρων, ἔστησεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος, δοὺς παράδοξον δεῖγμα εὐλαβείας, διὸ εὐλόγως ὁ περιηγητὴς Παυσανίας παρετήρησεν ὅτι «τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ Ἑλλήνων λεγόμενον· θυμιάμασιν ἀλλοτρίοις τὸ θεῖον σέβεσθαι».

---

(1) Ὁ Ἀριαράθης ἀπέθανεν ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὸ ὄρος Τίσαιον, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη καταλάβει ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀρχέλαος λαμβάνει νέαν παρὰ τοῦ ἀνεξαντλήτου Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν Δορύλαον τεταγμένην, καὶ ἀντιπαρατάσσεται αὖθις περὶ Ὀρχομενόν· καὶ εἰς ταύτην ὅμως τὴν μάχην, πεισματωδεστάτην ἀποβᾶσαν, ἀνεδείχθη πάλιν νικηφόρος ὁ Σύλλας. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ Βοιωτία δὲν ἐλεηλατεῖτο μόνον ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἐλεηλατεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, τῶν λεγομένων ἐλευθερωτῶν αὐτῆς, ὥστε ἔπαθε τὰ πάνδεινα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τελευταῖον ὁ Μιθριδάτης ἀναλογιζόμενος τὰς ἐπανειλημμένας ἥττας πέντε μεγάλων αὐτοῦ στρατιῶν, καὶ βλέπων ὅτι ὁ εὐτυχὴς καὶ μεγαλεπήβολος Ρωμαῖος ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς κομισθείσης τελευταῖον αὐτῷ ὑπὸ Λουκούλλου ναυτικῆς δυνάμεως ἐνόμισε δέον νὰ δώσῃ πέρας ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ. Ὅθεν, ἀνελθόντος τοῦ Σύλλα εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖθεν διαπεραιωθέντος εἰς Ἀσίαν, συνομολογεῖται τῷ 84 μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου συνθήκη εἰρήνης, δι' ἧς ὁ τελευταῖος ὑπέσχετο νὰ παραδώσῃ τὴν μὲν Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν ἡγεμόνας, τὴν δὲ Παφλαγονίαν (1) καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ρωμαίους, προσπαρασχὼν αὐτοῖς δισχίλια τάλαντα καὶ χαλκήρεις ναῦς, φυλάττων δὲ τὴν ἄλλην ἀρχήν. Ὁ ἀναγνώστης αἰσθάνεται βεβαίως διατί ἐξεθέσαμεν ἐν ἐκτάσει ὁπωσοῦν τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον. Κύριον αὐτοῦ θέατρον ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι· πᾶσα δὲ τῆς πόλεως ταύτης τύχη, καλὴ ἢ κακή, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀδιάφορος εἰς ἑλληνικὴν ψυχήν Καὶ ἔπειτα εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν ἀπεδοκίμασαν τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὅτι ὁ προχειρισθεὶς στρατηγὸς ὑπῆρξε πάσης κατακρίσεως ἄξιος, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ ἀγὼν διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ αἷμα ἑλληνικὸν ἄφθονον ἐχύθη ἕνεκεν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀλλὰ καὶ βραδύτερον. εἰς τὰς Ἀθήνας μᾶλλον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἑλληνικὴν πόλιν, εἰς τὰς Ἀθήνας, καίτοι τοσοῦτον ἠθικῶς ἀλλοιωθείσας, θέλομεν ἴδει γενομένας τελευταίας τινὰς γενναίας περὶ αὐτονομίας ἀποπείρας· διότι τοσαύτη ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις ἣν ἄλλοτε ἐκτήσαντο οἱ Ἀθηναῖοι ὥστε, ὅσον καὶ ἂν κατεδαπανήθη αὕτη, τὰ περιλιπόμενα ἐλάχιστα αὐτῆς ζώπυρα ἔδιδον ἔτι εἰς αὐτοὺς ζωήν τινα, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον πλέον οἱ Θηβαῖοι, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀχαιοί.

Δὲν ἔπαθε δὲ μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς ὅσα προεξετέθησαν δεινὰ ἕνεκα τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου πολέμου ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χῶραι, ἰδίως αἱ κατὰ τὴν μικρὰν

(1) Ἡ Παφλαγονία βεβαίως ὡς καὶ ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Βιθυνία ἦσαν χῶραι τῆς νῦν μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐνταῦθα μικρὰ Ἀσία λέγεται κατὰ σύγχυσιν ἡ Ἀσία (Asia) καλουμένη χώρα τοῦ πρώην περγαμηνοῦ κράτους, ὅπερ οἱ Ρωμαῖοι μεταβαλόντες εἰς ἐπαρχίαν Provincia, ἤτοι χώραν ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς συγκλήτου διοικουμένην, ἐκάλεσαν αὐτὴν Ἀσίαν ὡς πρώτην ἐν Ἀσίᾳ γενομένην ἐπαρχίαν. Ὥστε οὐδόλως πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀλλὰ περὶ μικρᾶς τινος χώρας τῆς μεγάλης χερσονήσου, τοῦ πρώην δηλονότι περγαμηνοῦ κράτους. Ἡ Παφλαγονία ἀπεδόθη ἄλλως εἰς τὸν Νικομήδην, εἰς ὃν ἀνῆκε καὶ πρὸ τοῦ πολέμου. Πολλῷ βραδύτερον μετὰ τὸ τέλος τοῦ Β' μιθριδατικοῦ πολέμου μέρος τῆς Παφλαγονίας ἐγένετο ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἀλλὰ νῦν οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῆς πρὸς τὸν Μιθριδάτην εἰρήνης ἀποκατέστησαν ἐν τῇ νῦν μικρᾷ Ἀσίᾳ ἁπλῶς τὸ πρὸ τοῦ πολέμου καθεστώς, ἐπέβαλον δὲ ἐκ περισσοῦ εἰς τὸν Μιθριδάτην ἀπότισιν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ παράδοσιν εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ στόλου τοῦ Ἀρχελάου ὀγδοήκοντα πλοίων καταφράκτων ἢ χαλκήρων, ἤτοι χαλκῷ καταφράκτων, ὡς ἐκαλοῦντο τότε τὰ νῦν θωρηκτὰ καλούμενα σιδηρόφρακτα πολεμικὰ πλοῖα.

Ἀσίαν· πρῶτον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Μιθριδάτου, δεύτερον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Φιμβρίου, οὓς ἐξαπέστειλαν οἱ τοῦ Σύλλα ἀντίπαλοι στρατηγοὺς κατὰ Μιθριδάτου, τελευταῖον ἀπὸ τοῦ Σύλλα αὐτοῦ, κατισχύσαντος ἀλληλοδιαδόχως τοῦ τε βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ τῶν ἐκ Ρώμης πεμφθέντων ἀντιπάλων του. Ὁ Σύλλας ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἀσίαν κοινὴν μὲν ζημίαν δισμυρίων ταλάντων, ἰδίᾳ δὲ ἐγύμνωσε τοὺς κατοίκους διὰ τῶν στρατιωτικῶν καταλυμάτων· διότι διέταξεν ὅτι πᾶς οἰκογενειάρχης θέλει δίδει εἰς ἕκαστον μὲν παρ' αὐτῷ καταλύοντα στρατιώτην καθ' ἡμέραν τέσσαρα τετράδραχμα καὶ δεῖπνον· εἰς ἕκαστον δὲ ἀξιωματικὸν πεντήκοντα δραχμὰς τὴν ἡμέραν καὶ δύο ἐσθῆτας· Καὶ ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνα, καθὼς εἶπε πρὸς τοὺς προύχοντας τῶν πόλεων οὓς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην συνεκάλεσεν εἰς Ἔφεσον, «φειδοῖ γένους καὶ ὀνόματος ἑλληνικοῦ». Ἐὰν ἐν τούτοις εἰς ταύτας τὰς ἀνηλεεῖς καταπιέσεις προσθέσωμεν τὰς προηγουμένας τοῦ ἀντιπάλου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ Μιθριδατείου, εὐκόλως θέλομεν ἐννοήσει τὸ παρὰ τῶν ἱστορικῶν λεγόμενον, ὅτι οὐδέποτε ἡ μικρὰ Ἀσία ἠδυνήθη ἔκτοτε νὰ ἀνακύψῃ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν ἀκμήν. Ναὶ μὲν ὁ Σύλλας ἐφείσθη ἱκανῶν πόλεων εἴτε ἀνταμείβων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν εἴτε ἀποζημιῶν δι' ὅσα ἔπαθον ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν προθυμίας, ἀνακηρύξας ἐλευθέρους, ἤτοι ἀπηλλαγμένους φόρου, καὶ φίλους τῶν Ρωμαίων τοὺς Ἰλιέας (1), τοὺς Χίους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Ροδίους, τὴν Μαγνησίαν καὶ ἄλλας τινάς. Καὶ εἰς τὴν ἐδῶ Ἑλλάδα ἡ ἐν Φωκίδι Ἐλάτεια, ἥτις, ὡς εἴδομεν, εἶχε διατελέσει πιστὴ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον, καὶ ἀφοῦ δηλαδὴ ἡ Ἑλλὰς κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, παρέμεινεν ἐλευθέρα, ἀτελῶς νεμομένη τὴν χώραν αὐτῆς. Ἀφ' ἑτέρου ἄλλοι Ρωμαῖοι ἢ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες παρεμύθησαν τὰς Ἀθήνας δι' ὅσας ὑπέστησαν τότε συμφοράς. Ρωμαῖος εὐπατρίδης, λ. χ. ὁ Πομπώνιος, ἐλθὼν καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατασταθεὶς ἐνταῦθα, δι' ὃ καὶ ἐπωνομάσθη Ἀττικός, συνέδραμε γενναίως τὴν πόλιν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτῆς· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ (2) καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φιλορωμαῖος ἀνῳκοδόμησαν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀθηνίωνος καταστραφὲν Ὠδεῖον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν

(1) Τὸ Ἴλιον, καίπερ θεωρούμενον ἱερὰ μητρόπολις τῆς Ρώμης, εἶχε κακοποιηθῆ ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Μιθριδάτου Φιμβρίου, διὰ προδοσίας. Ἰδ. Ἀππιαν. Μιθριδ. 53. «Ἰλιεῖς δὲ πολιορκούμενοι πρὸς αὐτοῦ (Φιμβρίου) κατέφυγον μὲν ἐπὶ Σύλλαν. Σύλλα δὲ φήσαντος αὐτοῖς ἥξειν καὶ κελεύσαντος ἐν τοσῷδε Φιμβρίᾳ φράζειν ὅτι σφᾶς ἐπιτετράφασι τῷ Σύλλᾳ, πυθόμενος ὁ Φιμβρίας ἐπήνεσε μὲν ὡς ἤδη Ρωμαίων φίλους, ἐκέλευσε δὲ καὶ αὐτὸν φίλον ὄντα εἴσω δέχεσθαι, κατειρωνευσάμενός τι καὶ συγγενείας τῆς οὔσης ἐς Ρωμαίους Ἰλιεῦσιν. Εἰσελθὼν δὲ τοὺς ἐν ποσὶ πάντας ἔκτεινε καὶ πάντα ἐνεπίμπρη . . . . οὔτε τῶν ἱερῶν οὔτε τῶν εἰς τὸν νεὼν τῆς Ἀθηνᾶς καταφυγόντων φεισάμενος, οὓς αὐτῷ νεῷ κατέπρησε. Κατέσκαπται δὲ καὶ τὰ τείχη. Ἡ μὲν δὴ χείρονα τῶν ἐπὶ Ἀγαμέμνονος παθοῦσα ὑπὸ συγγενοῦς διωλώλει».

(2) Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐπικαλεῖται Φιλοπάτωρ ἅμα καὶ Φιλορωμαῖος, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ ἁπλῶς Φιλορωμαῖος. Δύο ἐπιγραφαὶ ἀθηναϊκαί, ἀναφερόμεναι εἰς ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ὠδείου, ἀνακαλυφθεῖσαι ἀπὸ τοῦ 18 ἤδη αἰῶνος, μαρτυροῦσι τὸ γεγονός. Ἡ μία τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς (ἰδ. Boeckh. C. I. Graec. T. 1 σελ). 409.

Βασιλέα Ἀριοβαρζάνην φιλοπάτορα τὸν ἐκ βασιλέως
Ἀριοβαρζάνου φιλορωμαίου καὶ βασιλίσσης
Ἀθηναΐδος φιλοστόργου οἱ κατασταθέντες
ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τὴν τοῦ Ὠδείου κατασκευὴν
Γάιος καὶ Μάρκος Στάλλιος, Γαΐου υἱοὶ καὶ
Μελάνιππος ἑαυτοῦ υἱός.

δ' ἑτέρα·

μικρὰ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν προηγηθέντων δεινῶν καὶ ἐνῷ ἡ θεραπεία αὐτῶν ἦτο ἀνεπαρκής, μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον νέα δυστυχήματα.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, καθὼς πᾶν πέλαγος ἔχον πολλὰς νήσους καὶ πολλοὺς περὶ αὐτὸ κόλπους, ἦτο ἀνέκαθεν ἐπιτηδειότατον πρὸς τὴν πειρατείαν. Ἐνόσῳ ὑφίσταντο ἀκμαῖαι αἱ τῆς μεσογείου ναυτικαὶ δυνάμεις τὸ κακὸν τοῦτο περιεστέλλετο ὁπωσοῦν· ἀλλ' ἀφ' ἧς κατεστράφη ἡ Καρχηδών, κατεστράφη ἡ Κόρινθος, ἐταπεινώθη ἡ Ρόδος, καὶ παντελῶς ἐξησθένησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἐπειδὴ ὅλως ἐξέλιπεν ἡ ἀστυνομία τῆς θαλάσσης ταύτης, ἡ πειρατεία ἔλαβε τοσαύτην ἐπίδοσιν ὥστε οἱ κακοῦργοι ἐκεῖνοι, ὁμοσπονδήσαντες πρὸς ἀλλήλους, κατέσχον περὶ τὸ 144 ἔτος πρὸ Χριστοῦ τὴν εἰς τοὺς Σελευκίδας ἀνήκουσαν Κιλικίαν καὶ κατέστησαν τὴν χώραν ταύτην κύριον αὐτῶν ὁρμητήριον. Μάλιστα δὲ ἤκμασαν οἱ πειραταὶ οὗτοι τῆς Κιλικίας ἐπὶ τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου, διότι ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου εἶχε συμμαχήσει μετ' αὐτῶν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι οὐδεμίαν εἶχον κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο ναυτικὴν δύναμιν· καί, ὅτε ἐπὶ τέλους συνεκρότησαν τοιαύτην, δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους, οἵτινες ναυμαχήσαντές ποτε πρὸς Λούκουλλον κατετρόπωσαν αὐτόν. Ἔπειτα, μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Μιθριδάτου, οἱ Ρωμαῖοι ἀπησχολήθησαν ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, ὥστε οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας ἔμειναν ἀπόλυτοι σχεδὸν κύριοι ὅλων τῶν παραλίων καὶ νήσων τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ πρέπει νὰ φανῇ τοῦτο παράδοξον εἰς ἡμᾶς, διότι καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην, καὶ σχεδὸν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, εἴδομεν κράτη πειρατικά, ἰδίως τὸ τῆς Ἀλγερίας, παραδόξως ἀκμάσαντα ἐν αὐτῇ τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ, οὐ μακρὰν τῶν γαλλικῶν παραλίων καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων κατεχομένης Μελίτης. Οἱ πειραταὶ λοιπὸν τῆς Κιλικίας ἐπέπεσον τότε ἀκωλύτως εἰς ὅλα τὰ παράλια, εἰς ὅλας τὰς νήσους, εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ Αἰγαίου, ἁρπάζοντες πλοῖα καὶ λεηλατοῦντες πόλεις. Ἰδίως δὲ ἐσύλησαν ἄπειρα ἱερά, τὸ Κλάριον, δηλαδὴ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἐν τῇ πόλει τῆς Κλάρου, ἥτις ἔκειτο ἐν Ἰωνίᾳ οὐ μακρὰν τῆς Κολοφῶνος· τὸ Διδυμαῖον, ἤτοι τὸν ναὸν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἔκειτο εἰς τὰ Δίδυμα, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μιλησίων· τὸ Σαμοθρᾴκιον, ἤτοι τὸ ἐν τῇ Σαμοθρᾴκῃ ἱερόν, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ἔχον χιλίων ταλάντων κόσμον· τὸν ἐν Ἑρμιόνῃ ναὸν τῆς Χθονίας, ἤτοι τῆς Δήμητρος· τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, τοὺς ἐν τῷ Κορινθιακῷ ἰσθμῷ, καὶ ἐν Ταινάρῳ, καὶ ἐν Καλαυρίᾳ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, τοὺς ἐν Ἀκτίῳ καὶ ἐν Λευκάδι· τοὺς ναοὺς τῆς Ἥρας, τοὺς ἐν Σάμῳ καὶ ἐν Ἄργει, καὶ Λακινίῳ ἀκρωτηρίῳ τῆς Ἰταλίας. Ἐν γένει δὲ ἱστορεῖται ὅτι αἱ κυριευθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν πόλεις ἦσαν περὶ τὰς τετρακοσίας. Καὶ τίς ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς; Τὰ πλοῖά των συνεποσοῦντο, ὡς βεβαιοῦται, εἰς χίλια περίπου, διαπρέποντα διὰ τὴν ταχύτητα καὶ ἐλαφρότητα, διὰ τὴν εὐανδρίαν τῶν πληρωμάτων, διὰ τὴν τέχνην τῶν κυβερνητῶν. Εἰς τοσαύτην δὲ εἶχον καταντήσει αὐθάδειαν ὥστε καὶ ναύσταθμα πειρα-

---

ὁ δῆμος (Ἀθηναίων)
βασιλέα Ἀριοβαρζάνην εὐσεβῆ
φιλορωμαῖον τὸν ἐκ βασιλέως
Ἀριοβαρζάνου φιλοπάτορος
καὶ βασιλίσσης Ἀθηναΐδος
φιλοστόργου τὸν ἑαυτοῦ
εὐεργέτην ἀνέθηκε.

τικὰ ἵδρυσαν πολλαχοῦ, καὶ φάρους διετήρουν, καὶ θαυμαστήν τινα πολυτέλειαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπεδείκνυον. χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἔχοντες σκεύη καὶ κοσμήματα καὶ παραπετάσματα πορφυρᾶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγκαλλωπίσματα τῆς κακουργίας αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ Ρωμαῖοι θεωροῦντες τοὺς πειρατὰς τούτους προσβάλλοντας καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Ρώμης ἐπιφαινομένους, ἐπεχείρησαν τακτικὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, ἀπὸ τοῦ 78 ἔτους· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν ἐκπεμφθέντες πρῶτοι στρατηγοὶ ἀνεδείχθησαν τοσοῦτον ἀτυχεῖς ἢ ἀνεπιτήδειοι ὥστε οἱ πειραταὶ κατήντησαν νὰ παρεμποδίσωσι καὶ αὐτὴν τὴν προμήθειαν τῆς Ρώμης, ἐξ οὗ συνέβη μεγάλη ὑπερτίμησις τῶν τροφῶν ἐν αὐτῇ. Ἐντεῦθεν ἐν ἔτει 67 ἠναγκάσθη ἡ βουλὴ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Πομπήιον τὴν στρατηγίαν τοῦ πειρατικοῦ πολέμου, δοῦσα εἰς αὐτὸν κράτος οἷον οὐδεὶς τῶν Ρωμαίων πρὸ αὐτοῦ ἔλαβε, διότι ὁ Πομπήιος ἀνεκηρύχθη τότε στρατηγὸς ἐπὶ τριετίαν ἁπάσης τῆς κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεως καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ μεταχειρίζεται κατὰ τὸ δοκοῦν ταύτην τε καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἄρχων καὶ, τῶν παραλίων ὅλων ἐπὶ τετρακοσίους σταδίους ἀπὸ θαλάσσης. Διὰ τοσαύτης περιβληθεὶς δυνάμεως, καὶ παραλαβὼν ναῦς μὲν πεντακοσίας, ὁπλίτας δὲ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας καὶ πεντακισχιλίους ἱππεῖς, πρῶτον μὲν κατέστρεψε τὰ ληστήρια τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα κατῆλθεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν, τὸ κύριον τῶν ληστῶν ὁρμητήριον. Καίτοι δὲ ἐπειγόμενος ἐπὶ τὸ ἔργον, ἀνέβη ὅμως ἀπὸ τοῦ Πειαιῶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔθυσε τοῖς θεοῖς καὶ προσηγόρευσε τὸν δῆμον. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἀμέσως πάλιν εἰς τὸν στόλον, μὴ διατρίψας ἐνταῦθα εἰμὴ ἐπ' ὀλίγον· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρόφθασαν οὐδὲν ἧττον νὰ δώσωσιν αὐτῷ δεῖγμα τῆς ταπεινώσεως μεθ' ἧς πρὸ καιροῦ ἐσυνήθιζον νὰ τιμῶσιν ἢ μᾶλλον νὰ θεοποιῶσι τοὺς παντοδυνάμους ἄνδρας· διότι ἀπερχόμενος ἀνέγνω τὰ ἀκόλουθα πρὸς αὐτὸν ἐπιγεγραμμένα μονόστιχα, τὸ μὲν ἐντὸς τῆς πύλης·

Ἐρείπια τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκληπιείου.

«Ἐφ' ὅσον ὢν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ τοσοῦτον εἶ θεός»

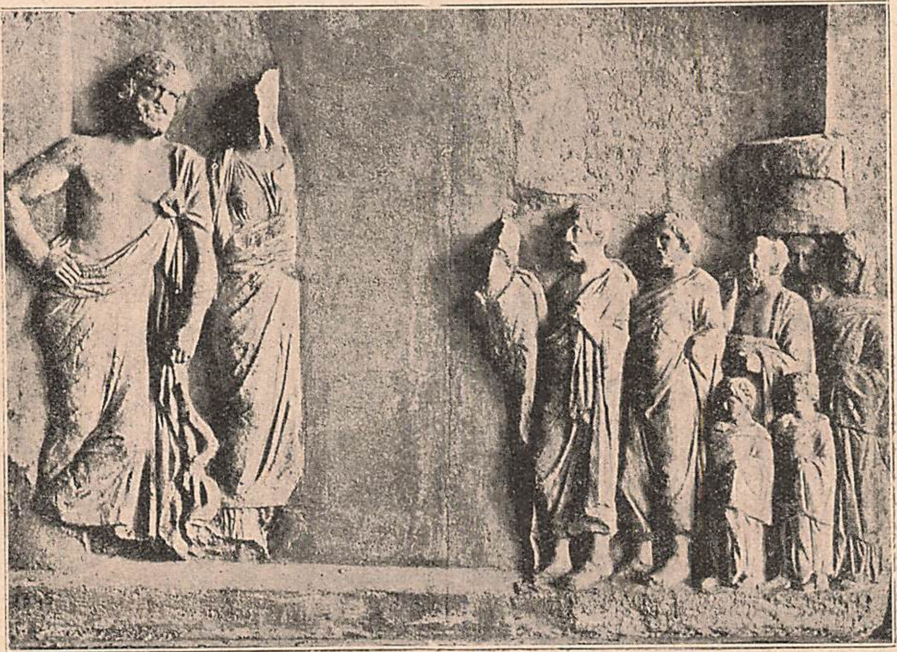
τὸ δὲ ἐκτὸς τῆς πύλης·

«Προσεδοκῶμεν, προσεκυνοῦμεν· εἴδομεν, προπέμπομεν»

Ὁρμήσας δὲ ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς κατεδίωξε μετὰ πλείστης ὅσης δραστηριότητος ἁπανταχοῦ τοὺς πειρατάς, ὧν ὀλίγοι ἐτόλμησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοιαύτην δύναμιν, οἱ δὲ πλείονες παρεδόθησαν οἰκειοθελῶς. Μύριοι ἐκ τῶν κακούργων ἐκείνων ἐθανατώθησαν· δισμύριοι ᾐχμαλωτεύθησαν, ἑκατὸν εἴκοσι δὲ λιμένες καὶ φρούρια αὐτῶν κατεστράφησαν. Ἐπιεικῶς δὲ καὶ συνετῶς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους πολιτευόμενος τοὺς μὲν πλείστους ἐγκατέστησεν ὁ Πομπήιος εἰς Δύμην τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαΐας, χηρεύου-

σαν τότε κατοίκων, γῆν δὲ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἔχουσαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔσπειρεν εἰς τὰς διαφόρους τῆς Κιλικίας πόλεις, ἐνιδρύσας μάλιστα εἰς Σόλους, οἵτινες τότε μετωνομάσθησαν Πομπηιούπολις (1

'Επὶ τοῦ πειρατικοῦ τούτου πολέμου κατελήφθη καὶ ἡ Κρήτη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Αἱ πόλεις τῆς νήσου ταύτης εἶχον συμμαχήσει κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ

'Ανάγλυφον τῶν 'Αθηνῶν. 'Ενώπιον τοῦ 'Ασκληπιοῦ καὶ τῆς κόρης του 'Υγιείας παρουσιάζονται ταπεινοὶ ἔχοντες εἰς αὐτὸν περισσοτέραν πεποίθησιν ἢ εἰς τοὺς ἰατρούς

ἔπειτα συνέπραξαν μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κιλικίας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ Κρήτη ἐλογίσθη δεύτερον τοῦ παραδόξου ἐκείνου κράτους ὁρμητήριον. 'Επολιτεύθη δὲ οὕτω διότι οἱ φοβεροὶ οὗτοι θαλασσομέδοντες ὑπελαμβάνοντο ὡς ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ τούτου ἕνεκα πολλοὶ ἐν τῇ 'Ανατολῇ δὲν ἐσυστέλλοντο νὰ συμπράττωσιν ἀναφανδὸν μετ' αὐτῶν. Ὁπωσδήποτε πρὶν ἔτι ἐπιτραπῇ ὁ πόλεμος εἰς τὸν Πομπήιον, εἷς τῶν ἐκπεμφθέντων ἐπὶ τοὺς πειρατὰς στρατηγῶν, ὁ Μᾶρκος 'Αντώνιος, ἐπεχείρησε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου, ἀλλ' ἡττήθη ὑπὸ τοῦ γενναίου αὐτῶν ἡγεμόνος Λασθένους. Καὶ ἐζήτησε μὲν ὁ Μᾶρκος 'Αντώνιος νὰ παραστήσῃ τὴν ἧτταν ὡς νίκην, προσλαβὼν ἀναιδῶς καὶ τὸ τιμητικὸν τοῦ «Κρητικοῦ» ἐπώνυμον, ἀλλ' ἡ βουλή, ἥτις ἤθελε πράγματα καὶ ὄχι λόγους, ἔπεμψεν ἐπὶ τὴν νῆσον στρατηγὸν ἕτερον, τὸν Μέτελλον. Τότε οἱ Κρῆτες ἐπρέσβευσαν εἰς Ρώμην περὶ διαλλαγῶν, ἡ δὲ βουλὴ ἀπήτησε νὰ παραδώσωσι τὸν Λασθένη, καὶ πάντα τὰ ληστρικὰ σκάφη, καὶ πάντας τοὺς ρωμαίους αἰχμαλώτους, καὶ ὁμήρους τριακοσίους, καὶ ἀργυρίου τάλαντα τετρα-

(1) 'Η Πομπηιούπολις ἔκειτο ἐγγύτατα τῇ νῦν Μερσίνῃ καλουμένῃ πόλει τῆς Κιλικίας.

κισχίλια. 'Αλλ' οἱ Κρῆτες δὲν ἐδέχθησαν τὰς ἀξιώσεις ταύτας, καί, ἐπελθόντος τοῦ Μετέλλου, κατατροποῦται τελευταῖον ὁ Λασθένης, συνθηκολογεῖ δὲ πρὸς τὸν Ρωμαῖον στρατηγὸν ὁ ἕτερος τῶν Κρητῶν ἡγεμόνων, ὁ Πανάρης. Τότε οἱ Κρῆτες μαθόντες ὅτι ἐπετράπη τὸν πειρατικὸν πόλεμον ὁ Πομπήιος, καὶ ὅτι ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς πολεμίους ἐπολιτεύετο, ἀνέθηκαν ἤδη τὰ καθ' ἑαυτοὺς εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ Πομπήιος διέταξε τὸν Μέτελλον νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς νήσου.

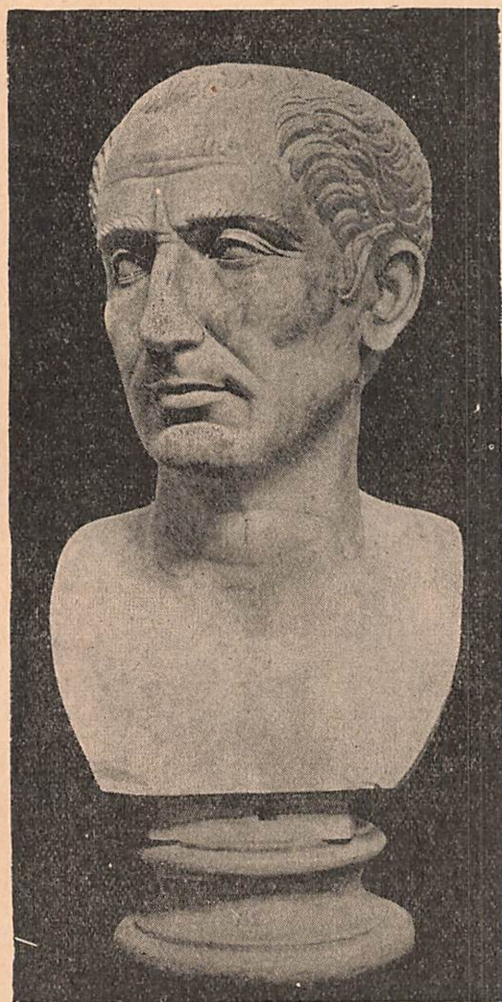

Μᾶρκος 'Αντώνιος

'Αλλ' ἐκεῖνος παρακούων, ὡς διορισθεὶς ὑπὸ τῆς βουλῆς στρατηγὸς ἰδίᾳ τοῦ πολέμου τούτου, ἐπέμεινε, μέχρις οὗ, ἀναγκάσας τὸν Λασθένην νὰ συνθηκολογήσῃ ὅπως ὁ Πανάρης, καθυπέταξε τὴν νῆσον καὶ ἐπεκλήθη «Κρητικός», δικαιότερον βεβαίως τοῦ 'Αντωνίου. 'Εν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀρχίσει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ὁ δεύτερος τοῦ Μιθριδάτου κατὰ Ρωμαίων πόλεμος· ὁ δὲ Λούκουλλος, εἰς ὃν ἡ βουλὴ ἐπέτρεψε τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ, εἶχεν ἤδη καταφέρει εἴς τε τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου καὶ τὸν σύμμαχον αὐτοῦ Τιγράνην καιρίας πληγάς, ὅτε, ἐν ἔτει 66, ἅμα μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου, ἀνετέθη εἰς τὸν Πομπήιον καὶ ἡ στρατηγία τοῦ κατὰ Μιθριδάτου καὶ Τιγράνους ἀγῶνος. Ὅθεν ἐλθὼν ὁ Πομπήιος εἰς τὴν 'Ασίαν ἀναγκάζει τὸν Μιθριδάτην νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ βοσπόριον αὐτοῦ κράτος, μεταβάλλει τὸν Πόντον εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἐπιτρέπει εἰς τὸν Τιγράνην, προσπεσόντα εἰς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τὴν πατρῴαν ἀρχήν, καθίστησι τὴν Συρίαν (1) ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν, καί, διατάξας ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν 'Ασίαν αὐτογνωμόνως, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἐν ἔτει 62, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε διερχόμενος διὰ τῆς Ἑλλάδος ἔδωκεν εἰς διαφόρους αὐτῆς πόλεις ἐξαίρετά τινα δείγματα εὐνοίας. 'Ελθὼν πρὸ πάντων εἰς τὴν Μυτιλήνην ἀπέδωκεν εἰς τὴν πόλιν, χαριζόμενος εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ ἱστορικὸν Θεοφάνην, τὴν ἐλευθερίαν, ἣν αὕτη εἶχεν ἀποβάλει πρὸ 25 ἐτῶν, καθὸ συνταχθεῖσα μετὰ τοῦ Μιθριδάτου· οἱ δὲ εὐγνωμονοῦντες Μυτιληναῖοι ἐτέλεσαν, αὐτοῦ παρόντος, ποιητικὸν ἀγῶνα ὑπόθεσιν μίαν ἔχοντα, τὰς ἐκείνου πράξεις. Ἔπειτα ἐν Ρόδῳ ἠκροάσατο μὲν πάντων τῶν σοφιστῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ποσειδωνίου καὶ τοῦ Ἑρμαγόρου, ἔδωκε δὲ δωρεὰν ἑκάστῳ τάλαντον. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς 'Αθήνας ὁμοίως πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἐπολιτεύθη, προσεπέδωκε δὲ τῇ πόλει πεντήκοντα τάλαντα εἰς ἐπισκευὴν αὐτῆς.

(1) Διατηρουμένης ὅμως ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς βορείας Συρίας τῆς δυναστείας τῶν Σελευκίδῶν ἐν πάσῃ ἀσημότητι.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ Ἑλλὰς ἐπέπρωτο νὰ καθυποβληθῇ ἕνεκα τῶν εὐεργετημάτων τούτων εἰς πολὺ μείζονας θυσίας· διότι μετά τινας ἐνιαυτούς, ἐκραγέντος τοῦ μεγάλου περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀγῶνος μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος, ὁ Πομπήιος, ἐλπίζων εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τὰς ἑλληνικὰς ταύτας χώρας ἐξελέξατο ὡς κύριον τῆς πάλης αὐτοῦ στάδιον. Οὐδ' ἐψεύσθη περὶ τὰς ἐλπίδας. Ἡ Ἑλλὰς τῷόντι παρέσχεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἐπικουρίαν· καὶ ἐνῷ ὁ Καῖσαρ εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἱσπανίαν, ὁ Πομπήιος συνεκρότει ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ναυτικὴν πεζικὴν δύναμιν ἀξιόλογον. Μέγας μάλιστα ὑπῆρξεν ὁ στόλος ὃν κατεσκεύασε καὶ εἰς ὃν συνέρρευσαν νῆες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Κυκλάδων νήσων, τῆς Κερκύρας, τῆς Ρόδου, τῆς Ἀχαΐας. Ἡ Κρήτη καὶ ἡ Λακωνικὴ ἔπεμψαν αὐτῷ τοξότας, καὶ ὁ Ἀππιανὸς βεβαιοῖ ὅτι οἱ Λάκωνες οὗτοι ἐτάσσοντο ὑπὸ τοὺς ἰδίους βασιλεῖς, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι, πρὸς τὴν χρείαν τοῦ πολέμου τούτου, ἠνωρθώθη ἴσως ἐν Σπάρτῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως λέγεται πρὸ καιροῦ καταλυθέν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας καὶ Ἀχαΐας, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες κατετάχθησαν εἰς τὰ τοῦ Πομπηίου τάγματα. Τὸ δεινὸν ἦτο ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ θυσίαι ἐγίνοντο οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ζητήματος τίς τῶν δύο μεγάλων ρωμαίων δυναστῶν θέλει ἄρξει τῆς οἰκουμένης· τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς τοσοῦτον ἀνέδειξε ζῆλον, κατετροπώθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ περὶ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας τῇ 20 Ἰουνίου 48. Εὐτυχῶς ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμνησικάκησε πρὸς τοὺς Ἕλληνας δι' ἣν ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν· μόνοι οἱ Μεγαρεῖς, καθὸ ἐπιμείναντες εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, κατὰ κράτος σχεδὸν ἀπωλέσθησαν, πολλοὶ φονευθέντες ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ πολλοὶ πωληθέντες. Τοὺς δὲ Ἀθηναίους, παραδοθέντας ἅμα μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ προστάτου αὐτῶν, ἐσυγχώρησεν, ἀρκεσθεὶς μόνον νὰ ἐρωτήσῃ τὸ πικρὸν τοῦτο· «ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσει;». Ἀλλὰ καὶ χρηματικὰς δωρεὰς προσεπέδωκεν αὐτοῖς πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως. Ὡσαύτως ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρους τοὺς Θεσσαλούς, εἰς τὴν χώραν τῶν ὁποίων ἐνίκησε λαμπρῶς τὸν ἀντίπαλον. Μετά τινα δὲ χρόνον, περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς, ἐν ἔτει 44, ἤγειρεν ἑαυτῷ ὁ μέγας Ρω-

Ἰούλιος Καῖσαρ (Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

μαῖος μνημεῖον ἀίδιον, ἀνοικοδομήσας τὴν Κόρινθον ἣν πρὸ 100 περίπου χρόνων ἄρδην εἶχε καταστρέψει ὁ Μόμμιος. Ἡ πόλις, ἀνακτισθεῖσα κατὰ νέον σχέδιον, κατῳκίσθη δι' ἀπογόνων ρωμαίων ἀπελευθέρων καὶ κατέστη μία τῶν ὀλίγων ἀποικιῶν ὅσας οἱ Ρωμαῖοι ἔκτισαν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, αἵτινες ὅμως ἀντὶ νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν χώραν ἐξ ἐναντίας αὐταὶ ταχέως ἐξελληνίσθησαν. Ὁ Καῖσαρ, ὅστις εἶχε συλλάβει πρὸς τούτοις τὸν σκοπὸν νὰ διασκάψῃ τὸν κορινθιακὸν ἰσθμόν, μικρὸν ἐπιζήσας δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀλλ' ἡ Κόρινθος, διὰ τὴν εὐφυΐαν τῆς θέσεως καὶ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, κατέστη αὖθις ἐντὸς ὀλίγου πόλις καλλίστη καὶ πλουσιωτάτη καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλεσε μία τῶν κυριωτάτων γεφυρῶν τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐμπορίας καὶ ἕδρα τοῦ ρωμαίου στρατηγοῦ, ὅστις ἀπὸ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς διεῖπε τὴν τύχην τῆς ἰδίως Ἑλλάδος.

Κλεοπάτρα
(Ἀνάκτορον τῶν Δογῶν ἐν Βενετίᾳ.)

Ἀλλὰ τὰ δεινὰ τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παύσωσιν ἐνόσῳ ἐξηκολούθουν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ρωμαίων πόλεμοι. Αἱ παλίμβουλοι Ἀθῆναι ὑποδέχονται ἀγαλλόμεναι, δι' ἀνευφημιῶν καὶ ψηφισμάτων, τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος Βροῦτον καὶ Κάσσιον, καὶ ἐγείρουσιν αὐτοῖς εἰκόνας χαλκᾶς παρὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. Ἅπασαι δὲ σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συντάσσονται πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὃν οὗτοι ἀνέλαβον κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καίσαρος Ὀκταυίου καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Ἀντωνίου· μόνοι, ὡς φαίνεται, οἱ Λακεδαιμόνιοι συνεμάχησαν πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους. Ὥστε, κατατροπωθέντων περὶ Φιλίππους τῆς Μακεδονίας τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, ἐν τέλει τοῦ 42, πάλιν ἡ Ἑλλὰς εὑρέθη ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Ἀντώνιος εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν τῇ νεότητι παρ' ἡμῖν καὶ πολλάκις εἶχε διατρίψει ἐν Ἀθήναις, οἰκειωθεὶς οὕτω πρὸς τὰ ἤθη καὶ τὴν δίαιταν τῶν Ἀθηναίων· ὅθεν ἀνεδείχθη μετὰ τὴν περὶ Φιλίππους μάχην ἐπιεικής, ὅπως ἄλλοτε ὁ Καῖσαρ, πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀντώνιος διατρίψας κατ' ἀρχὰς μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐνταῦθα τοσοῦτον ἀπέσχε πάσης καταπιέσεως ὥστε ἔχαιρεν ἀκούων ἑαυτὸν φιλέλληνα ἐπονομαζόμενον, ἔτι δὲ μᾶλλον φιλαθήναιον. Καὶ τῷ ὄντι πρὸς τὰς Ἀθήνας μάλιστα ὑπῆρξεν εὐεργετικὸς δοὺς εἰς αὐτὰς πολλὰς δωρεάς, ἰδίως τὰς νήσους Αἴγιναν καὶ Ἶκον καὶ Κέων καὶ Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον. Βραδύτερον δὲ αὖθις καὶ πολλάκις ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐνταῦθα, κατὰ τὰς παραμονὰς αὐτὰς τῆς καταστροφῆς, ἐν πλείστῃ ὅσῃ ἀκολασίᾳ διήγαγεν, οὐδὲν ἧττον ἀκολάστως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τιμώμενος. Πάντα δὲ ταῦτα ἔμελλον ν' ἀπολήξωσιν εἰς νέα τῆς Ἑλλάδος δυστυχήματα. Διότι μετ' οὐ πολύ, διχονοήσαντος τοῦ Ὀκταυίου πρὸς τὸν Ἀντώνιον, τὸ πλεῖ-

στον τῆς Ἑλλάδος ἐτάχθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ καθυπεβλήθη εἰς καταπιέσεις καὶ στρατολογίας τόσῳ μᾶλλον ὀλεθρίας ὅσῳ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχεν ἤδη πολὺ ἐλαττωθῆ. Ἰδίως δὲ εἶχε στερηθῆ, ὡς φαίνεται, τὸ μέγα ἐκεῖνο τῶν ναυτῶν πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀπετέλει τὸ καύχημα αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχύν· διότι οἱ τριηράρχαι τοῦ Ἀντωνίου, ἵνα πληρώσωσι τὰς πολλὰς αὐτῶν ναῦς, ἠναγκάσθησαν νὰ ἁρπάζωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀντὶ ναυτῶν, ὀνηλάτας, θεριστάς, ὁδοιπόρους, παῖδας, καὶ πάλιν ἱκανοὶ δὲν ἦσαν νὰ ἀπαρτίζωσι τὰ πληρώματα αὐτῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατατροποῦται ὑπὸ τοῦ Ὀκταυίου ὁ Ἀντώνιος τῇ 2 Σεπτεμβρίου 31, κατὰ τὴν περιώνυμον περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν, καὶ ἔπειτα φεύγει εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐγένετο αὐτόχειρ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος· ὥστε ὁ Ὀκταύιος, ὅστις τότε καὶ τὴν Αἴγυπτον κατέστησε ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔμεινεν ἤδη μόνος κύριος τοῦ ὅλου κράτους. Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ρώμης ἠσπάσατο τὴν μερίδα ἥτις ἐπὶ τέλους ἡττήθη· ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τῆς ἀτυχίας μὴ ἀποδοθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἔλλειψιν συνέσεως. Ἡ Ἑλλὰς ἐπολιτεύθη οὕτως ἐν μέρει μὲν ἐξ ἀνάγκης, διότι ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Ἀντώνιος τὰς χώρας ταύτας ἐξελέξαντο ὡς κύρια αὐτῶν ὁρμητήρια, ἐν μέρει δὲ ἐκ συμπαθείας τινὸς πρὸς αὐτούς, διότι ἅπαντες ἐκήρυττον τοὐλάχιστον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κόσμου.

Δὲν ἐτιμώρησε δὲ οὔτε ὁ Ὀκταύιος τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, διότι αὗται συνεμάχησαν μετὰ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ἀλλὰ μάλιστα περιέθαλψεν ὁπωσοῦν τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἀποταμιευθέντα σῖτον διένειμεν εἰς τὰς πόλεις αἵτινες ἐστεροῦντο καὶ χρημάτων καὶ ἀνδραπόδων καὶ ὑποζυγίων. Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ 130 μετὰ ταῦτα ἔτη, ἤκουσεν, ὡς λέγει ἐν τῷ βίῳ Ἀντωνίου, τὸν πρόπαππον αὐτοῦ Νίκαρχον διηγούμενον ὅτι οἱ πολῖται τῆς Χαιρωνείας εἶχον ὑποχρεωθῆ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀντωνίου νὰ φέρωσιν ἕκαστος ἐπὶ τῶν ὤμων ποσὸν τεταγμένον σίτου πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀντίκυραν θάλασσαν, διὰ μαστίγων ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων ἐπιταχυνόμενοι· καὶ ἐκτελέσαντες τοῦτο μίαν φορὰν ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δευτέραν τοιαύτην μετακόμισιν, ὅτε, ἐπελθούσης τῆς ἀγγελίας ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἡττήθη περὶ Ἄκτιον, ἔφυγον οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ὁ δὲ σῖτος διενεμήθη εἰς τοὺς πολίτας καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ. Οὐδὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἀνεδείχθη ὁ Ὀκταύιος σφόδρα αὐστηρός. Περιωρίσθη εἰς τὸ ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ποιεῖν πολίτας ἐπὶ ἀργυρίῳ καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν τήν τε Αἴγιναν καὶ τὴν Ἐρέτριαν· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀπετέλεσε τὴν στοὰν τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος, ἧς τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ, καὶ πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας συνέδραμον τότε εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου ὁ Πεισίστρατος εἶχε βάλει πάλαι ποτὲ τὰ θεμέλια. Μιμούμενος κατὰ τοῦτο τὸν Καίσαρα ὁ Ὀκταύιος ἀπένειμε πολλὰ δείγματα εὐνοίας εἰς τὸν χῶρον περὶ τὸν ὁποῖον ἐνίκησε τὴν κρίσιμον αὐτοῦ ναυμαχίαν. Ἔκτισε περὶ Ἄκτιον πόλιν λαμπράν, ἣν Νικόπολιν ἐπωνόμασε, καὶ διέταξε νὰ ἔχῃ αὕτη εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον τὰς ψήφους τῶν Μαλιέων, τῶν Μαγνήτων καὶ ἄλλων τινῶν μικρῶν περὶ τὴν Θεσσαλίαν φυλῶν, ὧν ἄλλαι μὲν εἰς τὸ ἑξῆς ἔμελλον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Θεσσαλῶν νὰ ἐκπροσωπῶνται ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ, ἄλλων δέ, οἷον τῶν Δολόπων, τὸ γένος εἶχεν ἐκλείψει. Πλὴν τούτου ὁ Ὀκταύιος ἵδρυσεν ἐν Ἀκτίῳ ἀγῶνα πεντετηρικόν, τὰ Ἄκτια, ἀναθεὶς τὴν προεδρίαν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλως πολυειδῶς εὐηργέτησε, διότι εἶχον συναγωνισθῆ μετ' αὐτοῦ περὶ Ἄκτιον καὶ εἶχον δώσει ἄσυλον εἰς τὴν σύζυγον

αὐτοῦ Ἰουλίαν, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ταύτην λοιπὸν τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν τῶν Λακεδαιμονίων ἀνταμείβων ὁ Ὀκταύιος ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ Κύθηρα, τὴν Καρδαμύλην, τὰς Φαρὰς καὶ τὴν Θουρίαν, πόλεις μεσσηνιακάς, αἵτινες εἶχον βοηθήσει τὸν Ἀντώνιον, τιμήσας δὲ τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρεκάθισεν εἰς τὰ συσσίτια αὐτῆς. Πολλοὶ ἐν τούτοις φρονοῦσιν ὅτι τότε ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης αἱ παράλιαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, αἵτινες, κατ' ἀρχὰς τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι τέσσαρες καὶ ἔπειτα δεκαοκτὼ μόνον, ἀναφαίνονται ἤδη ἀποτελοῦσαι συμπολιτείαν αὐτόνομον, φέρουσαι τὸ τῶν Ἐλευθερολακώνων ὄνομα καὶ ἔχουσαι στρατηγὸν κοινόν, ἐφόρους, βουλάς, γερουσίαν. Ἄλλοι ὅμως ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἵδρυσις τοῦ κοινοῦ τῶν Ἐλευθερολακώνων ἀνατρέχει εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους (1) καὶ ἴσως ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθοτέρα πρὸ πάντων διότι, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ Ὀκταυίου πρὸς τὴν Σπάρτην, δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τούτου ἐκολοβώθη τοσοῦτον ἡ χώρα αὐτῆς. Ὁπωσδήποτε ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων αἱ περὶ τὸ Ταίναρον καὶ τὴν Μαλέαν ἄκραν πόλεις αἱ πάλαι ποτὲ περίοικοι τῆς Σπάρτης καὶ οἱ περὶ αὐτὰς ἄλλοτε εἵλωτες νέμονται ἤδη αὐτονομίαν τινά, ἥτις βραδύτερον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος· διότι εἶναι περιττὸν νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς ἕλληνας ἀναγνώστας ὅτι αὕτη εἶναι ἡ χώρα ἡ μετέπειτα κληθεῖσα Μάνη, ἡ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας χρησιμεύσασα ὡς καταφύγιον ἅμα καὶ προπύργιον τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς αὐτονομίας.

Ὀκταύιος Αὔγουστος.

Ὁ Ὀκταύιος ἐπεδείξατο ἰδιάζουσαν εὔνοιαν καὶ πρὸς τὰς Πάτρας, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτῶν θέσιν πρὸς τὴν μετὰ τῆς Δύσεως ἐμπορίαν. Ὅθεν ἀξιόλογον μέρος τῆς περὶ Ἄκτιον ἀγωνισθείσης στρατιᾶς κατέλαβεν, ὡς ἀποικία ρωμαϊκή, τήν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῆς μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ρίου. Αἱ Πάτραι εἶχον πρὸ ἱκανοῦ χρόνου σχεδὸν ἐρημωθῆ, διότι οἱ κάτοικοι, πολλὰ παθόντες εἰς τὸν κατὰ Γαλατῶν πόλεμον καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ πενίας οἱ πολλοὶ πιεζόμενοι, εἶχον διασπαρῆ πλὴν ὀλίγων κατὰ τὴν χώραν οἰκήσαντες πολίσματά τινα· ἀλλὰ τότε ἐκ διαταγῆς τοῦ Ὀκταυίου ἐπέστρεψαν ἅπαντες

(1) Ἐλευθερολακώνων συμπολιτεία ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ Φιλοποίμενος καὶ Νάβιδος καὶ Φλαμινίνου (ἰδὲ Hertzberg ἐν εἰρ. τόμ. σελ. 210—211). Ἀληθὲς μόνον ὅτι ὁ Ὀκταύιος ἐνίσχυσε καὶ μετερρύθμισε τὴν συμπολιτείαν τῶν Ἐλευθερολακώνων αὐξήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πόλεων εἰς 24.

εἰς τὴν πόλιν εἰς ἣν μετετέθησαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ρυπῶν, αἵτινες ἔκτοτε ἐντελῶς κατεστράφησαν. Αἱ οὕτως ἀνακαινισθεῖσαι Πάτραι ἀνεκηρύχθησαν ἐλεύθεραι, ὑποτελεῖς δὲ αὐτῶν κατέστησαν ἡ Δύμη, αἱ Φαραί, ἡ Τριταία καὶ ἡ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα, ἐξαιρέσει τῆς Ἀμφίσσης. Ἐν γένει δὲ αἱ Πάτραι καὶ ἡ Νικόπολις, διὰ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας τοῦ Ὀκταυίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, κατέστησαν ἐντὸς μικροῦ πόλεις πολυάνθρωποι καὶ λαμπραί, λαμπρότεραι ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς Κορίνθου· ἀλλὰ καθὼς ἡ Κόρινθος οὕτω καὶ αἱ δύο ἐκεῖναι ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι τάχιστα ἐξελληνίσθησαν. Τελευταῖον ὁ Ὀκταύιος ἀνεκήρυξεν αὐτόνομον καὶ ἐλευθέραν τὴν νῆσον Σάμον. Τὸ μέγιστον ὅμως τῶν εὐεργετημάτων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ὅτι ἔκτοτε ἔπαυσαν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ρωμαίων πόλεμοι, ἀφ' ὧν, ὡς εἴδομεν, τοσαῦτα αὕτη εἶχε πάθει δεινά. Ναὶ μὲν ὁ Ὀκταύιος (ὅστις ὀλίγον ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὡς πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης ἐπωνομάσθη καὶ Αὔγουστος, ἤτοι, ὡς ἔλεγον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, Σεβαστός) ρυθμίσας ἤδη ἐκ νέου τὸ ὅλον κράτος, κατέστησε καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν (1)· ἀλλ' ὁσαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ καταπιέσεις τὰς ὁποίας ἡ χώρα αὕτη ἔπαθεν ἀπὸ τῶν τακτικῶν ἐνταῦθα στελλομένων ἀνθυπάτων καὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν αἱ καταπιέσεις αὗται ἦσαν βεβαίως πολὺ μικρότεραι τῶν συμφορῶν ὅσας εἶχον συνεπαγάγει οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Ὁπόσον ὀλέθρια ὑπῆξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων τούτων καταφαίνεται ἐναργῶς ἐκ τῆς εἰκόνος ἣν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ ἐξ Ἀμασείας τοῦ Πόντου Στράβων, ἕλλην γεωγράφος, ἀκμάσας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁμιλῶν περὶ Ἰλλυρίδος, καὶ Ἠπείρου, καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ Αἰτωλίας, καὶ Λοκρίδος, ὁ Στράβων λέγει ὅτι αἱ ἄλλοτε πολυάνθρωποι αὗται χῶραι νῦν εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔρημοι καὶ μόλις πού καί που σῴζονται εἰς αὐτὰς ὀλίγαι τινὲς καὶ μικραὶ κῶμαι, ὥστε ἐπιφέρει, οὐδὲ χρήσιμον εἶναι νὰ περιγραφῶσιν ἀκριβέστερον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὀλίγαι τῶν πόλεων ἔσῳζον τὸ πάτριον ἀξίωμα, ὀνομαστὶ δὲ ἀναφέρει ὁ γεωγράφος ὡς τοιαύτην μόνην τὴν Λάρισαν. Περὶ

(1) Ἥνωσε δηλονότι ἰσοβίως πάσας τὰς πολιτειακὰς ἀρχὰς τῆς Ρώμης (πλὴν τῆς πρὸ μικροῦ κατηργημένης δικτατωρίας ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ). Τότε δὲ ἔλαβεν ὁ Ὀκταυιανὸς τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἀπονεμηθεῖσαν αὐτῷ τιμητικὴν προσηγορίαν Αὔγουστος (Augustus=σεβαστός). Ἄλλως οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐν Ρώμῃ ὑπερτάτη ἀρχὴ ὑπεράνω τῆς συγκλήτου· οἱ τύποι τῆς πολιτείας ἔμειναν οἱ αὐτοί. Αὐτοκράτωρ (imperator) προσηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς αὐτοκράτωρ στρατηγός, ὅπως πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήιος, ὁ Κράσσος, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Λέπιδος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ Ὀκταυίου ἡ προσηγορία περιωρίσθη μόνον εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἔπειτα ἡγεμόνας (principes) καλουμένους διαδόχους τοῦ Ὀκταυιανοῦ. Καὶ μετέστη μὲν οὕτως ἡ προσωπικὴ ἑνιαία δημοκρατικὴ ὑπερτάτη ἐξουσία εἰς τοὺς ἡγεμόνας, καὶ ἐξέλιπεν ἡ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως καλουμένη ἀκριβὴς δημοκρατία, ἀλλὰ τὸ καθεστὼς τῆς πολιτείας καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ κατὰ τύπον ἔμεινε τὸ αὐτὸ (res publica=τὰ δημόσια πράγματα) καὶ ἐπεκράτησε μὲν βραδύτερον τὸ ὄνομα imperator, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἦν ἐν ἀρχῇ προσηγορία ἁπλῶς στρατιωτική, ἄσχετος πρὸς τὸν τύπον τῆς πολιτείας, ἀλλ' οἱ οὕτω προσαγορευόμενοι ἡγεμόνες εἶχον καὶ πάντα τἆλλα ἀξιώματα τῆς δημοκρατίας, ἤτοι ἦσαν καὶ ὕπατοι καὶ πραίτωρες καὶ τιμηταὶ καὶ ἄκροι ἀρχιερεῖς (pontifices maximi), πρὸ πάντων δὲ δήμαρχοι=tribuni plebis, ἐν τῇ ἐννοίᾳ προστάτης τοῦ δήμου). Καὶ ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ ἐχρῶντο ὑπογράφοντες τὰ διατάγματα αὐτῶν (tribunitia potestate) ἵνα ἐξάρωσι τὴν δημοκρατικὴν ἰδιότητα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν), οὕτω δὲ ἡ προσωπικὴ αὕτη ἐξουσία (τὸ régime personel) ἐν τῇ νῦν πολιτειακῇ γαλλικῇ ἐκφράσει) τῶν ἡγεμόνων ἐν πολιτείᾳ κατὰ τύπους δημοκρατικῇ ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ τύπον μοναρχικόν, οὐχὶ βασιλικόν, ἀφοῦ ἡ πολιτεία ἔφερε τὸ αὐτὸ ὄνομα ὅπως καὶ πρότερον. (Ὁ ἡμέτερος δεινὸς λατινιστὴς ἀοίδιμος Σ. Βάσης διέκρινε τὴν νῦν δημοκρατίαν ἀπὸ

Θηβῶν πραγματευόμενος βεβαιοῖ ὅτι οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον σῴζουσιν. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τῆς Βοιωτίας πόλεων ἀξίας ὁπωσοῦν μνείας ὑπολαμβάνει μόνον τὴν Τάναγραν καὶ τὰς Θεσπιάς. Ἐν τῇ Ἀττικῇ λαμπροτάτη μὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀλλ' εἴδομεν ὅτι ἐπὶ Σύλλα καὶ αὕτη καὶ ὁ Πειραιεὺς ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀπώλεσε τὸν περίφημον αὐτοῦ ναύσταθμον περισταλεὶς ἔκτοτε εἰς πόλιν μικράν· τὰ δὲ τείχη τῆς Μουνιχίας καὶ τὰ τείχη τὰ μακρὰ ἦσαν πρὸ καιροῦ ἠρειπωμένα. Ὡσαύτως αἱ πλεῖσται τῆς Ἀρκαδίας πόλεις «ἢ οὐκέτ' εἰσὶν ἢ μόλις ἴχνη αὐτῶν φαίνεται καὶ σημεῖα». Αὐτὴ ἡ Μεγαλόπολις, ἡ ἄλλοτε ἐκ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἀρκαδικῶν πόλεων συνοικισθεῖσα, ἔπαθε τὸ τοῦ κωμικοῦ, καὶ

ἐρημία μεγάλη ἐστὶν ἡ Μεγαλόπολις·

μόνη ἡ Τεγέα εἶχεν ἔτι μετριόν τινα πληθυσμόν. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Λακωνική, ἥτις τὸ πάλαι εἶχεν ἑκατὸν πόλεις, μόλις ἤδη ἠρίθμει τριάκοντα. Δὲν λέγομεν ὅτι πᾶσα ἡ ἐρήμωσις καὶ καταστροφὴ συνέβη ἐκ τῶν τελευταίων ἐμφυλίων ρωμαϊκῶν ἀγώνων. Βεβαίως καὶ οἱ μακεδονικοὶ πόλεμοι εἶχον συντελέσει εἰς τοῦτο πολύ, ἀλλὰ συνεπληρώθη τὸ κακὸν ἐπὶ Σύλλα, καὶ Πομπηίου, καὶ Βρούτου, καὶ Ἀντωνίου. Ἤδη δὲ καθυπεβλήθη μὲν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τύπον ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐπικρατήσασαν ἐντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰρήνην ἔλαβεν ἡ χώρα ἀναψυχήν τινα καὶ ἄνεσιν ἀπὸ τῶν προτέρων δεινῶν.

Καὶ ἔπειτα ἐπέμπετο μὲν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς κατ' ἔτος ρωμαῖος ἀνθύπατος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅστις ἑδρεύων ἐν Κορίνθῳ διῴκει τὴν χώραν ταύτην ὡς ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς δὲν ὑπήγετο ἅπασα, πολλοῦ γε δεῖ, εἰς δικαιοδοσίαν αὐτοῦ. Πολλαὶ αὐτῆς πόλεις καὶ χῶραι ἐξηκολούθησαν καὶ ἤδη λογιζόμεναι ἐλεύθεραι καὶ σύμμαχοι. Τοιαῦται ἦσαν αἱ Ἀθῆναι (1), ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακώνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Ἀβαί, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τάναγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ακαρνανία, ἡ Θεσ-

νῆς πρὸ τοῦ Ὀκταυίου καλῶν ταύτην ἐλευθέραν πολιτείαν, ἀλλ' ἐγὼ εὗρον παρὰ τῷ Διονυσίῳ Ἁλικαρνασσεῖ τὸν ὅρον ἀκριβὴς δημοκρατία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἀρχομένην σύμμικτον δημοκρατίαν. Ὅ τε Αὔγουστος καὶ οἱ τούτου διάδοχοι μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη προσηγορεύοντο principes, ὅπερ κυριολεκτικῶς σημαίνει ἁπλῶς πρῶτοι (editio princeps=ἔκδοσις πρώτη), ἐκαλεῖτο δὲ οὕτως ὁ πρῶτος τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀρχὴ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐξελαμβάνετο ὡς βασιλεία· διὰ τοῦτο καί τινες τῶν ἑλλήνων συγγραφέων οἱ ἀγνοοῦντες τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν τούτων ἱστορίαν, ὡς ὁ Παυσανίας καὶ ἄλλοι, καλοῦσι τοὺς ἡγεμόνας ἢ αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης βασιλεῖς, ἐνῷ οἱ τὰ τῶν Ρωμαίων καλῶς γινώσκοντες συγγραφεῖς, ὡς ὁ Πλούταρχος, ὁ Δίων Κάσσιος, μόνον αὐτοκράτορας αὐτοὺς καλοῦσιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐν Ρώμῃ τὸ rex=βασιλεὺς οὐδαμῶς ἐλέγετο περὶ τῶν αὐτοκρατόρων ὡς ἀντικείμενον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἀρχὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν.

Ἐμακρολογήσαμεν ἱκανῶς περὶ τῆς νέας πολιτειακῆς ἐξελίξεως τῆς Ρώμης ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις, διότι ἐκ ταύτης προῆλθε βραδύτερον καὶ τὸ πολίτευμα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου.

(1) Αἱ Ἀθῆναι διετήρησαν ἔτι ἐπὶ αἰῶνας μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῶν πρώτων διαδόχων αὐτοῦ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων δὲ τοῦ Αὐγούστου προσαγορευομένη πάντοτε πόλις ἐλευθέρα καὶ σύμμαχος (civitas libera et foederata) ἀπέλαυον τῶν δικαιωμάτων ἐλευθέρου συμμάχου κράτους. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου Α' (14—37 μ. Χ.) ὁ Γερμανικός, θετὸς ἔγγονος τοῦ Αὐγούστου, διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ὡς ρωμαῖος στρατηγός, εἶχε πρὸ αὐτοῦ ἕνα μόνον ραβδοῦχον (lictor[em]) ἅτε μὴ ἐπιτρεπομένου ἐν ἐλευθέρᾳ πόλει νὰ ἔχῃ πλείονας (Tacit. Annales II 53)

σαλία· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν εἰς τὴν ἄμεσον τοῦ ρωμαίου ἀνθυπάτου δικαιοδοσίαν δὲν ὑπήγοντο εἰμὴ αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τὸν τελευταῖον κατὰ τῆς Ρώμης πόλεμον, ἤτοι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Τούτου δ' ἕνεκα οὐδὲ «Ἑλλὰς» ἐλέγετο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἀλλ' «Ἀχαΐα». Αἱ ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι ἐκεῖναι πόλεις καὶ χῶραι δὲν διέφευγον βεβαίως ἐπὶ τέλους τὸν ρωμαϊκὸν ἔλεγχον· ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία ἐκείνη εἶχε τὰ ὅριά της· οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀνθυπάτου ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ἐκείνων πράγματα. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε αὗται δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατείχοντο ὑπὸ ρωμαϊκῶν στρατευμάτων, καὶ ἐν γένει, κατὰ τοὺς πατρίους νόμους καὶ θεσμοὺς πολιτευόμεναι, διέσῳζον ὁπωσοῦν τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ἵνα δώσωμεν δ' ἔννοιάν τινα τοῦ πῶς ἐπολιτεύοντο τότε οἱ ἄρχοντες τῶν τοιούτων πόλεων, θέλομεν ἱστορήσει ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὸν βίον τοῦ σπαρτιάτου Εὐρυκλέους τοῦ Λαχάρους, τὸν ὁποῖον ὁ Αὔγουστος κατέστησεν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λαχάρης εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς θάνατον ἕνεκεν ἐπιδρομῆς τινος εἰς τὰς περιοικίδας πόλεις, ἥτις ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἤθελεν ἴσως ὀνομασθῆ μεσσηνιακός τις ἢ ὁστισδήποτε ἄλλος τοιοῦτος πόλεμος, ὑπὸ δὲ τοῦ θετικοῦ ἐκείνου Ρωμαίου ἐχαρακτηρίσθη ἁπλῶς ὡς λῃστεία. Ἐπελθόντος δὲ μετ' οὐ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου πολέμου καὶ συνταχθέντων τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ Εὐρυκλῆς ἠγωνίσθη περὶ Ἄκτιον τοσούτῳ γενναιότερον ὅσῳ εἶχε νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον. Ὅτε κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἓν μάλιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετίθετο, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου τούτου ἵστατο ἀνὴρ ἀγέρωχος, σείων μὲν τὴν λόγχην ἐπὶ τῆς χειρός, κρατῶν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῆς πολεμίας νηὸς ἵνα ρίψῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ ὅπλον ἅμα πλησιάσῃ. Τελευταῖον ὁ Ἀντώνιος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τόλμην ταύτην καὶ ἐπιστὰς εἰς τὴν πρῷραν· «τίς οὗτος, ἀνέκραξεν, ὁ διώκων Ἀντώνιος;» ὁ δέ, «ἐγώ, ἀπεκρίθη, Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρους, τῇ Καίσαρος τύχῃ τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον». Δὲν κατώρθωσεν ὅμως ὁ Εὐρυκλῆς νὰ καταβάλῃ τὴν ναυαρχίδα ἐκείνην, ἀλλ' ἐκυρίευσε τὴν δευτέραν τῶν ναυαρχίδων, διότι ἦσαν δύο, κτυπήσας, περιστρέψας καὶ πλαγιάσας αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλο ἓν πλοῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο πολυτελῆ σκεύη καὶ πράγματα.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκταύιος ἀντήμειψε τὸν Εὐρυκλῆ, δοὺς μὲν αὐτῷ ὡς ἴδιον κτῆμα τὰ Κύθηρα, καταστήσας δὲ αὐτὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁποῖόν τι ἦτο κυρίως τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λακεδαιμονίων δὲν γνωρίζομεν. Ἡ Σπάρτη (1) ἔσῳζε τότε καθὼς καὶ βραδύτερον τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, γερουσίαν, νομοφύλακας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνον βασιλεῖς συνεχῶς δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως εἴδομεν κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον μάχην. Ὅθεν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν Εὐρυκλέα ἀξίωμα ἐπεῖχε τὸν τόπον τῆς βασιλείας. Ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον ἐνεργὸν οἷος ἦτο ὁ Εὐρυκλῆς ὁποῖον θέλγητρον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο ὅπως εἶχον τότε τὰ ἐν Σπάρτῃ πράγματα; Ἡ πόλις ἦτο πενιχρά· πόλεμον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν γειτόνων πόλεων καὶ ἔτι ὀλιγώτερον κατ' ἀπωτέρων, ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Εὐρυκλῆς

(1) Ἰδ. καὶ ἡμετέραν πραγματείαν das Lykisches Sparta (ἡ ἐν Λυκίᾳ Σπάρτη).

ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ καὶ μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν ἐκεῖ μᾶλλον ἀπῆλθεν ἢ ἄλλου που, διότι πρὸ καιροῦ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες διετήρουν φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσεις. Ἐν ἔτει 144 π. Χ. λ. χ. οἱ Σπαρτιᾶται συνωμολόγησαν συνθήκην φιλίας μετ' αὐτῶν, ἐν ἔτει δὲ 136 ἔπεμψαν συγχαρητηρίους ἐπιστολὰς πρὸς τὸν τότε ἀρχιερέα Σίμωνα. Ἐν ἔτει δὲ πάλιν 126, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίων Ἀγαθοκλέους, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδοτο ψήφισμα, εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Πλὴν τούτου, ἡ Ἰουδαία εὑρίσκετο ἐπὶ Εὐρυκλέους εἰς περιστάσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠδύνατο πολὺ νὰ ὠφεληθῇ ἀνὴρ πανοῦργος οἷος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμών. Ἐβασίλευε τότε αὐτῆς ὁ Ἡρώδης, ὅστις κατετρύχετο ὑπὸ πολλῶν οἰκειακῶν συμφορῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας δύο υἱῶν, τοὺς ὁποίους ἐγέννησεν ἐκ δύο συζύγων. Ὁ Εὐρυκλῆς φθάσας εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ἐκείνης ῥαδιουργίας παρεμβαίνει εἰς αὐτήν, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος νῦν μὲν τούτου νῦν δὲ ἐκείνου, φορολογεῖ τὸν πατέρα, φορολογεῖ τοὺς δύο υἱούς, φορολογεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας Ἀρχέλαον, πενθερὸν ὄντα τοῦ ἑνὸς τῶν δύο νέων, καὶ συλλέξας οὕτω χρήματα πολλὰ ἐπανέρχεται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἔζησε κατ' ἀρχὰς πολυτελῶς καὶ ἔκτισε πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου κτίρια λαμπρά, ἐξ ὧν ὀνομαστότατα μάλιστα ἦσαν τὰ ἐν Κορίνθῳ λουτρά, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο μεγαλοπρεπέστερα τῶν λουτρῶν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατασκευασθέντων (1). Ἀλλ' οἱ θησαυροὶ τοὺς ὁποίους ἐκ τῆς Ἀσίας ἐκόμισεν, ἀφειδῶς οὕτω δαπανώμενοι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, τελευταῖον ἐξηντλήθησαν. Τότε ὁ Εὐρυκλῆς ἐτράπη ἐπὶ τὴν καταπίεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων· οὗτοι ὅμως παρεπονέθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὸν Αὔγουστον, καὶ ὁ Αὔγουστος, ἀφοῦ μάτην ἠγωνίσθη νὰ συνετίσῃ τὸν ἀρχαῖον σύμμαχον, ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς ταραχὰς τὰς ὁποίας ἡ πλεονεξία τοῦ ἀνδρὸς ἐπροξένει καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Εὐρυκλῆς ἀπέθανεν ἐξόριστος, καταλιπὼν υἱὸν Γάιον Ἰούλιον, ὅστις οὔτε τὴν ἀρχαίαν τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὸν πατέρα εὔνοιαν ἐκληρονόμησεν οὔτε τὸ ἐν Σπάρτῃ τούτου ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν διέζησε καὶ ὅλως ἀκατονόμαστος, διότι ἐν Ταινάρῳ εὑρέθη ἐπιγραφὴ λέγουσα· «τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακώνων Γάιον Ἰούλιον Λάκωνα Εὐρυκλέους υἱόν, τὸν ἴδιον εὐεργέτην». Καὶ ἴσως ὁ περὶ τὸ Ταίναρον λιμὴν Πορτοκάγιο ἐκ τοῦ Γαΐου τούτου ἕλκει τὸ ὄνομα.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἔχομεν καὶ ἄλλην τινὰ μικράν, ἐλαχίστην πληροφορίαν, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει πληρεστέρων εἰδήσεων, οὐχὶ ἴσως ὅλως ἀναξίαν μνείας. Ὁπόσος ἦτο ὁ φόρος ὃν ἐτάχθη νὰ πληρώνῃ τότε εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἴτε σύμπασα ἡ Ἑλλὰς εἴτε πόλις τις αὐτῆς ἢ νῆσος ἐκ τῶν μεγαλυτέρων, δὲν γνωρίζομεν. Κατὰ παράδοξον ὅμως σύμπτωσιν ἐμάθομεν τί ἐπλήρωνεν ἡ μικρὰ νῆσος Γύαρος, τὰ σήμερον λεγόμενα Γυοῦρα. Ὁ Στράβων διηγεῖται ὅτι προσορμισθεὶς εἰς τὸ νησίδιον τοῦτο εὗρεν ἐκεῖ κώμιον ὑπὸ ἁλιέων συνοικούμενον, ὅτε δ' ἐξέπλευσεν ἐκεῖθεν, ἐδέχθησαν εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν πρεσβευτὴν τῶν ἁλιέων τινά, ὅστις συμπλέων ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας συνεπιβάτας ὅτι πρεσβεύει πρὸς τὸν Αὔγουστον εὑρισκόμενον τότε εἰς Κόρινθον περὶ ἐλατ-

(1) Ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ ᾠκοδόμησε μεγαλοπρεπὲς γυμνάσιον, ἵδρυσε δ' ἐνταῦθα καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας τελουμένους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου.

τώσεως τοῦ φόρου· διότι τελοῦσι δραχ. 150, ἐνῷ μόλις ἠδύναντο νὰ καταβάλλωσι τὰς 100. Ἡ εἴδησις αὕτη ὁμοιάζει ὁπωσοῦν τὰ συντρίμματα ἐκεῖνα ὅσα τυχαίως περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἐκ μεγάλων καὶ καλῶν οἰκοδομημάτων ἢ ἀγαλμάτων, ἀνάγλυφόν τι λ. χ. ἢ πόδα, ἢ χεῖρα, ἢ δάκτυλον ἢ καὶ ὄνυχα τῇ ἀληθείᾳ ἁπλοῦν, ἅτινα δὲν ἀπορρίπτομεν οὐδὲν ἧττον, ἀλλὰ διαφυλάττομεν ἐπιμελῶς, διότι, ὅσῳ μικρὰ καὶ ἂν εἶναι, διδάσκουσί τι πάντοτε εἰς ἡμᾶς, κατὰ τὸ ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα.

Τιβέριος

Ὁ Τιβέριος, ὅστις ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Αὔγουστον, 14 — 15 μ. Χ., ἐπολιτεύθη οὐδὲν ἧττον ἐκείνου σωφρόνως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰ καὶ ἐν Ρώμῃ διέπραξε πολλοὺς καὶ ἀδίκους φόνους. Ἐπὶ Τιβερίου ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα, ἐπειδὴ παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταχρήσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἀπὸ τῶν πεμπομένων κατ᾽ἔτος ἀνθυπάτων, κατέστησαν προσωρινῶς, ἵνα ἀνακουφισθῶσιν, ἐπαρχίαι καισαρικαὶ ἀντὶ δημοσίων. Διότι ὁ Αὔγουστος εἶχε διαρέσει τὸ ρωμαϊκὸν κράτος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἓν ἐφύλαξε δι᾽ ἑαυτόν, τὸ δὲ ἄλλο ἀπέδωκεν εἰς τὸν δῆμον καὶ τὴν σύγκλητον· καὶ ἐνῷ εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐπαρχίας, τὰς δημοσίας, ἐπέμποντο κατ᾽ ἔτος ἀνθύπατοι, τῶν ἄλλων, ἤτοι τῶν καισαρικῶν ἐπαρχιῶν, ὁ Καῖσαρ ἐλογίζετο ὡς ὁ κύριος ἀνθύπατος, ἐπέτρεπε δὲ τὴν διοίκησιν αὐτῶν εἰς πρεσβευτὰς ὄχι ἐπὶ ἓν ἔτος μόνον, ἀλλ᾽ ἐφόσον ἐδόκει αὐτῷ. Ἐκ τούτου ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι αἱ καισαρικαὶ ἐπαρχίαι ἔπασχον πολὺ ὀλιγωτέρας καταπιέσεις ἢ αἱ δημόσιαι (1)· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ Τιβέριος ἵνα παράσχῃ ἄνεσίν τινα εἰς τὴν

(1) Αἱ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος διοικούμεναι ἐπαρχίαι καλοῦνται αὐτοκρατορικαί (imperatoriae), τοιαῦται δὲ ἦσαν συνήθως αἱ παρὰ τὰ ὅρια τοῦ κράτους κείμεναι καὶ ὑπὸ λεγεώνων κατεχόμεναι καὶ στρατιωτικώτερον διοικούμεναι ἐπαρχίαι· αἱ τῆς δευτέρας κατηγορίας ἐλέγοντο συγκλητικαὶ ἢ βουλευτικαί (senatoriae). Αἱ βουλευτικαὶ ἐπαρχίαι διῳκοῦντο ὑπὸ ἀνθυπάτων (proconsules), αἱ δὲ αὐτοκρατορικαὶ ὑπὸ «ἐπιτρόπου καίσαρος» (procurator), ὅστις ἐθεωρεῖτο ἀντιπρόσωπος ἢ πρεσβευτής (legatus) αὐτοῦ Ἰδ. τὴν κατωτέρω σημ..

Μακεδονίαν καὶ τὴν 'Αχαΐαν, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τῆς καισαρικῆς ἐπαρχίας Μυσίας. Ἡ δὲ τοιαύτη περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ 'Αχαΐας διάταξις διετηρήθη μέχρι τοῦ 44 μ. Χ., ὅτε ἐπὶ τοῦ τετάρτου αὐτοκράτορος, τοῦ Κλαυδίου, κατετάχθησαν αὖθις μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ δήμου. Ὡσαύτως τὸ Αἴγιον, τὸ ὁποῖον ἐβλάβη τότε μεγάλως ὑπὸ σεισμοῦ, ἀπηλλάγη ἐπὶ τρία ἔτη παντὸς φόρου ὑπὸ τῆς συγκλήτου κατὰ πρότασιν τοῦ Τιβερίου· ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὁ καλὸς κἀγαθὸς Γερμανικός, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ θείου του ἔκτακτος ἀπεσταλμένος(1) εἰς τὴν 'Ασίαν καὶ διερχόμενος ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰς 'Αθήνας ἐπισκεφθείς, τοσαύτην πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην ἐπεδείξατο τὴν εὐλάβειαν ὥστε δὲν εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν εἰμὴ ὑπὸ ἑνὸς ῥαβδούχου παραπεμπόμενος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐφέροντο πρὸς τὰς 'Αθήνας ἐπίσης φιλανθρώπως (2). 'Ολίγον μετὰ τὸν Γερμανικὸν διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας (3) Πείσων εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀγερώχως καὶ πολλὰ περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐφλυάρησεν, ἐλέγξας αὐτοὺς ἰδίως διότι μετὰ Μιθριδάτου κατὰ τοῦ Σύλλα συνεμάχησαν καὶ κατὰ Αὐγούστου μετὰ 'Αντωνίου. 'Αλλ' ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν τοσοῦτον εἶχεν ὀργισθῆ κατὰ τῶν 'Αθηναίων μαρτυρεῖ ὅτι ἡ πόλις δὲν ἦτο πάσης πραγματικῆς ἐλευθερίας ἀπεστερημένη. Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχε καταδικάσει τότε Θεόφιλόν τινα, ἐπὶ πλαστογραφίᾳ, ὁ δὲ Πείσων ζητήσας τὴν χάριν τοῦ Θεοφίλου δὲν ἐπέτυχεν αὐτὴν παρὰ τῆς πόλεως. 'Αλλὰ καὶ ἄλλα ἔχομεν τεκμήρια τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας, ἣν ἀπελάμβανον τότε τινὲς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι διεφιλονείκουν πρὸ καιροῦ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους περὶ τοῦ ναοῦ τῆς 'Αρτέμιδος τῆς Λιμνάτιδος. Ἡ δὲ δίκη αὕτη ἡ ἐπὶ Τιβερίου κριθεῖσα δὲν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ὅπως ἐπράττετο πρὸ τοῦ Μομμίου, ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῆς συγκλήτου αὐτῆς καὶ τοῦ αὐτοκράτορος· καί, ἀφοῦ ἠκούσθησαν οἱ πρέσβεις ἑκατέρωθεν τῶν ἐθνῶν, ἀπεδόθη ὁ ναὸς εἰς τοὺς Μεσσηνίους.

Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες νὰ δείξωσι τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν χώραν ταύτην μετριοπάθειαν· τὸ δὲ παράδοξον, αἱ νέαι αὐτῆς συμφοραὶ προέκυψαν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Νέρων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 54 μέχρι τοῦ 68 μετὰ Χριστόν, ἠθέλησεν ἐν ἔτει 66 νὰ ἀνακηρύξῃ ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα, ἀποδοὺς ἀντ' αὐτῆς εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν δῆμον τὴν νῆσον Σαρδώ. Τὸ πρᾶγμα ἀπέβη κωμικοτραγικόν, καὶ δυστυχῶς τραγικώτερον μᾶλλον ἢ κωμικώτερον. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅστις, καίτοι διατελέσας μαθητὴς τοῦ περιφήμου φιλοσόφου Σενέκα, ἐφόνευσε τὸν Βρεττανικὸν τὸν υἱὸν τοῦ πατρυιοῦ αὐτοῦ, ἐφόνευσε τὴν ἰδίαν μητέρα 'Αγριππῖναν, ἐνέπαιξε πᾶν ἀνθρώπινον αἴσθημα καὶ ἐν γένει κατήντησε νὰ καταλίπῃ ὄνομα συνώνυμον γενόμενον τῆς παραλογωτέρας τυραννίας, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν μανίαν νὰ ἀγωνίζεται εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας ὡς κιθαρῳδὸς καὶ

(1) Οὕτω μεταφράζουσιν οἱ ἕλληνες συγγραφεῖς τῶν χρόνων τούτων τὸ λατινικὸν legatus = ἀπεσταλμένος. Τὸ ὄνομα εἰσῆλθεν ὕστερον καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν. Ληγᾶτοι δὲ ἐν τῷ ἑλληνορωμαϊκῷ κράτει τοῦ Βυζαντίου ἐκαλοῦντο οἱ ἀπὸ Ῥώμης ἀποστελλόμενοι ἔκτακτοι κληρικοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα.

(2) 'Αλλὰ τοῦτο διότι αἱ 'Αθῆναι ἦσαν ἔτι πόλις σύμμαχος.

(3) Ὁ Πίσων κατηγόρει τὸν Γερμανικὸν διὰ τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν σεβασμὸν μεθ' οὗ προσηνέχθη οὗτος πρὸς τοὺς 'Αθηναίους, οὓς ὁ Πίσων ἐθεώρει οὐχὶ ἀπογόνους «τῶν διὰ τοσούτων συμφορῶν ἐκλιπόντων ἀρχαίων 'Αθηναίων, ἀλλὰ σύγκλυδα ὄχλον παντοίων ἐθνῶν (non dico Athenienses, tam cladibus en stingtos, sed illam concluvium nationum»."Ωστε ὁ Πίσων ἦν ὁ πρῶτος κατὰ μέρος ἀμφισβητήσας τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καταγωγὴν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, καὶ κατὰ τοῦτο πρόδρομος τοῦ περιβοήτου Φαλλμεράυερ.

ὡς ἁρματηλάτης. Αἱ δ' ἑλληνικαὶ πόλεις, θεραπεύουσαι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην, ἔπεμψαν αὐτῷ διὰ πρεσβευτῶν ὅλους τοὺς στεφάνους τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων. Εἷς τῶν πρεσβευτῶν τούτων παρεκάλεσέ ποτε τὸν Νέρωνα νὰ τραγῳδήσῃ καὶ ὑπερεγκωμιάσας τὴν αὐτοκρατορικὴν φωνὴν προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐκτιμηθῇ ὑπὸ τῶν φιλομούσων τῆς γῆς ταύτης κατοίκων. Ὁ Νέρων ἠσπάσθη προθύμως τὴν πρότασιν, εἶπεν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ μόνοι ἐπιτήδειοι τῶν τοιούτων κριταὶ καὶ διέταξε νὰ ἀναβληθῇ ἡ τέλεσις ὅλων τῶν ἀγώνων, Ἰσθμίων, Πυθίων, Νεμέων, Ὀλυμπίων μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ. Καὶ ἦλθε λοιπὸν συνεπαγόμενος τοσούτων ἀκολούθων πλῆθος ὥστε, ἂν ἦσαν πρὸς πόλεμον ἐπιτήδειοι, ἠδύναντο νὰ καταβάλωσι τοὺς Πάρθους καὶ πᾶν ἄλλο πολέμιον ἔθνος· ἀλλ' οἱ στρατιῶται οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ἡγεμόνος των, ὅπλα φέροντες κιθάρας καὶ πλῆκτρα καὶ προσωπίδας καὶ ἐμβάδας, λέγει Δίων ὁ κάσσιος, ἱστορικὸς ἀκμάσας ἐν τῇ τρίτῃ μ. Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι, παρ' οὗ μανθάνομεν τὰ πλεῖστα τῆς παραδόξου ταύτης ἐπιδρομῆς. Καὶ ἠγωνίσθη τῳόντι ὁ Νέρων ἀλληλοδιαδόχως εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους, καὶ περιοδονίκης μᾶλλον δὲ παντονίκης πανταχοῦ ἀνεδείχθη, συλλέξας ἑβδομήκοντα καὶ πέντε στεφάνους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰ Ὀλύμπια ἐλάσας ἅρμα ἔπεσεν ἐξ αὐτοῦ καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συντριβῇ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐστεφανώθη ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν· καὶ τίς ἤθελε τολμήσει νὰ μὴ ἀπονείμῃ αὐτῷ τὸ βραβεῖον; Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν πᾶσιν ὑπεροχὴν καὶ μάλιστα περὶ τὴν τῆς φωνῆς ἔντασιν, ἀνελάμβανεν αὐτὸς τὸ τοῦ κήρυκος ἔργον καὶ ἀνήγγελλεν ὁ ἴδιος τὰς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, οὓς ἐκτήσατο, ὡς ἔλεγεν. ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων. Τότε δέ, τῶν Ἰσθμίων ἐν Κορίνθῳ τελουμένων, ἀνεκήρυξεν ὁ Νέρων τῇ ἰδίᾳ ἐκείνῃ φωνῇ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους, δημηγορήσας πρὸς τὰ πλήθη ἀπὸ τοῦ βήματος (1). Καὶ ταῦτα μὲν ἤθελον εἶναι γελοῖα μᾶλλον ἢ δεινά· ἀλλ' ἀχαλί-

---

(1) Τὰ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἀπονομῆς τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγένετο αὕτη διεσαφήθησαν πρὸ ἐτῶν (1881) διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς περιφήμου βοιωτικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἀκραιφίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Ἀκραιφίας κειμένης κώμης Καρδίτζης. Ἡ ἀνακάλυψις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Maurice Holleaux, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Δελτίῳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀλληλογραφίας (Bulletin de Correspondance Hellénique) σ. 523 1888. Ἡ ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἐπὶ στήλης, ἣν ἐντετοιχισμένην οὖσαν ἐν τῷ τοίχῳ τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας ἀντέγραψεν ὁ εἰρημένος γάλλος ἀρχαιολόγος, περιλαμβάνει τρία τινά· α΄ διαταγὴν τοῦ Νέρωνος πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας ἵνα τῇ 28 Νοεμβρίου (67 μ. Χ.) συναχθῶσιν ἐν Κορίνθῳ (γραμ. 1—6). β΄ (γραμ. 7—26) τὸν λόγον τὸν ἀπαγγελθέντα ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἐν Κορίνθῳ κατὰ τὴν εἰρημένην ἡμέραν καὶ γ΄ (27—58) ψήφισμα τῆς πόλεως Ἀκραιφίας, προτάσει τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν βοιωτοῦ Ἐπαμεινώνδου (σ. 80) ἀρχιερέως διηνεκοῦς τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Νέρωνος.

Ἰδοὺ ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὰ τρία αὐτῆς μέρη·

Α΄. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ λέγει· «Τῆς εἰς με
εὐνοίας τε καὶ εὐσεβείας ἀ[μ]είψασθαι
θέλων τὴν εὐγενεστάτην Ἑλλάδα κελεύω
πλείστους καθ' ὅ[σ]ο[ν] ἐνδέχεται ἐκ
ταύτης τῆς ἐπαρχείας παρῖναι
εἰς Κόρινθον τῇ πρὸ τεσσάρων Καλανδῶν δεκεμβρίων»·
Συνελθόντων τῶν ὄχλων ἐν ἐκκλησίᾳ
προσεφώνησε τὰ ὑπογεγραμμένα.

Β΄. «Ἀπροδόκητον ὑμεῖν, ἄνδρες Ἕλληνες, δωρεάν,
εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς μεγαλοφροσύνης
ἀνέλπιστον, χαρίζομαι, τοσαύτην ὅσην οὐκ ἐχωρήσατε

νωτος ἀφροσύνη περιβάλλεται τάχιστα τὸ τῆς κακουργίας ἱμάτιον. Δὲν τολμῶμεν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς αἰσχροπραγίας εἰς ἃς ἐξώκειλεν ἐνταῦθα τὸ τέρας ἐκεῖνο τῆς φύσεως καὶ αἵτινες, περιγραφόμεναι ὑπὸ Δίωνος τοῦ κασσίου, ὑπερβαίνουσι πᾶν ὅ,τι ἡ ἀκολαστοτάτη φαντασία ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ. Πλὴν τούτων ὅμως ὁ Νέρων ἐλεηλάτησε τὴν Ἑλλάδα, τὴν κατ' αὐτὸν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἀναριθμήτους δ' ἐφόνευσεν ἄνδρας, γυναῖκας, παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας αὐτῶν. Ἀπήγαγεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐξ ὅλων τῶν ναῶν πολλὰ ἔργα τέχνης, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν ἐν Ρώμῃ ἡ τότε καταστρέψασα τὴν πόλιν ταύτην πυρκαϊὰ καὶ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ βασίλεια· ἐτιμώρησε τὴν ἐν Δελφοῖς Πυθίαν τολμήσασαν νὰ ἐλέγξῃ αὐτὸν καὶ ἀποκαλέσῃ Ὀρέστην, αἰνιττομένη τὸν τῆς μητρὸς αὐτοῦ θάνατον, καταλύσας τὸ μαντεῖον καὶ σφάξας ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξήρχετο τὸ ἱερὸν πνεῦμα· καὶ καθόλου εἰπεῖν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα συμφορὰς μείζονας τῶν ὅσας πάλαι ποτὲ ἡ τοῦ Ξέρξου διαβόητος ἐπιδρομή. Τὸ δὲ δεινότερον, εὑρέθησαν Ἕλληνες οἵτινες, διὰ νὰ κολακεύσωσι τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον ἐλευθερωτήν, ἐνήγαγον Ἕλληνας ἄλλους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, διότι δὲν ἦλθον νὰ ἀκροασθῶσι τοῦ Νέρωνος, ἢ παρέστησαν μὲν ἀλλ' ἠκροῶντο ῥαθύμως, ἢ ἐγέλασαν, ἢ δὲν ἐχειροκρότησαν, ἢ δὲν ἐτέλεσαν θυσίας, ἵνα ἀποβῇ

αἰτεῖσθαι. Πάντες οἱ τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως
νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦντες Ἕλληνες
λάβετ[ε] ἐλευθερίαν, ἀνισφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς
εὐτυχεστάτοις ὑμῶν πάντως χρόνοις ἔσχετε,
ἢ γὰρ ἀλλοτρίοις ἢ ἀλλήλοις ἐδουλεύσατε.
Εἴθε μὲν οὖν ἀκμαζούσης τῆς Ἑλλάδος παρειχόμην
ταύτην τὴν δωρεάν, ἵνα μου πλείονες ἀπολα[ύ]ωσι
τῆς χάριτος, διὸ καὶ μέμφομαι τὸν αἰῶνα
προδαπανήσαντά μου τὸ μέγεθος τῆς χάριτος.
Καὶ νῦν δὲ οὐ δι' ἔλεον ὑμᾶς ἀλλὰ δι' εὔνοιαν εὐεργετῶ,
ἀμείβομαι δὲ τοὺς θεοὺς ὑμῶν ὧν καὶ διὰ
γῆς καὶ θαλάττης αἰεί μου προνοουμένων
πεπείραμαι ὅτι μοι τηλικαῦτα εὐεργετεῖν παρέσχον·
πόλεις μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἠλευθέρωσαν ἡγεμόνες,
[Νέρων δὲ ὅλην τὴν] ἐπαρχείαν».

Γ'. 27. Ὁ ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν διὰ βίου καὶ Νέρωνος Κλαυδίου Καίσαρος Σεβαστοῦ Ἐπαμεινώνδας Ἐπαμεινώνδου εἶπεν· προβεβουλευμένον ἑαυτῷ εἶναι πρός τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον· ἐπιδὴ ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κύριος Νέρων αὐτοκράτωρ μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ τρὶς καὶ δέκατον ἀποδεδειγμένος, πατὴρ πατρίδος, νέος Ἥλιος ἐπιλάμψας τοῖς Ἕλλησιν, προειρημένος εὐεργετεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀμειβόμενος δὲ καὶ εὐσεβῶν τοὺς θεοὺς ἡμῶν παριστανομένους αὐτῷ πάντοτε ἐπὶ προνοίᾳ καὶ σωτηρίᾳ, τὴν ἀπὸ παντὸς τοῦ αἰῶνος αὐθιγενῆ καὶ αὐτόχθονα ἐλευθερίαν πρότερον ἀφαιρεθεῖσαν τῶν Ἑλλήνων εἷς καὶ μόνος τῶν ἀπ' αἰῶνος αὐτοκράτωρ μέγιστος φιλέλλην γενόμενος [Νέρων] Ζεὺς Ἐλευθέριος ἔδωκεν, ἐχαρίσατο, ἀποκατέστησεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα τὰς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας προσθεὶς τῇ μεγάλῃ καὶ ἀπροσδοκήτῳ δωρεᾷ καὶ ἀνεισφορίαν, ἣν οὐδεὶς τῶν πρότερον Σεβαστῶν ὁλετελῶς ἔδωκεν· δι' ἃ δὴ πάντα δεδογμένον εἶναι τοῖς τε ἄρχουσι καὶ συνέδροις καὶ τῷ δήμῳ καθιερῶσαι μὲν κατὰ τὸ παρὸν τὸν πρὸς τῷ Διὶ Σωτῆρι βωμόν, ἐπιγράφοντας· Διὶ Ἐλευθερίῳ (Νέρωνι) εἰς αἰῶνα, καὶ ἀγάλματα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτωίου συνκαθειδρύοντας τοῖς [ἡμῶν] πατρίοις θεοῖς [Νέρωνός τε] Διὸς Ἐλευθερίου καὶ θεᾶς Σεβαστῆς [Μεσσαλίνης;] ἵνα τούτων οὕτως τελεσθέντων καὶ ἡ ἡμετέρα πόλις φαίνηται πᾶσαν τιμὴν καὶ εὐσέβειαν ἐκπεπληρωκυῖα εἰς τὸν τοῦ κυρίου Σεβαστοῦ [Νέρωνος. . . . ;]· εἶναι δὲ ἐν ἀναγραφῇ τὸ ψήφισμα παρά τε τῷ Διὶ τῷ Σωτῆρι ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐν στήλῃ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτωίου.

ἡ φωνή του λαμπροτέρα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅμως ὁ λήμνιος Φιλόστρατος, ὅστις ἔγραψε περὶ τὸ 200 ἔτος μ. Χ., βεβαιοῖ εἰς τὸν Ἀπολλωνίου τοῦ τυανέως βίον, ὅτι διὰ τῆς τοῦ Νέρωνος ἐλευθερίας ἐπανῆλθον αἱ πόλεις εἰς ἤθη δωρικὰ καὶ ἀττικά (ὡραῖα ἤθη!)· «πάντα τε ἀνήβησε σὺν ἁρμονίᾳ τῶν πόλεων, ὃ μὴ πάλαι ποτὲ Ἑλλὰς εἶχε». Βεβαιοῖ δὲ ταῦτα, ἐνῷ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ περιγράφει τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τοῦ Νέρωνος ὅπως καὶ ὁ Δίων ὁ κάσσιος. Ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων τὴν διαστροφὴν διεξερχόμενοι ἴσως ἐρωτήσωσί τινες τῶν ἀναγνωστῶν· πρὸς τί ἄρα νὰ ἀποκαλύπτωνται τοιαῦτα αἴσχη; Ὁ ἐνδοιασμὸς αὐτὸς ἐπῆλθε καὶ εἰς ἡμᾶς πολλάκις· διαλογιζόμενοι δὲ περὶ τούτου ἐνεθυμήθημεν τὸ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπίγραμμα, δι' οὗ ἡ καλὴ ἀλλὰ παρηκμακυῖα Λαῒς παρίσταται ἀφιεροῦσα ἐγκαίρως

Ὁ Νέρων ὡς νικητὴς εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας.

Τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον·

καὶ ἐπιφωνοῦσα·

. . . Ἐπεὶ τοίη μὲν ὁρᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω· οἵη δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

Ἐπειδή, λέγει, ὁποία μὲν εἶμαι ἤδη δὲν θέλω νὰ βλέπω ἐμαυτήν, ὁποία δὲ ἤμην ἄλλοτε, δὲν δύναμαι. Βεβαίως, ἂν ἡ τότε Ἑλλὰς ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ φωνήν, ἤθελε τὸ αὐτὸ ἀνακράξει ἐπιφώνημα. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἱστορία, ἡ ἀμείλιχος ἱστορία, δὲν αἴρεται ἐκ μέσου ὡς τὸ τῆς Λαΐδος κάτοπτρον, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ἀπεικονίζουσα τὴν ἀσχημίαν ὅπως καὶ τὴν καλλονήν, τὰς πονηρὰς τῶν ἐθνῶν ἡμέρας ὅπως καὶ τὰς ἀγαθάς.

Ἐπεχείρησεν ἐν τούτοις ὁ Νέρων καὶ σπουδαιότερόν τι ἔργον ἐν Ἑλλάδι, τὴν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου διωρυγήν. Πρῶτος λέγεται συλλαβὼν τὴν ἰδέαν τῆς διωρυγῆς ταύτης ὁ τῆς Κορίνθου πάλαι ποτὲ τύραννος Περίανδρος (Κεφ. Ι' βιβλ. Β' τοῦ πρώτου τόμου)· μετὰ δὲ τοῦτον καὶ ἄλλοι τινές, ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ τοῦ Τιβερίου ἄμεσος διάδοχος Γάιος Καλιγόλας. Ὁ Νέρων δὲ προκατήρξατο ἤδη τοῦ ἔργου ᾄσας τὸν ὕμνον τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης, μεθ' ὃ λαβὼν δίκελλαν χρυσῆν πρῶτος ἔσκαψε τὴν γῆν, καὶ ἐντὸς κοφίνου χρυσοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐκόμισε τὸ χῶμα, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ παρισταμένου πλήθους ἐπικροτούμενος. Οἱ ἐργάται ἦσαν πολυάριθμοι· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον εὔσκαφα μέρη ἀνετέθησαν εἰς τοὺς στρατιώτας· ἵνα συντρίψωσι δὲ τοὺς βράχους μετεχειρίζοντο ἑξακισχιλίους Ἑβραίους, οὓς μετέφερον ἐκ τῆς καταπολεμουμένης τότε Ἰουδαίας, καὶ πολλοὺς φυλακισμένους, οὓς ἐπὶ τούτῳ ἐξῆγον τῶν φυλακῶν, εἴτε κακούργους ὄντας εἴτε ἄδικα τῆς τυραννίας θύματα, διότι μεταξὺ τῶν καθυποβληθέντων εἰς τὴν ἐπίπονον ταύτην ἐργασίαν ἀναφέρεται καὶ ὁ φιλόσοφος Μουσώνιος Ροῦφος, μετακομισθεὶς ἐκ τῆς νήσου Γυάρου, ὅπου εἶχεν ἐγκαθειρχθῆ διὰ πολιτικοὺς λόγους. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιχείρησις, ἡ νῦν μόλις σπουδαίως διεξαγομένη, δὲν ἐπροχώρησε τότε πολύ· ἐντὸς ὀλίγου ὁ Νέρων διέκοψεν αἴφνης τὰς ἐργασίας, εἴτε διότι, ὡς διεφημίσθη τότε, οἱ μηχανικοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ κατακλυσθῇ ἡ νῆσος Αἴγινα,

εἴτε διότι, ὡς ἄλλοι εἶπον, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπετράπη τοῦ ἔργου ὑπὸ δεισιδαιμονίας τινός.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Νέρων, ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην, ἐφονεύθη· μετὰ δέ τινας ἄλλους ἐπὶ μακρὸν ἄρξαντας ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Οὐεσπασιανός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μετεβλήθη πάλιν ἡ τῆς Ἑλλάδος τύχη. Ἡ ἐπιτραπεῖσα εἰς αὐτὴν ἐλευθερία, ἥτις,ὡς εἴδομεν, δὲν ἀπήλλαττεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν καταχρήσεων τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀπέβη καὶ ἄλλων δεινῶν πρόξενος, διότι ἤνοιξεν ἐκ νέου τὸ στάδιον τῶν ἐμφυλίων διενέξεων. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελούμενος ὁ Οὐεσπασιανὸς καθυπέβαλεν αὖθις τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν διοικητικὸν τύπον τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, «ἀπομεμαθηκέναι, φήσας, τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν». Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπαρχιακὴ αὕτη διοίκησις κατέστη ἤδη καταπιεστικωτέρα ἢ ἄλλοτε. Τοὐλάχιστον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ τυανεὺς συνεβούλευσε τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον νὰ πέμπῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἀνθυπάτους γινώσκοντας τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, διότι, ἐπιφέρει, ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνθύπατος, ὅστις δὲν ἤξευρε τὴν ἑλληνικήν, ἐξ οὗ συνέβαινον πολλὰ ἀτοπήματα, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τῶν δικῶν, καθ' ἃς οἱ σύνεδροι τοῦ ἡγεμόνος μετεχειρίζοντο αὐτὸν ὡς ἀνδράποδον, ἐμπορευόμενοι τοὺς διαδίκους. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὅσαι πόλεις καὶ χῶραι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πρότερον αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεραι, διετήρησαν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο. Ἐννοεῖται πάντοτε ὅτι ἡ αὐτονομία αὕτη καὶ ἐλευθερία ὑπέκειτο εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων ἐσῴζοντο οἱ τύποι μόνον, οὐχὶ ἡ πραγματικὴ ἀξία καὶ ἐνέργεια. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ τί ἦτο ἀληθῶς ἡ ἐλευθερία ἐκείνη, ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ αὐτῆς δείγματα. Ἡ Ρώμη μέχρις Οὐεσπασιανοῦ ἦτο πολιτεία ἐλευθέρα καὶ σύμμαχος τῆς Ρώμης. Κατὰ τὸν Δίωνα ὅμως τὸν Χρυσόστομον οἱ Ρόδιοι, ἐὰν δὲν ἤθελον στήσει ἕνα χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς πάντα Ρωμαῖον ὅστις διήρχετο διὰ τῆς νήσου αὐτῶν ἐκινδύνευον νὰ ἀποβάλωσι τὴν νομιζομένην ἐλευθερίαν. Περὶ τῆς ἐπὶ Ρωμαίων ἐλευθερίας τῆς Κερκύρας διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Στράβων παροιμίαν αἰσχράν, ἥτις ὑπεμφαίνει τὴν εὐτέλειαν μᾶλλον ἢ τὴν ἀκολασίαν τῆς ἐλευθερίας ταύτης. Ἀλλ' ἐρχόμεθα εἰς γεγονότα σπουδαιότερα. Ὁ Φιλόστρατος, ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ μάλιστα ἀκμάσαντος Ἀπολλωνίου τοῦ τυανέως, διηγεῖται ὅτι ἦλθεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως ἐπιπλήττουσα τὸ κοινὸν αὐτῶν «ὡς ὑπὲρ τὴν ἐλευθερίαν ὑβριζόντων»· εἶχε δὲ ἀναφέρει τοῦτο εἰς Ρώμην ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν διετέλουν ἐν ἀπορίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἠμφισβήτουν πρὸς ἀλλήλους ἂν πρέπει νὰ ἐξευμενίσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἢ ἀγερώχως πρὸς αὐτὸν ν' ἀποκριθῶσι. Καὶ ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ παρευρίσκεται τότε εἰς Σπάρτην ὁ Ἀπολλώνιος, ἐζήτησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ ἤθους τῆς ἀποκρίσεως· ὁ δὲ προσελθὼν εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν εἶπε τὰ ὀλίγα ταῦτα· «Παλαμήδης εὗρε γράμματα οὐχ ὑπὲρ τοῦ γράφειν μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ γινώσκειν ἃ δεῖ μὴ γράφειν». Καὶ οὕτως, ἐπιφέρει ὁ Φιλόστρατος, ἀπέτρεψεν ὁ Ἀπολλώνιος τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπὸ τοῦ νὰ φανῶσιν ἢ θρασεῖς ἢ δειλοί.

Νόμισμα ἀναμνηστικὸν τῆς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδείας τοῦ Νέρωνος.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅστις ἐβασίλευσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὸν Οὐεσπασιανόν, ἐστρατήγει ἐν Ἀθήναις τὴν ἐπὶ τῶν ὅπλων λειτουργίαν ὁ ἐφέσιος Λολλιανός, εἷς τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ ἐνταῦθα προϊστάμενος τοῦ ἐν Ἀθήναις σοφιστικοῦ θρόνου. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν ὅπλων αὕτη ἀρχὴ εἶχε

μεταβάλει παντάπασιν ἁρμοδιότητα καὶ ἐπεμελεῖτο μόνον περὶ τῶν τροφῶν καὶ τῆς τοῦ σίτου ἀγορᾶς. Ἐν τούτοις καὶ τοῦτο τὸ ἔργον δὲν ἦτο ἀκίνδυνον. Ἡ Ἀττικὴ διετέλεσεν ἀείποτε λυπρὰ καὶ ἀνίκανος ν' ἐπαρκῇ εἰς τὴν διατροφὴν τῶν πολυαρίθμων εἰσέτι τότε αὐτῆς κατοίκων. Ὁ σῖτος κατήρχετο ἐνταῦθα ἐκ τοῦ Βοσπόρου, ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐκ τῆς Εὐβοίας, πολλάκις ὅμως συνέπιπτε νὰ μὴ φθάνῃ ἐν καιρῷ· καὶ τότε οἱ λιμώττοντες Ἀθηναῖοι ἀπέβαινον ἐχθροὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγοῦ φοβεροί. Τοιοῦτό τι τῳόντι συνέβη εἰς τὸν Λολλιανόν. Αἱ Ἀθῆναι ἔπαθον ἐπὶ τῆς στρατηγίας αὐτοῦ σπάνιν τροφῶν. Ὁ λαὸς ὥρμησε μετὰ θορύβου εἰς τὰ ἀρτοπωλεῖα καὶ ἠπείλησε νὰ λιθοβολήσῃ τὸν δυστυχῆ στρατηγόν, ὅτε ὁ κυνικὸς φιλόσοφος Παγκράτιος, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ εἶπεν· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Λολλιανὸς οὐκ ἔστιν ἀρτοπώλης ἀλλὰ λογοπώλης»· καὶ διὰ τοῦ λογοπαιγνίου τούτου τοσοῦτον διέχυσε τοὺς Ἀθηναίους ὥστε ἀπέβαλον τοὺς λίθους τοὺς ὁποίους ἤδη ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας. Τελευταῖον εἰσέπλευσεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας σῖτος, ἀλλὰ τότε ἀνεφύη νέα δυσκολία. Τὸ πλῆθος ἐτρέφετο ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὑπὸ τοῦ δημοσίου, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν εἶχεν ὀβολόν. Ἡ ἀπορία τοῦ ταμείου ἦτο τοσαύτη ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι, εἴτε τότε εἴτε ὀλίγον βραδύτερον, εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐκποιήσωσι τὰς νήσους αἵτινες, διὰ παραχωρήσεων τῆς Ρώμης, ἀπετέλουν τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἀπὸ τούτου μὲν τοῦ ἡρωικοῦ φαρμάκου ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ὁ σοφιστὴς στρατηγός· ἐξ ἰδίων δὲ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἀνάγκης ἀναπληρώσας τὴν τῶν κοινῶν ἔνδειαν καὶ συλλέξας χρήματα ἀρκετὰ ἀπὸ τῶν μαθητῶν ἐτροφοδότησε τοὺς πεινῶντας Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων ἡ εὐγνωμοσύνη ἤγειρεν αὐτῷ εἰκόνας δύο, μίαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἑτέραν δ' ἐν τῷ ἄλσει τῷ μικρῷ· καὶ ἐπεκύρωσε τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀνακηρύξας τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα εὔνοιαν δι' ἣν ἐπεδείξατο ὑπὲρ τῆς πόλεως κηδεμονίαν. Περὶ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο τότε οἱ τῶν Ἀθηναίων στρατηγοί. Ἀλλ' ἂν αἱ δημόσιαι τῆς πόλεως ταύτης λειτουργίαι εἶχον ἤδη ὀλίγην αὐτοτελῆ ἀξίαν, τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἕνεκα τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων, ἦσαν ἔτι ἐπὶ τοσοῦτο σεβαστὰ ὥστε βλέπομεν αὐτοκράτορας, τὸν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ υἱὸν Δομιτιανὸν καὶ τὸν Ἀδριανόν, ἐπιζητήσαντας καὶ λαβόντας τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν ἀξίωμα· ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς

Οὐεσπασιανός (Καπιτωλῖνον Μουσεῖον)

"Ορη τῆς 'Αργολίδος
Χερσόνησος Μουνυχία
Νῆσος Σαλαμὶς
Πειραιεὺς
Μακρὰ τείχη
Μουσεῖον
'Ολυμπιεῖον
Γέφυρα τοῦ 'Ιλισσοῦ
Πνύξ,
Πύλη τοῦ 'Αδριανοῦ
Στοὰ τοῦ 'Ολυμπιείου
Ναὸς τῆς 'Αφροδίτης
Παρθενών
Πρόμαχος 'Αθηνᾶ
'Ερεχθεῖον
Θέατρον τοῦ 'Ηρώδου
Θέατρον τοῦ Διονύσου
'Ακρόπολις
'Ωδεῖον τοῦ Περικλέους
Πύλη τῆς πόλεως, οἰκία ἐξοχικὴ
"Ορος Κορυδαλλὸς
Πρυτανεῖον
Ναὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς "Ηρας
Δελφίνιον

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΠΙ ΑΔΡΙΑΝΟΥ
('Αναπαράστασις)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ''ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ''

ὅτι ξένοι δυνάσται ἐχειροτονοῦντο ἄρχοντες μαρτυρεῖ ὁπόση ἀλλοίωσις συνέβη εἰς τὰ πράγματα.

Ὁμοία ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους πατρίους τῆς Ἑλλάδος θεσμούς. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ὑφίσταντο ὄχι μόνον εἰς τὰς λεγομένας ἐλευθέρας πολιτείας καὶ χώρας ἀλλ' ἐν μέρει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τμήματα τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα, συνεκρότουν τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἀκόμη τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἦτο ἐπιτετραμμένον τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ· ἀκόμη συνήρχοντο τὰ συνέδρια τῶν Βοιωτῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Ἀχαιῶν· ἀκόμη συνέρρεεν ἅπασα ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰ Νέμεα, εἰς τὰ Ἴσθμια, εἰς τὰ Πύθια, καὶ ὁ ἐλάινος τῶν ἀγώνων στέφανος ἐλογίζετο ὡς ἡ ὑπερτάτη τῶν τιμῶν ἧς ἠδύνατο νὰ ἀξιωθῇ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς· ἀκόμη ἐπανηγυρίζοντο αἱ κατὰ Περσῶν νῖκαι διὰ θυσιῶν τελουμένων ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ λόγων ἐκφωνουμένων εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, δι' ἀγώνων διεξαγομένων περὶ τοὺς τάφους τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ Παυσανίου. Ἀκόμη ἐτίμων οἱ Μεσσήνιοι τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος αὐτῶν Ἀριστομένους καὶ οἱ Σικυώνιοι τὴν μνήμην τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Ἀράτου. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα οὐδεμίαν ἤδη εἶχον πολιτικὴν καὶ πραγματικὴν ἀξίαν. Εἰς τὴν ἐν Δελφοῖς Πυθίαν προσήρχοντο νῦν οἱ Ἕλληνες οὐχὶ διὰ νὰ ἐρωτήσωσιν ἂν πρέπει νὰ κηρύξωσι πόλεμον, ἢ νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην, ἢ νὰ τροπολογήσωσι τὸ πολίτευμα, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο νὰ ὑποβάλωσιν ἐρώτημα ἐξ ἐκείνων δι' ὧν πάλαι ποτὲ τὸ πανελλήνιον τοῦτο ἱερὸν ἐπενήργει εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην, ἀλλὰ προσήρχοντο ἵνα συμβουλευθῶσιν αὐτὸ ἂν πρέπει νὰ συνομολογήσωσι γάμον, ἢ νὰ πλεύσωσιν, ἢ νὰ δανεισθῶσι· τὰ δὲ μέγιστα τῶν πόλεων μαντεύματα ἦσαν «φορᾶς καρπῶν πέρι, καὶ βοτῶν ἐπιγονῆς, καὶ σωμάτων ὑγιείας». Ἢ πῶς αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδείγματα μιμήσεως ἄξια, ὅτε ἐβλέπομεν τὸν Πλούταρχον, τὸν χρηστότατον καὶ μᾶλλον φιλόπατριν τῆς ἐποχῆς ταύτης Ἕλληνα, λέγοντα εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «Πολιτικὰ παραγγέλματα» ὅτι νῦν παντὸς τοῦ εὖ φρονοῦντος καθῆκον εἶναι νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ διεξηγῇ κοινῇ τε καὶ κατ' ἰδίαν «τὴν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀσθένειαν», δι' ἣν ἕκαστος ὀφείλει νὰ διάγῃ τὸν βίον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ, διότι οὔτε ἡγεμονία, οὔτε δόξα, οὔτε δύναμίς τις ἠμπορεῖ πλέον νὰ προσκτηθῇ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μικροῦ τοῦ ρωμαίου ἀνθυπάτου διατάγματος;

Πάλιν δὲ περὶ τίνος ἀληθῶς σπουδαίου πολιτικοῦ συμφέροντος ἠδύναντο νὰ βουλευθῶσι τὰ πολιτικὰ ἐκεῖνα συνέδρια, ἀφοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ ὁ Πλούταρχος διαγραφεῖ ὡς ἐφεξῆς τὴν τότε εὐτέλειαν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων; «Εἰσιόντα δ' εἰς ἅπασαν ἀρχὴν οὐ μόνον ἐκείνους δεῖ προχειρίζεσθαι τοὺς λογισμοὺς οὓς ὁ Περικλῆς αὐτὸν ὑπεμίμνησκεν ἀναλαμβάνων τὴν χλαμύδα·—Πρόσεχε, Περίκλεις, ἐλευθέρων ἄρχεις, Ἑλλήνων ἄρχεις, πολιτῶν ἀθηναίων·—ἀλλὰ κἀκεῖνο λέγειν πρὸς ἑαυτόν, Ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίσαρος· οὐ ταῦτα λόγχης πεδία (ἀσαφὲς τοῦτο), οὐδὲ αἱ παλαιαὶ Σάρδεις οὐδὲ ἡ Λυδῶν ἐκείνη δύναμις· εὐσταλεστέραν δεῖ τὴν χλαμύδα ποιεῖν, καὶ βλέπειν ἀπὸ τοῦ στρατηγίου πρὸς τὸ βῆμα, καὶ τῷ στεφάνῳ μὴ πολὺ φρόνημα πιστεύειν, ὁρῶντα τοὺς καλτίους ἐπάνω τῆς κεφαλῆς (τουτέστι τὰ ρωμαϊκὰ ὑποδήματα ἐπάνω τῆς φερούσης τὸν στέφανον ἑλληνικῆς σου κεφαλῆς)· ἀλλὰ μιμεῖσθαι τοὺς ὑποκριτάς, πάθος μὲν ἴδιον καὶ ἦθος καὶ ἀξίωμα τῷ ἀγῶνι προστιθέντας, τοῦ δὲ ὑποβολέως ἀκούοντας καὶ μὴ παρεκβαίνοντας τοὺς ρυθμοὺς καὶ τὰ μέτρα τῆς διδομένης ἐξουσίας ὑπὸ τῶν κρατούντων. Ἡ γὰρ ἔκπτωσις οὐ φέρει συριγμὸν οὐδὲ χλευασμόν, ἀλλὰ πολλοῖς μὲν ἐπέβη

Δεινὸς κολαστὴς πέλεκυς αὐχένος τομεύς,

ὡς τοῖς περὶ Παρδάλαν τὸν ὑμέτερον, ἐκλαθομένοις τῶν ὅρων. Ὁ δέ τις ἐκριφεὶς εἰς νῆσον γέγονε, κατὰ τὸν Σόλωνα,

Φολεγάνδριος ἢ Σικινίτης
Ἀντὶ γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψάμενος.

Τὰ μὲν γὰρ μικρὰ παιδία τῶν πατέρων ὁρῶντες ἐπιχειροῦντα τὰς κρηπῖδας ὑποδεῖσθαι καὶ τοὺς στεφάνους περιτίθεσθαι, μετὰ παιδιᾶς γελῶμεν· οἱ δ' ἄρχοντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνοήτως τὰ τῶν προγόνων ἔργα καὶ φρονήματα καὶ πράξεις ἀσυμμέτρους τοῖς παροῦσι καιροῖς καὶ πράγμασιν οὖσας μιμεῖσθαι κελεύοντες ἐξαίρουσι τὰ πλήθη, γελοῖά τε ποιοῦντες, οὐκέτι γέλωτος ἄξια πάσχουσιν, ἂν μὴ πάνυ καταφρονηθῶσι. Πολλὰ γάρ ἐστιν ἄλλα τῶν πρότερον Ἑλλήνων διεξιόντα τοῖς νῦν, ἠθοποιεῖν καὶ σωφρονίζειν· ὡς Ἀθήνησιν ὑπομιμνήσκοντα μὴ τῶν πολιτικῶν ἀλλ' οἷόν ἐστι τὸ ψήφισμα τὸ τῆς ἀμνηστίας ἐπὶ τῶν τριάκοντα. Καὶ τὸ ζημιῶσαι Φρύνιχον, τραγωδίᾳ διδάξαντα τὴν Μιλήτου ἅλωσιν. Καὶ ὅτι Θήβας Κασσάνδρου κτίζοντος ἐστεφανηφόρησαν· τὸν δ' ἐν Ἄργει πυθόμενοι σκυταλισμόν, ἐν ᾧ πεντακοσίους καὶ χιλίους ἀνῃρήκεσαν ἐξ αὐτῶν οἱ Ἀργεῖοι, περιενεγκεῖν καθάρσιον περὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκέλευσαν· ἐν δὲ τοῖς Ἁρπαλείοις τὰς οἰκίας ἐρευνῶντες μόνην τὴν τοῦ γεγαμηκότος νεωστὶ παρῆλθον. Ταῦτα γὰρ ἔξεστι καὶ νῦν ζηλοῦντας ἐξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις· τὸν δὲ Μαραθῶνα, καὶ τὸν Εὐρυμέδοντα, καὶ τὰς Πλαταιάς, καὶ ὅσα τῶν παραδειγμάτων οἰδεῖν ποιεῖ καὶ φρυάττεσθαι διακενῆς τοὺς πολλούς, ἀπολιπόντας ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν». Ὁπωσδήποτε ὅμως, ὅσῳ ἀσθενεῖς καὶ ἂν ἦσαν οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι, ὅσον κενοὶ καὶ ἂν κατήντησαν οἱ τύποι, ἡ διατήρησις αὐτῶν συνετέλει μέχρι τινὸς εἰς τὸ νὰ συντηρῇ τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ συνείδησιν, ἥτις, ἀναρριπιζομένη ἐκ διαλειμμάτων, παρῆγεν ἐνίοτε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, γενναιοτέρας τινὰς προαιρέσεις καὶ ἐνεργείας.

Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ὡσαύτως ἀπεβλήθησαν ἐκ Ρώμης ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἕλληνες φιλόσοφοι. Ἀλλὰ μὴ νομίσῃ τις ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι γνήσιοι τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν ἄλλων τῆς φιλοσοφίας πατέρων. Οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη ἐκπέσει εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων σοφιστῶν, τάξιν πολυάριθμον, ἰσχυρὸν καὶ χαρακτηριστικωτάτην τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὅθεν νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐμορφώθη, ὁποία τις ἀπέβη καὶ τίνος ἕνεκεν ὑπέκυψεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ὀργὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Πάλαι ποτὲ ἡ λέξις «σοφιστὴς» ὑπῆρξε ταυτοσήμαντος τοῦ τιμιωτάτου ὀνόματος καὶ πράγματος, τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοσόφου, διότι ὁ Ἡρόδοτος ἀπεκάλει σοφιστὰς τόν τε Σόλωνα καὶ τὸν Πυθαγόραν Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος διεκρίθη ἡ σοφιστικὴ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς σοφίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπιστήμην ἢ μᾶλλον τέχνην, τὴν ὁποίαν ἔκτοτε οἱ γνήσιοι τῆς φιλοσοφίας λειτουργοὶ. δὲν ἔπαυσαν δενῶς στιγματίζοντες. Ὁ Ξενοφῶν εἶπε· «τοὺς τὴν σοφίαν ἀργυρίῳ τῷ βουλομένῳ πωλοῦντας σοφιστὰς ἀποκαλοῦσιν». Ὁ δὲ Πλάτων· «σοφιστὴς νέων πλουσίων ἔμμισθος θηρευτής». Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης· «ἔστιν ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δὲ μή· καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας ἀλλ' οὐκ οὔσης». Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι τῶν ὁρισμῶν τούτων οὐδὲν ἐπίψογον ἤθελον περιέχει περὶ σοφιστῶν, κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ἰδέας· διότι ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία εἶναι

σήμερον κοινοτάτη καὶ δὲν λογίζεται παντάπασιν ὡς ἄτοπος. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς, ὡς συμβαίνει πολλάκις εἰς τὴν νεότητα, ἐπολιτεύετο μετὰ τοσαύτης αἰδοῦς καὶ ὑπελάμβανε τὰ μυστήρια αὐτῆς ὡς χρῆμα τοσοῦτον ἱερὸν ὥστε ἡ ἐπ' ἀργυρίῳ αὐτῶν μετάδοσις ἐλογίζετο ὡς συνεπαγομένη ἀπαιραιτήτως τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἁπλῆ πρόληψις· ἀλλὰ τφόντι, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία περιεφρονεῖτο, οὐδεὶς ἀληθὴς σοφὸς μετήρχετο αὐτήν, ὅθεν αὕτη περιήρχετο εἰς χεῖρας τῆς ἀγυρτείας καὶ τῆς ἡμιμαθείας. Ἐκ τούτου ὁ ὁρισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἤδη ρητῶς λέγει ὅτι ἡ σοφιστικὴ εἶναι οὐχὶ σοφίας ἀλλὰ φαινομένης σοφίας ἐπὶ χρήμασι μετάδοσις. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ σοφιστικὴ εἰς τὴν ἐπὶ μισθῷ πώλησιν ἐπιπολαίου σοφίας, ἀλλ' ἐπιχειρήσασα νὰ καταστήσῃ τὸν λόγον αὐτοτελῆ τινα καὶ αὐθύπαρκτον ὡς εἰπεῖν καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξάρτητον δύναμιν ἐπηγγέλθη νὰ διδάξῃ τὸ πῶς διὰ τοῦ λόγου δύναται τὸ ἀληθὲς νὰ γίνῃ ψευδές (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν), καὶ ἐν γένει ἐπηγγέλθη διὰ ποικίλων λόγου τεχνασμάτων νὰ ἀνατρέψῃ πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐντὸς τῆς κοινωνίας τὸ κράτος τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἰδιοτελείας, συντελέσασα οὕτως, ὡς εἴ τι καὶ ἄλλο διαλυτικὸν στοιχεῖον, εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τὴν πτῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ ἐνόσῳ μὲν ὑφίστατο ἡ πολιτικὴ αὐτονομία· ἐνόσῳ αἱ ἀρχαὶ τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας εἶχον εἰσέτι λειτουργοὺς καὶ διακόνους ἀξίους τοῦ ὀνόματος ἐκείνου· ἐνόσῳ ὑπῆρχον εἰσέτι μεγάλα πολιτικὰ συμφέροντα· ἐνόσῳ τὸ δημόσιον πνεῦμα ἔσῳζεν εἰσέτι ὀρθότητά τινα ὥστε καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δικαστηρίων ἀποδίωξιν ἐπήνεγκε τῶν σοφιστῶν, «ὡς ἀδίκῳ λόγῳ τοῦ δικαίου κρατούντων καὶ παρὰ τὸ εὐθὺ ἰσχυόντων», ἡ σοφιστικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ κατέχῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰμὴ δευτερεύουσάν τινα τάξιν. Ἠμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι τότε αὐτὴ αὕτη ἡ σοφιστικὴ δὲν εἶχεν εἰσέτι τοσοῦτον ἐξευτελισθῆ, οὔτε εἶχε συγκαταβῆ εἰς τὰ παιδαριώδη καὶ εὐτελῆ ζητήματα περὶ ἃ βλέπομεν αὐτὴν βραδύτερον ἀγωνιζομένην. Ὁ Γοργίας ὁ λεοντῖνος, ὁ ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάσας, λογίζεται ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς· αὐτὸς πρῶτος ἐκαυχήθη ὅτι πάντα μὲν γινώσκει, περὶ παντὸς δὲ δύναται αὐτοσχεδίως νὰ ὁμιλήσῃ· καὶ παρελθὼν εἰς τὸ Ἀθηναίων θέατρον ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ· «προβάλετε ὁτιδήποτε ζήτημα ἵνα πραγματευθῶ περὶ αὐτοῦ». Ἐν τούτοις, ὅταν ὁ ἀθηναῖος Χαιρεφῶν ἠθέλησε νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Γοργίαν τοῦτο τὸ ἀναιδὲς ἐρώτημα «διατί οἱ κύαμοι τὴν μὲν γαστέρα φυσῶσι, τὸ δὲ πῦρ οὐ φυσῶσιν», ὁ ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς, ἀντὶ νὰ ἀπεραντολογήσῃ περὶ τοιούτου ἐρωτήματος, ὡς ἤθελε πράξει μεταγενέστερός τις αὐτοῦ ὀπαδός, «περὶ μὲν τούτου, ἀπήντησεν, ἀφήνω νὰ σκεφθῇς σύ· ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο πρὸ πολλοῦ ἠξεύρω, ὅτι ἡ γῆ διὰ σὲ καὶ τοὺς ὁμοίους σου φύει τὰς ράβδους». Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὅτι ἄνδρες οἷοι ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης, δὲν ἀπηξίουν νὰ θαυμάζωνται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ σοφιστοῦ, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ σοφιστική, καίτοι ἔκτοτε δὲν διεκρίνετο ἐπὶ χρηστότητι ἀρχῶν' δι' τὴν διαλεκτικὴν ὅμως αὐτῆς δεινότητα δὲν ἦτο ἔτι τέχνη παντάπασι λόγου ἀναξία.

Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐξέλιπεν ἡ πολιτικὴ αὐτονομία καὶ σὺν αὐτῇ ἔπαυσαν τὰ σπουδαῖα ρητορικὰ τοῦ λόγου θέματα, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατήντησαν νὰ γράφωνται μυίας, καὶ ψιττακοῦ καὶ κώνωπος ἐγκώμια· ἀφ' ἧς ἐπῆλθεν ἡ ἠθικὴ ἀναρχία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ φιλοσοφία ἐξέπεσεν εἰς τυπικὴν ἐπανάληψιν, ἢ παράλογον ἑρμηνείαν, ἢ συστηματικὴν διαστροφὴν τῶν ἀρχαίων δογμάτων, ἡ κενόσπουδος ἐκείνη ρητορικὴ καὶ ἡ ἀλλοιωθεῖσα αὕτη φιλοσοφία ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῇ σοφιστικῇ. Ἐκ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀλλοκότων τούτων στοιχείων προέκυψεν ἡ λεγομένη νεωτέρα σοφιστική, τῆς ὁποίας οἱ θιασῶται μηδὲν ἔχοντες σπουδαῖον ὑποκείμενον λόγου νὰ πραγματευθῶσι καὶ μηδὲν γενναῖον ἔργον νὰ πράξωσιν ἐπηγγέλλοντο ἐν τούτοις ὄχι μόνον, ὡς οἱ ἀρχαιότεροι σοφισταί, ὅτι εἶναι

ἕτοιμοι πάντοτε περὶ παντὸς ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ρητορεύσωσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ περὶ πᾶσαν τέχνην εἶναι ἐμπειρότατοι. Ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων σωφρονούντων σοφῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἰδοὺ πῶς ἐν μιᾷ τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ ἐπιγραφομένῃ «περὶ φιλοσόφου» χαρακτηρίζει τοὺς ἄνδρας ἐκείνους οἵτινες ἐτόλμων ἔτι ν' ἀποκαλῶσιν ἑαυτοὺς φιλοσόφους· «Εἰσὶν οἵ φασι δεῖν πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι περιττὸν τὸν φιλόσοφον, καὶ ὁμιλῆσαι ἀνθρώποις φασὶ δεῖν εἶναι δεινότατον, καὶ μηδέποτε σιγᾶν μηδὲ ἀπορεῖν λόγων τοιούτων πρὸς τοὺς παρόντας οἳ δυνήσονται τέρπειν αὐτούς . . . καὶ τὰς τέχνας φασὶ δεῖν αὐτὸν ἁπάσας εἰδέναι καὶ βέλτιον κατὰ τὴν τέχνην ἅπαντα ποιεῖν τῶν δημιουργῶν, οἰκίας τε οἰκοδομούμενον καὶ πλοῖα ναυπηγούμενον, καὶ χαλκεύοντα καὶ ὑφαίνοντα καὶ γεωργοῦντα· ὥσπερ ὁ ἠλεῖος Ἱππίας ἠξίου σοφώτατος εἶναι τῶν Ἑλλήνων, οὐ μόνον ποιήματα παντοδαπὰ καὶ λόγους αὐτοῦ ποικίλους προφέρων Ὀλυμπίασί τε καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πανηγύρεσι τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπιδεικνὺς ἔργα, τόν τε δακτύλιον καὶ τὴν λήκυθον καὶ στλεγγίδα καὶ ἱμάντα καὶ τὴν ζώνην, ὡς ἅπαντα πεποιηκὼς αὐτός, οἷον ἀπαρχὰς τῆς σοφίας τοῖς Ἕλλησιν ἐπιδεικνύων (1)».

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων δηλοῦται ὅτι ἡ νεωτέρα σοφιστικὴ οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ τελειοποίησις τῆς ἀρχαίας περὶ πᾶσαν μὲν ἀγυρτείαν, ἐξαιρέτως δὲ περὶ τὴν φλυαρίαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἄσκοπος καὶ ἄγονος τοῦ λόγου ἐνάσκησις ἀφ' ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· διότι κατήντησε νὰ μεταχειρίζεται τὸν λόγον χάριν τοῦ λόγου, ὡς τέλος καὶ οὐχὶ ὡς ὄργανον. Ἀλλ' ὀλίγα τινὰ παράδείγματα θέλουσι διευκρινήσει τὸν χαρακτῆρα τῆς σοφιστικῆς τῶν χρόνων τούτων πλειότερον ἢ πᾶσα περὶ αὐτῆς θεωρία. Ὁ Φιλόστρατος, ὁ τότε γράψας τοὺς βίους τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν, λέγει περὶ Σεκούνδου τοῦ ἀθηναίου τὰ ἑξῆς· «Μνήμης δὲ ἄξια τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ πλείω μέν, μάλιστα δὲ ἥδε ἡ ὑπόθεσις. Ὁ ἄρξας στάσεως ἀποθνησκέτω καὶ ὁ παύσας στάσιν ἐχέτω δωρεάν. Ὁ αὐτὸς καὶ ἄρξας καὶ παύσας αἰτεῖ τὴν δωρεάν. Τὴν δὲ ὑπόθεσιν ὧδε ἐβραχυλόγησεν. Οὐκοῦν, ἔφη, τί πρότερον; τὸ κινῆσαι στάσιν. Τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. Δοὺς οὖν ἐφ' οἷς ἠδίκεις τιμωρίαν τὴν ἐφ' οἷς εὖ πεποίηκας δωρεὰν λάβε». Τὸ γελοιογράφημα τοῦτο τῆς λογικῆς καὶ ρητορικῆς τέχνης εἶχε τοὐλάχιστον τὸ προτέρημα τῆς βραχυλογίας, ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι σπανίως ἔπασχον τοσαύτην λόγου ἔνδειαν. Εἷς τῶν ἐνδοξοτάτων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ὁ Πολέμων, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Λαοδικείας τῆς ἐν Καρίᾳ, πολλὴν ὅμως εἶχε σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις λογίους. Περὶ τούτου διηγοῦντο ὅτι ὁ κρότος τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἦτο θαυμάσιος, ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ ζέουσα ἐν αὐτῷ ὁρμὴ ὥστε ἀνεπήδα τοῦ θρόνου περὶ τὰς ἀκμὰς τῶν ὑποθέσεων, καὶ ὅτε ἀπετόρνευε περίοδον μετὰ μειδιάματος ἐξέφερεν ἕκαστον αὐτῆς κῶλον ἐνδεικνύμενος πολὺ τὸ ἀλύπως φράζειν· πολλάκις δὲ ἔκρουε τὴν γῆν διὰ τῶν ποδῶν οὐδὲν ὀλιγώτερον τοῦ ἡρωικοῦ ἵππου. Καί, ὅταν ἤρχιζε νὰ δημηγορῇ, τρεῖς ἡμέραι μόλις ἤρκουν πρὸς ἐκκένωσιν τοῦ ὠκεανοῦ τῶν λόγων του, ἐξ ὧν τὴν μὲν πρώτην οἱ ἀκροαταὶ ἐπεχείρουν νά τον κρίνωσιν, τὴν δὲ δευτέραν καὶ ἄκοντες ἠγάπων αὐτόν, τὴν δὲ τρίτην ἐθαύμαζον. Ὁ Ἡρώδης ὁ ἀττικός, ὅστις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἀληθῶς εὐηργέτησε τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ πλούτου αὐτοῦ, ἀλλ' εἶχε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ αὐτοσχεδιάζειν, ἐθαύμαζε τὸν Πολέμωνα ὑπὲρ πάντα ἄλλον ρήτορα, καί ποτε ὑπέστη τριήμερον αὐτοῦ ἐν Σμύρνῃ

(1) Ὁ λόγος τοῦ Δίωνος ἀφορᾷ εἰς τὴν καθόλου σοφιστικήν, οὐχὶ καὶ τὴν νεωτέραν. Ὁ δὲ ὡς πρότυπον σοφιστοῦ καὶ παράδειγμα φερόμενος ἐνταῦθα Ἱππίας ὁ ἠλεῖος ἦν σύγχρονος τοῦ Γοργίου καὶ Σωκράτους (Πλάτ. Φαίδ. Δ').

ἀκρόασιν. Τῆς μὲν πρώτης ἀντικείμενον τοῦ λόγου ἦν ὁ Δημοσθένης ἀποκρούων μεθ' ὅρκου τὴν κατηγορίαν τοῦ Δημάδου ἐπὶ δωροδοκίᾳ πεντήκοντα ταλάντων δοθέντων ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως· τῆς δὲ ἐφεξῆς ἡ τῶν ἑλληνικῶν τροπαίων κατάλυσις μετὰ τὸ πέρας τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου· τῆς δὲ τρίτης ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐν Ἀθήναις δημοκρατίας μετὰ τὰ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς δυστυχήματα· διότι οἱ σοφισταὶ ἐκεῖνοι μὴ ἔχοντες ἐνεστῶτα λόγου θέματα ὁπωσοῦν σπουδαῖα ἀνέτρεχον συνήθως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐποίουν τὰς θεματογραφίας αὐτῶν. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἡρώδης, θαυμάσας τὸν ἄνδρα καὶ μεγαλόδωρος ὢν ἔπεμψεν αὐτῷ μισθὸν τῆς ἀκροάσεως ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ Νεῖλος ἐκεῖνος τῶν λόγων ἀπεποιήθη τὴν ἀμοιβὴν ὄχι ὡς ὑπερβολικὴν ἀλλ' ὡς μετριωτέραν τοῦ δικαίου, ἀπαιτήσας καὶ λαβὼν δραχμὰς ἀρχαίας διακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας ἰσοδυναμούσας πρὸς ἓν καὶ ἥμισυ περίπου ἑκατομμύριον σημερινῶν! Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρώδην ἡ εὐγλωττία, λέγει ὁ Φιλόστρατος, καί, τὸ πιθανώτερον, ἡ πλεονεξία τοῦ Πολέμωνος ὥστε ὁ ἡμέτερος Ἀθηναῖος ἔφυγε διὰ νυκτὸς ἐκ Σμύρνης, ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ νά τον θαυμάσῃ καὶ δεύτερον, ἡ δὲ σκιὰ αὐτοῦ κατεδίωκεν αὐτὸν διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ ὁσάκις ηὐδοκίμει «τὸν Πολέμωνα, ἔλεγε, ν' ἀκούσετε καὶ τότε βλέπετε τί ἐστι ῥήτωρ». Εἰς τὰ μεγάλα Ὀλύμπια ἀνακηρυχθείς ποτε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἄλλος Δημοσθένης δὲν ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἐπαίνου ἐκείνου, ὅστις ἐνέφαινεν ὄχι βεβαίως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἀλλὰ τὴν πολλὴν τῆς τότε Ἑλλάδος ἀφιλοκαλίαν, καὶ ἀπήντησεν· «ἤδη γὰρ ὡς ὁ Φρύξ», ἐννοῶν τὸν Πελέμωνα. Ἀπέθανε δὲ ὁ Πολέμων ὅπως ἔζησε, δηλαδὴ φλυαρῶν· διότι βεβαιοῦσιν ὅτι ἐτάφη ζῶν ἔτι, καὶ κατακλιθεὶς ἤδη εἰς τὸ σῆμα ἐφώναζε πρὸς τοὺς συγκλείοντας αὐτόν· «ἔπαγε, ἔπαγε, μὴ γὰρ ἴδοι με ὁ ἥλιος σιωπῶντα».

Ὅσῳ ὅμως γελοῖος καὶ ἂν ἦτο ὁ Πολέμων ἄλλοι ἦσαν γελοιότεροι αὐτοῦ. Εἰς τὴν Σμύρνην ὑπῆρχε τότε νέος, Οὔαρος καλούμενος, πάμπλουτος καὶ διεφθαρμένος, τὸν ὁποῖον οἱ κόλακες εἶχον πείσει ὅτι εἶναι τῶν καλῶν κάλλιστος καὶ τῶν παλαιστῶν γενναιότατος καὶ τεχνικώτατος, σοφιστικώτατος δὲ τῶν σοφιστῶν. Οἱ δανειζόμενοι παρ' αὐτοῦ χρήματα ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν, ἐκτὸς τῆς τοῦ τόκου πληρωμῆς, νὰ ἀκούωσι καὶ νὰ ἐπαινῶσι τὰς ῥητορικὰς αὐτοῦ μελέτας. Εἷς δὲ τῶν δανεισθέντων ἦτο καὶ ὁ Πολέμων, νέος ἔτι ὤν· καί, ἐπειδὴ δὲν ἐφοίτα τακτικῶς εἰς τὰς ἀκροάσεις, ὁ Οὔαρος ἠπείλει αὐτὸν τύπους. ἤτοι ἠπείλει νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν περὶ πληρωμῆς τοῦ χρέους. Οἱ φίλοι τοῦ Πολέμωνος παρετήρησαν αὐτῷ ὅτι κακῶς πράττει παροξύνων τὸν μωρὸν ἐκεῖνον νεανίαν, ἐνῷ δι' ἑνὸς ἐπινεύματος ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθῇ ὠφελούμενος ἀπ' αὐτοῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ὁ Πολέμων νὰ ὑπάγῃ πάλιν εἰς μίαν ἀκρόασίν του. Ἀλλ' ἡ ἡμέρα παρῆλθε καὶ ἡ νὺξ ἐπλησίαζε καὶ οὐδεὶς ὅρμος ἐφαίνετο τοῦ λόγου, ὅστις ἔγεμε σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν καὶ ἀντιφάσεων· ὥστε ὁ Πολέμων ἀναπηδήσας καὶ προτείνων τὰς χεῖρας «Οὔαρε, εἶπε, φέρε τοὺς τύπους».

Μέγα δὲ ἐφρόνουν οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἐπὶ τῇ τέχνῃ αὐτῶν καὶ ἐχαιρέτιζον ἀλλήλους δι' ὀγκωδεστάτων ἐγκωμίων. Ὁ Ἀδριανὸς ὁ τύριος, ὅστις καὶ τὰς Ἀθήνας ἐκόσμησε διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ἐκάλει τὸν Ἡρώδην «βασιλέα τῶν λόγων», ὁ δὲ Ἡρώδης, ἀκούσας αὐτόν, νέον ἔτι ὄντα, ἐνεθάρρυνε τὸν νεανίαν εἰπὼν ὅτι οἱ λόγοι του ὁμοιάζουσι μὲ σπαράγματα κολοσσοῦ. Καί, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον, ἡ κρίσις αὕτη περιεῖχε τὴν διπλῆν ἔννοιαν τοῦ νὰ διορθώσῃ μὲν τὸν ῥήτορα, ἀσυνάρτητον ὄντα, νὰ ἐπαινέσῃ δὲ αὐτὸν ὡς μεγαλόφωνον καὶ μεγαλογνώμονα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἦτο μέγας οἰηματίας. Ὅτε κατὰ πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις θρόνον, ἐπροοιμίασεν ὁμιλήσας ὄχι περὶ τῆς σοφίας τῆς πόλεως ἐκείνης, ὡς ἦτο φυσικώτατον, ἀλλὰ περὶ τῆς

ἰδίας ἑαυτοῦ σοφίας, καὶ ἤρχισε λέγων· «πάλιν ἐκ Φοινίκης γράμματα», διότι, ὡς προείπομεν, ἦτο τύριος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ὄγκος οὗτος ἐπεφαίνετο καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ σχῆμα. Εἰς τὰς παραδόσεις ἤρχετο ἐπὶ ὀχήματος ἀργυροχαλίνου περιβεβλημένος ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ φέρων εἰς τὰς χεῖρας λίθους βαρυτίμους. Ἐτραγῴδει δὲ μᾶλλον ἢ ἐλάλει· τοὐλάχιστον κατὰ τὸν βιογράφον οἱ ἄνθρωποι ἠκροῶντο αὐτοῦ «ὥσπερ εὐστομούσης ἀηδόνος τὴν εὐγλωττίαν ἐκπληττόμενοι, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ εὔστροφον τοῦ φθέγματος, καὶ τοὺς πεζῇ τε ξὺν ᾠδῇ ρυθμούς».

Ἀδριανός (Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν).

Ἀλλὰ τίς τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων δὲν ἀνέγνωσε τὸ ἀριστούργημα τοῦ Λουκιανοῦ, τὸ ἐπιγραφόμενον «ρητόρων διδάσκαλος», δι' οὗ ὁ ἀμίμητος ἐκεῖνος τοῦ λόγου τεχνίτης τοσοῦτον εὐφυῶς ἐνέπαιξε καὶ ἐστιγμάτισε τοὺς μεγαλοφυεῖς τούτους τῶν χρόνων ἐκείνων ἄνδρας; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται ἰδίως τὴν ἀλλόκοτον τῶν λόγων ἀτοπίαν ἐφ' ᾗ ἐξελέγχει αὐτοὺς συμβουλεύων εἰς τὸν πρόχειρον αὐτοῦ μαθητήν· «κἂν περὶ ὑβριστοῦ τινος ἢ μοιχοῦ λέγῃς Ἀθήνησι, τὰ ἐν Ἰνδοῖς καὶ τὰ ἐν Ἐκβατάνοις λεγέσθω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μαραθὼν καὶ ὁ Κυναίγειρος, ὧν οὐκ ἄν τι ἄνευ γένοιτο, καὶ ἀεὶ ὁ Ἄθως πλεῖσθω, καὶ ὁ Ἑλλήσποντος πεζευέσθω, καὶ ὁ ἥλιος ὑπὸ τῶν περσικῶν βελῶν σκεπέσθω, καὶ Ξέρξης φευγέτω, καὶ ὁ Λεωνίδας θαυμαζέσθω, καὶ τὰ Ὀθρυάδου γράμματα ἀναγινωσκέσθω, καὶ ἡ Σαλαμίς, καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ αἱ Πλαταιαί, πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνά· καὶ ἐπίπαστα τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ὀνόματα ἐπιπολαζέτω, καὶ ἐπανθείτω, καὶ συνεχὲς τὸ ἄττα καὶ τὸ δήπουθεν, κἂν μηδαμοῦ αὐτῶν δέῃ· καλὰ γάρ ἐστι καὶ εἰκῇ λεγόμενα».

Δὲν θέλομεν βεβαίως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τότε ταῦτα μόνον τὰ ἐξαμβλώματα τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας παρήγαγεν. Ἄπαγε! Ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἀνέδειξεν ἀπὸ τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἔργα πολλὰ καὶ ποικίλα, τὰ ὁποῖα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον τιμώμενα ἤθελον καὶ μόνα ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσωσι κλέος ἐπίζηλον εἰς τὸ ὄνομα παντὸς ἔθνους ὀλιγώτερον ἄλλοτε περὶ τὸ εἶδος τοῦτο μεγαλουργήσαντος. Τότε ἤκμασεν ὁ μέγας γεωγράφος Στράβων· ὁ πολυμαθὴς ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ σικελιώτης· ὁ οὐδὲν ἧττον πολυμαθής, πρακτικώτερος δὲ Διονύσιος ὁ ἁλικαρνασσεύς· ὁ ἰουδαῖος τὸ γένος ἀλλ' ἐξελληνισθεὶς Ἰώσηπος· ὁ ἀφελὴς ἀλλὰ πιστὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἱστορικὸς Ἀρριανός· καὶ ἕτερος ἱστορικὸς λόγου ἄξιος, ὁ ἀλεξανδρεὺς ὡσαύτως Ἡρωδιανός, καὶ Δίων ὁ κάσσιος· τότε ὁ ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, τοῦ ὁποίου τὰς θαυμαστὰς περὶ στωικῆς φιλοσοφίας ἀρχὰς συνέλεξε καὶ συνεκεφαλαίωσεν ἐν τῷ περιφήμῳ αὐτοῦ ἐγχειριδίῳ ὁ προμνημονευθεὶς Ἀρριανός· τότε ὁ σύρος Λογγῖνος, ἐπίσημος ρήτωρ καὶ πολιτικὸς ἀνήρ, τοῦ ὁποίου τὸ περὶ ὕψους ὑπόμνημα λογίζεται ἄχρι τοῦδε ἀπαράμιλλον·

τελευταῖον, ἵνα εἰς τοὺς κυριωτάτους περιορισθῶμεν, τότε ἀνέλαμψε καὶ ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας Λουκιανός, ὅστις μετὰ πλείστης χάριτος καὶ εὐφυΐας ἐμάστιξε τὴν ἠθικήν, τὴν κοινωνικήν, τὴν θρησκευτικὴν ἀναρχίαν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη (1).

Δυστυχῶς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καθ' ὅλον τὸ μακρὸν ἐκεῖνο χρονικὸν διάστημα δύο μόνον ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν ὀνόματα τὰ δικαιούμενα νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν λαμπρὰν πινακοθήκην τῶν προτέρων αἰώνων· τὸν μεγαλοπολίτην Πολύβιον, περὶ οὗ διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ καὶ τὸν χαιρωνέα Πλούταρχον, οὗ πολλάκις ἐμνημονεύσαμεν τοὺς Παραλλήλους βίους καὶ τὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς πραγματείας. Ἀλλὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν τὰ ἔργα ὡμοίαζον πρὸς τὰ ὀλίγα τῆς ἀηδόνος κελαδήματα, τὰ ὁποῖα συμβαίνει νὰ ἀκούσῃ τις διερχόμενος κοιλάδα ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὰς ἀδιακόπους τῶν βατράχων φωνάς. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων οἱ συνήθεις ἀντιπρόσωποι τῆς μητροπόλεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦσαν οἱ σοφισταί. Αὐτοὶ εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παίδευσιν τῆς νεολαίας· αὐτοὶ ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐξηκολούθουν συρρέοντες πανταχόθεν τῆς γῆς οἱ ἄνθρωποι ἵνα μυηθῶσι τὰ μυστήρια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· αὐτοὶ ἐπλούτουν· αὐτοὶ ἐτιμῶντο εἰς τὰ Ὀλύμπια· αὐτοὶ τελευταῖον ἐνέβαλον εἰς τὴν Ῥώμην ὡς διαμορφωταὶ τῆς κοινωνίας ἐκείνης, ἥτις, καίτοι κυριαρχήσασα τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσεν ὁμολογοῦσα τὴν διανοητικὴν αὐτῆς ὑπεροχήν. Κατὰ δυστυχίαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μεταβαλόντες εἰς ἐμπορίαν τὸ ἱερὸν τῆς διδασκαλίας ἐπάγγελμα ἐξηυτέλισαν τό τε ἐπάγγελμα τοῦτο καὶ τὸ μετὰ τούτου στενῶς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου συνδεδεμένον ὄνομα τοῦ Ἕλληνος. Ὁ Λουκιανός, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων», ἐμαστίγωσεν ἀνηλεῶς τὸν βίον τὸν ὁποῖον ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς οἰκουμένης διῆγον οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, καὶ ῥήτορες, καὶ γραμματισταί, οἱ ἄλλως γενικώτερον σοφισταὶ ὀνομαζόμενοι. Παρέστησε διὰ χρωμάτων ἀμιμήτων τὴν πολυειδῆ ταπείνωσιν εἰς ἣν ὤφειλον νὰ ὑποκύψωσιν ἵνα γίνωσι δεκτοὶ ἐν μεγάλῃ καὶ πλουσίᾳ οἰκίᾳ· διηγήθη τὰ ποικίλα τεχνάσματα δι' ὧν οἱ πολυτάλαντοι τῆς Ῥώμης Κροῖσοι ἤξευρον νὰ περιορίζωσιν εἰς ποσὸν

(1) Ἀλλ' ἡ νεωτέρα σοφιστεία, ἧς κύριος χαρακτὴρ δὲν ἦτο οἷος ὁ τῆς ἀρχαιοτέρας, ἀποβλέπων εἰς τὴν διὰ τοῦ λόγου μετάστασιν τῆς ἀληθείας εἰς τὸ ψεῦδος καὶ τἀνάπαλιν, ἀλλ' ἡ καλλιέπεια, ὁ τεχνικὸς καλλωπισμὸς τοῦ λόγου, οὐ μόνον ἀνέδειξε μεγάλους ἀριστοτέχνας τῆς τοιαύτης ῥητορικῆς, οἷοι ἦσαν ὁ μνημονευθεὶς Πολέμων, Λολλιανὸς ὁ ἐφέσιος, Ἀδριανὸς ὁ τύριος, Ἡρώδης ὁ ἀττικός, Παυσανίας ὁ ἀπὸ Καισαρείας (Καππαδοκίας), πάντες οὗτοι τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, ἔτι δὲ ὁ μέγας Λογγῖνος, ὁ Ἡρακλείδης, Πρόκλος ὁ ναυκρατίτης. Ἱππόδρομος ὁ θεσσαλός, (Γ' μ. Χ. αἰῶνος), ὁ Ἰουλιανὸς ὁ καισαρεὺς (Καππαδοκ), ὁ ἐπιφανέστατος πάντων τῶν σοφιστῶν Προαιρέσιος ὁ καππαδόκης, Λιβάνιος ὁ ἀντιοχεύς, Ἰουλιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ, Ἱμέριος προυσαεύς, (τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος), ἀλλὰ καὶ μεγάλως συνεκράτησε καὶ προήγαγε τὸ κράτος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν ὅλῳ τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ἐν Ῥώμῃ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἤδη εἶχεν ἱδρύσει τὸ Ἀθήναιον, μεγάλην ῥητορικὴν σχολήν, ἐν ᾗ ἐδίδασκον ἑλληνιστὶ οἱ μεγάλοι ἕλληνες σοφισταὶ πρὸς ἀλλήλας ἁμιλλωμένων μεγάλων σχολῶν ῥητορικῆς ἑλληνικῆς, καὶ ἐξυπηρέτησε θαυμασίως τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ ὑψηλοτέρου πνευματικοῦ βίου καθ' ὅλον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, αὐτὴ δὲ ἡ νεωτέρα σοφιστεία ἢ ῥητορικὴ ἐπέδρασε μεγάλως καὶ ἐπὶ τὴν χριστιανικὴν ῥητορικὴν τῶν μεγάλων πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἰδίως κατὰ τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα καὶ μαθηταὶ τῆς ῥητορικῆς ἢ σοφιστικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν οἱ μεγάλοι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ ῥητορικῇ φανέντες ἀριστοτέχναι τοῦ λόγου Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ θεολόγος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὅπως καὶ ἐν τῇ Δύσει μεγάλοι χριστιανοὶ θεολόγοι λατῖνοι ἦσαν μαθηταὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ἀθηναίου.

ἐλάχιστον τὴν ἀντιμισθίαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἔλεγον ἐν τούτοις ὅτι ἐπιτρέπουσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ τῶν παίδων· διεκωδῴμησε τὴν ὄντως ἀνδραποδώδη τάξιν εἰς ἣν περιήρχοντο οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ διὰ στόματος ἔχοντες τοὺς λόγους τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοῦ Χρυσίππου, ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ μεγαλορρημονοῦντες μὲν περὶ ἐλευθερίας, ὑποβαλλόμενοι δὲ ἑκουσίως, ἀντὶ ὀλίγου ἀργυρίου, εἰς αἰσχρὰν δουλείαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ρώμης καὶ εἰς τοὺς πικροὺς ἐμπαιγμοὺς αὐτῶν τε καὶ τῶν περὶ αὐτούς· τὸ δὲ πάντων κωμικώτερον, βεβαιοῖ ὅτι οἱ διδάσκαλοι οὗτοι δὲν εἶχον τοὐλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι διδάσκουσί τι εἰς τοὺς ἀνθρώπους παρ' ὧν τοσαῦτα ὑφίσταντο δεινά. Διότι οἱ πλεῖστοι τῶν μεγιστάνων τῆς Ρώμης περὶ παντὸς ἄλλου ἐφρόντιζον, ὡς φαίνεται, ἢ περὶ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παιδείας. Ἐξηγεῖ δὲ εἰλικρινέστατα ὁ Λουκιανὸς διατί εἷς ἕκαστος αὐτῶν ἐνόμιζεν οὐδὲν ἧττον εὐπρεπὲς νὰ κοσμῇ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, δίκην ἐπίπλου, καὶ δι' ἑνὸς ἕλληνος φιλοσόφου. «Ἐπεὶ δέ», λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν σοφὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, «ἐπεὶ δὲ πώγωνα ἔχεις βαθύν, καὶ σεμνός τις εἶ τὴν πρόσοψιν, καὶ ἱμάτιον ἑλληνικὸν εὐσταλῶς περιβέβλησαι, καὶ πάντες ἴσασί σε γραμματικόν, ἢ ῥήτορα, ἢ φιλόσοφον, καλὸν αὐτῷ (τῷ Ρωμαίῳ) δοκεῖ ἀναμεμίχθαι καὶ τοιοῦτόν τινα τοῖς προϊοῦσι καὶ προπομπεύουσιν αὐτοῦ· δόξει δ' ἐκ τούτου καὶ φιλομαθὴς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων καὶ ὅλως περὶ παιδείαν φιλόκαλος· ὥστε κινδυνεύεις, ὦ γενναῖε, ἀντὶ τῶν θαυμαστῶν λόγων, τὸν πώγωνα καὶ τὸν τρίβωνα μεμισθωκέναι». Προϊόντος δὲ τοῦ λόγου διηγεῖται τὰ παθήματα τοῦ στωικοῦ Θεσμοπόλιδος, ὅστις ἔτυχε διδάσκαλος πλουσίας τινὸς καὶ ἐντρυφώσης γυναικός. Ἡ κυρία αὕτη κατήντησε νὰ μεταχειρίζεται τὸν διάδοχον ἐκεῖνον τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸ νὰ φυλάττῃ τὸ κυνάριον αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλὰ ἀτοπήματα ὑπέστη ὁ Θεσμόπολις, μέχρις οὗ καὶ ἔτεκε τὸ ζῴφιον ἐν τῷ τρίβωνι τοῦ φιλοσόφου, ὥστε οἱ ἄλλοι τῆς οἰκίας φίλοι ἔλεγον περὶ τούτου σκώπτοντες ὅτι «ἀντὶ στωικοῦ κυνικὸς ἡμῖν γεγένηται». Ἐν γένει δὲ αἱ γυναῖκες τῆς Ρώμης ἐφιλοτιμοῦντο νὰ λέγεται περὶ αὐτῶν ὅτι εἶναι πεπαιδευμέναι καὶ φιλόσοφοι, καὶ ὅτι ποιοῦσιν ᾄσματα «οὐ πολὺ τῆς Σαπφοῦς ἀποδέοντα». Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν πολλαὶ εἶχον περὶ ἑαυτὰς μισθωτοὺς ῥήτορας καὶ γραμματικοὺς καὶ φιλοσόφους. Τὸ δεινὸν ὅμως ἦτο ὅτι δὲν ἠκροῶντο αὐτῶν εἰμὴ «ἤτοι μεταξὺ κοσμούμεναι καὶ τὰς κόμας περιπλεκόμεναι ἢ παρὰ τὸ δεῖπνον», διότι ἄλλοτε καιρὸν δὲν εἶχον. Πολλάκις δὲ συνέπιπτεν, ἐνῷ ὁ φιλόσοφος ἐμεγαληγόρει πρὸς αὐτὰς περὶ ἀρετῆς, ἡ ὑπηρέτρια προσελθοῦσα νὰ κομίσῃ γραμμάτιον ἐρωτικόν, οἱ δὲ περὶ σωφροσύνης ἐκεῖνοι λόγοι ἵσταντο ἐν τῷ μεταξὺ περιμένοντες μέχρις οὗ ἡ κυρία ἀπαντήσασα εἰς τὸν ἐραστὴν ἐπαναδράμῃ εἰς τὴν ἀκρόασιν.

Ἀλλὰ τίς ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν κατ' εὐφημισμὸν ἢ πρὸς ἐμπαιγμὸν φ ι λ ο σ ό φ ω ν καλουμένων τούτων τυχοδιωκτῶν γραικύλων διδασκάλων, οἵτινες πανταχόθεν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἔτι Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ὡς «πειναλέοι Γ ρ α ι κ ύ λ ο ι» (G r a e c u l i esurientes) ἔτρεχον εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐποίουν καὶ ἔπασχον τὰ ἄνω ἐκτιθέμενα, πρὸς τοὺς μεγάλους ἀριστοτέχνας τῆς ἑλληνικῆς τοῦ λόγου καλλιτεχνίας, οὓς ἠμφισβήτουν πρὸς ἀλλήλας αἱ σχολαὶ Ἀθηνῶν καὶ Ρώμης, καὶ οἵτινες ὡς ἀληθεῖς ἀριστοκράται τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ λόγου οὐ μόνον ἀξιώματα ἐλάμβανον πολιτικὰ καὶ αὐλικὰ ὑψηλά· οὐ μόνον διηύθυνον τὸ ἐπὶ «τῶν ἐπιστολῶν» γραφεῖον τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας τῶν αὐτοκρατόρων ὡς μυστικοὶ σύμβουλοι αὐτῶν («οἱ ἐπὶ τ ῶ ν ἐ π ι σ τ ο λ ῶ ν»)· οὐ μόνον ἀπετέλουν τὸν ὑψηλὸν αὐλικὸν κύκλον περὶ τὴν φιλόμουσον καὶ λογίαν αὐτοκράτειραν Ἰουλίαν Δόμναν ἢ Σεβαστὴν τοῦ συζύγου Σεπτιμίου Σευήρου, ὅπως πρότερον ἕως τῆς ἀ κ ρ ι β ο ῦ ς δ η μ ο κ ρ α τ ί α ς τὸν περὶ τὴν περίφημον Κορνηλίαν τὴν μητέρα τῶν Γράκχων καὶ θυγατέρα Σκιπίωνος τοῦ ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, ἀλλὰ καὶ διὰ χαλκῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ ἱδρυομένων ἐτιμῶντο ἀνδριάντων καὶ «β α-

Καὶ οἱ μὲν οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες εἰς ταῦτα περιωρίζοντο, οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἤθελον ἴσως προσέξει εἰς αὐτούς· ἀλλὰ πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι «τό τε τοὺς κρατοῦντας προπηλακίζειν, καὶ τὸ τὰ πλήθη ταράττειν, τό τε τὰ καθεστηκότα συγχεῖν καὶ τὸ νεώτερα αὐτοῖς πράγματα ἐπεισάγειν»· οὐδ' ἐσυστέλλοντο, ὡς λέγει Δίων ὁ κάσσιος, νὰ κατηγορῶσι πολλάκις δημοσίᾳ τὴν βασιλείαν, νὰ ἐπαινῶσι τὴν δημοκρατίαν καὶ συνωμοσίας νὰ παρασκευάζωσιν. Τοιοῦτοι ἰδίως ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἦσαν ὁ στωικὸς Πρίσκος Ἑλουίδιος, ὁ κυνικὸς Δημήτριος καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ δὲν ἠρκοῦντο εἰς ταῦτα οἱ φιλόσοφοι ἀλλ' ἄλλοι μὲν μετήρχοντο τὴν μαντικήν, ὑποσχόμενοι βασιλείαν εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας, ἄλλοι δ' ἐπηγγέλλοντο ἀστρολογίαν, καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας, ἐκίνουν τὰ πλήθη δι' ἀλλοκότων θεουργικῶν τερατειῶν. Ταῦτα λοιπὸν πάντα ὑπεχρέωσαν τὸν Οὐεσπασιανὸν ν' ἀποπέμψῃ αὐτοὺς ἐκ Ρώμης, ἂν καὶ ἡ ἐξορία αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε, φαίνεται, τότε διαρκής, διότι ἐπὶ Δομιτιανοῦ, δευτέρου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, πάλιν λέγονται ἐξωσθέντες ἐκ Ρώμης οἱ φιλόσοφοι, ὅτε μάλιστα προστίθεται ὅτι καί τινες αὐτῶν ἐφονεύθησαν. Ἐν τούτοις ὁ Οὐεσπασιανός, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας τὴν ἐξορίαν ἐκείνην, πρῶτος ἔδωκε τακτικὴν μισθοδοσίαν εἰς τοὺς ῥήτορας, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τέχνη ἔτυχον ἐπὶ μακρὸν παρὰ τοῖς δυνάσταις τῆς Ρώμης ἰδιαζούσης προστασίας.

Τραϊανός (Μουσεῖον Νεαπόλεως)

Αὕτη δὲ ὑπῆρξε βεβαίως ἡ εὐτυχεστέρα περίοδος τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ὁ χρηστὸς Τραϊανός, ὁ βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 98 μέχρι τοῦ 117, ἀνεδείχθη εἷς τῶν ἐξαιρέτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εὐεργετῶν. Ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μάξιμος ὡς διορθωτὴς τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἤτοι ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος, ἐντολὴν ἔχων νὰ ῥυθμίσῃ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ τῶν πόλεων τούτων πράγματα. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν Μάξιμον ἔδωκεν ὁ τοῦ βασιλέως ὑπουργὸς καὶ πιστὸς φίλος Πλίνιος ὁ νεώτερος ὁδηγίας μαρτυρούσας, ὅτι, ἂν ὑπῆρξαν Ρωμαῖοι ἐξυβρίσαντες τὴν ἀσθενῆ Ἑλλάδα, πολλοὶ ὅμως αὐτῶν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς ἐρείπια. «Εὐτυχῆ Μάξιμε, ἔλεγον αἱ ὁδηγίαι ἐκεῖναι, ὁ αὐτοκρά-

---

σιλεῖς τοῦ λόγου ἐκαλοῦντο, ὡς ὁ περιώνυμος Προαιρέσιος ὁ καππαδόκης. Ἀλλ' ὅπως ἐν παντὶ χώρῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας οὕτω καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος παρὰ τοὺς γνησίους ἐργάτας ὑπῆρχον καὶ κιβδηλοποιοί, παρὰ τοὺς ἀρίστους καὶ φαῦλοι καὶ ἀγύρται.

τωρ σε πέμπει εἰς τὴν Ἀχαΐαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν πατρίδα τῆς κομψότητος, τῶν γραμμάτων, τῆς γεωργίας. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ γῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνατίθησιν εἰς σὲ πόλεις ἐλευθέρας, ἄνδρας ἐλευθέρους, τῶν ὁποίων αἱ ἀρεταί, αἱ πράξεις, αἱ συμμαχίαι, αἱ συνθῆκαι, τὸ θρήσκευμα, σκοπὸν κύριον εἶχον τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας, τοῦ καλλίστου τούτου τῶν δικαιωμάτων τῆς φύσεως. Κατανόησον τὸ μέγεθος τῆς ἀνατεθείσης σοι ἐντολῆς. Τίμησον τοὺς θεοὺς τοὺς κτίτορας τῆς τῶν Ἀθηναίων πατρίδος, τίμησον τὸ ἀρχαῖον κλέος τῶν τοῦ ἔθνους τούτου ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσῃς ποτὲ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς παρελάβομεν τὸ δημόσιον ἡμῶν δίκαιον καὶ ὅτι, ἐνῷ ἐπιβάλλομεν εἰς τὰ νικηθέντα ἔθνη τοὺς νόμους ἡμῶν, ἐπικαλούμεθα παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς νόμους τοὺς ὁποίους εἰς ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι Ἀθηνῶν, ὅτι Λακεδαίμονος ἄρχεις καὶ ὅτι σκληρὸν καὶ βάρβαρον εἶναι νὰ ἐξυβρίσῃς τὴν σκιὰν τῆς ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας. Ἐνθυμοῦ μᾶλλον ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ πόλεις αὗται ἢ ὁποῖαι σήμερόν εἰσι». Καὶ αἱ ἀγαθαὶ αὗται ὁδηγίαι φαίνεται ὅτι ἐτηρήθησαν ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Μαξίμου, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τούτου, ὅτι πάντες οἱ Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν λεπτομερέστερον τὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπιδαψιλευθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριτας· τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ Παυσανίου μανθάνομεν, ὅτι ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἀναδείξας ἐλεθέρους καὶ αὐτονόμους τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Μοθωναίους. Σημειώσωμεν πρὸς τούτοις ὅτι, τοῦ Τραϊανοῦ βασιλεύοντος, ἐκτίσθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, τοῦ κειμένου πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ μέχρι σήμερον σῳζόμενον, εἰ καὶ οἰκτρῶς ἠκρωτηριασμένον, μνημεῖον Φιλοπάππου τοῦ Βησαιέως, ὅστις ἦτο ἔγγονος Ἀντιόχου τοῦ Δ΄ τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς, ὅ ἐστιν ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Σελευκιδῶν οἴκου. Ὁ Φιλόπαππος οὗτος, ὅστις πιθανῶς εὐηργέτησε τὴν πόλιν διὰ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ, ἀπέθανεν ἐνταῦθα ὡς πολίτης ἀθηναῖος· ἐπελέγετο δὲ Βησαιεὺς ἐκ τοῦ δήμου Βήσης εἰς ὃν κατελέχθη.

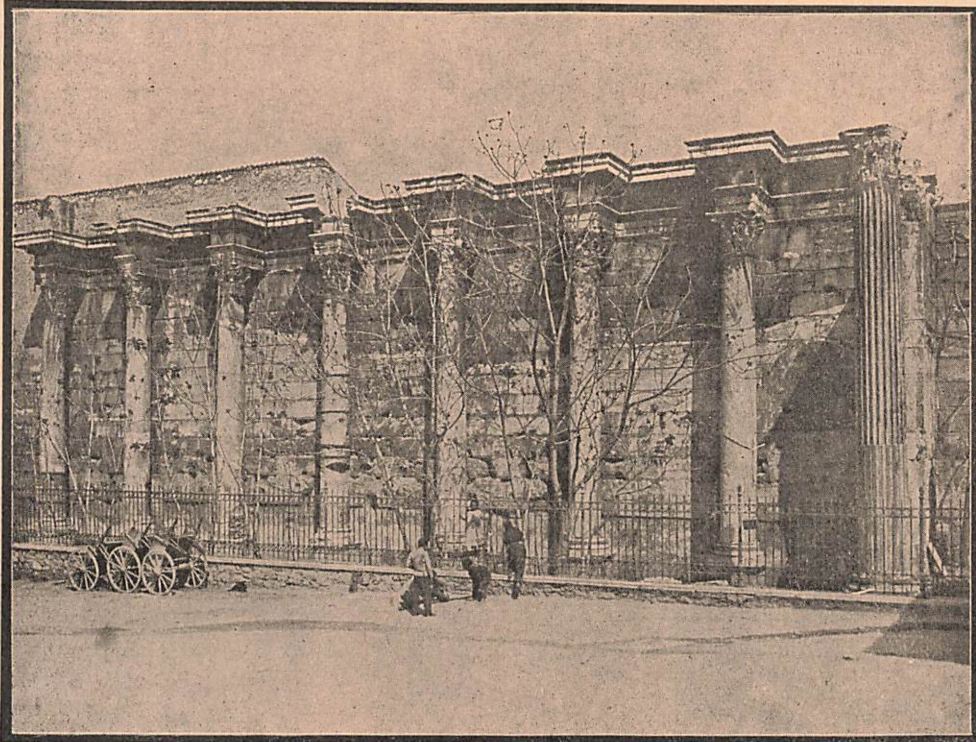

Μνημεῖον Φιλοππάπου ἐν Ἀθήναις

Ὁ τοῦ Τραϊανοῦ διάδοχος Ἀδριανός, ὅστις ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ ἔτους 138 καὶ τοῦ ὁποίου ἡ διαγωγὴ παρέστησε κρᾶμα παράδοξον ἀρετῆς καὶ κακίας, συνέσεως καὶ μικρολογίας, πρᾳότητος καὶ τραχύτητος, ἐπεσκέφθη πεντάκις τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν καὶ τρὶς ἐπὶ μακρὸν ὁπωσοῦν χρόνον διέτριψεν εἰς αὐτήν, οὐχὶ ὡς ξένος δυνάστης ἀλλ' ὡς πολίτης ἀθηναῖος. Ὁ Ἀδριανὸς καὶ πρὶν βασιλεύσῃ εἶχε περιβληθῆ ἅπαξ τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα· ἔλαβε δὲ αὖθις περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας, ἐν ἔτει ἴσως 135, τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο καὶ ἀναδειχθεὶς ἀγωνοθέτης ἐτέλεσεν ὡς τοιοῦτος λαμπρῶς, ἐν τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπιχωρίῳ, τὴν τῶν Διονυσίων πανήγυριν. Προσέτι ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς χρείας τοῦ δήμου διὰ χρηματικῶν δωρεῶν, δι' ἐτησίων σίτου διανομῶν, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς νήσου Κεφαλληνίας. Τὸ δὲ μᾶλλον μνήμης ἄξιον, συνέταξεν αὐτοῖς ἀγαθούς τινας νόμους, ἐξ ὧν ὅμως δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ δύο μόνον· πρῶτον τὴν διάταξιν τὴν κανονίζουσαν τὰ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ ἐλαίου καὶ περιεχομένην ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἥτις περιεσώθη ἐπὶ τῶν προπυλαίων ἐκείνων τῆς ἀγορᾶς, ἅτινα

ἄλλοτε κατεσκευάσθησαν μὲν ἐκ τῶν δωρεῶν τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, ἀφιερώθησαν δὲ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τὴν Ἀρχηγέτιδα· καὶ δεύτερον τὴν ἄλλην διάταξιν τὴν ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ κασσίου ἀναφερομένην, καθ' ἣν ὡρίσθη ὅτι οὐδεὶς βουλευτής, οὔτε αὐτὸς οὔτε δι' ἑτέρου, δύναται νὰ γίνῃ ἐνοικιαστὴς τῶν δημοσίων προσόδων.

Πλὴν τούτων, ὁ Ἀδριανὸς ἐβράβευσεν ἐλευθερίως διὰ τιμῶν καὶ δωρεῶν τοὺς ἐν

Ἀγορὰ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις

Ἀθήναις τότε ἀκμάσαντας φιλοσόφους καὶ σοφιστάς, ἐν οἷς μάλιστα ὀνομαστοὶ ἦσαν ὁ ἐξ Ἀρελάτης τῆς ἐν Γαλατίᾳ Φαβωρῖνος, ὁ ἐκ Βηρυτοῦ Καλουίσιος Ταῦρος, ὁ κλαζομένιος Σκοπελιανός, Λολλιανὸς ὁ ἐφέσιος, Σεκοῦνδος ὁ ἀθηναῖος καὶ Ἡρώδης ὁ ἀττικός, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον πλειότερά τινα ἐπιφέρομεν. Ἐνταῦθα δὲ τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἰδίως ηὐνόει τὸν γαλάτην Φαβωρῖνον, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰλικρινῆ ὁμολογίαν, ἐφρόντιζε πάντοτε εἰς τὰς πρὸς ἐκεῖνον συζητήσεις νὰ μὴ φαίνεται σοφώτερος ἀνδρὸς ἄρχοντος τριάκοντα λεγεώνων, καὶ ὅτι οὐδὲν ἧττον τοσαύτη ἦτο τοῦ Ἀδριανοῦ ἡ ματαιότης ὥστε αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος ἐκεῖνος φιλόσοφος ὑπέκυψε τελευταῖον εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δυσμένειαν· ὅτε καὶ οἱ ἐν τέλει Ἀθηναῖοι, περιποιούμενοι τὴν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος ἀδυναμίαν, καθήρεσαν τὰς τοῦ Φαβωρίνου εἰκόνας, ὁ δὲ φιλόσοφος ἠρκέσθη νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Σωκράτης ἤθελεν εὐχαριστήσει τὸν Θεόν, ἐὰν χεῖρόν τι τούτου δὲν ἔπασχεν (1).

(1) Ἀκριβέστερον, κατὰ Φιλόστρατον (Β. Σοφιστ. Α' 8), οἱ Ἀθηναῖοι τὴν χαλκῆν εἰκόνα κατέβαλον τοῦ ἀνδρὸς πολεμιωτάτου τῷ αὐτοκράτορι, ὁ δ' ὡς ἤκουσεν... ὤνητ' ἂν ἔφη καὶ Σωκράτης εἰκόνα χαλκῆν ὑπ' Ἀθηναίων ἀφαιρεθεὶς ἢ πιὼν κώνειον».

᾿Αλλ᾿ εἶχε τῇ ἀληθείᾳ δίκαιον μέχρι τινὸς ἡ τῶν ᾿Αθηνῶν πόλις νὰ ἐπιδεικνύῃ τοσαύτην πρὸς τὸν ᾿Αδριανὸν ἀφοσίωσιν, διότι ὁ ἀνὴρ οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ πολυαρίθμων λαμπρῶν καὶ ἀειμνήστων κατασκευασμάτων. Ἵσταντο τότε ἔτι ὄρθια καὶ ἀκέραια ἐπὶ τῆς ᾿Ακροπόλεως τὰ ἀμίμητα καλλιτεχνήματα τοῦ ᾿Ικτίνου καὶ

῾Αψὶς ῾Αδριανοῦ ἐν ᾿Αθήναις, ἡ κοινῶς Πύλη ῾Αδριανοῦ ὀνομαζομένη

τοῦ Μνησικλέους, ὁ δὲ ᾿Αδριανὸς πρὸς ἐκεῖνα εἰ καὶ πόρρωθεν ἁμιλλώμενος ἐφιλοτιμήθη νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κάτω πόλιν δι᾿ ἔργων νέων καὶ πολυτελεστάτων. ᾿Εκ διαταγῆς αὐτοῦ ἠγέρθησαν ἐνταῦθα ναὸς Ἥρας καὶ Διὸς Πανελληνίου (1), καὶ θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινόν, καὶ γυμνάσιον, καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη στοά, τῆς ὁποίας συγκειμένης μὲν ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι κιόνων φρυγίου λίθου, περιλαμβανούσης δὲ ἐνταῦτῷ βιβλιοθήκην, λείψανα ὑπολαμβάνονται οἱ παρὰ τὴν σημερινὴν ἀγορὰν ὑψούμενοι εἰσέτι κίονες. Οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη· ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τῆς ᾿Ακροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ᾿Ιλισοῦ ἤγειρε πόλιν νέαν ἑαυτῷ ὁμώνυμον. Τοὐλάχιστον ἡ μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ μεθόριον αὐτῆς τε καὶ τῆς ἀρχαίας τοῦ Θησέως πόλεως ὑψουμένη θριαμβικὴ ἀψὶς φέρει ἐπιγραφὰς τοιοῦτό τι ὑποδεικνυούσας πρὸς μὲν τὸ βορειοδυτικὸν

(1) Σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ᾿Αδριανοῦ, συνδεόμενον μετὰ τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Πανελληνίου Διός, ἦτο ἡ ἵδρυσις τῶν πανελληνίων ἀγώνων, ὧν μετεῖχον πάντες οἱ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου οἰκοῦντες Ἕλληνες, συγκροτοῦντες ἐνταῦθα «σύνοδον Πανελλήνων», ἔχοντες ταμεῖον διευθυνόμενον ὑπὸ τῶν «῾Ελληνοταμιῶν», καὶ ἱερέα «῾Ελλαδάρχην», ὃς ἦν καὶ ἱερεὺς τοῦ ᾿Αδριανοῦ ὡς θεοῦ λατρευομένου». Οὗτος ἵδρυσεν ἐν ᾿Αθήναις νέον κέντρον ἑλληνικῆς ἑνότητος πρὸς τῷ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου μεταρρυθμισθέντι ἀμφικτιονικῷ συνεδρίῳ καὶ πρὸς τῷ ἐπίσης ἐπὶ Αὐγούστου συσταθέντι συνεδρίῳ τῶν «Πανελλήνων» τῆς ᾿Αχαΐας, τῷ συνερχομένῳ κατ᾿ ἔτος ἐν Ἄργει.

«Αἵδ' εἰσ' Ἀθῆναι, Θησέως ἡ πρὶν πόλις»· ἐπὶ δὲ τὸ πρὸς τὸν Ἰλισὸν μέτωπον «Αἵδ' εἰσ' Ἀδριανοῦ, οὐχὶ Θησέως πόλις». Ἐκεῖ δὲ οὐ μακρὰν τῆς ἀψῖδος ἐκείνης αἴρουσιν ἄχρι τοῦδε τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν κεφαλὴν πεντεκαίδεκα κίονες, καὶ περὶ αὐτοὺς ὑφίσταται μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβόλου, λείψανα ταῦτα πάντα, τὰ μόνα περιλιπόμενα, τοῦ Ὀλυμπιείου, ὅπερ ἦν τὸ κάλλιστον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐκείνης κόσμημα, ναὸς κολοσσιαῖος, περιοχὴν ἔχων τεσσάρων σταδίων καὶ περιστύλιον κιόνων ἑκατὸν εἴκοσι τεσσάρων, ὃν ὁ Ἀδριανός, 650 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς ὁ Πεισίστρατος ἔθηκε τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ἀπετελείωσε καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν μέγιστον τῶν θεῶν. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἵσταντο πολυάριθμοι θεῶν εἰκόνες, ἐν αἷς διέπρεπε τὸ τοῦ Διὸς μέγα ἄγαλμα, πεποιημένον ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνδριάντες πολλοί, «ἀπὸ γὰρ πόλεως ἑκάστης εἰκὼν βασιλέως Ἀδριανοῦ ἀνάκειται»· τὰ δὲ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ἐπανηγυρίσθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ λόγου ὃν ἐξεφώνησεν ὁ περιβόητος σοφιστὴς Πολέμων, περὶ οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἐξηγεῖται λοιπὸν ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ἡ διὰ ποικίλων τρόπων ἐκδηλωθεῖσα. Ὅπως ἄλλοτέ ποτε ἔπραξαν πρὸς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον, οὕτω καὶ ἤδη προσέθηκαν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδριανοῦ φυλὴν νέαν εἰς τὰς προϋπαρχούσας ἀττικὰς φυλάς, ἣν ἐκάλεσαν «Ἀδριανίδα», καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔστησαν μεταξὺ τῶν εἰκόνων τῶν ἐπωνύμων ἡρώων, ἤτοι τῶν ἡρώων ἀφ' ὧν ἐπωνομάζοντο αἱ φυλαί, καὶ νέαν ἔταξαν χρονολογίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως, καὶ Ὀλύμπιον αὐτὸν ἀπεκάλεσαν, καὶ Σωτῆρα, καὶ Κτίστην ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐκόσμησεν ὁ Ἀδριανός. Ἐν Μεγάροις τὸν πρότερον ἐκ πλίνθου ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκ λίθου λευκοῦ ᾠκοδόμησεν. Εἰς Κόρινθον κατεσκεύασε λουτρὰ καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὰς κρήνας τῆς πόλεως ὕδωρ ἄφθονον ἐκ Στυμφάλου. Εἰς Μαντίνειαν ἤγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς Ἄβας τῆς Φωκίδος, καὶ εἰς Ὑάμπολιν τῆς αὐτῆς Φωκίδος στοάν· κατέστησε τὴν μεταξὺ Μεγάρων καὶ Κορίνθου δύσβατον ὁδὸν εὐρύχωρον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε δύο ἅρματα ἀντιπροαγόμενα ἠδύναντο νὰ διέλθωσι δι' αὐτῆς. Ἐπὶ πᾶσι, φαίνεται ὅτι ἰδίως εἰηργέτησε τὰς εἰς τὸ ἀχαϊκὸν συνέδριον τελούσας πόλεις, διότι αὗται ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐκ λίθου παρίου.

Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω μεταξὺ τῶν σοφιστῶν οὓς ἐτίμησεν ὁ Ἀδριανὸς τὸν Ἡρώδην τὸν ἀττικόν. Τότε τῳόντι ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Ἀθηναῖος, τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις ὑπῆρξαν ἐνάμιλλοι τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν ἐπιφανεστάτων μοναρχῶν, τὸ δὲ ὄνομα συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ὅλην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἡρώδης, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐπορίας καὶ τῆς δυνάμεως, ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Κέκροπος, τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Διός. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἦτο μὲν ὅλως εὐτελὴς ὁ οἶκος αὐτοῦ, διότι ὁ τοῦ Ἡρώδου πάππος εἶχε κατηγορηθῆ ἐπὶ βουλεύματι τυραννίδος, ἀλλ' ἤθελε πιθανώτατα παρέλθει ἀκατονόμαστος, ἐὰν ὁ πατὴρ Ἰούλιος ὁ ἀττικὸς δὲν εὕρισκε κατὰ τύχην θησαυρὸν ἀκαταμέτρητον ἔν τινι αὐτοῦ οἰκίᾳ παρὰ τὸ θέατρον. Κατὰ τὸν νόμον μέρος τοῦ πλούτου τούτου ἀνῆκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅθεν ὁ Ἀττικὸς ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ τὸ εὕρημα εἰς τὸν τότε βασιλεύοντα Νερούαν, τὸν διάδοχον τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ δὲ Τραϊανοῦ προκάτοχον. 96—98. «Θησαυρόν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὕρηκα, ἔγραψεν ὁ Ἀττικὸς πρὸς τὸν Νερούαν, τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις;», ὁ δὲ καλὸς κἀγαθὸς Νερούας μὴ θέλων νὰ στερήσῃ ἕνα τῶν ὑπηκόων τοῦ δώρου δι' οὗ

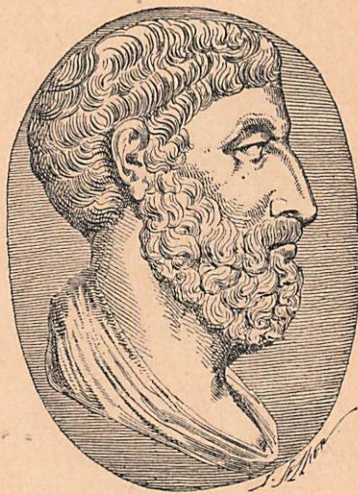
εὐηργέτησεν αὐτὸν ἡ τύχη, «χρῶ οἷς εὗρες», ἀπεκρίθη. Ὁ Ἀθηναῖος δὲν ηὐχαριστήθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀπάντησιν καὶ παρέστησε τῷ βασιλεῖ ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν· «παραχρῶ τῷ ἑρμαίῳ», ἀπεκρίθη πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ, «σὸν γάρ ἐστι». Πῶς εὑρέθη τότε εἰς Ἀθήνας τοσοῦτο πλῆθος ἀργυρίου ἄδηλον· ἴσως ὁ εὐτυχὴς Ἀττικὸς

ΜΗΤΗΡΜΑΡΚΙΑΝΟΥΘΥΓΑΤΗΡΔΗΜΗΤΡΙΟΥΕΙΜΙ
ΟΥΝΟΜΑΣΙΓΑΣΘΩΤΟΥΤΑΠΟΚΛΗΙΖΟΜΕΝΗ
ΕΥΤΕΜΕΚΕΚΡΟΠΙΔΑΙΔΗΙΘΙΘΕΣΑΝΙΕΡΟΦΑΝΤΙΝ
ΑΥΤΗΑΜΑΙΜΑΚΕΤΟΙΣΕΓΚΑΤΕΚΡΥΨΑΒΥΘΟΙΣ
ΟΥΚΕΜΥΗΣΑΔΕΓΩΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΗΣΤΕΚΝΑΛΗΔΗΣ
ΟΥΔΕΤΟΝΕΥΡΑΜΕΝΟΝΠΑΥΣΙΝΟΣΟΥΣΑΚΕΣΕΣ
ΟΥΔΕΤΟΝΕΥΡΥΣΘΗΙΔΥΩΔΕΚΑΠΑΝΤΑΣΑΕΘΛΟΥΣ
ΕΞΑΝΥΣΑΝΤΑΜΟΓΩΙΚΑΡΤΕΡΟΝΗΡΑΚΛΕΑ
ΤΟΝΧΘΟΝΟΣΕΥΡΥΧΟΡΟΥΔΕΚΑΙΑΤΡΥΓΕΤΗΣ
ΤΟΝΚΑΙΑΠΕΙΡΕΣΙΩΝΚΟΙΡΑΝΟΝΗΜΕΡΙΩΝ
ΑΣΠΕΤΟΝΟΣΠΑΣΑΙΣΠΛΟΥΤΟΝΚΑΤΕΧΕΥΕΠΟΔΕΣΣΙΝ
ΑΔΡΙΑΝΟΝΚΛΕΙΝΗΣΔΕΣΟΧΑΚΕΚΡΟΠΙΗΣ

Ἐπίγραμμα ἐπὶ τῇ μυήσει τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰ Ἐλευσίνια

συνέπεσε νὰ κατασεῇ κύριος τοῦ χώρου ὅπου πρὸ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδων ὁ Ἀθηνίων εἶχε πληρώσει φρέατα ὅλα χρημάτων προελθόντων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀπείρων δημεύσεων. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἰούλιος ὁ ἀττικὸς ηὔξησεν ἔπειτα ἔτι μᾶλλον τὴν περιουσίαν διὰ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν ἀπὸ τῆς συζύγου ἔλαβε, καί, ἀφοῦ ζῶν πολυειδῶς εὐηργέτησε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν συμπολιτῶν ἐτήσιον κληροδότημα μιᾶς μνᾶς. Ἡ μνᾶ, ὡς γνωστόν, εἶχε δραχμὰς ἀττικὰς ἑκατόν, ὥστε, ἂν ὑπολογίσωμεν κατὰ μέσον ὅρον τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς 6.000, τὸ ἐτήσιον κληροδότημα τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ἰουλίου τοῦ ἀττικοῦ, ἔμελλε νὰ πληρώνεται εἰς τοὺς συμπολίτας ἀνέβαινεν εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 600.000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἐπεμελήθη δὲ ἰδιαζόντως τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου, καλέσας ἐπὶ τούτῳ δι' ἀμοιβῶν ἁδρῶν τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν τότε σοφιστῶν. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν ἀπέβη, ὡς εἴδομεν, εἷς τῶν δεινοτάτων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων, ὅπως ἐνοεῖτο τότε ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐτιμήθη δὲ πολυειδῶς καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν. Ἔτι ζῶντος τοῦ πατρός, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ πέντε, ὁ Ἡρώδης εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων. Ἡ πόλις τῆς Τρῳάδος ἐστερεῖτο τότε ὕδατος, ὅθεν

ὁ ἔφορος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως ἑξακόσια τάλαντα πρὸς κατασκευὴν νέου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἵνα συμπληρωθῇ ἀπήτησε δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμὸν περὶ τὰ ἑκατὸν περίπου τάλαντα· καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι διοικηταὶ τῆς Ἀσίας δὲν ἤθελον νὰ καταβάλωσι τὴν ὑπέρβασιν ταύτην, λέγοντες ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ καταδαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα πεντακοσίων πόλεων εἰς τὰς κρήνας μιᾶς καὶ μόνης ἐξ αὐτῶν, ὁ γενναῖος τοῦ Ἡρώδου πατὴρ ἐχορήγησεν ἐξ ἰδίων τὸ περιπλέον ἐκεῖνο τῆς δαπάνης. Μετῆλθε δὲ ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα ἐν Ῥώμῃ τῷ 143 ἔτει, ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, διότι καθὼς οἱ αὐτοκράτορες κατελάμβανον πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιωμάτων οὕτω συνέβαινε καὶ Ἕλληνές τινες, ἰδίως Ἀθηναῖοι, νὰ ἀναδεικνύωνται ὕπατοι τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς διήγαγεν ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπαύλεις ἃς εἶχεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, μάλιστα δὲ ἐν Μαραθῶνι, φιλοσοφῶν ἐνταῦθα καὶ ῥητορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν, οἵτινες εὐχερῶς ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου καὶ ἐλευθερίου ἐκείνου συναδέλφου. Ἀθάνατον ὅμως κατέστησαν τὸ τοῦ Ἡρώδου ὄνομα τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα δι' ὧν ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἠνάλωσε ποσὰ τῇ ἀληθείᾳ μυθώδη. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι εἶπον ὅτι ἔδωκεν ἐνίοτε δείγματα ἀλλοκότου γλισχρότητος. Ἀποθανόντος λ. χ. τοῦ πατρός, ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὁρισθέντος ὑπ' ἐκείνου ἐτησίου κληροδοτήματος καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεφώνησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἐφάπαξ μνᾶς πέντε· ἀλλ' ἔπειτα, ἀντὶ νὰ δώσῃ μετρητά, παρέδωκεν εἰς ἕκαστον τὰς ὁμολογίας τῶν διαφόρων χρεῶν ὅσα ὤφειλον πρὸς τὴν οἰκογένειάν του· ἐξ οὗ συνέβη τινὲς μὲν νὰ μὴ λάβωσιν ὀβολόν, τινὲς δὲ νὰ πληρωθῶσιν ἐλάχιστον μόνον περίσσευμα. Ἐντεῦθεν, ὅτε ὁ Ἡρώδης κατεσκεύασε τὸ λαμπρὸν ἐκ λίθου πεντελησίου στάδιον, τοῦ ὁποίου σῴζονται καὶ ἤδη ἐπέκεινα τοῦ Ἰλισοῦ ἴχνη, καὶ τὸ ὁποῖον ἔχον μῆκος ἑξακοσίων ποδῶν καὶ δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ἀπετελέσθη εἰς ἔτη τέσσαρα, οἱ συμπολῖται αὐτοῦ ἀπεθαύμασαν μὲν τὸ ἔργον ἀλλὰ παρετήρησαν ὅτι ὀρθῶς τῳόντι τὸ στάδιον τοῦτο ἐπωνομάσθη παναθηναϊκόν, διότι κατεσκευάσθη «ἐξ ὧν ἀπεστεροῦντο Ἀθηναῖοι πάντες». Ἀλλ' ἴσως ὁ Ἡρώδης ἐνόμιζε τὸ δαπανᾶν χρήματα αὐτοῦ εἰς κατασκευὴν ἔργων τὰ ὁποῖα ἅμα μὲν ἐκόσμουν τὰς πόλεις, ἅμα δὲ ἔτρεφον τοὺς ἐργαζομένους, λυσιτελέστερον τοῦ σιτίζειν τοὺς ἀργοὺς συμπολίτας. Τῶν ἔργων ἐκείνων ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ εἶναι πρόσφορος μᾶλλον εἰς εἰδικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς βραχεῖάν τινα περὶ αὐτῶν σημείωσιν. Ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Ῥηγίλλης θέατρον ἢ Ὠδεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ὀροφὴ κατεσκευάσθη ἐκ κέδρου λαμπρῶς ἐξειργασμένης καὶ γεγλυμμένης. Τὸ Ὠδεῖον τοῦτο ἠγέρθη εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπωρείας τῆς ἀκροπόλεως, διετέλεσε δὲ ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ὑπὸ χωμάτων κεκαλυμμένον, μέχρις οὗ πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐξεχώσθη καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, ἂν ὄχι τὴν πάλαι λαμπρότητα καὶ καλλονήν. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Τὸ θέατρον ὅπερ ἤγειρεν ἐν Κορίνθῳ, τὰ πλούσια ἀναθήματα καὶ κοσμήματα ὅσα ἐχο-

Ἡρώδης ὁ ἀττικός

ρήγησεν εἰς τὸν ἐν Ἰσθμῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ λουτρὰ τὰ ὁποῖα κατεσκεύασεν ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαντλήσωσι τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὔβοια, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος ἔλαβον ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίας. Αἱ δὲ ἐνταῦθά τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις διὰ πολυαρίθμων ἐπιγραφῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλοῦσαι τὸν Ἡρώδην προστάτην αὐτῶν καὶ εὐεργέτην.

Θέατρον Ἡρώδου τοῦ ἀττικοῦ ἐν Ἀθήναις

Ὁ Ἡρώδης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν, ἐν Μαραθῶνι, κηδευθεὶς πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι παναθηναϊκῷ σταδίῳ· ὥστε ἀναφανεὶς τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἤκμασεν ἰδίως ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς, τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ ἔτους 162, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς βασιλείας τοῦ δευτέρου διαδόχου Μάρκου τοῦ Αὐρηλίου, ὅστις καὶ Ἀντωνῖνος φιλόσοφος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπονομάζεται. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες λογίζονται, διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν δεξιότητα, ὡς οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων οὓς ἠξιώθη ποτὲ νὰ λάβῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Καὶ ἐν γένει μὲν λέγεται ὅτι ἐπὶ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐξαιρέτως ηὐδαιμόνησεν ἡ Ἑλλάς, ὁ δὲ τότε ζήσας σοφιστὴς Αἴλιος Ἀριστείδης βεβαιοῖ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἅπασαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις εἰς νέαν προήχθησαν ἀκμήν, ὅτι ἄλλαι μὲν παρ' αὐτῶν ἱδρύθησαν, ἄλλαι δὲ ηὐξήθησαν, ὅτι κήδονται περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ὡς περὶ τῶν ἰδίων τροφέων καὶ ὅτι ἀνορθοῦσι μὲν τὰς πεπτωκυίας, νέμουσι δὲ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν εἰς ἐκείνας αἵτινες πάλαι ποτὲ προΐσταντο τοῦ ἑλληνικοῦ, διοικοῦσι δὲ τὰς λοιπὰς διὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ πρᾳότητος. Ὅθεν πᾶσαί εἰσι πλήρεις γυμνασίων, κρηνῶν, στοῶν, ναῶν, τεχνουργείων καὶ σχολῶν. Ἰδίως δὲ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν πραγματευόμενος λέγει ὁ Ἀριστείδης· «καὶ πέπραγεν οὕτως ὥστε μὴ ῥᾳδίως ἄν τινα αὐτῇ τὰ ἀρχαῖα ἀντὶ τῶν παρόντων συνεύξασθαι». Μερικώτερον ὅμως περὶ τῶν ὑπὸ τῶν δύο Ἀντωνίνων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα πραχθέντων ὀλίγα γνωρίζομεν. Κατὰ τὸν Παυσανίαν ὁ Ἀντωνῖνος ὁ πρεσβύτερος τὸ ἐν Ἀρκαδίᾳ Παλλάντιον πόλιν ἀντὶ κώμης ἐποίησε, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Παλλαντιεῖς αὐτονομίαν καὶ ἀτέλειαν φόρων· καὶ τοῦτο διότι, κατὰ τὰς μυθικὰς παραδόσεις, ἀρκαδικὴ ἀποικία ἐκ Παλλαντίου ὁρμήσασά ποτε καὶ παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν κατασταθεῖσα ἀπετέλεσε μέρος τῆς πόλεως Ῥώμης. Ὁ δὲ Μᾶρκος Αὐρήλιος, ὅστις παντάπασι σχεδὸν ἐξελληνίσθη γράψας εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὰς ἀρχὰς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, ὅσας ἐσπούδασε καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον ἐφήρμοσεν, ἐπεχείρησεν ἐνταὐτῷ νὰ ὀργανώσῃ ἐπὶ τὸ τελειότερον τὰς ἐν Ἀθήναις σχολάς.

Τὸ ἀξιόλογον τοῦ τῶν ἀκροάσεων ἄθροισμα, τὸ ὁποῖον σήμερον ἠθέλομεν ὀνομάσει πανεπιστήμιον, συνέκειτο, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐρρυθμίσθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐκ δύο, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, σχολῶν, τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ περιελάμβανεν ἰδίως τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων ἐπισημοτάτων

ΠΑΛΛΑΣ ΑΘΗΝΑ

ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ

(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

ἀρχαίων αἱρέσεων, Στωικῶν, Πλατωνικῶν, Περιπατητικῶν καὶ Ἐπικουρείων· ἡ δὲ σοφιστικὴ ἰδίως τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν πολιτικήν, ἤτοι τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Τὰ δὲ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικήν, τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἰατρικὴν ὑπήγοντο ἐν μέρει μὲν εἰς τὴν μίαν σχολὴν ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν ἄλλην. Ἐνῷ λοιπὸν ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ συνεχέοντο καὶ ἐναυτίζοντο, ὡς εἴδομεν, ἐν τῇ ἐπισήμῳ τῶν σχολῶν γλώσσῃ ἡ φιλοσοφία διεκρίνετο ἔτι ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς, διότι ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αἱρέσεων καὶ οὐχὶ τὰς παρερμηνείας αὐτῶν καὶ διαστροφὰς εἰς ἃς ἐξώκελλον οἱ σοφισταί, σφετεριζόμενοι τούτου ἕνεκα τὸ τοῦ φιλοσόφου ὄνομα. Οἱ ἀνώτεροι καὶ ὑπὸ τοῦ δημοσίου μισθούμενοι *θρόνοι* (σήμερον ἠθέλομεν εἰπεῖ καθέδραι) ἦσαν ἕξ, τέσσαρες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν, ἀνὰ εἷς δι' ἑκάστην τῶν αἱρέσεων, καὶ δύο εἰς τὴν σοφιστικήν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰς ἀμφοτέρας τὰς σχολὰς διδάσκαλοι, ἀνάλογοι, ὡς φαίνεται, πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑφηγητάς. Καὶ οἱ μὲν προϊστάμενοι τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν αἱρέσεων καθηγηταὶ ἐκαλοῦντο ἰδίως *σχόλαρχοι*, οἱ δὲ τῆς σοφιστικῆς σχολῆς, καθὸ ἐπισημότεροι τῶν ἄλλων, ὠνομάζοντο *προεστῶτες τῆς νεότητος*. Ἐπὶ πᾶσι τῆς μὲν φιλοσοφικῆς σχολῆς προΐστατο ἄρχων ὀνομαζόμενος *ἔφορος*, ἐκ δὲ τῶν δύο θρόνων τῆς σοφιστικῆς ὁ μέν, καθὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μισθούμενος, ἔφερε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ *βασιλικοῦ θρόνου* (1), ὁ δέ, καθὸ ὑπὸ τῆς πόλεως συντηρούμενος, ἐλέγετο *πολιτικὸς θρόνος*· καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου προϊστάμενος προΐστατο ἐνταὐτῷ τῆς ὅλης σοφιστικῆς σχολῆς (2). Εἰδικῶς δὲ διωρισμένος ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν ἄρχων δὲν ἀναφέρεται.

Πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅτε καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ὅλως διάφορος ὑπῆρχεν ὁ τῆς δημοσίας παιδεύσεως ὀργανισμός, ὁ διάδοχος πάσης καθέδρας διωρίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ προκατόχου· πολλάκις ὅμως προεχειρίζετο καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν συγκροτούντων ἅπασαν τὴν σχολήν. Ὁ δὲ τοιουτοτρόπως διοριζόμενος εἶχε μόνος τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκῃ ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένῳ διδακτικῷ καταστήματι, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο *διατριβή*· ἀλλ' οἱ θέλοντες νὰ διδάξωσι μὴ ὑποβαλλόμενοι εἰς ἀρχὴν ἀλλοτρίαν ἠδύναντο ἀκωλύτως νὰ ἱδρύσωσιν ἰδίας σχολάς. Ἡ πόλις τότε δὲν ἀνεμιγνύετο παντάπασιν εἰς ταῦτα πάντα. Ἅπαξ μόνον, ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις δὲν διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ὁ ἐκ Σουνίου Σοφοκλῆς ἐπέτυχε τὴν ἐπικύρωσιν νόμου δι' οὗ ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἵδρυσις ἐκπαιδευτικοῦ καταστήματος, Τότε ὅμως ἀπεδήμησαν ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὁ Θεόφραστος μετὰ τῶν δισχιλίων αὐτοῦ φοιτητῶν, ὥστε κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἐπὶ τῇ προτάσει Φίλωνος, ἑτέρου μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους. ὁ νόμος ἐκεῖνος ἀνεκλήθη, ὁ δὲ πρωτουργὸς αὐτοῦ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν πέντε ταλάντων, ἤτοι 30.000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' εἰς τοὺς μεταγενεστέρους περὶ ὧν ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα ἅπαντες οἱ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθούμενοι

(1) Ὁ θρόνος οὗτος λέγεται καὶ «θρόνος ἐπὶ ταῖς (ἐκ βασιλέως) μυρίαις», διότι μύριαι δραχμαί, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διδόμεναι, ἦσαν ὁ μισθὸς τοῦ κατέχοντος τὸν θρόνον· ἐνῷ ὁ τοῦ πολιτικοῦ θρόνου ἐλάμβανε τάλαντον, ἤτοι 6 χιλ. δραχμάς.

(2) Τὰ περὶ τούτου δὲν εἶναι σαφῶς γνωστά. Ἰδ. Φιλοστ. Β. Σοφιστῶν 2· «Προύστησε δὲ τῆς τῶν Ἀθηναίων νεότητος (Ἡρώδης ὁ σοφιστὴς ὁ κατέχων τὸν βασίλειον θρόνον) . . . καὶ οὐ τοῦτό που λόγου ἄξιον, οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἐπιβατεύοντες τὸν θρόνον τοῦτον λόγου ἄξιοι, ἀλλ' ὅτι τοὺς μὲν πλατωνίους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς στοᾶς καὶ αὐτοῦ Ἐπικούρου προσέταξε Μᾶρκος Αὐρήλιος τῷ Ἡρώδῃ κρῖναι, τὸν δ' ἄνδρα τοῦτον ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸν δόξης αὐτὸς ἐπέκρινε τοῖς νέοις. . . .».

καθηγηταὶ διωρίζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἐνίοτε ἀνετίθετο ὁ διορισμὸς εἴτε εἰς τὰς ψήφους τῶν ἀρίστων καὶ πρεσβυτάτων πολιτῶν εἴτε καὶ εἰς ἕνα μόνον ἐπιφανῆ πολίτην· καθὼς λέγεται, ἐπὶ παραδείγματος, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέτρεψέ ποτε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐφόρου τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς εἰς τὸν Ἡρώδην τὸν ἀττικόν.

Ὁ ἐτήσιος μισθὸς ἑκάστου τῶν τεσσάρων σχολάρχων τῆς φιλοσοφίας καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τῆς σοφιστικῆς σχολῆς ἦτο ὡρισμένος εἰς δραχμὰς ἀττικὰς 10.000, ἰσοδυναμούσας πρὸς 60.000 τοὐλάχιστον σημερινῶν δραχμῶν· ὁ δὲ πολιτικὸς θρόνος εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν ἓν τάλαντον, ἤτοι δραχμὰς ἀττικὰς 6.000. Ἀλλ' ὁ μισθὸς οὗτος, καίτοι ὄχι μικρός, δὲν ἦτο ἡ μόνη τῶν ἀνδρῶν ἀμοιβή. Ἐκτὸς τῆς *ἀτελείας* τὴν ὁποίαν οἱ καθηγηταὶ αὐτοδικαίως ἐνέμοντο, ἐπορίζοντο καὶ ἀπὸ τῶν διδάκτρων τῶν πολυαρίθμων αὐτῶν φοιτητῶν ποσὰ πολλάκις ὑπέρογκα. Ὁ Ἰούλιος ὁ ἀττικὸς ἐπλήρωσεν εἰς τὸν Σκοπελιανόν, διὰ τὴν περὶ τοὺς αὐτοσχεδίους λόγους ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου, τριάκοντα τάλαντα. Ὁ δὲ ἐφέσιος Λολιανός, διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν νὰ ἀκούσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, κατέβαλεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ 10.000 δραχμῶν ἀττικῶν· Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν βεβαίως ἐξαιρέσεις, ἀλλ' ὡς μετριώτατα ἀναφέρονται τὰ δίδακτρα Πρόκλου τοῦ ναυκρατίτου, καὶ ὅμως τὰ δίδακτρα ταῦτα συνεποσοῦντο εἰς ἑκατὸν δραχμὰς ἀττικὰς δι' ὅλην τὴν σειρὰν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν ὁμιλητῶν ἦτο συνήθως μέγα, δῆλον ὅτι οἱ διδάσκαλοι ἐκεῖνοι ἀπελάμβανον ἀπὸ τῶν διδάκτρων ποσὸν τοὐλάχιστον ἴσον τοῦ τακτικοῦ ἐτησίου αὐτῶν μισθοῦ.

Νόμισμα ἀναμνηστικὸν τῆς ἐν Ἑλλάδι περιοδείας τοῦ Ἀδριανοῦ

Οὕτω φιλάνθρωπον καὶ ἐπιεικὲς ὑπῆρξε τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ ὅλην περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἀπὸ τοῦ Νερούα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν ἀναβιοῦσι δι' ἐξωτερικῆς προστασίας καὶ εὐεργεσίας. Καθὼς οὐδεμία τέχνη ἢ ἄλλη θεραπεία δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ συγκαλύψῃ τῆς καλλίστης γυναικὸς τὴν ἀναπόδραστον παρακμήν, ὁμοίως ἡ Ἑλλάς, ὁσαδήποτε καὶ ἂν ἔλαβε παρὰ Τραϊανῶν καὶ Ἀδριανῶν καὶ Ἀντωνίνων ἐπικοσμήματα, ἐξηκολούθει οὐδὲν ἧττον μαραινομένη καὶ φθίνουσα. Τοῦ σοφιστοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου τὰ περὶ τῆς τότε εὐδαιμονίας τῶν πατέρων ἡμῶν ἐγκώμια ἦσαν ἐν μέρει κολακεῖαι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐν μέρει δὲ πλάναι ἀνθρώπου μὴ βλέποντος εἰμὴ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων. Εἴδομεν τὴν ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἔπαθε τὸ ἔθνος. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ὑλικῶς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀτονίαν καὶ ἔκλυσιν. Ναὶ μὲν ἠγέρθησαν ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας νέαι τινὲς λαμπραὶ πόλεις, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Νικόπολις, καί τινες μάλιστα τῶν ἀρχαίων, ὡς αἱ Ἀθῆναι, ἀπεζημιώθησαν μέχρι τινὸς δι' ἣν ἐκ διαλειμμάτων ἔπαθον φθοράν. ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐπίδοσις τῶν εὐαρίθμων τούτων πόλεων ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐρημίαν τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων; Ἡ ἐν Φωκίδι πόλις τῶν Πανοπέων εἶχεν ἄλλοτε περίβολον ἑπτὰ σταδίων, ὁ δὲ Παυσανίας, ὁ περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἤτοι ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοκρατόρων, λέγει περὶ τῆς πόλεως ταύτης τα ἑξῆς· «Στάδια δὲ ἐκ Χαιρωνείας εἴκοσιν ἐς Πανο-

πέας ἐστί, πόλιν Φωκέων, εἴ γε ὀνομάσαι τις πόλιν καὶ τούτους, οἷς γε οὐκ ἀρχεῖα, οὐ γυμνάσιόν ἐστιν, οὐ θέατρον, οὐκ ἀγορὰν ἔχουσιν, οὐχ ὕδωρ κατερχόμενον ἐς κρήνην, ἀλλ' ἐν στέγαις κοίλαις κατὰ τὰς καλύβας μάλιστα τὰς ἐν ὄρεσιν, ἐνταῦθα οἰκοῦσιν ἐπὶ χαράδρᾳ». Εἰς Θήβας δὲν εἶδεν ὁ Παυσανίας εἰμὴ τὰς ἑπτὰ πύλας καί τινας ναοὺς ἀντέχοντας τότε εἰσέτι εἰς τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῆ ἐκείνην πόλιν οὐ μόνον ὁ χρόνος, οὐ μόνον αἱ ἐμφύλιοι ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἔριδες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀδιάκοποι συμφοραί· ἡ κάτω πόλις ἦτο ἔρημος, οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες Θηβαῖοι κατῴκουν τὴν 'Ακρόπολιν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ Καδμείαν ἤδη ἐκάλουν ἀλλὰ Θήβας. Ὅπως δὲ ἐν Φωκίδι καὶ Βοιωτίᾳ οὕτω καὶ ἐν 'Αττικῇ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὀλίγα εὗρεν ὁ Παυσανίας τὰ κατῳκημένα μέρη. Τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ τῶν ἱερῶν ὅσων τὰ ἴχνη μόνον συνήντησε περιηγούμενος τὴν Ἑλλάδα εἰσὶν ἀναρίθμητα. 'Εκ τῶν νήσων αἱ πλεῖσται ἦσαν ἔρημοι. Εἰς Δῆλον δὲν εἶδεν ὁ Παυσανίας οὔτε ἕνα Δήλιον, ἀλλὰ μόνον τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἔστελλον οἱ 'Αθηναῖοι εἰς φρουρὰν τοῦ ἱεροῦ. 'Επὶ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου ὅστις γεννηθεὶς ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας, ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, τὰ δύο τρίτα τῆς Εὐβοίας ἦσαν κατοίκων ἔρημα· καὶ αἱ μεγάλαι δὲ καὶ πλούσιαι τῆς νήσου ἐκείνης πόλεις τοσαύτην ἔπαθον κατοίκων στέρησιν ὥστε τὰ μὲν πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν ἀπέβησαν παντελῶς ἄγρια, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἐσπείροντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ εἰς βοσκὰς ζῴων μετεβλήθησαν. Ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι, κατὰ Πλούταρχον, ἐπὶ τῶν χρόνων, αὐτοῦ, ἡ Ἑλλὰς σύμπασα δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ τρισχιλίους ὁπλίτας, ὅσους πάλαι ποτὲ μόνη ἡ μικρὰ τῶν Μεγάρων πόλις ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην κατὰ Περσῶν. Ὁποία πραγμάτων ἀλλοίωσις ! «ἀλλ' οἱ λίθοι μᾶλλον ἐμφαίνουσι τὴν σεμνότητα καὶ τὸ μέγεθος τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων», ἀνακράζει που ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος. Τὸ ἐμπόριον ἐξέλιπε παντάπασι καὶ ἐκ τῆς τότε σχετικῶς ἀκμαζούσης ἔτι Ρόδου δύο μόλις πλοῖα ἐμπορικά, καὶ ταῦτα μικρά, ἐξεπέμποντο κατ' ἔτος εἰς Κόρινθον. 'Ενῷ δὲ ἡ γεωργία καὶ ἡ ἐμπορία ἦσαν εἰς τοιαύτην ὀλεθρίαν κατάστασιν, ἡ κοινωνία ἐξηκολούθει διάγουσα βίον πολυτελῆ, καί, μὴ δυναμένη ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκῇ εἰς αὐτόν, κατέφευγεν εἰς δάνεια παρεχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ξένων κεφαλαιούχων, ἐπὶ τόκοις βαρυτάτοις, οἵτινες ἐπὶ τέλους, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἐπροξένουν δεινὰς καταστροφάς. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ «περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι» διέγραψεν ἡμῖν εἰκόνα θλιβερὰν τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχεν ὁ τόπος ἀπὸ τῶν τοκογλύφων ἐκείνων. «Ὡς δὲ Δαρεῖος ἐπὶ τὰς 'Αθήνας ἔπεμψε Δᾶτιν καὶ 'Αρταφέρνην, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ συνετὸς Χαιρωνεύς, ἐν ταῖς χερσὶν ἁλύσεις ἔχοντας καὶ δεσμὰ κατὰ τῶν αἰχμαλώτων, παραπλησίως οὗτοι τῶν χειρογράφων καὶ συμβολαίων ὥσπερ πεδῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κομίζοντες ἀγγεῖα μεστὰ τὰς πόλεις ἐπιπορεύονται καὶ διελαύνουσι, σπείροντες οὐχ ἥμερον καρπόν, ὡς ὁ Τριπτόλεμος, ἀλλ' ὀφλημάτων ρίζας πολυπόνους καὶ πολυτόκους καὶ δυσεκλείπτους τιθέντες, αἳ κύκλῳ νεμόμεναι καὶ περιβλαστάνουσαι κάμπτουσι καὶ ἄγχουσι τὰς πόλεις».

Ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι ὅλαι αἱ εὐεργεσίαι πολλῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἰδίως τῶν αὐτοκρατόρων τῆς β' ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἴσχυσαν νὰ περιποιήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι ἠθικήν τινα ἀναβίωσιν ἀλλ' οὐδὲ ὑλικὴν ἀναψυχὴν ἀποχρῶσαν. Καὶ ἔπειτα, ἂν τινες τῶν δυναστῶν ἐκείνων ἐκόσμησάν τινας τῶν πόλεων, ἄλλοι ἐγύμνωσαν τὴν Ἑλλάδα ἀνηλεῶς. Αὕτη τῶν ἑλληνικῶν μνημείων ἡ σύλησις ἤρχισεν ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Ρωμαίων περιπλοκῆς εἰς τὰ πράγματα ἡμῶν. Ἤδη ὁ Τίτος Κοΐντιος Φλαμινῖνος, ὁ κατα-

τροπώσας Φίλιππον τὸν προτελευταῖον τῆς Μακεδονίας βασιλέα, μετέφερεν εἰς Ρώμην πολλοὺς ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων ἀνδριάντας καὶ πλεῖστα ἄλλα κοσμήματα. Καὶ ὁ μὲν Φολούιος Νοβίλιωρ, ὁ τὸν ναὸν τῆς 'Αμβρακίας ληστεύσας, κατεδικάσθη, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν 'Αμβρακιωτῶν, εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ζημίας. 'Αλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου ἅλωσιν τῆς Κορίνθου (1) καὶ τὰς ἐν 'Ασίᾳ ἐκστρατείας τῶν ρωμαίων στρατηγῶν ἐπληρώθη ἡ Ρώμη ἑλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων παντὸς εἴδους. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐμιμήθη, μετὰ τὸν μιθριδατικὸν πόλεμον, ὁ Σύλλας, μετακομίσας εἰς Ρώμην πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς κίονας τοῦ ἐν 'Αθήναις ναοῦ τοῦ 'Ολυμπίου Διὸς ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν ἐν Καπιτωλίῳ ναόν· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ὅμοια ἔπραξαν ἀφαιρέσαντες τὰς ἀσπίδας τὰς ἐν τῇ στοᾷ τοῦ 'Ελευθερίου Διός. Τότε ὡσαύτως ἀφηρέθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς 'Αθηνᾶς, ὅστις ὑπῆρχε πλησίον τῶν ἐν Βοιωτίᾳ 'Αλαλκομενῶν, τὸ ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μετά τινας δὲ ἐνιαυτούς, ὅτε ἀνῳκοδομήθη ἡ Κόρινθος ἐπὶ 'Ιουλίου Καίσαρος, οἱ αὐτόθι πεμφθέντες ρωμαῖοι ἄποικοι «τὰ ἐρείπια κινοῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες, κατὰ τὸν Στράβωνα, εὕρισκον ὀστράκινα τορεύματα παμπληθῆ, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα· θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἴασαν, ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν Ρώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα, καὶ μάλιστα τὰ ὀστράκινα. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἐτιμήθη σφόδρα ὁμοίως τοῖς χαλκώμασι τοῖς κορινθιουργέσιν, εἶτ' ἐπαύσαντο τῆς σπουδῆς, ἐκλιπόντων τῶν ὀστράκων καὶ οὐδὲ κατωρθωμένων τῶν πλείστων».

'Εξηκολούθησαν δὲ τοιαῦτα ἢ παραπλήσια γινόμενα ἐπί τινων ἐκ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων. Αὐτὸς ὁ Αὔγουστος, ὁ τοσοῦτον ἐπιεικῶς πρὸς τὴν 'Ελλάδα προσενεχθείς, ἀφήρεσεν ἀπὸ τῆς ἐν 'Αρκαδίᾳ Τεγέας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς 'Αθηνᾶς τῆς 'Αλέας ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ τεχνίτου 'Ενδοίου, ἵνα στήσῃ αὐτὸ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθεῖσαν ἐν Ρώμῃ ἀγοράν. 'Ωσαύτως μετεκομίσθησαν εἰς Ρώμην τὰ ἀγάλματα τῶν ἐν Φαραῖς καὶ ἐν Τριταίᾳ τῆς 'Αχαΐας ἱερῶν, ἂν καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε. 'Ο δὲ Καλιγόλας (37-41) καὶ ὁ Νέρων (54-68) ἐξετραχηλίσθησαν εἰς ἔτι δεινότερα ἀσεβήματα. 'Ο πρῶτος εἰς τοσοῦτον προέβη ἀφροσύνης ὥστε διέταξε νὰ ἀπαχθῶσιν εἰς Ρώμην ἐξ 'Ελλάδος αἱ λαμπρόταται τῶν θεῶν εἰκόνες καὶ ν' ἀποκεφαλισθῶσιν ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλή. 'Ο πρώιμος αὐτοῦ θάνατος διεκώλυσεν, ὡς φαίνεται, κατὰ μέγα μέρος τοὐλάχιστον, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τερατώδους τούτου βουλεύματος. καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ 'Ολύμπιος Ζεύς, τὸ Φειδίου ἀριστοτέχνημα, ὅπερ ὁ Καλιγόλας ἤθελε νὰ μεταφέρῃ εἰς Ρώμην, ἔμεινε τότε ἀμετακίνητον εἰς 'Ολυμπίαν καὶ διεσώθη μέχρι τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β', πυρποληθέντος τοῦ ἐν 'Ολυμπίᾳ ναοῦ· συγκατεστράφη καὶ τὸ ἄγαλμα (2). 'Αλλ' ὁ πολυθρύλητος ῎Ερως τοῦ Πραξιτέλους, τὸ Θεσπιέων καύχημα, ἀφιέρωμα δὲ τῆς ἐρωμένης τοῦ τεχνίτου Γλυκέρας, τὸ ὁποῖον ὁ Καλιγόλας προέφθασε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς Ρώμην, ἀπεδόθη μὲν αὖθις εἰς τὸ ἱερὸν ὑπὸ

(1) Καὶ ἡ παντελὴς καταστροφὴ τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μομμίου (146 π. Χ.) ἡ κατὰ σχέδιον προδιαγεγραμμένον ἐκτελεσθεῖσα ἦτο, ὡς εἰκάζουσιν οἱ σπουδαῖοι ἐρευνηταί, ἔμπνευσις τῶν ἐν Ρώμῃ τραπεζιτῶν, μὴ ἀνεχομένων πόλιν ἑλληνικὴν ἐμπορικὴν πλουσίαν συγκεντροῦσαν ἐν ἑαυτῇ μεγάλα κεφάλαια χρηματικά.

(2) Τὸ ἄγαλμα τοῦτο μετηνέχθη, ὡς φαίνεται, ἐπὶ Θεοδοσίου Α' εἰς Κων]πολιν, ἔνθα διετηρήθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ συγκλητικοῦ Λαύσου καὶ κατεστράφη, ὡς φαίνεται, μετὰ 80 περίπου ἔτη (τῷ 476 π. Χ.) ἐν τῷ μεγάλῳ ἐμπρησμῷ τῷ καταστρέψαντι τὸ μέγαρον τοῦ Λαύσου· συγκατεστράφη δὲ μετὰ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ μεγάρῳ διατηρουμένων ἀριστουργημάτων τέχνης, τῆς ῞Ηρας τῆς Σάμου καὶ τῆς 'Αθηνᾶς τῆς Λίνδου.

τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κλαυδίου, πάλιν ὅμως ἔπειτα ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Νέρωνος καὶ διεφθάρη ὑπὸ πυρκαϊᾶς ἐν Ρώμῃ ἔτι πρὸ τοῦ Παυσανίου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Θεσπιεῖς ἠγωνίσθησαν νὰ ἀντικαταστήσωσι κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ θαῦμα ἐκεῖνο δι' ἄλλου Ἔρωτος, ὃν ἐποίησεν ὁ ἀθηναῖος Μηνόδωρος, τὸ ἔργον τοῦ Πραξιτέλους μιμούμενος· ἀλλ' ἡ μίμησις αὕτη πολὺ βεβαίως ἀπεῖχε τοῦ ἀπαραμίλλου πρωτοτύπου.

Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη ὅτι ὁ Νέρων, ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακῶν ὅσα ἔπραξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφήρεσεν ἐξ αὐτῆς καὶ πλεῖστα ἔργα τέχνης. Δύο ἄνδρες, ὁ Ἄκρατος καὶ ὁ Σεκοῦνδος Καρίνας, ἐξεπίτηδες ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἵνα ἁρπάσωσιν ἀπὸ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ναῶν τὰς θεῶν εἰκόνας καὶ τὰ ἀναθήματα. Ἡ λεηλασία ἣν ἐπεχείρησαν οἱ ἄνδρες οὗτοι ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε οἱ κάτοικοι τοῦ Περγάμου, στασιάσαντες, διεκώλυσαν τὸν Ἄκρατον νὰ παραλάβῃ τὰς εἰκόνας τῆς πόλεως καὶ τὰ ἀγάλματα. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα οὐδεμία, ὡς φαίνεται, ἐγένετο ἀντίστασις. Κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Παυσανίου ἐκ μόνων τῶν Δελφῶν ἀπήχθησαν τότε πεντακόσιαι θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων εἰκόνες χαλκαῖ. Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων ὅσα ἐξ Ὀλυμπίας ἀφηρέθησαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἰδίως ἀναφέρεται ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις ἀπετέλει μέρος τοῦ συμπλέγματος ἐκείνου τῶν ἐννέα ἡρώων ὅσοι διὰ κλήρου πρὸς τὸν Ἕκτορα ἐμονομάχησαν, συμπλέγματος τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον μὲν τοῦ αἰγινήτου Ὀνάτα, ἀφιέρωμα δὲ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν πολλὰ ὡσαύτως ἀπήχθησαν. Τὸ δὲ οὐδὲν ἧττον θλιβερόν, εἷς τῶν ἀπεσταλμένων ἐκείνων, ὁ Καρίνας, ἦτο φιλόσοφος ἕλλην, ὅστις, καθὼς λέγει ὁ Τάκιτος, ρωμαῖος ἱστορικὸς περιώνυμος ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι, εἶχε σπουδάσει κατὰ βάθος τὴν ἠθικήν, ἀλλ' ἵνα ὁμιλῇ περὶ αὐτῆς, οὐχὶ ἵνα ἀποβῇ χρηστότερος. Δὲν ἠρκοῦντο δὲ εἰς τὸ ν' ἁρπάζωσι τὰ ἀριστουργήματα οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλ' ἠξίουν καὶ νὰ διορθώνωσιν αὐτά. Ὁ Νέρων λ. χ. διέταξε νὰ ἐπιχρυσώσωσιν εἰκόνα τινὰ χαλκῆν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔργον θαυμαστὸν τοῦ Λυσίππου. Ἔπειτα ὅμως ἐπείσθησαν ὅτι, ἀντὶ νὰ καλλωπισθῇ ἡ εἰκών, ἐξ ἐναντίας ἀπέβαλε τὴν προτέραν χάριν. Ὅθεν ἐδέησε νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ἐπιχρύσωμα. Ἀλλὰ τότε διὰ τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ἐργάτου ἔπαθε τὸ ἀριστοτέχνημα πολλὰ στίγματα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνέβη καὶ ἕτερόν τι περὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Εἴδομεν ὅτι ὁ Καλιγόλας εἶχε διατάξει νὰ ἀποκεφαλισθῶσιν αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλή. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι διεπράττετο προχειροτέρα τις τῶν ἀνδριάντων μεταμόρφωσις· ἀφῃρεῖτο ἡ προτέρα ἐπιγραφή, ἐνεχαράσσετο ἀντ' αὐτῆς ἕτερον ὄνομα, καὶ τούτου γενομένου, «πέρας ἔχει τὸ τῆς τιμῆς, κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, καὶ λοιπὸν τέτευχε τῆς εἰκόνος ὁ δόξας ὑμῖν ἄξιος». Ὁ Παυσανίας καὶ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρουσι πολλὰ τοιαῦτα γεγονότα εἰς Ρόδον, εἰς Κόρινθον καὶ εἰς τὴν Ἀττικήν. Ὁ Ὀρέστης λ. χ. ἐγίνετο Αὔγουστος· αἱ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνες μετεγράφοντο εἰς ρωμαῖον ἄνδρα ἢ θρᾷκα. Καὶ αὐτὰ τὰ τῶν θεῶν

Ἡ Κεφαλὴ τοῦ Ἔρωτος τοῦ Πραξιτέλους

ἀγάλματα δὲν διέφυγον τὰς τοιαύτας ἀλλοκότους μεταμφιέσεις. Ἐκ τούτων πάντων δηλοῦται ὅτι ὅλα τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Ἡρώδου τὰ νέα κατασκευάσματα δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀναπληρώσωσι τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία (1).

Ἀλλὰ μὴ εἴμεθα ἄδικοι· μὴ πλειότερον τοῦ δέοντος αἰτιώμεθα τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἂν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἠλαττώθη, ἂν τὸ ἐμπόριον ἐμαράνθη, ἂν ἡ γεωργία παρήκμασεν, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐπτώχευσαν, ἂν τὰ ἤθη ἐξηχρειώθησαν, ἂν ἡ θρησκεία περιεφρονήθη, ἂν οἱ σοφισταὶ ὑπερεπλεόνασαν, αἴτιοι τούτων πάντων δὲν ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι μόνοι. Αἱ πλεῖσται τῶν συμφορῶν τούτων ἤρχισαν ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς αὐτονομίας, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτῆς χρόνων, δὲν ἔπαυσαν δὲ ἔκτοτε προαγόμεναι καὶ κορυφούμεναι, κυρίως διότι αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ἐξηράνθησαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ ζωτικαὶ πηγαί. Δύο τινὰ μόνον διέσῳζεν ἔτι τότε τὸ ἔθνος· τὴν μεγάλην γλῶσσαν ἀλώβητον, μέχρι τινὸς δὲ καὶ τὰ ἀμετακίνητα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀκέραια. Τὴν γλῶσσαν οὐδ' ἐπεχείρησεν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία νὰ καταπολεμήσῃ. Ναὶ μὲν ὑπῆρχόν τινες Ἕλληνες ἐκμανθάνοντες τὴν λατινικὴν ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς διερμηνεῖς, ἵνα μεταφράζωσι τὰ παραγγέλματα τῶν ἀνθυπάτων, τὰ ψηφίσματα τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα, ὧν πολλὰ περιῆλθον οὕτως εἰς ἡμᾶς εἴτε μόνον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ εἴτε δίγλωσσα. Καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος δὲ λογίων τινὲς ἐξεμάνθανον τὴν λατινικήν, οἷον ὁ Πολύβιος, ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀππιανός. Τελευταῖον ἀναφέρονται καί τινες Ἕλληνες, ὀλίγιστοι, μόλις πέντε ἢ ἕξ, συγγράψαντες ἐν τῇ λατινικῇ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ λαβόντες ρωμαϊκὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ κοινωνία, αἱ πόλεις καὶ ὁ λαός, ἔμενον ὅλως ἀλλότριοι τῆς τῶν κρατούντων γλώσσης καὶ ἐξηκολούθουν λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὸ πάτριον ἰδίωμα. Οἱ Ρωμαῖοι, καὶ ἄν ποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἔπραξαν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ εἰς τὰς παριστρίους χώρας, πρωιμώτατα βεβαίως ἐγκατέλειψαν τὴν πρόθεσιν ταύτην καὶ κατήντησαν αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας νὰ προτιμῶσι τὴν ἑλληνικὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης.

[» Ἀλλὰ καὶ τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὰς ἄλλας χώρας, ἐν αἷς ἐπεκράτησεν ἡ λατινική, οὐδέποτε ἐβουλεύσαντο οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἐκλατινίσωσιν, ὅπως οὐδέποτε συνέλαβον τοιαύτην ἐπιβολὴν περὶ Ἑλλάδος οὔτε ἠδύναντο νὰ συλλάβωσιν. Αἱ τοιαῦται ἐπιβολαὶ καὶ μέθοδοι τοῦ μεταποιεῖν ἔθνη καὶ λαούς, προϊόντα τῆς νῦν εὐρωπαϊκῆς

(1) Ἀλλὰ βανδαλισμοὶ πολλῷ χείρονες τῶν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων γενομένων διαρπαγῶν ἐγένοντο ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν ἱερῶν καὶ μνημείων τῆς τέχνης ὑπ' αὐτῶν τῶν ἑλλήνων Αἰτωλῶν καὶ Μακεδόνων ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους πολέμοις τῶν λαῶν τούτων. Οὕτως ὁ τῶν Αἰτωλῶν στρατηγὸς Σκίπας ἐν τῷ κατὰ Φιλίππου Γ' ἢ Ε' πολέμῳ εἰσελάσας εἰς Δῖον, ἐκλιπόντων τῶν κατοίκων τὴν πόλιν, κατέσκαψε τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὸ γυμνάσιον, πρὸς δὲ τούτοις ἐνέπρησε τὰς στοὰς τὰς περὶ τὸ τέμενος καὶ τὰ λοιπὰ διέφθειρε τῶν ἀναθημάτων, ὅσα πρὸς κόσμον ἢ χρείαν ὑπῆρχον χάριν τῶν εἰς τὰς πανηγύρεις συμπορευομένων· ἀνέτρεψε δὲ καὶ τὰς εἰκόνας τῶν βασιλέων ἁπάσας (Πολυβ. Δ' 62, 1—3). Ὡσαύτως ὁ αἰτωλὸς στρατηγὸς Δορύμαχος καταλαβὼν ἐν τῷ αὐτῷ πολέμῳ «τὸ περὶ Δωδώνην ἱερὸν καὶ τὰς στοὰς ἐνέπρησε καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρε, κατέσκαψε δὲ καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν» (Πολυβ. Δ' 67, 3—4). Πρὸς ἀνταπόδοσιν, ὅ τε Φίλιππος καὶ οἱ Μακεδόνες κατέλαβον τὸ κέντρον τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας Θέρμον, ἀφοῦ διήρπασαν πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει καὶ ὅσα δὲν ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσιν ἔδοσαν εἰς πῦρ· «τὰς στοὰς ἐνεπίμπρασαν καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειραν, ὄντα πολυτελῆ ταῖς κατασκευαῖς καὶ πολλῆς ἐπιμελείας ἕνεκα τετευχότα καὶ δαπάναις. Οὐ μόνον δὲ τῷ πυρὶ κατελυμήναντο τὰς ὀροφὰς ἀλλὰ καὶ κατέσκαψαν εἰς ἔδαφος· ἀνέτρεψαν δὲ καὶ τοὺς ἀνδριάντας ὄντας οὐκ ἐλάττους δισχιλίων· πολλοὺς δὲ καὶ διέφθειραν πλὴν ὅσοι θεῶν ἐπιγραφὰς ἢ τύπους εἶχον «(Πολυβ. Ε' 9, 1—4)

» πολιτικῆς τέχνης τοῦ ἐξασφαλίζειν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν δύναμιν ἑνὸς κράτους δι' ἀφο-
» μοιώσεως τῶν ἐν αὐτῷ φυλετικῶν ἢ ἐθνικῶν στοιχείων πρὸς τὸ κρατοῦν ἔθνος ἦσαν
» ξένα καὶ ἀλλότρια τοῦ νοῦ καὶ τῆς διανοίας τῶν ἀρχαίων μεγάλων κρατῶν. Οὔτε οἱ Λατῖ-
» νοι οὔτε πρὸ αὐτῶν οἱ Μακεδόνες, οἱ Πέρσαι καὶ ἄλλα ἀσιατικὰ κράτη, παρ' ὅλον τὸ
» παρ' αὐτοῖς σύστημα τῆς πολιτικῆς συγκεντρώσεως, ἐπεχείρησαν τοιοῦτό τι, πολλῷ δὲ
» ὀλιγώτερον τῶν λαῶν τούτων ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οἱ Ἕλληνες τοιαύτην ἐπιβολὴν τῆς διὰ
» χυδαίας πολιτικῆς μεθόδου ἀφομοιώσεως λαῶν (ἔστω καὶ διὰ γραμμάτων καὶ παιδεύ-
» σεως). Οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε οἱ διάδοχοι συνέλαβον τοιαύτην ἰδέαν χυδαίου *ὑλικοῦ*
» Ἑλληνισμοῦ. Ὅ,τι ὡς πρὸς τοῦτο ἐγένετο ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ προῆλθεν ἐκ τῆς
» λογικῆς τῶν πραγμάτων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπερφυοῦς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς
» ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας καὶ τῆς διανοίας τῆς ἑλληνικῆς, πρὸς ἃ εἱλκύοντο
» οἱ λαοὶ δι' ἰσχυρᾶς ἀκαταμαχήτου ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἕλξεως. Οὕτως ἐπεκράτησε
» καὶ ἡ λατινικὴ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἕνεκα τοῦ σχετικῶς ὑπερτέρου ἑλληνορωμαϊκοῦ
» πολιτισμοῦ τῶν Ρωμαίων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βαρβαρότητα τῶν κατακτηθέντων
» λαῶν, ὧν ἐν μέσῳ ἡ παρεφθαρμένη λατινικὴ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων καὶ τῶν ρω-
» μαϊκῶν θεάτρων, ἔτι δὲ καὶ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως διεδόθη ὡς ὄργανον τοῦ στοι-
» χειωδεστάτου ὑλικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν Βρεταννίᾳ δὲν ἐγένετο τοιαύτη ἀφομοίωσις καὶ
» ἐκλατίνισις τῶν Βρεταννῶν, διότι ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχὴ βραδύτερον εἰσεχώρησε καὶ ταχύ-
» τερον διήρκεσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ »].

Εἴδομεν ὅτι ἐν Ρώμῃ πᾶσα σχεδὸν ἀξιόλογος οἰκία ἐφιλοτιμεῖτο νὰ περιστοιχίζεται ὑπὸ ἑλλήνων ρητόρων, φιλοσόφων, γραμματικῶν (1). Τὸ πρᾶγμα προέβη ἀνέκαθεν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσας ρωμαῖος κριτικὸς καὶ συγγραφεὺς Κυντιλιανὸς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ μετριάσῃ τὸν περὶ τοῦτο ζῆλον τῶν ρωμαίων οἰκογενειαρχῶν. Οὐδὲν ἧττον ρωμαῖοι ἐπιφανεῖς, οἷον ὁ Ρουτίλιος καὶ ὁ Κικέρων, συνέγραψαν ὑπομνήματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οὐδεὶς Ἕλλην ἀγνοεῖ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος εἶχε φίλους εὐπατρίδας ρωμαίους, οἵτινες δὲν ἔγραφον εἰμὴ ἑλληνιστὶ καὶ τῶν ὁποίων ἀπηλπίζετο νὰ μεταφράσῃ ἐπαξίως τὰ συγγράμματα. Ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ τοσοῦτον ἐγκρατεῖς τῆς γλώσσης ἡμῶν, καὶ ὁ Κάτων ἐνέπαιζε τὸν Αὖλον Ποστούμιον (2) ἐκεῖνον ὅστις, ἐπιχειρήσας νὰ γράψῃ

(1) Καθὼς ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ ρωμαῖοι αὐτοκράτορες εἶχον καὶ γραφεῖον ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας διευθυνόμενον ὑπὸ ἐπιφανῶν ἑλλήνων λογίων.

(2) Περὶ τοῦ Αὔλου Ποστουμίου ἰδὲ Πολυβ. ΛΘ' 12, 1—12·«(Αὖλος Ποστούμιος) ἐπιθυμήσας δ' εὐθέως ἐκ παίδων τῆς ἑλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ διαλέκτου, πολὺς μὲν ἦν ἐν τούτοις καὶ κατακορής, ὥστε δι' ἐκεῖνον καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν ἑλληνικὴν προσκόψαι τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς ἀξιολογωτάτοις τῶν Ρωμαίων, τέλος δὲ καὶ ποίημα γράφειν καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἐπεχείρησεν, ἐν ᾗ διὰ τοῦ προοιμίου παρεκάλει τοὺς ἐντυγχάνοντας συγγνώμην ἔχειν, ἐὰν Ρωμαῖος ὢν μὴ δύνηται κατακρατεῖν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ τῆς κατὰ τὸν χειρισμὸν οἰκονομίας· Πρὸς ὃν οἰκείως ἀπηντηκέναι δοκεῖ Μᾶρκος Πόρκιος Κάτων· θαυμάζειν γὰρ ἔφη πρὸς τίνα λόγον ποιεῖται τὴν τοιαύτην παραίτησιν (παράκλησιν)· εἰ μὲν γὰρ αὐτῷ τὸ τῶν Ἀμφικτιόνων συνέδριον συνέταττε γράφειν ἱστορίαν, ἴσως ἔδει προφέρεσθαι ταύτην καὶ παραιτεῖσθαι· μηδεμιᾶς δ' ἀνάγκης οὔσης ἐθελοντὴν ἀπογράψασθαι, κἄπειτα παραιτεῖσθαι συγγνώμην ἔχειν ἐὰν βαρβαρίζῃ, τῆς ἁπάσης ἀτοπίας εἶναι σημεῖον καὶ παραπλήσιον ὡς ἄν, εἴ τις τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας ἀπογραψάμενος πυγμὴν ἢ παγκράτιον, παρελθὼν εἰς τὸ Στάδιον, ὅτε δέοι μάχεσθαι παραιτοῖτο τοὺς θεωμένους συγγνώμην ἔχειν ἐὰν μὴ δύνηται μήτε τὸν πόνον ὑπομένειν μήτε τὰς πληγάς· δῆλον γὰρ ὡς εἰκὸς γέλωτα τὸν τοιοῦτον ὀφλεῖν ὅπερ ἔδει καὶ τοὺς τοιούτους ἱστοριογράφους, ἵνα μὴ κατετόλμων τῶν καλῶς ἐχόντων. Παραπλησίως δὲ καὶ κατὰ τὸν λοιπὸν βίον ἐζηλώκει τὰ χείριστα τῶν ἑλληνικῶν».

ποίημα καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἑλληνιστί, ἐβαρβάριζεν ἀνηλεῶς, ἔπειτα δ' ἐζήτει διὰ τοῦτο συγγνώμην ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας ἐν τῷ προοιμίῳ. Ἀλλ' ἀδιάφορον ἂν ἔγραφον καλῶς ἢ κακῶς· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, αὐτοὶ τὴν ἡμετέραν ἐξεμάνθανον. Ὁπόσον δὲ ὑπελάμβανον αὐτὴν ἀνωτέραν τῆς λατινικῆς δηλοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ρωμαῖος κωμικὸς Πλαῦτος, μεταφράσας ποίημα ἑλληνικόν, ἀνεκήρυττεν ἐν πλήρει θεάτρῳ· «Μένανδρος (ἢ Φιλήμων) ἔγραψε τὸ ποίημα τοῦτο ἑλληνιστί, Πλαῦτος δὲ μετέφρασεν αὐτὸ εἰς γλῶσσαν βάρβαρον». Βάρβαρον λοιπὸν ἀνακηρύττοντες τὴν ἰδίαν γλῶσσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ρωμαίων κατ' ἀντιπαράθεσιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῶσιν ὅτι δύνανται νὰ κατισχύσωσι τῆς ἑλληνικῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις; Μήπως δὲ μόνης τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς διωμολόγουν τὴν ὑπεροχήν; Δὲν ἠκούσαμεν τὸν Πλίνιον διὰ τῶν ὁδηγιῶν τὰς ὁποίας ἔδωκεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ σταλέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα Μάξιμον διαρρήδην προσαγορεύοντα τὴν Ἑλλάδα ὡς πατρίδα παντὸς τοῦ πολιτισμοῦ; Ὁ δὲ περιώνυμος ποιητὴς Ὁράτιος, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ὡμολόγησε τὸ πολύκροτον ἐκεῖνο, ὅτι «ἡ Ἑλλάς, κατακτηθεῖσα, ἀντικατέκτησε τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς καὶ εἰσήγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ βάρβαρον Λάτιον»; Τὴν ἑλληνικὴν λοιπὸν γλῶσσαν οὐδὲ ἤγγισε ποσῶς ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Τὰ δὲ μνημεῖα τῇ ἀληθείᾳ ἔπαθον πολλὰ παρὰ πολλῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, μετὰ 350 σχεδὸν ἐτῶν δουλείαν, ἡ Ἑλλὰς ἔσῳζεν ἔτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ὅτι ἀκριβὴς μέχρι τινὸς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Σατωβριάνδου γενομένη παρατήρησις, ὅτι ἐπὶ τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἡ πατρὶς ἡμῶν ὁμοίαζεν ὁπωσοῦν τὴν Ἰταλίαν ἐνόσῳ αὕτη διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον αὐστριακὴν κυριαρχίαν· ἦτο δηλαδὴ χώρα κλασσική, τῆς ὁποίας πᾶσα πόλις ἔβριθεν ἀριστοτεχνημάτων. Τῳόντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὑφίσταντο ἔτι ἐν Ρόδῳ τρισχίλιοι ἀνδριάντες· καὶ οὐχὶ ὀλιγώτεροι τούτων ἐν Ἀθήναις, ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὁ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα Παυσανίας τοσούτους περιγράφει θησαυροὺς τέχνης ἐν Ἀθήναις, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς, ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Πάτραις ὥστε ἡ φαντασία ἐκπλήττεται ἀναλογιζομένη τὸ τί ἦτο, κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον, ἀκόμη τότε ἡ χώρα αὕτη. Καὶ αὐτῆς τῆς ζωγραφικῆς, ἥτις πολὺ μᾶλλον τῆς γλυπτικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς ὑπόκειται εἰς τὴν ὀλεθρίαν τοῦ χρόνου ἐπίδρασιν, ἐσῴζοντο ἐπὶ Παυσανίου ἀκμαῖα πολλὰ ἀριστουργήματα, κυρίως ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ, ἐν τῷ Θησείῳ, ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῇ τῶν Δελφῶν Λέσχῃ. Αἱ φοβερώταται τῆς Ἑλλάδος συμφοραί, αἱ ἀποστερήσασαι αὐτὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ κάλλους τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθησε διατηροῦσα πολὺ ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ συγκινῆται ἡ καρδία αὐτῆς καὶ νὰ μεγαλουργῇ ἡ διάνοια, αἱ συμφοραὶ αὗται δὲν ἐπῆλθον εἰμὴ ἀπὸ τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Τότε συνεπληρώθη ἡ ὑλικὴ αὐτῆς καταστροφή, καὶ συνεπληρώθη ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐπισκηψάντων πανταχόθεν βαρβάρων, ὧν καιρὸς εἶναι νὰ ἱστορήσωμεν τὰς πρώτας ἐπιδρομάς.

Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας μεγάλη ἐγένετο κίνησις τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὁποῖα κατῴκουν τότε εἰς τὰς βορειοτέρας τῆς Εὐρώπης χώρας, ὅπου οὔτε τὰ ἑλληνικὰ οὔτε τὰ ρωμαϊκὰ ὅπλα εἶχον φθάσει ποτέ. Τί παρήγαγε τὴν κίνησιν ταύτην ἀσφαλῶς δὲν εἶναι γνωστόν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ὥρμησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὅτι ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων τὰ γερμανικὰ φῦλα ἤρχισαν νὰ

ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους πρός τε τὸν Ρῆνον καὶ πρὸς τὸν Ἴστρον· ἰδίως δέ, ἵνα ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μᾶλλον πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον γενόμενα, οἱ καλούμενοι Γότθοι, ἐξωσθέντες, ἐκ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς βορειοτάτας χώρας κατοικιῶν αὐτῶν καὶ ἀναμιχθέντες μετ' ἄλλων γερμανικῶν φύλων, ἔκρουσαν τότε κατὰ πρῶτον τὰς πύλας τῆς Δακίας. Ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἥτις ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπετέλει τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορον τοῦ κράτους, συνέκειτο οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς Βλαχίας καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἱεράσου ἢ Πυρετοῦ (σήμερον Προύτου) Μολδαυίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νοτιωτάτων ἄκρων τῆς Γαλικίας, ἔτι δὲ τῆς Βουκοβίνης, τῆς Τρανσυλβανίας, τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τυσία (σήμερον Θέιος) Οὐγγαρίας καὶ τοῦ Βαννάτου τῆς Τεμεσβάρης. Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ταύτας ἐπίθεσις ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν ἃς ἐπέπρωτο νὰ πάθωσιν ἐπὶ μίαν ὅλην ἑκατονταετηρίδα αἱ ἀνατολικαὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους χῶραι. Τὸ κράτος ἐκεῖνο ἐφθείρετο πρὸ καιροῦ διὰ ποικίλας ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς αἰτίας, παρεμφερεῖς τῶν αἰτιῶν ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν πτῶσιν τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ὑπέσκαψεν ἡ φιλοσοφία, εἶχεν ἀποβάλει πᾶσαν δύναμιν, μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις· καὶ μετὰ τοῦ θρησκεύματος συγκατέπεσον τὰ ἀσφαλέστατα ἐρείσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ ἔθνους διαπλάσεως. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, ἡ κοινωνία ἦτο διῃρημένη εἰς δύο ἀνθρώπων τάξεις, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἡ διαίρεσις αὕτη συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον καὶ ἤδη ὅπως ἐπὶ τῆς πρώτης Ἑλλάδος, εἰς τὴν τοῦ κράτους παρακμήν. Οἱ ἐλεύθεροι ἀπετέλουν μόνοι τὴν ἐνεργὸν κοινωνίαν, δηλαδὴ αὐτοὶ μόνοι εἶχον πάντα τὰ ἀστικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἐνῷ οἱ δοῦλοι ὄχι μόνον τούτων ἦσαν ἀπεστερημένοι ἀλλὰ κατὰ κανόνα οὐδὲ νὰ προσκτήσωσιν αὐτὰ ἠδύναντο. Οἱ δοῦλοι εἰργάζοντο τὴν γῆν, μετήρχοντο ὅλα τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἀλλά, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, δὲν μετεῖχον τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὥστε καθ' ὅλα ταῦτα ἀπετέλουν κεφάλαιον ἄχρηστον καὶ νεκρόν. Ἐντεῦθεν, ἅμα αἱ ἐλεύθεραι τῶν ἀνθρώπων τάξεις, δηλαδὴ αἱ ἀνώτεραι, αἱ ἐνεργοὶ τῆς κοινωνίας τάξεις ἤρχιζον, διὰ τῆς μακρᾶς τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν κατοχῆς, νὰ ἀποβάλλωσι τὰ προτερήματα δι' ὧν ἐκτήσαντο τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην καὶ δύναμιν, τὴν χρηστότητα. τὴν σωφροσύνην, τὴν φιλεργίαν, τὴν φιλοτιμίαν, ἐπειδὴ οὐδεμία ἄλλη ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἔθνει ἄξις, ἡ δυναμένη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν διαφθαρεῖσαν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων ὁμάδα, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης κυρίως εἰπεῖν συγκείμενον κράτος συνεφθείρετο μετ' αὐτῆς καὶ συνεμαραίνετο μὴ ἔχον πόθεν καὶ πῶς ν' ἀναβιώσῃ. Τοῦτο εἶχε συμβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα· τοῦτο συνέβαινεν ἤδη εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Καὶ συνέβαινεν ἐν γένει ἐν τῇ ἀρχαιότητι τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ τότε θρησκεύματος καὶ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς ἡ φιλοσοφία κατεπολέμει αὐτό, ἡ ἀρχαία κοινωνία ἐστερεῖτο θᾶσσον ἢ βράδιον τοῦ κυριωτάτου αὐτῆς ἠθικοῦ ἐρείσματος. Ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ ὄχι μόνον ἡ θρησκεία ὑπῆρξεν, ἄχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, δένδρον ἀειθαλές. τὸ ὁποῖον οὐδεμία φιλοσοφικὴ ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἔχει καὶ ἄλλους ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναστάσεως καὶ συντηρήσεως τρόπους. Τὴν σήμερον δοῦλοι δὲν ὑπάρχουσιν. Ὑπάρχουσι μὲν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, αἱ κατώτεραι ὅμως τάξεις δὲν διακωλύονται τοῦ νὰ προαχθῶσι μέχρι τῶν ἀνωτάτων βαθμίδων ἅμα ἔχωσιν ἢ προσκτήσωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητον εὐφυΐαν, ἱκανότητα καὶ χρηστότητα. Βεβαίως καὶ σήμερον αἱ ἀνώτεραι τάξεις ρέπουσι, διὰ τῆς μακρᾶς κατοχῆς πολλῶν πλεονεκτημάτων, εἰς τὸ νὰ ἀποβάλωσι τὰς ἀρετὰς δι ὧν ἄλλοτε ἐκτήσαντο τὰ πρωτεῖα· ἀλλ' ἐκ τούτου ἡ πολιτεία δὲν φθείρεται, διότι ὑπάρχει τὸ ἐνεργὸν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον τῶν κατωτέρων τάξεων αἵτινες ἀδιαλείπτως

φιλοτιμούμεναι νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν καὶ ἀδιαλείπτως πρὸς τοῦτο ἐργαζόμεναι καὶ προαγόμεναι ἀναπληροῦσι διὰ νέων ἀρετῶν τὰς ἐκλιπούσας ἀρετὰς τῶν προηγουμένων τάξεων. Ἐκ τούτου αἱ νεώτεραι πολιτεῖαι δὲν πίπτουσι τοσοῦτον εὐχερῶς ὅσον αἱ ἀρχαῖαι, τῶν ὁποίων ἡ παρακμὴ ἦτο ἐντὸς ὡρισμένου τινὸς χρόνου οὕτως εἰπεῖν ἀναπόδραστος.

Εἰς ταύτην δὲ τὴν κρίσιμον τῆς παρακμῆς ὥραν εὑρίσκετο πρὸ καιροῦ ἤδη τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὅτε ἤρχισεν ἡ τῶν ἀρκτῴων βαρβάρων ἐπιδρομή. Καὶ ἂν τὰ ἔθνη ταῦτα συστηματικώτερον ἐπετίθεντο καὶ εἶχον ὄργανά τινα πολεμικά, μάλιστα δὲ πολιορκητικά, ὁπωσοῦν ἀνάλογα πρὸς τὰ ὄργανα ὅσα εἶχε καὶ μετεχειρίζετο ἔτι ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἤθελεν ἔκτοτε καταπέσει. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι ἐπετίθεντο σποράδην· δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὰς ὁπωσοῦν ἀσφαλῶς ὠχυρωμένας πόλεις· δὲν εἶχον κἂν τὴν ἰδέαν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ ἱδρύσωσι κράτος νέον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ κράτους ἐκείνου, καί, δελεαζόμενοι ὑπὸ τῶν χαρίτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυνθηκολόγουν πολλάκις πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἢ καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰσήρχοντο, ὥστε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐφ' ἱκανὸν διάστημα καιροῦ ἠδυνήθη διὰ ποικίλων τρόπων νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε ν' ἀποφέρῃ τοὺς πρώτους ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρπούς· ἐντὸς τῆς ἀρχαίας σεσαθρωμένης κοινωνίας διεπλάσθη κοινωνία νέα ἐρρωμενεστέρα· εἰς τὸν θρόνον ἀνέβησαν ἄνδρες διαπρέποντες ἐπὶ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἱκανότητι· ὥστε ἀνεχαιτίσθη ἡ πτῶσις τοῦ κράτους ἐπὶ τρεῖς ὅλας σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας. Ἐπὶ τέλους κατελύθη μὲν τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος, ἀλλὰ τὸ ἀνατολικόν, τὸ ἀπαρτισθὲν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων χωρῶν αἵτινες πρωιμώτατα συνέδεσαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ καὶ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατὰ πρῶτον ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὡς ἂν μὴ ἤρκουν αἱ ἄλλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐπῆλθεν ἐν αὐτῷ καὶ ἐμφύλιος ἀγὼν περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος· διότι, μετὰ τὸν ἐν ἔτει 192 θάνατον τοῦ Κομμόδου, ἀναξίου υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντωνίνου τοῦ φιλοσόφου, ἤρισαν περὶ τῆς ἀρχῆς πέντε ἄνδρες, ὧν κατίσχυσε μὲν ἐπὶ τέλους ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος, ἀλλ' ἀφοῦ τὸ κράτος ἐσείσθη ἐκ θεμελίων. Ὀλίγα τινὰ θέλουσι δώσει ἔννοιαν ἀποχρῶσαν τῶν ὀλεθρίων τούτων γεγονότων. Τῷόντι ὁ ἀγὼν οὗτος διεξήχθη ἐν μέρει εἰς τὴν Ἀνατολήν, μεταξὺ τοῦ Σεβήρου καὶ τοῦ ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ Πεσκεννίου Νίγρου, ὅστις, ἐν Συρίᾳ ἀναγορευθείς, προσῳκειώθη τὴν Θρᾴκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἔπαθον αἱ χῶραι αὗται οὐ μικρόν, ἰδίως δὲ ἐστερήθησαν ἑνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτῶν προμαχώνων, τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου πόλεως τοῦ Βυζαντίου. Πρῶτον ὁ Πεσκέννιος Νίγρος, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀρχὴν αὐτοῦ, πολλοὺς ἐθανάτωσεν ἄνδρας. Ἔπειτα δὲ ὁ Σεβῆρος, γενόμενος κύριος τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ἐπιμόνως ὑπὲρ τοῦ Νίγρου ὑπερμαχήσαντος, ἀφοῦ ἐθανάτωσε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας, κατέλυσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν ἣν πρὸ αὐτοῦ ἐνέμετο ἡ λαμπρὰ ἐκείνη πόλις, κατέβαλε τὰ τείχη αὐτῆς καὶ δημεύσας τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν ἐχάρισεν αὐτήν τε καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν εἰς τοὺς Περινθίους, οἵτινες ἐνέμοντο ἤδη ταῦτα πάντα ὡς ἴδιον κτῆμα. Καὶ ἀνέκτησε μὲν μετ' οὐ πολὺ τὸ Βυζάντιον τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν προτέραν ἰσχύν, μέχρις οὗ, μετὰ γενεὰς τέσσαρας, διὰ παραδόξου οἰκονομίας τῆς Προνοίας, ἕτερος αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τῶν περάτων τῆς Βρεταννίας ὁρμώμενος, ἦλθε καὶ ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου πόλιν μεγάλην,

ἐπώνυμον ἑαυτοῦ, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ ἡ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Λέγεται δὲ καὶ περὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς πρωτευούσης ταύτης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὅτι ὁ Σεβῆρος, ἐπειδὴ νέος ἔτι ὢν δυσηρεστήθη κατὰ τὴν ἐνταῦθα διατριβήν, ἄγνωστον τίνος ἕνεκα, ἔπειτα βασιλεύσας ἠλάττωσε τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλεως προνόμια. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐπὶ Σεβήρου καὶ Νίγρου γενόμενα· μετ' οὐ πολὺ δέ, ἐπὶ Καρακάλλα, τοῦ ὀλεθρίου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (1) (211—218), ἔλαβον πλείονα ἔκτασιν αἱ τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν ἐπιδρομαί· καὶ συνέβαινον μὲν αὗται ἔτι ἐκτὸς ἢ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου ἀλλ' αἷμα ἑλληνικὸν τῶν μεσημβρινωτάτων ἑλληνικῶν χωρῶν ἐχύνετο ἔκτοτε ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, διότι ῥητῶς ἱστορεῖται ὅτι ὁ Καρακάλλας προσήγαγεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον λεγεῶνας ἱκανοὺς νέους Σπαρτιάτας, ἐξ ὧν ἐσχημάτισε δύο λόχους, τὸν Λακωνικὸν καὶ τὸν Πιτανάτην (2).

Ἤρχισαν δὲ νὰ ἐμβάλλωσιν ἐπιμονώτερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἄραβος τὸ γένος (244—249). Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐτέλει ἐν Ῥώμῃ λαμπρῶς τὸ χιλιοστὸν ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς ἔτος, ὅτε μοῖρα τῶν Γότθων ἐμβαλοῦσα ἀκωλύτως εἰς Δακίαν διεπέρασε τὸν Ἴστρον καὶ λεηλατήσασα Μοισίαν καὶ Θρᾴκην προῆλθε μέχρι Μαρκιανουπόλεως, τῆς πρωτευούσης τῆς κάτω Μοισίας. Ἐφάπαξ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ τότε καλουμένη Μοισία περιελάμβανε τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Διῃρεῖτο δὲ εἰς δύο, τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω Μοισίαν, ἐξ ὧν διὰ τῆς πρώτης ἐνόουν τὰ δυτικώτερα, διὰ δὲ τῆς δευτέρας τὰ ἀνατολικώτερα τῆς χώρας ἐκείνης τμήματα. Μαρκιανούπολις δὲ ἦτο κατά τινας τὸ σημερινὸν Ἰμερτγέ (3). Μετὰ μακρὰν λοιπὸν τῆς Μαρκιανουπόλεως ὑπὸ τῶν Γότθων πολιορκίαν οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσωσι διὰ χρημάτων πολλῶν τὴν τῶν βαρβάρων ἀναχώρησιν, διότι ὁ στρατὸς ὁ ἐπελθὼν εἰς Μοισίαν ὑπὸ Φίλιππον οὐδὲν φαίνεται πράξας πρὸς

---

(1) Ἴδε ἱστορ. Hertzberg μετάφρ. ἡμετ. Τόμ. Β' σελ. 518. Ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἀλλ' ὢν ἤδη ἐν τιμῇ καὶ ἀξιώματι ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου διατρίψας παροδικῶς ἐν Ἀθήναις χάριν σπουδῶν εἶχεν ὑποστῇ προσβολήν τινα ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ μνησίκακος Ἀφρικανὸς ἐκδικούμενος διὰ τοῦτο μετὰ πολλὰ ἔτη τοὺς Ἀθηναίους ὡς αὐτοκράτωρ ἠλάττωσε τὰ δικαιώματα καὶ τὰς προνομίας τῆς πόλεως.

(2) Πρὸ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Λακωνικοῦ (τοῦ ἐξ ἐλευθερολακώνων πάντως συγκειμένου) καὶ τοῦ Πιτανάτου λόχου εἶχε σχηματίσει ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ τὴν φάλαγγα τὴν μακεδονικὴν ἐκ νεαρῶν Μακεδόνων. Εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς φάλαγγος προέβη ὁ Καρακάλλας ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ οἴκου Σεπτιμίου Σεβήρου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ λατρείας, ἥτις μετεδόθη κληρονομικῶς καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ. Ἡ φάλαγξ ἡ μακεδονικὴ ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος «φάλαγξ Ἀλεξάνδρου». Ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἀλεξανδρολατρείας τοῦ οἴκου ὁ τῷ 222 μ. Χ. αὐτοκράτωρ γενόμενος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου Μᾶρκος Οὐαλέριος υἱὸς τοῦ Γεσίου καὶ τῆς Ἰουλίας Μαμμαίας, υἱοθετηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐλαγαβάλου ἢ (Ἡλιογαβάλου) ἐκλήθη Ἀλέξανδρος ἐκ γενετῆς ὡς γεννηθεὶς ἐν Ἄρκῃ (Καισαρείᾳ) τῆς Φοινίκης, ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ τῷ καθιερωθέντι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅπου εἶχον μεταβῆ οἱ γονεῖς αὐτοῦ πρὸς πανηγυρικὴν τέλεσιν τῆς νεκρωσίμου ἑορτῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ ἵδρυσις φάλαγγος καὶ Λακωνικοῦ καὶ Πιτανάτου λόχου ἦσαν συμπτώματα τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ βίου. Σύμπτωμα τοιοῦτον εἶναι ὁ ἀκραιφνὴς φιλελληνισμὸς τῆς πεπαιδευμένης αὐτοκρατείρας Ἰουλίας Σεβαστῆς (Ἰουλίας Δόμνας, I. Domna) γυναικὸς τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, διαγούσης τὰς ὥρας τῆς σχολῆς ἀσμένως ἐν κύκλῳ ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Καρακάλλα κηρυχθεῖσα τῷ 214 ἰσοπολιτεία ἐν ὅλῳ τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, καθ' ἣν πάντες οἱ ἐλεύθεροι ὑπήκοοι τοῦ κράτους ἐλάμβανον δικαιώματα ῥωμαίου πολίτου, καίπερ μὴ προερχο-

σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι δι' ἀνάνδρου προδοσίας τὴν ἰδίαν ἐζήτησε σωτηρίαν. Οἱ δὲ Γότθοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς γενικῆς ἀναρχίας ἥτις ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλίππου, ἐπανέλαβον τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς δύο διηρημένοι μοίρας κατεπλημμύρισαν τὰς πεδιάδας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας. Τὸ κύριον αὐτῶν σῶμα, συγκείμενον ἐξ 70.000 Γερμανῶν καὶ Σαρματῶν, εἶχεν ἤθη προελάσει μέχρι Νικοπόλεως τῆς ἐν Μοισίᾳ, ὅτε ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ Δέκιος μετὰ στρατοῦ ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τῶν βαρβάρων πρόοδον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις διέταξε τὸν τότε ἀνθύπατον 'Αχαΐας Μεσάλαν νὰ δώσῃ διακοσίους στρατιώτας ἐκ Δαρδανίας, 100 ὁπλίτας, 100 ἱππεῖς, 60 κρῆτας τοξότας καὶ 1.000 καλῶς ὡπλισμένους νεωτέρους πολεμιστὰς εἰς τὸν χιλίαρχον Κλαύδιον, τὸν ὁποῖον ἔπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ ρητῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ προφυλάξῃ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε δῆλον ἐκ τούτου ὅτι ὁ Δέκιος ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἡ κυρίως Ἑλλὰς κινδυνεύσῃ ἔκτοτε νὰ πάθῃ ὅ,τι μετ' ὀλίγους ἐνιαυτοὺς ἔπαθε τῳόντι. Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ ὑποπτεύῃ τοιοῦτό τι ὁ αὐτοκράτωρ, διότι, ἐμφανισθέντος αὐτοῦ ἐν Μοισίᾳ, οἱ Γότθοι δὲν ὠπισθοδρόμησαν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας τραπέντες πρὸς μεσημβρίαν καὶ διαβάντες τὸν Αἷμον προήλασαν εἰς Θρᾴκην. Συνεκροτήθη μὲν περὶ Φιλιππούπολιν πρὸς αὐτοὺς μάχη ἐναγώνιος, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἡττῶνται οἱ Ρωμαῖοι, οἱ δὲ βάρβαροι κυριεύουσιν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν τότε ἱστορικῶν, οἵτινες ὅμως εἶναι συνήθως ὁπωσοῦν ὑπερβολικοί, θυσιάζουσιν 100.000 ψυχὰς κατὰ τὴν ἅλωσιν ταύτην. Μετ' ὀλίγον ὁ Δέκιος προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ὑποστρατήγων πίπτει αὐτὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δευτέραν μάχην, συγκροτηθεῖσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 251. Ὁ δὲ αἰσχρὸς αὐτοῦ προδότης καὶ διάδοχος Γάλλος, ὑποσχόμενος εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, μόλις πείθει αὐτοὺς νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συνεπαγόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν ἄλλην λείαν.

Ἡ ἐπονείδιστος αὕτη σύμβασις δὲν ἐπήνεγκεν εἰμὴ ὀλίγων μόνον μηνῶν ἀναψυχήν, ἐπῆλθον δὲ τάχιστα συμφοραὶ νέαι οἵας οὐδέποτε ἔτι εἶχε πάθει τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. 'Αναρίθμητα βαρβάρων στίφη, Γότθοι, Βορανοί, Οὐρουγοῦνδοι, Κάρποι, Αἴρουλοι, γενικώτερον Σκύθαι ἐπονομαζόμενοι, κατέκλυσαν, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Γάλλου, τὴν 'Ιλλυρίαν, τὴν Μοισίαν, τὴν Θρᾴκην, προέβησαν ληστεύοντες μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου πόντου (1), ἀπεβιβάσθησαν διὰ χιλιάδων μικρῶν πλοιαρίων εἰς πολλὰ τῆς μικρᾶς 'Ασίας παράλια καὶ ἔφθασαν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ὁ στρατηγὸς Αἰμιλιανὸς διὰ μάχης φονικωτάτης, ἐν Μοισίᾳ συγκροτηθείσης (253), κατατροπώσας τοὺς βαρβάρους τούτους, σῴζει πάλιν τὰς χώρας ἐκείνας ἀπ' αὐτῶν. 'Αλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ (253—260) ἐπισκήπτουσιν οὗτοι αὖθις, διελαύνουσιν ἀκωλύτως διὰ πάσης τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἀπειλοῦσιν αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν Θεσσαλονίκην, ὥστε καὶ ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἀναγκάζεται πάλιν νὰ παρασκευασθῇ ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς φοβεροὺς τούτους πολεμίους. Κοινὴ στρατιὰ τῶν

μένη ἀπ' εὐθείας ἀπὸ φιλελληνικῶν ῥοπῶν, ἀλλ' ἀποταμιευτικῶν καὶ χρηματιστικῶν ἐλατηρίων, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἰδίως ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι τοῦ κράτους καὶ προητοίμασε τὴν ἐν 'Ανατολῇ μετάστασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἑλληνικήν.

(3) Ἡ Μαρκιανούπολις κατ' ἄλλους ἔκειτο ἐν τῇ θέσει τῆς ὕστερον Πρεσθλαύας (νῦν Σοῦμλα).

(1) 'Αλλ' οἱ Γότθοι ἐπήρχοντο ἀκριβῶς κατὰ θάλασσαν, ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῶν βορείων τοῦ Εὐξείνου πόντου.

ἑλληνικῶν πολιτειῶν κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμελήθησαν τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους αὐτῶν, μηδεμιᾶς ἀξιωθέντος φροντίδος ἐξ ὅτου ὁ Σύλλας διέφθειρεν αὐτό, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι διετείχισαν τὸν Ἰσθμὸν ἀπὸ Λεχαίου μέχρι Κεγχρεῶν. Ἀπὸ τῆς Ρώμης οὐδεμία σχεδὸν προσεδοκᾶτο ἐπικουρία, αἱ δὲ οἴκοθεν αὗται γενόμεναι προπαρασκευαὶ μαρτυροῦσιν ὅτι, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἠλλοιώθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὁσονδήποτε ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ ἂν ἀπέβαλε πᾶσαν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν, ἔσῳζεν ὅμως τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν οἰκιῶν.

Καὶ τότε μὲν οἱ Γότθοι δὲν προήλασαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκπολιορκήσωσι τὴν Θεσσαλονίκην ἀνέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια, ἐπαναλαμβάνοντες κατ' ἔτος τὰς ἐπιδρομάς, ἀλλ' ἐπήρχοντο ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν μᾶλλον, οὐχὶ ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἄλλα βαρβάρων στίφη, ὠφελούμενα ἀπὸ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξασθένησιν τοῦ βοσπορίου κράτους καὶ μεταχειριζόμενα τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ναύτας αὐτοῦ, ἐπέπεσον εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνίδας πόλεις, ἐκυρίευσαν τὴν Πιτυοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, κατέστρεψαν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα, ἐξεπόρθησαν τὴν πέριξ χώραν καὶ ἐπέστρεψαν συνεπαγόμενα ἅπασαν τὴν λείαν. Ἄλλοι δὲ πάλιν πολέμιοι κατελθόντες διὰ ξηρᾶς παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν μέχρι Βυζαντίου διεπεραιώθησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ ἁλιευτικῶν πλοιαρίων εἰς Χαλκηδόνα καὶ τρέψαντες τὰ ἐκεῖ σταθμεύοντα ρωμαϊκὰ τάγματα ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν. Μεθ' ὃ προσέβαλον καὶ ἐλεηλάτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Νικομήδειαν, τὴν Νίκαιαν, τὴν Κίον, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Προῦσαν· οὐδὲ ἐσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἡ Κύζικος εἰμὴ διότι, πλημμυρήσαντος εὐτυχῶς τοῦ ποταμοῦ Ρυνδάκου, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ περάσωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἐμπρήσαντες τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ παραλαβόντες τὰ λάφυρα ἐπανῆλθον οἴκαδε. Καὶ ἔθυον οὕτω καὶ ἐλῄστευον ἀκωλύτως σχεδόν, διότι ὁ μὲν Οὐαλεριανὸς ᾐχμαλωτεύετο συγχρόνως εἰς τὸν κατὰ Σαπὼρ πόλεμον (βασιλέως τοῦ νέου περσικοῦ κράτους, τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς τῶν Πάρθων ἀρχῆς κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστὸν προκύψαντος), ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐαλεριανοῦ Γαλλιηνός, ὁ συμβασιλεύσας μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἤδη μόνος παραμείνας κύριος τοῦ κράτους, ἢ ἠγωνίζετο πρὸς ἕτερα γερμανικὰ φῦλα ἀπὸ τοῦ Ρήνου ἐμβαλόντα, ἢ κατέτριβε τὸν χρόνον ἐν Ρώμῃ περὶ τόπους καὶ θεάματα, ἢ ὑπὸ δεινῶν ἀπησχολεῖτο στάσεων. Ὁ Γαλλιηνὸς δὲν ἦτο ἀνὴρ ἀπεστερημένος πάσης ἀξίας, ἰδίως ἦτο λόγιος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ὅθεν καὶ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐξαίρετον ἔδειξεν εὔνοιαν, διότι ἐλθὼν ἐνταῦθα ἔλαβε τὸ τοῦ ἄρχοντος ἐπωνύμου ἀξίωμα, κατετάχθη μεταξὺ τῶν ἀρεοπαγιτῶν καὶ ἐν γένει προσηνέχθη ὡς ἔγκριτος πολίτης ἀθηναῖος μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' αἱ τιμαὶ αὗται δὲν ἤρκουν ἵνα σώσωσι τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ ὁσημέραι προσεγγίζοντος κινδύνου. Ὁ Γαλλιηνὸς ἔλαβε μέν, ὡς φαίνεται, καὶ πρόνοιάν τινα περὶ τοῦ κινδύνου τούτου· γνωρίζομεν λ. χ. ὅτι ἔπεμψε τὸν μηχανικὸν Κλεόδαμον ἵνα ὀχυρώσῃ τὰς ἑλληνίδας πόλεις καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν προπολεμήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἐλαχίστην δύναμιν, διότι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀπησχολεῖτο, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων ἄλλων πολεμίων ὅσοι πανταχόθεν περιεστοίχιζον τὸ κράτος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει· διότι, ἅμα ἐκλιπόντος τοῦ Οὐαλεριανοῦ, προέκυψαν εἰς μέσον ἐννεακαίδεκα ἀνταγωνισταὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ, ὥστε τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἐντελῆ παραλυσίαν (1).

(1) Ἐννέα καὶ δέκα ἦσαν οἱ τοιοῦτοι αὐτοκράτορες. Τὴν βραχεῖαν ταύτην περίοδον τῶν

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι κατὰ τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς τοῦ Γαλλιηνοῦ βασιλείας (267) νέα Γότθων στίφη, ἐπιβάντα ἐπὶ πεντακοσίων πλοίων καὶ διαπλεύσαντα τὴν Μαιώτιδα λίμνην καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, ἐνέβαλον εἰς τὸν θρᾳκικὸν Βόσπορον, κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, καίτοι πολεμηθέντα κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ Κλεοδάμου, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ ρωμαίου Οὐενεριανοῦ, εἰσέπλευσαν ἔπειτα εἰς τὴν Προποντίδα, κατέστρεψαν ἐνταῦθα τὴν περιφανῆ Κύζικον, διεπέρασαν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Λῆμνον καὶ εἰς Σκῦρον καὶ ἐντεῦθεν, διαιρεθέντα εἰς πολλὰς μοίρας, ἐπέπεσον εἰς ὅλα τὰ μεσημβρινώτερα ἑλληνικὰ παράλια. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν προσέβαλον τότε τήν τε Ἀττικὴν καὶ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου μέρη, προελάσαντα καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ λεηλατήσαντα καὶ ἐμπρήσαντα, ὡς ἀορίστως ὁπωσοῦν ἱστορεῖται, Κόρινθον, Σπάρτην, Ἄργος, Τεγέαν. Αὗται αἱ Ἀθῆναι, καίτοι πρὸ ὀλίγου ὀχυρωθεῖσαι ὑπὸ Κλεοδάμου, δὲν διέφυγον ἤδη τὴν ἅλωσιν· οἱ Γότθοι, ἅμα ἀπεβιβάσθησαν εἰς Πειραιᾶ, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου κύριοι καὶ τῆς ἄνω πόλεως, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς καταπλήξεως ἣν ἐπροξένησεν ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους οἵτινες οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ προπάτορες αὐτῶν ἐπὶ 300 καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδένα εἶδον πολέμιον. Ὁποίας ζημίας ἐπήγαγεν ἡ ἅλωσις αὕτη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἐν γένει λέγεται ὅτι πολλὴ ὑπῆρξεν ἡ σφαγή, καὶ ἡ λεηλασία, καὶ ἡ καταστροφή. Προστίθεται μάλιστα ὅτι καὶ αἱ βιβλιοθῆκαι ἐκινδύνευσαν καὶ ὅτι οἱ βάρβαροι ἡτοιμάσθησαν νὰ καταπυρπολήσωσιν ἄπειρα πολύτιμα χειρόγραφα, ὅτε εἷς τῶν συνεταίρων ἀπέτρεψεν αὐτοὺς τοῦ ἔργου, παρατηρήσας ὅτι καλὸν εἶναι νὰ μείνωσι τὰ βιβλία ἐκεῖνα, διότι, ἐνόσῳ οἱ Ἕλληνες ἀσχολοῦνται περὶ ταῦτα, ἀμελοῦσι τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν καὶ γίνονται μᾶλλον εὐχείρωτοι (2). Καὶ τοῦτο μὲν ὑπολαμβάνεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὡς εὐφυὲς ἐπινόημα μεταγενεστέρου τινὸς σοφιστοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἂν πραγματικῶς ἐρρήθη ὑπὸ γότθου ἀνδρός, μετ' ὀλίγον ἔλαβον οὗτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν πεῖραν ἀσφαλῆ τοῦ ὅτι ἡ παιδεία, ἡ ἀληθὴς παιδεία, παράγει αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἱκανὰ νὰ κατισχύσωσι τῶν φοβερωτέρων πολεμίων.

Τφόντι κατεῖχε τότε ἐν Ἀθήναις τὴν βασιλέως ἢ τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἀνὴρ λόγιος, ὁ ἱστοριογράφος Δέξιππος. Ἐνῷ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐλεηλάτουν τὴν πόλιν καὶ τὴν ὕπαιθρον χώραν, οὗτος ἤθροισε περὶ αὐτὸν δισχιλίους περίπου πολίτας ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς πόλεως φυγόντων, καί, καταλαβὼν ὀχυράς τινας περὶ τὸν ἐλαιῶνα καὶ τὰ ὄρη θέσεις, ἐζήτησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς ἀπηλπισμένους ἐκείνους ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἀγωνισθῶσι περὶ τῶν ὅλων. Ὁ Δέξιππος, ὅστις ἔγραψε διάφορα ἱστορικὰ ἔργα, «τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον», «Χρονικὴν ἱστορίαν», καὶ «Σκυθικά», ἐπραγματεύθη ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ τὰ κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον· κατὰ δυστυχίαν ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ δὲν περιεσώθησαν εἰμὴ ἐλάχι-

---

πολλῶν αὐτοκρατόρων ἐκάλεσαν οἱ ρωμαῖοι ἱστοριογράφοι περίοδον τῶν τ ρ ι ά κ ο ν τ α τ υ ρ ά ν ν ω ν· ὅλως ἀστόχως· διότι οἱ πλεῖστοι τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ἐξ ἀνάγκης καὶ πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους ἐλάμβανον τὴν ἀρχὴν καθ' ὃν χρόνον ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ πανταχόθεν ὑπὸ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν κατακλυζομένου κράτους. Μεταξὺ τῶν τοιούτων αὐτοκρατόρων ὀνομαστότατος ἦν ὁ ἄραψ φύλαρχος τῆς ἐν τῇ συριακῇ ἐρήμῳ παλμυρηνῆς ὀάσεως Ὀδέναθος, ἀναγνωρισθεὶς συνάρχων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλιηνοῦ καὶ καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ, τὴν περίφημον Ζ η ν ο β ί α ν, ἧς πρωτοσύμβουλος ἦν ὁ ἕλλην ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος Λογγῖνος ὁ ἀθηναῖος.

(2) Ἀλλ' ἡ Ἀκρόπολις φαίνεται ὅτι δὲν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων.

στά τινα μέρη καὶ ταῦτα δεινῶς ἠκρωτηριασμένα. Ἰδοὺ δὲ ποίαν περὶ τῶν Σκυθικῶν ἰδίως ἐκφέρει γνώμην ὁ Φώτιος, ὅστις διεξῆλθε τὸ ἔργον ὁλόκληρον· γνώμην ὁπωσοῦν ἀντιφατικὴν καὶ πομπικὴν περὶ τὸν ἔπαινον· «Ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Σκυθικά, ἐν οἷς αἱ Ρωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται μάχαι τε πρὸς ἀλλήλους καὶ λοιπαὶ ἀξιόλογοι πράξεις. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιώματι χαίρων, καί, ὡς ἄν τις εἴποι, ἄλλος μετά τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστά γε ἐν ταῖς σκυθικαῖς ἱστορίαις». Περιῆλθε μὲν εἰς ἡμᾶς ὁ λόγος δι' οὗ ὁ Δέξιππος ἠγωνίσθη νὰ καταπείσῃ τοὺς συμπολίτας νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἐσπαρμένων ἀνὰ τὴν χώραν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ οὗτος σφόδρα ἐφθαρμένος. Οὐδὲν ἧττον θέλομεν παραθέσει ἐνταῦθα τὰ μᾶλλον ἀκέραια διατηρηθέντα ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἵνα δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἔννοιαν τοῦ φρονήματος τὸ ὁποῖον ἔσῳζον εἰσέτι γενναῖαί τινες ψυχαὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν πόλει.

«Καὶ καρτερίᾳ οἱ πόλεμοι μᾶλλον ἢ πλήθει κρίνονται, εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἡμῖν δύναμίς τε οὐ φαύλη (δισχίλιοι γὰρ οἱ σύμπαντες ἠθροίσθημεν), καὶ τὸ χωρίον ἐρυμνότατον, ὅθεν ὁρμωμένους χρὴ τοὺς πολεμίους κακοῦν σποράσι τε ἐπιτιθεμένους καὶ τὰς παρόδους αὐτῶν ἐνεδρεύοντας· ἐξ ὧν κρατοῦσι μὲν ἡμῖν τῷ τρόπῳ τούτῳ ῥώμη ἔσται, καὶ δέος οὐ μέτριον παρέξομεν τοῖς ἐναντίοις· συνισταμένων δὲ ἀντιστησόμεθα, προτείχισμα τῶν ὅπλων οὐ φαῦλον τὸ ἐρυμνὸν τοῦ χωρίου καὶ τήνδε τὴν ὕλην ἔχοντες. Οἵ τε ἐναντίοι ἐκ διαφόρων προβάλλοντες οἷα οὐ πάντῃ καταφανέσι ταράξονται, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἴσῳ τρόπῳ τοῖς πρόσθεν πολεμήσουσι, τάξιν τε αὐτῶν λύοντες καὶ οὔθ' ὅπου τὰ τοξεύματα καὶ ἀκόντια μετιέναι χρὴ εἰδότες, καὶ τῶν τε ἀφιεμένων ἀτυχήσουσι καὶ ὑφ' ὑμῶν ἔτι μᾶλλον κακώσονται. Ἡμεῖς τε τῇ ὕλῃ πεφραγμένοι ἐπίσκοπα καὶ ἐξ ὑπερδεξίων μεθήσομεν καὶ ἀσφαλέστεροι μὲν ἐς τὸ δρᾶν ἐσόμεθα, οὐ ῥᾷστοι δὲ βλάπτεσθαι. Περὶ δὲ αὖ τῆς ὁμόθεν μάχης, εἰ δὴ καὶ αὐτῆς δεῆσαι, ἐκεῖνο χρὴ λογίζεσθαι, ὡς οἱ μέγιστοι κίνδυνοι μεγίστας καὶ προθυμίας παρέχονται, καὶ ἐν τῷ ἀπόρῳ τῆς σωτηρίας ἡ ἀντίστασις ἑτοιμοτέρα, καὶ πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐξέβη, βιαζομένων τε ὑπὲρ τοῦ ἀμηχάνου καὶ ἀμυνομένων ὑπὲρ τῶν σπουδῆς ἀξίων τιμωρίας ἐλπίδι. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ὅτῳ ἂν πρὸ ἡμῶν μείζους γένοιντο ὑποθέσεις τῆς ἀγανακτήσεως, οἷα δὴ γενῶν τῶν ἡμετέρων καὶ πόλεως ὑπὸ τῶν ἐναντίων κατεσχημένης. Συνεπίθοιντο δὲ ἂν αὐτοῖς καὶ ὅσοι ἀνάγκῃ ἄκοντες συστρατεύουσιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν ἔφοδον αἴσθοιντο ἐλευθερίας τῆς σφετέρας ἐλπίδι».

«Πυνθάνομαι δὲ καὶ τὴν βασιλέως δύναμιν τὴν ναυτικὴν οὐχ ἑκὰς εἶναι ἀρήξουσαν ἡμῖν ἢ συνταχθέντας συνεισβαλεῖν κράτιστα. Καὶ ἐπὶ τῷδε ἡγοῦμαι ὡς καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐς τὸ αὐτὸ τοῦτο πρόθυμον ἐπάξομεν. Αὐτὸς δὲ δὴ ὧν οὐκ ἔξω κινδύνου οὐδὲ εὐτυχέστερον πράττων ἐπὶ ταῦτα ἵεμαι, ἀρετῆς ἐπιθυμῶν καὶ διακινδυνεύων, τὰ τιμιώτατα δὲ θέλων περιποιήσασθαι καὶ ἐς ἐμαυτὸν μὴ καταλῦσαι τῆς πόλεως τὴν ἀξίωσιν. Καὶ παραινῶ ὧδε γινώσκειν. Ἔπεισι μὲν ἡ τελευτὴ πάντας ἀνθρώπους καταλῦσαι τὸν βίον, ἐν τοῖς περὶ τῆς πατρίδος ἀγῶσιν ἆθλον κάλλιστον καὶ δόξαν ἀίδιον φέρων. . . »

«Συστήσεσθαι δὲ ἡμῖν καὶ ἐκ τῆς τύχης τὸ εἰκὸς ἄγει. Ἥ τε γὰρ ὑπόθεσις δικαιοτάτη, καθ' ἣν ἀμυνούμεθα τοὺς προαδικήσαντας. καὶ τὸ δαιμόνιον ταύτῃ ὡς ἐπὶ πολὺ βραβεύει τὰ ἀνθρώπεια, προθυμότατον ὂν συμφορὰς ἐλαττῶσαι καὶ ἐς τὰ ἀμείνω συνάρασθαι. Καλὸν δὴ γνωρίσαι τὸ πάτριον ἡμῶν σχῆμα, καὶ αὐτοὺς τοῖς Ἕλλησιν ἀρετῆς καὶ ἐλευθερίας γενέσθαι παράδειγμα, καὶ παρά τε τοῖς οὖσι καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις εὐκλείας ἀειμνήστου μετασχεῖν, ἔργῳ δεικνύοντας, ὡς καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων οὐχ ἥττηται. Σύνθημα δὲ τοῦ πολέμου παῖδας καὶ τὰ φίλτατα ποιησά-

μενοι καὶ τὸ ταῦτα διασώσασθαι, ἐς τὴν ἀντίστασιν συνταττώμεθα, θεοὺς ἐφόρους ἀρωγοὺς ἐπικαλεσάμενοι».

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἐλάλησεν ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· οἱ δέ, θαρρήσαντες ἤδη, ἀπήτησαν νὰ φέρῃ αὐτοὺς ἀμέσως κατὰ τῶν πολεμίων. Τὰ καθέκαστα τοῦ ἐπελθόντος ἀγῶνος ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἐν γένει μόνον ἠξεύρομεν ὅτι ὁ Δέξιππος διήρεσε τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα, ἐνεδρεύσαντα εἰς δυσχωρίας τινάς, κατέστρεψαν πλείστους πολεμίους. Πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμβαλόντες ἀδοκήτως οἱ περὶ Δέξιππον ἄλλους μὲν τῶν βαρβάρων ἀμερίμνως κραιπαλοῦντας ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐξέβαλον τῆς πόλεως. Ὁπωσδήποτε οἱ Γότθοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἀττικήν, καὶ οἱ διασωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐν μέρει μὲν ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα, ἐν μέρει δὲ ἔφυγον διὰ ξηρᾶς, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἁπανταχόθεν ἤδη ἐξεγερθέντων Ἑλλήνων, εἰς Βοιωτίαν τε καὶ Ἀκαρνανίαν μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου.

Ὁ Γαλλιηνός

(ἐπὶ χαλκοῦ μετταλλίου)

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβιβάσθησαν ἀλληλοδιαδόχως δύο ρωμαϊκοὶ στρατοί, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ὁ δὲ ὑπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα Γαλλιηνὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, διότι, ἐνῷ ἡ προμνημονευθεῖσα μοῖρα τῶν βαρβάρων ἐπετέθη ἀπὸ θαλάσσης, ἑτέρα Γότθων μοῖρα εἰσβαλοῦσα εἰς Ἰλλυρίαν προήλασεν ἐκεῖθεν, διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, μέχρι Θεσσαλονίκης. Ὅθεν οἵ τε ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος φεύγοντες βάρβαροι. καὶ οἱ ἀπὸ βορρᾶ διὰ ξηρᾶς ἐπιδραμόντες παντελῶς ἤδη κατετροπώθησαν. Ἀλλ' ἔτι ἀγωνιζομένου τοῦ Γαλλιηνοῦ πρὸς τοὺς Γότθους ἀνηγγέλθη αὐτῷ ἡ περὶ Μεδιόλανον ἀποστασία τοῦ ἱππάρχου Αὐριόλου, ὥστε ἐδέησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἐπέτρεψε δὲ τὸν κατὰ τὴν Ἰλλυρίαν ἀγῶνα εἰς τὸν Μαρκιανόν, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου οὐ μόνον ἀπήλλαξε τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀπὸ τῆς πληγῆς τῶν βαρβάρων ἀλλά, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν ἐπανειλημμένως ἐνέβαλεν. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Γότθοι ὅσοι διὰ θαλάσσης ἐτράπησαν ἐξ Ἑλλάδος πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον ἵνα ἐκεῖθεν ἀνακάμψωσιν οἴκαδε κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ ρωμαίου ναυάρχου Οὐενεριανοῦ, τοῦ ὁποίου μνεία ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς ἐν ἔτει 267 γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, καθ' ἣν τὸ πρῶτον προσεβλήθη ἡ κυρίως Ἑλλὰς ὑπὸ τῶν βορείων ἐκείνων βαρβάρων. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς ἐκπλαγέντες, ἔδειξαν ὅμως ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶχον ἀποβάλει ἔτι καθ' ὁλοκληρίαν τὰς ἀρετὰς τῶν πολυυμνήτων αὐτῶν προπατόρων. Ἐτίμησαν δὲ πολυειδῶς τὸν καλὸν κἀγαθὸν Δέξιππον, εἰς ὃν κυρίως ὠφείλετο ἡ τῶν Γότθων κατατρόπωσις, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ ἀνδρὸς ἐπισήμως νὰ ἐγείρωσιν αὐτῷ εἰκόνα φέρουσαν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον, περισωθὲν εἰς ἡμᾶς, παραθέτομεν ἐνταῦθα διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται ἀριδήλως ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ὑφίσταται ἔτι ἀκέραιον τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηνῶν πολίτευμα, μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου. καὶ τῆς βουλῆς, καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχῶν καὶ πανηγύρεων καὶ τελετῶν. Ἕτερον ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ εἶναι ὅτι ἡ τότε βουλὴ συνέκειτο ἐξ 750 ἀνδρῶν, πλειοτέρων δηλαδὴ ἢ ἄλλοτέ ποτε. Οὐδὲν ἧττον δὲ παράδοξον θέλει εὕρει ὁ ἀναγνώστης ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐξυμνεῖ τὸν

Δέξιππον ὡς ῥήτορα ἰδίως καὶ συγγραφέα μὴ ἐνδιατρίψαν περὶ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἀλλ' ἴσως αὐτὸς ὁ Δέξιππος μετριοφρονῶν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς νὰ ὁμιλήσωσι περὶ τοῦ κατορθώματος ἐκείνου, νομίζων ὅτι, προπολεμήσας ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐξεπλήρωσε καθῆκον, μηδεμιᾶς δεόμενον ἐξαιρέτου τιμῆς. Τὸ δὲ πάντων ἐπὶ τοῦ προκειμένου σπουδαιότερον εἶναι τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν παρατηρηθέν, ὅτι, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἀπέβαλον τὴν ἀξίαν αὐτῶν οἱ πάτριοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θεσμοί, συνετέλουν ὅμως εἰς τὸ νὰ ὑποθάλπωσι τὸ ἱερὸν τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δὲν περιωρίζετο πάντοτε εἰς λόγους ἁπλοῦς ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ καὶ δι' ἔργων, ὡς ἤδη ἀπεδείχθη, ἐκυροῦτο. Εἶχε λοιπὸν τὸ ἐπίγραμμα ὡς ἑξῆς·

«Κατὰ τὸ ἐπερώτημα τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς καὶ τῆς βουλῆς τῶν ΨΝ΄ καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τὸν ἄρξαντα τὴν τοῦ βασιλέως ἐν Θεσμοθέταις ἀρχὴν καὶ ἄρξαντα τὴν ἐπώνυμον ἀρχήν, καὶ πανηγυριαρχήσαντα καὶ ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Παναθηναίων, οἴκοθεν ἱερέα παναγῆ, Πόπλιον Ἐρέννιον Δέξιππον Πτολεμαίου Ἕρμειον, τὸν ῥήτορα καὶ συγγραφέα, ἀρετῆς ἕνεκα οἱ παῖδες·

Ἀλκῇ καὶ μύθοισι καὶ ἐν βουλαῖσι κρατίστους
  Ἄνδρας ἀγακλειτοὺς γείνατο Κεκροπίη·
Ὧν ἕνα καὶ Δέξιππον, ὃς ἱστορίην ἐσαθρήσας
  Αἰῶνος δολιχὴν ἀτρεκέως ἔφρασεν.
Καὶ τὰ μὲν αὐτὸς ἐπεῖδε, τὰ δὲ ἐκ βίβλων ἀναλέξας
  Εὕρατο παντοίην ἱστορίης ἀτραπόν.
Ἦ μέγα κλεινὸς ἀνήρ, ὃς νοῦ ἄπο μυρίον ὄμμα
  Ἐκτείνας χρονίους πρήξιας ἐξέμαθεν.
Φήμη μὲν περίβωτος ἀν' Ἑλλάδα, τὴν ὁ νεανθὴς
  Αἶνος Δεξίππῳ δῶκεν ἐφ' ἱστορίῃ.
Τοὔνεκα δὴ καὶ παῖδες ἀγακλειτὸν γενετῆρα
  Μορφήεντα λίθον θῆκαν ἀμειβόμενοι».

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τὸ ἐγερθὲν εἰς τιμὴν ἀνδρὸς ἀποδείξαντος ὅτι δὲν εἶχεν ἐκλείψει πᾶσα ἠθικὴ ἀπὸ τοῦ ἔθνους δύναμις παραμυθεῖ μέχρι τινὸς διὰ τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπήνεγκεν ἡ γοτθικὴ ἐκείνη ἐπιδρομή· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ καταστροφαὶ αὗται ὑπῆρξαν μεγάλαι. Ἀλλὰ συνέβη τότε εἰς ἑτέραν τινὰ πόλιν καὶ χώραν ἑλληνικὴν συμφορὰ δεινή, ἣν ὀφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν. Εἴδομεν ὅτι οἱ ἀπὸ Ἑλλησπόντου καταπλεύσαντες Γότθοι προσέβαλον ἄλλοι ἄλλα ἑλληνικὰ παράλια. Μία λοιπὸν αὐτῶν μοῖρα, ἡ ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὁρμήσασα, κατεπυρπόλησε τότε ἐν Ἐφέσῳ τὸν πολυθρύλητον ἐκεῖνον τῆς Ἀρτέμιδος ναόν, ὅστις πολλάκις πρότερον καταστραφεὶς καὶ πολλάκις λαμπρότερος ἐκ τῆς τέφρας ἀνακύψας ἔμελλεν ἤδη διὰ παντὸς νὰ ἀφανισθῇ ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς οἰκουμένης ἠρείδετο ἐπὶ ἑκατὸν εἴκοσι κιόνων ἰωνικῆς τέχνης, ὧν ἑκάστη εἶχεν ἑξήκοντα ποδῶν ὕψος· καὶ συναπωλέσθησαν μετ' αὐτοῦ πλεῖστα ὅσα ἀριστοτεχνήματα, ἰδίως δὲ οὐκ ὀλίγα τῶν τοῦ Πραξιτέλους ἔργων.

Οὐδ' ἐβράδυναν νὰ ἐπανέλθωσιν οἱ βάρβαροι· διότι, δολοφονηθέντος τοῦ Γαλλιηνοῦ ἐν Μεδιολάνῳ τῷ 268, ἐπεχείρησαν, περὶ τὸ 270, νέαν μεγάλην κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔφοδον. Τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες ἀνδρῶν ἐνόπλων μετὰ γυναικῶν, καὶ παίδων, καὶ

δούλων, καὶ σκευῶν οἰκιακῶν, κατέπλευσαν, ἐπὶ δισχιλίων πλοίων, ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἀφοῦ ματαίως προσέβαλον τινὰς τῶν πόλεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας, ἀπέβαλον δὲ ἐν τῇ Προποντίδι, ἕνεκα τῆς ναυτικῆς αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητος, πολὺ ἀνθρώπων καὶ πλοίων πλῆθος [1]), εἰσῆλθον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ περιπλεύσαντες τὸν Ἄθω ἐπολιόρκουν ἤδη ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε, μαθόντες ἐπερχόμενον τὸν διάδοχον τοῦ Γαλλιηνοῦ Κλαύδιον, ἔσπευσαν νὰ λύσωσι τὰς πολιορκίας. Καὶ ὅσοι μὲν εἶχον ἀποβῆ εἰς τὴν ξηρὰν κατέλαβον ὀχυράν τινα θέσιν εἰς τὸ μεσογαιότερον τῆς χώρας, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν πλοίων εὑρισκόμενοι, καταβάντες πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη· ἀλλὰ πόλιν οὐδεμίαν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι, διότι ἔφθασαν αὗται ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ὀχυρωθῶσι καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι πολυειδῶς· ὅθεν περιωρίσθησαν ἤδη οἱ βάρβαροι εἰς τὸ νὰ λεηλατήσωσί που καί που τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ ν' ἀπαγάγωσι τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς εὑρισκομένους. Ἔπειτα δὲ ἐπανερχόμενοι ἐντεῦθεν ἐπεχείρησαν ἀποβάσεις τινὰς εἰς Κύπρον καὶ Ρόδον, ἀλλ' οὐδὲν λόγου ἄξιον εἰς τὰς νήσους ταύτας ἔπραξαν· οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἠφανίσθησαν, ἐν μέρει κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ καταδιώξαντος αὐτοὺς ρωμαϊκοῦ στόλου, ἐν μέρει ἀποθανόντες ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ, ὅστις, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ Γαλλιηνοῦ βασιλείας, δεινὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίας.

Δὲν ἀπέβη δὲ ὀλιγώτερον οἰκτρὰ ἡ τύχη τῶν βαρβάρων ἐκείνων ὅσοι εἶχον ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος, ἀφοῦ πολλάκις ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς διαφόρους περὶ Μαρκιανούπολιν συμπλοκάς, συνεκρότησε μάχην κρίσιμον περὶ Ναΐσσον τῆς ἄνω Μοισίας (τὴν σημερινὴν Νίσσαν), καθ' ἣν οἱ Γότθοι ὁλοσχερῶς κατετροπώθησαν. Τρισχίλιοι ἐξ αὐτῶν ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πεντακισμύριοι δι' ἐνέδρας ἐξωλοθρεύθησαν· ἅπας δὲ σχεδὸν ὁ λοιπὸς λαός, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες μετὰ πλείστων σκευῶν, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους, καὶ ἄλλοι μὲν κατετάχθησαν εἰς τὰ ρωμαϊκὰ τάγματα, ἄλλοι δὲ διεσπάρησαν ὡς ἄποικοι εἰς τὰς διαφόρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Οἱ δ' ὀλίγοι οἱ ἀπὸ τῆς φοβερᾶς μάχης διασωθέντες ἀπώλοντο εἴτε ὑπὸ τῶν ρωμαίων ἱππέων καταδιωκόμενοι εἴτε ἐκ τοῦ λιμοῦ θανόντες. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ 270 ἔτους, περὶ ἧς πλειότερά τινα ὁπωσοῦν ἢ περὶ τῆς προτέρας γνωρίζομεν, καταφαίνεται ὅτι οὐδ' ἡ προηγηθεῖσα ἐκείνη ἀπέβη, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, τοσοῦτον ὀλεθρία ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τῶν ἀορίστων καὶ ὑπερβολικῶν περὶ αὐτῆς φράσεων τῶν χρονογράφων. Εἴδομεν ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀναφέρονται ὡς καταστραφεῖσαι πολλαὶ ἐνταῦθα πόλεις· περὶ δὲ τῆς δευτέρας ρητῶς λέγεται ὅτι οὐδεμίαν πόλιν ἠδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ κυριεύσωσι «τῷ φθῆναι ταύτας τειχῶν τε καὶ τῆς ἄλλης ἀσφαλείας φροντίδα ποιήσασθαι». Ἀλλ' ἂν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη, ἡ Τεγέα κατεπυρπολήθησαν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς, πῶς ἐντὸς δύο ἐτῶν ἠνωρθώθησαν αὖθις καὶ ὠχυρώθησαν; Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἔπαθον μὲν ζημίας τινὰς τῷ 267 καὶ αἱ πόλεις ἀλλὰ μεγάλην φθορὰν ὑπέστη ἰδίως

(1) Τὰ πλοῖα ταῦτα ἐναυπηγοῦντο ἐπὶ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς νῦν Ρωσίας τῶν ἐκβαλλόντων εἰς τὸν Εὔξεινον ἐκ τῶν μεγάλων δασῶν τῆς χώρας ταύτης. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ Γότθοι (Σκύθαι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τότε καλούμενοι ἐκ τοῦ τόπου τῆς οἰκήσεως αὐτῶν) εἶχον ἱδρύσει ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος ἤδη αἰῶνος δύο κράτη ἐν τῇ νῦν Ρωσίᾳ, τὸ κράτος τῶν ἀνατολικῶν Γότθων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Τανάιδος (Δὼν) μέχρι Βορυσθένους (Δανάπριος) καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ κάτω Δανουβίου περιληφθέντος ἐν τῷ δυτικῷ γοτθικῷ κράτει καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ ἱδρυθείσης ἐπαρχίας Δακίας.

ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἡ ὕπαιθρος χώρα. Πολὺ δὲ μείζονας συμφορὰς ἐπήνεγκε βεβαίως ὁ λοιμός, ἐὰν ἐπέσκηψε τρόντι οὗτος καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος ἀπεβίωσε κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ τοσοῦτον περιφανῶς κατετρόπωσε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Αὐρηλιανός, ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 275, ἐξηκολούθησεν ἀναδεικνύμενος ὡσαύτως νικηφόρος, καί, πολλάκις ἀποκρούσας τοὺς πολεμίους ἐκείνους πέραν τοῦ Ἴστρου, κατηνάγκασεν αὐτοὺς ἐπὶ τέλους νὰ ταπεινωθῶσι, νὰ δώσωσιν ὁμήρους καὶ νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν δισχιλίους λογάδας ἱππεῖς. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἐπειδὴ νέοι ἐπέσκηψαν κίνδυνοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Γότθους τὴν Δακίαν. Ἔτι δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Πρόβος (276—282), καίτοι οὐδὲν ἧττον εὐτυχὴς διατελέσας εἰς τοὺς κατὰ τῶν Γότθων ἀγῶνας, ἀπεδέξατο ὅμως οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐγκατέστησεν ὡς ρωμαίους ὑπηκόους εἰς Θρᾴκην.

Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τούτους λέγεται ὅτι αἱ παράλιαι ἑλληνικαὶ χῶραι ἐλεηλατήθησαν καὶ ὑπὸ ἑτέρας γερμανικῆς φυλῆς, τῶν λεγομένων Φράγκων. Οἱ Φράγκοι κατῴκουν περὶ τὸν Ρῆνον ποταμὸν καὶ ἐκεῖθεν συνήθως προσέβαλλον τὴν ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους διατελοῦσαν Γαλατίαν. Ὁ Πρόβος, κατατροπώσας τοὺς Φράγκους τούτους, ἐγκατέστησε μίαν αὐτῶν μοῖραν παρὰ τὸν Εὔξεινον πόντον, οἱ δέ, καταλαβόντες πλοῖα ἱκανὰ τῆς παραλίας ἐκείνης, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσι διὰ θαλάσσης εἰς τὰς παρὰ τὸν Ρῆνον κατοικίας αὐτῶν. Διερχόμενοι δὲ διὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου ἐλεηλάτησαν κατὰ τὰ φημιζόμενα Ἀσίαν, Ἑλλάδα καὶ Σικελίαν. Ἀλλὰ δὲν θέλομεν ἀποσιωπήσει ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο νομίζεται ἀμφίβολον ὑπό τινων νεωτέρων ἱστορικῶν. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἐπὶ ὅλην ἔκτοτε ἑκατονταετηρίδα δὲν προσεβλήθησαν πλέον ὑπὸ βαρβάρων. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ συνεπληρώθη ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολὴ ἥτις ἐπὶ τριακόσια περίπου ἔτη λεληθότως πρότερον ἐνεργοῦσα ἐντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἔθετο τὰς βάσεις τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπελθούσης πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἱστορήσωμεν ἤδη τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐκηρύχθη τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ, ἐκεῖθεν διαδοθεὶς εἰς ἁπάσας τὰς πέριξ χώρας, δέον πρὸ πάντων νὰ παραστήσωμεν ὁποία τις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ σχέσις τῆς μητροπόλεως ταύτης τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, ἵνα ἐξηγηθῇ οὕτω πῶς ὁ χριστιανισμός, εἰ καὶ παραχθεὶς εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκείνας χώρας, περιεβλήθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας χαρακτῆρα ὅλως ἑλληνικόν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὴν πάλην ἣν διεξήγαγον οἱ Σελευκίδαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ χώρα αὕτη ἀνέκτησε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνεξαρτησίαν διὰ τὴν προϊοῦσαν ἀσθένειαν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν ἑλλήνων βασιλέων ἀλλ' ὅμως, καθὰ προεξεθέσαμεν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰουδαίας, διὰ νὰ πολεμήσωσι τὸν ἑλληνισμόν, ἠναγκάσθησαν νὰ δανεισθῶσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ὅπλα, ὥστε κατὰ μικρὸν ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον εἶχεν ἀναπλασθῆ. Ναὶ μὲν ἐνόσῳ ἡ κατὰ τὴν Συρίαν ἑλληνικὴ βασιλεία ἔσῳζεν ἴχνη τινὰ τῆς ἀρχαίας δυνάμεως οἱ Ρωμαῖοι ὑπεστήριζον τοὺς Μακκαβαίους καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος· οὕτως ἐπολιτεύθησαν ἀπὸ τοῦ 160 ἔτους πρὸ Χριστοῦ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος. Ἅμα ὅμως ὁ Πομπήιος, διαλύσας τὴν τελευταίαν τῆς τῶν Σελευκιδῶν

ἀρχῆς, ἦλθεν εἰς Παλαιστίνην, ὅπου ἤριζον μὲν οἱ δύο ἀδελφοὶ Μακκαβαῖοι, Ἀριστόβουλος Β΄ καὶ Ὑρκανὸς Β΄, ἀλλ' ὑφίστατο ἔτι ἀρκετὴ ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν εἶχε συγκροτήσει ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος, ὁ Πομπήιος ἐστοχάσθη πρέπον νὰ περιορίσῃ τὸ ἰουδαϊκὸν ἐκεῖνο κράτος. Καί, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦτο, ἐνόησεν ὅτι δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Ὅθεν μετὰ τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 63 π. Χ. ἔτους ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸ *ἔθνος* τῶν Ἰουδαίων περιστέλλεται εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ σύνορα· καὶ ὁ μὲν Ὑρκανὸς προχειρίζεται *ἀρχιερεύς*, ὁ δὲ Ἀντίπατρος *ἐπίτροπος* (1), ἀλλ' ὑποτελὴς φόρου εἰς τοὺς Ρωμαίους, αἱ δὲ πόλεις τῆς τε μεσογείου καὶ τῆς παραλίας περιλαμβάνονται εἰς τὴν νέαν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Συρίας. Ἵνα κατανοήσωμεν ὁπόσον καιρία πληγὴ κατηνέχθη διὰ τῶν διατάξεων τούτων κατὰ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, δέον νὰ ἐπιφέρωμέν τινας ἐξηγήσεις. Ἐν πρώτοις ὄχι μόνον ἀφῃρέθησαν ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ κράτους ὅλαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις, ὅσας εἶχε καθυποτάξει ἐπὶ τῆς προσφάτου αὐτοῦ ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὕτω κολοβωθείσης Ἰουδαίας ὁ πολιτικὸς διοικητής, ἤτοι ὁ **ἐπίτροπος** Ἀντίπατρος, δὲν ἦτο ἀνέκαθεν ἰουδαῖος· ἦτο ἀλλόφυλος, Ἰδουμαῖος τὸ γένος, ὅ ἐστι κατ' ἐπιφάνειαν ἐξιουδαϊσθεὶς ξένος καὶ ἰδίως υἱὸς ἱεροδούλου τινὸς τοῦ ἐν Ἀσκάλωνι ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ πολιτικὸς τῆς χώρας διοικητὴς ἐξεπροσώπει πολὺ μᾶλλον τὸ ἑλληνικὸν συμφέρον ἢ τὸ ἰουδαϊκόν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ὑρκανοῦ, ὅστις καθὸ ἀπόγονος τῶν Μακκαβαίων ἠδύνατο νὰ λογισθῇ προστάτης τοῦ ἐπιχωρίου θρησκεύματος καὶ βίου, ἂν καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Μακκαβαῖοι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀναγκασθῆ νὰ προσοικειωθῶσι τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ δὲ ἰουδαϊσμὸς ἐταπεινώθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι ὁ Ὑρκανὸς ἦτο ἄνθρωπος ἀδρανής, διὸ ἅπασα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὸν δραστήριον καὶ νοήμονα ἐπίτροπον Ἀντίπατρον, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ τε Καίσαρος, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Πομπηίου, καὶ τοῦ Ἀντωνίου μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Καίσαρος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀντίπατρος ἐφαρμακεύθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς φαρισαϊκῆς μερίδος, ἥτις εὐλόγως ἐμίσει τὸν ἄνδρα διὰ τὸ ἑλληνικὸν αὐτοῦ πολίτευμα καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ χαρακτῆρος· πλὴν δὲ τούτου καὶ ὁ Ὑρκανὸς κατεβλήθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀριστοβούλου Ἀντιγόνου, λαβόντος ἐπὶ τούτῳ τὴν τῶν Πάρθων συνδρομήν. Ἀλλὰ τῷ 39 π. Χ. οἱ τότε ἄρχοντες τῆς Ρώμης, Ἀντώνιος, Λέπιδος καὶ Ὀκταύιος, τῶν ὁποίων τὴν ἐπικουρίαν ἐζήτησεν ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Ἡρώδης, ἀνεκήρυξαν τοῦτον μὲν βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν δὲ Ἀντίγονον ἐχθρὸν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων· ὥστε καὶ πάλιν ἡ τύχη τῆς Ἰουδαίας παρεδόθη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἔτι μᾶλλον ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἑλληνίζοντος.

Οὐδὲ ἤρκεσαν ταῦτα πάντα. Αἱ κατὰ τὴν Συρίαν ἑλληνικαὶ πόλεις, ὅσαι εἶχον κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν τελευταίων Μακκαβαίων, εἶχον πάθει τότε τὰ πάνδεινα· οὐκ ὀλίγαι καθῃρέθησαν καὶ ἄλλων ἐξώσθησαν οἱ ἑλληνίζοντες κάτοικοι, ὧν πολλοί, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν τοιαύτην τυραννίαν, ἐπεχείρησαν φοβερὰν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν λῃστείαν, ἰδίως συμμαχήσαντες μετὰ τῶν τότε πειρατῶν ἐκείνων τοὺς ὁποίους εἴδομεν τοσοῦτον ἀκμάσαντας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπὶ τέλους καταβληθέντας ὑπὸ Πομπηίου. Νῦν δὲ αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἀνέλαβον τοὺς ἀρχαίους, τοὺς γνησίους αὐτῶν πολίτας, καὶ ἀνῳκοδομήθησαν αἱ καθῃρημέναι, καὶ πᾶσαι ἐν γένει πολυειδῶς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπροστατεύθησαν. Ἀπὸ τοῦ Ἰωσήπου μανθάνομεν

---

(1) Ὁ Ἀντίπατρος διωρίσθη ἐπίτροπος οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Καίσαρος τῷ 47 π. Χ., ὢν πρότερον ἁπλῶς ὑπουργὸς τοῦ Ὑρκανοῦ.

ὅτι τέσσαρα μετὰ τὸν Πομπήιον ἔτη, ὁ ἀνθύπατος Γαβίνιος διέταξε νὰ ἀνεγερθῶσιν αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον κατεδαφισθῆ καὶ ἰδίως ἡ Ἄζωτος, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Ραφία, ἡ Γάζα, ἡ Μάρισσα, ἡ Σαμάρεια, ἡ Σκυθόπολις καὶ πλεῖσται ἄλλαι.

Καὶ οὐ μόνον ἀνεκτίσθησαν αἱ πόλεις ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν αὐτονομίαν ἀνέλαβον. Τῆς αὐτονομίας ταύτης ἐξαίρετον τεκμήριον ἦτο πρὸ πάντων ἡ ἰδία τῆς πόλεως χρονολογία· εἶχον δὲ καὶ ἤδη τοιαύτην χρονολογίαν ἡ Γάζα, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Ραφία, ὁ Στράτωνος πύργος, χρονολογίαν ἀρχομένην ἢ ἀπὸ Πομπηίου ἢ ἀπὸ Γαβινίου, διότι αἱ πόλεις αὗται καταστραφεῖσαι ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων ἀνῳκοδομήθησαν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐκ παραγγελίας τῶν δύο ἐκείνων ρωμαίων ἀνδρῶν. Περὶ τῆς Ἀζώτου, τῆς Ἰαμνείας, τῆς Ἰόππης, τῆς Ἀρεθούσης, τῆς Μαρίσσης δὲν ἔχομεν ρητὰς πληροφορίας, ἀλλ' ὑπολαμβάνεται ἀναμφίβολον ὅτι καὶ αὗται εἶχον ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἰδίαν χρονολογίαν. Ἡ δὲ Ἀσκάλων, ἐπειδὴ δὲν εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μετεχειρίζετο ἤδη δύο ἀστικὰς χρονολογίας, τὴν ἀρχαίαν, ἀπὸ τοῦ 102 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, καὶ ἄλλην ἀπὸ Γαβινίου, 58 πρὸ Χριστοῦ. Ἕτερον αὐτονομίας τεκμήριον ἦσαν τὰ νομίσματα, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι διεφύλαξαν τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ἂν ὄχι χρυσᾶ, τοὐλάχιστον ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ. Ἦσαν δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα δύο εἰδῶν, τὰ μὲν τῆς πόλεως, τὰ δὲ αὐτοκρατορικά· καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔφερον τὴν κεφαλὴν τῆς πολιούχου θεότητος, τὰ δὲ ἕτερα τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον, αἱ πλεῖσται πόλεις διετήρησαν ἀναλλοίωτα τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν πολιτεύματα. Ναὶ μὲν τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐγένοντα ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι, οἷον ἐπὶ αὐτοκράτορος Κλαυδίου ἡ Πτολεμαΐς· ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Νικόπολις (ἡ ἀρχαία Ἐμμαοῦς)· ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου ἡ Σεβαστή (ἡ Σαμάρεια)· ἐπὶ Φιλίππου ἡ Νεάπολις (ἡ Σιχέμ)· ἀλλ' εἴδομεν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πόλεις τινὰς γενομένας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, αἵτινες διὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσαν τοῦ νὰ εἶναι ἑλληνικαί. Ὁπωσδήποτε αἱ πλεῖσται τῆς Συρίας πόλεις ἐξακολουθοῦσι διοικούμεναι ὡς πάλαι ποτὲ ὑπὸ τοῦ *δήμου, τῆς βουλῆς* καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Οὕτω βλέπομεν εἰς νομίσματα καὶ εἰς ἐπιγραφάς· ***δῆμος Γαζαέων ἱερὸς καὶ ἄσυλος· ἡ πόλις ἡ τῶν Γαζαέων ἱερὰ καὶ ἄσυλος καὶ αὐτόνομος, εὐσεβής, λαμπρὰ καὶ μεγάλη.*** Τὴν βουλὴν τῆς Σαμαρείας ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος, τὴν δὲ τῆς Ἐλευθεροπόλεως ὁ Σουΐδας. Ἐν γένει τὰ ἐπίσημα πρὸς τὰς αὐτονόμους πόλεις ἔγγραφα διευθύνονται πρὸς τοὺς ***ἄρχοντας, τὴν βουλὴν*** καὶ τὸν δῆμον, καὶ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἔτι, ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, μνημονεύονται ὡς πρὸς τὴν Γάζαν οἱ ***πολιτικοὶ ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ τὰ δημόσια πράγματα.***

Εἴπομεν δὲ ὅτι ἀφ' ἧς ἐβασίλευσε τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἡρώδης (1) ὁ ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων καὶ πόλεων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρός. Ὁ Ἡρώδης ἔλαβε μὲν παρὰ Ὀκταβίου τὴν κυριαρχίαν αὐτονόμων τινῶν πόλεων μεσογείων τε καὶ παραλίων, οἷον τῆς Ἵππου, τῆς Σαμαρείας τῆς Γάζης, τῆς Ἀνθηδόνος, τῆς Ἰόππης καὶ τοῦ Στράτωνος πύργου, ἐπεξέτεινε δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ βραδύτερον μέχρις Ἀντιλιβάνου καὶ Δαμασκοῦ. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ εἰσήγαγεν ἤθη καὶ βίον ὅλως ἀλλότρια τῶν γνησίων ἰουδαϊ-

(1) Ὁ Ἡρώδης οὗτος ὁ ἑνώσας ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν καλλύνας τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐπονομασθεὶς μέγας, ἐνῷ ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν Ἰουδαίων, τῶν Φαρισαίων (καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Σαδδουκαίων) ἐμισεῖτο ὡς ἀλλόφυλος καὶ ὡς νεωτεριστής, ὑπό τινος ὅμως ἰουδαϊκῆς μερίδος ἢ αἱρέσεως ἐθεωρήθη Μεσσίας ὡς ἀποκαταστήσας τὸ κράτος τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ αἵρεσις αὐτή, ἣν ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μνημονευομένη αἵρεσις τῶν Ἡρωδιανῶν.

κῶν καὶ ἐδάμασε πᾶσαν στάσιν τῶν ζηλωτῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος, πρὸς δὲ τὰς ἑλληνίδας πόλεις ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς φιλανθρωπίας, προστατεύσας τὰ πολιτεύματα αὐτῶν καὶ ἐλευθερίως συντελέσας εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ λαμπρῶν οἰκοδομῶν καὶ καταστημάτων, οἷον γυμνασίων, ἀγώνων, θεάτρων, στοῶν, τειχῶν, ὑδραγωγείων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν (Κεφ. Α΄ βιβλ. Η΄) τὰς φιλικὰς τοῦ βασιλέως ἐκείνου τῆς Ἰουδαίας σχέσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων Εὐρυκλῆ.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἡρώδου ἐπήγαγε φυσικῷ τῷ λόγῳ δεινὴν τοῦ ἐπὶ τοσοῦτον περισταλέντος ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἐπανάστασιν (2)· ὑπερίσχυσεν ὅμως πάλιν τὸ ἑλληνικόν, οἱ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀπόγονοι ἐξηκολούθησαν εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν διακείμενοι. Ἐπὶ τέλους, ἐν ἔτει 44 ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ ἰουδαϊκὸν βασίλειον μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν, ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἡρώδου διεφύλαξε μόνον τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἐντεῦθεν μετ' οὐ πολὺ ἐξερράγη καταστρεπτικὸς τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ὑπὲρ τοῦ πατρίου θρησκεύματος καὶ νόμου ἀγών, ἐν ἔτει 66 μετὰ Χριστόν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ὅλας τὰς ἑλληνίδας πόλεις ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι πολυάριθμοι Ἰουδαῖοι, παρήχθησαν ἁπανταχοῦ δύο στρατόπεδα. Κατ' ἀρχὰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπροσδοκήτως προσβληθὲν ὑπέστη δεινὰς δῃώσεις καὶ λεηλασίας εἰς Ἀνθηδόνα, εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Γάζαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρασκευασθὲν ἀντέστη γενναίως, καὶ 2.000 μὲν μέτοικοι ἰουδαῖοι πίπτουσιν εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Καισάρειαν δὲ 20.000. Ἔπειτα δέ, ἐπελθόντων τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων, ὑπὸ τὸν Οὐεσπασιανὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τίτον, ἁλίσκεται ἡ Ἱερουσαλήμ, συντρίβεται ὁλοσχερῶς ἡ ἰουδαϊκὴ δύναμις καὶ ἐξασφαλίζεται ὁ ἑλληνισμός. Αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Συρίας πόλεις συνέδραμον μετὰ ζήλου ἀμφοτέρους τοὺς αὐτοκράτορας κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐτίμησαν διὰ στεφάνων τὸν Τίτον. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, «δεινόν τι ποιούμενοι, κατὰ Δίωνα κάσσιον, τὸ ἀλλοφύλους τινὰς εἰς τὴν πόλιν σφῶν οἰκισθῆναι καὶ τὸ ἱερὰ ἀλλότρια ἐν αὐτῇ ἱδρυθῆναι» ἐπεχείρησαν μὲν δὶς ἔτι νὰ ἐπαναστατήσωσιν ἀλλὰ τότε καὶ ἰδίως κατὰ τὸ δεύτερον αὐτῶν κίνημα (132—136 μετὰ Χριστόν) ἔπαθον ἧτταν φοβερὰν καὶ διεσπάρησαν τῇδε κἀκεῖσε, μέχρι τῆς σήμερον περιάγοντες εἰς ἁπάσας τῆς οἰκουμένης τὰς χώρας τὴν παραμεμορφωμένην εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ αὐτῶν βίου.

Ἀλλ' ὅ,τι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μαρτυρεῖ ὁπόσον ὁ ἑλληνισμὸς εἶχε ριζώσει εἰς τὴν Ἰουδαίαν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶναι τοῦτο, ὅτι οἱ δύο ἐπισημότατοι ἰουδαῖοι συγ-

---

(2) Τοῦ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου τελευτήσαντος τὸ τέταρτον ἔτος πιθανώτατα μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος (γεννηθέντος τῷ 750 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης), ἤτοι τέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς διὰ τοῦ Διονυσίου τοῦ μικροῦ ἐπικρατησάσης ἀρχῆς τῆς χρονολογίας (7549 ἀ. κ. Ρ.), τὸ κράτος αὐτοῦ διῃρέθη μεταξὺ τῶν τεσσάρων υἱῶν κατὰ τετραρχίας. Τούτων ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἔλαβε τὴν Ἰουδαίαν μετὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ τῷ 8 μ. Χ. καθαιρεθέντος τοῦ Ἀρχελάου ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἡ Ἰουδαία μετὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ προσηρτήθησαν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Συρίας καὶ ἐκυβερνῶντο δι' ἐπιτρόπου καίσαρος (procurator), ὧν γνωστότατος εἶναι καὶ ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὡς ἡγεμὼν ἀναφερόμενος Πόντιος Πιλᾶτος. Τὴν Γαλιλαίαν μετὰ τῆς Περαίας (μέρος τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνης) ἔλαβεν Ἡρώδης ὁ Ἀντίπας (ὁ ἀποκεφαλίσας τὸν Ἰωάννην), τοῦ δὲ λοιποῦ μέρους ὁ Φίλιππος ἐγένετο τετράρχης, Βαταναίας, Τραχωνίτιδος καὶ Αὐρανίτιδος, ἡ δὲ Ἀβοληνὴ ἐδόθη εἰς τὸν Λυσανίαν. Ἀλλ' εἶτα ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου Ἀγρίππα ἐγγόνου τοῦ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου καὶ ἀδελφοῦ τῆς περιβοήτου Ἡρωδιάδος ἡνώθη (περὶ τὸ 38 μ. Χ.) πᾶσα ἡ Παλαιστίνη εἰς ἓν κράτος, περιλαμβανομένης τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀλλὰ θανόντος τοῦ Ἡρώδου Ἀγρίππα 44 μ. Χ. πᾶσα ἡ χώρα ἐγένετο ρωμαϊκὴ ἐπαρχία.

γραφεῖς τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, Ἰώσηπος ὁ Φλαύιος καὶ Φίλων ὁ ἰουδαῖος, οὐ μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἀλλὰ καὶ ὅλως ἑλληνισμοῦ ἐνεφορήθησαν. Ὁ Φίλων, ὅστις ἔζη ἐπὶ Καλιγόλα, συνέταξε πολλὰ θεολογικὰ ἅμα καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, δι' ὧν ἐζήτησε νὰ συνομολογήσῃ τὰ τῶν πυθαγορείων καὶ ἐπικουρείων καὶ τὰ τῶν στωικῶν δόγματα μετὰ τῶν ἰουδαϊκῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φίλων ἦτο ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους, Φαρισαῖος τὴν αἵρεσιν, ὅ ἐστι θερμὸς ὀπαδὸς τῆς θρησκείας τῶν ἰδίων πατέρων, σκοπὸν δὲ κύριον προέθετο νὰ παραστήσῃ τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς σοφίας· καὶ ὅμως τοσοῦτον προσηλώθη εἰς τὸ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικὸν σύστημα ὥστε εὕρισκεν αὐτὸ τὰ μάλιστα συμβιβαζόμενον μετὰ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἰώσηπος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, ἠκολούθησεν ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς συνοικειώσεως, τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διότι παρεκτὸς ἄλλων ἔγραψεν ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν εἰς βιβλία εἴκοσι, δι' ἧς παρέστησε τὰ γνωστότερα τῆς Ἀνατολῆς ἔθνη, καὶ ἰδίως τὸ ἑλληνικόν, εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἑβραϊκόν, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐλογίζετο ὡς ὅλως μεμονωμένον καὶ συνήθως μάλιστα ὡς ὅλως ἄγνωστον.

Δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα περὶ τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑλληνισμοῦ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χωρῶν. Ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ ἠριθμήσαμεν τὰς πολυπληθεῖς ἑλληνίδας πόλεις ὅσαι ἐκτίσθησαν αὐτόθι ὑπὸ τῶν διαδόχων καὶ παρεστήσαμεν τὸ μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα πολλῶν ἐκ τῶν πόλεων τούτων, ἔτι δὲ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἅπασαι συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ. Αἱ πόλεις αὗται δὲν ἔπαυσαν καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας διατηροῦσαι τὰ ἀρχαῖα ἀστικὰ πολιτεύματα καὶ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον. Ἐὰν γραφῇ ποτε λεπτομερὴς αὐτῶν ἱστορία, θέλουσι προκύψει εἰς τὸ μέσον νέαι καὶ ποικίλαι φάσεις τῶν ζωτικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δυνάμεων. Ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πράξωμεν τοῦτο· ἀλλὰ πρὸ ὀλίγου ἔτι διὰ βραχέων εἴπομεν ὅτι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἅπαντες οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἄνδρες ὅσους ὁ ἑλληνισμὸς ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας ἀνῆκον οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀλλ' εἰς τὴν νέαν ἐκείνην καὶ ὄντως μεγάλην Ἑλλάδα τῆς Ἀνατολῆς. Διαλάβωμεν δὲ ἤδη πλειότερά τινα περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ὁ ἐπὶ Αὐγούστου ἀκμάσας Διονύσιος, τοῦ ὁποίου πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὰ ἱστορικὰ καὶ κριτικὰ ἔργα, κατήγετο ἐκ τῆς Ἁλικαρνασσοῦ. Ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ Νικόλαος, ὅστις συνέγραψε πολλὰ ἱστορικά, ἐξ ὧν μνημονεύεται *καθολικὴ* ἱστορία, ἦτο δαμασκηνὸς τὸ γένος. Ὁ γνωστὸς ἡμῖν Ἀρριανός, ὁ ζήσας ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν τούτου διαδόχων, ἐγεννήθη ἐν Νικομηδείᾳ. Ὁ οὐδὲν ἧττον γνωστὸς Ἀππιανός, ὁ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι συγγράψας, ἦτο ἀλεξανδρεύς (1). Ὁ Δίων ὁ κάσσιος (ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι) ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ. Ἕτερος ἱστορικὸς σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, ὁ Ἡρωδιανός, ἦτο ἀλεξανδρεύς. Ὁ ΚλαύδιοςΠτολεμαῖος, ὁ κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα συντάξας κατάλογον τῶν βασιλέων μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, καὶ ἔτι μᾶλλον φημιζόμενος διὰ τὸ ἀστρονομικὸν αὐτοῦ σύστημα καὶ τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, κατήγετο ἐκ Πηλουσίου. Ὁ μέγιστος τῶν ἰατρῶν τῆς ἀρχαιότητος,

(1) Ἀκριβέστερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ πρώτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου.

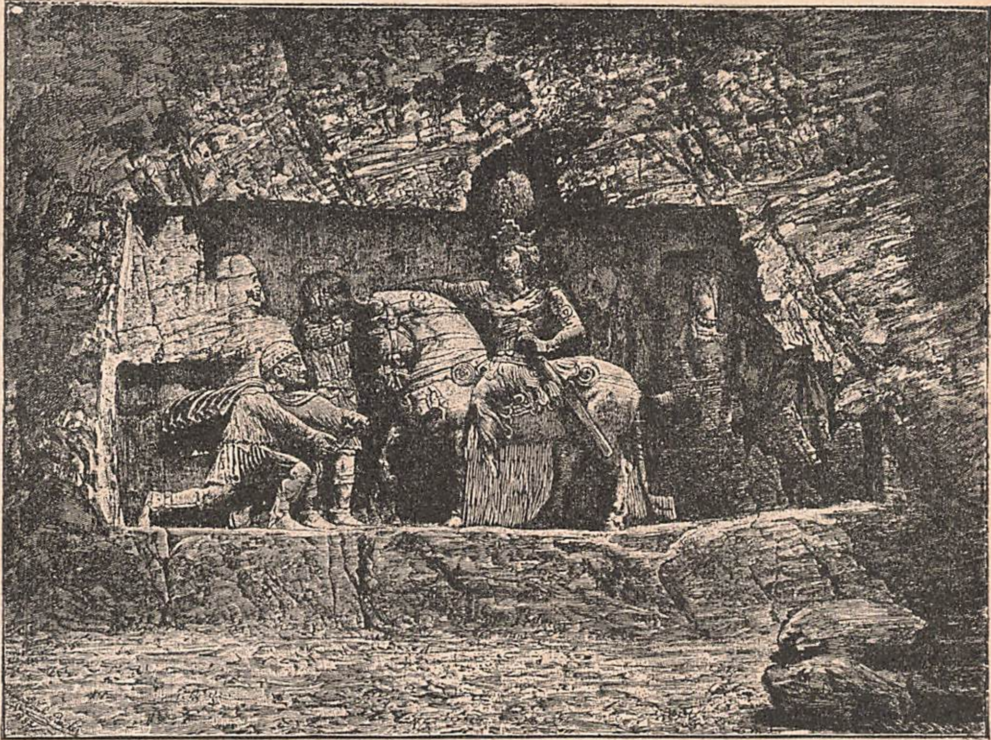
ὁ Γαληνός, ἐγεννήθη τῷ 131 μετὰ Χριστὸν ἐν Περγάμῳ. Ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιος μεταξὺ τῶν σοφιστῶν Δίων ὁ Χρυσόστομος, περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἐκ Προύσης τῆς Βιθυνίας. Ὁ εὐφυέστατος τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὴ Δία τῶν ἀνθρώπων, Λουκιανός, κατήγετο ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας. Ὁ Ἀθήναιος, τοῦ ὁποίου ἀνεφέραμεν ἄλλοτε τοὺς Δειπνοσοφιστάς, ἐγεννήθη εἰς Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἐπίκτητος κατήγετο ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας. Ὁ Διογένης, τοῦ ὁποίου ἔχομεν συλλογὴν εἰς δέκα βιβλία ἐπιγραφομένην *Φιλόσοφος ἱστορία περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων, τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων*, ἦτο ἐκ Λαέρτης, πολιχνίου τῆς Κιλικίας. Ὁ Πλωτῖνος, ὁ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι πρῶτος γράψας τὸ σύστημα ἐκεῖνο ὅπερ ἐπεχείρησε νὰ συγκαταμίξῃ τὰ δόγματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰς ἓν καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συγκεράσῃ τὰ τῶν ἀνατολικῶν, σύστημα τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται *Νεοπλατωνικὴ ἢ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία* καὶ περὶ οὗ πλειότερά τινα λέγομεν κατωτέρω, κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θηβαΐδι τῆς Αἰγύπτου Λυκοπόλεως. Οἱ μαθηματικοὶ Νικόμαχος, ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ Θέων, ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος ἐκ Γεράσων τῆς ἐν Περαίᾳ Ἱεραπόλεως, ὁ δὲ δεύτερος σμυρναῖος. Ὁ ἀστρονόμος Ποσειδώνιος, ὁ ἐπίσημος διὰ τὴν ἐπινοηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ κινητὴν σφαῖραν, κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἰουλιανοῦ ἔτους Σωσιγένης ἦτο ἀλεξανδρεύς. Ὁ γνωστὸς γεωγράφος Στράβων ἀμασηνός. Ὁ οὐδὲν ἧττον γνωστὸς περιηγητὴς Παυσανίας ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας (1). Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ἠδύνατο νὰ παραταθῇ εἰσέτι ἐπὶ πολύ, ἀποδεικνύων ἀδιαλείπτως ὅτι ὁ ἑλληνισμός, ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἤκμαζεν, οὐχὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Αἱ χῶραι αὗται πολιτικῶς μὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, κοινωνικῶς ὅμως καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς δὲν ἔπαυσαν οὖσαι χῶραι ἑλληνικαί, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα πολλάκις, ὡς εἴδομεν, οἱ Ρωμαῖοι ἐπέγραφον εἰς ἰδίους βασιλεῖς ἢ ἥρωας. δὲν ἀπέβαλλον διὰ τοῦτο τὸν ἀρχέτυπον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα· καθότι ἁπλῆ ἐπιγραφὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον.

Μὴ ὑπολάβῃ δέ τις ὅτι μόνον περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐπιστήμας ηὐδοκίμησεν ὁ ἀνατολικὸς οὗτος ἑλληνισμός· ἀνέδειξε καὶ πραγματικοὺς ἄνδρας οὐκ ὀλίγους, ἐξ ὧν χάριν παραδείγματος θέλομεν ἀναφέρει τινάς. Ἐλαλήσαμεν ἤδη ἐν παρόδῳ περὶ τῆς ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀναβιώσεως τοῦ περσικοῦ κράτος. Τῳόντι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης ὁ Ἀρταξέρξης Α΄ ὁ τῶν Σασσανιδῶν ἀρχηγέτης, διοικητὴς ὢν ἐπαρχίας τινὸς τῶν Πάρθων βασιλέων, ἐπανέστη κατὰ τοῦ τελευταίου Ἀρσακίδου Ἀρταβάνου Δ΄. κατέλυσε τὴν τῶν Πάρθων ἀρχὴν καὶ ἵδρυσεν ἀντ' αὐτῆς τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος καὶ ἐνταῦτῷ τὸν λεγόμενον Μαχδεϊσμόν (2), ἤτοι τὸ ἀρχαῖον περσικὸν θρήσκευμα, τὴν ἱερατικὴν τῶν μάγων τάξιν καὶ τοὺς ἄλλους προπατορικοὺς θεσμούς. Ἔκτοτε δὲ οἱ Σασσανίδαι οὗτοι δὲν ἔπαυσαν ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ρώμης ἐπαρχιῶν, ὥστε ὁ ἐκεῖ μεσόγειος ἑλληνισμὸς ἔπαθεν ἀπ' αὐτῶν ὅσα καὶ οἷα τὰ παράλια

(1) Ὁ Παυσανίας ὁ περιηγητὴς φαίνεται ὅτι ἦτο λυδός, ἡ δὲ γνώμη περὶ τῆς ἀπὸ Καισαρείας Καππαδοκίας καταγωγῆς αὐτοῦ προῆλθεν ἐκ συγχύσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πρὸς τὸ τοῦ σοφιστοῦ Παυσανίου τοῦ καισαρέως διδάξαντος ἐν τῇ ρητορικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, εἶτα δὲ καὶ ἐν Ρώμῃ ἐν τῷ Ἀθηναίῳ.

(2) Οὐχὶ μαχδεϊσμὸς ἀλλὰ μ α σ δ α ϊ σ μ ὸ ς ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου ἰρανικοῦ θεοῦ Ἀχουρά— μάσδα= ὑψίστου πνεύματος, Ὡρομάσδου ὡς μετηνέχθη τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἑλληνικήν.

τῆς μικρᾶς 'Ασίας καὶ ἡ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἑλληνικὴ χερσόνησος ὑπέστη ἀπὸ τῶν βορείων βαρβάρων. Ὁ τοῦ 'Αρταξέρξου υἱὸς καὶ διάδοχος Σαπὼρ ᾐχμαλώτευσε (260) τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντα Οὐαλεριανόν· καὶ τότε ὁ Σαπώρ, περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐκυρίευσε καὶ ἐλεηλάτησε τὴνδΧαλκίδα, τὴν μεγάλην 'Αντιόχειαν, τὴν Ταρσὸν καὶ πλείστας ἄλλας ἑλληνίδας πόλεις. 'Αλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Καισάρειαν, τὴν τῆς Καππαδοκίας πρω-

Ο αὐτοκράτωρ Οὐαλεριανὸς γονυπετὴς πρὸ τοῦ βασιλέως Σαπὼρ ('Ανάγλυφον ἐν Περσεπόλει)

τεύουσαν, συνήντησεν ἀντίστασιν γενναίαν. Ἡ Καισάρεια ἦτο πόλις μεγάλη, περιέχουσα, ὡς λέγεται, 400.000 κατοίκων· στρατηγουμένη δὲ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους «ἀνδρὸς καὶ ἀνδρείου καὶ συνετοῦ» κατὰ 'Ιωάννην τὸν Ζωναρᾶν, ἀντετάχθη καρτερικῶς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, μέχρις οὗ δοριάλωτος ληφθείς ἰατρός τις καὶ οἰκτρῶς βασανισθεὶς ὑπέδειξε τόπον δι' οὗ οἱ πολέμιοι ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσι· καὶ εἰσῆλθον τφόντι διὰ νυκτός, διαπράξαντες σφαγὴν δεινὴν τῶν κατοίκων. «Ὁ δέ γε τούτων στρατηγὸς Δημοσθένης, ὑπὸ πολλῶν κυκλωθεὶς Περσῶν κελευσθέντων ζωὸν αὐτὸν συλλαβεῖν, τὸν ἵππον ἀναβὰς καὶ γυμνὸν τὸ ξίφος ἠρκώς, εἰσώθησεν ἑαυτὸν μέσον τῶν πολεμίων, καὶ πλείστους καταβαλὼν διεξέπεσε τῆς πόλεως καὶ διαφυγεῖν ἴσχυσε». Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἐξηκολούθησαν πορθοῦντες τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν 'Ασίαν· τὰ δὲ ρωμαϊκὰ στρατεύματα ἐπέστησαν ἤδη, κατὰ Σύγκελλον καὶ Ζωναρᾶν, στρατηγὸν ἕτερον Ἕλληνα, ὀνόματι Κάλλιστον, ὅστις, θεωρῶν τοὺς πολεμίους ἀπερισκέπτως διασπαρέντας, ἐπετέθη ἀθρόον κατ' αὐτῶν καὶ πολὺν εἰς τοὺς βαρβάρους ἐπενεγκὼν φόνον καὶ πολλὴν ἀναλαβὼν λείαν ἠνάγκασε τὸν Σαπὼρ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Τότε δὲ καί τις Παλμυρηνὸς ἀνὴρ ὀνόματι 'Ωδέναθος,

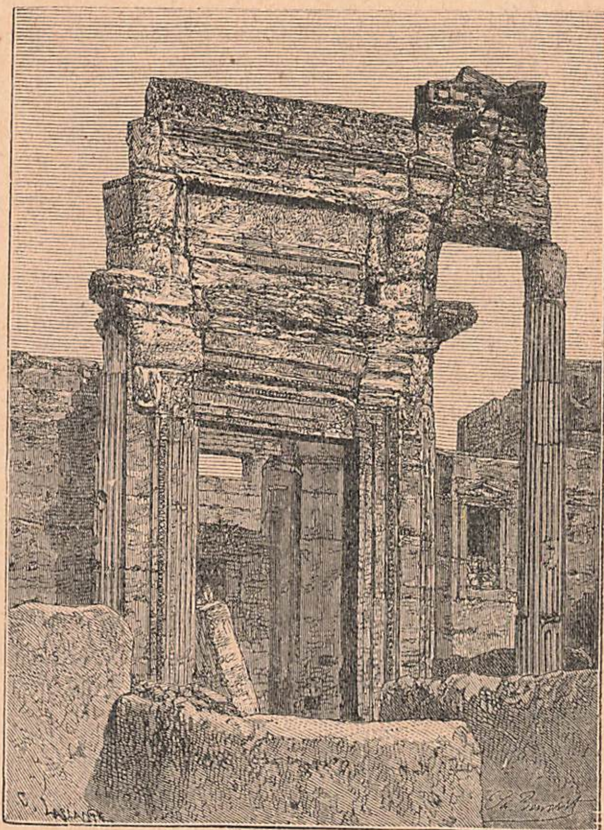
ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὰ ἴδια πολεμίων, ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθορὰν οὐδὲν ἧττον μεγάλην, διὸ οὐ μόνον προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς ἀλλ' ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ αὐγούστου καὶ τοῦ καίσαρος. Ὁ Ὠδέναθος οὗτος δὲν ἦτο Ἕλλην· ἦτο σύρος ἢ ἄραψ τὴν καταγωγήν, ἀλλ' ἡ Παλμύρα (1) ἐξ ἧς ὡρμᾶτο, καίτοι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀραβικῆς ἐρήμου κτισθεῖσα, ἦτο πόλις ἀρχαιοτέρα μέν, ἐπὶ δὲ τῶν Σελευκιδῶν ἐξελληνισθεῖσα καὶ ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων ἑλλήνων κοσμηθεῖσα διὰ ναῶν πολυτελῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων λαμπρῶν. Δολοφονηθέντος δὲ ἐν ἔτει 267 τοῦ Ὠδενάθου ἐκληρονόμησε τὴν ὅλην κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀρχὴν ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία, ἡ πολυθρύλητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὸν ὅλως ἀρρενωπὸν χαρακτῆρα καὶ βίον. Ἡ Ζηνοβία, ζῶντος ἔτι τοῦ Ὠδενάθου, εἶχε κοινωνήσει τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἤδη δὲ μοναρχήσασα ὠργάνωσε τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ κρᾶμα ἐκεῖνο τοῦ ἀσιανοῦ καὶ ἑλληνικοῦ βίου ὅπερ ἐμελέτησε νὰ διασκευάσῃ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, οἱ δὲ διάδοχοι ἐπετέλεσαν, ἐνισχύοντες ἐν αὐτῷ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ ἱματισμὸς αὐτῆς ἦτο ἑλληνικὸς ἅμα καὶ ἀσιανός· εἰς τὴν αὐλὴν αὐτῆς ὡμιλοῦντο ἥ τε ἑλληνικὴ καὶ αἱ ἀσιαναὶ γλῶσσαι· ἐνῷ δὲ ἡ αὐλὴ ἐκείνη ἦτο ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον ηὐτρεπισμένη, κυριώτατος τῆς Ζηνοβίας σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς διετέλεσεν ὁ ἕλλην τὴν καταγωγήν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνος. Ὅτε ἐβασίλευσεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Κλαύδιος, ἡ Ζηνοβία ἦρχεν ἁπάσης τῆς Συρίας καὶ τῶν πλείστων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν· μετ' οὐ πολὺ δέ, ὠφεληθεῖσα ἔκ τινος ἐν Αἰγύπτῳ στάσεως, κατέλαβε καὶ αὐτὴν τὴν χώραν, καὶ ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ ἐμελέτα ἤδη νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὸ λοιπὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅτε ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἡττηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένως ἐδέησε νὰ ἐκχωρήσωσι τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἔπειτα κατετροπώθη αὐτὴ ἡ βασιλὶς εἰς κρίσιμον περὶ Ἔμεσαν μάχην καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Παλμύραν, ὅτε δὲ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς πρωτευούσης αὐτῆς εἶναι ἄφευκτος, ἔφυγε κρυφίως ἵνα μεταβῇ εἰς Περσίαν. Συνελήφθη ὅμως καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἐπισταλέντων παρὰ τοῦ Αὐρηλιανοῦ κατόπιν αὐτῆς ἱππέων, καὶ μετ' ὀλίγον, κυριευθείσης τῆς Παλμύρας, ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ῥώμην, ἵνα κοσμήσῃ τὸν θρίαμβόν του. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ταύτης ἁλώσεως τῆς Παλμύρας ὁ Αὐρηλιανὸς ἐφείσθη τῆς τε πόλεως καὶ τῶν κατοίκων, μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἐπειδὴ ἐπανέστησαν οἱ Παλμυρηνοί, ὁ αὐτοκράτωρ γενόμενος αὖθις κύριος τῆς πόλεως τοὺς μὲν κατοίκους ἅπαντας ἡβηδὸν κατέσφαξε, τὴν δὲ λαμπρὰν πόλιν κατέβαλεν εἰς ἔδαφος· Ἔτι δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης ἁλώσεως, εἰ καὶ προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Παλμυρηνούς, ἐθανάτωσεν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς τῆς Ζηνοβίας φίλους καὶ πρὸ πάντων τὸν περιφανῆ Λογγῖνον. Ὁ Λογγῖνος, ὅστις παρά τινων λέγεται ἀθηναῖος τὸ γένος, πολὺ πιθανώτερον εἶναι ὅτι πατρίδα εἶχε τὴν Συρίαν. Σπουδάσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν φιλοσοφίαν ἐδίδαξεν ἔπειτα ταύτην τε καὶ τὴν ῥητορικὴν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἤδη ἀπέδειξε διὰ τοῦ ὄντως

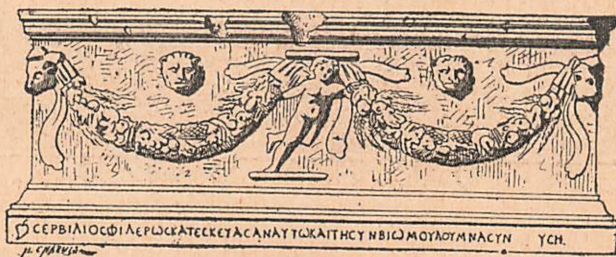
Ἡ Ζηνοβία ἐπὶ νομίσματος
(Ἐπιγραφὴ ἑλληνικὴ «ΣΕΠΤΙΜΙΑ ΖΗΝΟΒΙΑ»)

(1) Ἡ Παλμύρα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐν τῇ συριακῇ ἢ ἀραβικῇ ἐρήμῳ ὀάσει Τέδμωρ ἢ Θάδμωρ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐμπορικῆς συγκοινωνίας μεταξὺ Συρίας καὶ τῶν περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρητα χωρῶν. Παλμύρα εἶναι λατινικὴ μετάφρασις τοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος Τέδμωρ σημαίνοντος φοίνικα (λατινιστὶ palma). Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων καὶ τῶν Ῥωμαίων προσέλαβεν ἀποίκους ἑλληνίζοντας. Τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια τῆς Παλμύρας καὶ σήμερον ἔτι ἐξεγείρουσι θαυμασμόν, ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐτοῖς πλεῖσται ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαὶ καὶ συριακαί.

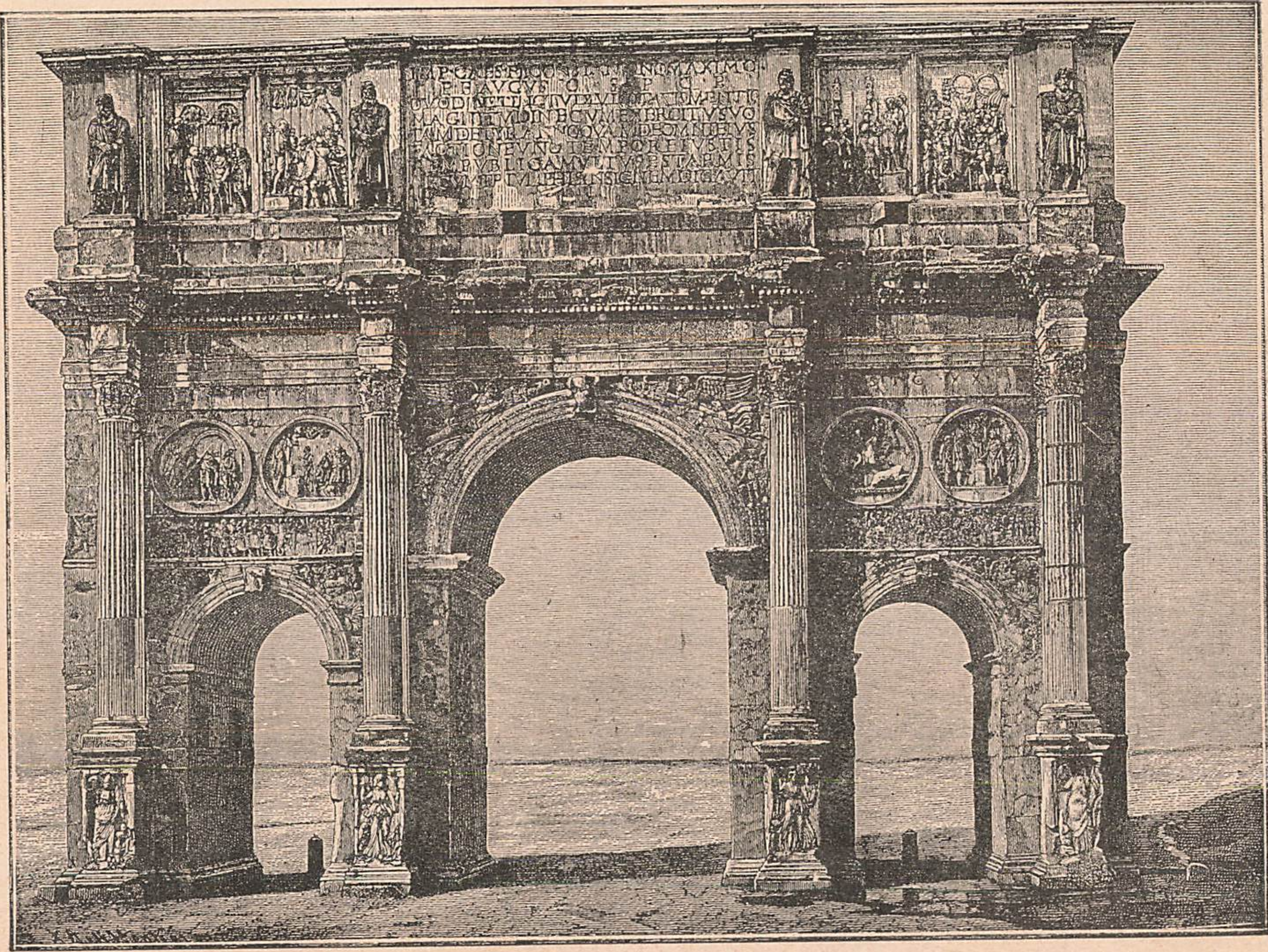
σωκρατικοῦ αὐτοῦ θανάτου ὅτι δὲν ἦτο μέχρι λόγων φιλόσοφος, ἀλλ' εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τὰ ἀθάνατα τοῦ Πλάτωνος δόγματα. Ἡ Ζηνοβία εἶχεν ἐπὶ τέλους δειχθῆ ἀγνώμων πρὸς αὐτόν. Ἡ γυνὴ αὕτη ἡ τοσάκις ἐν πολέμῳ διαπρέψασα κατεπτοήθη ὅτε εἶδεν ἑαυτὴν αἰχμάλωτον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Αὐρηλιανοῦ καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς ἐπιρρίπτουσα ἅπασαν τὴν εὐθύνην τῆς κατὰ τῶν Ρωμαίων ἀντιστάσεως εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν φίλους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Λογγῖνον. Ὁ δὲ δὲν ἐμνησικάκησε κατ' αὐτῆς, οὐδὲ κατεδέχθη νὰ ψεύσῃ τοὺς λόγους αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀπέθανεν ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον ὅτι αὐτὸς ἦτο τῳόντι τοῦ ὅλου ἐκείνου κράτους ἡ ψυχή. «Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ τῷ ὕψει τοῦ λόγου διακεκριμένου τούτου συγγραφέως θέλει ζήσει εἰς τοὺς αἰῶνας πλειότερον ἢ τὸ ὄνομα τῆς τε βασιλίδος ἥτις κατηγόρησε καὶ τοῦ τυράννου ὅστις κατεδίκασεν αὐτόν», λέγει ὁ Ἄγγλος Γίββων ὁ μέγας ἱστοριογράφος τῆς παρακμῆς τῆς πτώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἴσχυσαν νὰ μαλάξωσι τὴν θηριώδη καρδίαν στρατιώτου ἀμαθοῦς, ἀλλ' ἐχρησίμευσαν εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσωσι τὴν ψυχὴν τοῦ Λογγίνου. Μηδὲν ἐκφωνήσας παράπονον ἐβάδισεν οὗτος ἀτάραχος πρὸς τὸν θάνατον ἐλεῶν τὰς συμφορὰς τῆς βασιλίδος αὐτοῦ καὶ παραμυθῶν αὐτὸς τοὺς τεθλιμμένους αὐτοῦ φίλους».

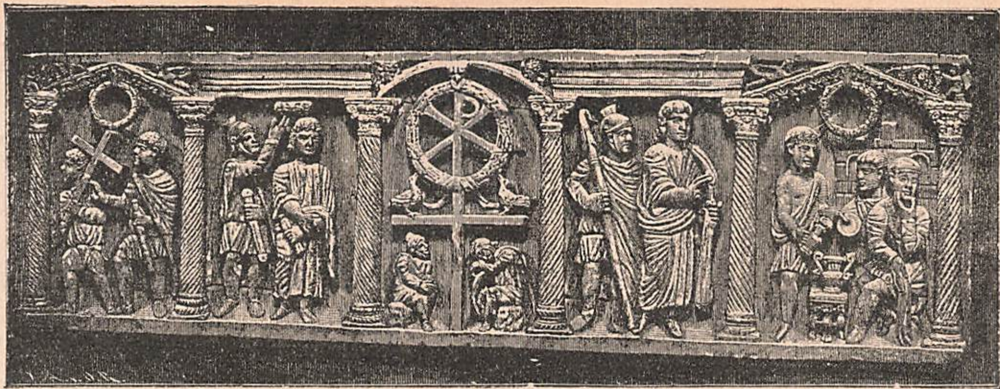
Πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Ζηνοβίας ἐν Παλμύρᾳ

Σαρκοφάγος τῶν ρωμαϊκῶν Πατρῶν

ΘΡΙΑΜΒΙΚΗ ΑΨΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΝ ΡΩΜΗι

'Ανάγλυφον τοῦ Δ' αἰῶνος παριστάνον τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ
(Λατερανὸν Μουσεῖον Ρώμης)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Οὕτως εἶχεν ὁ ἐν τῇ 'Ανατολῇ ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Αἱ πόλεις ἦσαν σχεδὸν ὅλαι ἑλληνικαί, ἡ δὲ χώρα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξελληνίζετο, ὅτε ἐν ἔτει 30 τῆς τοῦ Αὐγούστου μοναρχίας ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ ἡ θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς πρὸ τριῶν καὶ ἡμίσεος ἑκατονταετηρίδων ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ 'Αλεξάνδρου, ὑψώσασα τὴν σημαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας διὰ τοῦ 'Ελλησπόντου ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς 'Ανατολῆς, οὕτω τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα περιβληθὲν τὴν πανοπλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διαλεκτικῆς καὶ πολιτείας ὥρμησεν ἤδη ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης πρὸς κατάκτησιν τῆς Δύσεως. Τῳόντι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσαν βεβαίως πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα. Πρῶτον πάντων τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ αἴτιον ὑπῆρξεν ἡ θεία τῶν δογμάτων αὐτοῦ τελειότης· ηὐδοκίμησεν ἔπειτα καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι, ἕνεκα τῆς πρὸ πολλοῦ ἀρξαμένης μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων πάλης, εἶχον ἤδη νεκρωθῆ αἱ ἀρχαῖαι δοξασίαι, ἡ δὲ κοινωνία, μάλιστα ἡ λογιωτέρα κοινωνία, ἐστερήθη πάσης πίστεως, καί, πλανωμένη ἠθικῶς ἐν ἐρήμῳ αὐχμηροτάτῃ, ἐπεζήτει ὄασίν τινα ψυχικῆς παραμυθίας. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ νέου θρησκεύματος συνετέλεσε πρὸς τούτοις καὶ ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς κατακτήσεως ἐπιγενομένη συγχώνευσις τῶν διαφόρων τύπων τῆς θεότητος, ἡ προπαρασκευάσασα, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάληψιν καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ. 'Η ἰδέα τῆς ἑνότητος τῆς Προνοίας εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ὡριμάσει ὥστε ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ «περὶ Ἴσιδος καὶ 'Οσίριδος», ρητῶς συμπεραίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουσι θεοὶ ἕτεροι παρ' ἑτέροις, οὐδὲ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες, οὐδὲ βόρειοι καὶ νότιοι, ἀλλὰ τὰ πάντα ὑπὸ *ἑνὸς λόγου* κοσμοῦνται καὶ *μιᾶς προνοίας* ἐπιτροπεύονται, ἄλλως ὑπ' ἄλλων ὀνομαζομένων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἤδη ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς 'Ανατολῆς εἰργάσθη ἐπιτυχῶς περὶ τὴν διάνοιξιν τῆς λεωφόρου δι' ἧς ἔμελλε νὰ βαδίσῃ ὁ χριστιανισμός. 'Αλλ' ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσως διηυκόλυναν τὴν

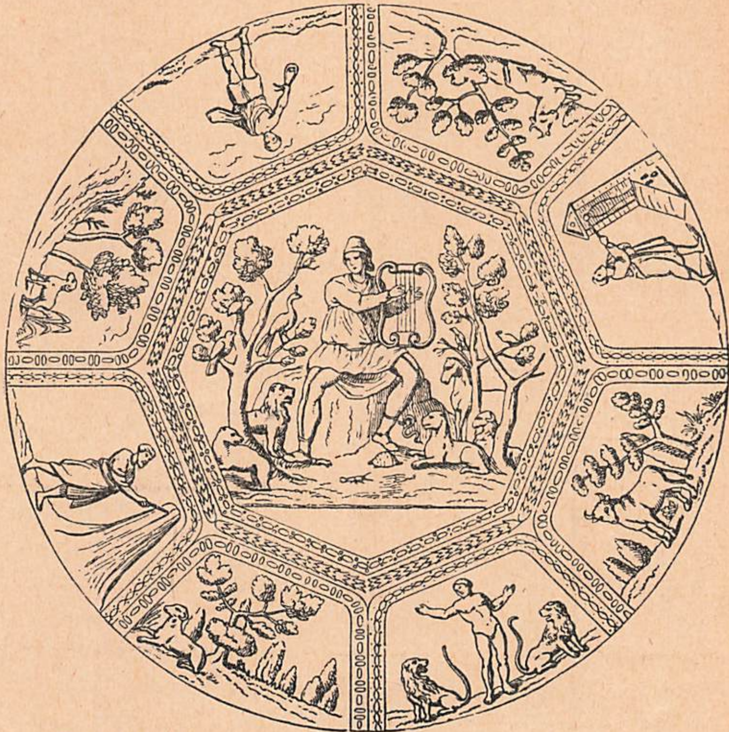
διάδοσιν, καὶ τὸν διοργανισμὸν αὐτοῦ δύο τινά· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα. Ἡ μὲν ἑλληνικὴ γλῶσσα διττῶς· πρῶτον διότι διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν λεπτότητα αὐτῆς ἦτο ἐπιτηδειοτέρα πάσης ἄλλης πρὸς τὴν δήλωσιν, τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑψηλῶν τοῦ νέου θρησκεύματος δογμάτων· δεύτερον διότι ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἑκατονταετηρίδων, γενομένη ἡ γλῶσσα ὅλων τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἐργατικωτέρων τῆς Ἀνατολῆς τάξεων, παρεῖχεν εἰς τὸ νέον θρήσκευμα κοινόν τι διαδόσεως ὄργανον, ὁποῖον τὸ θρήσκευμα τοῦτο δὲν ἤθελεν ἔχει ἐάν, μὴ προηγηθείσης τῆς μεταφυτεύσεως ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἠναγκάζετο νὰ μεταχειρισθῇ τὰς ποικίλας τῶν ἐγχωρίων λαῶν διαλέκτους. Πλὴν δὲ τῆς γλώσσης, καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα ἐχρησίμευσαν, καθὰ θέλει ἐξηγηθῆ μετ' οὐ πολύ, ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐκ τούτου συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐπεκράτησε πολὺ μᾶλλον εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν. Εἰς τὰς πόλεις συνέδραμον αὐτὸν ἥ τε ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα· ἐνῷ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὅπου ἐλαλοῦντο εἰσέτι ποικίλαι διάλεκτοι, τύποι δὲ κοινοτικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ὑφίσταντο προηγουμένως, τὸ νέον κήρυγμα ἐστερεῖτο παντὸς ὀργάνου ἐπιτηδείου πρὸς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν.

Δὲν εἴμεθα ἀποκλειστικοί· καὶ ὁμολογοῦμεν προθύμως ὅτι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσεν ὡσαύτως ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησις ἐγένετο συγχρόνως μὲ τὴν ἐν Ρώμῃ ἵδρυσιν τῆς παγκοσμίου μοναρχίας· αὕτη δὲ ἡ σύμπτωσις ἤθελε καὶ μόνη ἀρκέσει ἵνα ὑποδείξῃ ὅτι τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν ἦσαν ἄσχετα πρὸς ἄλληλα. Ὁ κόσμος εἶχε χρείαν διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως, τῆς δὲ ἀναμορφώσεως ταύτης τὰς ἀρχὰς ἀνέλαβεν αὐτὴ ἡ θεία Πρόνοια νὰ κηρύξῃ. Ἀλλ' ἵνα διευκολυνθῇ τῶν ἀρχῶν τούτων ἡ διάδοσις ἀπῃτεῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ πέσωσιν οἱ πολιτικοὶ φραγμοὶ οἵτινες διῄρουν τὰ ἔθνη εἰς τὰ ὁποῖα ἔμελλε πρὸ πάντων νὰ κηρυχθῇ τὸ νέον δόγμα· τὸ δ' ἔργον τοῦτο ἐπετράπη εἰς τὴν Ρώμην, τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ μέρους τούτου τῆς οἰκουμένης πόλιν. Ὥστε ἡ Ρώμη διὰ τῆς πολιτικῆς ἑνότητος ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπήγαγε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὰς χώρας ταύτας συνέδραμεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν τοῦ κόσμου ἑνότητα εἶχε προπαρασκευάσει ἡ ἑλληνομακεδονικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ κράτος αὐτοῦ κατεκερματίσθη· οὐδὲν ἧττον ὅμως εἰς ἅπαντα τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντα διάφορα κράτη ἐξηκολούθησεν ἐπικρατοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη ἑνότης διοικητική, στρατιωτική, νομισματική, δικαστική, ἀστικὴ καὶ πρὸ πάντων διανοητικὴ καὶ γλωσσική, ἡ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἑνότης, ἥτις δὲν εἶχε χρείαν εἰμὴ ἐξωτερικοῦ τινος ἐπιστεγάσματος ἵνα ἀναλάβῃ τὸν τύπον τῆς κοσμοκράτορος μοναρχίας. Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦτο ἐπετέθη ὑπὸ τῆς Ρώμης· ἀλλ' οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ἅπαντα τὰ ἠθικὰ τῆς πολιτικῆς ἐκείνης ἑνότητος στοιχεῖα ὑπῆρξαν προϊὸν τῶν προηγουμένων ἀγώνων τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸς ἑνώσας τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως κατέστησεν αὐτὰ δεκτικώτερα εἰς τὸ ν' ἀσπασθῶσι τὰς καινοτομίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς διενήργησε μεταξὺ τῶν ἀσιανῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν δοξασιῶν τὴν τοσοῦτον ἐπιτηδείαν ἐκείνην εἰς τὴν πρόοδον τοῦ νέου θρησκεύματος συγχώνευσιν. Αὐτός, ἵνα ἐν δυσὶ λέξεσι συγκεφαλαιώσωμεν ὅσα διὰ μακρῶν ἄλλοτε ἐξεθέσαμεν, ἵδρυσε τὴν νέαν τοῦ κόσμου μητρόπολιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἥτις συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ θρησκεύματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, γενομένη ἐνταῦτῷ ἀγορὰ καὶ βιβλιοθήκη, ναὸς

καὶ Πάνθεον τοῦ κόσμου, καὶ δεξαμένη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τήν τε συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸ μουσεῖον τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὰς σχολὰς τῶν χριστιανῶν, ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τινί, ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ ἄπεφθος τῆς νέας ἀληθείας χρυσός.

Καὶ ἔπειτα τὸ ἄμεσον τῆς κηρύξεως, τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανον ὑπῆρξεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνική. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ἄλλως γενέσθαι. Καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνική. Ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τὸ ἐμπόριον ἑλληνιστὶ διεξήγετο. Μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πόλεως, οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διενήργουν τὰς συναλλαγάς. Αὐτὴ ἡ Παλαιστίνη εἶχε κατὰ μέγα μέρος ἐξελληνισθῆ. Τὰ πάντα λοιπὸν ον παρασκευασθῆ ἵνα διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης λαλήσῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ πρῶτοι ἑπτὰ τῆς ἐκκλησίας διάκονοι, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, Νικόλαος καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Στέφανος, ὁ πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μάρτυς, ὑπῆρξαν ἑλληνισταί, ὅ ἐστιν ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις διατελέσας κατ' ἀρχὰς φοβερὸς τῆς νέας θρησκείας διώκτης ἠγωνίσθη ἔπειτα ὡς οὐδεὶς ἄλλος ὑπὲρ αὐτῆς λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐγεννήθη εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, εἰς πόλιν δηλαδὴ τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἐφημίζοντο ὡς ὀνομαστότεραι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῶν. Ἐν Ταρσῷ λοιπὸν ἀνετράφη ἑλληνικῶς. Ναὶ μὲν ἔπειτα συνεπλήρωσε τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ραββινικὰς τῆς πόλεως ταύτης σχολὰς ἤκμαζεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ὡς βεβαιοῦσι ρητῶς ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις. Ἐντεῦθεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καίτοι ἦτο ἑβραϊκῆς καταγωγῆς, συνῳκειώθη ἐπὶ τοσοῦτο μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ποιήσεως ὥστε αἱ παρατηρηθεῖσαι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ρήσεις τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Μενάνδρου εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται. Τὰ Εὐαγγέλια (τοὐλάχιστον ὅπως ἔχουσιν αὐτὰ νῦν ὅλαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι), αἱ Πράξεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων, ἡ Ἀποκάλυψις, πάντα τὰ ἔργα τῶν πρώτων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, πάντες οἱ κανόνες οὓς ἔθεντο αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἐδιδάχθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐντὸς τῶν τριῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐκκλησίαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης οὐδὲν

Χριστιανικὴ τοιχογραφία ἐκ τῆς ἐν Ρώμῃ κατακόμβης τοῦ ἁγίου Καλλίστου

(Ἐν τῷ μέσῳ παράστασις ἑλληνική, ὁ Ὀρφεὺς καὶ πέριξ αὐτοῦ εἰκόνες ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης)

ἄλλο ἦσαν ἢ ἀποικίαι ἑλληνικαί. Βραδύτερον, μάλιστα ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ Ρώμη κατέστη τρόντι ἡ μητρόπολις τοῦ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους, τοὺς κρισίμους τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, χρόνους.ὁ πρῶτος αὐτοῦ κῆρυξ, λειτουργός, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης ὑπῆρξεν ὁ ἑλληνισμός.

Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, δι' οὗ ἔμελλε ν' ἀναμορφωθῇ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς ὁ κόσμος, ἐπιστεύθη κατὰ πρῶτον εἰς Παλαιστίνην καὶ τὴν παρακειμένην Συρίαν, ὅπου καὶ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Δαμασκοῦ, τῆς Βεροίας, τῆς Ἀντιοχείας ἱδρύθησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐπιφανεῖς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Συγχρόνως σχεδὸν ἤκμασαν καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑπτὰ ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας περιέγραψε καὶ ἀπηθανάτισεν ἡ Ἀποκάλυψις. Αἱ ἑπτὰ αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν ἡ ἐν Ἐφέσῳ, ἡ ἐν Σμύρνῃ, ἡ ἐν Περγάμῳ, ἡ ἐν Θυατείροις, ἡ ἐν Σάρδεσιν, ἡ ἐν Φιλαδελφείᾳ καὶ ἡ Λαοδικέων ἐκκλησία. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὸ νέον θρήσκευμα ἤρχισε νὰ διαδίδεται ἀφ' ἑνὸς εἰς Κύπρον, εἰς Κρήτην, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀφ' ἑτέρου εἰς Θρᾴκην, εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καθ' ἃ δὲ πρὸ μικροῦ εἴπομεν, οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ ἐνήργησε μετὰ πλείονος συνέσεως, δραστηριότητος καὶ ἐθελοθυσίας ἢ ὁ ὄντως θεόπνευστος Παῦλος. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπόστολοι δὲν ἐκήρυττον τὸν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, εἰμὴ εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους· οἱ δὲ μὴ Ἰουδαῖοι, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας, ὤφειλον προηγουμένως νὰ πρεσβεύσωσι τὸ μωσαϊκὸν θρήσκευμα. Τὸ πνεῦμα τοῦ νέου κηρύγματος ἦτο ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ τοσοῦτον ἀποκλειστικὸν ὥστε, ὅτε ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐν Καισαρείᾳ ἀλλοφύλου χριστιανοῦ Κορνηλίου καὶ συνέφαγε μετ' αὐτοῦ παρὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ ἐν τῷ Λευιτικῷ διατεταγμένα, οἱ ἰουδαῖοι Χριστιανοὶ ἤλεγξαν τὸν Πέτρον διὰ τοῦτο, ἀξιοῦντες «ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθε καὶ συνέφαγεν αὐτοῖς». Ὁ δὲ μόλις ἠδυνήθη ν' ἀπολογηθῇ λέγων ὅτι ἔπραξε τοῦτο ὑπείκων εἰς φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ ἐπανειλημμένως εἰποῦσαν πρὸς αὐτόν· «Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου». Οὕτω λοιπὸν δέσμιον ἐντὸς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἤθελον νὰ ἐγκλείσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέγη μεταξὺ τῶν ἀποστόλων καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος «Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε» καὶ ἐκήρυξεν ὁ Παῦλος «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» ὁ χριστιανισμὸς διέσπασε τοὺς φραγμοὺς ἐντὸς τῶν ὁποίων ἤθελε νὰ περιορίσῃ αὐτὸν ὁ ἰουδαϊσμός, καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα ὄντως οἰκουμενικόν, ὁ δὲ νέος ἀπόστολος ἀπέβη, ὡς καὶ ὠνομάσθη δικαίως, διδάσκαλος ἐθνῶν, ὅπερ ἐστὶ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μὴ Ἰουδαίους, εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης. Γεγονὸς μέγα! Τὸ νέον κήρυγμα ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς εὐγενεστάτους πόθους καὶ τὰς ἠθικάς, μέχρι δέ τινος καὶ τὰς ὑλικὰς χρείας ἁπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐνῷ τὸ ἰουδαϊκὸν θρήσκευμα διὰ πολλοὺς λόγους ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἦτο τοσοῦτο προσηλωμένον εἰς τὰ ἤθη καὶ εἰς τοὺς τύπους τοῦ ἰδιάζοντος αὐτοῦ βίου ὥστε ἀπέφευγε πᾶσαν πρὸς τοὺς ξένους οἰκειότητα ὡς μιασματικήν, οἱ δὲ ξένοι ἀνταπέδιδον εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὰ ἴσα, μισοῦντες αὐτοὺς καὶ ἀπεχθανόμενοι· ἐντεῦθεν σφόδρα εὐάριθμοι ὑπῆρξαν οἱ διὰ τῆς περιτομῆς γενόμενοι πλήρεις καὶ ἀκριβεῖς προσήλυτοι. Ἂν λοιπὸν ὑπερίσχυεν ἡ κατὰ πρῶτον τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι διὰ νὰ γίνῃ τις χριστιανὸς ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ νὰ γίνῃ Ἰουδαῖος, ὁ χρι-

ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΔΙΟΣ

στιανισμὸς ἤθελε συναντήσει περὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ἀνυπέρβλητα προσκόμματα. Καὶ ἀπόδειξις τούτου πρόχειρος, ὅτι ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία, πρὸ αἰώνων ὑπάρχουσα καὶ ὁμολογουμένως ἀνωτέρα οὖσα παντὸς ἄλλου πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματος, οὐδέποτε ὅμως προσφκειώθη τὴν συνείδησιν τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος. Ναὶ μὲν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη παρέμεινεν ἡ βάσις τοῦ νέου θρησκεύματος, ἡ δὲ γνῶσις αὐτῆς ἀπέβη ἀπαραίτητος πρὸς

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κηρύσσων ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου
(Εἰκὼν Ρίχτερ, δῶρον τοῦ βασιλέως Ὄθωνος πρὸς τὸν δῆμον Ἀθηναίων)

τὴν τῶν νέων Γραφῶν κατάληψιν, ἀλλ' ἡ μελέτη αὕτη ἀπηλλάγη ἤδη τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐκείνων διατυπώσεων καὶ ὑποχρεώσεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὸ μωσαϊκὸν δόγμα περιεστάλη ἀείποτε ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς.

Πρὶν λαλήσῃ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὁ Παῦλος ὠνομάζετο Σαῦλος, ἀλλά, διὰ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ ἀνατροφὴν καὶ τὴν στενωτέραν σχέσιν ἣν προέκειτο νὰ λάβῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, κάλλιστα γινώσκων ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν ἐκεῖνο ὄνομα, τὸ ὁποῖον συνέπιπτεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν νὰ σημαίνῃ τὸν ἁβρόν, τὸν μαλθακόν, κακῶς ἤθελεν ἠχήσει εἰς τὰ ὦτα τῶν πολυπληθεστέρων ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὁ νέος ἀπόστολος μετωνόμασεν ἑαυτὸν Παῦλον (1), καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ἅμα ποικίλας καὶ μακρὰς ὁδοιπορίας κατὰ τὴν Συρίαν, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Κύπρον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπιτελῶν ἁπανταχοῦ τὴν ἄνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν ἀποστολὴν καὶ ἰδίως τότε ἱδρύσας τὰς γαλατικὰς ἐκκλησίας (2). Τελευταῖον περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος διέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη ἐνταῦθα Φιλίππους καὶ Θεσσαλονίκην καὶ Βέροιαν. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις ταύτας ἐπορεύετο τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων, ἀναγγέλλων αὐτοῖς τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνά-

(1) Φαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα Παῦλος, ὅπερ, ὡς γνωστόν, εἶναι ρωμαϊκόν, συνδέεται πρὸς τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου, ὅπερ εἶχεν ὁ Παῦλος.

(2) Τὰς ἐν Γαλατίᾳ δηλονότι τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

στασιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πολλοὶ μὲν πειθόμενοι ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἐξαιρέτως δὲ Ἕλληνες οὐκ ὀλίγοι, μάλιστα γυναῖκες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων, ἀλλ' οἱ πολλοὶ Ἰουδαῖοι, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, κατήγγειλαν αὐτὸν εἰς τοὺς ἄρχοντας ὡς πράττοντα ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος καὶ βασιλέα ἕτερον εἶναι λέγοντα, Ἰησοῦν. Ἰδίως εἰς Φιλίππους ὁ Παῦλος ἐδάρη δημοσίᾳ, ἀδίκαστος, καίτοι ρωμαῖος πολίτης ὑπάρχων, καὶ εἰς φυλακὴν ἐβλήθη, ἀφ' ἧς ἐξῆλθε διὰ θαύματος. Ὁμοίως δὲ καταδιωχθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ τε καὶ Βεροίᾳ ἦλθε τότε ἐνταῦθα, εἰς Ἀθήνας. Ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος «παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν ἐπικουρείων καὶ τῶν στωικῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καί τινες ἔλεγον τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἤγαγον λέγοντες· δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή; ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γνῶναι τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἔφη· Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο· ἀγνώστῳ θεῷ. Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὕροιεν, καίτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· «Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν» (1). Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν· διότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς».

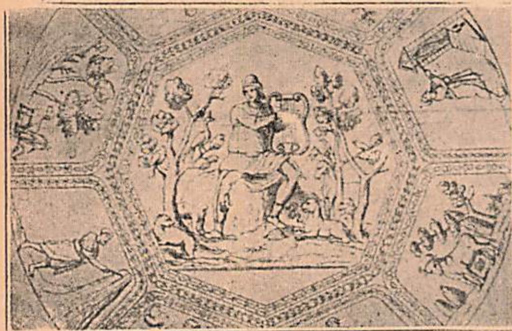
Εἰς Ἀθήνας δὲν διέτριψεν, ὡς φαίνεται, πολὺ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἂν καὶ ἐντεῦθεν λέγεται παρά τινων γράψας τὰς δύο αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Ἄλλοι ὅμως ἀξιοῦσιν ὅτι αὗται ἐγράφησαν ἐκ Κορίνθου ἢ καὶ ἐξ Ἐφέσου. Ὁπωσδήποτε ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον καὶ κατέλυσεν ἐκεῖ παρά τινι Ἰουδαίῳ, ὅστις ὀνομαζόμενος Ἀκύλας εἶχεν ἔλθει προσφάτως ἐξ Ἰταλίας, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος εἶχεν ἐξώσει ἤδη ἐκ τῆς Ρώμης ὅλους τοὺς Ἰουδαίους. Εἰς Κόρινθον, καθὼς καὶ προηγουμένως εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, διελέγετο ὁ Παῦλος ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν

(1) Τὸ ἡμιστίχιον τοῦτο εὑρίσκεται ἐν τοῖς Ἀράτου φαινομένοις καὶ τῷ εἰς τὸν Δία ὕμνῳ τοῦ Κλεάνθους, ἀλλ' ὑποτίθεται ὅτι ἀμφότεροι οὗτοι (Ἄρατος καὶ Κλεάνθης) παρέλαβον αὐτὸ ἐξ ἀρχαίου τινὸς ποιητοῦ.

Σάββατον. Ἀντιτασσομένων δὲ τῶν Ἰουδαίων καὶ βλασφημούντων, ὁ Παῦλος ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια εἶπε πρὸς αὐτούς· τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι· καὶ ἐτράπη ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἰουδαῖοι ὁμοθυμαδὸν ἐνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ βῆμα Γαλλίωνος τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν. Ἐνῷ δὲ ὁ Παῦλος ἡτοιμάζετο νὰ ἀπολογηθῇ, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρόν, ὦ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν· εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ δογμάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι». Τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ ὁποῖον διέσωσαν εἰς ἡμᾶς αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, μαρτυρεῖ πόσον ἐν γένει οἱ ρωμαῖοι ἄρχοντες ἐπλανήθησαν ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπέλαβον αὐτὸν ὡς ἁπλῆν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ αἵρεσιν, διακρινομένην ἀπὸ τούτου διὰ δογματικῶν τινων μόνον λεπτολογιῶν· καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ νέον δόγμα, ἢ μᾶλλον περιφρονοῦντες αὐτό, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ κατανοήσωσι τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας προεκήρυττε καὶ διέδιδεν ἁπανταχοῦ γῆς, ἐνῷ οἱ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ὀπαδοί, διὰ τὸ ἀποκλειστικὸν αὐτῶν πνεῦμα, παρέμενον ἀκοινώνητοι εἰς τὰς διαφόρους χώρας ὅπου διεσπαρμένοι διέτριβον.

Μετὰ δεκαοκτὼ μηνῶν διαμονὴν εἰς Κόρινθον ὁ ἀπόστολος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν, ἀφοῦ πολλοὺς ἐποίησε προσηλύτους ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἐξηκολούθησε δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖ Ἰουδαῖός τις χριστιανὸς Ἀπολλῶς ὀνόματι, τὸ γένος Ἀλεξανδρεύς, ἀνὴρ λόγιος καὶ περὶ τὰς γραφὰς ἐμπειρότατος. Ἀλλ' οὐδ' ὁ ἀπόστολος ἐλησμόνησε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας· μετά τινα δὲ χρόνον ἦλθεν αὖθις εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Ἄλλοτε δὲ πάλιν ἔπεμψε πρὸς Κορινθίους τὸν ἕλληνα Τιμόθεον, μαθητὴν αὐτοῦ φίλτατον, καὶ δύο ἐπιστολὰς ἵνα καταπαύσῃ τὰς διενέξεις αἵτινες ἐτάραττον τὴν νεοσύστατον ἐκείνην ἐκκλησίαν καὶ διδάξῃ αὐτοὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν. «Ἐδηλώθη μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ἔγραφεν, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσί. Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;». Ἐλέγχει δὲ αὐτοὺς μετὰ ταῦτα διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦσαν κακοήθειαν· καὶ προτρέπει νὰ χωρίσωσιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν τοὺς περιπίπτοντας εἰς τοιαῦτα ἁμαρτήματα· καὶ παρακινεῖ, ὁσάκις ἔχουσι διαφορὰς πρὸς ἀλλήλους, νὰ μὴ ἐνάγωσι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἀπίστων. Ἐπὶ πᾶσιν ἀποκρίνεται εἰς διάφορα πρὸς αὐτὸν γενόμενα ζητήματα περὶ τῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν. Οὐδὲν ἧττον δὲ ἀξιομνημόνευτα εἶναι ὅσα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν δύο ἐκείνων πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν, μετὰ δικαίας τῇ ἀληθείᾳ ὑπερηφανείας, λέγει περὶ τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων οὓς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγωνίσθη καὶ ἐκινδύνευσε πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθείας· «ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον, τρὶς ἐρραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοιπορίαις πολλάκις· κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι· χωρὶς τῶν παρεκτός, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι»- Ὁποῖον πῦρ ἐνεργείας, ὁποῖος εὐγλωττίας χείμαρρος! Δὲν νομίζεται ὅτι ἀκούετε τὸν

Δημοσθένην ἀγωνιζόμενον νὰ συναγείρῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ Φιλίππου; Διότι ἐπὶ τὸν Ἰουδαῖον ἐκεῖνον ἐπεφύσησαν δύο πνεύματα· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάξαν αὐτὸν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὅλοι, ἴσοι ὄντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦνται νὰ κοινωνήσωσιν ἀμέσως τῶν δογμάτων τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικόν, τὸ διδάξαν αὐτὸν πῶς ἔχει νὰ ἑρμηνεύσῃ, νὰ στηρίξῃ, νὰ διασώσῃ τὰ δόγματα ταῦτα.

Χριστιανικὴ παράστασις ἑλληνικῆς τέχνης ἐν κατακόμβῃ. Εἰς τὸ μέσον ὁ Ὀρφεὺς καταθέλγει τὰ ζῷα. Πέριξ ἐπεισόδια τῶν Γραφῶν

Διὰ τοιούτων ἀγώνων καὶ κινδύνων ἱδρύθησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἑλληνικὰς χώρας. Περὶ τῆς τύχης καὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους ἔχομεν ὀλίγας ἀσφαλεῖς εἰδήσεις. Λέγεται ὅτι ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος τὸ Εὐαγγέλιον εἶχε κηρυχθῆ πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρις Ἱσπανίας, ἀλλ' ἄγνωστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ὅσοι ἐπίστευσαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ νέον δόγμα. Ἐκ τεκμηρίων μόνον τινῶν συνάγεται ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ὁ χριστιανισμὸς ἐπέτυχε πολὺ πλείονας ὀπαδοὺς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ μεγάλην Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑστίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ Λουκιανὸς λ. χ. εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτοῦ ἢ ψευδόμαντιν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ χριστιανῶν· καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Τραϊανόν, ἔλεγε τοὺς χριστιανοὺς πολυαρίθμους ὄντας οὐ μόνον ἐν τῷ Πόντῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ, ἐνῷ, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, οὐδαμοῦ γίνεται λόγος περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὀπαδῶν τοῦ νέου θρησκεύματος. Καὶ ἄλλοθεν δὲ εἰκάζομεν ὅτι ὀλίγος ἦτο τούτων ὁ ἀριθμὸς μέχρις αὐτῆς τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος. Τῳόντι, ἐπὶ τῶν δεινῶν διωγμῶν, τῶν γενομένων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐντὸς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, τὸ μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου (1) μνημονεύει ἀναριθμήτων χριστιανῶν λαβόντων τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς Καισάρειαν, εἰς Σμύρνην, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὰς νήσους Κρήτην καὶ Κύπρον, ὀλίγους δὲ ἀναφέρει τοὺς ἀνταλλάξαντας τὸ ζῆν ἀντὶ τῆς εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν ἐπιμονῆς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ τεκμήρια ταῦτα παρέχουσιν ἡμῖν ἔνδειξίν τινα περὶ τοῦ πόσοι ἄρα ἦσαν τότε οἱ χριστιανοὶ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ὅθεν εἰς μάτην πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐπεχείρησαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατίσχυσε πολιτικῶς τὸ νέον θρήσκευμα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ἄλλος μὲν ἠξίωσεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀπετέλουν τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλος τὸ πέμπτον, ἄλλος τὸ δωδέκατον καὶ ἄλλος τὸ εἰκοστόν. Αὐτὴ ὅμως αὕτη ἡ διαφωνία ἐμφαίνει ὁπόσον αὐθαίρετα εἶναι τὰ διδόμενα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν, τοσοῦτο μᾶλλον αὐθαίρετα ὅσον πρὸ πάντων δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸς οὐδ' αὐτὸς ὁ ὅλος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους πληθυσμός.

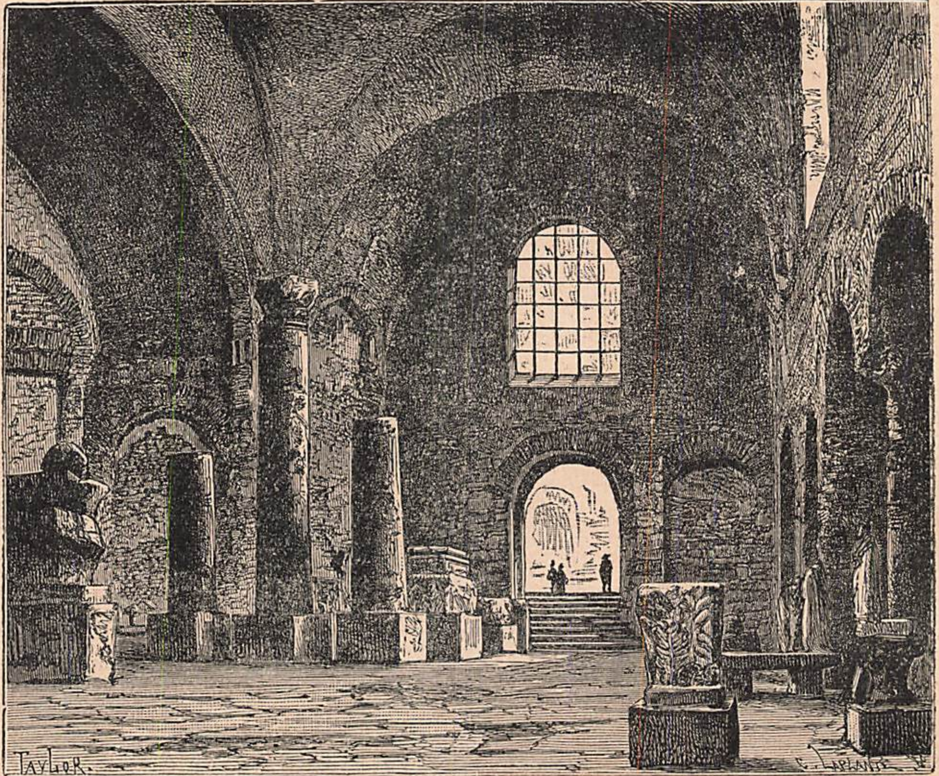
(1) Τὸ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ συνταχθέν.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ ἀναλάβῃ ἀναφανδὸν τὴν προστασίαν τοῦ νέου δόγματος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις αὐτῶν τοὐλάχιστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦτο ἤδη μεγαλυτέρα τῆς τῶν ἀντιπάλων δυνάμεως· μεγαλυτέρα, ἂν ὄχι ἀριθμητικῶς, τοὐλάχιστον ὅμως κοινωνικῶς καὶ ἠθικῶς. Τὴν δὲ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ταύτην ὑπεροχὴν ἐπήνεγκον ποικίλα αἴτια. Ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς δόγμα, ἡ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν, τῶν χηρῶν, τῶν ὀρφανῶν πρόνοια, ὑπὲρ ὧν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ὑπῆρχον ἴδιον ταμεῖον καὶ ἴδιοι ἐπιμεληταί, οἱ καλούμενοι *διάκονοι*, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅλαι αὗται αἱ σωτήριαι ἀρχαί, ἀρεταί, δοξασίαι, ἂν δὲν ἀνεμόρφωσαν ἠθικῶς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, συνετέλεσαν ὅμως εἰς τὸ νὰ ὑψώσωσι πολλῶν τὸ φρόνημα, νὰ κρατύνωσι πολλῶν τὰς ψυχάς, νὰ ἐξευγενίσωσι πολλῶν τὸν βίον καὶ ἐν γένει εἰς τὸ νὰ διαχύσωσι θαυματουργὸν δύναμιν εἰς τὰς φλέβας τῆς νέας κοινωνίας· ἐνῷ ἡ ἀρχαία ἐμαραίνετο ὑπὸ ἀλόγου εἰδωλολατρείας, ἢ ἀγόνων φιλοσοφικῶν συζητήσεων, ἢ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἣν ἐπήγαγεν ἡ ἔλλειψις πάσης θρησκείας.

Ἀλλὰ παρεκτὸς πάντων τούτων ἐνίσχυσε παραδόξως τὴν νέαν κοινωνίαν ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς ὃν πρωιμώτατα ἔλαβον αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Ὁ ὀργανισμὸς οὗτος κατ' ἀρχὰς ἦτο δημοκρατικώτατος. Πᾶσα ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν ἄνδρας τινάς, οἵτινες καλούμενοι *πρεσβύτεροι* διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίῳ τὰ κοινὰ αὐτῆς πράγματα. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως καὶ πρὸ τοῦ τέλους ἔτι τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος, καθ' ὅσον αἱ ἐκκλησίαι ἀπέβησαν πολυαριθμότεραι, αἱ ὑποθέσεις ποικιλώτεραι, τὰ συμφέροντα μεγαλύτερα, τὰ πάθη σφοδρότερα, κατέστη ἀπαραίτητος ἰσχυροτέρα τις περὶ τὴν διοίκησιν αὐτῶν ἀρχή, ὥστε οἱ προϊστάμενοι τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων *ἐπίσκοποι* προσῳκειώθησαν κατὰ μικρὸν ὁλόκληρον τὴν ἐξουσίαν, ἐθεώρησαν τοὺς πρεσβυτέρους ὡς ἁπλοῦς συμβούλους καὶ ἀπετέλεσαν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν ἰδίαν ἱερατικὴν τάξιν, τὸν καλούμενον *κλῆρον*, ὅστις ὡς τοιοῦτος διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἤτοι τῶν *λαϊκῶν*. Ἐκτὸς δὲ τῶν κυρίων αὐτῶν ἱερατικῶν καθηκόντων οἱ ἐπίσκοποι εἶχον ἔκτοτε τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ ἀπεφάσιζον πρὸς τούτοις περὶ ὅλων τῶν διαφορῶν ὅσας οἱ χριστιανοὶ δὲν ἤθελον νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὸ βῆμα δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Ἀποθανόντος τοῦ ἐπισκόπου, ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας νέος πρόεδρος, λαμβανόμενος ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οὕτω λοιπὸν πᾶσα ἐκκλησία ἀπετέλει ἰδίαν τινὰ πολιτείαν ἐντὸς τῶν κυριωτάτων πόλεων τοῦ κράτους.

Ἔπειτα περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἐκκλησίαι ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων δι' *ἐπαρχιακῶν συνόδων*. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς, ἐν ἔαρι καὶ ἐν μετοπώρῳ, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ἐλάμβανον τὴν γνώμην διακεκριμένων τινῶν ἱερέων καὶ ἐξέδιδον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πιστῶν ἀποφάσεις, τοὺς λεγομένους *κανόνας*, δι' ὧν ἐρρυθμίζοντο τὰ κυριώτατα κεφάλαια τῆς πίστεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Κατ' ὀλίγον αἱ τοπικαὶ αὗται σύνοδοι ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας, ἀνακοινοῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τὰς ἀμοιβαίας πράξεις, ὥστε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα μεγάλης αὐτοτελοῦς ὁμοσπονδίας πολιτειῶν, ἐχουσῶν ἰδίαν περιουσίαν, νομοθεσίαν καὶ ἐνέργειαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς ταῦτα ὁ ὀργανισμὸς οὗτος, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεως, πάλιν δὲ ἐκ τῶν μητροπόλεων τινὲς ἔλαβον προέχουσάν τινα ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τάξιν διὰ τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν ἐν αὐταῖς χριστιανῶν, διὰ τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἁγίων

ὅσους ἀνέδειξαν καὶ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς ἀκραιφνεστέραν διατήρησιν τῆς πίστεως. Αἱ προέχουσαι ἐκεῖναι τῶν μητροπόλεων ὠνομάσθησαν **ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι** (1)· ἦσαν δὲ τοιαῦται ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι ἐν μὲν τῇ Δύσει ἡ Ῥώμη, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἔφεσος καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐπὶ τέλους, πᾶσαι αἱ

Αἴθουσα τοῦ ἐν Λουκοτέκιᾳ ἀνακτόρου

χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι διετέλουν ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς ἀμοιβαίαν ἀλληλογραφίαν, ὥστε κοινός τις δεσμὸς συνῆπτεν αὐτὰς ἀπὸ Βρεταννίας μέχρι Περσίας.

Ὁ πολιτικὸς οὗτος ὀργανισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι γεγονὸς σπουδαιότατον ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ ὀργανισμὸς οὗτος προέκυψεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἐνῷ οἱ θρησκευτικοὶ τύποι τοῦ νέου δόγματος ἐλήφθησαν κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἰουδαϊκοῦ θρησκεύματος, οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ τύποι προέκυψαν προδήλως ἐκ τῶν σπλάγ-

(1) Ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι ὠνομάσθησαν οὐχὶ ἁπλῶς αἱ προέχουσαι ἀλλ' αἱ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἀπ' εὐθείας ἱδρυθεῖσαι, ὡς ἡ τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῆς Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Ἐφέσου, Θεσσαλονίκης, Ἀθηνῶν, Κορίνθου· ἀλλ' ἡ διοικητικὴ ὑπεροχὴ ἐκκλησίας τινὸς συνεδέετο μετὰ τῆς ἐν τῇ ὅλῃ διοικήσει τοῦ κράτους θέσεως τῆς ἐκκλησίας, οὕτω δὲ τὰς πρώτας θέσεις κατέλαβον κατὰ μικρὸν ἡ Ῥώμη ὡς πρωτεύουσα τοῦ ὅλου κράτους, ἡ Ἀντιόχεια (ἐν ᾗ ἱδρύθη ἡ πρώτη ἑ λ λ η ν ι κ ὴ χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἐδόθη τοῖς πιστοῖς τὸ ὄνομα χριστιανός (κατὰ τύπον λατινικὸν ἐκ τοῦ Χ ρ ι σ τ ὸ ς Cristus - Cristianus), ὡς πρωτεύουσα τῆς Συρίας ὅλης. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὡς πρωτεύουσα Αἰγύπτου, ἡ Καισάρεια ὡς πρωτεύουσα Καππαδοκίας καὶ Πόντου, ἡ Ἔφεσος ὡς πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας, ἡ Θεσσαλονίκη ὡς πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας. Αἱ ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι συμπίπτουσι κατὰ τοῦτο μετὰ τῶν ἐκ διοικητικῆς ὑπεροχῆς ὑπερτέραν θέσιν λαβουσῶν ἐκκλησιῶν, διότι καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυττον ἰδίως ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τὴν χριστιανικὴν πίστιν.

χνων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐξάγεται, εἰμὴ ἡ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δήμων ἐκκλησία· τὸ δὲ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων ἡ βουλή· οἱ δ' ἐπίσκοποι, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ὡσαύτως ἐλήφθη ἀττικοῦ πολιτεύματος, ἦσαν οἱ ἄρχοντες τῶν νέων τούτων δήμων· αἱ δ' ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι αὐτὰ τὰ πάλαι ποτὲ κατὰ ἔθνη συνέδρια. Ἅπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι θεσμοὶ ἐσῴζοντο εἰσέτι ἐν τῷ ἐθνικῷ τῶν Ἑλλήνων βίῳ. Αἱ πόλεις εἶχον εἰσέτι τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, τὰς βουλὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν· εἴδομεν ὅτι ἐπὶ Παυσανίου τοῦ περιηγητοῦ, ἤτοι ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ὑφίσταντο εἰσέτι ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ τὰ κατὰ ἔθνη συνέδρια, τὸ ἀχαϊκόν, τὸ ἀμφικτυονικόν, τὸ βοιωτικόν· ὡσαύτως καὶ ἐν Ἀσίᾳ συνήρχοντο ἔτι ἐκ διαλειμμάτων τὸ κοινὸν Ἰλιέων, τὸ κοινὸν Ἀσίας, τὸ κοινὸν Βιθυνίας. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι εἶχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολὺ πλείονα ζωὴν ἢ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καὶ ὅ,τι μάλιστα ἀποδεικνύει ὁπόσον ἡ τύχη τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξηρτήθη ἐκ τῆς τύχης τοῦ ἐθνικοῦ εἶναι τοῦτο, ὅτι ἐκεῖ ὅπου οἱ ἐθνικοὶ θεσμοὶ διετέλουν ἔτι ἀκμάζοντες, ὅ ἐστιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκεῖ ἤκμασαν καὶ οἱ χριστιανικοί· ἐκεῖ δὲ ὅπου εἶχον ἤδη μαρανθῆ, ὅ ἐστιν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἐκεῖ καὶ οἱ χριστιανικοὶ βραδέως ἐπρόκοψαν. Ὁπωσδήποτε, καθὼς εἴδομεν ἤδη καὶ θέλομεν κάλλιον ἰδεῖ προϊόντος τοῦ λόγου, ὁ μὲν πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ ἑλληνισμὸς ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δημοκρατικός, διὰ τοῦ χρόνου δὲ περιεβλήθη ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα, μάλιστα ἀφ' ἧς ἱδρύθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικὴ μοναρχία. Ἀλλ' ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἠλλοιώθη ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον ἡ διοίκησις τοῦ χριστιανισμοῦ οὐδέποτε οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον καθ' ὁλοκληρίαν ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς αὐτῆς ῥίζας καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐμβλήματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων δορυφορούμενον ἴσχυσε καὶ ἐπεκράτησε τὸ νέον θρήσκευμα ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ δι' ὧν συνηρμολογήθη οὕτω καὶ συνεδέθη ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς μετὰ τοῦ ἀρχαίου. Ὁποία διαφορὰ πρὸς τὰ ἐν τῇ Δύσει γενόμενα! Ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἡ ἐκκλησία τάχιστα ἀπέβαλεν οὐ μόνον τὸν δημοκρατικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν ἀριστοκρατικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον, εἰς τὴν μοναρχικὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Πλὴν τούτου τὰ σχηματισθέντα ἐν τῇ Δύσει νέα ἔθνη ἐμόρφωσαν κατὰ μικρὸν νέα γλωσσῶν ἰδιώματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διάφορα τῆς λατινικῆς, εἰς ἣν τὸ πρῶτον διεδόθη αὐτόθι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἥτις δὲν ἔπαυσεν οὖσα ἱερὰ καὶ ἐπίσημος τοῦ θρησκεύματος γλῶσσα. Ἐντεῦθεν καὶ λόγῳ τῆς γλώσσης καὶ λόγῳ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ ὁ ἐν τῇ Δύσει χριστιανισμὸς κατήντησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας γράμμα νεκρὸν διὰ τὸ μέγα τοῦ λαοῦ πλῆθος, ἐνῷ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διετέλεσεν ἀείποτε συνῳκειωμένος μὲ τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ ἀπετέλεσεν ἓν τῶν ζωτικωτάτων, πολλάκις δὲ τὸ ζωτικώτατον τῶν συστατικῶν αὐτοῦ, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἕλλησιν.

Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν, ἰδίως εἰς τὰς χώρας τοῦ ἀνατολικοῦ ἑλληνισμοῦ, εἰς τὰς χώρας δηλαδὴ ὅπου τὸ μυστήριον τῆς μετεμψυχώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νέον βίον ἐτελεῖτο ζωτικώτερον. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδίως ὁ πολιτικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὀργανισμὸς ἐπήνεγκε κατὰ μικρὸν τὸ παράδοξον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ πᾶσαν σχεδὸν πόλιν ὑφίσταντο ἤδη διπλαῖ ἐκκλησίαι, διπλαῖ βουλαί, διπλαῖ ἀρχαί, αἱ μὲν τῶν ἀπίστων, αἱ δὲ τῶν χριστιανῶν. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν ἰσχυρότεραι, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, καίτοι ἀπολαμβάνουσαι τὴν ποικίλην τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας προστασίαν, ἐπὶ μᾶλλον ἐχαλαροῦντο καὶ ἐμαραίνοντο, αἱ δὲ χριστιανικαὶ τἀνάπαλιν, καίτοι ἐπὶ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῶν πόρων καὶ δυνά-

μεων ἐρειδόμεναι, ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ ἐκρατύνοντο. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως. Οὐδεμία ὑλικὴ δύναμις ἰσχύει νὰ ἀναπληρώσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν παντὸς κοινωνικοῦ σώματος ἠθικῶν προσόντων, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας τὰ ἠθικὰ προσόντα κατασκευάζουσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀναγκαίαν εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ὑλικὴν δύναμιν. Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ ἑλληνισμοῦ κοινωνία ἔσωζεν, ὡς εἴδομεν, τὸ πλεῖστον τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ἰσχύος· καὶ ὅμως ἦτο ἀσθενής, διότι ἀπεστερημένη ἀποχρῶντος ἠθικοῦ ἐρείσματος ἐπλανᾶτο ἀσκόπως ἐν τῷ βίῳ καὶ δὲν εὕρισκε παραμυθίαν τινὰ εἰμὴ ἐν ταῖς ὑλικαῖς ἀπολαύσεσιν.Οἱ δεσμοὶ αὐτῆς εἶχον παραλύσει,ἡ δὲ ἀπόλυτος τῆς Ῥώμης μοναρχία, ἡ φυσικὴ αὐτῆς προστάτις,οὔτε τὰς ἀδιαλείπτους στάσεις ἠδύνατο ὁριστικῶς νὰ καταπαύσῃ οὔτε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰς ξενικὰς ἐπιδρομάς.Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ταύτης ἀναρχίας αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὀάσεις τινὲς ἐρήμου αὐχμηρᾶς, παρίστων θέαμα παντάπασιν ἀλλοῖον. Ἐνῷ κύκλῳ αὐτῶν οἱ νόμοι παρέλυον, ἐνῷ πολυάριθμοι αὐτοχειροτόνητοι αὐτοκράτορες διεπολέμουν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου, ἐνῷ ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη κατεπάτουν καὶ κατεπυρπόλουν πόλεις καὶ χώρας, ὁ χριστιανὸς ἤξευρε τίς ἦτο ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ καὶ τίς ὁ νόμος αὐτοῦ.Αὐτὸς μόνος εἶχεν ἡγεμόνας καὶ λειτουργοὺς ἀμετακινήτους· αὐτὸς μόνος ᾐσθάνετο ἑαυτὸν προστατευόμενον, συνεχόμενον,χειραγωγούμενον·αὐτὸς μόνος ἐν τῷ γενικῷ ἐκείνῳ κατακλυσμῷ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει τὸν οὐρανὸν καταπίπτοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τὴν γῆν σχιζομένην ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.Καθ' ἑκάστην πόλιν ὑπῆρχεν ἄνθρωπός τις σεβαστός, τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἦτο ἀναμφισβήτητον παρὰ τῇ μᾶλλον ἐνεργῷ, τῇ μᾶλλον ζωτικῇ μερίδι τῆς κοινωνίας· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἦτο οὔτε τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου ὁ ἄρχων οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἐπίτροπος· ἦτο ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀντιπρόσωπος. Κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν ὑπῆρχε κοινόν τι αἴσθημα δι' οὗ συνεδέοντο οἱ δραστηριώτεροι καὶ χρηστότεροι κάτοικοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως· ἀλλὰ τὸ αἴσθημα τοῦτο δὲν ἦτο οὔτε ἡ μαρανθεῖσα ἀρχαία φιλοπατρία οὔτε ἡ οὐδὲν ἧττον ἐκλιποῦσα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀφοσίωσις· τὸ αἴσθημα τοῦτο ἦτο ἡ πρὸς τὰς ἀρχάς, τὰς ἀρετάς, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ νέου δόγματος πίστις. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ῥητορική, αἱ πρὸ καιροῦ ἀποβάλλουσαι τὸ πάλαι ἀξίωμα καὶ κράτος, ἀνεφαίνοντο νῦν αὖθις ζωηφόροι καὶ λαμπραί, ἐπὶ ἀμβώνων οἵτινες διεδέχθησαν μὲν τὸ βῆμα τῆς ἀγορᾶς, ἀνήρπασαν δὲ τὰ ἀκροατήρια τῶν σοφιστικῶν θρόνων. Δύο ἐνὶ λόγῳ κοινωνίαι, ἡ μὲν νεάζουσα ἡ δὲ θνήσκουσα, συνυπῆρχον καὶ συνυφίσταντο ἐκ παραλλήλου· ἦτο δυνατὸν ἆρά γε νὰ διαβιώσωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ; Οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν κατ' ἀρχάς, ὡς εἴδομεν,ἀδιαφορίαν τινὰ πρὸς τὸ νέον δόγμα,ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν πάλη κατέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπόδραστος. Καὶ τῳόντι ἡ πάλη αὕτη ἤρξατο πρωιμώτατα.

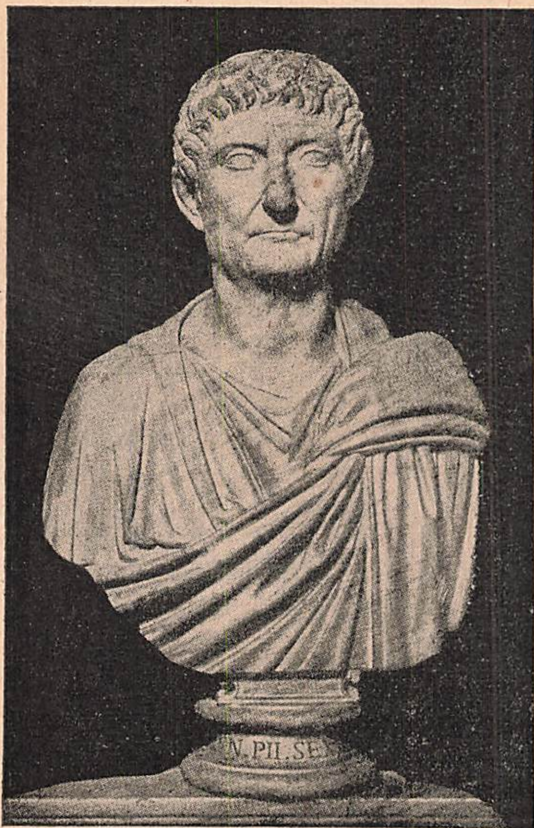
Πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Νέρων, ἐπεδείξατο καὶ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τὴν ἀγριότητα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ὀλεθρίας ἐκείνης βασιλείας ἐν ἔτει 64 μ. Χ. πυρκαϊὰ μεγάλη, ἐπὶ ἓξ ἡμέρας καὶ νύκτας ἑπτὰ διαρκέσασα, ἀπετέφρωσε τὸ πλεῖστον τῆς Ῥώμης μέρος, ὁ δὲ δῆμος τῆς πόλεως ταύτης ὑπώπτευσεν ὅτι παραίτιος τῆς πυρκαϊᾶς ἐγένετο ὁ Νέρων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δυνηθῇ οὕτω ν' ἀνοικοδομήσῃ λαμπροτέραν τὴν πρωτεύουσαν τῆς οἰκουμένης, ὁ αὐτοκράτωρ θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κατ' αὐτοῦ ἐξεγερθὲν ἕνεκα τῆς ὑπονοίας ταύτης μῖσος κατηγόρησε τοὺς χριστιανοὺς ὡς διαπράξαντας τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Καὶ ἀποδείξεις μὲν δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ χριστιανοὶ κατεδικάσθησαν διὰ τῆς κοινῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποστροφῆς, ὡς λέγει ὁ ῥωμαῖος ἱστορικὸς Τάκιτος. Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ διωγμοῦ βεβαιοῦται ὅτι ὑπέστησαν

τὸν τοῦ μαρτυρίου θάνατον ἐν Ρώμῃ καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, τῷ 66 ἔτει. Δεύτερος διωγμὸς ἐγένετο ἐπὶ Δομιτιανοῦ, 81—96, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις, ὡς εἴδομεν, διέταξε τὴν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐξορίαν τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων· οὐδ' ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ Ἐπίκτητος τοὐλάχιστον ἀνάξιος νὰ περιληφθῇ ἐν τῇ τῶν χριστιανῶν προγραφῇ. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἐξωρίσθησαν ἤδη λόγῳ ἀθεΐας καὶ οὐκ ὀλίγοι εὗρον ἄσυλον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Κυρίου μαθητής, κατεκλείσθη εἰς Πάτμον, ὅπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν αὖθις ἀναψυχήν τινα καὶ ἐξηκολούθησεν ἀκωλύτως μέχρι τινὸς διαδιδομένη, ὀργανουμένη, κρατυνομένη. Ἀλλ' ἐπὶ Δεκίου τοῦ βασιλεύσαντος, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τοῦ 249 μέχρι τοῦ 251, καὶ τοῦ οὐδὲν ἧττον εἰς ἡμᾶς γνωστοῦ Αὐρηλιανοῦ τοῦ νικητοῦ τῆς Ζηνοβίας, ὅστις ἦρξεν ἀπὸ τοῦ 270 μέχρι τοῦ 275, ἡ ἐκκλησία ὑπέστη νέας δοκιμασίας (1). Καὶ ἔπειτα μὴ νομίσωμεν ὅτι ἀπὸ Δομιτιανοῦ μέχρι Δεκίου, ἤτοι ἐπὶ 150 ἔτη, οἱ χριστιανοὶ ἀπήλαυσαν βαθυτάτην εἰρήνην. Ἐνῷ οἱ αὐτοκράτορες ἐδείκνυντο ἐπιεικεῖς πρὸς αὐτούς, πολλάκις οὗτοι ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπό τινων κατ' ἐπαρχίας ἀρχόντων, οἵτινες ἐπεχείρουν οἴκοθεν τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν μὴ καταργηθέντων ἀρχαίων κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπιταγμάτων. Τελευταῖον ἐπῆλθεν ὁ φοβερώτερος καὶ βιαιότερος ἁπάντων τῶν διωγμῶν, ὅστις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, τοῦ ἀναγορευθέντος ἐν ἔτει 284. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν, εἰ καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς, εἶχεν ὅμως, ὡς φαίνεται, αὐξήσει πολύ. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος, οἵτινες εἶχον ἤδη παρεισδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων, δὲν ἠρκοῦντο νὰ ἀπαιτῶσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἐξ ὑπερβολῆς ζήλου προανήγγελλον εἰς τοὺς ἑτεροδόξους τὴν προσεχῆ τῶν εἰδώλων καταστροφήν, τὰ ὁποῖα καὶ παρόντων ἐκείνων πολυειδῶς περιεφρόνουν καὶ ἐξηυτέλιζον. Τοῦτο διηρέθισε φυσικῷ τῷ λόγῳ τοὺς εἰδωλολάτρας, οἵτινες ἤλπισαν αὖθις νὰ πνίξωσιν ἐν τῷ αἵματι τὴν ὁσημέραι προαγομένην καὶ ἀκμάζουσαν πίστιν καὶ ἠγωνίσθησαν παντὶ σθένει νὰ καταπείσωσιν εἰς τοῦτο τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπετροπιάζετο τὴν τοιαύτην βιαιοπραγίαν, ἀλλ' ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, ὁ δεισιδαίμων καὶ αἱμοβόρος Γαλέριος, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβάλῃ τὸ φρόνημα τοῦ γηραιοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ καταφέρῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ προγράψῃ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Τῇ 23 Ἰανουαρίου τοῦ 303 ἔτους ὑπεγράφη λοιπὸν ἐν Νικομηδείᾳ τὸ πρῶτον τοῦ διωγμοῦ τούτου θέσπισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐνδοιάζων ἔτι αὐτοκράτωρ περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ παραγγείλῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἀφαίρεσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων. Ἀλλ' ἐὰν τῳόντι ἤλπισεν ὅτι ἐπιτρέψας ἅπαξ εἰς τὸν χείμαρρον τῶν παθῶν νὰ ἐκχειλίσῃ θέλει δυνηθῇ ἔπειτα νὰ χειραγωγήσῃ καὶ εὐθετήσῃ τὸν χρείμαρον τοῦτον, ἐπλανήθη. Τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ διατάγματος ὁ Διοκλητιανὸς θεωρῶν μετὰ τοῦ Γαλερίου, ἀπὸ ἑνὸς τῶν παραθύρων τῶν ἐν Νικομηδείᾳ βασιλείων, τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἧς ἐφαίνετο ἡ στέγη, συνεζήτει πρὸς αὐτὸν ἂν αὕτη ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ διὰ τοῦ πελέκεως ἢ διὰ τοῦ πυρός. Ὁ Διοκλητιανὸς δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μεταχειρισθῶσι

(1) Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Δεκίου μετὰ τοὺς ἐπὶ Νέρωνος καὶ Δομιτιανοῦ διωγμοὺς ἐγένοντο διωγμοὶ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων, καὶ δὴ τῶν ἀρίστων, οἷον τοῦ Τραϊανοῦ, τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (οὐχὶ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίνου Πίου), ἀλλὰ διωγμοὶ μετριαζόμενοι εἴτε τῇ ἀγαθότητι τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν εἴτε συνηγορίᾳ ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ Τραϊανοῦ διὰ τοῦ Πλινίου. Σφοδρότατοι δὲ ἐγένοντο διωγμοὶ ἐπὶ τοῦ Κομμόδου, τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τοῦ Καρακάλλα.

πρὸς τοῦτο τὴν πυρκαϊάν, φοβούμενος μήπως μεταδοθῇ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀποβῇ γενική. εἰκὼν αὕτη ἀκριβὴς τοῦ ποῦ ἔμελλε νὰ καταντήσῃ ὁ τελευταῖος οὗτος κατὰ τῆς πίστεως διωγμός! Οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐν τῷ στρατῷ καὶ καθ' ἑκάστην τοῦ βασιλείου πόλιν. Ὅθεν, ἅμα ἐκδοθέντος τοῦ διατάγματος, γενικὴ ἐπεκράτησαν ἀναρχία· οἱ ἄριστοι ἐκεῖνοι τῶν πολιτῶν βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας ἠναγκάζοντο νὰ κρυβῶσι καὶ τότε ὁ ὄχλος τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπιπεσὼν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα ἤρχισε λεηλατῶν, κλέπτων καὶ συλλαμβάνων ὡς χριστιανοὺς πάντας ὅσοι ἤθελον νὰ ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ Νικομηδείᾳ ἐξερράγησαν δύο ἢ τρεῖς πυρκαϊαί, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Γαλέριος ἀπέδιδεν εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ εἰς τὸν Γαλέριον. Καὶ ἐκ τούτου ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο διάταγμα δὲν ἴσχυε νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν καθ' ἅπαν τὸ κράτος ταραχήν. Οἱ χριστιανοί, ἐνόσῳ δὲν ἐξωντοῦντο ἀλλ' ἁπλῶς ἀπεστεροῦντο τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων καὶ διεκωλύοντο περὶ τὴν πάνδημον τέλεσιν τῆς λατρείας αὐτῶν, ἀπέβαινον δι' αὐτὸ τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι τῆς ἐπικρατούσης πολιτείας ἐχθροί. Ἦ λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀνακληθῶσι τὰ διαταχθέντα ἢ νὰ ἐπιβληθῶσι ποιναὶ ἔτι βαρύτεραι. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπέκλινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ Γαλέριος· τρία δὲ ἀλλεπάλληλα θεσπίσματα ἐπέτειναν ἀλληλοδιαδόχως τὰς τιμωρίας δι' ὧν ἤλπισεν ἐπὶ τέλους νὰ δαμάσῃ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων προῆλθεν εἰς τὴν ἐξορίαν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας εἰς τὸν θάνατον, ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὰ φοβερώτερα βασανιστήρια. Καὶ ἐπληρώθη οὕτω σχεδὸν ἅπαν τὸ κράτος θυμάτων καὶ αἵματος· καὶ χιλιάδες πολλαὶ ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων ἐμαρτύρησαν καρτερικῶς ὑπὲρ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν πίστεως, καρτερικῶς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐκίνησαν τὸν ἔλεον καὶ αὐτῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καὶ ἐξήγειραν πολλαχοῦ τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τῆς ἀνηλεοῦς ἐκείνης θηριωδίας. Ἔτι δ' ἐξακολουθοῦντος τοῦ δεινοῦ τούτου κλύδωνος, προῆλθεν εἰς μέσον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.

Διοκλητιανός (Καπιτωλῖνον Μουσεῖον)

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὁ Διοκλητιανὸς εἶχεν ἐννοήσει ὅτι εἷς μόνος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἐπιτήρησιν ὁλοκλήρου τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους, τὸ ὁποῖον ἔξωθεν μὲν ἁπανταχόθεν σχεδὸν προσεβάλλετο ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων πολεμίων, ἔσωθεν δὲ ἀνεσείετο ὑπὸ συνεχῶν στάσεων. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ τρίτου τῆς

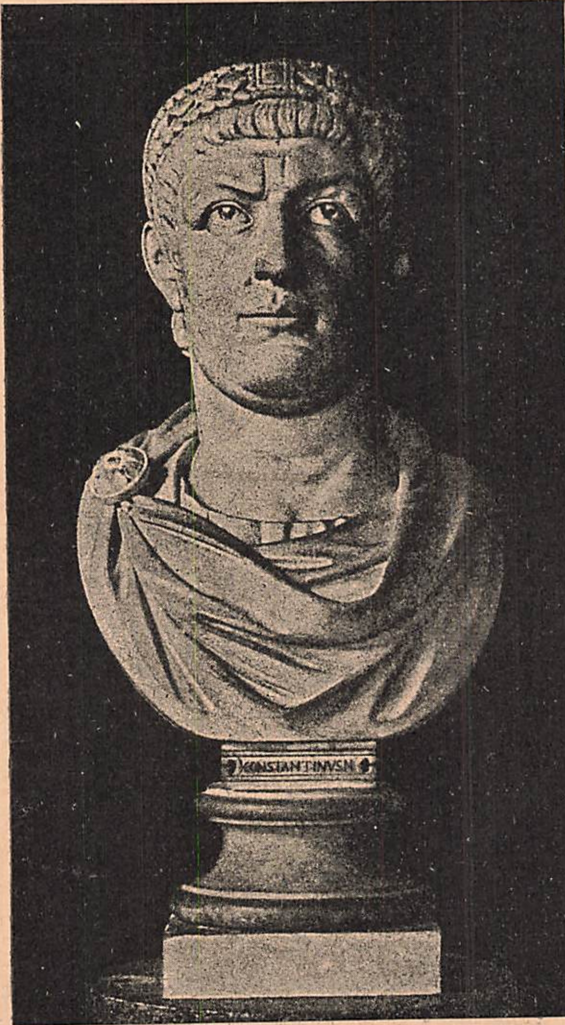
κυβερνήσεως αὐτοῦ ἔτους, ἤτοι τῷ 286, παρέλαβε συνάρχοντα τὸν τραχὺν Παγγόνιον Μαξιμιανόν, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν ἄμυναν τοῦ Ρήνου, αὐτὸς ἀναλαβὼν ἰδίᾳ τὴν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν κυβέρνησιν. Οἱ δύο οὗτοι ἀνώτατοι ἄρχοντες ἔφερον ἐξ ἴσου τὸ τοῦ Αὐγούστου τιμιώτατον ἐπώνυμον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Διοκλητιανὸς ἐνόμισε πρέπον νὰ μερίσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς φροντίδας τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἐχειροτόνησε δ' ἐπὶ τούτῳ ἐν ἔτει 291, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, δύο καίσαρας, τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνστάντιον τὸν Χλωρὸν καὶ τὸν ἐκ Μοισίας Γαλέριον, ὁρίσας ὅμως ὅτι τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα ἐπέχει δευτερεύουσαν ὡς πρὸς τὸν Αὔγουστον τάξιν. Καὶ τὸν μὲν Γαλέριον προσέλαβεν αὐτὸς βοηθόν, τὸν δὲ Κωνστάντιον ἔδωκεν εἰς τὸν Μαξιμιανὸν συγκυβερνήτην τῶν τῆς Δύσεως πραγμάτων. Τούτου τοῦ Κωνσταντίου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐγεννήθη κατά τινας μὲν εἰς Ταρσόν, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Δρεπάνην τῆς Βιθυνίας, καὶ κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην εἰς Ναΐσσον τὴν σημερινὴν Νίσσαν τῆς Μοισίας, ἐν ἔτει 274. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, εἰ καὶ στενὸς συγγενὴς διατελέσας τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἦτο εἰσέτι τότε ἁπλοῦς στρατηγὸς καὶ εἶχε συνοικήσει μετὰ κόρης τινὸς εὐτελοῦς κοινωνικῆς τάξεως, Ἑλένης τὸ ὄνομα, τῆς τοσοῦτο μετέπειτα περιωνύμου μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ νὰ διαζευχθῇ μὲν τὴν Ἑλένην ἵνα λάβῃ σύζυγον συγγενῆ τινα τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, νὰ καταλίπῃ δὲ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον ὡς ὅμηρον. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ διετέλεσε τιμῶν διαπρεπόντως τὸν νέον τοῦτον καὶ παρέλαβεν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ εἰ Παλαιστίνην, ὅτε, περὶ τὸ 296, ἐπορεύθη πρὸς τὰς χώρας ἐκείνας ἵνα καταβάλῃ στάσιν τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐκραγεῖσαν. Ὁ νεανίας ἵστατο ἐπὶ δεξιὰ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν βασιλέων, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπεθαύμαζον τὸ μέγεθος τοῦ ἀναστήματος αὐτοῦ, τὸ κάλλος τῆς ὄψεως, τὴν ῥώμην τοῦ σώματος καὶ τὸ ἐν γένει παρ' αὐτῷ ἐπιφαινόμενον βασιλικὸν φρόνημα. Ταῦτα δὲ ἐκτιμῶν τὰ προτερήματα ὁ Διοκλητιανὸς προεχειρίσατο τὸν νέον πρωιμώτατα χιλίαρχον πρώτης τάξεως. Ὁ Κωνσταντῖνος διετέλει ἔτι εἰς τὰ ἐν Νικομηδείᾳ βασίλεια ὅτε ὁ Γαλέριος ἐπέτυχε τὴν ἔκδοσιν τῶν κατὰ τῆς ἐκκλησίας θεσπισμάτων· καὶ μάρτυς διετέλεσεν ὁ νέος τῶν περὶ τούτου γενομένων συζητήσεων, ἀποστραφεὶς τόσῳ μᾶλλον τὸ αἱμοβόρον ἐκεῖνο βούλευμα ὅσῳ εἶχεν αἰτίας δυσαρεσκείας πρὸς τὸν συμβουλεύσαντα αὐτὸ καίσαρα. Τῷόντι ὁ Γαλέριος διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο ἀριδήλως μετ' ὀλίγον. Ἐν ἔτει 305 οἱ δύο Αὔγουστοι, ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανός, εἴτε ἑκόντες εἴτε ἄκοντες, παρῃτήθησαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, προήχθησαν δὲ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα ὁ Γαλέριος καὶ ὁ Κωνστάντιος. Προέκειτο λοιπὸν ἤδη νὰ ἀναγορευθῶσι δύο νέοι καίσαρες· καὶ φυσικώτατον ἦτο νὰ λάβῃ τὸ ἓν τῶν δύο τούτων λειτουργημάτων ὁ τοῦ Κωνσταντίου υἱός. Ἀλλ' ὁ Γαλέριος, ἀφήσας

Εἰδωλολατρικὴ γελοιογραφία, παριστῶσα τοὺς χριστιανοὺς λατρεύοντας Θεὸν μὲ κεφαλὴν ὄνου

(Κιρχεριανὸν Μουσεῖον Ρώμης)

αὐτὸν κατὰ μέρος καὶ ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Κωνσταντίου, προεχειρίσατο καίσαρας τὸν Φλάβιον Σεβῆρον, ἄνθρωπον κακοήθη καὶ ἀφανοῦς καταγωγῆς, καὶ τὸν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς υἱὸν Μαξιμῖνον, ὅστις, καίτοι συγγενὴς τοῦ Αὐγούστου, ἦτο ὅμως ἄνθρωπος παντάπασι κοινὸς καὶ βάρβαρος. Ὅτε ἀνεκηρύχθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου ἡ παράδοξος αὕτη ἐκλογή, κοινὴ ἐπεκράτησεν ἀπορία καὶ ἀποδοκιμασία. Τὸ πλῆθος εἶχεν ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐν ἀκμῇ τότε ὄντα τῆς ἡλικίας καὶ ἀγαπητὸν παρὰ τῷ στρατῷ. Ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι λάθος ἐγένετο περὶ τὸ ὄνομα, ἀλλ' ὁ Γαλέριος παραμερίσας διὰ τῆς χειρὸς τὸν Κωνσταντῖνον προήγαγεν εἰς μέσον τὸν ἀκατονόμαστον αὐτοῦ ὑποψήφιον, ὅστις ἐν τῷ ἅμα, ἀποβαλὼν τὰ πενιχρὰ ἱμάτια, περιεβλήθη τὴν πορφύραν.

Προτομὴ τοῦ Κωνσταντίνου (Μουσεῖον Φλωρεντίας)

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔκρυψε τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐξ ἀφορμῆς οἱασδήποτε ἵνα φύγῃ ἐκ Νικομηδείας. Τῳόντι μετ' ὀλίγον μαθὼν ὅτι ὁ Κωνστάντιος ἀσθενεῖ ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν, εἰ καὶ μετά τινος δυσκολίας, ὡς βεβαιοῦσι, παρὰ τοῦ Γαλερίου τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅστις προΐστατο τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Κωνσταντίνου ἀπεβίωσεν ὁ Κωνστάντιος, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 306 εἰς Ἐβόρακον, τὸ σημερινὸν Ὑόρκ, τῆς Βρεταννίας καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε τὸν υἱόν του ἐκεῖνον Αὔγουστον. Ὁ Γαλέριος δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα, χειροτονήσας Αὔγουστον μὲν ἀντὶ τοῦ Κωνσταντίνου τὸν Σεβῆρον, πρῶτον δὲ καίσαρα τὸν Μαξιμῖνον· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἤξευρεν, ὡς εἴδομεν, νὰ μετριάζῃ τὰ πάθη αὐτοῦ, δὲν ἀντετάχθη εἰς τὴν διάταξιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δευτέρου καίσαρος. Ἀλλ' ἕτεραι περιστάσεις ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ προκαλέσωσι νέαν καὶ μεγάλην ῥῆξιν μεταξὺ τῶν διεπόντων τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἀνδρῶν.

Ὁ Κωνστάντιος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει ἀκριβῶς τὰς ἀπανθρώπους διατάξεις τῶν ἐκ Νικομηδείας ἐπισταλέντων αὐτῷ ἐπιταγμάτων, διὰ δὲ τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς χρι-

στιανοὺς τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Βρεταννίας εἶχε προσοικειωθῆ τὴν ἀγάπην αὐτῶν. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀναδειχθεὶς μάλιστα ἔτι εὐνούστερος πρὸς αὐτούς, διότι ἐπείθετο ὅτι ἦσαν ἰσχυρὸν καὶ ὑγιὲς μέρος τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας, οὗ ἄνευ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναχαιτισθῇ ἡ πτῶσις τοῦ πανταχόθεν καταρρέοντος κράτους. Τοῦτο ἤδη ηὔξησε τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ Γαλερίου, ὅτε τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πράγματα προεκάλεσαν νέας περιπλοκάς. Ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ 306 ἔτει ἐστασίασεν ἡ Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτη οὖσα πρὸ καιροῦ κακῶς διατεθειμένη πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, οἵτινες δὲν ἥδρευον πλέον ἐν αὐτῇ, διότι ἐνόμιζον τὴν ἐν ταῖς μεθορίοις ἐπαρχίαις διαμονὴν συντελεστικωτέραν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐδυστρόπησεν ἤδη ἔτι μᾶλλον ἕνεκα καταθλιπτικῶν τινων φορολογικῶν τοῦ Γαλερίου καὶ τοῦ Σεβήρου διατάξεων, καὶ ἀνηγόρευσεν Αὔγουστον τὸν Μαξέντιον, υἱὸν τοῦ γηραιοῦ Μαξιμιανοῦ, ὅστις κατὰ πρόσκλησιν τοῦ υἱοῦ ἀνέλαβεν ὡσαύτως τότε τὸ τοῦ Αὐγούστου ἀξίωμα. Πέμπεται μὲν ὑπὸ τοῦ Γαλερίου κατ' αὐτῶν ὁ Σεβῆρος, ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν πολιορκεῖται ἐν Ῥαυέννῃ, παραδίδεται καὶ φονεύεται. Τότε ὁ Μαξιμιανὸς φοβούμενος νέαν αὐτοῦ τοῦ Γαλερίου ἐκστρατείαν ἐζήτησε τὴν τοῦ Κωνσταντίνου συμμαχίαν, προτείνας αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Φαῦσταν· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος συνεζεύχθη μὲν τὴν Φαῦσταν, ἐπικουρίαν ὅμως ὁριστικῶς δὲν ὑπέσχετο. Οὐδὲ ἔλαβεν ὁ Μαξιμιανὸς ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ κατ' ἀρχάς, διότι ὁ Γαλέριος, εἰ καὶ ἐπελθὼν εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχώρησεν ἀμέσως ἀμαχητί, ὑποπτεύσας μήπως ἐγκαταλειφθῇ, ὅπως ὁ Σεβῆρος, ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδιχονόησεν ὁ Μαξιμιανὸς πρὸς αὐτὸν τὸν υἱὸν Μαξέντιον καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἐκεῖ γίνεται δεκτός· ἐπιβουλεύεται ὅμως αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωήν, ὥστε ἐπὶ τέλους φονεύεται ὑπ' αὐτοῦ τῷ 310. Συγχρόνως σχεδὸν ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ Γαλέριος, ἀποθανὼν ὑπὸ νόσου δεινῆς τῷ 311, ἀφοῦ μικρὸν πρότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βασάνων τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ ἀνεκάλεσε τὰ κατὰ χριστιανῶν ἐπιτάγματα, ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ ἐκκλησιάζωνται καθ' ὅσον δὲν ἐπιχειροῦσί τι κατὰ τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ διενεμήθη μεταξὺ τοῦ Μαξιμίνου καὶ τοῦ ἰλλυριοῦ Φλαβίου Λικινίου, ὃν ὁ Γαλέριος εἶχεν ἀναγορεύσει Αὔγουστον ἀπὸ τοῦ 307. Αἱ ἀφορμαὶ λοιπὸν τῶν διενέξεων ἐφαίνοντο καταπαύσασαι· τὸ σκάνδαλον τοῦ διωγμοῦ τῶν χριστιανῶν εἶχεν τεθῇ ἐκ μέσου. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος εἶχον μᾶλλον λόγους νὰ διατελῶσι φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους. Ὁ ἀρχαῖος αὐτῶν πολέμιος, ὁ Γαλέριος, δὲν ὑπῆρχε πλέον· οἱ δύο αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοχοι

Μαξιμιανός

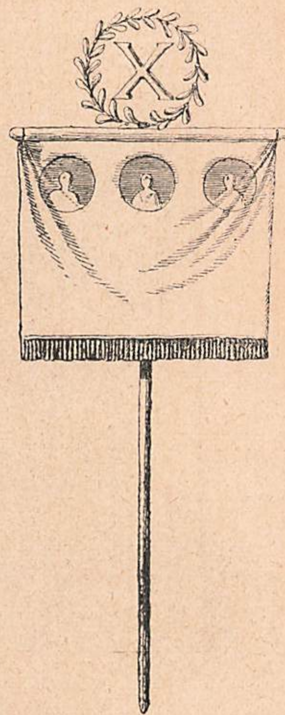
μόλις ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὰ ἴδια κτήματα. Ἐν γένει ἐνόμιζέ τις ὅτι θέλει ἐπικρατήσει ἤδη εἰρήνη, ὅτε αἴφνης ἡ ἀφροσύνη τοῦ Μαξεντίου προεκάλεσε νέον καὶ κρισιμώτερον τῶν προηγουμένων πόλεμον.

Ὁ Μαξέντιος, ὀνειρευόμενος τὴν κατάκτησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ τὸν ἀντίπαλον, ἑτοιμαζόμενον νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Φθάσας ὅμως εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων περιέστη εἰς ἀμηχανίαν καὶ ἀπορίαν, ἥτις ἔμελλε ν' ἀποβῇ πολλῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων πρόξενος. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερος τοῦ στρατοῦ ὃν ἦγεν ὁ Κωνσταντῖνος. Κατὰ τὸν Ζώσιμον, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἄγοντα 90.000 πεζῶν καὶ 8.000 ἱππέων, ὁ Μαξέντιος ἀντιπαρέταξεν 170.000 πεζῶν καὶ 18.000 ἱππέων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ εἰς ἄμυναν τοῦ Ῥήνου τὸ ἥμισυ τῆς δυνάμεως, ὥστε ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἠγωνίσθη εἰμὴ μετὰ 40.000 περίπου ἀνδρῶν μόνον. Καί, ἐνῷ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον εὐάριθμος, οἱ οἰωνοὶ ἦσαν ἀπαίσιοι, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἐδίσταζον. Ναὶ μὲν ὁ Λικίνιος, εἰς ὃν ὁ Κωνσταντῖνος προέκειτο νὰ δώσῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Κωνσταντίαν, ὑπέσχετο νὰ διατηρήσῃ ἐν εἰρήνῃ τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἰταλίας μεθορίους χώρας. Πλὴν τούτου ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε συνεννοήσεις ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, αἱ δὲ ναυτικαὶ αὐτοῦ μοῖραι ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὴν Σαρδόνα, τὴν Κορσικὴν καὶ τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ στρατηγὸς δαιμόνιος, ἐνῷ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἦτο ἄνθρωπος ἄνανδρος καὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων παντελῶς ἄπειρος. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὸ ἐπιχείρημα ἐφαίνετο ἐπισφαλές. Οἱ ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες ὑπελάμβανον ἀείποτε δεινὸν τὸ νὰ ἐμβάλωσιν ἐνόπλως εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ καταπατήσωσι τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔδαφος καὶ νὰ πολιορκήσωσι τὸ Καπιτώλιον. Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ Σεβῆρος ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διστάζοντος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ῥώμης· καὶ ὑπὸ ὁμοίων ἐνδοιασμῶν ἐπειγόμενος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκεῖθεν ὁ Γαλέριος. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων δύναμιν ἥττονα τοῦ ἀντιπάλου καὶ βλέπων τοὺς μὲν οἰωνοὺς τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαισίους, τοὺς δὲ στρατηγοὺς τεταραγμένους, ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσῃ ἑτέραν τινὰ προστασίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο παρώτρυνον αὐτὸν αἱ ποικίλαι πολιτικαὶ μεταβολαί, τῶν ὁποίων ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς.

Κωνστάντιος ὁ Χλωρός

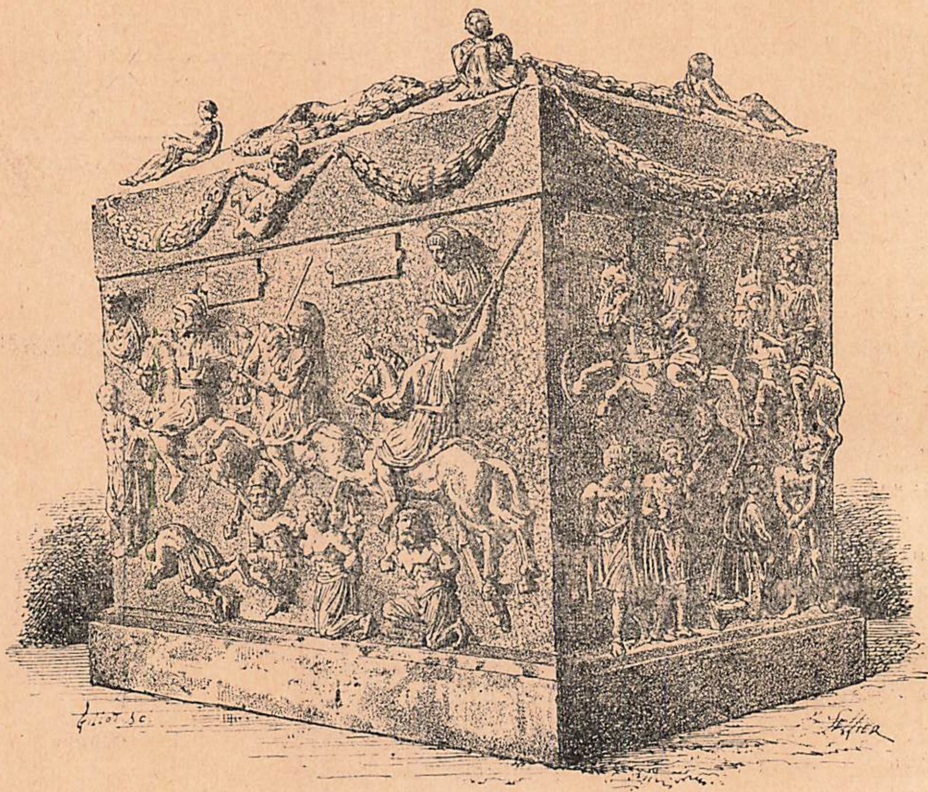
Ἐν τῷ βραχεῖ αὐτοῦ βίῳ εἶδεν ἀλληλοδιαδόχως ἐξαφανισθέντας τρεῖς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ μετασχόντων τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ὁ Σεβῆρος ἐφονεύθησαν οἰκτρῶς, ὁ δὲ Γαλέριος ἀπέθανεν ἐξ ὀλεθρίου νοσήματος· καὶ ἐν τούτοις ἅπαντες εἶχον ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ συμβουλευθῆ τοὺς χρησμοὺς τῶν θεῶν τούτων. Μόνος ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνστάντιος, ὅστις, ἂν δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθέντα Θεόν, προσηνέχθη τοὐλάχιστον πρὸς αὐτὸν εὐλαβῶς, κατέλυσε τὸν βίον ἐν εἰρήνῃ καὶ κατέλιπε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ ὃν ἐτίμησεν ὁ πατήρ, κατὰ τὸν πρῶτον μέγαν ἀγῶνα ὃν προέκειτο ἤδη νὰ ἀναλάβῃ.

Τὸ λάβαρον

Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀκμάσας ἐπίσκοπος Καισαρείας καὶ Παλαιστίνης, ὅστις ἐγένετο δημιουργὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἄλλως ἀνεδείχθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν χρονολογίαν ἀνὴρ λόγου ἄξιος, συνέταξε καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου λόγους τέσσαρας, ἐν οἷς βεβαιοῖ ὅτι παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἤκουσε βραδύτερον διηγούμενα ὅσα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην τῆς ζωῆς αὐτοῦ στιγμὴν συνέβησαν. Προσευχομένου λοιπὸν τοῦ βασιλέως, λέγει, καὶ λιπαρῶς ἱκετεύοντος τὸν πατρῷον Θεόν, ἵνα ἐπορέξῃ τὴν ἑαυτοῦ δεξιὰν εἰς τὴν προκειμένην δυσχέρειαν, ἐπεφάνη θεοσημία τις παραδοξοτάτη. Ὁ ἥλιος ἦτο περὶ μεσημβρίαν· ὁ Κωνσταντῖνος ἐπορεύετο μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅτε αἴφνης εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυρὸν ἐκ φωτὸς συνιστάμενον καὶ φέροντα ἐπιγραφήν· «τούτῳ νίκα». Ὁ Εὐσέβιος λέγει τὸ ὅραμα γενόμενον «ἀμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας, *ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινούσης*». Ὁ δὲ ἐκδότης αὐτοῦ Heinichen ἑρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο, τοῦ ὁποίου [τὰ δύο κῶλα φαίνονται ἀντιφάσκοντα πρὸς ἄλληλα, ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα, λέγων ὅτι ὁ Εὐσέβιος διὰ μὲν τοῦ πρώτου κώλου ἐννοεῖ ἁπάσας τὰς μεταξὺ 5 καὶ 9 ὥρας, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι ἡ ὀπτασία συνέβη περὶ τὸ τέλος τοῦ διαστήματος τούτου. Ἡ ἐπικρατοῦσα ὅμως παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ἱστορικοῖς καὶ χρονογράφος γνώμη ἦτο ὅτι τὸ φαινόμενον συνέβη «περὶ μεσημβρίαν»· διότι καὶ ὁ Ζωναρᾶς λέγει «μεσούσης ἡμέρας»· καὶ ὁ Θεοφάνης «ὤφθη αὐτῷ ἐν ὥρᾳ ἕκτῃ τῆς ἡμέρας ὁ τίμιος σταυρός»· καὶ ὁ Κεδρηνὸς «φαίνεται οὖν αὐτῷ ἐν ἕκτῃ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ὁ τίμιος σταυρός». Καὶ ὁ Ἐφραίμιος πάλιν «μεσούσης ἡμέρας».

Ὁπωσδήποτε ὁ Κωνσταντῖνος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῷ θεάματι, ὅπερ εἶδε καὶ ἐθαύμασεν ἅπας ὁ περὶ αὐτὸν στρατός, διηπόρει πρὸς ἑαυτὸν λέγων τί ἄρα σημαίνει τὸ φάσμα μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, εἶδε καθ' ὕπνους τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ φανέντος εἰς τὸν οὐρανὸν σημείου καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ παραγγελίαν νὰ ποιήσῃ μίμημα τοῦ σημείου ἐκείνου καὶ νὰ μεταχειρίζεται τοῦ λοιποῦ αὐτὸ ὡς ἀλέξημα, δηλαδὴ ὡς σύμβολον προφυλακτικόν, εἰς τὰς πρὸς τοὺς πολεμίους συγκρούσεις. Τὴν δὲ πρωίαν ἅμα ἐξυπνήσας διεκοίνωσεν εἰς τοὺς φίλους τὸ ἀπόρρητον· καὶ ἐν τῷ ἅμα καλέσας χρυσοχόους παρηγ-

γειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπομιμηθῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ σημείου, κοσμοῦντες αὐτὸ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Καὶ κατεσκευάσθη λοιπὸν οὕτως ἡ πρώτη χριστιανικὴ συμαία, ἥτις ἦτο ὡς ἑξῆς ἐσχηματισμένη. Ὑψηλὸν καὶ περίχρυσον δόρυ εἶχε κέρας ἐγκάρσιον πεποιημένον ἐν εἴδει σταυροῦ. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ δόρατος ἐστηρίζετο στέφανος χρυσοῦς καὶ λιθοκόλλητος, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου τοῦ στεφάνου ὑπῆρχον δύο στοιχεῖα ἐκδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν δύο πρώτων αὐτοῦ ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἤτοι τοῦ Χ καὶ

Σαρκοφάγος τῆς Κωνσταντίας ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου ('Εν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ)

τοῦ Ρ, συμπεπλεγμένων· ὅπερ μετέπειτα ἔφερε πάντοτε ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ. 'Από τοῦ πλαγίου κέρατος τοῦ ἐπὶ τοῦ δόρατος ἐπιτεθειμένου ἐκρέματο ὀθόνη πορφυρᾶ, χρυσοῦφαντος καὶ διὰ ποικίλων καὶ λαμπροτάτων τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένη. Ἡ ὀθόνη αὕτη ἦτο τετράγωνος, ὥστε δὲν κατήρχετο μέχρι τῆς κάτω ἄκρας τοῦ δόρατος, τὸ ὁποῖον ἦτο μακρότερον τοῦ ἐγκαρσίου κέρατος. Κάτωθεν δὲ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄκρα τοῦ ὑφάσματος ἐκείνου ὑπῆρχον ἐνυφασμέναι ἢ ζωγραφημέναι διὰ χρυσοῦ αἱ προτομαὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἡ πρώτη αὐτὴ σημαία διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μέχρι τῆς ἐνάτης, ὡς βεβαιοῦσιν, ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασίλεια καὶ ἐπεκλήθη «λάβαρον»· ὄνομα τοῦτο παράδοξον, τοῦ ὁποίου δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξιχνιασθῇ οὔτε ἡ ἐτυμολογία οὔτε ἡ ἔννοια.

Ταῦτα ὁ Εὐσέβιος. Καὶ βέβαιον τῷόντι φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ εἰς ἣν τότε εὑρέθη δὲν ἀπεδέξατο μὲν ἔτι ἅπαντα τὰ τῶν χριστιανῶν δόγματα, ἐπεκαλέσατο ὅμως τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ αὐτῶν καὶ ἀντέταξε τὸ μυστηριῶδες τοῦ Χριστοῦ

ΓΡΑΦΙΚΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΛΜΥΡΙΑΚΗΣ ΚΑΤΑΚΟΜΒΗΣ

σύμβολον εἰς τὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἐμβλήματα, ἵνα κατισχύσῃ θρησκεύματος γεγηρακότος διὰ τῆς χάριτος πίστεως νεωτέρας καὶ ἀκμαιοτέρας. Οὐδὲν ἧττον δὲ ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ νέα βασιλικὴ σημαία διὰ τῶν ἑλληνικῶν καὶ οὐχὶ τῶν λατινικῶν τοῦ Χριστοῦ γραμμάτων ἐκοσμήθη· ὡσανεὶ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τὸ προαίσθημα ὅτι ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ ἀρχηγέτης γενεᾶς βασιλέων, οἵτινες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χωριζόμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν Ρωμαίων μητροπόλεως ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ἄρξωσι χωρῶν ἑλληνικῶν καὶ διὰ τῆς ἑλληνικῆς νὰ κυβερνήσωσι γλώσσης.

Τοῦτο λοιπὸν ἀναγορεύσας καὶ προσκυνήσας τὸ σύμβολον, τὸ ὁποῖον οἱ μὲν χριστιανοὶ αὐτοῦ στρατιῶται εἶδον προπορευόμενον μετὰ πάσης πεποιθήσεως εἰς τὴν νίκην, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες εἰσέτι παρηκολούθησαν μετὰ τῆς ἀνησύχου προσδοκίας ἣν παράγει ἐν τοιαύταις ἀπόροις περιστάσεσι πᾶν ὅ,τι μυστηριῶδες καὶ ἄδηλον, ὥρμησεν ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ τὰ πρόσω θαρρούντως· ἐπὶ τοσοῦτον θαρρούντως ὥστε, ἐνῷ ἐνομίζετο εἰσέτι περὶ τὸν Ρῆνον διατρίβων, αὐτὸς ἐπεφάνη διὰ τῶν Ἄλπεων ἀδοκήτως εἰς τὰ πεδία τῆς ἄνω Ἰταλίας, καί, καταβαλὼν περὶ Τουρῖνον τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιταχθεῖσαν πρώτην τῶν πολεμίων στρατιάν, προήλασεν ἀκωλύτως μέχρι Μεδιολάνου. Ἔπειτα δὲ νικήσας καὶ ἄλλην λαμπρὰν νίκην περὶ Οὐηρῶνα ἤρχιζε νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν Ρώμην, ὅπου περιέμενεν αὐτὸν ὁ Μαξέντιος. Ἡ Ρώμη ἦτο τοσοῦτον ὀχυρὰ ὥστε, ἐὰν ὁπωσοῦν ἐπιτηδείως διεξήγετο ἡ ἄμυνα αὐτῆς, ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελεν ἀναγκασθῆ εἰς πολιορκίαν μακράν, καθ' ἥν, διατελῶν ἐν μέσῳ χωρῶν καὶ κατοίκων ἀλλοτρίως πρὸς αὐτὸν διακειμένων καὶ πόρρω πάσης ἐκ τῶν ἰδίων κτήσεων ἐπικουρίας, ἐκινδύνευε νὰ ἴδῃ ματαιούμενον ὅλον αὐτοῦ τὸ ἐπιχείρημα. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Μαξέντιος, ἀφοῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἔπραξεν, ἠθέλησεν ἤδη ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔξωθεν τῆς Ρώμης ἀναπεπταμένων πεδίων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνι, ὅστις συνεκροτήθη τῇ 28 Ὀκτωβρίου 312, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς καὶ ἔπεσε, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ εὐτυχὴς νικητὴς εἰσήλασεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ρώμην θαυμαζόμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους διὰ τὸ μέγα αὐτοῦ φρόνημα, τὸ κάλλος τοῦ σώματος, τὰ γενναῖα κατορθώματα καὶ τὴν ἀκατάσχετον δύναμιν ἣν περιεποίει αὐτῷ τὸ νέον σύμβολον, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου διέπραξε τὰ ἐξαίσια ἐκεῖνα ἔργα.

Ἐν Ρώμῃ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως· ἐπιτηδειότατος δὲ ἀνεδείχθη ἰδίως ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ρητῶς μὲν δὲν ὡμολόγησεν ἔκτοτε τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως ἀλλ' ἐνταυτῷ ἀπέφυγεν ὅσον ἠδυνήθη νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐν γένει ἐτήρησεν ἀξιοσημείωτον ἰσορροπίαν μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρείας. Τὰ νομίσματα ἐξηκολούθησαν ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι χρόνον φέροντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας· οὐδ' ἀπεποιήθη ὁ Κωνσταντῖνος τὸ τοῦ Ποντίφικος, ἤτοι Ἀρχιερέως, ἀξίωμα, κατὰ τὴν παλαιὰν τῶν Ρωμαίων θρησκείαν καὶ πολιτείαν· ἀξίωμα ὅμως τὸ ὁποῖον εἶχε διοικητικὸν χαρακτῆρα οὐδὲν ἧττον ἢ θρησκευτικόν. Ὁπωσδήποτε τὰ δύο ταῦτα γεγονότα εἶναι τὰ μόνα δι' ὧν ὁ βασιλεὺς ἐφάνη ἔτι μετέχων τῆς ἀρχαίας πίστεως· καθ' ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ διετέλεσεν ἀπέχων αὐτῆς καὶ μᾶλλον ἀποκλίνων πρὸς τὴν νέαν. Τελέσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ οὔτε εἰς τοὺς θεοὺς ἔθυσεν οὔτε εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέβη, ἐνῷ ἀμφότεραι αἱ τελεταὶ αὗται ἐλογίζοντο ἀναπόσπαστοι τῶν πολιτικοθρησκευτικῶν ἐκείνων πανηγύρεων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀμφεταλαντεύετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος· ὅθεν, ὅτε ἤγειρεν εἰς τὸν

Κωνσταντῖνον θριαμβικὴν ἁψῖδα, μέχρι τῆς σήμερον ἐν Ρώμῃ σῳζομένην, ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτῆς ὅτι ὁ βασιλεὺς κατ' ἔμπνευσιν τῆς *θεότητος* καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ μεγαλοφυΐας κατετρόπωσε τὸν τύραννον ἀποφυγοῦσα οὕτω νὰ ἀναφέρῃ ρητῶς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ρώμης θεοὺς καὶ μεταχειρισθεῖσα λέξιν ἀόριστον, τὴν *θειότητα*, τὸ *θεῖον*, ἥτις ἠδύνατο καὶ οὕτω καὶ οὕτω νὰ ἑρμηνευθῇ. 'Αλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἔπραξεν ἓν ἔτι βῆμα περαιτέρω· διότι ἔστησεν ἐν τόπῳ τῆς πόλεως τοῖς πᾶσι καταφανεῖ τὸν ἴδιον ἀνδριάντα κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα δόρυ ἐν σχήματι σταυροῦ καὶ ὑποκάτω ἔθετο τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν· «Τούτῳ τῷ σωτηριώδει σημείῳ, τῷ ἀληθεῖ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας τὴν πόλιν ὑμῶν ζυγοῦ τυραννικοῦ διασωθεῖσαν ἠλευθέρωσα· ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ρωμαίων τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα». Ἡ λέξις σταυρὸς δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὁ ἐσταυρωμένος. 'Αλλ' ἡ εἰκὼν ἐξεδήλου ἀποχρώντως τὴν εὐλάβειαν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν. Μετ' οὐ πολὺ δέ, κατὰ μῆνα 'Ιανουάριον τοῦ 313, ἀπελθὼν εἰς Μεδιόλανον, ὅπου προσῆλθε καὶ ὁ ἰσχυρότατος τῶν δυναστῶν τῆς 'Ανατολῆς, ὁ Λικίνιος, ἵνα τελεσθῶσιν οἱ γάμοι αὐτοῦ μετὰ τῆς Κωνσταντίας καὶ ρυθμισθῶσιν ἐκ νέου τὰ τοῦ κράτους πράγματα, ἐξέδωκεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Λικινίου, διάταγμα δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους ὑπηκόους τοῦ κράτους νὰ ἀκολουθῶσιν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τὸ δόγμα τὸ ὁποῖον ἤθελον ἐκλέξει. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην ἀνοχὴν καὶ τὴν ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητα ἀλλὰ διέταξε πρὸς τούτοις ν' ἀποδοθῶσιν ἀμέσως καὶ ἀπροφασίστως αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν ὅσα εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν χριστιανῶν διὰ δημεύσεως ἢ ἄλλως πως.

Τὸ διάταγμα τοῦτο παρεδέξατο ἐν τῷ ἅμα καὶ ὁ τρίτος αὐτοκράτωρ, ἤτοι ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις κυβερνῶν τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους χώρας ἐφάνη οὕτω κατ' ἀρχὰς ὅτι ὑποκύπτει εἰς τὴν θέλησιν τῶν δύο ἄλλων ἡγεμόνων· ἀλλ' ἐπροσποιήθη ἁπλῶς ὅτι παραδέχεται τὰ ἀποφασισθέντα, καί, ἔτι ὄντος τοῦ Λικινίου εἰς Μεδιόλανον, ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ἵνα καταλάβῃ πρῶτον μὲν τὰς τοῦ γείτονος τούτου κτήσεις, ἐπέλθῃ δ' ἔπειτα ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον αὐτόν. Ὅθεν διελθὼν τὴν Βιθυνίαν πολιορκεῖ καὶ κυριεύει τὸ Βυζάντιον. Καταφθάνει ὅμως τότε ὁ Λικίνιος, τῇ δὲ 1 Μαΐου 313, συγκροτηθείσης μάχης κρισίμου περὶ 'Αδριανούπολιν, κατατροποῦται ὁ Μαξιμῖνος· καὶ σῴζεται μὲν εἰς τὴν μικρὰν 'Ασίαν ἀλλ' ἀπελπισθεὶς γίνεται αὐτόχειρ. Ὥστε ὁ Λικίνιος ἀπέβη ἤδη κύριος ἁπάσης τῆς 'Ανατολῆς. Τὸ ρωμαϊκὸν λοιπὸν κράτος εὑρέθη οὕτως αὖθις διῃρημένον μεταξὺ δύο μόνον αὐτοκρατόρων. 'Αλλ' ἦτο ἄρα δυνατὸν νὰ διατελέσωσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ; Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, εἶδε δυσαρέστως τὸν Λικίνιον προσλαβόντα οἴκοθεν τοσοῦτον ὑπέρογκον αὔξησιν δυνάμεων, ὁ δὲ Λικίνιος πάλιν ἦτο ἄνθρωπος ἐπίβουλος καὶ φθονερός. Ὅθεν τάχιστα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 314, ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν Λικίνιος, δὶς ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου ἡττηθείς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ συμβιβασθῇ, παραχωρήσας εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν 'Ιλλυρίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Δαρδανίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ μέρος τῆς Μοισίας· ἀλλὰ ποικίλαι ἀφορμαὶ ἔμελλον νὰ ἐπαγάγωσιν ἐπὶ τέλους δευτέραν καὶ κρισιμωτέραν μεταξὺ αὐτῶν διένεξιν.

'Εν τῷ μεταξὺ ὅμως τὸν νέον τοῦ Κωνσταντίνου θρίαμβον παρηκολούθησαν ἐννέα ἔτη εἰρήνης βαθείας, οἵαν πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀπολαύσει τὸ κράτος. Καὶ τότε ὁ βασιλεύς, ὁτὲ μὲν διατρίβων ἐν Γαλατίᾳ, ὁτὲ δὲ ἐν 'Ιταλίᾳ, ὁτὲ δὲ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν

Θεσσαλονίκῃ, διερρύθμισε βαθμηδὸν ἅπασαν σχεδὸν τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν νομοθεσίαν κατὰ τὰς νέας τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ ὑπερβολικῷ αὐτοῦ ζήλῳ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν χριστιανικῶν παραγγελμάτων ἐπεκαλέσατο ἐνίοτε τὴν ἀρωγὴν τῶν βασανιστηρίων τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἐκείνων τῶν παραγγελμάτων ἠγωνίζετο νὰ μετριάσῃ· ἐν γένει ὅμως ἡ νομοθεσία ἔλαβεν εὐαγγελικώτερον καὶ φιλανθρωπότερον χαρακτῆρα, οἱ δὲ χριστιανοὶ πολυειδῶς προστατευθέντες ἐτέλουν ἤδη πανδήμως τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ἡ πολυθεΐα δὲν εἶχε μὲν ἐκλείψει οὔτε ἀπὸ τῶν στρατοπέδων οὔτε ἀπὸ τῶν ναῶν ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεκλείετο καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐπολιορκεῖτο ἐντὸς τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἱερῶν. Ὑφίστατο μὲν εἰσέτι ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἀντήχουν εἰσέτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων θεῶν εἰς τὰς πρὸς τὸν καίσαρα ἐπιφωνήσεις τῶν λεγεώνων καὶ εἰς τὰ τῶν ῥητόρων ἐγκώμια. Τὰ δὲ ρωμαϊκὰ νομίσματα ἐξηκολούθουν ἀναμιγνύοντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως. Ἀλλά, ἂν ὁ κορμὸς τῆς εἰδωλολατρείας ἦρεν ἔτι τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ κορυφήν, καθ' ἑκάστην ἀπεκόπτοντο οἱ ποικίλοι αὐτοῦ κλάδοι καὶ περιωρίζετο ἡ ἄλλοτε ἀμφιλαφὴς αὐτοῦ σκιά. Αἱ ἰδιωτικαὶ δεισιδαιμονίαι, γοητεῖαι, ἀπόρρητοι μαγεῖαι, φαρμακεῖαι, μαγγανίαι, αἵτινες ἀπετέλουν ἤδη τὸ ζωτικώτερον τῆς εἰδωλολατρείας μέρος, ἀπηγορεύθησαν αὐστηρῶς διὰ τῆς ἀνανεώσεως ἀρχαίων διατάξεων αἵτινες εἶχον πέσει εἰς ἀχρηστίαν, νῦν δὲ λαβοῦσαι αὖθις κῦρος ἐπλήγωσαν καιρίως τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀρχαίας πίστεως δυνάμει αὐτῶν τῶν ὑφισταμένων τοῦ κράτους νόμων. Ἕτεραι ἐν τούτοις διατάξεις ἐπέτρεψαν εἴς τινας περιστάσεις τὴν ἱεροσκοπίαν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος· διότι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνόμιζεν ἄτοπον νὰ οἰκονομῇ μέχρι τινὸς καὶ αὐτὰς τὰς προλήψεις τῶν ὑπηκόων, ἂν καὶ προδήλως ὁσημέραι ἔρρεπε πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνίσχυσιν καὶ προτίμησιν.

Ἐνῷ δὲ ἡ νέα πίστις ἐκρατύνετο οὕτω καὶ διεδίδετο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας, ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἦρχεν ὁ Λικίνιος, ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αὖθις συμφοράς τινας. Ὁ Λικίνιος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἐλάττωσιν τῆς δυνάμεως ἣν ἔπαθεν ὡς ἐκ τῆς διενέξεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε μελετῶν ἐκδίκησιν. Βλέπων δὲ τὸν ἀντίπαλον ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἰδίως ἐρειδόμενον ἐνόμισε συμφέρον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος. Καὶ δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίσημον διωγμὸν τῆς λατρείας ἐκείνης, τῆς ὁποίας τὴν ἀνοχὴν συνεπέγραψεν ἄλλοτε μετὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐν Μεδιολάνῳ, ἀλλὰ διὰ πλαγίων τρόπων καὶ ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσιν ἀπέπεμψεν ἐκ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ πάντας τοὺς χριστιανούς, καὶ διάφορα παρενέβαλε κωλύματα εἰς τὴν ἐλευθέραν τέλεσιν τοῦ νέου θρησκεύματος, παρεμποδίσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνόδους, διατάξας νὰ κλεισθῶσι, νὰ κατεδαφισθῶσι μάλιστα πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ ἐπιβαλὼν ποινὰς αὐστηροτάτας κατὰ τῶν ἀνθισταμένων. Οὕτω δὲ νομίσας ἑαυτὸν ἀσφαλισθέντα καὶ ὀχυρωθέντα διὰ τῆς τῶν ἐθνῶν εὐνοίας περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἐν ἔτει 323 ἡτοιμάσθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς αὐτὸν ἀναφανδόν. Αἱ δυνάμεις τὰς ὁποίας συνεκρότησαν ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι ὑπῆρξαν φοβεραί. Κατὰ τὸν Ζώσιμον ὁ στρατὸς τοῦ μὲν Κωνσταντίνου συνεποσώθη εἰς δώδεκα μυριάδας πεζῶν, μυρίους ἵππους, διακόσια πολεμικὰ πλοῖα καὶ δισχίλια φορτηγά, τοῦ δὲ Λικινίου εἰς πεντεκαίδεκα μυριάδας πεζῶν, πεντεκαίδεκα ἱππέων χιλιάδας καὶ τριακοσίας πεντήκοντα τριήρεις. Ὁ μέγας οὗτος ἀγὼν ἔμελλε νὰ κριθῇ ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν· τὸ δὲ δι' ἡμᾶς ἰδίως περίεργον, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος μέχρι τῶν χρόνων τούτων κύριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὁρμητήριον εἶχε τὰς δυτικωτέρας τοῦ κράτους χώρας, ἡ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις, ἥτις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ,

επήνεγκε κυρίως τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐκ πλοίων ἑλληνικῶν. Ὁ Ζώσιμος, ὁμιλῶν περὶ τῶν νεῶν αὐτοῦ, λέγει ρητῶς αὐτὰς «κατὰ τὸ πλέον ἐκ τῆς Ἑλλάδος οὔσας». Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος συνεπύκνωσε τὰς πεζικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ὁδηγίαν εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Πειραιᾶ, τάξας ταύτας ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Κρίσπον, ὃν εἶχε γεννήσει ἀπὸ τῆς πρώτης γυναικός· ὁ δὲ Λικίνιος τὰς πεζικὰς εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Ἑλλήσποντον. Τὰ δύο γεγονότα, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ πολυαρίθμου στόλου τοῦ Κωνσταντίνου ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ὅτι κύριος αὐτοῦ σταθμὸς ὡρίσθη ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, μαρτυροῦσιν ὅτι ἐν γένει μὲν ἡ χώρα αὕτη ἀνέκυψεν ὁπωσοῦν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπαθεν ὡς ἐκ τῶν πρώτων γοτθικῶν ἐπιδρομῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀνέλαβε ναυτικήν τινα καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ὁρμήσας ἀπὸ Θεσσαλονίκης συνήντησε κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαΐου μηνὸς περὶ Ἀδριανούπολιν τὸν Λικίνιον, εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν τοῦ Εὐαγγελίου Θεόν. Τὸ στρατόπεδόν αὐτοῦ ἔβριθεν ἱερέων χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους συνεπήγετο, λέγει ὁ Εὐσέβιος, «ὥςπερ τινὰς ψυχῆς ἀγαθοὺς φύλακας». Τὸ δὲ λάβαρον προεπορεύετο τῶν ταγμάτων αὐτοῦ ὑπὸ πεντήκοντα λογάδων ἀνδρῶν περιφρουρούμενον, ἐνῷ ὁ Λικίνιος περιεστοιχίζετο ὑπὸ πολυαρίθμων θεοπρόπων καὶ μάντεων αἰγυπτίων καὶ φαρμακέων, καὶ γοήτων, καὶ θυτῶν, καὶ προφητῶν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν, ὅσους ἔτρεφεν εἰσέτι ἡ τὰ λοίσθια πνέουσα εἰδωλολατρεία. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, τὴν πρωίαν τοῦ κρισίμου ἀγῶνος ὁ Λικίνιος ἀπηύθυνεν, ὡς λέγεται, τὸν ἀκόλουθον πρὸς τοὺς συστρατιώτας λόγον· «Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἵδε θεοί, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν τιμῶμεν· ὁ δὲ τῆς ἐναντίας ἡμῖν ἐξάρχων παρατάξεως, τὰ πάτρια παρασπονδήσας, τὴν ἄθεον εἵλετο δόξαν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ξένον τινὰ πεπλανημένως περιέπων θεόν, αἰσχρῷ τε τούτου σημείῳ τὸν οἰκεῖον καταισχύνας στρατόν· ᾧ πεποιθὼς ὁρμᾶται οὐ πρὸς ἡμᾶς, πολὺ δὲ πρότερον πρὸς αὐτοὺς οὓς παρέβη θεούς, ἀράμενος τὰ ὅπλα. Ὁ δὴ οὖν παρὼν ἐλέγξει καιρὸς τὸν τῇ δόξῃ πεπλανημένον, θεοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ θατέρῳ μέρει τιμωμένοις βραβεύων. Ἢ γὰρ ἡμᾶς ἀποδείξας νικητὰς δικαιότατα τοὺς ἡμετέρους θεοὺς σωτῆρας καὶ βοηθοὺς ἀληθεῖς ἐπιδείξει, ἢ εἰ κρατήσειε τῶν ἡμετέρων πλείστων γε ὄντων, καὶ τέως τῷ πλήθει πλεονεκτούντων, εἴ τις οὗτος οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ὡρμημένος ὁ Κωνσταντίνου θεός· μηδεὶς λοιπὸν ἀμφιβόλῳ τιθέσθω τίνα δέοι θεὸν σέβειν, προσχωρεῖν δὲ τῷ κρατοῦντι καὶ τούτῳ τῆς νίκης τιθέναι τὰ βραβεῖα. Καὶ εἰ μὲν ὁ ξένος καὶ νῦν γελώμενος ἡμῖν κρείττω φανείη, δεῖ καὶ ἡμᾶς αὐτὸν γνωρίζειν τε καὶ τιμᾶν, μακρὰν χαίρειν τούτοις εἰπόντας οἷς μάτην τοὺς κηροὺς ἐξάπτομεν· εἰ δ' οἱ ἡμέτεροι κρατήσειαν, ὃ δὴ οὐκ ἀμφιβάλλεται, μετὰ τὴν ἐνταυθοῖ νίκην ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἀθέων πόλεμον ὁρμῶμεν».

Ἐὰν τοιοῦτος λόγος ἐξεφωνήθη τῷόντι ὅπως ἐκτίθησιν αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος, ἐὰν τῷόντι ὁ Λικίνιος ἀνέθετο εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα τὴν περὶ τῶν δύο θρησκευμάτων κρίσιν, οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀνεδείχθη θαυμαστότερον καὶ καταπληκτικώτερον. Διότι, τῇ 3 Ἰουλίου 323, συμπλακέντων τῶν δύο στρατευμάτων, ὁ Λικίνιος μετὰ πάλην πεισματωδεστάτην ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Βυζαντίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις, ἵνα συμπληρώσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, διέταξε τὸν Κρίσπον νὰ προσέλθῃ τάχιστα ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἤδη εἶχε μεταβῆ ἐκ Πειραιῶς. Διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ πατρός,

ὁ Κρίσπος ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅστις κατείχετο, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τῆς πολὺ ἰσχυροτέρας τοῦ Λικινίου δυνάμεως. Ἀλλ' ὁ Κρίσπος, καίτοι νεώτατος ὤν, ἀνέδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνδρείαν καὶ τέχνην περιφανῆ· συνεπαγόμενος τοὺς Ἕλληνας αὐτοῦ, ἐκείνους οἵτινες δὲν εἶχον, φαίνεται, ἔτι λησμονήσει ἐντελῶς τὰ ναυτικὰ τρόπαια ὅσα ἄλλοτε τοσάκις κατὰ τὰς θαλάσσας ταύτας ἔστησαν, κατετρόπωσε τὸν στόλον τοῦ Λικινίου καὶ διασχίσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπεφάνη νικηφόρος ἐνώπιον τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπήνεγκεν οὕτω τὴν κρίσιν τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Ἐν τῷ ἅμα ὁ Λικίνιος ἐνόμισε συμφέρον ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, εὔελπις ὅτι χρονοτριβοῦντος τοῦ Κωνσταντίνου περὶ Βυζάντιον θέλει λάβει καιρὸν νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἔξωθεν καὶ νὰ περιφράξῃ αὐτὸν ἐντὸς δύο πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Λύσας ἀμέσως τὴν πολιορκίαν διαβαίνει τὸν πορθμὸν κατόπιν τοῦ Λικινίου, καὶ τῇ 10 Σεπτεμβρίου, συγκροτηθείσης δευτέρας μάχης εἰς Χρυσόπολιν, ἡττᾶται κατὰ κράτος ὁ πρόμαχος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ φεύγει εἰς Νικομήδειαν. Τῇ μεσιτείᾳ δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Κωνσταντίας συγχωρεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ζήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ἰδιώτης. Πρὶν ὅμως παρέλθῃ ἔτος ὅλον, θανατοῦται αὐτόθι δι' ἀγχόνης ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως. Ταύτην τῶν συντεθειμένων τὴν παράβασιν οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐζήτησαν διὰ ποικίλων ρητορικῶν τρόπων νὰ συγκαλύψωσιν ἢ νὰ παραμορφώσωσι. Μόνος ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος κατακρίνει αὐτὴν εἰλικρινῶς καὶ ἀπροφασίστως· τοῦτο δὲ πράττοντες καὶ ἡμεῖς οὐδόλως νομίζομεν ὅτι ἀσεβοῦμεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῆς χριστιανοσύνης προμάχου. Μετὰ τοὺς ἀμέσους μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος οὐδεὶς ἔπραξε πλειότερα πρὸς διάσωσιν καὶ παγίωσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη καὶ ἔζησεν ἐν μέσῳ ἔξεων καὶ παραδόσεων ὀλεθρίων. Οἱ προκάτοχοι καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ οὐδένα συνήθως ἐσεβάσθησαν θεῖον ἢ ἀνθρώπινον νόμον. Ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι πῶς ἥμαρτεν ἐνίοτε. Τὸ ἄπορον, τὸ θαυμαστόν, τὸ καταδεικνύον τὴν ἐξαισίαν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ρώμην, εἶναι πῶς κατισχύσας τηλικούτων πειρασμῶν κατώρθωσε νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ, ἂν ὄχι νὰ τηρήσῃ πάντοτε, τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου κοπὲν μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Λικινίου

(Νομισματ. ἀνάλεκτα Παρισίων)

Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 323, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέβη κύριος ὁλοκλήρου τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀποκαταστήσας τὴν ἐπὶ μακρὸν διακοπεῖσαν ἑνότητα αὐτοῦ. Πρώτη πρᾶξις εἰς ἣν προῆλθεν, ἅμα ἄρξας τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν ἐκείνων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπὶ τῶν τριῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων παρήχθη καὶ διωργανώθη τὸ νέον θρήσκευμα, ὑπῆρξε φυσικῷ τῷ λόγῳ τὸ νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς εἰς ἣν ἦσαν πρὸ τοῦ Λικινίου θέσιν, διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκδοθέντος ἐπιτάγματος. Οἱ δύο ἐπὶ τούτῳ

ὑπογραφέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως νόμοι διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ μεταφράσαντος αὐτοὺς ἐκ τῆς λατινικῆς, ἴσως δὲ καὶ συντάξαντος κατὰ μέγα μέρος. Διὰ τοῦ πρώτου ὁ βασιλεύς, ἀφοῦ ἀνεμίμνησκε τὰ δεινὰ ὅσα ἐπήνεγκον εἰς τὸ κράτος οἱ τελευταῖοι διωγμοί, ἀπέδιδε τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀπαλλαγὴν εἰς τὸ *θεῖον* καὶ παρίστανεν ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ *θείου* ἐκείνου, ὡς ὑπὸ κρείττονός τινος δυνάμεως, ἀπωθούμενον ἀπὸ τῶν πορρωτάτω κειμένων βρεταννικῶν ἀκτῶν καὶ φερόμενον μέχρι τῶν ἀντιθέτων τούτων ἀνατολικῶν χωρῶν, ἵνα ἀνακαλέσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν περὶ τὸν σεμνότατον νόμον θεραπείαν. Μεθ' ὃ ἐκανόνιζεν ἀκριβέστερον καὶ γενναιότερον ἢ ἄλλοτε τήν τε ἀποζημίωσιν τῶν χριστιανῶν δι' ὅσας προηγουμένως ἔπαθον ἀδικίας καὶ τὴν λαμπροτάτην ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου νόμου ἔτι ῥητότερον ἐχαρακτήριζε τὸν Θεὸν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου ἔθετο ἑαυτὸν καὶ κατανυκτικώτερον ἐπεκαλεῖτο τὰς εὐλογίας αὐτοῦ. «Σὲ νῦν, τὸν μέγιστον Θεόν, παρακαλῶ, ἔλεγεν, εἴης πρᾶός τε καὶ εὐμενὴς τοῖς σοῖς ἀνατολικοῖς· εἴης πᾶσι τοῖς σοῖς ἐπαρχιώταις, ὑπὸ χρονίου συμφορᾶς συντριβεῖσι, δι' ἐμοῦ τοῦ σοῦ θεράποντος ὀρέγων ἴασιν. Καὶ ταῦτά γε αἰτῶ οὐκ ἀπεικότως, ὦ δέσποτα τῶν ὅλων, ἅγιε Θεέ· ταῖς σαῖς γὰρ ὑφηγήσεσιν ἐνεστησάμην σωτηριώδη πράγματα καὶ διήνυσα· τὴν σὴν σφραγῖδα πανταχοῦ προβαλλόμενος, καλλινίκου ἡγησάμην στρατοῦ . . . Διὰ ταῦτα ἀνέθηκά σοι τὴν ἐμαυτοῦ ψυχήν, ἔρωτι καὶ φόβῳ καθαρῶς ἀνακραθεῖσαν· τὸ μὲν γὰρ ὄνομά σου γνησίως ἀγαπῶ, τὴν δὲ δύναμίν σου εὐλαβῶ, ἣν πολλοῖς τεκμηρίοις ἔδειξας καὶ τὴν ἐμὴν πίστιν βεβαιοτέραν εἰργάσω». Κατὰ τὸ προοίμιον τοῦτο ἤθελέ τις νομίσει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔμελλεν ἤδη νὰ ἐπιβάλῃ τὴν νέαν πίστιν ὡς ἐπικρατοῦν θρήσκευμα καὶ νὰ πατάξῃ κατὰ κεφαλῆς τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἀλλ' ὄχι· διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει ἐπιφέρει· «Εἰρηνεύειν σου τὸν λαὸν καὶ ἀστασίαστον μένειν ἐπιθυμῶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων χρησίμου. Ὁμοίαν τοῖς πιστεύουσιν οἱ πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν εἰρήνης τε καὶ ἡσυχίας ἀπόλαυσιν. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς κοινωνίας ἐπανόρθωσις καὶ πρὸς τὴν εὐθεῖαν ἀγαγεῖν ὁδὸν ἰσχύει. Μηδεὶς τὸν ἕτερον παρενοχλείτω· ἕκαστος ὅπερ ἡ ψυχὴ βούλεται, τοῦτο καὶ πραττέτω».

Διὰ τῶν νέων ἄρα τούτων νόμων ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ κυρώσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀνέκαθεν καθιερωθεῖσαν ἀνεξιθρησκίαν, πεποιθώς, ὡς ἔλεγεν, ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ νὰ ἐπιφέρῃ ἐν εἰρήνῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας. Καὶ ὅμως ἡ εἰδωλολατρεία ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ πάσχῃ συμφοράς, αἵτινες, ὁσημέραι αὐξάνουσαι, ἔμελλον προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, νὰ καταντήσωσιν εἰς ἐπίσημον κατ' αὐτῆς διωγμόν. Ναὶ μὲν ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ διωγμὸς τοιοῦτος δὲν ἐγένετο· πάντα ὅσα μεταγενέστεροι χρονογράφοι, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος, ἀπέδωκαν αὐτῷ ὡς πρὸς τοῦτο λογίζονται ἤδη εὐλόγως ὡς ἀνυπόστατα. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ποικίλα αἴτια ἐπήγαγον ἔτι αὐτοῦ βασιλεύοντος, διὰ τῆς ἀκαταμαχήτου τῶν πραγμάτων δυνάμεως, πολλὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν ζημίας. Πρὸ καιροῦ λ. χ. ἡ εἰδωλολατρεία εἶχε πολλαχοῦ παρεκτραπῆ εἰς ὄργια ἐλεεινά· ταῦτα δ' ἐξ ἀνάγκης προεκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας λόγῳ δημοσίας ἠθικῆς. Οὕτω τὸ ἐν Ἀφάκοις τοῦ Λιβάνου ὄρους Ἀφροδίτης ἱερὸν καὶ τὸ ἐν Αἰγαῖς τῆς Κιλικίας τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατηδαφίσθησαν, διότι ἐτελοῦντο ἐν αὐτοῖς πράξεις τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας· οὕτω καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ὁ κατὰ τὴν ἐν Φοινίκῃ Ἡλιούπολιν κατελύθη, διότι κατήντησε νὰ χρησιμεύῃ ὡς πορνείας καταγώγιον. Καὶ ἔπειτα ὁ θρησκευτικὸς τῶν ἐθνικῶν ζῆλος, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξε μέγας, ὁσημέραι ἐμαραίνετο, καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν καὶ χρηστηρίων

ἐγκατελείποντο· ἐγκαταλειφθέντα δὲ ἅπαξ ἢ ἐγυμνώνοντο τῶν πολυτίμων αὐτῶν σκευῶν καὶ κοσμημάτων ἢ καὶ ὅλως κατεστρέφοντο. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματος, ἱδρυθείσης μετ' ὀλίγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετεφέρθησαν εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς καὶ τὰ παλάτια ὁ Πύθιος Ἀπόλλων, καὶ ὁ Σμίνθιος, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς τρίπους, καὶ αἱ Ἑλικωνιάδες Μοῦσαι καὶ ἄλλα. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ λαμπρὰ προστασία ἣν ἀναφανδὸν ἤδη ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπεχείρησαν οἴκοθεν δῃώσεις, τὰς ὁποίας οὔτε οἱ νόμοι οὔτε ἡ Κυβέρνησις ἔτι ἐπέτρεπον. Ὅθεν ἔκτοτε δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τὸν χριστιανισμὸν οὐχὶ μὲν νόμῳ πράγματι ὅμως ὁριστικῶς ἐν τῷ κράτει κατισχύσαντα.

Ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος βίος δὲν ἔμελλε νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα ἀμαχητὶ εἰς τὸν νέον. Ὁ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν θριαμβεύοντα ὑπέστη κρίσιν δεινήν, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἔμμεσός τις ἀντίδρασις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον διότι λέγομεν ἐνταῦθα τὸν ἑλληνισμὸν ἐξανιστάμενον κατὰ τοῦ νέου θρησκεύματος, ἐνῷ προηγουμένως εἴχομεν παραστήσει αὐτὸν συμμαχήσαντα μετὰ τοῦ θρησκεύματος τούτου. Ἡ ἐθνικὴ κοινωνία περιῆλθε πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εἰς ποικίλας καὶ πολλάκις ἀντιθέτους σχέσεις· καὶ διὰ νὰ κατανοήσωμεν καλῶς τὰς σχέσεις ταύτας δέον ἐνταῦθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς τρεῖς κυριωτάτας μερίδας εἰς ἃς διῃρέθη ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ δὲν ἔπαυσεν οὖσα ἔκτοτε εἰς πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διῃρημένη. Ἡ πρώτη μερίς, κατανοήσασα ἐγκαίρως ἅπασαν τὴν ματαιότητα τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἀπελπισθεῖσα νὰ ἐπιτύχῃ δι' αὐτῶν ἀνακαινισμόν τινα τῆς ἀνθρωπότητος, ἠσπάσθη προθύμως τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δόγματα τοῦ νέου κηρύγματος· τοσούτῳ μᾶλλον προθύμως ὅσῳ τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο ἀπεδέξατο ἀφ' ἑτέρου πᾶν ὅ,τι ὑγιὲς καὶ ζωτικὸν καὶ χρήσιμον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἔσῳζεν ἔτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἤτοι τὴν γλῶσσαν αὐτῆς, τοὺς τύπους τῶν πολιτευμάτων, τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδον. Αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ μερὶς ἀπετέλεσε τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην ὁμάδα τῶν χριστιανῶν δι' ἧς πρὸ πάντων τὸ νέον θρήσκευμα διεδόθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐνομοθετήθη.

Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ μερίς, συγκειμένη τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων, περιλαμβάνουσα ὅμως καὶ οὐκ ὀλίγους λογίους ἄνδρας, ἥτις ὑπενδίδουσα εἰς τὰς ἕξεις καὶ τὰς παραδόσεις βίου μακροῦ διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον προσηλωμένη εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας λατρείας καὶ πιστεύουσα ὅτι δύναται εἰσέτι νὰ κατισχύσῃ τῶν φερομένων εἰς μέσον καινοτομιῶν. Ἡ μερὶς αὕτη δὲν ἔπαυσεν ὑπερμαχοῦσα κατὰ τὸ δυνατὸν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν αὐτῆς καὶ τελετῶν καὶ τῶν χρηστηρίων καὶ τῶν μυστηρίων, καί, ἐπιτυχοῦσα ἐντὸς τῆς τετάρτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος, βασιλέα ἀναλαβόντα τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς, ἤλπισεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὅτι θέλει θριαμβεύσει· ἀλλὰ κατεβλήθη ἐπὶ τέλους δι' ἐπελθούσης δεινῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐξηλείφθη κατὰ μικρὸν συγχωνευθεῖσα μετὰ τῆς προτέρας.

Τρίτη τελευταῖον μερὶς εὐάριθμος ἀλλὰ συγκειμένη ἐξ ἀνδρῶν δοκιμωτάτων περὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν καὶ συζήτησιν ἵστατο εἰς τὰ μεθόρια οὕτως εἰπεῖν τῶν δύο θρησκευμάτων καὶ ἐζήτει νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπ' ἀμφότερα, ἀγωνιζομένη νὰ καταστήσῃ μὲν λογικώτερον πᾶν ὅ,τι παράλογον εἶχεν ἡ πολυθεΐα, νὰ ἑρμηνεύσῃ δὲ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον πᾶν ὅ,τι ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας περιεῖχεν ἡ φύσις τῆς θεότητος ὅπως ἀντελαμβάνετο αὐτῆς ὁ χριστιανισμός. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ μερὶς ἡ παραγαγοῦσα ἐμμέσως ἢ τοὐλάχιστον παρασκευάσασα διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς φιλοσοφικῶν

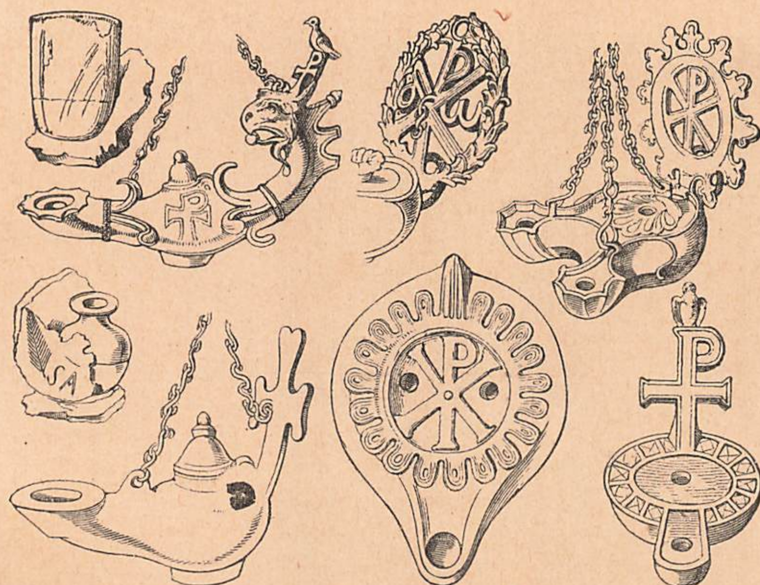
συζητήσεων τὴν πρώτην μεγάλην ἐμφύλιον τοῦ χριστιανισμοῦ ἔριν, τὴν αἵρεσιν τοῦ 'Αρείου, ἥτις ἐδέησε νὰ ἐπιστήση μετ' ὀλίγον ἅπασαν τὴν προσοχὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ προεκάλεσε τὴν σύστασιν τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου.

Ἡ αἵρεσις αὕτη ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν 'Αλεξανδρείᾳ, ἥτις, ὡς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, ἀπέβη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων μεγάλη, οὐ μόνον ἐμπορικὴ ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα, ὅπου συνέρρευσαν καὶ διετέλεσαν συζητούμενα ὅλα τὰ δόγματα τῆς 'Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ὅπου τελευταῖος ἐπελθὼν ὁ χριστιανισμὸς εὗρε φυσικῷ τῷ λόγῳ πολλοὺς μὲν προμάχους καὶ ἀντιπάλους δὲ οὐκ ὀλίγους. 'Εκεῖ, περὶ τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, παρήχθη ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ὅλων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων νέα τις φιλοσοφικὴ αἵρεσις ἡ καλουμένη νεοπλατωνικὴ ἢ ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία, ἣν ἀνεφέραμέν που καὶ ἄλλοτε ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ (Κεφ. Α'). Τὸ νέον τοῦτο φιλοσοφικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς στενωτάτας πρὸς τοὺς ἐν 'Αλεξανδρείᾳ χριστιανοὺς σχέσεις, ὁτὲ μὲν φιλικὰς ὁτὲ δὲ πολεμίας, ἐπεχείρησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἑρμηνεύση τὸ δύσκολον περὶ τῆς θεότητος ζήτημα καὶ κατ' ἐπιφάνειαν περιέστη εἰς παράδοξόν τινα κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας ὁμοιότητα δανοημάτων καὶ αἰσθημάτων. Ὁ νεοπλατωνισμός, καθὼς καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, κατήντησε νὰ ὁμολογήση τὰς τρεῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεις διακεκριμένας μὲν ἀλλ' ἡνωμένας εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιῶσι τὴν οὐσιαστικὴν ἑνότητα τοῦ Ὑπερτάτου Ὄντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ νεοπλατωνικοὶ δὲν ἀπεκάλουν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιον, *Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα*· ὠνόμαζον αὐτάς, ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον, τὸ *Ἕν, Νοῦς, Ψυχή*· ἀλλ' ἡ ἑνότης ἐν τῇ τριάδι, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήριον, ὡμολογεῖτο ἐν 'Αλεξανδρείᾳ ἀπὸ κοινοῦ ὑπό τε τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς τοῦτο ὅμως περιωρίζετο ἡ ὁμοιότης· καὶ ἅμα οἱ νεοπλατωνικοὶ ἐπεχείρουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐννοίας, ἀντὶ τῆς προτέρας κατ' ἐπιφάνειαν ταυτότητος, προέκυπτον εἰς μέσον διαφοραὶ οὐσιώδεις καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα. Δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα τὴν λεπτολόγον ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν τούτων, ὡς ἀλλοτρίαν τῆς προκειμένης ἱστορίας. Ὁπόσον οὐσιώδης ἦτο ἡ διάκρισις, ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ὡς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος λογίζεται προκύψασα εἰς μέσον ἡ αἵρεσις τοῦ 'Αρείου, ἥτις προδήλως ἔτεινεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας (1).

---

(1) Ἡ τοῦ 'Αρείου αἵρεσις προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ἐπὶ τὸ χριστιανικὸν δόγμα ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας ἀντιθέσεως δύο ἐν αὐτῷ τῷ κόλπῳ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας παραχθεισῶν θεωριῶν καὶ σχολῶν. 'Εκ τῶν σχολῶν τούτων ἡ μὲν τῆς 'Αντιοχείας καὶ Συρίας καθόλου ἀντιλαμβανομένη τῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἠθικοῦ ἢ ὑπὸ τὴν τοῦ δογματικοῦ αὐτῆς μέρους καὶ πλέον ἐγκύπτουσα εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὰ ἐντεῦθεν προβαλλόμενα ζητήματα ἢ εἰς ζητήματα μεταφυσικὰ θεολογίας ἤθελε νὰ δώση εἰς τὸ δόγμα ἑρμηνείαν ἁπλουστέραν, ἐν ἁπλότητι καὶ φυσικότητι ἑρμηνεύουσαν τὰς δύο μεγάλας ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος, ἤτοι τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν τριῶν ὑποστάσεων καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ θείου λόγου ἐγ Χριστῷ, ἤτοι τὰς ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις. Κατὰ ταῦτα ἡ τῆς 'Αντιοχείας σχολή, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ Ἄρειος, ἤθελε νὰ δώση εἰς τὸ δόγμα τῆς τρισυποστάτου θεότητος τύπον καὶ ἔκφρασιν σαφεστέραν τῆς ἑνότητος τοῦ θείου καὶ διὰ τοῦτο τὸν υἱὸν ἐθεώρει οὐχὶ ὁμοούσιον καὶ συνάναρχον τῷ πατρὶ ἀλλ' ἐκ πατρὸς δημιουργηθέντα, ὅπως βραδύτερον ὁ εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν ἀνήκων Νεστόριος τὸ δόγμα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἡρμήνευσε κατ' ἔννοιαν μονοθεϊστικωτέραν ἢ ἡ ἀλεξανδρινὴ σχολή, θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ οὐχὶ Θεὸν φύσει ἀλλ' ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ, Χριστὸν αὐτοῦ, χάριτι γενόμενον Θεόν, οὐχὶ Θεὸν γεννηθέντα, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν

Τφόντι περὶ τὸ 319 ἔτος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀνὴρ πρᾷος καὶ ἐνάρετος, ἔμαθεν ὅτι μεταξὺ τῶν κληρικῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἐκυκλοφόρουν ποικίλαι περὶ τῆς φύσεως τοῦ δευτέρου τῆς τριάδος προσώπου δοξασίαι. Αἱ δοξασίαι αὗται ἠμφισβήτουν τὴν ἰσότητα τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, ἀξιοῦσαι ὅτι ὁ υἱὸς ἦτο μὲν τὸ πρωτότοκον τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐπλάσθη ὡς ὅλα τὰ λοιπὰ καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀπ'

Λύχνοι χριστιανικοί

αἰῶνος. Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάσας ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ καινοτομίαι αὗται διεδίδοντο ὑπὸ ἑνὸς τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας, ὀνόματι μὲν Ἀρείου γνωστοῦ δὲ διὰ τὴν περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν θείων Γραφῶν δεινότητα. Ἐκάλεσε λοιπὸν τὸν πρεσβύτερον τοῦτον καὶ παρήνεσεν αὐτὸν πατρικῶς καὶ μετριοπαθῶς· τοσούτῳ μᾶλλον μετριοπαθῶς ὅσῳ τὸ ἐμβριθὲς σχῆμα, οἱ ὁπωσοῦν ἀγέρωχοι τρόποι, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάστημα καὶ ἡ εὐειδὴς ὄψις τοῦ Ἀρείου ἐνέπνεον συστολήν τινα εἰς τὸν ἀγαθὸν γέροντα. Ὁ Ἄρειος ὑπεξέφυγε πᾶσαν εὐκρινῆ ὁμολογίαν δι' ἀμφιβόλων τινῶν ἀποκρίσεων, ὧν τὸ δύσλυτον ἐκεῖνο ζήτημα ἦτο δεκτικώτατον· καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν ὅτι εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθησε διαδίδων τὰς ὀλεθρίας ἐκείνας δοξασίας. Τότε κατεμηνύθη αὖθις εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἅμα μὲν αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἅμα δὲ ἐπιθυμῶν νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν ἔλαβε τὴν Τριάδα ὡς θέμα μιᾶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ διαλέξεων, καὶ ἀποφεύγων νὰ προσβάλῃ τινὰ ἀμέσως ἀπέδειξε «φιλοτιμότερόν τι», ὡς λέγει ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἦσαν ἐντελέστατα πρὸς ἀλλήλας ἡνωμέναι καὶ ἴσαι. Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἄρειος, ὅστις ἤξευρεν ὅτι ἐν τῇ ὁμηγύρει ὑπῆρχον πολλοὶ οἱ παραδεχόμενοι τὸ δόγμα αὐτοῦ, λαβὼν θαρραλέως τὸν

μητέρα τοῦ Χριστοῦ ἐκάλει οὐχὶ Θεοτόκον ἀλλὰ Χριστοτόκον. Τοιαύτη ἡ ἀρχὴ τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου καὶ βραδύτερον τῆς τοῦ Νεστορίου, προελθοῦσα ἐξ ἀντιθέσεως τῶν ἀρχῶν τῆς σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας πρὸς τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐχὶ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Νεαπλατωνισμοῦ ἐπὶ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

λόγον, ἐπεχείρησε νὰ ἀνασκευάσῃ, διὰ πολλῆς πικρίας τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ ὑποστηρίζων, εἶπε, τὴν ἐντελῆ τῶν ὑποτάσεων τῆς Τριάδος ἰσότητα ἐμπίπτει εἰς τὴν πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθεῖσαν πλάνην τῆς συγχύσεως αὐτῶν (1). Διότι ἀξιοῖ ὅτι αἱ διάφοροι ἐκεῖναι συστάσεις οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ὀνόματα διάφορα καὶ προσόντα εἰδικὰ τοῦ αὐτοῦ ὄντος· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξισῶν αὐτὰς συγχέει αὐτάς. Μεθ' ὃ ὁ Ἄρειος προέβαλε τὸν ἀκόλουθον πολύκροτον γενόμενον συλλογισμόν, ὅτι, ἂν ὁ πατὴρ ἐγέννησε τὸν υἱόν, ὁ γεννήσας προϋπῆρχε τοῦ γεννηθέντος· ἄρα ὁ υἱὸς δὲν ὑπῆρξεν ἀπ' αἰῶνος. Τὴν συζήτησιν ταύτην παρηκολούθησε δεινὸν σκάνδαλον καὶ πολλὴ κατὰ τὴν Αἴγυπτον διχοστασία, πρὸς κατάπαυσιν τῆς ὁποίας δὲν ἤθελεν ἐπαρκέσει ἡ ἀσθενὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου χείρ.

Χριστιανικὴ Τοιχογραφία ἐν κατακόμβῃ Ρώμης ἀνακαλυφθεῖσα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1920

Κατ' εὐτυχίαν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς τοῦτο βοηθὸν ἐπιτηδειότατον. Μεταξὺ τῶν περὶ αὐτὸν κληρικῶν ηὔξανε καὶ ἐπρόκοπτε νέος τις διάκονος, μικρὸς μὲν καὶ εὐτελὴς τὸ ἀνάστημα ἀλλὰ περιλαμβάνων, ἐντὸς σώματος ἀσθενοῦς, ψυχὴν φλογεράν, τῆς ὁποίας αἱ λαμπηδόνες ἐξήστραπτον ἀπὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ. Ὁ νέος οὗτος, ὀνόματι Ἀθανάσιος, ὅστις ἔμελλε νὰ πληρώσῃ τὴν χριστιανικὴν οἰκουμένην διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ, ἦτο μόλις εἰκοσαέτης ὅτε ἤρχισεν ἡ προκειμένη ἔρις. Καίτοι δὲ ἦτο νεώτατος, εἶχεν ἤδη διαπρέψει διὰ δύο αὐτοῦ κατὰ ἐθνικῶν λόγων, ὧν ὁ μὲν ἐπιγράφεται *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, ὁ δὲ περὶ *τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ (Θεοῦ) Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους τούτους διέλαμπε νοῦς βαθύς, καὶ

(1) Πλάνην καταδικασθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐνόει τὸν Σαβελλιανισμόν, ἤτοι τὴν αἵρεσιν τῶν Σαβελλιανῶν οὕτω κληθέντων (ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ Σαβελλίου) τῶν μὴ πιστευόντων εἰς τρεῖς ὑποστάσεις διακεκριμένας ἐν τῇ θεότητι ἀλλὰ μίαν μόνον ὑπὸ τρεῖς τύπους ἢ ἐμφανίσεις, πατέρα ἐν τῇ ἰδιότητι τοῦ οὐρανίου δημιουργοῦ τῶν ἁπάντων, υἱὸν ἐν τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, πνεῦμα ἅγιον ἐν τῇ ἐπιφοιτήσει καὶ ἐπιδράσει αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀκριβῶς δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν τήρησιν τοῦ δόγματος τοῦ τρισυποστάτου ἐναντίον τοῦ Σαβελλιανισμοῦ.

λογικὴ ἰσχυρά, καὶ ἐπιστήμη εὐρεῖα. καὶ αὐτὸ μέχρι τινὸς τὸ ἀνθηρὸν ἐκεῖνο τοῦ λόγου ὕφος, τὸ ὁποῖον οἱ πατέρες τοῦ ἀνακαινιζομένου τούτου ἑλληνικοῦ κόσμου δὲν ἐδίσταζον νὰ συλλέγωσιν ἀπὸ τῶν ἀειθαλῶν λειμώνων τῆς ρητορικῆς τῶν προπατόρων ἡμῶν τέχνης. Διότι ὁ Ἀθανάσιος ἦτο εἷς τῶν καλλίστων τύπων τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου διεξαχθείσης ἠθικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ μὲν ψυχὴ αὐτοῦ ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα (1) παρελάμβανόν τινα τῶν κοσμημάτων καὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἀρχαίας εὐγλωττίας καὶ ἐπιστήμης, ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἑρμηνεύσωσι τὰς ἀρχὰς ἐκείνας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῶν. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τοῦ ἀνδρός· ὀξύνοιαν θαυμαστήν, πνεῦμα πρακτικώτατον, τόλμην ἀκάθεκτον, καὶ ἔχετε πλήρη ὁπωσοῦν τὴν ἰχνογραφίαν τῆς τοῦ Ἀθανασίου εἰκόνος. Ὁ Ἀθανάσιος ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας περὶ τίνος πρόκειται. Κατεμέτρησεν ἀμέσως τὸ βάραθρον εἰς ὃ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ ἡ πίστις ἡμῶν. Ἐπείσθη ὅτι ὁ Ἄρειος, μὴ τολμῶν νὰ ἐξηγηθῇ σαφῶς εἴτε μὴ ἔχων τὴν συνείδησιν τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος τῶν συλλογισμῶν αὐτοῦ ἔτεινεν οὐδὲν ἧττον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῇ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος φύσιν καὶ εἰς τὸ νὰ καταβιβάσῃ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ εἰς τὴν τάξιν ἀνθρωπίνου δόγματος, παραδίδων αὐτὸ απογεγυμνωμένον τῆς πανοπλίας τῆς ἀποκαλύψεως, εἰς ἁπάσας τὰς προσβολὰς τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Ταῦτα δὲ ἀναλογισάμενος ὥρμησεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀφιέρωσεν ἔκτοτε ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου, μετὰ τοσαύτης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως καὶ τοσοῦτον ἀτρομήτου θάρρους ὥστε ἀπέβη ὁ ἁγιώτερος τῶν ἡρώων ἢ μᾶλλον ὁ ἡρωικώτερος τῶν ἁγίων.

Ἁγιογραφία, κατακόμβης Ρώμης

Ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς λοιπὸν τούτου νέου χειραγωγούμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ αἴφνης αὐστηρότερον κατὰ τοῦ Ἀρείου. Καλέσας αὐτὸν δὶς ν' ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ κλήρου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ συνωθήσας, εἰ καὶ ἐπιτηδειότατον ὄντα περὶ τὸ λέγειν, μέχρι τῆς βλασφήμου ὁμολογίας ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ἀναμάρτητος, δὲν ἐδίστασεν ἤδη ν' ἀφορίσῃ καὶ ν' ἀναθεματίσῃ τὸν αἱρετικὸν καὶ πάντας τοὺς ἀποδεξαμένους τὰ δόγματα αὐτοῦ· ἤτοι, ἐκτὸς τοῦ Ἀρείου, ἕνδεκα διακόνους καὶ δύο ἐπισκόπους. Ἀλλ' ὁ Ἄρειος ἦτο ἄνθρωπος εὐφυέστατος καὶ δραστηριώτατος· τὸ ζήτημα σφόδρα περιπεπλεγμένον, τὰ πνεύματα ἐξημμένα. Ὥστε μετ' οὐ πολὺ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ-

(1) Ἀκριβῶς ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀθανασίου θεωρεῖται στερουμένη κάλλους καὶ γλαφυρότητος τεχνικῆς ἔχουσα ὡς μόνην δύναμιν τὴν ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ρητορικὴ αὐτοῦ, ὡς λέγει εὐστόχως ὁ **Villemain**, ἀνήκει εἰς βῆμα οὐχὶ ἐπιγείου τέχνης καὶ εὐγλωττίας.

νος συνεκρότησε καθ' ὅλην τὴν 'Ανατολὴν μεγάλην καὶ ἰσχυροτάτην ὀπαδῶν μερίδα, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατελέγοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιαίτεροι τοῦ βασιλέως φίλοι, ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος καὶ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὃν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς ἕνα τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας.

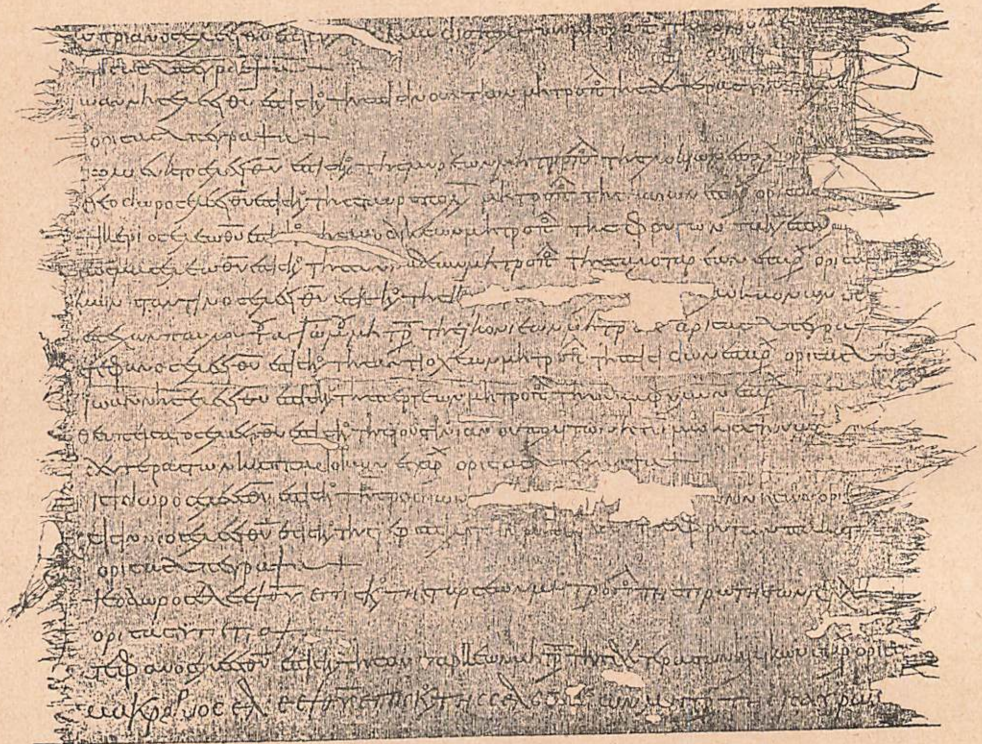
Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Λικινίου, ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ἥτις ἦτο ἔτι τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς 'Ανατολῆς. 'Ορθόδοξοι καὶ 'Αρειανοὶ περιεστοίχισαν αὐτὸν ἀμέσως ἐπικαλούμενοι ἑκάτεροι τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ προστασίαν. 'Ο δὲ ἠγανάκτησε σφόδρα ἀκούσας τὴν ἐκ τῶν διενέξεων τούτων προελθοῦσαν εἰς τὰ πνεύματα ταραχὴν καὶ ἀναστάτωσιν. "Οχι ὅτι ἐνόησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν ἡ πίστις ἀπὸ τῶν ἐπιβούλων τοῦ 'Αρείου δοξασιῶν, ἀλλὰ μᾶλλον διότι, ἐνῷ εἶχεν ἐλπίσει ὅτι διὰ τῶν προηγουμένων νόμων περὶ χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν θέλει ἀποκατασταθῇ ἐν τῷ κράτει ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη, αἴφνης ἐμάνθανεν ὅτι ἡ εἰρήνη ἐκείνη ἀνετρέπετο δι' ἐμφυλίου μεταξὺ χριστιανῶν στάσεως. Τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐξ ἀρχῆς κατανοήσει· εἶχε κατανοήσει δηλαδὴ ὅτι πᾶσα περὶ τοῦ δόγματος τῆς τριάδος συζήτησις ἦτο ἐπισφαλεστάτη καὶ ὅτι τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ παρακωλυθῇ ἐκ παντὸς τρόπου ἡ περὶ τούτου συζήτησις. "Οθεν κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ὡς εὐτελῆ καὶ ματαίαν. "Επειτα ὅμως ἠξίωσεν ὅτι ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ νὰ ἐγκλείωμεν τὰ τοιαῦτα ἐν ταῖς διανοίαις ἡμῶν καὶ νὰ μή τα ἐκθέτωμεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν δήμων. Τὸ φρόνημα τοῦτο τοῦ Κωνσταντίνου ἐξάγεται προδήλως ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἣν ἔγραψε πρὸς 'Αλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον καὶ "Αρειον τὸν πρεσβύτερον. 'Εν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις τάδε· «Διαλογιζομένῳ δή μοι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τούτων ἄγαν εὐτελὴς καὶ οὐδαμῶς ἀξία τοσαύτης φιλονεικίας ἡ πρόφασις ἐφωράθη. Διόπερ ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀνάγκην ἐπειχθείς, καὶ πρὸς τὴν ὁμόψυχον ὑμῶν ἀγχίνοιαν γράφων, τήν τε θείαν πρόνοιαν καλέσας ἀρωγὸν τῷ πράγματι, μέσον τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν ἀμφισβητήσεως οἷον εἰρήνης πρύτανιν ἐμαυτὸν ἐπάγω εἰκότως .... Μανθάνω τοίνυν ἐκεῖθεν ὑπάρξαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. "Οταν γὰρ σύ, ὦ 'Αλέξανδρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτεις τί δήποτε αὐτῶν ἕκαστος ὑπέρ τινος τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ματαίου τινὸς ζητήσεως μέρους ἐπυνθάνου, σύ τε, ὦ "Αρειε, τοῦθ' ὅπερ ἢ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι προσῆκον ἦν, ἀπροόπτως ἐντέθεικας, ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθείσης, ἡ μὲν σύνοδος ἠρνήθη, ὁ δὲ ἁγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος ἁρμονίας ἐχωρίσθη. Οὐκοῦν ἑκάτερος ὑμῶν ἐξ ἴσου τὴν συγγνώμην παρασχών, ὅπερ ἂν ὑμῖν ὁ συνθεράπων ὑμῶν δικαίως παραινεῖ, δεξάσθω· τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε ἐρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσῆκον ἦν οὔτε ἐρωτώμενον ἀποκρίνεσθαι. Τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις, ὁπόσας μὴ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάττη, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελία προτίθησιν, εἰ καὶ φυσικῆς τινος γυμνασίας ἕνεκα γένοιτο, ὅμως ὀφείλομεν εἴσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν καὶ μὴ προχείρως εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν μηδὲ ταῖς τῶν δήμων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν». Καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους παραινῶν ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα τῆς συζητήσεως καὶ συνδιαλλαγέντες πρὸς ἀλλήλους νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας.

'Αλλ' ἡ φωνὴ αὕτη τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας δὲν ἐπέπρωτο νὰ εἰσακουσθῇ. Αὐτὸς ὁ κομιστὴς τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης, ἅμα ἐλθὼν εἰς 'Αλεξάνδρειαν, συνετάχθη μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ κατεδίκασε τὸν "Αρειον. 'Ο "Αρειος ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιστολὴν ὁπωσοῦν αὐθάδη παραπονούμενος διὰ τὴν ἀργίαν ἥτις ἐπεβλήθη

αὐτῷ. Συγχρόνως ὁ Κωνσταντῖνος ἐμάνθανεν ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνέβαινον ταραχαὶ καθ' ἃς οἱ ὄχλοι οὐδὲ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ἐσεβάσθησαν. Ὅθεν ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀρειανῶν ἐξαπέστειλε νέους εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπιτρόπους κομίζοντας ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς ἐκείνους καὶ τὸν ἀρχηγέτην αὐτῶν ἀπειλητικωτάτην, περὶ τὸ τέλη τῆς ὁποίας ὅμως ἐπανερχόμενος εἰς αἰσθήματα πάλιν ἐπιεικέστερα προσεκάλει τὸν Ἄρειον νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ δόγμα τὸ ὁποῖον ἐπρέσβευεν. Ὁ Ἄρειος παρέστη καὶ ἐν τῇ συζητήσει ἣν ἐπεχείρησε πρὸς τὸν βασιλέα τοσοῦτο περιέπλεξε τὸ περὶ τὰς τοιαύτας λεπτολογίας ἀνεπιτήδειον τοῦ Κωνσταντίνου πνεῦμα ὥστε ἐνέβαλε τὸν ἡγεμόνα εἰς πλείστας ὅσας ἀμφιβολίας. Καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ἡ διχόνοια καὶ ἡ ταραχὴ τῶν πνευμάτων, οὐδὲ ἐφαίνετο θεραπείας τρόπος· μέχρις οὗ ὁ βασιλεύς, ἐν τῇ συνήθει αὐτοῦ μεγαλοφυΐᾳ, ἐπενόησε τὸ πρακτέον κατὰ τὴν προκειμένην δυσχέρειαν, καί, ἐπειδὴ οἱ ἱεράρχαι δὲν ἐπείθοντο καθ' ἑαυτοὺς νὰ παύσωσι τὰς συζητήσεις ταύτας, συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἰκουμενικὴν ἐπιτετραμμένην νὰ λύσῃ ὁριστικῶς τὴν προκειμένην διαφοράν.

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ρωμαῖος αὐτοκράτωρ, ἐπὶ τοσοῦτον ρωμαῖος ὥστε οὐδὲ ἐλάλει ὀρθῶς τὴν ἑλληνικήν· ὁ δὲ θεσμὸς τῆς κοινῆς συνόδου δὲν ἦτο θεσμὸς ρωμαϊκὸς ἀλλ' ἑλληνικός. Ἡ Ρώμη, ἄρξασα, δι' ἰδίου πολιτεύματος ἐκτεθέντος ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου, τῆς τε Ἰταλίας καὶ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, οὐδέποτε συνεκάλεσε κοινὴν πόλεων καὶ ἐθνῶν σύνοδον· ἐνῷ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τῶν κατὰ ἔθνη συνεδρίων, συνῆλθον πολλάκις πᾶσαι αἱ πόλεις ἐν κοινῷ, ἐπί τε τῶν μηδικῶν καὶ ἐπὶ Φιλίππου καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, προσδραμὼν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν εἰς θεσμοθεσίαν ἑλληνικήν, παρέλαβεν ἆρά γε αὐτὴν ἀμέσως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων καὶ ἕξεων; Ὄχι βεβαίως. Ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν εἰμὴ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ὑφισταμένας ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐννοήσῃ ποῖον ἦτο τὸ φυσικὸν αὐτῶν συμπλήρωμα. Εἴδομεν ὅτι ἡ βάσις τοῦ πολιτεύματος τῆς νέας θρησκείας ἦτο ἡ καθ' ἑκάστην πόλιν ἐκκλησία, ἤτοι ὁμὰς τῶν πιστῶν. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἵστατο τὸ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Ὑπεράνω δὲ τῶν κατὰ τὰς πόλεις τούτων ἀρχῶν ἵσταντο αἱ περιοδικῶς κατ' ἐπαρχίας συγκροτούμεναι σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων, αἵτινες ἐκοινώνουν μὲν πρὸς ἀλλήλας πολλάκις ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶχον εἰσέτι συγχωνευθῇ εἰς ἓν μέγα συνέδριον περιλαμβάνον τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τί λοιπὸν φυσικώτερον ἢ νὰ ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις αὕτη κατὰ τὴν προκειμένην ἔκτακτον ἀνωμαλίαν καὶ νὰ ἐπιτεθῇ οὕτως εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀπαραίτητος αὐτοῦ κορωνίς, προσκαλουμένων ὅλων τῶν ἐπισκόπων ἵνα ἀπὸ κοινοῦ κανονίσωσι τὴν προκύψασαν εἰς μέσον μεγάλην διένεξιν; Ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις τοῦ Κωνσταντίνου ἀποδεικνύει ὁπόσον ἀφ' ἑνὸς ἀπεμακρύνετο ἤδη τῶν ἀρχαίων ρωμαϊκῶν παραδόσεων καὶ ὁπόσον ἀφ' ἑτέρου ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἕξεις τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησε τὸ χριστιανικὸν πολίτευμα. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει καὶ ἐπιτηδειότητι. Ἡ ρύθμισις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος ἦτο ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν τότε κόσμον. Ἀπ' αὐτῆς ἐξηρτᾶτο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνακαίνισις. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος προθύμως ἠσπάζετο πᾶν ὅ,τι ἐνόμιζεν ἐπιτήδειον εἰς τὴν ρύθμισιν ἐκείνην καὶ ἐξασφάλισιν, ἀδιαφορῶν ἂν οἱ θεσμοὶ τοὺς ὁποίους καθιέρου ἦσαν ἑλληνικοὶ καὶ ὄχι ρωμαϊκοί. Ἡ

ἀκατάσχετος τῶν πραγμάτων δύναμις κατηνάγκαζε τὸν ρωμαϊκὸν ἐκεῖνον βασιλέα νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, νὰ ἐξυψοῖ αὐτόν, πρὸ τοσούτων αἰώνων ὑποκείμενον ὄντα τῇ ρωμαϊκῇ κυριαρχίᾳ, ὑπεράνω τῆς κυριαρχίας ταύτης, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῇ ἐκείνου τὰ νομοθετήματα. Μήπως πρὸ ὀλίγου γράφων πρὸς 'Αλέξαν-

.Αὐτόγραφοι ὑπογραφαὶ τῶν μετασχόντων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου πατέρων

δρον καὶ Ἄρειον δὲν ἔλεγεν ὅτι ὁ τῆς ἱερᾶς θρησκείας νόμος ***ἐκ τῶν κόλπων τῆς 'Ανατολῆς*** προέκυψε καὶ ὠνόμαζε τοὺς ἐνταῦθα λειτουργοὺς αὐτοῦ ***ἀρχηγοὺς τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας***;

Ἡ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπῆρξεν πὶ τοσοῦτον ἀλλοτρία τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου ὥστε, ἂν καὶ προσεκλήθησαν αὐτόθι ἅπαντες τῆς χριστιανοσύνης οἱ ἐπίσκοποι, ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς διηυκόλυνεν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν μετάβασιν αὐτῶν ἀναλαβὼν εἰς βάρος τοῦ δημοσίου ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς διατροφῆς τῶν προσκληθέντων, ἐκ τῶν τριακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐπισκόπων ὅσοι προσῆλθον μόλις τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀφίκοντο ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ πάπας Ρώμης παρέστη αὐτοπροσώπως ἀλλ' ἔπεμψε δύο πρεσβυτέρους ὡς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ. Ὅλοι οἱ λοιποὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἢ ἐξελληνισθείσας χώρας καὶ μεταξὺ αὐτῶν διέπρεπεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ὁ γηραιὸς 'Αλέξανδρος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ συμβούλου δορυφορούμενος. 'Εντεῦθεν ἡ σύνοδος ἀπέβη ὅλως ἑλληνική. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεφώνησε μὲν τὸν ἐναρκτήριον λόγον εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ μεθηρμηνεύοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν καθ' ὅσον ἐξεφέροντο. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἀνεμίχθη εἰς τὰς κατ' ἰδίαν

συζητήσεις, διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλησε γλώσσης, «ἑλληνίζων τῇ φωνῇ, λέγει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι μηδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε». Καὶ ἔπειτα ἅπασαι αἱ πράξεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνετάχθησαν γλῶσσαν, ἰδίως τὸ τότε κανονισθὲν σύμβολον τῆς πίστεως. Συνῆλθον δὲ οἱ ἐπίσκοποι περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου τοῦ 325, ἀλλ' ἡ πρώτη αὐτῶν ἐπίσημος συνεδρίασις συνεκροτήθη τῇ 5 ἢ τῇ 6 Ἰουλίου. Ἡ σύνοδος δὲν διήρκεσεν εἰμὴ εἴκοσι περίπου ἡμέρας· καί, ἐντὸς τοῦ βραχυτάτου τούτου διαστήματος, ἔλυσε, πλὴν ἄλλων τινῶν δευτερευόντων ζητημάτων, τὸ δυσχερὲς ζήτημα τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ μικροῦ διαιρέσει τὴν ἐκκλησίαν, καθιερώσασα τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁμοουσίου τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀναθεματίσασα τοὺς ἀντιδοξοῦντας καὶ ἐξορίσασα τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς πεισματωδεστέρους ὁμόφρονας αὐτοῦ εἰς Γαλατίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δύο Εὐσέβιοι, ἐπὶ μικρὸν διστάσαντες νὰ ὑπογράψωσι τὴν ὁμολογίαν, ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου κυρωθέντα. Τῳόντι, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτάς, ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε τότε καὶ ἴδιον κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων διάταγμα, ἐν ᾧ ρητῶς ὠνόμαζε τὸν Ἄρειον μαθητὴν τοῦ Πορφυρίου, ἑνὸς τῶν ὀπαδῶν τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, παρήγγειλε νὰ καῶσιν ὅλα τοῦ Ἀρείου τὰ συγγράμματα καὶ ἐπέβαλε ποινὴν θανάτου κατὰ παντὸς τοῦ φωραθέντος ὅτι κρύπτει τι τῶν συγγραμμάτων τούτων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὕτη τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἶναι παντάπασιν ἀλλοτρία τῶν σημερινῶν ἡμῶν περὶ ἀνεξιθρησκίας δοξασιῶν, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐπείθετο, καὶ εἶχε δίκαιον νὰ πείθεται, ὅτι, ἐὰν δὲν παύσωσιν αἱ συζητήσεις αὗται, ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ χριστιανισμοῦ κινδυνεύει νὰ καταπέσῃ' ἐπείθετο καὶ εἶχε δίκαιον νὰ πείθεται ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅσῳ οἰκουμενικὴ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἤθελον ἰσχύσει νὰ ἐκριζώσωσι τὸ κακόν, ἐὰν τὰ δεδογμένα δὲν ἐκυροῦντο δι' αὐτοκρατορικοῦ θεσπίσματος. Ὀρθῶς δὲ ἐδικαιολόγησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς· «ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τῶν εἴσω τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτός, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθεσταμένος, ἐπίσκοπος ἂν εἴην». Καὶ ὅτε περὶ τὰ τὰ τέλη Ἰουλίου ἀπέλυσε τοὺς ἐπισκόπους εἰς τὰ ἴδια ἐλάλησε πάλιν πρὸς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς πραότητος καὶ συνέσεως· παρήνεσεν αὐτοὺς νὰ τηρῶσι τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, φεύγοντες τὴν θρησκευτικὴν ἔριδα, νὰ νέμωσι συγγνώμην εἰς τὰ ἀνθρώπινα πταίσματα καὶ πρὸ πάντων, ἀφορῶντες εἰς τὴν γενικὴν ἁρμονίαν, νὰ μὴ στασιάζωσι πρὸς ἀλλήλους,παρέχοντες οὕτως αἰτίαν χλεύης εἰς τοὺς ἀνθρώπους οἵτινες εἶναι πάντοτε ἕτοιμοι νὰ βλασφημῶσι τὸ θεῖον ὄνομα. Τοιουτοτρόπως διελύθη ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, τῆς ὁποίας κύριον ἔργον ὑπῆρξεν, ὡς προείπομεν, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ ἁγίου Συμβόλου τῆς πίστεως ἡμῶν δι' οὗ ἔκτοτε πᾶς χριστιανὸς ὁμολογεῖ ὅτι πιστεύει «εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος». Τὸ δὲ μέρος τοῦ συμβόλου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡρίσθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης.

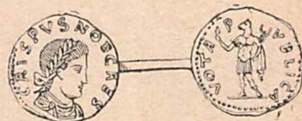
Ὁπόσον συνετῶς διεξήγαγε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Κωνσταντῖνος συνάγεται ἐκ

τῶν ἐπισυμβάντων. Παρῆλθον ἔκτοτε χίλια καὶ πεντακόσια ἔτη. Τὸ κράτος τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε καὶ προήδρευσε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον κατελύθη πρὸ καιροῦ. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν ποικίλα ἄλλα κράτη· νέα ἐσχηματίσθησαν ἔθνη· νέαι ἐμορφώθησαν γλῶσσαι· νέοι ἀνεκαλύφθησαν κόσμοι· νέαι ἐπενοήθησαν τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι· νέα ἐρρύθμισαν τὴν τύχην τῶν λαῶν πολιτεύματα· νέαι παρήχθησαν ἀνάγκαι, προαιρέσεις, δοξασίαι· ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ὄψις τῆς γῆς ἡμῶν μετεβλήθη καθ' ὁλοκληρίαν· καὶ ὅμως εἰς ποῖον τῆς γῆς ταύτης μέρος, εἰς ποίαν τῆς οἰκουμένης γωνίαν, εἰς ποίαν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν δὲν ἀντήχησε καὶ δὲν ἀντηχεῖ καθ' ἑκάστην ἡ προσευχὴ ἐκείνη ἡ ὁρισθεῖσα τότε ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ (1); Ἆ! βεβαίως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πολλὰς ὀφείλομεν χάριτας πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἡμῶν προπάτορας, οἵτινες, διὰ τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν, ὥρισαν τοὺς νόμους τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, νόμους θαυμαζομένους ἄχρι τοῦδε καὶ ἐσαεὶ μέλλοντας νὰ θαυμάζωνται ἐνόσῳ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ψυχαὶ εὐγενεῖς καὶ ἐπιτήδειαι νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος. Ἀλλὰ μήπως ὀλιγωτέραν ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς ἄλλους ἐκείνους, τοὺς χριστιανοὺς ἡμῶν προπάτορας, οἵτινες ὥρισαν τοὺς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος, κανόνας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθη ἄρχι τοῦδε ἅπας ὁ νεώτερος πολιτισμός; Ὁπόσον δὲ πάλιν, ἡμεῖς οἱ λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀλεξάνδρων καὶ τῶν Ἀθανασίων, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐγκαυχώμεθα ὅτι ἀναπέμπομεν πρὸς τὸν Ὕψιστον τὴν προσευχὴν ἐκείνην ἀναλλοίωτον, ἀπαράλλακτον, δι' αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν λέξεων ἐν αἷς διετύπωσαν τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν οἱ μεγάλοι οὗτοι τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἄνδρες!

Οὕτω δὲ ρυθμίσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόμισεν ἤδη δέον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἡ παρουσία αὐτοῦ ἦτο τῳόντι ἀπαραίτητος. Ἐὰν ἐπὶ μικρὸν μόνον ἀναλογισθῶμεν πῶς εἶχον τότε τὰ κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος πράγματα, θέλομεν εὕρει ὅτι, ἐνῷ ἀποκατεστάθη ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἑνότης, θρησκευτικῷ τῷ λόγῳ συνέβαινεν ἐν αὐτῷ παράδοξος ἀνωμαλία. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε μὲν εἰσέτι βαπτισθῆ, καθ' ὅλην ὅμως τὴν λοιπὴν αὐτοῦ πολιτείαν δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ εἰμὴ ὡς ἀποδεξάμενος τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματα. Ἐν τούτοις ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία. Ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς προετίμα εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα τοὺς χριστιανοὺς καὶ πολυειδῶς ἐβράβευε τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν νέαν πίστιν ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν οἱ θεμελιώδεις τοῦ κράτους νόμοι ἐπέτρεπον ἁπλῶς τὴν ἐλευθέραν τῆς χριστιανικῆς λατρείας τέλεσιν, δὲν κατήργουν δέ, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἐπίσημον τῆς εἰδωλολατρείας ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα στενῶς συνεδέετο μὲ ὅλην τὴν κυβέρνησιν καὶ μὲ ὅλον τὸν δημόσιον βίον. Ἐντεῦθεν, ἐν τῇ Ρώμῃ ἰδίως, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαία καὶ μόνη ἔτι τοῦ κράτους πρωτεύουσα, ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθει διατηροῦσα τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ ἐπισήμου τῆς πολιτείας θρησκεύματος. Εἰσέτι διάταγμα ἐκ Νικομηδείας ἐκδοθὲν δὲν παρήγγειλε νὰ ἀφανισθῶσι τὰ μνημεῖα, τὰ νομίσματα, τὰ σύμβολα ἐν γένει τῆς πολυθεΐας. Ἡ σύγκλητος ἐξηκολούθει ἑδρεύουσα ἐντὸς ναοῦ κατειδώλου, πάντες δ' οἱ ἐν τέλει καὶ πᾶς σχεδὸν ὁ λαὸς ἐνέμενον εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστιῶν. Κατὰ νόμον λοιπὸν ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἦτο ἡ εἰδωλολατρεία· πράγματι

(1) Ὁμολογία δηλονότι τῆς πίστεως ἢ δίκην προσευχῆς πρὸς τὸν ὕψιστον ἐξαγγέλλουσα τὰ δόγματα τῆς πίστεως ταύτης.

ὅμως ὁ χριστιανισμὸς κατίσχυεν αὐτῆς διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας καὶ θελήσεως παντὸς ἄλλου, ἐκτὸς τῆς Ρώμης. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ σῶμα τοῦ κράτους, τοὐλάχιστον τὸ ζωτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἦτο χριστιανικόν, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐθνική. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ· καὶ τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ρώμην, ἵνα ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς πῶς ἔχει νὰ προλάβῃ τὴν ἐνδεχομένην ρῆξιν.

Νόμισμα τοῦ καίσαρος Κρίσπου

Εἰσῆλθε δὲ εἰς τὴν ἑστίαν ταύτην τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ τῶν ἀρχαίων ἠθῶν κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 326. Καὶ ἠγωνίσθη μὲν ἀμέσως νὰ περιποιηθῇ ὅσον ἐνδέχεται τὴν σύγκλητον ἀλλ' ὀκτὼ δὲν εἶχον παρέλθει ἡμέραι καὶ κατέστησαν ἀρίδηλοι αἱ δυσχέρειαι αἵτινες ἦτο φυσικὸν νὰ προκύψωσιν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἐκείνης τῶν αἰσθημάτων μεταξὺ τοῦ κυριάρχου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης. Τῇ 13 Ἰουλίου ἐτελέσθη κατὰ τὸ εἰωθὸς ἡ μεγάλη τῶν λεγομένων ἱππέων παρέλασις, καθ' ἣν οἱ εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκοντες ρωμαῖοι πολῖται ἀνήρχοντο ἐν πομπῇ εἰς τὸ Καπιτώλιον ὅπως θύσωσιν αὐτόθι τῷ Διί. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὄχι μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ κοινωνήσῃ τῆς τελετῆς ταύτης ἀλλὰ καὶ ἐνέπαιξεν αὐτήν, ἐξ οὗ σφοδρὰ προέκυψεν ἀγανάκτησις καὶ βλασφημίαι ἠκούσθησαν τοῦ ὄχλου, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διήρχετο διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Τοῦτο ἠρέθισε τὸν Κωνσταντῖνον· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπερίσχυσεν ἐν αὐτῷ ἡ φυσικὴ μετριοπάθεια καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους μηδὲ νὰ ἐπιτεθῇ ἐν γένει διὰ τῆς βίας κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος. Κατὰ δυστυχίαν συνέβαινον συγχρόνως καὶ ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ οἰκίᾳ ὀλέθριαι διενέξεις. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀπὸ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τρεῖς ἀδελφούς, τὸν Δαλμάτιον, τὸν Ἀννιβαλιανὸν καὶ τὸν Ἰούλιον Κωνστάντιον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπολιτεύθη ἀείποτε ψυχρῶς, ὑπείκων, ὡς βεβαιοῦσιν, εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς ἰδίας μητρὸς Ἑλένης. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης συζύγου, τῆς Μινερβίνης, υἱόν, τὸν τοσοῦτο κατὰ Λικινίου διαπρέψαντα Κρίσπον, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς Φαύστης, υἱοὺς ἄλλους, ἐξ ὧν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Κώνστας, καίτοι ἦσαν νεώτατοι, εἶχον ἤδη λάβει διάφορα ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Καὶ ἡ μὲν Φαῦστα ἀπετροπιάζετο τὸν Κρίσπον, ὅστις καθὸ πρωτότοκος καὶ καθ' ὅλα λαμπρὸς νέος ἐπεσκίαζε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἡ δὲ Ἑλένη ἐξ ἐναντίας ᾐσθάνετο πρὸς τοῦτον ἰδιάζουσαν στοργήν. Πῶς τὰ διάφορα ταῦτα πάθη κατώρθωσαν νὰ θολώσωσι τὴν ἄλλως τοσοῦτον διαυγῆ τοῦ Κωνσταντίνου κρίσιν δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἴσως παρεισέφρησεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταχθόνιόν τι φθόνου αἴσθημα διὰ τὴν κοινὴν εὔνοιαν ἧς ἀπελάμβανεν ὁ Κρίσπος· τοὐλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι, ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἐπεδαψίλευσε τῷ υἱῷ ἐκείνῳ τὰ ὕπατα ἀξιώματα, μετὰ τὸ περιφανὲς κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον τρόπαιον ἔπαυσε τοῦ νὰ νέμῃ αὐτῷ μερίδα τινὰ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Ἴσως θεωρῶν τὸ ἐν Ρώμῃ ἐπικρατοῦν δυσμενὲς πνεῦμα ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν Κρίσπον, ὅστις ἐπευφημεῖτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, τοῦ κακολογοῦντος καὶ περιυβρίζοντος τὸν βασιλέα· τοὐλάχιστον βεβαιοῦται πρὸ πάντων ὅτι αἱ τῆς Φαύστης εἰσηγήσεις κατὰ τοῦ προγόνου αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἐν Ρώμῃ διατριβῆς ἐκείνης μάλιστα ἐκορυφώθησαν. Διότι τὸ παρά τινων ρηθὲν ὅτι ὁ Κρίσπος ἐμισήθη ὑπὸ τοῦ πατρός, ἰδίως ὡς συλλαβὼν ἔρωτα ἄθεσμον πρὸς τὴν μητρυιὰν Φαῦσταν, ὑπολαμβάνεται σήμερον εὐλόγως ὡς μῦθος ὅλως ἀνυπόστατος, πολὺ δὲ πιθανώτερον νομίζεται ὅτι συκοφαντίαι ἕτεραι μᾶλλον πιστευταὶ καὶ ἐξαιρέτως αἱ πρὸ μικροῦ ὑποδειχθεῖσαι ἐξηγρίωσαν τὸν βασιλέα εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ καταπνίξωσιν ἐν αὐτῷ ὅ,τι ἱερώτατον

ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὁπωσδήποτε ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγωνίας εἰς ἣν ὁ Κωνσταντῖνος περιέστη ὡς ἐκ τοῦ στασιαστικοῦ τῆς Ρώμης πνεύματος καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ διενέξεων ὁ Κρίσπος, γενόμενος ἀνάρπαστος, διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαχθεὶς εἰς φυλακήν τινα ἐκτὸς τῆς Ρώμης, ἐκεῖ ἐθανατώθη. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ἀνηγγέλθη ἐξ Ἀνατολῆς ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λικινίου καὶ τῆς Κωνσταντίας, ἄρα τοῦ βασιλέως ἀνεψιός, παῖς μόλις δωδεκαέτης, ἐσφάγη ἀποσπασθεὶς τῆς μητρικῆς ἀγκάλης. Αἱ δὲ τραγικαὶ αὗται σκηναὶ κατετάραξαν ἐξαιρέτως τοὺς ἐθνικούς, οἵτινες σῴζοντες ἴσως ἔτι ἐλπίδας τινὰς ἀπό τε τοῦ Κρίσπου καὶ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λικινίου ἔβλεπον αἴφνης ψευσθείσας ἁπάσας αὐτῶν τὰς προσδοκίας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν κατεπλάγησαν βεβαίως βλέποντες τὸν ἄνθρωπον ὃν ὑπελάμβανον ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας χειραγωγούμενον ὡσεὶ ὑπὸ μανίας τινὸς ἤδη καταληφθέντα καὶ σπαράσσοντα ἰδίᾳ χειρὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μόνοι οἱ περὶ τὴν Φαῦσταν ἐθριάμβευον, ὅτε αἴφνης τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν.

Ἡ Φαῦστα ἐπὶ νομίσματος

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς, ὅπου τότε διέτριβεν, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῆς καὶ τὴν θλῖψιν διὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦ φιλτάτου Κρίσπου θάνατον, ὅστις ἐτραυμάτισεν αὐτὴν καὶ ἕνεκα τῆς στοργῆς ἣν ᾐσθάνετο πρὸς τὸν νέον τοῦτον καὶ ἕνεκα τῆς φρίκης ἣν ἐνεποίησεν εἰς αὐτήν, ὡς χριστιανὴν καὶ ὡς μητέρα, τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ ὀδυρμοὶ καὶ οἱ ἔλεγχοι τῆς σεβασμίας ἐκείνης γυναικὸς ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βασιλέως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν χρονογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότος ἣν ἐνέβαλον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ οἱ λόγοι τῆς μητρὸς ἐμίανεν αὖθις τὰς χεῖρας αὐτοῦ θανατώσας τὴν Φαῦσταν, ὡς παραίτιον τῆς πρώτης συμφορᾶς. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀσπαζόμεθα μᾶλλον τὴν γνώμην τοῦ ἄγγλου ἱστοριογράφου Γίββωνος, ὅστις, στηριζόμενος εἰς ἑτέρας μαρτυρίας, νομίζει ὅλως ἀπίθανον τὸ νέον τοῦτο ἀδίκημα· καὶ τοσούτῳ μᾶλλον παραδεχόμεθα τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ ὅσῳ ἐν γένει δὲν ἀνεδείχθη ἐπιεικὴς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον. Οὐδὲ βλέπομεν πῶς συμβιβάζεται ὁ παροξυσμὸς ἐκεῖνος τῆς μανίας πρὸς τὴν μετάνοιαν ἣν πάντες ὁμολογοῦσιν ὅτι ᾐσθάνθη ὁ βασιλεὺς ἀκούων τοὺς θρήνους τῆς μητρὸς καὶ ἣν ἐπεδείξατο, ὡς λέγεται, διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τεκμηρίων ἐξαιρέτου πρὸς τὸ θρήσκευμα εὐλαβείας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῶν ἀποτροπαίων περιπετειῶν εἰς ἃς περιέστη ἐν τῇ πόλει τῆς Ρώμης, διά τε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποστροφὴν τοῦ εἰδωλολάτρου ἐκείνου δήμου καὶ τὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ἐπελθόντα τραγικὰ γεγονότα, ἀπεφάσισε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀρχαίας τοῦ κράτους πρωτευούσης, εἰς ἣν οὐδέποτε πλέον ἐπέστρεψε, καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἀνατολάς, ἕτερα καὶ μεγάλα τινὰ διανοούμενος περὶ τῆς μελλούσης τοῦ κόσμου τύχης.

Τότε καὶ ἡ Ἑλένη ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παλαιστίνην ἵνα ἐξαγάγῃ μὲν τὴν γῆν ταύτην, ἐν ᾗ ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Σωτήρ, ἐκ τῆς ἀθλίας καταστάσεως εἰς ἣν ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε περιέλθει, ἐπιζητήσῃ δὲ ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου, τοῦ ποτισθέντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἐκείνου αἵματος, τὴν ἐξιλέωσιν τῶν παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς πραχθέντων ἁμαρτημάτων. Τῳόντι κατὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα αἱ ἐπανειλημμέναι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπαναστάσεις εἶχον προκαλέσει δει-

νοτάτας ἀντεκδικήσεις. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠγέρθη πόλις νέα φέρουσα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῆς Αἰλείας Καπιτωλίνης καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ὑψοῦτο ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος κατεσκευάσθη πολυτελὲς ἱερὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἰουδαῖοι σχεδὸν πλέον δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ, ὀλίγιστοι δὲ ἦσαν οἱ χριστιανοί, ὥστε ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως καὶ χώρας ἐν ᾗ ἐτελέσθησαν τὰ πρῶτα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήρια, ὁ ἐπίσκοπος τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθισάν ποτε ὁ Ἰάκωβος καὶ πολλοὶ τοῦ Χριστοῦ συγγενεῖς, ἐκπεσὼν παντάπασι τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματος, κατήντησε νὰ ὑποτάσσηται εἰς τὸν μητροπολίτην Καισαρείας. Ὅτε ἐν ἔτει 327 ἡ βασίλισσα Ἑλένη ἔφθασεν εἰς Ἱερουσαλήμ, οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ καταδείξῃ αὐτῇ τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰς ἐρεύνας ἀνευρέθη ὁ ἱερὸς χῶρος καὶ διὰ συντόνου ἐργασίας ἀπεκαλύφθη αὐτὸ τὸ σεμνὸν τοῦ γεγονότος μαρτύριον, ἤτοι ὁ τίμιος καὶ ζωοποιὸς σταυρός. Ὅθεν, ἀναγγελθέντος τοῦ πράγματος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, διέταξεν οὗτος παραυτίκα νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐκκλησία λαμπροτάτη τῆς Ἀναστάσεως (1)· καὶ ἡ Ἑλένη αὐτὴ ἐφρόντισε, πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ Παλαιστίνης, νὰ τεθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ τε ναοῦ τούτου καὶ ἄλλων πολλῶν κατὰ τὴν χώραν ἱερῶν. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς, ὅστις ἐπορεύετο βραδέως ὁπωσοῦν πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ συνέντευξις αὐτῶν ἀπέβη κατανυκτική. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχε τιμήσει τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς βασίλισσαν, ἀπένειμεν ἤδη αὐτῇ πλεῖστα ἕτερα εὐλαβείας δείγματα καὶ μετ' ὀλίγον ἀποθανοῦσαν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 328, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν περίπου 80, ἐκήδευσε μεγαλοπρεπέστατα, μετακομίσας βραδύτερον τὰ ὀστᾶ αὐτῆς εἰς τὴν νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπήρχετο τότε ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τοῦτο ἰδίως τὸ μέγα μελετῶν καθ' ἑαυτὸν βούλευμα· νὰ ἐγκαταλίπῃ μὲν τὴν Ρώμην, ἥτις δὲν ἐφαίνετο κατανοήσασα τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ οἰκουμένῃ μεγάλην μεταβολήν, νὰ στήσῃ δὲ διὸ παντὸς τὴν καθέ-

Ἡ Ἑλένη ἐπὶ νομίσματος

(1) Ταῦτα ἀκριβέστερον ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Ἡ ἐν Ἱερουσαλὴμ πρώτη ἱδρυθεῖσα ἐκκλησία συνέκειτο ἐξ Ἰουδαίων πιστευόντων εἰς τὸν Χριστὸν ὡς Μεσσίαν ἀλλὰ φοιτώντων καὶ εἰς τὸν ἰουδαϊκὸν ναόν. Διὰ τοῦτο δὲ τὰ ὀνόματα τῶν μετὰ τὸν Ἰάκωβον τὸν Ἀδελφόθεον ἐπισκόπων εἰσὶ πάντα ἰουδαϊκά. Ἡ κοινότης αὕτη ἔπαυσεν ὑπάρχουσα τῷ 70 μ. Χ., ὅτε ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ τῆς ἁγίας πόλεως. Ἄγνωστον ἂν οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι ἐκαλοῦντο χριστιανοὶ καθ' ὃν χρόνον κατελύθη ἡ κοινότης. Διότι, ὡς εἴπομεν, χριστιανικὴ ἐκκλησία φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο ἱδρύθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ (περὶ τὸ 50 μ. Χ.) Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τοῦτο, μετὰ τὴν τῷ 70 μ. Χ. ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ οἱ ἐν αὐτῇ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες Ἰουδαῖοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν Συμεὼν μετενάστευσαν εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνην (Περαίαν) καὶ οὐδαμῶς μετασχόντες τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, ὅπου ἐξηπλώθη ἡ ἐκκλησία, ἀναπτύξεως τοῦ βίου τῆς ἐκκλησίας, οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τὴν λοιπὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν εἰμὴ τὴν εἰς Χριστὸν ὡς Μεσσίαν (ὑπὸ ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν) πίστιν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν κυρίως χριστιανῶν ὡς ἰουδαΐζοντες αἱρετικοὶ ἀποτελοῦντες διαφόρους αἱρέσεις, ὧν ἡ ἀρχαιοτάτη ἦν ἡ τῶν Ἐβιωνιτῶν, (τὸ ὄνομα σημαῖνον πένητα, πτωχόν, ἐδίδετο ἐν ἀρχῇ ἐν Ἱερουσαλὴμ εἰς πάντας τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύοντας Ἰουδαίους), κυριώταται δὲ ἡ τῶν Ἐλισσαίων καὶ τῶν Ναζωρηνῶν, αἵτινες ἐπέδρασαν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπὶ τὴν γένεσιν τῆς ἰσλαμικῆς θρησκείας.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἁγίας πόλεως ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ συνέστη νέα κοινότης ἐν Ἱερουσαλὴμ μικρὰ ἐξ ἐθνῶν, ἤτοι ἐκ μὴ Ἰουδαίων, κοινῶς Ἑλλήνων καλουμένων, συγκειμένη, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ὑπέκειτο εἰς τὸν τῆς πρωτευούσης τῆς Παλαιστίνης Καισαρείας μέχρι τοῦ 5 αἰῶνος, ὅτε ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας πόλεως ἐγένετο μία τῶν πρώτων τὴν τάξιν ἐκκλησιῶν·

δραν αὐτοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκείνας χώρας ἐν αἷς παρήχθη καὶ τοσοῦτον ηὐδοκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καί, ἐκλέξας ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρῶν τούτων τόπον εὔθετον, νὰ ἐγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸ νέον μέγα τοῦ ἀνακαινισθέντος κόσμου ἔρεισμα καὶ προπύργιον.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ κρισιμωτάτη ἴσως στιγμὴ τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίνου. Πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο νὰ πολιτευθῇ καὶ ἄλλως ἢ ὅπως ἐπολιτεύθη· ἠδύνατο νὰ μὴ προστατεύσῃ ἢ καὶ νὰ καταδιώξῃ αὐτόν· ἠδύνατο ἑνὶ λόγῳ νὰ παρεμβάλῃ εἰσέτι κωλύματά τινα εἰς τὸν ὁριστικὸν αὐτοῦ θρίαμβον· ἀλλὰ τοσαύτη ἤδη ἦτο ἡ τοῦ νέου θρησκεύματος δύναμις καὶ ἰσχὺς καὶ ἐπίδοσις ὥστε ἀδύνατον εἶχε καταντήσει νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τέλους. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ἔπραξε πολλὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὀφείλει εἰς αὐτὸν μόνον τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἐνῷ καθ' ἣν στιγμὴν προέκειτο νὰ ὁρίσῃ τὸν χῶρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ νέα τοῦ κράτους πρωτεύουσα (1) τὸ ἐλάχιστον περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ χώρου τούτου παράπτωμα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν τύχην. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναβίωσις καὶ ἡ ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη διατήρησις τῆς αὐτονομίας αὐτοῦ. Ὀφείλεται ὅμως τοῦτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὄχι μόνον διότι ἁπλῶς ἐκτίσθη ἐν ταῖς χώραις ταύταις νέα τις πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ ἀλλὰ μάλιστα διότι ἐκτίσθη ἐπὶ χώρου ὅστις, ἕνεκα τῶν ἰδιαζόντων, τῶν ἐξαιρετικῶν,

Ἡ εὕρεσις τοῦ Σταυροῦ (εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

(1) Πρῶτος αὐτοκράτωρ ρωμαῖος συλλαβὼν τὸ σχέδιον τῆς μεταφορᾶς τοῦ κέντρου τῆς πρωτευούσης τοῦ ρωμ. κράτους εἰς Ἀνατολὴν καὶ διανοηθεὶς νὰ κτίσῃ νέαν Ρώμην ἐν Τροίᾳ, τῇ θεωρουμένῃ ἱερᾷ μητροπόλει τῆς Ρώμης, ἦν αὐτὸς ὁ Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος. Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ εὐνοούμενοι φίλοι αὐτοῦ, ὡς ὁ Ὁράτιος, ὡς διερμηνεῖς τῆς κοινῆς γνώμης ἀπέτρεψαν αὐτὸν τοῦ σχεδίου ὡς ἀντικειμένου εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν θεῶν τῶν καταστρεψάντων διὰ παντὸς τὴν Τροίαν. (Ἰδὲ Ὁρατ. Ὠδ. βιβλ. III ᾠδ. 3) Ἀλλὰ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, κατ' ἀντίθετον ἔννοιαν ἠθικήν, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἤθελε νὰ κτίσῃ πόλιν ἐν τόπῳ συνδεομένῳ τοσοῦτο στενῶς μετὰ τῶν ἱερῶν παραδόσεων τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης.

τῶν μοναδικῶν αὐτοῦ προτερημάτων, ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς ἐφαίνετο προορισθεὶς ἵνα ἀποτελέσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ βασιλεὺς ἐπέστησε τὸν νοῦν εἰς τὴν παρὰ τὸν Αἷμον Σαρδικήν, τὴν σημερινὴν Σόφιαν ἢ Τριαδίτζαν τῶν Βουλγάρων· καὶ ἄλλοι πάλιν ἀξιοῦσιν ὅτι ἐπί τινα χρόνον διενοήθη νὰ θέσῃ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσμα μεταξὺ Ἰλίου καὶ Περγάμου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι διετέλεσε μέχρι τινὸς ταλαντευόμενος τὸ σημεῖον ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξελέξατο ἀπεδείχθη πολὺ ἐκείνων εὐφυέστερον πρὸς τὰς χρείας καὶ ἐπαγγελίας ἃς ἐκλήθη νὰ ἐκπληρώσῃ. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴδιον τῆς μεγαλοφυΐας· καθὼς τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου κτίσμα οὕτω καὶ τὸ μέγα κτίσμα τοῦ Κωνσταντίνου κατίσχυσαν ὅλων τῶν περιπετειῶν ὅλων τῶν αἰώνων καὶ μαρτυροῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὴν θαυμαστὴν τῶν δαιμονίων ἐκείνων πνευμάτων ἐπιδεξιότητα περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κωνσταντίνου συνετέλεσαν πολὺ αἵ τε ἑλληνικαὶ καὶ αἱ περσικαὶ παραδόσεις. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναγινώσκειν ὀρθῶς ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς ἱστορίας τεκμήριόν ἐστιν ἀλάνθαστον ἐξαιρέτου νοῦ καὶ δεξιότητος.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἢ ἐξελληνισθεῖσαι χῶραι ἐντὸς τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ ἐγερθῇ νέα βασιλεύουσα ἀποτελοῦσι δύο εὐρέα καὶ μακρὰ σκέλη ἑνούμενα σχεδὸν πρὸς τὰ ἄνω διὰ δύο ἐπαλλήλων πορθμῶν καὶ ἀποκορυφούμενα εἰς πλατεῖάν τινα λεκάνην. Τὸ δυτικώτερον τῶν σκελῶν ἐκείνων σχηματίζεται ὑπὸ τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ κάτω Ἴστρου ἐκτεινομένης χερσονήσου, ἥτις περιλαμβάνει τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τὸ δ' ἀνατολικώτερον σκέλος σχηματίζεται ὑπὸ τῆς ἀντικρὺ κειμένης ὀγκώδους χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἥτις πρὸς μεσημβρίαν συνάπτεται μετὰ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς Συρίας. Οἱ δύο πορθμοὶ δι' ὧν αἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης παρατεινόμεναι ἐκεῖναι χερσόνησοι προτείνουσιν, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς ἀλλήλας τὴν δεξιὰν εἶναι νοτιώτερον μὲν ὁ Ἑλλήσποντος, βορειότερον δὲ ὁ Βόσπορος, οἱ ἀμοιβαίως ἑνούμενοι διὰ μικρᾶς τινος λίμνης, τῆς καλουμένης Προποντίδος. Ὁ δὲ Εὔξεινος πόντος ἀποτελεῖ τὴν εὐρεῖαν δεξαμενὴν εἰς ἣν ἀπολήγει ὁλόκληρον τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, θαλασσῶν καὶ πορθμῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις, ἀποσπασθεὶς ἤδη ἐκ δυσμῶν, ἐπλησίαζεν ἠρέμα πρὸς ἀνατολὰς σταθμεύων ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ πολὺ καθ' ὁδὸν καὶ ἱστάμενος ἀπέναντι τοῦ συμπλέγματος τούτου, ὡσεὶ ἀριστοτέχνης διαλογιζόμενος πῶς ἔχει ν' ἀπαρτίσῃ τὸν ἐν ὀργανισμῷ μεγάλῳ ἀνακαινιζόμενον ἐκεῖνον κόσμον, ἐνόησεν ἀμέσως ποῦ ἔπρεπε νὰ τεθῇ ἡ καρδία τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο βεβαίως οὔτε δεξιᾷ οὔτε ἀριστερᾷ, οὔτε πρὸς τὰ ἄνω οὔτε πρὸς τὰ κάτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ τῶν δύο πορθμῶν δι' ὧν συνήπτοντο αἵ τε ἀνατολικώτεραι καὶ αἱ δυτικώτεραι, αἵ τε μεσημβρινώτεραι καὶ αἱ βορειότεραι τῶν προκειμένων χωρῶν. Τούτου δὲ ἅπαξ τεθέντος, ὑπῆρχεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πορθμῶν ἐκείνων χῶρος ὃν αἱ παραδόσεις καὶ αἱ πεποιθήσεις Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ὁμοθυμαδὸν ἀνεκήρυξαν ὡς ἐπιτηδειότατον εἰς τὸ νὰ περιλάβῃ πόλιν μεγάλην καὶ ἀκμαίαν. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας διηγούμενος τὴν ἀπὸ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφὴν τοῦ Δαρείου, τοῦ καταλιπόντος τότε ἐν Εὐρώπῃ στρατηγὸν τὸν Μεγάβαζον (¹) (Κεφ. Α' βιβλ. Γ' τοῦ πρώτου τόμου), ἐπιφέρει τάδε· «Οὗτος δὲ ὁ Μεγάβαζος, εἴπας τόδε ἔπος, ἐλίπετο ἀθάνατον μνήμην πρὸς Ἑλλησποντίων· γενόμενος γὰρ ἐν Βυζαντίῳ ἐπύθετο ἑπτακαίδεκα ἔτεσι πρότερον Χαλκηδονίους κτίσαντας τὴν χώραν Βυζαντίων·

(1) Ἰδὲ κατωτέρω τὰ περὶ τοῦ Πέρσου Μεγαβάζου.

πυθόμενος δὲ ἔφη Χαλκηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἐόντας τυφλούς· οὐ γὰρ ἂν τοῦ καλλίονος παρεόντος κτίζειν χώρου τὸν αἰσχίονα ἑλέσθαι εἰ μὴ ἦσαν τυφλοί». Καὶ ὁ πρακτικώτατος δὲ Πολύβιος ἀνακηρύττει τὸν τόπον ὅπου ᾤκουν οἱ Βυζάντιοι εὐκαιρότατον κατὰ θάλατταν «καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πάντων τῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ. Κατὰ μὲν γὰρ θάλατταν οὕτως ἐπίκειται τῷ στόματι τοῦ Πόντου κυρίως ὥστε μήτ' εἰσπλεῦσαι μήτ' ἐκπλεῦσαι δυνατὸν εἶναι τῶν ἐμπόρων τινὰ χωρὶς τῆς ἐκείνων βουλήσεως». Ἂν δὲ κατὰ γῆν ὑπελάμβανε τὸν τόπον ὀλιγώτερον εὐφυῶς ἔχοντα, ἔλεγε τοῦτο διότι τὸ πάλαι ἡ Θρᾴκη κατείχετο ὑπὸ φυλῶν βαρβάρων καὶ ἰσχυρῶν, ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιτιθεμένων, ὅπερ ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συμβῇ, διότι ἡ Θρᾴκη ἅπασα διετέλει πρὸ καιροῦ ὑποτεταγμένη.

Ἀλλὰ καίτοι εἶχεν εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τὸ μειονέκτημα τοῦτο ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἡ νοτιοδυτικωτάτη αὕτη ἄκρα τοῦ Βοσπόρου, οὐδὲν ἧττον ἡ ἀποικία ἥτις πάλαι ποτὲ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς μικρᾶς τῶν Μεγαρέων πόλεως (Κεφ.Ε΄ βιβλ.Β΄ τοῦ πρώτου τόμου) ἔλαβε θαυμαστὴν ἐπίδοσιν καὶ ἐξαίρετον ἰδίως πολιτικὴν ἀξίαν. Ναὶ μὲν ἐγκαταλελειμμένη οὖσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις δὲν ἴσχυσε νὰ διατηρήσῃ ὁλοσχερῆ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀλληλοδιαδόχως Πέρσαι, Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Γαλάται τῆς Θρᾴκης καὶ Ρωμαῖοι, πάντες ἑνὶ λόγῳ οἱ ἀξιώσαντες νὰ ἄρξωσι τῶν χωρῶν τούτων, διενοήθησαν ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς πόλεως, μαρτυρεῖ ὅτι ἐλογίζετο, ὡς καὶ ἦτο, ἀσφαλέστατον ἐχέγγυον τῆς περὶ τὰς χώρας ταύτας κυριαρχίας. Οὐδ' ἠδυνήθησαν αἱ ποικίλαι ἐκεῖναι ἐξωτερικαὶ περιπέτειαι νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐσωτερικὴν εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τοῦ Βυζαντίου. Τὰ τελωνιακὰ καὶ ναυτιλιακὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα εἰσέπραττεν ἀπὸ τῶν ἀνερχομένων καὶ κατερχομένων διὰ τοῦ Βοσπόρου πλοίων παρεῖχον εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀκαταπαύστως πόρους δαψιλεῖς. Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς ὑπῆρξεν ὀνομαστόν· τὰ τείχη ἦσαν λαμπρῶς ᾠκοδομημένα· ἐπὶ τῆς κρηπῖδος τοῦ λιμένος αὐτῆς ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἡμισέληνον, ἥτις εἰκονισμένη οὖσα καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν νομισμάτων ἐπέπρωτο, μετὰ τοσούτων αἰώνων παρέλευσιν, ν' ἀποτελέσῃ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τὸ κυριώτατον σύμβολον τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας (1). Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ τοῦ Βυζαντίου αὐτονομία διετηρήθη καὶ ἐπὶ Ρωμαίων, μέχρις οὗ κυριευθείσης τῆς πόλεως ὑπὸ Σεπτιμίου Σεβήρου κατὰ τὸν ἐμφύλιον αὐτοῦ πρὸς τὸν Νίγρον ἀγῶνα οὐ μόνον τὸ πολίτευμα αὐτῆς κατελύθη ἀλλὰ καὶ τὰ τείχη κατεστράφησαν καὶ εἰς κώμην καταβληθεῖσα παρεχωρήθη εἰς τοὺς Περιν-

(1) Ἡ συνήθως ἐπικρατοῦσα αὕτη γνώμη ἐλέγχεται πλημμελής. Ἡ σημαία ἡ ὀθωμανικὴ μετὰ ἀστέρος καὶ ἡμισελήνου δὲν ἔχει συνάφειαν ἱστορικὴν οὐδεμίαν πρὸς τὸ σύμβολον τοῦ Βυζαντίου, ὅπερ εἶχον καὶ οἱ Ἐφέσιοι, παρ' οἷς τοσοῦτον ἐπεχωρίαζεν ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς τῆς μ. Ἀσίας ἡ σελήνη μετὰ τοῦ διπλοῦ αὐτῆς ὀνόματος φρυγικοῦ Μ ὴ ν καὶ περσικοῦ Φ α ρ υ ά κ η ς ἦτο ἡ σφόδρα λατρευομένη ἐν ταῖς χώραις ταύταις θεότης καὶ οἱ περὶ Ἀμαζόνων μῦθοι ἔχουσι πολλὴν τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὴν σελήνην ἀλλ' ἡ ἡμισέληνος ἰδίως ὡς σύμβολον ἰσχύος καὶ δυνάμεως εἰκονίζεται ἐν τοῖς νομίσμασι τῶν Σασσανιδῶν περσῶν βασιλέων τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ συμβόλου τούτου πολὺ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κων]πόλεως, ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Οὐρχάν. Αἱ παραδόσεις αἱ συνάπτουσαι τὸ σύμβολον πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μωάμεθ Β΄ τοῦ πορθητοῦ δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν. Οἱ πρῶτοι μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες οἱ εἰσαγαγόντες τὴν σημαίαν τῆς ἡμισελήνου εἰς τὸν στρατὸν αὐτῶν ἀναφέρονται ὁ τοῦ Χωρεσμιακοῦ κράτους σάχης Ἀλαεδδὶν Ζεκῆ (περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος), κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν ὁ τούτων προκάτοχος Ἰλ—Ἀσλὰν (1156—1172 μ.Χ.) εἰσήγαγε τὴν τοιαύτην σημαίαν καὶ ὁ εἰδωλολάτρης δὲ Τσιγκισχὰν τοιαύτην εἶχε σημαίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος.

θίους (1). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αὐτὸς ὁ Σεβῆρος μέχρι τινὸς ἠνώρθωσε τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον, εἰ καὶ δὲν ἀνέκτησε τὴν προτέραν ἀκμήν, δὲν διετέλεσεν ὅμως οὐδὲ ἔκτοτε λόγου ἀνάξιον, ὅπως ἀπεδείχθη εἰς τὸν τελευταῖον μεταξὺ Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου πόλεμον.

Τὸ Βυζάντιον δὲν ἦτο ἡ μόνη πόλις ἡ κατὰ τὰς βορείους ταύτας χώρας μέχρι τῶν

Χάρτης δεικνύων τὰ πλεονεκτήματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὑρισκομένης ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γνωστοῦ κατὰ τὴν κτίσιν αὐτῆς κόσμου

χρόνων ἐκείνων σῴζουσα τὸ ἑλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα καὶ τὸν ἑλληνικὸν βίον. Ἅπαντα τοῦ εὐρέος Εὐξείνου πόντου τὰ παράλια κατείχοντο εἰσέτι ὑπὸ κτισμάτων ἑλληνικῶν. Ἐκεῖ ὑφίσταντο καὶ ἤδη Ἡράκλεια Πόντου (σήμερον Ἐρεκλί), κτίσμα Μεγαρέων· Ἄμαστρις (σήμ. Ἀμασσερό)· Κύτωρος (σήμ. Κύδρας)· Σινώπη· Ἀμισός (σήμ. Σαμσούν)· Κοτύωρα· Κερασοῦς ἡ καὶ Φαρνακία· Τραπεζοῦς· Φᾶσις· Διοσκουριάς· Φαναγόρεια· Τάναϊς· Θεοδοσία (σήμ. Κάφφα)· Παντικάπαιον (σήμ. Κέρτς), ἡ καθέδρα τῶν βοσπορίων βασιλέων· Χερσόνησος· Εὐπατορία· Ὀλβία· Τύρας· Ἰστρόπολις· Τόμις· Κάλλατις· Διονυσιόπολις· Μεσημβρία· Ἀγχίαλος· Σαλμυδησσός, ὅλαι πόλεις ἑλληνικαί. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀποικιῶν τούτων, εἰ καὶ προσβαλλόμεναι ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τῶν βαρβάρων, μάλιστα ἀφ' ἧς

(1) Ἡ Πέρινθος μετωνομάσθη νῦν Ἡράκλεια. Ἕνεκα δὲ τῆς πολιτικῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ Ἡρακλείας καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἡ πρώτη π. ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς δευτέρας. Τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης ὡς σύμβολον διατηρεῖται μέχρι νῦν ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τὸ ἔθος τοῦ νὰ λαμβάνῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κων]πόλεως καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης τὴν ῥάβδον τὴν ποιμενικὴν παρὰ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας. Ἀρχαιότερον δὲ καὶ τὴν εἰς ἀρχιερέα χειροτονίαν ἐλάμβανε παρὰ τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου ὁ εἰς τὸν θρόνον Κων]πόλεως ὑποψήφιος, ἂν μὴ εἶχεν ἤδη χειροτονηθῆ ἀρχιερεύς.

ἤρξατο ἡ μεγάλη αὐτῶν πρὸς μεσημβρίαν κίνησις, ἔσῳζον ὅμως οὐδὲν ἧττον τήν τε αὐτονομίαν αὐτῶν καὶ τὴν ναυτικὴν πολιτικὴν ἐπίδοσιν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον μὲν πρὸ καιροῦ περιληφθῆ εἰς τὸ βοσπόριον λεγόμενον κράτος, εἰς ὃ περιεστάλη ἡ πάλαι ποτὲ εὐρυτάτη τοῦ Μιθριδάτου βασιλεία, ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες τοῦ κράτους ἐκείνοι τοσοῦτον ἐσέβοντο τὰς εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν κυριαρχίαν ὑπαγομένας ἑλληνίδας πόλεις ὥστε εἰς τὰς πρὸς ταύτας σχέσεις αὐτῶν ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς ἁπλῶς *ἄρχοντας*, ἐνῷ πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπηκόους καὶ πρὸς τοὺς ξένους ἀνελάμβανον τὸ ὀγκῶδες ἐπώνυμον τοῦ *βασιλέως τῶν βασιλέων* (1). Μετὰ δὲ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ βοσπορίου κράτους αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἔτι πλείονα προσεκτήσαντο ἐπίδοσιν. Ἰδίως ἀξιομνημόνευτοι, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦ ε σῳζομένων μνημείων αὐτῶν, ὧν βρίθουσι σήμερον τὰ μουσεῖα τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας, εἶναι αἱ δύο βορειότατα κείμεναι πόλεις, Χερσόνησος καὶ Ὀλβία. Ἡ Χερσόνησος, ἡ νῦν Σεβαστούπολις, ἦτο ἀποικία τῆς ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείας, κτίσματος καὶ αὐτῆς τῶν Μεγαρέων. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς βίος, ὁ κατὰ τὴν γ' καὶ τὴν δ' μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα τοσοῦτον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μαρανθείς, ἐφαίνετο καταφυγὼν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὰς ὑπερβορείους ἐκείνας χώρας. Ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν Χερσόνησον ἄκρας τοῦ Παρθενίου ὑφίστατο ἔτι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο πᾶσαι αἱ πάτριαι ἱεροτελεστίαι. Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ἔφερον τὴν εἰκόνα τῆς θεοῦ. Δῆμος, βουλή, ἄρχοντες, στρατηγοί, ἀγορανόμοι, γυμνασιάρχαι, ἐξηκολούθουν ἐκκλησιάζοντες, βουλευόμενοι καὶ διοικοῦντες τὴν πόλιν. Οὐδ' ἦτο ψιλὸν ὄνομα ἡ διοίκησις αὕτη, διότι, ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς πέριξ βαρβάρους πολέμων, ἡ πόλις διετέλει ἀείποτε ἀξιόμαχος, μάλιστα δὲ ὀνομαστὴ ἦτο διὰ τὰς πολεμικὰς ἐκείνας μηχανὰς αἵτινες τὸ πάλαι ἀνεπλήρουν τὸ πυροβολικόν. Καὶ σῴζεται ἐπιγραφὴ ἀναγομένη εἰς τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος καὶ διαιωνίζουσα τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πόλεως πρὸς Δημοκράτην τὸν Ἀριστογένους, ὅστις οὐ μόνον ἀγαθὸς αὐτῆς σύμβουλος ἀνεδείχθη καὶ ῥήτωρ ἐπιφανὴς καὶ δὶς τὸ τοῦ ἄρχοντος ἀξίωμα ἔλαβεν ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἐπορεύθη πρὸς τοὺς τότε τῶν Ρωμαίων βασιλεῖς. Ἡ δὲ Ὀλβία, οὐ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Ὀτσάκοφ, ἦτο κτίσμα Μιλησίων καὶ ἔσῳζε περί τε τὸ πολίτευμα καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη ἴχνη προφανῆ τῆς ἰωνικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἅμα μὲν γενναίως ἀγωνισθεῖσα ἀείποτε πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ἅμα δὲ πολλοὺς ἀναδείξασα καὶ ἐγκρίτους συγγραφεῖς. Ἰδίως δ' ἐτιμᾶτο ἐνταῦθα ὁ ὕπατος τῶν ἡρώων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀχιλλεύς, ὅστις καλεῖται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς *Ποντάρχης* καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐν Ὀλβίᾳ τε καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχον ᾠκοδομημένοι ναοὶ καὶ θυσίαι ἐτελοῦντο καὶ ἀγῶνες ποικίλοι και λαμπροὶ ἐπανηγυρίζοντο. Ὥστε καθ' ὅλην τοῦ Εὐξείνου πόντου τὴν περιφέρειαν ὑφίσταντο εἰσέτι πόλεις ἑλληνίδες ἀκμαῖαι καί τινες μάλιστα πολὺ ἀκμαιότεραι τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἔκειτο ὅσον τοῦτο εὐφυῶς πρὸς τὴν ὅλην τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κυριαρχίαν· οὐδεμία ἐκράτει ὡς αὐτὸ τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν δι' ὧν συνήπτοντο αἵ τε δύο μεγάλαι ἑλληνικαὶ χερσόνησοι, ἡ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἡ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ αἱ δύο μεγάλαι ἑλληνικαὶ θάλασσαι, ὁ Εὔξεινος πόντος καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Ἐπὶ τοῦ πολυειδῶς λοιπὸν ἐπιτηδείου τούτου χώρου ἀπεφάσισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐγείρῃ τὴν νέαν πρωτεύουσαν· καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἀπόφασιν διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ

(1) Βασιλεῖς βασιλέων ἐκάλουν ἑαυτοὺς οἱ ἡγεμόνες τῶν Πάρθων καὶ τῶν Ἀρμενίων, ἔτι δὲ καὶ οἱ Σασσανίδαι καὶ οἱ νῦν ἔτι μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες τῆς Περσίας καλοῦνται σεχὶν σὰχ=βασιλεῖς βασιλέων.

δραστηριότητος, διότι βεβαιοῦσιν ὅτι διέπραξε τὸ ἔργον ἐντὸς μηνῶν ἐννέα. Ὁ περίβολος τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου ἐξετάθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ νέα πόλις περιέλαβε πεντεκαίδεκα στάδια πλειότερα. Ἐντεῦθεν τὰ νέα τείχη κατέλαβον τὸ πλεῖστον τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τῆς Προποντίδος καὶ ὑπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἡ κατασκευὴ τοῦ παραλίου τείχους ἀπέβη ἰδίως δυσχερής· ἐκεῖ ἐδέησε νὰ κατακυλισθῶσι πρὸς τὴν θάλασσαν πέτραι παμμέγισται ἵνα διακωλύσωσι τὴν φορὰν τῶν κυμάτων· ἐκεῖ κατεσκευάσθησαν καὶ δύο λιμένες παρὰ τῇ Προποντίδι, ἥτις πρότερον οὐδένα εἶχε τοσοῦτον, ὁ λιμὴν τῶν Σοφιῶν καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Ἐλευθερίου. Τούτων δὲ γενομένων περὶ τὴν πόλιν, ἐπληροῦτο συγχρόνως καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς διὰ πολυαρίθμων δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἐξ ὧν μνημονευτέον πρὸ πάντων τρεῖς ἀχανεῖς πλατείας, κεκοσμημένας μὲν διὰ στοῶν περιεζωσμένας δὲ διὰ γιγαντιαίων κτιρίων· καὶ προσέτι τὸν πολυθρύλητον Ἱππόδρομον, τὸν ὁποῖον ὑπάρχοντα προεσχεδιασμένον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευρὰν ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν Ζώσιμον, «εἰς ἅπαν ἐξήσκησε κάλλος». Πλησίον δὲ τοῦ Ἱπποδρόμου τούτου ἤγειρε κατοικίαν ἀξίαν ἑαυτοῦ, τὸ λεγόμενον Παλάτιον, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον αἰθούσας πλείστας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλὰς βιβλιοθήκας, τοσαύτην εἶχε τὴν ἔκτασιν ὥστε, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἔφθανε μέχρι τοῦ παραλίου τείχους ἀφ' ἑτέρου προήγετο μέχρι τοῦ κέντρου τῆς πόλεως.Πὴν δὲ τούτων καὶ πλείστων ἄλλων ἐτίμησε διὰ πολυαρίθμων εὐκτηρίων οἴκων τὸ νέον θρήσκευμα, πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ θρίαμβον τοῦ ὁποίου ἀπεφάσισε κυρίως ν' ἀνεγείρῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Καί, ἵνα προικίσῃ τὰς ἐκκλησίας ταύτας διὰ τῶν πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας ἀναγκαίων ἱερῶν βιβλίων, ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ ἐπίσκοπον Καισαρείας Εὐσέβιον ἐπιστολήν, ἧς παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ κείμενον καθὸ χαρακτηρίζον μὲν τὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν σχέσεις διεξηγοῦν δὲ σύναμα τὸν τρόπον καθ' ὃν παρεσκευάζοντο τότε αἱ ἱεραὶ αὗται βίβλοι. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἑξῆς·

«*Νικητὴς Κωνσταντῖνος, μέγιστος, σεβαστός, Εὐσεβίῳ*

»Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῖν πόλιν, τῆς τοῦ σωτῆρος Θεοῦ συναιρομένης προνοίας, μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἀνατέθεικεν ἑαυτό, ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαμβανόντων αὔξησιν, σφόδρα ἄξιον καταφαίνεσθαι καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Τοιγάρτοι δέδεξο προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει· Πρέπον γὰρ κατεφάνη τὸ δηλῶσαι τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις, εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα, ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων γραφῆναι κελεύσειας, τῶν θείων δῆλα δὴ γραφῶν, ὧν μάλιστα τήν τ' ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαίαν εἶναι γινώσκεις. Ἀπεστάλη δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν (1), ὅπως ἅπαντα τὰ πρὸς ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια παρασχεῖν φροντίσειεν· ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωμάτια κατασκευασθείη τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενήσεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα τὰ καλῶς γραφέντα καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ῥᾷστα διακομισθήσεται, ἑνὸς δῆλα δὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν ἐκ τῆς σῆς ἐκκλησίας διακόνων· ὅς, ἐπειδὰν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας. Ὁ Θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ».

Ἐν γένει δὲ τὰ σύμβολα τῆς νέας πίστεως διεκόσμουν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν νέαν πόλιν. Ἐπὶ τῆς μεγάλης πλατείας, τοῦ καλουμένου Φόρου, ὑψώθησαν δύο στῆ-

(1) Καθολικὸς δηλονότι ἐνταῦθα ὁ γενικὸς οἰκονομικὸς ἔφορος τῆς διοικήσεως.

λαι Ἑλένης καὶ Κωνσταντίνου καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν σταυρὸς φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «Εἷς ἅγιος, εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν». Ἀλλαχοῦ ἐξήστραπτε χρυσότευκτον τὸ λάβαρον. Ἐν τῇ μεγίστῃ τῶν ἀνακτόρων αἰθούσῃ ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς κατεσκευασμένος καὶ διὰ πολλοῦ μὲν χρυσοῦ διὰ πολλῶν δὲ τιμίων λίθων κεκοσμημένος ὁ σταυρός. Ἐπὶ τῶν δημοσίων κρηνῶν εἰκόνες ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου παρίστανον ποὺ μὲν τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα ποὺ δὲ τὸν Δανιὴλ σὺν αὐτοῖς λέουσι πεπλασμένον. Καὶ πάλιν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ τῶν πυλῶν, εἰκονίζετο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος προσευχόμενος.

Ὁ κίων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐν Κωνσταντινουπόλει

Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔπαυε μὲν οὕτω παρέχων δείγματα ποικίλα τῆς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εὐλαβείας αὐτοῦ δὲν ἠμέλησε δὲ νὰ κοσμήσῃ τὸ νέον αὐτοῦ καθίδρυμα καὶ διὰ πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, μετακομίσας αὐτόθι διάφορα μνημεῖα ἐξ Ἀσίας, ἐξ Αἰγύπτου, ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ρώμης. Τὸ κάλλος τῶν λειψάνων τούτων τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας ἦτο τοσοῦτον ὥστε συνεκίνησε καὶ αὐτοῦ τοῦ ψυχροῦ χρονογράφου Κεδρηνοῦ τὴν καρδίαν, διότι ὁμιλῶν που περὶ τῶν εἰκόνων ἐκείνων ἰδίως ἀνακράζει ὅτι δὲν ἔλειπεν ἀπὸ αὐτὰς εἰμὴ μόνον ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων οὓς εἰκόνιζον· «μόνον τὸ μὴ παρεῖναι αὐταῖς ψυχὰς τῶν εἰς οὓς ἐγένοντο». Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων κατηγόρησαν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς γυμνώσαντα δῆθεν ὅλας τὰς λοιπὰς τοῦ κράτους πόλεις ἵνα τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ καταστήσῃ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ ὡς ὠφεληθέντα ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καταγώγια. Ἄλλοι ὅμως νομίζουσι τὴν κατηγορίαν ταύτην ἄδικον· καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑπολαμβάνομεν ὀρθοτέραν τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην. Ἐὰν ἐξετάσωμεν λ. χ. ἀκριβῶς ὁπόσα τῶν μνημείων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος μετηνέχθησαν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, θέλομεν εὕρει ὅτι ὑπῆρξαν ὀλίγιστα. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐστήθησαν τότε εἰς τὸν Ἱππόδρομον οἱ ἐν Δελφοῖς τρίποδες καὶ ἰδίως ὁ χρυσοῦς τρίπους ὁ ἐπὶ τρικεφάλου ὄφεως χαλκοῦ ἱστάμενος, ὃν οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν τῷ Ἀπόλλωνι μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ ὅστις,

εἰ καὶ κεκολοβωμένος, σῴζεται ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς πλατείας ἐκείνης τῆς μεγάλης πόλεως (Κεφ. Β' βιβλ. Γ' τοῦ πρώτου τόμου)· ὡσαύτως δὲ ἀπήχθησαν τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐντὸς τοῦ παλατίου εἰσήχθησαν αἱ Ἑλικωνίδες Μοῦσαι, ὅ ἐστιν αἱ μοῦσαι ὅσαι ἵσταντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἑλικῶνος. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε ἐξ Ἀθηνῶν οὔτε ἐξ Ὀλυμπίας οὔτε ἐξ ἄλλης τινὸς τῶν πόλεων ὅσαι ἔβριθον ἔτι πολυτελῶν καὶ ἀμιμήτων ἔργων τέχνης οὐδέν τι ἀναφέρεται εἰς τὴν νέαν μετακομισθὲν πόλιν. Ἐξ ἐναντίας ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὰ κάλλιστα ἰδίως τῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ Φειδίου, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ Ζεὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ, δὲν μετεκινήθησαν ἐξ Ἑλλάδος. Καὶ ὅμως, ἐὰν ἡ πρόθεσις τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο νὰ γυμνώσῃ ὅλας τὰς λοιπὰς πόλεις ἵνα κοσμήσῃ τὴν ἰδίαν καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πτῶσιν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν, ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἤθελε παράσχει αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λείαν πλουσιωτάτην· ἀλλὰ γνωρίζομεν μάλιστα θετικώτατα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐσέβετο τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην τοῦ ἑλληνισμοῦ μητρόπολιν· «βασιλεὺς γὰρ ὢν καὶ κύριος πάντων στρατηγὸς ἐκείνων (Ἀθηναίων) ἠξίου καλεῖσθαι, καὶ τοιαύτης εἰκόνος τυγχάνων μετ' ἐπιγράμματος ἐγάννυτο πλέον ἢ τῶν μεγίστων τιμῶν ἀξιωθείς». Τῶν δὲ ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἑλλάδος δὲν παρέλαβεν εἰμὴ τὰ μᾶλλον ἐγκαταλελειμμένα· διότι ἤδη ἐπὶ Πλουτάρχου ὀλίγιστοι προσήρχοντο εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν καὶ ἔτι ὀλιγώτεροι πιθανώτατα πρὸς τὰς Ἑλικωνίδας μούσας. Τὸ καθ' ἡμᾶς μάλιστα τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι εὐχῆς ἔργον ἤθελεν εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεταμίευεν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τὰ κάλλιστα καὶ πολυτιμότατα τῶν ἑλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα οὕτως ἤθελον διασωθῆ μέχρι τινός, ἐνῷ παραμείναντα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ βορὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τοῦ κακῶς νοουμένου ζήλου τῶν ὀπαδῶν τοῦ νέου θρησκεύματος. Τῶν δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετενεχθέντων τὰ πλεῖστα ἵσταντο αὐτόθι ἀκέραια μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς τρισκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατεστράφησαν οὐχὶ ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν αὐτόθι βασιλέων ἀλλ' ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς βαρβαρότητος τῶν δυτικῶν τῆς πόλεως κατακτητῶν.

Ὁπωσδήποτε τοιουτοτρόπως ἐκτίσθη ἡ νέα πόλις· καὶ τῇ 11 Μαΐου τοῦ 330 σωτηρίου ἔτους, εἰκοστοῦ πέμπτου δὲ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου βασιλείας, ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς, ἀφιερωθείσης εἰς τὴν ἰδιάζουσαν προστασίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν ἐγένοντο καὶ ἄλλαι πολλαὶ πανηγύρεις καὶ σίτου διανομαὶ καὶ ἀγῶνες μεγάλοι ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ. Ἑνὸς δὲ τῶν ἀγώνων τούτων τελουμένων, συνοδία στρατιωτῶν, περιβεβλημένων χλαμύδας μακρὰς καὶ κρατούντων λευκοὺς κηρούς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τῆς εἰκόνος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Ὁ λαὸς γονυπετὴς προσεκύνησε τὴν εἰκόνα, ἥτις ἐστήθη ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Φόρῳ τῆς πορφυρᾶς στήλης (1) «τοῦ ἱερέως μετὰ τῆς λιτῆς παρεστηκότος καὶ μετὰ κραυγῆς τὸ Κύριε ἐλέησον βοῶντος ἑκατοντάκις». Ἡ πανήγυρις διήρκεσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ ἐτελεῖτο εἰς τὸ μετέπειτα ἐπὶ αἰῶνας πολλούς, εἰ καὶ ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπῶς, ὡς ἡμέρα γενέθλιος τῆς πόλεως. Ἐπωνομάσθη δὲ αὕτη

(1) Ἡ ἐκ πορφυρίτου μονολίθου στήλη ἡ ἔχουσα ὕψος ἑκατὸν ποδῶν (ὁ μέγιστος τῶν γνωστῶν πορφυριτῶν) μετακομισθεὶς ἀπὸ Αἰγύπτου εἰς Ρώμην καὶ ἐντεῦθεν εἰς Κων]πολιν ἵσταται ἐπὶ βάσεως ἐκ λευκῶν μαρμάρων ὕψους εἴκοσι ποδῶν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς ἔφερε χαλκοῦν ἄγαλμα κολοσσιαῖον τοῦ Ἀπόλλωνος κομισθὲν ἀπ' Ἀθηνῶν ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰλίου. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος ἀντικατεστάθη νῦν διὰ τῆς χαλκῆς εἰκόνος τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος.

Κωνσταντινούπολις (1) καὶ σύναμα Νέα Ρώμη· διότι ὁ σκοπὸς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ἀντικαιαστήσῃ δι' αὐτῆς ὅσον ἐνδέχεται τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν, τῆς ὁποίας αἱ θρησκευτικαὶ ἕξεις καὶ ἀναμνήσεις δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὸ νέον δόγμα οὗ εἶχεν ἀναλάβει τὴν προστασίαν. Τὰ πράγματα ὅμως ἔμελλον νὰ διαψεύσωσι τὰς προσδοκίας ταύτας. Ἡ ἀρχὴ οὐ μόνον μετετοπίσθη, οὐ μόνον νέον ἐπρέσβευσε θρήσκευμα, ἀλλὰ πλὴν τούτων προσήγγισε μὲν πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς μοναρχίας Ἀσίαν ἥδρευσε δὲ ἐν μέσῳ χωρῶν ἐν αἷς ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τούτων πάντων ἕνεκεν ἡ ρωμαϊκὴ μοναρχία προσέλαβε νέον τινὰ χαρακτῆρα, περὶ οὗ ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ ὅσα ἀρκοῦσιν ἵνα παρασκευάσωσι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ βραδύτερον τὸ ἐντεῦθεν διαμορφωθὲν πολίτευμα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας τὸ πολίτευμα καὶ αἱ δι' αὐτοῦ παρεχόμεναι εἰς τοὺς πολίτας ἐγγυήσεις δὲν ἴσχυον κυρίως εἰμὴ ἐν τῇ Ρώμῃ αὐτῇ· εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας οἱ ὕπατοι, οἱ ἀνθύπατοι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἀσκοῦντες ἅπασαν τὴν πολιτικήν, στρατιωτικήν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἦσαν ἄρχοντες ἀπόλυτοι. Καταλυθείσης ἔπειτα τῆς δημοκρατίας, ὁ Αὔγουστος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν εἶχον καταργήσει τὰ διάφορα ἀξιώματα τοῦ ἀρχαίου τῆς Ρώμης πολιτεύματος, ἀλλ' ἐφρόντισαν μόνον νὰ ἀναλάβωσιν αὐτοὶ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν ἐνάσκησιν ὅλων τῶν ἀξιωμάτων ἐκείνων· διὰ δὲ τὴν τοιαύτην εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἑνὸς συμπύκνωσιν τῶν ἀρχῶν αἵτινες πρότερον ἐπετηροῦντο ἀμοιβαίως καὶ ἐξηλέγχοντο τὸ κράτος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἤτοι τοῦ βασιλέως, ἀπέβη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ ἀπεριόριστον. Καὶ ἐπειδὴ οὐδὲ ἠθικός τις χαλινὸς οὐδεὶς περιέστελλε τοὺς αὐτοκράτορας κατήντησεν ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν». Εἴδομεν δὲ τῳόντι αὐτοκράτορα θελήσαντα νὰ ἀναγορεύσῃ ὕπατον τὸν ἵππον αὐτοῦ, καὶ ἄλλον περιβαλόντα διὰ τῶν τύπων ἐπισήμου γάμου τὴν παρὰ φύσιν ἀσέλγειαν (2).

Ἐνῷ ὅμως ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ἦτο τοσοῦτον ἀχαλίνωτος, συχνάκις ἀνετρέπετο διὰ στρατιωτικῶν στάσεων. Τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην προεκάλουν ποικίλα αἴτια· αὐτὴ πρῶτον ἡ ἄμετρος ἐκείνη τῆς βασιλείας ἐξουσία, τῆς ὁποίας ἡ ἀλλόκοτος ἐνίοτε κατάχρησις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ φέρῃ εἰς ἀπελπισίαν τοὺς ἀνθρώπους, ὅσῳ καὶ ἂν ἦσαν πρὸς τὴν δουλείαν παρεσκευασμένοι· καὶ πλὴν τούτου ἡ ἀχανὴς τοῦ κράτους ἔκτασις, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ στρατηγοὶ ἐπαρχιῶν πορρωτάτω τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως κειμένων δὲν ἐδίσταζον συχνότατα νὰ ὀρέγωσι χεῖρα ἐπὶ τὴν βασιλικὴν πορφύραν. Τελευταῖον αἱ σῳζόμεναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παραδόσεις τῶν πάλαι χρόνων, τὰ ὀνόματα, οἱ τύποι, αἱ οἰκογένειαι, ὑπέθαλπον ὡσαύτως μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως. Αἱ δ' ἀφορμαὶ τῶν συνεχῶν μεταβολῶν, ἂν δὲν ἐξέλιπον, ἐμετριάσθησαν ὅμως πολὺ διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς νέας βασιλευούσης. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἤδη

(1) Τὸ ὄνομα Κωνσταντινούπολις κατὰ μικρὸν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἐπισήμῳ χρήσει, ἀλλὰ τὸ Νέα Ρώμη δὲν ἦτο, φαίνεται, τὸ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ δοθὲν ὄνομα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκάλεσε τὴν πόλιν «Ἀνθοῦσαν (Florens)» ὡς ὄνομα τῆς τύχης τῆς πόλεως. Τὸ «νέα Ρώμη» παρέμεινε μόνον ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως (ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ρώμης), ἐν τῇ γλώσσῃ δὲ τοῦ λαοῦ ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν τὸ ὄνομα «Πόλις», ἐξ οὗ προῆλθε τὸ τοῖς Ἄραψιν ἤδη γνωστὸν Σταμπούλ. Παρὰ τοῖς Ἄραψιν ὅμως χρονογράφοις τὸ ἐπισήμως ἀναγραφόμενον ὄνομα τῆς πόλεως, ἰδίως ἐπὶ τῶν νομισμάτων, εἶναι τὸ Κωνσταντινιὲ = Κωνσταντινιάς.

(2) Τὸν Ἡλιογάβαλον δηλονότι καὶ τὸν Νέρωνα.

θριαμβεύσασα, ἔθετο φραγμόν τινα, πρότερον ἄγνωστον εἰς τὴν ἄλλοτε ὅλως κτηνώδη πολλάκις ἀκολασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἡ μετ' οὐ πολὺ ἀναγκαίως ἐπελθοῦσα ὁριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς δύο κατέστησεν εὐχερεστέραν τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὴν περιστολὴν τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας στρατηγῶν.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ μετεφέρθησαν μὲν καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τύποι τινὲς τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος, σύγκλητος, ὕπατοι, πραίτωρες, κοιαίστωρ, δήμαρχοι· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ 5, ἐν αὐτῇ τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, οἱ αὐτοκράτορες ὁμιλοῦντες πρὸς τὸν ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνωμολόγουν ἔτι τὴν μεγαλειότητα τοῦ ὑποτιθεμένου ἐκείνου δήμου τῶν Ρωμαίων (2). Ἀλλὰ ταῦτα πάντα μεταφυτευθέντα εἰς χώραν ἐντελῶς ἀλλοτρίαν τῶν παραδόσεων, αἵτινες ἐν Ρώμῃ περιεποίουν πάντοτε εἰς αὐτὰ σημασίαν τινά, κατήντησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ψιλοὶ ἦχοι, μηδεμίαν ἔχοντες ἔννοιαν. Ναὶ μὲν ἡ σύγκλητος καὶ πρότερον εἶχεν ἀποβῆ ἁπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα· ὁ βασιλεὺς καὶ πρότερον εἶχεν ἅπασαν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, διώριζε καὶ ἔπαυε κατὰ τὸ δοκοῦν ἅπαντας τοὺς δημοσίους ἄρχοντας, ἀπεφάσιζεν αὐτογνωμόνως περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ πάσης κυβερνητικῆς πράξεως. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ὡς ἐκ τῆς μεταθέσεως αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν ηὔξησε, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ αὐξήσῃ· ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς μεταθέσεως ταύτης καὶ τῶν προϋποδειχθέντων αὐτῆς ἀποτελεσμάτων ἔπαυσαν αἱ πρότερον τοσοῦτο συνήθεις σπασματώδεις μεταβολαί, ἡ δὲ βασιλεία κατέστη κοσμιωτέρα ἅμα καὶ παγιωτέρα.

Εἰς τὴν παγίωσιν ταύτην συνετέλεσαν καί τινες δευτερεύουσαι διατάξεις τοῦ Κωνσταντίνου· ἡ κατάργησις τῶν πραιτωριανῶν, ἤτοι τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνεβίβαζε καὶ κατεβίβαζε τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα· ἡ ἀπὸ 6.700 ἀνδρῶν εἰς 1500 τὸ πολὺ ἐλάττωσις τῆς δυνάμεως τῶν λεγεώνων, οἵτινες ὡς ἐκ τούτου ἀπέβησαν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι· ἡ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς μικροτέρας ἐπαρχίας καὶ ἡ μείωσις τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχόντων. Ἀλλὰ καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν τῷ ζήλῳ αὐτοῦ τοῦ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν βασιλείαν, ὑπερέβαλε τὸν σκοπόν. Ἐζήτησε νὰ προσοικειώσῃ μετ' αὐτῆς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, διὰ τῆς εἰς αὐτὰς ἀπονομῆς βαθμῶν τινων καὶ ἐπωνύμων ἢ τίτλων, ἐν μέρει μὲν συνημμένων μετὰ πραγματικῶν ἀξιωμάτων ἐν μέρει δὲ ἀνεξαρτήτων ἀπ' αὐτῶν, καὶ καθυπήγαγεν οὕτω τήν τε αὐλὴν καὶ τὴν ὅλην ὑπηρεσίαν εἰς μόνιμόν τινα ἱεραρχικὴν βαθμολογίαν, ἥτις ἐνθυμίζει μὲν τὴν τάξιν τὴν ἄλλοτε παρεισαχθεῖσαν εἰς τὰς μακεδονικὰς αὐλάς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἱεραρχικώτερον τῶν ἄλλων ὀργανωθεῖσαν αὐλὴν τῶν Πτολεμαίων, ἀλλ' ἀπέβη πολὺ ἐκείνης ἀνατολικωτέρα καὶ ὀγκωδεστέρα. Πρὸ πάντων τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἔλαβον τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ Νωβελησσίμου, ἤτοι τοῦ εὐγενεστάτου, τὸ ὁποῖον καὶ ἀπένειμεν ἀμέσως ὁ Κωνσταντῖνος εἴς τε τοὺς ἑτεροθαλεῖς αὐτοῦ ἀδελφούς, Ἀννιβαλιανὸν καὶ Δαλμάτιον, καὶ εἰς τὰ ἴδια τέκνα, ἄρρενά τε καὶ θήλεα. Ὁ τίτλος οὗτος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς τίτλον τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς ἢ Αὐτοκρατορικῆς Ὑψηλότητος. Ἔπειτα ἀπέ-

(2) Ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, ἡ μεγαλειότης (majestas ἢ maiestas), «ἡ ἀρχὴ καὶ δυναστεία» κατὰ τοὺς ἕλληνας συγγραφεῖς ἀνῆκον εἰς τὸν δῆμον τὸν ρωμαϊκόν. Τὸ maiestas μεταφράζεται ὑπὸ τῶν ἑλλήνων συγγραφέων καὶ καθοσίωσις (ἐντεῦθεν κατὰ τὸ crimen maiestatis majestatis laesae=ἔγκλημα καθοσιώσεως, τῆς ἐσχάτης προδοσίας, ὡς λέγομεν σήμερον, κατὰ εὐρωπαϊκὴν ἔκφρασιν (haute trahison, Hochverrath). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς Κωνσταντινουπόλεως ὡς λαὸς τῆς νέας Ρώμης ἔχων τὰ αὐτὰ δικαιώματα πρὸς τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἐκαλεῖτο μέχρι τινὸς ὁ καθωσιωμένος λαὸς=ὁ κυρίαρχος λαός.

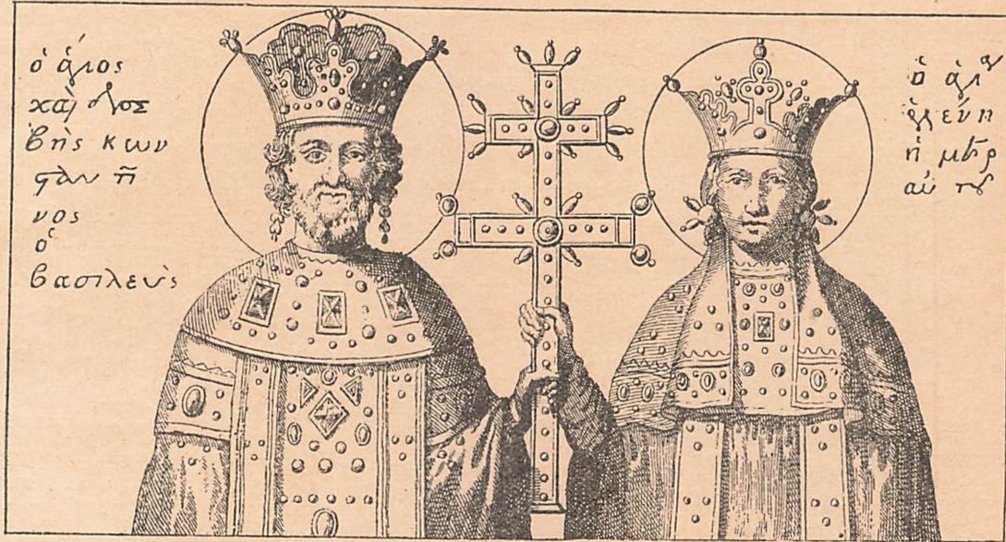
δωκε τὸ ἐπώνυμον τῶν πατρικίων, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐσήμαινε τοὺς εὐπατρίδας τῆς Ρώμης, εἰς τὰ εὐάριθμα μέλη τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ συμβουλίου. Κατόπιν ἤρχοντο διάφοροι τάξεις ποικίλα ἔχουσαι ἐπώνυμα, οἱ Ἰλλούστριοι, ἤτοι Ἐνδοξότατοι, οἱ Κλαρίσσιμοι, ἤτοι Λαμπρότατοι, οἱ Περφεκτίσσιμοι, ἤτοι Τελειότατοι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπήγοντο ὅλοι οἱ ἀνώτατοι δημόσιοι λειτουργοί· οἱ συγκλητικοὶ λ.χ. ἦσαν Κλαρίσσιμοι, ἐκ τῶν κομήτων ἄλλοι μὲν ἦσαν Ἰλλούστριοι, ἄλλοι Κλαρίσσιμοι καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἕκαστον ἐν ἑνὶ λόγῳ μέγα δημόσιον λειτούργημα εἶχε τὸν τίτλον αὐτοῦ, καθ' ὅσον δὲ προεβιβάζετό τις ἀπ' ἀξιώματος εἰς ἄλλο ἀνώτερον προήγετο ἐνταὐτῷ καὶ ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην ἀνωτέραν. Παραιτούμενος δὲ τοῦ πραγματικοῦ ἀξιώματος διετήρει τὸν τίτλον, καὶ βραδύτερον ἤρχισαν ν' ἀπονέμωνται τίτλοι ἀνεξαρτήτως πάσης πραγματικῆς ὑπηρεσίας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος αὐτὸς περιεβλήθη τὴν πομπὴν τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας· ἐκόσμησε τὴν κεφαλὴν διὰ διαδήματος ἀπαστράπτοντος ἐκ πολυτίμων λίθων· ἀντὶ τοῦ σεμνοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱματισμοῦ ἐνεδύθη μακρὰς μεταξωτὰς καὶ ἀνθοκεντήτους ἐσθῆτας· ἐπλήρωσε τὰ βασίλεια εὐνούχων καὶ ἔδωκεν ὦτα ἀκροάσεως εἰς τὰς ἀγεννεῖς τῶν ἀθλίων τούτων ὄντων παραστάσεις, ραδιουργίας, ζηλοτυπίας, αἰσχροκερδείας.

Πάντα ταῦτα ἐκίνησαν τὴν χλεύην, τὴν περιφρόνησιν, τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως· καὶ βεβαίως δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἵτινες θέλομεν ἐπιδοκιμάσει τὰ γενόμενα. Ἀλλ' οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λησμονοῦσιν ὅτι, ἂν ὄχι πάντα, τὰ πλεῖστα ὅμως τούτων, καὶ προσέτι ἕτερα οὐχὶ τῇ ἀληθείᾳ ὀλιγώτερον ἐπίμεμπτα, ἐπεκράτησαν μέχρις ἐσχάτων εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς καὶ κυβερνήσεις, καὶ μέχρι σήμερον εἴς τινας συμβαίνουσι. Καί, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κενὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς κενοὺς τίτλους, πολλοὶ ἐκ τῶν αὐστηρῶν ἐκείνων τιμητῶν κοσμοῦνται δι' αὐτῶν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότος. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Πᾶσα ἡ τυπικὴ ἱεραρχία εἰς ἣν οὗτος καθυπήγαγε τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν κοινωνίαν, διὰ λατινικῶν ἐπωνύμων ἐξεφέρετο, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρυθεῖσα τότε διοίκησις ἦτο λατινική, διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόει νὰ ἐξακολουθήσῃ συντηρῶν τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν κράτος, παγιῶν δὲ αὐτὸ μόνον διὰ τῆς νέας πολιτείας. Οὐδὲ εἶχε τὴν συνείδησιν ὅτι ἄλλο τι πράττει διὰ τῶν νεωτερισμῶν ἐκείνων καὶ ὅτι προπαρασκευάζει τὴν συγκρότησιν νέου κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεως. Ἡ ἵδρυσις τῆς νέας πρωτευούσης ἐν μέσῳ χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβιβασθῇ ἐπὶ τέλους μὲ τὴν διατήρησιν τῆς λατινικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐπιρροὴ τὴν ὁποίαν ἡ καθαρῶς ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔλαβεν εἰς τὸν ὅλον βίον τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰς αὐτὰ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ συμβούλια συνετέλεσεν ὡσαύτως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων παραδόσεων καὶ δοξασιῶν. Αὐτὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὰ τέκνα, καὶ μάλιστα ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευθεὶς ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανός, ἔλαβον ἀνατροφὴν ἐντελῶς ἑλληνικήν. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι, ὅτε μετὰ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐπῆλθεν ἡ πτῶσις τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἅπαντες οἱ ἀγῶνες οὓς κατέβαλον, πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἐνταῦθα ἡ λατινικὴ κυβέρνησις, ἀπέβη ματαία, τὸ δὲ κράτος ἐπὶ τέλους κατέστη ἑλληνικόν. Ἀλλ' εἴμεθα εἰσέτι μακρὰν τῆς ὁλοσχεροῦς ταύτης μεταμορφώσεως· καιρὸς δὲ ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν τὰ ὑπόλοιπα τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου γεγονότα.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη δὲν ὑπῆρξαν ὅσον τὰ προηγούμενα εὐτυχῆ

Ἆρά γε διότι παρεξετράπη ἔκτοτε τῆς ὁδοῦ τῆς συνέσεως ἣν εἶχε πρότερον ἀκολουθήσει μετὰ τοσαύτης δεξιότητος; Ἆρά γε διότι ἡ δυσχέρεια τῶν περιστάσεων ἀποβαίνει ἐνίοτε ἐπικρατεστέρα πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιτηδειότητος; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ 330 καὶ ἐφεξῆς βλέπομεν αὐτὸν ὡσεὶ φιλοτιμούμενον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις χερσὶ τὸ μέγα θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον ὅπερ διὰ τοσούτων μόχθων καὶ ἀγώνων εἶχεν

Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη (εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις κατασκευάσει. Διὰ τῆς ἀλλεπαλλήλου κατατροπώσεως ὅλων αὐτοῦ τῶν ἀντιπάλων καὶ διὰ τῆς τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀνορθώσει καὶ μέχρι τινὸς παγιώσει τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους ἑνότητα· διὰ δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καὶ τῆς προσφάτως ἱδρυθείσης νέας πόλεως εἶχεν ἀνορθώσει καὶ παγιώσει τὴν δογματικὴν τοῦ νέου θρησκεύματος ἑνότητα. Νῦν δὲ θέλομεν ἴδει αὐτὸν περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς προκαλοῦντα μὲν τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν διαμελίζοντα δὲ αὖθις τὸ κράτος.

Διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ὡρίσθη μὲν τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἐξωρίσθησαν δὲ ὅ τε Ἄρειος καὶ οἱ πεισματωδέστεροι αὐτοῦ ὀπαδοί· ἡ ἐκκλησία ἐφαίνετο εἰρηνευσασα· οὐδεὶς τοὐλάχιστον ἐτόλμα ν' ἀντιπράξῃ ἀναφανδὸν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου συνεδρίου θεσπισθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως κυρωθέντα δόγματα, ὅτε αἴφνης βλέπομεν αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον φέροντα αὖθις τὸ σκάνδαλον εἰς μέσον καὶ διαταράττοντα τὴν ἐπικρατήσασαν ἑνότητα. Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν παράδοξον ταύτην αὐτοῦ διαγωγήν, πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν κατὰ μικρὸν ἀφ' ἑνὸς τὰς ἀδυναμίας τοῦ ἀνδρός, αἵτινες πιθανώτατα ηὔξησαν διὰ τῆς ἡλικίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπιτηδειότητα μὲ τὴν ὁποίαν ηὗρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας ταύτας οἱ φίλοι τοῦ Ἀρείου. Διότι ὁ Ἄρειος, εἰ καὶ καταδεδικασμένος καὶ ἐξωρισμένος, εἶχε πάντοτε φίλους πολλοὺς καὶ ἰσχυρούς, σὺν τοῖς ἄλλοις τοὺς δύο Εὐσεβίους, τόν τε Νικομηδείας ἐπίσκοπον καὶ τὸν Καισαρείας, οἵτινες ἐπὶ τέλους ὑπέγραψαν μὲν τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον ἀλλὰ διετήρουν πάντοτε ζωηρὰς πρὸς τὸν αἱρεσιάρχην συμπαθείας. Ἰδίως δὲ

ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος ἠγωνίσθη πολὺ νὰ καταπείσῃ τὸν βασιλέα ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἄρειον ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑποκώφως ἕρπουσαν ἐκκλησιαστικὴν διαίρεσιν. Ἡ διαίρεσις ὑφίστατο ἀληθῶς, διότι ἡ σύνοδος ἠδύνατο νὰ ὁρίσῃ τὰς ὀρθὰς δοξασίας, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐξαφανίσῃ τὰς πλάνας. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας οὐδεμία σύνεσις ἢ δύναμις ἀνθρωπίνη ἴσχυε νὰ θεραπεύσῃ. Εἰς τὸν χρόνον μόνον ἴσως ἀπέκειτο νὰ συνουλώσῃ τὰς τοιαύτας πληγάς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀπ' ἐναντίας ἐπλανᾶτο πιστεύων ὅτι, ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ, ἠμπορεῖ τὰ πάντα νὰ διαπράξῃ· καὶ τὴν πλάνην ταύτην ὑπέτρεφε παρ' αὐτῷ ὁ εὐγενὴς πόθος τοῦ νὰ ἴδῃ ἐκριζουμένας καὶ αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀφορμὰς ὅσαι ἠδύναντο ἔτι νὰ ταράξωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν περὶ τέλη τοῦ 330, πειθόμενος εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Νικομηδείας, ἐκάλεσε τὸν Ἄρειον νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν αὐλήν, προσελθόντα δὲ ἠρώτησεν ἂν δέχεται τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον καὶ ἀπαντήσαντος τοῦ Ἀρείου σχεδὸν καταφατικῶς παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δηλώσῃ ἐγγράφως τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ δώσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην, δι' ἧς ἔλεγε τῷόντι ὅτι πιστεύει εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· Θεὸν λόγον δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ τὰ λοιπά. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ ὁμολογία αὕτη ἦτο πλήρης, ἀλλ' ἀκριβέστερον ἐξετάζων ἔβλεπεν ὅτι λείπει ἀπ' αὐτῆς ὁ ὅρος δι' οὗ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλέγετο *ὁμοούσιος τῷ πατρί*, ὅρος θεμελιώδης τοῦ θεσπισθέντος ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ὤφειλε ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Ἀρείου τὴν προσθήκην τῆς οὐσιώδους ἐκείνης λέξεως ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δέν το ἔπραξε. Δέν το ἔπραξε διότι ἠθέλησε νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἔλλειψιν; Ἴσως. Ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχε νὰ παύσῃ πᾶσαν ἀφορμὴν ἔριδος ἦτο τοσαύτη ὥστε ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ὑπολάβῃ πάντα τὰ λοιπὰ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ περιεχόμενα ὡς ἀρκούντως βεβαιοῦντα τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Δὲν ἀπήτησε τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὁμολογίας, διότι μὴ παρατηρήσας τὴν ἔλλειψιν ἀληθῶς ἠπατήθη; Ἴσως. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν κατενόει ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θεολογικῶν τούτων ζητημάτων· ὡμολόγει μάλιστα τὴν περὶ ταῦτα ἀναρμοδιότητα αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἠδύνατο τόσῳ μᾶλλον νὰ ἀπατηθῇ ὅσῳ πολλοὶ τῶν θερμοτέρων ὀπαδῶν τοῦ Ἀρείου ἐκραύγαζον ὅτι διὰ τῆς ὁμολογίας ἐκείνης οὗτος ἐπρόδωκε τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνέδωκε, καὶ συγχωρήσας τὸν Ἄρειον ἐφάνη ἔκτοτε διατεθειμένος νὰ θεωρήσῃ ὡς παρὰ λόγον ἐπιμένοντας πάντας ὅσοι δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ὁμολογίαν.

Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐτελείωσε διὰ ταύτης τῆς μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ἀρείου διαλλαγῆς. Ὁ Ἄρειος ἦτο πρεσβύτερος τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας· ἐκεῖ ἤθελε νὰ ἐπανέλθῃ, ἐκεῖ νὰ γίνῃ δεκτός. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ συνέβη ἐν τῷ μεταξὺ γεγονὸς ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ματαιωθῶσι πᾶσαι αἱ περὶ τούτου ἐνέργειαι, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ παντοδυναμία τοῦ ὑποστηρίζοντος αὐτὰς βασιλέως. Ὁ γηραιὸς ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀποθάνει. Ὅτε διεδόθη ὅτι πνέει τὰ λοίσθια ὁ κυριώτατος ἐκεῖνος πρόμαχος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἅπας ὁ κλῆρος καὶ ἅπαντες οἱ ἐπισημότατοι τῆς πόλεως πιστοὶ ἔδραμον πρὸς αὐτὸν ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὴν πρὸς τὰς οὐρανίους μονὰς ἀποδημίαν ψυχῆς τοσοῦτον ἱερᾶς. Σιγὴ δὲ βαθεῖα ἐπεκράτει περὶ τὸν ἀγωνιῶντα, ὅτε αἴφνης ἠκούσθη ὁ γέρων ὑποψιθυρίζων τὸ τοῦ Ἀθανασίου ὄνομα. Οἱ παρευρεθέντες ἠπόρησαν, διότι ἤξευρον τὸν Ἀθανάσιον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄντα, ἐπιτετραμμένον εἰδικήν τινα τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ ἐπιστολήν. Ἕτερός τις λοιπὸν ἱερεύς, ὁμώνυμος, ἐπλη-

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΡΑΣΣΩΝ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ

(Ἔργον Ἰ. Βάλδα)

σίασεν ἤδη καὶ εἶπεν· ἰδοὺ ἐγώ, κύριε. Ἀλλ' ὁ γέρων, μὴ ἀποκριθείς, ἐξηκολούθει καλῶν τὸν Ἀθανάσιον καὶ προσέθηκεν ἔπειτα· Ἀθανάσιε, νομίζεις ἐκπεφευγέναι, οὐκ ἐκφεύξῃ δέ. Τότε οἱ παρευρισκόμενοι ἐνόησαν τὴν σημασίαν τῆς μυστηριώδους ταύτης σκηνῆς. Ἐνόησαν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος εἶχε παρατείνει τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἵνα διαφύγῃ τὴν ἐπικίνδυνον τιμὴν τοῦ ν' ἀναγορευθῇ διάδοχος τοῦ γέροντος αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἐν προφητικῷ τινι ὀνείρῳ ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι δὲν θέλει διαφύγει τὸν δυσχερῆ τοῦτον ἀγῶνα. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ θνήσκοντος Ἀλεξάνδρου, διαδοθεῖσα ὡς ἀστραπὴ εἰς ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησε βαθυτάτην εἰς τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν ἐντύπωσιν, ἂν καὶ πολλοὶ ἦσαν ἐν αὐτῇ οἱ τοῦ Ἀρείου φίλοι οἱ δεινὴν τρέφοντες κατὰ τοῦ Ἀθανασίου ἀντιπάθειαν. Ὅθεν, ὅτε κατὰ τὸ ἔθος οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπαρχίας Αἰγύπτου, τὸν ἀριθμὸν 54, συνῆλθον εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἵνα προνοήσωσι περὶ ἀναπληρώσεως τοῦ χηρεύσαντος πατριαρχικοῦ θρόνου, τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀθροισθὲν ἀπειράριθμον πλῆθος ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας ἀνεβόησεν ὅτι τὸν Ἀθανάσιον θέλει ποιμένα. Οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἦσαν, ὡς φαίνεται, τοσοῦτον ὁμοφώνως πρὸς τοῦτο διατεθειμένοι· ἀλλὰ πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀρνηθῶσι τὰς ποικίλας τοῦ Ἀθανασίου ἀρετὰς ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτόν, ἐπανελθόντα ἐν τῷ μεταξὺ καὶ χειροτονηθέντα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς ἀγαλλιάσεως καὶ ἐπευφημίας.

Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ Ἀθανάσιος τὸ ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ στάδιον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἀνὰ μέσον παραδόξων δοκιμασιῶν καὶ τροπῶν τῆς τύχης. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ Κωνσταντῖνος παύει τοῦ νὰ εἶναι ὁ μόνος πρωταγωνιστὴς τοῦ ἱστορικοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων δράματος. Εἰς τὴν σκηνὴν ἀναβαίνει ἀνὴρ ἕτερος, ὅστις ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας χειραγωγούμεναι εἶναι ἱκαναὶ νὰ κατισχύσωσιν ὅλων τῶν ὑλικῶν τοῦ κόσμου δυνάμεων. Τῷόντι μόλις ὁ Ἀθανάσιος ἤρχισε νὰ ἐπιτελῇ τὰς διαφόρους τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ λειτουργίας μετὰ τῆς ζέσεως ἐκείνης ἣν ἀκοίμητον παρ' αὐτῷ ὑπέθαλπεν ὁ τῆς πίστεως ἐνθουσιασμὸς καὶ τὸ πῦρ τῆς νεότητος, καὶ ἰδοὺ λαμβάνει ἐπιστολὴν τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, διηγουμένην μὲν αὐτῷ τὰ μεταξὺ Ἀρείου καὶ βασιλέως ἐν τῇ αὐλῇ συμβάντα παρακαλοῦσαν δὲ ν' ἀποδεχθῇ ἤδη τὸν Ἄρειον εὐμενῶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ ἐπιστολὴ ἦτο φιλικώτατα συντεταγμένη, ὁ δὲ κομιστὴς ἐπιτετραμμένος νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὸν ἱεράρχην ὅτι ἦτο φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ καὶ ὅτι, οὕτω πολιτευόμενος, ἤθελεν εὐχαριστήσει τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀθανάσιος διέκρινεν ἀμέσως τὸν ἐπισωρευθέντα εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς ἐκκλησίας νέον κίνδυνον· ἐνόησεν ὅτι ὁ Ἄρειος οὐδόλως παρήτησε τὰς ἀρχαίας ἀνατρεπτικὰς τῶν βάσεων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχὰς καὶ ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἤθελεν ἀναρριπίσει τὴν ὑφισταμένην ἔτι τέφραν τῆς διχονοίας καὶ τῆς στάσεως. Ὅθεν οὐδὲ στιγμὴν ἐδίστασε ν' ἀποποιηθῇ τὴν αἴτησιν τοῦ Νικομηδείας. Τότε ἦλθεν ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος τὰ αὐτὰ διαλαμβάνουσα· ἀλλὰ καὶ ταύτης ὁ κομιστὴς ἀπῆλθεν ὡσαύτως ἄπρακτος. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπεκρίθη ἁπλῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅτι ζητεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεμψεν ἤδη δευτέραν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἠπείλει τὸν ἱεράρχην ὅτι θέλει ἀμέσως καθαιρέσει αὐτὸν καὶ ἐκβάλει τῆς πόλεως, ἐὰν ἐπιμείνῃ μὴ παραδεχόμενος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τοὺς αἰτοῦντας νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτήν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἀπήντησε πάλιν ἀταράχως ὅτι ἡ καθολικὴ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ κοινὸν πρὸς τὴν αἵρεσιν τὴν ἀναιροῦσαν τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν.

Ἔπραξεν ὀρθῶς ἢ μὴ ὀρθῶς ὁ Ἀθανάσιος ἐπιμένων ἐπὶ τοσοῦτον; Ἐὰν θέλωμεν

νὰ μὴ συζητῶμεν ἐπ' ἄπειρον καὶ ἐπὶ ματαίῳ περὶ τούτου, ἀνάγκη προηγουμένως νὰ συμφωνήσωμεν εἴς τινας ἀρχάς. Πρῶτον ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν εἶναι δόγμα φιλοσοφικὸν ἀλλὰ θρησκεία ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντος καὶ ἐνανθρωπήσαντος. Δεύτερον ὅτι τὸ δόγμα τοῦ 'Αρείου ἔτεινεν, ὡς ἐρρήθη, εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν 'Ιησοῦν ὄχι ὡς Θεὸν ἀλλ' ὡς μετέχοντα τῆς θεότητος, ὅπως ἐπὶ τέλους πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ μάλιστα οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνθρωποι, δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὅτι μετέχουσιν αὐτῆς. Τρίτον ὅτι ὁ ῎Αρειος καὶ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν περέλιπε τὸν ὅρον ἐκεῖνον δι' οὗ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καθιέρωσε τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν συμφωνοῦσι περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων, οἵτινες, ἀποδοκιμάζοντες ἐκ συστήματος πᾶν θρήσκευμα ἐμπαίζουσι φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ ἅπαντα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, Πρὸς τοὺς τοιούτους ἡ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου συζήτησις ἤθελεν εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία. 'Αλλ' ὑπάρχουσιν ἄλλοι ἄνδρες οἵτινες, καίτοι ἀξιοῦσιν ὅτι εὐλαβῶς ἔχουσι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς, φρονοῦσιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸν κόσμον ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ· φρονοῦσιν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι ὁ ἱδρυτὴς τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος ἦτο ἄνθρωπος, ὁ μεγαλοφυέστατος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄνθρωπος. 'Εννοεῖται ὅτι οὔτε πρὸς τούτους ἐπιχειροῦμεν συζήτησίν τινα περὶ τῆς πολιτείας τοῦ 'Αθανασίου· διότι οὗτοι, ἀσπαζόμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὴν τοῦ 'Αρείου αἵρεσιν, κατακρίνουσι τὸν 'Αθανάσιον ἐπὶ παραλόγῳ ἐπιμονῇ καὶ ἀκορέστῳ φιλαρχίᾳ, μυκτηρίζουσι δὲ ὡς δεισιδαίμονα καὶ ματαιόσχολον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τὸν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν δοξασιῶν ἐκείνων συγκινηθέντα καὶ προθύμως ἀσπασάμενον τὴν μερίδα τῆς ὀρθοδοξίας. 'Αλλ' ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ πίστις ἡ ἀνακαινίσασα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἡ παραγαγοῦσα τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν τοῦ νεωτέρου παλιτισμοῦ, ἡ μέχρι σήμερον πρεσβευομένη ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, δὲν εἶναι ἡ χριστιανικὴ πίστις οἵαν φαντάζονται αὐτὴν οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ πίστις οἵαν ὥρισαν καὶ ἐκανόνισαν αὐτὴν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ οἵαν ἐπρέσβευσαν ἄχρι τοῦδε χιλιάδες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ συζητήσωμεν πρὸς τοὺς ἀπίστους,

'Αθανάσιος ὁ μέγας, εἰκὼν 17 αἰῶνος

(Βυζαντινὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν)

οἵτινες ἀναχωροῦσιν ἀπὸ ἀρχῆς ὅλως ἀντιθέτου τῆς ἡμετέρας; Αὐτοὶ ἀναπλάττουσιν ἰδίαν πίστιν, μηδέποτε ὑπάρξασαν καὶ μηδὲν γενναῖον ἄχρι τοῦδε παραγαγοῦσαν· ἡμεῖς δὲ ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἥτις ὑφίσταται ἐπὶ 1800 ἔτη, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ κεῖνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἥτις ἵδρυται ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τεθείσης δὲ ἅπαξ τῆς βάσεως ταύτης ἕπεται ἀμέσως ὅτι ὁ Ἄρειος προσέβαλεν αὐτήν, ὅτι διὰ τῆς νέας αὐτοῦ ὁμολογίας δὲν ἀπέπτυε τὴν αἵρεσιν καὶ ὅτι ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῇ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰμὴ διακινδυνεύων τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην αὐτῆς ἀρχήν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἴπομεν, δὲν ἐνόει ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θρησκευτικῶν τούτων ζητημάτων· ἐπειδὴ ὅμως εἶδε τὸν Ἀθανάσιον τοσοῦτον ἐπιμένοντα, ὑπώπτευσεν ὅτι εἶχεν ἴσως δίκαιον καὶ κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ μετριοπάθειαν δὲν ἠθέλησε νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος περαιτέρω. Ὁ δὲ Νικομηδείας Εὐσέβιος, γινώσκων τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως διάθεσιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ πλαγίου τρόπου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἀντιοχείας ἐπεῖχεν ἐν Ἀσίᾳ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἀθανάσιος, πρὸς ὃν ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος, ὀνόματι Εὐστάθιος, ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐντελῶς σύμφωνος. Καθαιρῶν λοιπὸν τὸν Εὐστάθιον καὶ ἀναπληρῶν αὐτὸν δι' ἰδίου φίλου ὁ Εὐσέβιος ἐγίνετο παντοδύναμος ἐν Ἀσίᾳ καὶ προσέβαλλεν οὕτω τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἀθανασίου. Ἐπὶ τούτῳ ἔστρεψεν ἤδη ἅπαντα τὰ βέλη κατὰ τοῦ Ἀντιοχείας ἐπισκόπου, μετέβη εἰς Συρίαν, συνενοήθη μετὰ πολλῶν ἀρχιερέων τῆς χώρας ταύτης, παρεσκεύασε ποικίλας περὶ τῆς πίστεως καὶ αὐτῆς τῆς ἰδιωτικῆς τοῦ Εὐσταθίου διαγωγῆς συκοφαντίας καί, συγκροτήσας σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ, κατεδίκασε καὶ καθῄρεσε τὸν σεβαστὸν τῆς πόλεως ταύτης ἱεράρχην. Εἰς μάτην τινὲς τῶν χρηστοτέρων ἐπισκόπων ἀντέστησαν εἰς τὴν ἄδικον ταύτην ἀπόφασιν· εἰς μάτην τὸ πλῆθος τῆς Ἀντιοχείας, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀγαπητός, λαβὸν τὰ ὅπλα ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἡ μὲν φωνὴ τῶν ἱεραρχῶν δὲν εἰσηκούσθη ἡ δὲ διαδήλωσις τῶν κατοίκων τῆς Ἀντιοχείας ἐχαρακτηρίσθη ὡς στάσις. Ὁ βασιλεύς, εἰς ὃν ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια στάσεως ἐπροξένει πάντοτε κακὴν ἐντύπωσιν, ἔπεμψεν αὐτόθι ἕνα τῶν κομήτων τῆς αὐλῆς, ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου διαπραχθέντα, πάντες δὲ ὑπέκυψαν εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην θέλησιν, καὶ πρῶτος ὁ Εὐστάθιος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀπελθὼν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν ἐξορίαν μετὰ πολλῶν τῶν ἱερέων αὐτοῦ καὶ τῶν διακόνων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὰς ὑπερβολάς· ἐνέδωκε μὲν μέχρι τινὸς εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Νικομηδείας ἐπὶ τέλους ὅμως ἀπέφυγε νὰ διορίσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τὸν ὑποψήφιον τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὁμώνυμον αὐτοῦ Καισαρείας ἐπίσκοπον, ἐνεργήσας νὰ προχειρισθῇ Ἀντιοχείας ὁ Εὐφρόνιος.

Ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, ἐπιτυχὼν οὕτως ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ καὶ ἐπενεγκὼν τὴν πλαγίαν ταύτην κατὰ τοῦ Ἀθανασίου πληγήν, ἔμεινε, κατὰ τὰ φαινόμενα τοὐλάχιστον, ἡσυχάζων ἔκτοτε ἐπί τινα χρόνον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπησχολήθη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ διαφόρων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄλλων σπουδαίων διαπραγματεύσεων. Ὁ βασιλεὺς κατετρόπωσεν ἐν ἔτει 332 τοὺς Γότθους καὶ τοὺς Σαρμάτας καὶ ἐπεμελήθη μὲν τὴν παρὰ τοῖς πρώτοις διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰσήγαγε δὲ ἐντὸς τοῦ κράτους τριακοσίας χιλιάδας Σαρματῶν, οὓς διένειμεν εἰς Ἰταλίαν, εἰς Μοισίαν καὶ εἰς Μακεδονίαν. Ἔπειτα δὲ ὑπεδέξατο εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν ποικίλας πρεσβείας τῶν ἐθνῶν τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἄρκτου καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπὼρ τοῦ Β΄. Τὸ νέον τοῦτο περσικὸν βασίλειον εἶχε περιέλθει, ὡς εἴδομεν, εἰς πολλὰς

πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐχθροπραξίας καὶ ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ πολεμίως πρὸς τοῦτο διακείμενον. Οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως, διότι οἱ ἡγεμόνες αὐτοῦ, οἱ καλούμενοι Σασσανίδαι, ἀποβαλόντες καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς, ἥτις ἐσῴζετο εἰσέτι εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν πάρθων βασιλέων, ἐπεχείρησαν ἤδη νὰ ἀνανεώσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὸν βίον καὶ τὸ θρήσκευμα τοῦ ἀρχαίου, τοῦ πρώτου περσικοῦ κράτους, συνεπαγόμενοι φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἀξίωσιν τοῦ ν' ἀνακτήσωσιν ἁπάσας τὰς χώρας τῆς δυτικῆς 'Ασίας ὅσαι πάλαι μὲν εἰς τοὺς Πέρσας ἐκείνους ὑπέκειντο ἤδη δὲ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν τῶν Ρωμαίων ἀρχήν. Καὶ ἂν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην προσθέσωμεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἀπέβη κυριωδέστατον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει καὶ ὅτι ἐντεῦθεν δεινὴ ἐπῆλθεν ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ζωροαστρικοῦ δόγματος εὐχερῶς θέλομεν ἐννοήσει πῶς αἱ τοῦ πολέμου ἀφορμαὶ κατήντησαν σχεδὸν ἀδιάλειπτοι. 'Αλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπεκράτει εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο βασιλέων, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα προστατεύσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τοὺς ἐν Περσίᾳ διατελοῦντας πολυαρίθμους χριστιανούς. 'Εν γένει τὸ κράτος εἶχεν ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν τὸ τί κατὰ τοῦτο διέπραξεν ἡ πολεμικὴ ἱκανότης καὶ ἡ σύνεσις τοῦ Κωνσταντίνου ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων ἀδιάκοποι βαρβάρων ἐπιδρομαὶ καὶ ἀναρχία καὶ πολυαρχία ἐφαίνοντο καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἀπειλοῦσαι τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολιτικοῦ σώματος νῦν δέ, διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐταπεινώθησαν μὲν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμιοι ἠνωρθώθη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ ἑνότης καὶ εἰρήνη.

'Αλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἠσχολεῖτο περὶ τὰ γενναῖα ταῦτα ἔργα ὁ κακὸς δαίμων, ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, παρεσκεύαζεν αὐτῷ νέας δυσχερείας. Τί ὑπέθαλπε τὴν ἀκοίμητον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ πονηρίαν καὶ ῥᾳδιουργίαν δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἆρά γε τὸ κατὰ 'Αθανασίου πάθος; ἆρά γε ἡ πρὸς τὸν Ἄρειον φιλία; ἆρά γε προσωπικὰ συμφέροντα; Ἴσως ὅλα ὁμοῦ ταῦτα δὲν ἄφηνον αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ. Ὅθεν εἶχεν ἀρχίσει πάλιν, οὐχὶ μὲν κατὰ μέτωπον πολεμῶν τὸν 'Αθανάσιον ἀλλὰ μυρίας εἰς αὐτὸν ὑποκινῶν δυσκολίας. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρχον, ἐκτὸς τῶν 'Αρειανῶν, καὶ ἄλλαι τινὲς μικροτέρου λόγου ἄξιαι αἱρέσεις, ἰδίως οἱ λεγόμενοι Μελετιανοί, τοὺς ὁποίους οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον μετεχειρίσθησαν νῦν ὡς ὄργανα ποικίλων κατὰ τοῦ 'Αθανασίου συκοφαντιῶν. Τῷόντι ἀπό τινος χρόνου παράδοξοι καὶ πολλάκις ὅλως ἀπίθανοι διεδίδοντο κατὰ τοῦ ἱεράρχου κατηγορίαι ἐπὶ καταπιέσει, ἐπὶ ἱεροσυλίᾳ, ἐπὶ δολοφονίᾳ. Οἱ συκοφάνται ἐτόλμησαν νὰ ὑποβάλωσι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον τὰς τοιαύτας αἰτιάσεις. Καὶ ἐπέδειξε μὲν ὁ 'Αθανάσιος ἐπανειλημμένως εἰς τὸν βασιλέα ὁπόσον αὗται ἦσαν ἀνυπόστατοι ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχισε, φαίνεται, νὰ πιστεύῃ μέχρι τινὸς τὰ θρυλούμενα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἱεράρχου ἐβεβαίουν ὅτι οὗτος συνέλεγε μεγάλους ἐν Αἰγύπτῳ θησαυροὺς καὶ ὅτι διὰ τῶν θησαυρῶν τούτων παρασκευάζει στάσιν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἴδομεν, εὐκόλως συνεκινεῖτο ἅμα ἤκουεν ἐπιβουλευομένην τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πολιτικὸς τῆς Αἰγύπτου ἔπαρχος Φιλάγριος ἔγραψε πιθανώτατα πολλάκις κατὰ τοῦ 'Αθανασίου δυσφορῶν διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν εὐλάβειαν ἣν ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς δὲν ἤκουσεν ἀδιαφόρως τὰ εἰς τὸν 'Αθανάσιον ἀποδιδόμενα βουλεύματα· καί, προτείναντος ἤδη τοῦ Εὐσεβίου νὰ συγκροτηθῇ εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης σύνοδος ὅλων τῶν ἀρχιερέων τῆς 'Ανατολῆς ἵνα διευκρινήσῃ τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν πρότασιν. Τότε οἱ φίλοι τοῦ Εὐσεβίου συνῆλθον ἅπαντες εἰς Καισάρειαν· ἀλλ' ὁ 'Αθανάσιος, προβλέ-

πων ὅτι καλεῖται ἵνα καταδικασθῇ, οὐχὶ ἵνα δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, δὲν παρέστη, καίτοι ρητῶς καὶ ἐπανειλημμένως διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παρακοὴ αὐτοῦ αὕτη ἐπιβούλως σχολιασθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ηὔξησε τὰς ὑπονοίας τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις δὲν κατέφυγεν ἔτι εἰς τὴν βίαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὁρίσας νέαν σύνοδον εἰς Τύρον, κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος συγκροτηθησομένην, παρήγγειλε τὸν Ἀθανάσιον νὰ προσέλθῃ, ἀπειλῶν τὰ ἔσχατα, ἐὰν καὶ αὖθις δὲν ὑπακούσῃ.

Ἡ ἐν Τύρῳ αὕτη σύνοδος συνεκροτήθη ἐν ἔτει 335. Ὁ βασιλεὺς δὲν προσῆλθεν αὐτοπροσώπως ἀλλ' ἔπεμψεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἕνα τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, τὸν κόμητα Διονύσιον, μετὰ πάσης πληρεξουσιότητος ἵνα προσαγάγῃ τοὺς κατηγορουμένους ἢ πέμψῃ αὐτοὺς εἰς ἐξορίαν, διδάσκων οὕτως ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον «ὅροις αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξενεχθεῖσιν ἀντιτείνειν». Αἱ διαταγαὶ αὗται ἅμα δὲ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν συνεκροτήθη ἡ σύνοδος οὐδεμίαν ἐπέτρεπον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς τύχης ἥτις περιέμενεν ἐν αὐτῇ τὸν Ἀθανάσιον· διότι δὲν ἐκλήθησαν ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς ἀλλ' ἐκεῖνοι μόνον ὅσους ἠθέλησαν οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, ἑξήκοντα περίπου τὸν ἀριθμόν, οἱ πλεῖστοι πρόθυμοι νὰ καταδικάσωσιν ἄκριτον τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν Ἀλεξανδρείας εἶχε λόγον ἰσχυρότατον νὰ μὴ προσέλθῃ εἰς τὴν πλημμελῆ ταύτην τοῦ δικαστηρίου συγκρότησιν, ὅπερ οὔτε οἰκουμενικὴ σύνοδος ἦτο οὔτε τοπική. Ἀλλ' αἱ διαταγαὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν ὁριστικαί· ἀνθιστάμενος εἰς αὐτὰς στασιάζει, τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ σκανδαλίσῃ τὰς συνειδήσεις πολλῶν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐλαβεστέρων αὐτοῦ φίλων. Πλὴν τούτου, εἷς τῶν ἱερέων αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἀπαχθῆ δέσμιος εἰς Τύρον, ὥστε ὁ Ἀθανάσιος συνήνεσε τελευταῖον νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἵνα προστατεύσῃ αὐτὸν καὶ συμμερισθῇ τὸν κίνδυνον αὐτοῦ.

Ἀλλὰ δὲν προσῆλθε μόνος. Ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου δὲν εἶχον προσκληθῆ εἰμὴ μόνον οἱ Μελετιανοί. Ἤδη δὲ εἰσήλασεν ὁ Ἀθανάσιος εἰς Τύρον συνεπαγόμενος πάντας τοὺς λοιποὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα περίπου, ἐν οἷς ἦσαν καί τινες γηραιοὶ ποιμενάρχαι φέροντες ἔτι τὰ στίγματα τῶν δεινῶν βασάνων τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ἐπὶ τοῦ τελευταίου μεγάλου κατὰ τῆς πίστεως διωγμοῦ. Ἡ ἄφιξις αὐτῶν κατετάραξε τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον. Καὶ δὲν ἐτόλμησαν μὲν νὰ ἀποποιηθῶσιν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παρακαθίσωσιν εἰς τὴν σύνοδον ἀλλ' ἐπενόησαν ἀμέσως ἕτερόν τι δι' οὗ ἤλπισαν νὰ πτοήσωσι τοὺς φίλους τοῦ Ἀθανασίου. Συμφωνήσαντες μετὰ τοῦ κόμητος Διονυσίου καὶ ὠφελούμενοι ἀπὸ τὴν μικρὰν πλειονοψηφίαν τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἧττον εἶχον ἐν τῇ συνόδῳ ἀπεφάσισαν ὅτι ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου θέλει παρασταθῆ ὄρθιος ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως, ὥς τις κατηγορούμενος ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπήγαγε δεινὴν ταραχὴν καὶ πολλοὺς μεταξὺ τῶν δύο μερίδων διαπληκτισμούς, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων διελύθη ἄπρακτος ἡ πρώτη συνεδρίασις.

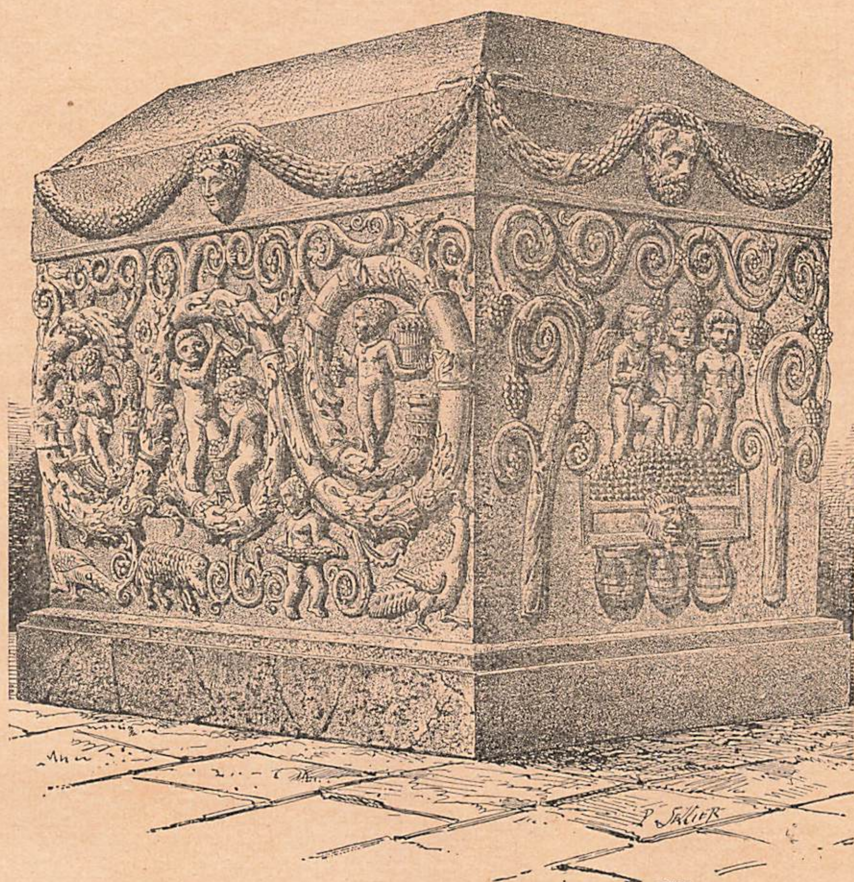
Τελευταῖον ὅμως ἤρχισεν ἡ δίκη. Ὁ Ἀθανάσιος παρέστη ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ ἀλλ' ἀφοῦ ἐπισήμως διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παρανόμου αὐτῶν συγκροτήσεως καὶ τῆς ὁμολογουμένης μεροληψίας. Ἔπειτα δὲ ἀνεσκεύασε μίαν πρὸς μίαν ἁπάσας τὰς πολυαρίθμους καὶ πολυειδεῖς συκοφαντίας ὅσαι κατ' αὐτοῦ ἐσκευωρήθησαν, διὰ τοσούτων ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων καὶ ἀποδείξεων ὥστε ἔφερεν εἰς ἀληθῆ ἀμηχανίαν τοὺς ἀντιπάλους. Τότε ἐσοφίσθησαν νὰ πέμψωσιν εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροπείαν ἵνα συμπληρώσῃ δῆθεν ἐπὶ τόπου τὴν ἀνάκρισιν καὶ ἐφρόντισαν, ἐννοεῖται, νὰ συγκροτήσωσι τὴν ἐπιτροπείαν ταύτην καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἐπισκόπων τῆς ἰδίας μερίδος καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐκ προοιμίων ὁ Ἀθανάσιος εἶχεν ὀνομαστὶ ἐξαιρέσει, ὡς ὑποδείξαντας κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον τὴν πρὸς τὸν Ἄρειον ὕπουλον

ὁμοφροσύνην. Ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου διεμαρτυρήθη καὶ πάλιν. Οἱ ἐμβριθέστεροι καὶ εὐλαβέστεροι τῶν ἐπισκόπων ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποτρέψωσι τὸ σκάνδαλον τοῦτο. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, ἔχοντες τὴν πλειονοψηφίαν, ἀπεφάσισαν οὐδὲν ἧττον νὰ προχωρήσωσι καὶ ἐξαπέστειλαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθεῖσαν ἐπιτροπείαν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος, βλέπων τοσοῦτον ἀσυστόλως περιυβριζομένην τήν τε ἀλήθειαν τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἱερωσύνης, ἐνόμισε περιττὸν νὰ περιμείνῃ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀνομήματος· καὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ἐπιτροπείας ἠκούσθη αἴφνης ἐν Τύρῳ ὅτι ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης.

Παρῆλθον ἔκτοτε ἑβδομάδες τινές. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπιστρέφων ἀπὸ μικρᾶς τινος περιοδείας, εἰσήρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε, καθ' ἣν στιγμὴν διέβαινε τὴν πύλην τῆς πρωτευούσης, εἶδεν ἄνθρωπον ὁρμήσαντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐπιθέσαντα τὴν χεῖρα ἐπὶ τὰς ἡνίας τοῦ ἵππου καὶ ζητοῦντα δικαιοσύνην. Ὁ βασιλεὺς ταραχθεὶς ὁπωσοῦν δὲν ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν Ἀθανάσιον· διότι ἦτο αὐτός, ὅστις ἀπεφάσισε, προσελθὼν κρυφίως εἰς τὴν βασιλεύουσαν, νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος κατὰ τῆς γινομένης εἰς αὐτὸν ἀδικίας. Ὁ Κωνσταντῖνος δυσηρεστήθη διὰ τὴν πολλὴν ταύτην τόλμην καὶ διῆλθε χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ· μόλις δὲ μετά τινας ἡμέρας, ἐνδίδων εἰς τὰς ἐπιμόνους αἰτήσεις τοῦ Ἀθανασίου καὶ τὰς προτροπὰς πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, συνήνεσε νὰ ἀκούσῃ τὸν ἱεράρχην. Ἦτο ὅμως κάκιστα κατ' αὐτοῦ διατεθειμένος. Τινὲς τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν εἶχον προξενήσει ἐντύπωσιν εἰς τὸν βασιλέα· ἰδίως ἡ περὶ μελετωμένης δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ στάσεως συκοφαντία, ἣν ἐνίσχυεν ἥ τε ἐπανειλημμένη τοῦ ἀνδρὸς παρακοὴ εἰς τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ ἡ τελευταία ἀπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀπόδρασις. Προσθετέον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πρὸ μικροῦ παραγγείλει εἰς τὴν σύνοδον ταύτην νὰ πορευθῇ ἐν σώματι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἵνα τελέσῃ μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ ἐγερθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος καὶ ὅτι πολλὴν προσεδόκα ἐκ τῆς τελετῆς ἐκείνης τὴν δόξαν· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ἠγανάκτησεν ἀκούων δυσφημουμένην τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον. Ὅθεν κατ' ἀρχὰς ἐδέχθη ψυχρότατα τὸν Ἀθανάσιον, διέκοψεν αὐτὸν πολλάκις καὶ ἠπείλησε νὰ ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς αὐλῆς. Ἀλλ' ἂν ὁ Κωνσταντῖνος εὐχερῶς ἠπατᾶτο ἅμα ὑπώπτευε τὴν ἐλαχίστην κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλὴν εὐχερῶς ὅμως μετεπείθετο ὁσάκις ἐπεκαλεῖτό τις τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ συνείδησιν· καὶ ἀνακράξαντος ἐπὶ τέλους τοῦ Ἀθανασίου· «δικάσει Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ!» ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δὲν δύναται νὰ μὴ πράξῃ τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Καὶ ἀπέστειλε λοιπὸν πρὸς τὴν σύνοδον ἐπιστολήν, δι' ἧς μήτε κατακρίνων μήτε δικαιῶν τινα παρεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν ἵνα ἐξηγήσωσι τὸ αἴτιον τῆς διαφορᾶς.

Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἰς Τύρον τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει πολύ. Ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀθανασίου, οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐνόμισαν ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπείας καὶ ὅτι δικαιοῦνται νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν ἐρήμην· ἅμα δὲ ἐκδόντες τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐπορεύθησαν ἐν μεγάλῃ πομπῇ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Κωνσταντίνου, εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἐπετέλεσαν ἐκεῖ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαμπρῶν τούτων ἑορτῶν ἐπανῆλθεν ἡ σταλεῖσα προηγουμένως εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροπεία. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη ἔπραξε, κατὰ τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν, ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα εὕρῃ ἔνοχον ἐξ ἅπαντος τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ βασιλικὸς ἔπαρχος, ὅστις ἐμίσει τὸν ἱεράρχην ὡς ἐπισκιάζοντα τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀρχήν, ἔδωκε πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους. Ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι μάρτυρες ἐξηρέθησαν, ἀντ' αὐτῶν δ' ἐγένοντο δεκτοὶ Ἑβραῖοι καὶ εἰδωλο-

λάτραι· ἀλλ' ἵνα ὑποχρεώσωσι καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς μάρτυρας νὰ καταμηνύσωσι τὸν Ἀθανάσιον ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῶσιν ἀπειλὰς καὶ ὑποσχέσεις. Τὸ δὲ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνακρίσεως ἐξαχθὲν κατηγορητήριον ἀπέβη ἐπὶ τέλους τοσοῦτον ἀντιφατικὸν καὶ ἄμορφον ὥστε ὁ γραμματεὺς παρηγγέλθη νὰ μὴ κοινοποιήσῃ αὐτὸ εἰς κανένα. Ἀλλ' οἱ φίλοι τοῦ Ἀθανασίου κατώρθωσαν νὰ λάβωσι γνῶσιν αὐτοῦ, τρεῖς δὲ αὐτῶν διαμαρτυρήσεις,

Ἡ σαρκοφάγος τῆς Ἑλένης (Μουσεῖον Βατικανοῦ)

διασωθεῖσαι εἰς ἡμᾶς ἐν ταῖς ἀπολογίαις τοῦ Ἀθανασίου καὶ διευθυνθεῖσαι ἡ μὲν εἰς τὰ τέλη τῆς ἐπιτροπείας, ἡ δὲ εἰς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον, ἡ δὲ εἰς τὸν βασιλικὸν τῆς Αἰγύπτου ἔπαρχον, ἐβεβαίωσαν ἁπάσας τὰς ἀλλοκότους ἐκείνας ἀνομίας. Ἡ σύνοδος ὅμως δὲν ἐπτοήθη ἐκ τούτων. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη καταδικασθῆ, ὡς προείπομεν, ὁ Ἀθανάσιος ἐρήμην ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπιτροπείας ἐνομίσθη καλὸν νὰ ἐπικυρωθῇ ἡ ἀπόφασις καὶ νὰ καταστῇ ἔτι αὐστηροτέρα. Ὅθεν ἡ σύνοδος παραδεξαμένη ὡς ἀναμφισβήτητα πάντα τὰ ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀναφερόμενα καθήρεσε τὸν Ἀθανάσιον καὶ ἀπεφήνατο χηρεύοντα τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον. Ἀμέσως δ' ἔπειτα ἐψήφισε τὴν παραδοχὴν τοῦ Ἀρείου εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τούτῳ οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐξήτασαν τὴν γνωστὴν ἐκείνην ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐβεβαίωσαν ὅτι εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνος πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντα δόγματα καὶ προσεκά-

λεσαν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς ν' ἀποδεχθῶσι καὶ ἀσπασθῶσι τοὺς αἱρετικοὺς τούτους ὡς ἀδελφούς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἔφθασεν ἀπροσδοκήτως εἰς τὴν σύνοδον ἡ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσει τοῦ 'Αθανασίου, προσεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ, ἵνα συζητήσωσιν ἐκ νέου τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποίαν οὗτοι ὑπελάμβανον ὡς τελεσιδίκως ἀποφασισθεῖσαν. 'Εννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον· ὅθεν ἔκριναν διὰ τολμηροῦ μηχανήματος ν' ἀποφύγωσι τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἤδη γενομένων. Καὶ λοιπὸν παραβαίνοντες τὴν ρητὴν τοῦ αὐτοκράτορος διαταγήν, ἥτις ἐπανειλημμένως ἔλεγεν ὅτι ὀφείλουσιν ἅπαντες νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐκήρυξαν τὴν σύνοδον διαλελυμένην, προσεκάλεσαν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκόπων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ ἔπεμψαν παρὰ τῷ βασιλεῖ ἁπλῆν ἐπιτροπείαν συγκειμένην ἐκ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ 'Αθανασίου ἐχθρῶν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν ἀλλὰ συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ κατηγορήσωσι τὸν 'Αθανάσιον ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ καταχρήσεσι, νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ὡς ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἰδίως ὡς ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν ἐξ 'Αλεξανδρείας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν τοῦ σίτου, δι' οὗ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐτρέφετο τὸ ἀργὸν τῆς νέας πρωτευούσης πλῆθος. Τὸ ἐπινόημα ἦτο ἐπιτηδειότατον· διότι ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐταράσσετο ὁσάκις ἐβράδυνεν ἡ ἄφιξις τῶν τροφῶν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγίνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιρρεπέστερος εἰς τὸ νὰ πιστεύῃ εὐκόλως πᾶσαν κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλήν. Καὶ τῷόντι ὠργίσθη παραδόξως ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ μὴ θελήσας νὰ ἀκούσῃ τὴν νέαν τοῦ 'Αθανασίου ἀπολογίαν ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς Αὐγοῦσταν Τρηβιρῶν, πόλιν τῆς Γαλλίας· ἀλλὰ τοῦτο προσωρινῶς, διότι συνελθὼν μετ' ὀλίγον καὶ ἀναλαβὼν τὴν σύνεσιν αὐτοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ σχίσμα κλείων τὴν θύραν εἰς πᾶσαν ἐλπίδα εἰρηνεύσεως καὶ δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀποφασισθέντα, ἀποφαινόμενος χηρεύοντα τὸν θρόνον τῆς 'Αλεξανδρείας.

῾Ο 'Αθανάσιος ἀπῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τοῦ 336 εἰς Αὐγοῦσταν Τρηβιρῶν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ εὐλάβεια ἣν ἁπανταχοῦ ἐνέπνεεν ὁ ἀκλόνητος ἐκεῖνος τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος ὥστε ἡ ἀποδημία αὐτοῦ αὕτη ὡμοίαζε θρίαμβον μᾶλλον ἢ ἐξορίαν. ῾Ο ἐπίσκοπος Τρηβιρῶν ἐδέχθη αὐτὸν ὡς φίλον καὶ ξένον, οὐχὶ ὡς κατάδικον· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πρεσβύτερος τοῦ αὐτοκράτορος υἱός, ὁ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐκυβέρνα τὴν Γαλατίαν καὶ ἥδρευεν εἰς τὴν τῶν Τρηβιρῶν πόλιν, ἐπεσκέφθη εὐσεβάστως τὸν ἐξόριστον. 'Ενῷ δὲ ὁ καταδικασθεὶς 'Αθανάσιος τοιαύτης ἐτύγχανε δεξιώσεως ἐν τῇ Δύσει, ὁ κατισχύσας ἐν τῇ 'Ανατολῇ ῎Αρειος ἠθέλησε τελευταῖον, ὑπὸ τῶν φίλων δορυφορούμενος, νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ πόλιν. 'Αλλὰ καίτοι ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν διμοσίαν δύναμιν καί τινας ἐκ τοῦ ὄχλου ὀπαδοὺς τοσοῦτον ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὥστε ἡ παρουσία αὐτοῦ προεκάλει ἐν 'Αλεξανδρείᾳ καθ' ἑκάστην ταραχὰς καὶ ρήξεις. Τοῦτο δὲ βλέποντες οἱ φίλοι τοῦ τε 'Αρείου καὶ τοῦ Εὐσεβίου καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ αὐτοκράτωρ μαθὼν τὰ γινόμενα ἀγανακτήσῃ ἐπὶ τέλους κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ δύο περίπου ἔτη τοσαύτας παρήγαγον αὐτῷ δυσχερείας, ἀπεφάσισαν νὰ σωθῶσι διὰ τελευταίου τινὸς τολμήματος. ῞Οθεν ἐπὶ τῇ προφάσει ἔριδός τινος προελθούσης αὖθις εἰς μέσον περὶ τῆς ῾Αγίας Τριάδος, μεταξὺ τοῦ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου 'Αγκύρας καί τινος 'Αρειανοῦ, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περὶ αὐτὴν διατρίβοντες ἐπίσκοποι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ συνέλθωσιν εἰς σύνοδον ἵνα κρίνωσι τὴν

ὑπόθεσιν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀγκύρας ἦτο φίλος τοῦ Ἀθανασίου κατεδίκασαν αὐτὸν ἐκ τοῦ προχείρου. Ἔπειτα δέ, ἐλθόντες εἰς τὸ κύριον ζήτημα, ἀπεφάσισαν νὰ φέρωσι τὸν Ἄρειον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν ἐπισήμως εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ ἐλπίδι ὅτι ὁ βασιλεὺς θέλει οὕτως ἀναγκασθῇ νὰ προστατεύσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν Ἄρειον. Ἀφ' ἑτέρου ὁ βασιλεὺς συνήνεσεν εἰς τοῦτο ἵνα ἀπομακρύνῃ τὸν Ἄρειον ἐξ Ἀλεξανδρείας, ὅπου ἡ διατριβὴ αὐτοῦ κατήντησεν, ὡς εἴδομεν, πρόξενος ἀδιαλείπτων σκανδάλων. Ὁ Ἄρειος λοιπὸν ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως νὰ κοινωνήσῃ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἐχρειάζετο ἰδίως ἡ συναίνεσις τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος οὗτος ὀνόματι Ἀλέξανδρος, καίτοι γέρων καὶ πρᾶος καὶ μὴ διαπρέπων ἐπὶ ἱκανότητι ἀλλ' ὅμως πιστὸς διατελῶν εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, ἀπεκρίθη ὅτι ὁ Ἄρειος ἀπεκλείσθη τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς ὀλίγους τινὰς νὰ ἀνατρέψωσι τὰ παρὰ πάντων θεσπισθέντα. Παρακλήσεις καὶ ἀπειλαὶ ἀπέβησαν μάταιαι. Ὁ ἀγαθὸς Ἀλέξανδρος ἐπέμενεν εἰς τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ καὶ εἶχεν, ὡς φαίνεται, συμφώνους τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐδέησεν ἄρα νὰ ἀναφερθῇ τὸ πρᾶγμα πάλιν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις περιῆλθεν εἰς ἀμηχανίαν θλιβεράν. Ὁ Κωνσταντῖνος, καίτοι παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Εὐσέβιον, οὐδέποτε ὅμως συνεμερίσθη, ὡς εἴδομεν, ὅλα αὐτῶν τὰ πάθη. Ἡ ἀντίστασις ἀνδρὸς πρᾴου καὶ εἰς τὴν πολιτείαν εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένου ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς νέαν ἀπορίαν καὶ μὴ ἠξεύρων πῶς ν' ἀπαλλαγῇ τῆς δυσχερείας ταύτης ἐκάλεσε πάλιν τὸν Ἄρειον ἐνώπιον αὐτοῦ. Προσελθόντος δ' ἐκείνου· «ἠμπορῶ, τῷ εἶπε, νὰ βάλω βάσιν εἰς τὸν λόγον σου; πρεσβεύεις τῷ ὄντι ἀληθῶς τὸ δόγμα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως;» καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἄρειος ἐπανέλαβε τὴν γνωστὴν ὁμολογίαν, ἣν ἐξ ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς εἶχε θεωρήσει ὡς ἀποχρῶσαν, «μήπως πρεσβεύεις, ἐπανέλαβε, καμμίαν ἄλλην πλάνην; μήπως διατηρεῖς καμμίαν τῶν αἱρετικῶν δοξασιῶν ὅσας ἐξέφερες ἄλλοτε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ; ὀμνύεις ἐνώπιον Θεοῦ ὅτι ἀπέπτυσας πᾶσαν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν βλασφημίαν;» Ὁ Ἄρειος ὤμοσεν ἀδιστάκτως. «Ὕπαγε λοιπόν, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεύς· καὶ εἰ μὲν ἡ πίστις σου ἔχει καλῶς, καλὸς ἔστω καὶ ὁ ὅρκος ὃν ὤμοσας· εἰ δὲ ἡ πίστις σου ἀσεβής ἐστιν, ὁ Θεὸς τιμωρήσει τὸν ἐπίορκον».

Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, νομίσας ὅτι ἠσφάλισε τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ἐκάλεσε τὸν Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δώσῃ ἀπροφασίστως τὴν ἐπαύριον, ἥτις ἦτο ἡμέρα Κυριακή, τὴν θείαν μετάληψιν εἰς τὸν Ἄρειον. Ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν οὐδὲ νὰ ἀπαντήσῃ ἐπετράπη, ἀπῆλθε τεταραγμένος εἰς τὴν πλησιεστέραν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖ δακρυρροῶν ἐπεκαλέσατο τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, κατὰ τὴν δεινὴν ταύτην περίστασιν. Ὀλίγας δὲ στιγμὰς μετέπειτα ἐξήρχετο τῶν βασιλείων ὁ Ἄρειος θριαμβεύων καὶ ὑπὸ πολλῶν παραπεμπόμενος φίλων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐλάλει περιχαρὴς γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ. Ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο οὕτω τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως κατελήφθη αἴφνης ὑπὸ ἀνάγκης κατεπειγούσης, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἀπεχώρησεν εἰς ἐπιτήδειόν τινα τόπον. Παρατεινομένης δὲ τῆς αὐτόθι διατριβῆς, ὁ ὑπηρέτης αὐτοῦ ἀνησυχήσας ἤνοιξε τὴν θύραν καί, ὢ τοῦ θαύματος! εὗρε τὸν αἱρεσιάρχην χαμαὶ κατακείμενον καὶ διὰ μέσου τοῦ σώματος διαρραγέντα. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία, διαδοθεῖσα ἐν ἀκαρεῖ καθ' ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καταπληκτικήν. Οἱ πλεῖστοι ἐθεώρησαν τὸν ἀπαίσιον τοῦτον θάνατον ὡς θείας δίκης σημεῖον· οἱ μετριώτεροι ἀπέδιδον αὐτὸν εἰς τὴν αἰφνιδίαν ἔκρηξιν ὑπερβολικῆς χαρᾶς καὶ ὑπεροψίας ἐπὶ μακρὸν κατασταλείσης. Ὀλίγοι δέ τινες ὑπεψιθύριζον ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐγένετο θῦμα δολοφονίας ἢ μαγείας. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐταράχθη ὁ Κωνσταντῖνος. Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ κατάστασις ἀπέβη ἔκτοτε ἀληθῶς ἀξιοθρή-

νητος. Εἶχεν ἐλπίσει νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἀφορμὴν θρησκευτικῆς ἔριδος καὶ ἤδη ἔβλεπε τὴν θρησκευτικὴν ἔριν εἴπερ ποτὲ παροξυνθεῖσαν. Εἶχεν ἀγωνισθῆ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἤδη κατήντησε νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς κυριωτέρους τῆς ὀρθοδοξίας προμάχους. Εἶχε πράξει τοσαύτας ὑπὲρ τοῦ Ἀρείου θυσίας· καὶ ἤδη ὁ Ἄρειος ἐφαίνετο ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς καταδικαζόμενος. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ὀπισθοδρομήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον· διότι οὕτω πράττων ἤθελε περιέλθει εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου, οἵτινες παρίσταντο ὡς πιστότατοι αὐτοῦ φίλοι. Ἀηδία καὶ θλῖψις ἐπλήρωσαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶχε καὶ ἄλλας πολλὰς ὀδυνηρὰς μερίμνας.

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τρεῖς υἱούς. Οἱ υἱοὶ οὗτοι διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἔμελλον προδήλως, ἅμα ἤθελεν ἐκλείψει ἐκ μέσου ἡ στιβαρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν χείρ, νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· οὐδεὶς δ' ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα ἵνα συντηρήσῃ τὴν ἑνότητα τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ὑπῆρχον καὶ δύο τοῦ βασιλέως ἀνεψιοί, Δαλμάτιος καὶ Ἀννιβαλιανός, υἱοὶ Ἀννιβαλιανοῦ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, οἵτινες διαπρέψαντες ἤδη ἐν πολέμοις καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν υἱῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τιμώμενοι δυσκόλως ἤθελον ὑποκύψει εἰς τοὺς νομίμους ἀλλ' ἀσθενεῖς τῆς ἀρχῆς διαδόχους. Ὁ βασιλεὺς ἔβλεπε ταῦτα πάντα καὶ ἐτήκετο προαισθανόμενος τὰς ἐπερχομένας συμφοράς, καὶ ἐπὶ τέλους, μὴ εἰδὼς πῶς ἄλλως νὰ προλάβῃ τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα ἀπεφάσισε τῷ 336 νὰ διανείμῃ ἐκ προοιμίου τὸ κράτος μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ. Ὅθεν εἰς μὲν τὸν πρεσβύτερον υἱόν, τὸν Κωνσταντῖνον, ἔδωκεν ὅλας τὰς ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων ἐπαρχίας, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Βρεταννίαν· εἰς δὲ τὸν νεώτερον, τὸν Κώνσταντα, ἐπέτρεψε τὰ ἐν μέσῳ τοῦ κράτους κείμενα, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Ἀφρικήν· εἰς δὲ τὸν δευτερότοκον, τὸν Κωνστάντιον, τὸν ὁποῖον ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς ἠγάπα, κατέλιπε τὴν Ἀνατολήν, ἤτοι τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τελευταῖον παρέσχε τμήματά τινα καὶ εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ, καταστήσας τὸν μὲν Δαλμάτιον ἡγεμόνα τῆς Θρᾴκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀχαΐας, τὸν δὲ Ἀννιβαλιανὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου (1).

Τοιουτοτρόπως δὲ καταστρέψας ἰδίᾳ χειρὶ τὴν ἑνότητα τοῦ κράτους, ὑπὲρ ἧς οὐκ ὀλίγον ἠγωνίσθη, καθὼς πρὸ μικροῦ εἶχε καταλύσει τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, ἣν τοσοῦτο δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐπόθησε, παρεσκευάσθη ἤδη πρὸς θάνατον· διότι, καίτοι ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιέστατος, δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν προσεχῆ τελευτήν. Κατεσκεύασε λοιπὸν τὸν ἴδιον τάφον ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐν τῷ μέσῳ δώδεκα θηκῶν τεθεισῶν αὐτόθι εἰς μνήμην τῶν δώδεκα τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Τελεσθέντων δέ, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 336, τῶν ἐγκαινίων τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τοῦ μνημείου τούτου, πολλοὶ ἐξεφωνήθησαν λόγοι πανηγυρικοί, οἵτινες κακῶς, φαίνεται, ἤχησαν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Κωνσταντίνου. Τοὐλάχιστον ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος βεβαιοῖ ὅτι, ἐπειδὴ εἷς τῶν λειτουργῶν ἐκείνων ἐτόλμησεν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ νὰ ἀποφανθῇ αὐτὸν μακάριον, «ὅτι δὴ κἂν τῷ παρόντι βίῳ τῆς κατὰ πάντων

(1) Περιλαμβανομένης ἐν τούτῳ καὶ τῆς μεγάλης Καππαδοκίας, ἧς ἡ πρωτεύουσα Καισάρεια ἦτο καὶ πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ Ἀννιβαλιανοῦ κόπτουσα καὶ νομίσματα ἐπὶ τῷ τούτου ὀνόματι.

αὐτοκρατορικῆς βασιλείας ἠξιωμένος εἴη κἂν τῷ μέλλοντι συμβασιλεύειν μέλλοι τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ», ὁ βασιλεὺς ἠγανάκτησε καὶ διακόψας τὸν ῥήτορα, παρήνεσε νὰ μὴ τολμᾷ τοιαῦτα φθέγγεσθαι, μᾶλλον δὲ δι' εὐχῆς αἰτεῖσθαι αὐτῷ, κἂν τῷ παρόντι κἂν τῷ μέλλοντι τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἄξιον φανῆναι».

Περὶ τὰς μελαγχολικὰς ταύτας ἀσχολίας διῆλθεν ἅπαν τὸ ἔτος 336, ὅτε, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀκολούθου ἔτους, αἰφνίδιός τις ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς Μεσοποταμίαν ἐξήγειρεν ἐπὶ μακρὸν τὴν καταβεβλημένην τοῦ Κωνσταντίνου ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ληθάργου εἰς ὃν κατέκειτο. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἑτοιμάσῃ στρατὸν μέγαν, οἱ δὲ Πέρσαι, οἵτινες ἤλπιζον νὰ εὕρωσιν αὐτὸν ἀπαράσκευον καὶ ἔμαθον ἀπ' ἐναντίας ὅτι μετ' ὀλίγον ἐπέρχεται ἐπ' αὐτούς, μετανοήσαντες ἔπεμψαν πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἀληθῶς εἰπεῖν δὲν ἠγάπα πλέον τὸν πόλεμον, ὑπεδέχθη τοὺς πρέσβεις τούτους εὐμενῶς καὶ διετέλει πρὸς αὐτοὺς πραγματευόμενος, ὅτε, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 337, ᾐσθάνθη μικράν τινα ἐνόχλησιν. Οἱ ἰατροὶ συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλενοπόλεως, ἤτοι τοῦ ἀρχαίου Δρεπάνου, εἰς ὃ εἶχε δώσει τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα. Ἀλλά, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ νόσημα εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰ λουτρὰ αὐτῆς. Ὅθεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βλέπων προσεγγίζοντα τὸν θάνατον προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσκυνήσας ἐξωμολογήθη γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ· μεθ' ὃ ἐζήτησε νὰ ἀξιωθῇ ὅλων τῶν εὐχῶν ὅσαι ἀπητοῦντο ἵνα μυηθῇ εἰς τὰ ἅγια μυστήρια. Διότι, κατὰ τὴν τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου μαρτυρίαν, οὐδεμία ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, καίτοι τοσοῦτον συντελέσας εἰς τὸν θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καίτοι ἀναμιχθεὶς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, καίτοι μετασχὼν τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῆς συζητήσεων, δὲν εἶχε μέχρι τῶν τελευταίων τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμερῶν οὔτε βαπτισθῇ οὔτε μεταξὺ τῶν κατηχουμένων καταταχθῇ. Μὴ φανῇ δὲ τὸ πρᾶγμα παράδοξον· τὸ τοιοῦτο συνέβαινε πολλάκις κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς τῆς ἐκκλησίας χρόνους, καθ' οὓς πολλὴ ἔτι ἐπεκράτει ἀνωμαλία περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν κατηχουμένων. Ἡ ἐκκλησία κατεδίκαζε μὲν τὴν βραδεῖαν ἐκείνην καὶ ἐν ὥρᾳ θανάτου οὕτως εἰπεῖν γινομένην τελετὴν τοῦ βαπτίσματος ἀλλὰ αἰσθανομένη τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ τὰς δυσχερείας ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο ἠνείχετο τὴν τοιαύτην ἀναβολήν, καὶ φυσικώτατον μάλιστα ἦτο νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτὴν εἰς τὸν παντοδύναμον ἡγεμόνα, πρὸς ὃν τοσαύτας ὤφειλε χάριτας. Ὁπωσδήποτε ὁ Κωνσταντῖνος, προαισθανόμενος ἤδη ἑαυτὸν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ δεχθῇ τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ μετακομισθεὶς ἐξ Ἑλενοπόλεως, ὅπου δὲν εἶχε κατάλυμα ἐπιτήδειον, εἰς τὰ περὶ Νικομήδειαν ἀνάκτορα, συνεκάλεσεν ἐκεῖ ἀμέσως τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτοὺς τάδε· «Οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ πάλαι μοι διψῶντι καὶ εὐχομένῳ τῆς ἐν Θεῷ τυχεῖν σωτηρίας, καιρὸς ἐλπιζόμενος· ὥρα καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι τῆς ἀθανατοποιοῦ σφραγῖδος, ὥρα τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος μετασχεῖν· ἐπὶ ῥείθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνενόουν ποτὲ ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται· Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέραν εἰδὼς ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡμᾶς ἀξιοῖ. Μὴ δὴ οὖν ἀμφιβολία τις γιγνέσθω. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐνταυθοῖ βιοῦν ὁ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος ἐθέλοι, καὶ οὕτως ἐμὲ συναγελάζεσθαι λοιπὸν τῷ τοῦ Θεοῦ λαῷ καὶ ταῖς εὐχαῖς ὁμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκκλησιάζοντα κοινωνεῖν ἅπαξ ὥρισται, θεσμοὺς ἤδη βίου Θεῷ πρέποντας ἐμαυτῷ διατετάξομαι».

Τότε ἐτελέσθησαν πάντα τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα· μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναλάβῃ τὴν πορφύραν ἀλλὰ διέμενε περιβεβλημένος τὸν λευκότατον τοῦ κατηχουμένου ἱματισμόν· καί, ἐν τῇ πλησμονῇ τῆς εὐχαριστήσεως αὐτοῦ,

ἠκούσθη λέγων· «νῦν ἀληθεῖ λόγῳ μακάριον οἶδ' ἐμαυτόν, νῦν τῆς ἀθανάτου ζωῆς πεφάνθαι ἄξιον, νῦν τοῦ θείου μετειληφέναι φωτὸς πεπίστευκα». Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὰ ἔσχατα ταῦτα τῆς ζωῆς παρημέλησε τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ οἱ υἱοί του ἦσαν ἀπόντες, προσεκάλεσε τοὺς κυριωτάτους τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτῶν νὰ ὁμόσωσιν ὅτι οὐδὲν θέλουσι πράξει κατά τε τῶν τέκνων καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπικυρώσας δὲ πάλιν τὰ περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους προαποφασισθέντα ἀπέθανε τῇ 21 Μαΐου τοῦ 337, ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτῇ. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, περιβληθεὶς δι' ἁλουργίδος καὶ κοσμηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαδήματος καὶ ἐν χρυσῇ κατατεθεὶς λάρνακι μετεκομίσθη ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐξετέθη εἰς κοινὴν θέαν, ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν βασιλείων, ἐπὶ ἰκριώματος ὑψηλοῦ, τὸ ὁποῖον περιεστοίχιζον ἀπειράριθμα φῶτα, ἐπὶ σκευῶν χρυσῶν καίοντα. Ἅπαντες οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες προσῆλθον προσκυνοῦντες καὶ γονυκλινεῖς ἀσπαζόμενοι τὸν νεκρόν, ἅπαντες δὲ οἱ ὑπηρέται πλησιάζοντες ἐζήτουν τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ὡς ἂν ἔζη ἔτι. Καὶ τὸ τυπικὸν τοῦτο ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωνσταντίου, ὃν περιέμενον ἵνα τελεσθῇ ἡ κηδεία.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔζησεν ἔτη 63, 2 μῆνας καὶ 20 ἡμέρας, κυριαρχήσας ἔτη 30, 9 μῆνας καὶ 27 ἡμέρας. Ἐν τῷ διαστήματι τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ πνεῦμα. Τὸ κράτος, ἀπαλλαγὲν τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν πολεμίων καὶ τῶν πολλῶν ἐμφυλίων στάσεων, ὑπὸ τῶν ὁποίων πρότερον σχεδὸν ἀδιαλείπτως κατετρύχετο, ἀπήλαυσεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ στιβαροῦ ἐκείνου βραχίονος τὰ ἀγαθὰ εἰρήνης διαρκοῦς. Τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, λυτρωθὲν τῶν ὀλεθρίων διωγμῶν ὑφ' ὧν πρὸ τοσούτου χρόνου ἐβασανίζετο, ἐξησφαλίσθη, ἐρρυθμίσθη, ἐπροστατεύθη, χωρὶς νὰ καταδιωχθῶσι παντάπασιν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος· ἡ δὲ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθη εἰς πολλὰ κατὰ τὸ σωτήριον τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου πνεῦμα. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἀνήρ, ὅστις, ἂν δὲν διέπραξε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολήν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, τοὐλάχιστον συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην, δι' ἧς ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεμορφώθη ἡ κατάστασις ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου; Καὶ ὅμως εὑρέθησαν ἱστορικοὶ πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ οἵτινες οὐ μόνον ἀπηξίωσαν νὰ ἀπονείμωσιν αὐτῷ τὴν δικαίαν ἐκείνην ἐπωνυμίαν ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐμυκτήρισαν, ἐχλεύασαν, περιεφρόνησαν καὶ ὡς κακοῦργον ἐχαρακτήρισαν τὸν ἄνδρα.

Δὲν πρόκειται νὰ ὑμνήσωμεν αὐτόν, πιστεύοντες εἰς τὰ ὑπερβολικὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐγκώμια. Δὲν ἠρνήθημεν οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔπταισε πολλάκις καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνήρ. Ὡς ἄνθρωπος εἶναι ἀσύγγνωστος δι' ὃν εἰς πολλοὺς τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν ἐπήνεγκε θάνατον. Ἀλλά, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, εἰς τὰς ἀνοσίους ταύτας πράξεις παρεσύρθη ὁ Κωνσταντῖνος οὐχὶ ὑπὸ ἀγριότητος ψυχῆς· παρεσύρθη ὑπὸ κακῶς νενοημένης πολιτικῆς ἀνάγκης καὶ ὑπὸ ὀλεθρίων ἕξεων καὶ παραδόσεων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη. Τὰ μέγιστα τῶν πολιτικῶν σφαλμάτων πρὸ μικροῦ ἔτι ἐξεθέσαμεν καὶ ἐξετιμήσαμεν, διότι περὶ τὰ τέλη μάλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ διεπράχθησαν. Τὰ σφάλματα ταῦτα εἶναι ὡσαύτως ἀναμφισβήτητα· ἐξηγοῦνται ὅμως μέχρι τινός, ἂν δὲν δικαιολογοῦνται, ἡ μὲν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον πάλη διὰ τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τὸν Ἄρειον, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν διανομὴ τοῦ κράτους διὰ τὴν ἐλπίδα ἣν ἔτρεφε νὰ προλάβῃ τὴν βιαίαν αὐτῶν σύγκρουσιν. Ἀλλά, καὶ τούτων πάντων ὁμολογηθέντων, ἐρωτῶμεν μετὰ θάρρους· ὁπόσοι τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἐπιδα-

ψιλεύεται τὸ ὄνομα μέγας δὲν περιέπεσον εἰς ὅμοια ἢ παραπλήσια ἁμαρτήματα, μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων μετεῖχον ἔτι ὀχλικῆς βαρβαρότητος, μόλις ἀπὸ τῶν ἠθῶν αὐτῶν, εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκλιπούσης; ἢ τίς δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι συνέπραξεν εἰς μείζονα ἢ μᾶλλον εὐεργέτιδα τοῦ κόσμου μεταβολήν; ἢ τίς ὅτι εὑρεθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτῳ φοβερῶν διὰ τὴν δυσχέρειαν αὐτῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν περιπλοκῶν διεξήγαγεν αὐτὰς μετὰ πλείονος συνέσεως καὶ μετριοπαθείας; ἢ τίς ὅτι κυβερνῶν κράτος ἀχανές, κλυδωνιζόμενον ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ διενέξεων ἀρχαίας καὶ νέας πίστεως, ἔδειξε πλείονα ἀνεξιθρησκίαν, ἐπιείκειαν, σωφροσύνην;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πάθη θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ ἔφθειραν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον φθείρουσι τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου κρίσιν τῆς ἱστορίας καὶ ἐδηλητηρίασαν τὴν περὶ αὐτοῦ κοινὴν πεποίθησιν. Πρῶτοι ἐμίσησαν αὐτόν, ὡς πρόμαχον τοῦ νέου θρησκεύματος, οἱ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος ὀπαδοί, οἵτινες τούτου ἕνεκεν ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινοτέρας τῶν ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν. Προεξάρχει δὲ τῆς σχολῆς ταύτης τῶν ἱστορικῶν ὁ Ζώσιμος, ὅστις γράψας ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι «ἱστορίας νέα βιβλία ἕξ» λέγει ὅτι τὸ πατεῖν τοὺς ὅρκους ἦτο σύνηθες αὐτῷ· λέγει τὴν κακοήθειαν κατὰ φύσιν ἐνοῦσαν αὐτῷ· λέγει αὐτὸν μεστὸν πάσης ἀλαζονείας· λέγει, ὅτι ἐγκατέλιπε τὸ πάτριον δόγμα καὶ ἠσπάσθη τὴν ἀσέβειαν, δηλαδὴ τὸν χριστιανισμόν, διότι Αἰγύπτιός τις διεβεβαίωσεν αὐτὸν «πάσης ἁμαρτάδος ἀναιρετικὴν εἶναι τὴν τῶν χριστιανῶν δόξαν, καὶ τοῦτο ἔχειν ἐπάγγελμα, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς μεταλαμβάνοντας αὐτῆς πάσης ἁμαρτίας ἔξω παραχρῆμα καθίστασθαι»· λέγει αὐτὸν ἱερόσυλον· λέγει περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἀπόλεμον γενόμενον καὶ τρυφῇ τὸν βίον ἐκδόντα, καὶ τί δὲν λέγει, ἅτινα πλεῖστοι ἄλλοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς φερόμενοι ἀντιπαθείας ἐσχολίασαν καὶ συνεπλήρωσαν; Ἦλθεν ἔπειτα ἡ φιλοσοφία, ἡ καλουμένη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἧς οἱ μύσται, ἀποστρεφόμενοι πᾶν θρήσκευμα καὶ ἰδίως τὸ πάντων κράτιστον, τὸ χριστιανικόν, φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπέπεσον ραγδαῖοι κατὰ τοῦ ἀνδρὸς τοῦ πολυειδῶς ἀσφαλίσαντος καὶ κρατύναντος τὸ θρήσκευμα τοῦτο. Τούτων προεξάρχουσιν ὁ γάλλος Βολταῖρος καὶ ὁ ἄγγλος Γίββων, οἵτινες ἀμφότεροι, ἐπαγγελλόμενοι ὅτι θέλουσι φέρει κρίσιν ἀπαθῆ καὶ ἀμερόληπτον, ἀποσιωπῶσι, μάλιστα ὁ πρῶτος, ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, ἰδίως ἀφ' ἧς ἀναφαίνεται παραδεξάμενος τὸ νέον θρήσκευμα, ἐξογκοῦσι καὶ παραμορφοῦσι τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, μυκτηρίζουσι τὰς πεποιθήσεις καὶ χλευάζουσιν ἅπαν τὸ θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ πολίτευμα. Οὐκ ὀλίγον δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν διαστροφὴν τῶν πνευμάτων καὶ ἡ παπικὴ ἀρχή. Κατ' ἀρχὰς ἀπενέμοντο αὐτῷ ἐν τῇ Δύσει ὅσαι καὶ οἷαι παρ' ἡμῖν τιμαί. Μέχρι τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἐμνημονεύετο ὁ Κωνσταντῖνος ἐπ' ἐκκλησίας ἐν Ρώμῃ ὡς εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος εὐεργετῶν. Ἐν Καλαβρίᾳ τῆς Ἰταλίας μέχρι τῆς σήμερον σῴζεται κώμη ὀνομαζομένη Ἅγιος Κωνσταντῖνος. Εἰς Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ ναοὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμώμενοι. Εἰς Πράγαν τῆς Βοημίας ἐπὶ πολὺν χρόνον μεγάλη ἀπεδίδετο εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ εὐλάβεια. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐπῆλθεν ἡ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἐνόμισεν ὅτι ἔχει πολλὰς ἀφορμὰς νὰ μὴ εὐνοῇ τὸν Κωνσταντῖνον. Αὐτός, ἱδρύσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπῆρξεν ὁ ἔμμεσος δημιουργὸς πολλῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα ἀδίκως καὶ παραλόγως ὑπέλαβεν ἀείποτε ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ὡς ὀλέθρια· διότι ὁ τῆς νέας Ρώμης ἀρχιερεὺς κατέστη μετ' οὐ πολὺ οὐ μόνον ἰσοβάθμιος τοῦ ἄκρου τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἀρχιερέως ἀλλὰ καὶ ἐπεσκίασε μέχρι τινὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ· διότι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ταραχθεῖσα ἰσχυρὰ μοναρχία οὐ μόνον κατεπολέμησε τὰς ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν μηδένα

λόγον ἐχούσας ἀξιώσεις τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ ὅλως ἀνεξάρτητον κατέστησε τὴν 'Ανατολικὴν 'Εκκλησίαν. Ταῦτα πάντα δὲν ὑπῆρξαν βεβαίως ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου, ὑπῆρξαν ἁπλαῖ συνέπειαι τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἡ Παπικὴ 'Εκκλησία δὲν ἐσυγχώρησεν ἔκτοτε εἰς τὸν βασιλέα ἐκεῖνον τὰς συνεπείας τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἐθεώρησεν αὐτὸν ὑπεύθυνον δι' αὐτάς, κατήργησε δὲ οὐ μόνον τὰς τιμὰς ἃς ἀπένειμεν αὐτῷ ἡ 'Ανατολικὴ 'Εκκλησία ἀλλὰ καὶ ἀναφανδὸν δὲν συνεστάλη νὰ ἐπιτιμήσῃ αὐτόν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὴν ἱστορικοί, προοιμιάζοντες ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν ἀτελεύτητον σειρὰν τῶν ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν ἃς ἔμελλον νὰ ἐκτοξεύσωσι κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ ὀρθοδόξου, τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν ἐδίστασαν νὰ δανεισθῶσι τὰ ὅπλα τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν φιλοσόφων ἵνα ἀσχημίσωσι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνδρός. Τινὲς μάλιστα κατήντησαν νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἐνῷ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Νικομηδείας ὑπέγραψε τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον καὶ ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ περὶ αὐτὸν ἐξώμοσαν τὸ σύμβολον τοῦτο ζῶντος τοῦ Κωνσταντίνου, ἁπλῶς δὲ ἐπροστάτευσαν τὸ τοῦ 'Αρείου πρόσωπον. Οὐδὲν ἧττον δὲ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, συμπράττων τῷ Εὐσεβίῳ, δὲν ἐνόησε ποτὲ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ἀρειανισμοῦ ἀλλ' εἰς μόνην τὴν στερέωσιν τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος, καὶ ὅτι, δεχόμενος τὸ βάπτισμα παρὰ τοῦ Νικομηδείας, εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι δέχεται αὐτὸ παρ' ἀρχιερέως πρεσβεύοντος τὸ ὀρθόδοξον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου σύμβολον.

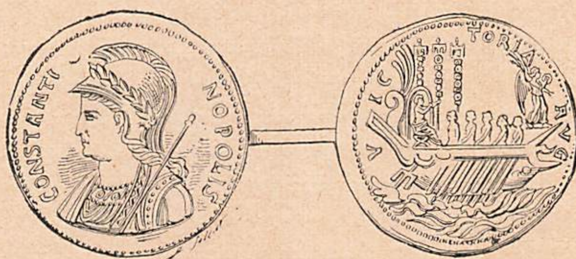
Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς προθύμως ἀσπασάμενοι τὰς τοιαύτας τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης δοξασίας ἥκιστα εὐλαβῶς, ἵνα μή τι χεῖρον εἴπωμεν, φρονοῦσιν, ὁμιλοῦσι καὶ γράφουσι περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως μὴ ἀνερευνήσαντες τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν καὶ πρὸ πάντων μὴ νοήσαντες ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιτιμήσεων ἐκείνων ἐπήγασαν ἐκ λόγων δι' οὓς ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν ἀπ' ἐναντίας νὰ τιμήσωμεν ἐξαιρέτως τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός. Τῳόντι, ἂν οἱ δυτικοὶ ἔχουσιν ἀφορμὴν νὰ ἀγανακτῶσι κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς ἱδρυτοῦ τῆς νέας Ρώμης καὶ τῆς ἐν αὐτῇ παραχθείσης καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν ἀκμασάσης ἑλληνικῆς μοναρχίας, πρόδηλον ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν τἀνάπαλιν αὐτῷ ἰδιάζουσαν τούτων ἕνεκεν εὐγνωμοσύνην, διότι διὰ τῆς μοναρχίας ἐκείνης ὁ ἑλληνισμὸς οὐ μόνον ἐσώθη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσεν αὖθις ἰσχυρὸς καὶ μέγας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ἑλληνικὴν τὴν πρώτην τῶν χριστιανικῶν ταγμάτων σημαίαν, ἑλληνικοῖς γράμμασι τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα ἐπιγράψας αὐτῇ καὶ ἑλληνιστὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς «ἐν τούτῳ νίκα» καθιερώσας. Ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε καὶ προέδρευσε τὴν πρώτην μεγάλην τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ σύνοδον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἑνὶ λόγῳ παρεσκεύασε τὰ πάντα πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβίωσιν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν χλευάσει, θέλομεν περιφρονήσει, θέλομεν ἀδικήσει τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός; Ναὶ μὲν ὁ Κωνσταντῖνος ἥμαρτε νοθεύσας τὴν νέαν αὐτοῦ μοναρχίαν δι' ὧν παρέλαβεν ἐν αὐτῇ περσικῶν θεσμῶν καὶ προπαρασκευάσας οὕτως ἐν μέρει τὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἔπαθεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἰς αὐτὸν ὁπωσδήποτε ὀφείλεται ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς μοναρχίας· ὥστε ἠμποροῦμεν νὰ κατακρίνωμεν αὐτὸν διά τινα τῶν ὅσα ἔπραξεν ἀλλὰ νὰ καταδικάσωμεν τὸν ἄνδρα ἐν γένει ἤθελεν εἶναι εἶδός τι ἱστορικῆς πατροκτονίας, τόσῳ μᾶλλον ἀσυγγνώστου ὅσῳ αὐτὴ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, ὑπείκουσα εἰς αἰσθήματα γενναιότερα, ἤρχισε ν' ἀναδεικνύεται δικαιοτέρα πρὸς αὐτόν. Διότι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ δύσει ἱστορικῶν ἐκφέρουσιν ἤδη κρίσεις ἐπιεικεστέρας περὶ τοῦ ἀνδρός. 'Ιδίως ὁ γάλ-

λος Βλαδίμιρος Βρυνέτος, ὅστις, ἐκδοὺς τῷ 1860 ἀξιόλογον ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περί τε τοῦτο τὸ μέρος μετριοπαθῶς ἔγραψε καὶ ἐν γένει φαίνεται ἐμπνεόμενος ὑπὸ ἑλληνικῶν αἰσθημάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἕτερος γάλλος, ὁ Ἀλβέρτος Βρόγλιος, ὁ τῷ 1856 δημοσιεύσας δίτομον περὶ Κωνσταντίνου συγγραφήν, ἐξ ἧς πλεῖστον ὅσον ὠφελήθημεν ἐν τούτῳ τοῦ παρόντος βιβλίου τῷ μέρει, πολὺ τῶν προκατόχων ἀσφαλέστερον ἐστάθμισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τοῦ ἀνδρός, εἰ καὶ ὑπεμφαίνονται εἰσέτι παρ' αὐτῷ τελευταῖά τινα τῆς δυτικῆς μνησικακίας ἴχνη.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ἐπιστήμη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἡ τοσαύτας τοῦ παρελθόντος πλάνας καθ' ἑκάστην διορθοῦσα, διαλύει κατὰ μικρὸν καὶ τὴν ἀχλὺν τὴν ἐπὶ τοσοῦτο καλύψασαν τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου καὶ παρίστησιν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ εἰκόνα, εἰκόνα φέρουσαν μὲν πάντοτε στ γματά τινα ἀλλ' οὐδὲν ἧττον μεγάλην καὶ σεβαστήν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἵσταται εἰς τὰ μεθόρια δύο κόσμων, τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου, τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ· ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη ἐντὸς τοῦ πρώτου, ἔπραξε καὶ ἀπέθανεν ἐντὸς τοῦ δευτέρου. Δὲν εἶναι ἄρα πρέπον νὰ κριθῇ ὑπὸ τὴν μονομερῆ καὶ ἀπόλυτον τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἔποψιν ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑκάστοτε αὐτῶν περιστάσεις δέον νὰ κριθῶσι, δέον νὰ ἐκτιμηθῶσιν αἱ ποικίλαι τοῦ βίου αὐτοῦ περιπέτειαι. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοιάζει τὰ καρποφόρα ἐκεῖνα φυτὰ εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεκεντρίσθη ὁ χυμὸς φυτῶν ἑτέρων καὶ τῶν ὁποίων ὁ καρπὸς μετέχει ἀμφοτέρων τῶν οὐσιῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν φύσεων. Τὸ δόγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἀπεδέξατο εἰς ἡλικίαν ὥριμον, δὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ παρ' αὐτῷ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον· ἂν ὁ νοῦς αὐτοῦ κατενόησε τὰς ὑψηλὰς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθείας καὶ κατεμέτρησε τὰς εὐεργεσίας ὅσας ἐπηγγέλλοντο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὑπηγόρευσεν αὐτῷ νὰ ἐπιταχύνῃ τῶν εὐεργεσιῶν τούτων τὴν διάδοσιν, ἡ καρδία αὐτοῦ, δέν το ἀρνούμεθα, παρέμεινεν ἐθνική, οὔτε ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἀποβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἕξεων καὶ παραδόσεων. Ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ μεταξὺ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας πάλη, καθ' ἣν ἐπὶ τέλους λαμπρῶς ὑπερίσχυσεν ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις, μαρτυρεῖ τὸ μέγεθος τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν δικαίως ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ἰσαπόστολον καὶ κατέταξε μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν, μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς πίστεως, παραβλέψασα μὲν τὰ ἁμαρτήματα, ὧν ἐθεώρησεν αὐτὸν ἀνεύθυνον, διότι ὑπῆρξαν προϊὸν ἀλλοτρίας ἀνατροφῆς καὶ ἕξεως, ἀποβλέψασα δὲ εἰς μόνην τὴν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ προαίρεσιν, ἥτις ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· δικαίως δὲ καὶ ἡ ἱστορία, ἐξαιρέτως ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, ἀποκαλεῖ αὐτὸν μέγαν, διότι ὀλίγοι τῇ ἀληθείᾳ ἄνδρες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχοντες πρὸς τοσαύτας ἠθικὰς καὶ πολιτικάς, ἰδίας τε καὶ κοινάς, νὰ παλαίσωσι δυσχερείας ἐπολιτεύθησαν μετὰ πλείονος δεξιότητος καὶ συνέδεσαν τὸ ὄνομα αὐτῶν μετὰ μείζονος πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολῆς· τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἀσφαλέστατον χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ κάλλιστον τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς βραβεῖον.

Ὅ,τι δ' ἐπιμαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἀκριβὲς τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἅμα ἐκλιπόντος αὐτοῦ. Τέσσαρες δὲν εἶχον εἰσέτι παρέλθει μῆνες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἤδη ὁ Κωνστάντιος, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφαρμακεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, οὐ μόνον τοὺς δύο τούτους θείους ἔσφαξεν ἀλλὰ καὶ ἑπτὰ ἐξαδέλφους, ἐν οἷς τοὺς δύο συνάρχοντας Δαλμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανὸν καὶ πλείστους ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας συγγενεύοντας ὁπωσδήποτε μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Δύο μόνον παῖδες, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός,

υἱοὶ τοῦ Ἰουλίου Κωνσταντίνου, ἑνὸς τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐσώθησαν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς. Καὶ ὁ μὲν Κωνστάντιος ἐσφετερίσθη οὕτω τὰς μερίδας τῶν δύο αὐτοῦ ἐξαδέλφων ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Β΄ ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ νεωτάτου τῶν ἀδελφῶν καὶ ἐπὶ τούτῳ κατῆλθεν ἀπὸ Γαλατίας εἰς Ἰταλίαν, ἀλλὰ περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν ἐθανατώθη τῇ 9 Ἀπριλίου 340, ὥστε ὁ Κώνστας ἔμεινεν οὕτω κύριος τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Μετὰ δέκα ὅμως ἔτη ἐδολοφονήθη καὶ οὗτος εἰς τὰ Πυρηναῖα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν σωματοφυλάκων Μαγνεντίου· καὶ μόλις τῷ 353 ὁ Κωνστάντιος ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὸν δολοφόνον τοῦτον, βασιλεύσας ἔκτοτε ὁλοκλήρου τοῦ κράτους μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῇ 3 Νοεμβρίου 361. Τοὺς ἐμφυλίους τούτους περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἀγῶνας κατέστησαν ἔτι δεινοτέρους ὀλέθριοι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Σαπὼρ Β΄ ἐπαναλαβὼν τὰς ἐπιδρομὰς κατετρόπωσε τὸν Κωνστάντιον περὶ Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας, οὐδὲ ἐσώθη τότε ἡ Ἀσία εἰμὴ διὰ τῆς ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξεν εἰς τοὺς βαρβάρους ἡ ἰσχυρὰ Νίσιβις, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονικὴ κληθεῖσα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κωνστάντιος ἐκάλεσε συμμάχους εἰς τὸν κατὰ Μαγνεντίου ἀγῶνα τὰ γερμανικὰ ἔθνη, τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἀλαμανούς· οἱ δέ, ἐμβαλόντες εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐνέμενον ἤδη εἰς αὐτὴν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πόλεις καὶ χώρας.

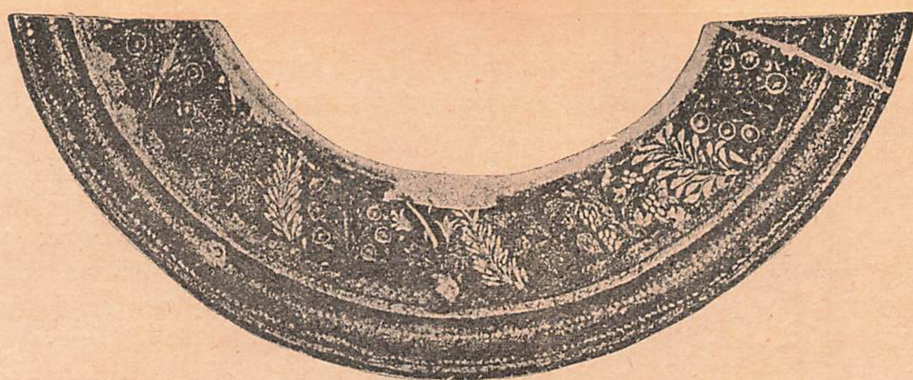
Νόμισμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως

(Προσωποποίησις τῆς Νέας Ρώμης. Ναῦς καὶ Νίκη εἰς τὴν πρύμναν αὐτῆς)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ„

Μωσαϊκὸν Ε' αἰῶνος ('Ἐκκλησία 'Αγ. Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

'Εν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐξηκολούθει διεξαγόμενον τὸ μέγα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως ζήτημα, ἀπαραλλάκτως καθώς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Αλεξάνδρου, ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς 'Ανατολῆς δὲν εἶχε διακοπῆ ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου τῶν διαδόχων ἀγῶνος. Ὁ μὲν ἀρχαῖος κόσμος κατέπιπτε βαθμηδόν, οἴκοθεν μᾶλλον ἢ δι' ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, ὁ δὲ νέος διεπλάττετο ὁσημέραι, εἰ καὶ ἀναμέσον ἀδιαλείπτων σχεδὸν διενέξεων καὶ ἐρίδων. Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου παρεξετράπησαν μὲν κατά τι τῆς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξιθρησκίας τοῦ πατρικοῦ συστήματος, οἱ νόμοι ὅμως αὐτῶν κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος οὐ μόνον πολὺ ἀπεῖχον τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης δεινῆς καταδρομῆς ἀλλὰ δὲν φαίνονται καὶ ἀκριβῶς ἐφαρμοσθέντες. 'Εν ἔτει 341 ἐξεδόθη νόμος ἀπαγορεύων τὰς θυσίας ἀλλὰ μὴ ἐπιβάλλων ῥητὴν εἰς τοὺς παραβάτας ποινήν. Ἕτερος δὲ νόμος τοῦ ἀκολούθου ἔτους δείκνυται τἀνάπαλιν εὔνους πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς διακωλύων τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν αὐτῶν ὅσοι ἔκειντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Ὑπάρχουσι μὲν νόμοι αὐστηρότεροι· ὁ νόμος 4 τοῦ 353 ἔτους, ὅστις διατάσσων τὴν κατάργησιν τῶν ναῶν καὶ τὴν ἐντελῆ τῶν θυσιῶν παῦσιν ἐπιβάλλει εἴς τε τοὺς παραβάτας καὶ τοὺς ὀκνήσαντας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἐπαρχιακοὺς ὑπαλλήλους ποινὴν θανάτου καὶ δημεύσεως· καὶ ὁ νόμος 5 τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἀπαγορεύων τὰς νυκτερινὰς θυσίας· καὶ ὁ νόμος 6 τοῦ 356, ὅστις ἐπιβάλλει αὖθις ποινὴν θανάτου εἰς τοὺς θύοντας καὶ τοὺς τὰ εἴδωλα προσκυνοῦντας· ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν ἐθνικὸν Λιβάνιον, ὁ Κωνστάντιος «ἱερὰ καὶ νεὼς τοὺς μὲν ἔκλεισε, τοὺς δὲ κατέσκαψε, τοὺς δὲ βεβήλους ἀποφήνας πόρνοις ἐνοικεῖν ἔδωκεν». 'Αλλ' ὅτι ὁ Λιβάνιος ὑπερβολὰς λέγει καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ῥητοὶ ἐκεῖνοι νόμοι ἐξετελέσθησαν ἐξάγεται ἔκ τε τῆς συνεχοῦς τούτων ἐπαναλήψεως καὶ ἐξ ἑτέρων ἀναμφισβητήσεων μαρτυριῶν καὶ γεγονότων. Ὁ ἐθνικὸς ὡσαύτως Σύμμαχος βεβαιοῖ ὅτι ὁ αὐτὸς Κωνστάντιος, ὅστις ἐν ἔτει 353 ἐξέδωκε τὸν προμνημονευθέντα νόμον 4, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ρώμην μετὰ τέσσαρα ἔτη διετήρησεν εὐλα-

βῶς τὰ προνόμια τῶν Ἑστιάδων καὶ ἐν γένει ἐπέτρεψε τὴν τέλεσιν τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς τελευτῆς δι' εἰδικοῦ νόμου ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὰ σῳζόμενα κοσμήματα τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Οἱ ναοὶ κατέπιπτον, καὶ ἡ πίστις ἐμαραίνετο, καὶ ἐν γένει τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα ἐφθείρετο· ἀλλ' ἐφθείρετο ἠρέμα ἐξ ὀργανικοῦ θανατηφόρου νοσήματος μᾶλλον ἢ διὰ πληγῶν ἔξωθεν καταφερομένων. Ἀπ' ἐναντίας τὸ νέον θρήσκευμα, καίτοι ὑπὸ δεινῶν κλονισμῶν ἀνασειόμενον, δὲν ἔπαυε προαγόμενον καὶ ἀκμάζον.

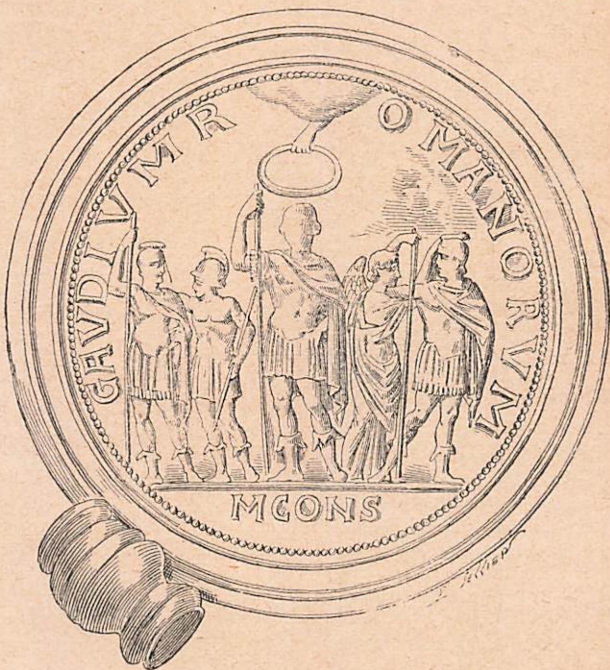

Κωνσταντῖνος ἐπὶ χρυσοῦ μεταλλίου

Εἴδομεν ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς προμάχους τῆς ὀρθοδοξίας, ἰδίως πρὸς τὸν ὕπατον αὐτῶν, ἱεράρχην Αἰγύπτου Ἀθανάσιον, καὶ εἶχε προστατεύσει τοὺς φίλους τοῦ Ἀρείου, μὴ ἐννοῶν ὅμως διὰ τούτου νὰ μεταβάλῃ οὐδὲ κεραίαν τοῦ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντος συμβόλου, πολιτευθεὶς δὲ οὕτω ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταπαύσῃ πᾶσαν διένεξιν διὰ τῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παραδοχῆς τοῦ Ἀρείου, ὃν ἐνόμιζε μετανοήσαντα καὶ ἀποπτύσαντα τὴν δυσσέβειαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐπελθόντος αἴφνης θανάτου τοῦ Ἀρείου ὁ σκοπὸς οὗτος ἀφῃρέθη ἐκ μέσου, παρέμεινε δὲ μόνον ἡ κορυφωθεῖσα διαίρεσις. Τὸ λογικώτερον λοιπὸν ἦτο ἤδη, ἐκλιπούσης τῆς αἰτίας τοῦ σκανδάλου, νὰ ἐκλείψῃ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς παραχθεῖσα διαίρεσις· ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα εὐκολώτερον πράττονται ἢ διορθοῦνται. Ὁ βασιλεὺς ἐδίσταζε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες ἦσαν προσωπικοὶ αὐτοῦ φίλοι τὸ δὲ δεινότερον, οἱ φίλοι οὗτοι, οἵτινες προδήλως ἐκινοῦντο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἰδίων παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τοσοῦτον ἐδυσφήμησαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἠρκοῦντο δὲ εἰς ὅσα ἔπραξεν ἤδη ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἐφοβεῖτο νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον μήπως δυσαρεστήσῃ τοὺς ἰδίους φίλους, αὐτοὶ πάλιν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Κωνσταντῖνος μεταβάλῃ γνώμην καὶ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἱεράρχην Αἰγύπτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὗτος εἶχε συναρωγὸν τὸν πρεσβύτατον τοῦ βασιλέως υἱόν, ὅστις ἀναφανδὸν ἐπροστάτευεν αὐτόν. Ὅθεν ᾐσθάνοντο ὅτι, διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ διαχωρίσωσι τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ Ἀθανασίου δι' ἀνυπερβλήτου τινὸς χάσματος· πρὸς δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδὲν εἶχον ἱερὸν καὶ ὅσιον, ἐβουλεύοντο ἤδη νὰ φέρωσιν οὕτως ἢ ἄλλως εἰς μέσον τὰς ἀρχαίας τοῦ Ἀρείου δοξασίας, πρὸς ἃς τοσοῦτον ἀπέκλινον κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Καὶ εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπιζήσας ἤθελεν εὑρεθῇ εἰς ἔτι πλείονα ἢ πρότερον ἀμηχανίαν· διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκρούσῃ ἀνθρώπους

τοσοῦτον εὐπειθεῖς, προτιμῶν τοὺς τοσοῦτον αὐθάδεις αὐτῶν ἀντιπάλους. Ἡ ἑτεροδοξία ἐν γένει, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, εἶχε τοῦτο τὸ δέλεαρ, ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὅτι ἠναγκάζετο νὰ ἐπιζητῇ τὴν προστασίαν αὐτῆς πολὺ πλειότερον ἢ ἡ ἐπὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐρειδομένη ὀρθοδοξία.

Ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου ἡ πίστις ἄδηλον τῇ ἀληθείᾳ ἂν δὲν ἤθελεν ὑποπέσει εἰς ποικίλους πειρασμούς. Πῶς δὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τούτους ὁ πολὺ ἀσθενέστερος υἱὸς αὐτοῦ Κωνστάντιος; Ὁ Κωνστάντιος εὗρεν εἰς τὴν αὐλὴν ἐπικρατοῦντας τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀθανασίου, οἵτινες, θαρραλεώτεροι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενόμενοι καὶ διὰ παντοειδῶν τεχνασμάτων ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ ἐνεργήσαντες, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς συζητήσεις καὶ μετὰ πολλὰς συνόδων ἀποπείρας, μετὰ πολλῶν ἐτῶν ἀμφιβολίας καὶ παλινῳδίας τοῦ βασιλέως, νὰ συγκροτήσωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἐξ ὁμοφρόνων ἀρχιερέων καὶ δι' αὐτῶν νὰ καθιερώσωσι νέον σύμβολον πίστεως, τὸ ὁποῖον ἔλεγε τὸν υἱὸν οὐχὶ *ὁμοούσιον* τῷ πατρὶ ἀλλὰ *ὁμοιούσιον* ἢ *ὁμοιοούσιον*. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος δὲν ἦτο καινοφανής· εἶχεν ἤδη προταθῇ ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ἀρείου εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ὡς ἐπιτήδειος, δι' ἀνεπαισθήτου τροπολογίας τοῦ γνησίου ὅρου, νὰ δηλώσῃ τὴν δοξασίαν τοῦ αἱρεσιάρχου, καθὸ μὴ διευκρινῶν τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἀλλὰ μόνον ὑπεμφαίνων ὁμοιότητά τινα καὶ συγγένειαν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν Θεόν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον. Καὶ τότε μὲν εἶχεν ἀποδοκιμασθῇ ὁ ὅρος, ἤδη δὲ λαμπρῶς ἐθριάμβευσεν. Ἀλλ' ἔμελλεν ὁ θρίαμβος οὗτος νὰ ἀποβῇ ἐφήμερος καὶ τὸ ἐργῶδες ἐκεῖνο τῆς ἑτεροδοξίας οἰκοδόμημα νὰ καταπέσῃ, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον πρὸς τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον πίστιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ πρὸ πάντων χάρις εἰς τοὺς ἀειμνήστους ἀγῶνας οὓς ὑπὲρ αὐτοῦ ἤθελεν ὁ μέγας τῆς Αἰγύπτου ἱεράρχης.

Τὸ ὀπισθότυπον τοῦ χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ Κων)τίνου

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ Ἀθανάσιος ἦτο ἐξόριστος εἰς Αὐγοῦσταν Τριβηρῶν ἐν Γαλατίᾳ· καὶ ὁ μὲν αὐτόθι ἄρχων Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος ἐζήτησεν ἀμέσως καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ Κωνσταντίου, ὅστις δὲν εἶχεν ἔτι περιπέσει εἰς τὰς παγίδας τῶν Ἀρειανῶν, καὶ πλὴν τούτου ἠναγκάζετο νὰ σεβασθῇ τὴν σύστασιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, θανατωθέντος τοῦ Κωνσταντίνου, στερεῖται ὁ Ἀθανάσιος προστάτου ἰσχυροῦ, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχιερεῖς ὠφελούμενοι ἐκ τούτου συνέρχονται εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καθαίρεσιν, ἣν εἶχε μὲν

ψηφίσει ἡ ἐν Τύρῳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος δὲν ἐνόμισε δ' εὔλογον νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Ὁ θρόνος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐδόθη εἰς ἀρχιερέα τινὰ ὀνόματι Γρηγόριον, καὶ ὁ ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου διετάχθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Ἀθανάσιος ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ τὸ δεύτερον εἰς ἐξορίαν. Κατέφυγε δὲ αὖθις εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου εὗρε πάλιν προστάτην ἰσχυρὸν τὸν ἐκεῖ βασιλεύοντα Κώνσταντα, ὅστις, καίτοι εἰς πολλὰς ἄλλας ἀτοπίας περιπεσὼν παρέμεινεν ὅμως πιστὸς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Καὶ κατώρθωσε φρόντι μετά τινα ἔτη νὰ καταπείσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνστάντιον, ἔτι ταλαντευόμενον μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν, νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ἱεράρχην τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν αὐτοῦ θρόνον. Ἡ εἴσοδος τοῦ Ἀθανασίου τότε εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρξε θριαμβευτική· αἱ συμφοραὶ αὐτοῦ εἶχον συγκινήσει τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως· ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἀκράδαντος, τὸ δὲ κλέος ἀντήχησεν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς Βρεταννίας μέχρι τῆς Αἰθιοπίας.

Χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Κων)τίνου

(Κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος κρατοῦντος τὴν σφαῖραν ἔχουσαν ἐπ' αὐτῆς νίκην. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ ἅρματος καὶ δύο νῖκαι στέφουσαι αὐτόν)

Ἀλλὰ τῷ 350 δολοφονεῖται καὶ ὁ Κώνστας, μετὰ δὲ τρία ἔτη καταβάλλεται καὶ ὁ Μαγνέντιος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις ἤδη μηδένα ἔχων νὰ φοβηθῇ συνέταιρον τῆς ἀρχῆς καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑποκύπτων εἰς τὴν τῶν Ἀρειανῶν ἐπιρροὴν διέταξε πλείστων ὀρθοδόξων ἀρχιερέων τὴν ἐξορίαν καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ ὁριστικῶς τοῦ ἐπιφανεστάτου καὶ ἰσχυροτάτου αὐτῶν, τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ μὲν λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμένα αὐτοῦ, ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν ἀπόφασιν ἀλλὰ στρατεύματα πολυάριθμα προσελθόντα ἐκ τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ ἐκ τῆς Λιβύης ἐπεχείρησαν διὰ νυκτὸς τῇ 9 Φεβρουαρίου 356 ν' ἀπαγάγωσι τὸν ἱεράρχην. Ὁ Ἀθανάσιος διηγήθη αὐτὸς βραδύτερον τὰς περιπετείας τῆς τραγικῆς αὐτῆς σκηνῆς· ἀλλὰ δὲν θέλομεν παραθέσει ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα ἐκείνην, ἥτις δύναται νὰ ἐκληφθῇ παρά τινων ὡς περιαυτολογία. Ὅθεν προτιμῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν μᾶλλον τοὺς λόγους τοῦ Γίββωνος, ὅστις πολὺ ἀπέχων τοῦ νὰ σεβασθῇ τὸ αἴσθημα τοῦ ἀνδρὸς ἠναγκάσθη ὅμως νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Τὴν νύκτα, λέγει ὁ ἄγγλος ἱστορικός, καθ' ἣν ὁ ἔπαρχος Αἰγύπτου Συριανὸς περιέζωσε διὰ ταγμάτων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Θεωνᾶ, ὅπου οἱ χριστιανοί, παννυχίδος τελουμένης, ἠγρύπνουν καὶ προσηύχοντο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καθήμενος ἀτάραχος ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ περιέμενε γενναίως τὸν θάνατον. Ἐνῷ κραυγαὶ καὶ ἀπειλαὶ μανιώδεις διέκοπτον τὴν θείαν ἀκολουθίαν, ὁ Ἀθανάσιος παρώτρυνε τὸν ἔντρομον περὶ αὐτὸν κλῆρον νὰ ἐπιμένῃ ἐν τῇ εὐλαβεῖ αὐτοῦ πίστει, ψάλλων τὸν ψαλμὸν ἐκεῖνον τοῦ Δαυὶδ ὅστις ἐξυμνεῖ τὸν θρίαμβον τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τῆς Αἰγύπτου τυράννου. Οἱ στρατιῶται ἔθραυσαν τὰς πύλας καὶ ἐξηκόντισαν χάλαζαν βελῶν· τὰ στίλβοντα αὐτῶν ὅπλα ἐξήστραψαν μακρόθεν ὡς ἐκ τῶν φώτων τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐπὶ τέλους ἐφώρμησαν οὗτοι ξιφήρεις μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἱερεῖς ἤδη καθικέτευον τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ σώσῃ τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ζωήν, ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος ἱεράρχης ἀπεποιήθη νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου πρὶν ἢ ἴδῃ πάντας αὐτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Τότε μόνον ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ καὶ ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διὰ τὴν κορυφωθεῖσαν ταραχὴν καὶ τὸ σκότος τῆς νυκτός. Δια-

σχίσας μετὰ κόπου τὸ ἐκπεπληγμένον πλῆθος καὶ ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ στιγμῇ ἐξολισθήσας καὶ καταπατηθεὶς οὔτε τὸ θάρρος αὐτοῦ ἀπέβαλε οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς παράστημα, οἱ δὲ στρατιῶται, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε δοθῆ ὑπὸ τῶν 'Αρειανῶν ὑπόσχεσις ἁδρᾶς ἀμοιβῆς ἐὰν φέρωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ματαίως ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν ζητοῦντες τὸν 'Αθανάσιον.

Καὶ φυγὰς δὲ οὕτω γενόμενος δὲν ἠπράκτησεν οὐδ' ἐσιώπησεν ὁ ἀνήρ, ἀλλ' ἔγραψεν ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα, δι' ἧς ἀπολογεῖται ἀταράχως καὶ ἀξιοπρεπῶς ὡς ἂν ἐκάθητο ἔτι ἐν τῇ μητροπόλει 'Αλεξανδρείας· καὶ ἀπαριθμῶν ἁπάσας τῶν ἀντιπάλων τὰς αἰτιάσεις ἀνασκευάζει αὐτὰς ὡς ἂν προέκειτο ἔτι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθῳότητα αὐτοῦ. Λαμπροτάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις αὐτοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶχε γράψει πρὸς τὸν Μαγνέντιον. «Ὅλως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ, λέγει, πρόφασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν καὶ περὶ ἡμῶν ἠξίου γράφειν πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο. Τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω οὔτε ὅλως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνήθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία με πρόφασις εἷλκε γράψαι τῷ τοιούτῳ; ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ; ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὗ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἄν ποτε ἐπελαθόμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαί σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν χριστιανοὺς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαί σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους;» 'Ενταῦτῷ δὲ ὁ εὔγλωττος ἀρχιερεὺς ἐπισωρεύει τὰς ἀποδείξεις, τὰ γεγονότα, τὰς πιθανότητας δι' ὧν διαψεύδεται ἡ συκοφαντία ἐκείνη καὶ μὴ παραπονούμενος διὰ τὴν ἐξορίαν καὶ τὰς συμφορὰς αὐτοῦ καθικετεύει τὸν Ὕψιστον ἵνα φωτίσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Κωνσταντίου.

Ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἄκαμπτος καὶ ἐπέμεινε διώκων τοὺς φίλους, τοὺς ὀπαδούς, τοὺς ὁμοδόξους τοῦ 'Αθανασίου οὐδὲν ἧττον τῇ ἀληθείᾳ ἢ ὅσον εἶχον καταδιωχθῆ ἐν γένει οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ὀλεθρίων τοῦ Διοκλητιανοῦ χρόνων.'Εν διαστήματι ἓξ ἐτῶν, ἤτοι καθ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν καὶ βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίου, ὁ 'Αθανάσιος ἐπλανήθη ἀπὸ ἐρήμου εἰς ἔρημον, κινδυνεύσας πολλάκις νὰ συλληφθῇ. 'Αλλὰ τὸ ἀσφαλέστατον αὐτοῦ ἄσυλον ἦσαν τὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἡσυχαστήρια τῆς Θηβαΐδος, ἥτις ἦτο τότε τὸ κύριον τῶν ἐρημιτῶν καὶ τῶν ἀσκητῶν καταγώγιον. 'Απὸ ἐκεῖ δὲν ἔπαυεν ἐνθαρρύνων τοὺς ὀλίγους ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου ὅσοι ἔσῳζον εἰσέτι ζῆλόν τινα πρὸς τὴν πίστιν, γράφων ἀποστολικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τὴν ἐν 'Αλεξανδρείᾳ ἐκκλησίαν, ἀνασκευάζων τοὺς αἱρετικούς, ἀναθεματίζων τοὺς διώκτας· αἱ δὲ συγγραφαὶ αὐτοῦ αὗται ἀντιγραφόμεναι ὑπὸ χειρῶν εὐλαβῶν διεσκορπίζοντο ἐν ἀκαρεῖ εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς 'Ανατολῆς ἐκκλησίας. Καὶ διετέλει λοιπὸν οὕτως ἀπὸ τοῦ μονήρους αὐτοῦ κελλίου ποιμαίνων πᾶσαν Αἴγυπτον, ὡς ἀόρατός τις πατριάρχης, ὑπηρετούμενος καὶ σῳζόμενος ὑπὸ τῆς ἐνεοῦ ἀλλ' ἐνθουσιώδους στρατιᾶς τῶν μοναχῶν τῆς ἐρήμου, ὅτε αἴφνης λαῖλαψ ἀπροσδόκητος ἠπείλησε νὰ ἀνασπάσῃ ἐκ βάθρων ὁλόκληρον τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ οἰκοδόμημα.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς γενικῆς τῶν συγγενῶν τοῦ Κωνσταντίου σφαγῆς, τῆς γενομένης εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δύο μόνοι ἐξάδελφοι τοῦ βασιλέως εἶχον διασωθῆ, ὁ Γάλλος καὶ ὁ 'Ιουλιανός. 'Εκ τούτων ὁ μὲν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου δωδεκαέτης ὁ δὲ ἑξαέτης, ἀμφότεροι δὲ ἦσαν υἱοὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, 'Ιουλίου Κωνσταντίου, τοῦ περιληφθέντος εἰς τὴν ἀποφράδα ἐκείνην

θυσίαν.'Επὶ πολλὰ ἔτη ὡρίσθησαν εἰς κατοικίαν αὐτῶν διάφοροι τῆς μικρᾶς 'Ασίας πόλεις, ὅπου ἀνέτως|ὁπωσοῦν διάγοντες,ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο ὑπὸ διδασκάλων ὀνομαστῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου. Τελευταῖον ἐν ἔτει 351 ὁ Κωνστάντιος ἐνόμισεν εὔλογον νὰ ἀπονείμη τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος εἰς τὸν Γάλλον καὶ νὰ ἐπιτρέψη αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς 'Ασίας, ἑδρεύοντι εἰς 'Αντιόχειαν. 'Αλλ' ὁ Γάλλος οὐδεμίαν ἔδειξε πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐπιτηδειότητα· ἐξ ἐναντίας κατέστη ἔνοχος πολλῶν ἀνοσιουργημάτων. Ὅθεν ἀνακληθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 354 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεκεφαλίσθη αὐτόθι ἐν τῇ φυλακῇ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦτον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ὁ 'Ιουλιανὸς ἐκινδύνευσε νὰ λάβη τὴν αὐτὴν τύχην, διότι οἱ περὶ τὸν Κωνστάντιον ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ πνέῃ ἐκδίκησιν διὰ τὰ τοσαῦτα τῆς οἰκίας αὐτοῦ παθήματα. 'Αλλ' ὁ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἀνατραφεὶς 'Ιουλιανὸς ἔμαθε πρωιμώτατα νὰ κρύπτη τήν τε θλῖψιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὀργήν· πλὴν τούτου δὲ ἀνέλαβε τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλὶς Εὐσεβία, ἧς τὴν ἀγαθότητα ὑπέθαλπε κατά τινας καὶ ἄλλο τρυφερώτερον αἴσθημα· ὁ δὲ Κωνστάντιος ἐπείσθη νὰ φεισθῇ αὖθις τοῦ ἐξαδέλφου ὁρίσας εἰς κατοικίαν αὐτοῦ τὴν πόλιν τῶν 'Αθηνῶν. Ἵνα κατανοήσωμεν τὰ σπουδαῖα γεγονότα τὰ ὁποῖα προέκυψαν εἰς μέσον μετὰ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ βραχεῖαν τοῦ 'Ιουλιανοῦ διατριβὴν ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν πῶς εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ 'Αθῆναι καὶ ὁποῖαί τινες ἦσαν αἱ τοῦ 'Ιουλιανοῦ διαθέσεις ὅτε διετάχθη νὰ ἔλθη ἐνταῦθα (1).

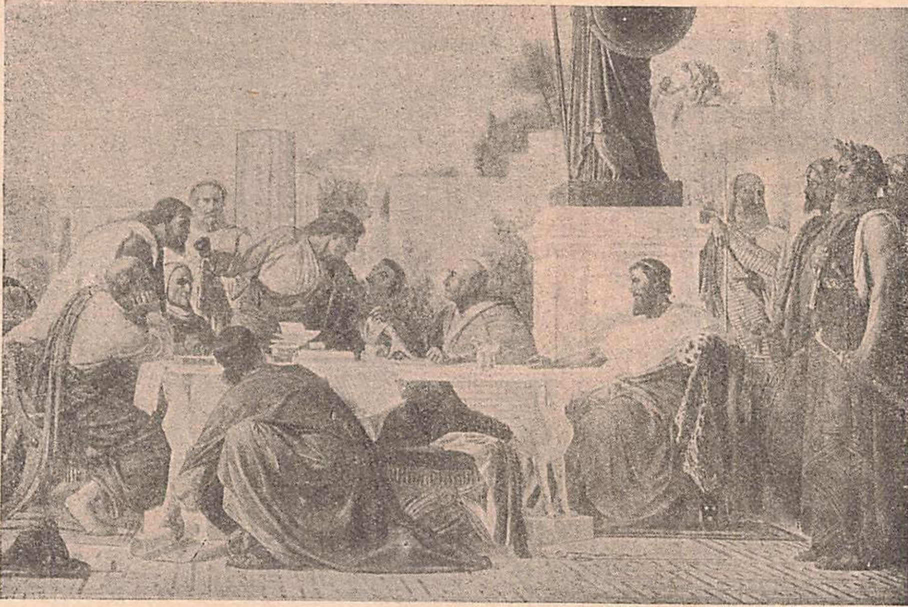
Αἱ 'Αθῆναι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλει τὸ πάλαι μέγα πολιτικὸν καὶ ἠθικὸν ἀξίωμα· ἀπὸ δὲ τῆς ὑπὸ Σύλλα ἁλώσεως καὶ τῆς γοτθικῆς ἐπιδρομῆς ἔπαθον καὶ ὑλικὰς ζημίας οὐ σμικράς. 'Αλλὰ τὸ ἀπαράμιλλον κλέος δι' οὗ περιεβάλλετο ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, τὰ λαμπρὰ μνημεῖα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐκοσμεῖτο, ἡ εὐλάβεια ἣν ἔσῳζον οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐθνικοὶ πρὸς τὰ ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ἡ συνείδησις τῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν χώραν ταύτην εὐγνωμοσύνης, ἣν εἶχεν ἅπας ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἀνεδείκνυον ταύτην σεβαστὴν μὲν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπαγωγὸν δὲ εἰς πάντας τοὺς λογίους ἄνδρας οἵτινες ἐξηκολούθουν συρρέοντες ἐνταῦθα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ 'Αδριανοῦ, ὡς εἴδομεν, αἱ σχολαὶ τῶν 'Αθηνῶν ἔτυχον τῆς ἰδιαζούσης αὐτοκρατορικῆς προστασίας.Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς σχολὰς ταύτας δὲν ἐδιδάσκοντο ἤδη σπουδαῖα πράγματα καὶ θεωρήματα ἀλλ' ἐπεκράτει ἡ ἄγονος ἐκείνη σοφιστικὴ τέχνη (2), περὶ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ὡμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει (Κεφ. Α΄ τοῦ παρόντος βιβλίου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τὸ σύστημα τῶν νεοπλατωνικῶν ματαίως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἠγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν καὶ ἐνέργειαν. 'Εντεῦθεν αἱ εἰδήσεις ὅσας περὶ αὐτῶν ἔχομεν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, διὰ Λιβανίου καὶ Εὐναπίου, παριστῶσι τὰς σχολὰς ἐκείνας οὐ μόνον οἵας ἄλλοτε περιεγράψαμεν αὐτὰς ὑπὸ Φιλοστράτου ὁδηγούμενοι ἀλλ' εἰ δυνατὸν ἔτι μᾶλλον ἀναξίας τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ἡ ἐν 'Αθήναις ἐκπαίδευσις εἶχε καταντήσει τῷόντι ταπεινή τις λογομαχία, τῆς ὁποίας τὰ κύρια ἐλατήρια ἦσαν ἄπληστος χρηματολογία τῶν διδασκάλων καὶ κωμικοτραγικαὶ τῶν διδασκομένων

(1) Ὁ Γάλλος καὶ ὁ 'Ιουλιανὸς διῆλθον τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔν τινι μονῇ παρὰ τὴν Καισάρειαν ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ 'Αργαίου ὄρους τελοῦντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔργον ἀναγνωστῶν.

(2) 'Εν τῇ σοφιστικῇ σχολῇ ἐδιδάσκοντο μόνον τὴν τέχνην τῆς καλλιεπείας, ἐν δὲ ταῖς φιλοσοφικαῖς σχολαῖς τὰ συστήματα τὰ φιλοσοφικὰ τὰ ἐκπροσωπούμενα ἐν αὐταῖς.

Ὁ Νεοπλατωνισμὸς εἰσήχθη ὡς φιλοσοφικὴ διδασκαλία εἰς 'Αθήνας μόνον κατὰ τὸν 5 ον αἰῶνα, ὅτε ἡ σοφιστικὴ σχολὴ μετεβλήθη εἰς φιλοσοφικήν, μετὰ ταύτης δὲ συνεχωνεύθησαν αἱ λοιπαὶ κατ' ἰδίαν φιλοσοφικαὶ σχολαί.

ἔριδες. Μέχρι Πειραιῶς καὶ ἐνίοτε μέχρι Σουνίου προεξεπέμποντο ἄνθρωποι ἔργον ἔχοντες νὰ σαγηνεύωσι τοὺς νεωστὶ προσερχομένους μαθητὰς εἰς τὸ δεῖνα μᾶλλον ἢ τὸ δεῖνα διδασκαλεῖον, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὴν σήμερον ὅταν φθάσετε διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου εἰς μεγάλην τινὰ πόλιν εἰσορμῶσιν εἰς τὸ κατάστρωμα ποικίλοι μεσῖται ἀγωνιζόμενοι νὰ καταπείσωσιν ὑμᾶς ἵνα προτιμήσετε τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο τὸ ξενοδοχεῖον. Τότε

Ὁ Ἰουλιανὸς συζητῶν πρὸς χριστιανοὺς θεολόγους (ἔργον Ἐδ. Ἄρμιτατζ)

ὅμως δὲν περιωρίζοντο εἰς ἁπλᾶς προτροπὰς ἀλλὰ καὶ ἀπειλαὶ ἐγίνοντο εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶχον τυχὸν προαποφασίσει ποῦ θέλουσιν ὑπάγει· ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν ἀπηξίουν, ἐμφανιζόμενοι αἴφνης εἰς τὸν Πειραιᾶ, νὰ συλλέγωσι τὴν ἄγραν αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ μαθηταί, φθάσαντες σῷοι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὴν προστασίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ μετακομίσαντος αὐτοὺς πλοιάρχου, περιέπιπτον ἐνταῦθα πάλιν, ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου ἀνταγωνισμοῦ τῶν διδασκάλων, εἰς νέους διαπληκτισμούς, καθ' οὓς πολλάκις συνέβαινον θάνατοι ἢ τραύματα. Πρὸ πάντων ἕκαστος διδάσκαλος ἠξίου νὰ δέχεται ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ μαθητάς. Ὅτε ὁ Εὐνάπιος λ. χ. ἐσπούδαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ μὲν ἀνατολικοὶ συνεπυκνοῦντο περὶ τὸν Ἐπιφάνιον, οἱ δὲ Ἄραβες(1) περὶ τὸν Διόφαντον, οἱ δ' ἐκ τοῦ Πόντου (2) περὶ τὸν θεοειδῆ κατ' αὐτοὺς Προαιρέσιον (3), εἰς ὃν συνέρρεον καὶ πολλοὶ σπουδασταὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης. Ἀλλ' ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἦτο ἀπαράβατος, συνεχεῖς δ' αὐτομολίαι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς διδασκάλου εἰς ἕτερον ὑπέτρεφον ἀδιακόπως τὸ πῦρ τῶν διενέξεων. Αἱ διενέξεις αὗται ἦσαν τόσῳ μᾶλλον δειναὶ ὅσῳ ἡ ὁλομέλεια τῶν μαθητῶν ἦτο διῃρημένη εἰς

(1) Οἱ Ἄραβες οὗτοι εἶναι οἱ πρὸ Ἑλλήνων ἐξελληνισθέντες καὶ τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν λαλοῦντες Ἄραβες τῆς Συρίας καὶ τῆς Πετραίας Ἀραβίας, ἔτι δὲ καὶ τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνης.

(2) Οὐ μόνον οἱ ἐκ Πόντου ἀλλ' οἱ ἐξ ἁπάσης τῆς μ. Ἀσίας.

(3) Ὁ Προαιρέσιος κατήγετο ἀπὸ Κουκουσοῦ (νῦν Κόξουν τῆς Καππαδοκίας).

«χορούς» ἐνόπλους, ἔχοντας τοὺς ἰδίους «προστάτας», οἱ δὲ χοροὶ οὗτοι ὑπελάμβανον τὰς αἱματηρὰς αὐτῶν συγκρούσεις ὥς τινας ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνας. Καὶ τὰ πράγματα προέβαινον ἐνίοτε ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἠναγκάζετο νὰ παρεμβῇ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας καὶ νὰ καλέσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς Κόρινθον τοὺς διαμαχομένους, μαθητάς τε καὶ διδασκάλους· τότε δ' ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἐτελεῖτο μέγας τις καὶ ἐπίσημος ῥητορικὸς ἀγών, μάλιστα ἐὰν συνέπιπτεν ὁ ῥωμαῖος ἄρχων νὰ μετέχῃ ὁπωσοῦν ἑλληνικῆς παιδείας (1). Ἕνεκα τῆς ἀδιακόπου ταύτης διχονοίας οὔτε διδάσκαλοι οὔτε μαθηταὶ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰ θέατρα ἢ τὰς στοάς, διότι, ἅμα συνηντῶντο δύο ἀντίπαλοι χοροί, ἡ ῥῆξις ἦτο ἄφευκτος. Ὅθεν οἱ μαθηταὶ τὴν μὲν ἡμέραν διῆγον σφαιρίζοντες τὸ πλεῖστον τὴν δὲ νύκτα ἀκροώμενοι ἡδυφθόγγων σειρήνων. Τινὲς δέ, οἱ μάλιστα ἀνάγωγοι, δὲν ἐδίσταζον νὰ προσβάλλωσι λῃστρικῶς τὰς οἰκίας φιλησύχων πολιτῶν· καὶ πολλοί, ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς τοιοῦτον ἄσωτον βίον, περιέπιπτον εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν τοκογλύφων.

Ἀλλ' ὁσφδήποτε ὀλεθρία καὶ ἂν ἀπέβη ἡ παρακμὴ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν αἱ σχολαὶ αὗται, ἐπειδὴ ἦσαν ἓν τῶν κυριωτάτων καταγωγίων τῆς περιλιπομένης ἀρχαίας ἑλληνικῆς παιδείας, δὲν ἐστεροῦντο πάσης ἀξίας, μάλιστα ἕνεκα τῶν περιστάσεων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζοντο. Ναὶ μὲν περὶ σπουδαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ περὶ πραγματικῆς ἐκπαιδεύσεως λόγος δὲν ἐγένετο αὖθις εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε καὶ θέλομεν εἴπει περὶ τούτων πλειότερά τινα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἐδιδάσκετο ἡ γλῶσσα, ἡ ἀμίμητος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους γλῶσσα, ἐσῴζοντο τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, διετηροῦντο αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος· ἡ δὲ παράστασις αὕτη δράματος ἀειμνήστου τελουμένη διὰ λόγων ψιλῶν, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χώρου ὅπου τοῦτο εἶχεν ἄλλοτε πράγματι διεξαχθῇ καὶ ὑπὸ τὸν αἴθριον αὐτοῦ οὐρανὸν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, ἀκεραίων ἔτι ἱσταμένων, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ ἀκαταμάχητόν τινα χάριν καὶ νὰ ὑποτρέφῃ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν πάντοτε ἀγεννῆ. Αἱ Ἀθῆναι ὡμοίαζον τότε μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς γέροντας οἵτινες διαπράξαντες ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἔργα μεγάλα καὶ εὐκλεᾶ τέρπονται περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου διηγούμενοι τὰ ἀξιομνημόνευτα γεγονότα μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχει τὸ ὄνομα αὐτῶν συνδεδεμένον· οἱ ἄνθρωποι ἀκούουσιν αὐτοὺς εὐχαρίστως καὶ πολλάκις ἐπωφελῶς. Τοιοῦτό τι συνέβαινεν ἤδη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας· οἱ ἄνθρωποι συνέρρεον ἐνταῦθα ἵνα θαυμάσωσι τὰ μνημεῖα τὰ ὁποῖα διετράνουν τὸ πάλαι ποτὲ μεγαλεῖον καὶ ἵνα ἀκούσωσι τοὺς διδασκάλους οἵτινες οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἔπαυον ἀναμιμνήσκοντες τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο. Ἂν τὰ δημόσια θέατρα ἦσαν ἔρημα, οἱ πλουσιώτεροι τῶν σοφιστῶν κατεσκεύαζον ἑαυτοῖς κατ' οἶκον θέατρα κομψῶς καὶ τεχνικῶς ἀπομιμούμενα τὰ μεγάλα ἐκεῖνα τῶν μουσῶν οἰκητήρια· καὶ ἐκεῖ μετὰ τῶν φίλων, τῶν οἰκείων καὶ τῶν μαθητῶν ἐχειροκρότουν τὰ ἀριστουργήματα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἂν πολλοὶ ἐκ τῶν νέων κατέτριβον τὸν βίον περὶ ἀσωτίας καὶ ἄλλας εὐτελεῖς ἡδονάς, οὐκ ὀλίγοι διέκοπτον τὴν μονοτονίαν τῶν συνήθων αὐτῶν ἀσχολιῶν ἐπισκεπτόμενοι καὶ μελετῶντες τὰ ἐλευσίνια μυστήρια, ἐπιχειροῦντες μακροτέρας ἐπιδρομὰς μέχρι Κορίνθου, τῆς καθέδρας τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, καὶ μέχρι τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Ἰσθμίων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἀγώνων, οἵτινες δὲν ἐτελοῦντο μὲν ὡς ἄλλοτε λαμπρῶς καὶ πολυτελῶς ἐξηκολούθουν ὅμως ἑλκύοντες ἱκανὰ θεατῶν πλήθη. Πλὴν τούτου, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔσῳζε μέχρι τινὸς τὸ ἀρχαῖον πολί-

(1) Ὁ ῥωμαῖος ἄρχων τῆς Ἀχαΐας δὲν ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες ἦσαν ἔτι ἐλευθέρα πολιτεία, ἀλλ' εἰς τὰ τοῦ βασιλείου μόνον θρόνου τῆς ῥητορικῆς ὡς θρόνου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος συντηρουμένου, οὗ ἦν ἐπίτροπος, μεταβαίνων εἰς Ἀθήνας καὶ παριστάμενος εἰς τοὺς ῥητορικοὺς διαγωνισμοὺς τῶν ὑποψηφίων τοῦ θρόνου τούτου.

τευμα, τοὺς τύπους τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀλλ' οἱ τύποι ἐκεῖνοι διὰ τῶν ἀναμνήσεων μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέοντο εἶχον ἰσχυρόν τι θέλγητρον καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἴδομεν ἐπὶ τῆς τῶν Γότθων ἐπιδρομῆς. Οἱ βασιλεῖς ἐξηκολούθουν σέβοντες τὸ πολίτευμα τοῦτο καὶ δεχόμενοι εὐγνωμόνως τὰ ἀξιώματα αὐτοῦ· ὁ μέγας Κωνσταντῖνος οὐ μόνον, ὡς εἴδομεν, στρατηγὸς 'Αθηναίων ἠξίου καλεῖσθαι ἀλλὰ καὶ τὰ προνόμια τῶν σχολάρχων καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν ηὔξησε καὶ πολλῶν φόρων καὶ ὑποχρεώσεων ἀπήλλαξε τοὺς διδασκάλους τούτους· καὶ ἀξιόλογον χορηγίαν σίτου, πρὸς διανομὴν εἰς τὸν δῆμον, κατ' ἔτος αὐτόθι ἔπεμπεν· ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἔτι ὁ βασιλεὺς Κώνστας ἐδωρήσατο τῇ πόλει «νήσους οὐκ ὀλίγας οὐδὲ μικρὰς εἰς ἀπαγωγὴν φόρου». 'Επὶ πᾶσιν εἰς τὰς 'Αθήνας τὸ νέον θρήσκευμα εἶχε μὲν βεβαίως οὐκ ὀλίγους ὀπαδοὺς ἀλλ' ἡ πόλις ἐλογίζετο ὡς τὸ τελευταῖον μέγα ἄσυλον τῆς ἀρχαίας λατρείας, τοῦ ἀρχαίου βίου, πολυάριθμοι δὲ ἐθνικοὶ προσήρχοντο καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εὐλαβῶς ὅπως οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. 'Εν γένει αἱ 'Αθῆναι περὶ τὰ μέσα τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ἔσῳζον ἔτι, ὡς φαίνεται, τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς β' ἀκμάσας Λουκιανὸς μετὰ τοσαύτης χάριτος περιέγραψεν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, τῇ ἐπιγραφομένῃ «Νιγρῖνος ἢ περὶ φιλοσόφου ἤθους», ἐγκωμιάσας τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐκεῖ καὶ τῆς διαίτης τὸ ἀνεπίφθονον καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπικρατοῦσαν ἡσυχίαν καὶ ἀπραγμοσύνην. Προσέθεσε δὲ ὅτι ἡ ἐνταῦθα διατριβή, σύντροφον ἔχουσα τὴν φιλοσοφίαν καὶ δυναμένη νὰ φυλάξῃ καθαρὸν τὸ ἦθος, ἁρμόζει μάλιστα εἰς ἄνδρα σπουδαῖον καὶ εἰθισμένον νὰ καταφρονῇ τοῦ πλούτου καὶ προαιρούμενον πρὸς τὰ φύσει καλὰ ζῆν. Ὅστις δέ, ἐπιφωνεῖ, πλούτου ἐρᾷ, καὶ χρυσῷ κεκήληται, καὶ πορφύρᾳ καὶ δυναστείᾳ μετρεῖ τὸ εὔδαιμον, ἄγευστος μὲν ἐλευθερίας, ἀπείρατος δὲ παρρησίας, ἀθέατος δὲ ἀληθείας . . . . ὁ τοιοῦτος ἂς ὑπάγῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ δυσπιστήσωμεν πρὸς τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Λουκιανοῦ, διότι οὗτος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔπαιξε μᾶλλον περὶ τὰ σπουδαῖα ἢ ἐσπούδαζε περὶ τὰ παιδιᾶς ἄξια.

Ὁ δὲ 'Ιουλιανός, ὅστις παρηγγέλθη τότε νὰ μεταβῇ εἰς τὰς 'Αθήνας, ἦτο ἐξ ἡμισείας τοὐλάχιστον Ἕλλην· διότι ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἦτο ἡ μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἠγάπησε τὴν γλῶσσαν ταύτην· καὶ ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἀριστουργήματα, καὶ ἀπεθαύμασε τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχόν ποτε ταῦτα παραχθῆ. Ἡ ἐντύπωσις ἣν ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος κόσμος ἐπροξένησεν εἰς τὴν εὐαίσθητον τοῦ νέου ψυχὴν ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον βαθυτέρα ὅσῳ τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα, πρὸς τὸ παρελθὸν ἀντιπαραβαλλόμενα δεινήν τινα ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνέφαινον ἀντίθεσιν. Ὁ 'Ιουλιανὸς ἤξευρεν ὅτι ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Κωνστάντιος ἐπροοιμίασεν εἰς τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ στάδιον ἀνηλεῶς θυσιάσας ἅπαντας τοὺς συγγενεῖς. Ἤξευρεν ὅτι ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, εἷς τῶν πρώτων λειτουργῶν τοῦ νέου θρησκεύματος, ἐλέγετο παρασκευάσας τὴν ἐλεεινὴν ταύτην τραγῳδίαν. Ἔβλεπε τὸ νέον θρήσκευμα διῃρημένον εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, τῶν ὁποίων οἱ ἀγῶνες, μὴ περιοριζόμενοι εἰς θεωρητικὰς συζητήσεις, συνεπήγοντο ἐξορίας, διωγμούς. φόνους, στάσεις. Καὶ δὲν ἐνόει μὲν ἢ δὲν ἤθελε νὰ ἐννοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἔριδος ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ ἀντίπαλοι μετεχειρίζοντο ὅπλον τὴν θρησκείαν ἵνα κορέσωσι πολλὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁ 'Ιουλιανὸς οὐ μόνον εἶχε δεχθῆ τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἀλλ' ἐπί τινα χρόνον ἔδειξε καὶ ἐξαίρετον ὑπὲρ τοῦ νέου θρησκεύματος ζῆλον. Κατὰ μικρὸν ὅμως ἤρχισε νὰ συμβαίνῃ ἐν αὐτῷ ἀλλόκοτός τις αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων ἀλλοίωσις. 'Εκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ἐκείνης τοῦ ἐνεστῶτος πρὸς τὸ παρε-

ληλυθὸς προῆλθε πρῶτον μὲν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ὁ παραίτιος τῆς παραδόξου ταύτης παρακμῆς ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν παρακμὴν ταύτην, καὶ βαθμηδὸν εἰς τὸ δεύτερον συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀλλοίωσις αὕτη τῶν πραγμάτων προέκυψεν ἐκ τῆς ἐξιχρειώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καὶ βίου καὶ ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ κόσμου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ διὰ τῆς παλινορθώσεως τοῦ βίου ἐκείνου καὶ τοῦ θρησκεύματος. Δι' ἡμᾶς, οἵτινες κρίνομεν περὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ἑκατονταετηρίδων, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ ὅσων ὑπῆρξαν ἐπὶ τέλους πρόξενοι αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ πλάνη τοῦ νέου τούτου καταντᾷ ἀκατανόητος· ἀλλ' ὡς πρὸς τοὺς χρόνους καθ' οὓς οὗτος ἔζη ὁ παραλογισμὸς ἐκεῖνος ἐξηγεῖται μέχρι τινός. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ὡμοίαζε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γάλλον· εἶχεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, πολλὰ τῶν προτερημάτων δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδοκιμοῦσι μὲν συνήθως ἐνίοτε δὲ καὶ μεγαλουργοῦσιν· εὐφυΐαν, παιδείαν, χρηστότητα, ἀνδρείαν, τύχην. Ἑνὸς μόνου ἐστερεῖτο, τῆς ζύμης ἐκείνης ἧς ἄνευ ὁ ἄριστος τῶν σίτων δὲν παράγει ἄρτον ἀγαθόν· τῆς ζύμης ἣν κέκτηνται πολλάκις οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἣν δὲν ἔχουσιν ἐνίοτε παραδόξως οἱ εὐφυέστεροι καὶ ἣν ὀνομάζομεν ὀρθὸν νοῦν. Ὁ ὀρθὸς νοῦς τῶν Κωνσταντίνων καὶ τῶν Ἀθανασίων κατελάμβανεν ὅτι οὐδεὶς θεσμὸς δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους ἐφαρμοζόμενος εἶναι δυνατὸν νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας καὶ ἰδιοτελείας καὶ ὅτι μόνον ἀφοῦ διὰ πολλῶν διέλθῃ δοκιμασιῶν ἀποφέρει τοὺς καλλίστους αὐτοῦ καρπούς· ταῦτα δὲ ἐννοοῦντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐνεκαρτέρουν ἐν τῷ μέσῳ τῶν συμφορῶν πρὸς ἃς εἶχον νὰ παλαίσωσι, πεποιθότες ὅτι μέλλουσί ποτε νὰ διαλάμψωσιν ἡμέραι καθ' ἃς ὁ χριστιανισμός, ἀποβαλὼν μέχρι τινὸς τὴν σκωρίαν τοῦ μίγματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ συμπράξῃ, θέλει ἐπιχύσει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δαψιλεῖς καὶ καθαρὰς ὁπωσοῦν τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ. Μήπως τοιοῦτό τι δὲν συνέβη καὶ εἰς ἄλλους θεσμοὺς περὶ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐφαρμογάς; μήπως τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ παρήγαγεν ἄλλο τι ἢ ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ σφαγὰς καὶ δῃώσεις, καὶ βασιλειῶν ἀνατροπάς, καὶ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξαχρείωσιν, τῶν ὁποίων τὰς περιπετείας μετὰ φρίκης καὶ ἀηδίας τῇ ἀληθείᾳ ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων ἐκείνων κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα; Μήπως ἡ ἀρίστη αὕτη τῶν πολιτικῶν θεσμοθεσιῶν δὲν ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ χωνευτηρίου τούτου τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συμφερόντων ἵνα μετριάσῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ πάθη, ἵνα ρυθμίσῃ καὶ ἠθικοποιήσῃ τὰ συμφέροντα καὶ δυνηθῇ οὕτω νὰ ἀναδείξῃ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος τὸ χρηστότερον, τὸ εὐνομώτερον καὶ τὸ συνετώτερον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κυβερνωμένων ἐθνῶν; Διατί λοιπὸν ν' ἀπορῶμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δι' ὁμοίας ἢ παραπλησίας διῆλθε βασάνου; Ναὶ μὲν ὁ χριστιανισμὸς ἦτο θεσμὸς θεῖος, ἐνῷ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἶναι ἀνθρώπινος θεσμός· μήπως ὅμως ἀμφότεροι δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους δὲν προέκειτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν; Ἀλλὰ τὰς ἀληθείας ταύτας δὲν διδάσκει ἡμῖν εἰμὴ πεῖρα μακρὰ ἢ ὁ μέχρι τινὸς ἀναπληρῶν τὴν πεῖραν ὀρθὸς νοῦς. Ὁπόσοι ἄνθρωποι κατὰ τἆλλα καλοὶ κἀγαθοί, ἔχοντες δὲ καὶ προτερήματα πολλάκις ἐξαίρετα, καταπληττόμενοι ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκολασίας, αἵτινες συνήθως εἰσὶν αἱ πρῶται τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος σύντροφοι, δὲν ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς τύχης τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ δὲν κατήντησαν νὰ προτιμήσωσιν αὐτοῦ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν! Ἀνάλογόν τι συνέβη εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις ὑπέλαβεν ὑπευθύνους τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τὰ δεινὰ ὅσα, ἕνεκα μάλιστα τῆς παρεξηγήσεως τῶν ἀρχῶν τούτων, συνέβαινον, καί, τὸ ἔτι

ἀτοπώτερον, ἐνόμισεν ὅτι τὰ δεινὰ ταῦτα δὲν δύνανται νὰ θεραπευθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Τὴν δὲ τοιαύτην τοῦ Ἰουλιανοῦ διάθεσιν ὑπέθαλπον, ἐννοεῖται, οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐθνικοὶ καὶ ἰδίως οἱ νεοπλατωνικοί, τῶν ὁποίων οἱ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κορυφαῖοι, ὁ Αἰδέσιος, ὁ Χρυσάνθιος, ὁ Μάξιμος, διατρίβοντες εἰς Πέργαμον καὶ εἰς Ἔφεσον, εἶχον περιστοιχίσει τὸν νέον βασιλόπαιδα καὶ ἠγωνίζοντο νὰ προσοικειωθῶσιν αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου. Οἱ νεοπλατωνικοί, καθὼς εἴδομεν, περιῆλθον κατ' ἀρχὰς εἰς ἀντίληψίν τινα τῆς θεότητος παρεμφερῆ ὁπωσοῦν πρὸς τὴν χριστιανικήν, ἐπιχειρήσαντες ἐνταῦτῷ νὰ ἑρμηνεύσωσιν ἐπὶ τὸ λογικώτερον τὰ μυθεύματα τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται, ἐπ' ἄπειρον αὐτογνωμόνως τροπολογούμεναι, οὐδὲν ὁριστικὸν καὶ σπουδαῖον σύστημα ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσιν, οἱ νεοπλατωνικοὶ προσέκρουσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ἕτερον φοβερὸν σκόπελον. Ἐν ὅσῳ ὁ λόγος ἦτο μόνον περὶ φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἐπαγγελλομένου νὰ λεπτολογήσῃ περὶ ὑπερτάτου ὄντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῶν ἀλληγοριῶν αἵτινες ὑπετίθετο ὅτι κρύπτονται ὄπισθεν τῶν ἑλληνικῶν μυθευμάτων, αἱ περὶ τούτων συζητήσεις ἠδύναντο νὰ τέρπωσιν, ἂν ὄχι νὰ διδάσκωσι, τὸ λόγιον κοινὸν πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπηυθύνοντο. Ἀλλ' ἡ φιλοτιμία καὶ τὸ συμφέρον τῶν νέων αἱρεσιαρχῶν δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τοῦτο· ἠθέλησαν νὰ προβῶσι μέχρις ἱδρύσεως θρησκευτικοῦ θρησκεύματος, ἠθέλησαν νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὰ πλήθη, καὶ τότε, συναισθανόμενοι ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ ἐκεῖναι συζητήσεις δὲν ἤρκουν ἵνα καταπείσωσι τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὅμιλον, ἐσοφίσθησαν νὰ προσλάβωσι μὲν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὑπερτάτου αὐτῶν ὄντος, αὐτοὺς τούτους τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας τῆς εἰδωλολατρείας, νὰ καταπλήξωσι δὲ τὴν εὐπιστίαν τοῦ ὄχλου διὰ ποικίλης μαγείας καὶ γοητείας. Μεταχειριζόμενοι δ' ἐπὶ τούτῳ ἐπιτηδείως καὶ ἀναιδῶς τὰ περιλιπόμενα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος ἠξίωσαν, ἰδίως ἐν Ἐφέσῳ καὶ Ἐλευσῖνι (1), ὅτι δύνανται νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὰ ἀπόρρητα τοῦ μέλλοντος, νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τοὺς κατωτέρους δαίμονας, νὰ ἔλθωσιν εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν οὐρανίων θεῶν, καί, ἀπαλλάττοντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν ὑλικῶν αὐτῆς δεσμῶν, νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτὸ τὸ ἀνώτατον θεῖον πνεῦμα σχέσιν. Ἐννοεῖται ὁποία ἀλλόκοτος ἰδεῶν σύγχυσις προέκυψεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῆς φιλοσοφίας, τῆς μυθολογίας καὶ τῆς θαυματοποιίας. Καὶ ὅμως ὁ Ἰουλιανός, ὅστις εὕρισκε παράλογα καὶ ὀλέθρια τὰ δόγματα τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐγένετο θῦμα τῆς τερατώδους ἐκείνης τῶν ἰδεῶν συγχύσεως· καὶ ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὡμολόγει τὴν ὕπαρξιν ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, τελειοτάτου, ἀοράτου καὶ ἀκαταλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἀφ' ἑτέρου κατήντησε νὰ πρεσβεύῃ ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ὂν παρήγαγε πολλοὺς ὑποδεεστέρους θεούς, τὸν Ἄρην, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς τῆς ἀρχαιότητος θεούς· νὰ πρεσβεύῃ ὅτι εἰς τοὺς θεοὺς τούτους

(1) Περὶ τῆς εἰς τὰ ἐλευσίνια μυστήρια μυήσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ λέγει ὁ Κεδρηνός· «Καὶ δὴ περιτυγχάνει ἀνθρώπῳ δυσσεβεῖ (τῷ ἱεροφάντῃ Νεστορίῳ), ὃς τοῦτον εἴς τινα τῶν εἰδωλικῶν καταδύσεων καταγωγὴν τοὺς ἀπατεῶνας ἐκάλεσε δαίμονας· ἐκείνων δὲ μετὰ τῆς συνήθους φαντασίας ἐπιφανέντων, ἠνάγκασε τοῦτον ὁ φόβος ἐπιθεῖναι τοῖς μετώποις τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅπερ ἰδόντες (οἱ δαίμονες) ἀφανεῖς αὐτίκα γεγόνασι· συνεὶς οὖν ὁ γόης ἐκεῖνος τῆς φυγῆς τὴν αἰτίαν ἐπεμέμψατο τούτῳ λέγων· «οὐ φοβηθέντες, ὡς σὺ νομίζεις, ἀλλὰ βδελυξάμενοι τὸ παρὰ σοῦ γενόμενον ἐχώρησαν». Οὕτω βουκολήσας τὸν αἰχμάλωτον ἐμύησέ τε καὶ τοῦ μίσους ἐνέπλησεν· αἵμασι γὰρ μυσαρῶς ἀπολουσάμενον τὸ θεῖον βάπτισμα ἡ τῆς βασιλείας ἐπιθυμία τῆς εὐσεβείας ἐγύμνωσε τὸν τρισάθλιον».

ἐπέτρεψε τὸ ὑπέρτατον ὂν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιγείου ἡμῶν κόσμου· ἑνὶ λόγῳ νὰ πρεσβεύῃ ὅτι αἱ δημωδέστεραι τῶν ἐθνικῶν δοξασίαι δύνανται σπουδαίως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφικωτέραν περὶ θεότητος ἀντίληψιν.

Τοιουτοτρόπως ἦτο προδιατεθειμένος ὁ 'Ιουλιανός, ὅτε κατὰ μῆνα Μάιον τοῦ 355 ἔφθασεν εἰς τὰς 'Αθήνας. 'Ενταῦθα τὰ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πλάνῃ αὐτοῦ· ἡ θέα τῶν λαμπροτάτων μνημείων τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καὶ τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ ἀνεκλάλητον κάλλος ἠδύνατο τῇ ἀληθείᾳ νὰ δελεάσῃ ψυχὴν καὶ φαντασίαν ὀλιγώτερον νοσούσας· αἱ εἰσηγήσεις τῶν δεινοτέρων ἐθνικῶν ῥητόρων, οἵτινες δι' αὐτοῦ ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχωσι τὸν θρίαμβον τῶν ἰδίων δοξασιῶν καὶ συμφερόντων· τὰ ἐλευσίνια μυστήρια, τὰ ὁποῖα εἰσέτι τοσοῦτον ἐνέπνεον σέβας καὶ τῶν ὁποίων αἱ τελεταὶ καὶ αἱ θυσίαι ἦσαν ἐπιτηδειόταται νὰ ὑποτρέφωσι τὴν δεισιδαιμονίαν ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατελήφθη. Τότε λοιπὸν καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διὰ τῆς ἀδιακόπου τῶν ποικίλων τούτων πειρασμῶν ἐνεργείας ἐρρίζωσεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ ἀπόφασις νὰ ὑψώσῃ, ἅμα τύχῃ εὐκαιρίαν, τὴν σημαίαν τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καὶ ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὴν εἰς τὴν σημαίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπικαλούμενος τὴν ἀναβίωσιν τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων ἡμερῶν. 'Εννοεῖται ὅτι ἔκρυπτεν εἰσέτι τὸ φρόνημα τοῦτο καὶ ὅτι ἐξηκολούθει προσποιούμενος τὸν χριστιανόν, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἐλαχίστη περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων νύξις διδομένη εἰς τὸν Κωνστάντιον ἤθελε συνεπαγάγει τὴν καταστροφὴν ὅλων ἐκείνων τῶν ὀνείρων· ἀλλ' ἡ ταραχὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ προεδίδετο διὰ τῶν βλεμμάτων καὶ τῶν κινημάτων. Συνέπεσε τότε κατὰ παράδοξον συγκυρίαν νὰ διατρίβωσιν εἰς 'Αθήνας, ὡς συμμαθηταὶ καὶ σύντροφοι τοῦ 'Ιουλιανοῦ, δύο νέοι, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔμελλεν ἐπὶ αἰῶνας νὰ ἀντηχήσῃ ἀπὸ περάτων μέχρι περάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Οἱ δύο οὗτοι νέοι ἦσαν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, οἵτινες ἦλθον ἐνταῦθα, οὐχὶ ὡς ἐκεῖνος ἵνα ἐνισχύσωσι τὰς ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρείας πεποιθήσεις αὐτῶν ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἵνα προσλάβωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ εὐγλωττίας τὰ ὅπλα δι' ὧν τοσοῦτον ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως μετ' ὀλίγον ὑπερεμάχησαν. Ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Βασίλειος ἦσαν οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι πρὸς οὓς ὁ 'Ιουλιανὸς ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐνόησεν ἔκτοτε τί διελογίζετο καὶ τί ἐμελέτα ὁ συμμαθητὴς ἐκεῖνος. Τοὐλάχιστον ἰδοὺ πῶς περιέγραψεν αὐτὸν ἐν 'Αθήναις ὄντα, ἐν τῷ «β' στηλιτευτικῷ κατὰ βασιλέως 'Ιουλιανοῦ»· «'Εμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν, τρόπον τινά, ἑωρᾶτο (ἡ τοῦ 'Ιουλιανοῦ πολιτεία), ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην 'Αθήνησιν. Ἦλθε γὰρ κἀκεῖσε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρητότερος καὶ οὐ πολλοῖς γνώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὔπω παρρησίαν ἐχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστὴς οἶδα γενόμενος· καίτοι γε οὐ τῶν εὖ πεφυκύτων περὶ ταῦτα εἰς ὤν. 'Αλλ' ἐποίει με μαντικὸν ἡ τοῦ ἤθους ἀνωμαλία καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκτάσεως· εἴπερ μάντις ἄριστος, ὅστις εἰκάζειν οἶδε καλῶς. Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγής, ὦμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἱστάμενος καὶ κοπτόμενος

πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀ... ... ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλας ἐπεμβαίνουσαι ... τάξει ... προϊοῦσαι παιδεύσεως. Τί ἂν τὸ καθ' ἕκαστον γράφοιμι; ... ἔργοις ... ἐθεασάμην ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι παρῆσάν τινες ... συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἂν ἐμαρτύρησαν ... ...μην εὐθὺς ἐφθεγξάμην οἷον κακὸν ἡ Ρωμαίων τρέφει».

Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ... ...ῦθα εἰμὴ ἓξ περίπου μῆνας· διότι κατὰ Νοέμβριον τοῦ 355 ὁ Κωνστάντιος ... ...όγον νὰ ἀπονείμῃ αὐτῷ τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῆς Γαλατίας δι... ...οίκησιν. Ἡ ἐπαρχία αὕτη δεινῶς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν ... ...ρείαν ἰδιάζοντός τινος ὑπερτάτου ἄρχοντος. Πλὴν τούτου ὁ Κωνστάντιος ... ...α ᾐσθάνετο ἐν γένει τὴν ἀνάγκην βοηθοῦ, ἡ δ' ἀγαθὴ Εὐσεβία διέλυσε ... δυσπιστίαν ἣν ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ σῴζῃ πρὸς τὸν συγγενῆ ἐκεῖνον. Μετά ... Ἰουλιανὸς ἔγραφε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἔκλαυσε πικρῶς καταλείπ... πόλιν ... αὐτῶν, ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τούτου ὑπήκουσεν εἰς τὴν ... ...λέως, καὶ ἐνῷ οὐδόλως ἐφαίνετο προητοιμασμένος πρὸς τὸ δυσχερὲς ... τὸ ὁπ... ἀνέλα... ...βεν, ἐνῷ πολλὰς καὶ ποικίλας παρενέβαλεν αὐτῷ δυσκ... Βυζαντίῳ ... Βέρνησις, ... ἐνεδείχθη οὐδὲν ἧττον στρατηγὸς ἐπιτήδειος. Ἐν δια... τῇ ... πέντε ... ...ν ἐπέκειν... τοῦ Ρήνου ἐξώθησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ...ωσε καὶ ... ...τείνωσεν ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλατίας τὴν αὐτῇ ...γουμένην ὀλεθρίαν κατάστα...σιν πολυειδῶς ἐθεράπ... Τότε ὅμως ἐφθονήθη ὑπὸ ... Κωνσταντίου, ὅστις θέλων νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Γαλ... ..., τοὺς νικηφορήσαντας ... τὸν συνάρχοντα ἐκεῖνον καὶ ...στρεύοντας αὐτὸν λεγεῶνας δι...έταξεν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι περὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν κατὰ τοῦ ἀείποτε ἐπικειμένου Σαπώρ. Ἀλλ' οἱ λεγεῶνες, παρακούσαντες, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰουλιανόν, ἄκοντα, βασιλέα. Ὁ δὲ προέτεινεν ἤδη συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Κωνστάντιον. Δυστυχῶς ἡ βασιλὶς Εὐσεβία, ἥτις ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν συμβιβασμόν, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποθάνει. Ὁ Κωνστάντιος ἀπέρριψεν ἀγερώχως τὴν προταθεῖσαν διαλλαγήν. Ὅθεν ὁ Ἰουλιανὸς ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Κωνσταντίου τῇ 3 Νοεμβρίου τοῦ 361 προελήφθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ, καθ' ὁδὸν εὑρισκομένου, ἀνεγνωρίσθη προθύμως ὑφ' ὁλοκλήρου τοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουλιανός, ἅμα ἀρξαμένης τῆς πρὸς τὸν ἐξάδελφον ἔριδος, εἶχεν, ὡς φαίνεται, περιέλθει εἰς πρακτικωτέρας τινὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ περγαμηνοῦ Ὀρειβασίου καὶ τοῦ λίβυος Εὐημέρου περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ μεταρρυθμίσεως· εἶχε μάλιστα, ὡς βεβαιοῦσι, μετακαλέσει παρ' ἑαυτῷ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεροφάντην τῶν ἐλευσινίων, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς ἐκείνους ἀποφασίσας πάντα τὰ πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου δόγματος ἐπιτήδεια. Ἐπελθούσης δὲ τῆς ρήξεως, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀπέβαλεν ἐπισήμως τήν τε πρὸς τὴν Κωνστάντιον καὶ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν, ἀφιερώσας ἑαυτὸν τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς, καὶ *ἀποστάτης καὶ παραβάτης* τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας γενόμενος, ὅπως δὲν ἔπαυσαν ἔκτοτε ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐκκλησία ν' ἀποκαλῶσιν αὐτόν. Φθάσας εἰς Παννονίαν ἔγραψε πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἰδίως πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοὺς Κορινθίους, πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, διεξηγῶν τὴν προαίρεσιν καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιστολή, περισωθεῖσα

εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρος, εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημε... ...ωτος, ...μάλιστα δὲ κατὰ τοῦτο ὅτι, ὁ Ἰου-λιανὸς δὲν κολακεύει τὴν πόλιν ὡς οἱ κοινοὶ ...ων σοφ... ...ιστῶν ... ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὴν ὅπως εἶναι. «Σῴζεται δέ, λέγει, καὶ εἰ... ...ὑμᾶς ...μεν ... ἔτι ... ὥσπερ ἐμπόρευμά τι σμικρόν». Ἐν γένει ὁ Ἰου... ...περὶ ... προγόνων ἀρετῆς ...ὐχὶ ... ...ακτικόν· ἠπα-

...τατο ... θεμελιώσῃ αὐτοῦ, δο... ...ργασία ... καὶ ὡς πρὸς τὰς δυσ-χερεί... α... νὰ παλαίσῃ ἐπιδιώ-κων ... τοῦ ψυχορραγοῦντος ἀρχαί... ...ου βίου ... εῖται ὅτι ... πολυά-ριθμο... ...οὶ ἠσπάσ... Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας ἐθνικ... ...ησιν ἐκείνην· ...ντο προθύμως τὴν πρόσ-κλ... ...ὐτόν, ἐν Σιρμίῳ ὅθεν ἀπέπεμψαν πρὸς α... βεβαιώσω... ...ὄντα, προσθέ... ἵνα δια-

Νόμισμα τοῦ Ἰουλιανοῦ

που συντρέξει εἰς τὸ ἐπιχείρημα. Εἰς τὰς Ἀθ... ...ηνας ἰδίως, ...ιν ὅτι θέλουσιν ἐκ παντὸς τρό-καὶ ἐνῷ οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ κατεῖχον τὴν Θρᾳ... ...κην, ἠν... ...ος ἔτι τοῦ Κωνσταντίου, σμένοι ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θ... ...εῶν, ἠνῳ... ...εῴχθησ... οἱ πρὸ καιροῦ κεκλεισ-καὶ ἐτελέσθησαν θυσίαι καὶ πανηγύρεις κατὰ ... τὸ ἀρχαῖον ... ...θώθησ... καὶ ...ηρημένοι βωμο... πάτριον ἔ...

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Κωνσταντίου ... ὁ Ἰουλ... ...ωνστα... πολιν ἐνησχολήθη περὶ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πο... ...ς, εἰσελθ... ...λιτευμα... ...ην φυσικῷ τῷ ...ντινού... συνεδύαζε μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἂν πιστεύσωμεν τὸν Λιβά... λόγο... κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησε νὰ παραιτήσῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν· καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἔπραξεν ...νιον ἀπεποιήθη ὅμως ἀείποτε τὸν τίτλον τοῦ Dominus (1) ἢ Δεσπότου, ἀπέδωκεν εἰς ... τοὺς ὑπάτους καὶ ... εἰς τὴν σύγκλητον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἐνίσχυσε τοὺς τοπικοὺς θε-σμοὺς τῶν πόλεων, ἀπέβαλε τὴν πομπὴν τῆς ἀνατολικῆς παμβασιλείας καὶ πρὸ πάντων

---

(1) Dominus (ἐκ τοῦ domus=δόμος) σημαῖνον λατινιστὶ τὸ οἰκοδεσπότης εἶχε καὶ τὴν σημασίαν καὶ τοῦ ἀπολύτου κυρίου, τοῦ ἀπολυτάρχου, τοῦ ἄρχοντος τῆς χώρας ὡσεὶ ἦρχε τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου (διότι τὸ τοῦ οἰκογενειάρχου κράτος παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἦτο μέγα καὶ ἀπόλυτον, ἐντεῦθεν καὶ τὸ ῥῆμα dominor=δεσπόζειν. Dominus ἤρξατο νὰ προσαγο-ρεύηται ὁ αὐτοκράτωρ ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ, εἰ καὶ πρότερον ἔτι δὲν ἦτο παντελῶς ἀσυνήθης ἡ προσωνυμία (πρβλ. Julia Domina, Ἰουλία Σεβαστὴ ἢ Δόμνα). Βραδύτε-ρον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βυζαντίου τὸ dominus μετηνέχθη εἰς τὸ ἑλληνικὸν δεσπότης, οὕτω δὲ προσηγορεύοντο κυρίως οἱ αὐτοκράτορες (σπανιώτερον δέσποινα ἡ αὐτοκράτειρα, προσα-γορευομένη συνήθως αὐγούστα), εἶτα δὲ καὶ οἱ παῖδες καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τοῖς ἐσχάτοις δὲ χρόνοις τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίως ἐν τοῖς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγ-κων ἅλωσιν τῆς βασιλευούσης (1204) δεσπόται ἐκλήθησαν οἱ ἡγεμόνες τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ δευτερευόντων ἑλληνικῶν κρατῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐν Νικαίᾳ καὶ Τραπεζοῦντι αὐτοκράτορας βασιλεῖς· ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη καὶ τὸ ἑλληνολατινικὸν ὄνομα δεσπο-τᾶτον=πριγκιπᾶτον. Ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἡγεμονοπαίδων τὸ δεσπότης ὡς προση-γορία τιμητικὴ ἐδόθη καὶ εἰς τοὺς πατριάρχας, ἐπὶ δὲ τουρκοκρατίας ἰδίως καὶ εἰς ἀρχι-ερεῖς οἱασδήποτε τάξεως. Τὸ ἑλληνικὸν δεσπότης σημαῖνον κυριολεκτικῶς κύριον (σανσκρ. damas pati· πρβλ. τὰ ὁμηρ. πότνια, πόσις, τὰ λατ. potis, potens, potentia, τὸ περσικ. pati-chah) ἐδίδετο καὶ εἰς τοὺς θεοὺς (δεσπότης Πολέμων, δέσποινα Περσε-φόνη), εἶτα δὲ εἰς ἡγεμόνας οὐχὶ ὡς προσηγορία τιμητικὴ ἀλλ' ὡς ἐπίθετον δηλωτικὸν ἀπεριο-ρίστου ἐξουσίας. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ἐννοίᾳ παρέλαβον ἢ ἐδημιούργησαν καὶ οἱ Φράγκοι τὸ λ. despote, despotismus, despotisme.

μεθα ἐνταῦθα τὸ παρὰ Κεδρηνοῦ λεγόμενον· «καὶ γὰρ μυρίας μὲν γυναῖκας κατὰ γαστρὸς ἐχούσας ἀνατεμὼν ὁ Ἰουλιανὸς ἐν τοῖς αὐτῶν ἐμβρύοις ἡπατοσκόπει· καὶ παιδία δὴ πολλὰ κατασφάττων ὑπὸ τὰ εἴδωλα κατώρυττε». Τοιαύτας φοβερὰς ἀνοσιουργίας ὁ χρηστός, ὁ ἀγαθός, ὁ φιλάνθρωπος Ἰουλιανὸς βεβαίως δὲν ἔπραξε ποτέ. Δὲν νομίζομεν δὲ δίκαιον νὰ κατακριθῇ ἀπολύτως ὡς ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου τὰ μεγάλα αὐτοῦ προνόμια, διότι καὶ οἱ μετέπειτα χριστιανοὶ αὐτοκράτορες οὐδέποτε ἐνόμισαν πρέπον νὰ ἀνορθώσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ προνόμια ἐκεῖνα. Οὐδὲ θέλομεν ἐπιτιμήσει αὐτὸν δι' ἣν ἐπεχείρησεν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἰουδαϊκοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, καθότι καὶ τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς ὡς δεῖγμα τῆς τοῦ βασιλέως ἀνεξιθρησκίας. Ἀλλ' ἐξώκειλεν εἰς πράξεις ἄλλας ἐντελῶς ἀδικαιολογήτους.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐλάτρευε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἔγραφε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἰδίαν. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὅλοι οἱ ρωμαῖοι αὐτοκράτορες ὅσοι ἐπεχείρησαν σπουδαίαν τινὰ κοινωνικὴν τοῦ κράτους μεταρρύθμισιν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθησαν ὡς ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν· τοσοῦτον εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐλογίζετο καὶ ἦτο ἐπικρατεστέρα τῆς λατινικῆς. Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος, ὁ ἐλπίσας νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἠθικῶς τὸν κόσμον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, ἑλληνιστὶ συνέγραψε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ἤτοι «τὰ καθ' ἑαυτόν». Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ ὑψώσας τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν σημαίαν, δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐχαρακτήρισε τὴν σημαίαν ταύτην καὶ ἐντὸς ἑλληνικῆς πόλεως ἔστησεν αὐτήν. Τελευταῖον ὁ Ἰουλιανός, ὁ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀρχαίου βίου ὀνειρευθείς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνέταξεν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς συγγραφάς. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἠγάπησε μόνον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν· ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κτῆμα, ὅλως ἐκβαρβαρῶν τοὺς χριστιανούς, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς δι' ἣν ἔτρεφον ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ θρησκείαν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπιτηδείως συγχέων τὴν εἰδωλολατρείαν μὲ ὅλα τὰ λοιπὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συστατικά. «εἰς ἡμᾶς, ἔλεγεν εἰρωνευόμενος, ἀνήκουσιν ἡ εὐγλωττία καὶ αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία· ὑμέτερος δὲ κλῆρός ἐστιν ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀγροικία καὶ οὐδὲν πλέον· αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ὑμῶν». Καὶ ἐπὶ τοῦ σοφίσματος τούτου ἐρειδόμενος οὐ μόνον ἀπέκλεισε τοὺς χριστιανοὺς ἀφ' ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωμάτων ἀλλά, τὸ ἔτι δεινότερον, ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, τῆς ρητορικῆς, τῆς ἰατρικῆς καὶ αὐτῶν τῶν ὡραίων τεχνῶν, παραδοὺς ἅπασαν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς σοφιστάς. Οὐδεμία τῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατάξεων ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν

αἰῶνος, τὸ Γαλιλαῖος καὶ Ναζωραῖος ἢ Ναζωρηνὸς σκωπτικῶς μᾶλλον ἐδίδοντο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ὄνομα Ναζωραῖος ἐπεκράτησεν εἰδικῶς ἐν Παλαιστίνῃ ὡς ὄνομα ἰουδαϊζούσης αἱρέσεως μεγάλης, διαδεδομένης εἰς τὰς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρας, ἐντεῦθεν δὲ ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐδόθη, καὶ δίδεται μέχρι σήμερον, εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὑπὸ τύπον νασράνι. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ Ναζωραῖος τοῦτο, τὸ ἐκ Ναζαρὲτ παραγόμενον, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ Ναζειραῖος ἢ Ναζωραῖος τῆς Παλ. Διαθ. (ἰδ. Κριτῶν κεφ. ΙΓ') ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ Ναζίρ, ὅπερ δηλοῖ κυρίως σοφός, δυνατός, εἶτα ἅγιος (ἐκ τοῦ ἑβρ. ἐδόθη εἰς τάξιν τινὰ λευιτῶν ἀφωσιωμένων τῷ Θεῷ, ἀπεχόντων οἴνου καὶ σικέρων, οἷος ἦν καὶ ὁ Σαμψών. Τὸ ὄνομα τοῦτο μετηνέχθη καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ γραμματείαν σημαῖνον τὸν τῷ Θεῷ κεχαρισμένον καὶ ἀφιερωμένον, τὸν ἅγιον, τὸν ἀφωσιωμένον τῷ Θεῷ (ἰδ. τὴν λ. παρὰ Ἡσυχ.). Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καλεῖ Ναζωραίους τοὺς μοναχοὺς τοὺς αὐστηρὸν μοναχικὸν βίον βιοῦντας, οὓς καὶ ἀπεχαιρέτισε περιπαθῶς ἐν τῷ συντακτηρίῳ αὐτοῦ λόγῳ (χαίρετε Ναζωραίων χοροστασία ψαλμῳδῶν).

πληγὴν βαρυτέραν καὶ οὐδεμία ἐκίνησε πικρότερον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν χριστιανῶν. Λαμπρῶς δ' ἐξεδηλώθη ἡ ἀγανάκτησις αὕτη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ, ἐν τῷ στηλιτευτικῷ α' κατὰ 'Ιουλιανοῦ, ἀποστροφῆς, ἥτις ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων «πολλῶν γὰρ καὶ δεινῶν ὄντων ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἔστιν ὅ,τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται», ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τοῦ λόγου καταδεικνύουσα τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ συμμαχίας. Προέκειτο τῳόντι νὰ καθιερωθῇ τὸ διαζύγιον τοῦ νέου δόγματος ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ ἀνατραπῇ οὕτως ἐκ βάθρων ἡ μία τῶν δύο βάσεων ἐφ' ὧν δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἐρειδόμενος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁ ἑλληνισμός. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ μὴ φρυάξῃ ἡ εὐαίσθητος τοῦ Ναζιανζηνοῦ ψυχή; Ὅθεν εὐλόγως ἀνακράζει, πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀποτεινόμενος· «τὰ μὲν ἄλλα παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὔκλειαν, δυναστείαν, ἃ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστι καὶ ὀνειρώδους τέρψεως. Τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίοις, οἳ τούτους μοι συνεπόρησαν». Αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες ἀντηγωνίζοντο οὕτω τίς πλειότερον τῆς ἄλλης νὰ προσοικειωθῇ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ εὐφυΐας. 'Αλλ' ἡ πάλη δὲν περιωρίζετο εἰς τοῦτο. Ὁ 'Ιουλιανὸς διὰ νόμου ῥητοῦ ὑπεχρέωσε τοὺς χριστιανοὺς ν' ἀποδώσωσι τὰς ζημίας ὅσας ἐπροξένησαν διὰ τῆς καταστροφῆς ναῶν ἐθνικῶν, τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων καὶ μάλιστα ἐπὶ Κωνσταντίου. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς διατάξεως ταύτης δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ βιαιοπραγίας, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τοῦ βασιλέως νὰ ἀποφύγῃ αὐτάς. Μᾶρκος ὁ ἐπίσκοπος 'Αρεθουσίων ἐβασανίσθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως ταύτης, διότι δὲν ἐπείθετο νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ὑπόχρεων εἰς ἀποζημίωσιν, ἕνεκα ναοῦ τινος ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθέντος. Ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τέλους ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν εἶναι ἀληθές, ὡς βεβαιοῦται,, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος εἶχε πολὺ συντελέσει εἰς τὸ νὰ διαφύγῃ ὁ 'Ιουλιανὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου ἐνεργηθείσης γενικῆς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ σφαγῆς, ὁ 'Ιουλιανὸς βεβαίως ἔδειξε θλιβερὰν ἀγνωμοσύνην μὴ προλαβὼν τὰ παθήματα τοῦ γέροντος, ἢ τοὐλάχιστον μὴ τιμωρήσας τοὺς ἐνόχους. Οἱ χριστιανοὶ πάλιν δὲν ἦτο δυνατὸν ἀναμφιβόλως νὰ μείνωσι θεαταὶ ἀδιάφοροι τῶν τοιούτων ἐπιθέσεων· καὶ ὅτε ὁ 'Ιουλιανὸς ἐπιχειρήσας νὰ ἀνανεώσῃ τὰ ἐν 'Αντιοχείᾳ καταστήματα τῶν ἐθνικῶν τελετῶν καὶ πανηγύρεων ἐξύβρισε τὰ ἀντ' αὐτῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐγερθέντα χριστιανικὰ ἱερά, ὁ ἐν Δάφνῃ ναὸς τοῦ 'Απόλλωνος ἐπυρπολήθη διὰ νυκτός, οἱ δὲ χριστιανοὶ δεινῶς διὰ τοῦτο κατεδιώχθησαν. Ὡσαύτως δὲ ἀταξίαι τινὲς ἐν 'Εδέσσῃ γενόμεναι ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν ἔδωκαν εἰς τὸν βασιλέα ἀφορμὴν νὰ δημεύσῃ ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν περιουσίαν, τῆς ὁποίας τὰ μὲν χρήματα διένειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας, τὰ δὲ κτήματα κατέστησε δημόσια· ὥστε τὰ πράγματα ἠρεθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον, οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι φοβερὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἤθελεν ἐκραγῇ καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐὰν ἐπέζη ὁ 'Ιουλιανός.

'Αλ' οὗτος δὲν ἐμονάρχησεν οὐδὲ δύο ἔτη ὅλα. 'Αφοῦ ἐδάμασεν, ὡς προείπομεν τὰ γερμανικὰ φῦλα, φλεγόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς βαρβάρους οἵτινες ἀπ' ἀνατολῶν ἐπήνεγκον πολλάς, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου, κατὰ τοῦ κράτους πληγάς, ἐπανέλαβε δραστηρίως τὸν κατὰ Σαπὼρ πόλεμον ἅμα βασιλεύσας. Προέθετο δὲ οὐχὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἄμυναν ἁπλῆν ἀλλὰ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀντιπάλου ἐπικρατείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ συγκροτήσας μὲν στρατὸν ἑξήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν κατασκευάσας δὲ πολυάριθμον ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου στόλον ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Μεσοποτα-

κατήργησε τὴν πολλὴν τῶν ἀνακτόρων πολυτέλειαν. Μὴ ἐκλάβωμεν ὅμως κατὰ γράμμα ὅσα λέγει ὁ Λιβάνιος περὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Κωνσταντίου. Κατὰ τὸν περιώνυμον σοφιστὴν ὁ Ἰουλιανὸς εὗρεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις «μαγείρους μὲν χιλίους, κουρέας δὲ οὐκ ἐλάττους, οἰνοχόους δὲ πλείους, σμήνη τραπεζοποιῶν, εὐνούχους ὑπὲρ τὰς μυίας παρὰ τοῖς ποιμέσιν ἐν ἦρι». Ταῦτα εἶναι ὑπερβολή. Ὁπωσδήποτε τὸ κύριον τοῦ Ἰουλιανοῦ μέλημα ἦτο ἡ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος ἀνόρθωσις, πρὸς πραγμάτωσιν δὲ τοῦ μωροῦ τούτου ὀνείρου κατησώτευσεν ἐπὶ ματα φ θησαυροὺς πρακτικῆς δραστηριότητος. Ὡς ἐραστὴς παράφρων ἱστάμενος ἐνώπιον τοῦ πτώματος ἐρωμένης περιποθήτου ἐφαντάζετο ὁ ταλαίπωρος ὅτι δύναται διὰ τῶν ἀσπασμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν περιπτύξεων νὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς σῶμα σῷζον μὲν ἔτι καλλονὴν ἀπαράμιλλον ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄψυχον κατακείμενον. Θέαμα οἰκτρόν, τοῦ ὁποίου ὅμως ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς περιπετείας.

Ὁ ἱεροφάντης τῶν ἐλευσινίων ἐπέμφθη μετὰ δώρων πολλῶν, ἐν συνοδίᾳ τοῦ Χρυσανθίου καὶ τοῦ Μαξίμου, τῶν ἀρχαίων τοῦ βασιλέως διδασκάλων, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν. Ὁ δὲ Ὀρειβάσιος, ὁ ἰατρὸς καὶ φίλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἔδραμεν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ εἰς Δελφοὺς ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλ' ὁποία ἦτο ἤδη ἡ παρακμὴ τοῦ ἄλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξου καὶ πλουσίου τούτου ἱεροῦ δηλοῦται ἐκ τοῦ χρησμοῦ τοῦ δοθέντος τότε εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, χρησμοῦ ὅστις, διασωθεὶς εἰς ἡμᾶς ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ, εἶχεν ὡς ἑξῆς·

Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσαν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ (1).

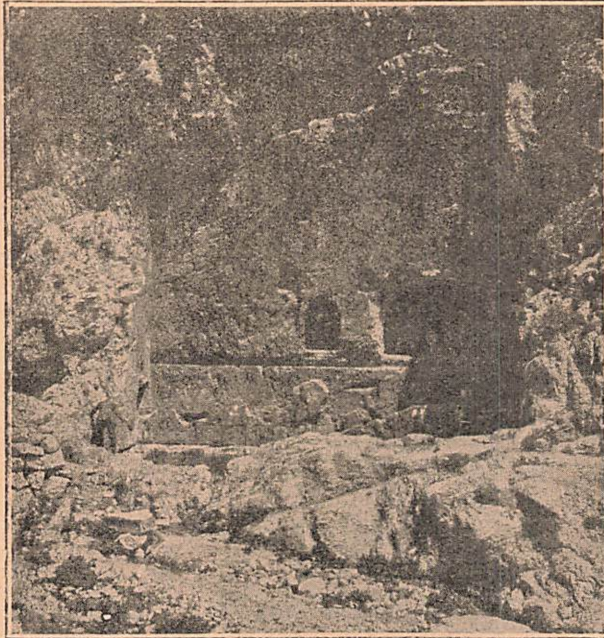
Δὲν νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν ἔσχατον τῆς Πυθίας ἀποχαιρετισμὸν καὶ τὸ ἐπίγραμμα ὅπερ αὕτη προέτεινε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς; Συγχρόνως ἤρχισαν ἀνοικοδομούμενοι καὶ καλλωπιζόμενοι πολυάριθμοι ναοὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Ἤπειρον, εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Νικόπολις καὶ ἡ Ἐλευσὶς προέκυπτον λαμπραὶ ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν· ὁ ἐν Ἀθήναις μηδέποτε ἐκλιπὼν ἀρχαῖος βίος ἐφαίνετο λαμβάνων νέαν ζωήν· οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις τῶν Δελφῶν, τοῦ Ἄργους, τῆς Ὀλυμπίας, τοῦ Ἀκτίου, τῆς Ἀντιοχείας ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς, κατὰ τὸ πάλαι ἔθος· τὰ γυμνάσια ἐπληρώθησαν ἀθλητῶν· ἰδίως δὲ ἐπροστατεύθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὅστις, γράψας ἐγκώμιον τῆς βασιλίδος Εὐσεβίας, παραβάλλει ἐν αὐτῷ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὰς οὐδέποτε ἐκλειπούσας πηγὰς τοῦ Νείλου καὶ ἐπιφέρει· «οὐκ οὖν οὐδὲ ἐξ Ἑλλήνων παντελῶς οἴχεται φιλοσοφία οὐδὲ ἐπέλιπε τὰς Ἀθήνας, οὐδὲ τὴν Σπάρτην, οὐδὲ τὴν Κόρινθον· ἥκιστα δέ ἐστι τῶν πηγῶν ἔκητι τὸ Ἄργος πολυδίψιον». Πρὸ πάντων ὅμως αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς εὐλαβῶς ἐξεπλήρου τὰ τοῦ ἀρχιερέως καθήκοντα, διορίσας ἐπιτρόπους αὐτοῦ, ὡς τοιούτους, εἰς διαφόρους ἐπαρχίας, φιλοσόφους καὶ ἱερεῖς, ὅσους ὑπελάμβανεν ἐπιτηδείους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν μελετωμένων, καὶ ὧν τινες ἐπέτυχον τφόντι τὴν ἐνιαχοῦ εἰρηνικὴν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν ἀνόρθωσιν, ὡς λ. χ. ὁ ἐπιτραπεὶς τὰ κατὰ τὴν Λυδίαν Χρυσάνθιος.

Πρὸς δὲ τοὺς χριστιανοὺς ὁ Ἰουλιανὸς προσηνέχθη ἐν γένει μετριοπαθῶς καὶ σχε-

---

(1) Ἡ γνησιότης τοῦ χρησμοῦ τούτου ἀμφιβάλλεται σφόδρα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἑρμηνευτῶν, οἵτινες θεωροῦσιν αὐτὸν ἐπινόημα χριστιανικὸν τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων.

δὸν ὅπως ὁ θεῖος αὐτοῦ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, εἶχε πολιτευθῆ πρὸς τοὺς ἐθνικούς. Καὶ δικαίως καυχᾶται περὶ τούτου ἐπανελημμένως, λέγων ἐν μὲν τῇ λδ΄ ἐπιστολῇ· «ἐγὼ μὲν κέκρικα τοῖς Γαλιλαίοις ἅπασιν οὕτω πράως καὶ φιλανθρώπως ὥστε μηδένα μηδαμοῦ βίαν ὑπομένειν, μηδὲ εἰς ἱερὸν ἕλκεσθαι, μηδ' εἰς ἄλλο τι τοιοῦτο ἐπηρεάζεσθαι παρὰ τὴν οἰκείαν πρόθεσιν». Ἐν δὲ τῇ νβ΄ ἐπιστολῇ· «ᾤμην ἐγὼ τοὺς Γαλιλαίων προστάτας ἕξειν μοι μείζονα χάριν ἢ τῷ φθάσαντι πρὸ ἐμοῦ ἀρχὴν ἐπιτροπεῦσαι», ἤτοι τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ. Ὀνομάζει δὲ τοὺς χριστιανοὺς Γαλιλαίους (1), κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, διότι, κατὰ τὸν Ἰωάννην Μαλάλαν, μέχρις Εὐόδου τοῦ ἐπὶ Κλαυδίου οἱ χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο Ναζωραῖοι καὶ Γαλιλαῖοι· ἐπὶ τούτου δὲ χριστιανοὶ ὠνομάσθησαν, τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Εὐόδου προσομιλήσαντος αὐτοῖς καὶ ἐπιθήσαντος τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἐνίοτε μάλιστα ὁ Ἰουλιανὸς προέτεινεν εἰς τοὺς ἐξηυτελισμένους καὶ ἐξηχρειωμένους ἱερεῖς τῆς εἰδωλολατρείας, ὡς τύπον ἄξιον μιμήσεως τὰς τοσοῦτον θαυμασίως ὠργανωμένας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, καθάπερ μαρτυρεῖ ἡ μεθ' αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχιερέα Γαλατίας Ἀρσάκιον. Ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ προαίρεσις αὐτοῦ, ἡ δὲ τῶν πραγμάτων δύναμις παρέσυρε τὸν ἄνδρα εἰς ἀτοπήματά τινα δυσεξήγητα. Δὲν θέλομεν βεβαίως πιστεύσει τὰς ὑπερβολὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξετραχηλίσθησαν οἱ χριστιανοὶ (2) ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ κατηγορίαις, ὧν δεῖγμα ἓν παρατιθέ-

Ἡ ἐν Δελφοῖς Κασταλία πηγή

(2) Ἐν τῇ πρὸς Βοστρηνοὺς (κατοίκους Βόστρας, πόλεως ἐν Ἀραυνίτιδι ὑπὸ ἑλληναράβων οἰκουμένης), ἤτοι πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς τῆς Βόστρας κυρίως γραφείσῃ ἐπιστολῇ (εἰ καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὴν βουλὴν τῶν Βουστρηνῶν), λέγει ὁ Ἰουλιανός· «αὖθις δὲ καὶ πολλάκις παραινῶν τοὺς ἐπὶ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν ὁρμωμένους (τοὺς ἐθνικοὺς δηλονότι) μηδὲν ἀδικεῖν τῶν Γαλιλαίων τὰ πλήθη, μηδὲ ἐπιτίθεσθαι μηδὲ ὑβρίζειν αὐτούς», μέμφεται δὲ τὸν κλῆρον τὸν χριστιανικὸν τῆς πόλεως καὶ τὸν ἐπίσκοπον Βόστρας Τίτον, διότι οὗτοι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἔγραφον ὅτι «οἱ χριστιανοί, καίπερ καὶ τὸ πλῆθος ὄντες ἐφάμιλλοι τῶν πλήθει τῶν ἑλλήνων (ἐθνικῶν) κατείχοντο διὰ τῆς παραινέσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου μηδένα μηδαμοῦ ἀτακτεῖν».

(3) Τὸ ὄνομα χριστιανός, ὡς εἴδομεν, ἐγεννήθη ἐν Ἀντιοχείᾳ ἰδίως. Εὔοδος δὲ ὑποτίθεται ὅτι ἦν ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. Ἀλλὰ τὸ Γαλιλαῖος μᾶλλον ὡς σκωπτικὸν ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν εἰς τοὺς χριστιανούς. Τὸ δὲ Ναζωραῖος ἐδόθη ἐν ἀρχῇ εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Ἰησοῦν Ἰουδαίους τῆς πρώτης ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀφοῦ ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα χριστιανὸς ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ πρώτου

μίαν, ἐκυρίευσε τὰς πόλεις αὐτῆς ὅσαι ἠθέλησαν ν' ἀντισταθῶσι, διέβη τὸν Τίγριν ποταμόν, καίτοι τῶν Περσῶν ἀγωνισθέντων νὰ διακωλύσωσι τὴν διαπεραίωσιν ταύτην, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Κτησιφῶντα. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν ὀχυρὰν καὶ μεγάλην ταύτην βασιλεύουσαν ἐτράπη ἀνὰ μέσον τῶν πλουσίων τῆς Περσίας ἐπαρχιῶν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Σαπώρ. Ἐνταῦθα ὅμως, ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ καὶ περιπεσὼν εἰς ἐρημίας ἀδιαβάτους, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τότε ἐπεφάνη ὁ μέγας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν στρατός, πιέζων καὶ ἀπειλῶν αὐτὸν ἀδιακόπως. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὴν ἀνδρείαν οὔτε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον ἐδόθη ποτὲ εἰς τὸν κόσμον, ἐν ταῖς αὐταῖς περίπου χώραις, ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων τοῦ Ξενοφῶντος μυρίων, ὅτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδιαλείπτων ἐκείνων συμπλοκῶν, μαθὼν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὅτι ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη, ἔδραμεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἄνευ θώρακος καὶ ἔπεσε λαβὼν πληγὴν καιρίαν,, ἐξ ἧς ἀπέθανε τὴν νύκτα τῆς 25 Ἰουνίου τοῦ 363, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 32. Λέγεται ὅτι πνέων τὰ λοίσθια ἔλαβε διὰ τῆς χειρὸς τὸ αἷμα τῆς πληγῆς αὐτοῦ καὶ ἔρρανεν εἰς τὸν ἀέρα, ἀνακράξας· «νενίκηκας Χριστέ· κορέσθητι Ναζωραῖε». Μετακομισθεὶς δὲ βραδύτερον εἰς Ταρσὸν ἐτάφη ἔν τινι προαστείῳ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ προσεγράφη τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα·

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγάρροον ἐνθάδε κεῖται,
ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος ἐπωνόμασεν αὐτὸν μέγαν· οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινοτέρας τῶν ὕβρεων· τὴν δὲ ἡμετέραν γνώμην γινώσκει ὁ ἀναγνώστης. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ὁμολογουμένως ἀρετὰς πολλάς, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη. Ἐὰν ἐγεννᾶτο ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἤθελε διατελεῖ ἐντὸς οἰκείας ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀρεταὶ ἐκεῖναι, ἀποφέρουσαι καρποὺς ἀγαθούς, ἤθελον ἀναδείξει τὸν ἄνδρα ἐνάμιλλον τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τοῦ Ἀγησιλάου. Ἐπειδὴ ἐγεννήθη εἰς χρόνους ἀλλοτρίους τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦντος πνεύματος, αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ ἀπέβησαν ἄγονοι καὶ ἠδύναντο νὰ καταντήσωσιν ὀλέθριαι ἐὰν ἐπέζη. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ὑπάρχουσι μετεωρολογικὰ φαινόμενα, οἷα ἡ χάλαζα, ὁ κεραυνὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀείποτε ἀπαίσια, ὅπως οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰουλιανὸς μοχθηρὸς ἄνθρωπος, ὅπως παρεστάθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, βεβαίως δὲν ἦτο. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ γεγονότα φυσικά, οἷον ὁ τοῦ ἡλίου καύσων καὶ τὰ παρόμοια, τὰ ὁποῖα ἐγκαίρως μὲν ἐπερχόμενα εἶναι εὐεργετικώτατα παρ' ὥραν δὲ συμβαίνοντα δύνανται νὰ γίνωσι δεινῶν συμφορῶν πρόξενα. Εἰς τὸν Ἰουλιανὸν συνέβη τὸ τελευταῖον τοῦτο πάθημα· ὅθεν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ὅπως ἠξίωσαν οἱ ἐθνικοί, μέγας, διότι μέγας δὲν εἶναι ποτὲ ὁ μὴ εὐεργετήσας τὴν ἀνθρωπότητα ἢ τοὐλάχιστον τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς βεβαίως δὲν εὐηργέτησε τὸν κόσμον. Καθὼς ὅμως οὐδεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος θέλει ἀρνηθῇ ὅτι τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, εἶναι ἀγαθοποιά, οὕτω πᾶς ἀληθὴς τῆς ἱστορίας γνώστης δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἤθελεν ἀποβῇ ἡγεμὼν ἄριστος, ἐὰν ἢ ἐγεννᾶτο εἰς χρόνους οἰκειοτέρους ἢ προσφορώτερον πρὸς τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἐπολιτεύετο.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῶν τριῶν ἐν τῷ

μεταξὺ βασιλέων, Ἰοβιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, τὰ πράγματα ἐπανῆλθον εἰς ἣν ἦσαν πρότερον κατάστασιν· ἀνεξιθρησκία τις ἐπεκράτησεν ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ὁ δὲ ἀρειανισμός, ἐπὶ μικρὸν ταπεινωθείς, ἀνέκυψεν αὖθις καὶ κατίσχυσε τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ Ἰοβιανός, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποθάνει ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ εἰρηνεύσῃ διὰ πάσης θυσίας πρὸς τοὺς Πέρσας, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνωμολόγησε τριακονταετεῖς συνθήκας, δι' ὧν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς πάντα ὅσα παρὰ τὸν Τίγριν ποταμὸν κατεῖχον οἱ Ρωμαῖοι, καὶ αὐτὴν τὴν Νίσιβιν, ἥτις πολλάκις τοσοῦτον ἡρωικῶς ἀντέστη εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Μετὰ δὲ ταῦτα κατήργησε τὰ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς λατρείας διατάγματα τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀνεκήρυξεν αὖθις θρησκείαν ἐπικρατοῦσαν τὸ χριστιανικὸν δόγμα καὶ ἐφάνη ἀποκλίνων μᾶλλον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐβασίλευσεν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας, ἀποθανὼν αἰφνιδίως, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 364, πρὶν εἰσέτι φθάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τι ὁριστικὸν περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ζητήματος. Εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐν τούτοις ἐπέτρεψε διὰ νόμου ῥητοῦ τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν ναῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἱερῶν· μόνον τὰς ἀνόμους μαγγανείας καὶ γοητείας ἀπηγόρευσεν. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανός, ὁ μετὰ Ἰοβιανὸν προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ, ὑπό τε τῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολῆς, ἀναλαβὼν αὐτὸς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλατίας, Ἐκ τῶν δύο τούτων βασιλέων ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἔδειξεν ἀξιοσημείωτον πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξιθρησκίαν· διότι ἐκώλυσε μὲν διὰ νόμου τὰς νυκτερινὰς θυσίας, καὶ τοῦτο τῇ συναινέσει τῶν νοημονεστέρων ἐθνικῶν, οἵτινες ὡμολόγουν ὅτι πολλὰ ὡς ἐκ τῶν θυσιῶν τούτων ἄτοπα συνέβαινον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας Πραιτεξτάτου ἐπέτρεψε κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἀργοῦντος τοῦ νόμου, νὰ πράττωσι πάντα κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς πάτρια. Περίεργος καὶ ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριξε τὴν αἴτησιν ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος· «τοῦτον, εἶπε, τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς Ἕλλησι καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἁγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν ἐκτελεῖν». Τοσοῦτον ἐρριζωμένον ἦτο εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ τὰς μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ ἀρειανῶν ἔριδας ὁ Οὐαλεντινιανὸς διετέλεσεν ἀδιάφορος· καί, ἐπειδὴ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις οἱ ἀρειανοὶ ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμόν, ἴσχυσεν ὡς ἐκ τῆς ἀδιαφορίας ἐκείνης ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἡ ὀρθοδοξία. Παντάπασιν ἀλλοίως ἐπολιτεύθη ὁ Οὐάλης ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ Οὐάλης ἠσπάσθη ἀμέσως τὴν τῶν ἀρειανῶν αἵρεσιν καὶ ἀναφανδὸν ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀντιπάλων. Ἐπίσημον ὅμως διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων δὲν ἐπεχείρησε. Πολλὰ βεβαίως οὗτοι ἔπαθον πολλαχοῦ διὰ τὴν ἰσχὺν ἣν ἔλαβον οἱ πολέμιοι αὐτῶν. ἀλλὰ ῥητὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα, καταδιώκοντα τοὺς πρεσβεύοντας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, δὲν ἐξεδόθησαν, ὡς φαίνεται, Ὅσα βραδύτερον περὶ τούτου κατὰ Οὐάλεντος ἐγράφησαν, λογίζονται ὑπὸ τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν ὡς ὑπερβολαί. Μία δὲ τῶν ἀποδείξεων τῆς μετρίας τοῦ Οὐάλεντος καταφορᾶς εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον νὰ ἀποθάνῃ τελευταῖον ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ θρόνου.

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὴν τελευταίαν ἐπὶ Κωνσταντίου προγραφὴν τοῦ περιωνύμου τούτου ἀρχιερέως. Ὁ Ἰουλιανός, ἐν τῇ ἀνεξιθρησκίᾳ αὐτοῦ, εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀνακαλέσει ἅπαντας τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐξορισθέντας. Ὅθεν ἐπανῆλθε τότε καὶ ὁ Ἀθανάσιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἡ δὲ ἀνὰ μέσον τῆς Αἰγύπτου κάθοδος αὐτοῦ ἀπέβη ὄντως θριαμβευτική. Πλῆθος ἀνθρώπων ἀναρίθμητον ἐξώρμησαν ἐκτὸς

τῆς 'Αλεξανδρείας καὶ ἐκάλυψαν τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, κλάδος κρατοῦντες ἐν χερσὶ καὶ ἱμάτια πολυανθῆ καὶ ποικίλα στρωννύοντες, καὶ βοῶντες, καὶ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἄμετρον αὐτῶν ἐκφράζοντες χαράν· τὸν ποταμὸν διέσχιζον πολυάριθμα ἀκάτια· τὸ πέλαγος ἐξήστραπτεν ἀπὸ τῶν φώτων τὰ ὁποῖα ἔλαμπον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τοῦ Μουσείου πύργων· τοιαῦται καὶ ἄλλαι τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν 'Αθανάσιον ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἰδίαν

'Ο 'Ιουλιανὸς θύων τοῖς εἰδώλοις (εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

πατρίδα, διότι ὁ λαὸς ἀπεθαύμαζεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα λαμπρὸν καὶ διαβόητον, ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλεπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἀληθῆ στῦλον καὶ θεμέλιον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὡς πατέρα τῆς 'Ορθοδοξίας. 'Αλλὰ τὸ κλέος τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐτάραξε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνστάντιον, ἐφάνη νῦν ἐπικίνδυνον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν 'Ιουλιανόν, ὅστις διέταξε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπαχθῇ καὶ αὖθις εἰς ἐξορίαν ὁ 'Αθανάσιος. Τὰ περὶ τούτου παραγγέλματα τοῦ Παραβάτου ἀποπνέουσι μίσους καὶ ταραχῆς καὶ ἀγανακτήσεως, ἥτις ἀποβαίνει ἐνίοτε ἀγεννὴς καὶ γελοία, ὡς ὅτε λ.χ. ὁ 'Ιουλιανός, καθαπτόμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, λέγει που περὶ αὐτοῦ· «μηδὲ ἀνήρ, ἀλλ' ἀνθρωπίσκος». Ἄλλοτε ὅμως, ἐμβριθέστερος γενόμενος, ἐκτοξεύει κατὰ τοῦ ἀνθρωπίσκου ἐκείνου, ὅστις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν κόσμον, βέλη γενναιότερα καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐπανειλημμένως θεοῖς ἐχθρόν. 'Επὶ μᾶλλον δὲ παροξυνόμενος, «ὁ μιαρός, ἀνακράζει, ὃς ἐτόλμησεν ἑλληνίδας ὑπ' ἐμοῦ γυναῖκας τῶν ἐπισήμων βαπτίσαι»· καὶ ἐπιφέρει νὰ διωχθῇ οὗτος ἐξ 'Αλεξανδρείας οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς Αἰγύπτου τόπων. Ἔφυγε λοιπὸν πάλιν ὁ ἐπίσκοπος, ἀφοῦ παρεμύθησε τοὺς περὶ αὐτὸν δακρύοντας παμπληθεῖς χριστιανούς «θαρρεῖτε, εἰπὼν πρὸς αὐτούς, νεφύδριον γάρ ἐστι καὶ θᾶττον παρελεύσεται». 'Αλλὰ σχεδὸν ἀμέσως ἔπειτα ἐπέστρεψεν εἰς 'Αλεξάνδρειαν, ὅπου διετέλεσεν ἐν ἀσφαλείᾳ κεκρυμμένος διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην τῶν κατοίκων. Οὐδὲ διήρκεσεν ἡ δοκιμασία αὕτη ἐπὶ πολύ. 'Αποθανόντος τοῦ 'Ιουλιανοῦ, ὁ 'Ιοβιανὸς ἐσεβάσθη τὸν 'Αθανάσιον ἀναλαβόντα τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ ἐξωρίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος· ἀλλὰ μετά τινας μῆνας ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς οὗτος νὰ εἰσακούσῃ

τὰς δεήσεις τοῦ λαοῦ ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμενάρχην αὐτοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατεβλήθη μὲν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐθριάμβευσε δὲ ὁ χριστιανισμός, ἐνῷ ὁ Ἀθανάσιος, τὸ ζῶν τοῦ νέου δόγματος σύμβολον, διατελεῖ εἰσέτι διωκόμενος· ὅθεν ἐπανῆλθε διὰ τελευταίαν φορὰν ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ θρόνον καὶ ἀπέθανεν ἤδη ἐν εἰρήνῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τῇ 2 Μαΐου τοῦ 373, μετὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν πολυτάραχον ἀρχιερατείαν.

Τὸν πανηγυρικὸν αὐτοῦ συνέταξαν δύο περιώνυμοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος, ἄξιος βεβαίως τοιαύτης ὑποθέσεως, δὲν ἔφθασε δυστυχῶς εἰς ἡμᾶς καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις προοιμιαζόμενος οὕτως «Ἀθανάσιον ἐπαινῶν ἀρετὴν ἐπαινέσομαι», μετὰ πλείστης ὅσης καλλιεπείας ἀποθαυμάζει τήν τε διδασκαλίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν εὐστάθειαν καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλον, διὰ τοιαύτης τινὸς κομψοτάτης παραβολῆς συνοψίζων τὴν ὅλην τοῦ ἀρχιερέως εἰκόνα. «Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπαινουμένων· γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παίουσιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνῆτις, ἀρρήτῳ βίᾳ τὸν σίδηρον ἕλκουσα καὶ τὸ στερρότατον ἐν ὕλαις οἰκειουμένη». Ἐν γένει ὅμως ὁ θεολόγος Γρηγόριος, διὰ τὴν σφόδρα κεκαλλωπισμένην αὐτοῦ φύσιν καὶ τὴν μελαγχολικὴν ὁπωσοῦν διάθεσιν, Δὲν ἦτο ἴσως ἐπιτήδειος νὰ παραστήσῃ ἅπαν τὸ μέγεθος τῆς αὐστηρᾶς ἀφελείας καὶ τῆς ἀείποτε ἐνεργοῦ πίστεως τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ ἐκκλησία ἐτίμησε τὸν ἱεράρχην τοῦτον οὐχὶ ὡς μάρτυρά τινα ἐξ ἐκείνων οἵτινες πρῶτοι διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἠσφάλισαν τὸ χριστιανικὸν δόγμα ἀλλὰ μᾶλλον ὡς κράτους ἱδρυτήν· διότι αὐτὸς κατεσκεύασε τὴν ἀκράδαντον τῆς πίστεως ἡμῶν κρηπῖδα καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα διετέλεσεν ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀδιάφθορος αὐτῆς παραστάτης, οὐδέποτε ἢ φοβηθεὶς τὸν κίνδυνον ἢ απαυδήσας ἐκ τοῦ ἀγῶνος, ἢ ἐκ τοῦ θριάμβου ἐπαρθείς. Γρ ίν μ ς ἀς πολυαρίθμους συγγραφὰς ὅσας ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συνέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοσούτο μακρᾶς πάλης, ἡ ἠθικὴ διδασκαλία ὀλίγον ἐπέχει τόπον, ἂν καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ διατυπώσῃ ἠθικά τινα παραγγέλματα δι' ὅλης τῆς θαυμαστῆς χριστιανικῆς ἀκριβείας, ἣν δὲν ἔπαυσε τηρῶν καθ' ἅπαντα τὸν βίον. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Ἀθανάσιος ὑπῆρξεν οὐχὶ ἠθικῆς διδάσκαλος ἀλλὰ θρησκείας ἡγεμών· πρὸς δὲ τὸ ἄρχειν τε καὶ ἀμύνεσθαι, τὸ ἀφῃρημένον καὶ ὑπερφυὲς δόγμα εἶναι ἀείποτε συντελεστικώτερον τῆς ἁπλῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Ὅ,τι μάλιστα παροξύνει τὰ πνεύματα εἶναι τὸ δυσκατάληπτον, τὸ μετάρσιον, τὸ ἀπρόσιτον· τὰ ἔθνη ἄγονται καὶ φέρονται κυρίως διὰ μυστηριωδῶν και ἱερῶν λέξεων, ἡ δὲ ἠθική, καὶ αὐτὴ ἡ καθαρωτέρα ἠθική, δὲν ἀρκεῖ πάντοτε εἰς τὴν χρείαν ἣν αἰσθάνεται ἡ διάπυρος μεγαλοφυΐα τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς πεποιθήσεις αὐτῆς καὶ νὰ ἁρπάζῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἀτρόμητος, ὁ μεγαλόψυχος Ἀθανάσιος ἐπλήρωσε λοιπὸν πολλάκις τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ δι' ἀκανθωδῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ζωηρὰν τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ διήγησιν, τὰς ὁποίας ἀπὸ καρδίας περιέγραψεν ὅπως εἶχεν αἰσθανθῆ αὐτάς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐμπαθῆ φωνὴν τῆς ἀκάμπτου αὐτοῦ θελήσεως, μὴ ζητήσωμεν παρ' αὐτῷ εὐγλωττίαν ἄλλην εἰμὴ μόνον αὐστηρὰν λόγου ἀκρίβειαν περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων. Ἡ θετικὴ καὶ ὑπεφίαλος αὐτοῦ φύσις ὑπῆρξε παραδόξως πρόσφορος εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην τῆς θρησκείας, εἰς τοὺς χρόνους τούτους τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀκμῆς, καθ' ἣν πανίσχυρος μὲν ἀλλὰ διῃρημένη ἡ ἐκκλησία εἶχε χρείαν νὰ δώσῃ οὕτως εἰπεῖν εἰς ἑαυτὴν περὶ ἑαυτῆς λόγον, ἀναπτύσσουσα καὶ κυροῦσα τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον μὲν κατατροπώσει τὴν πολυθεΐαν, ἀλλὰ προσεβάλλοντο εἰσέτι πανταχόθεν ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν.

ἔσωθεν μὲν ὑπὸ τῶν αἱρέσεων ἔξωθεν δὲ ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων ἔτι ὀπαδῶν τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀκούων τὸν Ἀθανάσιον νομίζεις ὅτι ὁμιλεῖ νομοθέτης μᾶλλον ἢ ἀπόστολος· μετὰ τοσοῦτον ἀπηκριβωμένης λεπτότητος ἀναλύει καὶ διαστέλλει τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως, δι' ὧν φωταγωγεῖ τὰς ψυχάς. Ὁ Ἀθανάσιος εὗρε τὴν ἐπιτηδειοτέραν πρὸς ἑρμηνείαν τῶν μυστηρίων διαλεκτικὴν τέχνην· καὶ εὗρεν αὐτήν, διότι ἡ τέχνη, ἡ κυριολεξία ἐκείνη ἐκτὸς τῆς ὁποίας ἄρχεται ἡ πλάνη, ἡ ἀμετάθετος ἐκείνη ἐμβρίθεια τῶν θεολογικῶν ὅρων, προσῆκεν οὐ μόνον εἰς τὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ἐν τούτῳ κεῖται τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Θεσπίσας ὅτι «πίστις καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι καὶ Τριάδα ἐν Μονάδι σεβώμεθα, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις μήτε τὴν οὐσίαν μερίζοντες»· ἀποσκυβαλίσας εἰς τοὺς ἀπίστους πάντα ὅστις δὲν ἀπεδέχετο ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν ἀρρήτων τούτων ἀληθειῶν καὶ διανοίξας χάσμα ἀνυπέρβατον μεταξὺ Ἀρείου καὶ Ἐκκλησίας ὠχύρωσε τὴν χριστιανικὴν ἑνότητα διὰ πανοπλίας ἥτις ἐπήρκεσεν αὐτῇ ἐπὶ πεντεκαίδεκα ὅλους αἰῶνας, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλείας δι' ἧς περιέβαλε τὴν πίστιν ἐνεφύσησε θάρρος καὶ πειθὼ ἀκαταγώνιστον εἰς ἅπαντας τοὺς κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον. Ἔστω λοιπὸν ὁ πρῶτος καὶ ὁ καθηγούμενος ἁπάντων τῶν τῆς πίστεως προμάχων καὶ αὐτῶν τῶν θεσπεσίων ἀνδρῶν ὅσοι διέλαμψαν κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα. Ἐὰν δὲν ὑπῆρξεν ὁ πάντων εὐγλωττότερος, διέπρεψεν ὅμως ἐπὶ προτερήμασι σπανιωτέροις καὶ αὐτῆς τῆς εὐγλωττίας, ἐπὶ μεγαλοψυχίᾳ, ἐπὶ μεγαλοφροσύνῃ, ἐπὶ μεγαλοπραγμοσύνῃ. Ἐπιτηδειότερος ὢν φύσει πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ πρὸς τὸ πράττειν ἢ πρὸς τὸ λέγειν διετέλεσεν οὐδὲν ἧττον ὁ διδάσκαλος τῶν Γρηγορίων, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Χρυσοστόμων, ὧν ἡ εὐγλωττία ἔμελλε νὰ ὑπερβῇ τὴν ἰδικήν του εὐγλωττίαν· διότι αὐτὸς ἐνέπνευσε τὴν περὶ τοῦτο δεινότητα αὐτῶν, ὁρίσας καὶ σαφηνίσας τὴν πίστιν ἀφ' ἧς οὗτοι ἤντλησαν τὴν κυριωτέραν αὐτῶν δύναμιν. Τοιαύτην περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν ἐκφέρει ὁ γάλλος Οὐιλλεμαῖνος, ἐν τῇ καλλίστῃ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ τῆς χριστιανικῆς εὐγλωττίας ἐν τῷ δ' αἰῶνι, ἐξ ἧς ὠφελή-

Ἰουλιανός (Μουσεῖον τοῦ Κυλνὺ ἐν Παρισίοις)

θημεν οὐκ ὀλίγον ὁσάκις ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν μεγάλων τῆς περιόδου ἐκείνης πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤρχισε νὰ ἀποκλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν αὐτοῦ ὁ τῆς ὀρθοδοξίας ἥλιος, ὁ περίβλεπτος 'Αθανάσιος, ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὁρίζοντα αὐτῆς δύο νέοι ἀστέρες, ὁ θεῖος Βασίλειος καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἔλαβον ἀλλοίαν ὅλως τῆς τοῦ 'Αθανασίου ἀνατροφὴν καὶ ἀλλοίως ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τοῦ ἔθνους ἐπενήργησαν. 'Ο 'Αθανάσιος ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν, μηδὲν ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν, εὐθὺς ἐκ παίδων ἐτράφη ἐν τοῖς θείοις ἤθεσι καὶ παιδεύμασιν»· ὁ δὲ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀρυόμενοι πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ τέχνην ὑπὸ τοὺς μᾶλλον περιβλέπτους τῶν τότε σοφιστῶν, Λιβάνιον καὶ Θεσπέσιον καὶ 'Ιμέριον καὶ Προαιρέσιον. "Οθεν ὁ μὲν 'Αθανάσιος περιφρονεῖ σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, σπανίως παρατίθησι τὸν "Ομηρον καὶ οὐδὲ ἔχει εὐεπείας τινὰ ἀξίωσιν· δὲν ζητεῖ νὰ θέλξῃ διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἀποφεύγει νὰ κινήσῃ τὰ πάθη· ἑνὶ λόγῳ τὸ ὕφος αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν περὶ τούτου, εἶναι μὲν καθαρὸν καὶ ἄπλαστον ἀλλ' ἔχει ἐμβρίθειαν μᾶλλον ἢ λαμπρότητα· νομίζεις ὅτι δὲν θέλει ν' ἀναδειχθῇ ῥήτωρ καὶ ὅτι προτιμᾷ νὰ εἶναι ὁ ἀπαθὴς τῆς ἀληθείας θεματοφύλαξ. 'Η δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ μετεωρίζονται ὑπὲρ τοὺς ἄμβωνας καὶ ὑπὲρ τὰ βήματα τοῦ κόσμου τούτου. 'Ο δὲ Βασίλειος ἀπ' ἐναντίας, καὶ ὁ Γρηγόριος, καὶ βραδύτερον ὁ Χρυσόστομος, ἐπικαλοῦνται τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐμπνεύσεων καὶ ὅλων τῶν τεχνασμάτων τοῦ ῥητορικοῦ ἐπιτηδεύματος. 'Η ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὑπείκουσα εἰς τὴν εὐφυΐαν αὐτῶν, ἐκδηλοῖ ἅπαντα τὰ καινοφανῆ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, διατηροῦσα τὸν ἀρχαῖον χαρακτῆρα τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοὐλάχιστον τῶν πρώτων αὐτῶν μιμητῶν. Τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς κάλλος σῴζεται σχεδὸν ἀκέραιον παρ' αὐτοῖς, ὑπὸ ἀνατολικῆς τινος χροιᾶς ἐπιχρυσούμενον, καὶ ὀγκωδέστερον μὲν ἴσως μέχρι τινὸς καὶ ἧττον ἀττικὸν ἀλλὰ πάντοτε ἐναρμόνιον καὶ καθαρόν. 'Η πιστὴ αὕτη τῶν ἀρχαίων τοῦ λόγου τύπων ἀπομίμησις ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτο καινοπρεπῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν ἐξηγεῖται διὰ τούτου, ὅτι οἱ νέοι τῆς 'Αντιοχείας καὶ τῶν 'Αθηνῶν χριστιανοὶ δὲν ἔπαυον μελετῶντες τὰ ἀριστουργήματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, εἰ καὶ γενόμενα ἤδη ἀσεβῆ, ἐλογίζοντο οὐδὲν ἧττον πάντοτε ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔργα τῆς ὑψηλοτάτης ἀνθρωπίνης τέχνης. 'Η δὲ περὶ τὰς χαριεστάτας ταύτας μελέτας ἀνατραφεῖσα φαντασία αὐτῶν ἐξώμνυε μὲν βραδύτερον δὲν ἐλησμόνει ὅμως αὐτάς· ἀλλ' ἐμφορηθεῖσα αὐτῶν, ὡς μουσικῆς τινος ἐκ παίδων διδαχθείσης, ἐτόνιζεν ἐπ' αὐτῆς τοὺς ἐμβριθεῖς τῆς ὡρίμου ἡλικίας λόγους.

'Η φιλολογικὴ αὕτη διάπλασις τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλει ἀναμφιβόλως πολὺ εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ· διὸ καὶ εἴδομεν τὸν 'Ιουλιανὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διασπάσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ νέου δόγματος καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων συμμαχίαν. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπόστολοι τῆς 'Εκκλησίας ὑπῆρξαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνδρες ἀφελεῖς καὶ ἀπαίδευτοι ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον τὸ νέον θρήσκευμα ἐξηπλώθη μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων καὶ συνεδυάσθη μετὰ τῶν ποικιλωτέρων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ προσλάβωσιν ἐπίκουρον πᾶσαν τὴν περὶ τὸν λόγον δεινότητα τῆς ἑλληνικῆς ῥητορείας, ὥστε ἐν τῇ δ' ἑκατονταετηρίδι ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι ὑπερέβαλον κατὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἅπαντας τοὺς ἔτι σῳζομένους ἐθνικοὺς σοφιστὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς μέχρι Πλουτάρχου προκατόχους αὐτῶν, ἀποτελέσαντες ἐποχὴν

λόγου νέαν, μεγάλην καὶ ἔνδοξον διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος εἶναι οἱ πρῶτοι λαμπροὶ τύποι τῆς εὐλαβοῦς καὶ πολυμαθοῦς ταύτης εὐγλωττίας, ἥτις ἀφιέρωσεν ἑαυτὴν εἰς τὴν τακτικὴν διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Παρ' αὐτοῖς ἡ θρησκεία δὲν ἐνδιατρίβει πλέον περὶ τὰς συζητήσεις εἰς ἃς ἀνηλίσκετο ὁ τοῦ 'Αθανασίου ζῆλος· δὲν εἶναι πλέον τὸ ξίφος τὸ τέμνον καὶ διαιροῦν ἀλλ' ὁ δεσμὸς ὁ συναρμόζων καὶ συμφιλιῶν τὰς ψυχάς· δὲν ἀσχολεῖται τόσον περὶ τὸ δόγμα ὅσον περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν παραμυθίαν τῶν τεθλιμμένων· ὁ δὲ λόγος αὐτῶν, ἐὰν προέκειτο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν λόγον τῶν νεωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων, ἔχει μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν ἀφελῆ καὶ ὅλως ἠθικὴν διδασκαλίαν τῶν διαμαρτυρομένων ἱεροκηρύκων, ἀλλὰ κεκαλλωπισμένην ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκείνης χάριτος καὶ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ δι' ὧν ἐκοσμεῖτο ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας.

Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἦσαν σχεδὸν ὁμήλικοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὸν 'Ιουλιανόν, μετὰ τοῦ ὁποίου, ὡς εἴδομεν, συνεμαθήτευσαν ἐν 'Αθήναις· διότι καὶ οἱ τρεῖς ἐγεννήθησαν μεταξὺ τοῦ 329 καὶ 331. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι διετέλεσαν φίλοι στενώτατοι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε παρ' αὐτοῖς, καθὰ ἔγραφε βραδύτερον ὁ Γρηγόριος, τὰ πάντα ἦσαν κοινά,

> « . . . . καὶ ψυχὴ μία
> δυοῖν δέουσα σωμάτων διάστασιν».

'Απὸ δὲ τοῦ 'Ιουλιανοῦ ἀπεμακρύνθησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ ἐπέμειναν πόρρω ἱστάμενοι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ διὰ τὸν θρησκευτικὸν τοῦ ἀνδρὸς παραλογισμόν, ἂν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Καισάριος, χριστιανὸς ὤν, διετέλεσεν ἰατρὸς φίλτατος τοῦ Παραβάτου, ὅστις ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν. Οἱ δύο φίλοι οὔτε τὸ παράδειγμα ἐκεῖνο ἐμιμήθησαν οὔτε εἰς τὸν πειρασμὸν ἐκεῖνον ἐξετέθησαν. Ὁ Βασίλειος, ἀναχωρήσας ἐξ 'Αθηνῶν, ἐδίδαξε τὴν ῥητορικὴν καὶ μετῆλθε τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα εἰς Καισάρειαν, ὅπου εἶχε γεννηθῆ καὶ ἥτις ἦτο μία τῶν ἀκμαίων ἑλληνίδων τῆς 'Ασίας πόλεων, τῶν ὁποίων οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ παραδόξως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἐπίδοσιν τοῦ νέου θρησκεύματος. Καίτοι δὲ διαπρέψας κατ' ἀμφότερα, ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς συνήγορος, μετ' οὐ πολὺ ἐγκατέλιπε τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα· διότι τό τε παράδειγμα τοῦ πατρός, καὶ τῆς μητρός, καὶ τῆς ἀδελφῆς, ἥ τε ὁρμὴ τῆς ἰδίας φύσεως, καὶ ἡ φιλοτιμία ν' ἀφιερώσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποθησαυρισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἔξωθεν ἐπιστήμην, τὰ πάντα ἔφερον αὐτὸν πρὸς τὴν πίστιν ἣν ἔβλεπεν ἐκ παίδων πρεσβευομένην ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ. Ὅθεν εἰς ἡλικίαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν ἐδέχθη τὸ βάπτισμα ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Καισαρείας, ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὅλων, ὡσεὶ ἀποστολικήν τινα ἐντολὴν ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀπαλλαγεὶς πάσης ἄλλης φροντίδος, καὶ αὐτῆς τῆς περὶ τῶν ἰδίων κτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα διένειμεν εἰς ἐλέη δαψιλῆ, ἀπῆλθεν εἰς τὰ κυριώτερα ἱερά, τά τε ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἤθελε νὰ ἀφοσιώσῃ ἑαυτὸν καὶ ἥτις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κλέους αὐτῆς καὶ τῆς ἀκμῆς ἐσπαράσσετο ὑπὸ τῆς τοῦ 'Αρείου αἱρέσεως. 'Επὶ δύο ἔτη περιῆλθεν Αἴγυπτον, Παλαιστίνην, Συρίαν, Μεσοποταμίαν, ἀκροώμενος τῶν θεολόγων, συζητῶν πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἀποθαυμάζων τοὺς ἐρημίτας καὶ ἐφοδιαζόμενος ἐνθουσιασμὸν καὶ πίστιν διὰ τῆς θέας τῶν ἱερῶν τόπων ἐν οἷς τοσαῦτα ἐτελέσθησαν θαύματα. 'Εκεῖ ἐπλη-

ρώθη πεποιθήσεως μὲν καὶ ζήλου πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθέντα δόγματα, εὐλαβείας δὲ πρὸς τὸν ἄκαμπτον αὐτῶν πρόμαχον· ἐκεῖ εἶδε τοὺς ἐρημίτας Ἀντώνιον καὶ Παῦλον, κατέκρινε τὴν ὑπερβολὴν καὶ κατάχρησιν τοῦ ἀσκητικοῦ βίου παρ' ἄλλοις τισί, καὶ ἐμελέτησε τὴν τάξιν τῶν κοινοβιακῶν μᾶλλον μοναστηρίων, ἤτοι τῆς ἐν κοινῷ φιλοπόνου ἀποχωρήσεως, ἣν δικαίῳ τῷ λόγῳ προετίμα τῆς ἀπράγμονος καὶ ἀπολύτου θεωρίας τῶν ἀσκητῶν.

Ὁ Ἰουλιανὸς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη
(Ἐγχάρακτος λίθος)

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὰ ἴδια ἔσπευσε νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅσα εἶδε καὶ ἐμελέτησεν, ἐκλέξας ἐπὶ τούτῳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Πόντου, ἀναχώρημα, οὐχὶ ὅμως ὡς ἐρημίτης ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἄνθρωπος ἔμπλεως ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἀρεσκόμενος μὲν εἰς τὸν μονήρη βίον καθιστῶν δὲ αὐτὸν γόνιμον διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας. Τῷόντι ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις διετέλει ἔτι, ὡς φαίνεται, περὶ τὰ ἐγκόσμια διατρίβων, ὁ Βασίλειος περιγράφει τὸ χαριέστατον αὐτοῦ ἐνδιαίτημα ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀπαισίου ἐκείνης ἐρημίας ἐν ᾗ ἀνηλίσκοντο οἱ τῆς Αἰγύπτου ἀσκηταί. «Μόλις, ἐπιστέλλει πρὸς τὸν Γρηγόριον, μόλις ἀπογνοὺς τῶν ματαίων ἐλπίδων ἃς ἐπὶ σοὶ εἶχόν ποτε κατὰ βίου ζήτησιν ἐπὶ τὸν Πόντον ἀπῆλθον· ἔνθα δή μοι ὁ Θεὸς χωρίον ὑπέδειξεν, ἀκριβῶς συμβαῖνον τῷ ἐμῷ τρόπῳ, ὥστε οἷον πολλάκις εἰώθαμεν, ἀργοῦντες ἅμα καὶ παίζοντες τῇ διανοίᾳ συμπλάττειν, τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀληθείας καθορᾶν· ὄρος γάρ ἐστιν ὑψηλόν, βαθείᾳ ὕλῃ κεκαλυμμένον, ψυχροῖς ὕδασι καὶ διαφανέσιν εἰς τὸ κατ' ἄρκτον κατάρρυτον· τούτου ταῖς ὑπωρείαις πεδίον ὕπτιον ὑπεστόρεσται, ταῖς ἐκ τοῦ ὄρους νοτίσι διηνεκῶς πιαινόμενον· ὕλη δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφυεῖσα ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δεῖν ἀντὶ ἕρκους αὐτῷ γίνηται, ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον ἣν δὴ πασῶν πλέον Ὅμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται». Καὶ ἀφοῦ συνέκρινεν οὕτω τὴν ἐρημίαν ἐκείνην πρὸς τὴν ὁμηρικὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς παραβάλλει ἔπειτα ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ἀλκμαίωνα, ὅστις ἡσύχασε τελευταῖον φθάσας εἰς τὰς Ἐχινάδας νήσους. Αἱ κομψαὶ αὗται καὶ ποιητικαὶ περιγραφαὶ ἀπέχουσι πολὺ τῆς μοναστικῆς αὐστηρότητος. Καὶ εἶναι μὲν ἀναμφίβολον ὅτι ἔκτοτε ὁ μέγας Βασίλειος ἠκολούθησε μετά τινων φίλων τὴν τάξιν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ἧς ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς καὶ ἥτις ἔκτοτε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν ἐξακολουθεῖ τηρουμένη εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη ἡ συνδυάζουσα μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ τὴν σπουδὴν οὐσιωδῶς διέφερε τῆς τε ἀνελεήμονος σκληραγωγίας καὶ τῆς ἀπράγμονος ἠρεμίας ἑτέρων τινῶν τῆς Ἀνατολῆς μοναχῶν (1). Ἐνταῦθα δὲ εἶδεν ἐπὶ τέλους προσερχόμενον ἐκτὸς ἄλλων φίλων,

(1) Ὡς γνωστόν, ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ τὸ μόνον μοναχικὸν τάγμα τὸ ὑπάρχον εἶναι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Παρὰ τοῖς δυτικοῖς πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς καὶ πολυωνύμοις τά-

καὶ τὸν ἁπάντων εὐφυέστατον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις ὅμως ἀσταθὴς ὢν ὁπωσοῦν τὴν διάθεσιν δὲν ἔμεινε πολὺ παρ' αὐτῷ, διότι, ἂν πολλάκις ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν θορύβων τοῦ κόσμου, πολλάκις πάλιν δὲν ηὐχαριστεῖτο οὐδὲ ἐν τῇ ἐρημικῇ σιγῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασίλειος ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνδράμῃ τὸν ἐπίσκοπον Ἀγκύρας ἐν τῇ συζητήσει ἣν ἀνέλαβε πρὸς Εὐνόμιον, νέον τινὰ καὶ περιφανῆ ὀπαδὸν τῆς τοῦ Ἀρείου αἱρέσεως. Καὶ ἔπειτα, βασιλεύσαντος τοῦ Ἰουλιανοῦ, βλέπων τὴν χριστιανικὴν πίστιν κινδυνεύουσαν ἀπ' αὐτοῦ πολὺ πλέον ἢ ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν βασιλέων, ἐνόμισε καθῆκον νὰ ἀποδυθῇ γενναιότερον εἰς τὸν ἀγῶνα· ὅθεν, ἐνῷ πρότερον δὲν ἦτο εἰμὴ ἁπλοῦς ἀναγνώστης, ἔλαβεν ἤδη τοὺς κατωτέρους τῆς ἱερωσύνης βαθμοὺς καὶ ἐπ. τέλους ἐχειροτονήθη ἐν Καισαρείᾳ ἱερεὺς παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου, σχεδὸν συγχρόνως μετὰ τοῦ φίλου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅστις προεχειρίσθη τότε περίπου ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρός, ἐπισκόπου ὄντος Ναζιανζοῦ. Εἶχε δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνει ὁ Ἰουλιανός, καὶ οἱ δύο φίλοι, οἱ σύναμα ἀφιερωθέντες εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Ὑψίστου, σύναμα ηὐφράνθησαν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ πολεμίου ἰσχυροῦ· ὁ μὲν Γρηγόριος στηλιτεύσας καὶ λοιδορήσας τὸν ἀποστάτην εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ τῶν φόβων, ὁ δὲ Βασίλειος θριαμβεύσας διὰ δεινότητος λόγου μᾶλλον ἀταράχου, μαρτυρούσης τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη εὐγλωττία, ἡ κινήσασα τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ διδασκάλου, τοῦ ἐθνικοῦ Λιβανίου, ἐξήγειρε καὶ φθόνους πικρούς, ἔτι δὲ τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου. Τότε ὁ Βασίλειος κατέφυγε πάλιν εἰς τὸ ἴδιον ἄσυλον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὅμως ἐξῆλθε μετ' οὐ πολὺ κατορθώσας νὰ διαλύσῃ τὴν τοῦ ἐπισκόπου δυσπιστίαν. Ἰσχυρὸς δὲ ὢν διὰ τῆς συνέσεως, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης, παντοδύναμος ἤδη ἀπέβη μάλιστα διὰ τῶν ἀγαθοεργιῶν. Μεγάλου λιμοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔπαθον καὶ αἱ πέριξ χῶραι ὥστε πᾶσα συνδρομὴ ἀπέβη δύσκολος, ὁ Βασίλειος παρεμύθησε τὸν λαόν, ἐκίνησε τὸν ἔλεον τῶν πλουσίων, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τῶν δυστυχῶν καὶ ἐθυσίασεν ἐπὶ τούτῳ πᾶσαν τὴν ὑπολειπομένην αὐτῷ περιουσίαν, μηδεμίαν ποιούμενος διάκρισιν δόγματος, καὶ ἐξ ἴσου παραμυθῶν ἀρειανούς, ἰουδαίους καὶ εἰδωλολάτρας. Ἐπὶ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς ἐξεφώνησε τὴν γνωστὴν «ἐν Λιμῷ καὶ Αὐχμῷ» ὁμιλίαν, ἐν ᾗ ἐπεσώρευσεν ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἵνα ἐξεγείρῃ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης αἴσθημα· καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰ διδάγματα τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀλλ' ἐνθυμούμενος ὅτι ὁμιλεῖ πρὸς λαοὺς ἑλληνίζοντας ἀνακράζει πρὸς τοῖς ἄλλοις· «Αἰδεσθῶμεν Ἑλλήνων φιλάνθρωπα διηγήματα. Παρά τισιν ἐκείνων νόμος φιλάνθρωπος μίαν τράπεζαν καὶ κοινὰ τὰ σιτία, μίαν ἑστίαν σχεδὸν τὸν πολυάνθρωπον δῆμον ἀπεργάζεται». Τὰ σπαρτιατικὰ συσσίτια, τὰ ὁποῖα αἰνίττεται ἐνταῦθα ὁ Βασίλειος, δὲν ἐσυστήθησαν βεβαίως φιλανθρωπίας χάριν. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ἐν κρισίμοις περιστάσεσιν, ὁμοιάζει ὀλίγον τὸν στρατηγὸν ὅστις δεινῶς πολιορκούμενος δὲν διστάζει νὰ μεταβάλῃ εἰς προμαχῶνας οἰκοδομὰς ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομηθείσας.

γμασιν ὑπάρχει καὶ τὸ τῶν Βασιλειανῶν ἐν διαφόροις καθολικαῖς χώραις (ἰδίως ἐν Ἱσπανίᾳ). Περιφημότατοι τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τῶν δυτικῶν Βασιλειανῶν εἶναι οἱ τῆς παρὰ τὴν Ρώμην περιφήμου ἑλληνοκαθολικῆς μονῆς τῆς Κρυπτοφέρρης. Ἰδ. πραγματείαν ἡμετέραν περὶ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Κρυπτοφέρρης.

Περὶ δὲ τὸ 370 ἀποθανόντος τοῦ Εὐσεβίου, προεχειρίσθη διάδοχος αὐτοῦ. Καὶ οὕτω προελθὼν εἰς ἓν τῶν ὑπάτων ἀξιωμάτων τῆς ἐκκλησίας δὲν ὑπέστη μὲν τὰς ἀκροσφαλεῖς τῆς τύχης τροπάς, δι' ἃς τοσοῦτον δραματικὴ ἀπέβη ἡ τοῦ 'Αθανασίου ἱστορία, ἀλλὰ προσῳκειώθη τὴν εὐλάβειαν τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων δι' ἀρετῆς ἀναλλοιώτου καὶ δι' ἀξιεράστου τῇ ἀληθείᾳ μεγαλοφυΐας. Ὁ μέγας Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς τοῦ Εὐαγγελίου ἐπίσκοπος, ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ, ὁ φίλος τῶν δυστυχῶν, ἀδιάσειστος ἐν τῇ πίστει, ἀνεξάντλητος ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Αὐτὸς μὲν κατήντησε πένης· καί, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς ἐκκλησίας δὲν διέπρεπον πλέον ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἀρετῇ, αὐτὸς δὲν εἶχεν εἰμὴ ἕνα μόνον χιτῶνα καὶ δὲν ἔζη εἰμὴ ἀπὸ ἄρτου καὶ λαχάνων εὐτελῶν· ἀλλ' ἐδαπάνα θησαυροὺς εἰς καλλωπισμὸν τῆς Καισαρείας, οἰκοδομήσας πρὸς τοῖς ἄλλοις παρ' αὐτῇ πτωχοτροφεῖον καὶ νοσοκομεῖον, τὰ ὁποῖα ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὀνομάζει «καινὴν πόλιν, τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, τὸ κοινὸν τῶν ἐχόντων θησαύρισμα, εἰς ὃ τὰ περιττὰ τοῦ πλούτου, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῖς ἐκείνου παραινέσεσιν ἀποτίθεται . . . ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ συμφορὰ μακαρίζεται, καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται».

Αἱ δὲ φιλάνθρωποι καὶ ἥμεροι αὗται ἀρεταὶ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας συνεβιβάζοντο παρ' αὐτῷ μετὰ παραδόξου πολλάκις τόλμης καὶ γενναιοφροσύνης. Τῷ 372 ὁ ἀρειανὸς βασιλεὺς Οὐάλης παρήγγειλε τὸν ὕπαρχον Μόδεστον νὰ προσαγάγῃ διὰ πάσης ἀπειλῆς τὸν Βασίλειον εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀρειανῶν κοινωνίαν. Ὅθεν ὁ ὕπαρχος καλέσας τὸν ἐπίσκοπον «πῶς, εἶπεν αὐτῷ, τολμᾷς σὺ μόνος ν' ἀνθίστασαι εἰς τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα;» 'Ερωτήσαντος δὲ τοῦ Βασιλείου τί ἐννοεῖ ταῦτα λέγων ἀπεκρίθη ὁ Μόδεστος· «σὺ μόνος ἀποποιεῖσαι ν' ἀκολουθήσῃς τὸ δόγμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ ἠσπάσθησαν ἤδη πάντες οἱ λοιποί». Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ θεῖος ἀνήρ· «αὐτὸς ὢν κτίσμα Θεοῦ ἢ Θεὸς κατὰ χάριν οὐδὲν οὐδέποτε θέλω προσκυνήσει κτίσμα, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὕπαρχον». Τότε ἀναπηδήσας οὗτος ὑπ' ὀργῆς «πῶς, ἀνέκραξε, δὲν φοβεῖσαι τὴν δύναμιν ταύτην;» «Καὶ διατί, ἀπεκρίθη ὁ Βασίλειος, νὰ τὴν φοβηθῶ; τί ἠμπορεῖ νὰ μὲ κάμῃ;» «Ἓν ἐκ τῶν πολλῶν ὅσα κεῖνται εἰς τὴν ἐξουσίαν μου», ὑπέλαβεν ὁ ὕπαρχος. Καὶ τίνα εἰσὶ ταῦτα; ἠρώτησεν ὁ ἐπίσκοπος. «'Εξορία, βάσανος, θάνατος», ἀπήντησεν ὁ Μόδεστος. «Ἄλλο τίποτε ἀπείλησέ με», παρετήρησεν ὁ Βασίλειος· «διότι ἐξ ὅλων ὅσα εἶπας δὲν φοβοῦμαι τίποτε. Περὶ δημεύσεως δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνησυχήσῃ ἄνθρωπος μὴ ἔχων εἰμὴ δύο τετριμμένα ἱμάτια καί τινα βιβλία· ἐξορίαν δὲν δύναμε νὰ πάθω διότι, ὁπουδήποτε τῆς γῆς λογίζομαι ὁδοιπόρος ἄπατρις· βάσανοι δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς σῶμα ἀσθενές, τὸ ὁποῖον θέλει ἐκπνεύσει ἅμα μίαν μόνον λάβῃ πληγήν· ὁ δὲ θάνατος θέλει πληρώσει ἁπάσας τὰς ἐπιθυμίας μου, διότι θέλει μὲ φέρει πρὸς τὸν Θεόν». 'Εκπλαγεὶς ἐκ τοσαύτης παρρησίας ὁ ὕπαρχος ἀπεφήνατο· «τοιούτους τολμηροὺς λόγους οὐδεὶς οὐδέποτε ἐνώπιον ἐμοῦ, τοῦ Μοδέστου, ἐξέφερεν». «'Αλλ' ἴσως», παρετήρησεν ὁ Βασίλειος, «οὐδέποτε ἐνέτυχες ἐπισκόπῳ. Ἡμεῖς, προσέθηκεν, εἴμεθα καθ' ὅλα πρᾶοι καὶ ταπεινοί, οὐ μόνον πρὸς τὸν βασιλέα ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐλάχιστον τῶν ἀνθρώπων. Ἅμα ὅμως πρόκειται περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως, πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν ἢ κατάπληξις· ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεύς». Ὅθεν ὕπαρχος καὶ βασιλεὺς ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσωσι καὶ νὰ ἀφήσωσι τὸν ἱερὸν ἄνδρα ἥσυχον. Τοῦτο δέ, ὅτι ὁ ἀρειανὸς Οὐάλης, καίτοι ἐκ διαλειμμάτων ἀπειλήσας τὰ ἔσχατα τὸν Βασίλειον, οὐδέποτε μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπειλῆς προέβη, εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀνοχῆς μεθ' ἧς ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας.

Καὶ ἡ μὲν καρτερία καὶ γενναιότης ἣν ἔδειξεν ὁ ἱεράρχης Καισαρείας ἐν τῇ πάλῃ

ταύτη πρὸς τὸν ἀρειανὸν Οὐάλεντα εἶναι μία τῶν ἐξαιρέτων τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιάγαστος εἶναι ἡ καταπειστικὴ καὶ δημώδης ἀφέλεια δι' ἧς περιεκάλυπτε τὴν ἐπιστήμην ἣν εἶχεν ἀποθησαυρίσει ἐν Ἀθήναις, ἵνα διδάξη τοὺς πολλοὺς τῆς Καισαρείας, ἵνα ὑψώνη αὐτοὺς μέχρι Θεοῦ διὰ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως, ἵνα ἐξηγήση εἰς αὐτοὺς τὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας. Ταῦτα ἰδίως προτίθενται αἱ ἐννέα αὐτοῦ Ὁμιλίαι αἱ ἐπιγραφόμεναι «εἰς τὴν ἑξαήμερον». Ἀπαντῶσι μὲν ἐν αὐταῖς πολλαὶ φυσικαὶ πλάναι ὅσαι ἦσαν κοιναὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀλλ' αἱ Ὁμιλίαι περιλαμβάνουσιν ἐνταὐτῷ πολλὰς ὀρθὰς εἰδήσεις καὶ ἰδίως περιγραφὰς χαριεστάτας καὶ ἀκριβεῖς. Ὁποία φροντὶς ἵνα καταδείξη ἁπανταχοῦ τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὁποία φαντασία μετάρσιος ἅμα καὶ περιπαθής, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀγαθότητος τοῦ πλάστου· ὁποία λεπτότης καὶ εὐαισθησία περὶ τὴν ἔκφρασιν ἵνα καταστήση τὴν ἀγαθότητα ἐκείνην καταληπτὴν καὶ ἀγαπητήν! Καὶ πῶς, κλίνοντες γόνυ ἐνώπιον τοιούτου ἱεροκήρυκος, νὰ μὴ ἀποθαυμάσωμεν συγχρόνως τὸν ἑλληνικὸν ἐκεῖνον λαόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐξεφωνοῦντο τοιοῦτοι λόγοι, καὶ μεταξὺ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τεχνῖται ἁπλοῖ καὶ ἐργάται ἡμερόβιοι, οἵτινες, καθὼς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ῥήτωρ, συνεκινοῦντο ὑπὸ τοιούτων διδαχῶν ἐπικροτοῦντες καὶ δακρύοντες!

Ἀνάγλυφον παριστάνον ἱππέα πέρσην

Ἡ τρυφερὰ καὶ γραφικὴ αὕτη φαντασία ἐπιφαίνεται καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς ἄλλους τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγους, εἰς τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν συγγραφῶν. Ἐραστὴς ὢν ἔνθερμος τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς καὶ ποιήσεως ἤθελε νὰ ἐμφυσήση τὸν τοιοῦτον πρὸς τὰ ἀμίμητα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα ἔρωτα εἰς τοὺς νέους χριστιανοὺς τοῦ πολυειδῶς ἤδη ἀλλοιωθέντος ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς. Ὅθεν ἔγραψε χάριν αὐτῶν παραίνεσιν ἐπιγραφομένην μὲν «πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», προτιθεμένην δὲ νὰ συναρμολογήση ὅσον ἐνδέχεται τὸν νέον, τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμόν, πρὸς τὸν ἀρχαῖον, τὸν ἐθνικόν. Καὶ πρῶτον διαγράφει ἐν συνόψει, εἰς τρόπον προσιτὸν τῇ διανοίᾳ τῶν νέων ἀκροατῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνεται, τὰς ἐπαγγελίας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως. «Τοσοῦτόν γέ μην εἰπὼν ἱκανῶς ἂν ἴσως ὑμῖν ἐνδειξαίμην, λέγει, ὅτι πᾶσαν ὁμοῦ, τὴν ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, τῷ λόγῳ τις συλλαβὼν καὶ εἰς ἓν ἀθροίσας, εὐδαιμονίαν, οὐδὲ πολλοστῷ μέρει τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων εὑρήσει παρισουμένην, ἀλλὰ πλεῖον τοῦ ἐν ἐκείνοις ἐλαχίστου τὰ σύμπαντα τῶν τῇδε καλῶν κατὰ τὴν ἀξίαν ἀφεστηκότα ἢ καθ' ὅσον σκιὰ καὶ ὄναρ τῶν ἀληθῶν ἀπολείπεται. Μᾶλλον δέ, ἵν' οἰκειοτέρῳ χρήσωμαι παραδείγματι, ὅσῳ ψυχὴ τοῖς πᾶσι τιμιωτέρα σώματος τοσοῦτο καὶ τῶν βίων ἑκατέρων ἐστὶ τὸ διάφορον. Εἰς δὴ τοῦτον ἄγουσι μὲν ἱεροὶ λόγοι δι' ἀπορρήτων ἡμᾶς ἐκπαιδεύοντες». Μεθ' ὃ ἐπιφέρει, ὅτι, ἑωσοῦ ὑπὸ τῆς ἡλικίας διακωλυόμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ βάθος τῆς διανοίας τῶν ἱερῶν τούτων λόγων, «ἐν ἑτέροις, οὐ πάντη διεστηκόσιν, ὥσπερ ἐν σκιαῖς τισι καὶ κατόπτροις, τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι τέως προγυμναζόμεθα, τοὺς ἐν τοῖς τακτικοῖς τὰς μελέτας ποιουμένους μιμούμενοι· οἵ γε, ἐν χειρονομίαις καὶ ὀρχήσεσι τὴν ἐμπειρίαν

κτησάμενοι, ἐπὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἐκ τῆς παιδιᾶς ἀπολαύουσι κέρδους». Οἱ δὲ ἕτεροι ἐκεῖνοι λόγοι δι' ὧν δέον οἱ χριστιανοὶ νὰ παρασκευάζωνται πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῶν ἀρετῶν, ὅσας ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν τὸ θρήσκευμα, εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ λογοποιοί, οἱ ρήτορες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐνταῦθα δι' εἰκόνος ἀληθεστάτης ἐξηγεῖ πῶς ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δύναται νὰ προοδοποιήσῃ τὸ ἔργον τοῦ χριστιανισμοῦ. "Ωσπερ οὖν οἱ δευσοποιοί, παρασκευάσαντες πρότερον θεραπείαις τισίν, ὅ,τι ποτ' ἂν ᾖ, τὸ δεξόμενον τὴν βαφήν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν, ἄν τε ἁλουργόν, ἄν τέ τι ἕτερον ᾖ· τὸν αὐτὸν δὴ καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλοι ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἡ τοῦ καλοῦ παραμένειν δόξα, τοῖς ἔξω δὴ τούτοις προτελεσθέντες, τηνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων, καὶ οἷον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὁρᾶν ἐθισθέντες, οὕτως αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὄψεις». Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀλλεπαλλήλων εἰκόνων ἡ τελευταία αὕτη μάλιστα ἠδύνατο, διὰ τὴν λεπτότητα αὐτῆς, νὰ κοσμήσῃ τὴν ὑψηλοτέραν ποίησιν. Ἀλλ' ὁ ρήτωρ οὐδὲ εἰς ταύτην ἀρκεῖται· καὶ προαιρούμενος νὰ παραστήσῃ ἔτι ζωηρότερον τὴν ἀμοιβαίαν τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς παιδεύσεως σχέσιν καὶ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν αὖθις συνεπάγεται χαριεστάτην εἰκόνα. «Καθάπερ, λέγει, φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τῷ καρπῷ βρύειν ὡραίῳ, φέρει δέ τινα κόσμον τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμενα, οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ, προηγουμένως μὲν καρπὸς ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρί γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβλῆσθαι, οἷόν τινα φύλλα σκέπην τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα».

Ἀφοῦ δὲ ἔθεσεν οὕτω τὴν ἀρχὴν ὅτι ἡ ἔξω, ἡ θύραθεν, καθὼς ἔλεγεν αὐτήν, ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τελευταῖον σοφία εἶναι ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ καλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς, ἐπιφέρει ὅτι δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν ἐξ ἴσου τὸν νοῦν εἰς πάντα τὰ παρὰ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ρητόρων γραφέντα. «Ἀλλ' ὅταν μὲν τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις ἢ λόγους διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν, καὶ ὅ,τι μάλιστα πειρᾶσθαι τούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἄνδρας ἔλθωσι, τὴν μίμησιν ταύτην δεῖ φεύγειν, ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα, οὐδὲν ἧττον ἢ τὸν Ὀδυσσέα, φασὶν ἐκεῖνοι, τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδός τίς ἐστιν ἐπὶ τὰ πράγματα». Ἐξακολουθῶν δὲ τὸν συνήθη αὐτῷ χαρίεντα ἐκεῖνον εἰκονικὸν λόγον, ἰδίως περὶ τῶν ρητόρων, ἐπιλέγει· «Καὶ καθάπερ τῆς ροδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα».

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολύ, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, θεωρεῖ ὅτι ἅπαντα τῇ ἀληθείᾳ εἶναι ἄξια τῆς τῶν χριστιανῶν μελέτης, βεβαιοῖ ὅτι πᾶσα ἡ τοῦ Ὁμήρου ποίησις ἀρετῆς ἐστιν ἔπαινος καὶ συνιστᾷ αὐτοῖς Σόλωνα, Θέογνιν, Πρόδικον, Εὐριπίδην, Πλάτωνα ἐπιφωνῶν· «Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ὧν δὴ καὶ λόγος τίς ἐστιν ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ μικρόν, ἢ μεῖζον. εἰς δύναμιν ἕκαστος, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς ἔπαινον διεξῆλθον». Καὶ οὐδὲ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀρκεῖται ἀλλὰ καὶ πολλὰς τῶν πράξεων νομίζει ἀξίας μνήμης καὶ μιμήσεως, φέρων εἰς παράδειγμα τὰς ἀρετὰς τοῦ Περικλέους, καὶ τοῦ Σωκράτους, καὶ τοῦ Εὐκλείδου, καὶ τοῦ Κλεινίου, καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀρετὰς τὰς ὁποίας εὑρίσκει πολλάκις συμφώνως πρὸς τὰ ἱερώτατα τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα. Πάλιν ὅμως ἐπανέρχεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν χρησίμων καὶ βλαβερῶν, καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους ἀριστοτεχνῶν σκιαγραφίαν τινὰ τῆς ἀρετῆς ἣν οἱ χριστιανοὶ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐκ τῶν ἔξωθεν παιδευμάτων. «Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν ὠφέλειαν ἀθροίζουσιν, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν ποταμῶν πολλαὶ γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ προσ-

θῆκαι πεφύκασι». Τοιουτοτρόπως ἐνόει ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱεράρχης τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ Βασίλειος ἔγραψε προδήλως τὴν παραίνεσιν ταύτην ἐνθυμούμενος τὴν πονηρίαν μεθ' ἧς ὁ Ἰουλιανὸς ἐπεχείρησε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ ὅπλον καὶ τὸ κόσμημα τῶν γραμμάτων καὶ καθ' ἧς τοσοῦτον ἀκάθεκτος εἶχεν ἤδη ἐξεγερθῆ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ὁ Βασίλειος ἦτο μὲν φύσει ἐμβριθέστερος τοῦ φίλου αὐτοῦ ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἠγάπα περιπαθῶς τὴν καλλιέπειαν. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διετέλει ἀπρόσιτος εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ φαντασία ἦτο λαμπρά· ἡ πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν εὐλάβεια αὐτοῦ δὲν ἴσχυε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἄνδρα ἀπὸ τῶν θελγήτρων τῆς εὐγλωττίας καὶ αὐτός, ὁ τῆς Καππαδοκίας ἀρχιερεύς, δὲν ἐδίσταζε νὰ πέμπῃ πολυαρίθμους μαθητὰς εἰς τὸν ἐθνικὸν σοφιστὴν Λιβάνιον, παρακαλῶν μὲν νὰ κοσμήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς περὶ τὸν λόγον κομψότητος πεποιθὼς δὲ ὅτι βραδύτερον θέλει αὐτὸς μεταδώσει αὐτοῖς τὴν τῶν πεποιθήσεων δύναμιν. Καίτοι τοσοῦτον ἔχων βαθεῖαν πίστιν ἠγνόει ἴσως ὅτι ἡ ἄπλαστος συγκίνησις δὲν ἔχει ἐπὶ τέλους χρείαν πολλῆς περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμης ἵνα ἁρπάσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν. Κατ' εὐτυχίαν, ἐνῷ ἡ φιλοκαλία αὐτοῦ ἦτο ὁπωσοῦν ἐπιτετηδευμένη, αὐτὸς ἔγραφε πολὺ ἀφελέστερον. Μυηθεὶς διὰ τῆς ἱερωσύνης εἰς τὴν μελέτην τῶν παθῶν καὶ τῶν νοσημάτων τῆς ψυχῆς, ἐν οἷς ὁ δαιμόνιος τοῦ Ἀριστοτέλους νοῦς ἐζήτει τὰς ἀρχὰς τῆς εὐγλωττίας, ὁ Βασίλειος ἀνεύρισκεν ἐν αὐτοῖς, ἵνα εἰκονίσῃ καὶ συγκινήσῃ τὸν ἄνθρωπον, τέχνην τελειοτέραν τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν οὓς ἀπεθαύμαζε.

Πολλαὶ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰμὴ πραγματεῖαι ἠθικαὶ κατὰ τῆς φιλαργυρίας, τοῦ φθόνου, τῆς ἀσωτίας, ἀλλ' ἡ εὐαγγελικὴ τοῦ ῥήτορος χάρις περιβάλλει τὰ τετριμμένα ταῦτα θέματα διὰ καινοπρεποῦς τινος χαρακτῆρος. Ὁ μέγας Βασίλειος εἶναι πρὸ πάντων ὁ ἱεροκῆρυξ τῆς ἐλεημοσύνης, ὑπὲρ πάντα ἄλλον νοήσας τὸν ἐξαίρετον ἐκεῖνον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου χαρακτῆρα, τὸν συνεπαγόμενον τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Εἰς τοῦτο δὲ μάλιστα θαυμασίως ηὐδοκίμησεν, εἰς τὸ νὰ μαλάξῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς νὰ τείνωσι χεῖρα βοηθείας πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ δὲν εὐδοκίμει ὀλιγώτερον περὶ τὴν περιγραφὴν τῆς βραχύτητος τοῦ βίου, τῆς ματαιότητος τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, τῆς μετανοίας ἣν συνεπάγονται αἱ ἀθρόαι τοῦ κόσμου τούτου εὐχαριστήσεις, κατορθώσας καὶ μετὰ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ν' ἀναδειχθῇ εὔγλωττος ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τούτου θέματος τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν. Πηγὴ δὲ τῆς περὶ ταῦτα εὐγλωττίας αὐτοῦ εἶναι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, τῆς ὁποίας ἀσμένως δανείζεται τὴν ποίησιν, ποίησιν ζωγραφικωτέραν καὶ τολμηροτέραν τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' εἰς τὰς ζωηρὰς τῆς ἑβραϊκῆς μούσης εἰκόνας ἀναμιγνύει τὸ τρυφερὸν ἐκεῖνο πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα αἴσθημα καὶ τὴν ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ ἐκείνην μαλακότητα ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς Καινῆς Διαθήκης κάλλος. Στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν προτείνει χεῖρα ἐπίκουρον εἰς πᾶσαν δυστυχίαν, διότι θέλει νὰ παραμυθήσῃ ἅμα καὶ νὰ διδάξῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀκατανόητος ἰσχὺς ἣν οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶχον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ κατατηκόμενος ὑπὸ τῆς ὀδύνης δὲν ἔπαυσέ ποτε κηρύττων ἀδιακόπως καὶ περιοδεύων· τοσοῦτο διακαὴς ἦτο ὁ ζῆλος τοῦ ἀνδρός. Ὅτε δὲ ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῇ πρώτῃ Ἰανουαρίου 379, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πανηγυρίζει ἔκτοτε κατ' ἔτος τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ μνήμην, ὁ λαὸς τῆς ἐπαρχίας ὁλοκλήρου συνέδραμεν εἰς τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Εἰδωλολάτραι καὶ Ἰουδαῖοι συνέκλαυσαν τὴν ἡμέραν ταύτην μετὰ τῶν χριστιανῶν, διότι διετέλεσεν εὐεργέτης ἁπάντων. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τοῦ πλήθους συρροὴ ὥστε οὐκ ὀλίγοι ἀπέθανον ἐκ τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς συγκλονήσεως· καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐμακαρίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων, ὡς ἀξιωθέντες νὰ

συναποθάνωσι μετὰ τοσοῦτον ἱεροῦ ἀνδρός, καὶ ὠνομάζοντο, ἕνεκα τῶν σῳζομένων ἔτι ζωηρῶν τῆς εἰδωλολατρείας ἀναμνήσεων, «θύματα ἐπιτάφια». Τοιαύτη εἶναι ἡ τοῦ ἀθανάτου ἐπισκόπου Καισαρείας εἰκών, οἵα συνάγεται ἐκ τῆς ἀκριβοῦς μελέτης τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν ἔργων. Ὁπόσον ἡ εἰκὼν αὕτη διαφέρει τῆς γελοιογραφίας δι' ἧς ἡ παρ' ἡμῖν δημώδης παράδοσις κατήντησε νὰ παραστήσῃ «τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας διδάσκαλον», «τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας», «τὸν ἔνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα», ἐν τοῖς ὀχλικοῖς ἐκείνοις ᾄσμασι τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε δὲν παύουσι περιᾳδόμενα τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὰ χωρία, εἰς τὰς κώμας καὶ εἰς τὰς πόλεις ἡμῶν! Τοιοῦτος ὅμως εἶναι ὁ λαός· δὲν ἠμπορεῖ νὰ θαυμάσῃ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἄνδρας εἰμὴ καταβιβάζων οὕτως εἰπεῖν αὐτοὺς μέχρι τῆς ἰδίας περιωπῆς καὶ ἀτμοσφαίρας. 'Αλλὴ μὴ ψέξωμεν καὶ μὴ καταφρονήσωμεν πάλιν τὸν λαὸν τοῦτον ἀπολύτως. Τοὐλάχιστον ὁ ὄχλος αὐτὸς ἐνθυμεῖται κατ' ἴδιον μέν τινα τρόπον, ἐνθυμεῖται ὅμως πάντοτε, καὶ ἀποθαυμάζει, καὶ προσκυνεῖ τὸν ἐξαίσιον ἐκεῖνον ἱεράρχην, ὅστις εἶναι ἓν τῶν καυχημάτων τῆς πατρίου ἱστορίας. Ὁπόσοι δὲ ἐκ τῶν λεγομένων ἀνωτέρων κοινωνικῶν τοῦ ἔθνους τάξεων οὐδεμίαν τοῦ ἀνδρὸς τηροῦσι μνήμην, ἢ τὸ πολὺ εἰς μόνην τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν γνῶσιν περιορίζονται!

Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δὲν ἐξισοῦται μὲν κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Βασίλειον ἀλλ' εἶχεν ἐν τῇ φαντασίᾳ λαμπρότερόν τι καὶ χαριέστερον. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Γρηγόριος ὡσαύτως καλούμενος, διατελέσας κατ' ἀρχὰς ὀπαδὸς τῆς τῶν Ὑψισταρίων (1) λεγομένων αἱρέσεως, ἀπέπτυσεν ἔπειτα τὴν πλάνην ταύτην, καί ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ. Ὁ δὲ νέος Γρηγόριος, φοιτήσας τὸ πρῶτον εἰς τὰς ἐν Καισαρείᾳ σχολάς, σταλεὶς μετὰ ταῦτα εἰς 'Αλεξάνδρειαν καὶ τελευταῖον εἰς 'Αθήνας, διέπλευσεν, ὅπως καὶ ὁ Βασίλειος, ἅπαν τὸ πέλαγος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν σωτήριον τοῦ Εὐαγγελίου λιμένα. Φαίνεται μάλιστα ὅτι διέτριψεν εἰς 'Αθήνας πλειότερον τοῦ φίλου αὐτοῦ, διδάξας ἐνταῦθα ἐπί τινα χρόνον τὴν ῥητορικήν· δὲν ἐβράδυνεν ὅμως πολὺ νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φαιδρὰν ἐκείνην περὶ τὸν Πόντον ἐρημίαν τοῦ Βασιλείου, ἧς ἐποιήσαμεν ἤδη μνείαν ἀνωτέρω. Ὁ Γρηγόριος ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, ἅμα μὲν ὑπείκων εἰς τὴν προαίρεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἅμα δὲ διότι εἶχε τάξει τοῦτο εἰς τὸν Θεόν, πλέων ἐξ 'Αλεξανδρείας εἰς 'Αθήνας καὶ περιπεσὼν εἰς τρικυμίαν κατὰ τὸ Παρθένιον λεγόμενον πέλαγος(2). 'Αλλ' ἔμελλε πολλάκις μὲν ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ κόσμου πολλάκις δὲ νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτόν, ἔχων καρδίαν ἐκ τῶν εὐαισθήτων ἐκείνων αἵτινες, ἰσχυρῶς συγκινούμεναι ὑπὸ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν, φαντάζονται ὅτι θέλουσιν εὕρει ἄσυλον ἐν τῇ ἐρημίᾳ, καὶ ἔπειτα, μαραινόμεναι ἐν τῇ μονήρει ταύτης σιγῇ, ὁρμῶσιν αὖθις, ἐπὶ τὰς παραμυθίας ἃς παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ κοινωνία. Ταύτην δὲ τῶν διαθέσεων αὐτοῦ τὴν ἄλλως ἐρασμίαν ἀστάθειαν, αὐτὸς οὗτος κάλλιστα ἐξεικόνισε βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰς τὴν ἔρημον ἀποχωρήσεως, ἐν τῷ 'Απολογητικῷ ἐκείνῳ τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἕνεκεν Λόγῳ, ὅστις συνήθως ἐπιγράφεται «περὶ Ἱερωσύνης»,

---

(1) **Ὑψιστάριοι** ἐκαλοῦντο χριστιανοὶ αἱρετικοὶ ἰουδαΐζοντες καὶ μονοθεΐζοντες, λατρεύοντες ἕνα θεὸν **ὕψιστον**. Τὸ ὄνομα ὕψιστος θεὸς ἔχει ἴσως σχέσιν πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀραβικῇ συνηθέστατον ἐπίθετον τοῦ θεοῦ **τααλί** (ἀλλάχ-ταααλί=ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος, ἐπὶ λέξει ὑψωθείς.

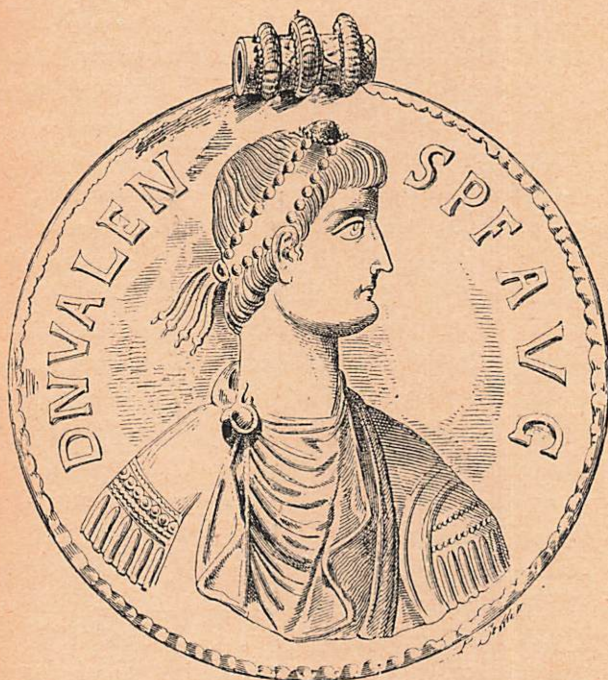
(2) **Παρθένιον πέλαγος** ἐκαλεῖτο τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς μεταξὺ Κύπρου καὶ Αἰγύπτου θαλάσσης ἴσως ἀπὸ τῆς Παρθενίας, ὡς ἐκαλεῖτο ἡ Ταρσός.

διότι ἐξετάζεται ἐν αὐτῷ καὶ τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα καὶ ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον. Ἐκεῖ λοιπὸν περιγράφει πρῶτον τί τὸ ἐξωθῆσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἔρημον αἴσθημα. «Ἔπειτά μέ τις ὑπεισῄει, λέγει, ἔρως τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἧς ἐραστὴς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς. . . . καί τι καὶ προσαψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι καὶ πλείονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἤνεγκα τυραννούμενος καὶ εἰς μέσους τοὺς θορύβους ὠθούμενος καὶ οἷον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος. Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον καὶ εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη ἑαυτῷ προσλαλοῦντα· καὶ τῷ Θεῷ ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν, ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὄντα καὶ ἀεὶ γινόμενον, φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα, καταλείποντα τὴν γῆν καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἄνω τιθέμενον». Πολυειδῶς δὲ καὶ χαριέντως ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἔρωτα τοῦτον τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως ἀπαριθμεῖ ἔπειτα τὰ ποικίλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ καὶ τὰ ὁποῖα ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν κοινωνίαν. Καὶ πρῶτον τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἴδῃ τοὺς φίλους καὶ ἀδελφοὺς «καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην ὡς ἀντιδιδομένη διάθεσις». Δεύτερον τὴν πρὸς τὸν γηραιὸν πατέρα στοργὴν καί, τρίτον τὴν φωνὴν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς καλούσης αὐτὸν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διακονίαν. Ναὶ μὲν ἐφοβεῖτο μήπως δὲν εἶναι ἄξιος τῆς μεγάλης ταύτης λειτουργίας ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐφοβεῖτο ὡσαύτως μήπως φανῇ ἀπειθής. «Διὰ τοῦτο, ἐπιφέρει, συγκεφαλαιῶν τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς ἀστασίας τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνώμενος καὶ μέσος δύο φόβων ἱστάμενος, τοῦ τε κατασπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλεῖστον τούτοις ἐναπορήσας καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταλαντεύσας, ἢ ὥσπερ ῥεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι τῇδε κἀκεῖσε μετακλιθείς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδροτέρου· καί με νικήσας ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας».

Μετὰ τὴν πρώτην ἐκ τοῦ Πόντου ἐπιστροφὴν ἐχειροτονήθη ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρεσβύτερος, καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν δευτέραν ἐπιστροφήν, ὅτε ὁ μέγας Βασίλειος εἶχεν ἤδη προχειρισθῇ ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ ἱεράρχης οὗτος ὑπεχρέωσε τὸν φίλον ἐκεῖνον νὰ ἀποδεχθῇ τὴν μικρὰν τῶν Σασίμων ἐπισκοπήν, χωρίου ἀθλίου καὶ πτωχοῦ κειμένου εἰς τὰ πέρατα τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ὁ λαμπρὸς τῶν Ἀθηνῶν φοιτητὴς καὶ διδάσκαλος ὑπέλαβεν εὐλόγως ἑαυτὸν ὡς ἐξόριστον. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ λησμονήσῃ τὴν γενομένην τότε αὐτῷ ἀδικίαν, καὶ εἰς τὰ ἔπη περὶ «τῶν καθ' ἑαυτὸν» οὕτω πως πολὺ βραδύτερον ἐκτραγῳδεῖ τὴν οἰκτρὰν αὐτοῦ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τύχην

Τοιαῦτ' Ἀθῆναι καὶ πόνοι κοινοὶ λόγων
ὁμόστεγός τε καὶ συνέστιος βίος,
Νοῦς εἷς ἐν ἀμφοῖν οὐ δύο, θαῦμ' Ἑλλάδος.
. . . .
Διεσκέδασται πάντα, ἔρριπται χαμαί.
Αὖραι φέρουσι τὰς παλαιὰς ἐλπίδας.
Ποῦ τις πλανηθῇ; θῆρες οὐ δέξεσθέ με;
παρ' οἷς τὸ πιστὸν πλεῖον, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ.

Τὰ πικρὰ ταῦτα τοῦ Γρηγορίου παράπονα καὶ οἱ δεινοὶ ἔλεγχοι οὓς μετὰ τόσα ἔτη ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Βασίλειον μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οἱ ἁγιώτεροι τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐπὶ τέλους ἄνθρωποι καὶ ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν φιλία δὲν ὑπῆρξεν ἄμικτος καταιγίδων. Ἀλλὰ δὲν παρέμεινε πολὺ ὁ Γρηγόριος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εὐτελοῦς ταύτης λειτουργίας· ἀναχωρήσας μετ' ὀλίγον ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατέρα ἵνα ἀνακουφίσῃ αὐτὸν περὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας Ναζιανζοῦ. Ἐδίδασκε δὲ τὸν λαὸν τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐνταῦθα ὑπερήσπιζεν αὐτὸν κατὰ τῶν καταπιέσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, μετερχόμενος εὐγλώττως καὶ ἐναρέτως τὸ εὐγενὲς τοῦ προστάτου τοῦ δήμου ἔργον, δι' οὗ τοσοῦτο κλέος καὶ τοσαύτην δύναμιν περιεποίησεν ἑαυτῇ ἡ ἱερωσύνη κατὰ τοὺς πρώτους τούτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας. Τῳόντι· πάντες οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, δι' ὧν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον ἐξησφαλίζοντο τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ καὶ περιεστέλλοντο αἱ τῶν ἀρχόντων καταχρήσεις, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείψει. Ἡ παντοδυναμία τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐπιτρόπων αὐτοῦ οὐδένα εἶχε τὸν ἀντιλέγοντα ἢ τὸν ἐλέγχοντα. Τότε ὕψωσε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ μεγαλοφρονέστεροι τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, πρόμαχοι γενόμενοι τῶν συμφερόντων τοῦ δήμου, δὲν ἔπαυον ἀπαιτοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν ἐν ὀνόματι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἐν ὀνόματι τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν. Ὁ ἄμβων τοῦ ἱεροκήρυκος διεδέχθη τὸ βῆμα τοῦ ῥήτορος· ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ναὶ μὲν οἱ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου δὲν ἐζήτουν νῦν, ὡς πάλαι ποτὲ οἱ τοῦ δήμου λειτουργοί, νὰ καταπείσωσι τοὺς ἰσχυροὺς οὔτε διὰ τοῦ θελγήτρου τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν οὔτε διὰ τοῦ φόβου τῆς εὐθύνης ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν νόμων τῆς πολιτείας. Ἀντὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης ἐπεκαλοῦντο ἤδη τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεόν· ἀντὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀμοιβάς· ἀντὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων τοὺς θείους· ἀντὶ τῆς πολιτικῆς εὐθύνης τὴν μέλλουσαν δίκην καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀλλ' ἂν τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο οἱ νέοι οὗτοι τῶν πολλῶν ὑπέρμαχοι ἦσαν διάφορα τῶν ἀρχαίων ὁ σκοπὸς ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, ἡ ὑπεράσπισις τῶν ἀσθενῶν, τῶν πενήτων, τῶν ἀδικουμένων. Ἡ δὲ ἐπέμβασις αὕτη τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ἥτις ἤθελε λογισθῇ ὀλεθρία σήμερον, ὅτε ἡ πολιτεία ἔχει πολλοὺς ἄλλους καὶ ποικίλους ἀμύνης τρόπους, ἀπέβαινε σωτήριος καὶ ἀπαραίτητος εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς ἡ κοινωνία ἦτο παραδεδομένη ἄοπλος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς.

Μετάλλιον τοῦ Οὐάλεντος

Πλὴν τῆς συνηγορίας ταύτης ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις ο ἔνθερμος τῆς Ὀρθοδοξίας ζηλωτής, ἔλαβε, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς Οὐάλεντος βασιλείας, εργὸν μετοχὴν εἰς τὴν πρὸς τὸν θριαμβεύοντα ἔτι ἀρειανισμὸν πάλην. Ἀλλ' ἐπλησίαζεν η ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία ἔμελλε νὰ κατισχύσῃ ὁριστικῶς τῶν τε ἐμφυλίων αὐτῆς τιπάλων καὶ τῶν περιλειπομένων ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, διά τε τῆς ἀκραδάντου λήσεως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τῆς σπάθης τῶν βαρβάρων φυλῶν, αἵτινες, ὡς ὤφελεν, ἐπέρωτο ν' ἀναμίξωσι τὰ ἄγρια αὐτῶν πάθη εἰς τὴν λύσιν ζητήματος τοῦ οίου ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι. Τὰ προανακρούσματα τῶν νέων τούτων βαρβαρικῶν ιδρομῶν, αἵτινες εἶχον παύσει ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ ὅλην περίπου ἑκατονταετηρίδα, νέβησαν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος ζωῆς. Οἱ Οὖννοι, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ ν ἀνατολικῶν περάτων τῆς Ἀσίας, ἤλαυνον ἤδη ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, πρόδρομον ἔχοντες ν φόβον καὶ τὸν τρόμον ὃν ἐνέπνεον ἡ ἀγρία αὐτῶν ὄψις καὶ ἡ ὠμότης τῶν ἔξεων. ία δὲ τῶν Γότθων μοῖρα, οἱ καλούμενοι Οὐισίγοτθοι, οἱ πρὸ καιροῦ ἐγκατεστημένοι ρὰ τὰς βορείους τοῦ Ἴστρου ὄχθας, μὴ ἐλπίζοντες ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸν χείμαρρον εῖνον, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος [1] τὴν ἄδειαν νὰ περάσωσι τὸν ποταμὸν καὶ νὰ τοικήσωσιν ὁπουδήποτε τοῦ κράτους ἤθελεν ἐπιτρέψει αὐτοῖς. Μετὰ πολλοὺς δισταμοὺς ἐγένοντο δεκτοί, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλουσι παραδώσει ὡς ὁμήρους ἱκανὰ τῶν κνων αὐτῶν καὶ ἀποθέσει τὰ ὅπλα ἅμα πατήσωσι τὸ ρωμαϊκὸν ἔδαφος. Οἱ Γότθοι τέκυψαν εἰς τοὺς ὅρους τούτους καὶ ἤρχισαν τῷ 376 διαπεραιούμενοι εἰς πλῆθος μέγα, ότι, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, συνεποσοῦντο εἰς διακοσίας χιλιάδας μαχητῶν. ατὰ δυστυχίαν, οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐπιτήρησιν τῆς μεταναστεύσεως ύτης παρέβησαν ἐκ πλεονεξίας τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας ἔλαβον, ἐπιτρέψαντες ἐπὶ ήμασιν εἰς τοὺς πλείστους τῶν βαρβάρων νὰ διατηρήσωσι τὰ ὅπλα· καὶ ἐνταυτῷ ἠρέζον αὐτοὺς πωλοῦντες αὐτοῖς εἰς ὑπερόγκους τιμὰς τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Ἐν τῷ ταξὺ ἕτεροι Γότθοι, οἱ καλούμενοι Ὀστρόγοτθοι, ἐπλησίασαν εἰς τὸν Ἴστρον καὶ ήτησαν ὡσαύτως νὰ διαπεραιωθῶσιν. Ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε ν' ἀποποιηθῇ εἰς τούτους ν εἴσοδον· ἀλλ' οὗτοι διέβησαν οὐδὲν ἧττον τὸν ποταμὸν καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν μέσῃ Θρᾴκῃ. Καὶ μετ' οὐ πολὺ συμβάσης ρήξεως μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Γότθων ἐπανέησαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες οὗτοι οἱ μετανάσται. Ὁ Οὐάλης, ἐκπέμψας κατ' ἀρχὰς τὰ τῶν πολεμίων τούτων δύναμιν ἥτις δὲν ἴσχυσε νὰ κατατροπώσῃ αὐτούς, ἠναγκάσθη ειτα νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Θρᾴκην συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς λεγεῶνας τῆς νατολῆς· ἀλλὰ συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης περὶ Ἀδριανούπολιν τῇ 9 Αὐγούστου ῦ 378 κατετροπώθη μὲν ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἔπεσον δὲ ὅ τε βασιλεὺς καὶ οἱ πλεῖστοι ῶν περὶ αὐτὸν στρατηγῶν. Οἱ Γότθοι παρήλασαν ἤδη ἀκωλύτως μέχρι Κωνσταντινουόλεως· καὶ ἀπὸ ταύτης μὲν ἀπεκρούσθησαν ἀλλὰ κατεπλημμύρησαν, ἐκτὸς τῆς Θρᾴκης, ν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, λεηλατοῦντες τὴν χώραν, φονεύοντες τοὺς κατοίκους ι καταστρέφοντες τὰς πόλεις ὅσαι δὲν ἦσαν δι' ὀχυρωμάτων ἀποχρώντως ἠσφαλισμέναι, ετὰ τοσούτῳ πλείονος μανίας ὅσῳ οἱ παῖδες τοὺς ὁποίους εἶχον δώσει ὡς ὁμήρους ι οἵτινες εἶχον μεταβιβασθῆ εἰς Ἀσίαν, ἐσφάγησαν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ αὐτόθι, διότι αφανδὸν ἐπέχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τῶν πατέρων καὶ ἐκήρυττον ὅτι θέλουσιν τέλθει εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα συμπράξωσι μετ' αὐτῶν. Τὸ κράτος περιῆλθεν οὕτως εἰς

(1) Κατά τινα παράδοσιν, ἥτις ὅμως θεωρεῖται ὡς βραδύτερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων πλαθεῖσα, ὁ Οὐάλης ἐκάη ἔν τινι ἀχυρῶνι κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἧτταν φυγήν, μὴ εἰδότων τῶν βαντων πῦρ εἰς τὸν ἀχυρῶνα Γότθων ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο κεκρυμμένος ἐντός.

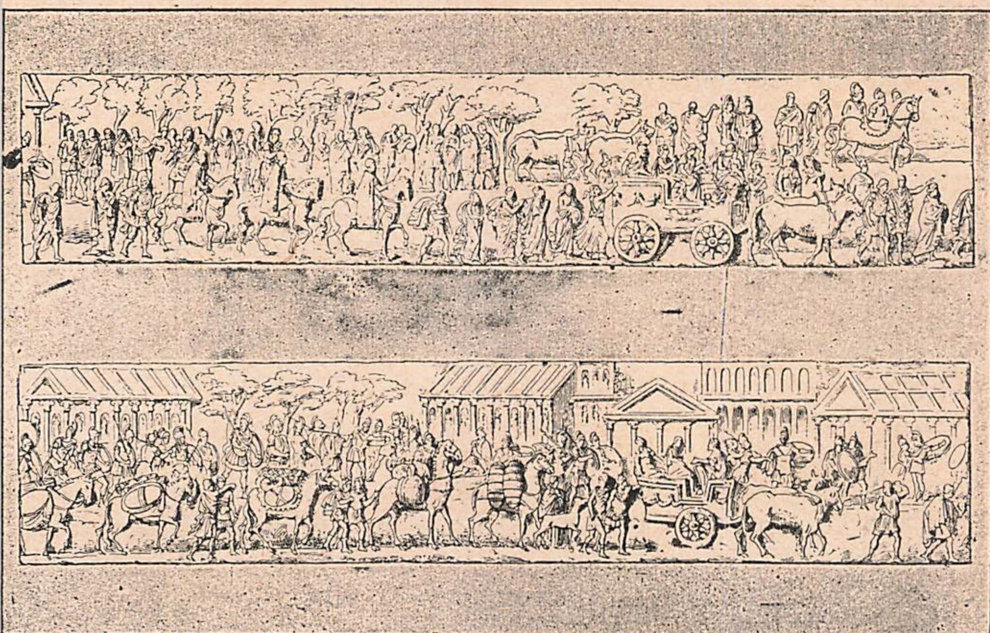
τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὁ κυβερνῶν τὴν Δύσιν Οὐαλεντινιανὸς εἶχεν ἀποθάνει πρ καιροῦ, τῷ 375. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος σεισμὸς μέγας κλονίσας τὴν Κρήτην, ἅπασ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἅπασαν τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ἐξαιρέσει μόνης τῆς Ἀττικῆς, ἀν τρεψε τὰς πλείστας τῶν ἔτι σῳζομένων πόλεων, ὥστε, ἂν οἱ Γότθοι ἤθελον, ἠδύναν νὰ προβῶσι πρὸς τὰς χώρας ταύτας, οὐδεμία σπουδαίαν ἔχοντες νὰ συναντήσωσιν ἀντίστασιν. διαδεξάμενος ἐν τῇ Δύσει τὸν Οὐαλεντινιανό υἱὸς αὐτοῦ Γρατιανός, ὅστις εἶχε παραλάβει συ άρχοντα τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Οὐαλεντινιανὸν Β δὲν ἐστερεῖτο μὲν προτερημάτων ἱκανῶν ἀλλ' ἐν μισεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἅπαντ τοῦ κράτους τὴν ἄμυναν. Ὅθεν παρέχων νέ δεῖγμα τῆς συνέσεως αὐτοῦ ἐπέτρεψε κατὰ Ἰ νουάριον τοῦ 379 τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνατολικῶ χωρῶν εἰς τὸν Θεοδόσιον ἐκεῖνον ὅστις ἔμελλε ν ἐπονομασθῇ μέγας.

Οὐαλεντινιανὸς Α', Οὐάλης καὶ Οὐαλεντινιανὸς Β' ἐπὶ μεταλλίου

Ὁ Θεοδόσιος ἦτο υἱὸς ὁμωνύμου στρατηγο διαπρέψαντος ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ ἀλλ' ἔπειτ συκοφαντηθέντος καὶ θανατωθέντος ἀδίκως. Μετ τὴν τοιαύτην τοῦ πατρὸς τελευτὴν ὁ νέος Θεοδόσιο ὅστις εἶχε δώσει δείγματα ὡσαύτως ἀξιολόγων στρατηγικῶν προτερημάτων, ἀπῆλθεν ε Ἰβηρίαν τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ διέτριβεν ἐκεῖ ἰδιωτεύων, ὅτε ὁ Γρατιανὸς ἐκάλεσε αὐτόν, ἄγοντα τὸ τριακοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος, εἰς τὸ ὕπατον τοῦ συνάρχοντ ἀξίωμα, ἐπιτρέψας αὐτῷ ἰδίως, ἐκτὸς τῆς μερίδος ἣν εἶχεν ὁ Οὐάλης, καὶ τὴν Ἰλλ ρίαν, διότι ἐν αὐτῇ μάλιστα προέκειτο νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ Γότθοι. Ἡ ἐκλογὴ ἐ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Γρατιανὸς ἀνηγόρευ συνάρχοντα ἄνδρα ὅστις εἶχε δικαίας ἀφορμὰς μνησικακίας κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτο Οὐαλεντινιανοῦ. Τὰ δὲ πράγματα ἀπέδειξαν προϊόντος τοῦ χρόνου ὁπόσον ἐν γένει ἦτ εὔστοχος. Πρὸ πάντων ὁ Θεοδόσιος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἀφηνιάσαντα Γότθους καὶ καθυπέταξεν αὐτοὺς ἐντὸς ἐνιαυτῶν τεσσάρων, δι' ἐπιτηδείας μᾶλλον πολ τικῆς ἢ διὰ νίκης τινὸς λαμπρᾶς, διότι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ τρόμου ὃν ἐνέπνευσα οἱ Γότθοι, δὲν ἐπείθετο, ὡς φαίνεται, νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην. Ὅθε ὁ βασιλεὺς ἐξασφαλίζων μὲν ὅσον ἔνεστι τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐξασκῶν δὲ τοὺς στρατιώτα περὶ μικρὰς συμπλοκάς, ὁσάκις ἦτο βέβαιος περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀποφεύγων δὲ πάντ κρίσιμον ἀγῶνα καὶ διαιρῶν καὶ περιποιούμενος τοὺς πολεμίους κατέπεισε τελευταῖο αὐτοὺς νὰ εἰρηνεύσωσι. Συνετέλεσε δὲ πολὺ εἰς τοῦτο ὁ θάνατος τοῦ περιφανοῦς τῶ Γότθων ἡγεμόνος Φριτιγέρνου, τοῦ ὁποίου ἐκλιπόντος αἱ διάφοροι αὐτῶν φυλαὶ ἕνεκ τῶν ἀμοιβαίων ἀντιζηλιῶν οὐδένα ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦ λοιποῦ κοινὸν ἄρχοντ Ἐδιχονόησαν ὡσαύτως οἱ Γότθοι καὶ πρὸς τὰ σκυθικὰ φῦλα, τοὺς Οὔννους, τοὺς Ἀλα νούς, ὧν μοῖραί τινες εἶχον προηγουμένως συμπράξει μετ' αὐτῶν· ὥστε ὁ Θεοδόσιος ὠφελούμενος ἀφ' ὅλων τούτων τῶν διενέξεων καὶ διαιρέσεων, προσέλαβεν ἀλληλοδιαδό χως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πολλοὺς τῶν δυσηρεστημένων ἡγεμόνων, καὶ περιποιηθεὶ αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου κατέπεισεν ἅπαντας ὅτι, ὑπηρετοῦντες τὸν βασιλέα, θέλουσι ἀπολαύσει πολὺ πλείονα πλοῦτον καὶ πολὺ πλειότερα τοῦ βίου ἀγαθὰ ἢ λεηλατοῦντε

ιαρχίας ἐρημωθείσας. Ἤρχισαν λοιπὸν οἱ διάφοροι τῶν Γότθων ἡγεμόνες νὰ συνομο-
ογῶσιν ἰδίᾳ ἕκαστος πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκην εἰρήνης καὶ ὑποταγῆς, ἡ δὲ τελευταία
ῶν συνθηκῶν τούτων ἐγένετο τῇ 3 Ὀκτωβρίου 382, ἓξ ἔτη ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον οἱ Γότθοι
έβησαν τὸν Ἴστρον. Δυνάμει τῶν συμβάσεων τούτων οἱ μὲν Οὐισίγοτθοι ἔλαβον εἰς
ιτοικίαν διάφορα τμήματα τῆς Θρᾴκης οἱ δὲ Ὀστρόγοτθοι διάφορα τμήματα τῆς

Αἱ νῖκαι τοῦ Θεοδοσίου ('Ανάγλυφον θριαμβευτικῆς στήλης ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ)

ρυγίας καὶ τῆς Λυδίας. Ἀλλ' ἂν κατὰ τοῦτο ὁ Θεοδόσιος προσήνεγκεν ἀξιόλογον εἰς
ὸ κράτος ὑπηρεσίαν ὀφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν ὅτι ἡ ὑποταγὴ τῶν ἀλλοφύλων
ιείνων δὲν ἀπέβη κατὰ δυστυχίαν πλήρης, πολλοῦ γε δεῖ. Οἱ Γότθοι ἐγκαταστα-
έντες ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ δὲν ἀπετέλεσαν μὲν κράτος αὐθύπαρκτον ἀλλὰ
ιέσωσαν πλείστην ἀνεξαρτησίαν. Βασιλέα μὲν κοινὸν δὲν εἶχον οἱ δὲ κατὰ φυλὰς
ληρονομικοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠνομάζοντο ἁπλῶς Κριταί, πράγματι ὅμως ἡ ἐξουσία
ὐτῶν παρέμεινεν ὁποία ἦτο πρότερον, δηλαδὴ ἐξηκολούθουν ὄντες στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ
αὶ πρόεδροι τῶν συνελεύσεων τοῦ δήμου, κρίνοντες καὶ διοικοῦντες τὴν ἑαυτῶν φυλήν·
ἱ Γότθοι λοιπὸν ἀνεγνώριζον μὲν κατὰ τύπον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει
ονάρχου ἀλλὰ δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς φορολογικοὺς
όμους, οὐδὲ εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν ἦσαν ὑπήκοοι ἀλλὰ μᾶλλον σύμ-
αχοι, ὅπως καὶ ἐλέγοντο, ἤτοι «φοιδερᾶτοι» κατὰ τὸν λατινικὸν ὅρον, τὸν ὁποῖον
παράλλακτον βραδύτερον παρεδέχθη ἡ ἐπίσημος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ γλῶσσα·
πὶ τοσοῦτο δὲ ἦσαν ἁπλῶς σύμμαχοι ὥστε ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ δίδωσιν εἰς τὸν Θεο-
όσιον τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν μαχίμων ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα εἶχεν
δίους ἄρχοντας ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους καὶ οὐδαμῶς συνεχέετο μετὰ τοῦ ἄλλου ρωμαϊκοῦ
τρατοῦ. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα μόνον περιωρίζοντο οἱ Γότθοι ἤθελον μὲν εἶναι πάντοτε

ἐπικίνδυνοι, διότι, αὐτοκέφαλοι ὄντες καὶ ἴδιον ἔχοντες στρατόν, ἠδύναντο πάντοτε ν παραβῶσι τὰ συντεθειμένα καὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι νέας ἐπιδρομάς. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδ ἦσαν ἔθνος ἀνέκαθεν γεωργικὸν καὶ ἐπεδόθησαν αὖθις εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας κα περιῆλθον εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ἐπιμιξίαν, ὑπῆρχεν ἐλπὶς ὅτι προϊόντος το χρόνου ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσι μετ' αὐτῶν, πρόξενοι γινόμενοι ὠφελήματος εἰς τ κράτος διὰ τῆς εἰς αὐτὸ προσθήκης νέας καὶ εὐρώστου ἀνθρώπων γενεᾶς. Ἀλλ' (Γότθοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβον καὶ ἄλλην ἐν τῷ κράτει τάξιν. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθ νὰ δεχθῇ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, τοῦ τε στρατοῦ καὶ τῆς διοικήσεω καὶ τῆς αὐλῆς· ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι ἀπέβησαν, διότι κατήντησαν αὐτοὶ οἱ ξένοι, οἱ ἔχοντες ἴδια συμφέροντα καὶ ὅλως ἀλλότρια τῶν τοῦ κράτου συμφερόντων, νὰ λάβωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν ἐπί τινα χρόνον ἅπαντας τοῦ κράτου τούτου τοὺς πόρους, ἀλλὰ καὶ ἤρχισαν νοθεύοντες τὰ ἐν αὐτῷ σῳζόμενα στοιχεῖα το ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, παρεκτὸς τῶν Γότθων καὶ ἄλλοι πο κίλοι βάρβαροι ἔλαβον βραδύτερον ὁμοίαν ἢ παραπλήσιον ἐν τῷ κράτει τάξιν· αὕτη δ ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἀνάμιξις εἰς ἁπάσας τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς τῆς Ἀνατολῆ σχέσεις ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν βαθμιαίαν ἐκείνη τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλοίωσιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν διεκωλύθη μὲν οὗτος ν πράξῃ πολλὰ καὶ μεγάλα προσέλαβεν ὅμως ἀσχημίας αἵτινες, μεγαλοποιηθεῖσαι ὑπ τῶν χρονογράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τοσαύτην κατ' αὐτο προεκάλεσαν χλεύην.

Ὀλίγον μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐφονεύθη ἐν τῇ Δύσ ὁ Γρατιανός. Ὁ νέος οὗτος εἶχε διαπρέψει ἐπὶ πολλαῖς ἀρεταῖς καὶ ἰδίως ἐπὶ τῇ απο ραιτήτῳ τότε μάλιστα πολεμικῇ δεξιότητι. Ἀπό τινος ὅμως χρόνου εἶχεν ἀρχίσει ν ἀποβάλλῃ τὴν κοινὴν εὔνοιαν· τὸ μὲν διότι πρῶτος αὐτὸς τῶν βασιλέων ἀπέθετο τ τοῦ ἐθνικοῦ ἀρχιερέως (1) ἀξίωμα, διὸ δυσηρέστησε τοὺς πολυαρίθμους εἰσέτι ἐν ται δυτικαῖς ἐπαρχίαις εἰδωλολάτρας, τὸ δὲ διότι προσέλαβεν ἱκανοὺς μισθοφόρους Ἀλο νούς, προσβαλὼν οὕτω τὴν φιλοτιμίαν τῶν Φράγκων, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτω ἀπετέλουν τὸ ἄριστον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μέρος. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ συγκλητικὸ Μάξιμος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν λεγεώνω ἐφονεύθη εἰς Λούγδουνον τῆς Γαλατίας τῇ 25 Αὐγούστου τοῦ 383. Ὁ Οὐαλεντινιανὸ Β', ὅστις, παῖς ἔτι ὤν, ἦρχε τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσ τὸν Μάξιμον ὡς συνάρχοντα ἐν ταῖς δυτικωτέραις τοῦ κράτους χώραις, ὁ δὲ Θεοδόσιο δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου, ἀπησχολημένο ὢν ὑπό τε νέας τινὸς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀστρογότθων, οὓς κατετρόπωσε, καὶ ὑπὸ ἄλλω ποικίλων καὶ σπουδαιοτάτων ἐσωτερικῶν περισπασμῶν.

Τῳόντι, πρὶν ἔτι κατευνασθῇ ὁ ἀπὸ τῶν Γότθων σάλος, ὁ Θεοδόσιος ἐπεχείρησε ν καταπαύσῃ ὁριστικῶς τὴν μεγάλην ἔριν ἥτις, ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδο ἐτάραττε τὰς συνειδήσεις τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν· καί, διὰ διατάγματος ἐκδοθέν τος κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 380, καθιέρωσε τὸν θρίαμβον τῆς Ὀρθοδοξίας, απο φηνάμενος ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπήκοοι ὀφείλουσι τοῦ λοιποῦ νὰ τηρῶσιν ἀκριβῶς τ δόγμα τὸ πρεσβευόμενον ὑπό τε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Δαμάσου καὶ ὑπὸ Πέτρου το

(1) Τοῦ ἑλληνιστὶ συνήθως ἄκρου ἀρχιερέως (λατινιστὶ pontifex maximus) καλουμένου.

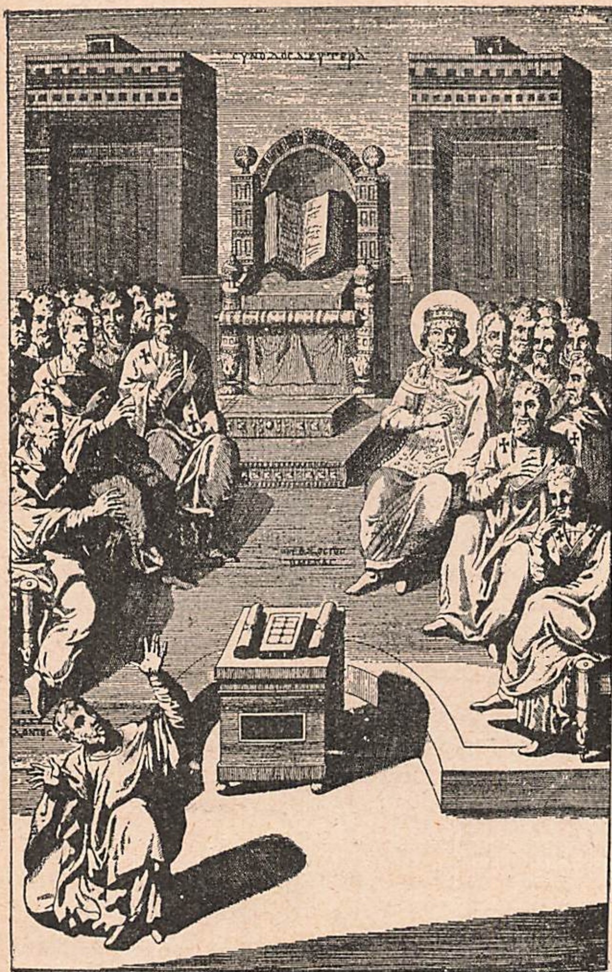
ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Διὰ τοῦ αὐτοῦ διατάγματος ἐπέτρεπεν εἰς μόνους τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ δόγματος τούτου νὰ ἐπονομάζωνται καθολικοὶ χριστιανοί, προσεπαγόμενος ἐπὶ λέξεως τάδε· «Καὶ ἐπειδὴ κρίνομεν ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ εἶναι τυφλοὶ καὶ μωροί, στιγματίζομεν αὐτοὺς διὰ τοῦ μυσαροῦ ὀνόματος τῶν αἱρετικῶν καὶ ἀπαγορεύομεν εἰς τὰς συνελεύσεις αὐτῶν νὰ σφετερίζωνται τὸ σεβαστὸν τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα. Παρεκτὸς δὲ τῆς θείας δίκης, οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς αὐστηρὰς τιμωρίας τὰς ὁποίας ἡ ἀρχὴ ἡμῶν, ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας καθοδηγουμένη, θέλει κρίνει εὔλογον νὰ ἐπιβάλῃ αὐτοῖς». Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τούτου ὁ Θεοδόσιος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀνορθώσῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἀρειανισμὸς εἶχε καταντήσει παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἀφαιρέσει ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἁπάσας αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας, παραδοὺς αὐτὰς εἰς τοὺς ἀρειανούς, καὶ ἔπραξε τοῦτο διὰ δεινοτάτων βιαιοπραγιῶν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐν τούτοις, εἰ καὶ μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ τελῶσι δημοσίᾳ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ὄντες ὅμως πολυάριθμοι, ἐσκέφθησαν, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος, νὰ προχειρίσωσιν ἀρχιερέα ἄνδρα περιφανῆ, εὔγλωττον καὶ ἐν γένει ἐπιτήδειον διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς εὐλαβείας αὐτοῦ νὰ ἀνταγωνισθῇ γενναίως κατὰ τῆς ἀκμαζούσης ἔτι ἑτεροδοξίας. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐκάλεσαν τὸν Γρηγόριον τὸν ναζιανζηνόν, ὅστις, προθύμως προσελθών, ἤρχισε νὰ τελῇ τὰ τῆς θείας λατρείας καὶ νὰ διδάσκῃ λαμπρῶς περὶ Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἐντὸς μικροῦ τινος παρεκκλησίου καλουμένου τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἐπὶ τῇ προσδοκωμένῃ ἀναστάσει τοῦ καταδιωκομένου δόγματος. Μετ' οὐ πολὺ ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ εἵλκυσαν εἰς τὸ ναΐδιον τοῦτο ἄπειρον λαοῦ πλῆθος, πρὸς μέγα τῶν ἀρειανῶν σκάνδαλον, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διώξωσι τὸν Γρηγόριον ἐκ τῆς πρωτευούσης. Ἀλλὰ τὸ προμνημονευθὲν διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου ἐματαίωσεν ἁπάσας ἐκείνας τὰς προσπαθείας, διότι ὁ βασιλεύς, ἐκβαλὼν ἀμέσως τὸν ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Δημόφιλον, ἐνεχείρισε τὸν θρόνον εἰς τὸν Γρηγόριον καὶ διὰ στρατιωτικῆς παρατάξεως ἐγκαθίδρυσεν αὐτόν, εἰ καὶ ἄκοντα, εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως (1). Ἀξιομνημόνευτος δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη· ἡμέρα θριάμβου διὰ τοὺς μὲν ἀρῶν καὶ τρόμου διὰ τοὺς δέ· καθ' ἣν ὁ Θεοδόσιος, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, καθωδήγησε τὸν μακάριον ἄνδρα εἰς τὸν πρωτεύοντα ναόν, τὸν ὁποῖον μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κατεῖχον οἱ ἀρειανοί. Ἡ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καθιερωθεῖσα τὸ πρῶτον ἀνεξιθρησκία εἶχεν ἀρχίσει ἔτι ζῶντος αὐτοῦ νὰ παραβιάζεται· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὅλως ἐξέλιπεν ἕνεκα τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα διήγειρεν ἡ μεταξὺ τῶν δύο δογμάτων πάλη· οἱ ἀρειανοὶ ἔπασχον ἤδη ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὅ,τι ἄλλοτε κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἔδρασαν· ἡ δὲ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ Θεοδοσίου, ἥτις κατὰ τὸν Γρηγόριον ὡμοίαζεν ἐκπόρθησίν τινα καὶ ἅλωσιν, ἐθεωρήθη ὑφ' ὅλων τῶν πιστῶν ὡς ὁ κάλλιστος καὶ ἁγιώτατος τῶν θριάμβων.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν κατεχράσθη τὴν νίκην ταύτην καὶ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Θεοδοσίου προστασίαν ἀλλ' ἀναδειχθεὶς πρᾷος πρὸς τοὺς ἀρειανοὺς ἠγωνίσθη νὰ προσελκύσῃ αὐτοὺς διὰ πειθοῦς, οὐχὶ διὰ βίας. Πλὴν τούτου, διατηρῶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐν Κων-

---

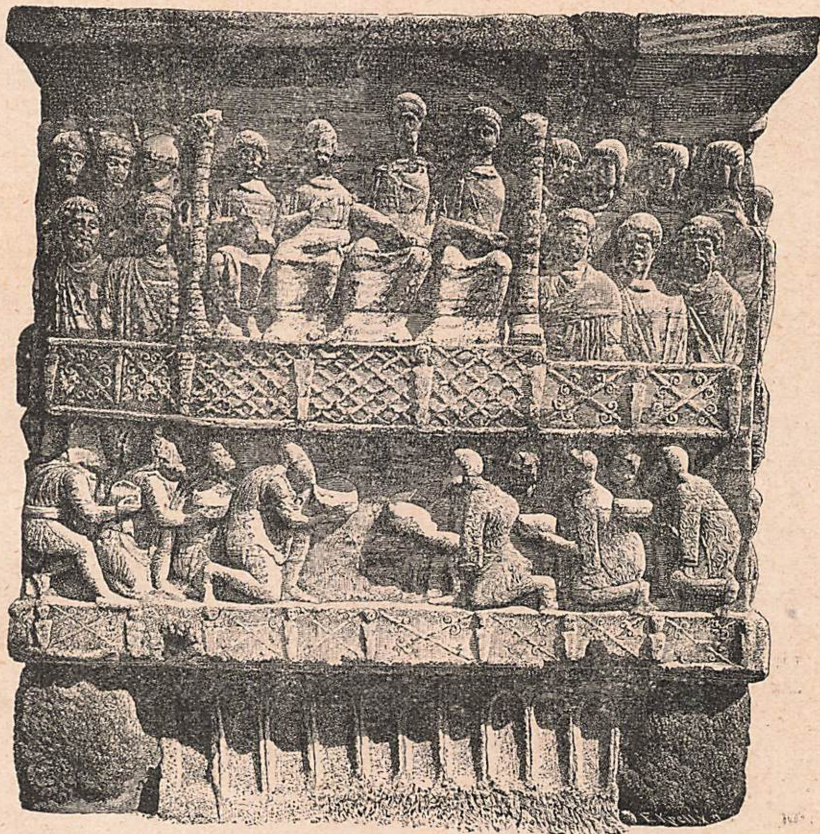
Ἤτοι τὸν ναὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας (ἢ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης σοφίας), λέγει δ' αὐτὸν μητροπολιτικόν, διότι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐλέγετο ἔτι τότε π α τ ρ ι ά ρ χ η ς, ἵνα καλέσῃ αὐτὸν πατριαρχικόν, ὡς ἐγένετο ὕστερον· ὁ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ὠνόμασεν αὐτὸν «Μέγαν ναόν».

σταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ αὐλῇ ἐπικρατούσης πολυτελείας τὴν πενίαν τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, δὲν ἐζήτει νὰ τιμηθῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰμὴ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας. Διὰ τοῦ τοιούτου ὅμως πολιτεύματος δυσηρέστησε τούς τε αὐλικούς, τῶν ὁποίων περιεφρόνει τὴν κενοδοξίαν καὶ δὲν συνεχώρει εὐχερῶς τὰ πταίσματα, καὶ τοὺς ψευδοζηλωτὰς τῆς πίστεως, οἵτινες ἠγανάκτουν κατὰ τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ. Τὴν δ' ἕνεκα τούτων δυσχέρειαν τοῦ Γρηγορίου ηὔξησεν, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ, ἡ δευτέρα οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἣν συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Θεοδόσιος τῷ 381 ἵνα ἐξωθήσῃ ἐκ τῆς 'Εκκλησίας τὰς αἱρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἀρειανικῶν χρόνων ἀναφυείσας, κανονίσῃ δὲ τὰς διαφόρους ἔριδας ὅσαι προῆλθον εἰς μέσον περὶ τῆς νομίμου κατοχῆς τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων καὶ ἐν γένει πανηγυρίσῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ σύνοδος αὕτη συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διὰ τῆς προσθήκης τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὅρου. Πλὴν τούτου δὲ κατ' ἀρχὰς ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεκύρωσε τὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ ναζιανζηνοῦ ἐκλογὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δεινὴ παρήχθη ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ ἐναρέτου ἐπισκόπου, τὸν ὁποῖον ἤλεγχον ὅτι δὲν καταδιώκει αὐστηρῶς τοὺς ἀρχαίους τοῦ ἤδη θριαμβεύοντος θρησκεύματος πολεμίους, χαρακτηρίζοντες τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ὡς ἀδιαφορίαν. Ὁ Γρηγόριος ὁ ναζιανζηνὸς δὲν ἠδύνατο, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ν' ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτην δεινὴν καταιγίδα. Ὁ Γρηγόριος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἔχουσι μὲν τὴν φιλοτιμίαν ἤ, ἂν θέλετε, τὴν φιλοδοξίαν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν πεποιθήσεων αὐτῶν καὶ νὰ δρέψωσι τὸ ἀπὸ τούτου κλέος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀγαπῶσι τὴν ἡσυχίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὴν ἄνεσιν τοῦ πνεύματος· ἐστερεῖτο τῆς ἀδαμάστου καρτερίας καὶ τῆς ἀκορέστου φιλαρχίας, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸν

Ἡ δευτέρα οἰκουμενικὴ σύνοδος
(ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

τερὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ἀσχολούμενον ἄνδρα, ἵνα πλησίστιος διαπλεύσῃ τοὺς ἀγρίους χειμῶνας καὶ τὰς φοβερὰς θυέλλας ἐντὸς τῶν ὁποίων κλυδωνίζεται συνήθως ἡ τύχη αὐτοῦ. Δὲν εἶχε τὴν ἐνεργὸν τοῦ 'Αθανασίου θέλησιν οὔτε τοῦ Βασιλείου τὴν παθη-

Βάσις τοῦ ὀβελίσκου τοῦ Θεοδοσίου ἐν τῷ 'Ιπποδρόμῳ Κωνσταντινουπόλεως

ικὴν εὐστάθειαν· καὶ ἅμα ἰδὼν τὴν ἐν τῇ συνόδῳ ἕνεκα αὐτοῦ προκύψασαν ταραχὴν αἱ σύγχυσιν παρελθὼν εἰς μέσον ἔδωκεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. «Ἄνδρες συμποίμενες τῆς ἱερᾶς ποίμνης Χριστοῦ, εἶπεν, αἰσχρὸν μὲν εἴη καὶ παντεῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἥρεθε· πῶς δ' ἂν ὁμονοεῖν ἑτέροις πείσητε αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι; Ἀλλ' ἱκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς τριάδος αὐτῆς καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἴτιος οὐκ εἰμι σεμνότερος 'Ιωνᾶ τοῦ προφήτου, βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἀφ' ὑμῶν ὁ κλύδων τῶν ταραχῶν· αἱροῦμαι παθεῖν ὅ,τι ἂν βούλησθε, καίπερ ἀθῷος ὤν, τῆς ὑμῶν ἕνεκεν ὁμονοίας· θρόνου ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσετε· μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησίν, ἀγαπήσατε. Ἔρωσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες μὴ ἀπολήξητε». Ἔδωκε δ' ἐνταῦθα τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὁσδηποτε δὲ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἠδυνήθη νὰ μὴ αἰσθανθῇ ἐλαφράν τινα ἀπορίαν καὶ θλῖψιν ἕνεκεν τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ἐγένετο

δεκτὴ ἡ παραίτησις ἐκείνη. Τότε δὲν ἐδίστασε πλέον· καὶ συγκαλέσας τὸν λαὸν καὶ ἅπασαν τῶν ἀρχιερέων τὴν σύνοδον ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ ἀνήγγειλε δημοσίᾳ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑποχώρησιν διὰ τελευταίου λόγου ὅστις ἐπιγράφεται «Συντακτήριος εἰς τὴν τῶν ρν΄ ἐπισκόπων παρουσίαν».

Τὸ θέαμα ἦτο μέγα, διότι ἔμελλε νὰ συγκινήσῃ ἅπαντα τὰ τότε ἀκμάζοντα πάθη καὶ συμφέροντα, οὐδέποτε δὲ ἡ τοῦ ῥήτορος δεινότης ἀπέβη λαμπροτέρα οὐδὲ εἰς τηλικοῦτο προῆλθεν ὕψος. Ἀφελῶς ἀπολογηθεὶς ὑπὲρ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν δοκιμασιῶν, ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ ἀγώνων, χαρακτηρίζει ἔπειτα ἐντόνως τὴν φιλαρχίαν καὶ τὴν ῥᾳδιουργίαν τῶν ἐπισκόπων, ἣν παραβάλλει πρὸς τὰς πονηρὰς τοῦ ἱπποδρόμου ἁμίλλας, καὶ ἤδη ἐπέρχεται ἐπὶ τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ ἔλεγχον, ὅτι δὲν ἀνεδείχθη ἀνελεήμων πρὸς τοὺς καταβληθέντας τῆς πίστεως πολεμίους. Μὲ κατηγοροῦσι, λέγει, ὅτι προϊστάμενος τῆς Ἐκκλησίας ἐν καιροῖς καθ' οὓς ἡ θρησκεία ἀπέβη παντοδύναμος διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας, ἐν καιροῖς καθ' οὓς διὰ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τροπῆς ἠδυνάμεθα νὰ ἐκδικηθῶμεν, οὐδὲν ἔπραξα κατ' ἐκείνων παρ' ὧν ἄλλοτε τοσαύτας ἐπάθομεν ὕβρεις. Καὶ πῶς, ἀνακράζουσι, κατέστημεν νῦν ἰσχυροὶ καὶ οἱ διῶκται ἡμῶν σῴζονται! Ναί, βεβαίως, ἀποκρίνομαι· διότι δι' ἐμὲ ἀποχρῶσα εἶναι ἡ ἐκδίκησις ὅτι ἠδυνάμην νὰ ἐκδικηθῶ. Καὶ μέμφεται τότε εὐγλώττως τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἵτινες ἀκριβέστατοι καὶ προθυμότατοι ὄντες εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωσι κακὸν ἀντὶ κακοῦ νομίζουσιν ὅτι ἡ σωτηρία αὐτῶν συνίσταται ἐν τῷ τρόμῳ τὸν ὁποῖον δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν. Ἀποκρίνεται ὡσαύτως εἰς τὴν μομφὴν τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ ὅτι οὔτε τράπεζαν πολυτελῆ ἔχει οὔτε συνοδίαν πολυάριθμον· δὲν ἤξευρον, λέγει, ὅτι ἔργον ἡμῶν ἦτο νὰ ἐρίζωμεν ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ πρὸς τοὺς ὑπάτους καὶ πρὸς τοὺς στρατηγούς. Ἐὰν ἥμαρτον κατὰ τοῦτο συγχωρήσατέ με· προχειρίσατε ἐπίσκοπον ἕτερον ἀρεστὸν τῷ ὄχλῳ, ἐμοὶ δὲ ἐπιτρέψατε ν' ἀπέλθω εἰς τὸν ἡσύχιον καὶ ἐρημικὸν τῶν ἀγρῶν βίον. Τότε καταστρέφων τὸν λόγον ὁ εὔγλωττος ῥήτωρ ἀποχαιρετίζει πᾶν ὅ,τι ἠγάπησεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει καὶ πᾶν ὅ,τι ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπῃ.

«Χαίροις, ἀνέκραξεν, Ἀναστασία μοι, τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε· σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας, ἔτι καταφρονούμενον, τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρίον, ἡ Σηλώμ, ἐν ᾗ πρῶτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἔτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην. Σύ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία, τὸ νῦν μέγα εἶναι παρὰ τοῦ λόγου λαβών, ὃν Ἰεβοὺς πρότερον ὄντα Ἱερουσαλὴμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθὺς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος διειληφότες, ὥσπερ σύνδεσμοί τινες καὶ τὸ γειτονοῦν οἰκειούμενοι, οὓς μετὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὐχ ἡμεῖς, ἡ χάρις δὲ σὺν ἡμῖν ἐπλήρωσε τοῖς ἀπεγνωσμένοις. Χαίρετε, Ἀπόστολοι, ἡ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθλήσεως. Χαῖρέ μοι, ὦ καθέδρα, τὸ ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἱερέων αἰδοῖ καὶ χρόνῳ τετιμημένων, ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱερὰν τράπεζαν λειτουργικὸν Θεοῦ. Χαίρετε, Ναζωραίων χοροστασίαι, ψαλμῳδιῶν ἁρμονίαι, στάσεις πάννυχοι, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκοσμία, χηρῶν, ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοί, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς βλέποντες. Χαίρετε, οἶκοι φιλόξενοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἀντιλήπτορες. Χαίρετε, τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, καὶ ἡ βιαζομένη κιγκλὶς αὕτη τοῖς περὶ τὸν λόγον ἐθιζομένοις. Χαίρετε, ὦ βασιλεῖς καὶ βασίλεια, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον

εἰ μὲν καὶ βασιλεῖ πιστὸν οὐκ οἶδα, Θεῷ καὶ τὸ πλεῖον ἄπιστον· κροτήσατε χεῖρας, ὀξὺ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ὑμῶν· σεσίγηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λάλος. Χαῖρε, ὦ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε (μαρτυρήσω γὰρ τἀληθῆ, καὶ εἰ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος· πεποίηκε χρηστοτέρους ἡμᾶς ἡ διάζευξις)· πρόσιτε τῇ ἀληθείᾳ, μετασκευάζεσθε ὀψὲ γοῦν, τιμήσατε Θεόν, πλέον τῆς συνηθείας· οὐχ ἡ μετάθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις, τὴν ἀπώλειαν. Χαίροις, Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, ὑπὲρ ὧν καὶ ὑφ' ὧν πολεμούμεθα, μάρτυς ὁ εἰρηνεύσων ἡμᾶς, ἂν ὀλίγοι μιμήσωνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν. Ἐπὶ πᾶσί τε καὶ πρὸ πάντων βοήσομαι· Χαίρετε, ἄγγελοι, τῆσδε τῆς ἐκκλησίας ἔφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας καὶ ἐκδημίας, εἴπερ ἐν χειρὶ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα. Χαῖρέ μοι, ὦ Τριάς, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα, καὶ σῴζοιο τοῖσδε καὶ σῴζοις τούσδε, τὸν ἐμὸν λαόν· ἐμὸς γὰρ κἂν ἄλλως οἰκονομώμεθα· καὶ ἀγγέλλοιό μοι διὰ παντὸς ὑψουμένη καὶ αὐξουμένη καὶ λόγῳ καὶ πολιτείᾳ. Τεκνία, φυλάσσοιτέ μου τὴν παρακαταθήκην, μέμνησθέ μου τῶν λιθασμῶν· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν· ἀμήν».

Καὶ τούτους εἰπὼν τοὺς λόγους, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατάνυξιν ἀκαταμάχητον κατέστησαν τὸ σχῆμα, ἡ φωνή, αἱ περιστάσεις, αὐτὸ τὸ ἀκροατήριον τοῦ ῥήτορος, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος, ἀδιαλείπτως διωκόμενος ὑπὸ τοῦ φθόνου τὸν ὁποῖον ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὑπεροχὴ οὐδέποτε ἀφοπλίζουσιν. Ἀπῆλθε δὲ πρῶτον μὲν εἰς Καισάρειαν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ὁποίας ἐξεφώνησεν εἰς μνήμην τοῦ πρὸ μηνῶν τινων αὐτόθι ἀποθανόντος Βασιλείου λόγον ἐπιτάφιον θαυμαστόν (1). Μεθ' ὃ τεθλιμμένος ὅλος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ κώμην, τὴν Ἀριανζόν, ὅπου διήγαγεν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μακρὰν τῶν αὐλῶν καὶ τῶν συνόδων, ἀσχολούμενος περί τε τὴν καλλιέργειαν μικροῦ κήπου καὶ περὶ τὴν ποίησιν ἐκείνην ἥτις ἐκ πρώτης νεότητος δὲν ἔπαυσεν ἀναβλύζουσα ἐκ τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ καρδίας. Ἐκεῖ ἀπέθανε τῷ 389, τὴν δὲ ἱερὰν αὐτοῦ μνήμην ἑορτάζει ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ 25 Ἰανουαρίου καὶ τῇ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ἣν καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν λοιπῶν δύο μεγάλων ἱεραρχῶν Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, συμπανηγυρίζεται.

Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἴσως νὰ καταλύσωμεν τὸν περὶ τοῦ θείου τούτου πατρὸς λόγον σπεύδοντες ἐπὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γενικωτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης γεγονότων. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος εἶναι εἷς τῶν εὐγενεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ χαρακτήρων· τοσαῦτα δ' ἔχομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε νὰ διεξέλθωμεν ἀλλόκοτα πρόσωπα καὶ πράγματα ὥστε ὁ ἀναγνώστης δὲν θέλει βεβαίως κατακρίνει ἡμᾶς ἐὰν παραμείνωμεν πλειότερόν τι περὶ αὐτὸν διατρίβοντες.

Πλὴν τῶν λόγων περὶ ὧν ἐγένετο ἱκανὴ ἀνωτέρω μνεία ὁ Γρηγόριος ἐπεχείρησε νὰ μιμηθῇ τοὺς διαφόρους τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως τύπους, γράψας ἔπη πολλά, ἐν οἷς ἐλευθέρως ἐξέχεε τοὺς θορύβους καὶ τὰς θλίψεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὰ ἔπη ταῦτα ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς *θρησκευτικαὶ μελέται*, ἐξ ἀναλογίας τῶν *ποιητικῶν μελετῶν* τοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀκμάσαντος γάλλου ποιητοῦ Λαμαρτίνου, διότι τῳόντι μεγάλη μὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς φύσεως τῶν δύο ποιητῶν καὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἑκάτερος ἔζησεν, οὐδὲν ἧττον ὅμως παρετηρήθη

(1) Οὐχὶ μηνῶν ἀλλ' ἐτῶν, ἀφοῦ ὁ μὲν Βασίλειος ἐτελεύτησε τῇ 1 Ἰανουαρίου 379 μ. Χ. ὁ δὲ Γρηγόριος προήδρευσε τῷ 381 τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' οἰκουμενικῆς συνόδου.

εὐλόγως ὅτι τὰ τοῦ Γρηγορίου ἔπη ἔχουσι πολλάκις παράδοξον οἰκειότητα πρὸς τὰς περιπλανήσεις τῆς φαντασίας τοῦ νεωτέρου ποιητοῦ. Ὑπάρχουσι μάλιστα τινὰ τῶν ἐπῶν τούτων τὰ ὁποῖα ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα τοσοῦτον ἔμπειρος Οὐιλλεμαῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκαλέσῃ προδρόμους τῶν θελκτικωτέρων στεναγμῶν τῆς μελαγχολικῆς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μούσης, εἰ καὶ ἀποπνέοντα πίστιν εἰσέτι νεαρὰν καὶ ἀφελῆ ἐν τῷ θορύβῳ αὐτῆς. Εἰς τὰ ἔπη ταῦτα ἐπανθεῖ ἐπαφρόδιτόν τι μῖγμα ἀφῃρημένων ἰδεῶν καὶ πραγματικῶν συγκινήσεων, γοητευτικὴ δέ τις ἀντίθεσις τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως πρὸς τὴν ταραχὴν καρδίας ἥτις βασανιζομένη ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ζητεῖ καταφύγιον ἐν τῇ πίστει. Βεβαίως ἡ ποίησις αὕτη εἶναι ἀλλοία τῆς ὁμηρικῆς· εἶναι ὅμως οὐδὲν ἧττον ἀληθὴς ὡσαύτως καὶ μεγάλη ποίησις. Ἀδόκιμος ἐκρίθη ὁ Γρηγόριος ὁ ναζιανζηνὸς ὁσάκις ἐπεχείρησε νὰ περιβάλῃ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα διὰ τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ἐν τῇ τραγῳδίᾳ λ. χ. τῇ ἐπιγραφομένῃ «Χριστὸς Πάσχων» βλέπεις πολλαχοῦ τὴν νωθρὰν τοῦ Εὐριπίδου ἀπομίμησιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ὅμως θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν κριτικῶν ὡς ὑποβολιμαῖον, εἰ καὶ εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ Εὐαγγελίου μεγαλεῖον, ἀπαντῶσι παθητικώτατά τινα μέρη. Ἐξαιρέτως δὲ θαυμάζεται ἡ κατανυκτικὴ σκηνὴ καθ' ἣν ἡ μήτηρ τῶν θλίψεων προσπεσοῦσα εἰς τὸν σταυρὸν ἐπιτυγχάνει παρὰ τοῦ θνήσκοντος αὐτῆς υἱοῦ τὴν συγχώρησιν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τοῦ ἁμαρτήσαντος, λέγει, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων φόβον.

Εὐαγγελιστὴς ὡς καλλιγράφος
(εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

Ὦ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ λόγε,
Σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἄνθρωπον, τέκνον,
Καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

Ἀλλ' ἡ νεαρὰ τοῦ χριστιανισμοῦ φαντασία ἦτο φυσικώτατον νὰ εὐδοκιμῇ μᾶλλον περὶ τοὺς καινοπρεπεῖς τύπους τῆς θεωρητικῆς ποιήσεως, περὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς θλίψεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τὴν μυστηριώδη ἐκίνην μελαγχολίαν, τὴν παντελῶς σχεδὸν ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητάς. Τότε τῳόντι παρήχθη ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ποίησις ἣν ἐπιζητεῖ ὁ τῶν νεωτέρων κόρος, ποίησις μελέτης καὶ σκέψεως, ἥτις, παρεισδύουσα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, περιγράφει τοὺς μυχιαιτάτους αὐτοῦ στοχασμοὺς καὶ τοὺς μᾶλλον ἀορίστους πόθους. Ἡ δὲ περὶ ταῦτα ποιητικὴ τοῦ Γρηγορίου φαντασία καὶ ἡ ταύτης συμπάρεδρος εὐγλωττία τοῦ ἀνδρὸς ἀποτελοῦσι τὸν ἐντελέστερον τύπον τῆς νέας φιλολογικῆς σχολῆς, ἥτις, διαπλασθεῖσα ἀπὸ τῆς κράσεως τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῆς μίξεως τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος, συνεδύαζε τὴν χάριν καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ λόγου μετὰ τῶν διαττουσῶν τῆς φαντασίας

τρίασαν κατά τι τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως τοὺς σκληροτάτους ὅρους. Ἀλλ' ἂν οἱ ῥήτορες τοῦ δήμου ἐξέλιπον πρὸ καιροῦ προέκυψαν ἤδη οἱ τοῦ λαοῦ ἐπίσκοποι, ὁ δὲ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος ἀπέδειξε λαμπρῶς ὅτι εἶχον εἰσέτι οἱ ἀδικούμενοι καὶ πάσχοντες προστάτας καὶ ἐκδικητὰς ἰσχυρούς, τοὺς ἱεράρχας αὐτῶν. Ἐλθούσης εἰς Μεδιόλανον τῆς φοβερᾶς ἀγγελίας, ὁ Ἀμβρόσιος ἀπέφυγε νὰ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὸν βασιλέα, ἔγραψεν ὅμως πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ παριστῶν τὸ ἀπηνὲς καὶ τρομερὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατατολμηθέντος ἐγκλήματος ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις· «Τὸ ἁμάρτημα δὲν ἐξαλείφεται εἰμὴ διὰ δακρύων καὶ μετανοίας· οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχάγγελοι δύνανται νὰ συγχωρήσωσιν αὐτὸ ἄλλως· αὐτὸς ὁ Κύριος δὲν παρέχει τὴν ἄφεσιν εἰμὴ εἰς μόνον τοὺς μετανοοῦντας. Σὲ συμβουλεύω· σὲ παρακαλῶ· σὲ προτρέπω· σὲ παραινῶ. Δὲν τολμῶ νὰ ἐκτελέσω τὴν ἁγίαν προσφοράν, ἐὰν θελήσῃς νὰ παρευρεθῇς εἰς αὐτήν. Ὅ,τι δὲν ἤθελεν εἶναι συγκεχωρημένον μετὰ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ἑνὸς ἀθῴου εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωρηθῇ, ἀφοῦ διὰ σὲ ἐξεχύθη τὸ αἷμα τοσούτων;» Ὁ βασιλεὺς βαθέως συγκινηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ ἀρχιεπισκόπου διετέλει τεθορυβημένος διὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον συμφορὰν ἣν ἐπήνεγκεν ἡ παράλογος αὐτοῦ ὀργή. Οὕτω δὲ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κατατηκόμενος ἐπί τινα χρόνον ἀπεφάσισεν ἔπειτα κατὰ τὸ σύνηθες νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Μεδιολάνων ἵνα ἀκροασθῇ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλὰ τότε ὁ ἀτρόμητος ἀρχιεπίσκοπος, συναντήσας αὐτὸν ἔξω τῶν προθύρων καὶ ἐμποδίσας νὰ ἐπιβῇ τῶν ἱερῶν προπυλαίων, ἀπεφήνατο αὐτῷ πανηγυρικῶς ὅτι μετάνοια μακρὰ δύναται μόνη νὰ ἐξαλείψῃ τηλικοῦτον ἁμάρτημα καὶ νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ πάντων δεσπότου καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοδόσιος παρέστησεν αὐτῷ εὐλαβῶς ὅτι, ἂν αὐτὸς ἐγένετο ἔνοχος ἀνθρωποκτονίας, ὁ Δαυὶδ ὁ ἀγαπητότατος τοῦ Θεοῦ, ἐκτὸς τοῦ φθόνου, εἶχεν ὑποκύψει καὶ εἰς μοιχείαν, ὑπολαβὼν ὁ γενναῖος ἀρχιεπίσκοπος εἶπε· «καθὼς λοιπὸν ἐμιμήθης τοῦ Δαυὶδ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω μιμήθητι καὶ αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν». Ὁ Θεοδόσιος ὑπήκουσεν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ὑπέκυψεν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸν καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὰ βασίλεια καθυπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτίμιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μόλις μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐλύθη, γενόμενος πάλιν δεκτὸς εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἀφοῦ πρότερον δημοσίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ ὡμολόγησε τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πρηνὴς κείμενος

Μεγάλη ἀργυρᾶ ἀσπὶς κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τῇ δεκαετηρίδι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου

καὶ τὸ δαυιτικὸν ἐκεῖνο ἐκφωνῶν «ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχή μου, ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου» παρεκάλεσεν ἵνα τύχῃ συγγνώμης.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιπετειῶν διῆλθεν ἡ τοῦ Θεοδοσίου βασιλεία· δὲν ἤρκε-

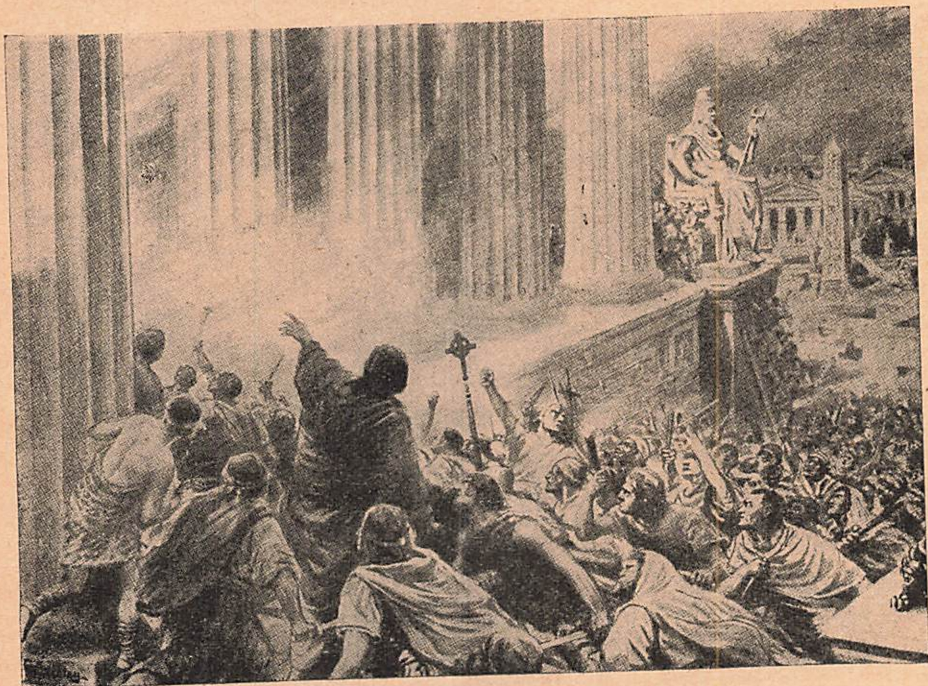
Ὁ Ἀμβρόσιος ἐμποδίζει τὸν Θεοδόσιον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν (ἔργον τοῦ Ρούμπενς)

σεν ἡ εἰρήνευσις τῶν Γότθων καὶ ἡ τῶν σχέσεων αὐτῶν ρύθμισις, δὲν ἤρκεσεν ἡ κατατρόπωσις ἀρειανῶν καὶ ἐθνικῶν, ἀλλ' ἐδέησε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς τὰς συνεπείας τῶν γεγονότων τούτων. Καίτοι δὲ ὑπὸ τοσούτων πραγμάτων περισπώμενος δὲν ἠμέλησε παντελῶς καὶ τὰ κατὰ τὴν Δύσιν συμβαίνοντα. Εἴδομεν ὅτι τῷ 383 εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Μάξιμον, τὸν ἐπαγαγόντα τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ καὶ σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτε τῷ 387 ὁ Μάξιμος, προσβαλὼν αἰφνιδίως τὸν Οὐαλεντινιανὸν Β΄. ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ἰταλίας, ὁ Θεοδόσιος ἠδυνήθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ· καὶ καταβαλὼν τὸν Μάξιμον κατὰ Ἰούνιον τοῦ 388 περὶ τὸν Σάον ποταμὸν καὶ θανατώσας αὐτὸν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Οὐαλεντινιανὸν Β΄ τὴν ἀρχὴν πάσης τῆς Δύσεως. Πάλιν δέ, ὅτε μετὰ τέσσαρα

ἐκλάμψεων, τὴν ἐπιστήμην τὴν σοφιστικὴν μετὰ τῆς ἀποστολικῆς ἀφελείας, καὶ ἐνίοτε πᾶσαν τὴν ἐπιτετηδευμένην τῆς φράσεως πολυτέλειαν μετὰ τῆς εἰλικρινεστέρας συγκινήσεως. Διότι οὐδαμοῦ ὁ τοιοῦτος τῆς φιλολογίας χαρακτήρ, ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου γοητεία, ἡ ὁμοιάζουσα θρησκευτικήν τινα μελῳδίαν, διετυπώθησαν τελειότερον ἢ εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ ἐπικήδεια αὐτοῦ ἐγκώμια εἶναι ὕμνοι· οἱ στηλιτευτικοὶ κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ λόγοι ἐνθυμίζουσι τὰς ἀρὰς τῶν προφητῶν. Τὸν Γρηγόριον προσηγόρευσαν κατ' ἐξοχὴν θεολόγον, ἀλλ' ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐπονομάσωσι ποιητὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ποίησις αὕτη φέρει μὲν βεβαίως περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς στίγματά τινα τῆς Ἀλεξανδρινῆς εὐρυλογίας καὶ ἀπειροκαλίας ἀλλ' ὅμως ἔχει δύο πολύτιμα προτερήματα, τὴν φυσικὴν χάριν καὶ τὴν ἄπλαστον μελαγχολίαν, βραδέως ὁπωσοῦν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνουσα. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη αὐτῆς ποικιλία· ἀλλ' ἔχει οὐδὲν ἧττον τὴν ποικιλίαν ταύτην, ὑπὸ τῆς ὁποίας, ὡς ὑπὸ ἐλατηρίου τινὸς φερόμενοι, παρασυρόμεθα ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τῇ ἀληθείᾳ ρεύματος τοσούτων μελετῶν, αἵτινες ἐξεπήγασαν ἀπὸ τῆς αὐτῆς καρδίας καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας· ὑποφαίνεται δὲ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ κρυσταλλώδους τούτου νάματος ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ, ἥτις, κατ' ἀρχὰς μαλακὴ καὶ τρυφερὰ οὖσα, μελαγχολεῖ ἔπειτα ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου, θορυβεῖται καὶ τραχύνεται διὰ τῆς δυστυχίας καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῆς θλίψεως ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἄλλην παραμυθίαν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν ἐντελῆ ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀποχήν, οὐδὲ ἀναψυχὴν ἄλλην εὑρίσκει εἰμὴ τὴν ἔκφρασιν τῶν θορύβων αὐτῆς. Ὀλίγοι ἀναμφιβόλως λαμβάνουσι τὴν ὑπομονὴν νὰ διεξέλθωσιν ὁλόκληρον τῶν ἐπῶν τούτων τὴν σειράν, συμποσουμένων εἰς δισμυρίους καὶ ἔτι πλέον στίχους. Ἀλλ' ἐὰν ἐγίνετο ἐπιτηδεία ἐκλογὴ τῶν ἐπῶν τούτων ὁπόσαι νέαι καὶ ποικίλαι δὲν ἤθελον προκύψει εἰς μέσον καλλοναί! Ὁποία ἐπιεικὴς τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς ἐκτίμησις! Ὁπόσον βαθεῖα τῶν συγκινήσεων τῆς ψυχῆς διάγνωσις! Ὁπόσον ἔνθερμος πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσις! Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ καρδία αὕτη φαίνεται ἐνίοτε καταπίπτουσα ὑπὸ τὸ βάρος τῶν πόνων αὐτῆς καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Σπανίως τῷ ὄντι ψυχὴ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ βαράθρου αὐτοῦ ἀναχαιτιζομένη ἐδοκίμασε πικροτέραν θλῖψιν. Ἐν διαλόγῳ τινὶ πρὸς ἑαυτὸν πλήρει ἀθυμίας, ἥτις θίγει μὲν τὴν ἀπελπισίαν ἀλλὰ δὲν κατακρημνίζεται εἰς αὐτήν, ὁ Γρηγόριος εἰκονίζει ἑαυτὸν πλάνητα, ἀσθενῆ, ἄπατριν, μὴ ἔχοντα ποῦ νὰ ταφῇ καὶ ὡς ἐκ τῆς δυστυχίας ἀδιάφορον γενόμενον πρὸς πάντα ἐκτὸς πρὸς τὸν Θεόν, τὸν τρόμον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλπίδα. Ὁ φαεινὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος ἥλιος φαίνεται ἐπισκοτιζόμενος· νέφος ἐπεκάλυψε τὴν λάμψιν αὐτοῦ· ἐπεκάλυψε, ναί, ἀλλὰ δὲν ἠμαύρωσε. Διότι ὁ χριστιανισμός, δι' οὗ ἀνέβλυσεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἡ πικρὰ ἐκείνη τῆς θλίψεως κρήνη, ἐφρόντισε νὰ προλάβῃ τὴν ἀπελπισίαν δι' ἀνεξαντλήτου πρὸς τὸν πλησίον ἐπιεικείας καὶ δι' ἀκραδάντου πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως· ὥστε κατέστησε τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων μαλακωτέραν μὲν ἀλλ' ἐνταῦτῷ καὶ εὐγενεστέραν καὶ ὑψιπετεστέραν. Ἀπόδειξις ὁ Γρηγόριος ὁ ναζιανζηνός, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον ποιητὴς μελαγχολικὸς ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ δεινότατος· τίς δέ, ἀφοῦ θαυμάσῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ, δὲν θέλει γοητευθῇ ὑπὸ τῶν ἀπλάστων στεναγμῶν ὅσοι ἀντηχοῦσιν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ἔπη αὐτοῦ;.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πραγματικοῦ βίου. Εἴδομεν πῶς ὁ Θεοδόσιος ὁ μέγας ἐξετέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ κατὰ τῶν αἱρετικῶν διάταγμα αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ ἐνηργήθησαν δι' ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἰδίως ἤκμαζεν ὁ ἀρειανισμός. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ νὰ ἀποδώσῃ τοῖς

ὀρθοδόξοις ὅλας τὰς ἐκκλησίας καὶ ὅλα τὰ ἱερὰ ἱδρύματα καὶ κτήματα, ἀλλά, διὰ πολλῶν ἑτέρων θεσπισμάτων, ὁσημέραι αὐστηρότερος πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς δεικνύμενος πρῶτον μὲν ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῶν ἅπαντα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἔπειτα ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τοῦ δικαιώματος τοῦ διαθέτειν, τελευταῖον κατεδίκασε πολλοὺς εἰς ἐξορίαν

Ὁ ὄχλος τῆς Ἀλεξανδρείας καταστρέφων τὸ Σεράπειον (εἰκὼν Τούντλεϋ)

ἐπιβαλὼν κατά τινων μάλιστα καὶ τὴν τοῦ θανάτου ποινήν. Συγχρόνως ἐξέδωκε νόμους αὐστηρούς, δι' ὧν ἀφῃρεῖτο ἐκ μέσου νῦν μὲν τοῦτο νῦν δ' ἐκεῖνο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θρησκεύματος. Ὁ Θεοδόσιος κατήργησεν ἐν ἔτει 394, διὰ νόμου, τὸν μέγαν ὀλυμπιακὸν (1) ἀγῶνα, κατὰ τὴν 293 Ὀλυμπιάδα ἀφ' ἧς ἐνίκησεν ὁ Κόροιβος· καὶ ἐξέλιπεν οὕτω τότε διὰ παντὸς ἡ ἐπιφανεστάτη ἐκείνη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πανηγύρεων. Ὡσαύτως, ἐπὶ βαρυτάταις ζημίαις καὶ ὕστερον ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀπηγορεύθησαν ἀλληλοδιαδόχως αἱ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ θυσίαι, αἱ ἱεροσκοπίαι, ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, ἡ εἰς τοὺς ναοὺς εἴσοδος καὶ ἐν γένει πᾶσα δημοσία καὶ ἀπόρρητος τελετὴ τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος. Καθὼς δὲ συνήθως συνέβαινε περὶ τὰ τοιαῦτα ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων τούτων ὑπερέβαλλε πολλάκις καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν δεινὴν αὐστηρότητα. Οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐξηγριωμένοι ὄχλοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατρείας, ἤθελον νὰ καταστρέψωσι καὶ αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα ἐντὸς τῶν

(1) Ὁ τελευταῖος ὀλυμπιονίκης ὁ τοῦ ἔτους 393 ἦν (ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Ἀρσακιδῶν τοῦ ἀρμενικοῦ κλάδου τοῦ γένους τούτου) γενναῖος ἱππότης καὶ μνηστὴρ τοῦ ἀρμενικοῦ θρόνου καὶ γενόμενος ἡγεμὼν Β α ρ α σ τ ά δ η ς ἢ Ἀ ρ τ α β ά ζ η ς νικήσας πυγμὴν ὅπως, πρὸ 40 ἐτῶν, ἕτερος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους Ἀρμένιος (ὁ Τηριδάτης) εἶχε νικήσει ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐν παγκρατίῳ Κλεόστρατον τὸν ῥόδιον καὶ Κερᾶν τὸν ἀργεῖον.

ὁποίων αὕτη ἐτελεῖτο. Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἐνδώσωσιν ἢ ἔβλεπον ἀδιαφόρως τὴν τοιαύτην τῶν μνημείων ἐκείνων κατεδάφισιν. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν μοναχῶν συνετέλουν προθυμότατα εἰς τὸν ὄλεθρον τοῦτον. Εἰς μάτην διεμαρτύροντο οἱ ἐθνικοί· εἰς μάτην ὁ περιώνυμος σοφιστὴς Λιβάνιος, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ συγκινήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Θεοδοσίου, περιέγραφεν ὑπερβολικώτερον ἴσως τῆς ἀληθείας τὰ παθήματα τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος, λέγων πρὸς τοῖς ἄλλοις· «οἱ δὲ μελανειμονοῦντες οὗτοι . . . . θέουσιν ἐφ' ἱερά, ξύλα φέροντες καὶ λίθους καὶ σίδηρον, οἱ δὲ καὶ ἄνευ τούτων, χεῖρας καὶ πόδας . . . . τῶν πρώτων δὲ κειμένων, δρόμος ἐπὶ τὰ δεύτερα καὶ τρίτα· καὶ τρόπαια τροπαίοις ἐναντία τῷ νόμῳ συνείρεται· τολμᾶται μὲν οὖν κἂν ταῖς πόλεσι τὸ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς . . . . χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ χείμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς». Ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη καὶ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐξηκολούθησε. Τότε ἀνετράπη ἐκ βάθρων ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περίφημος ναὸς τοῦ Σεράπιδος, πάλαι ποτὲ οἰκητήριον τῶν ἐπιστημῶν καὶ σῴζων ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τινὰ τῆς ἀρχαίας σοφίας ἴχνη. Τότε κατηδαφίσθη ὁ ἐν Ἀπαμείᾳ περικαλλὴς τοῦ Διὸς ναός. Τότε ἠφανίσθησαν πλεῖστα ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, ἰδίως ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ· εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατ' εὐτυχίαν δὲν φαίνονται τὰ τοιαῦτα γενόμενα, ἴσως διότι οἱ ἐθνικοὶ ἦσαν ἐνταῦθα πολλοὶ ἔτι καὶ ἰσχυροί, ὥστε οἱ τοῦ νέου δόγματος ὀπαδοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως.

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ πάλιν ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἡ Ὀρθοδοξία κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν ἐντεῦθεν φυσικώτατα προκύψαντα δεινὸν κλονισμὸν τῶν συνειδήσεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων προσθέσωμεν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ κράτους ἐνίδρυσιν οὐκ ὀλίγων βαρβάρων καὶ τὴν εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα πολυειδῆ αὐτῶν ἀνάμιξιν, θέλομεν ἐννοήσει ὅτι τοσοῦτον ὁλοσχερὴς πραγμάτων ἀλλοίωσις ἦτο ἀδύνατον νὰ παρέλθῃ ἐν εἰρήνῃ. Καὶ τῳόντι ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου συνέβησαν δύο μεγάλαι στάσεις, ἡ μὲν τῶν δήμων Ἀντιοχείας ἡ δὲ τῶν δήμων Θεσσαλονίκης, ἀμφότεραι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτοι. Εἰς Ἀντιόχειαν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Συρίας, πόλιν μεγίστην καὶ λαμπροτάτην, ἐπεκράτει πολλὴ πνευμάτων ταραχὴ ἕνεκα τοῦ κατὰ τῶν ἀρειανῶν γενομένου διωγμοῦ· ὥστε μικρὰ ἀφορμὴ ἠδύνατο ἤδη νὰ φέρῃ ἐν αὐτῇ ὀλεθρίαν ἀναστάτωσιν. Τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκαν νέοι τινὲς φόροι ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιβληθέντες· καὶ τῇ 26 Φεβρουαρίου τοῦ 387 κατεξανέστησαν οἱ ὄχλοι Ἀντιοχείας κατὰ τῶν εἰσπρακτόρων καὶ καθαιρέσαντες τοὺς ἀνδριάντας τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης αἰσχρῶς περιύβρισαν τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἡ πόλις ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγον νὰ ὑποταχθῇ· ἀλλ' ἐδέησε νὰ περιμείνῃ 24 ὅλας ἡμέρας ἐν ἀγωνίᾳ πρὶν μάθῃ ὁποίαν θέλει ἐπιβάλει αὐτῇ τιμωρίαν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε διατρίβων Θεοδόσιος. Ὁ βασιλεὺς ἦτο εἰς ὑπερβολὴν ὀξύθυμος, ὅθεν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐδείχθη ἀδυσώπητος, διατάξας νὰ θανατωθῶσι μὲν πολλοὶ τῶν βουλευτῶν, νὰ δημευθῶσι δὲ αἱ περιουσίαι πολλῶν πλουσίων, νὰ παύσωσι δὲ αἱ διανομαὶ τοῦ σίτου εἰς τὸν δῆμον, ἡ δὲ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς, στερηθεῖσα ἁπάσας αὐτῆς τὰς προνομίας, νὰ καταβιβασθῇ εἰς τάξιν ἁπλοῦ χωρίου. Ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ ἐδίστασαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰς δεινὰς ταύτας ἀποφάσεις καὶ ἔδωκαν καιρὸν τῷ βασιλεῖ νὰ μεταβάλῃ γνώμην, ὅστις εὐχερῶς μὲν παρεφέρετο ἔτι δ' εὐχερέστερον συνελθὼν ἐτρέπετο πρὸς ἐπιείκειαν. Ὅθεν, μετ' οὐ πολύ, ἐνδοὺς εἰς τὰς δεήσεις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ καὶ τοῦ περικλεοῦς αὐτῆς βουλευτοῦ Ἱλαρίου καὶ

τοῦ εὐγλώττου σοφιστοῦ Λιβανίου, ἔτι δὲ εἰς τὰς παραστάσεις αὐτῶν τῶν στρατηγῶ οἵτινες εἶχον ἐπιτραπῆ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρώτης ἀποφάσεως, ἀπένειμεν ὁλοσχερῆ εἰ τὴν Ἀντιόχειαν χάριν. Ἡ δὲ τύχη τῆς Θεσσαλονίκης ἀπέβη οἰκτροτέρα.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα οὔτε τῶν ἀρειανῶν οὔτε τῶν ἐθνικῶν ὁ διωγμὸ ἀπέβη ἐπαισθητός· διότι οἱ μὲν ἐν Ἀσίᾳ πολυάριθμοι ἀρειανοὶ ἦσαν ἐνταῦθα ἀνέκαθε ὀλίγοι πρὸς δὲ τοὺς ἐθνικοὺς ἐπολιτεύετο, ὡς εἴπομεν, μετὰ φειδοῦς τινος ἡ βασιλεία Ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἑτέρα δυσαρεσκείας ἀφορμή, ἡ τῶν Γότθων ἐντὸς τοῦ κράτου ἐγκαθίδρυσις, οἵτινες ἐμισοῦντο ὑπὸ τῶν προτέρων κατοίκων καὶ ὡς ξένοι καὶ διότι δὲ ἔπαυον ἐπιχειροῦντες ληστρικὰς ἐπιδρομάς, τοιαῦτα δὲ πράττοντες ἦσαν οὐδὲν ἧττο ἐπιτετραμμένοι πολλάκις τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων. Τοιαύτη λοιπὸν φρουρά, στα θμεύουσα ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 390, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν στάσιν τῆς μεγάλης ταύτη πόλεως, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ (1) καί, μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολι ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα πόλεων. Βοθέριχος, ὁ τῆς φρουρᾶ αὐτῆς ἀρχηγός, ἐφυλάκισεν ἡνίοχόν τινα τοῦ ἱπποδρόμου κατηγορηθέντα ἐπὶ ἐγκλήματ αἰσχρῷ. Ἐπειδὴ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ μία τῶν ἱππο δρομιῶν ἐκείνων, αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὴν κυριωτάτην διασκέδασιν ὅλων τῶν μεγάλω τοῦ κράτους πόλεων, ὁ δῆμος τῶν Θεσσαλονικέων ἀπήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ ἡνιό χου ὡς ἀναγκαίου εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' ὁ Βοθέριχος ἀπεποιήθη τὸ ζητούμενον· ὅθε ἐκινήθη στάσις χαλεπή, καθ' ἣν ὅ τε στρατηγὸς ἐκεῖνος καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸ ἀξιωματικῶν ἐφονεύθησαν καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κατεσύρθησαν. Ὁ Θεο δόσιος, ὅστις εἶχεν ἤδη τότε ἐκδικηθῆ τὸν τοῦ Γρατιανοῦ θάνατον διὰ τῆς τοῦ Μαξίμο κατατροπώσεως, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον, διέτριβεν ἐν Μεδιολάνῳ παρὰ Οὐαλεν τινιανῷ τῷ Β', ὅτε ἔμαθε τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ γενομένην κακουργίαν. Ὀργισθεὶς δὲ ἀπε φάσισε νὰ τιμωρήσῃ ἀπηνῶς τὴν πόλιν ἄνευ ἐξετάσεως καὶ δίκης. Καὶ οἱ μὲν περὶ αὐτὸ ἐπίσκοποι, ἰδίως ὁ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος, εἶχον σχεδὸν καταπείσει αὐτὸν ν μεταβάλῃ γνώμην ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον ἀλλ' ὁ μάγιστρος ἤτοι ὑπουργὸς Ρουφῖνος, γαλάτη τὸ γένος, ἀνὴρ πονηρός, ὅστις ἔπειτα ἐγένετο καὶ ἄλλων δεινῶν συμφορῶν πρόξενος, ἀνερ ρίπισε τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, ἐκδοὺς καὶ ἀποστείλας τὸ φόνιον αὐτοῦ διάταγμα μετενόησε πάλιν ὅτε πλέον δὲν ἦτο καιρὸς νὰ προληφθῇ τὸ κακόν. Ἅμα ἔφθασεν εἰ Θεσσαλονίκην ἡ ὀλεθρία ἀπόφασις, ἐσκίρτησεν ὑπὸ ἀγαλλιάσεως ἡ βάρβαρος φρουρ καὶ διὰ καταχθονίου τρόπου ἐμηχανεύθη τὴν ἐκτέλεσιν. Εὐθὺς τὴν ἐπομένην ἡμέρα προσεκλήθη ὁ λαὸς εἰς τὸν ἱππόδρομον πρὸς θέαν δῆθεν ἱπποδρομικοῦ ἀγῶνος· ἐκεῖ δ αἴφνης οἱ στρατιῶται ἐπιπεσόντες ξιφήρεις κατὰ τοῦ πλήθους ἔσφαξαν ἐν διαστήματ τριῶν ὡρῶν, ἄνευ διακρίσεως ἀθῴων καὶ ἐνόχων, πολιτῶν καὶ ξένων, κατά τινας μὲ ἑπτὰ χιλιάδας κατά τινας δὲ πεντεκαίδεκα χιλιάδας ἀνθρώπων. Ἡ ἀνηλεὴς αὕτη το Θεοδοσίου πρᾶξις ἐνθυμίζει πολὺ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διατο χθεῖσάν ποτε σφαγὴν τοῦ στασιάσαντος τῆς Μυτιλήνης δήμου (Κεφ. Β' βιβλ. Δ' το πρώτου τόμου), τοῦ ὁποίου ἡ ἐλεεινὴ τύχη ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἔκτοτε ὅτι ἡ ἀνέλεγκτος ἐξου σία, εἴτε ὑπὸ πολλῶν εἴτε ὑπὸ ἑνὸς διεξαγομένη, εἶναι ὀλεθρία πάντοτε. Ναὶ μὲν δὲ ὑπῆρχε νῦν τὸ βῆμα ἐκεῖνο τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιοῦσα ἀγορεύσαντες ῥήτορες φιλάνθρωποι καὶ συνετοὶ ἠγωνίσθησαν νὰ μετριάσωσι καὶ ἐμ

ἦτο πρωτεύουσα ἁπλῶς τῆς διοικήσεως τῆς μακεδονικῆς.

(1) Πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἦτο ἔτι τότε τὸ Σίρμιον (νῦν Μιτροβίτσα)· ἡ Θεσσαλονίκ

ἔτη, τῇ 15 Μαΐου 395, ὁ Οὐαλεντινιανὸς Β΄ ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου αὐτοῦ στρατηγοῦ Ἀρβογάστου, φράγκου τὸ γένος, ἀναγορεύσαντος βασιλέα τὸν γραμματικὸν Εὐγένιον, ὁ Θεοδόσιος, παρασκευάσας τὰς ἀπαιτουμένας δυνάμεις, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ νέου τούτου αὐτοκράτορος καί, τῇ 6 Σεπτεμβρίου 394, νικήσας αὐτόν, ἥνωσεν ἅπαν τὸ κράτος ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν. Ἀλλὰ δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ μακρὸν τὸν τελευταῖον αὐτοῦ θρίαμβον. Νοσήσας ἐξ ὕδρωπος δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ τέσσαρας μῆνας καὶ ἀπεβίωσεν εἰς Μεδιόλανον τῇ 17 Ἰανουαρίου 395, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 50, ἀφοῦ διήρεσεν αὖθις τὸ κράτος εἰς δύο μεγάλα τμήματα καὶ ἐπέτρεψε τὴν μὲν Ἀνατολὴν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Ἀρκάδιον τὴν δὲ Δύσιν εἰς τὸν νεώτερον Ὁνώριον.

Ὁ Θεοδόσιος ἐπεκλήθη μέγας· καὶ τῇ ἀληθείᾳ δύναται νὰ λογισθῇ μέχρι τινὸς ἄξιος τῆς ἐπωνυμίας ταύτης, ἥτις, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μοναρχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, πρὸ αὐτοῦ δὲν ἀπενεμήθη εἰμὴ εἰς τὸν ἱδρυτὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετ' αὐτὸν δὲ εἰς οὐδένα ἄλλον, ἐκτὸς μιᾶς καὶ μόνης μὴ σπουδαίας ἐξαιρέσεως. Λόγῳ ἰδιωτικῶν ἀρετῶν ὁ Θεοδόσιος ἦτο ὁμολογουμένως κρείττων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου· διότι διετέλεσεν ἀγαθὸς σύζυγος, ἀγαθὸς πατήρ, ἀγαθὸς ἀδελφός, ἀγαθὸς ἐν γένει συγγενὴς καὶ φίλος εὐγνώμων· πλὴν τούτων δὲ ἦτο μὲν ὀξύτατος περὶ τὰς ὀργὰς ἀλλ' εὐχερῶς ἐτρέπετο πρὸς τὴν ἐπιείκειαν καὶ πρὸς τὴν μετάνοιαν. Τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενα, εἰς ἃ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ σφαγὴν ἐπισυμβάντα, ἅπερ ἤδη ἱστορήσαμεν, μαρτυροῦσι περὶ τούτου τρανῶς. Ἂν δὲν κατέβαλεν εἰς τάξιν ὑπηκόων τοὺς Γότθους ἀλλὰ συνθηκολογήσας πρὸς αὐτοὺς ἀνεκήρυξε συμμάχους, ἔπραξε τοῦτο ἐξ ἀνάγκης ἀναποδράστου. Οὔτε τὸ δυτικὸν οὔτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἦσαν ἤδη ἱκανὰ νὰ φράξωσι τὰς πύλας αὐτῶν εἰς τὸν ἐπιδραμόντα χείμαρρον. Ναὶ μὲν μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ νὰ θεσπίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπέτρεψε καὶ διέταξε τὸν ὄλεθρον τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ τὴν καταστροφὴν πολλῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ γεγονός, ἂν δὲν δικαιολογῆται, ἐξηγεῖται ὅμως ἀποχρώντως. Τεθέντος ἅπαξ ὅτι ἡ τύχη τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀσφαλισθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ὅτι ἐν τῷ κλύδωνι ὅστις ἐπὶ ἡμίσειαν ἤδη ἑκατονταετηρίδα ἀνέσειεν ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἐκινδύνευε νὰ ναυαγήσῃ τὸ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθὲν σύμβολον, ὁ Θεοδόσιος, προτείνας τὴν δεξιὰν εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο, καὶ ἀνορθώσας αὐτό, καὶ ἀσφαλίσας, συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεθ' ἑνὸς τῶν μεγίστων τῆς ὅλης ἱστορίας γεγονότων. Ἐπὶ πᾶσι μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἱστορικὴ τῶν ἀνθρώπων ἀξία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν σχετικὴν τοῦ φωτὸς δύναμιν. Ἡ ἀξία ἐκείνη κρίνεται ἀναλόγως τῶν προκειμένων περιστάσεων, ἀπαραλλάκτως καθὼς ἡ δύναμις τοῦ φωτὸς παρίσταται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν μεγαλυτέρα ἢ ἀσθενεστέρα καθ' ὅσον ἐπικρατεῖ κύκλῳ σκότος ἢ φῶς. Ἀνάψατε λαμπάδα ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ· ἡ λάμψις αὐτῆς θέλει φανῆ ὠχρὸ ἐνώπιον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἀλλ' ἀφοῦ δύσῃ ὁ ἥλιος καὶ ἐπέλθῃ ὁ ζόφος τῆς νυκτὸς ἡ αὐτὴ λαμπὰς θέλει ἀναδειχθῇ λαμπροτάτη καὶ θέλει ἀναπληρώσει μέχρι τινὸς τὸν τῆς ἡμέρας ἀστέρα. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἱστορίας. Αἱ περιστάσεις τοῦ κόσμου ἦσαν ζοφερώταται. Ὁ Θεοδόσιος ἐπολιτεύθη ὅσον οἷόν τε ἐπιτηδείως πρὸς αὐτάς. Ὅθεν ἀνεκηρύχθη μέγας τόσῳ μᾶλλον δικαίως ὅσῳ εἰς ἄλλους εὐτυχεστέρους χρόνους ἤθελεν ἴσως κατορθώσει μείζονα καὶ γενναιότερα πράγματα.

Ὁ Ἀρκάδιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν, ἦτο ὀκτακαιδεκαέτης, ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεύσας Ὁνώριος δὲν εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ἑνδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὅθεν πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς δύο αὐτῶν πρωθυπουργούς, τὸν

βανδῆλον τὸ γένος Στελίχωνα ἐν τῇ Δύσει, καὶ τὸν γαλάτην Ρουφῖνον ἐν τῇ 'Ανατολῇ. «Δίκαι τε πᾶσαι παρ' αὐτοῖς κατ' ἐξουσίαν ἐκρίνοντο, λέγει ὁ Ζώσιμος, καὶ ἀπήει κεκρατηκὼς ὁ χρημάτων τὴν ψῆφον ὠνούμενος ἢ ἄλλως οἰκειότητι τὴν τοῦ δικάζοντος ἐπισπώμενος εὔνοιαν. Κτήματα δὲ ὅσα τοὺς κυρίους ἐν τοῖς ἁπάντων ἐποίει στόμασιν

Εἰσβολὴ Οὔννων (εἰκὼν Τσέκα)

εὐδαίμονας ὀνομάζεσθαι, μετήει πρὸς τούτους, τῶν μὲν δωρεαῖς θεραπευόντων καὶ τούτῳ τῷ συκοφαντεῖσθαι διαφευγόντων, ἑτέρων δὲ τὰ οἰκεῖα προϊεμένων ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ἀρχῆς ἢ ἄλλον τινὰ πρίασθαι τῶν πόλεων ὄλεθρον. Παντὸς δὲ εἴδους πονηρίας ταῖς πόλεσιν ἐπιπολάζοντος, ὁ μὲν ἁπανταχόθεν πλοῦτος εἰς τὴν Ρουφίνου καὶ Στελίχωνος οἰκίαν εἰσέρρει ἡ δὲ πενία κατὰ πάντα τόπον ἐπενέμετο τὰς τῶν πάλαι πλουτούντων οἰκίας· ἠσθάνοντο δὲ τῶν γινομένων οἱ βασιλεῖς οὐδενός, ἀλλ' ἔγραφον μόνον ὅσα Ρουφῖνος ἐπέταττε καὶ Στελίχων». Καὶ ὁ μὲν Στελίχων διέπρεπε τοὐλάχιστον ἐπὶ πολεμικῇ ἀρετῇ ὁ δὲ Ρουφῖνος δὲν διεκρίθη ἀείποτε εἰμὴ ἐπὶ πονηρίᾳ καὶ μοχθηρίᾳ, ἐπενεγκὼν καὶ ἄλλας πολλὰς εἰς τὴν 'Ανατολὴν συμφοράς. Μὴ ἀρκούμενος εἰς τοὺς θησαυροὺς τοὺς ὁποίους συνέλεγε διὰ τῶν ἐπονειδίστων ἐκείνων καταχρήσεων ἠθέλησε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ 'Αρκαδίου. 'Αλλὰ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ὄνειρον δὲν ἔμελλε νὰ ἐκπληρωθῇ. Ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐλῇ ἀντίπαλος αὐτοῦ δεινός, ὁ Εὐτρόπιος, ὅστις, εὐνοῦχος ὤν, ἦτο ἓν ἐκ τῶν ἀγεννῶν ἐκείνων ὄντων τὰ ὁποῖα ἴσχυον, ὡς μὴ ὤφελεν, εἰς τὰ βασίλεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μίμησιν τῶν εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη συμβαινόντων. Ὁ εὐνοῦχος λοιπὸν Εὐτρόπιος καὶ ἄλλοι τινὲς περὶ τὸν βασιλέα, ἀντιπράττοντες εἰς τὸν πρωθυπουργὸν καὶ ὠφεληθέντες ἔκ τινος αὐτοῦ εἰς 'Αντιόχειαν ἀποδημίας, πείθουσι τὸν 'Αρκάδιον νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν περιφανῆ ἐπὶ τῷ κάλλει αὐτῆς Εὐδοξίαν, θυγατέρα φράγκου τινὸς στρατηγοῦ. 'Εντεῦθεν ὀργισθεὶς ὁ Ρουφῖνος ἐπεχείρησε λάθρα τὰ αἴσχιστα κατὰ τοῦ κράτους ἀνοσιουργήματα. Αὐτὸς λέγεται προσκαλέσας τοὺς Οὔννους, οἵτινες ἐν ἔτει 395 ἐλεηλάτησαν ἐπαρχίας τινὰς τῆς 'Ασίας. 'Αλλ' ἔπραξεν ἄλλα βιαιότερα καὶ δεινότερα κακουργήματα. 'Αλάριχος, εἷς τῶν ἐπὶ γένει καὶ ἀξίᾳ ἐγκρίτων ἡγεμόνων τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καθιδρυμένων Οὐισιγότθων, εἶχε δυσαρεστηθῆ τότε διότι, ἄρχων ἔτι ἐπὶ Θεοδοσίου γοτθικοῦ τινος πολεμικοῦ σώματος, δὲν προσέλαβεν ἤδη καὶ τὴν τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων ἡγεμονίαν. Ὅθεν ὑποκινήσας στάσιν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 395 ἔτος

μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τούτου τὸ στρατόπεδον προσελθὼν ὁ Ρουφῖνος ἐκαυχήθη μὲν παρὰ τῷ βασιλεῖ ὅτι κατέπεισε τὸν 'Αλάριχον νὰ ἀναζεύξῃ ἀπὸ τῆς πρωτευούσης πράγματι ὅμως συνεβούλευσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον τῶν Γότθων νὰ ἐπέλθῃ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, εὐπορούσης, διότι πρὸ ἑκατονταετηρίδος ὅλης δὲν εἶχον εἰσβάλει εἰς αὐτὴν βάρβαροι, ὑποσχόμενος ὅτι θέλει εὐκολύνει ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπιδρομὴν αὐτῶν. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε τὴν προδοσίαν ταύτην μετ' ὀλίγον θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Στελίχων, μαθὼν τὰ ὑπὸ τοῦ 'Αλαρίχου πραττόμενα καὶ μελετώμενα, ἔδραμεν εἰς Θεσσαλονίκην, μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς 'Ανατολῆς ὅσα εἶχον παρακολουθήσει τὸν Θεοδόσιον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Δύσιν στρατείαν. 'Αλλ' ὁ Ρουφῖνος, ὅστις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ 'Αρκάδιον, πέμπει πρὸς τὸν Στελίχωνα διαταγὴν βασιλικὴν ρητῶς ἀπαγορεύουσαν αὐτῷ νὰ πλησιάσῃ πλειότερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ Στελίχων ὑπακούσας ἐπέστρεψεν εἰς 'Ιταλίαν. 'Αλλ' ὁ γότθος Γαϊνᾶς, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν, ἀνέλαβε νὰ τιμωρήσῃ τὸν Ρουφῖνον, ἔχων σύμφωνα εἰς τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τάγματα. Ἅμα λοιπὸν πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν ὅ τε 'Αρκάδιος κα ὁ Ρουφῖνος, φονεύεται ἐκ διαταγῆς τοῦ Γαϊνᾶ ὁ τελευταῖος οὗτος τῇ 27 Νοεμβρίου 395, ὁ δὲ ἄνανδρος 'Αρκάδιος, ἀναγνωρίσας τὰ γενόμενα, παραδίδεται ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ εὐνούχου Εὐτροπίου, ὅστις, ὑποστηριζόμενος ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ τοῦ Γαϊνᾶ, ἀπέβη παντοδύναμος, προαχθεὶς εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ πατρικίου καὶ τοῦ ὑπάτου.

Ὁ εὐνοῦχος Εὐτρόπιος δὲν εἶχε παντάπασι διάθεσιν, ὡς θέλει μετ' οὐ πολὺ ἐξηγηθῇ, νὰ προλάβῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου σκευωρηθέντα κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος δεινά. Ὁ Ρουφῖνος εἶχε διορίσει ἀρχηγὸν μὲν τῆς ἐν Θερμοπύλαις φρουρᾶς τὸν Γερόντιον ἀνθύπατον δὲ τῆς Ἑλλάδος τὸν 'Αντίοχον, ἀμφοτέρους ἑτοίμους ὄντας ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας τῆς χώρας εἰς τὸν 'Αλάριχον. 'Αλλ' ἆρά γε ὑπῆρξαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι κοινοὶ προδόται, τυφλὰ ὄργανα τοῦ Ρουφίνου καὶ παραβάται τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων ἁπλῶς ἵνα ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ πρωθυπουργοῦ; Τὸ πρᾶγμα φαίνεται τόσῳ μᾶλλον ἀπίθανον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ρουφῖνος εἶχε θανατωθῆ· διάφορα δὲ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι λόγοι ἕτεροι ὑπηγόρευσαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτῶν διαγωγήν. Ὁ Ζώσιμος λέγει ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ 'Αντιόχου Μουσώνιος ἦτο ἕλλην ἀνὴρ πολλῆς μέτοχος παιδείας, ἐκ δὲ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν ὁ μὲν ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Μουσώνιος καὶ ὁ 'Αξίοχος ἦσαν ἐνάμιλλοι ἐκείνου κατά τε τὴν παιδείαν καὶ τὴν καλοκαγαθίαν ὁ δὲ ὅλως τούτων διάφορος 'Αντίοχος ἀπέβη ἀνὴρ πονηρότατος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ἐπαινεῖ συνήθως εἰμὴ τοὺς ἐθνικούς, τοὺς δὲ χριστιανοὺς ἐν γένει πικρῶς στηλιτεύει, ὥστε εὐλόγως ἐκ τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ μὲν γέρων Μουσώνιος καὶ δύο αὐτοῦ υἱοὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα ὁ δὲ τρίτος υἱός, ὁ 'Αντίοχος, εἶχεν ἀσπασθῆ τὸ νέον δόγμα. Πλὴν τούτου ὁ Εὐνάπιος ἱστορεῖ ὅτι οἱ μοναχοὶ διηυκόλυναν πολὺ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 'Αλαρίχου, βεβαιῶν ἐπὶ λέξεως ὅτι «τοιαύτας αὐτῷ τὰς πύλας ἀπέδειξε τῆς Ἑλλάδος ἡ τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεισελθοῦσα ἀσέβεια». Ἐκ τούτων πιθανὸν ὑπελήφθη ὅτι ὁ Ρουφῖνος, περ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων, ὠφελήθη πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἀντιπάθειαν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες, εὐάριθμοι ὄντες εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ μέχρι τῶν χρόνων τούτων βλέποντες τοὺς ἐθνικοὺς ἀκωλύτως ἐκπληροῦντας τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Γότθων ἵνα

καταφέρωσιν ἐπὶ τέλους καιρίαν κατὰ τῶν ἀντιπάλων πληγήν. Ἦσαν δὲ οἱ Γότθοι ἀρειανοὶ μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἧττον χριστιανοὶ καὶ ἐπιτήδειοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἰδίως διὰ τῆς τῶν ἱερῶν καταστροφῆς. Ὥστε, ἂν ἡ εἰκασία αὕτη εἶναι ἀληθής, ὁ Γερόντιος, ὁ Ἀντίοχος καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς ἐνόμιζον ὅτι ὑπηρετοῦσι τὸ τῆς θρησκείας αὐτῶν συμφέρον, συμπράττοντες μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου, οὕτω δ' ἐξηγεῖται πολὺ εὐλογώτερον ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἢ διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ κοινῆς προδοσίας. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὴν πλεονεξίαν τοῦ Ἀλαρίχου κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν ὑπέθαλψαν αἱ ὑπερισχύσασαι τότε θρησκευτικαὶ δοξασίαι. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου οὐ μόνον ὁ Εὐτρόπιος οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα διακωλύσῃ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γότθων ἀλλὰ κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 396 ἔτος ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον νόμον δι' οὗ ἀφῃρέθησαν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, τοὺς προϊσταμένους καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῶν ἐθνικῶν ἱερῶν ἅπαντα αὐτῶν τὰ προνόμια. Μετὰ δέ τινας ἐνιαυτούς, ὡς ἂν μὴ ἤρκουν αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου γενόμεναι καταστροφαὶ τῶν ποικίλων ἱδρυμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος, ὁ Ἀρκάδιος διέταξε ῥητῶς δι' ἑτέρου νόμου νὰ καταβληθῶσιν εἰς ἔδαφος οἱ ναοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσῃ εἰς δημόσια οἰκοδομήματα, ὁδούς, κρήνας, τείχη καὶ ὑδραγωγεῖα. Ἐκ τούτων δηλοῦται καὶ πάλιν ὅτι, ἂν οἱ διάδοχοι τοῦ Ρουφίνου δὲν ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς τὸν Ἀλάριχον συνεννόησιν, ἔβλεπον ὅμως τοὐλάχιστον εὐχαρίστως τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα, ὡς συντελεστικὰ εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἀρχαίας λατρείας,

Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀλάριχος, ἀναχωρήσας ἐκ Θρᾴκης, προήλασε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Θεσσαλίαν (1) «πάντα καταστρεφόμενος τὰ ἐν μέσῳ». Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 396 γενόμενος πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν ἀνήγγειλε λάθρα τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ πρός τε τὸν Ἀντίοχον, τὸν ἀνθύπατον, καὶ πρὸς τὸν Γερόντιον, τὸν προϊστάμενον τῆς ἐν Θερμοπύλαις φυλακῆς. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ Γερόντιος, ἀναχωρήσας μετὰ τῶν φυλάκων, ἀφῆκεν ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἴσοδον (2). Οἱ δὲ καθοδηγούμενοι ὑπὸ πολυαρίθμων μοναχῶν κατεπλημμύρησαν πάντα τὰ μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς, Λοκρίδα, Φωκίδα, Βοιωτίαν, (3) λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες χώρας καὶ πόλεις, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἡβηδὸν ἀποσφάττοντες παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἀγεληδὸν συνεπαγόμενοι. Ἡ συμφορὰ ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε ὁ πεντηκονταετίαν βραδύτερον ἀκμάσας Ζώσιμος βεβαιοῖ ὅτι μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐφαίνοντο ἔτι τὰ στίγματα αὐτῆς. Ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μόνη ἡ πόλις τῶν Θηβῶν,

(1) Ὁ Ἀλάριχος διὰ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας προυχώρει κατ' ἀρχὰς λαβὼν βορειοδυτικὴν διεύθυνσιν πρὸς τὴν Δαλματίαν καὶ Παιωνίαν, σκοπῶν ἐκεῖθεν πιθανώτατα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ μαθὼν ὅτι ὁ Στελίχων ἐπήρχετο κατ' αὐτοῦ μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας ἐστράφη πρὸς νότον καὶ διὰ τῆς δαλματικῆς καὶ ἰλλυρικῆς παραλίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἤπειρον, προχωρήσας δὲ μέχρι Νικοπόλεως ἐντεῦθεν ἐστράφη εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

(2) Τὰ περὶ τοιαύτης προδοσίας τοῦ Γεροντίου ἀμφισβητοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, δὲν παραδίδονται δὲ ῥητῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ὁ ἐθνικὸς συγγραφεὺς Εὐνάπιος τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων διάβασιν τῶν Θερμοπυλῶν θεωρεῖ ἔργον προδοτῶν μοναχῶν χριστιανῶν (ἀρειανῶν πάντως), οἵτινες πολυπληθεῖς ἠκολούθουν τῷ στρατῷ τοῦ Ἀλαρίχου (Εὐναπ. Βίοι σ. 93 «ὅ τε Ἀλάριχος ἔχων τοὺς βαρβάρους διὰ τῶν Πυλῶν παρῆλθεν, ὥσπερ διὰ σταδίου καὶ ἱπποκρότου πεδίου τρέχων· τοιαύτας αὐτῷ τὰς πύλας τῆς Ἑλλάδος ἀπέδειξεν ἥ τε τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεισελθοῦσα ἀσέβεια καὶ ὁ τῶν ἱεροφαντικῶν θεσμῶν παραρραγεὶς νόμος καὶ σύνδεσμος»).

(3) Αἱ Θῆβαι, καλῶς οὖσαι ὠχυρωμέναι, δὲν κατελήφθησαν, ἐνταῦθα δὲ ὑποτίθεται ὅτι ἠμύνατο ὁ ἐκ Θερμοπυλῶν ἀποχωρήσας στρατὸς τοῦ Γεροντίου.

ἀσφαλῶς οὖσα ὠχυρωμένη, διέφυγε τὴν ἅλωσιν, διότι ὁ 'Αλάριχος, μὴ ἔχων πολιορκητικὰ ὄργανα καὶ σπεύδων εἰς προχειροτέραν λείαν, ἐνόμισε περιττὸν νὰ χρονοτριβήσῃ ἐνταῦθα. Κατελθὼν δὲ διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος εἰς 'Αττικὴν πρῶτον κατέστρεψε τὸ ἐν 'Ελευσῖνι σῳζόμενον ἔτι τότε μέγα ἱερόν, θανατώσας τόν τε Ἱλάριον καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ὀνομαστοτάτων καὶ πιστοτάτων ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, ἐκεῖ που διατρίβοντας. Ἔπειτα ἐπλησίασεν εἰς τὰς 'Αθήνας, περὶ τῆς τύχης τῶν ὁποίων κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν ποικίλαι ὑπάρχουσι παραδόσεις.

Ὁ Ζώσιμος περὶ μὲν 'Ελευσῖνος οὐδὲν λέγει, ἂν καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῆς φαίνεται βεβαία, διότι μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Εὐναπίου· περὶ δὲ 'Αθηνῶν ὁμιλῶν βεβαιοῖ ὅτι ὁ 'Αλάριχος, ἐπελθὼν πανστρατιᾷ ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδεν εἰς τὸ τεῖχος περιεχομένην μὲν τὴν πρόμαχον 'Αθηνᾶν, ὁποία εἰκονίζεται ἐν τοῖς ἀγάλμασιν, ὡπλισμένην δηλαδὴ καὶ τρόπον τινὰ ἕτοιμον νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους, προϊστάμενον δὲ τὸν ἥρωα 'Αχιλλέα τοιοῦτον ὁποῖον ἔδειξεν εἰς τοὺς Τρῶας ὁ Ὅμηρος ὅτε ἐπολέμει ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου. Ταύτην τὴν ὄψιν σεβασθεὶς ὁ 'Αλάριχος πάσης μὲν ἀπέστη κατὰ τῆς πόλεως ἐπιχειρήσεως ἔπεμψε δὲ κήρυκας περὶ εἰρήνης. Καὶ προσδεξαμένων τῶν 'Αθηναίων τοὺς λόγους καὶ λαβόντων καὶ δόντων ὅρκους εἰσῆλθεν ὁ ἡγεμὼν τῶν Γότθων μετὰ ὀλίγων τινῶν εἰς τὰς 'Αθήνας. Τυχὼν δὲ φιλοφροσύνης ἁπάσης καὶ λουσάμενος καὶ κοινωνήσας δι' ἑστιάσεως πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει λογάδας καὶ προσέτι δῶρα λαβὼν ἀνεχώρησε, καταλιπὼν ἀβλαβῆ τήν τε πόλιν καὶ τὴν 'Αττικὴν πᾶσαν. Αὕτη τοῦ Ζωσίμου ἡ διήγησις εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημείωτος. 'Εν πρώτοις μαρτυρεῖ ὁπόσον ἐρριζωμέναι ἦσαν εἰσέτι αἱ πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα πεποιθήσεις, διότι ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει σπουδαίως τὴν προστασίαν ἐκείνην τῆς 'Αθηνᾶς καὶ τοῦ 'Αχιλλέως ἐλπίζων βεβαίως ὅτι πολλοὶ τῶν γνωστῶν αὐτοῦ θέλουσι πιστεύσει εἰς αὐτήν. Ἔπειτα δὲ δῆλον ἐξ αὐτῆς γίνεται ὅτι ἡ πόλις οὐδὲν ἔπαθεν ἀπὸ τῆς τοῦ 'Αλαρίχου ἐπιδρομῆς. 'Εν τούτοις μαρτυρίαι ἕτεραι ἄλλως παριστῶσι τὰ πράγματα. Ὁ ῥωμαῖος ποιητὴς Κλαυδιανός, ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος καὶ ὁ τῆς 'Εκκλησίας ἱστορικὸς Φιλοστόργιος ἀναφέρουσιν ὀνομαστὶ τὰς 'Αθήνας μεταξὺ τῶν πόλεων ὅσαι, περιπεσοῦσαι εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, ἔπαθον δεινὰ παρ' αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ ὡς τεκμήριον τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστησαν τότε αἱ 'Αθῆναι λογίζεται καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Συνέσιος, περὶ οὗ ἄλλοτε πλειότερα, καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ δύο ἔτη μετὰ τὴν τοῦ 'Αλαρίχου ἐπιδρομήν, ἔγραψεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὴν ἀκόλουθον θλιβερὰν περὶ τῶν 'Αθηνῶν ἐπιστολήν, ἧς παρατιθέμεθα ὁλόκληρον τὸ κείμενον, διότι ὁ Συνέσιος, ὡς θέλομεν ἴδει, ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες, καίτοι ἔζων περὶ τὰ τέλη τῆς δ΄ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνήσιοι Ἕλληνες τῶν πάλαι ποτὲ χρόνων· ὥστε ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένει αὐτῷ ἡ τῶν 'Αθηνῶν πόλις παρέχει ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἤθελε προξενήσει εἰς τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν 'Αριστοτέλην ἂν αἴφνης, ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντες, ἤθελον ἐπισκεφθῆ αὐτὴν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων τῆς παρακμῆς. Εἶχε λοιπὸν ἡ ἐπιστολὴ οὕτως. «'Οναίμην τῶν 'Αθηνῶν, ὁπόσα βούλει· ὥστε μοι δοκῶ πλεῖν ἢ παλαιστῇ καὶ δακτύλῳ γεγονέναι σοφώτερος. Ἔξεστι δὲ καὶ αὐτόθεν τῆς θείας σοφίας πεῖράν σοί τινα παρασχεῖν. 'Αμέλει γὰρ 'Αναγυρούντοθέν σοι γράφω, καὶ Σφηττοῖ γέγονα, καὶ Θριῶζε, καὶ Κηφισιᾶσι καὶ Φαληροῖ· καὶ κακὸς κακῶς ὁ δεῦρό με κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος· ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν 'Αθῆναι σεμνὸν ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα, καὶ καθάπερ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται γνώρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζῴου, οὕτως ἐνθένδε φιλοσοφίας ἐξῳκισμένης λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν 'Ακαδημίαν τε καὶ τὸ Λύκειον, καί, νὴ Δία, τὴν Ποικίλην Στοάν, τὴν ἐπώνυμον

τῆς Χρυσίππου φιλοσοφίας, νῦν οὐκέτ' οὖσαν ποικίλην· ὁ γὰρ ἀνθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθετο τὴν τέχνην ὁ ἐκ Θάσου Πολύγνωτος. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς· αἱ δὲ 'Αθῆναι, πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἑστία σοφῶν τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιττουργοί. Ταῦτα ἄρα καὶ ἡ ξυνωρὶς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ σταμνίοις». 'Αλλ' ὅμως τῶν νεωτέρων τινὲς παρατηροῦσιν ὅτι αἱ περὶ ἁλώσεως τῶν 'Αθηνῶν ἀνωτέρω μαρτυρίαι εἶναι ὁπωσοῦν ἀόριστοι, ἡ δὲ τοῦ Συνεσίου ἀδημονία καὶ πικρὰ εἰρωνεία, ὅστις ἄλλως οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς 'Αλαρίχου ἐπιδρομῆς, ἐξηγεῖται ἀρκούντως ὡς ἐκ τῆς παρακμῆς εἰς ἣν περιέστη ἡ πόλις πρὸ καιροῦ, καὶ ἄνευ νέων τινῶν παθημάτων.'Απ' ἐναντίας, λέγουσιν, ἡ τοῦ Ζωσίμου ἀφήγησις οὐ μόνον εὐκρινεστέρα εἶναι καὶ οὕτως εἰπεῖν ἠτιολογημένη ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ πράγματα μᾶλλον συμφωνεῖ. Ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν εἶχεν ὀχυρωθῆ ἔτι ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Γότθων ἐπιστρατείας καὶ δὲν εἶχε πάθει τι ἐπὶ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ καταβαλόντος, ὡς εἴδομεν, τὰς πλείστας ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας· ὥστε πολὺ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ 'Αλάριχος, ὅστις δὲν συνεπήγετο πολιορκητικὰς μηχανάς, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἐπεχείρησεν οὔτε τῶν Θηβῶν τὴν ἅλωσιν, ἠρκέσθη νὰ λάβῃ ἐνταῦθα δῶρά τινα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰρηνικῶς εἰς τὴν πόλιν ἵνα ἀπολαύσῃ μόνον ἐπί τινας ἡμέρας τῶν ἐν αὐτῇ σῳζομένων ἔτι ἀνέσεων καὶ ἄλλων τοῦ βίου ἀγαθῶν. Πλὴν τούτου παρατηρεῖται ὅτι τὰ πλεῖστα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης ὅσα εὑρίσκοντο τότε ἐν 'Αθήναις ἀναφέρονται ὑπάρχοντα καὶ μετὰ τὴν τῶν Γότθων ἐπιδρομήν, ἰδίως δὲ τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς προμάχου 'Αθηνᾶς καὶ ἄλλαι τινὲς θεῶν καὶ ἡρώων εἰκόνες ἐν τῇ ἀκροπόλει. Καὶ βεβαιοῖ μὲν ῥητῶς ὁ Συνέσιος ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὴν Ποικίλην Στοὰν ὁ κάλλιστος αὐτῆς κόσμος, ἤτοι αἱ τοῦ θασίου Πολυγνώτου ζωγραφίαι, ἀλλ' ἐπιφέρει ῥητῶς ὅτι τὴν σύλησιν ταύτην διέπραξεν ἡ πλεονεξία ῥωμαίου τινὸς ἀνθυπάτου.

'Απὸ τῆς 'Αττικῆς ὁ 'Αλάριχος ἐτράπη ἐπὶ τὴν Μεγαρίδα καὶ λεηλατήσας αὐτὴν ἐπλησίασεν εἰς τὸν 'Ισθμόν. 'Εκεῖ εἶχεν ὑποχωρήσει ὁ Γερόντιος, ὅτε ἀμαχητὶ ἐγκατέλιπε τὰς Θερμοπύλας. 'Αλλ' οὐδὲ περὶ τὸν 'Ισθμὸν ἐπεχείρησεν ἀντίστασίν τινα, γενόμενος ἄφαντος καὶ ἀφήσας ἐλεύθερον τὸν 'Αλάριχον νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καθὼς προηγουμένως εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὅθεν ἀμέσως ἁλίσκονται πρώτη ἡ Κόρινθος καὶ τὰ περὶ αὐτὴν πολίχνια· ἔπειτα τὸ Ἄργος καὶ πάντα τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Λακεδαίμονος χωρία· τελευταῖον καὶ αὐτὴ ἡ Σπάρτη γίνεται λεία πρόχειρος τῶν βαρβάρων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἀπορῶμεν διὰ τὴν εὔκολον ταύτην κατατρόπωσιν ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς καὶ μεσημβρινῆς Πελοποννήσου. Τὰ τείχη τῶν πόλεων εἶχον καταπέσει ἐπὶ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας συμβάντος σεισμοῦ· τακτικὸς στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν· ἡ ἄμυνα τῆς χώρας ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἐθνικήν τινα φρουράν, συγκροτουμένην ἐκ γεωργῶν ἀγυμνάστων καὶ ἀπολέμων, οἵτινες μεταβαλλόμενοι αἴφνης, ὁσάκις ἐπήρχετο ἐχθρός, εἰς αὐτοσχεδίους στρατιώτας, δὲν εἶχον φυσικῷ τῷ λόγῳ οὔτε τὴν πεῖραν οὔτε τὴν καρτερίαν τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀντισταθῶσιν εἰς τὰ ἐξησκημένα καὶ ἀτίθασα γοτθικὰ στίφη· ἐπὶ πᾶσι διηυκόλυνε τὸ ἔργον τοῦ 'Αλαρίχου ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων καὶ ἡ σύμπραξις ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου. 'Αλλ' ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἀπροσδόκητος εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἐπίκουρος.

Εἴδομεν ὅτι ὁ Στελίχων ἀφικόμενος κατὰ τὸ προηγούμενον ἤδη ἔτος εἰς Θεσσα-

λονίκην, ἀπεπέμφθη εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου. Ἤδη δὲ μαθὼν τὰ ἐν Ἑλλάδι γενόμενα δυστυχήματα διεπεραιώθη αὐτόκλητος μετὰ δυνάμεως εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένων Γότθων κατέστρεψεν οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν, τοὺς δὲ πλείστους ἠνάγκασε νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον περὶ τὸ ὄρος τῆς Φολόης, εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἤθελε δὲ καὶ τούτους καταστροπώσει, ἐάν, ἀντὶ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτοὺς πανταχόθεν, μὴ ἐπήρχετο αὐτὸς εἰς τὰς πόλεις, ἵνα ἀπολαύσῃ αὐτόθι πάσης τρυφῆς καὶ ἀκολασίας, καταλιπὼν εἰς ἄλλους ἡγεμόνας τὴν τῶν Γότθων χείρωσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ὑποδεέστεροι ἐμιμήθησαν τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ παράδειγμα ἀμελέστερον ἐπιτηροῦντες τοὺς πολεμίους, ὁ Ἀλάριχος, ὠφεληθεὶς ἐκ τούτου, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ· καὶ περάσας διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς Αἰτωλίαν ἀπῆλθεν εἰς Ἤπειρον, ὅπου ὀχυρωθεὶς ἐφορολόγει ἐν ἀνέσει τὰς παρακειμένας πόλεις. Ἐκεῖ δὲ εὑρισκόμενος ἔλαβε παρὰ Στελίχωνος προτάσεις περὶ συνδιαλλαγῆς ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου πᾶσαι αἱ τοῦ Ἰλλυρικοῦ λεγομένου χῶραι, ἤτοι πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν Εὐρώπην ἑλληνικαὶ χῶραι ἐκτὸς τῆς Θράκης καὶ καθυποταχθῶσιν εἰς τὸν Ὁνώριον· διότι οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνέκαθεν ὁ σκοπὸς δι' ὃν μετὰ τοσαύτης προθυμίας ὁ Στελίχων ἔδραμεν ἐπανειλημμένως εἰς βοήθειαν τῶν χωρῶν τούτων. Ὁ Ἀλάριχος ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ γνωστὰς τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ὁ δὲ Ἀρκάδιος βλέπων ἑαυτὸν ἐξ ἴσου ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν δύο βαρβάρων προετίμησε νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου· ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς τραγῳδίας ὑπῆρξεν ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῶν Γότθων, ὅστις ἐπὶ τριετίαν ὅλην δὲν ἔπαυσε λεηλατῶν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπὶ τέλους τὴν Ἤπειρον, προεχειρίσθη ἐν ἔτει 398 γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ παγιωθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνταῦθα. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴ ἦτο πολυμήχανος. Μὴ δυναμένη νὰ δαμάσῃ τοὺς κατὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπερχομένους βαρβάρους ἐξώθει αὐτοὺς πρὸς δυσμάς. Τοῦτο ἔπραξε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Μετὰ τετραετίαν ὁ Ἀλάριχος, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐγύμνασε καὶ ὥπλισε τοὺς Γότθους αὐτοῦ κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν τρόπον καὶ ρωμαϊκοῖς ἀναλώμασιν ἐπῆλθε μετ' αὐτῶν, κατὰ προτροπὴν τῆς ἀνατολικῆς μοναρχίας, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐφ' ἱκανὸν ἔτι ἐξηκολούθησε τὸ καταστρεπτικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ὁ Στελίχων καὶ ἡ σύζυγός του
(Ἐκ τῆς σαρκοφάγου τοῦ Στελίχωνος)

Ἀλλ' ἂν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀπηλλάγησαν οὕτω τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἕτεροι Γότθοι δὲν ἔπαυσαν δεσπόζοντες ἐν τῇ κεντρικῇ τοῦ κράτους κυβερνήσει. Ὁ Εὐτρόπιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου, ἔδειξεν ὁμοίαν τοῦ προκατόχου αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεονεξίαν, κακουργίαν δὲ περὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας πλείονα. Διότι ἐπεχείρησε, διὰ ποικίλης συκοφαντίας, νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν πάντα λόγου ἄξιον ἄνδρα, ἵνα μηδεὶς πλὴν αὐτοῦ ἰσχύσῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ· ἐξορίσας οὕτω σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἕνα τῶν ἀνθρώπων οἵτινες τὰ μάλιστα ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι χρήσιμοι κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας περιστάσεις, τὸν πολλάκις ἀπὸ Οὐάλεντος καὶ Θεοδοσίου διαπρέψαντα ἐπὶ στρατηγίαις Τιμάσιον. Ἵνα δὲ προσλάβῃ ὅπλον πρόχειρον τῆς πονηρίας αὐτοῦ ἐπενόησε τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον νόμον, ὅστις σῴζεται εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς κώδικας καὶ δι' οὗ πάντες οἱ συνομόσαντες κατά τινος τῶν λειτουργῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου καὶ δημεύσεως. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἤρκει νὰ μελετήσῃ τις προδοσίαν ἵνα τιμωρηθῇ ὅπως ἤθελε τιμωρηθῇ καὶ ἂν ἐξετέλει αὐτήν, τὰ δὲ τῶν τοιούτων ἐνόχων τέκνα ἀπεστεροῦντο παντὸς ἀστικοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαιώματος. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἠγωνίσθη ὁ Εὐτρόπιος νὰ ὀχυρώσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ δὲν ἀπήλαυσεν αὐτὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Εἴδομεν ὅτι μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐπὶ Θεοδοσίου οἱ Ὀστρόγοτθοι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τούτων τῶν Ὀστρογότθων ὁ ἡγεμών, Τριβίγιλδος καλούμενος, φθονήσας τὰ τοῦ Ἀλαρίχου τρόπαια, ἐστασίασεν ἤδη καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῶν περικειμένων χωρῶν. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἕτερον γότθον Γαϊνᾶν καὶ τὸν στρατηγὸν Λέοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Λέων ἦτο παντάπασιν ἀνίκανος ὁ δὲ Γαϊνᾶς δὲν εἶχε καμμίαν ὄρεξιν νὰ πολεμήσῃ τοὺς ὁμοφύλους καὶ ἐσκόπει μᾶλλον πῶς νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα καταβάλῃ τὸν Εὐτρόπιον καὶ διαδεχθῇ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Ὅθεν οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ Τριβιγίλδου ἔπραττεν. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ὁ Τριβίγιλδος ἐκινδύνευσε μετ' οὐ πολύ, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους, ὥρμησαν ἐξ οἰκείων ἐπὶ τὴν δίωξιν τοῦ πολεμίου καὶ ἔφεραν αὐτὸν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν. Ἀλλὰ τότε συνεννοεῖται, κατ' ἀρχὰς κρυφίως, ὁ Γαϊνᾶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου καὶ ἀπαιτεῖ ρητῶς παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ ἄθλιος Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ὁ πρὸ ὀλίγου παντοδύναμος εὐνοῦχος ἐξωρίσθη, τῷ 399, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανατώθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Γαϊνᾶς ἀναφανδὸν ἤδη ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου εἰσῆλθε τροπαιοῦχος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολυαρίθμων Γότθων καὶ προεχειρίσθη γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο ἀλλ' ἀπήτησε νὰ παραχωρηθῇ αὐτῷ μία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πρωτευούσης ἵνα οἱ ἀρειανοὶ αὐτοῦ ὁμογενεῖς τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Τότε ὅμως ἐστασίασεν ὁ ὀρθόδοξος λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Γότθων ἔσφαξεν ἑπτακισχιλίους ἐξ αὐτῶν. Ἕτερος γότθος ἡγεμών, ὀνόματι Φραουῖτος, προχειρισθεὶς στρατηγὸς κοινῇ ψήφῳ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Γερουσίας, κατεδίωξε τὸν Γαϊνᾶν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἴστρον· ἐκεῖ δὲ κατεστροπώθη οὗτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Οὔννων, ὅστις ἔπεμψε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἔκτοτε κατέλαβε πᾶσαν τὴν ἀρχὴν ἐνταῦθα ἡ βασίλισσα Εὐδοξία μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς, ὅστις συνέβη μικρὸν πρὸ τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Ἀρκαδίου, τελευτήσαντος τῇ 1 Μαΐου 408. Τὸ κράτος περιῆλθε λοιπὸν εἰς χεῖρας βαρβάρων. Ὁ Ἀλάριχος, ὁ Τριβίγιλδος, ὁ Γαϊνᾶς, ὁ Φραουῖτος, ἦσαν Γότθοι· αὐτὴ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία ἦτο θυγάτηρ φράγκου στρατηγοῦ. Βεβαίως οἱ πλεῖστοι ὑπουργοὶ καὶ ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἦσαν ἕλληνες ἢ ρωμαῖοι. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν

'Ανατολὴν ὥστε ὁ 'Αρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ διὰ ρητοῦ νόμου εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ συντάττωσιν ἑλληνιστὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Ὡσαύτως ὑπῆρχε στρατὸς ἀξιόλογος ἐξ ἰθαγενῶν συγκεκροτημένος καὶ ἔχων ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας, ἐξ ὧν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμέν τινας, οἷον τὸν Τιμάσιον καὶ τὸν Λέοντα. 'Αλλ' οἱ βάρβαροι ἴσχυσαν τοσοῦτον ὥστε αὐτοὶ κυρίως ἦγον καὶ ἔφερον τὴν τύχην τοῦ κράτους. 'Αληθὲς ὅτι τινὲς τῶν βαρβάρων τούτων εἶχον ἐξελληνισθῆ· διότι ὁ Ζώσιμος, ἀναφέρων τὸν διορισμὸν τοῦ Φραουίτου ὡς στρατηγοῦ, λέγει αὐτὸν «ἄνδρα βάρβαρον μὲν τὸ γένος ἕλληνα δὲ ἄλλως οὐ τρόπῳ μόνῳ ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα θρησκείᾳ». Τοιοῦτοι ὅμως πιθανώτατα ἦσαν ὀλίγοι· οἱ δὲ πλεῖστοι, σῴζοντες ἅπασαν τὴν ἀγριότητα τοῦ ἤθους αὐτῶν, συνετέλουν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς πολιτείας. Τί δ' ἐγένετο ἐν τούτοις τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τὸ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναβιῶσαν ἐκεῖνο ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ συγκροτήσῃ νέον ἴδιον καὶ μέγα κατὰ τὴν 'Ανατολὴν κράτος; Μήπως, πρὶν φθάσῃ νὰ πήξῃ τὸ κράτος τοῦτο, διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ἐγένετο βορὰ τῶν βαρβάρων; Μήπως παρεδόθη εἰς αὐτοὺς ἀμαχητὶ καὶ ἐν σιωπῇ; Μήπως ὡς διάττων τις ἀστήρ, ἐπὶ μικρὸν ἐκλάμψαν, διὰ παντὸς ἔπειτα ἐξηφανίσθη; Ὄχι ἀναμφιβόλως. Ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἐπίδρασις ἠλλοίωσεν ἐν πολλοῖς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀλλὰ πώποτε δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τὰς ζωτικὰς αὐτοῦ πηγὰς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐν τῇ 'Ανατολῇ ἔθνη νέα, ὅπως συνέβη ἐν τῇ Δύσει, ὅπου ἐν μὲν τῇ 'Ιταλίᾳ οἱ Γαλάται ἐγένοντο Λομβαρδοί (' , οἱ Λατῖνοι, οἱ 'Ετροῦσκοι καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαῖα γένη 'Ιταλοί· ἐν δὲ τῇ 'Ιβηρίᾳ οἱ Ἴβηρες κατήντησαν Ἱσπανοί· ἐν δὲ τῇ Γαλατίᾳ οἱ Γαλάται μετεβλήθησαν εἰς Φράγκους· ἐν δὲ τῇ Βρεταννίᾳ οἱ Βρεταννοὶ εἰς Ἄγγλους. 'Εν τῇ 'Ανατολῇ μετὰ μακροὺς καὶ ἀδιαλείπτους ἀγῶνας τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον κατώρθωσε τελευ-

---

Ταῦτα ἐκτίθενται ὀλίγον ἀσαφῶς. «Οἱ ἐν 'Ιταλίᾳ (ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως) Λομβαρδοὶ γενόμενοι Γαλάται» νοοῦνται πάντως οἱ Γαλάται τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας (Gallia Cisalpina)· ἀλλ' οὗτοι πρὶν νὰ γίνωσι Λ ο μ β α ρ δ ο ί (ὅπερ καὶ τοῦτο ἀνακριβῶς λέγεται) εἶχον ἐντελῶς ἐξιταλισθῆ καὶ ἐκλατινισθῆ καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ γερμανοὶ Λογγοβάρδιοι κατέλαβον τὴν ἰταλικὴν ταύτην Γαλατίαν (568 μ. Χ.) δὲν ὑπῆρχον πλέον Γαλάται ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ μόνον λ α τ ι ν ι κ ο ὶ ἤτοι ἰταλικοὶ λαοί. Ἄλλως τε καὶ περὶ τῶν 'Ιταλῶν τούτων τῶν ὑποταχθέντων περὶ τὰ τέλη τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος εἰς τοὺς Λογγοβαρδίους ἢ Λομβαρδοὺς δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἔγιναν Λομβαρδοί, ἀφοῦ οἱ Λομβαρδοὶ ἀπερροφήθησαν τελείως ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καὶ ἐξιταλίσθησαν, μόνον τοῦ ὀνόματος αὐτῶν διατηρήσαντος γεωγραφικήν τινα καὶ μέχρι τινὸς πολιτικὴν ἔννοιαν. Καὶ τὰ λεγόμενα περὶ ἐξιταλίσεως Λατίνων, 'Ετρούσκων καὶ ἄλλων ἀρχαίων γενῶν καὶ λαῶν τῆς 'Ιταλίας δὲν λέγονται μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, διότι οὐχὶ οἱ Λατῖνοι, καὶ οἱ 'Ετροῦσκοι ἐξιταλίσθησαν, ἀλλ' ὄντες ἀμφότεροι οἱ λαοὶ οὗτοι ἰταλικοὶ ἐκλατινισθέντες τὸ πρῶτον (ὁ λόγος περὶ 'Ετρούσκων) διὰ τῶν Ρωμαίων ἀπερρόφησαν τοὺς ἐπιδραμόντας εἰς τὴν 'Ιταλίαν (κατὰ τοὺς χρόνους ὧν ἀφηγούμεθα τὴν ἱστορίαν) ξένους λαούς, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας (τῆς 'Ιταλίας καὶ Σικελίας) καὶ ἀπετέλεσαν μετ' αὐτῶν τὸ νῦν ἑνιαῖον λατινικὸν ἔθνος τῶν 'Ιταλῶν. Ὡσαύτως δὲν εἶναι εὔστοχα καὶ τὰ περὶ «κ α τ α ν τ ή σ ε ω ς τ ῶ ν 'Ι β ή ρ ω ν ε ἰ ς Ἱ σ π α ν ο ύ ς» λεγόμενα. Τὸ ὄνομα Ἱσπανία (Hispania) ἦτο ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἁπλοῦς γεωγραφικὸς ὅρος, ὄνομα τῆς χερσονήσου ἥτις οἰκουμένη ὑπὸ 'Ι β ή ρ ω ν (ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα χερσόνησος 'Ιβηρική), Κελτιβήρων ('Ιβήρων ἀναμεμιγμένων μετὰ τῶν ἀπὸ Γαλατίας μεταναστευσάντων Κελτῶν) καὶ ἄλλων ποικιλωνύμων λαῶν (ἐν οἷς καὶ Φοίνικες καὶ Ἕλληνες), ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος ἤρξαντο ἐκλατινιζόμενοι κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον μ. Χ. αἰῶνα ἦσαν ἤδη ἐντελῶς Λατῖνοι (Νεολατῖνοι ἢ Ρωμᾶνοι). 'Απὸ δὲ τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος ἐπέδραμον εἰς τὴν χερσόνησον διάφοροι γερμανικοὶ λαοί, ἰδίως Βησιγότθοι καὶ 'Αλανοί (ἱδρύσαντες κράτη ἴδια ἐνταῦθα), οἵτινες ἀπορροφηθέντες καὶ ἐκλατ-

ταῖον νὰ κατισχύσῃ τῶν βαρβάρων· ἡ βασιλεία, ἡ γλῶσσα, ἡ φιλολογία, ἡ τέχνη, ἡ νομοθεσία, ἡ διοίκησις ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἑλληνικαί· ἠκρωτηριασμέναι μὲν καὶ πολλοὺς φέρουσαι καὶ δεινοὺς τοὺς μώλωπας ἀλλὰ σῴζουσαι οὐδὲν ἧττον τὸν κύριον αὐτῶν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ δὲ πάλη αὕτη μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν βαρβάρων ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ἀξίαν τῶν χρόνων τούτων, ἀξίαν ἣν δὲν ἠθέλησαν νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ ἐκτιμήσωσιν οἱ τῆς Δύσεως ἱστοριογράφοι. Καὶ ἤρχισεν ἡ πάλη καταφανὴς γινομένη ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Ἀρκαδίου βασιλείας. Εἴδομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπιπεσόντας οἴκοθεν κατὰ τῶν Γότθων τοῦ Τριβιγίλδου καὶ καταπολεμήσαντας αὐτοὺς δεινῶς. Εἴδομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαναστάντας κατὰ τῶν Γότθων τοῦ Γαϊνᾶ καὶ ἐπενεγκόντας εἰς αὐτοὺς φοβερὰν σφαγήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συμβούλια τοῦ κράτους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑψώθησαν φωναὶ διαμαρτυρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκείνης τῶν ἀλλοφύλων καὶ κατὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης ἀποτελεσμάτων. Δύο δὲ μάλιστα ἄνδρες διέπρεψαν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ὁ Συνέσιος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἰς τῶν ὁποίων τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα εὔλογον εἶναι νὰ ἐπιστήσωμεν τούτου ἕνεκα ἰδιάζουσαν προσοχήν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὴν ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ἑλληνικὴν ἐκείνην ἀποικίαν, ἥτις, καλουμένη Κυρήνη, ἐκτίσθη τῇ 7 π.Χ. ἑκατονταετηρίδι ὑπὸ Θηραίων, ἀποίκων ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Σπάρτῃ Δωριέων (Κεφ. Ε΄ βιβλ. Β΄ τοῦ Α΄ τόμ.). Ἡ πόλις αὕτη ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν πέριξ χώραν, κληθεῖσαν Κυρηναϊκήν, ἀνέδειξεν ἄνδρας διαπρεπεστάτους, τὸν Ἀρίστιππον, τὸν Καρνεάδην καὶ ἄλλους, καὶ παραδόξως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἤκμασε. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ Κυρηναϊκὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πτολεμαίων· καὶ τότε μετωνομάσθη Πεντάπολις ἐκ τῶν πέντε κυρίων αὐτῆς πόλεων, Κυρήνης, Βερενίκης, Ἀρσινόης, Πτολεμαΐδος καὶ Ἀπολλωνίας· ἔπειτα τῷ 75 ἢ 76

νισθέντες ὑπὸ τῶν ἤδη ἐκλατινισθέντων ἀρχαίων κατοίκων τῆς χερσονήσου ἀπετέλεσαν τὸ ἑνιαῖον λατινικὸν ἔθνος τῶν Ἰσπανῶν, οὕτω κληθέντων ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς χερσονήσου (ὡς συνέβη τοῦτο καὶ ἐν Ἰταλίᾳ). Ἀνακριβὲς καὶ τὸ λεγόμενον ὅτι οἱ Γαλάται μετεβλήθησαν εἰς Φράγκους. Οἱ Γαλάται, ἀφοῦ ἐξελατινίσθησαν ἢ ἐξερρωμανίσθησαν, συνεχώνευσαν ἐν ἑαυτοῖς ὡς λαὸς ρωμανικὸς ἢ νεολατινικός, ἢ ἐξελατίνισαν καὶ ἐξερρωμάνισαν διαφόρους εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἐπιδραμόντας γερμανικοὺς λαούς, ἰδίως τοὺς Φράγκους οὓς ἐξελατίνισαν πάντας καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης συγχωνεύσεως, ἐν ᾗ ἐπεκράτησεν ἀπολύτως τὸ νεολατινικὸν στοιχεῖον, ἰδίως κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἀπετελέσθη τὸ νεολατινικὸν ἔθνος τῶν Français ἤτοι Φράγκων, ὧν τὸ ὄνομα ἀπὸ πολιτικῆς καὶ φυλετικῆς ἐννοίας μεταστὰν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅλου ἐκρωμανισθέντος λαοῦ, ὅστις ἦν γαλατικὸς τὸ πλεῖστον τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ αἷμα, λατινικὴν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὸν πολιτισμόν, φραγκικὸν ἤτοι γερμανικὸν σχεδὸν καὶ κατὰ τὸ ὄνομα, ἐπεκλήθη ὑφ' ἡμῶν ἔθνος γαλλικὸν ἕνεκα τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Γαλατῶν ἢ Γάλλων καταγωγῆς, ἐνῷ ὁ ἴδιος λαὸς διετήρησε τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ὄνομα, τὸ Français ἢ Φράγκος, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸ σημασίαν ἐθνικὴν σφόδρα ἀντίθετον πρὸς τὸ ὄνομα τὸ γερμανικόν, ἐξ οὗ παρεφθάρη.

Καὶ οἱ Βρεττανοὶ δὲ ἐν Βρεττανίᾳ δὲν μετεβλήθησαν εἰς Ἄγγλους. Ἀλλ' οἱ γερμανοὶ Ἄγγλοι (ἄγγλοι Σάξονες ἢ Ἀγγλοσάξονες) καταλαβόντες τὴν Βρεττανίαν τῷ 411 μ. Χ. ἐξωλόθρευσαν τοὺς Βρεττανούς, ὧν λείψανα μόνον μικρὰ ἐσώθησαν μέχρι νῦν ἐν τοῖς δυσπροσίτοις ὀρεινοῖς τόποις τῆς Οὐαλλίας καὶ Κορνουαλίας, διατηροῦντες ἐνταῦθα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνας διετήρησαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ τοὺς Βρεττανοὺς ἐξαφανίσαντες Ἀγγλοσάξονες συγχωνευθέντες ὕστερον μετὰ τῶν ἀπὸ Γαλλίας ἐπιδραμόντων νέων κατακτητῶν τῶν ἐκγαλλισμένων ἤτοι ἐκρωμανισμένων τὴν γλῶσσαν ἐν Γαλλίᾳ Νορμανδῶν (λαοῦ λερμανοσκανδιναυικοῦ τὴν καταγωγήν) ἀπετέλεσαν τὸ νῦν ἔθνος τῶν Ἄγγλων.

π. Χ. κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία· καὶ ἐπὶ Αὐγούστου ἡνώθη μετὰ τῆς Κρήτης, ἀλλ' αἱ κύριαι αὐτῆς πόλεις, διετήρησαν κοινοτικήν τινα αὐτονομίαν. Ἐν τούτοις ἡ χώρα αὕτη, ἡ καὶ πρότερον παρακμάσασα, ἔπαθεν ἔκτοτε τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν καταπιέσεων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων καὶ ἐξ ἄλλων συμφορῶν. Ἡ Κυρήνη μάλιστα ἐξέπεσε πλειότερον τῶν ἄλλων πόλεων, διότι ἤδη ἡ Πτολεμαΐς ἐλογίζετο πολιτικῶς τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς μητρόπολις τῆς χώρας. Κατὰ τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀναδιοργάνωσιν ἡ Κυρηναϊκὴ ἐχωρίσθη πάλιν ἀπὸ τῆς Κρήτης· κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου περιελήφθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμῆμα. Καὶ μικρὸν πρότερον, μεταξὺ τοῦ 365 καὶ τοῦ 370 ἔτους μ. Χ., ἐγεννήθη ἐν Κυρήνῃ ὁ Συνέσιος ἐξ οἴκου πλουσίου καὶ ἐπιφανοῦς. Καθὼς οἱ πλεῖστοι τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὀνομαστῶν χριστιανῶν ρητόρων ἔλαβε καὶ ὁ Συνέσιος κατ' ἀρχὰς καθαρῶς ἑλληνικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνατροφήν. Ἀπελθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν διήκουσε τῶν μαθημάτων τῆς περιφήμου Ὑπατίας, γυναικὸς ἥτις διαπρέπουσα ἐπὶ τῷ κάλλει, τῇ εὐγλωττίᾳ καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ διδάσκουσα εἰς τοὺς καταγοητευμένους αὐτῆς ἀκροατὰς τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας, ἐφαίνετο ὥς τις μοῦσα ἐμβριθὴς ἐπιφανεῖσα ἵνα ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς πνεούσης τὰ λοίσθια εἰδωλολατρείας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὰ ἴδια ἐξηκολούθησεν ὁ Συνέσιος διατρίβων περὶ τοιαύτας μελέτας, ὅτε οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπό τε τῶν διοικητῶν οὓς ἐξέπεμπεν αὐτοῖς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐν Ἀφρικῇ βαρβάρων, ἐξαπέστειλαν τὸν ἄνδρα πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ, ἵνα ζητήσωσιν ἀρωγὴν καὶ προστασίαν. Αἱ πόλεις αἱ ἔχουσαι βουλευτήρια ἐδικαιοῦντο νὰ πέμπωσιν ἀμέσως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρεσβείας, νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ χρυσοῦν στέφανον καὶ νὰ ὑποβάλλωσι τὰς αἰτήσεις. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀφικόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ παραμένωσι χρόνον μακρόν, πρὶν γίνωσι δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως· καὶ τοῦτο συνέβη ἰδίως εἰς τὸν Συνέσιον, ὅστις διέτριψεν ὑπὲρ τὸ ἔτος ἐν τῇ βασιλευούσῃ πρὶν ἀξιωθῇ τῆς τιμῆς ταύτης. Ὅτε δὲ τελευταῖον προσῆλθε πρὸς τὸν Ἀρκάδιον ἐλάλησε περὶ τῶν κοινῶν μᾶλλον τῆς πολιτείας συμφερόντων ἢ περὶ τῶν ἰδίων τῆς Κυρήνης, περὶ ὧν εἶχον λάβει ἤδη γνῶσιν ἀκριβεστέραν οἱ ὑπουργοί. Καὶ ὁ λόγος ὃν ἀπήγγειλεν εἶναι τὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτος, διότι εἰκονίζει πιστῶς τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον ἔτρεχε τὸ κράτος ἕνεκα τῆς ὀλεθρίας εἰς αὐτὸ παρεισδύσεως τῶν Γότθων, καὶ δίδει ἀνδρικὰς καὶ γενναίας πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως συμβουλάς· «Ἐμέ σοι πέμπει Κυρήνη, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλὴν φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν, πόλις ἑλληνίς, παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνόν, καὶ ἐν ᾠδῇ μυρίᾳ τῶν πάλαι σοφῶν· νῦν πένης καὶ κατηφής, καὶ μέγα ἐρείπιον, καὶ βασιλέως δεόμενον, εἰ μέλλοι τι πράξειν τῆς περὶ αὐτὴν ἀρχαιολογίας ἐπάξιον. Τοιαύτην μὲν δή μοι τὴν ἔνδειαν ὅταν αὐτὸς ἐθέλῃς ἴασῃ, καὶ ἐπὶ σοὶ βουλευθέντι παρὰ μεγάλης καὶ εὐδαίμονος ἤδη τῆς πατρίδος τὸν δεύτερόν με διακομίσαι σοι στέφανον. Οἱ λόγοι δὲ οὐδὲν νῦν τι δέονται πόλεως, ὥστε ἐλευθεροστομῆσαι καὶ βασιλέα θαρρῆσαι· ἀλήθεια γὰρ δὴ λόγων εὐγένεια, καὶ διὰ τόπον οὐδείς πω λόγος αἰσχίων οὐδὲ κυδίων ἐγένετο».

Καὶ ἐδικαίου ὁ Συνέσιος ταύτην τοῦ λόγου τὴν εὐγένειαν διὰ τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδιδε τῷ βασιλεῖ. Ἐμπίπτει μὲν εἴς τινας παρεκβάσεις καὶ εἴς τινα ψευδῆ τῆς ρητορικῆς κοσμήματα ἐν γένει ὅμως εἰκονίζει ἐναργῶς τὰς συμφορὰς τοῦ κράτους, τὴν ἄγονον τῆς αὐλῆς πολυτέλειαν, τὴν ἔλλειψιν τῆς πειθαρχίας, τὸ ὁσημέραι αὐξάνον πλῆθος τῶν ξένων στρατευμάτων καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Εἰς τοῦτο μάλιστα ἐπιμένει ὁ πρακτικὸς ἐκεῖνος νοῦς, σφόδρα ἀνησυχῶν διὰ τὴν τῶν Γότθων παρουσίαν ἐν τῷ

μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ πόλεων, προβλέπων τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀγανακτῶν διὰ τοῦτο καὶ ἐπιθυμῶν νὰ συγκροτηθῇ ὁ στρατὸς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν. «Οὔτε τῷ νομοθέτῃ δοτέον ὅπλα, λέγει, τοῖς οὐ τεχθεῖσί τε καὶ τραφεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ νόμοις. Οὐ γὰρ ἔχει παρὰ τῶν τοιούτων οὐδὲν εὐνοίας ἐνέχυρον. Ὡς ἔστιν ἀνδρὸς θαρσαλέου ἢ μάντεως, νεότητα πολλὴν ἑτερότροφον, ἤθεσιν ἰδίοις χρωμένην ἐν τῇ χώρᾳ τὰ πολέμια μελετῶσαν, ὁρῶντα, μὴ δεδιέναι . . . τὸ δὲ μήτε ἀντίπαλον αὐτοῖς κατασκευάζεσθαι δύναμιν, καὶ ὡς ἐκείνης οἰκείας οὔσης, ἀστρατείαν τε διδόναι πολλοῖς αἰτοῦσι, καὶ πρὸς ἄλλοις ἔχειν ἀφιέναι τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ. τί ἄλλο ἢ σπευδόντων ἐστὶν εἰς ὄλεθρον ἀνθρώπων; Δέον πρὸς τοὺς Σκύθας δεῦρο σιδηροφοροῦντας ἀνέχεσθαι παρά τε τῆς φίλης γεωργίας ἄνδρας αἰτῆσαι τοὺς μαχεσαμένους ὑπὲρ αὐτῆς καὶ καταλέγειν εἰς τοσοῦτον, ἐν ᾧ δὴ καὶ τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τοῦ φροντιστηρίου καὶ τὸν χειροτέχνην ἀπὸ τοῦ βαναυσεῖν ἀναστήσαντες καὶ ἀπὸ τοῦ πωλητηρίου τὸν ὄντα πρὸς τοῦτο τόν τε κηφῆνα δῆμον, ὃς ὑπὸ τῆς πάνυ σχολῆς ἐγκαταβιοῖ τοῖς θεάτροις, πείσομέν ποτε καὶ σπουδάσαι πρὶν ἀπὸ τοῦ γελᾶν ἐπὶ τὸ κλάειν ἀφίκωνται. . . . . . Τέτακται γὰρ ὥσπερ ἐν οἴκῳ καὶ πολιτείας ὁμοίως τὸ μὲν ὑπερασπίζον κατὰ τὸ ἄρρεν τὸ δὲ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἐστραμμένον τῶν εἴσω κατὰ τὸ θῆλυ· πῶς οὖν ἀνεκτὸν παρ' ἡμῖν ἀλλότριον εἶναι τὸ ἄρρεν; πῶς δὲ οὐκ αἴσχιον παραχωρῆσαι τὴν εὐανδροτάτην ἀρχὴν ἑτέροις, τῆς ἐν πολέμῳ φιλοτιμίας;»

Τὸ ἐμπροσθότυπον χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ Ὀνωρίου

Τοιαῦται ἦσαν αἱ συμβουλαὶ τὰς ὁποίας ὁ Συνέσιος ἔδιδεν εἰς τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον· συμβουλαὶ σκοποῦσαι κυρίως νὰ ἐξεγείρωσι τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ νὰ ἐμφυσήσωσι τὴν ἀνδρείαν ἐκείνην ἧς ἄνευ πολιτεῖαι δὲν συντηροῦνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ ἔλλειψις τακτικῆς ἐθνικῆς στρατολογίας ἦτο τφόντι ἡ δεινοτάτη τοῦ κράτους τούτου πληγή· ὁ δὲ ἀπεσταλμένος τῆς Κυρηναϊκῆς, καταδεικνύων τὸν κίνδυνον τοῦτον, προτρέπει τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου νὰ φύγῃ τὴν ἀσιανὴν μαλθακότητα καὶ νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, μιμούμενος τὴν αὐστηρὰν ἁπλότητα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, τῶν ὁποίων ἀδιακόπως ὑπομιμνήσκει τὰ παραδείγματα. Κατὰ δυστυχίαν αἱ προτροπαὶ αὗται δὲν εἰσηκούσθησαν· διότι τὰ γενναῖα φρονήματα δυσκόλως ἐμπνέονται ὑπὸ συμβούλων καὶ μάλιστα συμβούλων πρὸς καιρὸν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων διατριβόντων. Ὅθεν οἱ μὲν Γότθοι ἐξηκολούθησαν δυναστεύοντες ὁ δὲ Συνέσιος ἀπῆλθεν ἄπρακτος εἰς Λιβύην, ὅπου κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ἐγκαταλείψας παντελῶς τὰ δημόσια πράγματα καὶ παραδοθεὶς ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν ἄνετον ἰδιωτικὸν βίον. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε ἠσπάσθη τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Εὐαγρίου δὲν ἐβαπτίσθη εἰμὴ ὅτκν ἐχειροτονήθη, ὅπερ ἐγένετο τῷ 409. Πρὸ τούτου λοιπὸν δὲν ἦτο ἔτι τέλειος χριστιανός· ἀλλὰ πιθανώτατα, προσεγγίσας κατὰ μικρὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως, εἶχεν ἤδη συνταχθῇ μετ' αὐτῆς ὡς κατηχούμενος. Βέβαιον τοὐλάχιστον

εἶναι ὅτι, πολὺ πρὶν ἀρχιερατεύσῃ, ἐνυμφεύθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου συχνάκις μετέβαινε, κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα, εὐλογηθέντος τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου, ὃν θέλομεν ἴδει δεινὸν ἀντίπαλον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἣν περιπαθῶς ἠγάπα, ἔζησεν ἤδη ἐπί τινα χρόνον ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ πλούσια κτήματα τὰ ὁποῖα παρὰ τῶν πατέρων ἐκληρονόμησε, παίζων καὶ σπουδάζων, ἅμα μὲν διατρίβων περὶ κυνηγέσια καὶ ἑορτάς, ἅμα δὲ ἀσχολούμενος, οὐχὶ περὶ θεολογικὰς συζητήσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἀείποτε ἔδειξεν ἀδιαφορίαν τινά, ἀλλὰ περὶ τὴν ποίησιν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας. Ἴχνη τοῦ βίου τούτου καταφαίνονται εἰς τὰς σῳζομένας αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρός τινας σοφοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατακτέον καὶ τὴν Ὑπατίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει μητέρα, ἀδελφήν, διδάσκαλον. Ἔχομεν δὲ καὶ δέκα αὐτοῦ θρησκευτικοὺς ὕμνους, ἐν οἷς ὑποφαίνεται ἀλληλοδιαδόχως ἡ βαθμιαία τοῦ Συνεσίου προσέγγισις εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι ἡ ἀντίθετος κρίσις ἣν περὶ αὐτοῦ ἐκφέρουσιν ὁ γερμανὸς τοῦ ἀνδρὸς βιογράφος Φόλκμαν καὶ ὁ πολὺ πρότερον πραγματευθεὶς περὶ αὐτοῦ Οὐϊλλεμαῖνος. Κατὰ μὲν τὸν Φλόκμαν οἱ ὕμνοι οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην μόνον ἔχουσι ποιητικὴν ἀξίαν. Κατὰ δὲ τὸν Οὐϊλλεμαῖνον, ἀναγινώσκων αὐτοὺς γεγραμμένους, διὰ στίχων ἀνακαλούντων τὴν κομψότητα καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ Ἀνακρέοντος, αἰσθάνεσαι ὅτι ὁ γράφων εἶναι μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ μιμητὴς τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν, ἀλλὰ μεταφυσική τις καὶ θρησκευτικὴ χροιά, ἥτις εἶναι ἡ ποίησις τῆς διανοίας, περιποιεῖ εἰς τὰς μολπὰς ἐκείνας χάριν πρωτότυπον, ἧς ἄνευ μεγαλοφυΐα δὲν ὑπάρχει. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀποδεχόμεθα μᾶλλον τὴν κρίσιν τοῦ περιφανοῦς γνωστοῦ τῆς λυρικῆς ποιήσεως Γάλλου. Ὁ πρῶτος μάλιστα τῶν ὕμνων περὶ ὧν ὁ λόγος ἀποπνέει ἐκ διαλειμμάτων τοσαύτην μελαγχολίαν καὶ ἐκφέρει ἐνίοτε πόθους τοσοῦτο παρεμφερεῖς πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων λυρικὴν ποίησιν ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον σχεδὸν αὐτοῦ τὸ κείμενον, ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους παρήχθησαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἔπη τινὰ τὰ ὁποῖα οἱ γνησιώτεροι λάτρεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλικῶνος καὶ τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως δύνανται εὐχαρίστως νὰ ἀναγνώσωσιν.

Τὸ ὀπισθότυπον χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ Ὁνωρίου

Ἄγε μοι, λίγεια φόρμιγξ,
μετὰ Τηΐαν ἀοιδάν,
μετὰ Λεσβίαν τε μολπάν,
γεραρωτέροις ἐφ' ὕμνοις
κελάδει Δώριον ᾠδάν,
ἁπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νύμφαις
ἀφροδίσιον γελώσαις,
θαλερῶν οὐδ' ἐπὶ κούρων

πολυηράτοισι ἥβαις.
Θεοκύμονος γὰρ ἁγνὰ
σοφίας ἄχραντος ὠδὶς
μέλος ἐς θεῖον ἐπείγει
κιθάρας μίτους ἐρέσσειν.
Μελιχρὰν δ' ἄνωγεν ἄταν
χθονίων φυγεῖν ἐρώτων.
Τί γὰρ ἀλκά, τί δὲ κάλλος,
τί δὲ χρυσός, τί δὲ φάμα,
βασιλήιοί τε τιμαὶ
παρὰ τὰς Θεοῦ μερίμνας;
Ὁ μὲν ἵππον εὖ διώκοι,
ὃ δὲ τόξον εὖ τιταίνοι,
ὃ δὲ θημῶνας φυλάσσοι
κτεάνων, χρύσειον ὄλβον·
ἑτέρῳ δ' ἄγαλμα χαίτη
καταειμένη τενόντων·
πολύυμνος δέ κεν εἴη
παρὰ κούροις, παρὰ κούραις,
ἀμαρύγμασι προσώπων.
Ἐμὲ δ' ἀψόφητον εἴη
βιοτὰν ἄσημον ἕλκειν,
τὰ μὲν ἐς ἄλλους ἄσημον,
τὰ δὲ πρὸς Θεὸν εἰδότα.
Σοφία δέ μοι παρείη
ἀγαθὰ μὲν νεότατα,
ἀγαθὰ δὲ γῆρας ἕλκειν,
ἀγαθὰ δ' ἄνασσα πλούτου·
πενίαν δ' ἄμοχθος οἴσει
σοφία γελῶσα, πικραῖς
ἄβατον βίου μερίμναις.
Μόνον εἶ τόσον παρείη,
ὅσον ἄρκιον καλιῆς
ἀπὸ γειτόνων ἐρύκειν,
ἵνα μὴ χρεώ με κάμπτοι
ἐπὶ φροντίδας μελαίνας.
Κλύε καὶ τέττιγος ᾠδάν,
δρόσον ὀρθρίαν πιόντος.
Ἴδε μοι βοῶσι νευραὶ
ἀκέλευστα, καί τις ὀμφὴ
περί τ' ἀμφί με ποτᾶται.
Τί ποτ' ἄρα τάξεταί μοι
μέλος ἁ θέσκελος ὠδίς;
Ὁ μέν, αὐτόσσυτος ἀρχά,
ταμίας πατήρ τε ὄντων,

ἀλόχευτος, ὑψιθώκων
ὑπὲρ οὐρανοῦ καρήνων
ἀλύτῳ κύδεϊ γαίων,
Θεὸς ἔμπεδος θαάσσει·
ἑνοτήτων ἑνὰς ἁγνή,
μονάδων μονάς τε πρώτη,
ἁπλότητας ἀκροτήτων
ἑνώσασα καὶ τεκοῦσα
ὑπερουσίοις λοχείαις·
ὅθεν αὐτὰ προθοροῦσα,
διὰ πρωτόσπορον εἶδος,
μονὰς ἄρρητα χυθεῖσα
τρικόρυμβον ἔσχεν ἀλκάν.
Ὑπερούσιος δὲ παγὰ
στέφεται κάλλει παίδων
ἀπὸ κέντρου τε θορόντων
περὶ κέντρον τε ρυέντων.
Μένε μοι, θρασεῖα φόρμιγξ,
μένε, μηδὲ φαῖνε δήμοις
τελετὰς ἀνοργιάστους.
Ἴθι καὶ τὰ νέρθε φώνει·
τὰ δ' ἄνω σιγὰ καλύπτοι.

Ἀλλ' ἡ ψυχή, ἐπιφέρει, ἡ ἀθάνατος ψυχή, ἥτις εἶναι ἀπόσπασμα, εἶναι ἀπορρὼξ τῆς θείας ἐκείνης δυνάμεως τῆς διεπούσης τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν κόσμον συνεχούσης, ἡ ψυχὴ αὕτη, καίτοι καταπεσοῦσα εἰς τὴν ὕλην, εἰς τὸ θλιβερὸν τοῦτο ἐπίγειον οἰκητήριον, τείνει ἀκαταπαύστως πρὸς τὸ ἀνάκτορον τοῦ τοκέως αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἀνακράζει

Μάκαρ ὅστις βορὸν ὕλας
προφυγὼν ὕλαγμα, καὶ γᾶς
ἀναδύς, ἅλματι κούφῳ
ἴχνος ἐς Θεὸν τιταίνει.
Μάκαρ ὅστις μετὰ μοίρας,
μετὰ μόχθους, μετὰ πικρὰς
χθονογηθεῖς μελεδῶνας,
ἐπιβὰς νόου κελεύθων
βυθὸν εἶδεν θεολαμπῆ.
Πόνος εἰς ὅλαν τανῦσαι
κραδίαν ὅλοισι ταρσοῖς
ἀναγωγίων ἐρώτων.
Μόνον ἐμπέδωσον ὁρμὰν
νοερηφόροισιν ὁρμαῖς·
ὁ δέ τοι πέλας φανεῖται
γενέτας χεῖρας ὀρεγνύς.
Προθέοισα γάρ τις ἀκτὶς
καταλάμψει μὲν ἀταρπούς,

πετάσει δέ τοι νοητὸν
πεδίον, κάλλεος ἀρχάν.
Ἄγε μοι ψυχά, πιοῖσα
ἀγαθορρύτοιο παγᾶς,
ἱκετεύσασα τοκῆα
ἀνάβαινε, μηδὲ μέλλε.
χθονὶ τὰ χθονὸς λιποῖσα·
τάχα δ' ἂν μιγεῖσα πατρὶ
Θεὸς ἐν Θεῷ χορεύσοις.

Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ παρέλθῃ οὕτως ἀπράγμων ὁ βίος τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρός. Ἡ φήμη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἶχεν ἐπιστήσει πρὸ πολλοῦ τὴν προσοχὴν ἁπάντων τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτὸς ὁ ἀνώτατος κλῆρος ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ αὐτὸν καταtασσόμενον εἰς τὴν χορείαν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Ὁ λαὸς τῆς Πτολεμαΐδος ἐζήτησεν αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος προέτρεπεν αὐτὸν νὰ χειροτονηθῇ. Ὁ Συνέσιος ἐδίστασεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἕνεκα τῶν ἕξεων αὐτοῦ καὶ τῶν φρονημάτων καὶ τῆς ὑψηλῆς ἰδέας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. «Σκόπει γὰρ οὕτω, ἔγραφε πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν· δύο τούτοις ἑκάστοτε μερίζω τὸν χρόνον, παιδιᾷ καὶ σπουδῇ. Καὶ σπουδάζων ἴδιός εἰμι, μάλιστά γε τὰ θεῖα, καὶ παίζων κοινότατος (δηλαδὴ ὁσάκις σπουδάζω, περὶ τὰ θεῖα μάλιστα, ἀγαπῶ νὰ εἶμαι μόνος· ὁσάκις δὲ παίζω εἶμαι κοινωνικώτατος). Οἶσθα γὰρ ὡς ὅταν ἀνακύψω τῶν βιβλίων ἐπιρρεπής εἰμι πρὸς ἅπασαν παιδιάν· πολιτικῆς δὲ φροντίδος ἀμοιρῶ καὶ φύσει καὶ μελέτῃ. Τὸν δὲ ἱερέα ἄνδρα δεῖ θεσπέσιον εἶναι, ὅν γε πρὸς μὲν παιδιὰν ἅπασαν ἴσα καὶ Θεῷ ἀμείλικτον εἶναι χρή· ὃς ἵνα τηρῇ τὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ μυρίων ὀμμάτων φρουρεῖται· ὧν οὐδὲν ἢ μικρὸν ὄφελος, εἰ μή τις εἴη κατεσκευασμένος σύννους τε καὶ πρὸς ἅπασαν γλυκυθυμίαν ἀνένδοτος. Τὰ δέ γε πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἂν ἴδιος ἀλλὰ κοινότατος εἴη, νομοδιδάσκαλος ὢν καὶ νενομισμένα φθεγγόμενος. Χρὴ δὲ αὐτὸν καὶ πράγματα πράττειν ὅσα πάντες ἅμα. Τὰ γὰρ ἁπάντων μόνον δεῖ πράττειν ἢ πάσαις αἰτίαις ἐνέχεσθαι. Πῶς οὖν οὐκ εἴη εὐμεγέθους ψυχῆς καὶ κρατίστης ἐνέγκαι τοσοῦτον ὄγκον φροντίδων, καὶ μὴ κατακλύσαι τὸν νοῦν, καὶ μὴ κατασβεσθεῖσαν ἐν τῇ ψυχῇ περιιδεῖν τὴν μοῖραν τὴν θείαν, οὕτω παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπαγαγόντων αὐτόν; Εὖ οἶδα ὅτι δυνατὸν ἐνίοις τοῦτο, καὶ μακαρίζω τὰς φύσεις αὐτῶν, κἀκείνους ἀληθῶς εἶναι ἡγοῦμαι τοὺς θείους ἄνδρας οὓς τὸ ὁμιλεῖν πάνυ πράγμασιν ἀνθρωπίνοις μὴ ἀποκόπτει τοῦ θείου· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν οἶδα εἰς ἄστυ τε κατιόντα, καὶ ἀπ' ἄστεως ἀνιόντα, καὶ ἐνειλούμενον τοῖς πρὸς τὰ γεώδη μεθέλκουσι, καὶ ἐμπιπλάμενον κηλῖδος, οὐκ ἂν εἴποι τις ὅσης». Ὁποία λόγου χάρις· ὁποία μετριοφροσύνη καὶ ὁποία συνείδησις τῶν μεγάλων τοῦ ἱερέως καθηκόντων! Ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ συνείδησις δὲν κατεδείκνυεν ἆρά γε ὅτι ἦτο ὁ ἀνὴρ πρὸ καιροῦ κατὰ μέρος παρεσκευασμένος πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων;

Ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ἄλλη θετικωτέρα δυσχέρεια, ὁ τοῦ Συνεσίου γάμος. «Ἐμοὶ τοιγαροῦν, ἐξακολουθεῖ γράφων πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὅ τε Θεός, ὅ τε νόμος, ἥ τε ἱερὰ Θεοφίλου χεὶρ γυναῖκα ἐπιδέδωκε. Προαγορεύω τοίνυν ἅπασι καὶ μαρτύρομαι ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἀλλοτριώσομαι καθάπαξ οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβὲς τὸ δὲ ἥκιστα νόμιμον· ἀλλὰ βουλήσομαί τε καὶ εὔξομαι συχνά μοι πάνυ καὶ χρηστὰ γενέσθαι παιδία». Τελευταῖον ὁ Συνέσιος διεφώνει πρὸς τὰ κοινῇ δεδογμένα περί τινα ζητήματα περιστρεφόμενα εἰς τὰ μεθόρια τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς

θρησκείας· καὶ δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀρνηθῇ τὰς γνώμας αὐτοῦ οὔτε νὰ ὑποκρύψῃ αὐτάς. «Ἀμέλει, ἐπέφερεν ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, τὴν ψυχὴν οὐκ ἀξιώσω ποτὲ σώματος ὑστερογενῆ νομίζειν· τὸν κόσμον οὐ φήσω καὶ τἄλλα μέρη συνδιαφθείρεσθαι· τὴν καθωμιλημένην ἀνάστασιν ἱερόν τι καὶ ἀπόρρητον ἥγημαι καὶ πολλοῦ δέω ταῖς τοῦ πλήθους ὑπολήψεσιν ὁμολογῆσαι. Νοῦς μὲν οὖν φιλόσοφος ἐπόπτης ὢν τἀληθοῦς συγχωρεῖ τῇ χρείᾳ τοῦ ψεύδεσθαι· ἀνάλογον γάρ ἐστι φῶς πρὸς ἀλήθειαν καὶ ὄμμα πρὸς λήμην καὶ ὀφθαλμὸς εἰς κακὸν ἂν ἀπολαύσειεν ἀπλήστου φωτός· καὶ ἢ τοῖς ὀφθαλμιῶσι τὸ σκότος ὠφελιμώτερον ταύτῃ καὶ τὸ ψεῦδος ὄφελος εἶναι τίθεμαι δήμῳ καὶ βλαβερὸν τὴν ἀλήθειαν τοῖς οὐκ ἰσχύουσιν ἐνατενίσαι πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐνάργειαν. Εἰ ταῦτα καὶ οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης συγχωροῦσιν ἐμοὶ νόμοι, δυναίμην ἂν ἱερᾶσθαι, τὰ μὲν οἴκοι φιλοσοφῶν τὰ δ' ἔξω φιλομυθῶν, εἰ μὴ διδάσκων, ἀλλ' οὐδὲν μέν τοι μεταδιδάσκων, μένειν δὲ ἐῶν ἐπὶ τῆς προλήψεως. Εἰ δέ φασιν οὕτω δεῖν καὶ κινεῖσθαι, καὶ δῆμον εἶναι τὸν ἱερέα ταῖς δόξαις, οὐκ ἂν φθάνοιμι φανερὸν ἐμαυτὸν ἅπασι καθιστάς. Δήμῳ γὰρ δὴ καὶ φιλοσοφίᾳ τί πρὸς ἄλληλα; Τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν θείων ἀπόρρητον εἶναι δεῖ· τὸ δὲ πλῆθος ἑτέρας ἕξεως δεῖται· αὖθις δὲ καὶ πολλάκις ἐρῶ, μηδεμιᾶς ἀνάγκης παρούσης, οὔτ' ἐλέγχειν σοφὸν οὔτ' ἐλέγχεσθαι. Καλούμενος δ' εἰς ἱερωσύνην οὐκ ἀξιῶ προσποιεῖσθαι δόγματα. Ταῦτα Θεόν, ταῦτα ἀνθρώπους μαρτύρομαι· οἰκεῖον ἀλήθεια Θεῷ, ᾧ διὰ πάντων ἀναίτιος εἶναι βούλομαι· ἓν τοῦτο μόνον οὐχ ὑποκρίνομαι, ἐπεὶ καὶ φιλοπαίγμων ὤν, ὅς γε παιδόθεν αἰτίαν ἔσχον ὁπλομανεῖν τε καὶ ἱππομανεῖν πέρα τοῦ δέοντος, ἀνιάσομαι μέν· τί γὰρ καὶ πάθω, τὰς φιλτάτας κύνας ἀθήρους ὁρῶν καὶ τὰ τόξα θριπηδέστατα· καρτερήσω δέ, ν ἐπιτάττῃ Θεός· καὶ μισόφροντις ὢν ὀδυνήσομαι μὲν ἀνέξομαι δὲ δικιδίων καὶ πραγμάτων λειτουργίαν τινὰ ταύτην, εἰ καὶ βαρεῖαν, ἐκπιμπλὰς τῷ Θεῷ. Δόγματα δὲ οὐκ ἐπηλυγάσομαι (δὲν θέλω τὰ καλύψει, δὲν θέλω τὰ ἀρνηθῇ)· οὐδὲ στασιάσει μοι πρὸς τὴν γλῶτταν ἡ γνώμη. Οὕτω φρονῶν, οὕτω λέγων, ἀρέσκειν οἶμαι Θεῷ, οὐ βούλομαι δὲ καταλελεῖφθαί τινι περὶ ἐμοῦ λόγον, ὡς ἀγνοηθεὶς ἥρπασα τὴν χειροτονίαν· ἀλλ' ὡς εἰδὼς ὁ θεοφιλέ-

Ὁ Ὀνώριος φέρων τὰ ἐμβλήματα τῆς νίκης καὶ ἐν στολῇ στρατηγοῦ (Δίπτυχον)

στατος πατὴρ Θεόφιλος καὶ ὡς ἐπιστάμενος σαφές μοι ποιήσας οὕτω βουλευσάσθω περὶ ἐμοῦ. Ἢ γὰρ κατὰ χώραν ἐάσει μένειν ἐπ' ἐμαυτοῦ φιλοσοφοῦντα ἢ τοῦ μετὰ ταῦτα κρίνειν καὶ διαγράφειν ἡμᾶς τοῦ χοροῦ τῶν ἱερέων ἑαυτῷ χώραν οὐχ ὑπολείψει».

Αἱ δυσκολίαι λοιπὸν ἐφαίνοντο ἀνυπέρβλητοι, ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀνθρώπου ἀνένδοτος· αἱ δόξαι περί τινα ὁπωσοῦν ἰδιόρρυθμοι. 'Αλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ἀκράτητος· ὁ λαός, ὁ λαὸς ἐκεῖνος περὶ τοῦ ὁποίου μετά τινος περιφρονήσεως ἐλάλει ὁ Συνέσιος, ἐπέμενεν οὐδὲν ἧττον θέλων νὰ ἴδῃ τὸν σοφὸν ἄνδρα οὐ μόνον ἱερέα γινόμενον ἀλλὰ καὶ ἀναβιβαζόμενον εἰς τὰ ὕπατα τῆς 'Εκκλησίας ἀξιώματα. Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ αὐτὸς ὁ κλῆρος τῆς 'Ανατολῆς, ἰδίως ὁ τῶν κατὰ τὴν 'Αφρικὴν ἑλληνίδων πόλεων κλῆρος, ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσῃ τὰς τάξεις αὐτοῦ, ὑποδεχόμενος ἐν αὐταῖς τὸν ἰσχυρὸν ἐκεῖνον ἐπίκουρον. Ὅθεν, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ, ἐνέδωκαν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις· ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ διατηρήσῃ τὴν σύζυγον, ἐπέτρεψαν νὰ μὴ ἀρνηθῇ τὰς δοξασίας· καὶ οὕτω τελευταῖον ὁ Συνέσιος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος. Ἅμα δὲ ἀρχιερατεύσας ἀπέδειξεν ὅτι ἐξ ὑπερβαλλούσης μετριοφροσύνης εἶχε νομίσει ἑαυτὸν ἀνεπιτήδειον εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων ἐπισκοπικῶν καθηκόντων, καὶ ἰδίως τῶν καθηκόντων τῶν πολιτικῶν.

Διοικητὴς τῆς Κυρηναϊκῆς ἦτο τότε ὁ 'Ανδρόνικος, ἀνὴρ ἄγριος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι διὰ ποινῶν καὶ βασάνων ὤφειλε νὰ κυβερνᾷ τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν. Ὁ Συνέσιος δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς τὰς κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τούτων κραυγὰς καὶ αἰτιάσεις τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Ὡς Ἕλλην, ὡς χριστιανός, ὡς ἐπίσκοπος ἐφρόνει ὅτι ἔχει τριπλοῦν καθῆκον νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀδικουμένους καὶ νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ἀντιπροσώπου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προέβη ἐπὶ τὸ ἔργον διὰ συμβουλῶν καὶ παρακλήσεων, ἀρκούμενος νὰ δίδῃ ἄσυλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τοὺς καταδιωκομένους· ὁ δὲ 'Ανδρόνικος πρὸς μὲν τὰς προτροπὰς ἐκώφευσε, κατὰ δὲ τοῦ ἀσύλου ἀγανακτήσας ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὰς πύλας τῆς ἐκκλησίας διαταγὴν ἀπαγορεύουσαν τοῖς μὲν πολίταις νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τοῖς δὲ ἱερεῦσι νὰ ὑποδέχωνται αὐτούς· καὶ ἐνταῦτῷ παρέδιδεν εἰς τὰ βασανιστήρια πολίτην τινὰ τῆς Πτολεμαΐδος ἐν αὐτῇ τῆς πόλεως τῇ ἀγορᾷ εἰς ὥραν καθ ἣν διὰ τὸν πολὺν καύσωνα τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ διῆγεν εἰς τὰ ἴδια ηὔξησαν δὲ τὰ παθήματα τοῦ θύματος. Ὁ ἐπίσκοπος μόνος ἔδραμεν ἵνα βοηθήσῃ καὶ παραμυθήσῃ τὸν δυστυχῆ. 'Επειδὴ δὲ ὁ 'Ανδρόνικος, ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ ταύτῃ τοῦ ἀνδρός, ἐτόλμησε νὰ βλασφημήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπεχείρησεν ἔτι δεινοτέρας κακώσεις, ὁ Συνέσιος, ἀντιτάσσων εἰς τὴν ὑλικὴν βίαν τὴν ἠθικὴν τῆς 'Εκκλησίας δύναμιν, συνέταξε κατ' αὐτοῦ ἀφορισμὸν φοβερόν, δι' οὗ ἀπέκλειεν αὐτὸν οὐ μόνον τῆς ἐν Πτολεμαΐδι ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ πάσης χριστιανῶν κοινωνίας. «'Επὶ τούτοις, ἔλεγεν ἐν ἐπιλόγῳ ὁ ἀφορισμός, ἡ Πτολεμαΐδος 'Εκκλησία τάδε πρὸς τὰς ἁπανταχοῦ γῆς ἑαυτῆς ἀδελφὰς διατάττεται· 'Ανδρονίκῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ μηδὲν ἀνοιγνύσθω τέμενος τοῦ Θεοῦ· ἅπας αὐτοῖς ἱερὸς ἀποκεκλείσθω καὶ σηκὸς καὶ περίβολος· οὐκ ἔστι τῷ διαβόλῳ μέρος ἐν παραδείσῳ· ὃς κἂν λάθῃ διαδὺς ἐξελαύνεται. Παραινῶ μὲν οὖν καὶ ἰδιώτῃ παντὶ καὶ ἄρχοντι μήτε ὁμωρόφιον αὐτῷ μήτε ὁμοτράπεζον γίνεσθαι· ἱερεῦσι δὲ διαφερόντως οἳ μήτε ζῶντας αὐτοὺς προσεροῦσι μήτε τελευτήσαντας συμπροπέμψουσι· εἰ δέ τις ὡς μικροπολῖτιν ἀποσκυβαλίσει τὴν ἐκκλησίαν καὶ δέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους αὐτῆς, ὡς οὐκ ἀνάγκη τῇ πένητι πείθεσθαι, ἔστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν, ἣν μίαν ὁ Χριστὸς εἶναι βούλεται».

Ὁ 'Ανδρόνικος πληροφορηθεὶς ὅτι παρεσκευάσθη ἡ δεινὴ αὕτη κατ' αὐτοῦ διακή-

ρυξις ἠγωνίσθη διὰ ποικίλων αἰτήσεων καὶ ὑποσχέσεων νὰ προλάβῃ τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπιτυχὼν τοῦ σκοποῦ ἐξετράπη αὖθις εἰς ἔτι δεινοτέρας καταπιέσεις καὶ βιαιοπραγίας, προσθεὶς εἰς τὴν ἐξορίαν τὴν δήμευσιν καὶ εἰς τὰ βασανιστήρια τὸν θάνατον. Τὴν ἀπάτην ταύτην μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ ὁ Συνέσιος ἐξέδωκε τελευταῖον τὸν ἀφορισμὸν διὰ νέας πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἐντονωτάτης ἐγκυκλίου, ἥτις ἔλεγεν ἐν προοιμίῳ· «Ἀνδρόνικος τὴν ἐκκλησίαν ψευσάμενος ἀληθευούσης αὐτῆς πειραθήτω». Αὐτὴ ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος εἰς τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην κραυγὴν τοῦ ἐπισκόπου Πτολεμαΐδος. Ὁ Ἀνδρόνικος καθῃρέθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ· τοσοῦτο μάλιστα βαρέως ἐτιμωρήθη ὥστε ὁ ἐπιεικὴς Συνέσιος ἔψεξε τὸν ὑπερβολικὸν τοῦτον τῆς περιστολῆς τῆς ἀδικίας τρόπον καὶ ἐμεσολάβησεν ὑπὲρ ἐκείνου τὸν ὁποῖον πρὸ μικροῦ εἶχε κατηγορήσει. Μὴ ἀμελῶν δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κύρια τοῦ ἐπισκόπου καθήκοντα δὲν ἔπαυσεν οὐδ' εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον προστατεύων τοὺς συμπολίτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ εἰς ἔτι ἀλλοτριωτέρας τοῦ σχήματος αὐτοῦ φροντίδας ἐξ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης ἀνεμίχθη.

Ἡ Κυρηναϊκή, ἡ ἄλλοτε τοσοῦτο βιομήχανος καὶ πλουσία, ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον εἶχεν ἀποβάλει τὴν ἐμπορίαν αὐτῆς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς τέχνης ἀλλ' ἔπασχε πρὸς τούτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὁποῖα κατοικοῦντα εἰς τὴν γείτονα μεγάλην Σύρτιν παρὰ τὴν ἔρημον ἐλεηλάτουν ἀδιακόπως τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ δὲν ἀνεχαιτίζοντο εἰμὴ ὑπὸ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Τοσοῦτο δὲ ἄθλιος ἦτο ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεὶς ἐκεῖ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως ὥστε, ἀντὶ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνους, οὐδὲ ἐν τῇ Πτολεμαΐδι αὐτῇ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἀλλά, σωρεύσας τοὺς θησαυροὺς οὓς ἐκ ποικίλων καταπιέσεων εἶχε συλλέξει εἰς δύο πλοῖα, διέτριβεν ἐπ' αὐτῶν ἕτοιμος πρὸς φυγήν. Ἡ θλῖψις καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Συνεσίου διὰ τὴν τοιαύτην ἄνανδρον τοῦ διοικητοῦ διαγωγὴν περιγράφεται εἰς μίαν τῶν σῳζομένων ἐπιστολῶν, ἐν ᾗ μετὰ εἰρωνικῆς περιφρονήσεως λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις· «οὐ γὰρ παρ' ἔπαλξιν, ὥσπερ ἐγὼ Συνέσιος ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ παρὰ κώπην ὁ στρατηγὸς ἵσταται». Καὶ τῷ ὄντι, ἐνῷ ὁ διοικητὴς εἶχε διατάξει αὐστηρῶς εἰς τοὺς κατοίκους νὰ μένωσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν κεκλεισμένοι, ὁ γενναῖος ἐπίτροπος ἀπὸ πρωίας μὲν ἐξήρχετο ἔφιππος ἵνα πληροφορηθῇ τὰ κατὰ τὸν ἐχθρὸν τὴν δὲ νύκτα, παρακολουθούμενος ὑπὸ λογάδων τινῶν νεανίσκων τῆς πόλεως, περιεφέρετο περὶ τὸν λόφον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠγείρετο ἡ Πτολεμαῒς ἵνα προλάβῃ πᾶσαν αἰφνίδιον τῶν βαρβάρων ἔφοδον καὶ ἐπιτρέψῃ, ὡς ἔλεγεν, εἰς τὰς γυναῖκας νὰ κοιμηθῶσιν ἡσύχως, γινώσκουσαι ὅτι ὑπάρχει ὁ ἀγρυπνῶν ὑπὲρ τῆς ἀμύνης αὐτῶν. Ἄλλοτε πάλιν ὠφελούμενος ἐκ τῶν μαθηματικῶν αὐτοῦ γνώσεων ἠσχολεῖτο, ὡς ὁ Ἀρχιμήδης ἐν Συρακούσαις, εἰς κατασκευὴν μηχανῆς πολεμικῆς ἐπιτηδείας νὰ ρίπτῃ ὀγκώδεις λίθους κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς μὲν τοὺς περὶ ἑαυτὸν ἐπεδείκνυεν ἀτρόμητον πεποίθησιν τὴν δὲ θλῖψιν ἐξέφραζε μόνον εἰς φίλους πόρρω διατελοῦντας, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ὑπατίαν γράφων, τῆς ὁποίας ἔσῳζε περιπαθῶς τὴν μνήμην, εἰ καὶ πρεσβευούσης δόγμα ἀλλότριον αὐτοῦ. «Εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν ἀίδαο, ἐπέστειλε πρὸς αὐτήν ποτε ἐκ Πτολεμαΐδος πολιορκουμένης, αὐτὰρ ἐγὼ κἀκεῖθι τῆς φίλης Ὑπατίας μεμνήσομαι (1). Ἔγωγέ τοι τοῖς πάθεσι τῆς πατρίδος περιεχόμενος, καὶ δυσχεραίνων αὐτήν, ἐφ' οἷς ὁρῶ

(1) Ταῦτ' εἶναι κατὰ τὰ ἐν Ἰλιάδι (Χ. 389—90), ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως περὶ Πατρόκλου λεγόμενα·
Εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν ἀίδαο
αὐτὰρ ἐγὼ καὶ κεῖθι φίλου μεμνήσομαι ἑταίρου.

καθημέραν ὅπλα πολέμια, καὶ ἀποσφαττομένους ἀνθρώπους ὥσπερ ἱερεῖα, καὶ τὸν ἀέρα διεφθαρμένον ἕλκων ἀπὸ τῆς σήψεως τῶν σωμάτων, καὶ αὐτὸς ἕτερα τοιαῦτα παθεῖν προσδοκῶν· τί γὰρ εὔελπις, ἐν ᾧ καὶ τὸ περιέχον ἐστὶ κατηφέστατον, κατειλημμένον τῇ σκιᾷ τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων; ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτοις φιλοχωρῶν. Τί γὰρ καὶ πάθω Λίβυς ὤν, καὶ ἐνταῦθα γενόμενος καὶ τῶν πάππων τοὺς τάφους οὐκ ἀτίμους ὁρῶν; Διὰ σέ μοι δοκῶ μόνην ὑπερόψεσθαι τῆς πατρίδος, κἂν λάβωμαι σχολῆς μεταναστευσειν».

Ἀλλὰ τελευταῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ κρύψῃ τὴν ὑπερεκχειλίσασαν ἀπελπισίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ οὐδὲ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν συμπολίτας· μάλιστα δὲ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς ὁμιλίας ἣν ἐξεφώνησεν ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ, ἡγεμονεύοντος Γενναδίου καὶ δουκὸς ὄντος Ἰννοκεντίου, ἐξεδήλωσε τὴν ταραχὴν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας δι' εὐγλωττίας ἀμιμήτου, συγχέων τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις μετὰ τῶν χριστιανικῶν πεποιθήσεων εἰς τρόπον καὶ αὖθις καταδεικνύοντα τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ νέου τούτου Ἑλληνισμοῦ τοῦ προκύψαντος τότε εἰς μέσον διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων αναμνήσεων μετὰ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ ἠθικῆς. «Ὤμοι Κυρήνης! ἔλεγεν, ἧς αἱ δημόσιαι κύρβεις μέχρις ἐμοῦ κατάγουσι τὰς ἀφ' Ἡρακλέους διαδοχάς· οὐ γὰρ ἂν εἴην ἀρχαῖος, ἐν εἰδόσιν ὀλοφυρόμενος τὴν καταβεβλημένην εὐγένειαν. Ὤμοι τῶν τάφων, ὧν οὐ μεθέξω τῶν Δωρικῶν! Ὤμοι Πτολεμαΐδος! ἧς ἀνεδείχθην ὕστατος ἱερεύς. Ἀλλὰ πρόσεστί μοι τὸ δεινόν· οὐκέτι δύναμαι λέγειν· ἐπιλαμβάνεταί μου τῆς γλώττης τὰ δάκρυα. Γέγονα πρὸς τὴν φαντασίαν τῆς τῶν ἱερῶν ἀπολείψεως. Ἔδει μὲν οἴχεσθαι πλέοντας· ἀλλ' ὅταν ἐπὶ ναῦν τις καλῇ, μικρὸν ἀναμεῖναι δεήσομαι· βαδιοῦμαι γὰρ πρῶτον ἐπὶ τὸν νεὼν τοῦ Θεοῦ· κυκλώσομαι τὸ θυσιαστήριον· δάκρυσι βρέξω τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος· οὐκ ἀποδραμοῦμαι πρὶν θύραν ἐκείνην καὶ θρόνον ἐκεῖνον ἀσπάσασθαι. Ὢ ποσάκις θεοκλυτήσω τε καὶ μεταστραφήσομαι; Ὢ ποσάκις ταῖς κιγκλίσι τὰ χεῖρε προσμάξομαι; Ἀλλ' ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον. Ἐπιθυμῶ δοῦναι ὀφθαλμοῖς ὕπνον ἀπερισάλπιστον. Μέχρι πότε παρὰ ἔπαλξιν στήσομαι; μέχρι πότε τηρήσω τὸ μεταπύργιον; Ἀπαγορεύω φυλακὰς ἐπιτάττων νυκτερινάς, καὶ φυλάττων ἐν τῷ μέρει καὶ φυλαττόμενος, ὁ πολλὰ πρότερον ἀγρυπνήσας ἐπὶ ταῖς ἄστρων ἐπιτολαῖς. Ἀποκναίομαι νῦν ἐγρηγορῶν ἐπὶ ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιβολαῖς. Πρὸς διαμεμετρημένον ὕδωρ καθεύδομεν· καὶ τὸ λαχόν μοι μέρος εἰς ὕπνον ἀφαιρεῖται πολλάκις ὁ κώδων ὁ φυλακτήριος. Ἂν δὲ καταμύσω μικρόν, ὢ τῶν ἐνυπνίων τῶν σκυθρωπῶν! εἰς οἷα παραπέμπουσιν ἡμᾶς αἱ μεθ' ἡμέραν φροντίδες! Τὸ λῆξαι πόνων ἄρξασθαι πόνων ἐστί· φεύγομεν, ἁλισκόμεθα, τιτρωσκόμεθα, δεδέμεθα, πιπρασκόμεθα. Ποσάκις ἐξανέστην ἄσμενος, ὅτι δεσπότην ἀπέλιπον; ποσάκις ἐξανέστην ὑπέρασθμος, ἱδρῶτι ῥαινόμενος ὁμοῦ τὸν ὕπνον καὶ τὸν δρόμον ἀπολιπών, ὃν κατατείνας ἔφευγον ὁπλίτην πολέμιον; Μόνοις ἡμῖν Ἡσίοδος οὐδὲν λέγει, τὴν ἐλπίδα τηρήσας εἴσω τοῦ πίθου· πάντες ἀθαρσεῖς καὶ δυσέλπιδες. Ὁ πεπαροιμιασμένος βίος ἀβίωτος οὐχ ἕτερός ἐστιν, ἄνδρες, ἀλλ' ὃν ζῶμεν ἡμεῖς· τίς ἡ διατριβή; τί μέλλομεν; Ἀπήχθηται Πεντάπολις τῷ Θεῷ· ποιναῖς ἐκδεδόμεθα· ἡ γὰρ ἀκρὶς οὐκ ἔστι κακὸν ἀκριβέστερον· τὸ δὲ πῦρ ὃ πρὸ τῶν πολεμίων τριῶν πόλεων ἐπενείματο λήια. Τί πέρας κακῶν; Εἰ τούτων ἄγουσιν ἐλευθερίαν αἱ νῆσοι, ἐγὼ μὲν ὅταν ἀφυβρίσῃ τὸ πέλαγος, πλευσοῦμαι. Ἀλλὰ φοβοῦμαι, μὴ προλάβῃ με τὸ δεινόν· πελάζει γὰρ ἡ κυρία τῆς προσβολῆς, ἣν τῇ πόλει, φασίν, ὁ πτεροφόρος ἠπείλησεν, ὁ τοῦ πολεμίου ἐξηγούμενος στρατεύματος. Μάλιστα δὴ καιρῶν ἐκεῖνος ἱερεῦσι τὸν ἐπὶ τὰς αὐλὰς τοῦ Θεοῦ δρόμον ἀναγκαῖον ἀποφανεῖ, ἂν ἐν χορῷ τῆς πόλεως ὁ κίνδυνος γένηται. Ἐγὼ κατὰ χώραν ἐπ' ἐκκλησίας μενῶ· τὰς παναγεῖς προστήσομαι χέρνιβας· προσφύσομαι τῶν κιόνων τῶν ἱερῶν, αἳ τὴν ἄσυλον ἀπὸ γῆς

ἀνέχουσι τράπεζαν· ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι καὶ ἀποθανὼν κείσομαι. Λειτουργός εἰμι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ἴσως ἀπολειτουργῆσαί με δεῖ· οὐ μὴν ὅ γε Θεὸς περιόψεται τὸν βωμὸν τὸν ἀναίμακτον ἱερέως αἵματι μιαινόμενον».

Καὶ ἡ μὲν Πτολεμαῒς ἐσώθη τότε ἀλλ' οἱ ἀποκρουσθέντες ἀπ' αὐτῆς βάρβαροι (1), ἐπιπεσόντες εἰς τὴν ἄλλην χώραν, ἐξηφάνισαν ἅπαντα τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ κατέλιπον αὐτὴν κατοίκων ἔρημον. Ἄδηλον δὲ τί ἀπέγινεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Συνέσιος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὀλεθρίας ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Εἰκάζεται ὅτι ἀπεβίωσε περὶ τὸ 413, ἂν καὶ βεβαίως γνωστὸν δὲν εἶναι πότε συνέβη ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μνήμη αὐτοῦ μένει ἀθάνατος· διότι ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ χάρις, ἡ τόλμη, ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλοπατρία τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς μαρτυροῦσι πόσον ἀκμαῖα ἦσαν ἔτι τὰ περιλιπόμενα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ λείψανα.

Τῆς ἀληθείας ταύτης ἑτέρα ἀπόδειξις εἶναι ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία καὶ τὸ φρόνημα τοῦ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάσαντος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Ἰωάννης, ὁ ἕνεκα τῆς ἀπαραμίλλου αὐτοῦ εὐγλωττίας Χρυσόστομος ἐπικληθείς, ἐγεννήθη περὶ τὸ 344 εἰς Ἀντιόχειαν, ἐκ πατρὸς ἐπιφανοῦς, τοῦ Σεκούνδου, διαπρέψαντος ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀξιωματικοῖς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατοῦ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ, Ἀνθοῦσα, ἀνέθρεψεν αὐτὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ νέος οὗτος ἠκολούθησε τὰ ρητορικὰ μαθήματα τοῦ περιωνύμου σοφιστοῦ Λιβανίου, ὅστις διετέλεσεν ὀπαδὸς πιστὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ὁ Χρυσόστομος διηγεῖτο ὅτι ὁ Λιβάνιος, μαθὼν παρ' αὐτοῦ ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ, χηρεύσασα εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ λάβῃ δεύτερον σύζυγον, ἀνέκραξεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ ἀκροατήριον· «ὦ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁποίας γυναῖκας ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ χριστιανοί!». Ὁ εἰδωλολάτρης οὗτος σοφιστὴς ἐθαύμασε μετ' ὀλίγον τὸν νέον μαθητὴν καὶ ἤλπισεν ὅτι ἴσως θέλει παρασύρει αὐτὸν εἰς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα, διὰ τοῦ δελεάσματος τῶν ὁμηρικῶν ἐκείνων μύθων τοὺς ὁποίους τοσοῦτον εὐγλώττως ἡρμήνευε. Καίτοι δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐψεύσθη τῆς προσδοκίας ταύτης, δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶν τὸν Χρυσόστομον· καὶ σῴζεται ἐπιστολὴ τοῦ Λιβανίου δι' ἧς συγχαίρει τῷ μαθητῇ ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις αὐτοῦ ὡς δικηγόρου ἐν Ἀντιοχείᾳ. Πολλὰ δὲ ἔτη μετέπειτα περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τίς ἄρα διαδέξοιτο τὴν διατριβὴν μετ' αὐτόν, ἀπεκρίθη στενάζων· «Ἰωάννην ἔλεγον, εἰ μὴ τοῦτον ἡμῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπεσύλησαν». Οὐδ' ὑπέμεινε πολὺν χρόνον δικηγορῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Χρυσόστομος. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα παρεῖχον τότε στάδιον ἐνεργείας πολὺ εὐρύτερον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν, αὐτὴ δὲ ἡ Ἐκκλησία, ὡς πρὸ μικροῦ περὶ Συνεσίου ὁμιλοῦντες εἴδομεν, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ καλῇ εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς πάντα τὸν ἐπὶ λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαπρέποντα ἄνδρα. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἐδέχθη τὸ ἅγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ τότε εὐλαβοῦς τῆς Ἀντιοχείας ἐπισκόπου Μελετίου καὶ προεχειρίσθη ἀναγνώστης τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ διακαὴς αὐτοῦ ψυχή, ὑπολαμβάνουσα ἀτελῆ τὴν τοιαύτην πρὸς τὴν ἱερωσύνην παρασκευήν, ἀπεφάσισε νὰ ἀποχωρήσῃ μακρὰν τοῦ οἴκου καὶ τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου λειτουργήματος. Ἡ φιλόστοργος αὐτοῦ μήτηρ ἠγωνίσθη εἰς μάτην ν' ἀποτρέψῃ αὐτὸν τοῦ σκοποῦ

(1) Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἦσαν οἱ Λίβυες οἱ νῦν λεγόμενοι Βέρβεροι, καλούμενοι καὶ Μαῦροι (ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Μαυρούσιοι), γενόμενοι χριστιανοὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Α'. Ἐκ τῶν λιβύων Βερβέρων τούτων πιθανῶς παρήχθη τὸ κοινὸν ὄνομα Βάρβαρος.

διὰ παρακλήσεων καὶ θρήνων. Ὁ Ἰωάννης ἐξετέλεσε τὴν προαίρεσιν· καὶ μόνον ἀφοῦ ἓξ περίπου ἔτη δεινῶς ἐσκληραγώγησεν ἑαυτὸν μακρὰν πάσης κοινωνίας νοσήσας ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν εὐτυχῶς εἰς Ἀντιόχειαν ἵνα διαλάμψῃ ὡς εἷς τῶν φαεινοτέρων τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἀστέρων. Τῳόντι ὑπὸ μὲν τοῦ Μελετίου χειροτονεῖται τότε διάκονος ὁ δὲ τοῦ Μελετίου διάδοχος Φλαβιανὸς προχειρίζεται αὐτὸν πρεσβύτερον· καί, ἐπειδὴ ὁ Χρυσόστομος ἐκτήσατο ἤδη ὄνομα μέγα ἐπὶ παιδείᾳ καὶ θεοφιλίᾳ καὶ ἀγαθοεργίᾳ, ἐπιτρέπει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος προθύμως καὶ τὴν κήρυξιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ τῆς Ἀντιοχείας πόλει, ἥτις, ἔχουσα μὲν 200.000 κατοίκων χριστιανῶν, ἰουδαίων, εἰδωλολατρῶν, ὁμιλούντων ὅλων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀκμάζουσα δὲ διὰ τὰς σχολὰς καὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην, ἐλογίζετο ἐπὶ τῇ εὐφυΐᾳ καὶ τῇ ζωηρότητι τοῦ δήμου αὐτῆς ὡς ἄλλη τις κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πόλις τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦτο, κατὰ τὰ τότε τῆς Ἐκκλησίας ἔθιμα, ἔργον κυρίως τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος εἴτε γηράσας εἴτε μὴ ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα ἀνέθετε πολλάκις τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ἕνα τὸν περὶ αὐτὸν νεωτέρων λειτουργῶν, διότι οἱ ἑλληνικῶς παιδευθέντες αὐτοὶ λαοὶ ἐδίψων λόγου μᾶλλον ἢ λατρείας· καὶ καθὼς ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τοῦ λόγου ἤγοντο καὶ ἐφέροντο αἱ πολιτεῖαι οὕτω καὶ μετέπειτα ὁ λόγος ἦτο τὸ ἰσχυρότατον τοῦ χριστιανισμοῦ ὅπλον. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται ἀκαταπαύστως ὅτι οἱ ἄνθρωποι συρρέουσιν ἵνα ἀκούσωσιν αὐτὸν πολὺ προθυμότερον ἢ νὰ ἀκροασθῶσι τῆς θείας λειτουργίας. Καὶ δὲν προσήρχοντο χριστιανοὶ μόνον ἀλλὰ καὶ ἑβραῖοι καὶ εἰδωλολάτραι ἐπλήρουν τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ῥήτωρ ἡρμήνευε τὰς γραφὰς διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας καὶ τῆς ἀλληγορικῆς τέχνης, ἥτις ἀείποτε πολλὴν ἐπροξένει ἐντύπωσιν εἰς τοὺς προπάτορας ἡμῶν, εἴτε ἐθνικοὺς εἴτε χριστιανούς. Ἐξέθετε, διὰ δεινότητος λόγου ἀνταξίας τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ καθήκοντα τῆς ἠθικῆς καὶ προσέβαλλε τὰς ποικίλας τῶν Ἀντιοχέων κακίας, περιγράφων τὸν τρυφηλὸν βίον τῶν μεγιστάνων, τὰ βρίθοντα κέδρου καὶ πορφύρας ἀνάκτορα αὐτῶν, τὸν ὄγκον τῆς περὶ τὰς ἱπποδρομίας δαπάνης, τὴν πολυτέλειαν τῶν πλουσίων γυναικῶν, αἵτινες ἐξερχόμεναι εἰς τὰς ὁδοὺς παρεπέμποντο ὑπὸ πολυαρίθμων εὐνούχων καὶ δούλων, τὴν ὑπεροψίαν τῶν φιλοσόφων, οἵτινες περιεπάτουν εἰς τὰς εὐρείας τῆς Ἀντιοχείας στοάς, φέροντες ἀγερώχως τὸν μανδύαν αὐτῶν καὶ τὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τὴν βακτηρίαν. Ἡ φήμη τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς διεδίδετο καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ σοφισταὶ ἐθνικοὶ μακρόθεν συνέρρεον ἵνα ἀκροασθῶσιν αὐτοῦ· ὥστε ἡ μεγαλοφυΐα ἐκείνη ὑπηρέτει τὸν χριστιανισμόν, παγιδεύουσα εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ πολλοὺς λογίους, οἵτινες ἄλλως ἤθελον διατηρήσει τὰς κατὰ τοῦ νέου δόγματος βαθέως ἐρριζωμένας προλήψεις.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπλήρου ἐπὶ δώδεκα ἤδη ἔτη τὸ ἀποστολικὸν τοῦτο ἔργον, ὅτε τῷ 387 ἐξερράγη ἡ στάσις τῆς Ἀντιοχείας, περὶ ἧς ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν. Ἀφοῦ κατηυνάσθη ὁ πρῶτος τοῦ κινήματος τούτου παροξυσμός, ἡ πόλις ἐκαραδόκει ἔντρομος τὴν ἀπόφασιν τοῦ παντοδυνάμου καὶ ὀργίλου βασιλέως. Ὁ ἐπίσκοπος Φλαβιανός, γέρων σεβάσμιος, ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα δυσωπήσῃ τὸν μονάρχην· ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἐπιτροπεύων αὐτὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀνέλαβε νὰ παραμυθήσῃ, νὰ ἐμψυχώσῃ, νὰ δικαιώσῃ τὸν λαόν. Αἱ ὁμιλίαι τὰς ὁποίας κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς ἐκείνας ἡμέρας ἐξεφώνησεν ἐν τῷ ναῷ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἀνατολῆς εἶναι μνημεῖα ἀΐδια ἱστορίας καὶ εὐεπείας. Ἐκεῖ μάλιστα βλέπομεν τὴν εὐγενῆ ἐντολὴν ἣν ἡ Ἐκκλησία τότε τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἐξεπλήρου, τὴν ἐντολὴν τῆς προστασίας τοῦ δήμου. Ὁ ῥήτωρ προοιμιάζει περιγράφων τὴν κατάπληξιν τῆς Ἀντιοχείας· ἀμέσως δ' ἔπειτα ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς

ἀκροατάς, ὡς ἂν ἐπεκράτει βαθεῖα ἡσυχία καὶ εἰρήνη. Διδάσκει αὐτοὺς τὴν φιλοξενίαν, τὴν ἐλεημοσύνην, τὴν περιφρόνησιν τοῦ πλούτου, ἀξιῶν ὅτι ὁ μέγας κίνδυνος καὶ φόβος ὃν ἀναγνωρίζει καὶ συναισθάνεται, δὲν πρέπει ὅμως κατ' οὐδὲν νὰ ἐλαττώσῃ τὰ παραγγέλματα τοῦ χριστιανικοῦ ἄμβωνος. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ λαὸς συνέρχεται αὖθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς εἰς ἄσυλον, ὁ δὲ Χρυσόστομος ἀναγγέλλει πρὸ πάντων τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαβιανοῦ, περιγράφει κατανυκτικῶς τοὺς σωματικοὺς μόχθους καὶ τοὺς ψυχικοὺς ἀγῶνας οὓς προθύμως ἀνέλαβεν ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ, παρακολουθεῖ αὐτὸν ἐν τῇ μακρᾷ ὁδιπορίᾳ, ἀριθμεῖ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἔμελλε νὰ μένῃ εἰσέτι ἄδηλος ἡ τῆς 'Αντιοχείας τύχη, φαντάζεται τὴν βασιλικὴν ἔντευξιν, τοὺς πρώτους τοῦ ἀρχιεπισκόπου λόγους, ἔπειτα δὲ ἐπανέρχεται εἰς τὴν νουθεσίαν τοῦ λαοῦ ἐκείνου, τοῦ ὁποίου κατηύνασεν ὁπωσοῦν τὴν ἀνησυχίαν. Καὶ καθ' ἑκάστην ἡ αὐτὴ ἐπανελαμβάνετο παραμυθία διὰ νέων πάντοτε τρόπων καὶ διὰ νέων περιπετειῶν. 'Αλλ' ἤδη οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἅμα μετὰ τὴν πρώτην τῆς στάσεως ἀγγελίαν, ἀποσταλέντες ἐπίτροποι ἐπιχειροῦσι δεινὰς καταδιώξεις καὶ τιμωρίας· πολῖται πλούσιοι φυλακίζονται καὶ μαστιγοῦνται, τὰ κτήματα αὐτῶν δημεύονται καὶ αἱ γυναῖκες. ἐξωσθεῖσαι τῶν οἰκιῶν αὐτῶν περιπλανῶνται περὶ τὰς φυλακάς· ἡ πόλις ἀφαιρεῖται τὸ ἐπώνυμον τῆς μητροπόλεως τῆς 'Ανατολῆς, ὁ ἱππόδρομος, τὰ θέατρα, τὰ δημόσια αὐτῆς λουτρὰ κλείονται, οἱ δὲ κάτοικοι, περιελθόντες εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ἀπελπισίας, θέλουσι νὰ φύγωσιν εἰς τὴν ἔρημον· ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος ἀναχαιτίζει αὐτοὺς διὰ τοῦ λόγου. Εἰκονίζει μὲν ἐναργῶς τὴν φρίκην ἣν καὶ αὐτὸς ᾐσθάνθη προσελθὼν εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα παρακολουθήσῃ αὐτόθ: τοὺς ὑπὸ τῶν δικαστῶν τιμωρουμένους ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ θεάματος ἐξάγει τὴν ἐλπίδα ὅτι τηλικαῦτα δεινὰ θέλουσιν ἐπὶ τέλους μετριασθῇ, ὑποδεικνύων σύναμα εὐστόχως τὰς προσεγγιζούσας ἑορτὰς τοῦ Πάσχα ὡς ὥραν συνδιαλλαγῆς τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ.

'Εν τῷ μεταξὺ ὁ γέρων Φλαβιανὸς εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προελθὼν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, δορυφορουμένου ὑπὸ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς φρουρᾶς, ἐστάθη μακρὰν τοῦ βασιλέως, νεύων κατὰ γῆς καὶ κατατεθλιμμένος, ὡσεὶ εἰκὼν τῆς ἐλεεινῆς 'Αντιοχείας. Ὁ βασιλεύς, λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον, ὑπέμνησε τὴν εὔνοιαν ἣν εἶχεν ἐπιδείξει εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἤλεγξε τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὰς ὕβρεις τὰς ὁποίας ἐτόλμησαν νὰ διαπράξωσι κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλίσσης. Τότε ὁ Φλαβιανός, συνελθὼν κατ' ὀλίγον ἀλλὰ δακρυρροῶν εἰσέτι, ὡμολόγησε μὲν μετὰ πολλῆς ζέσεως τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὴν παραφορὰν τοῦ λαοῦ τῆς 'Αντιοχείας, ἣν ἀπέδωκεν εἰς τὴν φθονερὰν ἔχθραν τῶν καταχθονίων πνευμάτων, ἔπειτα δὲ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν γενναιότερον, καθὰ ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, ὅστις πιθανώτατα ἐκάλλυνε τοὺς λόγους τοῦ γέροντος. «Καθῄρεσαν, εἶπε, τὰς εἰκόνας σου· ἀλλ' ἠμπορεῖς νὰ ἐγείρῃς σεαυτῷ εἰκόνας ἄλλας ἐνδοξοτέρας. Συγχώρησον τοὺς ἐνόχους· δὲν θέλουσι μὲν στήσει εἰς τιμήν σου ἐν ταῖς ἀγοραῖς εἴδωλα χαλκᾶ ἢ χρυσᾶ καὶ λιθοκόλλητα ἀλλὰ θέλουσιν ἀφιερώσει εἰς σὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν μνημεῖον πολυτιμότερον, τὸ μνημεῖον τῆς ἀρετῆς σου. Θέλεις ἀποκτήσει οὕτως εἰκόνας ζώσας τοσαύτας ὅσοι ἄνθρωποι ὑπάρχουσιν ἐπὶ γῆς καὶ ὅσοι ὑπάρξουι μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος· διότι οὐ μόνον οἱ περὶ ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν εἰς γενεὰς γενεῶν θέλουσι γνωρίσει τὴν βασιλικὴν ταύτην καὶ μεγάλην πρᾶξιν, θαυμάζοντες αὐτὴν ὡς ἂν αὐτοὶ οὗτοι ἀπέλαυον τὴν ἐξ αὐτῆς εὐεργεσίαν». 'Εξηκολούθησε δὲ οὕτως ἐπικαλούμενος τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως· καί, ἐπὶ τούτῳ, ἀναμιμνήσκων μὲν αὐτῷ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅστις, προτρεπόμενός ποτε νὰ τιμω-

ρήση τοὺς ἀκρωτηριάσαντας μίαν αὐτοῦ εἰκόνα, ἐπέθηκεν ἐλαφρῶς τὴν χεῖρα εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἀπήντησε μειδιῶν ὅτι οὐδένα αἰσθάνεται ἐπ' αὐτοῦ μώλωπα· ἀνακαλῶν δὲ αὐτὴν τοῦ Θεοδοσίου τὴν προηγουμένην ἐπιείκειαν, ὅστις προσεγγιζούσης ποτὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, οὐ μόνον εἰς τοὺς καταδίκους ἐπένειμε χάριν, ἀλλ' ἐθλίβετο διότι δὲν ἠδύνατο καὶ τοὺς θανόντας νὰ ἀναστήσῃ· καταδεικνύων δὲ τὴν δόξαν ἥν, συγχωρῶν, θέλει ἀξιωθῇ παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἐπὶ τέλους ἡ καταπιεστικὴ αὕτη εὐγλωττία συνεκίνησε τὸν βασιλέα· καὶ ἀπεφήνατο τὴν ζητουμένην συγχώρησιν καὶ προέτρεψε τὸν γέροντα ἐπίσκοπον νὰ ἐπιστρέψῃ ὅσον ἔνεστι τάχιον ἵνα κομίσῃ τὴν χαρμόσυνον ταύτην ἀγγελίαν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτήν. Ἀλλ' ὁ Φλαβιανὸς προέπεμψε ταχυδρόμους οἵτινες ἱκανὰς ἡμέρας πρὸ αὐτοῦ καθησύχασαν τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν· καὶ τότε διεδέξαντο ἐν αὐτῇ τὸ κοινὸν πένθος πανηγύρεις, καθ' ἃς ὁ δῆμος ἀνεδείχθη ἐνθουσιώδης ἐν τῇ ἀγαλλιάσει αὐτοῦ ὅσον πρὸ ὀλίγου εἶχε διατελέσει ἐν τῇ θλίψει καταβεβλημένος. Ὁ δὲ Χρυσόστομος συγκαλέσας τὸ πλῆθος ἐπανέλαβεν αὐτῷ τοὺς λόγους τοῦ τε ἐπισκόπου καὶ τοῦ βασιλέως. Βεβαίως ἀξιοζήλωτος δὲν εἶναι ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἥτις ἀποβαλοῦσα ἅπαντας τοὺς θεσμοὺς τοὺς ἐλέγχοντας καὶ περιστέλλοντας τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν παραδίδεται ἄοπλος εἰς τὴν διάκρισιν ἀρχῆς ἀπολύτου. Ἀλλ' ἐν ἐλλείψει ἄλλου ἐλέγχου πῶς νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ὑψοῦσαν φωνὴν ἵνα συνετίσῃ τὸν ἄρχοντα, ἵνα μεσολαβήσῃ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχομένων; Μοναρχίαι ἀπόλυτοι ἐπεκράτησαν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἰδίως κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλ' οὐδαμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐτόλμησαν ν' ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν βούλησιν τοῦ δεσπότου τοὺς φραγμοὺς οὓς παρ' ἡμῖν ἀντέταξαν οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Συνέσιοι, οἱ Χρυσόστομοι· διότι οὐδαμοῦ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις δὲν ἐταύτισαν τὰς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τοὺς δὲ λειτουργοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων πρὸς τοὺς προστάτας τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δέκα ἔτι ἐνιαυτοὺς διδάσκων τὸ δῆμον τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ ὁποίου τοσοῦτο προθύμως εἶχε προστατήσει ἐν τοῖς ἐσχάτοις κινδύνοις. Αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον σύστημα ἠθικῶν παραγγελμάτων, ἐν οἷς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν προλήψεις τινὰς ἢ μᾶλλον παραχωρήσεις τινὰς εἰς τὰς προλήψεις τῶν χρόνων ἐκείνων. διαπρέπει ἐν γένει μεγαλοφυΐα λαμπρά, καὶ γνῶσις βαθεῖα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. καὶ καλοκαγαθία ὄντως εὐαγγελική. Πλὴν τούτων δὲ αἱ ὁμιλίαι αὗται ἔχουσι καὶ ἕτερον πολύτιμον προτέρημα, ὅτι ἀπεικονίζεται ἐν αὐταῖς ὡς ἐν ἀλλεπαλλήλοις τισὶ κατόπτροις ἅπασα ἡ τότε κοινωνία, ἥτις ἱσταμένη οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰ μεθόρια τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου διετέλει εἰς τὴν κρίσιμον ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν νέος βίος δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφέρει ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτοῦ καρποὺς ἐκ δὲ τοῦ ἀρχαίου βίου πολλαὶ εἰσέτι ἐσῴζοντο ἀτοπίαι καὶ δεισιδαιμονίαι. Ἡ κοινωνία αὕτη διετήρει λ. χ. τὴν δουλείαν καὶ πολλάκις ἐτιμώρει τοὺς δούλους ἀνηλεῶς· ἐπίστευεν εἰς τοὺς οἰωνούς, εἰς τοὺς γόητας, εἰς τὰ φυλακτήρια, εἰς τὴν μαγείαν ἐν γένει· τὰ δὲ λείψανα ταῦτα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεκράτουν μάλιστα μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς κατοικούντων χριστιανῶν, οἵτινες ἦσαν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι χριστιανοί, διότι, καθάπερ ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται, οἱ πλούσιοι γαιοκτήμονες προετίμων νὰ κτίζωσι σιταποθήκας μᾶλλον ἢ ναούς, ὥστε οἱ πτωχοὶ γεωργοὶ εἶχον πολλὰ νὰ διατρέξωσι στάδια πρὶν ἢ εὕρωσιν ἐκκλησίαν τινὰ ἵνα ἀκροασθῶσι τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ. Ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, οἷα ἡ Ἀντιόχεια, ἡ ἀνατροφὴ ἦτο μὲν σφοδρὰ ἐπιμεμελημένη ἀλλ' ἥκιστα

μεθηρμόζετο πρὸς τὰς πραγματικὰς τῆς κοινωνίας χρείας. Ἀπὸ τῆς ἡλικίας πέντε ἐτῶν οἱ παῖδες ἐφοίτων εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, ὅπου ἐμάνθανον νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ χαράττωσι γράμματα ἐπὶ σανίδων κηρωτῶν. Ἔπειτα μετέβαινον εἰς τὰς σχολὰς τῶν γραμματικῶν, ὅπου παρεδίδοντο Ὅμηρον καὶ ἄλλους ἕλληνας ποιητάς. Τελευταῖον εἰσήρχοντο εἰς τὰς σχολὰς τῆς ρητορικῆς, τῆς ὁποίας οἱ διδάσκαλοι ἐπρέσβευον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ τῆς ἀρχαίας λατρείας, διότι ὑπελάμβανον αὐτὴν ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας συνδεδεμένην. Τότε δὲ μόλις, ἀφοῦ συνεπλήρουν τὰς βαθμίδας τῆς τριπλῆς ταύτης ἐκπαιδευτικῆς κλίμακος, ἤρχιζον οἱ νέοι νὰ διδάσκωνται τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα καί, ὡς εἰσαγωγὴν πρὸς τοῦτο, ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ἀλλὰ τότε οἱ μὲν γενναιότεροι ἐξ αὐτῶν ἠσπάζοντο ἐνθουσιῶντες τὰς ἠθικὰς καὶ σωματικὰς κακουχίας τοῦ ἐρημικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου οἱ δὲ μᾶλλον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κόσμου προσκείμενοι, ἐπεχείρουν τὴν σπουδὴν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, δι' οὗ προήγοντο εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων. Ὀλίγοι δέ τινες μόνον προσήρχοντο εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Ἀνάλογόν τι συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τὰς νέας κόρας. Αἱ χρηστότεραι ἐξ αὐτῶν καὶ περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρετῆς καρτερικώτεραι ἀπεχώρουν συνήθως τοῦ κόσμου ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν αὐστηρὸν βίον καὶ τὸ εὐτελὲς ἱμάτιον τῆς μοναχῆς, καὶ ὡς μοναχαὶ πολλάκις ἀφωσιοῦντο εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πενήτων, ἐκτιθέμεναι ἐνίοτε εἰς τὸν θάνατον καὶ ἀναδεικνύουσαι ἐν γένει ἀρετὰς τοσούτῳ μᾶλλον θαυμασίας ὅσῳ συνεπήγοντο τὴν θυσίαν τῶν μεγαλυτέρων τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθῶν, τῆς νεότητος, τοῦ κάλλους. τοῦ πλούτου. Τὸ δὲ πρᾶγμα προέβη εἰς τοσοῦτον ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἀνέφερεν ὡς καύχημα τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ὑπῆρχον πλειότεραι γυναῖκες ἀφιερωμέναι τῷ Θεῷ ἢ σύζυγοι καὶ μητέρες· καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν ἀναμφιβόλως νὰ δεχθῶμεν κατὰ γράμμα τὴν βεβαίωσιν ταύτην ἀλλ' ὅμως, ὅσον καὶ ἂν μετριάσωμεν αὐτήν, πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ὑπερβολὴ ἐκείνη τῆς ἀφοσιώσεως ἐπήνεγκεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν κατάστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου συνάγεται ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων καὶ γενναιοτέρων αἰσθημάτων ἐμπνεομένη μερὶς ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεσπᾶτο τοῦ πραγματικοῦ βίου· καὶ ἂν εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ καθ' ἑαυτὸ ἤδη θλιβερόν, προσθέσωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγοι καὶ οὐκ ὀλίγαι τῶν μοναχῶν ἐκείνων, ἀντὶ νὰ τηρ[illegible]ψηλὰ καθήκοντα τῆς ἱερᾶς ἐντολῆς ἣν ἀνελάμβανον, εἰς ποικίλας ὅσας παρεξ[illegible]ταχρήσεις, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ πλεονάσαντος [illegible]ῦς καὶ πλαστοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου, τὰ πολυτιμότατα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς [illegible]ομφέροντα περιέστησαν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε δίκαιον νὰ ὑπολάβωμεν τὸν χριστιανισμὸν ὑπεύθ[illegible]ιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ὡς ἔπραξάν τινες ἐνίοτε εἴτε μὴ κα[illegible]ς τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ πνεῦμα εἴτε ἐκ συστήματος ὄντες πολέμιοι αὐτοῦ; Ὁ[illegible]ισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἐθνικὴν ἀνάπλασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας διὰ τοῦ [illegible]ν ἐνοφθαλμισμοῦ τῶν τελειοτάτων ἀρχῶν καὶ δογμάτων ὅσα ὁ ἄνθρωπος ἐπ[illegible] ποτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐχὶ δέ, ἄπαγε, τὴν ὑλικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῆς ν[illegible]ν. Ἀλλὰ τί πταίει ὁ χριστιανισμὸς ἂν πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν πρωταγωνισ[illegible]ν μάλιστά τινες, οἱ μὲν ἀηδιάσαντες πρὸς τὰς συμφορὰς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης δόξης ὅτι μακρὰν τοῦ βίου τούτου καὶ πολλάκις ἐν παντελεῖ μονώσει καὶ πολυειδεῖ κακουχίᾳ δύνανται νὰ ἀσκηθῶσιν ἀσφαλέστερον περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν, οἱ δὲ ἐκ τῆς πρὸς τὴν ὀκνηρίαν ῥοπῆς, ἂν ἑνὶ λόγῳ ἐκ ποικίλων τοιούτων ἀφορμῶν ἄπειροι ἄνθρωποι ἐτρέποντο πρὸς τὸν μοναχικὸν λεγόμενον βίον, ὅστις

ὅμως ἐπὶ τέλους ἀπέβη ἥκιστα μοναχικός, ἐξετράπη εἰς πολλὴν ἀκολασίαν καί, τὸ δεινότερον πάντων, ἀποδεκατίζων τὸν ἐνεργὸν πληθυσμὸν συνετέλει εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἐξασθένισιν τῆς πολιτείας; Τί πταίει ὁ χριστιανισμὸς ἂν ἡ κοινωνία ἐκείνη μὴ δυναμένη νὰ μετεωρισθῇ εἰς τὸ αἰθέριον ὕψος τῶν δογμάτων καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν ἐπείθετο νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρήσκευμα εἰμὴ συνεπαγομένη τοὺς τύπους, τὰς προλήψεις καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς εἰδωλολατρείας; Ὅτι πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀπαραίτητα τοῦ χριστιανισμοῦ παρακολουθήματα μαρτυροῦσι πολλαὶ νεώτεραι κοινωνίαι, ἐν αἷς ἐκεῖνα μὲν ἐξέλιπον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ δὲ πίστις δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀσθενεστέρα ἢ ἄλλοτε. Τὰ προκείμενα λοιπὸν ἀτοπήματα ἦσαν προϊὸν οὐχὶ τῆς νέας θρησκείας ἀλλὰ τῆς ὀλεθρίας ἠθικῆς τῆς κοινωνίας ἐκείνης καταστάσεως. Βραδύτερον, ὅτε τὰ ἀτοπήματα ταῦτα ἐκορυφώθησαν, ὅτε τὸ ἔθνος, διὰ τὴν νάρκωσιν αὐτοῦ, ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ ἀκμάζοντος μωαμεθανισμοῦ, ἐγένετο ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι ἀπόπειρά τις ἐκκλησιαστικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις, ἂν ἐπετύγχανεν, ἤθελε δώσει νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλομεν ὁμιλήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος

Νῦν δὲ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Χρυσόστομον, ἵνα ἐξετάσωμεν πῶς ἐπολιτεύετο ἐνώπιον τοῦ ρεύματος ἐκείνου τῶν νέων γενεῶν, τὸ ὁποῖον, φερόμενον ἀκατάσχετον πρὸς τὸ ἀχανὲς τοῦ μονήρους βίου πέλαγος, κατέλειπεν ἄγονον καὶ χέρσον τὸ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας πεδίον. Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ ἐγνώρισεν ἅπαντα τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος προσῳκειώθη ἅπαντα τὰ τεχνάσματα τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς, ἀλλ' ἐθυσίαζεν ἐνίοτε τὸν κοινωνικὸν βίον εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσίωσιν· διάφορος κατὰ τοῦτο τοῦ Συνεσίου, ὅστις ἐνεφορήθη μὲν ἁπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας ἀλλά, σῴζων ἀπαραμείωτον τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαίου δημοσίου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων καθηκόντων καὶ αἰσθημάτων, ἦτο πρὸ πάντων πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς ἀνήρ. Ἀμφότεροι συνεδύασαν τὰ περιλιπόμενα τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀμφότεροι ὑπῆρξαν καρποὶ κάλλιστοι τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τελεσθείσης ἐκείνης κράσεως, ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ ἀρχιερεῖ Πτολεμαΐδος ἐπεκράτει ἐν παντὶ τὸ τῆς πολιτείας συμφέρον παρὰ δὲ τῷ ἱεροκήρυκι Ἀντιο-

χείας τοῦτο ἐλογίζετο ἐκ διαλειμμάτων δεύτερον. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος οὐ μόνον δὲν ἐπεκαλεῖτο ἐντόνως, ὅπως ὁ Συνέσιος, τὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς τάξεις καταγραφὴν τῆς νεολαίας καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἄσκησιν αὐτῆς ἀλλ' οὐδ' ἔψεγε τὰς πολυαρίθμους ἐκείνας παρθένους αἵτινες ἐγκαταλιποῦσαι τὸν κοινωνικὸν βίον ἠσπάζοντο τὸ μοναχικὸν σχῆμα· ἐξ ἐναντίας ἐπέχαιρεν, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ διαθέσει. Καὶ ἐστιγμάτιζε μὲν δεινῶς τὰς καταχρήσεις εἰς ἃς ἐξώκελλον πολλοὶ καὶ πολλαὶ τῶν μοναχῶν ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ ἱεροῦ ἐνδύματος διὰ τοῦ ὁποίου περιεβάλλοντο ἀλλ' ἐν γένει δὲν ἀντεστρατεύετο κατὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου ἀποχωρήσεως. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν ἠδιαφόρει, πολλοῦ γε δεῖ, πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ παραμένοντας, οὐδ' ἀπεστέρει τὴν κοινωνίαν ἐκείνην τῶν νουθεσιῶν αὐτοῦ· ἠγωνίζετο δὲ νὰ σωφρονίσῃ καὶ ἀνορθώσῃ αὐτὴν δι' ἠθικῶν παραγγελμάτων, οὐχὶ διὰ διδαγμάτων πολιτικῶν. Ἐζήτει πρὸ πάντων νὰ ἐξεγείρῃ εἰς τὰς καρδίας τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπιεικείας, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς χρηστότητος, τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, καὶ ἐν γένει τὰς ἰδιωτικὰς οὕτως εἰπεῖν ἐκείνας ἀρετάς, αἵτινες, ὅταν ἅπαξ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συνεπαγάγωσιν ἐπὶ τέλους ἀρετὰς ἑτέρας, τὰς πρὸς συντήρησιν τῆς κοινωνίας ἀπαραιτήτους πολιτικὰς ἀρετάς. Ποτὲ ῥήτωρ ἐπὶ γῆς, ποτὲ ἱεροκῆρυξ, ποτὲ ἠθικολόγος δὲν παρέστησεν ἐπιτηδειότερον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς τοῦ ἀνθρώπου συμφοράς, οὔτε συνεκίνησεν ἰσχυρότερον τὴν καρδίαν, οὔτε προεκάλεσε καταπειστικώτερον τὴν καλοκαγαθίαν καὶ τὴν ἀρετήν. Ἦτο δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσοστόμου σοφὸν μὲν ἀλλὰ δημοτικώτατον, ἵνα μὴ εἴπωμεν δημαγωγικώτατον περὶ τοιαύτης ἱερᾶς ὁμιλοῦντες ἐπαγγελίας· διότι ἤξευρε ν' ἁρπάζῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν δι' εἰκόνων τοῦ καθημερινοῦ αὐτῶν βίου, ζωηρῶν καὶ οἰκειοτάτων εἰς αὐτούς. Προσέχων ἐπιμελῶς εἰς πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ ὁπωσδήποτε τὴν Ἀντιόχειαν διετέλει τῆς μὲν πόλεως δημόσιος σύμβουλος ἑκάστου δὲ κατ' ἰδίαν πολίτου καὶ χριστιανοῦ ὁδηγὸς καὶ παρήγορος, γινόμενος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς θρησκευτικῆς εὐγλωττίας καὶ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσεγγίσωσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ περικλεέστεροι τῶν νεωτέρων ἱεροκηρύκων οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἁπάντων ὀνομαστότατοι, οἱ κατὰ τὴν ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντες Γάλλοι. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι συντομώτεραι καὶ ὀλιγώτερον ἐντέχνως συντεταγμέναι ἢ αἱ ὁμιλίαι ἑνὸς τῶν Γάλλων ἐκείνων, τοῦ Βουρδαλοῦ· δὲν ἔχουσι τὴν ἀκριβῆ τούτου μέθοδον καὶ τὸν βαθὺν συλλογισμόν· δὲν προβαίνουσιν ἐν παρατάξει διὰ λεπτολόγων διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων πρὸς ἀπόδειξιν ἠθικῆς τινος ἢ δογματικῆς ἀληθείας. Ὄχι, ἡ φαντασία τοῦ ἕλληνος ῥήτορος θέλει πλείονα ἐλευθερίαν, ὁ λόγος αὐτοῦ πλείονα διάχυσιν· ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος δὲν ὑποφέρει τὰς πέδας τῆς βραδυπορούσης τοῦ Γάλλου διαλεκτικῆς· ἐπειδὴ πιστεύει ἐξ ὅλης ψυχῆς, δὲν ἔχει χρείαν τοσούτων ἀποδείξεων· ἐπειδὴ ἀγαπᾷ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, δὲν ἔχει χρείαν τοσούτων συλλογισμῶν. Καὶ ἔπειτα τὰ αἰσθήματα τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ἦσαν θερμότερα, εἰλικρινέστερα καὶ εἰς τὰ δόγματα πιστότερα τῶν αἰσθημάτων τοῦ πλήθους πρὸς τὸ ὁποῖον ἠγόρευον οἱ γάλλοι ἱεροκήρυκες. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἔχει χρείαν ζήλου μᾶλλον ἢ ἐπιχειρημάτων, διότι πρόκειται νὰ συγκινήσῃ, νὰ παρορμήσῃ, νὰ κατανύξῃ ψυχὰς ἐκ προοιμίου πεπεισμένας, ἀνθρώπους οἵτινες, βλέποντες τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑπὸ σεισμῶν κλονιζομένας, ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον εἰσέτι μέχρις αὐτῶν ἀντηχοῦσαν τὴν φωνὴν τῶν θαυμάτων τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀγορεύων ἐνώπιον ἀκροατῶν ἐμπνεομένων ὑπὸ τοσοῦτο ζωηρᾶς πίστεως καὶ μὴ ἔχων χρείαν νὰ ἀποδεικνύῃ τὸ δόγμα ὁ ῥήτωρ ἠρκεῖτο νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ προτρέπῃ πρὸς αὐτὴν τὸ πλῆθος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἤρχετο εἰς

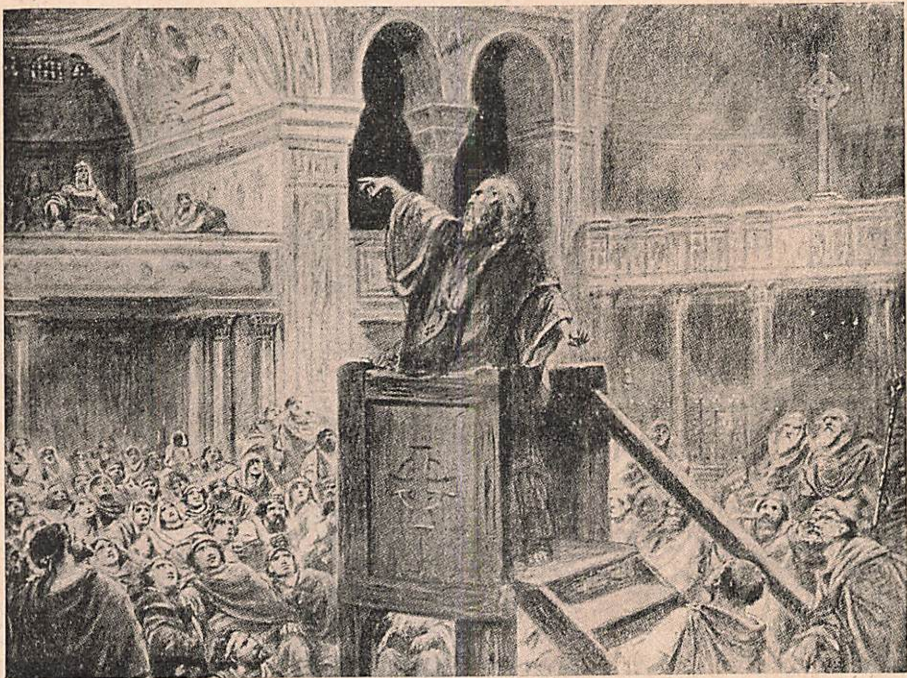
πολλὴν πρὸς τοὺς συρρέοντας περὶ τὸν ἄμβωνα αὐτοῦ οἰκειότητα, ὡμίλει περὶ παντὸς ὅ,τι ἐνησχόλει αὐτούς· καὶ νῦν μὲν ἔχαιρε διὰ τὴν εὐλαβῆ αὐτῶν προθυμίαν καὶ διὰ τὰ δάκρυα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα προετίμα τῶν ἐπικροτήσεων, νῦν δὲ παρεπονεῖτο διὰ τὴν ψυχρότητα αὐτῶν καὶ τὰς συχνὰς ἀπουσίας καὶ τὴν ὀλίγην προσοχὴν ἣν ἔδιδον εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, περισπώμενοι ὑπὸ τῶν θεατρικῶν διασκεδάσεων. Παρηκολούθει δὲ αὐτοὺς εἰς ἅπαντα τὰ διαβήματα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ προῃσθάνετο τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύναντο νὰ προφυλαχθῶσιν οὔτε ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ἱεροκήρυκος οὔτε ὑπὸ τῆς ἰδίας συχνῆς μετανοίας· ἐνταυτῷ ὅμως ἐνεθάρρυνε τὴν ἀγαθὴν εἰ καὶ ἀσθενῆ αὐτῶν προαίρεσιν καὶ ἀνεκάλει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ὀλισθαίνοντας, καίτοι γινώσκων ὅτι ἔμελλον αὖθις μετ' οὐ πολὺ νὰ ὀλισθήσωσιν. Οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ περιεργότερον τοῦ σωτηρίου τούτου καὶ παθητικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ καλοκαγάθου ψυχῆς καὶ τοσούτων ἄλλων ἀσθενῶν καὶ ἀστάτων ψυχῶν, τὰς ὁποίας τὸ πάθος, ἡ πρόληψις, ἡ ἕξις, παρέσυρε πολλάκις μακρὰν τῆς τε ἰδίας πεποιθήσεως καὶ τοῦ χειραγωγοῦντος αὐτὰς εὐαγγελικοῦ ὁδηγοῦ· ὁ ῥήτωρ οὗτος εἶναι δημαγωγὸς ἅμα καὶ ἱερεύς, συνδυάζων τὰ ὑψηλότερα ἐπιτηδεύματα τῆς ῥητορικῆς τέχνης μετὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης θρησκευτικῆς δυνάμεως εἰς ἣν δὲν ἠμποροῦν ν' ἀνθέξωσιν, ἔστω καὶ προσκαίρως, αἱ συνειδήσεις καὶ αἱ καρδίαι.

Ὁ Χρυσόστομος διὰ τῶν ζωηρῶν καὶ συμπαθητικῶν αὐτοῦ λόγων, διὰ τὴν βαθεῖαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν ἀνάλυσιν καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς φράσεως αὐτοῦ, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἔχων μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἕτερον τῶν μεγάλων ἱεροκηρύκων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, τὸν Μασιλλῶνα. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτον ἀντιπαραβαλλόμενος πολλὰς παρίστησι διαφοράς. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ ῥήτορος τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶναι τοσοῦτο τεχνηέντως ἐξειργασμέναι ὅσον αἱ τοῦ γάλλου ὁμιλίαι. Ὁ Χρυσόστομος ἔχει ὀλιγωτέραν λεπτότητα φιλοκαλίας, καὶ περὶ τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων πομπῶδές τι, τὸ ὁποῖον ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τῶν ῥητορικῶν σχολῶν εἰς ἃς ἐξεπαιδεύθη. Πλὴν τούτου ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ στερεῖται ἀποχρώσης τινὸς ποικιλίας ἐννοιῶν. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν μονοτονίαν διορθοῖ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ τρόπων, δι' ἧς ἑκάστοτε ἐπανέρχεται ἐπὶ τὰς αὐτὰς ἐννοίας, τὴν δὲ πολυτέλειαν τῆς λέξεως κολάζει παρ' αὐτῷ ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνδρὸς εὐαισθησία, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὄπισθεν τῆς θορυβώδους ὁπωσοῦν ἁρμονίας τῶν λόγων ἐκείνων ἀκούεις ἀείποτε τὴν ἄπλαστον φωνὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα οὐδεὶς οὐδεπώποτε τῶν χριστιανῶν ῥητόρων δὲν ἐνεπνεύσθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς Ἁγίας Γραφῆς, οὐδ' ἐχρωματίσθη οὕτως εἰπεῖν τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων αὐτῆς. Διὰ δὲ τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα τοῦ λόγου, τὴν λαμπρότητα δηλαδὴ ἅμα καὶ τὴν ἀφέλειαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν χάριν ἥτις ἐκ διαλειμμάτων κοσμεῖ τὸν Χρυσόστομον, πρὸς μόνον τὸν περιφανῆ Βοσσουέτον ἠδύνατο οὗτος νὰ παραβληθῇ, λέγει ὁ Οὐϊλλεμαῖνος, τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρηκολουθήσαμεν αὖθις τὰς τεχνικωτάτας κρίσεις. Ἀλλὰ μόλις ἐκφωνήσας τὴν τελευταίαν ταύτην κρίσιν συνεπάγεται ἀμέσως ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ὕπατον τῶν γάλλων ἐκείνων ἱεροκηρύκων, ἐὰν ὁ Βοσσουέτος εἶχέ τινα τὸν ἐνάμιλλον, μάλιστα περὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον θεωρεῖ αὐτὸν ἀμίμητον. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς παραθέτομεν τὴν γνώμην ταύτην, μὴ τολμῶντες μήτε ν' ἀναιρέσωμεν αὐτὴν ἀντιλέγοντες εἰς τοσοῦτο πεπειραμένον τῆς καλλιεπείας γνώστην, μήτε πάλιν νὰ παραδεχθῶμεν ἀπολύτως, ἐλαττοῦντες ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν τὰ πρωτεῖα τὰ ὁποῖα πεντεκαίδεκα αἰώνων ἡ ὁμόφωνος ὁμολογία δὲν ἔπαυσεν εἰς τὸν ἡμέτερον Χρυσόστομον ἀποδίδουσα.

Τὸ μέγα τοῦτο ὄνομα ἤθελε διατηρήσει ὁ θεῖος ἀνὴρ καὶ ἂν ἅπαντα τὸν βίον διῆγεν εἰς 'Αντιόχειαν, ἐπιτελῶν ὅπως αὐτὸς ἤξευρε νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα. 'Αλλ' ἡ φήμη τῆς ἐξαιρέτου ταύτης μεγαλοφυΐας προσείλκυσεν εἰς αὐτὸν τὰ βλέμματα ὁλοκλήρου τοῦ κράτους. Συνέπεσε δὲ νὰ χηρεύσῃ ἐν ἔτει 3[illegible] ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνος, ἀποθανόντος Νεκταρίου τοῦ ἀδρανοῦς δια[illegible]ου Γρηγορίου τοῦ ναζιανζηνοῦ. Τότε πολλοὶ ἐπεζήτησαν τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο ἀξίω[illegible] καὶ δεινὴ παρήχθη περὶ αὐτοῦ ἔρις, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς τῆς πρωτευο[illegible]ᾷ φωνῇ ἐκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς πόλεως ταύτης τὸν μέγιστον τῶν ῥητό[illegible]ῆς χριστιανοσύνης. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν 'Αντιόχειαν, ὅ[illegible]γεννήθη καὶ διήγαγε τὰ κάλλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἀγαπώμενος καὶ ἐπικ[illegible]ούμενος ὑπὸ δεκακισμυρίων ἀκροατῶν· ὥστε διὰ τῆς βίας σχεδὸν ἀπήχθη εἰς τὴν [illegible]νσταντινούπολιν, ὅπου ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς καὶ ἀνέλαβε τὴν ποιμαντορίαν τῆς [illegible]ασιλευούσης τῶν πόλεων. Τὸ δὲ παράδοξον, λέγεται ὅτι συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ ὁ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου παντοδύναμος εὐνοῦχος Εὐτρόπιος. Ὁ Εὐτρόπιος δὲν ἦτο, ὡς εἴδομεν, ζηλωτὴς ἔνθερμος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἱκανότητος. 'Εὰν λοιπὸν συνέπραξε τῷόντι εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Χρυσοστόμου, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐφοβεῖτο τοὺς ἄλλους ὑποψηφίους πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν μακρὰν τῆς αὐλῆς διαζήσαντα 'Ιωάννην καὶ ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστήσῃ τούτους ἐκποδὼν εἰμὴ φέρων εἰς μέσον τὸ ὄνομα ἀνδρὸς ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες οἱ ἄλλοι ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ὁπωσδήποτε ὁ Χρυσόστομος, καταλαβὼν τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῇ 26 Φεβρουαρίου τοῦ 398, εὗρε κατ' ἀρχὰς δεξίωσιν ἥτις ἐπηγγέλλετο αὐτῷ εἰρηνικὴν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ δυσχεροῦς ἐκείνου λειτουργήματος. Οὐ μόνον ὁ λαὸς ἅπας ἐφαίνετο καταγοητευμένος ὑπὸ τῆς ἀπαραμίλλου αὐτοῦ φήμης καὶ εὐγλωττίας ἀλλὰ καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία, ἥτις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ 'Αρκάδιον, ἔδωκεν εἰς τὸν ἱεράρχην δείγματα ἐξαίρετα εὐλαβείας καὶ τιμῆς. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐδόθη ἀφορμὴ καθ' ἣν ἀνεδείχθη λαμπρῶς ὁπόση ἦτο ἡ τοῦ ἀνδρὸς δύναμις. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι τῷ 399, ἓν περίπου ἔτος μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπῆλθον κατὰ τὴν μικρὰν 'Ασίαν περιπλοκαὶ δειναί, ἐπαγαγοῦσαι τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ Γαϊνᾶς καὶ ὁ Τριβίγιλδος εἶχον ζητήσει τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐνούχου, ὁ δὲ 'Αρκάδιος εἶχεν ὑπογράψει τὴν καταδίκην αὐτοῦ. 'Εν τῇ συμφορᾷ αὐτοῦ ταύτῃ ὁ Εὐτρόπιος κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Σημειωτέον ὅτι, ὅτε ἦτο παντοδύναμος, εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ περιστείλῃ τὸ σωτήριον τοῦτο τῶν ἱερῶν ναῶν προνόμιον· ὥστε καὶ βασιλεία καὶ λαός, ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὅστις μένεα ἔπνεε κατὰ τῶν ἀναριθμήτων αὐτοῦ ἀδικημάτων, ἠδύναντο νὰ μὴ σεβασθῶσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν τοὐλάχιστον, τὸ ἄσυλον τὸ ὁποῖον αὐτὸς δὲν εἶχε νομίσει σεβαστόν. 'Αλλ' ἵστατο ἐκεῖ ὁ εὐγλωττότερος τῶν ἁγίων, ὁ 'Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος, πρόμαχος ἀκαταγώνιστος τῶν δικαίων τῆς 'Εκκλησίας καὶ προστάτης γενναῖος τῶν καταδιωκομένων. 'Αναβὰς εἰς τὸν ἄμβωνα ἐξεφώνησε λόγον παθητικώτατον περὶ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐνώπιον τοῦ ἀχανοῦς πλήθους τὸ ὁποῖον ἐπλήρου τὴν μητρόπολιν, ἐνῷ ὁ πρὸ μικροῦ εἰσέτι παντοδύναμος πρωθυπουργὸς κατέκειτο τρέμων καὶ στένων ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Θέαμα καταπληκτικόν! «Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, ἀνέκραξεν ὁ ἀρχιερεύς, δεικνύων τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο θῦμα τῆς μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ποῦ νῦν ἡ λαμπρὰ τῆς ὑπατείας περιβολή; ποῦ δὲ αἱ φαιδραὶ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ κρότοι καὶ οἱ χοροὶ καὶ αἱ θαλίαι καὶ αἱ πανηγύρεις! ποῦ οἱ στέφανοι καὶ τὰ παραπετάσματα; ποῦ ὁ τῆς πόλεως θόρυβος, καὶ αἱ ἐν ἱπποδρομίοις εὐφημίαι, καὶ τῶν θεατῶν αἱ κολα-

κεῖαι; Πάντα ἐκεῖνα οἴχεται, καὶ ἄνεμος πνεύσας ἀθρόον τὰ μὲν φύλλα κατέβαλε, γυμνὸν δὲ ὑμῖν τὸ δένδρον ἔδειξε, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτῆς σαλευόμενον λοιπόν». Καί, ἀναπτύξας τὸ θέμα τοῦτο τῆς ματαιότητος διὰ πάσης εὐεπείας καὶ εὐαισθησίας ἐπεκαλέσατο τὸν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου ἔλεον τῶν ἀκροατῶν. Ἡ δὲ φωνὴ αὕτη τῆς φιλανθρω-

Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κηρύσσων (ἔργον Τούντλεϋ)

πίας καὶ τῆς θρησκείας εἰσηκούσθη. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξῆλθε σῶος ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι βραδύτερον ἐθανατώθη ἐπὶ τέλους εἰς Χαλκηδόνα (1), ἀλλ' ἐνόσῳ ἦτο ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φωνῆς αὐτοῦ λαὸς καὶ βασιλεία ἐσεβάσθησαν τὸ τῆς Ἐκκλησίας προνόμιον, ὁ δὲ θρίαμβος οὗτος τοῦ ἱεράρχου ὑπῆρξεν εἷς τῶν λαμπροτάτων τοῦ τοσοῦτο πολυθριάμβου αὐτοῦ σταδίου.

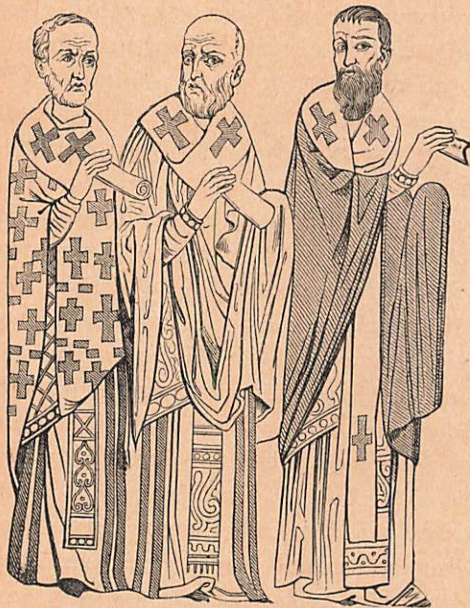
Ὁ Χρυσόστομος λοιπὸν ἐφαίνετο παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας ἀνυπερβλήτους. Ἅπασα ἡ περὶ τὸν βίον ἀσωτία ἣν ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατεστιγμάτισεν εἰς Ἀντιόχειαν παρίστατο ἤδη μυριοπλάσιος ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἡ πολυτέλεια τῆς αὐλῆς ἦτο ὑπέρμετρος· οἱ μεγιστᾶνες ἀνήλισκον τὰς περιουσίας αὐτῶν εἰς τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας· τὸ πλῆθος κατέτριβεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ τὸν χρόνον· εἰς τὰ θέατρα ἡ ἀκολασία τῶν χορῶν καὶ τῶν ᾀσμάτων ὑπερέβαινε πᾶν ὅριον· πολλοὶ τῶν ἱερέων εἶχον, πρὸς κοινὸν σκάνδαλον, εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν μοναχάς, τὰς ὁποίας ἐκάλουν διακόνους ἢ ἀδελφάς· πολλοὶ τῶν μοναχῶν, ἐγκαταλιπόντες τὸν ἐρημικὸν βίον, ἐπλήρουν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῆς

(1) Ἐξορισθεὶς εἰς Κύπρον καὶ ἐκεῖθεν αὖθις μεταπεμφθεὶς εἰς Χαλκηδόνα.

Κωνσταντινουπόλεως, ῥαδιουργοῦντες, κερδοσκοποῦντες καὶ ἀκολασταίνοντες. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνώπιον τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τούτου τῶν ἠθῶν, ἐνώπιον τῆς κοινωνικῆς ταύτης παραλυσίας, ἐνώπιον τῆς ἀσεβοῦς ταύτης παραβιάσεως τῶν ἱερωτάτων τῆς Ἐκκλησίας καθηκόντων, ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐσιώπησε, δὲν ἠδύνατο νὰ σιωπήσῃ· καὶ ἐπαναλαβὼν τὸ κήρυγμα ἐντονώτερον μάλιστα ἢ ἄλλοτέ ποτε, ἐκεραυνοβόλησε τὴν μαλθακότητα τῶν μεγιστάνων, τὴν ἀργίαν τῶν πολλῶν καὶ τὴν κακοήθειαν τοῦ κλήρου, ὅστις, ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ μοναχικοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, διέπραττε τὰ αἴσχιστα τῶν ἀνομημάτων. Ἀλλὰ τοσαῦτα πάθη καὶ συμφέροντα δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσι κατὰ μέτωπον ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀντιπράξεως. Ναὶ μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἄλλοτε ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετέλεσε ψέγων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοιαῦτα ἢ παραπλήσια ἁμαρτήματα, ἀγαπώμενος οὐδὲν ἧττον καὶ τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅμως τὰ κατ' αὐτὸν εἶχον ἄλλως ἢ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ὅπου πρότερον ἔζησε. Μὴ λησμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἦτο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων προσωπικῶν φίλων τοὺς ὁποίους εἶχεν αὐτόθι, ἡ πόλις ἅπασα, θεωροῦσα ὡς ἴδιον αὐτῆς καύχημα τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον ῥήτορα, ἦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ διατεθειμένη νὰ ἀκούῃ ἀγογγύστως παρ' αὐτοῦ ὅσα δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ παρ' ἄλλου λεγόμενα. Πλὴν τούτου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο ἁπλοῦς ἱεροκῆρυξ, λέγων μᾶλλον ἢ πράττων· ἐν Κωνσταντινουπόλει δέ, περιβεβλημένος τὸ τοῦ ἱεράρχου ἀξίωμα καὶ ἐνασκῶν τὴν μεγάλην τοῦ ἀξιώματος τούτου δικαιοδοσίαν, δὲν περιωρίζετο εἰς νουθεσίας ἀλλὰ καὶ τιμωρίας ἐπέβαλλεν. Οὐδὲ ἐνήργησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐντὸς μόνης τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν ἀμέσων αὐτῆς περιχώρων, ὅπως οἱ προκάτοχοι, ἀλλὰ πρῶτος αὐτός, τὸ μὲν διὰ τὴν προσήκουσαν τῇ πρωτευούσῃ ὑπεροχὴν τὸ δὲ διὰ τὴν ἀποδιδομένην αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀρετῇ τιμήν, ἐπεξέτεινε τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Θράκην, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὸν Πόντον· καὶ περιοδεύσας ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπαρχίαις καθήρεσε τρισκαίδεκα ἐπισκόπους τῆς Λυδίας καὶ τῆς Φρυγίας, ἀποφηνάμενος ἀπροκαλύπτως ὅτι τὸ δηλητήριον τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς σιμωνίας εἶχε παρεισδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ κλήρου, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀνωτάτας.

Καὶ ἔπειτα ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως τότε ἐνοοῦντο καὶ διεξήγοντο τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα, ἐὰν μὴ ἦτο κατὰ πάντα πειθήνιον αὐτῆς ὄργανον. Ὁ Χρυσόστομος ἀρχιεράτευσεν εἰς χρόνους κρισίμους, ὅτε οἱ Γότθοι, μὴ ἀρκούμενοι νὰ ἀποτελῶσιν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἤρχισαν νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς ἅπαντα τοῦ κράτους τὰ ἀξιώματα. Ὁ Χρυσόστομος δὲν φαίνεται καταπολεμήσας ἀναφανδὸν τὴν τοιαύτην τῶν βαρβάρων ἐπέμ- ισιν, ὅπως ἔπραξε πρὸ ὀλίγου ὁ Συνέσιος. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ισεν ὅτι τὰ ἐντεῦθεν προκύπτοντα ἀτοπήματα θέλουσιν ἐλαττωθῇ προϊόντος τοῦ υ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἐπὶ τέλους ἐκλείψει διὰ τοῦ βαθμιαίου ἐξελληνισμοῦ τῶν ρων καὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν συγχωνεύσεως ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισε συντελεστικωτάτην τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπεκρότει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὁσάκις ἔβλεπέ τινα τῶν Γότθων ἐκείνων χειροτονηθέντα μὲν πρεσβύτερον κηρύττοντα δὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιοῦτοι ὅμως Γότθοι ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ δὲ πλεῖστοι οὐ μόνον διετήρουν ἁπάσας τὰς βαρβάρους αὐτῶν ἕξεις ἀλλά, καὶ τὸ χείριστον, ἀντὶ τῆς ὀρθοδοξίας εἶχον ἀσπασθῆ τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν. Καὶ εἴδομεν ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ περὶ τὸν Γαϊνᾶν, ἀπήτησαν ἀμέσως νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἐκκλησία ἵνα τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας κατὰ τὴν αἵρεσιν

ἣν ἐπρέσβευον· ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀντέστη ἐντόνως εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην· ὅτι οὐδὲν ἧττον ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐξηγριωμένοι ὀρθόδοξοι ἐπεχείρησαν σφαγὴν δεινοτάτην τῶν αἱρετικῶν ἐκείνων βαρβάρων. Ὁ ἐπίσκοπος βεβαίως δὲν παρήγγειλε τὴν σφαγὴν ταύτην, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ λαός, πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς προηγηθείσης τοῦ ποιμενάρχου ἀντιστάσεως ἐνθαρρυνόμενος, ἐπετέθη κατὰ τῶν ξένων· ἡ δὲ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸ τοσοῦτον ἐπὶ τῶν δήμων τῆς βασιλευούσης κράτος τοῦ ἀρχιερέως..

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι

Εἰς ἁπάσας ταύτας τὰς ἀφορμὰς τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐκραγείσης κατ' αὐτοῦ φοβερᾶς ἀντιπολιτεύσεως ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο ὁ ἀγαθώτατος, ὁ πρᾳότατος, ὁ ἐπιεικέστατος τῶν ἀνθρώπων ὁσάκις εἶχε νὰ νουθετήσῃ ἢ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς πολλούς, τοὺς ἀδυνάτους τὴν ψυχήν, τοὺς ἐξ ἀμαθείας ἢ ἐξ ἀσθενείας παρεκτρεπομένους τοῦ καθήκοντος· ἀλλ' ὁσάκις εὑρίσκετο κατέναντι τῆς πεπωρωμένης κακίας, κατέναντι τῆς ἀγερώχου ἁμαρτίας, κατέναντι τῆς πονηρᾶς ὑποκρισίας καὶ μάλιστα κατέναντι τῆς αὐθάδους τῶν κληρικῶν ἱεροσυλίας, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀπέβαινεν ὀξύς, ἀδυσώπητος, ἀκατάσχετος. Ὁ Κεδρηνός, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς θέλει ὑποπτεύσει ἀσεβοῦντα πρὸς τὸν ἄνδρα, ὀνομάσας αὐτὸν εὐπαρρησίαστον καὶ ἀκρόχολον, καὶ θυμῷ μᾶλλον ἢ αἰδοῖ χαριζόμενον, καὶ εἰπὼν αὐτὸν ἐλευθεροστομίᾳ πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀμέτρως χρώμενον, ἐπιφέρει· «καὶ ἐν μὲν τῷ διδάσκειν πολὺς ἦν πρὸς ὠφέλειαν ἐν δὲ ταῖς συντυχίαις ἀλαζονικός τις καὶ ὑπερόπτης ἐνομίζετο τοῖς αὐτὸν ἀγνοοῦσιν». Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος ἰδοὺ ὁποῖόν τινα λέγει εἶναι δεῖ τὸν ποιμένα καὶ διδάσκαλον, ἑαυτὸν βεβαίως χαρακτηρίζων· «οὐ γὰρ ἑνὶ τρόπῳ χρῆσθαι τοῖς ἀρχομένοις ἅπασι δέον, ἐπεὶ μηδὲ ἰατρῶν παισὶν ἑνὶ φαρμάκῳ πᾶσι τοῖς κάμνουσι προσφέρεσθαι καλόν, μηδὲ κυβερνήταις μίαν ὁδὸν εἰδέναι τῆς πρὸς τὰ πνεύματα μάχης. Ἐννόησον οὖν ὁποῖόν τινα εἶναι χρὴ τὸν μέλλοντα πρὸς χειμῶνα τοσοῦτον ἀνθέξειν καὶ τοιαύτην ζάλην, καὶ τοσαῦτα κύματα, πρὸς τὸ γενέσθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἵνα πάντας κερδήσῃ· καὶ γὰρ σεμνὸν εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον καὶ ἄτυφον, καὶ φοβερὸν καὶ προσην[ῆ] καὶ ἀρχοντικὸν καὶ κοινωνικόν, καὶ ἀδέκαστον καὶ θεραπευτικόν, καὶ ταπεινὸν καὶ ἀδούλωτον, καὶ φαιδρὸν καὶ ἥμερον, ἵνα πρὸς ταῦτα εὐκόλως μάχεσθαι δύνηται . . . . . πρὸς μὲν γὰρ τοὺς χρηστοὺς ταπεινὸν ὑπάρχειν χρὴ πρὸς δὲ θρασεῖς ὑψηλόν, ἐπείπερ οἱ μὲν ἀρετὴν εἶναι τὴν ἐπιείκειαν ἡγοῦνται οἱ δὲ ἀνδρείαν τὴν θρασύτητα· κἀκείνοις μὲν τὴν ταπεινοφροσύνην δέον προσφέρειν τούτοις δὲ τὴν ἀνδρείαν σβεννύουσαν αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῆς θρασύτητος δόξαν, ἵνα τοὺς μὲν ὠφελήσῃ τῶν δὲ ταπεινώσῃ τὸ φρόνημα». Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Χρυσόστομος, συγκαταβατικὸς ὢν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν πονηρὰν κακίαν, μηδέποτε συνθηκολογῶν πρὸς αὐτήν. Τοιοῦτος δὲ

ὢν καὶ ἀρχιερατεύων ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους εἶχε μὲν πάντοτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν πολὺν τοῦ λαοῦ ὅμιλον ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον θᾶσσον ἢ βράδιον νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸ πλεῖστον τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, πρὸς τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου καὶ πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτήν.

Τοῦτο τῳόντι συνέβη. Ἡ πρωτεύουσα ἅπασα διῃρέθη μετ' οὐ πολὺ εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα· καὶ τὸ δεινὸν ἦτο ὅτι τῆς μερίδος τῆς καταφερομένης κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου προεξῆρχον αἱ κυρίαι τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, τῶν ὁποίων τὰς ἀδυναμίας πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἐσατύρισεν ὁ ἱεροκῆρυξ. Δεινὸν λέγομεν, διότι, ὁσάκις αἱ γυναῖκες ἀναμιχθῶσιν εἰς τοιαύτας ἀντιπολιτεύσεις, συμπαρασύρουσι πολλοὺς ἀνθρώπους οἵτινες ἄλλως ἤθελον μείνει ἀμέτοχοι αὐτῶν. Διεσώθησαν δὲ τὰ ὀνόματα τριῶν δεσποινῶν, αἵτινες, ὡς φαίνεται, προΐσταντο τοῦ πολέμου τούτου τοῦ προκηρυχθέντος κατὰ τοῦ ἱεράρχου. Αἱ κυρίαι αὗται ἦσαν ἡ Μάρση, ἡ Καστρικία καὶ ἡ Εὐγραφία, ὅλαι χῆραι πλούσιαι καὶ εὐγενεῖς, αἵτινες ἐμνησικάκησαν κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος τοῦ ἐλέγξαντος αὐτάς, ὅτι ζητοῦσι νὰ καλύψωσι τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀσχημίαν αὐτῶν διὰ τῆς ποικιλίας τῶν κοσμημάτων τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο. Τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, αὐτὴ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία ὑπέλαβεν ἑαυτὴν προσβεβλημένην ὄχι δι' οὓς λόγους αἱ κυρίαι ἐκεῖναι· τὸ κάλλος αὐτῆς ἦτο ἀναμφισβήτητον καὶ ἀπρόσβλητον, ἀλλὰ διότι αἱ κατὰ τῆς πολιτείας πικραὶ μεμψιμοιρίαι τοῦ Χρυσοστόμου εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ λογισθῶσι στηλιτεύουσαι πρὸ πάντων τὴν αὐλήν, τῆς ὁποίας προΐστατο ἡ βασίλισσα. Καὶ πλὴν τούτου ὁ ῥήτωρ, ὁμιλήσας που περὶ ἀδοξίας, κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὅτι εἰς τὴν Εὐδοξίαν ἀνέφερε τὴν ἀδοξίαν ταύτην. Ὅθεν ἡ βασίλισσα ἀπεφάσισε νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὀχληρὸν ἐκεῖνον ἐλεγκτὴν καὶ εὗρεν εἰς τοῦτο συμμάχους προθύμους ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς ὅσους ἐκεῖνος καθῄρεσεν ἢ ἄλλως ἐτιμώρησεν ἢ καὶ ἁπλῶς ἔψεξεν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ συμπράξῃ καί τις τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, ἴσος τοὐλάχιστον τῷ ἀξώματι πρὸς τὸν πολεμούμενον ἱεράρχην, ἡ βασίλισσα συνενοήθη κρυφίως μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν περὶ Συνεσίου ὁμιλοῦντες καὶ ὅστις, πλὴν ἄλλων τινῶν ἀφορμῶν δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου, δὲν ἠνείχετο ἰδίως τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἕνεκα αὐτοῦ ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 403 ἔτους προσῆλθεν ὁ Θεόφιλος εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Χαλκηδόνα, συνεπαγόμενος πολλοὺς μὲν ναύτας ἵνα καταπολεμήσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸν ἀντίπαλον ἱεράρχην λαὸν οὐκ ὀλίγους δὲ ἀρχιερεῖς ἵνα ἔχῃ δι' αὐτῶν τὴν πλειονοψηφίαν ἐν τῇ Συνόδῳ ἥτις ἔμελλε νὰ δικάσῃ τὸν Χρυσόστομον. Καὶ συγκροτηθείσης τῆς Συνόδου ταύτης ἐν τῇ Δρυΐ, ἥτις ἦτο προάστειον τῆς Χαλκηδόνος, εἷς ἐπίσκοπος καὶ εἷς διάκονος παρέστησαν ὡς κατήγοροι τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἀνενεγκόντες κατ' αὐτοῦ ἀνυπόστατα καὶ γελοῖα φλυαρήματα. Ὁ Χρυσόστομος προσκληθεὶς τετράκις νὰ ἐμφανισθῇ ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ παράνομον καὶ ἐπίβουλον ἐκεῖνο συνέδριον, τὸ ὁποῖον τότε, μὴ νομίσαν φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ὁρμαθὸν ἐκεῖνον τῶν κατηγοριῶν, καθῄρεσεν αὐτὸν ἐρήμην ἐπὶ ἀπειθείᾳ. Ἡ ἀπόφασις ἐπεκυρώθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ βασιλέως, εἷς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, συλλαβὼν διὰ νυκτὸς τὸν Χρυσόστομον, ἀπήγαγεν αὐτὸν διὰ τοῦ Βοσπόρου εἴς τινα παρακειμένην τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν, ἀλλ' ἐκεῖ ἀπέληξεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ πρὸς ἐξορίαν ἄγουσα ὁδός.

Τὴν πρωίαν, ἅμα γνωσθέντος τοῦ τολμήματος, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέστη

καὶ μιᾷ φωνῇ ἐζήτησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένος αὐτοῦ καὶ προστάτου· αὐτὸς ὁ στρατὸς συμπαθῶς διέκειτο πρὸς τὸν ἱεράρχην. Οἱ ναῦται, τοὺς ὁποίους ὁ Θεόφιλος συνεπήγαγε, καὶ οἱ μοναχοί, οἵτινες εἶχον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν καθαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ ἀποφασισθέντα· ἀλλὰ γενομένης συμπλοκῆς κατετροπώθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ὁ δὲ Θεόφιλος μετὰ κόπου διέφυγε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καί, ὡσὰν μὴ ἤρκουν ταῦτα πάντα, σεισμὸς ἐπισυμβὰς ὑπελήφθη ὡς δεῖγμα τῆς θείας δίκης ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ὥστε ὁ λαὸς ἀπέβη ἀκατάσχετος. Ἐνταῦθα δὲ πρὶν ἐξακολουθήσωμεν καλὸν νομίζομεν νὰ παραθέσωμεν τὴν περιγραφὴν ἣν δίδει τῆς σκηνῆς ταύτης ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ὁμιλεῖ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ εὐλαβῶς περὶ τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν ὁποῖον Ἰωάννην ἁπλῶς ἀποκαλεῖ· ὑποδεικνύει μάλιστα αὐτὸν ὡς ὑποκινήσαντα τὴν στάσιν, ἐνῷ ὁ ἱεράρχης, αἰφνιδίως ἀνάρπαστος γενόμενος καὶ μακρὰν ἤδη διατελῶν, δὲν ἠδύνατο ἀμέσως νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ζωσίμου ἐξάγεται πόσον μεγάλη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ δύναμις τοῦ Χρυσοστόμου περίεργον εἶναι πάντοτε νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἔκρινον τὰ κατὰ τοὺς θείους ἐκείνους ἄνδρας καὶ ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐθνικοί. «Τοῦ δὲ πλήθους, λέγει ὁ Ζώσιμος, ἐπὶ τούτῳ (ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει δηλ. τοῦ Χρυσοστόμου) συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινός), θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπείληπτο δὲ ἡ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν. Οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πληροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων, οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς ἄλλην τινὰ χρείαν ἀναγκαίαν τῇ πολιτείᾳ, πλὴν ὅτι προϊόντες ὁδῷ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου τὸ πολὺ μέρος τῆς γῆς ᾠκειώσαντο, προφάσει τῷ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντας, ὡς εἰπεῖν, πτωχοὺς καταστήσαντες· οὗτοι δὲ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι· πρὸς ὃ δυσχεραίνοντες δημοτικοί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται τὴν τῶν μοναχῶν ᾔτουν ἀνακόψαι θρασύτητα. Δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτο συνθήματος, ἐχώρουν ἀνέδην καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες κατεκέντησαν ἅπαντες ὅσοι φαιαῖς ἔτυχον ἐσθῆσιν ἠμφιεσμένοι· οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλοὺς ἢ διὰ πένθος ἢ διά τινα ἑτέραν περιπέτειαν ἐν ἱματίοις εὑρεθέντας τοιούτοις».

Ἐκινήθη λοιπὸν πᾶσα ἡ πόλις καὶ σφαγὴ συνέβη δεινοτάτη, ὁ δὲ λαὸς ἐπλησίαζεν εἰς τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, ὅτε ἡ ἔντρομος βασίλισσα προσπεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀρκαδίου ὡμολόγησεν ὅτι μόνη ἡ ἀνάκλησις τοῦ Χρυσοστόμου δύναται νὰ καταπαύσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν διετάχθη ἡ ἀνάκλησις, καὶ τότε ἄπειρα ἀκάτια καὶ πλοῖα ἐκάλυψαν τὸν Βόσπορον· λυχνοκαΐαι λαμπραὶ ἐφώτισαν τὰ παράλια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, καὶ ἀνευφημίαι ζωηρόταται τοῦ νικηφόρου λαοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν ἐπίσκοπον ἐπανελθόντα οὕτως ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν μητρόπολιν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν διήρκεσε πολύ. Ὁ Χρυσόστομος ἐπανέλαβε τὰ πικρὰ αὐτοῦ κηρύγματα κατὰ τῆς εἰς πολλὰ πεπλανημένης ἐκείνης κοινωνίας. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐγρηγόρουν καὶ ἐζήτουν πάντα τρόπον ἵνα καταβάλωσιν αὐτόν. Ἡ βασίλισσα Εὐδοξία εἶχε ποιήσει πρὸ μικροῦ ἀργυρᾶν στήλην ἰδίαν, ἣν ἔστησεν ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Πιττάκια, πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Εἰρήνης· εἰς τιμὴν δὲ τῆς στήλης ταύτης ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο εἷς τῶν ἀσπόνδων τοῦ Χρυσοστόμου ἐχθρῶν, ἐπετέλει χοροὺς καὶ ὀρχήσεις τοσοῦτο θορυ-

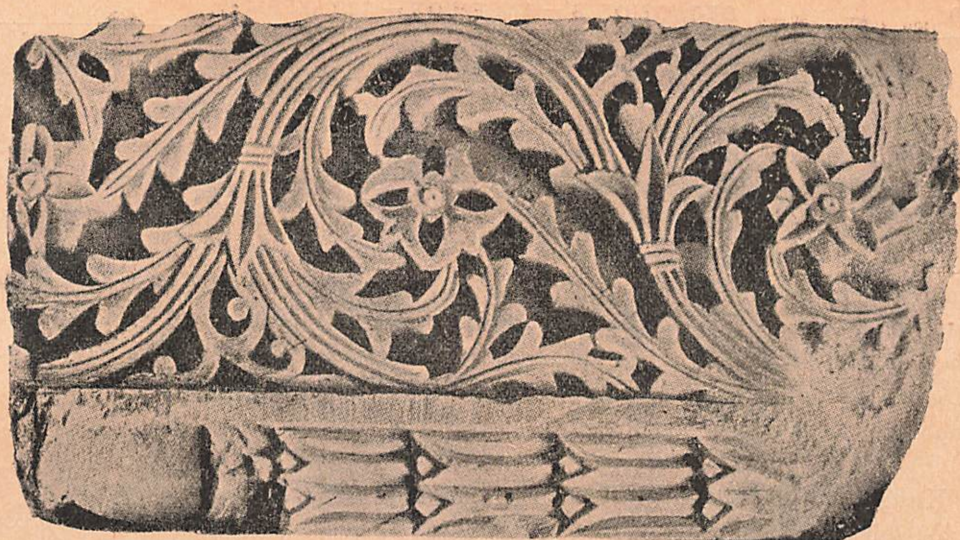
βώδεις ὥστε διεκόπτετο ἐξ αὐτῶν ἡ θεία λειτουργία. Καί, ἐπειδὴ ὁ θεῖος Ἰωάννης ἐπετίμησε διὰ λόγου τοὺς θορύβους τούτους, ἐσυκοφαντήθη ἀμέσως παρὰ τῇ βασιλίσσῃ ὅτι ἐδυσχέραινε διὰ τὰς ἀπονεμομένας αὐτῇ τιμάς. Ὅθεν ὠργίσθη αὖθις ἡ Εὐδοξία κατὰ τοῦ ἀρχιερέως, ὅστις, ἀγανακτήσας ὡσαύτως καὶ μηδεμίαν δεχόμενος παραχώρησιν περὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ δικαιώματα, ἐξεφώνησε τότε τὸν περιβόητον λόγον δι' οὗ ἀπροκαλύπτως ἤδη καθήπτετο τῆς βασιλίσσης, εἰπὼν ἐν προοιμίῳ ὅτι πάλιν Ἡρωδιὰς μαίνεται, πάλιν ταράττεται, πάλιν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου ἐπὶ πίνακι ζητεῖ· ὥστε κατέστη ἀδιάλλακτον τὸ μῖσος αὐτῆς. Ἡ καταδίκη τοῦ ἀνδρὸς ἀπεφασίσθη αὖθις· ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια ἵνα ἡ τιμωρία ἐκτελεσθῇ ἀσφαλῶς. Σύνοδος πολυάριθμος ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς, πράττουσα κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Θεοφίλου, ἐπεκύρωσε τὴν πρώτην κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἀπόφασιν, μηδόλως ἐξετάσασα τὸ δίκαιον αὐτῆς· ἀπόσπασμα δὲ στρατιωτῶν βαρβάρων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἵνα περιστείλῃ τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ λαοῦ. Καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 404 οἱ ξένοι οὗτοι ἐμβαλόντες σκανδαλωδῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συνέλαβον τὸν ἀρχιερέα. Τὸ πλῆθος ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ κατεδιώχθη ἀπηνῶς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ταγμάτων καὶ ἄλλο δὲν κατώρθωσεν ἢ νὰ πυρπολήσῃ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ κατάστημα τῆς Συγκλήτου καί τινας παρακειμένας οἰκίας. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐξωρίσθη εἰς Κουκουσὸν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βράχων τοῦ ὄρους Ταύρου. Οἱ διῶκται αὐτοῦ ἤλπισαν ὅτι ὁδοιπορία μακρὰ καὶ ἐπαχθὴς ἑβδομήκοντα ἡμερῶν θέλει καταβάλει τὸν ἄνδρα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ καύσων ἦτο ὑπερβολικός. Ἀλλ' ὅμως ὁ θεῖος Ἰωάννης ἔφθασε σῶος εἰς Κουκουσὸν καὶ διέζησεν, αὐτόθι τε καὶ εἰς τὴν παρακειμένην πόλιν Ἀράβισσον, ἔτη τρία. Δὲν ἔμεινε δὲ ἀργός· πολλοῦ γε δεῖ· ἀλλ' ἀφοῦ ἐξεκάλεσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν παράνομον ἀπόφασιν, ἐνώπιον συνόδου οἰκουμενικῆς καὶ ἐλευθέρως ἐνεργούσης, ἐξηκολούθησεν ἀπαύστως ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα, διὰ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας μεθ' ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἐν ταύτῃ μάλιστα τῇ τελευταίᾳ καὶ κρισίμῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχῇ ἀνεδείχθη ὁ ἀκράδαντος χαρακτὴρ τοῦ ἀνδρός. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἀτρόμητον ἐκεῖνο αὐτοῦ πολίτευμα ἐξεκαύθη αὖθις ἡ ἔχθρα τῶν πολεμίων αὐτοῦ, οἵτινες κατέ-ισαν τὸν Ἀρκάδιον νὰ διατάξῃ τὴν μεταφορὰν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ἔτι χείρονα ρίαν, εἰς τὴν περὶ Πιτυοῦντα ἔρημον· οἱ δὲ φρουροῦντες αὐτόν, καθ' ἃς ἔλαβον ιγίας, τοσοῦτον ἀπανθρώπως προσηνέχθησαν πρὸς τὸν πρεσβύτην κατὰ τὴν δευτέραν ύτην ὁδοιπορίαν, ὥστε πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἀπέθανεν ἐν μάνοις, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60, ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀμειλίχου αὐτοῦ ἀντιπάλου, οξίας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ θείου ἀνδρός. Τετρακόσιοι πεντήκοντα περίπου αὐτοῦ περισωθέντες εἰς ἡμᾶς μαρτυροῦσι καὶ θέλουσιν ἐσαεὶ μαρτυρεῖ ὅτι διετέ-ὁ ὕπατος τῶν ἱεροκηρύκων. Ἂν δὲν ἀνέμιξε τὰ αἰσθήματα καὶ φρονήματα τοῦ υ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν περὶ αὐτὸν διαμορφούμενον ἑλληνισμὸν ὅσον ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος, ὅσον μάλιστα ὁ Συνέσιος, ἀνεδείχθη ὅμως ἐλεγκτὴς τῆς πολιτικῆς καὶ σωφρονιστὴς τῆς κοινωνίας, πάντων τῶν ἄλλων αὐστηρότερος καὶ τολμηρό-Ἀλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ὑπέκυψε μὲν εἰς τὸ κράτος τῆς χρι-ς πίστεως καὶ εἰς τὸ κράτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατεξανέστη δὲ ἀείποτε ν παραδόσεων ἐκείνων τοῦ ἑλληνισμοῦ αἵτινες ἔτεινον εἰς τὸ νὰ περιποιήσωσι ίᾳ τῶν χριστιανῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκκλησίας τοῦ δήμου περιστελλούσης ὁπωσ-

δήποτε τὴν ἀπόλυτον ἐνέργειαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Τούτου ἕνεκα, καθὼς ἄλλοτε ἀπέπεμψεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν Γρηγόριον τὸν ναζιανζηνόν, ἐξώρισε καὶ ἤδη τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μετὰ 30 ἐτῶν παρέλευσιν, ἐπὶ τῇ εὐλαβεῖ αἰτήσει τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων, καὶ ὅτι ὁ τότε βασιλεύων Θεοδόσιος ὁ Β', προελθὼν μέχρι Χαλκηδόνος, πρὸς ὑποδεξίωσιν αὐτῶν, ἐπροσκύνησε τὸν ἅγιον καὶ ἐξητήσατο τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων γονέων, Ἀρκαδίου καὶ Εὐδοξίας· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεπνέοντο ὅ τε Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι μεγαλώνυμοι ἄνδρες, ὧν πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς προαιρέσεις, ἐξηφανίζετο ὁσημέραι ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπέπρωτο νὰ πάθωσι πολυειδῆ ἀλλοίωσιν.

Χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Θεοδοσίου

Κυμάτιον (Ε' ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Καΐρου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Καθὼς ἠξεύρει ὁ ἀναγνώστης, πολὺ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ βραδεῖα αὕτη ἱκανοποίησις τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εἶχον ἀποθάνει ἥ τε Εὐδοξία καὶ ὁ Ἀρκάδιος, ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθε, τῷ 408, εἰς τὸν υἱὸν αὐτῶν Θεοδόσιον Β' τὸν καὶ μικρὸν ἐπικαλούμενον, κατ' ἀντιπαράθεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πάππου. Ἐπὶ τῆς ἀποβιώσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος οὗτος Θεοδόσιος ἦτο μόλις ἑπταέτης, ὥστε ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας. Καὶ φυσικὸς μὲν τοῦ παιδὸς κηδεμὼν ἦτο ὁ θεῖος αὐτοῦ Ὁνώριος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως, ἀλλὰ τοσαύτη ἤδη ὑπῆρχεν ἡ διαφορὰ συμφερόντων μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ρώμης ὥστε οὐδὲ ἀπόπειρα σπουδαία ἐγένετο ν' ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ὁνώριον ἡ ὑπερτάτη τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διεξαγωγή. Ἐξ ἐναντίας βραδύτερον ἐρρήθη ὑπό τινων χρονογράφων ὅτι ὁ Ἀρκάδιος, μικρὸν πρὶν ἀποθάνῃ, εἶχεν ἀναθέσει τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Ἰσδεγέρδην· τὴν δὲ παράδοσιν ταύτην ἐνίσχυσαν δύο γεγονότα, τὸ μὲν ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' οὐδεμία συνέβη ῥῆξις μεταξὺ τοῦ περσικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τὸ δὲ ὅτι ὁ εὐνοῦχος Ἀντίοχος, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἀνατροφὴ τοῦ νέου βασιλέως, εἶχε διατρίψει εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Περσίας. Οἱ νεώτεροι ὅμως ἱστορικοὶ θεωροῦσιν εὐλόγως τὴν παράδοσιν ταύτην ἀνυπόστατον, ἰδίως διότι ὑπ' οὐδενὸς τῶν συγχρόνων ἀναφέρεται, ἐνῷ τὸ πρᾶγμα, ἂν ἠλήθευεν, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ συνελθόντες ἀνέθηκαν τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν ἔπαρχον Ἀνθέμιον, ἄνδρα διαπρέ-

ποντα ἐπὶ συνέσει, ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιότητι. Ὁ Ἀνθέμιος ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Θράκης τὸν εἰς αὐτὴν ἐμβαλόντα πολυάριθμον στρατὸν τῶν Οὔννων καὶ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν· καὶ ἠνάγκασε τρόντι τοὺς πολεμίους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ τοῦ Ἴστρου, ἀφοῦ παντελῶς μὲν κατέστρεψε τὴν ὀπισθοφυλακὴν αὐτῶν πολλὰς δὲ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων, οἵτινες, ἐγκατασταθέντες ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας καὶ ἐπιδοθέντες εἰς τὴν γεωργίαν, ἀπέβησαν χρήσιμοι τῇ πολιτείᾳ. Ἐνταῦτῷ δὲ προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος ἐξησφάλισε τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νέου τείχους παχυτέρου καὶ ὑψηλοτέρου τῶν προτέρων καὶ ηὔξησε τὰ ὀχυρώματα τῶν πόλεων τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον ἐμελέτησε νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ Ἴστρου στόλον διακοσίων πεντήκοντα πλοίων, ὅστις ἤθελε καταστήσει ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τοὺς βαρβάρους.

Κατὰ δυστυχίαν πιθανώτατα ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν ἄλλων μεγιστάνων τὸ κυβερνητικὸν τοῦ Ἀνθεμίου στάδιον διεκόπη πρωίμως, καὶ ἐν ἔτει 414 ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία, καίτοι μὴ ἔχουσα εἰμὴ δεκαὲξ ἐτῶν ἡλικίαν καὶ κατὰ δύο μόνον ἔτη ὑπερβαίνουσα τὸν βασιλέα, ἀνηγορεύθη Αὐγοῦστα καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἡ Πουλχερία δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας καὶ συνέσεως καὶ δεξιότητος περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν πραγμάτων. Ἀφοσιωθεῖσα εἰς τὸν παρθενικὸν βίον διέζησε δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐν χρηστότητι καὶ εὐλαβείᾳ· ἀλλ' ἡ ἀνατροφὴ ἣν ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς ὑποδεικνύει ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς ἑαυτὴν διὰ παντὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, ἐνῷ τὸ κράτος τοῦτο ἕνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας μετ' οὐ πολὺ περιεπλάκη εἶχεν ὁμολογουμένως χρείαν ἐρρωμενεστέρου κυβερνήτου. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι ἡ Πουλχερία, σοφωτάτη τυγχάνουσα καὶ θεῖον νοῦν κεκτημένη, τὸν ἀδελφὸν Θεοδόσιον πρὸ πάντων μὲν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν εὐσέβειαν ἔπειτα δὲ καὶ εἰς ἦθος καὶ λόγον καὶ βάδισμα καὶ γέλωτα καὶ στολὴν καὶ καθέδραν καὶ στάσιν βασιλικῶς ἐξεπαίδευσεν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ περὶ τοὺς τρόπους ἀξιοπρέπεια καὶ ἐμβρίθεια εἶναι προτερήματα τὰ μάλιστα πρέποντα τοῖς βασιλεῦσιν. Ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα προτερήματα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν εἰμὴ ὅταν περικαλύπτωσι διανοητικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετὰς οὐδὲν ἧττον βασιλικάς· ὁ δὲ Θεοδόσιος, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἣν ἔλαβε, παντελῶς ἐγυμνώθη τῶν τοιούτων ἀρετῶν. Ἀντὶ ν' ἀσχολῆται σπουδαίως περὶ τὰ δημόσια πράγματα, διῆγε τὰς μὲν ἡμέρας περὶ κυνηγέσια «ἱππεύειν τε καὶ τοξεύειν ἀσκηθεὶς πέρα τοῦ μετρίου», τὰς δὲ ἑσπέρας διέτριβε περὶ τὴν γραφικὴν ἢ τὴν πλαστικήν, καὶ τοσαύτην ἐκτήσατο δεξιότητα περὶ τὰς τέχνας ταύτας, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τοσαύτης κομψότητος ἀντέγραφε τὰ ἱερὰ βιβλία, ὥστε τὸ ὑπήκοον ἀπένειμεν αὐτῷ τὸ εἰρωνικὸν ἐπώνυμον τοῦ καλλιγράφου. Ὁ Θεοδόσιος ἦτο τέκνον πιστὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι ὁ νηστεύων καὶ ψαλμῳδῶν ἐκπληροῖ ἅπαντα αὐτῆς τὰ παραγγέλματα. Περιεστοιχισμένος ὑπὸ εὐνούχων, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος Ἀντιόχου καὶ ἔπειτα ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ ἄλλων πολλῶν, τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ Λαύσου, τοῦ Καλαποδίου, τοῦ Χρυσαφίου, δὲν ἐμάνθανε τὰ ἐκτὸς τῆς αὐλῆς γινόμενα εἰμὴ ὅπως συνέφερον αὐτοῖς καὶ ἤρεσκον τῇ Πουλχερίᾳ, ὑπέγραφε δὲ τυφλῶς πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ὑποβαλλόμενα θεσπίσματα. Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα πάντα προϋποθέτουσιν ἀλλόκοτόν τινα φυσικὴν νωθρότητα· εἶναι ὅμως βέβαιον ὡσαύτως ὅτι ἡ ἀνατροφὴ ἣν ἔλαβε συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐπιτείνῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀδράνειαν ταύτην καὶ ἐμάρανε πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τοῦ νέου ἰδιώματα, τὰ ὁποῖα βέλτιον χειραγωγούμενα ἠδύναντο ν' ἀναδείξωσιν αὐτό, ἂν ὄχι μέγαν ἄνδρα, τοὐλάχιστον ἡγεμόνα χρηστόν. Διότι εἶχε

τοιαῦτά τινα ἰδιώματα, καὶ παρεκτὸς τῆς σωματικῆς δεξιότητος ἦτο ἀστεῖος, χαρίεις, μεγαλόδωρος καὶ εὐεργετικός· ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ ἂν καὶ ἀσθενὴς αὕτη φύσις παντάπασιν ἐνοθεύθη διὰ τῶν πονηρῶν ἕξεων καθ' ἃς συνήθισαν αὐτὸν νὰ ζῇ καὶ νὰ σκέπτεται οἱ περὶ αὐτὸν παιδαγωγοὶ καὶ αὐλικοί.

Τὰ πράγματα λοιπὸν περιῆλθον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς χεῖρας τῆς Πουλχερίας· καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη συνετῶς, ἀναλογιζόμενοι μάλιστα τὰς ποικίλας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς δυσχερείας πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ. Ὑπεδείξαμεν πολλάκις ὅτι τὸ κράτος τοῦτο διετέλει εἰς κρίσιμον μεταβατικὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ περίοδον. Ἱδρυθὲν ὡς κράτος ρωμαϊκὸν ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπέκυπτεν ὁσημέραι λεληθότως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ αὐτὸ ἀτμοσφαίρας· καὶ ἰδίως εἰς τὰ δύο κυριώτατα συστατικὰ τοῦ τότε ἑλληνισμοῦ, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν πίστιν. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα, ἥ τε ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις, καὶ μάλιστα ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνική, ἔλαβον ἀξιόλογον ἐπίδοσιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Πουλχερίας. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκάθηντο βασίλισσαι ἢ ρωμαῖαι ἢ βάρβαροι, ἐξελληνισθεῖσαι μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἧττον βαρβαρικῆς ἢ ρωμαϊκῆς καταγωγῆς καὶ ἕξεως βίου. Ἐπὶ Θεοδοσίου δὲ τοῦ μικροῦ περιεβλήθη κατὰ πρῶτον τὴν βασιλικὴν πορφύραν ἑλληνὶς γνησία, ἡ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου πολυθρύλητος θυγάτηρ Ἀθηναΐς. Αἱ περιπέτειαι τῆς βασιλίδος ταύτης φαίνονται ἄξιαι μυθιστορίας μᾶλλον ἢ ἱστορίας· καὶ τῷ ὄντι ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διεπλάσθησαν ὑπὸ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κυριωδέστεραι ἀσφαλῶς μαρτυροῦνται δὲν διστάζομεν νὰ παραθέσωμεν αὐτὰς ἐνταῦθα.

Ὁ φιλόσοφος Λεόντιος, ἀθηναῖος τὸ γένος καὶ ἐθνικὸς τὸ θρήσκευμα, εἶχε τρία τέκνα, δύο μὲν υἱοὺς μίαν δὲ θυγατέρα, τὴν Ἀθηναΐδα. Ἡ κόρη αὕτη, διαπρέπουσα ἐπὶ κάλλει καὶ νοημοσύνῃ, ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπιμελέστατα περὶ τὴν γραμματικήν, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' ἐνῷ τοσαῦτα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δείγματα ἐξαιρέτου στοργῆς ἀπεστερήθη παραδόξως διὰ τῆς διαθήκης σχεδὸν πάσης περιουσίας· διότι ὁ Λεόντιος, καταστήσας κληρονόμους μόνον τοὺς δύο υἱούς, δὲν κατέλιπεν εἰς τὴν κόρην εἰμὴ ἑκατὸν χρυσᾶ νομίσματα, προσειπών, ὡς λέγουσιν, ὅτι ἀρκεῖ αὐτῇ ἡ τύχη αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοντίου ἡ Ἀθηναΐς εὑρεθεῖσα ἄνευ οὐδενὸς πόρου ἐζήτησε τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῇ μερίδα τῆς κληρονομίας· μὴ πειθομένων δὲ τῶν ἀδελφῶν νὰ δώσωσι τὴν μερίδα ταύτην ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ὑποβάλῃ τὰ δίκαια αὐτῆς εἰς τὴν Πουλχερίαν. Ἡ Αὐγοῦστα, τὴν ὁποίαν κατέθελξαν ἡ χάρις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναίας, ἤκουσεν αὐτὴν εὐμενῶς καὶ ἐπείσθη ἀμέσως ὅτι δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Θεοδόσιον καλυτέραν σύζυγον, ἂν καὶ ὁ μὲν Θεοδόσιος ἦτο εἰκοσαέτης ἡ δὲ Ἀθηναΐς εἶχεν ἤδη ὑπερβῇ τὸ εἰκοστὸν ἕβδομον ἔτος· ἀλλ' ἡ Πουλχερία ἴσως ἐνόμισεν ὅτι καὶ ἡ ὁπωσοῦν ὥριμος αὕτη ἡλικία ἦτο ἓν τῶν προτερημάτων τῆς μελλούσης βασιλίσσης. Ὅθεν ὡμίλησεν ἐπιτηδείως εἰς τὸν βασιλέα περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λεοντίου καὶ παρέστησεν αὐτήν, ὡς λέγει εἷς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων, «εὔστολον, λεπτοχαράκτηρον, εὔρινα, ἀσπροτάτην ὡσεὶ χιών, μεγαλόφθαλμον, ὑποκεχαρισμένην, οὐλοξανθόκομον, σεμνόποδα, ἐλλόγιμον, ἑλλαδικήν, παρθένον». Ὁ Θεοδόσιος ἔλαβε φυσικῷ τῷ λόγῳ περιέργειαν νὰ ἴδῃ τὸ ἐξαίρετον αὐτὸ πλάσμα, καί, ἀφανὴς ἱστάμενος ὄπισθεν παραπετάσματος ἐν τοῖς δωματίοις τῆς ἀδελφῆς, ἀπεθαύμασε τὴν Ἀθηναίαν καὶ ἀπεφήνατο ὅτι θέλει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀνευφημήθησαν ὑπό τε τῆς πρωτευούσης καὶ ὑπὸ τῶν

ἐπαρχιῶν. Ἡ Ἀθηναῒς ἐξώμοσε προθύμως τὰς πλάνας τῆς εἰδωλολατρείας καὶ δεχθεῖσα τὸ ἅγιον βάπτισμα μετωνομάσθη Εὐδοκία. Ἀλλ' ἡ Πουλχερία δὲν ἀπένειμεν αὐτῇ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Αὐγούστης εἰμὴ ἀφοῦ ἔτεκε τῷ βασιλεῖ κόρην, τὴν κόρην ἥτις, μετὰ δεκαπέντε ἔτη ἐνυμφεύθη τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀδελφοὶ τῆς βασιλίσσης, ἀκούσαντες τὴν παράδοξον αὐτῆς τύχην, ἐκρύβησαν φοβούμενοι μήπως ἐκδικηθῇ αὐτούς, ἀλλ' ἐκείνη ἀναζητήσασα αὐτοὺς ἀνύψωσεν ἀπ' ἐναντίας εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων. Ἄλλως ἡ Εὐδοκία ἐπὶ πολὺν χρόνον οὐδ' ἐφαντάσθη ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀφήσασα εἰς τὴν Πουλχερίαν τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον. Διὰ τῶν τρόπων ὅμως αὐτῆς καὶ τῆς παιδείας καὶ πολλῶν ποιητικῶν συγγραφῶν συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶν αὐτὴν τρυφερώτατα καί, μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Εὐδοκίαν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα ἐκπληρώσῃ εὐχήν, ἣν πρὸ καιροῦ ηὔχετο, τοῦ νὰ δηλώσῃ, διὰ τῆς προσκυνήσεως τοῦ ἁγίου Τάφου, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν δοτῆρα πάσης χάριτος τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἀνὰ μέσον τῆς Ἀνατολῆς ὁδοιπορίαν ταύτην διελθοῦσα διὰ τῆς Ἀντιοχείας (1) ἐξεφώνησεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καθημένη ἐπὶ δίφρου βασιλικοῦ ὁλοχρύσου καὶ διαλίθου, λόγον ἐγκωμιαστικὸν εὔγλωττον εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ ἔναυλος εἰσέτι ὑπῆρχεν ἡ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή· ἐδωρήσατο δὲ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν δημοσίων λουτρῶν καὶ ἀπεδέξατο τὰς εἰκόνας τὰς ὁποίας ἤγειρεν αὐτῇ ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν κατοίκων. Εἰς τὸν ἅγιον Τάφον διὰ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτῆς καὶ τῶν εὐλαβῶν ἱδρυμάτων ὑπερέβαλε τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Ἑλένης, ἐπανακάμψασα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκόμισεν εἰς αὐτὴν πλεῖστα ὅσα ἐκ τῆς ἁγίας χώρας ἱερὰ κειμήλια. Ἀλλὰ τότε ἡ πρότερον ἀδιακόπως προαγομένη τύχη αὐτῆς ἔλαβεν αἴφνης τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία τροπήν. Ἡ Εὐδοκία, μὴ ἀρκουμένη, ὡς φαίνεται, εἰς τὰς τιμὰς ὅσας ἠξιώθη καὶ λησμονοῦσα τὸ τί ὤφειλε τῇ Πουλχερίᾳ, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πραγμάτων. Ἡ αὐλὴ διῃρέθη ἐντεῦθεν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, ὑπερίσχυσεν ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἡ Πουλχερία, ὁ δὲ θάνατος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου καὶ ἡ καθαίρεσις τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Κύρου ἀπέδειξαν εἰς τὸ κοινὸν ὅτι ἡ εὔνοια τῆς Εὐδοκίας δὲν ἤρκει νὰ προστατεύσῃ οὐδὲ τοὺς πιστοτέρους αὐτῆς φίλους. Ἡ πρὸς τὸν ἔπαρχον εὔνοια τῆς Εὐδοκίας ἦτο τῇ ἀληθείᾳ καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ὁ Κῦρος ἦτο ἀνὴρ ἐγκρατὴς πάσης ἑλληνικῆς παιδείας καὶ δραστήριος διοικητικὸς ὑπάλληλος. Αὐτὸς καταλύσας τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εὐρύνας πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν περιοχὴν τῆς πρωτευούσης ᾠκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος, ἐντὸς ἡμερῶν ἑξήκοντα. Ὅθεν ὁ δῆμος, ἐκπεπληγμένος ἐπὶ τῷ τάχει καὶ τῷ κάλλει τοῦ ἔργου, ἀνεβόησεν ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ, παρόντος τοῦ βασιλέως· «Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσεν». Ἐντεῦθεν ὠφελούμενοι οἱ ἐχθροὶ τῆς Εὐδοκίας, ἥτις διὰ τὸν ἑλληνισμὸν μάλιστα αὐτοῦ ηὐνόει τὸν ἄνδρα, παρέστησαν τὸ γεγονὸς εἰς τὸν Θεοδόσιον ὡς στασιαστικόν· ὅθεν καθαιρεῖται ὁ Κῦρος καὶ δημεύεται ἡ περιουσία αὐτοῦ, καί (χαρακτηριστικώτατον τοῦτο τῶν τότε κυβερνητικῶν καὶ κοινωνικῶν ἠθῶν) ἀποκαρεὶς χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Σμύρνης. Τὸ δὲ κάλλος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου ἔδωκε νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἐτιμωρήθη ὡς ἔνοχος τρυφερωτάτου τινὸς αἰσθήματος τῆς βασιλίδος πρὸς αὐτόν. Ὁπωσδήποτε

(1) Καὶ ἐν τέλει ἀναμιμνήσκουσα τοὺς ἀκροατὰς τῆς ἀθηναϊκῆς καταγωγῆς τῶν Ἀντιοχέων ἐφώνησε τὸ ὁμηρικόν·

«Ὑμετέρης γενεῆς εὔχομαι εἶναι».

αὕτη, ἅμα πεισθεῖσα ὅτι ἀπώλεσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν τοῦ Θεοδοσίου, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ αὖθις εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' ὁ φθόνος τῆς Πουλχερίας κατεδίωξε τὴν βασιλίδα καὶ μέχρι τῶν ἁγίων τούτων τόπων. Ὁ κόμης Σατουρνῖνος διετάχθη νὰ θανατώσῃ δύο ἱερωμένους, φιλτάτους τῆς Εὐδοκίας, ἡ δὲ ἀντεξεδικήθη θανατώσασα τὸν κόμητα· καὶ ἡ ὑπερβολὴ αὕτη τῆς ἀγανακτήσεως ἔδωκε πάλιν ἀφορμὴν εἰς νέας κατ' αὐτῆς ἀσέμνους κατηγορίας. Τότε ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἢ μᾶλλον ἡ Πουλχερία ἀπεστέρησαν πάσης βασιλικῆς τιμῆς τὴν Εὐδοκίαν, ἥτις διήγαγεν ἤδη ἐν ἐξορίᾳ καὶ περὶ εὐλαβῆ ἀσχολουμένη ἔργα, ἑκκαίδεκα εἰσέτι ἐνιαυτούς. Ἀφοῦ δὲ ἐδοκίμασεν ἁπάσας τὰς μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου ἀπεβίωσεν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ 67 τῆς ἡλικίας ἔτος, διαμαρτυρομένη μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς ὅτι οὐδέποτε ὑπερέβαλε τὰ ὅρια τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν σύζυγον καθήκοντος. Ἀλλὰ καίτοι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσασα διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου διατριβῆς συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν τρόπων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἀληθεύει μὲν ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς βίος ἐμαραίνετο ἐν τούτοις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· διότι ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου γράψας Θεοδώρητος Κύρου λέγει· «καὶ ἀργεῖ μὲν παρ' Ἀθηναίοις ὁ Ἄρειος Πάγος, καὶ ἡ Ἡλιαία, καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ δικαστήριον, καὶ ἡ τῶν πεντακοσίων βουλή, καὶ οἱ ἕνδεκα, καὶ οἱ θεσμοθέται, καὶ ὁ πολέμαρχος, καὶ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄρχων». Ὥστε περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος δὲν κατηργήθησαν μὲν ἀλλ' οἴκοθεν ἠρειπώθησαν οἱ ἐπὶ τοσοῦτο διατηρηθέντες γηραιοὶ ἐκεῖνοι θεσμοί. Ἀξιοσημείωτον ὅμως εἶναι ὅτι, ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς ἠφανίζετο ἐκ τῆς πρώτης ταύτης αὐτοῦ ἑστίας τόσῳ μᾶλλον ὁ νεωστὶ παραγόμενος ἑλληνισμὸς ἀπέβαινεν ἐπικρατέστερος ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἑστίᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὐ μόνον, ὡς πρὸ μικροῦ ἱστορήσαμεν, ἀθηναία κόρη, παραδεξαμένη τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ τῆς βασιλευούσης ἐκείνης θρόνου ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα ἐμαρτύρησαν ὁπόσον ὁ ἑλληνισμὸς ὁσημέραι ὑπερίσχυεν ἐν τῷ κράτει τούτῳ. Ἐν ἔτει 439 διὰ νόμου ῥητοῦ ὁ Θεοδόσιος ἐπέτρεψε γενικῶς τὸ ἑλληνιστὶ διατίθεσθαι, ἐν ἔτει δὲ 425 ἵδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, τὸ ὁποῖον σήμερον ἠθέλομεν ὀνομάσει πανεπιστήμιον καὶ τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τριάκοντα καθηγητάς, ἐξ ὧν πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογίαν· μόνοι δὲ οἱ λοιποὶ πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ὥστε αἱ δύο γλῶσσαι ἐλογίζοντο ἤδη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὡς ἴσην ἔχουσαι ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Καθηγητὴς ἐν τῷ πανδιδακτηρίῳ δὲν ἠδύνατό τις νὰ διορισθῇ εἰμὴ μετ' αὐστηρὰν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἐπιστημονικὴν δοκιμασίαν καὶ μετ' ἀκριβῆ ἔρευναν τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος· οἱ δὲ εἰκοσαετίαν ὑπηρετήσαντας συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας ἡ βασιλεία αὕτη περιέβαλε διὰ νέων ἐγγυήσεων τὴν πίστιν. Τῳόντι ὁ χριστιανισμός, τοῦ ὁποίου ἡ τύχη ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐκινδύνευσεν ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ νὰ ἐξολισθήσῃ πάλιν ἀπὸ τῆς ἀκραδάντου βάσεως ἐφ' ἧς εἶχον στήσει αὐτὸν αἱ δύο πρῶται οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ μόλις διὰ τῆς συνέσεως τῆς Πουλχερίας προελήφθησαν τὰ δυνάμενα νὰ προκύψωσιν ἀτοπήματα.

Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὑποδείξωμεν ὅτι ὅλαι τοῦ χριστιανισμοῦ αἱ αἱρέσεις

προῆλθον εἰς μέσον ἐκ τῆς ἀκαταμαχήτου ροπῆς ἣν εἶχε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ζητῇ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν διὰ τρόπου εὐπροσίτου τῇ τῶν ἀνθρώπων διανοίᾳ, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα τοιαύτη ἑρμηνεία ἀναγκαίως συνεπήγετο τὴν ἀφαίρεσιν ἢ τοὐλάχιστον τὴν μείωσιν τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος οἵαν ὥρισαν αὐτὴν αἱ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδοι, ἀνεφύετο ἐκ τούτου αἵρεσις(1), ἤτοι προσβολὴ κατὰ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Χριστῷ οὐσιαστική, ἀδιάρρηκτος καὶ ἀδιάλυτος ἕνωσις τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦτο τὸ ἐπικρατοῦν ἐν ἀρχῇ τῆς ε΄ ἑκατονταετηρίδος δόγμα, ὅτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, ἐπιχειρήσας νὰ φέρῃ εἰς μέσον νέας ἑρμηνείας, παρήγαγε νέα σκάνδαλα. Ὁ Νεστόριος ἐγεννήθη εἰς Γερμανίκειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς καὶ ἀρχιεράτευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 10 Ἀπριλίου 428. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε πικρὸς διώκτης τῶν αἱρετικῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀρειανῶν. Ὅτε τὸ πρῶτον ἐκήρυξεν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, ἀνέκραξε· «δός μοι, ὦ βασιλεῦ, καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἱρετικῶν, κἀγώ σοι τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω. Συγκάθελέ μοι τοὺς αἱρετικούς, κἀγὼ συγκαθελῶ σοι τοὺς Πέρσας». Μετ' οὐ πολὺ ὅμως παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος αἵτινες δὲν ἔπαυον ὑφέρπουσαι ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπρέσβευεν ἀπροσδοκήτως δόγμα συγγενέστατον τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ὁ Νεστόριος ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ· καὶ ηὐλαβεῖτο μὲν τὴν Παναγίαν ὡς μητέρα τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχετο αὐτὴν ὡς Θεοτόκον, διότι ὑπελάμβανε τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Χριστοῦ φύσιν ὡς τὸ ἔνδυμα, τὸ ὄργανον καὶ τὸν ναὸν οὕτως εἰπεῖν τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ἔτεινεν ὁπωσδήποτε εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Σωτῆρα ὡς ἄνθρωπον μετέχοντα μὲν ὑπερφυοῦς τινος δυνάμεως ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄνθρωπον ὄντα καὶ οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρί.

Ἐντεῦθεν ἐταράχθησαν εὐλόγως πάντες οἱ νοημονέστεροι καὶ εἰλικρινέστεροι ὀπαδοὶ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καὶ κατεξανέστησαν κατὰ τοῦ αἱρετικοῦ ἐκείνου δόγματος, προϊσταμένου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς Θεοφίλου. Εἰς τὴν θεολογικὴν συζήτησιν ἀνεμίχθησαν, ὅπως δυστυχῶς συνέβαινε πάντοτε, πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁ κλῆρος τῆς Ἀνατολῆς καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Ἀντιοχείας πατριάρχης συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Νεστορίου· τὸ δὲ δεινότερον, καὶ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἐπροστάτευε τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ὑπείκων εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ εὐνούχου Χρυσαφίου, ὅστις ἐκ διαλειμμάτων κατίσχυσε τῆς Πουλχερίας ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς αὐτοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ Πουλχερία, συνετώτερον τοῦ ἀδελφοῦ πολιτευομένη καὶ πιστότερον ἀκολουθοῦσα τὰ διαβήματα τοῦ μεγάλου αὐτῆς πάππου, ἐστήριζε τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, τοῦ ὁποίου τὴν μερίδα ἔλαβε καὶ ἅπας ὁ εὐρωπαϊκὸς κλῆρος. Ἡ πάλη ἐξηκολούθει ἐπὶ δύο ἤδη ἔτη, ὅτε ἡ Πουλχερία κατώρθωσε τελευταῖον νὰ ἀποφασισθῇ ἡ συγκρότησις τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου ἐν Ἐφέσῳ ἵνα λύσῃ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα.

Τὸ περὶ τῆς συνόδου ταύτης βασιλικὸν θέσπισμα ἐξεδόθη τῇ 19 Νοεμβρίου 430· καὶ δι' αὐτοῦ προσεκλήθησαν οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐπίσκοποι νὰ παρευρεθῶσιν εἰς Ἔφεσον κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἑπομένου 431 ἔτους. Ἡ σύνοδος ἤρχισε τὰς ἐργα-

(1) Αἱ αἱρέσεις, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, ἰδίως αἱ ἀπὸ τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ἀρξάμεναι, περιστρέφονται κυρίως περὶ δύο ζητήματα, τὸ τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς τρισυποστάτου θεότητος καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων,

σίας αὐτῆς τῇ 22 Ἰουνίου. Παρευρέθησαν δὲ ἐν αὐτῇ διακόσιοι περίπου ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἐπίσκοπος Καρθαγένης Καπρέολος ἔγραψεν ἐν ὀνόματι τῶν ἐπισκόπων τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς ὅτι ἀπεδέχετο τὸ δόγμα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ὁ πάπας Καλεστῖνος ἔπεμψε τρεῖς ἐξάρχους ἵνα ἐκπροσωπήσωσιν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους τῆς Δύσεως. Προήδρευσε δὲ τῆς συνόδου ὁ Κύριλλος. Καὶ τὰ μὲν δόγματα τοῦ Νεστορίου κατεδικάσθησαν ὑπ' αὐτῆς, ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ὑποστηριζόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ Χρυσαφίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν αὐλικῶν, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ 40 ἀρχιερέων, προϊσταμένου τοῦ Ἀντιοχείας, ἐπέμεινεν εἰς τὴν πλάνην, πολλὴ δ' ἐκ τούτου ἐξηκολούθει σύγχυσις καὶ διαίρεσις ἐν τῇ βασιλευούσῃ μέχρις οὗ ὁ Θεοδόσιος, πειθόμενος τελευταῖον εἰς τὴν φωνὴν τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐπισκόπων καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῆς Πουλχερίας, ἐξώρισε τὸν πρωταίτιον τοῦ σκανδάλου Νεστόριον εἰς ὄασίν τινα τῆς Λιβύης.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ νέος ἐφάνη ἑτεροδιδάσκαλος, ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχής, ὅστις κατήντησε, περὶ τὰς ἑρμηνείας αὐτοῦ, εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς τοῦ Νεστορίου αἱρέσεως. Ὁ Νεστόριος εἶχε διακρίνει ἐντελῶς τὰς δύο τοῦ Σωτῆρος φύσεις, ὁ δὲ Εὐτυχὴς ἐπὶ τοσοῦτο συνέχεεν αὐτὰς ὥστε ἔλεγε καὶ αὐτὴν τὴν θεότητα παθοῦσαν. Ἡ δοξασία αὕτη, ἂν εἶχεν ἔννοιάν τινα, εἶχε τὴν ἔννοιαν ὅτι μία ἦτο ἡ τοῦ Σωτῆρος φύσις, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διότι οὐδεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ τὴν θεότητα ὡς παθοῦσαν· καὶ τῳόντι αὐτὸς ὁ δυσσεβὴς ἀρχιμανδρίτης ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τοῦτο ἦτο τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ τὸ ἀπαραίτητον συμπέρασμα. Ὅθεν ἐταράχθησαν αὖθις τὰ πνεύματα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ διάδοχος τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας Διόσκορος ἠσπάσθη τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς (1). Ἔχων δὲ συμπράκτορα τὸν Χρυσάφιον, ἰσχύσαντα πάλιν παρὰ Θεοδοσίῳ, συγκροτεῖ ὁ Διόσκορος οὗτος τῇ 8 Αὐγούστου 449 παράνομον ἐν Ἐφέσῳ νέαν σύνοδον, καὶ διὰ πάσης βίας καὶ ἀθεμιτουργίας ἐπικυρεῖ τοῦ Εὐτυχοῦς τὰ δόγματα.

Ἀλλ' ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ ὀρθοδοξία. Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 450. Τότε ἡ Πουλχερία λαμβάνει σύζυγον τὸν συνετὸν θρᾷκα Μαρκιανόν, ὁμόσαντα νὰ σεβασθῇ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν εἶχε δώσει αὐτὴ τῷ Θεῷ, νὰ διαγάγῃ ἐν παρθενίᾳ τὸν βίον. Καὶ ἤδη λοιπὸν ἔχουσα συνεργὸν πρόθυμον καὶ εἰλικρινῆ τὸν καλὸν κἀγαθὸν ἐκεῖνον ἄνδρα συγκαλεῖ τῇ 8 Ὀκτωβρίου 451 ἐν Χαλκηδόνι τὴν τετάρτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, εἰς ἣν παρευρέθησαν 630 ἐπίσκοποι ἢ κατ' ἄλλους 520 μόνον. Εἰς τὰς πράξεις μάλιστα δὲν φαίνονται εἰμὴ τὰ ὀνόματα 360. Ἀλλά, καὶ τοσούτους μόνον ἐὰν παραδεχθῶμεν, πάλιν ἡ οἰκουμενικὴ αὕτη σύνοδος ὑπῆρξεν ἡ πολυαριθμοτέρα πασῶν τῶν προηγουμένων. Καὶ ἄξιον σημειώσεως πρὸς τούτοις εἶναι ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι ἀνῆκον εἰς τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν δύο ἐκ τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης, προσελθόντων καὶ τεσσάρων ἐξάρχων τοῦ πάπα. Αὕτη λοιπὸν ἡ πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος σύνοδος πρῶτον μὲν κατεδίκασε τήν τε αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τὴν τοῦ Νεστορίου· ἔπειτα δέ, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Μαρκιανοῦ, ἐξέδοτο κανόνα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἔκτοτε τινὲς τῶν βασιλέων ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται τὰ ἀτοπήματα τοῦ ὑπερεκχειλίσαντος

(1) Οἱ τοῦ Εὐτυχοῦς τὴν αἵρεσιν ἀσπασάμενοι ὀνομάζονται Μονοφυσῖται. Ἴδιον δὲ τῶν Μονοφυσιτῶν εἶναι ἡ εἰς τὸν τρισάγιον ὕμνον τῆς ἐκκλησίας προσθήκη τοῦ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» (ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς) ἀποδίδουσα τὴν σταύρωσιν καὶ εἰς τὰ τρία πρόσωπα.

μοναχικοῦ βίου· διότι διὰ τοῦ εἰρημένου κανόνος ἡ σύνοδος ἠγωνίσθη νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τῶν μοναχῶν καὶ ρητῶς ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἢ πολιτικὰ πράγματα. Προσέτι ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐξέδοτο καὶ ἕτερον σπουδαιότατον κανόνα. Ἤδη ὁ τρίτος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου εἶχεν ὁρίσει τάδε· «Τὸν μέντοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ρώμην». Ὁ δὲ 28 κανὼν τῆς παρούσης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὥρισεν ἔτι σαφέστερον ὅτι ὁ Ρώμης δὲν εἶχε τὰ πρεσβεῖα εἰμὴ μόνον καθὸ ἑδρεύων εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἧς κατέστη καὶ αὕτη καθέδρα τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου, ἐδικαιοῦτο δι' αὐτὸ τοῦτο νὰ λάβῃ τὰ δευτερεῖα τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ παραθέσωμεν πρὸ πάντων, κατὰ τὸ πλεῖστον, αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ 28 κανόνος.

«Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἑπόμενοι καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν 150 θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως, ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλεως νέᾳ Ρώμῃ, γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὁρίζομέν τε καὶ ψηφιζόμεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα. Καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ 150 θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ρώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ρώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσαν. Καὶ ὥστε τοὺς τῆς Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς καὶ Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἁγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης ἐκκλησίας».

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὸν πολυθρύλητον αὐτὸν κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου. Περὶ τῶν κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀξιώσεων τῆς παπικῆς ἐξουσίας θέλομεν πραγματευθῇ βραδύτερον, ὅταν συναντήσωμεν τὰς πρώτας μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἔριδας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε παρατηροῦμεν ὅτι ἡ παπικὴ ἀρχὴ ἐστήριξεν ἀείποτε τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς εἰς ἑτέρους λόγους οὐχὶ δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου κανόνος, ὅστις οὐδαμῶς συνέφερεν αὐτῇ· διότι ἔλεγε τὴν Ρώμην ἔχουσαν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μόνον ὡς βασιλεύουσαν πόλιν· ἄρα συνεπήγετο τὴν καθαίρεσιν τῶν πρεσβείων ἅμα μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἀξιώματος τῆς βασιλευούσης πόλεως, ὅπερ συνέβη μετ' ὀλίγον ὡς ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους· τὸ δὲ χείριστον διὰ τὴν παπικὴν ἀρχήν, συνεπήγετο ἐνταῦθῳ τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔμεινεν ἡ μόνη πρωτεύουσα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἄρα ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῆς ἐκληρονόμησε μόνος, κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ 28 κανόνος, καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἐκ προοιμίου διατί ἡ παπικὴ ἀρχὴ ἠγωνίσθη ἄλλοθεν νὰ ὀχυρώσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς· ἀλλ' ἐκ προοιμίου ὡσαύτως ἀναφαίνεται ὁπόσον ἰσχυρὰ προσκόμματα ἔμελλε νὰ συναντήσῃ ἐν τῇ ρητῇ καὶ πανηγυρικῇ ἐκείνῃ ἀποφάνσει τῆς τετάρτης οἰκουμενικῆς συνόδου.

Πλὴν τούτου, ὁ 28 κανὼν ἐγνώρισε καὶ ἐκύρωσε τὴν μεγάλην δικαιοδοσίαν ἣν ὁ Κωνσταντινουπόλεως εἶχε λάβει ἔτι διὰ Χρυσοστόμου ἐπὶ τῶν τριῶν διοικήσεων Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου. Μετὰ δὲ τοῦ γεγονότος τούτου συνδέεται καὶ ἕτερον λόγου

ἄξιον γεγονός. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ὁ τίτλος τοῦ πατριάρχου ἀπενέμετο ὡς τίτλος τιμῆς οὐ μόνον εἰς τοὺς μεγάλους ἐπισκόπους Ρώμης, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους δευτερεύοντας ἐπισκόπους, τὸν Ἡρακλείας, τὸν Ἐφέσου, τὸν Καισαρείας. Ἀφ' ἧς ὅμως ὁ 28 κανὼν καθυπέβαλεν εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὁριστικῶς τὰς διοικήσεις Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου, οἱ ἐπίσκοποι Καισαρείας (1), Ἡρακλείας καὶ Ἐφέσου ὠνομάσθησαν μόνον ἔξαρχοι, τὸ δὲ ἐπώνυμον τοῦ πατριάρχου, γενόμενον ἤδη ἱεραρχικὸν ἐπώνυμον καὶ οὐχὶ ἁπλῶς τιμητικόν, ὡς ἦτο πρότερον, ἀπεδόθη εἰς μόνον τοὺς πέντε ὑπερτάτους ἱεράρχας τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων.

Ἐπὶ πᾶσι μὴ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς Μαρκιανός, προσελθὼν εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἐλάλησε πρὸς αὐτὴν λατινιστί, ἐξηγουμένου τοῦ λόγου ὑπὸ διερμηνέως, ὅπως συνέβαινεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ὅμως ἡ σύνοδος αὐτοῦ συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἑλλήνων ἀρχιερέων· ἀλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐλογίζετο ἔτι ὡς ρωμαϊκὴ μοναρχία, ὥστε ἡ ἐθιμοταξία ἀπήτει τὴν ἐπίσημον χρῆσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης. Ὁπόσον δὲ ἡ ἐθιμοταξία αὕτη ἐτηρεῖτο αὐστηρῶς ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἔξαρχος τοῦ πάπα Ἰουλιανός, ὁ ἐπίσκοπος Κῶ, καίτοι ἕλλην ὢν αὐτὸς τὸ γένος, ἐλάλησεν ὅμως λατινιστὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέως αὐτοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, καὶ ἐδέησεν ἑρμηνεὺς νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸν λατινικὸν τοῦ Ἕλληνος ἐκείνου λόγον. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο μαρτυρεῖ συγχρόνως εἴπερ τι καὶ ἄλλο ὁπόσον μάταιοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀγῶνες τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ λατινικὴ ὡς ἐπίσημος ἐν τῇ Ἀνατολῇ γλῶσσα.

Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ἄλλως παγιούμενος τότε ὁ χριστιανισμός, διὰ τῆς ὁσημέραι προαγομένης καταλύσεως τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ναὶ μέν, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, οἱ ἐθνικοί, πολυειδῶς καταδιωκόμενοι διά τε τῶν κατ' αὐτῶν ἐκδοθέντων νόμων καὶ ὑπὸ τῆς καταδρομῆς τῶν μοναχῶν καὶ τῆς μετὰ τούτων σιμπράξεως τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐζήτουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄσυλον εἰς τὰ ἀπώτατα τῶν ἐπαρχιῶν χωρία, ὅπου ἐτέλουν ἤδη ἀφελῶς, ὅπως ἄλλοτε οἱ πρῶτοι χριστιανοί, τὰ τῆς πατρίου αὐτῶν θρησκείας· εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐξ ἐναντίας ἐθριάμβευον καὶ ἐπεκράτουν οἱ χριστιανοί. Ἀλλ' ὅμως πλεῖστοι εἰσέτι ὑφίσταντο ὀπαδοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, οὐκ ὀλίγα δὲ αὐτῶν ἐσῴζοντο ἱερὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις, μάλιστα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ἤκμαζον μὲν ἤδη ἐνταῦθα ἐπίσκοποι Κορίνθου, Πατρῶν, Σπάρτης, Ἀθηνῶν, Θηβῶν, Λαρίσης καὶ ἄλλων πόλεων, καὶ ἔνθερ οι ἀνεδείκνυντο ὑπέρμαχοι τῆς ὀρθοδοξίας, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι τῆς καρτερίας τῶν ἐθνικῶν δὲν ἠδυνήθησαν εἰσέτι νὰ κατισχύσωσι καθ' ὁλοκληρίαν, πολλοῦ γε δεῖ, οὔτε ἡ εὐγλωττία τῶν ἀρχιερέων ἐκείνων οὔτε ὁ ζῆλος τῶν μοναχῶν. Τοῦτο συνάγεται ἐπισήμως ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων διατάξεων ὅσαι ἐξεδόθησαν κατ' αὐτῶν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Μετὰ τοὺς προηγουμένως ἐκδοθέντας τέσσαρας κατ' αὐτῶν νόμους ὁ νόμος κε΄ τοῦ 426 ἔτους διατάσσε-

(1) Κατὰ τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ θρόνου Καισαρείας ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διεμαρτυρήθη σφοδρῶς ἡ παπικὴ αὐλή, ἕως οὗ μετὰ μακρὰς ἀντιρρήσεις ἀνεγνώρισε τὸ τετελεσμένον γεγονός, ἀφοῦ ἡ ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἐκήρυξε τὸν Καισαρείας μητροπολίτην πρωτόθρονον καὶ ὑπέρτιμον τοῦ ὑπερτίμου (πάντες οἱ ἄλλοι μητροπολῖται λέγονται ἁπλῶς ὑπέρτιμοι), ἔδωκε δὲ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τὸ δικαίωμα τοῦ προτείνειν τὸν μητροπολίτην αὐτῆς. Τὸ δικαίωμα τοῦτο μόλις πρὸ 50 ἐτῶν παρῃτήσατο ἡ ἐπαρχία οἰκειοθελῶς.

πάλιν τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν, ἐξ οὗ βεβαιοῦται ὅτι ὑπῆρχον εἰσέτι ναοί. Καὶ μετὰ 13 δὲ ἔτη, τῷ 439, ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ νέον αὐστηρὸν νόμον κατὰ τῶν μυστικῶν θυσιῶν καὶ ἄλλων ἐθνικῶν ἱεροτελεστιῶν. Ὁ σύγχρονος Θεοδώρητος λέγει μὲν ἀναφερόμενος εἰς τὸν προμνημονευθέντα νόμον τοῦ 426 ἔτους ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ

Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ἀττίλα (ἔργον Ρόσγκρος)

αὐτοκράτορος τὰ τελευταῖα ἐθνικὰ ἱερὰ ἢ κατεστράφησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἀλλὰ θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον σῳζομένη καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα.

Καὶ περὶ τὰς ἐξωτερικὰς δὲ σχέσεις ἡ Πουλχερία διετήρησε μέχρι τινὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας ἡ εἰρήνη δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀχανεῖς αὐτοῦ χώρας. Ὁ τοῦ Ἰσδεγέρδου, βασιλέως τῶν Περσῶν, διάδοχος ἐπεχείρησε μὲν δεινὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμόν, καὶ ἐπῆλθεν ἐκ τούτου πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν, ἀλλ' οὔτε ὁ πόλεμος οὗτος οὔτε τὰ ἐπακολουθήσαντα συμβεβηκότα ἀπέβησαν ἄδοξα διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν. Δὲν θέλομεν βεβαίως ἐκλάβει κατὰ γράμμα τὰς λαμπρὰς καὶ ἐπανειλημμένας νίκας ὅσας λέγουσιν οἱ χρονογράφοι καὶ οἱ πανηγυρισταὶ ὅτι ἐνίκησαν τότε οἱ τοῦ Θεοδοσίου στρατοὶ κατὰ Περσῶν. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἂν οἱ στρατοὶ οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Νίσιβιν, οὐδὲ οἱ Πέρσαι κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι πόλιν καμμίαν τῆς Μεσοποταμίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ συνωμολογήθη εἰρήνη μακροχρόνιος μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων. Καὶ βραδύτερον μάλιστα, ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας, τὸ ἀνατολικὸν κράτος προήγαγε κατά τι τὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἔκτασιν αὐτοῦ καὶ ἰσχύν. Εἴδομεν ἄλλοτε τὰς σχέσεις τῆς Ἀρμενίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας. Ἔκτοτε ἡ χώρα αὕτη ὑπέκυψεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πάρθων, τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Περσῶν, καίτοι

Μεταναστεύσεις Γότθων
Μεταναστεύσεις Οὔννων
„ Βανδάλων Ἀλανῶν, Σουηβῶν
„ Ἀγγλο Σαξώνων Σαξώνων
Αἱ χῶραι ἀφ' ὧν ἐξώρμησαν οἱ βάρβαροι σημειοῦνται οὕτω: Οὖννοι
Κλῖμαξ 1:19.000.000
0 200 400 χμ.

ΩΚΕΑΝΟΣ
Ἰβερνία
Πικτοί
Σκῶτοι
ΒΡΕΤΑΝΙΑ
Λονδῖνον
Καντερβουρία
Ἀγγλο-σάξωνες 449
Ἄγγλοι
Φρείσιοι
Σάξωνες
Ἔλβας
Λομβαρδοί
Σουηβοί
Σκίροι
Βουργοῦνδοι
Γότθοι
Βάνδαλοι
Γότθοι 150 μ.Χ.
Οὖννοι
Βορυσθένης
Ἀλανοί
Τάναϊς
Βόλγας
Οὖννοι 375 μ.Χ.
Φράγκοι
Θουρίγγιοι
Βουργοῦνδοι
Μαρκομάνοι
Ῥῆνος
Δούναβις
ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ
Σάξωνες
Ἀρμορική
Βρεττανοί
Παρίσιοι
Ὀρλεάνη
Ἀττίλας 451
ΓΑΛΑΤΙΑ
Βουργοῦνδοι 413
Ῥαιτία
Νωρικόν
Ἀττίλας 450
Ἀττίλας 452
Ἀλάριχος 401
Ἀλάριχος 402
ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΙΛΛΥΡΙΑ
Διαμονὴ τοῦ Ἀττίλα Οὖννοι
Γεπίδαι
Ὀστρογότθοι 380-454
Ὀστρογότθοι
Αἴρουλοι
Οὐισιγότθοι
Γότθοι
Πιτυοῦς
Διοσκουριάς
Χερσόνησος
Τόμοι
Μαρκιανούπολις
ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ
Σινώπη
Τραπεζοῦς
Σουηβοί
Βάνδαλοι
Βάνδ. 409
Οὐισιγότθ. 413
Βάνδαλοι 420
Ἀλανοί
Τάγος
ΙΣΠΑΝΙΚΗ
ΔΥΤΙΚΗ
Βάνδαλοι
Ἀλανοί
Καρθαγένη
Οὐισιγότθοι 417
Μασσαλία
ΚΥΡΝΟΣ
Ῥώμη
Ῥάβεννα
ΙΤΑΛΙΑ
ΑΔΡΙΑΣ
Δαλματία
Ἀλάριχος 400
Δακία
Μυσία
Θρᾴκη
Ἀδριανούπολις
Κωνσταντινούπολις
Χαλκηδών
Βιθυνία
Παφλαγονία
Πόντος
Ἅλυς
Ἀρμενία
Θεοδοσιούπολις
ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ
Μακεδονία
Ἤπειρος
Θεσσαλία
Εὔβοια
Ἀθῆναι
Κόρινθος
Πελοπόννησος
Σπάρτη
Γότθοι καὶ Αἴρουλοι
Φρυγία
Γαλατία
Καππαδοκία
Ἄμιδα
Σάρδεις
Λυδία
Ἔφεσος
Ἀπαμία
Πισιδία
Παμφυλία
Καρία
Λυκία
Κιλικία
Ἀντιόχεια
Ἀπάμεια
Μεσοποταμία
ΡΟΔΟΣ
ΚΥΠΡΟΣ
ΚΡΗΤΗ
Συρία
Δαμασκός
Τύρος
ΒΑΛΕΑΡΙΔΕΣ
ΣΑΡΔΩ
ΤΥΡΡΗΝΙΚΗ ΘΑΛ.
Βάνδαλοι
Βάνδαλοι 460
Βάνδαλοι 456
Βάνδ. 460
Μεσσήνη
Ῥήγιον
Λιλύβαιον
Συρακοῦσαι
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛ.
Ταγγέρη
Καισάρεια
Καρχηδών
Μαυρουσία
Νουμιδία
0 Γρενουΐχης
5 10 15 20 25 30 35

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ" ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

εἶχε πάντοτε τοὺς ἰδίους βασιλεῖς. Ἐν ἀρχῇ τῆς ε΄ ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ἡ Ἀρμενία ἦτο διῃρημένη εἰς δύο ἄνισα τμήματα· καὶ τοῦ μὲν ἀνατολικωτέρου καὶ μεγαλυτέρου ἐβασίλευεν ὁ Χοσρόης, ὑποτελὴς ὢν τοῦ μονάρχου τῆς Περσίας, τοῦ δὲ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου ἐβασίλευεν ὁ Ἀρσάκης, ὑποτελὴς ὢν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀρσάκου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία κατέλυσε τὴν ἐγχώριον ἐκείνην βασιλείαν καὶ κατέστησεν ὑπηκόους τοὺς πρότερον συμμάχους αὐτῆς Ἀρμενίους· διώρισεν ἀνώτερον στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Ἀρμενίας, ἔκτισε καὶ ὠχύρωσεν, εἰς χῶρον εὔθετον παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου, τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἰδικωτέραν ἐπιστασίαν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων εἰς πέντε σατράπας ἐκ τῶν ἐπιχωρίων εὐπατριδῶν. Ἀλλὰ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη καθῃρέθη ὁ τοῦ Χοσρόου διάδοχος, ἡ δὲ ἀνατολικωτέρα Ἀρμενία διῳκήθη ἔκτοτε ὡς περσικὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Περσαρμενίας. Τότε ὅμως ὁ Θεοδόσιος προέτεινεν ἀξιώσεις τινὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀρμενίας, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Περσῶν συνήνεσε νὰ παραχωρήσῃ τμῆμα αὐτῆς οὐχὶ λόγου ἀνάξιον. Ἐπεστήσαμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο, διότι βραδύτερον τὸ ἀρμενιακὸν φῦλον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Ἀρμενίας οἴκων μετενάστευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καί, ἐξελληνισθέντες, ἐπρωταγωνίστησαν πολλάκις ἐκεῖ, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ἀξίωμα προήχθησαν.

Τὸ δεινόν, τὸ μέγα δεινόν, τῆς βασιλείας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτῆς ἔτη, εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, καταστρεπτικὴ τῶν Οὔννων ἐπιδρομή. Εἴδομεν (Κεφ. Γ΄ βιβλ. Η΄) ὅτι πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐνιαυτῶν οἱ Γότθοι εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἐντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασαν τὸν Ἴστρον ποταμόν, φεύγοντες τὴν ἀγρίαν τῶν Οὔννων φυλήν, ἥτις ἀναχωρήσασα ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀσίας προσήγγιζε τότε εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἔκτοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν εἰσβολάς τινας καὶ αὐτῶν τῶν Οὔννων, ἐντὸς τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, μάλιστα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Αἱ εἰσβολαὶ ὅμως αὗται οὔτε μεγάλαι ἦσαν οὔτε διαρκεῖς, ἡ δὲ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ πρῶτα τεσσαράκοντα τῆς ε΄ ἑκατονταετηρίδος ἔτη κατώρθωσε, τὸ μὲν διὰ τῶν ὅπλων τὸ δὲ διὰ χρηματικῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους δωρεῶν, νὰ ἀπαλλάττῃ τὸ κράτος ἀπὸ δεινοτέρων συμφορῶν. Ἀλλὰ τῷ 434 κατέλαβε τὴν ὑπεράτην τῶν Οὔννων ἡγεμονίαν ὁ Ἀττίλας, ἀνὴρ διαβόητος ἐπὶ τόλμῃ, πλεονεξίᾳ καὶ κατακτητικῇ ὁρμῇ. Ὁ Ἀττίλας προέτεινεν ἀμέσως μεγαλυτέρας τῶν προηγουμένων χρηματικὰς ἀξιώσεις· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐνέδιδεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου τόσῳ μᾶλλον ηὔξανε τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ ὁ τῶν Οὔννων ἡγεμὼν διὰ πρεσβειῶν ἃς ἔπεμπε κατ' ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τέλους ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ παραχωροῦσα τὰ ζητούμενα καὶ τότε, ἐν ἔτει 441, οἱ Οὖννοι ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν ἐπεχείρησαν πολυετεῖς καὶ φοβερὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας ἐπιδρομάς, καθ' ἃς ἀνηλεῶς ἐληλάτησαν Μοισίαν, Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν, πορθοῦντες τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ κυριεύοντες τὰς μὴ ἀποχρώντως ὠχυρωμένας πόλεις. Ὑπάρχει μάλιστα μία μαρτυρία, ἡ τοῦ Μαρκελλίνου, λέγουσα ὅτι μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν, ἢ μᾶλλον μέχρι τῆς Θερμοπόλεως, ὡς λέγει τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο, προέβησαν. Ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπίθανον, τὸ μὲν διότι οὐδεὶς τῶν ἄλλων χρονογράφων περιλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν μεταξὺ τῶν χωρῶν ὅσαι ἐδῃώθησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὸ δὲ διότι ὁ Μαρκελλῖνος δὲν ἀναφέρει Θερμοπύλας ἀλλὰ Θερμόπολιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ εἶναι μία

τῶν πολυαρίθμων πόλεων ὅσας εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας οἱ Οὖννοι ἐξεπόρθησαν. Πλὴν τούτων αἱ γνωσταὶ πόλεις, ὅσαι ὀνομαστὶ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφέρονται ὡς κυριευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Οὔννων, ὑποδεικνύουσι τὴν ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν ὁρμῶσαν ἀλλ' ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Σάον Σιρμίου (τοῦ ὁποίου τὰ πολλὰ ἐρείπια φαίνονται μέχρι τοῦδε περὶ τὸ πολίχνιον Μήτροβιτζ) διὰ τῆς Ρατιαρείας (σήμερον 'Αρζὰρ Παλάγκα), τῆς Ναίσου (σήμερον Νίσσης) (1), τῆς Φιλιππουπόλεως τῆς 'Αρκαδιουπόλεως καὶ τῆς Κωνσταντίας μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου.'Αλλ' ὁπωσδήποτε ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστος, διότι βεβαιοῦται ὅτι συνεπήγαγε τὴν ἐρήμωσιν ἑβδομήκοντα μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων. Τί ἔπραξεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὸν ὀλέθριον αὐτὸν χείμαρρον, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. 'Αορίστως μόνον ἀναφέρονται μάχαι τινὲς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων πρὸς τοὺς Οὔννους, καθ' ἃς οἱ τῶν πρώτων στρατηγοὶ ἡττήθησαν, μέχρις οὗ μετὰ τελευταίαν τινὰ ἐν Χερρονήσῳ μάχην ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ αὖθις εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Οὔννων καὶ συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν συνθήκας ἐπιζημίους. Δυνάμει τῶν κυριωτέρων ὅρων τῶν συνθηκῶν τούτων 1ον ὁ Θεοδόσιος παρεχώρησεν εἰς τὸν 'Αττίλαν χώραν εὐρεῖαν παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ἴστρου ὄχθην, χώραν ἥτις ἐξετείνετο ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ Σιγγιδόνος, τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, μέχρι Νοβῶν, τοῦ σημερινοῦ Σιστοβίου, βάθος δὲ εἶχε πέντε ἡμερῶν ὁδόν, ἤτοι προέβαινεν ἀπὸ τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς πόλεως Ναίσσου, ἥτις ἀπετέλεσε τὸ ὅριον τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων ἐπικρατείας· 2ον ὁ Θεοδόσιος ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλῃ ἐφάπαξ μὲν ἀποζημίωσιν 6.000 λιτρῶν χρυσοῦ, κατ' ἔτος δὲ φόρον δισχιλίων καὶ ἑκατὸν λιτρῶν χρυσοῦ.

Ἡ τοιαύτη οἰκτρὰ διεξαγωγὴ καὶ ἔκβασις τοῦ προκειμένου ἀγῶνος δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως νὰ ἀποδοθῇ οὔτε εἰς ἔνδειαν ἀνδρῶν μαχίμων οὔτε εἰς ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν πόρων. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ σύγχρονος σοφιστὴς Εὐνάπιος ὁ σαρδιανὸς λέγει εἰς τὰ σῳζόμενα τῆς μετὰ Δέξιππον ἱστορίας αὐτοῦ τὰ αἴσχιστα περὶ τῶν καταχρήσεων καὶ καταπιέσεων ὅσαι ἐπὶ Πουλχερίας ἐγίνοντο κατὰ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. 'Αλλ' οἱ τότε χρονογράφοι δὲν εἶχον ἅπαντες τὴν συνείδησιν τοῦ ἱστορικοῦ καθήκοντος καὶ πολλάκις ἕνεκα προσωπικῶν παθῶν κατεφέροντο κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο δὲ ἰδίως συνέβη εἰς τὸν Εὐνάπιον, ὅστις, ἐθνικὸς ὢν τὸ θρήσκευμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν Πουλχερίαν, τῆς ὁποίας γνωστὸς εἶναι ὁ χριστιανικὸς ζῆλος. Ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης Φώτιος, ὅστις ἀνέγνωσεν ἀκεραίας τὰς τοῦ Εὐναπίου συγγραφάς, ἐπαινεῖ μὲν εἰς τὴν «Μυριόβιβλον» τὸν ἄνδρα μέχρι τινὸς διὰ τὴν καλλιέπειαν αὐτοῦ ἀλλὰ ρητῶς ἐπιφέρει· «δυσσεβὴς δὲ τὴν θρησκείαν ὢν τοὺς μὲν εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίζων διασύρει ἐξαίρει δὲ τοὺς δυσσεβεῖς, κτλ». Καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ αὐτῶν βεβαιοῦται ὁπόσον ἄδικος ἦτο ἡ τοῦ Εὐναπίου κατὰ τῆς Πουλχερίας καταφορά, ὡς πρὸς τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Διότι σῴζονται νόμοι ρητοὶ δι' ὧν, ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπηλλάγησαν τῆς πλη-

---

(1) (Σήμερον Nisch). Αἱ Νίσσαι καλούμεναι μικρασιατικαὶ ἢ θρᾳκικαὶ πόλεις οὐδεμίαν ὡς πρὸς τὸ ὄνομα ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν Ναϊσσοῦν τῆς ἄνω Μυσίας τὴν καλουμένην νῦν Νίς (Nish).

ρωμῆς τῶν καθυστερούντων φόρων ἐν διαστήματι ἑξήκοντα ὅλων ἐνιαυτῶν. Ὁ πρῶτος νόμος ἐκδοθεὶς ἐν ἔτει 414 ἐξαλείφει τὰ καθυστεροῦντα ἐτῶν τεσσαράκοντα ἀπὸ τοῦ 368 ἕως τοῦ 408, ὁ δὲ δεύτερος καταργεῖ τὰ καθυστεροῦντα ἑτέρων ἐνιαυτῶν εἴκοσιν ἀπὸ τοῦ 408 μέχρι τοῦ 428. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ τοιαῦτα καθυστεροῦντα ἐδωρήθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φόρων τῆς τρεχούσης χρήσεως, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀπηλλάττοντο ἐπαρχίαι τινές, ὡς μαρτυρεῖ ὁ νόμος 11 τοῦ ἔτους 435, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἀχαιούς, ἤτοι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κυρίως Ἑλλάδος, νὰ μὴ πληρώσωσιν εἰμὴ τὸ τρίτον τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτοῖς φόρου. Τοιαῦται δὲ παραχωρήσεις δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὰς διὰ θανάτων καὶ δημεύσεων ἐκβιαζομένας εἰσπράξεις, αἵτινες ἐνηργοῦντο δῆθεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης κατὰ Εὐνάπιον. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν κατὰ γράμμα τὰς ἀφηγήσεις τῶν τότε χρονογράφων. Ὁ ῥήτωρ καὶ σοφιστὴς Πρίσκος, ὅστις οὐ πολὺ βραδύτερον ἤκμασεν, ἐν τοῖς σῳζομένοις τῆς *Βυζαντικῆς* αὐτοῦ ἱστορίας, ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν χρημάτων ὅσα ἐδέησε νὰ πληρωθῶσιν εἰς τοὺς Οὔννους, βεβαιοῖ ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ δυσκολία πρὸς εὕρεσιν τῶν χρημάτων τούτων ὥστε οὐ μόνον οἱ ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀναγεγραμμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνεισφέρωσιν ἐπὶ τούτῳ ἀλλ' ἐν γένει ὁ κόσμος τῶν γυναικῶν καὶ τὰ ἔπιπλα τῶν πλουσίων προετέθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα ἀπαρτισθῇ τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν· καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς καταθλίψεις ἐκτραγῳδεῖ γενομένας κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐν τούτοις ποῖον ἦτο τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν ἡ κυβέρνησις νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν; Ἐφάπαξ μὲν 6.000 λιτρῶν χρυσοῦ φόρον δὲ ἐτήσιον δισχιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας χρυσοῦ. Ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ περιεῖχεν 72 χρυσᾶ νομίσματα, τοῦ δὲ νομίσματος ἡ ἀξία ὑπολογίζεται εἰς 15 σημερινὰς δραχμάς· ὅθεν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ ἰσοδυνάμει πρὸς 1080 σημερινὰς δραχμάς, καὶ ἡ μὲν ἐφάπαξ εἰς τὸν Ἀττίλαν πληρωτέα ποσότης συνεποσοῦτο εἰς ἓξ καὶ ἥμισυ περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν ἡ δὲ κατ' ἔτος εἰς δύο ἑκατομμύρια καὶ ἑκατὸν χιλιάδας δραχμῶν. Ἕκαστος δὲ ἐκ τῶν προτέρων θέλει ὁμολογήσει ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος, περιλαμβάνον τὰς εὐφορωτέρας χώρας τῆς γῆς, αἵτινες, ἐξαιρέ-

Ὁ Μαρκιανὸς φερόμενος ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τοῦ στρατοῦ ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ

(εἰκὼν Μ. Δόραστων Β. Α.)

σει τῆς Θράκης, τῆς Μοισίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀπελάμβανον πρὸ ἐτῶν βαθεῖαν εἰρήνην, δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ μὴ ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ εὐκόλως τὰ σχετικῶς εὐτελῆ ἐκεῖνα ποσά. Καὶ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μόνης ἐὰν ὑπετίθετο ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰσπραχθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα, πάλιν ἠδύναντο ἐκ τοῦ προχείρου νὰ συλλεχθῶσι, διότι κατὰ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων τῆς βασιλευούσης ἔβριθον σκευῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ καταφεύγωμεν εἰς εἰκασίας; Δεκαετίαν μόλις μετὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀττίλαν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, βασιλεύσαντος τοῦ Λέοντος τοῦ Α΄, τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὑρέθη ἔχον περίσσευμα χρηματικὸν μέγα·

Ὅλας θαλάσσας εἴποι τις καὶ ποταμοὺς χρημάτων

λέγει ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς. Τὸ δὲ θετικὸν εἶναι ὅτι τὸ περίσσευμα ἐκεῖνο ὑπῆρξε τηλικοῦτον ὥστε ὁ Λέων ἠδυνήθη ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς μεγάλην τινὰ κατὰ Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατείαν, ἥτις ἀπήτησε δαπάνην 64.000 λιτρῶν χρυσοῦ καὶ 700.000 λιτρῶν ἀργυρίου· ἤτοι ἐν ὅλαις 121.620.000 δραχμῶν· διότι ἡ μὲν λίτρα χρυσίου ἰσοδυνάμει, ὡς εἴπομεν, πρὸς 72 χρυσᾶ ἡ δὲ λίτρα ἀργυρίου πρὸς 5 χρυσᾶ. Τὸ δὲ περίσσευμα τοῦτο μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως ὁπόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ πόροι τοῦ κράτους. Τινὲς ἠθέλησεν νὰ εἴπωσιν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων τούτων προήρχοντο ἐκ δημεύσεων καὶ ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ σύγχρονος Κάνδιδος, ὅστις πρῶτον ἀνέφερε τὰ προπαρατεθέντα ποσά, λέγει ρητῶς ὅτι μόναι αἱ ἀργυραῖ λίτραι ἐπήγαζον ἐκ δημεύσεων καὶ ἐκ τοῦ βασιλέως Ἀνθεμίου, ὅ ἐστι τὸ μικρότερον τοῦ ὅλου ποσοῦ μέρος.

Ἡ βασιλεία λοιπὸν εἶχε τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἀποχρῶντος· δὲν ἐστερεῖτο δὲ καὶ μαχητῶν γενναίων. Ἀπόδειξις αὐτοῦ τούτου τοῦ πολέμου περιπέτειαί τινες. Ἡ πόλις Ἀσημοῦς ἔκειτο ἐν τῇ Θράκῃ, ἄδηλον κατὰ δυστυχίαν ποῦ ἀκριβῶς· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα ἐκυριεύθη (τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἄλλας τῆς Θράκης πόλεις, ἰδίως τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Ἡράκλειαν, τὴν ποτὲ Πέρινθον), ἀλλ' οἱ γενναῖοι αὐτῆς κάτοικοι, ἐπιχειροῦντες ἀδιαλείπτους κατὰ τῶν Οὔννων ἐπιδρομάς, ἀνήρπαζον τὰ λάφυρα αὐτῶν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, τοσοῦτο δὲ εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἐνεποίησαν τρόμον ὥστε οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ μὴ πλησιάζωσιν εἰς τὴν τῶν Ἀσημουντίων χώραν. Ὅταν συνωμολογήθη ἡ περὶ εἰρήνης συνθήκη, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑποχρεωθῆ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς αὐτομόλους ἢ αἰχμαλώτους Οὔννους ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ρωμαίους ὑπηκόους ὅσοι αἰχμαλωτευθέντες ὑπὸ τῶν Οὔννων εἶχον κατορθώσει ὁπωσδήποτε νὰ διαφύγωσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Ἀσημούντιοι ἀπεφήναντο ὅτι δὲν ὑποτάσσονται εἰς τοιαύτας ὑποχρεώσεις. Ὅθεν ἐδέησεν ὁ ἀγέρωχος τῶν βαρβάρων βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἰδίας πρὸς τοὺς Ἀσημουντίους συμβάσεις· καὶ πάλιν οἱ Ἀσημούντιοι ὁμόφυλον μὲν οὐδένα παρέδωκαν βαρβάρους δὲ ἀπέδωκαν δύο καὶ μόνους, ἰσχυρισθέντες ὅτι τοὺς μὲν ὁμογενεῖς καὶ τοὺς αὐτομόλους Οὔννους πρὸ καιροῦ ἀπέλυσαν τοὺς δὲ αἰχμαλώτους εἶχον θανατώσει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ θέλομεν ἴδει καὶ ἄλλην πόλιν, εἰς τὰ μεσημβρινώτατα τῆς κυρίως Ἑλλάδος κειμένην. ἀποκρούουσαν ἑτέρων ἰσχυρῶν βαρβάρων τὴν ἐπίθεσιν. Ἦ μήπως ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου δὲν ἀντέστη εἰς τοὺς Πέρσας καὶ δὲν ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν; Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἐπιτηδείου νὰ τιμωρήσῃ τὸν βασιλέα τῶν Οὔννων· ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ γυναικός, ἥτις, ὁσην-

δήποτε καὶ ἂν εἶχε σύνεσιν καὶ δεξιότητα, ἐστερεῖτο ὅμως τῆς ἀναγκαίας εἰς τηλικοῦτον ἀγῶνα ῥώμης.

Καὶ ὅτι τοῦτο κυρίως ὑπῆρξε τὸ αἴτιον τῶν συμφορῶν ὅσας ἐπήνεγκεν ἡ τῶν Οὔννων ἐπιδρομή, οὐχὶ δὲ τοῦ κράτους ἡ ἀσθένεια, μαρτυροῦσιν ἔτι τρανότερον τὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντα γεγονότα. Μετὰ τεσσαράκοντα καὶ δύο ἐτῶν βασιλείαν, καθ' ἣν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι προέστη τοῦ κράτους ὁ Θεοδόσιος ὁ μικρός, ἀπέθανεν οὗτος τῷ 450· καὶ τότε, καθὼς προείπομεν, ἡ Πουλχερία, δίδουσα νέον τῆς συνέσεως αὐτῆς δεῖγμα, παρέλαβεν ὡς σύζυγον καὶ συνάρχοντα τὸν θρᾷκα Μαρκιανόν, ὅστις δὲν εἷλκε μὲν ἐξ εὐπατριδῶν τὸ γένος ἀλλὰ διέπρεψεν ἐπὶ εὐσταθείᾳ χαρακτῆρος, δικαιοσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ. Ἡ πρώτη τοῦ Μαρκιανοῦ πρᾶξις ἀπέδειξε τὸ τί ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόφασιν ἔχων νὰ περιστείλῃ τὰς παραλόγους τῶν βαρβάρων ἀξιώσεις. Ὁ Ἀττίλας ἐζήτησεν αὐθαδῶς τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐτησίου φόρου, ὁ δὲ Μαρκιανὸς ἀπήντησεν ἀμέσως ὅτι δὲν ἐννοεῖ παντάπασι νὰ ἐξακολουθήσῃ καταβάλλων τὸν φόρον τοῦτον καὶ ὅτι, ἐὰν ὁ Ἀττίλας ἡσυχάσῃ, θέλει πέμψει αὐτῷ δῶρα, εἰ δὲ ἀπειλήσῃ πόλεμον, θέλει ἀντεπεξέλθει κατ' αὐτοῦ δι' ὅπλων καὶ ἀνδρῶν ἱκανῶν νὰ περιστείλωσιν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Οὔννων κατ' ἀρχὰς ἐξεμάνη ὑπὸ τῆς ὀργῆς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ καὶ ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ κατὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἡττήθη ἐν Γαλλίᾳ τῷ 451 ὑπὸ τοῦ γενναίου Ἀετίου· ἀποθανὼν δὲ τῷ 453 ἀπήλλαξε τὸ ἀνατολικὸν κράτος παντὸς ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου κινδύνου. Ὁ Μαρκιανὸς ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα ἐπανορθώσῃ πολλὰ τῶν σφαλμάτων τῆς προηγουμένης βασιλείας. Περιέστειλε τὸ ὀλέθριον τῶν εὐνούχων κράτος, τιμωρήσας πρὸ πάντων τὸν Χρυσάφιον, ὅστις εἶχε παρασύρει τὸν ἀσθενῆ Θεοδόσιον εἰς τοσαύτας ἀνομίας. Περιέστειλεν, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ προεκθέσωμεν, τὰς αἱρέσεις τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς. Περιώρισε τὸ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἐπικρατήσασαν ἀγοραπωλησίαν τῶν δημοσίων λειτουργημάτων καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀτιμώρητον ἐπὶ πολὺ διαμείνασαν δωροδοκίαν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Ἀπήλλαξε τὰς ἐπαρχίας πολλῶν καθυστερούντων φόρων καὶ ἀποθανὼν τῷ 457 κατέλιπεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μέγα χρηματικὸν περίσσευμα. Ἡ Πουλχερία εἶχεν ἀποβιώσει τριετίαν πρὸ αὐτοῦ· καὶ τελευτήσαντος ὀλίγον μετ' αὐτὴν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Γ', ἀνεψιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ὁνωρίου ἐν τῇ Δύσει, ἐξέλιπεν οὕτω τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ὁ οἶκος. Τὸ δυτικὸν κράτος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακλυζόμενον καὶ κολοβούμενον καὶ εἰς ἀδιάκοπον σχεδὸν περιελθὸν ἀναρχίαν ἐπλησίασεν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ, ὥστε οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφημέρων αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐβασίλευον τότε ἐν Ῥώμῃ. Ἐγένετο λοιπὸν χρεία νὰ προχειρισθῇ νέος ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύς, αἱ δὲ περιπέτειαι τῆς ἐκλογῆς ταύτης καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης βασιλείας εἶναι ἀξιομνημόνευτοι, διότι μαρτυροῦσι τήν τε ἐπιρροὴν ἣν εἶχε λάβει ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ βαρβαρικὸν στοιχεῖον καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀδιάκοπον ἀντίδρασιν τῶν ἰθαγενῶν.

Ἐν τῷ διαστήματι τῶν ἑξήκοντα ἐνιαυτῶν οἵτινες διῆλθον ἀφ' ἧς ὁ Συνέσιος διεμαρτύρετο ἐνώπιον τοῦ Ἀρκαδίου (Κεφ. Γ' βιβλ. Η') κατὰ τῆς παντοδυναμίας ἣν ἔλαβον οἱ βάρβαροι ἐν τῷ κράτει καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν συγκροτήσεως τοῦ ἀρίστου τῆς στρατιᾶς

μέρους, τὸ κακὸν τοῦτο, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ, ηὔξησεν ἀπ' ἐναντίας. Τῷ 457, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μαρκιανός, ἰσχυρότατος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἴκων ἦτο ὁ τοῦ Ἄσπαρ, βαρβάρου καὶ ἰδίως κατά τινας ἀλανοῦ τὸ γένος. Ἐπὶ τρεῖς ὅλας γενεὰς ὁ πατὴρ τούτου, αὐτὸς καὶ ὁ υἱός του Ἀρδαβοὺρ ἦρχον τῶν στρατῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τῆς πολυαρίθμου ἐκ βαρβάρων φρουρᾶς αὐτοῦ ὁ Ἄσπαρ ἐδέσποζε τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πρωτευούσης, διὰ δὲ τῶν δαψιλῶς δαπανωμένων θησαυρῶν ἐδελέαζε τὰ πλήθη. Τίποτε δὲν ἐφαίνετο ἤδη τὸ δυνάμενον νὰ κωλύσῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ· καὶ ὅμως δὲν ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον. Ἐρρήθη ἀνέκαθεν καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπανελήφθη ὅτι δὲν ἀνηγορεύθη βασιλεύς, διότι ἦτο Ἀρειανὸς αὐτός τε καὶ ὁ υἱός του Ἀρδαβούρ. Δύο ὅμως ἕτεροι υἱοί του, ὁ Πατρίκιος καὶ ὁ Ἑρμαναρίχ, ἦσαν ὀρθόδοξοι, ὁ δὲ Πατρίκιος ἀνηγορεύθη μετ' οὐ πολὺ καὶ καῖσαρ· ὥστε, ἂν τὸ μόνον κώλυμα πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄσπαρ ἦτο τὸ αἱρετικὸν αὐτοῦ δόγμα, τὸ κώλυμα τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὸν υἱόν του τοῦτον. Διατί λοιπόν, ἐνῷ εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Ἄσπαρ ἀνηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα καὶ πρόδηλον ὡσαύτως ὅτι τὸ συμφέρον του ἦτο νὰ προτιμήσῃ παντὸς ἄλλου τὸν ἴδιον υἱόν, ἕτερόν τινα ἀνεβίβασεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον; Διότι ὑπῆρχεν ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθνική τις συνείδησις ἰσχυρά. Ἡ ἐθνικὴ αὕτη συνείδησις δὲν συνεταυτίζετο, πολλοῦ γε δεῖ, μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δύο ἕτερα ἐπεκράτουν ἐν αὐτῇ γεγονότα· τὸ ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις. Ὁ Ἑλληνισμὸς μετεῖχε μὲν οὐσιωδῶς ἀμφοτέρων τούτων τῶν γεγονότων ἀλλά,καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου αὐτῶν ὄγκου, ἦτο ἔτι ἀφανὴς εἰς τὰ ὄμματα τῶν πολλῶν, οἵτινες οὔτε ἐκάλουν οὔτε ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἕλληνας, ἀλλὰ ρωμαίους καὶ χριστιανούς. Καὶ ὡς τοιοῦτοι ὅμως, ἤτοι ὡς οἱ μόνοι κάτοχοι ὁλοκλήρου τοῦ τότε ὑφισταμένου πολιτισμοῦ, δὲν ἠνείχοντο νὰ ἴδωσι τὴν ἐκπροσωποῦσαν τὸν πολιτισμὸν τοῦτον ὑπερτάτην ἀρχὴν περιερχομένην εἰς χεῖρας ἀνδρὸς βαρβάρου, ἐπήλυδος Ἀλανοῦ, Γότθου ἢ Βανδήλου. Ταύτην δὲ τὴν κοινὴν συνείδησιν εὐλαβούμενος ὁ Ἄσπαρ, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ δύναμις ἣν ἐκέκτητο ὡς ὑπηρέτης τοῦ κράτους τούτου καὶ ἡ ἐπιρροὴ ἣν ἤσκει ἐπὶ τοῦ ὄχλου, ἐνόμισε συνετώτερον ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον, ἀνθ' ἑαυτοῦ καί τινος τῶν υἱῶν του, ἄνδρα ἰθαγενῆ, ἔκπαλαι αὐτῷ ἀφωσιωμένον, εὔελπις ὅτι διὰ τοῦ μεσάζοντος τούτου προσώπου ἅμα μὲν θέλει διατηρήσει ἀσφαλῶς ὅσα ἐνέμετο πλεονεκτήματα ἅμα δὲ θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Προήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν βασιλείαν τὸν θρᾷκα Λέοντα, ἤδη μὲν χιλίαρχον ἄλλοτε δὲ ἐπιμελητὴν τῆς οἰκίας αὐτοῦ διατελέσαντα.

Νόμισμα τοῦ Λέοντος Α'

Ὁ Λέων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀνατολίου· καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἐνῷ μέχρις αὐτοῦ οἱ βασιλεῖς προεχειρίζοντο ὑπὸ μόνων τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἀπ' αὐτοῦ ἤρξατο ἡ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας κύρωσις τῆς ἀναγορεύσεως· διότι, ἂν ὁ προκάτοχός του Μαρκιανὸς ἐπέθηκεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὑπάρχει μαρτυρία τις καθ' ἣν ὁ πρὸ τοῦ Μαρκιανοῦ βασιλεύσας Θεοδόσιος Β' ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἀπὸ Λέοντος καὶ ἐφεξῆς ἡ κύρωσις τῆς ἐκκλησίας

ἐλογίσθη ἀπαραίτητος· οὐδ' ἔχει ὑπόστασίν τινα ἀληθείας ἡ ἑτέρα γνώμη ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν στέψις δὲν ἤρχισεν εἰμὴ ἀπὸ Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου. Οὐ μόνον δέ, ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας στέψεως, ἡ τοῦ Λέοντος βασιλεία προσέλαβε πρώτη ὁριστικῶς τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὅστις ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἰδιοτήτων δι' ὧν διακρίνεται ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, ἀλλὰ καὶ ἑτέρα σπουδαία τοῦ Λέοντος πρᾶξις μαρτυρεῖ ὅτι ἴδιόν τι πνεῦμα, διάφορον τοῦ προτέρου, ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς μοναρχίας ταύτης.

Ὁ Λέων ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων μέγας· τοῦτο ὅμως μᾶλλον πρὸς ἀντίθεσιν τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ ἐγγόνου, ὅστις λέγεται *μικρός*, διότι ἀπέθανε νεώτατος ὤν. Ἀλλά, ἂν ὁ Λέων δὲν ἦτο ἀνὴρ μέγας, ἦτο ἄνθρωπος συνετός, δραστήριος καὶ πρὸ πάντων ἐγίνωσκε καὶ συνεμερίζετο τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπικρατούσης τότε κοινῆς συνειδήσεως. Τοιοῦτος δὲ ὢν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὸν ζυγὸν ὃν ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὸν ὁ δημιουργὸς τῆς τύχης του Ἄσπαρ. Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι διηγημάτιόν τι τὸ ὁποῖον καθίστησι πρόδηλον ὁπόσον αὐθάδεις ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ βαρβάρου τούτου. Ὁ Ἄσπαρ, λέγουσιν, ἐσύστησέ ποτε εἰς τὸν βασιλέα ὡς ἔπαρχον τῆς πόλεως ἕνα τῶν φίλων του· ὁ δὲ βασιλεὺς διώρισεν ἕτερον. Τότε ὁ Ἄσπαρ, κρατήσας τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἱματίου, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς παραβάτην τῶν ὑποσχέσεων, εἰπών· «Βασιλεῦ, τὸν ταύτην τὴν ἁλουργίδα περιβεβλημένον οὐ χρὴ διαψεύδεσθαι». Ὁ δὲ Λέων ἀπήντησεν· «ἀλλὰ μὴν προσήκει τῷ βασιλεῖ μὴ ὑπείκειν τινὶ ἢ ὑποκεῖσθαι, καὶ μᾶλλον ὅταν τοῦ κοινοῦ ἀσύμφορον ᾖ». Δὲν ἠξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ διάλογος οὗτος ἐγένετο τῷ ὄντι μεταξὺ Ἄσπαρ καὶ βασιλέως. Ἀλλ' ἐκ τούτου καὶ μόνου, ὅτι ἐπιστεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ μὲν Ἄσπαρ ἠξίου νὰ βασιλεύῃ διὰ τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δὲν ἠνείχετο τὴν τυραννίαν ταύτην. Ὄχι ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐλαττώσῃ κατ' ἐλάχιστον τὸ ἀξίωμα τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ. Ὁ Ἄσπαρ ἐξηκολούθησεν ὢν ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ· ὁ πρεσβύτερος υἱός του Ἀρδαβοὺρ ἦτο στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς· ὁ ἄλλος υἱός του Πατρίκιος ἀνηγορεύθη ὕπατος καὶ μετ' ὀλίγον καῖσαρ (1). Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἴσχυον νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν ἀκόρεστον πλεονεξίαν τῶν βαρβάρων αὐτῶν, ὥστε ὁ Λέων ἐνόησε πρωιμώτατα τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀσφαλισθῇ, αἰσθανόμενος ὅτι οὗτοι, ἔχοντες εἰς χεῖρας τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἠδύναντο ἐπίσης εὐχερῶς νά τον καθαιρέσωσιν, ὅσον εὐχερῶς ἀνηγόρευσαν αὐτόν.

Ἠξεύρομεν ὅτι πρὸ καιροῦ οἱ μονάρχαι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐστηρίζοντο πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς ξένους ἢ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ ἀλλοφύλων σωματοφυλάκων καὶ ἀπαρτίζοντες ἐξ ἀλλοφύλων τὰς φάλαγγας εἰς τὰς ὁποίας ἔδιδον τὰ

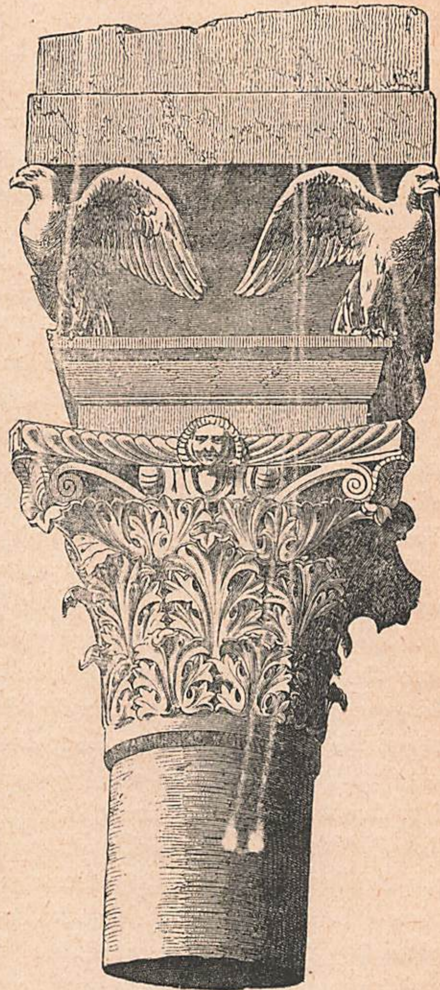
(1) Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ **καίσαρος** ὡς αὐτοκράτορος Β' τάξεως ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Μέχρι τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅστις πρὸ τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος, ὁ καῖσαρ μετεῖχεν ὁπωσδήποτε τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ὧν ἀφηγούμεθα τὴν ἱστορίαν, τὸ ὄνομα τοῦτο δίδεται ἐν Βυζαντίῳ εἰς πρόσωπα τιμώμενα ἐκτάκτως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς προσηγορία τιμητικὴ τοῦ ἀνωτάτου μετὰ τὸν αὐτοκράτορα λειτουργοῦ τοῦ κράτους, καὶ δὲν σημαίνει **αὐτοκράτορα** ἢ **ἡγεμόνα**. Οὐδέποτε πλέον τὸ ὄνομα τοῦτο ἔχει τοιαύτην σημασίαν ἐν Βυζαντίῳ. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐν Ἀνατολῇ τὸ ὄνομα ὑπὸ τὸν λατινικὸν αὐτοῦ τύπον caesar δὲν εἶναι ἐν χρήσει ὡς δηλωτικὸν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Μόνον τὰ ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου κατὰ παραφθορὰν προελθόντα **kaiser** παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, **τσάρ** παρὰ τοῖς Ρώσοις, καϊσὰρ παρὰ τοῖς **Ἄραψι** καὶ Πέρσαις (προκειμένου μόνον

ἄριστα τῶν ὅπλων καὶ τὴν μεγίστην μισθοδοσίαν. Ἡ περιφρόνησις εἰς ἣν εἶχον καταντήσει τὰ ἐξ ἐγχωρίων συγκείμενα τάγματα ἦτο τοσαύτη ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία εἶχε θεσπίσει τὴν ὑποδεεστέραν αὐτῶν ἐν τῷ στρατῷ τάξιν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅτε ἐβασίλευσεν ὁ Λέων· τὸ μὲν κράτιστον τοῦ στρατοῦ συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν προδήλως ἐπιβούλων ὁ δ' ἰθαγενὴς στρατὸς ἦτο ἀνάξιος λόγου. Ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ ἰθαγενὴς οὗτος στρατὸς ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναδιοργανωθῇ καὶ νὰ καταστῇ ἐνάμιλλος τοῦ ἑτέρου, ἀπῃτεῖτο πάντοτε χρόνος μακρός, ὁ δὲ Λέων εἶχε κατεπείγουσαν χρείαν ταγμάτων τινῶν πιστῶν καὶ ἀξιομάχων. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς ἐγχωρίους τινὰς οἴκοθεν μαχίμους ὄντας, τοὺς καλουμένους Ἰσαύρους. Ἰσαυρία ἐλέγετο ἔτι τότε ἡ ὀρεινὴ καὶ ὀλίγον γνωστὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώρα, ἡ κειμένη μεταξὺ Λυκαονίας, Φρυγίας, Πισιδίας καὶ Κιλικίας. Οἱ φιλοπόλεμοι αὐτῆς κάτοικοι ὀλίγον εἶχον ὑποκύψει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὔτε ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐδαμάσθησάν ποτε ὁλοσχερῶς, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἐπιεικεστέραν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιρροὴν διετέλουν ἀποκρούοντες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, διότι οἱ πλεῖστοι, ἂν ὄχι ὅλοι, ἦσαν ἔτι εἰδωλολάτραι. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἀρχίσει καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος νὰ μεταχειρίζωνται αὐτοὺς κατὰ τῶν πανταχόθεν ἐπικειμένων ἔξωθεν βαρβάρων. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Ἀττίλαν πολέμου ὁ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρχηγόν τινα τῶν Ἰσαύρων ὀνόματι Ζήνωνα, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν φρούρησιν τῆς ὑπὸ τῶν Οὕννων ἀπειλουμένης βασιλευούσης. Ὁ Ζήνων οὗτος, ὅστις κατηγορήθη ὅτι ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἵνα ἀνορθώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀπέθανεν ἐπὶ Μαρκιανοῦ. Ὁ δὲ Λέων, ἐπειγόμενος ἤδη νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν περὶ Ἄσπαρ, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ἕτερόν τινα Ἴσαυρον, καλούμενον ὅλως βαρβαριστὶ Τρασκαλισαῖον ἢ Ταρασισκωδίσεον, μετονομασθέντα δὲ ὡσαύτως Ζήνωνα, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν συγκρότησιν στρατιωτικῆς μοίρας ἐξ ὁμογενῶν, ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον μίαν τῶν θυγατέρων του, τὴν Ἀριάδνην, 459. Αὕτη ἡ ἀπόπειρα τῆς τοῦ ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἀνορθώσεως εἶναι γεγονὸς ἀξιομνημόνευτον. Δὲν ἐπήγαγε μὲν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἅπαντα τὰ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ὁ Χριστιανισμός, ὅστις ἔμελλε βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον, νὰ ἐπιρρώσῃ τὸ μάχιμον τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ πνεῦμα, ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶχεν ἐπαγάγει ὅλως ἀντιθέτους διαθέσεις. Ὁ Λέων λοιπὸν ἠναγκάσθη νὰ στρατολογήσῃ τὸν ἐπιχώριον στρατὸν ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων ἰθαγενῶν, οἵτινες ὀλίγον διέφερον τῶν ἀλλοφύλων βαρβάρων κατά τε τὰ ἤθη καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος. Πλὴν τούτου ὄχι μόνον οἱ ἀλλόφυλοι βάρβαροι δὲν ἔπαυσαν ἀποτελοῦντες μέρος τῆς ἐνόπλου δυνάμεως ἀλλ' ἡ βασιλεία ἐδέησε νὰ δεχθῇ ἐντὸς τοῦ κράτους νέους ξένους συμμάχους. Οὐδὲν ἧττον ἡ ἐπὶ Λέοντος γενομένη ἀρχὴ τοῦ ἔργου, εἰ καὶ συνήντησε προσκόμματα καὶ πολυτρόπως ἐκολοβώθη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, συνεπήγαγεν ὅμως προϊόντος τοῦ χρόνου τὴν μόρφωσιν ἀξιολόγου ἐθνικοῦ στρατοῦ καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μὴ πάθῃ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὅ,τι ἔπαθε τὸ δυτικόν, εἰς τὸ νὰ μὴ καταλυθῇ δηλαδὴ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐμβαλόντων ἀλλοτρίων φύλων.

Ἐν τούτοις ὁ κύριος καὶ ἄμεσος σκοπὸς τῆς καινοτομίας ταύτης τοῦ Λέοντος δὲν

περὶ τῶν αὐτοκρατόρων Βυζαντίου) καὶ τσασοὺρ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς (περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Γερμανίας ἢ Αὐστρίας) ἔχουσι σημασίαν παρεμφερῆ πρὸς τὸ λατινικὸν imperator τῶν μέσων αἰώνων καὶ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου.

διέφυγε τὴν ὕποπτον προσοχὴν τοῦ Ἄσπαρ. Ἡ μεταξὺ αὐτῶν διένεξις ηὔξανεν ὁσημέρα καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις χρονογράφοις ὀλίγων εἰδήσεων, καθότι οἱ σύγχρονοι δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κεκολοβωμένοι. Ἰδίως δὲ ἐπιζήμιος ἐπ τοῦ προκειμένου ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλεια τοῦ Κανδίδου, ὅστις Ἴσαυρος ὢν τὸ γένος καὶ γραμματεὺς διατελέσας «τῶν ἐν Ἰσαύροις πλεῖστον ἰσχυσάντων» ἐγίνωσκε κάλλιστα τὰς πρὸς τούτους σχέσεις τοῦ Λέοντος καὶ ἔγραψεν ἐν ἐκτάσει περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐρίδων ὅσαι ἐξ αὐτῶν παρήχθησαν. Ὁτὲ μὲν ὁ Ἄσπαρ παρασκευάζει δολοφόνους κατὰ τοῦ Ζήνωνος, μετὰ κόπου διαφεύγοντος τὸν κίνδυνον, ὁτὲ δὲ ὁ Λέων διακόπτει τὸν κατὰ Βανδήλων πόλεμον ἵνα ἔχῃ προχείρους τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἄσπαρ. Ὁ βασιλεὺς κατήντησε νὰ δυσπιστῇ πρὸς πᾶσαν τούτου συμβουλήν· Ὅτε τῷ 467 οἱ Σκίροι καὶ οἱ Γότθοι, πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐζήτησαν ἀμφότεροι τὴν συμμαχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς, ἡ γνώμη τοῦ Ἄσπαρ ἦτο «μηδετέροις συμμαχεῖν», ὁ δὲ Λέων διέταξε νὰ δοθῇ ἐπικουρία εἰς τοὺς Σκίρους. Ὁπόσον δὲ δίκαιον εἶχε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Ἄσπαρ, κατέστη πρόδηλον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οὗτος ἐπολιτεύθη εἰς τὸν κατὰ Βανδήλων πόλεμον.

Ὁ κίων τοῦ Μαρκιανοῦ ἐν Κων)πόλει

Τὸ γερμανικὸν τοῦτο ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, διεπέρασεν ἐκεῖθεν ἔπειτα, τῷ 429, ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτοῦ Γιζέριχον, εἰς Ἀφρικὴν καὶ κατέλυσε τὴν αὐτόθι ρωμαϊκὴν ἀρχήν. Πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς νέας ταύτης κατακτήσεως ὁρμώμενον ἐπεχείρησεν ἀδιαλείπτους εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομάς. Ἐκ τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν ρητῶς δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ δύο, ἡ κατὰ τοῦ Ταινάρου καὶ ἡ κατὰ τῆς Ζακύνθου, αἵτινες οὐδ' εἶναι βέβαιον ἂν συνέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἢ βραδύτερον. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐγένοντο ἐπὶ Λέοντος καὶ τούτου ἕνεκεν ἀναφέρομεν αὐτὰς ἐνταῦθα. Ἡ κατὰ τοῦ Ταινάρου προσβολὴ ἀπέτυχεν· ὁ Γιζέριχος ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν μαχίμων Λακώνων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἀπέβαλε πολλοὺς τῶν περὶ αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ὀργισθεὶς ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ζακύνθου, ἔκτεινε πολλοὺς τῶν παρατυχόντων καὶ συλλαβὼν πεντακοσίους περίπου ἐγκρίτους κατοίκους ἀπέπλευσεν· ἀφικόμενος δὲ ἐν μέσῳ Ἀδριατικῷ πελάγει ἐκρεούργησε τὰ σώματα τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ ἔσπειρεν αὐτὰ πανταχοῦ τῆς θαλάσσης. Ταῦτα ἢ τοιαῦτα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ ὁ Λέων, περὶ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸν σύγχρονον Μάλχον, ἐπεκράτει ἡ δόξα

ὅτι ἦτο «φοβερὸς ἅπασι τοῖς τε ὑπ' ἐκείνου τὴν βασιλείαν τελοῦσι καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν ὅσοις εἰς φήμην ἀφίκετο». Ὅθεν τῷ 463 ἐξαπέστειλε κατὰ τοῦ Γιζερίχου στρατόν, ὅστις ἐκυρίευσε τήν τε Τρίπολιν καὶ ἄλλας τῆς Ἀφρικῆς πόλεις· καὶ προτείναντος μὲν τότε τοῦ βασιλέως τῶν Βανδήλων εἰρήνην ὁ Λέων ἐδέχθη αὐτὴν ἕνεκα τῶν ἀπὸ τοῦ Ἄσπαρ κινδύνων, βραδύτερον ὅμως, τῷ 468, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ μὲν Γιζέριχος ἐπανέλαβε τὰς κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐπιδρομὰς ὁ δὲ ἤδη βασιλεύων τῆς Ἰταλίας Ἀνθέμιος, ὁ διὰ συστάσεως τοῦ Λέοντος προαχθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ προστάτου αὑτοῦ, ὁ Λέων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλην κατὰ Βανδήλων ἐπιστρατείαν, ἱκανὴν νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος αὐτῶν. Ὁ στόλος ὃν ἐπὶ τούτῳ συνεκρότησε συνέκειτο ἐκ 1113 πλοίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβησαν ἄνδρες δεκακισμύσιοι, παρεκτὸς τῶν ναυτῶν· ἡ δαπάνη συνεποσώθη, ὡς προείπομεν μικρὸν ἀνωτέρω, εἰς 120.000.000 περίπου δραχμῶν, κατὰ Προκόπιον μάλιστα εἰς ἔτι πλείονα. Στρατηγὸς δὲ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος προεχειρίσθη ὁ τῆς βασιλίσσης Βηρίνης ἀδελφὸς Βασιλίσκος, ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον τὸν Ἄσπαρ, διότι ὁ Λέων ἤλπισεν ὅτι τοιουτοτρόπως ἅμα μὲν θέλει ἀπομακρύνει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἐπίβουλον ἐκεῖνον ἄνδρα ἅμα δὲ θέλει καταστήσει αὐτὸν χρήσιμον εἰς τὸ κράτος. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅμως ἠπατήθη, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ αὐτὸς ὁ γυναικάδελφός του Βασιλίσκος ἐπεβούλευεν, ὡς φαίνεται, αὐτόν. Ὁ στόλος ἔφθασεν αἰσίως εἰς πόλισμα τῆς Ἀφρικῆς, καλούμενον μὲν Μερκούριον ἀπέχον δὲ τῆς Καρχηδόνος 280 περίπου στάδια. Καὶ ἂν ἀμέσως ἐκεῖθεν ἐπήρχετο κατὰ τῆς πρωτευούσης ταύτης τοῦ βανδηλικοῦ κράτους, ὁ Γιζέριχος βεβαίως κατετροποῦτο, διότι οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιχειρήσει προπαρασκευήν, καὶ ἦτο κατεπτοημένος οὐ μόνον διὰ τὴν προηγουμένην ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ Λέοντος κατορθωθεῖσαν ἀποστασίαν τῆς Σαρδόνος ἀπὸ τῶν Βανδήλων. Ὁπόσον δ' ἐπτοήθη καὶ ἦτο ἀπαράσκευος ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ πέντε ἡμερῶν ἀνακωχάς, ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῷ μεταξὺ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀπαιτούμενα. Ἂν ὁ Βασιλίσκος εἶχεν εἰσέτι ἀμφιβολίαν τινὰ περὶ τοῦ πρακτέου, ἡ πρότασις αὕτη ἤρκει νά τον πείσῃ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθῇ ἄνευ ἀναβολῆς. Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία, ἥτις οὕτως ἤθελε κατασταθῇ ἄφευκτος, δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Ἄσπαρ, διότι ἔμελλε νὰ κρατύνῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Λέοντος. Ὅθεν συνεβούλευσε τὸν Βασιλίσκον νὰ δεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν καὶ εὗρεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς τόσῳ μᾶλλον προθύμους εἰς τοῦτο ὅσῳ ἀφ' ἑνὸς καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλίσκος ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον περιεποιεῖτο τὸν Ἄσπαρ, ἀφ' ἑτέρου ὁ Γιζέριχος ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ στείλῃ εἰς τὸν στρατὸν κρύφα μέγα ποσὸν χρυσίου. Γενομένων λοιπὸν οὕτω τῶν ἀνακωχῶν, οἱ Βανδῆλοι λαβόντες καιρὸν παρεσκεύασαν πλείστας ναῦς, τὰς μὲν φερούσας ἄνδρας μαχίμους τὰς δὲ ἀνδρῶν μὲν κενὰς πλήρεις δὲ ἐμπρηστικῶν ὑλῶν· καὶ πνεύσαντος ἀνέμου οὐρίου ἐξώρμησαν αἱ πρῶται ῥυμουλκοῦσαι τὰς δευτέρας ἐπὶ τὸ πόλισμα, ὅπου ἐναυλόχει ὁ τοῦ Βασιλίσκου στόλος. Ἅμα δ' ἐπλησίασαν ἐκεῖ, ἐμβαλόντες πῦρ εἰς τὰ κενὰ πλοῖα, ἀφῆκαν αὐτά, κεκολπωμένα ἔχοντα τὰ ἱστία, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε πρόδηλον. Τὰ πυρφόρα σκάφη, ἐλαυνόμενα ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου καὶ ἐπιπεσόντα κατὰ τοῦ συμπεπυκνωμένου καὶ ἠγκυροβολημένου στόλου, διέδωκαν εἰς αὐτὸν τὰς φλόγας· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπελθόντων τῶν μαχίμων βανδηλικῶν πλοίων ἐκορυφώθη ἡ ταραχὴ καὶ ἡ καταστροφή. Τινὲς τῶν οὕτως ἐξαπίνης προσβληθέντων ἀνεδείχθησαν ἄνδρες ἀγαθοὶ ἐν τῷ ὀλεθρίῳ τούτῳ ἀγῶνι, μάλιστα δὲ ὁ ὑποστράτηγος Ἰωάννης καὶ ὁ Δαμόνικος ὁ ἀντιοχεύς. Περὶ τοῦ πρώτου διηγεῖται ὁ Προκόπιος ὅτι, περικυκλωθείσης τῆς νηὸς αὐτοῦ ὑπὸ ἀπείρων πολεμίων, οὗτος ἐκτει-

νεν ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἐπιστροφάδην (ἤτοι δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω) πολὺ αὐτῶν πλῆθος· ὅτε δὲ εἶδεν ὅτι ἡ ναῦς αὐτοῦ ἁλίσκεται ἀνέβη εἰς τὰ ἰκρία ἵνα καταποντισθῇ. Εἰς μάτην ὁ υἱὸς τοῦ Γιζερίχου Γένζων παρεκάλει αὐτὸν νὰ σωθῇ παρεχόμενος τὰ πιστά, ἐκεῖνος οὐδὲν ἧττον κατέπεσε σὺν πάσῃ τῇ τῶν ὅπλων σκευῇ ἀπὸ τῶν ἰκρίων εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦτο μόνον ἀνακράξας· «ὡς οὐ μή ποτε Ἰωάννης ὑπὸ χερσὶ κυνῶν γένηται». Τὸ πλεῖστον τοῦ στόλου κατεστράφη. Ἀλλ' ὁ Βασιλίσκος καὶ οἱ ἄλλοι προδόται διεσώθησαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ πρῶτος κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ δὲν ἐτιμωρήθη, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς μεσολαβήσεως τῆς Βηρίνης τὸ δὲ διότι ὁ Λέων ἔμαθε τίς ἦτο ὁ κύριος τῆς συμφορᾶς παραίτιος. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τὴν προδοσίαν ταύτην ὁ Ἄσπαρ ἀλλ' ἐζήτησε νὰ προσοικειωθῇ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἰσαύρους διὰ τοῦ Ἀρδαβούρ, μεταχειρισθέντος πρὸς τοῦτο τὸν οἰκεῖον αὐτοῦ Μαρτῖνον, ὅστις ὅμως ἔσπευσε νὰ καταγγείλῃ εἰς τὸν Ζήνωνα τὰ μελετώμενα.

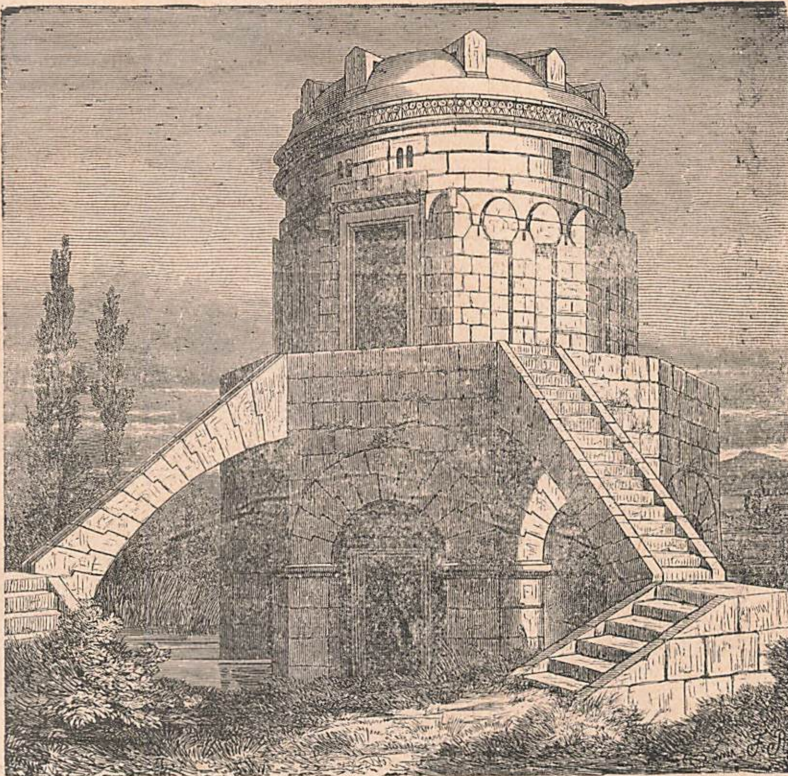
Τότε, 471, ὁ Λέων, ἀποδεξάμενος τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Γιζερίχου, ἵνα μὴ ἔχῃ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον περισπασμόν, ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ κακοῦ ἐκείνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ δαίμονος. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὔκολον. Ἡ μὲν φρουρὰ τῶν ἀνακτόρων ἦτο πιστὴ ἀλλ' οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἄσπαρ Γότθοι ἐπεκράτουν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θρᾴκης. Ἵνα ἀντιταχθῇ λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ὁ Λέων διέταξε τὸν Ζήνωνα, στρατηλάτην ὄντα τῆς Ἀνατολῆς, νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Χαλκηδόνα. Οὕτω δὲ παρασκευασθεὶς συνεκρότησεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις σύγκλητον, εἰς ἣν προσῆλθον ὅ τε Ἄσπαρ, ὡς πρόεδρος αὐτῆς, καὶ οἱ υἱοί του, Ἀρδαβοὺρ καὶ Πατρίκιος, ὡς συγκλητικοί· καὶ ἐνταῦθα διέταξε νὰ φονευθῶσιν οὗτοι. Οἱ Γότθοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων ἅμα μαθόντες τὸ γεγονὸς ὥρμησαν κατὰ τῶν ἀνακτόρων. «Εἶχον γὰρ (οἱ περὶ τὸν Ἄσπαρ) πλῆθος Γότθων, λέγει ὁ Μαλάλας, καὶ κόμητας καὶ παῖδας καὶ παραμένοντας αὐτοῖς ἀνθρώπους πολλούς». Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐκπορθήσωσι τὰ ἀνάκτορα, ὑπὸ τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Ἄσπαρ στρατηγὸν Ὄστρυν καὶ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ Θευδέριχον, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς· καὶ μετ' οὐ πολύ, ἐπελθόντος ἐκ Χαλκηδόνος τοῦ Ζήνωνος μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως, κατεβλήθησαν καὶ διελύθησαν, ὥστε ὁ Λέων ἔμεινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ὁ θάνατος τοῦ Ἄσπαρ, ὃν παρηκολούθησε πολλὴ Γότθων σφαγή, ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρὰ τοῖς ὁποίοις ηὐνοεῖτο ἐξαιρέτως ὁ βάρβαρος ἐκεῖνος ἕνεκα τῆς ἐλευθεριότητος αὐτοῦ. Ὅθεν οἱ πολλοὶ ἐπωνόμασαν τὸν Λέοντα Μακέλλην ἢ Μακελλάριον· καὶ παροιμία ἔκτοτε παρ' αὐτοῖς ἐπεκράτησε «Νεκροῦ φίλος οὐδεὶς εἰμὴ μόνος Ὄστρυς», διότι αὐτὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους λαμπρότερον ἠγωνίσθη πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀρχηγοῦ του, ὑποχωρήσας δὲ ἐφρόντισε νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν παλλακὴν τοῦ Ἄσπαρ, «Γότθαν εὐπρεπῆ, ἥτις ἔφιππος ἐξῆλθεν ἅμα αὐτῷ ἐπὶ τὴν Θρᾴκην». Καὶ ἐκ τῶν υἱῶν ὅμως αὐτοῦ ὁ μὲν καῖσαρ Πατρίκιος, ἀναλαβὼν ἐκ τῶν πληγῶν ἃς ἔλαβεν, ἐπέζησεν, ἂν καὶ ἄδηλον τί ἀπέγινεν, ὁ δ' Ἑρμαναρὶχ διασωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἐστάλη εἰς Ἰσαυρίαν, ἔγημεν ἐκεῖ μίαν νόθον τοῦ Ζήνωνος θυγατέρα καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν διέζησεν αὐτόθι ἐν ἀνέσει.

Οὕτω κατελύθη ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Ἄσπαρ οἶκος. Ἀλλ' αἱ διενέξεις εἰς ἃς οὗτος περι-

ἦλθεν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη πρὸς τὸν Λέοντα, διεκώλυσαν τὸν δραστήριον τοῦτον βασιλέα ἀπὸ τοῦ νὰ κατορθώσῃ ὅσα ἐπεχείρησε καὶ νὰ πράξῃ ὅσα ἠδύνατο τῳόντι ἄλλως νὰ πράξῃ κατὰ τῶν ἔξω βαρβάρων. Οὐ μόνον ἡ μεγάλη κατὰ τῶν Βανδήλων τῆς 'Αφρικῆς ἐκστρατεία ἀπέτυχε κυρίως ἕνεκα τοῦ Ἄσπαρ ἀλλ' ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἐπιζημίους σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς καταλαβόντας τὰς βορείους ἐπαρχίας Γότθους. Εἴδομεν ὅτι εἰς τὰς παραμονὰς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου πολλοὶ 'Οστρόγοτθοι φεύγοντες, ὡς καὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Οὐισίγοτθοι, τοὺς Οὕννους εἶχον διαπεράσει ὡσαύτως τὸν Ἴστρον καὶ κοινωνήσει τῆς ποικίλης αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τύχης. 'Αλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν 'Οστρογότθων εἶχον ὑποκύψει ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου εἰς τὴν τῶν Οὔννων κυριαρχίαν. Ἔπειτα δέ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Αττίλα, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἠθέλησαν μὲν νὰ διατηρήσωσι τὸ μέγα ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ὁ δορικτήτωρ οὗτος ἐκτήσατο εἰς ἁπάσας σχεδὸν τὰς βορείους καὶ μέσας τῆς Εὐρώπης χώρας ἡττήθησαν ὅμως ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ὅσαι κατῴκουν παρὰ τὸν κάτω Ἴστρον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν 'Οστρογότθων καὶ τῶν Γεπιδῶν. Ἔκτοτε οἱ Οὖννοι ἔπαυσαν πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βαρβάρων, ἂν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀναφαίνεται ἐκ διαλειμμάτων ἐφ' ἱκανὸν ἔτι χρόνον. 'Εκ δὲ τῶν καταβαλόντων αὐτοὺς ἐθνῶν οἱ μὲν Γεπίδαι κατέλαβον τὴν Δακίαν καὶ ἦρξαν αὐτῶν μέχρι τοῦ 566, ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Λογγοβαρδίους καὶ τοὺς συμμάχους τούτων Ἄβαρας. Οἱ δὲ 'Οστρόγοτθοι ἀπέβησαν οἱ ἰσχυρότατοι ὅλων τῶν ποικίλων γερμανικῶν, σλαυικῶν καὶ οὐννικῶν φυλῶν ὅσαι κατῴκουν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου ἀναμὶξ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν εἰς τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Θρᾴκην. Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος ἔτη, καὶ ἐκ τούτων τῶν ἐν Θρᾴκῃ Γότθων ἦσαν οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἄσπαρ ὀπαδοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπρώτευον τῶν Γότθων δύο οἶκοι· ἐν μὲν τῇ Θρᾴκῃ ὁ τοῦ Θευδερίχου, υἱοῦ Τριαρίου, ὅστις Θευδέριχος ἦτο καὶ γυναικάδελφος τοῦ Ἄσπαρ, ἐν δὲ τῇ Παννονίᾳ οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Βαλαμήρου. 'Αμφότεροι οἱ οἶκοι οὗτοι ἐλάμβανον παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς πλούσια δῶρα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πρὸς τὸν Θευδέριχον διδόμενα ἦσαν πλουσιώτερα οἱ τρεῖς τοῦ Βαλαμήρου υἱοὶ ἐνέβαλον τῷ 461 εἰς τὸ 'Ιλλυρικὸν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Λέοντα νὰ ὑποσχεθῇ αὐτοῖς ὅσα ἐχορήγει καὶ εἰς τὸν ἕτερον οἶκον, ἀντὶ τούτου δὲ ἐστάλη ὡς ὅμηρος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ υἱὸς ἑνὸς τῶν τριῶν ἀδελφῶν τοῦ Θευδεμίρου, ὁ τότε ἑπταέτης Θευδέριχος, ὁ μετέπειτα πολυθρύλητος κυριάρχης τῆς 'Ιταλίας. Ὅτε μετὰ δεκαετίαν ἐφονεύθη ὁ Ἄσπαρ, εἴδομεν τὸν Θευδέριχον τὸν Τριαρίου ἐπιχειρήσαντα νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ του ἀλλὰ κατατροπωθέντα. Ὁ σκοπός του δὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἁπλῶς νὰ ἐκδικηθῇ· ἤθελε σύναμα νὰ διαδεχθῇ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἄσπαρ. Καὶ τότε μὲν ἀπέτυχεν ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη, 473, οἱ ἐν Θρᾴκῃ Γότθοι ᾐτήσαντο διὰ πρέσβεων τρία τινὰ παρὰ τοῦ βασιλέως· νὰ λάβῃ ὁ Θευδέριχος τὴν κληρονομίαν ἣν ἀφῆκεν αὐτῷ ὁ Ἄσπαρ καὶ ἥτις εἶχε δημευθῇ· νὰ νέμεται τὴν Θρᾴκην καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ τὸ τοῦ Ἄσπαρ στρατιωτικὸν ἀξίωμα. Τοῦ δὲ βασιλέως μὴ ἀποδεξαμένου εἰμὴ τὴν περὶ στρατηγίας ἀπαίτησιν ὁ Θευδέριχος ἐπολιόρκησε τούς τε Φιλίππους καὶ τὴν 'Αρκαδιούπολιν· καὶ ταύτην μὲν ἐκυρίευσαν οἱ Γότθοι διὰ λιμοῦ ἐν Φιλίπποις δὲ ἀπέτυχον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πιεζόμενοι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἔπεμψαν πρεσβείαν περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Λέοντα καὶ συνωμολογήθησαν τότε συμβάσεις καθ' ἃς ὁ μὲν Λέων ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ εἰς τοὺς Γότθους κατ' ἔτος χρυσίου λίτρας δισχιλίας, ἤτοι 2.250.000 περίπου δραχμῶν, ὁ δὲ Θευδέριχος ἀνεγνωρίσθη στρατηγὸς ὕπατος τοῦ τε πεζικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἡγεμὼν τῶν Γότθων. Πλὴν τούτων δὲ ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπέσχετο νὰ μὴ δέχεται κανένα ἀποστάντα Γότθον ὁ δὲ Θευδέριχος νὰ συμ-

μαχῇ τῷ βασιλεῖ εἰς πᾶν ὅ,τι κελεύει, πλὴν μόνον ἐπὶ τῶν Βανδήλων. Αἱ συνθῆκαι αὗται ἐκίνησαν αὖθις τὸν φθόνον τοῦ Θευδεμίρου, ὅστις, ὁρμήσας ἀπὸ Παννονίας καὶ περάσας τὸν Σαΐον ἐκυρίευσε τὴν Ναΐσσον (Νίσσαν), τὴν Ἡράκλειαν (τὰ Βιτώλια) καὶ τὴν

Μαυσωλεῖον τοῦ Θευδερίχου ἐν Ραβέννῃ

Λάρισαν, προσέβαλε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ ἐκχωρήσῃ αὐτῷ τὴν καταληφθεῖσαν χώραν μετὰ τῶν πόλεων Σερρῶν, Πέλλης, Εὐρώπης (1), Μεδιανοῦ, Βεροίας καὶ Σίου. Τὸν Ἄσπαρ λοιπὸν διεδέχθησαν ἀληθῶς εἰπεῖν δύο ἕτεροι βάρβαροι· τὸ δὲ χείριστον, οἱ Ἴσαυροι, δι' ὧν ἤλπισεν ὁ Λέων νὰ καταβάλῃ τοὺς ξένους ἐκείνους, ἦσαν ἐξ ἴσου σχεδὸν βάρβαροι καὶ ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ δήμου Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε ἔτι ζῶντος τοῦ Λέοντος πολλὴ ἐγένετο αὐτῶν σφαγὴ ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ, βραδύτερον δὲ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι καὶ ἄλλαι ἐξ αὐτῶν προέκυψαν περιπλοκαί.

Οὐδὲν ἧττον χρήσιμον ἀπέβη καὶ τοῦτο ἁπλῶς, ὅτι διεκωλύθη ἡ παγίωσις ἐντὸς τοῦ κράτους ἑνὸς καὶ μόνου βαρβαρικοῦ οἴκου καὶ μιᾶς καὶ μόνης βαρβαρικῆς φυλῆς, καὶ ὅτι παρεσκευάσθη σύγκρουσις συμφερόντων μεταξὺ τῶν διαφόρων τούτων οἴκων καὶ φυλῶν, διότι τοῦτο ἐπήγαγεν ἐπὶ τέλους τὴν ὁλοσχερῆ ἀληθῶς κατάλυσιν τῆς ἐξου-

(1) Εὐρώπη δὲν ἦτο ὄνομα πόλεως ἀλλ' ἐπαρχίας ἐν Θρᾴκῃ, εἰς ἣν ὑπήγετο τὸ Βυζάντιον, κατ' ἀρχῇ δὲ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις· ἀλλ' αὕτη χωρισθεῖσα ἔπειτα ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Εὐρώπης ἀπετέλεσεν ἰδίαν αὐτοτελῆ περιφέρειαν διοικητικήν.

σίας αὐτῶν ἐν τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἀφ' ἑτέρου ἐπενήργει ὁσημέραι πλειότερον ὁ Ἑλληνισμός. Τῳόντι, ὅσον ὀλίγα καὶ ἂν περιεσώθησαν τὰ περὶ τούτου ἐπὶ Λέοντος τεκμήρια, ὑπάρχουσί τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἦτο φίλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Δὲν γνωρίζομεν διατί ἐφυγάδευσε τὸν γραμματικὸν Ὑπερέχιον· ἀλλ' ὁ Μάλχος, ὅστις ἦτο κάκιστα διατεθειμένος πρὸς τὸν Λέοντα καὶ ὅστις ἀναφέρει τὴν ἐξορίαν ταύτην ὡς μίαν τῶν πολλῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κατηγοριῶν, ἐπιφέρει ὅτι διέταξε νὰ δοθῇ σιτηρέσιον εἰς τὸν φιλόσοφον Εὐλόγιον, καὶ ἐπειδὴ εἷς τῶν εὐνούχων παρετήρησεν ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ δαπανῶνται τὰ χρήματα εἰς στρατιώτας ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη· «εἴθε γένοιτο ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ χρόνου ὥστε τὰ τῶν στρατιωτῶν εἰς διδασκάλους παρέχεσθαι». Ἀλλὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτοι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἰατρὸν Ἰάκωβον. Ὁ Ἰάκωβος ἦτο υἱὸς τοῦ ἰατροῦ Ἡσυχίου, ὅστις κατήγετο ἐκ Δαμασκοῦ. Αὐτὸς ὅμως ὁ Ἰάκωβος ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἤκμασεν ἐπὶ Λέοντος. Οἱ χρονογράφοι ὅλοι τὸν λέγουσιν ἀρχίατρον, ἀρχίατρον τῆς πόλεως καὶ τὸν ἐπονομάζουσι *Ψυχριστόν* (1), ἐξ οὗ ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦτο ὀπαδὸς ψυχριστικοῦ τινος συστήματος. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκτήσατο μέγα ὄνομα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἠγαπᾶτο πολὺ ὑπό τε τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ὅλης τῆς πόλεως ὡς ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος καὶ ὅτι ἐν μὲν τῇ βασιλευούσῃ οἱ συγκλητικοὶ ἔστησαν εἰκόνας αὐτοῦ ἐν τῷ Ζευξίππῳ, βαλανείῳ περιφήμῳ διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὴν τέχνην τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαλμάτων ποιητῶν, ῥητόρων καὶ στρατηγῶν· ὅμοιαι δὲ τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν ἄνδρα καὶ ἐν Ἀθήναις. Ταῦτα πάντα δὲ ἐνῷ ἦτο ἐθνικὸς καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπεκλείετο ὑπὸ τῶν κειμένων νόμων παντὸς δημοσίου λειτουργήματος καὶ πάσης δημοσίας τιμῆς. Ἀλλ' ὁ Λέων ἀπέδειξε καὶ ἄλλως ὁπόσον εὐμενῶς διέκειτο πρὸς αὐτόν. Νοσήσας ποτὲ ἐκάλεσε τὸν Ἰάκωβον, ὅστις, εἰσελθὼν εἰς τὸν βασιλικὸν κοιτῶνα, ἐκάθισεν ἀμέσως ἐπὶ σκίμποδος ἱσταμένου παρὰ τὴν βασιλικὴν κλίνην καὶ ἔπειτα ἔψαυσε τὸν σφυγμὸν τοῦ ἀσθενοῦς. Τὸ ἑσπέρας, ἐπανελθών, βλέπει ὅτι ὁ σκίμπους ἀφῃρέθη ἐκ μέσου ἐξεπίτηδες· τότε ὁ Ἰάκωβος δὲν ἐδίστασε νὰ καθίσῃ ἐπ' αὐτῆς τῆς κλίνης τοῦ βασιλέως, παρατηρήσας ὅτι δὲν πράττει τοῦτο ἐξ αὐθαδείας καὶ κουφότητος ἀλλ' ἵνα ἐκπληρώσῃ τὰ παραγγέλματα τῶν ἀρχαίων τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἱδρυτῶν καὶ διατηρήσῃ τὰ δίκαια τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ὁ δὲ Λέων οὐ μόνον δὲν ὠργίσθη κατ' αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἀλλὰ καὶ νέον μετ' οὐ πολὺ παρέσχεν αὐτῷ εὐνοίας δεῖγμα. Ὁ ἐκ Κιλικίας φιλόσοφος Ἰσοκάσιος, ὅστις εἶχε διατελέσει εἰς πολλὰς περιφανεῖς ὑπηρεσίας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κοιαίστωρ, ἐφημίζετο δ' ἐπὶ τῇ συνέσει αὐτοῦ, κατηγορήθη ὡς Ἕλλην, ἤτοι ὡς ἐθνικός. Καθὼς ἠξεύρομεν, ἐθνικοὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὥστε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἰδιάζουσά τις ἐγένετο κατ' αὐτοῦ κατηγορία. Συλληφθεὶς λοιπὸν ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως καὶ καθαιρεθεὶς τοῦ ἀξιώματος παρεπέμφθη εἰς Χαλκηδόνα, πρὸς τὸν ἄρχοντα Βιθυνίας Θεόφιλον, ὅστις καὶ ἐξήτασεν αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ὁ Ἰάκωβος, φίλος ὢν τοῦ Ἰσοκασίου, παρεκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ δικασθῇ ὑπὸ ἁπλοῦ ἄρχοντος ἐπαρχίας, ἀνὴρ διαπρέψας

(1) Λέγεται καὶ Ψ ύ χ ρ ι σ τ ο ς. Πλημμελῶς Εὐρωπαῖοί τινες (ὡς καὶ ὁ Χέρτσβεργ αὐτός, Τόμ. Γ' σελ. 580) ἑρμηνεύουσι τὸ ὄνομα Hydropath=ὑδροπαθητικός (ὑδροθεραπευτὴς δηλονότι). Ἀλλ' ὑπάρχει ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος ἀρχαία τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ (σελ. 249) «ὅτι ὑ γ ρ α ι ν ο ύ σ ῃ τ ρ ο φ ῇ ἐκέχρητο». Προτείνουσί τινες διόρθωσιν τοῦ Ψ ύ χ ρ ι σ τ ο ς εἰς Ψ υ χ ρ ι σ τ ή ς.

ὡς κοιαίστωρ, ἀλλὰ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως· ὁ δὲ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς παρήγγειλε τφόντι ἀμέσως ν' ἀνακληθῇ ἐκ Χαλκηδόνος ὁ κατηγορούμενος εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ γενομένης τῆς δίκης ἐν τῷ Ζευξίππῳ καὶ προσαχθέντος τοῦ Ἰσοκασίου πρὸ τοῦ βήματος, γυμνοῦ καὶ δεδεμένου ὀπισθάγκωνα, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ ἔπαρχος Πουσαῖος· βλέπεις, Ἰσοκάσιε, ποῦ κατήντησες; Τὸ βλέπω ἀπεκρίθη ὁ Ἰσοκάσιος, καὶ δὲν ἀπορῶ, διότι ἄνθρωπος ὢν περιέπεσα εἰς συμφορὰς ἀνθρωπίνους· «ἀλλὰ δίκῃ καθαρᾷ δίκασον ἐπ' ἐμοί, ὡς ἐδίκαζες σὺν ἐμοί». Καὶ ὁ δῆμος τῶν Βυζαντίων, ὅστις παρίστατο ἐν τῇ δίκῃ θεωρῶν, ἀκούσας τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ἰσοκασίου, εὐφήμησε ζωηρῶς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ μαθὼν τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησαν οἱ λόγοι ἐκεῖνοι καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου συμπάθειαν τοῦ δήμου διέταξε ν' ἀπολυθῇ.

Περὶ τῆς ἄλλης τοῦ Λέοντος διοικήσεως καὶ πολιτείας ὀλίγας καὶ ἀντιφατικὰς ἔχομεν εἰδήσεις. Εἴδομεν ὅτι, κατὰ τὸν Μάλχον, μεγάλη ἦτο ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπόληψις αὐτοῦ ὡς φοβεροῦ εἰς πάντας τοὺς ἔσω καὶ ἔξω πολεμίους· ἐλογίζετο δὲ καὶ ὡς εὐτυχέστατος πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων. Ἀλλ' ὁ Μάλχος αὐτὸς ἐφρόνει ἕτερα περὶ τοῦ ἀνδρός· λέγει αὐτὸν καταθλιπτικώτατον περὶ τὴν ἀπαίτησιν τῶν φόρων, δημεύοντα τὰς περιουσίας τῶν πλουσίων διὰ συκοφαντιῶν καὶ ἄλλων κατηγοριῶν, ἄγριον δὲ καὶ μνησίκακον. Ἀλλ' οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων γνωμῶν ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν αὐτά. Ἵνα συλλέξῃ τὸ μέγα χρηματικὸν ἀποταμίευμα δι' οὗ ἠδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ Γιζερίχου ἐκστρατείαν, ἴσως ἐξώκειλεν εἰς καταπιέσεις τινάς· ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἡ Ἀντιόχεια κατεστράφη ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ τῷ 458, ὁ Λέων ἐχορήγησε μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ πρὸς ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς καὶ ἐδωρήσατο εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς 1000 λιτρῶν χρυσίου φόρους, ἤτοι ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον δραχμῶν, ὅπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀποδιδομένην αὐτῷ ὑπέρμετρον φιλοχρηματίαν. Ὁ θάνατος τοῦ Ἄσπαρ δὲν ἐμφαίνει οὔτε μνησικακίαν, οὔτε ἀγριότητα· ὑπῆρξε πολιτικὴ ἀνάγκη ἀναπόδραστος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Λέων ἠγωνίσθη μὲν νὰ περιστείλῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολεμίους ἀλλὰ σπανίως ἐπιτυχὼν δὲν ἠμπορεῖ νὰ λογισθῇ ὅτι ὑπῆρξε φοβερὸς πρὸς αὐτούς. Κατὰ ἄλλα συνετάχθη μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἔριδι ἥτις, ὑπόκωφος ἔτι οὖσα, ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναρριπισθῇ δεινῶς· καὶ ἐξέδωκε νόμον δι' οὗ «τὰς Κυριακὰς ἀπράκτους ἐκέλευσε γίνεσθαι», καὶ ἀπηγόρευσε προσέτι τὴν ἐν Κυριακῇ χρῆσιν αὐλοῦ, κιθάρας ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὀργάνου.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τῇ 3 Φεβρουαρίου 474 εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν· καὶ μετὰ δύο ἔτη κατελύθη ὁ τελευταῖος τῆς Δύσεως ρωμαῖος βασιλεύς, ὅστις ἔφερε τὸ παράδοξον ὄνομα τοῦ Ρωμύλου Αὐγουστύλου καὶ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν, διότι τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας εἶχον πρὸ καιροῦ καταλάβει βάρβαροι, ἱδρύσαντες εἰς αὐτὰς ἴδια βασίλεια. Βασιλεὺς δὲ τῆς Ἰταλίας ἀνηγορεύθη ἤδη ὁ γερμανὸς Ὀδοάκερος. Ἡ βασιλεία λοιπὸν τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἔλαβεν ὅλως ἰδίαν ὕπαρξιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πρὸ καιροῦ, ὡς εἴδομεν, διετέλει αὐθύπαρκτον. Ἀλλ' ἐνόσῳ ὑφίστατο ἡ δυτικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἠθικός τις, ἂν ὄχι ὑλικός, δεσμὸς ἐφαίνετο συνάπτων ἔτι τὰ δύο τοῦ κράτους τμήματα καὶ ἀνάγων πάντοτε τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς Ρώμην, τὴν γενέθλιον τοῦ ὅλου κράτους πόλιν, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ 476 ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον ἴχνος τῆς πολιτικῆς σχέσεως ἥτις συνῆπτε τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν Ρώμην ὡς ἀρχαίαν καὶ πρώτην τοῦ κράτους πρωτεύουσαν, ἡ δὲ

Κωνσταντινούπολις ἀπέβη οὕτω τὸ μόνον κέντρον νέας τινὸς καὶ ὅλως ἰδιοσυντηρήτου καταστάσεως πραγμάτων. Οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου κράτους ἐξηκολούθησαν ὀνομαζόμενοι Ρωμαίων βασιλεῖς· ὁ δὲ ὁλοσχερὴς αὐτοῦ ἐξελληνισμὸς δὲν συνεπληρώθη εἰμὴ κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς εὑρισκόμεθα κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἑλληνικός. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἀνέκαθεν ἑλληνική. Αἱ σύνοδοι, αἵτινες δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικὰ ἀλλ' ἐν μέρει καὶ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ συνέδρια, διεξῆγον ἑλληνιστὶ ἁπάσας αὐτῶν τὰς ἀποφάσεις. Αἱ σχολαὶ ὅλου τοῦ κράτους, ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης, ἦσαν καθαρῶς ἑλληνικαί· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ ἡ ἑλληνικὴ κατεῖχε τὸ ἥμισυ τοῦ αὐτόθι καθιδρυθέντος πανδιδακτηρίου. Ἡ σημαία τοῦ κράτους ἀνέκαθεν δι' ἑλληνικῶν ἐκοσμεῖτο γραμμάτων· οἱ δῆμοι ἑλληνιστὶ τὸ πλεῖστον ἐχαιρέτιζον τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ ἡ ἑλληνικὴ ὡμιλεῖτο γλῶσσα. Συνδυάζοντες δὲ ταῦτα πάντα μετὰ τῆς ἤδη ἐπελθούσης ἐντελῶς αὐθυπάρκτου συντηρήσεως δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐντελῶς ἀπολήξασαν ἐνταῦθα τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, νέαν δὲ ἀρχομένην ἀπὸ τοῦδε περίοδον, τὴν περίοδον καθ' ἣν συνεπληρώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ τοῦ κράτους τούτου ἐξελληνισμός, περὶ ἧς θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ ἀκολούθῳ ἐνάτῳ βιβλίῳ (1).

Καὶ ἤδη στρέφοντες ἐπὶ μικρὸν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν μακρὰν περίοδον τῶν ἑξακοσίων περίπου ἐνιαυτῶν ἣν διεξήλθομεν ἐν τῷ παρόντι ὀγδόῳ βιβλίῳ, ὁποίαν δὲν θέλομεν εὕρει πραγμάτων ἀλλοίωσιν, ὁποίαν θαυμαστὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀναβίωσιν! Ἡ ἀναβίωσις αὕτη δὲν συνέβη ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀρχαῖος βίος βαθμηδὸν ἐνεκροῦτο, νέος δὲ οὐδεὶς προέκυπτεν εἰς μέσον. Ἡ ἀνάπλασις τοῦ ἔθνους ἐγένετο ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκεῖ ὅπου ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε

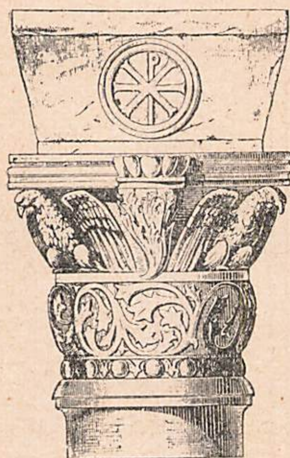
(1) Ταῦτά εἰσιν ὅλως ἀνακριβῆ στηριζόμενα ἐπὶ τῆς συνήθους σχολειακῆς παραδόσεως (τῶν ἐν τοῖς σχολείοις δηλ. ἐν χρήσει ἐγχειριδίων ἱστορίας) ὅτι τῷ 476 μ. Χ. κατελύθη τὸ δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος. Πρῶτον δ υ τ ι κ ὸ ν ρωμαϊκὸν κράτος πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς φραγκικῆς αὐτοκρατορίας τῷ 800 μ. Χ. οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐπισήμως ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει, ὅπερ κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκδοχὴν τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ πράγματος ὑπῆρξε πάντοτε ἑνιαῖον εἴτε ἀπὸ τῆς Δύσεως (ἀπὸ Ρώμης) κυβερνώμενον εἴτε ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ Νικομηδείας, εἶτα δὲ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ λεγομένη ὁριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου ἦτο τοσοῦτον ὀλίγον ὁριστικὴ ὅσον καὶ ἡ πρὸ τῆς μοναρχίας Κωνσταντίνου εἰς μίαν μοναρχίαν ἕνωσις καὶ ἡ ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ πολυμερὴς διαίρεσις τοῦ κράτους. Τὸ κέντρον τοῦ κράτους καὶ μετὰ τὸν Ὀνώριον ὑπῆρξεν ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ ὁ ἐνταῦθα ἑδρεύων αὐτοκράτωρ ἔπεμπεν αὐτοκράτορα εἰς τὴν Δύσιν ἢ ἀνεγνώριζεν ὡς συνάρχοντα οἱονδήποτε ὑπὸ τῶν περιστάσεων γινόμενον ἐκεῖ αὐτοκράτορα. Ἡ συνήθης σχολειακὴ παράδοσις ὅτι τῷ 476 μ. Χ. λήγει δῆθεν τὸ δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος, διότι ὁ Ὀδόακρος καθελὼν τὸν τελευταῖον ἐν τῇ Δύσει ρωμαῖον αὐτοκράτορα ἐγένετο αὐτὸς β α σ ι λ ε ὺ ς τῆς Ἰταλίας, εἶναι λίαν πλημμελὴς προελθοῦσα ἀπὸ συγχύσεως πραγμάτων καὶ ὀνομάτων. Ὁ Ὀ δ ό α κ ρ ο ς καθελὼν τῷ 476 μ. Χ. τὸν Ρωμύλον Αὐγουστῖνον, ὅπως καὶ ἄλλοι βάρβαροι πρότερον (ὡς ὁ Ρικίμιλος καὶ πρὸ τούτου ὁ Ἀρβόγαστος) οἱ ἀναβιβάζοντες καὶ καταβιβάζοντες αὐτοκράτορας, ὑπήγαγε τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἀρχὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος, διατηρῶν, ἐννοεῖται, τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἀρχήν. Τότε δὲ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ (ὁ Ζήνων) ἐπὶ τῇ παρακλήσει τῆς ἐν Ρώμῃ γερουσίας (παρακλήσει ὑπαγορευθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὀδοάκρου) νὰ μὴ πέμψῃ ἄλλον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Δύσιν ἀλλὰ νὰ ἀναθέσῃ τὴν δ ι ο ί κ η σ ι ν τῆς Ἰταλίας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν γερμανῶν μισθοφόρων Ὀδόακρον, συμφώνως πρὸς τὴν εὐχὴν τῆς γερουσίας ἔδωκε τῷ Ὀδοάκρῳ ἀξίωμα διοικητικόν, διορίσας αὐτὸν ἔ ξ α ρ χ ο ν ἢ β ι κ ά ρ ι ο ν τῆς διοικήσεως Ἰταλίας, ἥτις ἦτο ὑποδιαίρεσις τῆς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν (τὴν Καρχηδονίαν ἢ Τυνησίαν) καὶ Νου-

δημιουργήσει τὸν μακεδονικὸν Ἑλληνισμόν. Ὑπέκυψε μὲν καὶ ὁ μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἀλλὰ δὲν συναπέβαλε μετὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοτελείας τὰς ὑλικάς, τὰς ἠθικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις, αἵτινες, μαρανθεῖσαι ἐν τῇ μητροπόλει, ἐξηκολούθησαν προαγόμεναι ἀπ' ἐναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρουσιάζει νέαν τινὰ καὶ μεγάλην ἐν τῷ κόσμῳ δύναμιν, εἰς ἣν οὐδ' ἡ παντοκρατορία τῆς Ρώμης δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἀνθέξῃ. Ὅθεν συνεμάχησεν ἀμέσως μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐξεπαίδευσεν αὐτὸν διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὠργάνωσε καὶ διῴκησε διὰ τῶν ἰδίων ἀστικῶν θεσμῶν καὶ ἐταύτισε μετ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν ἐνόει τὰ συμβαίνοντα. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπεχείρησε νὰ καταβάλῃ τὴν λεληθότως κρατυνθεῖσαν νέαν ταύτην ἀντίπαλον διὰ διωγμῶν φοβερῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπείσθη ὅτι ἀκατόρθωτον ἐπεχείρησεν ἔργον. Εἷς δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁρμώμενος ἀπὸ τῶν βρεταννικῶν ἀκτῶν, ἐπέρχεται, ὡς ὑπὸ ἀκαταμαχήτου τινὸς δυνάμεως ἐλαυνόμενος, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων καὶ ἐγείρει ἐκεῖ τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, ἑλληνικοῖς γράμμασι χαράξας ἐπ' αὐτῆς τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα. Προελαύνει ἔπειτα ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, προεδρεύει ἐν Νικαίᾳ τῆς πρώτης μεγάλης ἑλληνικῆς συνόδου, ἐγκαταλείπει διὰ παντὸς τὴν Ρώμην καὶ ἱδρύει ἐν μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐν μέσῳ μιᾶς τῶν καλλίστων ἑλληνίδων πόλεων τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ, ὁσημέραι ἀπὸ τῆς Δύσεως ἀποχωριζόμενοι καὶ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ νέαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ παγιώσαντες κατάστασιν πραγμάτων, παραμένουσιν ἐπὶ τέλους ἄρχοντες κράτους ἰδίου, τοῦ ὁποίου ὅλα σχεδὸν τὰ συστατικὰ εἶναι ἑλληνικά.

μηδίαν περιλαμβανούσης ὑ π α ρ χ ί α ς μιᾶς τῶν τεσσάρων μεγάλων ὑπαρχουσῶν (praefecturae), εἰς ἃς διῃρεῖτο τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ Διοκλητιανοῦ, κυρίως δὲ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Τὸ συνήθως λεγόμενον ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς ἱστορίας ὅτι ὁ Ὀδόακρος ἐγένετο β α σ ι λ ε ὺ ς τῆς Ἰταλίας εἶναι πλημμελέστατον, προελθὸν ἐκ τῆς πλημμελοῦς ἀντιλήψεως τῆς προσηγορίας β α σ ι λ ε ύ ς. Βασιλεὺς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ὁ α ὐ τ ο κ ρ ά τ ω ρ σύμπαντος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὁ δὲ Ὀδόακρος ὡς ἁπλοῦς ἔξαρχος τῆς διοικήσεως τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτοῦ, ἐφ' ὧν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, προσηγορεύετο k o e n i g, ὅπερ κυριολεκτικῶς σημαῖνον γ ε ν ά ρ χ η ς ἦτο προσηγορία διδομένη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν εἰς τὸν στρατιωτικὸν αὐτῶν ἀρχηγόν, καὶ ὅπερ μεταφραζόμενον σήμερον β α σ ι λ ε ύ ς, ὅπως καὶ τὸ r o i τῶν Γάλλων, τὸ re τῶν Ἰταλῶν, τὸ king τῶν Ἄγγλων, τὸ konug τῶν Σκανδιναυῶν, συνᾴδει πρὸς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὴν τῶν χρόνων ὧν ἀφηγούμεθα τὴν ἱστορίαν. Οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς καὶ τοὺς ὕστερον ὁπωσοῦν πολιτισμένους ἡγεμόνας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν (Γερμανῶν, Γάλλων) οὐδέποτε ἐκάλουν β α σ ι λ ε ῖ ς οὐδαμῶς θεωροῦντες αὐτοὺς ὁμοτίμους ἑαυτοῖς, ἀλλὰ Ρ ή γ α ς ἢ Ρηγάδας, καὶ τοῦτο, ὡς εἴπομεν, ἐν οἷς χρόνοις οἱ ἡγεμόνες τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἶχον ἤδη ἀνέλθει εἰς δύναμίν τινα καὶ περιωπὴν πολιτικήν, οὐχὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ὀδοάκρου. Ὁ Ὀδκόαρος ἐκαλεῖτο ἁπλῶς ἡ γ ε μ ὼ ν (comis =ἐθνάρχης loyog= στρατάρχης) ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὸ τῶν ρωμαίων Ἰταλῶν, οἵτινες ἐκυβερνῶντο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ὑπὸ ἰδίων ἀρχῶν, συγκλήτου, ὑπάτων κτλ., στρατιωτικῶς δὲ μόνον ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀρχηγῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διετηρήθη καὶ μετὰ τοῦ Ὀδοάκρου, οὗτινος ἡ ἀρχὴ κατελύθη τῷ 493 ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος πεμφθέντος ἄλλου βαρβάρου ἀρχηγοῦ Θευδερίχου, ἐπὶ τῶν διαδόχων δὲ τούτου ἡ Ἰταλία ὑπήχθη διὰ πολέμου ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἀρχὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος, καταλυθείσης ἐκ τῶν βαρβάρων οἱασδήποτε ἀρχῆς.

Lecrico 30 1955.

Miei Carissimi Genitore
ririspondo a la vostra cara let
qua e lelli quanenelo ecchè godo
tutti i notimo salutto e. nel
uomonndisimo tenubo ecche ri
to ririposso bene a siemane ec
Eli.mmme ecche godo i notimo

Κιονόκρανον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ
ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ - ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Φίλιππος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

'Αλέξανδρος.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων πόλεμοι μέχρι τῆς ὁριστικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ γ΄ καὶ ἐν τῇ β΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ β' καὶ ἐν τῇ α' π. Χ. ἑκατονταετηρίδι

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ - ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὁ ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀκμὴ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Τέλος τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας

Miei Carissimi Genitori

vi rispondo a la vostra cara lettera
con molto piacere e vengo a legere con
gadette tutti i moti ma saluta
questo e il mio piacere quando
a legere e statti tutti bene e cos
di posso bene a siccurare a
Nanu che non tiavisto e pen
to lo mio casto e sapecche tumou
mipenza ma

ΜΕΓ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
(323 Π.Χ.)
ΠΟΡΕΙΑ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΜΑΣΑΓΕΤΑΙ
ΧΩΡΑΣΜΙΟΙ
ΣΑΚΑΙ
ΦΕΡΓΑΝΑ
ΣΟΓΔΙΑΝΗ
ΠΑΡΑΙΤΑΚΗΝΗ
ΔΑΑΙ
ΜΑΡΓΙΑΝΗ
ΒΑΚΤΡΙΑΝΗ
ΥΡΚΑΝΙΑ
ΠΑΡΘΥΑΙΑ (ΠΑΡΘΙΚΗ)
ΤΑΠΟΥΡΟΙ
ΜΗΔΙΑ
ΑΡΙΑΝΗ
ΑΡΙΑ
ΣΑΓΑΡΤΙΟΙ
ΑΡΑΧΩΣΙΑ
ΔΡΑΓΓΙΑΝΗ
ΚΟΣΣΑΙΟΙ
ΠΑΡΑΙΤΑΚΗΝΗ
ΑΡΙΑΣΠΑΙ
ΚΑΡΜΑΝΙΑ
ΓΕΔΡΩΣΙΑ
ΠΕΡΣΙΣ
ΣΟΥΣΙΑΝΗ
ΒΑΒΥΛΩΝΙΑ
ΑΡΑΒΙΑ
ΕΡΗΜΟΣ
ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ
ΙΝΔΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ
ΜΑΚΑΙ
ΓΕΡΡΑΙΟΙ
ΑΝΩΤΕΡΑ ΙΝΔΙΑ
ΚΑΤΩΤΕΡΑ ΙΝΔΙΑ
ΙΝΔΙΑΙ
ΣΥΡΑΣΤΗΝΗ
ΜΑΛΛΟΙ
ΑΒΑΣΤΑΝΟΙ
ΚΑΡΔΟΥΧΟΙ
Περσέπολις 330
Βαβυλών
Θάνατος Μ. Αλεξάνδρου Μάιος 323
Σούσα
Μαράκανδα
Ζαρίασπα
Πάτταλα
Αλεξάνδρεια
Νέαρχος
Επιστροφή

ΣΑΡΜΑΤΑΙ
ΚΑΣΠΙΑ
ΚΕΛΤΟΙ
ΓΕΤΑΙ
ΑΥΤΑΡΙΑΤΑΙ
ΙΛΛΥΡΙΟΙ
ΤΡΙΒΑΛΛΟΙ
Ν. ΠΕΥΚΗ
Ἴστρος
ΙΣΤΡΟΣ Π.
ΔΑΡΔΑΝΟΙ
ΑΓΡΙΑΝΕΣ
Ὀδησσός
ΔΕΝΘΗΛΗΤΟΙ
Φιλιππούπολις
ΤΑΥΡΙΚΗ
Παντικάπαιον
Θεοδοσία
Ἡράκλεια
ΣΚΥΘΙΚΟΣ ΚΑΥΚΑΣΟΣ ΟΡΟΣ
Πιτυοῦς
Διοσκουριάς
Φᾶσις
ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ
Ἐπίδαμνος
Ἀπολλωνία
ΠΑΙΟΝΙΑ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΘΡΑΚΗ
ΟΔΡΥΣΑΙ
Ἀπολλωνία
Σαλμυδησσός
Αἰγαί
Πέλλα
Πήλιον
Θέρμη
Ὄλυνθος
Ἀμφίπολις
Φίλιπποι
Μαρώνεια
Ἄβδηρα
Περίνθος
Βυζάντιον
Χαλκηδών
Ἡράκλεια
Ἀρμήνη
Σινώπη
ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΑ
ΜΑΡΙΑΝΔΥΝΟΙ
ΒΙΘΥΝΙΑ
Ἀσταυος (ΘΡΑΚΗ)
Ἀμισός
Ἀμάσεια
Κομανα
Κοτύωρα
Κερασοῦς
Τραπεζοῦς
Μοσσύνοικοι
Δρίλαι
Μάκρωνες
Τάοχοι
ΙΒΗΡΙΑ
ΑΛΒΑΝΙΑ
ΚΥΡΟΣ Π.
ΑΡΑΞΗΣ Π.
ΚΑΔΟΥΣΙΟΙ
ΗΠΕΙΡΟΣ
Πελλήνη
Ἀμβρακία
Κρανών
Φεραί
322
ΑΙΓΑΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
Ἴλιον
Ἀντανδρος
Ἄβυδος
Ζελέα
Δασκύλειον
Κύζικος
ΜΥΣΙΑ
ΣΑΓΓΑΡΙΟΣ Π.
Ἄγκυρα
Γόρδιον
ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ
ΧΑΛΥΒΕΣ
ΑΡΜΕΝΙΑ
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
Μιτυλήνη
ΛΕΣΒΟΣ
Πέργαμος
ΧΙΟΣ
Θῆβαι
Χαλκίς
Κόρινθος
Ἀθῆναι
Ἄργος
Μεγαλόπολις
Σπάρτη
ΛΥΔΙΑ
ΕΡΜΟΣ Π.
Σάρδεις
Τράλλεις
Ἔφεσος
ΜΑΙΑΝΔΡΟΣ Π.
ΚΑΡΙΑ
Μίλητος
Ἁλικαρνασσός
ΦΡΥΓΙΑ
Ἴψος
Καΰστρου πεδίον
Θύμβριον
Τυριάειον
Ἰκόνιον
Κελαιναί
Κολοσσαί
Σαγαλασσός
ΠΙΣΙΔΙΑ
Πέργη
Ἀσπενδος
Σίδη
Τερμησσός
ΛΥΚΙΑ
Τελμησσός
ΠΑΜΦΥΛΙΑ
Φασηλίς
Ξάνθος
ΡΟΔΟΣ
Ἀσπόνα
Μάζακα
Τύανα
ΚΙΛΙΚΙΑ
ΚΙΛΙΚΙΑΙ ΠΥΛΑΙ
Ταρσός
Μελιτήνη
Σαμόσατα
ΚΑΡΔΟΥΧΟΙ
Χαύων
Ἄμιδα
Κεντρίτης Π.
ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ
ΑΜΑΝΙΔΕΣ ΠΥΛΑΙ
333
Ἰσσός
Σῶχοι
ΣΥΡΙΑΙ ΠΥΛΑΙ
(ΠΑΡΑΛΙΟΙ)
Κάρραι
Νίσιβις
Ῥέσαινα
Βεζαβδέ
Μέσπιλα (Ἐρ. Νινευί)
Γαυγάμηλα
Ἄρβηλα
Λάρισα
ΜΗΔΙΑ
ΑΣΣΥΡΙΑ
Κνωσσός
Γόρτυνα
Μυρίανδος
Νικηφόριον
Θάψακος
Χαλυβὼν
Καιναί
Παρυσάτιδος Κῶμαι
ΔΙΑΛΑΣ Π.
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑ
ΚΥΠΡΟΣ
Σαλαμίς
Ἄραδος
Τρίπολις
Βύβλος
Ἐμέσσα
Παλμύρα
Κορσωτή
ΕΥΦΡΑΤΗΣ Π.
ΤΙΓΡΗΣ Π.
Ὦπις
Κελωναί
324
ΚΟΣ
ΧΟΑΣΠΗΣ Π.
Σιττάκη
Κούναξα
Χαρμάνδη
Πύλαι
ΣΥΡΙΑ
ΦΟΙΝΙΚΗ
Σιδών
Τύρος
332
Δαμασκός
ΕΡΗΜΟΣ
Βαβυλών
Θάνατος Μ. Ἀλεξάνδρου
Μάϊος 323
ΒΑΒΥΛΩΝΙΑ
Σοῦσα
Κυρήνη
Βάρκα
Ἄζιρις
ΚΥΡΗΝΑΙΚΗ
Ἱεροσόλυμα
Μαϊουμᾶς
Γάζα
332
ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ
ΑΡΑΒΙΑ
Ἀλεξάνδρεια
Ὀρχόη
Διῶρυξ Παλλακόπα
Παραιτόνιον
Κάνωβος
Ἀλεξάνδρεια (Ῥακῶτις)
Μαρεῶτις
Πηλούσιον
ΛΙΒΥΑ
Πέτρα
ΝΑΒΑΤΑΙΟΙ
Ἡλιούπολις
Μέμφις
Ἀμμώνειον
ΑΙΓΥΠΤΟΣ
Ἡρακλειόπολις
ΝΕΙΛΟΣ Π.
Ἑρμούπολις
ΕΡΥΘΡΑ